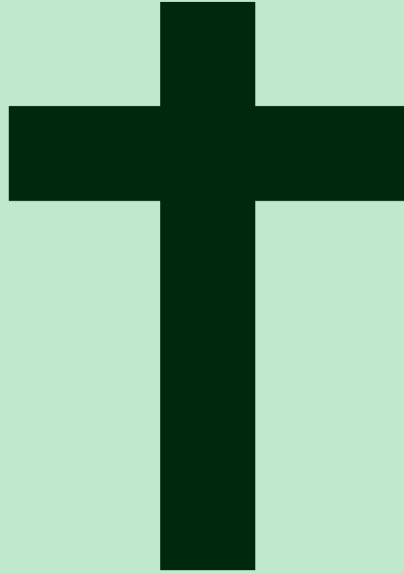

Wapômbên Anên Abô
Mathen

The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New
Guinea

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the Malei-Hote Language of Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Maei-Hote long Niugini

copyright © 2010 Wycliffe Bible Translators, Inc. and The Malê people

Language: Hotê-Malê (Malei-Hote)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

Contributor: The Malê people

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-02

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 9 Oct 2020
c8e90bc3-6cab-57b1-9a48-04f5f30fe59a

Contents

FRT	1
Matyu	3
Mak	57
Luk	90
Jon	145
Aposel	184
Lom	235
1 Kolin	260
2 Kolin	281
Galesia	295
Epesus	303
Pilipai	312
Kolosi	318
1 Tesalonaika	324
2 Tesalonaika	329
1 Timoti	332
2 Timoti	339
Titi	344
Pilemon	347
Hiblu	349
Jems	366
1 Pita	372
2 Pita	378
1 Jon	382
2 Jon	388
3 Jon	389
Jut	390
Auk Lonj Kapô	392

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen

The New Testament in the Malei-Hote language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Malei-Hote long Niugini

Wapômbêŋ Anêŋ Abô Mathen
The New Testament in the
Malei-Hote language of Papua New
Guinea
[hot]

Translation by Wycliffe Bible
Translators

© 2010 Wycliffe Inc. and The Malé
people

Print publication, 2010 by Wycliffe
Bible Translators, Inc.

Web version
© 2014, Wycliffe Bible Translators,
Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available
to you under the terms of the Cre-
ative Commons license (Attribution-
Noncommercial-No Derivative
Works).
[http://creativecommons.org/](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0) li-
censes/by-nc-nd/3.0

Your are free to share — to copy,
distribute and transmit the text
under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute
the work to *Wycliffe Bible Trans-
lators* (but not in any way that
suggests that they endorse you
or your use of the work).

- **Noncommercial.** You may not
use this work for commercial
purposes.
- **No Derivative Works.** You may
not alter, transform, or build
upon this work.
- **In addition,** you have permis-
sion to port the text to different
file formats, as long as you don't
change any of the text or punctu-
ation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribu-
tion, you must make clear to others
the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim
tok orait na lo bilong Creative Com-
mons Attribution-Noncommercial-
No Derivative Works license. Em i
tok olsem **yu ken givim kopi long
narepela manmeri.** Yu ken wokim
kopi na givim long husat i laikim.
Tasol, yu mas tok klia dispela samting
i kam long <http://tokplesbaibel.org>.
Yu no ken kisim mani na salim
dispela. **Yu mas givim nating.** Na
tu, **yu no ken senisim Tok.**

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na
narapela buk i stap long dispela sait
i gat tok orait long usim wantaim
dispela samting tasol. Sapos yu laik
narapela tok orait, yu mas askim
husat i papa bilong copyright long
dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no
orait long dispela tok orait, stretim
tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok
bilong God long nupela tok ples, yu
ken **askim mipela.**

Olgeta tok orait na lo long tok ples
English i stap long [http://creativecommons-](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legal-code)
[org/licenses/by-nc-nd/3.0/legal-](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legal-code)
[code.](http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legal-code)

Sapos yu gat askim long dispela, **plis
askim mipela.**

**Abô Mông Atu Ba Nêm
Avômalô Sa**

Abô Nesam Êmông

Êntêk ma Wapômbêŋ anêŋ Abô
Mavi atu ba nê doho ik liliŋ hathak

abô Malê. Ma avômalô atu ba ena
abô Malê ma hatôm 3,000 ba havôhi.
Thêlô ma anêŋ Salamaua Distlik ba
êmô Morobe Plovins anêŋ Papua
Niugini.

Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ Abô
Mavi ma eto hathak abô Yabêm lôk
Inglis ma Pisin, ba intu hêv malaiŋ
hadêŋ avômalô Malê. Ma lêk ma
hathak abô Malê da ba tem nê
avômalô Malê sa ek nesam lo nedaŋô
Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi esak
thêlôda venjibôlêk.

Aêŋ ba nanêm leŋiŋmavi êndêŋ
Wapômbêŋ esak hêv auk mavi hadêŋ
nê ik abô liliŋ SIL, ba êv iniŋ nê ku ba
êlêm idum ku ik abô liliŋ sondabêŋ
bêŋ anôŋ aleba kapya yaŋ lukmuk lêk
halêm yaŋ ek avômalô Malê.

Lôk nanêm leŋiŋmavi êndêŋ
Wapômbêŋ esak avômalô nômbêŋ atu
ba êv ku êntêk êŋ sa. Aêŋ ba môlô
atu ba ôêv unim wakma ek udum ku
êntêk haviŋ, nodanô. Unim wakma
êŋ miŋ hi oyaŋ ami. Mi. Anêm ku
mavi êŋ lêk hi hayabiŋ o hamô Malak
Leŋ.

Hadêŋ 1976 ma SIL êv iniŋ nê ku
ba êyô ek nijik abô Malê liliŋ. Ma
1988 ma ik Môŋ Anôŋ liliŋ vêm ma
Lut lo Jona. Ma 1992 ma Mak, Aposel,
Galesia ma Pilipai. Ma lêk 2,010 ma
Matyu hi hayô Auk Loŋ Kapô. Ba intu
nanêm athêŋ bêŋ êndêŋ Wapômbêŋ
esak anêŋ lahiki atu.

*****

Ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma
êmô lôk lamavi.

Ma ôpatu ba halaŋô ba hasopa ma
êmô lôk lamavi
ek malê nena waklavôŋ lêk habobo.
Auk Loŋ Kapô 1:3

Preface

This book is a translation of the
New Testament into the Malê lan-
guage of Papua New Guinea. The
population of the Malê language
group is over 3,000. Most Malê
speakers live in the Lae District of
Morobe province, approximately 20
miles south of Lae extending to the
coast near Salamaua (see map).

Missionaries from Germany began
work among the Malê people in the
1940's. The Yabêm language from the
coastal area around Finschhafen was
used as a medium for both evange-
lism and education. In the 1960's
English became the language of ed-
ucation in the Malê area. Yabêm
and Melanesian Pidgin continued to
be used in the Malê churches until
the time this translation work com-
menced.

At the invitation of the Malê peo-
ple, the translation of this New Tes-
tament began in 1976 with the as-
sistance of SIL. Thanks to the many
Malê people whose efforts have gone
into the production of this transla-
tion. Thanks also to the many peo-
ple from around the world who have
supported this work by means of fi-
nancial support, prayers and encour-
agement.

Above all, thanks be to God for His
written word given as a means for
people to come to know and believe
in His Son, the living Word. Thanks
to Him for faithfully sustaining and
enabling each and every member of
the translation team. To Him be the
glory.

*****

The one who reads these prophet
words, they are blessed.
And the one who hears and follows
them, they are blessed
because the day is near.

Abô Mavi atu ba Matyu hato Abô môñ

Matyu hato kapya êntêk. Ma anêñ athêñ yan nena Livai. Yani ma anyô Islael te. Yani hadum ku hawa takis haviñ Lom vêm ma hatak ku êñ ma hasopa Yisu. Yisu dalam Pita lo Andulu ma Jems lo Jon vêm ma dalam Matyu (Mat 4:18-22; 9:9-13). Matyu ma Yisu anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te.

Matyu hato ek injik thô êndên avômalô Islael nena Yisu ma thêlô iniñ Mesia. Mesia ma abô Hiblu ma hathak abô Glik ma Kilisi. Ma anêñ ôdôñ nena, ‘Ôpatu ba Wapômbênñ habi ban hayô hêk ek nêm anêñ avômalô bulubiñ.’ Matyu hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba bôk eto hathak yani hêk Mose lôk plopet iniñ kapya ba intu abô takênñ lêk hik anôñ hathak Kilisi. Yani hato kapya êntêk ek avômalô Islael, ma donjom lahaviñ avômalô loñ buyañ nesam imbiñ.

Hato hadênñ 60 mena 70 AD la.*

Yisu Kilisi anêñ limi (Luk 3:23-38)

¹ *Êntêk ma Yisu Kilisi anêñ limi. Yani ma Ablaham lo Devit iniñ lim lukmuk.

² Ablaham habi Aisak vê,
ma Aisak habi Jekop vê,
ma Jekop habi Juda lôk iviyañ vê.

³ *Ma Juda habi Peles lo Sela vê, ma thainiñ talêbô Tama.

Ma Peles habi Heslon vê,
ma Heslon habi Lam vê.

⁴ Ma Lam habi Aminadap vê,
ma Aminadap habi Nason vê,
ma Nason habi Salmon vê.

⁵ *Ma Salmon habi Boas vê, ma Boas talêbô Lahap.

Ma Boas habi Obet vê, ma Obet talêbô Lut.

Ma Obet habi Jesi vê.

⁶ *Ma Jesi habi Kiñ Devit vê.

Ma Devit habi Solomon vê, ma Solomon anêñ talêbô ma Ulia yanavi.

⁷ Ma Solomon habi Lehoboam vê,
ma Lehoboam habi Abiya vê,
ma Abiya habi Asa vê.

⁸ Ma Asa habi Jehosapat vê,
ma Jehosapat habi Jeholam vê.
Ma Jeholam ma Usaia anêñ lim.

⁹ Ma Usaia ma Jotam anêñ bumalô,
ma Jotam habi Ahas vê,
ma Ahas habi Hesekaia vê.

¹⁰ Ma Hesekaia habi Manasa vê,
ma Manasa habi Amon vê,
ma Amon habi Josaia vê.

¹¹ *Ma Josaia ma Jekonaia lôk iviyañ iniñ bumalô. Jekonaia lôk iviyañ ibitak ma avômalô Babilon ik vovak ba ewa avômalô Islael i êmô Babilon.

¹² *Avômalô Islael êmô Babilon denañ,
ma Jekonaia habi Sialtiel vê,
ma Sialtiel ma Selubabel anêñ bumalô. Êñ ma avômalô Islael êvôi iniñ loñ hathak loñbô.

¹³ Ma Selubabel ma Abiut anêñ lim,
ma Abiut ma Elaiakim anêñ lim,
ma Elaiakim ma Aso anêñ lim.

¹⁴ Ma Aso ma Sadok anêñ lim,
ma Sadok ma Akim anêñ lim,
ma Akim ma Eliut anêñ lim.

¹⁵ Ma Eliut ma Eleasal anêñ lim,
ma Eleasal ma Matan anêñ lim,
ma Matan ma Jekop anêñ lim.

¹⁶ Ma Jekop habi Josep vê, ma Josep intu Malia yamalô. Ma Malia êñ intu havathu Yisu. Ma Yisu êñ atu ba elam nena “Mesia”.

¹⁷ Ma avômalô takatu ba ibitak anêñ Ablaham haveñ aleba hayô Devit, thêlô ma hatôm ôdôñ laumiñ ba lahavuva. Ma avômalô takatu ba ibitak anêñ Devit aleba hayô avômalô Islael i Babilon, thêlô ma hatôm ôdôñ laumiñ ba lahavuva aênñ iyom. Ma avômalô

* :: ‘60 AD’ anêñ ôdôñ nena Yisu anêñ talêbô havathu yani ma sondabênñ hatôm 60 bôk hale ba hi yôv.

* **1:1:** Stt 22:18; 1Sto 17:11   * **1:3:** Stt 38:29-30; Rut 4:18-22   * **1:5:** Rut 4:13-17   * **1:6:** 2Sml 12:24   * **1:11:** 2Kin 24:14-16; 2Sto 36:10; Jer 27:20; 40:1; Dan 1:1-2   * **1:12:** Esr 3:2

takatu ba ibitak hadêḡ waklavôḡ atu ba avômalô Israeḡ êmô Babilon aleba hayô Mesia ma hatôm ôdôḡ laumiḡ ba lahavuva aêḡ iyom.

*Malia havathu Yisu
(Luk 2:1-7)*

¹⁸*Ma abô hathak Yisu Kilisi halêm pik aêntêk. Malia anêḡ avômalô bôk epesaḡ abô yôv ek nendom yani êndêḡ Josep. Thai miḡ ewa i ami denaḡ ma êyê nena yani hasabeḡ. Lovak Matheḡ da hêv amena êḡ. ¹⁹⁻²⁰Ma Josep, ôpatu ba enja Malia ma anyô thêthôḡ ba intu hadum ek êndô Malia. Ma hadô indum yani mama êndôk avômalô maleḡḡ.

Êḡ ma habôlêm auk ek êndô avi êḡ menaḡna ba ni. Ma doḡtom hayê niaviḡ nena Wapômbêḡ anêḡ aḡela hayô ba hanaḡ, “Josep, Devit anêḡ lim lukmuk, amena êntêk ma Lovak Matheḡ hêv hadêḡ yani. Ba intu miḡ ôkô ek onja Malia ba nu anêm unyak êtôm vônim ami. ²¹*Ma tem embathu okna te ek nêm anêḡ avômalô bulubiḡ ba intu ondama anêḡ athêḡ nena Yisu.”

²²Ma nômkama takêntêk bôk habitak ek Wapômbêḡ anêḡ abô injik anôḡ ba hanaḡ hadêḡ plopet nena,

²³“Avi te miḡ hêk haviḡ anyô ami denaḡ ma tem esabeḡ ba embathu okna te. Ba tem nendama anêḡ athêḡ nena Imanuel.” *Aisaia 7:14*

Abô êḡ anêḡ ôdôḡ nena, “Wapômbêḡ hamô haviḡ alalô.”

²⁴Ma Josep hayê niaviḡ êḡ yôv ma haviyô. Ma hadum hatôm atu ba Wapômbêḡ anêḡ aḡela hanaḡ ba hawa Malia ba hi anêḡ unyak hatôm yanavi. ²⁵*Ma miḡ hêk haviḡ ami aleba havathu amena êḡ. Ma halam nena Yisu. Havathu amena êḡ vêm ka hêk haviḡ yanavi haveḡ yam.

2

Nê lôkauk hathak vuliḡ êlêm êyê Yisu

¹Helot hatu kiḡ ma Malia hawa Yisu hêk Betlehem anêḡ loḡ Judia.

Êḡ ma ḡê lôkauk hathak vuliḡ anêḡ loḡ wak hathak êlêm Jelusalem ²*ma enaḡ hik liḡ, “Amena lukmuk atu ba hatu avômalô Israeḡ iniḡ kiḡ, anêḡ talêbô havathu hêk êsê? Yêlô ayê anêḡ vuliḡ habitak loḡ wak hathak ba alêm ek nanêm yeḡ êndêḡ yani.”

³Ma kiḡ Helot lôk avômalô Jelusalem sapêḡ elañô abô êḡ ba êkô hathak. ⁴Êḡ ma Helot halam avômalô iniḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk iniḡ ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ sapêḡ ethak doḡtom. Ma hanaḡ hik thêlô liḡ, “Mesia atu tem nembathu êḡjêk êsê?” ⁵Ma thêlô enaḡ viyaḡ nena, “Wapômbêḡ bôk hanaḡ ba plopet te bôk hatu nena,

⁶* “‘O Betlehem atu ba hômô Juda iniḡ pik, anyô bêḡ te tem imbitak anêḡ o ba eyabiḡ yenaḡ avômalô Israeḡ êtôm boksipsip iniḡ alan

ba intu o miḡ malak oyaḡ te hômô pik Juda malêvôḡ ami. Mi anôḡ!’ ” *Maika 5:2*

⁷Yôv ma Helot halam ḡê lôkauk eyala vuliḡ menaḡna ek endañô nena aḡḡê intu vuliḡ êḡ habitak. ⁸Ma hêv thêlô ba i Betlehem ma hanaḡ, “Môlônu nômbôlêm amena êḡ katô. Ba ôpôm ma nôlêm nonaḡ êndêḡ ya ek yana yanêm yeḡ êndêḡ yani imbiḡ.”

⁹⁻¹⁰Thêlô elañô kiḡ anêḡ abô yôv ma i. Ma êyê vuliḡ sêbôk ba habitak loḡ wak hathak. Êḡ ma thêlô leḡḡmavi bêḡ anôḡ. Vuliḡ êḡ hamôḡ ba hi aleba hamiḡ unyak atu ba amena hêk vôv. ¹¹*Thêlô êyô unyak kapô ba i ma êyê amena lo talêbô Malia. Êḡ ma elek veḡḡḡdôḡ lêlô ba êkôm ba êv yeḡ hadêḡ yani. Ma epesaḡ iniḡ nômkama mavi ba êv iniḡ leḡḡmavi hadêḡ yani. Êv gol lôk nôm ôv mavi ju atu ba epesaḡ hathak alokwaḡ thôk. ¹²Ma êyê niaviḡ ma Wapômbêḡ hanaḡ hadêḡ thêlô nena miḡ ini ek Helot ami. Êḡ ma elom

* **1:18:** Luk 1:27,35 * **1:21:** Luk 1:31; 2:21 * **1:25:** Luk 2:21 * **2:2:** Nam 24:17 * **2:6:** Jon 7:42 * **2:11:** Sng 72:10-15; Ais 60:6

lonjôndê yanj ba i iniņ lonj hathak lonjbô.

Josep lo Malia ma Yisu i Ijip

¹³ Nê lôkauk hathak vuliņ etak unyak yôv, ma Josep hayê niaviņ ba Wapômbêņ anêņ aņela te hayô ba hanaņ, “Helot tem êmbôlêm amena ek injik vônô. Aêņ ba umbiyô onja amena lo talêbô ba ôsôv ba nu Ijip ma ômô endeba yanêm abô êndêņ o am.”

¹⁴ Aêņ ba intu Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô hadêņ bôlôvôn ba etak Betlehem ma êsôv ba i Ijip

¹⁵ ma hamô aleba Helot hama. Nôm takêņ habitak ek Wapômbêņ anêņ abô injik anôņ ba hanaņ hadêņ plopet nena,

“Yahalam yenaņ okna hêk Ijip ba halêm.” *Hosea 11:1*

Kiņ Helot hik apenena vônô

¹⁶ Nê lôkauk hathak vuliņ miņ êvôi hathak lonjbô ami ba Kiņ Helot hayala nena esau yani. Ma laņaņa kambom anôņ ma lahabi thêlôniņ abô takatu ba bôk enaņ hathak vuliņ anêņ waklavôn. Êņ ma hanaņ ek nijik apenena takatu ba iniņ sondabêņ hatôm lokwanju sapêņ vônô anêņ Betlehem lôk anêņ lonj yaô nena sapêņ. ¹⁷ Aêņ ba Wapômbêņ anêņ abô hik anôņ ba hanaņ hadêņ plopet Jelemaia nena,

¹⁸ * “Voņvoņ bêņ hêk Lama, asêņ malêņ lôk malaiņ bêņ, Lesel anêņ limi lêk ema ba mi. Aêņ ba halaņ ba hadô nênenêm yani thêvô.” *Jelemaia 31:15*

Êvôi Nasalet

¹⁹ Josep hamô Ijip denaņ ma Helot hama. Hayê niaviņ ma Wapômbêņ anêņ aņela te hayô ²⁰ ba hanaņ nena, “Nê takatu ba idum ek nijik amena vônô bôk ema yôv ma umbiyô onja amena lo talêbô ba ômbônu pik Israeļ esak lonjbô.” ²¹ Êņ ma Josep haviyô ma hawa amena lo talêbô ba êvôi pik Israeļ. ²² Ma halaņô nena Akelaus hawa lambô Helot anêņ lonj ba hatu avômalô Judia iniņ kiņ. Ba intu hakô

ek ni lonj êņ. Ma hayê niaviņ ma hasôv ba hi ²³ * hamô malak nate anêņ athêņ nena Nasalet ba hamô Galili kapô. Nom êņ habitak ek Wapômbêņ anêņ abô injik anôņ ba hanaņ hadêņ plopet doho nena, “Avômalô tem nendam yani nena anyô Nasalet te.”

3

Jon anyô hathik ņaņ hanaņ Wapômbêņ anêņ abô

(*Mak 1:2-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28*)

¹ Wak êņ ma anyô te ba elam nena “Jon anyô hathik ņaņ” hayô Judia iniņ lonj ek enaņ Wapômbêņ anêņ abô êndêņ avômalô. Ôpêņ hamô lonj thiliv ² * ma hanaņ nena, “Wapômbêņ anêņ lonj lôklinyak lêk habobo. Ba intu node kapôlômim liliņ.” ³ Jon êņ ma ôpatu ba Wapômbêņ hanaņ hadêņ plopet Aisaia nena,

“Kaêk te halam havenj lonj thiliv nena, ‘Nôpôpêk lonjôndê ek Anyô Bêņ êlêm, ma nopesaņ ba imbitak thêthônj ek yani.’” *Aisaia 40:3*

⁴ * Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesaņ hathak bok kamel vuluk ma havak bokņgôp epesaņ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayaņ kôm sopek lôk hanum biyo thôk. ⁵ Ma avômalô anêņ Jelusalem lôk Judia anêņ malak sapêņ lôk lonj takatu ba êmô habobo ņaņ Jolodaņ ethak i hadêņ Jon. ⁶ Ma thêlô enaņ iniņ kambom bêņ ma Jon hathik i halôk ņaņ Jolodaņ.

⁷ * Ma hayê avômalô Israeļ iniņ ņê bêņbêņ takatu ba elam nena Palisi lôk Sadyusi ma hanaņ, “Môlô ma umya kambom anêņ nali ba osoņ nena tem yasik môlô ek nôsôv ênjêk Wapômbêņ anêņ lamaniņ e? Mi anôņ! ⁸ Nundum ku takatu ba injik thô nena lêk ole kapôlômim liliņ am. ⁹ * Ma miņ lemimimbi auk te ba nonaņ êndêņ am nena, ‘Ablaham ma yêlôaniņ bumalô.

* **2:18:** Stt 35:19 * **2:23:** Ais 11:1; 53:2; Luk 2:39; Jon 1:45 * **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15 * **3:4:** 2Kiņ 1:8 * **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:9:** Jon 8:33,39; Lom 4:12

Ba intu yêlô avômalô thêthôn.’ Mi, yanañ êndênj mólô nena Wapômbênj hatôm enja valu takêntêk ba epesañ Ablaham anênj limi esak. ¹⁰*Kisiñ lêk hamô alokwañ ôdônj yôv, ek alokwañ takatu ba miñ hik anênj anônj mavi ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum.

¹¹*“Yahathik mólô hathak ñañ ek injik thô nena bôk ole kapôlômim liliñ yôv. Ma donjom ôpatu ba tem embenj ya yam anênj lôklokwañ ma bomañ ek yenañ ba intu tem isik mólô esak Lovak Mathenj lôk atum. Yani ma anyô lôk athênj bênj ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yanja anênj va bokngôp êtôm anyô ku oyañ ami. Mi anônj. ¹²Yani tem isuv nôm anênj kupik vê ba êndô anônj êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu ba hamô piklêvônj ma isi ba êmbôk esak atum atu ba tem miñ ema ami.”

*Jon hathik Yisu halôk ñañ
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22; Jon 1:31-34)*

¹³Yisu hatak Galili ma hi ñañ Jolo-dañ ek Jon isik yani. ¹⁴Ma donjom Jon hadum ek imiñ yani loñ siñ ba hanañ, “Aisé ka hólêm hadênj ya? Usik ya.”

¹⁵Êñ ma Yisu hanañ viyañ nena, “Alalô nasopa loñôndê thêthônj ba intu usik ya.” Ma Jon halôk ba hathik Yisu.

¹⁶*Ma kethenj oyañ ma haviyô hêk ñañ kapô. Ma leñ hakyav ma hayê Wapômbênj anênj Lovak Mathenj halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô yani. ¹⁷*Ma abô te halêm anênj malak leñ ba hanañ nena, “Intu ma yenañ Okna atu ba yalenhaviñ videdaun. Ma ya kapôlônj mavi hathak yani.”

4

*Sadañ halôk Yisu la ek indum kambom
(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)*

* **3:10:** Mat 7:19; Luk 13:6-9 * **3:11:** Jon 1:26-27,33; Ap 1:5 * **3:16:** Jon 1:32 * **3:17:** Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; 17:5; Luk 9:35 * **4:1:** Hib 2:18; 4:15 * **4:2:** Kis 34:28 * **4:4:** Lo 8:3 * **4:7:** Lo 6:16 * **4:10:** Lo 6:13 * **4:12:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20

¹*Yôv ma Lovak Mathenj halom Yisu hi loñ thiliv ek Sadañ êndôk yani la ek indum kambom. ²*Yani hatip ek nôm ba havenj hatôm wak lo bôlôvônj 40 ba intu hama kisi. ³Êñ ma ngôk iniñ anyô bênj hayô ek Yisu ma hanañ, “O Wapômbênj anênj Nakaduñ ma onañ ek valu takêntêk imbitak êtôm polom.”

⁴*Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Wapômbênj anênj kapyia hanañ nena, ‘Anyô miñ hatôm êmô lôkmala esak nôm iyom ami. Mi. Esopa Wapômbênj anênj abô lôkthô.’ ”

⁵Vêm ma ngôk hawa Yisu ba hi Jelusalem loñ bênj atu ba mathenj ma hadô hamiñ unyak mathenj anênj vôn daim te. ⁶Ma hanañ, “O ma Wapômbênj anênj Nakaduñ, e? Wapômbênj anênj kapyia hanañ nena, “ ‘Wapômbênj tem nêmbônj anênj añela ek neyabiñ o.

Ma thêlô tem netak bahenj ek miñ valu la embatho vemkapô ami.’ *Kapyia Yen 91:11-12*

Ba intu ôsôv kisi.”

⁷*Ma Yisu hanañ, “Abô bute hêk Wapômbênj anênj kapyia aêntêk, ‘Miñ hatôm mólô nundum mambênj esak Wapômbênj, mólônim Anyô Bênj ami.’ ”

⁸Vêm ma ngôk hawa yani hathak loñbô ba hi dumlolê daim te. Ma hik loñ lôk nômkama mavi lomaloma takatu ba hamô pik bênj êntêk lôkthô thô hadênj yani. ⁹Ma hanañ hadênj Yisu, “Tem yanêm nôm takêntêk sapênj êndênj o. Ma donjom ondek vemdônj lêlô ba nêmbônj yenañ ya am.”

¹⁰*Ma Yisu hanañ, “Sadañ, o vê. Wapômbênj anênj kapyia hanañ, ‘Nêmbônj yenañ Wapômbênj anênj Anyô Bênj ma undum yanida anênj ku iyom.’ ”

¹¹Ba intu ngôk êñ hatak yani ba hi ma añela êyô év yani sa.

*Yisu hadum anênj ku môñ
(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)*

12 *Ma Yisu halanô nena bôk êdô Jon hamô koladôn. Ba intu havôhi Galili 13 ba hi hamô Kapaneam ma miñ hamô Nasalet ami. Kapaneam êñ hamô habobo kasukthôm te ba hamô Sebulun lo Naptali iniñ pik. 14 Yani hamô loñ êñ ek Wapômbên anên abô injik anôn ba hanan hadên plopet Aisaia nena,

15 “Sebulun lo Naptali iniñ pik atu hamô habobo kasukthôm, lôk pik atu ba hêk ñan Jolodan anên dan vi, Galili, loñ atu ba avômalô loñ buyan êmô.

16 Avômalô takatu ba êmô momaniniñ bên kapô, thêlô lêk êyê deda bên te. Ba idum ek nema, ma donjom deda habi hayô hêk thêlô ba hêv momaniniñ vê.”

Aisaia 9:1-2

17 *Yisu hayô Kapaneam yôv ma hadum anên ku môn ba hanan Wapômbên anên abô hadên avômalô nena, “Wapômbên anên loñ lôklinyak lêk habobo ba node kapôlômim lilin.”

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani

(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)

18 Yisu habup hathak kasukthôm Galili anên linjan ma hayê anyô lo yan Saimon atu ba elam nena Pita lôk yan molok Andulu. Thai ma nê ik alim ba ibi iniñ yaksen halôk kasukthôm. 19 Ma hanan hadên thai, “Mamu nôlêm nosopa ya! Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yaksen.” 20 Ma kethen oyan ma thai êdô iniñ yaksen hamô ma esopa Yisu.

21 Habup hathak vauna ma hayê anyô loyan, Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nakadun. Thêlô lôk lambô êmô yen ba idu iniñ yaksen. Ma Yisu halam thai. 22 Ma kethen oyan ma etak lambô lôk yen hamô ma esopa Yisu.

Yisu hadum avômalô lôk lijij mavi (Luk 6:17-19)

23 *Yisu hi haven Galili lôbôlôbô ba hathak habitak hayô iniñ unyak yen ba hanan Wapômbên anên Abô Mavi hathak anên loñ lôklinyak hadên i. Ma hadum iniñ malain lôk lijij lomaloma ba ibitak mavi. 24 *Ma avômalô anên plovins Silia elanô abô hathak Yisu anên ku ma ewa iniñ nê lôk lijij lomaloma sapên ba i hadên yani. Ewa nê takatu ba ewa vovan bên lôk nê ngôk hamô havin i ma nê ema yak lôk nê ivuvin sapên i hadên yani ek hêv iniñ lijij takên vê. 25 *Avômalô bên anôn êlêm esopa yani. Doho êlêm anên Galili, ma doho êlêm anên Jusalem, ma doho êlêm anên Judia. Ma doho êlêm anên Dekapolis lôk loñ takatu ba hamô ñan Jolodan vi.

5

Yisu hadôn avômalô (Luk 6:20-23)

1 Yisu hayê avômalô bên anôn êlêm ma hathak dumte ba hi hamô. Ma avômalô takatu ba esopa yani i êyô ek yani. 2 Ma hadôn i ba hanan nena,

3 * “Ôpatu ba hayala nena yani anyô kambom anôn, ôpên lêk hamô mavi ba tem enja Wapômbên anên loñ lôklinyak.

4 *Ma ôpatu ba lamalain, ôpên lêk hamô mavi ba Wapômbên tem nêm yani thêvô.

5 *Ma ôpatu ba hamô malinyaô, ôpên lêk hamô mavi ba tem enja pik sapên.

6 *Ma ôpatu ba hama kisi lôk hathakmunin ek imbitak êtôm anyô thêthôn, ôpên lêk hamô mavi ba tem laviyak.

7 Ma ôpatu ba hêv kapô ek anyô yan, ôpên lêk hamô mavi ba Wapômbên tem nêm kapô ek ôpên aên iyom.

* 4:17: Mat 3:2 * 4:23: Mat 9:35; Mak 1:39; Ap 10:38 * 4:24: Mak 6:55 * 4:25: Mak 3:7-8
* 5:3: Ais 57:15 * 5:4: Ais 61:2-3; ALK 7:17 * 5:5: Sng 37:11 * 5:6: Ais 55:1-2

8 Ma ôpatu ba kapô mabuñ, ôpên lèk hamô mavi ba tem ênjê Wapômbênj.

9 Ma ôpatu ba hêv bulubinj, ôpên lèk hamô mavi ba tem nendam nena Wapômbênj anênj nakaduñ.

10 *Ma anyô thêthônj te hapôm vovanj, ôpên lèk hamô mavi ba tem enja Wapômbênj anênj loñ lôklinyak.

11 * “Hosopa ya ba anyô te hanañ abôma hathak o lôk hêv vovanj hadênj o lôk hanañ abô kambom lomalama hathak o mena hanañ abôyanj hathak o, ênj ma lèk hômô mavi!

12 * “Avômalô bôk idum aênj hadênj plopet tak sêbôk ba êmônj ek o. Ma Wapômbênj tem nêm vuli mavi bênj te êndênj o êmô malak leñ ba intu lem-mavi anônj ba ômbô o!

Wapômbênj anênj avômalô hatôm ngwêk lo deda

(Mak 9:50; Luk 14:34-35)

13 “Môlô ma pik êntêk anênj ngwêk. Ma donjom ngwêk vabô, ênj ma lèk habitak hatôm sinjusik ma hatôm imbitak vasiñ esak loñbô ami ba intu nômbi ni ek avômalô nêyô niniñ ba nembak pesa.

14 * “Môlô ma pik anênj deda. Ma malak atu ba hamô dum ba avômalô êtôm atum lam sapênj, thêlô êthôkwênj ek nêm deda ma miñ ivuñ ami. 15 *Ma miñ othak ôtôm atum lam ba uvuñ halôk uñ kapô ami. Othak opesan lam anênj deda ek imbi êyô unyak kapô lôkthô.

16 * “Ma môlônim deda imbi êyô ênjêk avômalô lôkthô ek nêgê unim ku mavi takatu ba udum ek nebam môlônim lemambô atu ba hamô malak leñ anênj athênj.

Yisu halêm ek embatho abô balabuñ loñ

17 * “Môlô miñ nosonj nena yahalêm ek yambuliñ abô balabuñ lôk plopet

iniñ abô ami. Yahalôk ba yahalêm ek abô takênj injik anônj ma miñ yahalêm ek yanêm vê ami. 18 *Yanañ avanônj êndênj môlô. Abô lélêyanj yaô nena sapênj atu ba eto hêk kapya abô balabuñ te tem miñ nêm yak ami. Mi anônj. Abô takênj tem ênjêk endeba pik lo leñ anênj danj. Ma nômkama takatu ba hamô abô balabuñ sapênj tem injik anônj. 19 *Aênj ba ôpatu ba hêv abô balabuñ yaônate vê ba hadênj avômalô hathak tem êtôm okna hathek ênjêk Wapômbênj anênj loñ lôklinyak. Ma donjom ôpatu ba hasopa abô balabuñ lôk hik thô hadênj avômalô tem imbitak anyô lôk athênj bênj ênjêk Wapômbênj anênj loñ lôklinyak. 20 Yanañ avanônj êndênj môlô. Anêm thêthônj miñ hamônj ek Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ iniñ ami, ênj ma tem miñ hatôm ôyô Wapômbênj anênj loñ lôklinyak ami.

Notauiñ unim lemim maniñ (Luk 12:57-59)

21 * “Môlô bôk olañô abô takatu ba enañ hadênj bumalô thêlô nena, ‘Miñ ungwik anyô vônô paliñ ami. Ma ôpatu ba hik anyô vônô paliñ tem êpôm abô.’ 22 *Ma donjom yanañ êndênj môlô. Anyô te lamaninj hadênj anyô yanj, ôpênj tem êpôm abô. Ma anyô te hanañ abôma hathak anyô yanj, ôpênj tem iminj nê bêngbênj maleninj ek indum abô. Ma anyô te hanañ hadênj anyô yanj nena, ‘O anyô molo’, yakô ôpênj tem nimbi êndôk loñ atum lôkmala.

23 * “Aênj ba hômô loñ êbôk da ek ômbôk anêm da, ma lemhabi nena anêm abô hêk haviñ anyô te, 24 ênj ma otak anêm da êmô loñ êbôk da ma nu êndênj ôpênj. Ma opesan abô imbinj yani vêmam ka nu ômbôk anêm da.

25 “Ma anyô te hadum ek idum abô ek o ba mamu ovenj loñôndê hi denañ ek nôyô loñ nindum abô, ma opesan

* 5:10: 1Pi 3:14 * 5:11: 1Pi 4:14 * 5:12: 2Sto 36:16; Ap 7:52 * 5:14: Jon 8:12; 9:5 * 5:15: Mak 4:21; Luk 8:16; 11:33 * 5:16: Ep 5:8-9; 1Pi 2:12 * 5:17: Lom 3:31 * 5:18: Luk 16:17; 21:33 * 5:19: Jem 2:10 * 5:21: Kis 20:13; Lo 5:17 * 5:22: 1Jon 3:15 * 5:23: Mak 11:25

abô imbiņ yani kethēņ. Yakô tem etak o êndôk anyô halanô abô ban. Êņ ma ôpêņ tem etak o êndôk anêņ nê ku bahēņiņ ek nêndô o êmô koladôn. ²⁶ Odaņô! Yanaņ avanônê êndêņ o. Tem ômô koladôn endeba nê m anê m vuli sapêņ atu ba anyô bêņ hanaņ am.

Otak auk sek waliliņ

²⁷ * “Môlô bôk olaņô abô takatu ba enaņ yôv nena, ‘Miņ undum sek imbiņ anyô yaņ yanavi ami.’ ²⁸ Ma doņtom yanaņ êndêņ môlô nena anyô te makilik hathak avi te ba hadum ek êņjêk imbiņ yani, êņ ma lêk hêk haviņ avi êņ yôv. ²⁹ *Aêņ ba malem vianônê hadum ba hudum kambom, êņ ma ômbi vê ba umbini! Malem daluk doņtom iyom, êņ ma malaiņ. Ma doņtom, lemvimkupik sapêņ êndôk loņ atum lôkmala, êņ ma malaiņ bêņ anônê. ³⁰ *Ma bahem vianônê hadum ba hudum kambom, êņ ma odabêņ kisi ba umbini! Bahem doņtom iyom, êņ ma malaiņ. Ma doņtom lemvimkupik sapêņ êndôk loņ atum lôkmala, êņ ma malaiņ bêņ anônê.

Miņ nê m vônim vê ami

(*Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18*)

³¹ * “Môlô bôk olaņô yôv nena, ‘Anyô hadum ek êndô avi ma eto abô êndôk kapya ba nê m kapya êņ êndêņ yanavi ek nê m yani vê. Ma miņ hatôm nê m yanavi vê oyaņ ami.’ ³² *Ma doņtom yanaņ êndêņ môlô aêntêk. Anyô te hêv yanavi vê oyaņ ma miņ hadum sek ami ba avi êņ hi hawa anyô yaņ êņ ma ôpêņ hadum ba avi êņ hadum sek. Ma yamalô lukmuk êņ hadum sek aêņ iyom.

Nonaņ abô anônê iyom

³³ * “Môlô bôk olaņô abô takatu ba enaņ hadêņ bumalô thêlô nena, ‘Hovak balabuņ hathak Wapômbêņ anêņ athêņ hathak nômla, êņ ma undum nô m êņ anônê.’ Miņ ômbôliņ

dômim ami. ³⁴ *Ma doņtom yanaņ êndêņ môlô nena miņ ombak balabuņ esak nômla ami lôk miņ ombak balabuņ esak Wapômbêņ anêņ athêņ ami ek malê nena yanida hamô malak leņ hatôm kiņ. ³⁵ *Ma miņ ombak balabuņ esak pik ami ek malê nena pik bêņ êntêk ma balê Wapômbêņ da hatak vakapô hayô hamiņ. Ma miņ ombak balabuņ esak Jelusalem ami ek malê nena Jelusalem ma Kiņ Bêņ atu anêņ malak. ³⁶ Ma miņ ombak balabuņ esak lemkadôk ami ek malê nena o miņ hatôm onaņ ba lemkadôk ņaun imbitak thapuk mena loņgavu la ami. ³⁷ Ba intu môlô nonaņ abô avanônê iyom. Ma miņ nonaņ balabuņ lomaloma ek injik thô nena onaņ abô avanônê ami. Abô takêņ habitak anêņ Sadaņ anêņ.

Môlô miņ uņgwik kambom liliņ ami (Luk 6:29-30)

³⁸ * “Môlô bôk olaņô abô takatu ba enaņ yôv nena, ‘Anyô te habi anyô yaņ madaluk siņ, êņ ma nômbi ôpêņ madaluk siņ aêņ iyom. Ma anyô te hik anyô yaņ abôlêk kalalaņ lu, ma uņgwik ôpêņ abôlêk kalalaņ lu aêņ iyom.’ ³⁹ Ma doņtom yanaņ êndêņ môlô nena miņ uņgwik anyô yaņ anêņ kambom liliņ ami. Ma anyô te hapetav malem daņ vi, êņ ma nuņgwik vi liliņ ek epetav imbiņ. ⁴⁰ Ma anyô te hadum abô ek o ba anyô atu halanô abô hanaņ nena nê m anê m kwêv êndêņ ôpêņ, êņ ma nê m anê m kwêv thilibuņ êndêņ ôpêņ imbiņ. ⁴¹ Ma anyô vovak te hanaņ nena onja anêņ nômkama ba nu êtôm kilomita te, êņ ma nu êtôm kilomita ju. ⁴² Ma anyô te hanaņ hik o liņ ek nê m nômlate êndêņ yani, êņ ma nê m êndêņ yani. Ma anyô te lahaviņ enja nômlate êņjêk o vê m ka nê m viyaņ, êņ ma miņ ôpôlik ami.

* **5:27:** Kis 20:14; Lo 5:18   * **5:29:** Mat 18:9; Mak 9:47   * **5:30:** Mat 18:8; Mak 9:43   * **5:31:** Lo 24:1-4; Mak 10:4   * **5:32:** 1Ko 7:10-11   * **5:33:** Wkp 19:12; Nam 30:2; Lo 23:21   * **5:34:** Ais 66:1; Mat 23:22; Jem 5:12   * **5:35:** Sng 48:2; Ais 66:1   * **5:38:** Kis 21:24; Wkp 24:20; Lo 19:21

Lemimimbiņ nê takatu ba êpôlik hathak o

(Luk 6:27-36)

43 * “Môlô bôk olanô abô takatu ba enañ yôv nena, ‘Lemimimbiņ anêm avômalô ma ôpôlik esak nê takatu ba êpôlik hathak o.’ 44-45 *Ma donjom yanaņ êndênj môlô nena lemimimbiņ nê takatu ba êpôlik hathak môlô lôk notej mek esak nê takatu ba êv vo-vaņ hadênj môlô ek numbitak êtôm Lemambô atu ba hamô malak leņ anênj nali. Ek malê nena yanida hêv wak hadênj avômalô mavi lôk kambom ma hêv ôthôm ek nê thêthônj lôk nê lokbaņ. 46 Ma môlô othak lemimhaviņ nê takatu ba leņiņhaviņ môlô iyom, êņ ma nôm oyaņ. Tem miņ môlô noja nôm mavi te ami. Nê ewa takis ethak idum aênj haviņ! 47 Ma môlô othak ôêv wاكلêvônj hadênj môlônim avômalô iyom, môlô osoņ nena kobom hik môlô vônô e? Nê daluk idum aênj haviņ! 48 *Ba intu nômô batônj oyaņ êtôm Lemambô atu ba hamô batônj oyaņ hamô malak leņ.”

6

Nônêm avômalô siv sa

1 * “Môlô noyabiņ am! Miņ nundum ku mavi lomaloma ek avômalô nêgê ba nebam môlô ami. Yakô Wapômbênj atu ba hamô malak leņ tem miņ nêm nôm mavi la êndênj môlô ami.

2 “Môlô udum ek nônêm avômalô siv sa, ma miņ nundum êtôm nê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô ethak êv anyô ek iyuv lavuak êmônj ba i unyak yeņ. Êņ ma thêlô êv nômlate hadênj avômalô siv ek avômalô nêgê ba nebam thêlô. Yanaņ avanônj êndênj môlô nena nê takênj lêk ewa iniņ mavi yôv ba embeņ yam ma Wapômbênj tem miņ nêm nôm mavi yaņ êndênj i ami. 3 Ma donjom môlô udum ek nônêm nômlate êndênj avômalô siv, êņ ma nubuj ba nônêm ek avômalô vi

miņ nêgê ami. Nôm atu ba bahem vianônj hadum ma bahem vikeņ êsônj paliņ 4 ek ku êņ ênjêk loņ kapô iyom. Ma Lemambô atu ba hayê ku takatu ba hudum hêk loņ kapô ma tem nêm nôm mavi te êndênj o.

Okopak ba oteņ mek

(Luk 11:2-4)

5 * “Môlô udum ek notej mek, ma miņ nundum êtôm nê takatu ba esau avômalô ami. Thêlô leņiņhaviņ netej mek ni miņ malaklêvônj lôk unyak yeņ ek avômalô nêgê i. Odaņô! Yanaņ avanônj êndênj môlô. Nê takênj lêk ewa iniņ mavi yôv ba embeņ yam ma Wapômbênj tem miņ nêm nôm mavi yaņ êndênj i ami. 6 Ma donjom hudum ek oteņ mek, êņ ma nu anêm unyak kapô ma nuņgwik unyak abôlêk siņ. Ma oteņ mek êndênj Lemambô atu ba hamô loņ kapô. Ma Lemambô tem ênjê ku takatu ba hudum hêk loņ kapô ma nêm nôm mavi te êndênj o.

7 * “Hudum ek oteņ mek, ma miņ ondela abô êtôm nê daluk ethak idum ami. Thêlô etej mek daim ek esoņ nena Wapômbênj tem endañô iniņ mek daim êņ. 8 *Ma donjom hudum ek oteņ mek ma Wapômbênj lêk hayala anêm malaiņ yôv ba intu miņ osopa iniņ bôk lo loņ ami. 9 Ma notej mek aêntêk,

“ ‘Wakamik, hômô malak leņ.

Yêlô nambô anêm athênj mathenj liņ.

10 * Anêm loņ lôkliņyak êlêm.

Yêlô nasopa anêm lemhaviņ ênjêk pik êtôm thêlô esopa hêk malak leņ.

11 Nêm nôm êndênj yêlô êndênj wak êntêk.

12 * Ma otak kapôlôm ek yêlô êtôm atu ba yêlô atak kapôlônij ek avômalô vi atu ba idum kambom hadênj yêlô.

* 5:43: Wkp 19:18 * 5:44-45: Kis 23:4-5; Luk 23:34; Ap 7:60; Lom 12:14,20 * 5:48: Wkp 19:2; Lo 18:13 * 6:1: Mat 23:5 * 6:5: Mat 23:5; Luk 18:10-14 * 6:7: 1Kin 18:26-29 * 6:8: Mat 6:32 * 6:10: Luk 22:42 * 6:12: Mat 6:14-15; 18:21-35

13 *Minj otak yêlô ek nandum kambom ami. Ma nêma yêlô vê ênjêk kambom.*

14 * “Ma notak kapôlômim ek avômalô vi, ma Lemambô atu ba hamô malak leŋ tem etak kapô ek môlô aêŋ iyom. 15 Ma hovalon kapôlôm lôŋ ek avômalô vi, ma Lemambô tem embalon kapô lon ek o aêŋ iyom.

Hutip ek nôma ek lemimbi Wapômbêŋ

16 * “Hutip ek nôma ek lemimbi Wapômbêŋ, ma minj malem tiyamtiyam êtôm nê esau avômalô ethak idum ami. Thêlô minj ithik i ba epesan i katô ami ek avômalô neyala nena thêlô lêk itip ek nôma. Yanaŋ avanônê êndêŋ môlô nena nê êŋ lêk ewa iniŋ nôma mavi yôv ba embeŋ yam ma Wapômbêŋ tem minj nêma nôma mavi yaŋ êndêŋ i ami. 17 Ma donjom hutip ek nôma ek lemimbi Wapômbêŋ, ma otak nôma lêŋlêŋ esak lemkadôk lôk usik thonam lo malem êtôm lemmavi iyom 18 ek avômalô minj neyala nena lêk hutip ek nôma ami. Ma lemambô atu ba hamô lon kapô, yani iyom intu hayê anêma ku lon kapô êŋ ba tem nêma nôma mavi te êndêŋ o.

Nômbôlêma nômkama malak leŋ (Luk 12:33-34)

19 * “Pik êntêk ma didu lo da tem nimbuliŋ nômkama lôk nê vani tem nijik unyak vose ba neja nômkama takêŋ vani. Ba intu minj nômbôlêma nômkama mavi ba nôndô êmô pik êntêk ami. 20 *Mi, nusup nômkama malak leŋ mavimavi iyom. Êŋ ma minj hatôm da lo didu nimbuliŋ nômkama takêŋ lôk nê vani minj hatôm nijik anêma unyak vose ba neja anêma nômkama vani ami. 21 Lon atu ba anyô anêŋ nômkama mavi hamô intu kapôlônŋin tem êmô lon êŋ imbiŋ.

Maleŋ ma kupik anêŋ deda (Luk 11:34-36)

22 “Maleŋdaluk ma leŋviŋkupik anêŋ deda. Aêŋ ba malemdaluk hamô mavi, êŋ ma anêŋ deda êŋ hayabiŋ lemvimkupik sapêŋ. 23 Ma donjom maleŋdaluk kambom, êŋ ma momaŋiniŋ lêk hayabiŋ leŋviŋkupik sapêŋ. Ba deda atu ba hamô kapôlôm minj hadum anêŋ ku ami, ma momaŋiniŋ tem indumbak bêŋ.

Anyô te minj hatôm indum anyô ju iniŋ ku ami

(Luk 16:13)

24 “Anyô te minj hatôm indum anyô bêŋ ju iniŋ ku ami. Ma tem la imbiŋ anyô yaŋ ma kapô êndô yaŋ. Ma tem ma endahaliŋ anyô yaŋ ma imbuliŋ dôma ek anyô yaŋ. Môlô minj hatôm nosopa Wapômbêŋ lôk valuselen ami.

Minj lemim imbi bêŋ anôn esak nômkama pik ami

(Luk 12:22-32)

25 * “Lôkmala ma bêŋ ek nôma eyaŋ. Leŋviŋkupik ma bêŋ ek kwêv lo sup. Aêŋ ba intu yanaŋ êndêŋ môlô nena minj lemim imbi bêŋ anôn esak nômkama pik lomaloma êtôm kwêv mena nôma lôk ŋaŋ ami. 26 *Ôŋgô menak. Thêlô minj ethak idum ku lôk elav nôma ami. Ma minj ethak ewa nôma ba etak hamô unyak kapô ami. Môlônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ havakôn thêlô. Ma môlô ma Wapômbêŋ lahaviŋ bêŋ anôn hamôn ek menak. 27 Ma môlô lemhi kam hathak nôma pik takêŋ, ma tem nômô lôkmala wak te imbiŋ e? Mi anôn!

28 “Aisê ka môlô othak lemimhabi bêŋ anôn hathak kwêv? Môlô ôŋgô alokwaŋ vuak takatu ba hamô mayaliv. Thêlô ibitak aisê? Thêlô minj ethak idum iniŋ ku lôk idu iniŋ kwêv ami. 29 *Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ môlô! Solomon hathak hik anêŋ kwêv

* 6:13: Luk 22:40; Jem 1:13; Jon 17:15; 2Te 3:3; 2Ti 4:18

* 6:13: Nê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Matyu hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Lon lôkliŋyak lôk lôklokwaŋ ma athêŋ lôkmaŋŋin, êŋ ma oda anêma êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôn.

* 6:14: Mak 11:25-26

* 6:16: Ais 58:5-9

* 6:19: Jem 5:1-3

* 6:20: Mat 19:21; Luk 18:22

* 6:25: Plp 4:6; 1Ti 6:6-8; 1Pi 5:7

* 6:26: Mat

10:29-31; Luk 12:6-7

* 6:29: 1Kiŋ 10:4-7; 2Sto 9:3-6

kêkêlô. Ma anêḡ kwêv sapêḡ ma nôḡ
yaôna ek alokwaḡ vuak mavi takatu.
30 Mólô ma avômalô ôêvhaḡiḡ yaôna
lôk! Kethêḡ oyaḡ ma tem nedabêḡ
kamuḡ takatu kisi ba nêmbôk esak
atum! Ma doḡtom Wapômbêḡ hathak
hêv kwêv hadêḡ kamuḡ takêḡ. Ba
intu tem eyabiḡ mólô mavi aêḡ iyom.
31 Aêḡ ba mólô miḡ lemim injik am ba
nonaḡ, ‘Yêlô aḡḡaḡ malê lôk nanum
malê?’ ma ‘Yêlôaniḡ kwêv êsê?’ Dô.
32 *Nê daluk ethak elarḡiḡ ba esopa
nôm takêḡ. Ma doḡtom mólônim
Lemambô atu ba hamô malak leḡ
hayala mólônim malaiḡ ba tem nêḡ
nôm takêḡ êndêḡ mólô. 33 *Ba intu ku
môḡ ma lem injik o esak Wapômbêḡ
anêḡ loḡ lôkliḡyak lôk osopa anêḡ abô
ma tem nêḡ nôm takêḡ sapêḡ êndêḡ
o. 34 Aêḡ ba mólô miḡ lemimmalaiḡ
ek yamuḡ anêḡ nôḡkama ami. Yamuḡ
anêḡ malaiḡ ma wak êḡ da anêḡ. Ma
wak te anêḡ malaiḡ ma wak êḡ da
iyom anêḡ.

7

Miḡ nutitiniḡ avômalô ami (Luk 6:37-42)

1 * “Mólô miḡ nutitiniḡ anyô vi
ami. Wapômbêḡ tem ititiniḡ mólô aêḡ
iyom! 2 *Abô takatu ba honaḡ hathak
anyô vi, êḡ ma Wapômbêḡ tem enaḡ
aêḡ êndêḡ o. Ma malêla takatu ba
huik sam hadêḡ anyô vi ma tem nêḡ
viiyaḡ aêḡ iyom êndêḡ o. 3 Ma lem
hik o hathak siḡusik yaô atu ba hamiḡ
mamuyaḡ madaluk. Ma doḡtom ase-
leḡ atu ba hapalaḡaniḡ hamiḡ oda
malem siḡ ma hôthôḡ paliḡ. 4 Ba
honaḡ, ‘Aiyaḡ, yahadum ek yanêḡ
siḡusik atu ba hamô malem daluk
vê.’ Nôḡḡô katô, oda anêḡ ma aseleḡ
hapalaḡaniḡ hamiḡ malem loḡ siḡ.
5 O anyô abôyaḡ! Nêḡ aseleḡ atu ba
hêk malem vê ek nôḡḡô tak vêḡ ka
miḡ nêḡ siḡusik atu ba hêk mamuyaḡ
madaluk vê.

* 6:32: Mat 6:8 * 6:33: 1Kin 3:11-14; Sng 37:4,25; Lom 14:17 * 7:1: Lom 2:1; 1Ko 4:5; Jem 4:11-12
* 7:2: Mak 4:24 * 7:7-8: Mak 11:24; Jon 14:13; 15:7; 16:23-24; 1Jon 3:22; 5:14-15 * 7:11: Jem
1:17 * 7:12: Mat 22:39-40; Luk 6:31; Lom 13:8-10

6 “Ma miḡ noja nôḡ mathêḡ ba
nônêḡ êndêḡ avuḡ ami. Tem nijik
liliḡ ba nesaḡ mólô mayaliv. Ma miḡ
nômḡi unim kômkom mavi êndêḡ bok
ami. Tem nembak pesa esak veḡiḡ
kapô.

Loḡôndê neteḡ mek (Luk 11:9-13)

7-8 * “Nê takatu ba enaḡ hik
Wapômbêḡ liḡ, ma tem neja nôḡkama
êtom atu ba enaḡ. Ma anyô habôlêḡ
nômplate, êḡ ma tem êpôm. Ma ôpatu
ba hapididiḡ unyak abôlêk, ma tem
injik unyak abôlêk vê ek ôpêḡ. Aêḡ
ba nonaḡ injik Wapômbêḡ liḡ ma
tem nêḡ mólônim lemimhaviḡ êndêḡ
mólô. Ma mólô ôbôlêḡ ma tem
nôpôm. Ma upididiḡ unyak abôlêk
ma tem injik vê ek mólô.

9 “Nalummalô hanaḡ hik o liḡ ek
nêḡ polom êndêḡ yani, ma tem nêḡ
valu te êndêḡ yani e? Mi. 10 Ma
nalummalô hanaḡ hik o liḡ ek nêḡ
alim ḡwêk te êndêḡ yani, ma tem
nêḡ umya kambom te êndêḡ yani e?
Mi. 11 *Odaḡô! Mólô ma avômalô
kambom! Ma doḡtom mólô othak
ôêv nôḡkama mavi hadêḡ nalumi.
Ma mólônim Lemambô atu ba hamô
malak leḡ ma Wapômbêḡ mavi anôḡ
ba intu tem nêḡ nôḡkama mavi êndêḡ
mólô ḡê takatu ba onaḡ hik yani liḡ.

12 * “Ma malêla takatu ba mólô
lemimhaviḡ avômalô vi nindum
êndêḡ mólô, ma nundum aêḡ êndêḡ
i. Êḡ ma abô balabuḡ lôk plopet iniḡ
abô anêḡ ôdôḡ bêḡ.”

Unyak abôlêk yaôna (Luk 13:24)

13-14 “Loḡôndê bêḡ ma hi loḡ ḡama.
Ma badêḡ abôlêk bêḡ te hamô loḡ êḡ
ba avômalô bêḡ anôḡ ethak ibitak êyô.
Ma doḡtom loḡôndê kamuḡ hi loḡ
lôkmala. Ma badêḡ abôlêk yaônate hêk
loḡ êḡ ba avômalô tomtom iyom ethak
êpôm ba elom. Ba intu nôḡsôam ek

numbitak nôyô badêḡ abôlêk yaôna êḡ ba unu.

Nê plopêt abôyaḡ
(Luk 6:43-44; 13:25-27)

15 * “Môlô noyabiḡ am êndêḡ ḡê plopêt abôyaḡ. Thêlô ma hatôm avuḡ yatap ba ivuliv i siḡ hathak boksipsip kupik ba i hadêḡ boksipsip ek nimbuliḡ i. 16 * Aêḡ ba iniḡ anôḡ intu tem injik i thô. Yak lôkmaḡḡiḡ mena kamuḡ lôk lilu ma avômalô ethak elav hatôm iniḡ nôḡ e? 17 Alokwaḡ mavi sapêḡ hathak hik anêḡ anôḡ mavi iyom. Ma alokwaḡ kambom hathak hik anêḡ anôḡ kambom aêḡ iyom. 18 Ba intu alokwaḡ mavi miḡ hatôm injik anêḡ anôḡ kambom ami. Ma alokwaḡ kambom miḡ hatôm injik anêḡ anôḡ mavi ami. 19 * Aêḡ ba alokwaḡ sapêḡ atu ba miḡ hik anêḡ anôḡ ami, ma tem nede lu ba nêmbôk esak atum. 20 * Ba intu plopêt abôyaḡ iniḡ anôḡ tem injik thêlôda thô êndêḡ môlô.

21 * “Avômalô ethak elam ya nena, ‘Anyô Bêḡ, Anyô Bêḡ.’ Ma doḡtom thêlô sapêḡ miḡ hatôm nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ami. Ma avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak leḡ anêḡ abô, thêlô êḡ iyom intu tem nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô. 22 Waklavôḡ yandaḡô avômalô sapêḡ iniḡ abô, ma bêḡ anôḡ tem nenaḡ êndêḡ ya ‘Anyô Bêḡ, Anyô Bêḡ, yêlô athak alam anêḡ athêḡ ba adum anêḡ ku plopêt. Ma yêlô athak alam anêḡ athêḡ ba êv ḡḡôk vê lôk adum nômbithi bêḡ anôḡ hathak.’ 23 * Êḡ ma tem yanaḡ êndêḡ i, ‘Môlô nu! Môlô ḡê udum kambom ba yahathôḡ môlô paliḡ.’

Loḡôndê ju ek nedav unyak
(Luk 6:46-49)

24 “Aêḡ ba ôpatu ba halaḡô yenaḡ abô sapêḡ ba hasopa hatôm anyô

lôkauk mavi atu ba halav anêḡ unyak halôk valu. 25 Ma ôthôm lôk lovak bêḡ ma ḡambô hayô ba hayôkwiḡ unyak êḡ. Ma valu havalôḡ unyak êḡ loḡ lôklokwaḡ ba miḡ hapu ami. 26 Ma anyô halaḡô yenaḡ abô ba miḡ hasopa ami hatôm anyô auk mi ba halav anêḡ unyak halôk thathe oyaḡ. 27 Ma ôthôm malokola lôk lovak bêḡ ma ḡambô hayô ba hayôkwiḡ unyak êḡ ba hapu lôk diḡdiḡ bêḡ ba hi.”

28 Yisu hanaḡ abô sapêḡ yôv ma avômalô takatu ba elanô eson kambom ba enaḡ, 29 * “Yani miḡ hadôḡ alalô ba halam kêdôḡwaga bô iniḡ abô hatôm ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ ethak idum ami. Mi. Hadôḡ alalô hatôm anyô lôk athêḡ bêḡ.”

8

Yisu hadum anyô palê lepla te mavi
(Mak 1:40-45; Luk 5:12-14)

1 Yisu hatak dumlolê ba hi ma avômalô bêḡ anôḡ esopa yani. 2 Ma anyô palê lepla te halêḡ hadêḡ Yisu ma halek vadôḡ lêlô ma hanaḡ, “Anyô bêḡ, odanêḡ lemhaḡiḡ ma hatôm undum ba yambitak mavi.”*

3 Ma hatak baḡ hayô hêk ôpêḡ ma hanaḡ, “Yalenḡhaviḡ umbitak mabuḡ mavi!” Ma kethenḡ oyaḡ ma lijiḡ êḡ hêv yak ba habitak mabuḡ mavi. 4 * Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Nu nuḡḡwik o thô êndêḡ anyô habôk da ma nêḡ da êtôm sêbôk ba Mose hanaḡ ek injik thô nena anêḡ lijiḡ lêk hêv yak. Ma miḡ onanḡ bêḡ êndêḡ anyôla ami.”

Yisu hadum anyô vovak anêḡ anyô ku te mavi
(Luk 7:1-10)

5 Yisu hayô malak Kapaneam, ma anyô vovak laik te anêḡ malak bêḡ Lom halêḡ hadêḡ yani 6 ma hanaḡ, “Anyô bêḡ, yenaḡ anyô ku hapôm lijiḡ va lo baḡ havuviḡ ba hawa vovaḡ bêḡ ba hêk unyak iyom.”

* 7:15: Mat 24:24; Ap 20:29; 2Pi 2:1 * 7:16: Gal 5:19-22; Jem 3:12 * 7:19: Mat 3:10; Luk 3:9; Jon 15:6 * 7:20: Mat 12:33 * 7:21: Luk 6:46; Jem 1:25 * 7:23: Sng 6:8; 2Ti 2:19 * 7:29: Mak 1:22; Luk 4:32 * 8:2: Lijiḡ lepla ma palê hatêḡ anyô liḡkupik aleba ibitak puliḡ ba avômalô êpôlik hathak i. * 8:4: Wkp 14:1-32; Mat 9:30; Luk 17:14

⁷ Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Tem yasôk ek yandum ôpêñ mavi.”

⁸⁻⁹ Ma donptom anyô vovak laik êñ hanañ, “Anyô bêñ, ya miñ anyô mavi ek ôlêm yenañ unyak ami. Yada yahamô anyô bêñ te vibin, ma yenañ nê vovak êmô ya vibin. Ba yahanañ hadêñ yenañ anyô vovak te nena, ‘Nu,’ êñ ma hi. Mena yahanañ hadêñ yañ nena, ‘Ôlêm,’ êñ ma halêm. Ma yahanañ hadêñ yenañ anyô ku nena, ‘Undum ku êntêk,’ êñ ma hadum. Aêñ ba yahayala nena onañ iyom ek yenañ anyô ku imbitak mavi ma tem imbitak mavi.”

¹⁰ Yisu halañô abô êñ ba hasoñ kambom ma hanañ hadêñ avômalô takatu ba esopa yani nena, “Yanañ avanôñ êndêñ môlô. Ya miñ bôk yahapôm anyô hêvhavin bêñ te aêntêk hamô loñ Israeal ami. ¹¹ *Yanañ êndêñ môlô. Avômalô loñ buyañ bêñ anôñ tem nejan ba ninum imbin Ablaham lo Aisak ma Jekop nêmo Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak. ¹² *Sêbôk ma Wapômbêñ lahavin avômalô Israeal nêyo anêñ loñ lôklinyak kapô, ma donptom lêk ma yani tem nêmo thêlô vé ba ini loñ momañiniñ bêñ. Loñ êñ ma tem thêlô nedañ asêñ maleñ ba nesañ veñjbolêk ôdôñ loñ.”

¹³ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ anyô vovak laik êñ, “Nu! Ma nômo atu ba lêk hôêvhavin ma tem imbitak aêñ.” Ma kethen oyañ ma ôpêñ anêñ anyô vovak atu habitak mavi.

*Yisu hadum Pita yañavi mavi
(Mak 1:29-31; Luk 4:38-39)*

¹⁴ Ma Yisu hayô Pita anêñ unyak kapô ma hayê Pita yañavi hapôm lijij vovañ ba hêk iyom. ¹⁵ Ma Yisu havalon avi êñ bañ ma lijij êñ hatak yani ma haviyô hapôpêk nômo ek Yisu.

*Yisu hadum avômalô bêñ anôñ mavi
(Mak 1:32-34; Luk 4:40-41)*

¹⁶ Yañsin ma ewa nê lôk ngôk habulin i doho êlêm hadêñ Yisu. Ma Yisu hanañ abô iyom ma ngôk takên

etak avômalô takên ba i. Ma hadum avômalô lôk lijij sapêñ ibitak mavi. ¹⁷ Ba intu Wapômbêñ anêñ abô atu ba bôk hanañ hadêñ plopet Aisaia hik anôñ nena,

“Yani hapesañ alalôaniñ lijij mavi ma hêv alalôaniñ vovañ vé.” *Aisaia 53:4*

*Ku bêñ ek nesopa Yisu vañgwan
(Luk 9:57-62)*

¹⁸ Yisu hayê avômalô bêñ anôñ êmô ma hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” ¹⁹ Êñ ma nê lôkauk hathak abô balabun te halêm hadêñ Yisu ma hanañ nena, “Kêdôñwaga, loñ nômbêñ atu ba hu ma tem yasopa o.”

²⁰ *Ma Yisu hanañ, “Avun yatap iniñ pik abyañ hamô ma menak iniñ unyak hamô, ma donptom ya Anyô Anêñ Nakadun atu anêñ loñ ênjêk ma mi.”

²¹ *Ma Yisu anêñ anyô te hanañ, “Anyô Bêñ, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

²² Ma donptom Yisu hanañ hadêñ ôpêñ, “Dô! Nê nama da nedav iniñ nama. Ma ôlêm osopa ya!”

*Lovak halañô Yisu
(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)*

²³ Yôv ma Yisu hathak yeñ ma anêñ nê ku i havin yani. ²⁴ *Thêlô i êyo kasukthôm malêvôn ma kethen oyañ ma ôthôm bêñ lôk lovak hayô. Ma nañ budum hik ba hadum ek êyo yeñ vov. Ma donptom Yisu hêk sôm dena. ²⁵ Ma anêñ nê ku i ik yani lijij ba ena, “Anyô Bêñ, nêmo alalô bulubin! Tem alalô nama!”

²⁶ *Ma Yisu hanañ hadêñ i, “Môlô nê ôêvhavin yaôna lôk! Aisê ba môlô ôkô?” Êñ ma haviyô hathañ lovak lôk nañ budum ba êk malinyaô ba thêthê mavi.

²⁷ Thêlô eson kambom ba ena, “Anyô aisête ba lovak lôk nañ budum elañô anêñ abô ba esopa?”

* 8:11: Luk 13:29 * 8:12: Mat 22:13; 25:30; Luk 13:28 * 8:20: 2Ko 8:9 * 8:21: 1Kinj 19:20

* 8:24: Sng 4:8 * 8:26: Mat 14:31; Sng 89:9

*Yisu hêv ngôk doho vé
(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)*

²⁸ Yôv ma Yisu hi kasukthôm vi tuvulu ba hayô avômalô Gadala iniñ pik. Ma anyô lokwanju atu ba ngôk kambom hathak habuliñ i êlêm anêñ siô ba êpôm yani halôk loñôndê. Anyô ju êñ ethak ibuliñ avômalô ba intu êkô ek nendom loñôndê êñ. ²⁹ *Ma êyê Yisu ma elam lôklala, “Wapômbêñ anêñ Nakaduñ, hólêm ek undum malê êndêñ yêlô? Waklavôñ nindum abô hêk denañ. Ma hólêm loñ êntêk ek nêñ vovañ êndêñ yêlô e?”

³⁰ Ma bok dum te êmô daim dokte ba eyañ kamuñ êmô. ³¹ Ma ngôk takêñ elañ lôklokwan hadêñ Yisu, “Nêñ yêlô vé ni êndôk bok takêñdaku kapô.”

³² Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô “Môlô nu!” Êñ ma ngôk takêñ etak anyô ju êñ ma i êlôk bok takêñ kapô ba elañviñ kethêñ ba i hadêñ loñ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ema. ³³ Nê takatu ba eyabiñ bok êyê nôñ êñ ma êsôv ba i êyô malak bêñ. Ma enañ hadêñ avômalô hathak nôñ atu ba Yisu hadum hadêñ bok lôk anyô ju atu ba ngôk habuliñ thai. ³⁴ Êñ ma avômalô malak lôñ êñ iki thô ba i hadêñ Yisu. Thêlô êyê yani ba êkô kambom ma enañ nena, “Otak yêlô ba nu!”

9

*Yisu hadum anyô havuviñ te mavi
(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)*

¹ *Yôv ma Yisu hathak yeñ ngwêk te ba havôhi anêñ loñ. ² Ma anyô doho evak anyô havuviñ te hêk yêñ ba êlêm hadêñ yani. Êñ ma Yisu hayê thêlôniñ êvhaviñ ma hanañ hadêñ anyô havuviñ atu nena, “Yenañ okna, lem êndôk biñ. Lêk yahêv anêñ kambom sapêñ vé.”

³ Nê lôkauk hathak abô balabuñ doho elañô abô êñ ma enañ hadêñ i, “Ôpêñ hasoñ nena yani ma Wapômbêñ e?”

⁴ *Yisu hayala thêlôniñ auk ma hanañ, “Aisê ka môlô owa auk kambom êñ? ⁵ Abô alê intu vumvum ek yanañ: ‘Lêk yahêv anêñ kambom sapêñ vé’ mena ‘Umbiyô ombêñ.’ ⁶ *Aêñ ba tem yangik thô êndêñ môlô nena Anyô Anêñ Nakaduñ atu anêñ athêñ ma bêñ ba hatôm nêñ kambom vé.” Êñ ma hanañ hadêñ anyô havuviñ atu nena, “Umbiyô umiñ ma onja anêñ yêñ ba nu anêñ unyak.” ⁷ Êñ ma ôpêñ haviyô hamiñ ba hi anêñ unyak. ⁸ Ma avômalô êyê nôñ êñ ba eson kambom ma êbô Wapômbêñ atu ba hêv lôklokwan lôk athêñ bêñ hadêñ avômalô.

*Yisu halam Matyu
(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)*

⁹ Yisu hi ma hayê anyô te ba anêñ athêñ nena Matyu ba hamô unyak ewa takis. Ma hanañ hadêñ ôpêñ nena, “Ôlêm osopa ya,” êñ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁰ Yisu hayañ nôñ haviñ Matyu hamô anêñ unyak. Ma nê ewa takis lôk nê idum kambom bêñ anôñ êlêm eyañ nôñ haviñ yani lôk anêñ nê ku. ¹¹ *Palisi êyê ma enañ hik anêñ nê ku liñ, “Aisê ka môlônim kêdôñwaga hayañ nôñ haviñ nê ewa takis lôk nê idum kambom?”

¹² Yisu halañô abô êñ ma hanañ, “Nê lôk lijiñ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijiñ mi ma mi. ¹³ *Aêñ ba môlô lemimimbi Wapômbêñ anêñ abô atu ba hêk kapyã hanañ nena, “‘Yalenhaviñ môlô nôñnêñ kapôlômim êndêñ avômalô.

Ma yahapôlik hathak da.’ *Hosea 6:6* Ba intu yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma miñ yahalêm ek yandam nê thêthôñ ami.”

*Enañ hik Yisu liñ hathak kobom evak balabuñ ek nôñ
(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)*

¹⁴ *Jon anêñ nê ku êlêm hadêñ Yisu ma enañ hik yani liñ, “Yêlô lôk nê Palisi athak avak balabuñ ek nôñ

* **8:29:** Mak 1:24; Luk 4:41 * **9:1:** Mat 4:13 * **9:4:** Luk 9:47; Jon 2:25 * **9:6:** Jon 17:2 * **9:11:** Luk 15:2 * **9:13:** Mat 12:7 * **9:14:** Luk 18:12

ek lenjnhabi Wapômbên. Ma donjom anêm nê ku miñ ethak idum aên ami eka?”

¹⁵ Ma Yisu hanañ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êñ ma anên anyô môlô eyañ nôm lôk lenjnmavi. Ma miñ hatôm nembak balabuñ ek nôm ami. Ma donjom haven yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êñ ma anên nê môlô tem nembak balabuñ ek nôm.”

¹⁶ “Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anên abyan siñ esak ami. Hadum aên ma tem sôp lukmuk buên êmô sôp bô kisi. Êñ ma tem itip bên. ¹⁷ Ma môlô othak ôkê wain lukmuk halôk kolopak epesan hathak bok kupik bô e? Mi! Wain lukmuk êñ tem imbuliñ bok kupik bô atu bôk thektheke ba tem ipup ba wain enjasô ni. Ba intu othak ôkê wain lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiñ mavi ma miñ ipup ami lôk wain miñ enjasô ni ami.”

Amena nama lôk avi lijin
(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

¹⁸ Yisu hanañ abô denañ ma anyô bên te halêm halek vadôn lêlô hêk yani va ma hanañ, “Yenañ avena lêk hama. Ôlêm otak bahem êyônggêk yani ek imbiyô esak lonbô.” ¹⁹ Ma Yisu lôk anên nê ku i iviñ yani ba i.

²⁰ Thêlô even ba i ma avi lôk lijin te halêm hadên Yisu dômlokwan ma havalon Yisu anên kwêv anên dan. Avi êñ hapôm lijin thalalen halom hatôm sondabên laumiñ ba lahavuju.

²¹ *Ma avi êñ anên auk nena, “Yambalon anên kwêv iyom, ma tem ya mavi.” ²² Ma Yisu hik i liliñ ba hayê avi êñ ma hanañ, “Yenañ avena, lem êndôk biñ. Anêm hôêvhaviñ hadum ba lêk hubitak mavi.” Ma kethen oyan ma avi êñ habitak mavi.

²³ Vêm ma Yisu hi hayô anyô bên atu anên unyak. Ma hayê avômalô iyuv abin ba elañ ba idum thôthô bên ²⁴ ma hanañ, “Môlô vê! Avena hêk sôm iyom ma miñ hama ami.” Êñ ma thêlô

emalik hathak yani. ²⁵ Ma donjom êv avômalô vê ma Yisu habitak hayô unyak kapô ba havalon avena êñ ban, ma haviyô hamiñ. ²⁶ Ba intu abô hathak nôm êñ haven lon êñ lôkthô.

Anyô maleñ pusip ju lôk anyô abôlêk putup te

²⁷ *Ma Yisu hatak lon êñ ma haven ba hi, ma anyô maleñ pusip ju esopa yani ba elam kaêk nena, “Devit anên Lim Lukmuk, nêm kapôlôm ek yai!”

²⁸ Yisu hayô unyak kapô ba hi ma anyô ju atu i hadên yani. Ma hanañ hik thai liñ, “Mamu ôêvhaviñ nena ya hatôm yandum ba mamu numbitak mavi e?”

Ma thai enañ, “Intu êñ. Anyô Bên.”

²⁹ Êñ ma yani hatak ban hayô hêk thai maleñdaluk ma hanañ, “Mamu lêk ôêvhaviñ ba intu tem numbitak mavi.” ³⁰ *Êñ ma maleñ daluk hakyav. Ma Yisu hêv abô lôklokwan hadên thai, “Miñ nonañ êndên anyôla esak nôm êntêk ami.” ³¹ Ma donjom i ma enañ nôm atu ba Yisu hadum hadên thai haven lon êñ lôkthô.

³² Anyô ju êñ etak Yisu ba i denañ, ma avômalô ewa anyô abôlêk putup te atu ba ngôk habuliñ yani ba êlêm ek Yisu. ³³ *Ma hêv ngôk êñ vê ma ôpên hanañ abô. Ma avômalô eson kambom ba enañ, “Sêbôk ma miñ nômlate aên habitak Israél ami.”

³⁴ *Ma donjom nê Palisi enañ, “Ngôk iniñ anyô bên hêv lôklokwan hadên ôpên. Ba intu hatôm nêm ngôk sapên vê ênjêk avômalô.”

Nê ku naju iyom

³⁵ *Ma Yisu haven lon buên sapên ba habitak hayô avômalô iniñ unyak yen ba hadôn avômalô lôk hanañ Abô Mavi hathak Wapômbên anên lon lôklinyak. Ma hapesañ avômalô iniñ malain sapên lôk hêv iniñ lijin lomalama sapên vê. ³⁶ *Yisu hayê avômalô nômbên atu iniñ auk lêk mayaliv ba êmô malain kambom hatôm

* 9:21: Mat 14:36 * 9:27: Mat 20:29-34 * 9:30: Mat 8:4 * 9:33: Mak 2:12 * 9:34: Mat 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * 9:35: Mat 4:23; Mak 1:39 * 9:36: Nam 27:17; 1Kin 22:17; Sek 10:2; Mat 14:14; Mak 6:34

boksipsip anêḡ alañ mi. Aêḡ ba lahiki hathak i. ³⁷ *Ba intu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, “Nôm bêḡ anôḡ lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma doḡtom ḡê ku ma tomtom iyom. ³⁸ Aêḡ ba noten mek êndêḡ ku anêḡ alañ ek nêḡ ḡê ku ba ini ek nindum anêḡ ku.”

10

Nê ku lauminḡ ba lahavuju ininḡ athêḡ

(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

¹ *Ma Yisu halam ḡê ku lauminḡ ba lahavuju i hadêḡ yani. Ma hêv lôklokwaḡ hadêḡ thêlô ek nêḡnêḡ ḡgôk lelaik vê êḡḡêk avômalô ma nindum avômalô lijinḡ lôk malainḡ lomaloma mavi.

² Êntêk ma aposel lauminḡ ba lahavuju takatu ininḡ athêḡ: anyô môḡ ma Saimon, anêḡ athêḡ yaḡ nena Pita, ma yaḡ Andulu; ma Jems loyaḡ Jon, thai ma Sebedi nali; ³ ma Pilip, Batolomiu, Tomas, Matyu, anyô hawa takis; ma Jems Alpius nakaduḡ ma Tadius, ⁴ ma Saimon, anyô Selot te, ma Judas Iskaliot, ôpatu vêḡ ma hanaḡ Yisu bêḡ.

Yisu hêv ḡê ku ba i

(Mak 6:7-11; Luk 9:1-5)

⁵ Yisu hanaḡ abô hadêḡ anyô lauminḡ ba lahavuju takêḡ yôv ma hêv i ba i ma hanaḡ, “Avômalô Samalia ininḡ loḡ lôk avômalô loḡ buyaḡ ma minḡ unu êndêḡ i ami. ⁶ *Ma doḡtom unu êndêḡ boksipsip Israeḡ takatu ba even mayaliv. ⁷ *Unu luvuluvu ba nonaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô êndêḡ avômalô nena, ‘Dokte ma Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôklinyak tem êlêḡ.’ ⁸ Nundum avômalô lôk lijinḡ mavi, ma uḡḡwik ḡê ḡama linḡ, ma nundum ḡê lôk palê lepla mabuḡ mavi, ma nônêḡ ḡgôk vê êḡḡêk avômalô. Athêḡ bêḡ ma minḡ môlô ôêv vuli ami. Bôk yahêv oyaḡ

hadêḡ môlô ba intu nundum ku takêḡ oyaḡ esak avômalô.

⁹⁻¹⁰ * “Môlô u hatôm ḡê ku ba mavi ek avômalô neyabinḡ môlô ba intu nombenḡ oyaḡ. Minḡ nobek vak ami. Valuselenḡ mi. Kwêv mi. Venḡ bokḡḡôp mi. Ma kôm mi. ¹¹ Ma môlô ôyô loḡ te ma nômbôlêḡ anyô wapôm te ba nômô imbinḡ yani endeḡba notak loḡ êḡ ek unu buyaḡ. ¹² *Ma ubitak ôyô anêḡ unyak kapô, ma nonaḡ êndêḡ yani lôk anêḡ avômalô nena, ‘Wapômbêḡ anêḡ lamavi êmô imbinḡ môlô.’ ¹³ Avômalô unyak êḡ leḡḡḡmavi ba ewa môlô thô, êḡ ma môlônim abô mavi êḡ tem êmô imbinḡ i. Ma doḡtom minḡ leḡḡḡmavi ba ewa môlô thô ami, êḡ ma noja unim abô mavi êḡ vê êḡḡêk i ba unu. ¹⁴ *Ma avômalô loḡ takatu ba minḡ ewa môlô thô ami lôk êdô nedaḡô môlônim abô, ma waklavôḡ otak loḡ êḡ, ma uḡḡwik vonḡovaḡ takatu ba hamô vemimkapô vê êndôk thêlô maleḡḡḡ ma unu. ¹⁵ *Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ endelêḡ ek endeaḡô abô, êḡ ma avômalô loḡ atu ba minḡ ewa môlô thô ami, thêlôninḡ malainḡ tem êmôḡ ek avômalô kambom anêḡ Sodom lo Gomola.

Malainḡ lomaloma tem êpôm môlô

(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

¹⁶ * “Odaḡô! Yahêv môlô hatôm boksipsip ba u ôlôk avuḡ yatap malêvôḡ. Aêḡ ba môlô noja umya ininḡ auk mavi ba nômô mabuḡ êtôm menak bôbô. ¹⁷ *Aêḡ ba intu môlô noyabinḡ am ek avômalô! Thêlô tem neḡbalonḡ môlô ba netak êndôk ininḡ ḡê bêḡbêḡ baheḡḡḡ lôk neḡbali môlô êmô ininḡ unyak yeḡ. ¹⁸ Ma môlô ma yenaḡ avômalô ba intu tem nendom môlô ba unu êndêḡ kinḡ lôk ḡê bêḡbêḡ ek nonaḡ yenaḡ Abô Mavi êndêḡ i lôk avômalô loḡ buyaḡ. ¹⁹⁻²⁰ *Ma doḡtom evalonḡ môlô ma môlônim Lemambô

* **9:37:** Luk 10:2 * **10:1:** Mak 6:7; Luk 9:1 * **10:6:** Jer 50:6 * **10:7:** Mat 3:2; 4:17; Luk 10:9,11
 * **10:9-10:** Luk 10:4,7; 1Ko 9:14 * **10:12:** Luk 10:5-6 * **10:14:** Luk 10:10-12; Ap 13:51 * **10:15:**
 Mat 11:24; Jut 7 * **10:16:** Luk 10:3; Lom 16:19 * **10:17:** Mat 5:22; 23:34; Mak 13:9 * **10:19-20:**
 Luk 12:11-12; 21:12-15; Jon 14:26

anêḡ Lovak Mathenḡ tem êmô imbinḡ mômô ba waklavônḡ êḡ ma tem nêḡ abô êndêḡ mômô ek nonanḡ. Tem miḡ mômôda nonanḡ unim abô ami. Ba intu miḡ nôkô ba nonanḡ nena, ‘Yêlô nananḡ malê?’ mena ‘nananḡ aisê?’ ami.

21 * “Ma anyô loyanḡ tem yanḡ enanḡ yanḡ bêḡ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêḡ êndêḡ nakaduḡ. Ma avômena tem nêmbôliḡ dômiḡ êndêḡ lami lo taluvi ba nenanḡ ek nijik i vônô.

22 Ma mômô ma yenanḡ avômalô. Ba intu avômalô sapêḡ tem nêpôlik esak mômô. Ma donḡtom nê takatu ba imiḡ lôklokwanḡ aleba hayô anêḡ danḡ, ma Wapômbêḡ tem nêḡ i bulubiḡ. 23 Aêḡ ba avômalô malak te êḡ vovanḡ hadêḡ mômô, ma nôsôv ba unu malak yanḡ. Yananḡ avanônḡ êndêḡ mômô, tem nundum ku êḡ embenḡ Israeḡ denanḡ ma Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem êlêḡ.

24 * “Avômena ethak unyak ma miḡ bêḡ ek iniḡ kêdônḡwaga ami. Ma nê ku miḡ bêḡ ek iniḡ anyô bêḡ ami.

25 * Avômalô elam lambô nena, ‘Nḡôk Bêḡ Belsebul’ êḡ ma tem nindum aêḡ esak yani anêḡ avômalô aêḡ iyom. Avômena ewa kêdônḡwaga iniḡ malaiḡ, êḡ ma hatôm. Ma nê ku ewa iniḡ anyô bêḡ anêḡ malaiḡ, êḡ ma hatôm.

*Nakô ek Wapômbêḡ iyom
(Luk 12:2-7)*

26 * “Aêḡ ba miḡ mômô nôkô ek nê takatu ba idum kambom takêḡ ami. Nôm takatu ba havuḡi hêk loḡ kapô, tem imbitak yaiḡ. Ma abô takatu ba havuḡi, tem avômalô sapêḡ neyala. 27 Aêḡ ba abô takatu ba yahananḡ hadêḡ mômô hadêḡ bôlôvônḡ, êḡ ma nonanḡ êndêḡ lôkwak. Ma abô takatu ba anyô vi enanḡ thikuthik, êḡ ma nu-miḡ unyak vôn ba nodam ek avômalô nedaḡô. 28 * Miḡ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma dahôlômim ma thêlô miḡ hatôm nijik vônô ami. Aêḡ ba intu

nôkô ek Anyô Bêḡ iyom! Yani hatôm imbuliḡ mômônim lemvimkupik lôk dahôlômim êndôk loḡ atum lôkmala.

29 “Avômalô ethak êḡ vuli menak yaônena hathak valuselenḡ yaô ek eyanḡ. Ma Lemambô lahiki hathak menak yaô takatu ba te hama. 30 Ma donḡtom mômô ma Wapômbêḡ bôk hakatuḡ mômô sapêḡ lemimkadôk ḡauḡ yôv. 31 * Aêḡ ba mômô ma bêḡ ek menak, ba intu miḡ nôkô ami.

*Minḡ mama esak Yisu ami
(Luk 12:8-9)*

32 “Aêḡ ba ôpatu ba hananḡ hadêḡ avômalô nena hasopa ya, intu tem yanḡ imiḡ Wakamik atu ba hamô malak leḡ ma nena, ‘Ôpêntêk ma yenanḡ.’ 33 * Ma ôpatu ba hananḡ hadêḡ avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanḡ êndêḡ Wakamik atu ba hamô malak leḡ nena, ‘Yahathônḡ ôpêḡ paliḡ.’

*Yisu hadum ba avômalô evak i vose
(Luk 12:49-53; 14:26-27)*

34 “Yahalêḡ ek yanêḡ kôm janak êndêḡ mômô! Ba intu miḡ nosonḡ nena yahalêḡ ek yandum mômô kapôlômim êndôk biḡ ami ma milôk. 35 Yahalêḡ ek

“ ‘namalô êmbôliḡ dôḡ êndêḡ lambô, ma nalavi êmbôliḡ dôḡ êndêḡ talêbô, ma namalô yanavi êmbôliḡ dôḡ êndêḡ yanavi.

36 Anyô te lôk anêḡ thalalenḡ tem nêpôlik esak i.’ *Maika 7:6*

37 “Ma opalê atu ba lahaviḡ lambô lo talêbô bêḡ anônḡ hamônḡ ek ya, ôpêḡ hatôm anyô ôv vathek ba miḡ yenanḡ ami. Ma opalê atu ba lahaviḡ nali bêḡ anônḡ hamônḡ ek ya, ôpêḡ hatôm anyô ôv vathek ba miḡ yenanḡ ami.

38 * Ma ôpatu ba miḡ hawa anêḡ alo-valanḡsiḡ ba hasopa ya ami, ôpêḡ hatôm anyô ôv vathek ba miḡ yenanḡ ami. 39 * Ma opalê atu ba hadum ku bêḡ ek embatho anêḡ lôkmala loḡ,

* 10:21: Mai 7:6; Mat 10:35; Mak 13:12; Luk 21:16 * 10:24: Luk 6:40; Jon 13:16; 15:20 * 10:25: Mat 9:34; 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * 10:26: Mak 4:22; Luk 8:17 * 10:28: Lom 8:31; Jem 4:12 * 10:31: Mat 6:26 * 10:33: Mak 8:38; Luk 9:26; 2Ti 2:12 * 10:38: Mat 16:24-25; Mak 8:34-35; Luk 9:23-24 * 10:39: Luk 17:33; Jon 12:25

êᶇ ma anêᶇ lôkmala êᶇ tem nêᶇ yak. Ma ôpatu ba hatak anêᶇ lôkmala ek hasopa ya, ôpêᶇ tem embalonᶇ anêᶇ lôkmala lonᶇ.

40 * “Ma ôpatu ba hawa môlô thô, êᶇ ma hawa ya thô havinᶇ. Ma ôpatu ba hawa ya thô, êᶇ ma hawa Ôpatu ba hêᶇ ya ba yahalêᶇ thô havinᶇ. 41 Ma ôpatu ba hayê plopêt te ba hawa thô, êᶇ ma tem enja nôᶇᶇ mavi êtôm atu ba plopêt êᶇ hawa. Ma ôpatu ba hayê anyô thêthônᶇ te ba hawa thô, êᶇ ma tem enja nôᶇᶇ mavi êtôm atu ba anyô thêthônᶇ êᶇ hawa. 42 Ma ôpatu ba hayê anyô oyaᶇ te hasopa ya ba hêᶇ ᶇaᶇ thilibunᶇ hadêᶇ yaᶇi, yanaᶇ avanônᶇ biᶇ êᶇdêᶇ môlô nena ôpêᶇ tem enja anêᶇ vuli.”

11

1 Ma Yisu hadônᶇ anêᶇ ᶇê ku lauminᶇ ba lahavuju yôᶇ, ma hatak lonᶇ êᶇ ma hi hanaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ abô lôk hadônᶇ avômalô hamô Galili anêᶇ malak nenanena.

Yisu hanaᶇ abô hathak Jon anyô hathik ᶇaᶇ
(Luk 7:18-35)

2 Jon hamô koladônᶇ ma halanô abô hathak ku takatu ba Kilisi hadum. Êᶇ ma hêᶇ anêᶇ ᶇê ku doho ba i hadêᶇ yaᶇi 3 ek nenaᶇ injik yaᶇi liᶇ, “O ma Mesia atu ba Wapômbêᶇ bôk habutinᶇ abô ek nêᶇ êlêᶇ mena yêlô nayabinᶇ anyô yaᶇ?”

4-5 * Êᶇ ma Yisu hanaᶇ viyaᶇ, “Nôbônᶇ ma nonaᶇ êᶇdêᶇ Jon esak nôᶇᶇ takatu ba mamu olanô lo ôyê. ᶇêᶇ malenᶇiᶇ pusip êyê tak, ma ᶇêᶇ venᶇiᶇvuvinᶇ evenᶇ, ma ᶇêᶇ palê lepla ibitak mavi, ma ᶇêᶇ lenᶇiᶇndônᶇ kôtônᶇ elanô abô, ma ᶇêᶇ ᶇama iviyô hathak lonᶇbô, ma avômalô siv elanô Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi atu. Ba intu unᶇ nonaᶇ êᶇdêᶇ Jon esak nôᶇᶇ takêᶇ. 6 Ma ᶇêᶇ takatu ba êyê ya ba evalonᶇ inᶇiᶇ êᶇhavinᶇ lonᶇ, nêᶇmô lôk lenᶇiᶇmavi.”

* 10:40: Mak 9:37; Luk 10:16; Jon 13:20

* 11:12-13: Luk 16:16

* 11:14: Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13

7 Jon anêᶇ ᶇê ku êᶇvôi denaᶇ, ma Yisu hanaᶇ abô hathak Jon hadêᶇ avômalô nena, “Bôk môlô u lonᶇ thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e? 8 Mi. Ma môlô u ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê anyô te hik kwêᶇ kêkêlô e? Mi. ᶇêᶇ takatu ba ik kwêᶇ kêkêlô, ma êᶇmô kinᶇ inᶇiᶇ unyak ma miᶇ êᶇmô lonᶇ thiliv ami. 9 Môlô u lonᶇ thiliv ek ôyê malê? Plopêt te e? Avanônᶇ! Ma donᶇtom yanaᶇ êᶇdêᶇ môlô nena Jon ma bêᶇ ek plopêt sapêᶇ. 10 * Bôk eto hathak ôpêᶇ hêk Wapômbêᶇ anêᶇ kapya nena,

“ ‘Odanô, tem yanêᶇ yenaᶇ anyô ku te êᶇmônᶇ ek o,

ek enaᶇ yenaᶇ abô bêᶇ

ek êᶇpêᶇk lonᶇndê ek o.’ *Malakai*

3:1

11 “Yanaᶇ avanônᶇ biᶇ êᶇdêᶇ môlô nena Jon ma bêᶇ ek avômalô pik sapêᶇ. Avi te miᶇ bôk havathu anyô te aêᶇ ami ma mi. Ma donᶇtom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbêᶇ anêᶇ lonᶇ lôklinᶇyak, ôpêᶇ ma bêᶇ ek Jon.

12-13 * “Ma plopêt sapêᶇ lôk kapya balabuᶇ bôk enaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ abô bêᶇ aleba lêk hayô Jon habitak havinᶇ. Ma sêbôk aleba lêk ma ôpêᶇ hanaᶇ abô ma Wapômbêᶇ anêᶇ lonᶇ lôklinᶇyak halêᶇ hatôm ᶇêᶇ vovak ibi thêthô i ba i aleba ik vovak ba lovak.

14 * Ma môlô lemimhavinᶇ nodanô plopêt takatu inᶇiᶇ abô ba nodanô! Wapômbêᶇ anêᶇ kapya hanaᶇ nena Elia tem êlêᶇ. Elia êᶇ ma Jon. 15 Aêᶇ ba môlô ᶇêᶇ lôk lemônᶇdônᶇ ma nodanô abô êᶇntêk katô!

16 “Yanaᶇ aisê esak avômalô bôlônᶇ êᶇntêk? Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êᶇmô lonᶇ ethak donᶇtom halôk ma elam hi ek avômena vi nena,

17 “ ‘Yêlô abi yeᶇ beᶇᶇ ek môlô nondo yeᶇ,

ma donᶇtom miᶇ olo yeᶇ ami.

Ma yêlô alaᶇ asêᶇ malêᶇ ek môlô nodanᶇ,

ma donᶇtom miᶇ olanᶇ ami.’

18 “Ma avômalô bôlônᶇ êᶇntêk êtôm avômena takêᶇ. Jon halêᶇ ba hathak

* 11:4-5: Ais 35:5-6; 61:1

* 11:10: Luk 1:76

hatip ek nô m lo wainj. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onan nena ngôk hamô havinj yani. ¹⁹*Ma donjom Anyô Anêj Nakaduj atu halêm ma miñ hatip ek nô m lo wainj ami. Ba intu avômalô êpôlik ba enanj, ‘Ôngô! Anyô êj hathak hayanj nô m lôk hanum wainj bêj anôj aleba intu halo molo. Yani ma jê idum kambom lôk jê ewa takis ininj anyô môlô.’ Aêj ba Wapômbêj anêj auk tem injik anôj mavi ba avômalô tem nêgê nena auk êj ma thêthônj anôj.”

*Avômalô lejôndônj kôtônj
(Luk 10:13-15)*

²⁰ Yisu bôk hadum nômbithi bêj anôj yôv hamô malak doho ma avômalô takêj miñ ele kapôlônjinj liliñ ami. Ba intu Yisu hathanj i ²¹*ba hanañ, “Alikaknena, môlô avômalô Kolasin lo Betsaida! Môlô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma donjom bôk yandum nômbithi takêj êmô Taia lo Saidon malêvônj, êj ma kethenj oyanj ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atom ngavu esak leñj kadôk ek nede kapôlônjinj liliñ. ²² Odañô! Yahananj avanônj êndêj môlô nena waklavônj atu ba Wapômbêj endelêm ek endañô abô, êj ma môlônim malainj tem bêj anôj êmônj ek avômalô Taia lo Saidon ininj!

²³* “Ma môlô avômalô Kapaneam, tem nêmbô môlônim athêj esak lej e? Mi, môlô tem unu jê jama ininj loñ! Môlô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma donjom bôk yandum nômbithi takêj êmô Sodom malêvônj, êj ma tem ne-tak ininj kambom ma tem nê m ô de-nanj ende ba lêk. ²⁴* Odañô! Yananj avanônj! Waklavônj atu ba Wapômbêj endelêm ek endañô alalôaninj abô, êj ma môlônim malainj tem bêj anôj êmônj ek avômalô Sodom!”

*Wapômbêj anêj aselej ma
vumvum
(Luk 10:21-22)*

²⁵* Yôv ma Yisu hanañ, “Wakamik, O ma pik lo lej anêj alanj! Lêk huvunj anêm auk hadêj jê lôkauk lôk jê bêjbêj, ma huik thô hadêj jê takatu ba êtôm avômena yaônena. Ba intu yahabô anêm athêj! ²⁶ Wakamik, avanônj oda hosopa anêm lemhavinj ba intu hudum aêj.

²⁷* “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêj yôv. Ba anyô late miñ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miñ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk jê takatu ba Nalum lahavinj injik O thô êndêj i iyom.

²⁸* “Môlô jê takatu ba udum ku bêj ba owa malainj nôlêm êndêj ya ma tem yanêm lovak êndêj môlô. ²⁹⁻³⁰* Yahathak yahatauvinj ya hatôm anyô ku ba intu tem nô m ô mavi. Ma aselej atu ba yahêv ma vumvum ek noja. Ma vak atu ba yahêv ek nô b ô ma miñ malainj ami. Ba intu nôlêm êndêj ya ek noja yenanj auk.”

12

*Yisu ma Sabat anêj alanj
(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)*

¹* Sabat te ma Yisu lôk anêj jê ku i evenj ku kapô te. Ma anêj jê ku ema kisi ba ewa wit doho hêk ku êj kapô ba eyanj. ²* Palisi doho êyê ma enanj, “Odañô! Abô balabunj hanañ nena Sabat ma miñ hatôm nandum ku ba naja nô m ek nanjanj ami. Ma donjom anêm jê ku ibulinj waklavônj êj!”

³* Ma Yisu hanañ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêj jê môlô ema kisi ba idum e? ⁴* Yani habitak hayô Wapômbêj anêj unyak mathenj kapô ma hayanj polom atu ba mathenj anôj. Polom êj ma jê êbôk da iyom ininj ek nejanj ba intu habulinj

* **11:19:** Mat 9:14 * **11:21:** Ais 23; Ese 26:1–28:26; Jol 3:4-8; Amo 1:9-10; Sek 9:2-4 * **11:23:** Stt 19:24-28; Ais 14:13-15 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12 * **11:25:** 1Ko 1:26-29 * **11:27:** Mat 28:18; Jon 1:18; 3:35; 10:15; 17:2 * **11:28:** Jer 31:25 * **11:29-30:** 1Jon 5:3 * **12:1:** Lo 23:25 * **12:2:** Kis 20:10 * **12:3:** 1Sml 21:1-6 * **12:4:** Wkp 24:5-9 * **12:5:** Nam 28:9-10

abô balabuŋ buêŋ. ⁵ *Odanô abô te imbiŋ. Mólô bôk osam abô te hamô abô balabuŋ nena Sabat sapêŋ ma nê êbôk da idum ku ba êv da hadêŋ Wapômbêŋ. Thêlô ethak ibuliŋ abô balabuŋ bô êntêk hathak Sabat. Ma donjom thêlô ma kambom mi. ⁶ *Aêŋ ba yanaŋ êndêŋ mólô nena nômlate lêk hamô loŋ êntêk ma nômbêŋ lôk ek unyak mathenŋ. ⁷⁻⁸ *Mólô bôk osam abô êŋ yôv ba hanaŋ nena,

“Yalenhaviŋ mólô nônmê kapôlômim êndêŋ avômalô ma yahapôlik hathak da.” *Hosea 6:6*

“Ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma Sabat anêŋ Alaŋ. Ba intu oyala abô êŋ anêŋ ôdônŋ, ma tem miŋ hatôm notak malaiŋ êyômô ôpatu ba anêŋ kambom mi ami. Mi.”

Sabat ma Yisu hadum anyô baŋ hatyôk te mavi

(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

⁹ Yôv ma Yisu hatak buêŋ ma habitak hayô avômalô loŋ êŋ iniŋ unyak yen kapô. Ma anyô baŋ hatyôk te hamô loŋ êŋ. ¹⁰ *Ma Palisi doho êbôlêm loŋôndê ek nenaŋ Yisu bêŋ ba intu enaŋ hik yani liŋ, “Kapy balabuŋ hanaŋ aisê? Hatôm alalô nandum anyô lôk lijiŋ mavi êndêŋ Sabat mena mi e?”

¹¹ *Ma Yisu hanaŋ, “Anyô te anêŋ boksipsip hêv yak halôk lôv hadêŋ Sabat, ma ôpêŋ tem ni edadi bok-sipsip êŋ imbitak yaiŋ mena mi e?”

¹² Anyô ma bêŋ ek boksipsip. Ba intu kapy balabuŋ hanaŋ nena alalô hatôm nandum anyô mavi êndêŋ Sabat.”

¹³ Aêŋ ba Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Oto bahem.” Ma hato baŋ ma baŋ vi kambom atu habitak mavi hathak loŋbô hatôm baŋ vi atu mavi. ¹⁴ *Êŋ ma Palisi iviyô ba i ethak donjom ma ekak abô ek nêpôm loŋôndê te ek nijik Yisu vônô.

Wapômbêŋ anêŋ anyô ku

* **12:6:** Mat 12:41-42 * **12:7-8:** Mat 9:13 * **12:10:** Luk 14:3 * **12:11:** Luk 14:5 * **12:14:** Jon 5:16 * **12:16:** Mat 8:4; Mak 3:12 * **12:18:** Mat 3:17 * **12:24:** Mat 9:34; 10:25

¹⁵ Yisu hayala nôm êŋ ba intu hatak loŋ êŋ ba hi. Ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani ba hadum iniŋ lijiŋ sapêŋ mavi. ¹⁶ *Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ hadêŋ thêlô nena miŋ nenaŋ yani bêŋ êndêŋ anyôla ami. ¹⁷ Yisu hanaŋ aêŋ ek Wapômbêŋ anêŋ abô injik anôŋ ba bôk hanaŋ hadêŋ plopet Aisaia nena, ¹⁸ * “Ôpêntêk ma yenaŋ anyô ku atu ba bôk yahabi yabaheŋ hayô hêk yani yôv.

Ôpêŋ ma yalenhaviŋ yani bêŋ anôŋ, ma yakapôlônŋ mavi ek yani; tem yanêm yenaŋ Lovak Mathenŋ êmô imbiŋ ôpêŋ, ma tem enaŋ bêŋ êndêŋ avômalô nena tem nêmi bulubiŋ.

¹⁹ Yani ma anyô bônônŋ ba miŋ hathak hanaŋ abô lôk lôklala ami, ma miŋ hathak hanaŋ abô hamô loŋ ekaksa ami.

²⁰ Ma tem miŋ edabêŋ baselak atu hapu ba hêk pik ami, ma miŋ imbi ayôk ngathiniŋ ni ami ma mi.

Ma tem indum mavi iyom endeba etak kambom sapêŋ nêmi ku mavi vibinŋ am.

²¹ Ma avômalô pik sapêŋ tem nênmê maleŋiŋ êndêŋ yani.” *Aisaia 42:1-4*

Yisu lôk Belsebul

(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)

²² Vêmi ma ewa anyô te atu ngôk habuliŋ ba êlêm hadêŋ Yisu. Ngôk êŋ hadum ba ôpêŋ madaluk pusip ma abôlêk putup. Ma Yisu hadum ba ôpêŋ madaluk lôk abôlêk hakyav ba hayê tak lôk hanaŋ abô. ²³ Ma avômalô sapêŋ esonŋ kambom ba enaŋ, “Yakô êntêk ma Devit anêŋ Lim Lukmuk atu ba Wapômbêŋ hêv halêm ek nêmi alalô bulubiŋ la?”

²⁴ *Ma Palisi elanô abô êŋ ma enaŋ, “Ngôk iniŋ anyô bêŋ Belsebul hêv lôklokwaŋ hadêŋ ôpêŋ. Ba intu hatôm nêmi ngôk sapêŋ vê ênjêk avômalô.”

25 Yisu hayala thêlônin auk ba hanañ, “Loñ bêñ te da iniñ avômalô evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma loñ bêñ êñ tem êñjêk ngathiniñ. Ma malak te evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma tem nêñem yak. Ma ôdôn te evaki vose hi ôdôn ju, êñ ma tem nêñem yak aên iyom. 26 Ma Sadañ hêv anên ngôk vê, êñ ma hatôm evaki vose hi ôdôn ju. Ba anên loñ lôklijyak tem imiñ majañ aisê? Mi. 27 Mólô onañ nena ngôk bêñ Belsebul hêv lôklokwañ hadên ya ba yahêv ngôk vê. Ma mólônim avômalô idum ku êñ haviñ! Ma opalê intu hêv lôklokwañ hadên thêlô ba idum ku mavi êñ? Ngôk Bêñ, e? Mi! Mólôda unim avômalô ik thô nena mólô onañ abôyañ. 28 *Ma doñtom Wapômbên anên Lovak Mathen hêv lôklokwañ hadên ya ba yahêv ngôk vê hêk avômalô. Aên ba oyala nena Wapômbên anên loñ lôklijyak lêk halêm yôv.

29 “Odañô abô yañ imbiñ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwañ yañ anên unyak kapô ba enja anên nômkama vani e? Mi anôn! Ôpên embalon anyô lôklokwañ êñ ba ekak loñ am, êñ ma yani hatôm enja anên nômkama vani.

30 * “Ôpatu ba miñ lahaviñ ya ami, yani êñ intu hapôlik hathak ya. Ma ôpatu ba miñ hasup avômalô ba ethak doñtom ami, êñ ma hatôm halupunin i.

31 * “Aên ba yanañ êndên mólô nena Wapômbên tem nêñ avômalô iniñ kambom lomaloma lôk abôma takatu ba enañ hathak Wapômbên vê. Ma doñtom anyô te hayê Lovak Mathen anên ku ba hanañ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêñ anên ku’, êñ ma Wapômbên miñ hatôm nêñ kambom êñ vê êñjêk ôpên ami. Ma mi. 32 Ma anyô te hanañ abô kambom hathak Anyô Anên Nakaduñ atu, ma Wapômbên tem nêñ ôpên anên kambom vê. Ma doñtom anyôla hanañ

abô kambom hathak Lovak Mathen, êñ ma Wapômbên tem miñ nêñ ôpên anên kambom êñ vê ami ma êñjêk thêthô.

Alokwañ kambom hathak hik anên anôn kambom
(Luk 6:43-45)

33 * “Alokwañ mavi ma tem injik anôn mavi, ma alokwañ kambom ma tem injik anôn kambom aên iyom. Ma anyô ethak êyê anên anôn vêm ma eyala nena alokwañ mavi mena kambom. 34 *Mólô ma umya kambom anên nali ba kapôlômim putup hathak nômkama kambom lomaloma atu ba habitak vemimbôlêk. Ba miñ hatôm nonañ abô mavi ami! 35 Anyôla hapesañ anên nômkama mavi lomaloma ba hamô yani kapô, êñ ma tem enañ abô mavi iyom. Ma anyôla hapesañ nômkama kambom lomaloma ba hamô yani kapô, êñ ma tem enañ abô kambom iyom.

36 “Odañô! Yanañ êndên mólô! Wapômbên tem êlêm ek endañô abô. Ba intu anyô tomtom tem nenañ iniñ kambom takatu ba bôk enañ hadên avômalô vi lôk ibulin i bêñ. 37 Wapômbên tem endañô anên abô ba enañ êndên o nena o anyô thêthôn mena o anyô lokbañ.”

Palisi lenjinhaviñ nêgê lavônin te
(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

38 *Vêm ma Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ doho enañ hadên Yisu, “Kêdônwaga, yêlô lenjinhaviñ undum lavônin te ek injik thô nena Wapômbên hêv o ba hólêm.”

39-40 *Ma Yisu hanañ, “Mólô avômalô bôlôn êntêk ma avômalô kambom ba miñ ôêvhaviñ ya ami. Ba intu lemimhaviñ yandum lavônin ek injik thô nena Wapômbên bôk hêv ya ba yahalêm, ma doñtom tem mi. Wak lô ma Jona hamiñ alim ngwêk bêñ te kapô. Ma wak lô aên iyom ma tem Anyô Anên Nakaduñ atu êñjêk

* 12:28: Ap 10:38; 1Jon 3:8 * 12:30: Mak 9:40; Luk 9:50 * 12:31: Hib 6:4-6 * 12:33: Mat 7:16-20 * 12:34: Mat 3:7; 15:18; Luk 3:7; 6:45 * 12:38: Mat 16:1; Luk 11:16; Jon 6:30 * 12:39-40: Mat 16:4; Mak 8:12; Jna 1:17

pik kapô. Lavôñiñ êñ iyom intu tem Wapômbêñ injik thô nena bôk hêv ya ba yahalêm. ⁴¹ *Sêbôk ma Jona hanañ abô hadêñ avômalô Ninive ba ele kapôlôñiñ liliñ. Odañô! Nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bêñ hamôñ ek Jona. Ma môlô miñ ôêvhaviñ ami. Ma waklavôñ atu ba Wapômbêñ hatak ek nindum abô ma avômalô Ninive tem nenañ môlônim kambom takêñ bêñ. ⁴² *Ma sêbôk ma Siba iniñ kwin hatak anêñ loñ ma halêm anêñ loñ daim bomañ ek endañô Solomon anêñ auk mavi. Odañô! Nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bêñ ek Solomon. Ma doñtom môlô ôdô anêñ nodañô. Ma waklavôñ atu ba Wapômbêñ hatak ek nindum abô ma tem Siba iniñ kwin êñ enañ môlônim kambom takêñ bêñ.”

*Ngôk hatup siñ
(Luk 11:24-26)*

⁴³ “Ngôk lelaik hatak anyô te, êñ ma hi haveñ loñ thiliv ek êmbôlêm loñ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miñ hapôm loñ te ami, ⁴⁴ ma tem enañ nena, ‘Yatup siñ yana unyak sêbôk esak loñbô.’ Ma hayô ba hayê nena unyak êñ lêk hamô oyañ ma epesañ ba lêk habitak mabuñ mavi. ⁴⁵ *Êñ ma tem ni êmbôlêm ngôk bahenvi ba lahavuju takatu ba iniñ lôklokwañ hamôñ ek anêñ ba enja i imbiñ ek nimbitak nêyô unyak êñ kapô esak loñbô. Êñ ma ôpêñ tem êmô kambom anôñ ek yañ sêbôk. Ba intu môlô avômalô kambom bôlôñ êntêk tem nôpôm malain êñ imbiñ.”

*Yisu anêñ talêbô lôk iviyañ
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)*

⁴⁶ Yisu hanañ abô hadêñ avômalô denañ ma anêñ talêbô lôk iviyañ leniñhaviñ nenañ abô imbiñ yani ba intu êlêm imiñ unyak viyañ. ⁴⁷ Ma anyô te hi hanañ hadêñ Yisu, “Lem-tambô lôk môlôviyañ imiñ yaiñ ba thêlô leniñhaviñ nenañ abô imbiñ o.”

⁴⁸ Ma Yisu hanañ, “Opalê intu yenañ wakatik lôk aiyañ thêlô?”

⁴⁹⁻⁵⁰ *Ma habi bañ hayô hamiñ anêñ nê ku ba hanañ, “Avômalô takatu ba esopa Wakamik atu ba hamô malak len anêñ lahaviñ, intu yenañ wakatik lôk aiyañ ma livôñ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenañ wakatik lôk aiyañ thêlô.”

13

*Abô loñ kapô hathak anyô hapaliv
yañvêk*

(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

¹ Wak êñ iyom ma Yisu hatak unyak atu ma hi hayô kasukthôm anêñ dan ma halôk hamô biñ. ² *Ma avômalô bêñ anôñ ekalabu yani siñ ba intu hathak yeñ te ba hi hamô, ma avômalô imiñ liñdan habup hathak. ³ Ma hadôñ avômalô hathak abô loñ kapô bêñ anôñ. Ba hanañ nena, “Anyô te hi hapaliv anêñ yañvêk halôk anêñ ku. ⁴ Yani hapaliv yañvêk takêñ ma vi halôk loñôndê. Êñ ma menak êpôm ba eyañ. ⁵ Ma doho halôk valu kikiliñ ba intu hapup kethen ek malê nena pik dokte iyom. ⁶ Ma doñtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêñ ngalok ma bidoña. ⁷ Ma vi halôk loñ yak lôkmanñiñ kapô ba yak êñ halumbak hayô yañvêk takêñ vov. ⁸ Ma doñtom vi halôk pik mavi ba hik anôñ ba vi hatôm 100 ma vi 60 ma vi 30. ⁹ Aêñ ba môlô nê lôk lemôndôñ ma nodañô abô êntêk katô!”

*Aisé ka Yisu hanañ abô loñ kapô?
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)*

¹⁰ Yisu anêñ nê ku i hadêñ yani ma enañ hik yani liñ, “Aisé ba hothak honañ abô loñ kapô hadêñ avômalô?”

¹¹ Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Wapômbêñ lêk hik anêñ auk loñ kapô hathak anêñ loñ lôkliñyak thô hadêñ môlô. Ma miñ hik thô hadêñ thêlô ami. ¹² *Ba anyô te hayala auk êñ, ma tem Wapômbêñ nêñ auk doho imbiñ ba imbitak bêñ anôñ. Ma doñtom anyô te hathôñ auk êñ, ma anêñ auk

* 12:41: Jna 3:5 * 12:42: 1Kinj 10:1-10 * 12:45: 2Pi 2:20 * 12:49-50: Lom 8:29 * 13:2: Luk 5:1-3 * 13:12: Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18; 19:26

dokte atu ba ôpêḡ havalonḡ loḡ tem
yani nêḡm vê. ¹³* Ba intu yahananḡ abô
loḡ kapô hadêḡḡ thêlô ba

“Êyê, ma donḡtom miḡ êyê katô ami.

Elaḡḡ, ma donḡtom miḡ elañô katô
ba eyala abô êḡ anêḡ ḡdôḡ ami.

¹⁴⁻¹⁵* Aêḡ ba Wapômbêḡ anêḡ abô hik
anôḡ hatôm bôk ba Aisaia hananḡ,
“ ‘Avômalô iniḡ auk bôk thektheḡ
ba ibi leḡḡndôḡ siḡ
ma ivuliv maleḡḡ siḡ.

Wak nômbêḡ intu ma tem nedaḡḡ
abô,

ma donḡtom miḡ hatôm neyala
anêḡ ḡdôḡ ami.

Ma wak nômbêḡ intu ma tem nêḡḡ
nômplate,

ma donḡtom miḡ hatôm nêpôm
anêḡ ḡdôḡ ami.

Ba intu etak kambom êḡ

ma tem nêḡḡ esak maleḡḡḡ

lôk nedaḡḡ êndôk leḡḡndôḡ

ma neja êḡḡk iniḡ auk

ma nede i liliḡ ek yandum thêlô
mavi.’ *Aisaia 6:9-10*

¹⁶* Ma môlô lêk ôyê ya hathak
malemim daluk lôk olaḡḡ ya halôk
lemim ḡndôḡ. Ba intu lêk ḡmô mavi.

¹⁷ Odaḡḡ! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô!
Sêbôk ma plopet lôk ḡê thêthôḡ bêḡ
anôḡ leḡḡḡhiki ek nêḡḡ nôḡ êntêk ba
lêk môlô ôyê, ma donḡtom miḡ êyê ami.
Ma leḡḡḡhiki ek nedaḡḡ abô takêntêk
ba lêk môlô olaḡḡ, ma donḡtom miḡ
elaḡḡ ami.

*Abô loḡ kapô hathak yaḡvêk anêḡ
ḡdôḡ*

(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

¹⁸ “Aêḡ ba tem yanaḡ abô loḡ kapô
hathak epaliv yaḡvêk anêḡ ḡdôḡ bêḡ
êndêḡ môlô. ¹⁹ Anyô te halaḡḡ abô
hathak Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak
ma donḡtom miḡ hayala anêḡ ḡdôḡ
ami, êḡ ma Sadaḡ hayô ba hawa
yaḡvêk atu ba Wapômbêḡ havatho
halôk yani kapô vê. Êḡ ma hatôm
yaḡvêk atu ba halôk loḡḡndê.

²⁰⁻²¹ “Ma ôpatu halaḡḡ abô ba
hêvhaviḡ kethêḡ lôk lamavi ma

donḡtom malaiḡ lôk vovaḡ hapôm
yani hathak Wapômbêḡ anêḡ abô ma
hatak anêḡ hêvhaviḡ kethêḡ oyaḡ,
êḡ ma hatôm yaḡvêk atu ba hêv yak
halôk valu kikiliḡ ba miḡ habi ḡgalôk
ami.

²²* “Anyô te halaḡḡ abô ma donḡtom
lahiki bêḡ anôḡ hathak anêḡ lôkmala
pik êntêk lôk nôḡkama lomalama lôk
valuselenḡ. Ma auk takêḡ intu hasivuḡ
Wapômbêḡ anêḡ abô ba ôpêḡ miḡ hik
anêḡ anôḡ ami. Êḡ ma hatôm yaḡvêk
atu ba halôk yak lôkmaḡḡḡ kapô.

²³ “Ma anyô halaḡḡ Wapômbêḡ
anêḡ abô ba hayala anêḡ ḡdôḡ êḡ ma
tem indum ku ba injik anôḡ mavi
êtôm 100 mena 60 mena 30 la. Êḡ ma
hatôm yaḡvêk atu ba halôk pik mavi.”

*Abô loḡ kapô hathak kamuḡ kam-
bom*

²⁴ Yisu hananḡ abô loḡ kapô yaḡ
nena, “Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak
ma aêntêk. Anyô te havatho yaḡvêk
mavi halôk anêḡ ku. ²⁵ Ma avômalô i
êk sôm, ma ôpêḡ anêḡ anyô lamaniḡ
te halêm havatho kamuḡ kambom
halôk ku kapô êḡ haviḡ ma hi. ²⁶ Vêḡ
ma nôḡ anôḡ hadum ek êyôk, ma
kamuḡ kambom êḡ havuak haviḡ.
²⁷ Ma ḡê eyabiḡ ku i hadêḡ ku alaḡ
ma enaḡ hadêḡ yani, ‘Anyô bêḡ, bôk
hovatho yaḡvêk mavi halôk anêḡ
ku iyom. Aisê ka kamuḡ kambom
habitak haviḡ?’

²⁸ “Ma yani hananḡ hadêḡ thêlô,
‘Anyô te lamaniḡ hathak ya ba
hadum nôḡ êḡ.’

“Ma ḡê ku enaḡ hik yani liḡ,
‘Lemhaviḡ yêlô nayavovonḡ ku êḡ e?’

²⁹ “Ma donḡtom ku alaḡ hananḡ, ‘Mi.
Yahakô môlô noyavovonḡ ba nosapu
nôm mavi vê imbiḡ kamuḡ kam-
bom. ³⁰ Môlô nôndô luvi êḡḡ endeba
avômalô nedav nôḡ am. Êḡ ma tem
yanaḡ êndêḡ ḡê ku takatu ba tem ne-
dav nôḡ nena, “Môlô nusup kamuḡ
kambom sapêḡ ba nokak lôkulôku ba
nôndô êḡḡ loḡ nêḡbôk esak atum. Ma

* **13:13:** Lo 29:4; Jer 5:21

* **13:14-15:** Jon 12:40; Ap 28:26-27

* **13:16:** Luk 10:23-24

* **13:22:**

Luk 12:16-21; 1Ti 6:9-10,17

nusup nô m anêj anôj ba notak ê m o unyak nô m hamô.” ’ ’ ”

*Abô loj kapô hathak ava yaôna
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)*

³¹ Yisu hanañ abô loj kapô te nena, “Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma aêntêk. Anyô te hawa ava yaô nate ba havatho halôk anêj ku kapô. ³² Ava êj ma yaôna lôk, ma donjom habitak alokwanj daim ba hamôj ek nômkama ku kapô vi. Ma menak ethak elav iniñ unyak halôk anêj ñauñ.”

*Abô loj kapô hathak yis
(Mak 4:33-34; Luk 13:20-21)*

³³ Yisu hanañ abô loj kapô te nena, “Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma aêntêk. Avi te hawa yis dokte ba hayelanj halôk palawa bêj anôj kapô, ma havenj yam ma palawa sapêj hathiñ bêj.”

³⁴ Abô takêntêk ba Yisu hanañ hadêj avômalô ma hanañ hathak abô loj kapô iyom ma miñ hathak hadôj i hathak abô yanja ami ³⁵ ek Wapômbêj anêj abô injik anôj ba hanañ hadêj plopet nena, “Yavenj bôlêk tem ekyav ba yanañ abô loj kapô êndêj môlô.

Ma yanañ Wapômbêj anêj auk lomaloma takatu ba havuñ hadêj sêbôk ba yani hapesañ pik êntêk aleba lêk bêj.” *Kapya Yej 78:2*

Yisu hanañ kamuñ kambom anêj ôdôj bêj

³⁶ Yôv ma Yisu hatak avômalô ba i ma hi unyak kapô. Ma anêj ñê ku i ek yani ma enañ, “Nuñgwik abô loj kapô atu ba hathak kamuñ kambom habitak ku kapô anêj ôdôj thô êndêj yêlô.”

³⁷ Êj ma hanañ, “Ôpatu ba havatho yanjvêk mavi, êj ma Anyô Anêj Nakaduñ atu. ³⁸ Ma ku kapô ma pik êntêk, ma yanjvêk mavi ma loj lôkliñyak anêj avômalô, ma kamuñ kambom ma anyô kambom anêj avômalô. ³⁹ Anyô lamaniñ atu ba havatho yanjvêk kambom, yani ma

Sadañ. Avômalô takatu ba elav nô m, thêlô êj ma hatôm añela. Nôm hayôk, êj ma pik lo leñ anêj dañ.

⁴⁰⁻⁴² * “Pik lo leñ anêj dañ hayô ma Anyô Anêj Nakaduñ atu tem nê m anêj añela ba ini anêj loj lôkliñyak atu ba hamô pik êntêk ek neja avômalô kambom takatu ba êvôv avômalô ek nindum kambom lôk avômalô sapêj atu ba ethak idum kambom ba nimbi êndôk loj atum lôkmala. Thêlô tem nedañ kambom ba nesañ venj bôlêk ôdôj loj. Nôm êj hatôm avômalô takatu ba isup kamuñ kambom ba êbôk hathak atum.

⁴³ * “Ma donjom avômalô thêthôj tem nimbitak êtôm wak anêj deda ba nê m o Lambô anêj loj lôkliñyak. Aêj ba môlô ñê lôk lemôndôj ma nodañô abô êntêk katô!”

Abô loj kapô hathak ivuñ nô m mavi te

⁴⁴ “Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma hatôm ku kapo te ba ivuñ nô m mavi te hamô. Ma anyô te hapôm nô m mavi êj. Ma havuñ halôk loj bô. Yani lamavi ba hêv anêj nômkama sapêj ek nê nê m vuli. Ma hawa valuselenj ba hêv hadêj ku atu ba nô m mavi êj hamô anêj alañ ek enja ku êj.”

Abô loj kapô hathak kômkôm mavi

⁴⁵ “Abô loj kapô te havinj nena Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma aêntêk. Anyô hadum ku valuselenj te habôlê m kômkôm kêkêlô ek nê m vuli. ⁴⁶ Yani habôlê m aleba hapôm kômkôm kêkêlô anêj dôj te ba anêj vuli bêj anôj. Êj ma hi hêv anêj nômkama sapêj ek nê nê m vuli. Ma hawa valuselenj ba hi hêv kômkôm kêkêlô êj hathak.”

Abô loj kapô hathak yakseñ

⁴⁷ “Abô loj kapô te hathak loj bô nena Wapômbêj anêj loj lôkliñyak ma hatôm aêntêk. Ñê ibi yakseñ halôk kasukthôm êvôv alim lomaloma aleba putup. ⁴⁸ Êj ma êvôv yakseñ hathak liñdañ. Ma êlôk ê m o

* **13:40-42:** Mat 8:12; 24:31; 25:31; Mak 13:27; Jon 15:6 * **13:43:** Dan 12:3

ma isup alim mavi halôk vak sam doho. Ma donjom alim kambom ma ibi hi. ⁴⁹ Ba intu waklavônj pik lo lej anêj danj ma Wapômbêj tem indum aêj iyom. Ba anêj anjela tem nêlêm neja nê kambom vé ênjêk nê thêthônj malêvônj ⁵⁰ *ba nimbi êndôk loj atum lôkmala. Thêlô tem nedañ kambom ba nesañ veñjêbôlêk ôdônj loj.”

⁵¹ Ma Yisu hanañ hik anêj nê ku lin nena, “Môlô lêk oyala abô sapêj anêj ôdônj e?”

Ma thêlô enañ hadêj yani, “Intu êj.”

⁵² Êj ma yani hanañ hadêj thêlô, “Anyô lôkauk hathak abô balabuñ te halañô abô ba hawa auk hathak Wapômbêj anêj loj lôklinyak, yani êj hatôm unyak te anêj lambô. Yani hi unyak kapô ba hawa nô mavi lukmuk lôk bô haviñ ba hêv hadêj avômalô.”

Plopet ma athêj mi hêk anêj malak ôdônj

(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)

⁵³ Yisu hanañ abô loj kapô takêj yôv ma yani hatak loj êj. ⁵⁴ *Ma hi yanida anêj malak ôdônj. Ma hadônj avômalô hamô iniñ unyak yeñ aleba esonj kambom ba enañ, “Ôpêntêk hawa auk êntêk anêj êsê? Aisê ba yani hatôm idum nômbithi? ⁵⁵ *Ôpêj ma anyô halav unyak te anêj nakaduñ ma anêj talêbô ma Malia. Ma anêj iviyañ ma Jems lo Josep ma Saimon lo Judas. ⁵⁶ Ma anêj livi êmô loj êntêk haviñ. Ma aisê ka anyô êj hatôm idum nô m takêj?” ⁵⁷ *Ma thêlô enañ aêj, ma êpôlik hathak yani. Ba intu Yisu hanañ hadêj thêlô, “Plopet hawa athêj bêj hêk malak yañ. Ma donjom anêj malak ôdônj lôk anêj thalalenj ma hatôm anyô athêj mi.”

⁵⁸ Aêj ba intu miñ hadum nômbithi bêj anônj hêk loj êj ami ek malê nena thêlô miñ êvhaviñ yani ami.

14

Ik Jon anyô hathik nañ vônô
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)

¹ Wak êj ma Anyô Bêj Helot Antipas halañô abô hathak nô m takatu ba Yisu hadum. ² Êj ma hanañ hadêj anêj nê ku nena, “Ôpêj ma Jon anyô hathik nañ iyom intu haviyô hathak loj bô. Ba intu yani hawa lôklokwañ ba hadum nômbithi takêj.”

³⁻⁴ *Sêbôk ma Helot hawa yañ Pilip anêj avi Helodias vani. Ba Jon hanañ hadêj Helot, “Lêk howa avi êntêk vani ba intu hubulinj abô balabuñ.” Êj ma Helot hêv anêj nê ku ba i evalonj Jon ba ekak ma êdô hamô koladônj. ⁵ *Avômalô leñjhabî nena Jon ma plopet te. Ba intu Helot hadum ek injik Jon vônô ma donjom hakô ek avômalô.

⁶ Anyô doho êlêm eyañ nô m haviñ Helot ek leñjhabî anêj waklavônj talêbô hawa yani. Ma Helodias nalavi halêm haloyeñ hamiñ thêlô malêvônj. Ma Helot hayê ba lamavi anêj dôêj.

⁷ Êj ma Helot havak abô haviñ yani nena, “Yanañ avanônj biñ dake nena honañ hik ya linj hathak nômlate ek yanêm êndêj o, êj ma tem yanêm iyom.” ⁸ Ma talêbô hêv auk hadêj nalavi ek enañ nena, “Yalenj haviñ Jon wakadôk êndôk belev te ba nêm êndêj ya!” ⁹⁻¹⁰ Ma kinj halañô ba lamalainj. Ma donjom bôk havak abô halôk nê bêjbêj maleñj yôv ba intu hanañ hadêj nê ku ba i koladônj ma edabêj Jon laselo kisi hatôm atu ba avena hanañ. ¹¹ Ma thêlô etak Jon wakadôk halôk belev te ba ewa êlêm êv hadêj avi muk atu. Ma yani hawa ba hi hêv hadêj talêbô. ¹² Ma Jon anêj nê ku elañô ma êlêm ewa anêj linjkupik ba i elav. Elav vêm ma i enañ hadêj Yisu.

Yisu havakônj avômalô hatôm 5,000
(Mak 6:32-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-

15)

¹³ Yisu halañô abô êj vêm ma hatak loj êj ma hathak yeñ te ba hi loj

* 13:50: Mat 13:42; Luk 13:28 * 13:54: Jon 7:15 * 13:55: Jon 6:42 * 13:57: Jon 4:44

* 14:3-4: Wkp 18:16; 20:21; Luk 3:19-20 * 14:5: Mat 21:26

thiliv bute. Ma avômalô bêñ anôñ elañô nena yani iyom lêk hi ba intu etak iniñ malak ma even yani yam ba i. ¹⁴ Ma Yisu hathak liñ ma hayê avômalô bêñ anôñ lêk êmô yôv. Ma lahiki hathak thêlô ba hadum iniñ nê lôk lijiñ mavi.

¹⁵ Yañsiñ hayô ma anêñ nê ku êlêm ma enañ, “Lêk yañsiñ ma alalô amô loñ thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak takatu ba hamô habobo ek nêñem iniñ nôñm vuli.”

¹⁶ Ma doñtom Yisu hanañ nena, “Mi! Thêlô nêñmô. Mólô da nobakôn i.”

¹⁷ Ma doñtom thêlô enañ, “Yêlôaniñ polom bahenñvi ma alim ju iyom.”

¹⁸ Êñ ma Yisu hanañ, “Noja nôlêm.”
¹⁹ *Ma hanañ hadêñ avômalô nena, “Nôñdôk nôñmô kamunñ takêntêk.” Ma hawa polom bahenñvi lôk alim ju atu ma hêv ma hathak leñ ma hêv mek. Vêm ma haya polom lôk alim ba hêv hadêñ anêñ nê ku, ma nê ku ewa ba ibi sam ba êv hadêñ avômalô nôñmbênñ atu. ²⁰ Ma avômalô sapêñ eyañ ba leññviyak. Ma nôñm wata vi atu ba hamô ma nê ku isup halôk vak sam laumiñ ba lahavuju. ²¹ Anyô iyom intu hatôm 5,000 ma avi lo avômena takatu ba eyañ nôñm êñ haviñ miñ ekatunñ i ami.

*Yisu havenñ kasukthôm anêñ dômlê
(Mak 6:45-52; Jon 6:16-21)*

²² Vêm ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku nena nesak yeñ ba nêñmônñ ba ini kasukthôm vi tuvulu. Ma yanida hamô ek nêñm avômalô ba ini am. ²³ *Yani hêv avômalô ba i ma hathak dum te ba hi ek eteñ mek. Bôlôvônñ hayô ma yani hamô dum êñ denañ. ²⁴ Ma yeñ lêk hi kasuk malêvônñ ma lovak hayuv ba hamô yeñ loñ hale hi ba intu ñañ budum hik ba yeñ êñ halelela liliñ kambom.

²⁵ Habobo tem eyañ ma yani havenñ kasuk anêñ dômlê ba hi hadêñ anêñ nê ku. ²⁶ *Ma anêñ nê ku êyê yani

havenñ kasuk anêñ dômlê ma êkô kambom ba enañ nena, “Anyôla dahô!” ba elañ boloba.

²⁷ Ma kethenñ oyañ ma yani hanañ hadêñ thêlô nena, “Mólô miñ nôñkô ami ma nôñmô yaô! Ya êntêk!”

²⁸ Êñ ma Pita hanañ, “O Anyô Bêñ Yisu, ma onañ ek yambenñ kasuk anêñ dômlê ba yasók êñdêñ o.”

²⁹ Ma Yisu hanañ, “Ôlêm.”

Êñ ma Pita hatak yeñ ma havenñ kasuk anêñ dômlê ba hi. ³⁰ Ma doñtom hayê lovak hayuv ba hakô. Êñ ma hêv yak halôk kasuk kapô ma halam nena, “Anyô Bêñ! Nêñm ya sa!”

³¹ *Kethenñ oyañ ma Yisu havalonñ yani. Ma hanañ, “O anyô hôêvhavinñ yaôna lôk. Hosonñ nena hatôm yayabiñ o ami e?”

³² Ma thai ethak yeñ ma lovak bêñ êñ hama. ³³ Aêñ ba nê takatu ba êmô yeñ elek venññdônñ lêlô ma êkôm ba êv yeñ ba enañ, “Avanônñ biñ! O ma Wapômbênñ anêñ Nakadunñ.”

*Yisu hadum avômalô lôk lijiñ mavi
hêk Genesalet
(Mak 6:53-56; Jon 6:22-25)*

³⁴ Thêlô ethak liñdanñ vi tuvulu anêñ Genesalet. ³⁵ Ma avômalô loñ êñ êyê Yisu ba eyala yani. Ma êv abô havenñ malak loñ êñ sapêñ. Ma ewa iniñ nê lôk lijiñ sapêñ ba i hadêñ Yisu. ³⁶ *Ma eteñ Yisu ba enañ ek nê lôk lijiñ nêñsôm anêñ kwêv anêñ danñ iyom. Ma sapêñ atu ba êsôm ma ibitak mavi.

15

*Yisu hanañ hathak nôñm takatu ba
tem indum anyô lelaik
(Mak 7:1-23)*

¹ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ doho êlêm anêñ Jelusalem ba i hadêñ Yisu ma enañ hik yani liñ nena, ² “Bumalô iniñ abô majañ hanañ ek alalô nasik bahenññ vêmam ka miñ anğanñ nôñm ek indum Wapômbênñ lamavi. Ma aisê ka anêñ

* **14:19:** Mat 15:35-39; Mak 8:6-10 * **14:23:** Luk 6:12; 9:28 * **14:26:** Luk 24:37 * **14:31:** Mat 8:26; Mak 4:39 * **14:36:** Mat 9:20-21

nê ku ibuliņ abô êņ ba miņ ithik ba-heņiņ ami?”

³ Êņ ma Yisu hanaņ, “Aisê ka mólô ubuliņ Wapômbêņ anêņ abô balabuņ ba osopa mólôda unim abô majañ?”

⁴ *Hatôm Wapômbêņ hanaņ nena, ‘Nodovak lemami lo lemtami’ ma ‘Ôpatu ba hathañ lambô lo talêbô hathak abô kambom, ma nijik ôpêņ vônô.’

⁵ Ma doņtom mólô othak onañ nena anyôla hanaņ hadêņ lami nena, ‘Yenaņ nômkama takatu ba hamô ek yanêm mamu sa, êņ ma bôk yahanaņ nena tem yanêm êndêņ Wapômbêņ êtôm da.’

⁶ Ba intu miņ hatôm yanêm mamu sa ami.’ Êņ ma hatôm mólô ôvôliņ dômim ek Wapômbêņ anêņ abô ba osopa libumi iniņ bôk lo loņ.

⁷ Mólô nê kambom! Mólô udum ba avômalô eson nena mólô nê wapôm. Ma doņtom mólô ma nê palon anôņ ba plopêt Aisaia anêņ abô lêk hik anôņ ba hanaņ nena,

⁸ “‘Avômalô êntêk êbô yenaņ athêņ hathak veņiņbôlêk oyaņ.

Ma doņtom kapôlôņiņ ma hêk daim bô ek ya.

⁹ Thêlô êv yeņ oyaņ hadêņ ya.

Ma ethak enañ thêlôda iniņ abô iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbêņ anêņ abô.”

Aisaia 29:13

¹⁰ Ma Yisu halam avômalô nômbêņ atu ba êlêm hadêņ yani ma hanaņ nena, “Mólô nodañô ba noyala katô.

¹¹ *Nôm takatu ba anyô hayaņ halôk abôlêk miņ hadum yani habitak lelaik ami. Ma doņtom nôm takatu ba anyô hanaņ hale abôlêk intu hadum anyô habitak lelaik.”

¹² Vêm ma nê ku êlêm enañ hadêņ Yisu nena, “Ondaņô. Palisi elañô anêm abô êntêk ba lêk leņiņmaniņ kambom hathak o.”

¹³ Ma Yisu hanaņ viyaņ nena, “Wakamik atu ba hamô malak leņ tem esapu nôm lôk ŋgalôk takatu ba miņ yani havatho ami. ¹⁴ *Ba miņ mólô nodañô nê takêņ iniņ abô

ami. Thêlô ma nê maleņiņ pusip ba idum ek nendom avômalô vi emben loņôndê. Ma anyô mapusip yaņ halom anyô mapusip yaņ haveņ loņôndê, êņ ma tem luvi nênem yak êndôk lôv.”

¹⁵ Êņ ma Pita hanaņ hadêņ Yisu nena, “Nuņgwik abô loņ kapô êņ anêņ ôdôņ thô êndêņ yêlô.”

¹⁶ Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlô nena, “Mólô ôthôņ haviņ e? ¹⁷ Odaņô katô! Nôm takatu ba halôk anyô abôlêk ba hi hamiņ anyô lasoam vêm ma hale yaia ba hi.

¹⁸ Ma doņtom nôm takatu ba hamô anyô kapô ba hanaņ hale abôlêk, êņ ma habitak anêņ anyô kapô ba intu hadum ôpêņ habitak lelaik.

¹⁹ Nôm takêntêk intu hamô avômalô kapôlôņiņ ba hale yaia; auk kambom lôk ik anyô vônô ma idum sek haviņ anyô yaņ yanavi lôk sek waliliņ ma vani lôk enañ abôyaņ

hathak anyô yaņ ba idum abô ek yani lôk enañ abô kambom hathak anyô vi. ²⁰ Aêņ ba anyô hayaņ nôm ba miņ

hathik baņ ami, nôm êņ miņ hadum ba yani habitak lelaik ami. Mi. Kambom takêntêk intu hadum ba ôpêņ habitak lelaik.”

*Avi Kenan te hêvhaviņ Yisu
(Mak 7:24-30)*

²¹ Yisu hatak loņ êņ ma hi hamô habobo Taia lo Saidon. ²² Ma avi Kenan te hamô loņ êņ ba halêm ma halam nena, “Anyô Bêņ! Devit anêņ

Lim Lukmuk! Nêm kapôlôm ek ya! Ngôk habuliņ yenaņ avena kambom anôņ.”

²³ Ma doņtom yani bônôņ iyom aleba nê ku êlêm ma enañ nena, “Avi êntêk halam kaêk haveņ alalô yam bôsahe! Onañ ek yani ni!”

²⁴ *Êņ ma hanaņ viyaņ nena, “Wapômbêņ hêv ya ba yahalêm hadêņ avômalô Israeļ takatu ba even mayaliv iyom hatôm bôksipsip.”

²⁵ Ma avi atu halêm ma halek vadôņ lêlô ma hanaņ, “Anyô bêņ, nêm ya sa!”

* 15:4: Kis 20:12; 21:17; Wkp 20:9; Lo 5:16

* 15:11: Mat 12:34 * 15:14: Luk 6:39; Lom 2:19

* 15:24: Mat 10:6

26 Ma hanañ hadêñ avi êñ nena, “Kambom ek nakaliv avômena inin nôm êndêñ avuñ.”

27 Avi êñ hanañ, “Anyô Bêñ, êñ ma avanôñ. Ma donjom avuñ ethak eyañ alañsi inin nôm mapmap.”

28 Yisu hanañ, “O avi hôêvhavin bêt anôñ ba Wapômbêt tem êndôk esak anêm lemhavin.” Ma avi êñ nalavi habitak mavi hathak loñbô.

Yisu hadum avômalô lôk lijin bêt anôñ mavi

29 Ma Yisu hatak loñ êñ ma habup hathak kasukthôm anêñ Galili. Vêm ma hathak dumlolê te ba hi hamô. 30 Ma avômalô bêt anôñ êlêm hadêñ yani ma ewa nê veñivuvin, lôk nê maleñin pusip, lôk nê veñin lo bahenin thothon, lôk nê veñinbôlêk putup, lôk nê lijin lomaloma ba êdô i hêk Yisu valuvi. Ma yani hadum ba ibitak mavi. 31 *Ma avômalô êyê nê veñinbôlêk putup enañ abô, lôk nê veñin lo bahenin thothon ibitak mavi, ma nê veñivuvin even, lôk nê maleñin pusip êyê tak. Ma thêlô eson kambom ba êbô Israël inin Wapômbêt anêñ athên.

Yisu havakôn avômalô hatôm 4,000 (Mak 8:1-10)

32 *Yisu halam anêñ nê ku êlêm ma hanañ hadêñ i nena, “Yalen hik ya hathak avômalô nômbêt êntêk. Thêlô bôk êmô havin ya hatôm wak lô ba inin nôm lêk mi. Ma yahadô yanêm thêlô ba ini oyañ. Yakô tem maleñin etaba êndôk loñondê ba nêñem yak.”

33 Ma anêñ nê ku enañ nena, “Alalô amô loñ thiliv ma avômalô bêt anôñ ba intu naja nôm anêñ êsê ba nanêm êndêñ i?”

34 Ma Yisu hanañ hik thêlô lin, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enañ nena, “Polom baheniv ba lahavuju lôk alim yaônena tomtom.”

35 Ma Yisu hanañ hadêñ avômalô nômbêt atu nena nêndôk nêñem bin.

36 Êñ ma hawa polom baheniv ba lahavuju atu lôk alim ma hêv lamavi hadêñ Wapômbêt. Ma haya polom lôk alim ba hêv hadêñ anêñ nê ku. Ma nê ku ewa ba ibi sam hadêñ avômalô.

37 Sapêñ eyañ ba leñiviyak ma nê ku isup nôm wata halôk vak sam baheniv ba lahavuju. 38 Anyô iyom intu hatôm 4,000 ma avi lo avômena takatu ba eyañ nôm êñ havin min ekatun i ami. 39 Yôv ma Yisu hêv avômalô ba i ma hathak yen ba hi Magadala.

16

Palisi lo Sadyusi leñivhavin nêgê lavônin te

(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

1 *Palisi lo Sadyusi doho êlêm hadêñ Yisu ek nesaê yani. Ba intu thêlô enañ hadêñ yani nena, “Undum lavônin te ek injik thô nena Wapômbêt hêv o ba hôleñ mena mi e?”

2 Ma Yisu hanañ nena, “Yañsin ma môlô othak onañ nena, ‘Sômuyum mavi, êñ ma wak mavi tem ênjêk sawa daim.’ 3 Ma lôkbôk ma môlô othak onañ, ‘Wak habi thapuk ba tem ôthôm.’ Môlô oyala leñlêvôn anêñ kobom katô. Ma donjom ku lomaloma takatu ba lêk habitak anêñ ôdôn, ma môlô ôthôn palin denañ.

4 *Môlô avômalô bôlôn êntêk ma avômalô kambom ba min ôêvhavin ya ami. Môlô lemimhavin yandum lavônin ek injik thô nena Wapômbêt bôk hêv ya ba yahalêm, ma donjom tem mi. Môlô tem nôngô Jona anêñ lavônin iyom.” Êñ ma Yisu hatak thêlô ba hi.

Abô loñ kapô hathak Palisi lo Sadyusi inin yis

(Mak 8:14-21)

5 Yisu lôk anêñ nê ku êyô kasukthôm vi tuvulu. Ma anêñ nê ku leñinpalin polom ba min ewa havin ami. 6 *Ma hanañ hadêñ thêlô nena, “Noyabin am esak Palisi lo Sadyusi inin yis.”

* 15:31: Mak 7:37 * 15:32: Mat 14:14 * 16:1: Mat 12:38; Luk 11:16 * 16:4: Mat 12:39; Luk 11:29 * 16:6: Luk 12:1

7 Ma nê ku enañ abô hadêñ thêlôda nena, “Alalô miñ awa polom ami ba intu hanañ abô êntêk la.”

8 Ma doñtom yani hayala iniñ abô atu ba enañ ba hanañ, “Môlô nê ôêvhaviñ yaôna lôk. Onañ hathak miñ owa polom ami eka? 9 *Môlô ôthôn denañ e? Miñ lemimhabi polom bahenji atu ba avômalô 5,000 bôk eyañ ami e? Ma vak sam vithê intu usup nôm wata halôk? 10 *Ma polom bahenji ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma doñtom vak sam vithê intu bôk usup nôm wata halôk ba lemimpalin?”

11 “Môlô ôthôn yenañ auk denañ ba oson nena yahanañ abô hathak polom e? Noyabin am ek Palisi lo Sadyusi iniñ yis!” 12 Êñ ma nê ku eyala Yisu anêñ auk. Yani hanañ nena thêlô neyabin i ek Palisi lo Sadyusi takatu ba êdôn avômalô hathak auk lokbañ. Ma miñ hanañ hathak yis atu ba avômalô engabôm polom hathak ami.

*Pita hanañ nena Yisu ma Kilisi
(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)*

13 Yisu habitak hayô Sisalia Pili-pai ma hanañ hik nê ku liñ nena, “Avômalô iniñ auk aisê? Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma opalê?”

14 *Ma thêlô enañ nena, “Doho enañ nena o ma Jon anyô hathik ñañ. Ma doho enañ nena o Elia. Ma vi enañ nena o ma Jelemaia mena plopet bô te.”

15 Ma hanañ hik thêlô liñ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

16 *Êñ ma Saimon Pita hanañ nena, “O ma Mesia, Wapômbênj lôkmala anêñ Nakaduñ atu ba hêv ek nê anêñ avômalô bulubin.”

17 *Ma hanañ viyañ, “Saimon, Jona anêñ nakaduñ, lêk hômô mavi. Ek malê nena anyô pik êntêk te miñ hik auk êñ thô hadêñ o ami, ma mi.

Wakamik atu ba hamô malak leñ, yani êñ intu hik auk êntêk thô hadêñ o. 18 *Ma yanañ êndênj o nena o ma Pita.* Ma tem yandav yenañ avômalô takatu ba êvhaviñ êyô êmô valu êñ. Ma nômlate miñ hatôm imbulin avômalô ôdônj êñ ba nema ami ma mi. 19 *Tem yanêm loñ lôklinyak anêñ vovaleñ êndênj o. Nôm takatu ba hubutin hamô pik ma tem yambutin ênjêk leñ aênj iyom. Ma nôm takatu ba hopole hamô pik ma tem yapole ênjêk leñ aênj iyom.” 20 Ma hanañ lôklokwañ hadênj anêñ nê ku ek miñ nenañ êndênj anyôla nena yani ma Mesia atu ami.

*Yisu hanañ abô hathak anêñ ñama
(Mak 8:31-9:1; Luk 9:22-27)*

21 Pita hanañ nena Yisu ma Mesia vêm ma Yisu anêñ ku yañ hayô nena êndônj anêñ nê ku, “Tem yasopa Wapômbênj anêñ lahavinj ba yana Jelusalem. Ma Israeël iniñ nê bênjbênj lôk nê bênjbênj êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ tem nê nêmvovañ êndênj ya. Ma Wapômbênj tem indum ba nijik ya vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik ya liñ imbiyô esak loñbô.”

22 Ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathañ ba hanañ nena, “Anyô Bênj, mi anônj! Nôm êñ miñ hatôm êpôm o ami ma mi anônj!”

23 Yisu hik i liliñ ma hanañ hadênj Pita, “Sadañ, nu dañ! Hosopa anyô iniñ auk iyom ma miñ hosopa Wapômbênj anêñ auk ami. Ba intu o hatôm gwasilim te atu ba elav ek enja ya êmô.”

24 *Êñ ma Yisu hanañ hadênj anêñ nê ku nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êñ ma êmbôlinj dôm êndênj yanida ma enja anêñ alovalañañsinj ba esopa ya. 25 *Ek malê nena ôpatu ba lahabi bênj anônj hathak anêñ lôkmala pik, anêñ lôkmala êñ tem nê yak. Ma doñtom ôpatu ba hatak anêñ lôkmala

* 16:9: Mat 14:17-21

* 16:10: Mat 15:34-38

* 16:14: Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8

* 16:16: Jon 6:69

* 16:17: Gal 1:15-16

* 16:18: Jon 1:42; Ep 2:20

* 16:18: Athênj êñ anêñ

ôdônj nena ‘valu’.

* 16:19: Mat 18:18; Jon 20:23

* 16:24: Mat 10:38; Luk 14:27

* 16:25: Mat

10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

ek hasopa ya, yani êṅ tem enja lôkmala anônṅ.

26 * “Anyô te hawa nômkama pik sapêṅ ma doṅtom miṅ hasopa Wapômbêṅ anêṅ abô ami ba anêṅ lôkmala hêv yak, êṅ ma tem yani êmô mavi e? Mi anônṅ, tem enja vovaṅ. Ma anyôla hatôm nêṅ nômlate êndêṅ Wapômbêṅ ek enja anêṅ lôkmala esak loṅbô e? Mi anônṅ! 27 *Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem êlêm imbiṅ aṅela ba embaloṅ Lambô anêṅ lôklokwaṅ lôk deda lôkmaṅgiṅ. Êṅ ma tem yani nêṅ vuli êndêṅ avômalô sapêṅ êtôm ku mavi lôk ku kambom takatu ba bôk thêlô idum yôv anêṅ vuli. 28 Yanaṅ avanônṅ êndêṅ môlô nena Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem êlêm imbiṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak. Ma môlô vi atu ba lêk umiṅ loṅ êntêk tem nômô lôkmala denaṅ ma ôṅgô nôṅm êṅ imbiṅ.”

17

Yisu liṅkupik habitak yaṅda (Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Wak bahenṅvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita haviṅ anyô loyaṅ Jems lo Jon ba ethak dumlolê daim bêṅ te ba i. Ma thêlô iyom êmô dumlolê êṅ. 2 *Êṅ ma Yisu liṅkupik habitak yaṅda hêk thêlô malenṅiṅ. Ma thohavloma hatôm wak anêṅ deda, ma anêṅ kwêv sapêṅ habitak thapuk hatôm deda. 3 Ma kethenṅ oyaṅ ma Mose lo Elia êyô ma enaṅ abô haviṅ Yisu ba thêlô êyê. 4 Êṅ ma Pita hanaṅ hadêṅ Yisu, “Anyô Bêṅ, mavi anônṅ ek lêk alalô amô loṅ êntêk. Lemhaviṅ ma tem yandav unyak lôkkupik lokwaṅlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia?”

5 *Pita hanaṅ abô denaṅ ma buliv mabuṅ anônṅ te hayô hava thêlô siṅ. Ma abô te halêm anêṅ buliv êṅ kapô nena, “Intu ma yenaṅ Okna atu ba yalenṅhaviṅ videdauṅ. Ma ya kapôlônṅ mavi hathak yani. Ba nodanṅ anêṅ abô!”

6 Nê ku elanṅ abô êṅ ma êkô ba elanṅ boloba ba êlôk êk pik. 7 Ma Yisu halêm ma hasôm thêlô ba hanaṅ, “Numbiyô, miṅ nôkô ami.” 8 Êṅ ma thêlô esonṅ êyê ma Yisu iyom hamiṅ. Ma anyô ju atu ma mi.

9 Vêṅ ma etak dumlolê êṅ ba êlôk ele i ma Yisu hanaṅ lôklokwaṅ nena, “Môlô miṅ nonaṅ nôṅm atu ba ôyê bêṅ êndêṅ anyôla ami endeba Wapômbêṅ injik Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu liṅ imbiyô êṅjêk ṅama esak loṅbô am.”

10 *Nê ku enaṅ hik Yisu liṅ nena, “Aisê ka ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ enaṅ nena Elia tem êmônṅ ba êlêm vêṅ ka Mesia?”

11 Êṅ ma Yisu hanaṅ, “Avanônṅ! Elia tem êlêm ba indum ku ek nômkama sapêṅ imbitak mavi esak loṅbô.

12 *Ma doṅtom yanaṅ êndêṅ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô êthônṅ yani paliṅ ba esopa iniṅ lenṅhaviṅ iyom ba idum kambom lomalama hadêṅ yani. Ma tem nêṅnêṅ vovaṅ êndêṅ Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu aêṅ iyom.” 13 *Nê ku elanṅ abô êṅ, ma eyala nena Yisu hanaṅ abô hathak Jon anyô hathik ṅaṅ.

Yisu hêv ṅgôk vê hêk okna te (Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)

14 Yisu thêlô i êyô ma êyê avômalô bêṅ anônṅ lêk êmô. Ma anyô te halêm hadêṅ Yisu ma halek vadônṅ lêlô hêk yani ma, 15 ma hanaṅ, “Anyô Bêṅ, nêṅ kapôlôm ek yenaṅ okna. Yani hawa lijiṅ hama yak ba hathak hêv yak halôk ṅaṅ lôk atum. Ma vovaṅ bêṅ hathak hapôm yani. 16 Ma yahawa hi hadêṅ anêṅ ṅê ku, ma doṅtom thêlô miṅ hatôm nindum yani mavi ami.”

17 Ma Yisu hanaṅ, “Yahamô haviṅ môlô sawa daim ma doṅtom miṅ ôêvhaviṅ ami ma owa auk lokbaṅ aleba yakapôlônṅ lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êṅ êlêm!” 18 Ma hathaṅ ṅgôk ba ṅgôk hatak okna êṅ ma kethenṅ oyaṅ ma habitak mavi.

* 16:26: Mat 4:8-9 * 16:27: Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 25:31; Lom 2:6; ALK 22:12 * 17:2: 2Pi 1:16-18 * 17:5: Lo 18:15; Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22 * 17:10: Mal 4:5 * 17:12: Mat 11:14 * 17:13: Luk 1:17

19 *Nê ku i hadêḡ Yisu ma enaḡ, “Aisê ka yêlô miḡ hatôm nanêm ḡgôk êḡ vê ami?”

20-21 *Êḡ ma Yisu hanaḡ, “Môlô miḡ hatôm ami ek malê nena môlônim ôêvhaviḡ ma yaôna lôk ba mi! Ava yaôna ma bêḡ anôḡ ek môlônim ôêvhaviḡ! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô. Môlônim ôêvhaviḡ hatôm ava yaônate iyom, êḡ ma hatôm nonaḡ êndêḡ dumlolê êntêk, ‘Umbiyô ba nu buyaḡ’, êḡ ma tem ni. Ma môlô hatôm nundum nômbêḡ intu sapêḡ!”*

Yisu hanaḡ bôlôḡ yaḡ hathak anêḡ ḡama

(Mak 9:30-32; Luk 9:43-45)

22 *Yisu lôk anêḡ ḡê ku sapêḡ ethak doḡtom halôk Galili ma hanaḡ hadêḡ i nena, “Tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba netak êndôk avômalô baheḡḡ. 23 Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem injik yani liḡ imbiyô esak loḡbô.” Nê ku elañô abô êḡ ma leḡḡmalaiḡ kambom.

Yisu hêv da unyak mathenḡ

24 *Yisu lôk anêḡ ḡê ku i êyô Kapaneam ma ḡê ewa da unyak mathenḡ êlêm ma enaḡ hik Pita liḡ, “Môlônim kêdôḡwaga hathak hêv da unyak mathenḡ e?”

25 Ma Pita hanaḡ, “Intu êḡ. Yani hathak hêv.”

Ma Pita habitak hayô unyak kapô ma Yisu hanaḡ hik yani liḡ hamôḡ, “Saimon, lemhabi aisê? Pik sapêḡ iniḡ kiḡ ethak ewa da anêḡ opalêla? Thêlôdaniḡ nali mena avômalô vi?”

26 Ma hanaḡ, “Ewa anêḡ avômalô vi.”

Aêḡ ba Yisu hanaḡ, “Nali ma miḡ ethak êv da êḡ ami. 27 Ma doḡtom yahadô alalô nanêm malaiḡ êndêḡ ḡê takêḡ. Ba intu nu kasukthôm ma okaliv lôm. Alim môḡ atu ba hôvôv, êḡ ma onja ba okyav abôlêk. Ma tem

nôḡḡ valuselenḡ te hamiḡ kapô. Onja valuselenḡ êḡ ba nêm êndêḡ ḡê êḡ ek êtôm da unyak mathenḡ.”

18

Opalê intu bêḡ hêk Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô

(Mak 9:33-37,42-48; Luk 9:46-48; 17:1-2)

1 *Wak êḡ ma ḡê ku êlêm hadêḡ Yisu ma enaḡ hik yani liḡ, “Opalê te tem imbitak anyô lôk athêḡ bêḡ êmô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô?”

2 Ma Yisu halam amena te halêm ma hadô hamiḡ thêlô malêvôḡ 3 *ma hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena miḡ otak unim kobom ba ubitak hatôm amena êntêk ami, êḡ ma môlô tem miḡ numbitak nôyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba unu ami. Ma mi. 4 Aêḡ ba anyô te hatauviḡ i aleba yaôna hatôm amena êntêk, yani êḡ tem imbitak anyô lôk athêḡ bêḡ êmô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô. 5 *Ma ôpatu ba hêvhaviḡ ya ba hawa amena te aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô haviḡ.

6 “Ma doḡtom anyô te hadum ba yenaḡ amena atu ba hêvhaviḡ ya te hêv yak, ôpêḡ tem êpôm malaiḡ bêḡ anôḡ. Ôpêḡ tem nêsôkwêḡ valu bêḡ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ḡgwêk makidiḡ ba ema. Malaiḡ êḡ ma yaôna ek malaiḡ atu ba yani tem êpôm embenḡ yam.

7 “Alikaknena môlô avômalô pik êntêk! Nôm lomaloma hamô pik êntêk ba hadum ba môlô udum kambom. Nôm takêḡ tem imbitak. Ma doḡtom ôpatu ba halom anyô vi ba idum kambom, yani êḡ tem êpôm malaiḡ bêḡ anôḡ. 8 *Bahem lo vem hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba umbini ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Bahem lo vem vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi

* 17:19: Mat 10:1 * 17:20-21: Mat 21:21; Mak 11:23; Luk 17:6; 1Ko 13:2 * 17:20-21: Nê lôkauk vi enaḡ nena abô doho atu ba Matyu hatô ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Ovak balabuḡ ek nôm ba otenḡ mek iyom ma hatôm nêm ḡgôk lôklokwaḡ anêḡ aêḡ vê. * 17:22: Mat 16:21 * 17:24: Kis 30:13; 38:26 * 18:1: Luk 22:24 * 18:3: Mat 19:14; Mak 10:15; Luk 18:17 * 18:5: Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20 * 18:8: Mat 5:29-30

ek nu malak leŋ. Ma bahem lo vem luvi hamô ba hudum kambom, êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem ni loŋ atum hathaŋ hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ. ⁹ Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êŋ ma ômbi vé ba okaliv ni ek miŋ undum kambom esak loŋbô ami! Malem daluk vi iyom ma malaiŋ, ma doŋtom mavi ek nu malak leŋ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom êŋ ma lemvimkupik sapêŋ tem êndôk loŋ atum lôkmala ba intu malaiŋ bêŋ anôŋ.

¹⁰ * “Aêŋ ba noyabiŋ am! Miŋ nosoŋ nena yenaŋ avômena ma nôm oyaŋ ami. Yanaŋ êndêŋ mólô nena iniŋ aŋela ethak êyê nôm takatu ba udum hadêŋ i ma i enaŋ hadêŋ Wakamik atu ba hamô malak leŋ. ¹¹ *Ya Anyô Anêŋ Nakaduŋ yahalêm ek yanêm avômalô takatu ba even mayaliv bulubiŋ.*

Abô loŋ kapô hathak boksipsip te mi
(Luk 15:4-7)

¹² “Anyô te anêŋ boksipsip hatôm 100 êmô ba te haveŋ aidoho. Lemhabi aisê? Boksipsip alaŋ tem indum malê? Tem etak 99 takatu ba nêmo dumlolê ma ni êmbôlêm ali atu ba mi. ¹³ Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô! Yani hapôm ali êŋ, ma tem lamavi anêŋ dôêŋ esak ali atu ba hapôm êmôn ek 99 takatu ba êmô. ¹⁴ Ma mólônim Lemambô atu ba hamô malak leŋ hadô anyô athêŋ mi te ni loŋ atum lôkmala aêŋ iyom.

Loŋôndê opesaŋ abô imbiŋ mamuyaŋ

¹⁵ * “Mamuyaŋ hadum kambom hadêŋ o,* ma nu êndêŋ yani ma onaŋ anêŋ kambom bêŋ. Yani halaŋô o, êŋ ma mamu ômô hatôm anyô loyaŋ hathak loŋbô. ¹⁶ *Ma miŋ halaŋô o

ami, êŋ ma onja anyô te mena ju la imbiŋ o ba unu êndêŋ yani ma nonaŋ anêŋ kambom êŋ bêŋ esak loŋbô. Anyô ju êŋ tem nimiŋ ba nedaŋô mamunim abô êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk hanaŋ yôv. ¹⁷ Yani lêndôŋ kôtôŋ denaŋ, êŋ ma nu onaŋ anêŋ kambom bêŋ êndêŋ avômalô ôdôŋ êvhaviŋ. Ma doŋtom yani lêndôŋ kôtôŋ denaŋ ba hadô endanô avômalô ôdôŋ êvhaviŋ iniŋ auk, êŋ ma mólô nôngô yani êtôm anyô daluk lôk anyô hawa takis.

¹⁸ * “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô. Nôm takatu ba ubutiŋ hamô pik ma tem yambutuŋ êmô malak leŋ. Ma nôm takatu ba opole hêk pik ma tem yapole ênjêk malak leŋ aêŋ iyom.

¹⁹⁻²⁰ * “Odaŋô! Anyô ju mena lu la ethak doŋtom hathak yenaŋ athêŋ, êŋ ma yada tem yamô i malêvôn. Ba intu te mena ju la kapôlônin doŋtom hathak nômlate ba eteŋ mek, ma yenaŋ Wakamik atu ba hamô malak leŋ tem indum nôm êŋ anôŋ.”

Abô loŋ kapô hathak anyô palon

²¹ Vêm ma Pita halêm ma hanaŋ hik Yisu liŋ, “Anyô Bêŋ, yenaŋ aiyaŋ hadum kambom hadêŋ ya, êŋ ma yatak yakapôlôn bôlôn vithê? Bôlôn bahenvi ba lahavuju, e?”

²² *Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ êndêŋ o. Otak kapôlôm ek mamuyaŋ êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ, ma miŋ bôlôn bahenvi ba lahavuju ami!

²³ “Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinyak ma hatôm kiŋ te hadum ek anêŋ nê ku nêlêm nêwê anêŋ valuselen viyaŋ. ²⁴ Wak êŋ hayô, ma ewa anyô ku atu halêm. Ôpêŋ bôk hayaŋ kiŋ anêŋ valuselen vithê ba hathôn paliŋ. ²⁵ Yani miŋ hatôm nêmi viyaŋ ami ba intu kiŋ hanaŋ nena nênem ôpêŋ lôk veni lôk nali ba nimbitak êtôm anyô yaŋ anêŋ nê ku oyaŋ ek nênem valuselen êŋ viyaŋ. Ma nênem anêŋ nômkama sapêŋ ba anyô vi nênem vuli

* **18:10:** Hib 1:14 * **18:11:** Luk 19:10 * **18:11:** Hadêŋ sêbôk nê doho atu ba eto Abô Mavi eto abô 11 haviŋ, ma doho miŋ eto ami. * **18:15:** Luk 17:3; Gal 6:1 * **18:15:** Nê lôkauk vi leniŋhabi nena abô ‘hadêŋ o’ êŋ, ma Matyu da miŋ hato ami, ma anyôla hato haveŋ yam. * **18:16:** Lo 19:15; Jon 8:17 * **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23 * **18:19-20:** Mak 11:24; Jon 15:7 * **18:22:** Luk 17:4

ma neja valuselen esak ba nêwê kin anêñ valuselen êñ viyañ.

26 “Êñ ma ôpêñ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halañ nena, ‘Oyabin vêmam! Valuselen takatu ba yahawa hêk o ma tem yanêm viyañ.’ 27 Ma kin lahiki ba hanañ, ‘Viyañ dôlôk!’ Ma hatak ôpêñ ba hi.

28 “Anyô ku êñ hatak kin anêñ unyak ma hi hapôm anyô ku yañ ba thainiñ ku hatôm doñtom. Anyô yañ hawa valuselen yaôna lôk hêk yani ba miñ bôk hêv ami. Êñ ma yani havalon ôpêñ ba hakakô laselo siñ lôklokwan ma hathañ ba hanañ, ‘Yenañ valuselen êlêm!’

29 “Ma yañ êñ hêv yak halôk hêk yani valuvi ma halañ nena, ‘Oyabin vêmam! Tem yanêm anêm valuselen êñ viyañ.’

30 “Ma doñtom ôpêñ hapôlik hathak yañ êñ anêñ abô ba hawa ba hi hatak halôk koladôn endeba ôpêñ nêm valuselen êñ viyañ am. 31 Nê ku vi êyê nôm atu ba ôpêñ hadum ba eson kambom ma leniñmalaiñ bêñ ba i enañ hadêñ kin.

32 “Êñ ma kin halam ôpêñ ba halêm ma hanañ, ‘O anyô kambom anôn! Holañ bêñ hadêñ ya aleba yahatak o ba miñ hôwê anêm valuselen viyañ ami. 33 Yalen hik ya hathak o, ma aisê ka miñ hudum aêñ hadêñ mamuyañ ami?’ 34 *Ma kin lamanin ba hatak ôpêñ halôk nê takatu ba eyabin koladôn ek thêlô nê nêm vovañ êndêñ yani endeba nêm valuselen êñ viyañ am.

35 * “Aêñ ba môlô tomtom lemmimavi ba notak unim kapôlômim kambom ek môlôviyañ. Yakô Wakamik atu ba hamô malak len tem indum aêñ êndêñ o êtôm atu ba kin hadum hadêñ anêñ anyô ku atu.”

19

Yisu hanañ abô hathak nê lôk veni

êdô i

(Mak 10:1-12; Luk 16:18)

1 Yisu hanañ abô takêñ vêm ma hatak Galili ma hi ñañ Jolodan vi tuvulu hêk Judia. 2 Ma hamô lon êñ ma avômalô bêñ anôn êyô. Ma hadum nê lôk lijiñ ba ibitak mavi.

3 Ma Palisi doho êlêm hadêñ Yisu ma idum ek nesau yani ba enañ hik yani liñ, “Abô balabuñ hanañ aisê? Anyô hatôm nêm yanavi vê esak ôdôn lomaloma mena mi e?”

4 *Ma doñtom Yisu hanañ, “Môlô bôk osam Wapômbêñ anêñ abô atu ba hanañ nena, ‘Sêbôk ba môn anôn atu ba Wapômbêñ hapesañ avômalô ma hapesañ anyô lo avi. 5 *Ba intu Wapômbêñ bôk hanañ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doñtom imbiñ yanavi ek thai nimbitak êtôm kupik doñtom iyom.” ’ 6 Thai miñ ju hathak lonbô ami ma lêk ibitak doñtom. Aêñ ba nôm atu ba Wapômbêñ bôk havak lon hathak doñtom ma miñ hatôm anyôla epole vê ami.”

7 *Ma Palisi enañ, “Ma doñtom Mose bôk hanañ nena anyô hadum ek êndô yanavi ma eto kapyà nêm yanavi vê ba nêm êndêñ yanavi ek nêm yani vê.”

8 Ma Yisu hanañ, “Môlô nê lemimôndôn kôtôn. Ba intu Mose hik lonôndê êñ thô hadêñ môlô. Môn anôn atu ba Wapômbêñ hapesañ pik êntêk, ma auk êñ miñ hamô havin ami. 9 *Yanañ êndêñ môlô nena anyô te yanavi miñ hadum sek ami, ma doñtom yamalô hadô yanavi ba hawa avi yañ. Anyô êñ hadum sek havin avi yañ êñ.”

10 Nê ku enañ hadêñ Yisu, “Aêñ ba anyô muk hamô mavi ek anyô lôk avi.”

11 Ma hanañ hadêñ thêlô, “Anyô sapêñ miñ hatôm nedañô abô êñ ami. Ôpatu ba Wapômbêñ hêv lôklokwan hadêñ i iyom intu hatôm nedañô abô êñ. 12 Anyô doho ma taluvi ewa i

* 18:34: Mat 5:25-26 * 18:35: Mat 6:15; Mak 11:25; Ep 4:32; Kol 3:13 * 19:4: Stt 1:27; 5:2

* 19:5: Stt 2:24; Ep 5:31 * 19:7: Lo 24:1-4; Mat 5:31 * 19:9: Mat 5:32; 1Ko 7:10-11

ba malain hamô ba miñ hatôm neja avi ami. Doho ma êvé iniñ thalôk vê ek neyabin kiñ iniñ vêñi. Ma doho leñihavin nêñem iniñ lôklokwan lôkthô ek nindum Wapômbên anên loñ lôklijyak anên ku ba intu miñ ewa avi ami. Ôpatu ba halanô abô êñ ba hasopa, ma esopa iyom.”

*Yisu hêv mek hathak avômena
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)*

13 Avômalô doho ewa avômena yaônena êlêm ek Yisu etak ban êyô ênjêk thêlô ba nêñ mek esak i. Ma doñtom anên ñê ku ethan avômalô takên.

14 *Êñ ma Yisu hanañ, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndên ya ma miñ numiñ thêlô loñ siñ ami ek malê nena avômalô takatu ba athên mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbên anên loñ lôklijyak ma thêlôniñ.” 15 Êñ ma hatak ban hayôhêk i vêm ma hatak loñ êñ ba hi.

*Anyô muk lôk nômkama bên hanañ
abô haviñ Yisu
(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)*

16 Anyô te halêm hadên Yisu ma hanañ, “Kêdônwaga, yandum malê mavi te ek yamô lôkmala êtôm wak nômbên intu sapên?”

17 *Ma Yisu hanañ, “Anyô te iyom intu mavi! Ma honañ hik ya liñ hathak abô ‘mavi’ êñ eka? Lemhaviñ onja lôkmala atu ba hamô hatôm wak nômbên intu, êñ ma osopa Wapômbên anên abô balabuñ.”

18 *Ma ôpên hanañ hik yani liñ nena, “Yasopa abô balabuñ alisê?”

Êñ ma Yisu hanañ, “ ‘Miñ nuñgwik anyô vônô ami. Miñ undum sek imbiñ anyô yan yanavi ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyan esak anyô vi ba undum abô ek i ami. 19 *Ondovak lemambô lo lem-tambô.’ Ma ‘lemimbiñ avômalô vi êtôm lemhaviñ oda.’ ”

20 Ma anyô muk êñ hanañ, “Abô balabuñ takên, ma yahathak yaha-sopa. Yandum malê te imbiñ?”

21 Ma Yisu hanañ, “Lemhaviñ nuñgwik anêm ku anên dan siñ, êñ ma nu nêñ anêm nômkama sapên ek avômalô nêñem vuli. Ma onja valuse-leñ sapên ba nêñ êndên avômalô siv. Hudum aên, ma tem anêm nômkama mavi lomalomâ êmô malak leñ. Ma ôlêm osopa ya.”

22 Anyô muk êñ ma anyô lôk nômkama bên anôn. Ba intu halanô abô êñ ma hêv malain bên hadên yani ba hi lôk lamalain.

23 Êñ ma Yisu hanañ hadên anên ñê ku nena, “Yanañ avanôn êndên môlô nena ñê lôk nômkama bên tem nêpôm malain bên ek nimbitak nêyô Wapômbên anên loñ lôklijyak kapô ba ini. 24 Odañô! Miñ malain bên ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anên abyan ba ni ami, ma doñtom malain anôn ek anyô lôk nômkama bên te imbitak êyô Wapômbên anên loñ lôklijyak kapô.”

25 Nê ku elanô abô êñ ma eson kambom ba enañ, “Avanôn e? Aên ba miñ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbên anên loñ lôklijyak kapô ba ni ami e?”

26 *Ma Yisu hayê thêlô lôklokwan ma hanañ, “Wapômbên iyom hatôm indum nômkama sapên. Ma anyô te miñ hatôm nêñ yanida bulubiñ ami ma mi.”

27 Ma Pita hanañ, “Yêlô bôk atak yêlôaniñ nômkama sapên ba alêm asopa o ba intu tem naja malê?”

28 *Ma Yisu hanañ hadên i, “Yanañ avanôn êndên môlô! Wak te ma Wapômbên tem epesañ loñ lukmuk. Ma Anyô Anên Nakaduñ atu tem êmô loñ êñ ba eyabin anên avômalô êtôm kiñ lôkmanñiñ. Ma môlô anyô ku laumiñ ba lahavuju takatu ba osopa ya, môlô tem noyabin avômalô Is-lael ôdôn laumiñ ba lahavuju êtôm kiñ aên iyom. 29 Ma avômalô takatu

* 19:14: Mat 18:2-3 * 19:17: Wkp 18:5; Luk 10:28 * 19:18: Kis 20:13-16; Lo 5:17-20 * 19:19: Kis 20:12-16; Lo 5:16-20; Wkp 19:18 * 19:26: Jop 42:2 * 19:28: Mat 25:31; Luk 22:30; ALK 3:21

ba lenjhaba ya ba etak iniṅ unyak lôk iviyaṅ ma livi lôk lami ma taluvi lôk iniṅ nali lôk iniṅ ku, êṅ ma tem Wapômbêṅ nêṅ bêṅ anôṅ êṅdêṅ i êtôm 100 êyô êṅmô iniṅ loṅ imbiṅ. Ma thêlô tem neja lôkmala atu ba nêṅmô êtôm wak nômbêṅ intu sapêṅ imbiṅ. ³⁰* Odaṅô! Nê lôk athêṅ bêṅ, bêṅ anôṅ tem nimbitak nê lôk athêṅ mi. Ma nê lôk athêṅ mi bêṅ anôṅ tem nimbitak nê lôk athêṅ bêṅ.”

20

Abô loṅ kapô hathak ku anêṅ vuli

¹ Yisu hanaṅ, “Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôklinyak ma hatôm aêntêk. Lôkbôk momaṅiniṅ ma ku te anêṅ alaṅ hi ek êmbôlêṅ nê ku ek nindum ku emben anêṅ ku kapô. ² Yani hapôm anyô doho ma hanaṅ hik i liṅ ek nindum anêṅ ku êtôm wak daluk te ma nêṅ i vuli esak valuseleṅ doṅtom ma êlôk hathak anêṅ abô. Yôṅ ma hêṅ thêlô ba i anêṅ ku kapô.

³ “Wak hathak leṅ ma hi loṅ ethak doṅtom halôk ma hayê anyô doho atu ba ida êṅmô iyom. ⁴ Ma hanaṅ hadêṅ thêlô, ‘Môlô nu nundum yenaṅ ku, ma tem yanêṅ môlô vuli êtôm unim ku.’ ⁵ Êṅ ma i.

“Waklêṅvôṅ biṅ ma hi hadum aêṅ ma habobo wak êṅdôk ma hi hadum aêṅ hathak loṅbô. ⁶ Yaṅsiṅ ma hayê anyô doho ida êṅmô iyom ma hanaṅ, ‘Aisê ka môlô ôṅmô oyaṅ wak daluk êntêk?’

⁷ “Ma enaṅ, ‘Anyô te miṅ hêṅ ku hadêṅ yêlô ami.’

“Ma ku alaṅ hanaṅ, ‘Môlô nu nundum yenaṅ ku imbiṅ.’

⁸* “Bôlôvôṅ hayô ma ku alaṅ hanaṅ hadêṅ anyô hayabiṅ ku, ‘Ondam nê takatu ba idum ku nêlêṅ ek nêṅ i vuli. Nê yaṅsiṅ êṅmôṅ ma nê wak halôk êyô êṅjêk vêṅ ma nê waklêṅvôṅ ma nê lôkbôk ma emben yam anôṅ.’

⁹ “Nê yaṅsiṅ êlêṅ ma hêṅ i valuseleṅ doṅtom. ¹⁰ Ma nê lôkbôk eson nena tem neja valuseleṅ esak. Ma

doṅtom mi. Ewa hatôm doṅtom. ¹¹ Ewa iniṅ vuli yôṅ, ma thêlô enaṅ abô munuṅmunuṅ hathak ku alaṅ ba enaṅ, ¹² ‘Aisê ba yêlô alêṅ hadêṅ lôkbôk ba adum ku bêṅ lôk vovanik hamiṅ wak mathalaleṅ. Ma nê yaṅsiṅ idum ku yaôṅna lôk. Ma doṅtom ewa valuseleṅ hatôm yêlôaniṅ!’

¹³ “Êṅ ma ku alaṅ hanaṅ hadêṅ anyô te nena, ‘Aiyaṅ, miṅ yahadum kambom hadêṅ o ami. Bôk yahanāṅ ba hôlôk nena undum ku ma tem onja valuseleṅ doṅtom iyom. ¹⁴ Yenaṅ yalenṅhaviṅ ba yahêṅ nê takatu ba evenṅ yam iniṅ vuli hatôm môlônim. Aêṅ ba onja anêṅ ba nu! ¹⁵ Valuseleṅ êntêk ma yenaṅ ba intu hatôm yasopa yenaṅ yalenṅhaviṅ iyom ek yanêṅ. Ma môlô malemim thêlêṅ eka?’

¹⁶* “Aêṅ ba nê êṅmôṅ tem nimbitak êtôm nê evenṅ yam. Ma nê evenṅ yam tem nimbitak êtôm nê êṅmôṅ.”

Yisu hanaṅ abô hathak anêṅ ṅama bôlôṅ te lô

(Mak 10:32-34; Luk 18:31-33)

¹⁷ Yisu hi Jelusalem ma hawa anêṅ nê ku laumiṅ ba lahavuju takatu. Thêlô evenṅ ba i ma Yisu havôṅ thêlô i daṅ vi ma hanaṅ nena, ¹⁸* “Odaṅô. Alalô a daku Jelusalem. Ma tem nenaṅ Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu bêṅ ba nêṅnêṅ yani êṅdêṅ nê bêṅbêṅ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuṅ. Ma tem nenaṅ ek nijik yani vônô. ¹⁹ Tem nêṅnêṅ ya êṅdêṅ avômalô loṅ buyaṅ ek nenaṅ abôṅma lôk nebaṅli ya ma nijik ya vônô esak a. Ma êtôm wak lô, ma tem injik ya liṅ ba yambiyô esak loṅbô.”

Jems lo Jon iniṅ talêbô anêṅ lahaviṅ

(Mak 10:35-45)

²⁰ Vêṅ ma Sebedi anêṅ nakaduṅ ju atu iniṅ talêbô halêṅ hadêṅ Yisu. Ma halek vadôṅ lêlô ma hadum ek enaṅ injik yani liṅ esak abô te. ²¹* Êṅ ma Yisu hanaṅ, “Lemhaviṅ malê te?”

Ma avi êṅ hanaṅ, “Tem otak yenaṅ okna ju êntêk yaṅ sê êṅmô bahem

* **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30

* **20:8:** Wkp 19:13; Lo 24:15

* **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31

* **20:18:** Mat 16:21; 17:22-23

* **20:21:** Mat 19:28; Luk 22:30

hêk loŋôndê. Ma vi ele nôkyalô ŋauŋ ba eŋgava hêk loŋôndê. ⁹ Ma vi êmôŋ ma vi even yam ma Yisu halôk malêvôŋ ba leŋŋmavi anôŋ ba lôk lêlô ba elam nena,

“Osana ni êndêŋ Devit anêŋ Lim Lukmuk!”

“Wapômbêŋ nêŋ lamavi êndêŋ ôpatu ba halêŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ!” *Kapya Yeŋ 118:26*

“Osana! Nambô Wapômbêŋ anêŋ athêŋ esak leŋ!”

¹⁰ Yisu habitak hayô Jelusalem kapô ma avômalô nômbêŋ atu ba êmô Jelusalem eson kambom ba enaŋ hik liŋ mayaliv nena, “Ôpêntêk ma opalê?” ¹¹ Ma avômalô nômbêŋ atu ba esopa Yisu enaŋ nena, “Yani ma Yisu, plopet atu ba halêŋ anêŋ malak Nasalet hêk Galili.”

Yisu hêv ñê idum ku valu vê hêk unyak mathen kapô
(*Mak 11:15-19; Luk 19:45-46*)

¹² Yisu habitak hayô unyak mathen kapô anêŋ piklêvôŋ ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêŋem vuli. Êŋ ma halupunin i ba hêv i vê hêk unyak mathen kapô ba ele yain ba i. Ma hale ñê takatu ba êwê ñê loŋ buyaŋ inin valuseleŋ hathak Hiblu inin valuseleŋ inin balê liliŋ. Ma hadum aêŋ hadêŋ ñê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nêŋem vuli. ¹³ *Ma hanaŋ hadêŋ thêlô aêntêk, “Wapômbêŋ anêŋ kapya hanaŋ nena, ‘Yenaŋ unyak ma unyak neteŋ mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba lêk habitak hatôm ñê vani inin loŋ ekopak êmô.”

¹⁴ Vêŋ ma ñê maleŋin pusip lôk ñê veŋvuvin i êyô unyak mathen anêŋ piklêvôŋ ma hadum ba ibitak mavi.

¹⁵ Nê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ êyê nômbithi takatu ba Yisu hadum. Ma thêlô elanô avômena elam kaêk haven

unyak mathen anêŋ piklêvôŋ nena, “Osana ni êndêŋ Devit anêŋ Lim Lukmuk!” Êŋ ma thêlô leŋŋmaniŋ ¹⁶ ba enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Ondaŋô avômena inin abô!”

Ma Yisu hanaŋ, “Yahalaŋô. Ma môlô bôk osam abô atu ba hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya ba hanaŋ hathak

“‘Avômena lôk amena kasek nena Wapômbêŋ bôk hatak abô mavi halôk thêlô veŋŋbôlêk ek nêmbô anêŋ athêŋ.’” *Kapya Yeŋ 8:2*

¹⁷ Vêŋ ma hatak avômalô takêŋ ma hi hêk Betani bôlôvôŋ te.

Alokwan ŋauŋ hayeŋ
(*Mak 11:12-14,20-24*)

¹⁸ Lôkbôk momaŋinin ma Yisu havôhi Jelusalem hathak loŋbô ma hama kisi. ¹⁹ Yani hayê alokwan sabo te hamiŋ loŋôndê daŋ vi. Hi hadêŋ alokwan êŋ, ma hayê nena ŋauŋ oyaŋ iyom hamiŋ ma anêŋ anôŋ mi. Ma hanaŋ hadêŋ alokwan êŋ, “Miŋ hatôm nuŋgwik anôŋ esak loŋbô ami!” Ma ketheŋ oyaŋ ma alokwan êŋ anêŋ ŋauŋ hayeŋ ba hama.

²⁰ Nê ku êyê nôŋ êŋ ba eson kambom ba enaŋ, “Honaŋ malê hathak alokwan êntêk ba lêk hama ketheŋ?”

²¹ *Ma Yisu hanaŋ, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena môlô ôêvhaviŋ ba miŋ kapôlômim ju ami, êŋ ma hatôm nundum êtôm atu ba yahadum hadêŋ alokwan êntêk lôk hatôm nundum nômla yaŋ imbiŋ nena nonaŋ êndêŋ dumlolê êntêk, ‘Ômbi o kisi ni tamu ŋgwêk.’ Êŋ ma Wapômbêŋ tem indum ba dumlolê êŋ endanô môlônim abô.

²² *Môlô ôêvhaviŋ ba oteŋ mek, ma Wapômbêŋ tem nêŋ nôŋ takatu ba onaŋ hik yani liŋ hathak êndêŋ môlô.”

Yisu, opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o?
(*Mak 11:27-33; Luk 20:1-8*)

²³ Yisu habitak hayô unyak mathen anêŋ piklêvôŋ ma hadôŋ avômalô hamô. Êŋ ma ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk avômalô inin ñê bêŋbêŋ êlêŋ hadêŋ

* **21:13:** Ais 56:7; Jer 7:11 * **21:21:** Mat 17:20; Luk 17:6; Jon 14:12; 1Ko 13:2 * **21:22:** Mat 7:7-11; 18:19

yani ma enañ, “Opalê hêv athên bêñ hadên o lôk hêv ku hadên o ba intu hudum nôñ takêntêk?”

²⁴ Ma Yisu hanañ, “Tem yanañ in-jik môlô liñ esak abô te aên iyom. Ba onañ abô êñ bêñ hadên ya, ma tem yandam ôpatu ba hêv athên bêñ hadên ya êndên môlô. ²⁵ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ñañ hadên Jon? Wapômbên leñ? Mena anyô pik?”

Ma thêlôda enañ hadên i nena, “Alalô anañ nena Wapômbên hêv ku êñ hadên Jon ma tem yani enañ, ‘Aisê ka môlô miñ ôêvhaviñ yani ami?’

²⁶ *Ma donjom alalô anañ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êñ,’ êñ ma avômalô tem leñmanin êndên alalô. Ek malê nena thêlô sapên êvhaviñ nena Jon ma plopet te.”

²⁷ Ma thêlô enañ hadên Yisu nena, “Yêlô athôn palin.”

Êñ ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Aên ba miñ hatôm yandam ôpatu ba hêv athên bêñ hadên ya anên athên bêñ êndên môlô ami. Ma mi.”

Abô loñ kapô hathak anyô lo yan

²⁸ “Lemimbi kukuthin êntêk. Anyô te anên nakadun lokwanju êmô. Ma yani hi ek namalô yan ma hanañ, ‘Yenañ okna! Undum yenañ ku emben ku yak wain kapô!’

²⁹ “Ma namalô hanañ viyan nena, ‘Yahadô.’ Vêm ma hik anên auk liliñ ma hi.

³⁰ “Lambô hi hadên namalô yan ma hanañ abô êñ hathak loñbô. Ma nakadun hanañ, ‘Wakamik, tem yana’. Ma miñ hi ami.

³¹ “Namalô ju êñ yan sê intu hasopa lambô anên abô?”

Ma thêlô enañ, “Namalô yan môñ.”

Ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Yanañ avanôn êndên môlô. Nê takis lôk avi sek waliliñ tem nimbitak nêyô Wapômbên anên loñ lôkliñyak kapô nêmôn ek môlô. ³² *Jon bôk halêm ba hik loñondê thêthôn thô hadên môlô. Ma donjom môlô miñ ôêvhaviñ anên abô ami. Ma nê takis lôk avi sek

waliliñ, thêlô êvhaviñ ba bôk môlô ôyê yôv. Ma donjom môlô miñ ole kapôlômim liliñ ami. Ba intu nê takên tem nêmôn ba nimbitak nêyô Wapômbên anên loñ lôkliñyak kapô ba ini.”

Abô loñ kapô hathak nê kambom eyabin ku yak wain

(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

³³ * “Môlô nodanô abô loñ kapô yan. Ku alañ te havatho anên ku yak wain ma havak lôk hawê haveñ. Ma halav lôv nêyô nimiñ wain anên anôn pesa ek neja anên thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmô ek neyabin ku êñ. Vêm ma hatak ku êñ halôk anyô doho baheniñ ek neyabin ek hik anôn ma thêlô neja anôn vi ma nênem vi êndên yani. Ma hatak loñ êñ ba hi loñ buyan.

³⁴ “Yak wain êñ hadum ek injik anôn ma ku alañ hêv anên nê ku ba i ek neja yak wain anên anôn. ³⁵ Ma nê takatu ba eyabin ku evalon thêlô ba epatin i ma ik doho vônô ma ik doho hathak valu. ³⁶ Êñ ma ku alañ hêv nê ku bêñ anôn ba i ma nê eyabin ku yak wain ibulin thêlô aên iyom.

³⁷ “Ma hason nena thêlô tem nedañ namalô anên abô ba intu hêv yani iyom ba hi. ³⁸ *Nê eyabin ku êyê ku alañ nakadun hayô ma enañ hadên i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alañ anên nakadun ba tem eyabin lambô anên ku. Alalô ik yani vônô, ma ku êñ tem imbitak alalôaniñ.’ ³⁹ *Ba intu evalon yani ba ewa ele ku viyain ma ik vônô.

⁴⁰ “Aên ba ku alañ hayô ma tem indum malê êndên nê takatu ba eyabin ku êñ?”

⁴¹ Nê bêñbên êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêñbên enañ hadên yani nena, “Yani tem imbulin nê kambom takên kambom anôn. Ma tem enja ku yak wain êñ ba nêm êndên anyô vi. Yak wain hik anôn, ma nê êñ tem nênem ku alañ anên sam.”

* 21:26: Mat 14:5 * 21:32: Luk 3:12; 7:29-30 * 21:33: Ais 5:1-2 * 21:38: Mat 27:18 * 21:39: Hib 13:12

42 *Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Môlô bôk osam abô êntêk ba hêk Wapômbêñ anêñ kapya nena, “Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landiñ anôñ. Anyô Bêñ da hadum aêñ, ma yêlô ayê nôm êñ nena mavi anêñ dôêñ.’ *Kapya Yey 118:22-23*

43 “Aêñ ba yanañ êndêñ môlô nena Wapômbêñ tem nêñ anêñ loñ lôkliñyak vé êñjêk môlô ba nêñ êndêñ nê ôdôñ yan. Ma thêlô tem nijik anôñ êtôm alokwan mavi te hathak hik anôñ. 44 Ma ôpatu ba hêv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem ipup nenanena. Mena valu êñ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ôpêñ ipulusik ba imbitak malimmalim.”*

45 Nê bêñbêñ êbôk da lôk Palisi elañô Yisu anêñ abô loñ kapô takêñ ma eyala nena yani hanañ hathak thêlôda. 46 Êñ ma thêlô êbôlêm loñôndê ek nebalon yani. Ma donjom êkô hathak avômalô iniñ eyala nena Yisu ma plopet te ba intu êkô.

22

Abô loñ kapô hathak engabôm nôm ewa i (Luk 14:16-24)

1 Yisu hanañ abô loñ kapô yan hathak loñbô nena, 2-3 “Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak ma hatôm aêntêk. Avômalô idum ek nendôm avi te ni ek kiñ te anêñ nakaduñ. Êñ ma hêv abô hadêñ avômalô doho ek nêlêm nejan nôñ imbiñ thêlô. Ba hanjabôm nôñ bêñ atu yôv ma halam avômalô ek nêlêm nejan nôñ ewa i êñ imbiñ thêlô. Ma donjom êdô.

4 “Êñ ma hêv nê ku doho hathak loñbô ba hanañ hadêñ avômalô takatu ba halam nena, ‘Môlô nodañô! Lêk yahapôpêk nôñ yôv. Yahik yenañ bokmankao doho lôk alim dopdop doho ba yahanjabôm! Ba intu nôlêm!’

5 “Ma donjom miñ elañô ami ma i mayaliv. Vi i iniñ ku ma vi i idum iniñ ku valuselen. 6 *Ma vi evalon kiñ anêñ nê ku ba idum kambom loma-loma hadêñ i vêm ma iki vônô. 7 Kiñ lamaniñ kambom ba hêv nê vovak i ek nijik nê êñ lenkadok liñ lôk nêmbôk atum esañ loñ êñ.

8 “Êñ ma hanañ hadêñ nê ku nena, ‘Nôm lêk yahapôpêk yôv ba hamô. Ma donjom avômalô takatu ba yahalam i, ma avômalô kambom ba intu êdô nêlêm. 9 Aêñ ba unu malaklêvôn ma nodam avômalô takatu ba ôpôm i ba nêlêm ek nejan nôñ êntêk.’ 10 Ma nê ku i mayaliv ba even loñôndê sapêñ ma enañ kiñ anêñ abô hadêñ avômalô takatu ba êpôm i. Êñ ma elom avômalô mavi lôk avômalô kambom ba êyô aleba unyak kapô êñ putup.

11 “Ma kiñ habitak hayô unyak kapô ba hi ek êñjê avômalô, ma hayê nena anyô te miñ hapesañ i mavi ami. 12 Ma hanañ hadêñ ôpêñ, ‘Aiyañ, miñ huik kwêv mavi ami eka? Ma opalê hêv o ba hêlêm unyak kapô êntêk?’ Ma ôpêñ bônôn iyom.

13 * “Êñ ma hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, ‘Nobalon ôpêntêk ba nokak va lo bañ lusu ma nôñêm yani vé ba ni loñ momañiniñ. Loñ êñ ma tem thêlô nedañ kambom ba nesañ veniñbôlêk ôdôn loñ.’ ”

14 Yisu hanañ abô loñ kapô êñ yôv ma hanañ, “Wapômbêñ halam avômalô bêñ anôñ, ma donjom tem enja naju iyom ek nimbitak anêñ avômalô.”

Nênêm takis êndêñ Sisa mena dô (Mak 12:13-17; Luk 20:20-26)

15 *Ma Palisi i ethak donjom ba ibu-tiñ abô ba iniñ abô ma hatôm elav gwasilim. Thêlô idum aêñ ek Yisu hanañ abô kambom te ma nebalon yani. 16 Êñ ma thêlô êv iniñ nê ku doho lôk nê ôdôn te iniñ athêñ nena “Helotian” ba i hadêñ Yisu. Ma

* 21:42: Lom 9:33; 1Pi 2:6-8 * 21:44: Nê lôk kauk vi enañ nena, “Abô 44, ma Matyu da miñ hatô ami ma anyô yan hawa abô êñ hêk Luk ba hatô.” Ma vi enañ nena, “Mi, Matyu da hatô.” * 22:6: Mat 21:35 * 22:13: Mat 8:12; 25:30; Luk 13:28 * 22:15: Mak 3:6

enan, “Kêdôṅwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanônḡ. Ma hothak huik Wapômbêṅ anêṅ abô thô hadêṅ avômalô. Ma miṅ hothak hobam anyô yan ma hôdô anyô yan ami. Ba intu ṅê bêṅbêṅ êdô anêṅ abô, ma miṅ hôkô ek i ami. ¹⁷ Aêṅ ba onan êndêṅ yêlô. Bumalô iniṅ balabuṅ hanaṅ nena yêlô hatôm nanêṅ valuselen êndêṅ Sisa mena mi? Ba lemhabi aisê?”

¹⁸ Yisu hayala iniṅ auk kambom ba intu hanaṅ, “Môlô ṅê abôyan! Aisê ba môlô udum ek numbuliṅ ya?”

¹⁹ Uṅgwik valuselen atu ba othak ôêv hadêṅ Sisa te thô êndêṅ ya.” Ma ewa valuselen êṅ ba i êv hadêṅ yani. ²⁰ Ma hanaṅ hik thêlô liṅ, “Opalê anêṅ dahô lôk anêṅ athêṅ hêk valuselen êntêk?”

²¹ *Ma enan nena, “Sisa.”

Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô nena, “Sisa anêṅ nômkama ma nônêṅ êndêṅ Sisa da. Ma Wapômbêṅ anêṅ nômkama ma nônêṅ êndêṅ Wapômbêṅ da.”

²² Thêlô elanô abô êṅ ba eson kambom ma etak Yisu ba i.

Abô hathak ṅê ṅama tem nimbiyô aisê

(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

²³ *Wak êṅ ma Sadyusi doho i hadêṅ Yisu. Thêlô ma ôdônḡ te atu ba enan nena ṅê ṅama tem miṅ nimbiyô esak loṅbô ami. Aêṅ ba intu enan hik Yisu liṅ nena, ²⁴ * “Kêdôṅwaga, Mose bôk hanaṅ hadêṅ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêṅ yan hamô, ma enja avi tôp êṅ ek imbi yan atu ba hama anêṅ nakaduṅ vê.’ ²⁵ Aêṅ ba ṅê lôk iviyaṅ bahenṅvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduṅ mi. Ma nôk enja avi tôp êṅ, hawa ²⁶ ba hama ma nakaduṅ mi. Ma ṅwa enja avi tôp bô êṅ, nena hama haviṅ. Êṅ ma iviyaṅ takatu ba êmô ma nesopa kobom doṅtom êṅ iyom. ²⁷ Vêṅ ma avi tôp êṅ hama haviṅ. ²⁸ Ma waklavônḡ ṅê ṅama iviyô hathak

loṅbô ma avi tôp atu ba ṅê lôk iviyaṅ bahenṅvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêṅ avi?”

²⁹ Ma Yisu hanaṅ, “Môlô miṅ oyala Wapômbêṅ anêṅ lôklokwan lôk anêṅ abô atu ba hêk anêṅ kapya katô ami. Ba intu onan abô lokban êntêk. ³⁰ Waklavônḡ ṅê ṅama iviyô hathak loṅbô, ma anyô lo avi tem miṅ neja i esak loṅbô ami ma mi. Thêlô tem nêṅmô êtôm anjela malak len iyom.

³¹ “Môlô onan nena ṅê ṅama tem miṅ nimbiyô esak loṅbô ami. Ma doṅtom môlô bôk osam abô atu Wapômbêṅ bôk hanaṅ hadêṅ Mose aêntêk, ³² * ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniṅ Wapômbêṅ, Wapômbêṅ ma miṅ ṅê ṅama iniṅ Wapômbêṅ ami. Mi, yani ma ṅê lôkmala iyom iniṅ Wapômbêṅ. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma doṅtom lêk êmô lôkmala.”

³³ Avômalô bêṅ anônḡ elanô Yisu anêṅ abô êṅ ba eson kambom.

Balabuṅ alisê intu bêṅ ek vi?

(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

³⁴ Palisi elanô nena Yisu hik Sadyusi iniṅ auk lokban thô aleba thêlô bônônḡ iyom. Ma thêlô ethak doṅtom ba i hadêṅ Yisu. ³⁵ Ma iniṅ anyô lôkauk bêṅ te hathak balabuṅ hadum ek esaê Yisu ba hanaṅ, ³⁶ “Kêdôṅwaga, abô balabuṅ alisê intu bêṅ ek abô balabuṅ vi?”

³⁷ *Êṅ ma Yisu hanaṅ nena, “ ‘Lemimibiṅ Anyô Bêṅ unim Wapômbêṅ ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma unim auk sapêṅ.’ ³⁸ Ma balabuṅ êntêk ma bêṅ anônḡ ba hamônḡ. ³⁹ *Ma balabuṅ yan ma hatôm balabuṅ môṅ atu iyom ba hanaṅ nena, ‘Lemimibiṅ avômalô vi êtôm lemhabiṅ oda.’ ⁴⁰ *Abô balabuṅ sapêṅ lôk plopet iniṅ abô ma hamô balabuṅ ju êntêk kapô.”

Mesia ma opalê anêṅ lim lukmuk?

(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

* **22:21:** Lom 13:7 * **22:23:** Ap 23:8 * **22:24:** Lo 25:5 * **22:32:** Kis 3:6; Mat 8:11 * **22:37:** Lo 6:5 * **22:39:** Wkp 19:18; Mat 7:12 * **22:40:** Lom 13:10; Gal 5:14 * **22:42:** Jon 7:42

41 Yôv ma Yisu hanan hik Palisi takatu liņ, 42 * “Môlô lemimhabi aisê hathak Mesia atu? Yani ma opalê anêņ lim lukmuk?”

Ma thêlô enaņ, “Devit anêņ.”

43-44 *Ma Yisu hanan hadêņ thêlô, “Mavi. Ma doņtom odaņô Devit anêņ abô te. Lovak Matheņ hêv auk hadêņ yani ba Devit da hanan nena,

“ ‘Anyô Bêņ Wapômbêņ hanan hadêņ yenaņ Anyô Bêņ Mesia nena,

“Ômô yabaheņ vianôņ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêņ o nêmo vemkapô vibin am.” ’ *Kapya Yeņ 110:1*

45 Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêņ Anyô Bêņ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêņ lim lôk anêņ Anyô Bêņ imbin?” 46 Ma thêlô miņ hatôm nenaņ viyaņ ami. Ba intu hayô hamô wak êņ ba hi, ma thêlô êkô ba miņ enaņ hik yani liņ ek nesau yani esak loņbô ami.

23

Yisu hathaņ Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ

(Mak 12:38-39; Luk 20:45-46)

1 Yisu hanan hadêņ avômalô lubuņlubuņ takatu lôk anêņ nê ku nena, 2 “Nê lôkauk hathak abô balabuņ lôk Palisi ma môlônim nê bêņbêņ êdôņ môlô hathak Mose anêņ abô.

3 *Ba intu nosopa nê êņ iniņ abô sapêņ. Ma doņtom thêlôda miņ ethak esopa iniņ abô ami ma mi. Aêņ ba miņ nundum êtôm atu ba thêlô idum ami. 4 *Thêlô êv balabuņ anêņ malaiņ lomaloma hadêņ avômalô ek nesopa. Nôm êņ ma hatôm vak malaiņ kambom. Ma doņtom thêlôda miņ êv sa dokte ami.

5 * “Nê takêņ ethak epesaņ vak yaônena ek netak Wapômbêņ anêņ abô êndôk ba ibutiņ hêk luvôņiņ lôk bahaņiņ. Ma ethak ibutiņ yak daim hamiņ iniņ kwêv anêņ daņ hêk veniņ luvi ek injik thô nena

nê êvhaviņ Wapômbêņ. Lôk epesaņ iniņ vak yaô lôk yak daim takatu ba bêņ ek avômalô vi iniņ ek avômalô nêgê ba nebam i. 6 *Ma avômalô enġabôm nômo bêņ, ma leņiņhaviņ nejaņ nômo êmô nê bêņbêņ iniņ loņ ethak êmô. Lôk leņiņhaviņ nêmo êtôm nê bêņbêņ êmô unyak yeņ kapô. 7 Ethak i loņ ethak doņtom halôk ma leņiņhaviņ avômalô bêņ anôņ nenaņ nena, ‘Waklêvôņ anyô bêņ’ lôk nebam i nena ‘Kêdôņwaga’.

8 “Môlônim Anyô Bêņ ma doņtom iyom ma môlô ma nê lôk iviyaņ sapêņ. Ba intu miņ malemimkilik ek avômalô nebam môlô nena nê bêņbêņ ami. 9 Ma môlônim lemambô ma doņtom iyom hamô malak leņ. Ba intu miņ nodam anyô pik te nena môlônim lemambô ami. 10 Ma môlônim kêdôņwaga ma doņtom iyom. Yani ma Mesia atu. Ba intu miņ anyô te endam môlô nena ‘kêdôņwaga’ ami.

11 *Ôpatu ba hadum môlônim ku ek hêv môlô sa, yani êņ intu tem imbitak anyô lôk athêņ bêņ. 12 *Ma ôpatu ba habam yanida, yani êņ tem imbitak anyô athêņ mi. Ma ôpatu ba hatauviņ i, yani êņ tem nebam yani.

Yisu hathaņ nê bêņbêņ sapêņ

(Mak 12:40; Luk 11:39-52; 20:47)

13 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ! Môlô onaņ auk mavi ma doņtom môlô udum kambom ba uik Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak anêņ unyak abôlêk siņ ek avômalô. Môlôda ôdô ek numbitak nôyô loņ êņ. Ma anyô te hadum ek imbitak êyô, êņ ma môlô umiņ yani loņ siņ.

14 “Alikaknena môlô Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuņ! Môlô onaņ auk mavi ma doņtom môlô udum kambom. Môlô othak owa avi tôp iniņ unyak lôk nômkama sapêņ! Ma doņtom môlô othak oteņ mek daim bêņ ek avômalô nebam môlô. Ba

* 22:43-44: Mat 26:64 * 23:3: Mal 2:7-8 * 23:4: Luk 11:46 * 23:5: Kis 13:9; Nam 15:38-39; Lo 6:8; Mat 6:1 * 23:6: Luk 11:43 * 23:11: Mat 20:26; Mak 9:35; Luk 22:26 * 23:12: Jop 22:29; Snd 29:23; Luk 14:11; 18:14 * 23:14: Nê lôkauk vi leņiņhabi nena abô 14 êņ, ma Matyu da miņ hatô ami, ma anyôla hatô haven yam.

intu mólônim vovan tem imbitak bêñ anôñ ek avômalô vi iniñ.*

15 “Alikaknena mólô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Mólô onañ auk mavi ma doñtom mólô udum kambom. Mólô othak oven pik lôk ñgwêk sapêñ ek ôdôñ avômalô hathak mólônim auk. Ma avômalô takêñ esopa mólônim auk ba idum kambom takêñ ma hatôm anyô ju iniñ kambom idum bôlôñ ju ba tem ini loñ atum lôkmala êtôm mólô.

16 * “Alikaknena! Mólô ma hatôm ñê maleñiñ pusip ba yan halom yan haven loñôndê ba othak onañ nena, ‘Anyô te havak balabuñ hathak Wapômbêñ anêñ unyak, êñ ma nôm yaôna ba yani hatôm êmbôliñ dôm êndêñ abô êñ. Ma doñtom anyô te havak balabuñ hathak gol atu ba hamô Wapômbêñ anêñ unyak, êñ ma nômbêñ ba yani indum êtôm atu ba yani hanañ.’ 17 Mólô ñê molo lôk malemim pusip! Wapômbêñ anêñ unyak ma nômbêñ ek gol. Ek malê nena Wapômbêñ anêñ unyak hadum ba gol êñ habitak mathen.

18 “Ma mólô othak onañ abô bute haviñ nena, ‘Anyô te havak balabuñ hathak loñ êbôk da, yani êñ hatôm êmbôliñ dôm êndêñ abô êñ. Ma doñtom anyô te hêv da ba havak balabuñ hathak da êñ, êñ ma yani indum êtôm atu ba yani hanañ.’ 19 Mólô ñê malemim pusip! Loñ êbôk da ma nômbêñ ek nôm atu ba anyô hêv hatôm da. Ek malê nena loñ êbôk da hadum ba da êñ habitak mathen.

20 “Ba intu Anyô te havak balabuñ hathak loñ êbôk da, yani lêk havak balabuñ hathak loñ êbôk da lôk da atu ba hamô haviñ. 21 Ma anyô te havak balabuñ hathak unyak mathen êñ, yani êñ lêk havak balabuñ hathak unyak mathen lôk Wapômbêñ atu ba hamô unyak mathen êñ kapô haviñ. 22 *Ma anyô te havak balabuñ hathak malak len, êñ ma hatôm havak balabuñ hathak Wapômbêñ lôk loñ atu

ba hayô hamô ek hayabiñ nômkama sapêñ.

23-24 * “Alikaknena mólô ñê lôkauk hathak abô balabuñ lôk Palisi! Mólô lôklokwan ba osopa balabuñ yaônena ma balabuñ bêñ ma mólô ôthôñ paliñ. Mólô othak usup ava nenanena atu ba hadum nôm vasiñ ma uik sam hi ôdôñ laumiñ ba ôêv te hadêñ Wapômbêñ hatôm da. Ma doñtom mólô othak ubuliñ avômalô ba miñ udum thêthôñ hadêñ i ami lôk miñ ôêv kapôlômim ek i ami. Ma miñ mólô ôêvhaviñ ba osopa Wapômbêñ anêñ abô sapêñ ami.

“Mólô othak ôêv thêmathôm vê hêk mólônim nôm, ma doñtom bok kamel ma mólô ôtôkwêñ paliñ! Ba intu mólô hatôm anyô mapusip te ba halom anyô yan haven loñôndê. Notak auk takêñ ma nosopa balabuñ bêñbêñ lôk balabuñ yaônena imbiñ.

25 * “Alikaknena mólô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Mólô osau avômalô ba othak uthik unim tase lôk belev anêñ vidôm iyom. Ma doñtom nôm takatu ba oñgasô halôk ma bôk owa vani ba oañ palon. 26 Ba intu mólô ñê malemim pusip! Nusik tase lôk belev vi kapô ek viyaiñ imbitak mabuñ imbiñ!

27 * “Alikaknena mólô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Mólô osau avômalô hatôm valu atu ba hamô siô ma esaba hathak nôm thapuk ek nepesan mavi anôñ. Ma doñtom siô kapô ma putup hathak ñê ñama iniñ lokwan bôk hapalê hamô. 28 *Ba intu avômalô êyê mólônim bôk lo loñ ma thêlô eson nena mólô ma ñê thêthôñ. Ma doñtom mólônim kapôlômim ma putup hathak ku esau avômalô lôk auk ôdô Wapômbêñ anêñ abô.

29 “Alikaknena mólô Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ! Mólô onañ nena mólô ôdô kambom te. Ma doñtom mólôda udum kambom êntêk. Mólô othak olav unyak mavi hayô

* 23:16: Mat 15:14 * 23:22: Ais 66:1; Mat 5:34 * 23:23-24: Wkp 27:30; Mai 6:8 * 23:25: Mak 7:4 * 23:27: Ap 23:3 * 23:28: Luk 16:15

plopet bô iniņ siô ma mólô opesaņ kamaņ mavi hamô ñê thêthôn iniņ siô. ³⁰Ma mólô othak onañ nena, ‘Bumalô iniņ kambom ma bêņ ek yêlôaniņ. Ba intu thêlô ik plopet vônô. Ma yêlô namô imbiņ bumalô, ma tem miņ yêlô nadôk ek nijik plopet vônô ami.’ ³¹*Aêņ ba lêk hik thô nena mólô ma ñê takatu ba uik plopet vônô iniņ limi ba intu mólô othak udum iniņ kambom takêņ haviņ. ³²Yôv! Mólônu nundum bumalô iniņ kambom takêņ endeba êyô anêņ daņ!

³³*“Mólô umya kambom! Mólô nyaleņ kambom anêņ nali! Wapômbêņ indum abô ek mólô ma tem mólônu loņ atum lôkmala. Ma miņ hatôm nôsôv ba unu ami.

³⁴“Ba intu tem yanêm plopet lôk ñê lôkauk ma kédôņwaga doho êsôk êndêņ mólô ma tem uņgwik vi vônô ma vi ma uņgwik esak alovalaņaņsiņ. Ma vi ma tem nobali êndôk mólônim unyak yeņ lôk nudupuniņ i ba nêsôv mayaliv ba ini lomalak lomalak. ³⁵*Mólô othak osopa libumi takatu ba bôk ik ñê thêthôn bêņ anôņ vônô. Anyô môņ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêņ habup hathak aleba hayô Sekalaia, Belekia nakaduņ. Ik yani vônô hêk unyak mathenj lôk loņ êbôk da anêņ malêvôn. Ba intu Wapômbêņ tem nêm vovaņ bêņ êndêņ mólô. ³⁶Yanaņ avanôņ êndêņ mólô! Avômalô bôlôn êntêk tem nêpôm vovaņ bêņ esak limi iniņ kambom.”

Yisu lahiki hathak Jelusalem (Luk 13:34-35; 19:41-44)

³⁷“Ai, Jelusalem, Jelusalem! Mólô othak uik plopet pôpônô! Ma ñê takatu ba Wapômbêņ hêv halêm ma mólô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlôn ek yasup nalumi esak doņtom êtôm tale tiņ hasup nali ba êmô banik kapô. Ma doņtom mólô ôdô. ³⁸*Odaņô! Mólônim malak ma tem kambom ba êmô ñgathiniņ! ³⁹*Yanaņ avanôņ êndêņ mólô nena

mólô tem miņ ôņgô ya esak loņbô ami endeba nonañ nena, ‘Wapômbêņ nêm lamavi êndêņ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêņ anêņ athêņ!’ am.”

24

Yisu hanaņ abô hathak unyak mathenj Jelusalem

(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

¹Yisu hatak unyak mathenj anêņ piklêvôn ba haveņ denañ ma anêņ ñê ku êlêm hadêņ yani ba enañ nena, “Nôņgô unyak mathenj lôk anêņ unyak yaônena mavi anôņ takêntêk!” ²*Ma Yisu hanaņ, “Mólô ôyê nôm takêntêk ba lemimmavi hathak e? Yanaņ avanôņ êndêņ mólô. Malaiņ bêņ tem imbitak ba ñê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêņ êntêk pesa ba valu yaņ miņ hatôm êyômô yaņ loņ ami.”

Malaiņ lomalama tem nimbitak (Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

³Yisu hathak Dum Oliv ba hi halôk hamô biņ. Ma anêņ ñê ku iyom i hadêņ yani ma enañ hik yani liņ nena, “Aņgê intu nôm takêņ tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena tem ôlêm ek pik lo leņ anêņ daņ?”

⁴⁻⁵*Ma Yisu hanaņ nena, “Ñê lomalama tem nêlêm esak yenaņ athêņ ba nenaņ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêņ anôņ. Ba intu noyabiņ am. ⁶Ma mólô tem nodañô abô esak vovak lomalama lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takêņ tem imbitak ma doņtom pik lo leņ anêņ daņ ma mi denañ. Ba intu miņ nodowaliņ ami. ⁷Ma avômalô ôdôņ yaņ tem nijik vovak imbiņ ôdôņ yaņ. Ma kiņ yaņ lôk anêņ avômalô tem nijik vovak êndêņ kiņ yaņ. Ma loņ lomalama ma tem bôm lôk duviaņ bêņ imbitak. ⁸Nôm takêņ ma hatôm vovaņ môņ atu ba hapôm avi lôk lasabeņ ek embathu.

* **23:31:** Ap 7:52

1Kij 9:7-8; Jer 22:5

* **24:9:** Mat 10:22

* **23:33:** Mat 3:7; 12:34; Luk 3:7

* **23:39:** Sng 118:26

* **24:2:** Luk 19:44

* **23:35:** Stt 4:8; 2Sto 24:20-21

* **24:4-5:** Mat 24:23-24; 1Jon 2:18

* **23:38:**

9 * “Ma tem nebalonj mólô ba netak êndôk anyô vi bahenij ek nênem vovaj êndênj mólô lôk nijik mólô vônô. Mólô ma yenanj avômalô ba intu tem avômalô sapênj nêpôlik esak mólô. 10 Ma avômalô takatu ba êvhavinj ya bêj anôj tem netak inij êvhavinj, ma thêlôda tem nêpôlik esak i ba nenanj thêlôda bêj. 11 *Ma plopet abôyanj bêj anôj tem nimbitak ba nesau avômalô bêj anôj. 12 Ma avômalô takatu ba êdô nesopa Wapômbênj anêj abô tem nimbitak bêj anôj. Aênj ba avômalô inij lenjnhavinj avômalô vi tem imbitak thilibunj. 13 *Ma donjom nê takatu ba iminj lôklokwanj aleba hayô anêj danj, ma Wapômbênj tem nêmi bulubinj. 14 *Aênj ba avômalô tem nenanj Wapômbênj anêj Abô Mavi êntêk esak anêj lonj lôkliñyak bêj embenj pik sapênj ek avômalô sapênj nedanjô vêm ka pik lo lenj anêj danj tem êyô.

*Nôm kambom anôj tem imbitak
(Mak 13:14-23; Luk 21:20-24)*

15-16 * “Plopet Daniel bôk hanañ abô te hathak nôm kambom anôj atu ba tem iminj lonj matheñ anôj. (Aênj ba mólô takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma mólô takatu ba ômô Judia ôyê nôm êj, ma nôsôv ketheñ ba unu dumlolê. 17 *Ma nê takatu ba êmô unyak vôv, miñ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja inij nômkama ami. 18 Ma nê takatu ba êmô ku kapô miñ hatôm nendeni unyak ek neja inij kwêv thilibunj ami. 19 Ai, kikaknena. Waklavônj êj ma tem malainj bêj ek avi takatu ba esabenj lôk avi takatu ba êv sôm hadênj nali. 20 Notenj mek ek malainj takênj miñ imbitak êndênj Sabat mena beleñ simbak la ami. 21 *Ek malê nena waklavônj êj ma tem malainj bomanj ba êmônj ek malainj tak sêbôk ba mônj anôj aleba lêk. Ma tem miñ imbitak aênj esak lonjbô ami. 22 Ma

miñ hadabênj waklavônj malainj takênj kisi ami, êj ma avômalô sapênj tem nema. Ma donjom lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabênj waklavônj êj hi bidonj.

23 * “Waklavônj êj ma anyôla hanañ hadênj mólô nena, ‘Ôngô, Mesia hamô lonj êntêk’ mena ‘hamô lonj tamu,’ ma miñ nônêminbinj ami. 24 *Anyô doho tem nêlêmi ba nenanj abôyanj nena, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbênj anêj plopet te’, ma nindum lavônjinj lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbênj halam i yôv havinj. Ma donjom Wapômbênj bôk halam i yôv ba intu miñ hatôm ami. 25 Odanjô! Nôm takêntêk miñ lêk habitak ami denanj ma yahananj nôm takênj bêj hadênj mólô ek mólô noyabinj am.

26 * “Aênj ba anyô late hanañ hadênj mólô nena, ‘Ôngô, yani hamô lonj thiliv,’ êj ma miñ mólô unu ami. Mena hanañ, ‘Ôngô, yani hamô unyak êntêk,’ êj ma miñ mólô nônêminbinj ôpênj ami. 27 *Nodanjô! Damak hêv ba habi deda havenj lonj lôkthô ma avômalô sapênj êyê. Ma Anyô Anêj Nakadunj atu tem êlêmi ma avômalô sapênj tem nêgê yani aênj iyom.

28 * “Menak lambek ethak donjom êmô lonj takatu ba alim palê hêk.

*Anyô Anêj Nakadunj atu tem endelêmi
(Mak 13:24-32; Luk 21:25-33)*

29 * “Malainj takênj hale halôk vêm ma ketheñ oyanj ma “wak tem imbitak momanjinj, ma ayônj tem miñ imbi deda ami, ma vulinj lenj tem nênem yak, ma nôm takatu ba hamô lenj tem nedowalinj.’ *Aisaia 13:10; 34:4*

30 * “Ma wak êj ma Anyô Anêj Nakadunj atu anêj lavônjinj tem imbitak ênjêk lenj. Ma avômalô pik tem

* 24:11: Mat 24:5,24; 1Jon 4:1 * 24:13: Mat 10:22 * 24:14: Mat 28:19 * 24:15-16: Dan 9:27; 11:31; 12:11 * 24:17: Luk 17:31 * 24:21: Dan 12:1 * 24:23: Mat 24:5 * 24:24: Lo 13:1-3; 2Te 2:8-9; ALK 13:13-14 * 24:26: Luk 17:23-24 * 24:27: Mat 24:37-39 * 24:28: Luk 17:37 * 24:29: Ese 32:7; Jol 2:10,31; 2Pi 3:10; ALK 6:12-13 * 24:30: Dan 7:13; Sek 12:10; ALK 1:7

nedaŋ boloba ba nêgê Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiŋ anêŋ lôkliŋyak lôk anêŋ deda lôkmaŋgiŋ. ³¹ *Ma lavuak tem endanŋ lôklokwanŋ bomaŋ, ma yani tem nêŋ anêŋ aŋela ba ini pik anêŋ danŋ sapêŋ ek nisup avômalô takatu ba bôk dalam i yôv.

³² “Ba intu môlô noja auk esak alokwanŋ beleş.* Hayeŋ ba ŋauŋ lukmuk habitak, êŋ ma oyala nena tem wak mavi êyô. ³³ Ma aêŋ iyom, môlô ôyê nôŋ takêntêk habitak, êŋ ma noyala nena Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu anêŋ waklavôŋ endelêm lêk habobo ba hamiŋ unyak abôlêk. ³⁴ *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena avômalô bôlôŋ êntêk tem miŋ nema ami denaŋ, ma nôŋ takêntêk sapêŋ tem imbitak. ³⁵ *Pik lôk leŋ tem nêŋ yak ba ni, ma doŋtom yenaŋ abô bute miŋ hatôm nêŋ yak ami.

Anyô te miŋ hayala waklavôŋ Yisu endelêm ami
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-36)

³⁶ * “Anyô te miŋ hayala Yisu anêŋ waklavôŋ endelêm ami. Aŋela leŋ miŋ eyala ami, ma Nakaduŋ miŋ hayala haviŋ ami. Ma Kamik iyom intu hayala. ³⁷ *Ma avômalô bôlôŋ êntêk tem nindum êtôm bôk idum hadêŋ Noa anêŋ waklavôŋ. Êŋ ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm. ³⁸⁻³⁹ *Avômalô eyaŋ lo inum ma ewa i aleba êthôŋ paliŋ ma Noa hi yeŋ kapô. Êŋ ma ŋambô bêŋ hayô ba habuliŋ thêlô sapêŋ. Ma avômalô bôlôŋ êntêk tem nêŋŋ paliŋ aêŋ iyom. Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem êlêm. ⁴⁰ Wak êŋ, ma anyô ju tem nêŋ kulêvôŋ, ma tem enja anyô yaŋ ma yaŋ êmô. ⁴¹ Ma avi ju tem nepesaŋ nôŋ êmô, ma tem enja avi yaŋ ma yaŋ êmô.

⁴² * “Aêŋ ba môlô noyabiŋ am ek malê nena môlô miŋ oyala waklavôŋ

atu ba môlônim Anyô Bêŋ endelêm ami. ⁴³ *Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anêŋ alaŋ halaŋô abô nena nêŋ vani tem nijik anêŋ unyak vose, êŋ ma yani hêk lêlê ek nêŋ vani miŋ hatôm nijik unyak êŋ vose ami. ⁴⁴ Ma Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem endelêm ba indum môlô nosonŋ kambom. Ba intu nôŋ lêlê aêŋ iyom.

Abô loŋ kapô hathak anyô ku mavi lôk anyô ku kambom
(Luk 12:42-46)

⁴⁵ “Aêŋ ba môlô nundum ku êtôm anyô lôkauk mavi atu ba hayabiŋ nôŋkama mavi. Unyak alaŋ hatak yani ek eyabiŋ anêŋ nêŋ ku ba nêŋ nôŋ êndêŋ i êtôm anêŋ wakma atu ba hatak. Vêŋ ma hi loŋ buyaŋ. ⁴⁶ Ma unyak alaŋ havôhalêm hathak loŋbô ba hayê nena anêŋ anyô ku êŋ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpêŋ. ⁴⁷ *Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô nena unyak alaŋ êŋ tem etak ôpêŋ ek eyabiŋ anêŋ nôŋkama sapêŋ.

⁴⁸ “Ma doŋtom ôpêŋ ma anyô kambom, êŋ ma tem laimbi ênjêk kapô nena, ‘Lêk sawa daim ma yenaŋ anyô bêŋ miŋ havôhalêm ketheŋ ami.’ ⁴⁹ Êŋ ma hik nêŋ ku takatu ba idum ku haviŋ yani ma hayaŋ nôŋ lôk hanum waiŋ bêŋ anôŋ haviŋ nêŋ takatu ba ethak inum waiŋ ba elo molo. ⁵⁰ Hadum aêŋ ba hathôŋ paliŋ, ma unyak alaŋ tem êyô ba indum ôpêŋ esonŋ kambom. ⁵¹ Êŋ ma unyak alaŋ tem nêŋ vovaŋ bêŋ êndêŋ yani ma êndô ôpêŋ êmô imbiŋ nêŋ takatu ba esau avômalô. Loŋ êŋ ma thêlô tem nedaŋ kambom ba nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.

25

Abô loŋ kapô hathak avi muk laumiŋ

¹ * “Wapômbêŋ anêŋ lôkliŋyak ma aêntêk. Avi muk laumiŋ ewa iniŋ

* **24:31:** 1Ko 15:52; 1Te 4:16 * **24:32:** Abô Bômbôm ma ‘fik’. Ma Abô Malê ma ‘sabo’, ma doŋtom sabo anêŋ waklavôŋ miŋ hatôm Israeŋ iniŋ sabo anêŋ waklavôŋ ami. Ba intu ato beleş iyom ek nêŋ auk esak Israeŋ iniŋ sabo anêŋ waklavôŋ. * **24:34:** Mat 16:28 * **24:35:** Mat 5:18 * **24:36:** Ap 1:7; 1Te 5:1-2 * **24:37:** Stt 6:5-8 * **24:38-39:** Stt 7:21-23 * **24:42:** Mat 25:13 * **24:43:** Luk 12:39-40; ALK 16:15 * **24:47:** Mat 25:21,23 * **25:1:** Luk 12:35; ALK 19:7

atum ba i ek nêpôm ôpatu ba tem enja avi lukmuk. ² Avi lôkauk ma bahenji ma auk mi ma bahenji. ³ Avi auk mi ewa iniñ atum ba i, ma miñ ewa iniñ alokwanj thôk ami. ⁴ Ma donjom avi lôkauk ewa iniñ atum lôk alokwanj thôk halôk kolopak. ⁵ Avi takên eyabiñ anyô êñ ek êyô aleba mi ma malenjiñ hayañ ba êk sôm.

⁶ “Bôlôvôn biñ ma elam, ‘Anyô hawa avi lêk hayô yôv ba alôana!’

⁷ “Êñ ma avi muk takên iviyô ma êpôpêk iniñ atum. ⁸ Ma avi auk mi enañ hadên avi lôkauk nena, ‘Yêlôaniñ atum hadum ek ema ba môlô nônem athôk doho êlêm.’

⁹ “Ma avi lôkauk enañ, ‘Miñ hatôm alalô sapên ami ba dô, ma unu nonañ êndên avômalô doho ek nônem vuli.’

¹⁰ “Êñ ma thêlô i ek nênem iniñ vuli. Thêlô i denañ ma anyô atu hayô. Ma vi atu ba lêk êpôpêk i yôv ibitak êyô unyak kapô haviñ yani ek nejanj nôm ma ik unyak abôlêk siñ.

¹¹ * “Vêm ma vi atu êyô ma enañ, ‘Anyô bêñ, anyô bêñ! Unjwik unyak abôlêk vê ek yêlô.’

¹² * “Ma donjom ôpên hanañ, ‘Yanañ avanôn êndên môlô nena yahathôn môlô paliñ.’ ”

¹³ * Êñ ma Yisu hanañ hadên avômalô takatu ba elañ anên abô nena, “Môlô miñ oyala waklavôn atu ba Anyô Bêñ tem endelêm ami. Ba intu noyabiñ am.”

Abô loñ kapô hathak nê ku eyabiñ valuselen

(Luk 19:11-27)

¹⁴ “Nodanjô abô doho imbiñ. Wapômbên anên loñ lôklinyak ma hatôm anyô te hadum ek ni loñ buyañ ba halam anên nê ku êlêm ek nê nôm kama êndên i ek neyabiñ. ¹⁵ *Yani hik valuselen sam hatôm thêlônin auk lôk iniñ ku ba hêv valuselen 5,000 hadên anyô te, ma 2,000 hadên anyô yañ, ma 1,000 hadên anyô te ma hi. ¹⁶ Kethen oyañ ma ôpatu ba hawa

5,000 hi hadum ku hathak ma havôn 5,000 hayô hamô loñ haviñ. ¹⁷ Ma yañ atu ba hawa 2,000 hi hadum aên ba havôn 2,000 hayô hamô loñ haviñ. ¹⁸ Ma ali atu ba hawa 1,000 hi halav lôv ba havuñ halôk.

¹⁹ “Wak doho hale ba hi ma nê êñ iniñ anyô bêñ havôhalêm. Ma halam i ek endanjô iniñ ku anên lavôn. ²⁰ Ma ali atu ba hawa 5,000 lôk 5,000 hayô hamô loñ haviñ halêm ma hanañ, ‘Anyô bêñ, bôk hôêv 5,000 ek yayabiñ. Nôngô! Lêk yahavôn 5,000 hayô hamô loñ haviñ.’

²¹ * “Ma anên anyô bêñ hanañ, ‘Mavi anôn! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabiñ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêñ anôn êndên o ek oyabiñ. Ôlêm ek alai lenjimavi imbiñ i!’

²² “Ma ôpatu ba hawa 2,000 halêm ma hanañ nena, ‘Anyô bêñ, bôk hôêv ya 2,000 ek yayabiñ. Nôngô! Lêk yahavôn 2,000 hayô hamô loñ haviñ.’

²³ “Ma anên anyô bêñ hanañ ‘Mavi anôn! O anyô katô ba hudum ku mavi. Lêk hoyabiñ nômkama yaônena mavi ba intu tem yanêm nômkama bêñ anôn êndên o ek oyabiñ. Ôlêm ek alai lenjimavi imbiñ i!’

²⁴ “Êñ ma ali atu ba hawa 1,000 halêm ma hanañ, ‘Anyô bêñ, yahayala nena o ma anyô malem thêlêv. Hothak holav nôm hêk ku kapô atu ba miñ hovatho ami. Ma pik atu ba anyô yañ hapaliv yañvêk halôk ma hothak howa anên anôn. ²⁵ Yahakô ba yahavuñ anêm 1,000 atu halôk pik. Nôngô! Anêm valuselen êntêk.’

²⁶ “Ma anyô bêñ hanañ viyañ, ‘O anyô vau kambom! Hôyé yenañ ku aisê ba intu honañ aên? ²⁷ Aisê ka miñ hotak yenañ valuselen halôk unyak valuselen ek êmbôv doho ami ek wakma atu ba yahavôhalêm hathak loñbô ma tem yanja doho êyômô loñ imbiñ.’

* **25:11:** Luk 13:25-27 * **25:12:** Mat 7:23 * **25:13:** Mat 24:42 * **25:15:** Lom 12:6 * **25:21:** Mat 24:45-47; Luk 16:10 * **25:28-29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18

28-29 * “Ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenaŋ nômkama ba habitak bêŋ, êŋ ma tem yatak doho êyômô loŋ imbiŋ ba yanêm êndêŋ ôpêŋ ba anêŋ tem imbitak bêŋ anôŋ. Ma ôpatu ba miŋ hadum ku hathak yenaŋ nômkama ami, êŋ ma tem yanêm dokte atu ba havalonŋ loŋ vê ênjêk yani. Ba intu noja 1,000 atu vê ênjêk ôpêŋ ba nônêm êndêŋ ôpatu ba hawa 10,000. 30 *Ma nônêm ôpêŋ vê ba ni loŋ momaŋiniŋ. Loŋ êŋ ma tem nedaŋ kambom ba nesaŋ veŋiŋbôlêk ôdôŋ loŋ.’”

Abô loŋ kapô hathak boksipsip lôk bokmeme

31 * “Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ma tem êlêm imbiŋ deda lôkmaŋgiŋ lôk aŋela ma tem êndôk êmô biŋ ek endanŋô avômalô iniŋ abô êtôm kiŋ. 32 *Tem nesak donŋtom ba ini êndêŋ yani ma embaki vose ni ôdôŋ ju êtôm boksipsip anêŋ alaŋ hathak hik boksipsip sam ba êmô buyaŋ ma bokmeme êmô buyaŋ. 33 Ma yani tem etak boksipsip êmô baŋ vianôŋ ma bokmeme êmô baŋ vikeŋ.

34 “Êŋ ma tem enaŋ êndêŋ avômalô takatu ba êmô baŋ vianôŋ nena, ‘Môlô nôlêm! Wakamik bôk hadum mavi hadêŋ môlô. Nôlêm noja loŋ lôkliŋyak atu ba Wapômbêŋ lahaviŋ nêm êndêŋ môlô. Sêbôk ba yani hapesaŋ pik lukmuk, ma hapesaŋ loŋ êŋ êk môlô. 35 *Yahama kisi ma môlô ôêv nôm hadêŋ ya, ma yahathakmuniŋ ma ôêv ŋaŋ hadêŋ ya, ma ya anyô loŋ buyaŋ ma owa ya thô. 36 Ya sôp mi ma ôêv sôp hadêŋ ya, yahapôm lijiŋ ma oyabiŋ ya, yahamô koladôŋ ma ôlêm ôyê ya. Aêŋ ba nôlêm noja loŋ lôkliŋyak atu!’

37 “Ma avômalô thêthônŋ tem nenaŋ injik liŋ, ‘Anyô Bêŋ, aŋgê te ma yêlô ayê homa kisi ba yêlô êv nôm hadêŋ o ma hothakmuniŋ ba yêlô êv ŋaŋ hadêŋ o? 38 Aŋgê te ma o anyô loŋ

buyaŋ ba yêlô awa o thô ma o sôp mi ba yêlô êv sôp hadêŋ o? 39 Aŋgê te ma hôpôm lijiŋ ba yêlô ayabiŋ o lôk ayê hômô koladôŋ ba yêlô athôk ayê o?”

40 * “Ma Kiŋ tem enaŋ êndêŋ i, ‘Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Môlô bôk udum nôm takêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô takatu ba athêŋ mi, êŋ ma hatôm udum hadêŋ ya.’

41 * “Yôv ma tem enaŋ êndêŋ avômalô takatu ba imiŋ baŋ vikeŋ nena, ‘Môlô nu! Wapômbêŋ lêk hêv malaiŋ hadêŋ môlô ba unu loŋ atum hathaŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Bôk ebaŋ yôv ba hamô ek Sadaŋ lôk anêŋ ŋê ku nêndôk. 42 Sêbôk ba yahama kisi ma miŋ ôêv nôm hadêŋ ya ami, ma yahathakmuniŋ ma miŋ ôêv ŋaŋ hadêŋ ya ami. 43 Ma ya anyô loŋ buyaŋ ma miŋ owa ya thô ami, ma ya sôp mi ma miŋ ôêv sôp hadêŋ ya ami. Yahapôm lijiŋ ba yahamô koladôŋ ma miŋ oyabiŋ ya ami. Ba intu môlô nu loŋ atum êŋ.’

44 “Ma tem nenaŋ, ‘Anyô Bêŋ, aŋgê te ma yêlô ayê homa kisi, mena hothakmuniŋ mena o anyô loŋ buyaŋ, mena o sôp mi, mena hôpôm lijiŋ, mena hômô koladôŋ, ba miŋ yêlô êv o sa ami?’

45 “Ma tem enaŋ nena, ‘Yanaŋ avanôŋ êndêŋ môlô! Môlô miŋ bôk udum nôm takêŋ hadêŋ yenaŋ avômalô takatu ba athêŋ mi te ami. Êŋ ma hatôm udum nôm êŋ hadêŋ ya.’

46 * “Aêŋ ba avômalô takêŋ tem ini ek neja vovaŋ wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma donŋtom avômalô thêthônŋ tem ini ek neja lôkmala êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.”

26

Nê bêŋbêŋ êbôlêm auk ek nijik Yisu vônô
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

¹ Yisu hanaŋ abô nômbêŋ êŋ yôv ma hanaŋ hadêŋ anêŋ ŋê ku nena, ² *

* 25:30: Mat 8:12; Luk 13:28 * 25:31: Mat 16:27; 19:28 * 25:32: Ese 34:17; ALK 20:11-13
* 25:35: Ais 58:7 * 25:40: Snd 19:17; Mat 10:42; Mak 9:41 * 25:41: Mat 7:23 * 25:46: Dan 12:2; Jon 5:29 * 26:2: Kis 12:1-27; Mat 20:18

“Môlô oyala nena wak ju hêk denaṅ ma waklavôṅ anêṅ athêṅ nena Hale ba Hi* tem êyô. Waklavôṅ êṅ ma tem netak ya Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu êndôk avômalô doho bahenṅ ek nijik ya vônô esak a.”

³ Ma ṅê bêṅbêṅ êbôk da lôk avômalô inṅ ṅê bêṅbêṅ ethak doṅtom halôk anyô bêṅ habôk da Kaiapas anêṅ unyak. ⁴ Ma êbôlêm loṅôndê ek nesau Yisu ba nebalonṅ ek nijik yani vônô. ⁵ Ma thêlô enaṅ, “Lêk ma waklavôṅ mathenṅ ba intu natak ku êṅ êṅjêk vêmam. Yakô avômalô tem lenṅmanṅ ba nijik vovak.”

Avi te haṅgasô nôṁ ôv mavi hayô hamô Yisu wakadôk
(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

⁶ Wak êṅ ma Yisu hamô Saimon anêṅ unyak anêṅ Betani. Sêbôk ma ôpêṅ hapôm palê lepla ma doṅtom bôk mi. ⁷ *Ma thai lôk Yisu ma anêṅ ṅê ku eyaṅ nôṁ denaṅ ma avi te halêm unyak kapô. Ma hawa kolopak valu te ba thapuk ba nôṁ ôv mavi hamô kapô ba anêṅ vuli ma bêṅ anôṅ. Ma avi atu hi haṅgasô nôṁ ôv mavi êṅ hayô hamô Yisu wakadôk.

⁸ ṅê ku êyê nôṁ êṅ ma lenṅmanṅ ba enaṅ, “Aisê ka habulinṅ nôṁ ôv mavi êṅ hi oyaṅ? ⁹ Hatôm nêṁ ek anyô yaṅ nêṁ vuli ma naja valuselenṅ bêṅ esak ek nanêṁ avômalô siv sa.”

¹⁰ Yani halaṅ thêlônṅ abô êṅ ma hanaṅ, “Aisê ka môlô ôêv malaiṅ hadêṅ avi êntêk? Yani hadum nôṁ mavi anôṅ hadêṅ ya. ¹¹ *Avômalô siv tem nêṁô imbiṅ môlô êtôm wak nômbêṅ intu sapêṅ. Ma doṅtom tem miṅ yamô imbiṅ môlô sawa daim ami. ¹² Avi êntêk haṅgasô nôṁ ôv mavi hayô hamô ya ek epesaṅ yalenṅkupik ek nedav ya. ¹³ Odaṅô! Yanaṅ avanôṅ êndêṅ môlô! Pik nômbêṅ atu ba enaṅ yenaṅ Abô Mavi bêṅ havenṅ, ma tem nenaṅ esak nôṁ

atu ba avi êntêk lêk hadum imbiṅ ek avômalô lenṅimbi yani.”

Judas habutinṅ abô ek nêṁ Yisu êndêṅ ṅê bêṅbêṅ
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

¹⁴ Judas Iskaliot ma ṅê ku lauminṅ ba lahavuju takatu te ma yani hi hadêṅ ṅê bêṅbêṅ êbôk da ¹⁵ *ma hanaṅ hik i liṅ, “Yanêṁ Yisu êndêṅ môlô, ma tem nôṁnêṁ malê te êndêṅ ya?” Ma ekatuṅ valuselenṅ seleva hatôm 30 ba êv hadêṅ yani. ¹⁶ Êṅ ma Judas habôlêm loṅôndê ek nêṁ Yisu êndôk thêlô bahenṅ.

Yisu hayaṅ nôṁ waklavôṅ Hale ba Hi haviṅ anêṅ ṅê ku
(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13,21-23; Jon 13:21-30)

¹⁷ *Waklavôṅ anêṅ athêṅ nena Eyaṅ Polom Yis Mi anêṅ wak te môṅ hayô. Ma ṅê ku i hadêṅ Yisu ma enaṅ hik yani liṅ, “Lemhaviṅ yêlô ana unyak alê ek napôpêk nôṁ lenṅimbi waklavôṅ Hale ba Hi êndôk?” ¹⁸ Ma yani hanaṅ, “Môlô unu malak bêṅ kapô ba ôpôm ôpatu ma nonaṅ êndêṅ yani nena, ‘Kêdôṅwaga hanaṅ nena anêṅ waklavôṅ atu ma lêk habobo. Ma yani lôk anêṅ ṅê ku tem nêlêm anêṁ unyak ek lenṅimbi waklavôṅ Hale ba Hi.’ ” ¹⁹ Ma ṅê ku idum hatôm atu ba yani hanaṅ ba thêlô i êpôpêk waklavôṅ Hale ba Hi anêṅ nôṁ.

²⁰ Bôlôvôṅ ma Yisu hayaṅ nôṁ hamô haviṅ anêṅ ṅê ku lauminṅ ba lahavuju takatu ²¹ ma hanaṅ, “Yanaṅ avanôṅ êndêṅ môlô nena môlô te tem enaṅ ya bêṅ.” ²² ṅê ku kapôlôṅinṅ malaiṅ kambom ba thêlô tomtom enaṅ, “Anyô Bêṅ, ya mi! Aêṅ e?” ²³ *Êṅ ma Yisu hanaṅ nena, “Ôpatu ba hatak baṅ halôk belev haviṅ ya intu tem enaṅ ya bêṅ. ²⁴ Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem ni êtôm atu ba bôk eto yôv hathak yani. Ma doṅtom alikakna. Malaiṅ bêṅ ek ôpatu ba hanaṅ Anyô Anêṅ Nakaduṅ bêṅ.

* **26:2:** Sêbôk Wapômbêṅ anêṅ aṅela hik Ijip inṅ apenena môṅ vônô. Ma Israeṅ ma hale ba hi ba miṅ hik te vônô ami. * **26:7:** Luk 7:37-38 * **26:11:** Lo 15:11 * **26:15:** Sek 11:12; Mat 27:3 * **26:17:** Kis 12:14-20 * **26:23:** Sng 41:9

Talêbô miñ bôk havathu ami, êñ ma mavi ek ôpên!”

²⁵ Ma Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ, hanañ hik liñ nena, “Kêdônwaga, ya mi! Aên e?” Ma Yisu hanañ, “Hatôm intu honañ aên.”

*Yisu hêv polom lo wain leñjimbini
yani*

(Mak 14:22-26; Luk 22:15-20; 1Ko 11:23-25)

²⁶ Thêlô eyañ nôm hamô ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vêm ma haya ba hêv hadên anên ñê ku ma hanañ, “Noja ba ongwañ. Êntêk ma yenañ vathiap.” ²⁷ Vêm ma hawa tase lôk wain ma hêv lamavi. Ma hêv hadên thêlô ma hanañ, “Môlô sapên nunum. ²⁸ *Êntêk ma yenañ thalalen atu ba tem engasô ek embak tabô imbiñ Wapômbên lôk avômalô pik êntêk ek nêm avômalô bêñ anôn inin kambom vê. ²⁹ Odañô! Yanañ êndên môlô nena tem miñ hatôm yanum wain êñ esak lonbô ami endebe waklavôn êñ hayô ma tem yanum wain lukmuk êmô Wakamik anên lon lônliñyak kapô.”

³⁰ *Êv yen te vêm ma ethak ba i Dum Oliv.

*Yisu hanañ nena Pita tem enañ
nena hathôn yain palin*

(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

³¹ *Ma Yisu hanañ hadên anên ñê ku, “Bôk eto hêk Wapômbên anên kapy nena,

“Tem yangik boksipsip alan vônô, ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.”

Sekalaia 13:7

Ba intu yaô bôlôvôn ma tem môlô ôngô nôm takatu ba tem êpôm ya. Ma môlô sapên tem notak ya ma nêsôv mayaliv ba unu. ³² *Ma donjom hik ya liñ hathak lonbô, ma tem yamôn ba yana Galili vêm ka môlô nomben ya yam.”

³³ Ma Pita hanañ nena, “Dô! Thêlô sapên etak o ba i, ma tem yain imbiñ o denañ.” ³⁴ *Ma Yisu hanañ nena, “Odañô! Yanañ avanôn biñ êndên o nena bôlôvôn êntêk ma tale miñ halan ami denañ, ma tem onañ êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya palin.”

³⁵ Ma Pita hanañ, “Mi anôn! Ik ya vônô, ma miñ hatôm yanañ nena yahathôn o palin ami. Milôk!” Ma ñê ku sapên enañ abô êñ iyom.

Yisu hateñ hamô Getsemani

(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

³⁶ Vêm ma Yisu lôk anên ñê ku êyô lon atu ba elam nena Getsemani ma hanañ hadên i, “Môlô nômô lon êntêk ma yana saka ek yaten mek.”

³⁷ Ma hawa Pita lôk Sebedi nakadun luvi ba i. Ma yain kapô lèk malain bomañ. ³⁸ *Ma hanañ hadên thêlô, “Yakapôlôn lèk malain bomañ hatôm lèk yahama yôv. Môlô nômô lon êntêk ma nônêm lèlê imbiñ ya.” ³⁹ Ma hi daim dokte ma hêv yak ba thohavloma halôk pik. Ma hateñ mek nena, “Yenañ Wakamik, lonôndê vi hamô, êñ ma yalenhavin onja tase êntêk vê ênjêk ya. Ma donjom miñ osopa yenañ yalenhavin ami. Mi, osopa oda anêm lemhavin.”

⁴⁰ Ma Yisu hale hi ma hayê ñê ku takatu ma lèk êk sôm. Êñ ma hanañ hik Pita liñ, “Aisê? Môlô miñ hatôm nônêm lèlê imbiñ ya êtôm wakma te ami e? ⁴¹ Nômô lèlê ba noten mek ek miñ nônêm yak ba nundum kambom ami. Kapô lahavin indum mavi ma donjom auk ma pulusikna ba miñ hatôm indum ami.”

⁴² Ma havôhi hathak lonbô ma hateñ mek nena, “Wakamik, lemhavin malain bêñ êntêk êpôm ya, êñ ma mavi. Ma tem yandum êtôm honañ.” ⁴³ Ma halehi hathak lonbô ma hayê thêlô êk sôm denañ ek malê nena malenin hayañ ba miñ hatôm nômô lèlê ami. ⁴⁴ Ma hatak thêlô ma

* **26:28:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16 * **26:30:** Luk 22:39; Jon 18:1 * **26:31:** Jon 16:32 * **26:32:** Mat 28:7,16 * **26:34:** Mat 26:69-75 * **26:38:** Jon 12:27

havôhi hatej mek bô atu bôlônj te lu hathak lonjô.

⁴⁵ Vêm ma halehi hadêj anêj nê ku ma hanañ, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denañ e? Odañô. Wakma lêk habobo ek netak ya Anyô Anêj Nakaduñ atu êndôk nê kambom bahenij. ⁴⁶ *Aênj ba numbiyô ek alôana! Ôngô! Ôpatu ba tem enañ ya bêj lêk halêm yôv!”

Evalonj Yisu

(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:1-11)

⁴⁷ Yisu hanañ abô denañ ma Judas hayô. Yani ma nê ku lauminj ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêj anônj êlêm ivinj yani ba ewa biñ vovak lôk okdiba. Nê takênj ma nê bêjbêj êbôk da lôk avômalô injinj nê bêjbêj êv thêlô ba êlêm. ⁴⁸ Ôpatu ba tem enañ Yisu bêj bôk hik lavôninj te thô hadênj i nena, “Ôpatu ba yahalinju, êj ma Yisu ba nobalonj!” ⁴⁹ Ma ôpênj hi kethen hadênj Yisu ma hanañ, “Kêdônjwaga, bôlôvônj mavi.” Ma halinju yani.

⁵⁰ Ma Yisu hanañ, “Aiyañ, undum ku atu ba hôlêm hathak.” Ma nê takatu ba êlêm havinj Judas i ma evalonj Yisu ba ewa ba i.

⁵¹ *Ma anyô te atu ba haminj havinj Yisu hadadi anêj biñ vovak ma hale anyô bêj habôk da anêj anyô ku te limbuk vi vê. ⁵² *Ma Yisu hanañ, “Otak anêm biñ êndôk anêj lonj esak lonjô! Ôpatu ba hik vovak hathak biñ, ma biñ êj tem enañ yani vônô. ⁵³ Lemimbi! Yahalan hadênj Wakamik ma kethen ma yani tem nêm añela vovak ôdônj lauminj ba lahavuju ma doho imbinj ba nêlêm ek nêlêm ya sa. ⁵⁴ Ma donjom abô atu ba bôk hêk Wapômbênj anêj kapya tem injik anônj aisê? Wapômbênj anêj kapya hanañ nena nôm takênj tem êpôm ya.”

⁵⁵ *Êj ma Yisu hanañ hadênj avômalô nômbênj atu nena, “Ya ma

anyô kambom anônj ba intu owa biñ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek nobalonj ya e? Aisê? Waknômbênj intu ma yahadônj avômalô hamô unyak mathenj anêj piklêvônj ma miñ ovalonj ya ami eka? ⁵⁶ Ma donjom nômkama takêntêk ba lêk habitak ek plopet injinj abô takatu ba bôk eto injik anônj.” Êj ma anêj nê ku sapênj etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

Yisu hadum abô

(Mak 14:53-65; Luk 22:54-71; Jon 18:13-24)

⁵⁷ Nê takatu ba evalonj Yisu ewa ba i Kaiapas anêj unyak, ôpênj ma anyô bêj habôk da. Nê lôkauk hathak abô balabuñ lôk nê bêjbêj ethak donjom ba êmô lonj êj. ⁵⁸ Ma Pita hasopa Yisu havenj yam ma donjom havenj daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêj habôk da anêj badênj kapô. Ma hi halôk hamô havinj sôp bidonj ek ênjê nena malê intu tem imbitak.

⁵⁹ Nê bêjbêj êbôk da lôk Sanhedlin sapênj* êbôlêm avômalô doho ek nenan abôyanj esak Yisu ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. ⁶⁰ Anyô bêj anônj êlêm ma enañ abôyanj hathak yani, ma donjom thêlô miñ êpôm Yisu anêj kambom te ek nijik yani vônô ami. Êj ma anyô ju êlêm ⁶¹ *ma enañ, “Anyô êntêk bôk hanañ yôv nena, ‘Yahatôm yandininj Wapômbênj anêj unyak mathenj ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak lonjô.’”

⁶² Êj ma anyô bêj habôk da haviyô haminj ma hanañ hik Yisu linj nena, “Anyô ju êntêk lêk enañ o bêj yôv ma o bônônj eka? O abô mi e?”

⁶³ *Ma donjom Yisu bônônj iyom. Ma anyô bêj habôk da hanañ hadênj Yisu, “Yanañ êndênj o! Ondam Wapômbênj lôkmala atu anêj athênj ba onañ êndênj yêlô nena, ‘O ma Mesia, Wapômbênj anêj nakaduñ atu e?’”

* 26:46: Jon 14:31 * 26:51: Jon 18:26 * 26:52: Stt 9:6; ALK 13:10 * 26:55: Luk 19:47; 21:37

* 26:59: Elam injinj kaunsil nena ‘Sanhedlin’. * 26:61: Jon 2:19-21 * 26:63: Ais 53:7; Mat 27:12

* 26:64: Sng 110:1; Dan 7:13; Mat 24:30

⁶⁴ *Ma Yisu hanañ nena, “Oda honañ aêñ. Ma yanañ abô te imbiñ êndêñ mólô sapêñ nena wak te am ka tem mólô ôngô Anyô Anêñ Nakadun atu tem êmô Wapômbêñ Lôklinyak Anôñ ban vianôñ ba tem êyô êmô bu-liv ba êlêm.”

⁶⁵ *Ma anyô bêñ habôk da halañô abô êñ ma hakakaviñ anêñ kwêv ma hanañ, “Lêk yôv! Ôpêntêk habu-liñ Wapômbêñ anêñ athêñ ba hanañ nena yanida ma hatôm Wapômbêñ ba mólô lêk olañô abô êñ yôv! Aisé ka alalô leññhaviñ nadañô abô doho imbiñ? ⁶⁶ *Môlônim auk aisê? Yandum malê te?” Ma thêlô enañ, “Yani hanañ abôma hathak Wapômbêñ ba intu ema.”

⁶⁷ *Êñ ma thêlô êsôvwapôk hathak Yisu thohavloma ma êpêñ yani. Ma doho epetav yani ⁶⁸ ba enañ, “O ma Mesia e? O plopet te ma onañ êndêñ yêlô nena opalê intu hik o?”

Pita hanañ nena hathôñ Yisu palin
(Mak 14:66-72; Luk 22:55-62; Jon 18:15-18,25-27)

⁶⁹ Pita hamô unyak atu anêñ badêñ kapô ma avi ku te halêm hadêñ yani ma hanañ, “O êntêk intu bôk hoven haviñ Yisu anêñ Galili.” ⁷⁰ Ma Pita hanañ, “Injo! Yahathôñ abô intu ba honañ palin!” Ma avômalô sapêñ elañô anêñ abô.

⁷¹ Pita hi badêñ abôlêk ma avi ku yañ hayê ma hanañ hadêñ avômalô, “Anyô êntêk bôk hamô haviñ Yisu anêñ Nasalet.” ⁷² Ma Pita dalam Wapômbêñ anêñ athêñ ba hanañ hathak loñbô, “Mi anôñ! Yahathôñ ôpêntu palin!” ⁷³ Vêm ma nê takatu ba imiñ badêñ kapô êlêm hadêñ Pita ma enañ, “Mólô lemimselo donjom ba intu o ma Yisu anêñ anyô te.”

⁷⁴ Ma donjom Pita hanañ, “Ya miñ yahanañ abô avanôñ ami, êñ ma tem Wapômbêñ nêm vovañ êndêñ ya. Yahalam Wapômbêñ anêñ athêñ ba yahanañ nena yahathôñ ôpêntu palin!”

Kethen oyañ ma tale halañ. ⁷⁵ *Ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanañ hadêñ yani nena, “Tale miñ halañ ami denañ, ma tem onañ êtôm bôlôñ lô nena hôthôñ ya palin.” Êñ ma Pita hale yañ ma lahiki ba halañ bêñ.

27

Ewa Yisu ba i hadêñ Pailat
(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

¹ Lôkbôk momañiniñ ma nê bêñbêñ êbôk da sapêñ lôk avômalô Israeñ inin nê bêñbêñ ethak donjom ma ibutiñ abô ek nijik Yisu vônô. ² Ma ekak ban luvi lusu ma ewa ba i hadêñ Pailat, anyô Lom atu ba hayabiñ Judia.

Judas hama
(Ap 1:18-19)

³ Judas ôpatu ba hanañ Yisu bêñ halañô nena lêk idum abô yôv ek nijik Yisu vônô. Êñ ma lahiki bêñ ba hi hêv valuseleñ 30 seleva takatu hadêñ nê bêñbêñ êbôk da lôk avômalô inin nê bêñbêñ hathak loñbô ⁴ ma hanañ, “Lêk yahadum kambom hathak yahanañ ôpatu ba kambom mi bêñ.”

Êñ ma thêlô enañ, “Oda anêm malaiñ ma miñ yêlôaniñ ami.” ⁵ *Ma Judas hakaliv valuseleñ seleva takêñ hayô unyak matheñ kapô ma hi havaklôk ba hama.

⁶ Ma nê bêñbêñ êbôk da isup valuseleñ seleva takêñ ba enañ, “Valuseleñ êntêk ma valuseleñ êv ek nijik anyô vônô esak. Ba intu abô balabuñ hanañ nena valuseleñ takêñ ma miñ nandô êmô imbiñ unyak matheñ anêñ valuseleñ ami.” ⁷ Ma thêlô ibutiñ abô ek nêñêm anyô hapesañ uñ anêñ pik bute vuli ek nedav avômalô loñ buyañ ênjêk. ⁸ Ma avômalô elam pik êñ nena “Engasô Thalalen” ek malê nena ewa valuseleñ ek nijik anyô yañ vônô esak. ⁹⁻¹⁰ *Ba intu Wapômbêñ anêñ abô hik anôñ ba hanañ hadêñ plopet Jelemaia nena,

* 26:65: Mat 9:3; Jon 10:33 * 26:66: Wkp 24:16; Jon 19:7 * 26:67: Ais 50:6; 53:5 * 26:75: Mat 26:34 * 27:5: Mat 26:14-15 * 27:9-10: Jer 19:13; 32:6-9

“Thêlô ewa valuselen ba êv anyô hapesan un anêj pik bute vuli hatôm atu ba Wapômbên hanan hadên ya.

Valuselen êj ma avômalô Israel elam hatôm yani anêj vuli ba êv ek nijik yani vônô.” *Sekalaia 11:12-13*

Yisu hadum abô hathak Pailat (Mak 15:2-15; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16)

¹¹ Yisu hamiñ anyô bêj Pailat thohavloma, ma Pailat hanan, “O ma avômalô Israel iniñ kiñ e?” Ma Yisu hanan nena, “Intu êj, hatôm intu honan.”

¹² *Nê bêjbênj êbôk da lôk avômalô iniñ nê bêjbênj ibi Yisu liñkupik hathak abô lomaloma. ¹³ Êj ma Pailat hanan, “Aisê! Miñ holanô iniñ abô ami ma o bônôj eka?” ¹⁴ Ma donjom yani bônôj iyom ma miñ hanan iniñ abô viyan ami. Ba intu Pailat hason kambom.

¹⁵ Waklavôn Hale ba Hi nômbênj intu, ma avômalô ethak elam anyô koladônj te anêj athênj ek Pailat nêm vê. Ma Pailat hathak hêv ôpênj vê.

¹⁶ Sondabênj êj ma anyô te anêj athênj nena Yisu Balabas hamô koladônj. Ma avômalô bêj anônj eyala ôpênj. ¹⁷ Aênj ba avômalô sapênj ethak donjom ma Pailat hanan hik thêlô liñ, “Yatak opalê te êndênj môlô, Balabas mena Yisu atu ba elam nena Mesia?” ¹⁸ *Pailat hayala nena nê bêjbênj êbôk da lôk nê bêjbênj lenjdanj hathak Yisu ba intu idum abô ek yani ba hanan aênj.

¹⁹ Pailat halanô abô denan ma yanavi hêv abô hadênj yani ba hanan, “Bôkam ma yahayê niavinj te ba yahakô kambom. Aênj ba miñ undum nômlate êndênj anyô thêthônj intu ami.”

²⁰ Ma donjom nê bêjbênj êbôk da lôk nê bêjbênj êlôk avômalô lenj ek nendam Balabas ma nenanj êndênj Pailat nena nijik Yisu vônô. ²¹ Aênj ba Pailat

hanan hik thêlô liñ, “Yatak anyô ju êntêk yanj sê?” Ma avômalô elam, “Balabas.” ²² Ma Pailat hanan hik thêlô liñ hathak lonjbô nena, “Ma Yisu atu ba elam nena Mesia, yandum ôpênj aisê?” Ma sapênj elam nena, “Nijik vônô esak a!” ²³ Ma Pailat hanan, “Eka? Yani hadum malê kambom?” Ma donjom thêlô elam lôklala hathak lonjbô nena, “Nijik vônô esak a!”

²⁴ *Pailat halanô thêlôninj kaêk ma hayê nena vovak bêj hadum ek imbitak ba anêj ku êj tem miñ hik anônj ami. Êj ma yani hawa nanj ma hathik banj hamiñ avômalô maleninj ma hanan nena, “Ôpêntêk hama, ma môlôda unim malainj ma miñ yenanj malainj ami!” ²⁵ *Ma avômalô sapênj enanj viyan, “Yôv! Yêlô lôk yêlôaninj avômena iniñ malainj!” ²⁶ Êj ma Pailat hatak Balabas ba hi. Ma hanan ek nebalu Yisu esak yak lôkmanjinj vêm ma hatak halôk nê vovak bahenjinj ek nijik vônô esak a.

Nê vovak enanj abôma hathak Yisu (Mak 15:16-20; Jon 19:2-3)

²⁷ Pailat anêj nê vovak ewa Yisu ba i Pailat anêj unyak badênj kapô. Ma elam nê vovak sapênj êlêm ethak donjom ba ekalabu yani sinj. ²⁸ *Ma ibi anêj nômkama thô ba hamiñ liñ popam. Ma ewa kiñ anêj kwêv thalalenj daim te ma ik hathak yani. ²⁹ Ma ewa yak lôkmanjinj atu ba epesan hatôm kiñ iniñ kulunj ma ik halôk wakadôk. Ma etak kôm halôk yani banj vianônj ba havalonj hatôm kiñ iniñ kwandinj. Ma thêlô elek venjndônj lêlô hadênj yani ma enanj abôma nena, “Waklêvônj mavi, avômalô Israel iniñ kiñ!” ³⁰ *Ma vi êsôvwapôk hathak yani ma vi ewa kwandinj atu ba ik wakadôk hathak. ³¹ Ma enanj abôma hathak yani vêm ma ibi kwêv thalalenj atu thô ma ik yanida anêj kwêv daim hathak lonjbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

* **27:12:** Ais 53:7 * **27:18:** Jon 11:47-48; 12:19
Luk 23:11 * **27:30:** Ais 50:6

* **27:24:** Lo 21:6-9 * **27:25:** Ap 5:28 * **27:28:**

Ik Yisu hathak a
(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

³² Ewa ba i ma êpôm anyô Sailini te ba anêñ athên nena Saimon halôk loñôndê. Ma êpôviñ ôpên ek enja Yisu anêñ alovalañsiñ. ³³ Êñ ma thêlô i êyô loñ te anêñ athên nena Golgota, athên êñ anêñ ôdôn nena Loñ Lenkadôk Lokwanj. ³⁴ *Loñ êñ ma thêlô ewa wainj ba eyelanj nômaninj te halôk ma êv hadênj yani ek inum ek miñ vovanj bêñ anônj ami. Yani hanum dokte iyom ma hadô. ³⁵ *Êñ ma thêlô ik yani loñ hathak a. Vêm ma ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anêñ kwêv lo sôp. ³⁶ Vêm ma êlôk êmô ma eyabinj iniñ ku êñ. ³⁷ Yani wakadôk vulinj ma eto abô atu ba idum anêñ abô ñama hathak ba eto nena,

ÔPÊNTÊK MA YISU, AVÔMALÔ ISLAEL
ININJ KIN

³⁸ *Ma êthôkwênj anyô vani lokwanju havinj. Êthôkwênj yanj haminj Yisu banj vianônj, ma yanj haminj banj vikenj. ³⁹ *Ma avômalô takatu ba elom loñôndê êñ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuninj lenj kadôk ⁴⁰ *ba enanj, “O atu ba honanj nena tem undininj Wapômbênj anêñ unyak mathenj ma ondav esak loñbô êtôm wak lô iyom e? Êñ ma nêm oda bulubinj! O ma Wapômbênj anêñ Nakadunj, e? Êñ ma otak alovalañsiñ ma ôlêm pik!” ⁴¹ Ma ñê bêñbênj êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabunj lôk avômalô iniñ ñê bêñbênj, thêlô enanj abôma havinj ba enanj, ⁴² “Ôñgô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubinj, ma donjom miñ hatôm nêm yanida bulubinj ami eka? Yani ma Israel iniñ kinj e? Êñ ma etak alovalañsiñ ba êlêm pik ek alalô nagê ba nanêmbinjinj yani! ⁴³ *Ôpênj hêvhavinj Wapômbênj ba hananj, ‘Ya Wapômbênj anêñ Nakadunj’. Yôv! Alalô nagê! Wapômbênj lahavinj nêm

yani bulubinj e?” ⁴⁴ Ma anyô kambom ju atu ba iminj alovalañsiñ havinj yani enanj abôma havinj.

Yisu hama
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

⁴⁵ Waklêvônj binj ma momanininj hayô pik sapênj vôn ba hêk aleba hayô 3 kilok. ⁴⁶ *Habobo 3 kilok ma Yisu halam lôklala nena, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êñ anêñ ôdônj aêntêk, “Yenanj Wapômbênj, yenanj Wapômbênj, aisê ka hôdô ya?” ⁴⁷ Ma avômalô vi atu ba iminj loñ êñ elanj abô êñ ma enanj, “Yani halam Elia!” ⁴⁸ *Kethenj oyanj ma ñê êñ te hi ma hawa kapôk ba hasonj halôk wainj maninj. Ma hathôkwênj kapôk êñ hathak apiyak te ba hêv hadênj yani ek inum. ⁴⁹ Ma anyô vi enanj, “Dô! Alalô nagê vêmam! Yakô Elia tem êlêm nêm yani bulubinj la?” ⁵⁰ Ma yani halam kaêk lôklala hathak loñbô ma hatak dahô ba hi ma hama.

⁵¹ *Ma sôp bêñ atu ba haminj unyak mathenj ek hayanj unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vulinj ba hayô vibinj. Ma duvianj hayôkwinj pik ma valu hapupup nenanena. ⁵²⁻⁵³ Ma siô abôlêk hakyav. Ma avômalô mathenj sêbôk atu ba ema ma Wapômbênj hik i linj ba etak siô ma iviyô hathak loñbô. Ma eyabinj Yisu anêñ haviyô hathak loñbô, êñ ma thêlô lôkthô i unyak mathenj Jelusalem. Ma avômalô bêñ anônj êyê i. ⁵⁴ Ma anyô vovak laik lôk ñê vovak takatu ba eyabinj Yisu êmô êyê duvianj lôk nômaninj takatu ba habitak. Êñ ma thêlô êkô kambom ba enanj nena, “Avanônj binj, ôpêntêk ma Wapômbênj anêñ Nakadunj anônj!”

⁵⁵⁻⁵⁶ *Ma Malia anêñ Magadala, ma Malia Jems lo Josep iniñ talêbô, ma Sebedi anêñ nakadunj luvi iniñ talêbô, thêlô lôk avi bêñ anônj iminj daim dokte ba êyê. Avi takênj bôk etak Galili ma evenj havinj Yisu ek êv yani sa.

* 27:34: Sng 69:21   * 27:35: Sng 22:18   * 27:38: Ais 53:12   * 27:39: Sng 22:7; 109:25   * 27:40: Mat 26:61; Jon 2:19   * 27:43: Sng 22:8   * 27:46: Sng 22:1   * 27:48: Sng 69:21   * 27:51: Kis 26:31-33; Hib 10:19-20   * 27:55-56: Luk 8:2-3

Elav Yisu
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁵⁷⁻⁵⁸ *Yanşınj ma anyô lôk valuselen bêñ te anêñ Alimatia ba anêñ athên nena Josep halêm hayê Pailat. Yani bôk hanañ Yisu anêñ abô ba hasopa ba intu hi hanañ hadên Pailat nena, “Hatôm yanja Yisu anêñ kupik e?” Êñ ma Pailat hanañ hadên ñê vovak ba êv hadên Josep. ⁵⁹ Ma Josep hawa Yisu liñkupik ba havuliv sinj hathak sôp thapuk mabuñ mavi te. ⁶⁰ *Ma hawa Yisu liñkupik ba hi hadô hêk anêñ siô lukmuk te. Siô êñ ma elav valu abyan ba epesan ek nedav ñê ñama êndôk. Yôv ma habubi valu bêñ te ba hik siô abôlêk sinj hathak ma hi. ⁶¹ Ma Malia anêñ Magadala, thai lôk Malia yanj, êmô saku ma êyê siô êñ.

Nê vovak eyabinj siô

⁶² Waklavônj êpôpêk nômkama Sabat lêk hale ba hi yôv. Ma haviyô hayañ ma ñê bêñbêñ êbôk da lôk ñê Palisi i ek nêgê Pailat. ⁶³ *Ma thêlô enañ, “Anyô bêñ, yêlô leñhabi nena anyô abôyan atu hamô lôkmala denañ ma hanañ nena êtôm wak lô, ma tem nijik yani liñ ba imbiyô esak loñbô.

⁶⁴ “Ba intu nêñ ñê vovak ini ek neyabinj siô êtôm wak lô êñ. Yakô yanida anêñ ñê ku ini neja anêñ kupik vani ma nesau avômalô nena, ‘Wapômbênj lêk hik yani liñ ba haviyô hathak loñbô.’ Abôyanj êñ ma tem kambom anônj ek yanj môñj atu.” ⁶⁵ Êñ ma Pailat hanañ hadên thêlô, “Mavi. Noja ñê vovak doho ba unu ek nepe-sanj siô abôlêk êñ ba majanj.” ⁶⁶ Êñ ma thêlô i ma ebalanj valu atu ba hamô siô abôlêk sinj. Yôv ma thêlô enañ hadên ñê vovak, “Môlô nômô ek noyabinj siô êntêk.”

28

Yisu haviyô hathak loñbô
(Mak 16:1-10; Luk 24:1-10; Jon 20:1-18)

¹ Sabat hale ba hi. Ma sonda êñ anêñ wak te môñj hayô. Lôkbôk mo-manjiniñ ma Malia anêñ Magadala lôk Malia yanj thai i ek nêgê siô. ² Ma duvianj bêñ hayô ek malê nena Anyô Bêñ anêñ añela te halôk anêñ leñ ba halêm ba habubi valu bêñj atu vê ma hayô hamô loñj ba hamô. ³ Anêñ thohavloma hatôm damak ma anêñ kwêv ma thapuk anêñ dôênj. ⁴ Ma ñê vovak êyê ba êkô kambom ba elowalinj. Ba êv yak êlôk êk êtôm ñê ñama.

⁵ Êñ ma añela hanañ hadênj avi ju êñ, “Minj nôkô ami. Yahayala nena mamu ôbôlêm Yisu, ôpatu ba ik hathak a. ⁶ *Wapômbênj lêk hik yani liñ yôv ba haviyô hathak loñbô hatôm bôk ba hanañ. Yani minj hêk loñj êntêk ami ma lêk hi yôv. Ma nôlêm ek ôngô loñj atu ba yani hêk. ⁷ Mamu kethenj ba unu nonanj êndênj anêñ ñê ku nena, ‘Wapômbênj lêk hik yani liñ hêk ñama ba haviyô hathak loñbô. Ma lêk hamônj ek môlô ba hi Galili. Ôyô loñj êñ ma tem nôpôm yani.’ Abô êntêk intu yahalêm hathak.”

⁸ Avi ju êñ elanj abô êñ ba êkô, ma donjom thai leñj mavi anônj havinj. Ma thai etak siô ma elanj kethenj ba i ek nenanj abô êñ êndênj anêñ ñê ku. ⁹ Ma Yisu hapôm thai ma hanañ, “Lôkbôk mavi.” Ma thai i evalonj vakapô ma êv yenj hadênj yani. ¹⁰ *Êñ ma hanañ, “Mamu minj nôkô ami ma unu nonanj êndênj yenanj aiyanj thêlô nena ini Galili. Loñj êñ ma tem thêlô nêpôm ya.”

Nê vovak iniñ abôyanj

¹¹ Avi ju êñ evenj denanj ma ñê vovak doho eyabinj siô êyô Jelusalem. Ma thêlô i hadênj ñê bêñbêñ êbôk da ma enanj abô hathak duvianj lôk añela. ¹² Ma ñê bêñbêñ êbôk da lôk ñê bêñbêñ ethak donjom ma epesanj abô ek nêñem valuselenj bêñ anônj êndênj ñê vovak. ¹³ Ma thêlô enanj hadênj ñê vovak nena, “Môlô nonanj

* 27:57-58: Lo 21:22-23
9:22; 18:31-33; Jon 2:19-21

* 27:60: Ais 53:9

* 28:6: Mat 12:40; 16:21

* 27:63: Mat 12:40; 16:21; Mak 9:31; 10:33-34; Luk

* 28:10: Mat 26:32

aêntêk êndêḡ avômalô, ‘Yêlô ek sôm ba athôḡ paliḡ ma Yisu anêḡ ḡê ku êlêm hadêḡ bôlôvôḡ ma ewa anêḡ kupik vani.’” ¹⁴ Ma thêlô enaḡ abô doho haviḡ hadêḡ ḡê vovak nena, “Anyô bêḡ Pailat halaḡô abô hathak nôḡ êḡ, ma yêlô tem napesaḡ abô imbiḡ yani ek môlô miḡ nôpôm malaiḡ ami.” ¹⁵ Ma ḡê vovak ewa valuselenḡ ma idum hatôm atu ba ḡê bêḡbêḡ enaḡ. Ma abô êḡ intu hi havenḡ Islael iniḡ loḡ sapêḡ ba enaḡ aêḡ aleba lêk.

*Yisu hêv ku hadêḡ anêḡ ḡê ku
(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon
20:19-23)*

¹⁶ *ḡê ku laumiḡ ba lahavute i Galili ma êyô dumlolê atu ba Yisu bôk hanaḡ yôv nena thêlô ini. ¹⁷ Thêlô êyê Yisu ma êv yeḡ hadêḡ yani. Ma doho êthôḡ paliḡ dokte ba leḡiḡhabi nena, “Êntêk ma Yisu mena mi e?” ¹⁸ *Êḡ ma halêm ma hanaḡ hadêḡ i, “Wapômbêḡ hêv athêḡ bêḡ hadêḡ ya ek yayabiḡ leḡ lôk pik lôkthô. ¹⁹ *Aêḡ ba môlô unu êtôm pik sapêḡ ma nundum avômalô sapêḡ ba nimbitak êtôm yenaḡ avômalô. Ma nusik thêlô êndôk ḡaḡ esak Wapômbêḡ lôk Nakaduḡ ma Lovak Mathêḡ iniḡ athêḡ. ²⁰ Ma nôndôḡ thêlô ek nesopa abô nômbêḡ atu ba bôk yahêv hadêḡ môlô yôv. Odaḡô! Tem yamô imbiḡ môlô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ endeba pik lo leḡ anêḡ daḡ.”

* **28:16:** Mat 26:32   * **28:18:** Jon 13:3; Ep 1:20-22   * **28:19:** Mak 16:15-16; Ap 1:8

Abô Mavi atu ba Mak hato Abô môñ

Mak hato kapya êntêk. Yani anêñ athên yañ nena Jon Mak. Yani ma anyô Israel te. Sêbôk atu ba Yisu hadum anêñ ku hamô pik, ma Mak ma anyô muk denañ ba intu miñ hi haviñ Yisu ami. Yani halumbak bêñ hamô Jelusalem ba intu halañô abô hathak Yisu (Ap 12:12). Môñ anôñ ma Pol lo Banabas i luvuluvu, ma ewa Mak haviñ (Ap 12:25; 13:5; 13:13; 15:36-39; Kol 4:10; 2Ti 4:11). Haven yam ma Mak hamô haviñ Pita hamô Lom. Pita bôk hayê Yisu anêñ ku lôkthô hathak ma, ba intu hanañ ba Mak hato.

Mak hik thô nena Yisu Kilisi ma Wapômbên anêñ Nakaduñ ba havalon Wapômbên anêñ lôklokwan ba hadum nômbithi lomalama hathak. Ma hato haviñ nena Yisu halêm pik hatôm anyô ku te. Mak hayê malain lomalama hapôm avômalô êvhaviñ anêñ Lom, ba intu hato kapya êntêk ek embatho avômalô êvhaviñ loñ ek nimin lôklokwan. Mak hayê nena Yisu anêñ lôklokwan ma bêñ anôñ ba hamôñ ek Sadañ anêñ.

Hato kapya êntêk hadên sondabên 55 mena 65 AD la.

Jon anyô hathik ñañ hapôpêk Yisu anêñ loñôndê

(Mat 3:1-12; Luk 3:1-17; Jon 1:19-28)

¹ Abô Mavi êntêk ma hathak Wapômbên nakaduñ Yisu Kilisi.

² Hatôm plopet Aisaia bôk hato aêntêk,

“Ondañô! Tem yanêm yenañ anyô ku te ek enja abô êmôñ ek o,

ôpên tem êpôpêk anêm loñôndê.

Malakai 3:1

³ *Kaêk te dalam haven loñ thiliv nena,

‘Nôpôpêk loñôndê ek Anyô Bêñ êlêm, ma nopesañ ba imbitak thêthôñ ek yani.’ ” *Aisaia 40:3*

⁴ *Aên ba Jon anyô hathik ñañ habitak anêñ loñ thiliv ba hanañ ek avômalô nede kapôlôñij liliñ ba nisik ñañ ek Wapômbên nêm iniñ kambom vê. ⁵ Êñ ma avômalô Judia lo Jelusalem sapên ibi thêthô ba i hadên yani ek enañ iniñ kambom bêñ. Ma Jon hathik i halôk ñañ Jolodañ.

⁶ *Jon ma hathak hik kwêv atu ba epesañ hathak bok kamel vuluk ma havak bokñgôp epesañ hathak bok kupik hayôhêk lamalim. Ma hathak hayañ kôm sopek lôk hanum biyo thôk. ⁷ *Ma hanañ nena, “Ôpatu ba tem emben ya yam anêñ lôklokwan ma bomañ ek yenañ. Yani ma anyô lôk athên bêñ ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yakôm ba yapole anêñ vakapô bokñgôp anêñ yak vê ami. ⁸ Yahathik môlô hathak ñañ. Ma donjom yani tem isik môlô esak Lovak Matheñ.”

Jon hathik Yisu

(Mat 3:13-17; Luk 3:21-22; Jon 1:32-34)

⁹ Wak te ma Yisu hatak Nasalet anêñ Galili ba halêm ma Jon hathik yani halôk ñañ Jolodañ. ¹⁰ Yisu haviyô anêñ ñañ kapô ma hayê leñ hakyav ma Lovak Matheñ halôk ba halêm ek yani hatôm menak bôbô.

¹¹ *Ma abô te halêm anêñ leñ nena, “O ma yenañ Okna atu ba yalenhaviñ. Yalenmavi anôñ hathak o.”

Sadañ halôk Yisu la ek indum kambom

(Mat 4:1-11; Luk 4:1-13)

¹² Ma ketheñ oyañ ma Lovak Matheñ hêv Yisu vê hi loñ thiliv.

¹³ *Yisu hamô loñ êñ hatôm wak 40, êñ ma Sadañ hayô ba halôk yani la. Yani hamô haviñ alim bomañ ma anjela eyabin yani.

* 1:3: Ais 40:3 * 1:4: Ap 13:24; 19:4 * 1:6: 2Kin 1:8; Mat 11:8 * 1:7: Ap 13:25 * 1:11:

Sng 2:7; Ais 42:1; Mat 12:18; Mak 9:7 * 1:13: Sng 91:11-13

Yisu anêḡ ku môḡ
(Mat 4:12-17; Luk 4:14-15)

14 *Etak Jon halôk koladônḡ, êḡ ma Yisu hi Galili ma hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi bêḡ nena, 15 **“Wakma lêk hayô yôv ba Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak lêk habobo. Aêḡ ba node kapôlômim liliḡ lôk nônmimbiḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi!”*

Yisu halam anyô ayova ek nesopa yani
(Mat 4:18-22; Luk 5:1-11; Jon 1:35-42)

16 Yisu habup hathak kasukthôm Galili anêḡ danḡ ma hayê Saimon lo yaḡ Andulu. Thai ma ḡê ik alim ba lêk ekaliv yakseḡ havenḡ. 17 Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thai, *“Mamu nôlêm nosopa ya. Tem yandum ba mamu nôbôv avômalô êtôm ôvôv alim halôk yakseḡ.”* 18 Ketheḡ oyaḡ ma thai êdô iniḡ yakseḡ hamô ma esopa yani.

19 Yisu habup hathak vauna ma hayê Jems lo Jon. Thai ma Sebedi nali ba êmô iniḡ yeḡ ma idu iniḡ yakseḡ titip. 20 Hayê thai ma halam, êḡ ma êdô lambô Sebedi hamô yeḡ haviḡ anêḡ ḡê ku, ma i esopa yani.

Yisu hêv ḡḡk vê
(Luk 4:31-37)

21 Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ba êmô. Ma Sabat hayô ba Yisu hi unyak yeḡ ma hadôḡ avômalô. 22 *Thêlô elanô anêḡ abô ba esonḡ kambom ma leniḡhabi nena yani miḡ hadôḡ i hatôm ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ ami. Mi, hadôḡ i hatôm anyô lôk athêḡ bêḡ. 23 Ma anyô te hamô unyak yeḡ êḡ ba ḡḡk lelaik hamô haviḡ yani. Ma halam nena, 24 **“Yisu anêḡ Nasalet, hôleḡ ek udum malê êndêḡ yêlô? Hôleḡ ek umbuliḡ yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêḡ anêḡ Anyô Mathenḡ.”*

25 Êḡ ma Yisu hathaḡ ḡḡk êḡ ba hanaḡ, *“O bônôḡ ma otak ôpêntu!”* 26 *Ma ḡḡk lelaik êḡ hayôkwiḡ ôpêḡ

kambom anôḡ ba hanḡaliak ma hatak ôpêḡ ba hi.

27 Ma avômalô sapêḡ esonḡ kambom ba enaḡ hadêḡ i, *“Malê êntêk aêḡ am? Yani hadôḡ auk lukmuk hatôm anyô lôk athêḡ bêḡ. Ma hanaḡ lôklokwaḡ hadêḡ ḡḡk lelaik ma elanô anêḡ abô ba esopa.”* 28 *Ma abô hathak Yisu halanḡviḡ havenḡ Galili iniḡ loḡ sapêḡ.

Yisu hadum avômalô lijiḡ bêḡ anôḡ mavi
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Ma Yisu thêlô etak unyak yeḡ, ma i Saimon lo Andulu iniḡ unyak. Ma Jems lo Jon i iviḡ. 30 Êyô unyak, ma enaḡ hadêḡ Yisu nena Saimon yaḡavi hapôm lijiḡ vovaḡ ba hêk. 31 Ma Yisu hi hadêḡ avi êḡ ma havalonḡ baḡ ma hadadi haviyô. Êḡ ma lijiḡ hatak yani ma hapôpêk nôḡ ek thêlô.

32 Wak halôk abuk ma avômalô ewa ḡê lôk lijiḡ lôk ḡê takatu ba ḡḡk habuliḡ i ba êlêm ek Yisu. 33 Lôk avômalô malak lôḡ êḡ sapêḡ êlêm iviḡ ba êmô unyak anêḡ piklêvônḡ. 34 *Êḡ ma Yisu hadum avômalô lôk lijiḡ lomaloma bêḡ anôḡ mavi. Ma hêv ḡḡk bêḡ anôḡ vê haviḡ. ḡḡk takêḡ eyala nena yani intu opalê ba miḡ hatak i ek nenaḡ abô ami.

Yisu da hi loḡ thiliv ek eteḡ mek
(Luk 4:42-44)

35 *Lôkbôk momaḡiniḡ mi ma Yisu haviyô ba hi loḡ thiliv ek eteḡ mek. 36 Ma Saimon thêlô i êbôleḡ yani havenḡ. 37 Êpôm yani ma enaḡ, *“Avômalô sapêḡ êbôleḡ o havenḡ.”*

38 Ma Yisu hanaḡ, *“Alôana buyaḡ. Alôana malak lôḡ takatu ba hamô habobo ek yanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô êndêḡ i imbiḡ. Hathak ôdônḡ êḡ iyom intu yahalêm.”* 39 *Ma Yisu havenḡ Galili iniḡ loḡ sapêḡ ma hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hamô iniḡ unyak yeḡ lôk hêv ḡḡk bêḡ anôḡ vê hêk avômalô.

* 1:14: Mak 6:17 * 1:15: Mat 3:2 * 1:22: Mat 7:28-29 * 1:24: Mak 5:7 * 1:26: Mak 9:26
* 1:28: Mat 4:24 * 1:34: Mak 3:10-12 * 1:35: Mat 14:23; Mak 6:46 * 1:39: Mat 4:23; 9:35

Yisu hadum anyô lôk palê lepla te mavi

(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

⁴⁰ Ma anyô lepla te hi hayô ek Yisu ma halek vadôn lélô ma habui hadên Yisu ba hanañ, “Hathak oda anêm lemhaviñ, ma hatôm undum ba yam-bitak mavi.”

⁴¹ Ma Yisu lahiki hathak ôpên ba hatak bañ hayôhêk yani ma hanañ, “Yalenhaviñ. Umbitak mabuñ mavi.”

⁴² Êñ ma palê lepla êñ hayôv ma lijukupik habitak mabuñ mavi.

⁴³ Ma Yisu hêv ôpên ba hi ketheñ ma hanañ lôklokwañ hadên yani nena, ⁴⁴* “Miñ onañ nôm êñ bêñ êndên avômalô vi ami. Nu êndên nê êbôk da ma nuñgwik o thô êndên i iyom. Ma osopa balabuñ atu ba Mose bôk hato ba nêm da ek nê êbôk da nêgê o nena lêk hubitak mabuñ.” ⁴⁵ Ma donjom ôpên miñ hasopa Yisu anên abô thêthôn ami. Mi, hanañ bêñ ba abô êñ hi mayaliv. Ba intu Yisu miñ hatôm ni lomalak nenanena ami. Mi, hi haven loñ thiliv, ma avômalô êlêm anên luluvu ba êyô ek nêgê yani.

2

Yisu hadum anyô havuviñ te mavi

(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

¹ Wak doho hale ba hi ma Yisu hi Kapaneam hathak loñbô ma avômalô elañô nena Yisu lêk hayô anên loñ.

² Êñ ma avômalô bêñ anôn êlêm ba êmô unyak kapô êñ aleba putup, ma unyak abôlêk putup aên iyom. Ma Yisu hanañ Wapômbên anên abô hadên i. ³ Ma anyô doho ewa anyô havuviñ te ba êlêm ma anyô ayova evak. ⁴ Avômalô bêñ anôn ba loñ putup ba miñ hatôm neja ôpên ba ini unyak kapô ek Yisu ami. Ba ethak unyak vôn ba êngô unyak vôn abyan ma êlêlô ôpên halôk yêm aleba habup ek Yisu. ⁵ Yisu hayê thêlônin êvhaviñ, ma hanañ hadên anyô havuviñ atu nena, “Yenañ okna, lêk yahêv anêm kambom sapên vê.”

* **1:44:** Wkp 14:1-32   * **2:16:** Mat 11:19

⁶ Ma nê lôkauk hathak abô balabuñ doho êmô haviñ ba lenjñhabi nena, ⁷ “Aisê ka ôpêntêk hanañ aên? Ôpên hason nena yani ma Wapômbên e? Anyô late miñ hatôm nêm kambom vê ami ma Wapômbên iyom.”

⁸ Yisu hayala thêlônin auk ba hanañ nena, “Aisê ka mólô lemimhikam hathak abô êntêk? ⁹ Abô alê intu vumvum ek yanañ êndên anyô havuviñ êntêk: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapên vê’ mena ‘Umbiyô onja anêm yêm ba omben.’ ¹⁰ Aên ba tem yanjik thô êndên mólô nena Anyô Anên Nakaduñ atu anên athên ma bêñ ba hatôm nêm kambom vê.” Êñ ma hanañ hadên anyô havuviñ atu aêntêk, ¹¹ “Yanañ êndên o nena umbiyô umiñ ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.” ¹² Êñ ma ôpên haviyô anên avômalô malêvôn ma hawa anên yêm ma hale yain ba hi. Avômalô eson kambom ba êbô Wapômbên anên athên ba enañ, “Yêlô miñ bôk ayê nômlate aêntêk ami!”

Yisu halam Livai

(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³ Ma Yisu hatup hi kasukthôm anên dañ. Ma avômalô bêñ anôn êyô ma yani hadôn i. ¹⁴ Yani habup hathak ma hayê Livai, Alpius nakaduñ hamô unyak ewa takis. Ma hanañ, “Ôlêm osopa ya.” Êñ ma haviyô ba hi hasopa yani.

¹⁵ Yisu hayañ nôm haviñ Livai hamô anên unyak. Ma nê ewa takis lôk nê idum kambom bêñ anôn êyô eyañ nôm haviñ yani lôk anên nê ku ek malê nena thêlô bêñ anôn esopa Yisu. ¹⁶ *Ma Palisi doho atu ba nê lôkauk hathak abô balabuñ êyê ma enañ hik anên nê ku lij, “Yisu hayañ nôm haviñ nê ewa takis lôk nê idum kambom eka?”

¹⁷ Yisu halañô iniñ abô ma hanañ, “Nê lôk lijñ iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijñ mi ma mi. Ma aên iyom yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom. Ma miñ yahalêm ek yandam nê thêthôn ami.”

Enañ hik Yisu liñ hathak kobom evak balabuñ ek nô

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸Wak te ma Jon anêñ nê ku lôk Palisi esopa iniñ kobom evak balabuñ ek nô ek leñinhabi Wapômbêñ. Ma avômalô doho êyô ek Yisu ma enañ hik liñ, “Jon lo Palisi iniñ nê ku evak balabuñ ek nô ma anêm ma mi eka?”

¹⁹Ma Yisu hanañ, “Anyô te hawa avi lukmuk, êñ ma anêñ anyô môlô eyañ nô lôk leñinmavi. Ma miñ hatôm nembak balabuñ ek nô ami. ²⁰Ma doñtom haven yam, ba ewa yani vê hêk thêlô, êñ ma anêñ nê môlô tem nembak balabuñ ek nô.

²¹“Anyô late hatôm enja sôp lukmuk bute ba indu sôp bô anêñ abyañ siñ esak ami. Hadum aêñ ma tem sôp lukmuk buêñ êmô sôp bô kisi. Êñ ma tem itip bêñ. ²²Ma môlô othak ôkê waiñ lukmuk halôk kolopak epesañ hathak bok kupik bô e? Mî! Waiñ lukmuk êñ tem imbuliñ bok kupik bô atu ba bôk thektheke ba tem ipup ba waiñ engasô ni. Ba intu othak ôkê waiñ lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isiñ mavi ma miñ ipup ami lôk waiñ miñ engasô ni ami.”

Yisu ma Sabat anêñ alañ

(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³Sabat te ma Yisu lôk anêñ nê ku i even ku kapô te, ma nê ku ewa wit doho ek nejañ. ²⁴*Ma Palisi enañ hadêñ Yisu, “Ondañô! Abô balabuñ hanañ nena Sabat ma miñ hatôm nandum ku ba naja nô ek nanğañ ami. Ma doñtom anêm nê ku ibuliñ waklavôñ êñ!”

²⁵*Ma Yisu hanañ nena, “Môlô bôk osam abô hathak Devit lôk anêñ nê môlô ema kisi ba idum e? ²⁶*Sêbôk atu ba Abiata hadum ku anyô bêñ habôk da, ma Devit habitak hayô Wapômbêñ anêñ unyak mathen kapô ma hayañ polom atu ba mathen anôñ. Polom êñ ma nê êbôk da iyom iniñ ek nejañ ba intu habuliñ abô balabuñ

buêñ. Ma doñtom Devit hayañ doho ma hêv doho hadêñ anêñ nê takatu ba iviñ yani ba eyañ.”

²⁷*Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Wapômbêñ hapesañ Sabat ek nêm avômalô sa ma miñ hapesañ avômalô ek Sabat eyabiñ i ami. ²⁸Aêñ ba Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma Sabat anêñ Alañ.”

3

Sabat ma Yisu hadum anyô bañ hatyôk te mavi

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

¹Ma Yisu habitak hayô unyak yen kapô hathak loñbô. Ma anyô bañ hatyôk te hamô unyak êñ kapô. ²Ma nê takatu ba êbôlêm loñôndê ek nenañ Yisu bêñ êmô ma ititiñ yani nena tem indum ôpêñ mavi êndêñ Sabat mena mi e? ³Êñ ma Yisu hanañ hadêñ ôpatu ba bañ hatyôk nena, “Umbiyô umiñ ek avômalô sapêñ nêgê o.”

⁴*Vêm ma hanañ hik thêlô liñ nena, “Alalô hatôm nandum malê ek nasopa balabuñ Sabat? Hatôm alalô nandum mavi mena nandum kambom? Hatôm alalô nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nanğik i vônô?” Ma doñtom sapêñ bônôñ.

⁵Ma Yisu lamaniñ ba hatitiñ i hawê haven lôk lamalaiñ hathak thêlô evaloñ kapôlôñiñ loñ. Êñ ma hanañ hadêñ ôpatu, “Oto bahem.” Ma ôpêñ hatô bañ ma bañ êñ habitak mavi hathak loñbô. ⁶*Yôv ma Palisi ethak doñtom haviñ avômalô Israe vi atu ba esopa Helot. Ma evak abô ek nêpôm loñôndê te ek nijik Yisu vônô.

Avômalô bêñ anôñ esopa Yisu

(Mat 12:15-16; Luk 6:17-19)

⁷Yisu lôk anêñ nê ku etak loñ êñ ba i kasukthôm anêñ dañ ma avômalô Galili bêñ anôñ esopa yani. ⁸Avômalô anêñ Judia ma Jelusalem lo Idumia ma nañ Jolodañ vi lôk Taia ma Saidon, bêñ anôñ elañô nô takatu ba Yisu hadum ba intu êlêm ek nêgê yani.

* 2:24: Lo 23:25 * 2:25: 1Sml 21:1-6 * 2:26: Wkp 24:5-9 * 2:27: Lo 5:14 * 3:4: Luk 14:3

* 3:6: Mat 22:15-16

⁹ Ma Yisu hayê avômalô bêñ anôñ ba hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena nêpôm yeñ te yapiñ ek avômalô ekalabu yani siñ ma esak yeñ êñ ba ni êmô. ¹⁰ *Ek malê nena bôk hadum avômalô lôk lijiñ bêñ anôñ mavi ba avômalô takatu ba idum lijiñ denañ intu lôklokwañ ek nêsôm yani. ¹¹ *Ma ngôk lelaik takatu êyê yani ma êv yak êlôk êk yani ma ba elañ lôklala nena, “O ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ.” ¹² *Ma donjom Yisu hanañ lôklokwañ hadêñ thêlô ek miñ nenañ yani bêñ êndêñ anyôla ami.

Yisu dalam ñê ku laumiñ ba lahavuju

(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

¹³ Ma Yisu hathak dum te ba hi ma dalam ñê takatu ba yani lahaviñ ba i hadêñ yani. ¹⁴ Ma habi bañ hayô hamiñ anyô hatôm laumiñ ba lahavuju ma dalam i nena aposel. Yani hatak i ek nêmo imbiñ yani lôk nêmi i ba ini ek nenañ Wapômbêñ anêñ abô bêñ. ¹⁵ Ma yani lahaviñ nêmi lôklokwañ êndêñ thêlô ek nênem ngôk lomaloma vê. ¹⁶ *Êntêk ma anyô laumiñ ba lahavuju takatu ba Yisu dalam i. Saimon atu ba dalam nena Pita ma ¹⁷ *Jems lo yañ Jon, thai iniñ lambô ma Sebedi. Ma dalam i nena Boanegis. Boanegis anêñ ôdôñ nena Kakalu anêñ Nali. ¹⁸ Ma Andulu lôk Pilip ma Batolomiu lo Matyu ma Tomas lo Jems Alpius nakaduñ ma Tadius lôk Saimon anyô Selot* te ¹⁹ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanañ Yisu bêñ.

Yisu lo Belsebul
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23; 12:10)

²⁰ Ma Yisu lôk anêñ ñê ku êyô unyak te kapô ma avômalô bêñ anôñ êyô ba ekalabu thêlô siñ hathak lonbô aleba miñ hatôm nejañ nômi ami. ²¹ Ma Yisu anêñ avômalô elañ abô hathak nômi êñ ma êlêm ek neja yani ba ini

neyabiñ ek malê nena avômalô enañ nena anêñ auk lêk molo.

²² *Ñê lôkauk hathak abô balabuñ anêñ Jelusalem êlôk ba êlêm ma enañ, “Belsebul* hamô haviñ yani! Ba intu hêv ngôk vê hathak ngôk iniñ anyô bêñ Belsebul anêñ lôklokwañ.”

²³ Ma Yisu dalam thêlô êlêm ethak donjom ma hanañ abô lon kapô doho hadêñ i. “Sadañ hatôm nêmi Sadañ vê e? ²⁴ Mi, avômalô lon bêñ te evaki vose hi ôdôñ ju, êñ ma tem nênem yak. ²⁵ Lôk avômalô ôdôñ te evaki vose hi ôdôñ ju, êñ ma tem nênem yak aêñ iyom. ²⁶ Ba intu Sadañ hik vovak haviñ yanida ba havaki vose hi ôdôñ ju, êñ ma tem yani nêmi yak ba tem miñ êmô ami. ²⁷ Odañ abô yañ imbiñ. Anyô te hatôm imbitak êyô anyô lôklokwañ yañ anêñ unyak kapô ba enja anêñ nômkama vani e? Mi anôñ! Ôpêñ embalon anyô lôklokwañ êñ ba ekak lon am, êñ ma yani hatôm enja anêñ nômkama vani. ²⁸ Yanañ avanôñ êndêñ môlô nena Wapômbêñ tem nêmi avômalô iniñ kambom lomalomaloma lôk abôma takatu ba enañ vê. ²⁹ Ma donjom anyôla hayê Lovak Mathen anêñ ku ba hanañ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêñ anêñ ku’, êñ ma Wapômbêñ miñ hatôm nêmi kambom êñ vê êñjêk ôpêñ ami. Ma mi. Anêñ kambom êñ tem êñjêk thêthô.”

³⁰ Yisu hanañ abô takêñ hathak ñê takatu ba enañ nena ngôk lelaik hamô haviñ yani.

Yisu anêñ talêbô lôk iviyañ
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

³¹ *Ma Yisu anêñ talêbô lôk iviyañ êyô imiñ yaiñ ma êv anyô te ba hi ek enañ êndêñ Yisu nena êlêm yaiñ. ³² Avômalô bêñ anôñ lêk ekalabu yani siñ ba enañ, “Lemtambô lôk môlôviyañ imiñ yaiñ ba leniñhaviñ nêgê o.”

* **3:10:** Mat 14:36 * **3:11:** Luk 4:41 * **3:12:** Mak 1:34 * **3:16:** Jon 1:42 * **3:17:** Luk 9:54

* **3:18:** Selot anêñ ôdôñ nena anyô atu ba hapôlik hathak Lom iniñ gavman ek miñ eyabiñ avômalô Israel ami. * **3:22:** Mat 9:34; 10:25 * **3:22:** Belsebul ma Sadañ anêñ athêñ yañ. * **3:31:** Mak 6:3; Jon 2:12; Ap 1:14

³³ Ma Yisu hanañ hik liñ, “Opalê intu yenañ wakatik lôk aiañ thêlô?”

³⁴⁻³⁵ Ma Yisu hayê avômalô nômbêñ atu ba ekalabu yani siñ ma hanañ, “Avômalô takatu ba esopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ, intu yenañ wakatik lôk aiañ ma livôñ thêlô. Ba intu môlô êntêk ma yenañ wakatik lôk aiañ thêlô.”

4

Abô loñ kapô hathak anyô hapaliv yanvêk

(Mat 13:1-23; Luk 8:4-15)

¹ *Ma Yisu hadôñ avômalô hathak loñbô hamô kasukthôm anêñ dan. Ma avômalô bêñ anôñ ekalabu yani siñ ba intu hathak yeñ te ba hi hamô kasuk habobo liñdan ma avômalô imiñ liñdan habup hathak. ² *Ma hadôñ thêlô hathak abô loñ kapô bêñ anôñ. Ba hanañ nena, ³ “Odanô! Anyô te hi hapaliv anêñ yanvêk halôk anêñ ku. ⁴ Yani hapaliv yanvêk takêñ ma vi halôk loñôndê. Êñ ma menak êpôm ba eyañ. ⁵ Ma doho halôk valu kikiliñ ba intu hapup kethen ek malê nena pik dokte iyom. ⁶ Ma doñtom wak habi hayô hêk ma hakapok ek malê nena anêñ ngalôk ma bidonña. ⁷ Ma vi halôk loñ yak lôkmanñiñ kapô ba yak êñ halumbak hayô yanvêk takêñ vov. Ba intu miñ yanvêk êñ hik anôñ ami. ⁸ Ma doñtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêñ ba hik anêñ anôñ. Vi hatôm 30, ma vi 60, ma vi 100.”

⁹ Yôv ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlô ñê lôk lemôndôñ ma nodanô abô êntêk katô!”

¹⁰ Avômalô nômbêñ atu etak Yisu ba i, êñ ma yani lôk anêñ ñê ku laumiñ ba lahavuju ma avômalô takatu ba even havenañ yani iyom intu thêlô êmô. Ma thêlô enañ hik yani liñ hathak abô loñ kapô takatu ba yani hanañ anêñ ôdôn. ¹¹ Ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ lêk hêv anêñ auk loñ kapô hathak anêñ loñ lôkliñyak hadêñ môlô. Ma doñtom

avômalô vi atu ba êmô yaiñ ek anêñ loñ lôkliñyak, thêlô ethak elañô abô êñ hathak abô loñ kapô iyom. ¹² *Aêñ ba, “thêlô tem nêgê bêñ anôñ, ma doñtom tem miñ neyala ami. Ma tem nedañô abô bêñ anôñ, ma doñtom tem miñ neyala abô takêñ anêñ ôdôn ami.

Yakô thêlô nede kapôlôñiñ liliñ, ma Wapômbêñ nêm iniñ kambom vê.” *Aisaia 6:9-10*

¹³ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlô miñ oyala abô loñ kapô êntêk ami e? Aêñ ba tem môlô noyala abô loñ kapô yan aisé? ¹⁴ Anyô atu ba havatho yanvêk, êñ ma hatôm yani havatho Wapômbêñ anêñ abô. ¹⁵ Ma avômalô vi ma êtôm yanvêk atu ba epaliv halôk loñôndê. Thêlô êñ elañô Wapômbêñ anêñ abô. Ma doñtom kethen oyañ ma Sadañ hayô ba hêv abô takatu ba evatho halôk thêlô kapôlôñiñ vê. ¹⁶ Ma avômalô vi ma hatôm yanvêk epaliv halôk valu kikiliñ. Thêlô elañô Wapômbêñ anêñ abô ba êvhaviñ kethen lôk leñiñmavi. ¹⁷ Ma doñtom miñ habi ngalôk ami ba intu imiñ vauna iyom. Ek malê nena malaiñ lôk vovañ hapôm thêlô hathak Wapômbêñ anêñ abô, êñ ma etak iniñ êvhaviñ kethen oyañ. ¹⁸ Ma avômalô vi êtôm yanvêk epaliv halôk loñ yak lôkmanñiñ kapô. Avômalô takêñ elañô Wapômbêñ anêñ abô, ¹⁹ *ma doñtom thêlô leñiñhiki bêñ anôñ hathak iniñ lôkmala pik êntêk lôk valuselen ma maleniñkilik hathak nômkama lomaloma. Auk takêñ intu hasivuñ Wapômbêñ anêñ abô ba thêlô miñ ik iniñ anôñ ami. ²⁰ Ma avômalô vi ma êtôm yanvêk epaliv halôk pik mavi. Thêlô elañô ba evalon loñ hêk thêlôniñ kapôlôñiñ. Doho iniñ anôñ atu ba hik ma hatôm 30 ma doho 60 ma doho hatôm 100.”

Êthôkwêñ atum hamiñ ek nêm deda (Luk 8:16-18)

* **4:1:** Mak 3:7-9; Luk 5:1-3   * **4:2:** Mat 13:34; Mak 4:33-34   * **4:12:** Ap 28:26-27   * **4:19:** Mat 19:23-24   * **4:21:** Mat 5:15; Luk 11:33

21 *Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ nena, “Môlô othak ôtôm atum ba oson halôk uñ kapô mena uvuñ hamô loñ kapô e? Mi, môlô ôtôm ba ôthôkwên liñ hamiñ. 22 *Nôm kama nômbên atu ba hamô loñ kapô, êñ ma vêmam ka tem imbitak yaiñ. Ma nômkama takatu ba anyô havuñ hêk loñ kapô, êñ ma vêmam ka tem imbitak deda. 23 O anyô lôk lemôndôñ ma ondanô abô êntêk.”

24 *Vêm ma Yisu hanañ, “Lemim- imbi abô takatu ba yahanañ katô. Ma olañô mavi, êñ ma tem noyala katô anôñ lôk noja auk mavi bêt anôñ imbiñ. 25 *Ôpatu ba halañô Wapômbên anêñ abô, ma tem Wapômbên nêm auk bêt anôñ êndên yani. Ma donjom ôpatu ba miñ halañô Wapômbên anêñ abô ami, anêñ auk mavi atu ba bôk hamô haviñ yani, Wapômbên tem nêm vê.”

Abô loñ kapô hathak yanvêk halumbak bêt

26 Ma Yisu hanañ, “Wapômbên anêñ loñ lôklinyak ma aêntêk. Anyô te hapaliv yanvêk halôk anêñ ku kapô. 27 Ma hêk hadên bôlôvôn ma haven hadên lôkwak. Ma donjom yanvêk da hapup ba habitak bêt, ba anyô êñ miñ hayala ami. 28 Pik da hadum ku ba yanvêk êñ hapup ba livuk habitak ma habi ñauñ ba hik va hayô hamô. 29 *Ma nômkama takên hapôpêk i, êñ ma anyô êñ hawa biñ ba hale anôñ hathak ek malê nena waklavôn neja anôñ hayô.”

Abô loñ kapô hathak ava yaôna (Mat 13:31-32; Luk 13:18-19)

30 Ma Yisu hanañ, “Yanañ aisê esak Wapômbên anêñ loñ lôklinyak ek nêm auk êndên môlô? Lôk abô loñ kapô alê yanñ intu tem yanañ? 31 Wapômbên anêñ loñ lôklinyak ma hatôm ava yaônate ba havatho halôk anêñ ku. Ava êñ ma yaôna lôk. 32 Ma donjom hapup ba habitak alokwan daim ba

hamôn ek nômkama ku kapô vi. Alokwan êñ anêñ thanañ ma bêt ba intu loñ kapô mavi ek menak nedav iniñ unyak êndôk ba nêmô.”

Yisu hanañ abô loñ kapô iyom (Mat 13:34-35)

33 Ma Yisu hathak hanañ abô loñ kapô bêt anôñ aên iyom hadên avômalô. Ma hadôn thêlô hatôm thêlôda iniñ auk eyala nômkama. 34 Avômalô bêt anôñ êmô haviñ yani, êñ ma hathak hadôn i hathak abô loñ kapô iyom. Ma yanida lôk anêñ nê ku iyom êmô, êñ ma hanañ anêñ ôdôn bêt hadên i.

Yisu hanañ ba lovak bêt hama (Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

35 Wak êñ anêñ yanñ habôk ma Yisu hanañ hadên anêñ nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” 36 Êñ ma thêlô etak avômalô nômbên atu ma ethak yeñ atu ba Yisu hamô ba i. Ma yeñ doho i haviñ. 37 Êñ ma ôthôm bêt lôk lovak hayô ba hayuv ñañ ba ñañ hançasô halôk yeñ kapô ba hadum ek êmô yeñ seson. 38 Yisu hayô hêk kwalim te hêk yeñ layuk ba hêk sôm. Êñ ma anêñ nê ku êyô ik liñ ba enañ, “Kêdônwaga, ñañ tem endok alalô. Ma hoson nena êñ ma nômkama oyan e?”

39 Êñ ma Yisu haviyô ma hathañ ñañ budum lôk lovak ba hanañ nena, “Nôn gwêk yaô ma ômô tiññ!” Yôn ma lovak hama ma ñañ hêk labalina.

40 Ma Yisu hanañ hadên anêñ nê ku nena, “Môlô ôkô eka? Miñ ôêvhaviñ ami denañ e?”

41 Ma nê êñ elowaliñ kambom ba enañ hik thêlôda liñ, “Yani ma opalê ba intu ñañ lo lovak elañô anêñ abô ba esopa.”

5

Yisu hên ngôk kambom vê hêk anyô te (Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Yisu lôk anêñ nê ku i kasukthôm vi tuvulu ma êyô avômalô Gelasa iniñ

* 4:22: Mat 10:26; Luk 12:2

* 4:24: Mat 7:2

* 4:25: Mat 13:12; 25:29; Luk 19:26

* 4:29: Jol

3:13; ALK 14:15

pik. ² Ma yeŋ hathak liŋ ma Yisu habup pik. Êŋ ma anyô lôk ŋgôk lelaik te halêm anêŋ siô ba hi hadêŋ Yisu. ³ Yani hathak hamô siô ma miŋ hatôm anyô late embaloŋ yani loŋ ami. Ma miŋ hatôm nekak yani loŋ esak seŋ ami. ⁴ Bôk evaloŋ yani lôbôlôŋ ba ekak va lobaŋ lusu hathak seŋ ma doŋtom hathô seŋ êŋ kisi. Anyô late miŋ hatôm embaloŋ ôpêŋ ba êmô tiŋiŋ ami, milôk. ⁵ Ma wak lo bôlôvôŋ sapêŋ ma hamô ba haven seŋ siô lo dum ma haŋgaliak ba haŋgothe liŋkupik hathak valu.

⁶ Yani hayê Yisu halêm daim denaŋ, ma halaŋviŋ ba hi hadêŋ Yisu ma halek vadôŋ lélô hamô Yisu ma. ^{7-8*} Ma Yisu hanaŋ hadêŋ ôpêŋ, “Ŋgôk lelaik, otak ôpêntêk ba nu.” Ma anyô lôk ŋgôk êŋ halam lôklala bomaŋ, “Yisu, Wapômbêŋ Leŋ Anôŋ Biŋ anêŋ Nakaduŋ, hólêm ek undum malê êndêŋ ya? Esak Wapômbêŋ anêŋ athêŋ miŋ nêŋ vovaŋ êndêŋ ya ami!”

⁹ Êŋ ma Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ, “Anêŋ athêŋ nena?”

Ma ôpêŋ hanaŋ, “Yenaŋ athêŋ nena Nê Vovak Lubuŋlubuŋ, ek malê nena yêlô ma bêŋ anôŋ.” ¹⁰ Ma yani hateŋ Yisu lôbôlôŋ nena miŋ nêŋ thêlô vé ênjêk loŋ êŋ ami.

¹¹ Bok bêŋ anôŋ eyaŋ nôŋ êmô dum te habobo loŋ êŋ. ¹² Ma ŋgôk takêŋ enaŋ hik Yisu liŋ nena, “Nêŋ yêlô vé ni êndôk bok takêŋdaku kapô.” ¹³ Êŋ ma Yisu halôk ba hêv thêlô vé i êlôk bok takêŋ kapô. Ma bok takêŋ elaviŋ ketheŋ ba i hadêŋ loŋ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba ŋaŋ halok sapêŋ vônô. Bok takêŋ ma hatôm 2,000.

¹⁴ Ma nê takatu ba eyabiŋ bok êsôv ba i enaŋ bêŋ haven malak bêŋ lôk loŋ yaô nenanena haviŋ. Êŋ ma avômalô i ek nêgê nôŋ atu ba lêk habitak. ¹⁵ Thêlô êyô ma êyê ôpatu ba bôk ŋgôk lubuŋlubuŋ êmô iviŋ yani lêk hapuk sôp ma anêŋ auk mavi ba hamô tiŋiŋ. Êŋ ma thêlô êkô kambom. ¹⁶ Ma nê takatu ba êyê nôŋ êŋ

enaŋ abô hadêŋ avômalô hathak malê atu hapôm anyô lôk ŋgôk êŋ ma enaŋ hathak bok takatu ba elok ŋaŋ ba ema haviŋ. ¹⁷ Êŋ ma avômalô eteŋ Yisu lôklokwaŋ ek etak thêlôniŋ loŋ ba ni buyaŋ.

¹⁸ Yôv ma Yisu hathak yeŋ, ma anyô atu ba ŋgôk bôk hamô haviŋ yani hapetenak nena, “Hatôm yasôk imbiŋ o e?” ¹⁹ Ma doŋtom Yisu miŋ halôk hathak ôpêŋ anêŋ abô ami ba hanaŋ nena, “Nu anêŋ unyak lôk anêŋ avômalô. Ma onaŋ êndêŋ thêlô esak nômbêŋ atu ba Anyô Bêŋ hadum hathak o lôk hêv anêŋ lahaviŋ hadêŋ o.” ²⁰ Êŋ ma ôpêŋ havôhi anêŋ loŋ ma hanaŋ hathak nômbêŋ atu ba Yisu hadum hadêŋ yani haven malak laumiŋ atu ba hamô Dekapolis kapô. Ma avômalô loŋ êŋ sapêŋ elanô ba eson kambom.

Avena ŋama lôk avi liŋiŋ
(*Mat 9:18-26; Luk 8:40-56*)

²¹ Yisu hathak yeŋ ba hi liŋdaŋ vi tuvulu hathak loŋbô. Yani hamiŋ liŋdaŋ, ma avômalô bêŋ anôŋ isup i ethak doŋtom ba ekalabu yani siŋ. ²² Ma anyô bêŋ hayabiŋ unyak yeŋ te halêm, anêŋ athêŋ nena Jailus. Yani hi hayê Yisu ma hêv yak halôk Yisu va luvi. ²³ Ma hapetenak nena, “Yenaŋ avena tem ema. Ma hatôm ôlêm ba otak bahem êyôŋgêk yani ek imbitak mavi ba êmô lôkmala e?” ²⁴ Êŋ ma Yisu hi haviŋ yani.

Ma avômalô bêŋ anôŋ esopa yani ba ekalabu yani siŋ. ²⁵ Avi te hamô loŋ êŋ ba hapôm liŋiŋ thalaleŋ halom hatôm sondabêŋ laumiŋ ba lahavuju. ²⁶ Dokta bêŋ anôŋ idum ek nêŋem yani sa ma doŋtom miŋ êtôm ami ma êv vovaŋ iyom. Avi êŋ hêv anêŋ valu lôkthô hadêŋ thêlô, ma doŋtom liŋiŋ êŋ miŋ hakaŋok dokte ami ma halom hêk denaŋ. ²⁷ Ma bôk halaŋô abô hathak Yisu, ba intu halôk avômalô nômbêŋ êŋ kapô ma haven Yisu yam ba hasôm anêŋ sôp daŋ. ²⁸ Yani lahabi nena, “Yambaloŋ anêŋ kwêv iyom ma tem ya mavi.” ²⁹ Hasôm iyom

* 5:7-8: Mak 1:24

ma kethen oyan ma anêḡ thalalen hakapok ma hayala nena malain êḡ hatak yani.

³⁰ *Ma Yisu hasaê nena anêḡ lôklokwan doho hêv yak. Êḡ ma hik i liliḡ hamiḡ avômalô takêḡ malêvônḡ ma hanaḡ, “Opalê hasôm ya?”

³¹ Ma anêḡ ḡê ku enaḡ, “Hôyê avômalô nômbêḡ êntêk ekalabu o siḡ ma honaḡ hik liḡ hathak opalê hasôm o eka?”

³² Ma doḡtom Yisu hatitiḡ hawê havenḡ nena opalê intu hasôm yani.

³³ Ma avi êḡ hayala nôḡm atu ba lêk hapôm yani, ba intu hakô ba halowaliḡ ma hi halek vadônḡ lêlô hêk Yisu va. Ma hanaḡ nôḡm takêḡ bêḡ hadêḡ yani. ³⁴ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani nena, “Yenaḡ avena, anêḡm hôêvhaviḡ hadum ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali. Anêḡm lijiḡ lêk hatak o.”

³⁵ Yisu hanaḡ abô denaḡ ma anyô doho êlêḡm anêḡ Jailus anêḡ unyak ba enaḡ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdônḡwaga ma miḡ ḡnêḡm malain êndêḡ yani ami.”

³⁶ Ma doḡtom Yisu miḡ halaḡô iniḡ abô ami ma hanaḡ hadêḡ Jailus nena, “Miḡ ôkô ami, ôḡnêḡmimiḡ iyom.”

³⁷ Yisu hadô avômalô ini nimbiḡ yani ba hawa Pita lo Jems ma yaḡ Jon iyom ba i haviḡ yani. ³⁸ Thêlô êyô Jailus anêḡ unyak ma hayê avômalô lêk elan asêḡ malêḡ lôk thôthô bêḡ anônḡ. ³⁹ Êḡ ma hi unyak kapô ma hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Olanḡ ba thôthô bêḡ êntêk eka? Amena ma hêk sôm iyom ma miḡ hama ami.” ⁴⁰ Ma thêlô emalik hathak yani.

Ma Yisu hêv thêlô vê ba ele yaḡ ba i, ma hawa amena êḡ anêḡ talêbô lo lambô ma anêḡ ḡê ku lô atu iyom iviḡ yani ba i unyak kapô atu ba amena hêk. ⁴¹ *Êḡ ma havalonḡ avena baḡ ma hanaḡ hathak abô Hiblu aêntêk, “Talita kum!” (Abô êḡ anêḡ ôdônḡ nena, “Yenaḡ avena, yanaḡ êndêḡ o nena umbiyô.”) ⁴² Ma kethen oyan

ma avena êḡ haviyô ba havenḡ. Yani anêḡ sondabêḡ hatôm laumiḡ ba la-havuju. Thêlô êyê ba eboloba kambom. ⁴³ Ma Yisu hanaḡ lôklokwan hadêḡ thêlô nena miḡ nenaḡ nôḡm êḡ bêḡ êndêḡ anyôla ami. Ma nêḡnêḡm nôḡm ek enaḡ.

6

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu (Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

¹ Yisu hatak lonḡ êḡ ma hi anêḡ malak ôdônḡ ma anêḡ ḡê ku i iviḡ.

² *Sabat anêḡ Waklavônḡ hayô ba Yisu hi unyak yeḡ ma hadônḡ avômalô. Ma avômalô bêḡ anônḡ elanḡ anêḡ abô ba esonḡ ma enaḡ nena, “Ôpêntêk hawa abô lôk auk takêntêk anêḡ êsê ba intu hadum nômbithi hathak? ³ Ôpêḡ ma anyô halav unyak e? Yani ma Malia nakaduḡ ma Jems lo Josep ma Judas lo Saimon thêlô iniḡ te bêḡ e? Ma anêḡ livi êḡmô lonḡ êntêk haviḡ alalô e?” Thêlô enaḡ aêḡ, ma êpôlik hathak yani.

⁴ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Plopet hawa athêḡ bêḡ hêk malak yaḡ. Ma doḡtom anêḡ malak ôdônḡ lôk anêḡ thalalenḡ ma anêḡ avômalô, ma hatôm anyô athêḡ mi.” ⁵ Aêḡ ba Yisu miḡ hatôm idum nômbithi êḡḡk lonḡ êḡ ami, ma hatak baḡ hayô hêk anyô lôk lijiḡ tomtom iyom ba ibitak mavi. ⁶ Ma Yisu hasonḡ kambom hathak thêlô miḡ êvhaviḡ yani ami.

Yisu hêv ḡê ku ba i

(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yisu hi lomalak nenanena ma hadônḡ avômalô. ⁷ Ma halam anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju ethak doḡtom ma habi i sam ba hêv juju ba i lôk hêv lôklokwanḡ hadêḡ thêlô ek nêḡnêḡm ḡgôk lelaik vê.

⁸ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ i nena, “Nobalonḡ unim kôm kwandiḡ iyom. Ma miḡ noja nôḡm la doho imbiḡ ami. Polom lôk vak ma valu imiḡ unim vak damaḡ ami, dô. ⁹ Ma uḡḡwik vemim kapô bokḡḡp iyom, ma miḡ

* 5:30: Luk 6:19 * 5:34: Mak 10:52; Luk 7:50; 17:19 * 5:41: Luk 7:14 * 6:2: Jon 7:15 * 6:4: Jon 4:44 * 6:8: Luk 10:4-11

noja kwêv ju ami. ¹⁰ Ma ôyô unyak te, ma nômo unyak ên iyom endeba notak lonj ên ba unu buyan. ¹¹ *Ma lonj takatu ba miñ ewa môlô thô ami lôk êdô nedañô môlônim abô, ma waklavôn otak lonj ên, ma ungwik vonḡovañ takatu ba hamô vemim kapô vê êndôk thêlô malenij ek injik iniñ kambom thô.”

¹² Ên ma Yisu anênj nê ku i lomalak ma enañ ek avômalô nede kapôlônij liliñ. ¹³ *Thêlô êv ngôk bên anônj vê lôk etak nôm lênlênj hayô hamô avômalô lôk lijiñ bên anônj leñj kadôk ba idum i ibitak mavi.

Helot lahabi nena Yisu ma Jon anyô hathik ñañ

(Mat 14:1-12; Luk 3:19-20; 9:7-9)

¹⁴ *Kiñ Helot Antipas halañô abô hathak Yisu ek malê nena avômalô sapênj bôk eyala yani katô. Doho enañ, “Jon anyô hathik ñañ haviyô hathak lonjbô ba intu hawa lôklokwan ba hadum nômbithi takênj.”

¹⁵ Ma vi enañ, “Yani ma Elia.”

Ma vi enañ, “Yani ma plopet te hatôm plopet tak sêbôk doho.”

¹⁶ Ma doñtom Helot halañô abô takênj ma hanañ nena, “Jon, ôpatu ba bôk yahadabênj laselo kisi, lêk haviyô hathak lonjbô!”

¹⁷⁻¹⁸ *Sêbôk ma Helot hawa yañ Pilip anênj avi Helodias vani. Ba Jon hanañ hadênj Helot nena, “Lêk howa mamuyan yanavi vani ba intu hubuliñ abô balabuñ.” Ên ma Helot hêv abô ek nebalonj Jon. Ma evalonj yani ba ekak lonj ma êdô hamô koladônj. ¹⁹ Ma Helodias havalonj anênj lamanij hathak Jon lonj ba lahaviñ nijik yani vônô, ma doñtom miñ hatôm ami, ²⁰ ek malê nena Helot hakô ek Jon. Yani hayala nena Jon ma anyô mathenj lôk anyô thêthônj. Aênj ba hayabiñ Jon mavi. Ma hathak halañô Jon anênj abô ba lahiki kambom, ma doñtom lahaviñ bên anônj ek endañô anênj abô.

²¹ Havenj yam ma Helodias hapôm lonjondê te. Helot hanḡabôm nômbênj ek lahabi anênj waklavônj talêbô hawa yani. Ba dalam anênj nê bênjbênj takatu ba ethak êv yani sa lôk nê vovak laik môñ ma nê bênjbênj anênj Galili. ²² Thêlô eyañ nôm êmô ma Helodias nalavi hayô haloyenj ba hadum Helot lôk anênj nê bênjbênj sapênj malenij mavi.

Ên ma kiñ hanañ hadênj avena ên, “Lemhaviñ malê ba honañ ma tem yanêm êndênj o.” ²³ Ma havak abô haviñ yani nena, “Yanañ avanônj biñ dake nena honañ hik ya liñ hathak nômlate ek yanêm êndênj o, ên ma tem yanêm iyom. Ma honañ hadênj ya ek yambak yenañ pik lôk nômkama sapênj vose êndôk malêvônj ba yanêm vi êndênj o, ên ma hatôm.”

²⁴ Ên ma avena ên hi hanañ hik talêbô liñ, “Yanañ aisê?”

Ma talêbô hanañ, “Onañ nena, ‘Yalenj haviñ Jon anyô hathik ñañ wakadôk.’”

²⁵ Ma avena ên havôhi lêvôkê ma hanañ hadênj kiñ nena, “Yalenj haviñ êntêk iyom ma otak Jon anyô hathik ñañ wakadôk êndôk belev te ba nêm êndênj ya.”

²⁶ Ma kiñ halañô ma lamalaiñ bênj, ma doñtom bôk havak abô halôk nê bênjbênj malenij yôv. Ba intu hadô enañ nena mi. ²⁷ Aênj ba hêv ôpatu ba hathak hik anyô vônô ba hi ek enja Jon wakadôk ba êlêm. Anyô ên hi koladônj ma hadabênj Jon laselo kisi. ²⁸ Ma hatak halôk belev te, ma hawa ba hi hêv hadênj avi muk atu. Ma avi ên hawa ba hi hêv hadênj talêbô. ²⁹ Ma Jon anênj nê ku elañô abô ên, ma êlêm ewa anênj liñkupik ba i elav halôk siô valu abyañ.

Yisu havakônj avômalô hatôm 5,000
(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-13)

³⁰ *Aposel itup êyô ek Yisu hathak lonjbô ma enañ hathak nômbênj takatu ba thêlô idum lo êdônj. ³¹ Ma avômalô

* **6:11:** Ap 13:51 * **6:13:** Jem 5:14 * **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19-20 * **6:17-18:** Wkp 18:16 * **6:30:** Luk 10:17

bêḅ anôḅ i ba êlêm ba Yisu lôk anêḅ ḅê ku miḅ hatôm nejaḅ nôḅ ami. Ba intu hanaḅ hadêḅ anêḅ ḅê ku nena, “Nôlêm ek alôana loḅ thiliv bute ek naja lovak.”

³² Aêḅ ba thêlôda iyom ethak yeḅ te ba i loḅ thiliv bute. ³³ Ma doḅtom avômalô bêḅ anôḅ êyê thêlô ma eyala loḅ atu ba thêlô tem ini. Ba intu avômalô anêḅ lomalak lomalak elañviḅ ba êyô loḅ êḅ êmôḅ vêm ka Yisu lôk anêḅ ḅê ku êyô evenḅ yam. ³⁴ *Ma Yisu hathak liḅ ma hayê avômalô bêḅ anôḅ lêk êmô hatôm boksipsip takatu ba alaḅsi mi, ba intu lahiki hathak thêlô. Ma hadôḅ thêlô hathak nôḅkama bêḅ anôḅ.

³⁵ *Yaḅsiḅ hayô ma anêḅ ḅê ku i hadêḅ yani ma enaḅ, “Lêk yaḅsiḅ ma alalô amô loḅ thiliv. ³⁶ Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk loḅ takatu ba hamô habobo ek nêḅnêḅ iniḅ nôḅ vuli ek nejaḅ.”

³⁷ Ma doḅtom Yisu hanaḅ nena, “Mi, môlôda nobakôḅ i.”

Êḅ ma thêlô enaḅ viyaḅ, “Ai, avômalô nôḅbêḅ anôḅ ba intu napôm valu êtôm ku ayôḅ baheḅvi ba lahavulô anêḅ vuli ek nanêḅ nôḅ vuli esak e?”

³⁸ Ma Yisu hanaḅ hik thêlô liḅ, “Môlônim polom vithê? Ôḅgô am.”

Ma i êyê ma enaḅ nena, “Polom baheḅvi ma alim ju.”

³⁹ Êḅ ma Yisu hanaḅ ek anêḅ ḅê ku nenaḅ êndêḅ avômalô ek nimbi i sam ni lodôḅlodôḅ nenanena ba nêḅdôk nêḅmô kamuḅ mavi atu. ⁴⁰ Ma thêlô ibi i sam hi lodôḅlodôḅ ba vi ma hatôm 100 êmô dôm te ma ôdôḅ yaḅ ma hatôm 50 êmô lodôḅlodôḅ aêḅ. ⁴¹ Ma Yisu hawa polom baheḅvi lôk alim ju atu. Ma hêḅ ma hathak leḅ ma hêḅ mek. Vêm ma haya polom êḅ ma hêḅ hadêḅ anêḅ ḅê ku ek nimbi sam êndêḅ avômalô takatu ba êmô. Ma hadum aêḅ hathak alim ju atu haviḅ. ⁴² Ma avômalô sapêḅ eyaḅ ba leḅḅviyak. ⁴³ Ma polom lôk alim

wata vi atu ba hamô ma ḅê ku isup halôk vak sam laumiḅ ba lahavuju. ⁴⁴ Ma anyô takatu ba eyaḅ nôḅ êḅ ma hatôm 5,000.

*Yisu haveḅ kasukthôm anêḅ dôḅmlê
(Mat 14:22-33; Jon 6:16-21)*

⁴⁵ Vêm ma Yisu hanaḅ hadêḅ anêḅ ḅê ku nena nesak yeḅ ba nêḅmôḅ ba ini Betsaida. Ma yanida hamô ek nêḅ avômalô ba ini am. ⁴⁶ *Yani hêḅ avômalô ba i, êḅ ma yani hathak dum te ba hi ek eteḅ mek.

⁴⁷ Hale vônô ma yeḅ atu lôk anêḅ ḅê ku êmô kasukthôm malêvôḅ biḅ ma Yisu da intu hamô liḅdaḅ denaḅ. ⁴⁸ Ma hayê lovak hayuv anêḅ ḅê ku lôk yeḅ ba hamô yeḅ loḅ hale hi. Ma thêlô lôklokwaḅ ek ivusiḅ yeḅ. Habobo tem eyaḅ ma Yisu haveḅ kasuk anêḅ dôḅmlê ba hi hadêḅ thêlô. Yani hadum ek nêḅ thêlô liliḅ, ⁴⁹⁻⁵⁰ *ma doḅtom anêḅ ḅê ku êyê yani haveḅ kasuk anêḅ dôḅmlê ba esoḅ nena anyôla dahô. Thêlô sapêḅ êyê yani ba êkô kambom ba elañ boloba.

Ma ketheḅ oyaḅ ma Yisu hanaḅ hadêḅ thêlô nena, “Môlô miḅ nôkô ami ma nôḅmô yaô! Ya êntêk!” ⁵¹ *Ma yani hathak yeḅ haviḅ thêlô ma lovak bêḅ êḅ hama. Ma thêlô esoḅ kambom ba leḅḅhabi mayaliv. ⁵² Ek malê nena iniḅ auk ma thektheḅ denaḅ ba miḅ eyala polom atu ba Yisu haḅgôli anêḅ ôdôḅ ami.

*Yisu hadum avômalô lôk liḅḅ mavi
hêk Genesalet
(Mat 14:34-36; Jon 6:22-25)*

⁵³ Thêlô ethak liḅdaḅ vi tuvulu anêḅ Genesalet ma êthô yeḅ hamô. ⁵⁴ Etak yeḅ ba êlôk biḅ ma avômalô êyê Yisu ba eyala yani ketheḅ. ⁵⁵ Ba intu elañviḅ evenḅ loḅ sapêḅ ba ewa ḅê lôk liḅḅ halôk yêm ba i loḅ atu ba elañô nena Yisu tem êmô. ⁵⁶ Loḅ nôḅbêḅ atu ba yani hi, malak yaônena lôk malak bêḅbêḅ, ma avômalô ewa ḅê lôk liḅḅ ba i êdô i hêk loḅ ethak doḅtom halôk. Ma eteḅ yani ek nêḅsôm anêḅ

* 6:34: Nam 27:17; Mat 9:36

* 6:35: Mak 8:1-9

* 6:46: Luk 5:16

* 6:49-50: Luk 24:37

* 6:51: Mak 4:39

kwêv daim anêḡ daḡ iyom. Ma sapêḡ
atu ba êsôm ma ibitak mavi.

7

*Yisu hanaḡ hathak nôḡ takatu ba
tem indum anyô lelaik
(Mat 15:1-20)*

¹ Ma Palisi lo ḡê lôkawk hathak abô
balabuḡ doho êlêm anêḡ Jelusalem
ba ekalabu Yisu siḡ. ² *Ma thêlô êyê
Yisu anêḡ ḡê ku doho eyaḡ nôḡ lôk
bahaḡ “lelaik” ma miḡ ithik bahaḡiḡ
hatôm Palisi iniḡ abô majaḡ hanaḡ
ami. ³ (Palisi lôk avômalô Israël ethak
esopa limi iniḡ kobom ba intu ethak
ithik bahaḡiḡ hatôm kobom atu ba
limi ethak idum. Ithik aêḡ ma hatôm
nejaḡ nôḡ, ma miḡ ithik aêḡ ami ma
miḡ hatôm nejaḡ nôḡ ami. ⁴ *Lôk
i loḡ etak nôḡ hamô ek nêḡnêḡ vuli
ba êvô êlêm ma miḡ ithik nôḡ takatu
ba ewa hatôm iniḡ bôk lo loḡ atu ba
ethak idum ami, êḡ ma miḡ hatôm ne-
jaḡ nôḡ takêḡ ami. Thêlô ethak esopa
limi iniḡ bôk lo loḡ ba ithik tase lôk
uḡ ma belev lôk nôḡkama lomaloma
hatôm iniḡ abô majaḡ hanaḡ.)

⁵ Êḡ ma Palisi lôk ḡê lôkawk hathak
abô balabuḡ enaḡ hadêḡ Yisu, “Aisê
ka anêḡ ḡê ku eyaḡ nôḡ lôk bahaḡiḡ
lelaik ma miḡ esopa bumalô iniḡ abô
majaḡ ami?”

⁶ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô,
“Plopet Aisaia bôk hato abô avanôḡ
hathak môlô ḡê takatu ba onaḡ abô
mavi ma doḡtom udum kambom
lomaloma ba hanaḡ nena,

“Avômalô êntêk êbô yenaḡ athêḡ
hathak veḡiḡbôlêk oyaḡ.

Ma doḡtom kapôlôḡiḡ ma hêk
daim bô ek ya.

⁷ Thêlô êv yeḡ oyaḡ hadêḡ ya.

Ma ethak enaḡ thêlôda iniḡ abô
iyom ba esau nena,

“Êntêk ma Wapômbêḡ anêḡ abô.”

Aisaia 29:13

⁸ Môlô ovaloḡ ḡê pik iniḡ kobom loḡ
ma otak Wapômbêḡ anêḡ abô bal-
abuḡ.”

⁹ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena,
“Môlô ôdô Wapômbêḡ anêḡ abô bal-
abuḡ ba osopa môlôda unim abô ma-
jaḡ. ¹⁰ *Hatôm Mose bôk hanaḡ
aêḡntêk, ‘Nodovak lemami lo lemtami’
ma ‘Ôpatu ba hathaḡ lambô lo talêbô
hathak abô kambom, ma nijik ôpêḡ
vônô.’ ¹¹ Ma doḡtom môlô othak onaḡ
nena anyôla hanaḡ hadêḡ lami nena,
‘Yenaḡ nôḡkama atu ba hamô ek
yanêḡ mamu sa, êḡ ma bôk yahaḡaḡ
nena tem yanêḡ êḡndêḡ Wapômbêḡ
êtôm da. Ba intu miḡ hatôm yanêḡ
mamu sa ami.’ ¹² Êḡ ma numiḡ yaḡi
loḡ siḡ ek nêḡ talêbô lo lambô sa.

¹³ Môlô othak osopa libumi iniḡ bôk
lo loḡ ba ôvôliḡ dômiḡ ek Wapômbêḡ
anêḡ abô. Lôk udum kobom loma-
loma aêḡ iyom.”

¹⁴ Ma Yisu halam avômalô nôḡmbêḡ
atu êlêm hadêḡ yaḡi hathak loḡbô
ma hanaḡ, “Môlô sapêḡ, nodanô ya
lôk noyala abô takêḡntêk. ¹⁵⁻¹⁶ *Nôm
eyaḡ miḡ hatôm indum anyô imbitak
lelaik ami. Mi. Nôm takatu ba hamô
anyô kapô ba hale yaḡi, intu hadum
anyô habitak lelaik.”*

¹⁷ Yisu hatak avômalô nôḡmbêḡ atu
ma hi unyak kapô. Êḡ ma anêḡ ḡê
ku enaḡ hik yaḡi liḡ hathak abô loḡ
kapô atu ba hanaḡ. ¹⁸ Ma Yisu hanaḡ,
“Ma môlô ôthôḡ haviḡ e? Odaḡ katô!
Nôm takatu ba eyaḡ, miḡ hatôm idum
anyô imbitak lelaik êḡḡêk Wapômbêḡ
ma ami. ¹⁹ Nôm takêḡ miḡ halôk anyô
kapô ba habuliḡ iniḡ auk ami. Mi,
hi hamiḡ anyô lasoam vêḡ ma hale
yaḡi ba hi.” (Yisu hanaḡ aêḡ ek hik
thô nena nôḡ eyaḡ sapêḡ ma lêk mavi
iyom.)

²⁰ Ma Yisu hanaḡ nena, “Nôm
takatu ba hamô anyô kapô ba hale
yaḡi, intu hadum anyô ibitak lelaik
hêk Wapômbêḡ ma. ²¹ Nôm takatu
ba hamô anyô kapô ba hale yaḡi

* 7:2: Luk 11:38 * 7:4: Mat 23:25 * 7:10: Kis 20:12; 21:17; Lo 5:16 * 7:15-16: Ap 10:14-15

* 7:15-16: ḡê lôkawk vi enaḡ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêḡntêk: O anyô
lôk lemôḡndôḡ ma ondanô abô êntêk.

ma aêntêk: auk kambom lôk sek waliliņ ma vani lôk ik anyô vônô ma idum sek haviņ anyô yaņ yanavi lôk ²² malenijkilik ma lenijhabi auk kambom hathak anyô vi lôk abôyaņ ma idum nôm kambom hathak anyô yaņ ma miņ mama ami lôk lenđaņ hathak anyô yaņ anêņ nômkama ma enaņ abôyaņ hathak anyô yaņ lôk êbôî hathak iniņ athêņ ma idum nômkama hatôm nê molo. ²³ Nôm kambom takêņ intu hamô anyô kapô ba hale yaïņ ba hadum ôpêņ habitak lelaik.”

*Avi Ponisia te hêvhaviņ Yisu
(Mat 15:21-28)*

²⁴ Ma Yisu hatak loņ êņ ma hi haven loņ takatu ba habobo Taia. Ma hi unyak te kapô ma hadô ek avômalô neyala nena yani hamô loņ êņ. Ma doņtom miņ hatôm imbuņ i ek avômalô ami. ²⁵ Ma avi te atu ba ŋgôk lelaik hamô haviņ nalavi halanô nena Yisu lêk hayô loņ êņ. Êņ ma hi kethêņ ma halek vadôņ lêlô hêk Yisu ma. ²⁶ Yani ma avi Glik te ba talêbô havathu hêk Ponisia hamô Silia kapô. Ba hanaņ hik Yisu liņ lôk kapô malaiņ nena nê molo ŋgôk atu ba hamô haviņ nalavi vê.

²⁷ Ma Yisu hanaņ nena, “Alalô nanê m nô m êndêņ avômena vê mam. Ma kambom ek nakaliv avômena iniņ nô m êndêņ avuņ.”

²⁸ Ma avi êņ hanaņ, “Anyô Bêņ, êņ ma avanôņ. Ma doņtom avuņ ethak isup avômena iniņ nô m mapmap atu ba hêv yak halôk balê vibini ba eyaņ.”

²⁹ Ma Yisu hanaņ, “Abô atu ba honaņ ma mavi ba intu ômbônu. Ŋgôk êņ lêk hatak nalum avi yôv.”

³⁰ Ma avi êņ hayô anêņ unyak ma hayê nena ŋgôk lêk hatak nalavi ba nalavi lêk hêk bônôņ hêk anêņ loņ.

*Yisu hadum anyô lêndôņ lôk abôlêk
putup te mavi*

³¹ Ma Yisu hatak Taia iniņ loņ hêk ma hasopa Saidon habup halôk ba hi hayô Dekapolis iniņ loņ vê m ma havôhi kasukthôm Galili. ³² Êņ ma

ewa anyô lêndôņ lôk abôlêk putup te ba êyô ek Yisu ma enaņ hik yani liņ lôk kapôlôņiņ ek etak baņ êyôņgêk ôpêņ.

³³ Ma Yisu hawa ôpêņ ba hi daim dokte ek avômalô ma hasoņ baņgwasiņ halôk ôpêņ lêndôņ kapô. Vê m ma hasôwapôk hathak baņ ma hasôm ôpêņ dahalaņ. ³⁴ Ma hayê leņ ma hik siv auk ma hanaņ hadêņ ôpêņ hathak abô Hiblu nena, “Epata!” (Anêņ ôdôņ nena lemôndôņ ekyav.) ³⁵ Êņ ma ôpêņ lêndôņ lo abôlêk hakyav ma hanaņ abô halê m yaïņ.

³⁶ *Ma Yisu hanaņ nena miņ nena bêņ êndêņ anyôla ami. Hanaņ aêņ lôbôlôņ ma doņtom avômalô miņ bônôņ ami ma enaņ bêņ hi ba hi.

³⁷ *Ma avômalô eson kambom ba enaņ, “Yani hadum nômkama lôkthô ma mavi anôņ. Hadum nê lenôndôņ kô tôņ elanô abô ma nê venijbôlêk putup enaņ abô halê m yaïņ.”

8

*Yisu havakôņ avômalô hatôm 4,000
(Mat 15:32-39)*

¹ *Ma wak te ma avômalô bêņ anôņ êlê m ethak doņtom hathak loņbô. Ma thêlô nô m mi ek nejaņ. Êņ ma Yisu halam anêņ nê ku êlê m ma hanaņ hadêņ i nena, ² “Yaleņ hik ya hathak avômalô nô mbêņ êntêk. Thêlô bôk ê mô haviņ ya hatôm wak lô ba iniņ nô m lêk mi. ³ Doho êlê m anêņ loņ daim bô ba intu yahêv i ba i oyaņ, ma tem maleņiņ etaba êndôk loņôndê ba nê nê m yak.”

⁴ Ma anêņ nê ku enaņ nena, “Loņ êntêk ma loņ thiliv ma avômalô bêņ anôņ. Aêņ ba alalô naja polom anêņ êsê ek nanê m êndêņ i?”

⁵ Ma Yisu hanaņ hik thêlô liņ, “Môlônim polom vithê intu hamô?”

Ma enaņ nena, “Bahenvi ba lahavuju.”

⁶ Ma Yisu hanaņ hadêņ avômalô nô mbêņ atu nena nêndôk nê mô biņ. Ma hawa polom bahenvi ba lahavuju atu ma hêv lamavi hadêņ Wapômbêņ.

Ma haya ba hêv hadêñ anêñ ñê ku ek nebanî êndêñ avômalô nômbêñ atu ba êmô. ⁷ Ma iniñ alim yaônena tomtom hamô havinñ. Hêv lamavi hathak vêm ma hêv hadêñ anêñ ñê ku ek nebanî êndêñ avômalô imbiñ. ⁸ Ma avômalô nômbêñ êñ eyañ ba leñiñviyak. Ma ñê ku isup nôm wata halôk vak sam bahenñvi ba lahavuju. ⁹ Avômalô takêñ ma hatôm 4,000. Yôv ma Yisu hêv thêlô sapêñ ba i. ¹⁰ Ma yani hathak yeñ havinñ anêñ ñê ku ba i Dalmanuta iniñ loñ.

*Palisi leñiñhavinñ ñêgê lavôñiñ te
(Mat 16:1-4)*

¹¹ Ma Palisi êyô ma enañ hik Yisu liñ lôklokwanñ nena, “Undum lavôñiñ te ek injik thô nena Wapômbêñ hêv o ba hólêm mena mi e?” Thêlô enañ aêñ ek nesau yani iyom. ¹² *Êñ ma Yisu hik siv auk ma hanañ, “Avômalô bôlônñ êntêk leñiñhavinñ yandum lavôñiñ te ek injik thô nena Wapômbêñ bôk hêv ya ba yahalêm eka. Yanañ avanônñ êndêñ môlô nena tem miñ yandum lavôñiñ ek avômalô bôlônñ êntêk ñêgê ami, ma mi.” ¹³ Yôv ma Yisu hatak thêlô ma hathak yeñ hathak loñbô ba hi kasukthôm vi tuvulu.

*Abô loñ kapô hathak Palisi lôk
Helot iniñ yis
(Mat 16:5-12)*

¹⁴ Yisu anêñ ñê ku leñiñpaliñ ba miñ ewa polom bêñ anônñ ba ethak yeñ ami ma ewa polom donñtom iyom. ¹⁵ *Ma Yisu hanañ lôklokwanñ hadêñ thêlô nena, “Noyabinñ am esak Palisi lo Helot iniñ yis.”*

¹⁶ Ma ñê ku enañ hadêñ thêlôda nena, “Betha hanañ hathak alalô polom mi la.”

¹⁷ *Ma donñtom yani hayala iniñ abô atu ba enañ ba hanañ hik thêlô liñ, “Môlô onañ hathak miñ owa polom ami eka? Môlô ôthônñ lôk miñ oyala ami denañ e? Ma unim auk ma thekthek e? ¹⁸ Môlô ñê lôk malemim ma miñ ôyê tak ami e? Ma môlô ñê

lôk lemimôndônñ ma miñ olañô abô ami e? Ma môlô miñ lemimhabi nôm atu ba bôk yahadam ami e? ¹⁹ *Yahaya polom bahenñvi ek avômalô hatôm 5,000 ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enañ, “Laumiñ ba lahavuju.”

²⁰ “Ma yahaya polom bahenñvi ba lahavuju ek avômalô hatôm 4,000, ma usup polom wata halôk vak sam vithê?”

Ma enañ, “Bahenñvi ba lahavuju.”

²¹ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ i, “Aisê, miñ oyala ami denañ e?”

*Yisu hadum anyô mapusip te mavi
hêk Betsaida*

²² Ma thêlô i êyô Betsaida ma avômalô doho ewa anyô mapusip te hayô ma enañ hik yani liñ lôklokwanñ ek êsôm ôpêñ. ²³ Ma Yisu havalonñ anyô mapusip hamô bañ ma hadadi ba thai etak malak bêñ ma i daim dokte. Ma Yisu hasôwapôk hathak ôpêñ madaluk luvi ma hatak bañ hayô hêk ôpêñ. Ma hanañ, “Hôyé nômlate mena mi e?”

²⁴ Ma ôpêñ hêv ma liñ ma hanañ, “Yahayê avômalô doho, ma donñtom thêlô hatôm alokwanñ i ba êlêm.”

²⁵ Êñ ma Yisu hatak bañ hayô hêk ôpêñ madaluk hathak loñbô. Ma ôpêñ madaluk hakyav ba habitak mavi ma hayê nômkama sapêñ halêm yainñ. ²⁶ Ma Yisu hanañ nena, “Nu oda anêm unyak ma miñ nu malak bêñ ami.”

*Pita hanañ nena Yisu ma Kilisi
(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)*

²⁷ Ma Yisu lôk anêñ ñê ku etak loñ êñ ma ibup ethak malak nenanena takatu ba hamô habobo Sisalia Pili-pai. Evey loñônde denañ ma hanañ hik anêñ ñê ku liñ, “Avômalô ethak elam ya nena opalé?”

²⁸ *Ma thêlô enañ nena, “Doho enañ nena o ma Jon anyô hathik ñañ ma doho enañ nena o ma Elia ma doho enañ nena o ma plopet bô te.”

* **8:12:** Mat 12:39; Luk 11:29 * **8:15:** Luk 12:1 bêñ. * **8:17:** Mak 6:52 * **8:19:** Mak 6:41-44

* **8:15:** Yis ma nôm atu ba hadum polom hathinñ * **8:28:** Mak 6:15 * **8:29:** Jon 6:68-69

29* Ma Yisu hanaŋ hik thêlô liŋ, “Ma mólôda olam ya nena opalê?”

Êŋ ma Pita hanaŋ bêŋ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêŋ hêv ek nêŋ anêŋ avômalô bulubiŋ.”

30* Ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ ek miŋ nenaŋ abô êŋ bêŋ êndêŋ anyôla ami.

Yisu hanaŋ abô hathak anêŋ ŋama (Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 Ma Yisu hadôŋ thêlô ba hanaŋ nena, “Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu tem esopa Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba enja vovaŋ bêŋ anôŋ. Ma Israeŋ iniŋ ñê bêŋbêŋ lôk ñê bêŋbêŋ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuŋ tem nimbuliŋ dômiŋ êndêŋ yani. Ma Wapômbêŋ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loŋbô.” 32 Yisu hanaŋ abô takêŋ bêŋ hadêŋ thêlô, êŋ ma Pita hawa yani hi daim dokte ma hathaŋ ba hanaŋ nena, “Miŋ onaŋ aêŋ ami.”

33 Ma doŋtom Yisu hik ma liliŋ ba hayê anêŋ ñê ku vi ma hathaŋ Pita ba hanaŋ, “Sadaŋ, nu daŋ! Hosopa anyô iniŋ auk iyom ma miŋ hosopa Wapômbêŋ anêŋ auk ami.”

34 *Êŋ ma Yisu halam avômalô nômbêŋ atu ba êlêm iviŋ anêŋ ñê ku ma hanaŋ, “Anyôla hadum ek esopa ya, êŋ ma êmbôliŋ dôŋ êndêŋ yanida ma enja anêŋ alovalaŋaŋsiŋ ba esopa ya. 35 Ek malê nena ôpatu ba lahabi bêŋ anôŋ hathak anêŋ lôkmala pik, anêŋ lôkmala êŋ tem nêŋ yak. Ma doŋtom ôpatu ba hatak anêŋ lôkmala ek hasopa ya lôk yenaŋ abô, yani êŋ tem enja lôkmala anôŋ. 36 Anyô te hawa nômkama pik sapêŋ, ma doŋtom miŋ hasopa Wapômbêŋ ami ba anêŋ lôkmala hêv yak, êŋ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôŋ, tem enja vovaŋ. 37 Ma anyôla hatôm nêŋ nômlate êndêŋ Wapômbêŋ ek enja anêŋ lôkmala esak loŋbô e? Mi anôŋ! 38 *Avômalô bôlôŋ êntêk ma lêk idum kobom kambom lomaloma ba êdô Wapômbêŋ. Aêŋ ba anyôla mama ek

ya lôk yenaŋ abô, ma embenŋ yam atu ba Anyô Anêŋ Nakaduŋ êlêm imbiŋ Lambô anêŋ deda lôkmaŋgiŋ lôk anêŋ aŋela mathenŋ, ma yani tem mama ek ôpêŋ aêŋ iyom.”

9

1 *Ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Yanaŋ avanôŋ êndêŋ mólô nena Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak tem êlêm imbiŋ anêŋ lôklokwaŋ bêŋ. Ma mólô vi atu ba umiŋ loŋ êntêk tem nômô lôkmala denaŋ, ma ôŋgô nôŋ êŋ imbiŋ.”

Yisu liŋkupik habitak yaŋda (Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 *Wak bahenŋvi ba lahavute hale ba hi ma Yisu hawa Pita lo Jems ma Jon iviŋ yani ba ethak dumlolê daim te ba i êmô daluk. Êŋ ma Yisu liŋkupik habitak yaŋda hêk thêlô maleŋiŋ. 3 Ma anêŋ kwêv habitak thapuk anôŋ biŋ ba anyô pik la miŋ hatôm isik anêŋ kwêv ba imbitak thapuk aêŋ ami. 4 Ma kethenŋ oyaŋ ma Elia lo Mose êyô ma enaŋ abô haviŋ Yisu ba thêlô êyê.

5 Ma Pita hanaŋ hadêŋ Yisu, “Kêdôŋwaga, mavi anôŋ ek lêk alalô amô loŋ êntêk. Yêlô tem nadav unyak lôkkupik lokwaŋlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” 6 (Thêlô êkô kambom ba êthôŋ abô nenaŋ paliŋ ba intu Pita hanaŋ aêŋ.)

7 Ma buliv te hayô hava thêlô siŋ, ma abô te halêm anêŋ buliv êŋ kapô nena, “Intu ma yenaŋ Okna atu ba yalenŋhaviŋ videdaŋ. Ba nodanô anêŋ abô!”

8 Ma kethenŋ oyaŋ ma thêlô êyê hawê havenŋ ma Yisu iyom intu hamiŋ ma miŋ anyôla hamiŋ haviŋ yani ami.

9 Vêŋ ma etak dumlolê êŋ ba êlôk ele i ma Yisu hanaŋ lôklokwaŋ ek miŋ nenaŋ nôŋ atu ba êyê bêŋ êndêŋ anyôla ami endeba Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ema ba imbiyô ênjêk ŋama esak loŋbô am. 10 Aêŋ ba thêlô

* 8:30: Mak 9:9 * 8:34: Mat 10:38-39; Luk 14:27 * 8:38: Mat 10:33 * 9:1: Mak 13:30

* 9:2: Ap 3:22; 2Pi 1:17-18

ivun abô êḡ hêk thêlôda ma miḡ enaḡ bêḡ ami, ma doḡtom enaḡ abô pôk bêḡ hathak “ema lo imbiyô êḡjêk ḡama” anêḡ ôdôḡ ma aisê?

11 *Ma thêlô enaḡ hik Yisu liḡ, “Aisê ka ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ enaḡ nena Elia tem êmôḡ ba êlêm vêm ka Mesia?”

12-13 *Ma Yisu hanaḡ nena, “Avanôḡ! Elia tem êmôḡ ek indum nômkama sapêḡ imbitak mavi esak loḡbô. Ma doḡtom yanaḡ êndêḡ môlô nena Elia bôk halêm yôv. Ma avômalô esopa iniḡ leḡḡhaviḡ iyom ba idum kambom lomaloma hadêḡ yani hatôm atu ba Wapômbêḡ anêḡ kapya bôk hanaḡ hathak yani. Ma doḡtom aisê ka Wapômbêḡ anêḡ kapya hanaḡ nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem enja vovaḡ bêḡ lôk nêmbôliḡ dômiḡ êndêḡ yani?”

*Yisu hêv ḡôk vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)*

14 Yisu thêlô êyô ek ḡê ku vi ma êyê avômalô bêḡ anôḡ lêk ethak doḡtom ba êmô. Ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ lôk anêḡ ḡê ku vi atu ba êmô enaḡ abô ba êkôki hathak. 15 Ma avômalô nômbêḡ êḡ êyê Yisu, ma eson kambom ba elarḡviḡ i ma ewa yani thô.

16 Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Môlô ôkôkam hathak malê?”

17 Ma anyô te hamiḡ avômalô nômbêḡ êḡ kapô ba hanaḡ, “Kêdôḡwaga, ḡôk te havalonḡ yenaḡ okna abôlêk loḡ ba miḡ hatôm enaḡ abô ami. Ba intu yahawa halêm ek o. 18 ḡôk hathak hayôkwiḡ yani ba habi yani halôk pik ma abôlêk wapôk tha-puk hale yaiḡ ma halonolonḡ abôlêk kalalanḡ ma liḡ havuviḡ ba thotho. Yahananḡ ek anêm ḡê ku nêḡnêm ḡôk êḡ vê ma doḡtom thêlô miḡ hatôm ami.”

19 Ma Yisu hanaḡ viyaḡ, “Yahamô haviḡ môlô sawa daim ma doḡtom miḡ ôêvhaviḡ ami ma owa auk lokban

aleba yakapôlônḡ lêk hagiap hathak môlô. Noja okna êḡ êlêm.”

20 Êḡ ma ewa okna atu hi hadêḡ Yisu. ḡôk hayê Yisu, ma hayôkwiḡ okna êḡ kambom ba hêv yak halôk pik ba hapiki ma abôlêk thôk hêv yak.

21 Ma Yisu hanaḡ hik lambô liḡ, “ḡôk habuliḡ yani hadêḡ ḡḡê?”

Ma lambô hanaḡ nena, “Sêbôk ba yani yaôna. 22 ḡôk êḡ habi yani halôk atum lôk ḡaḡ lôbôlônḡ ek injik yani vônô ma doḡtom mi. Aêḡ ba o hatôm undum ek ḡôk êḡ etak yenaḡ okna, êḡ ma hôêv kapôlôm ek yai.”

23 *Ma Yisu hanaḡ, “Aisê ka honaḡ nena, ‘o hatôm?’ Wapômbêḡ hatôm indum nômkama sapêḡ ek ḡê takatu ba êvhaviḡ yani.”

24 Ma kethêḡ oyaḡ ma okna êḡ anêḡ lambô hanaḡ, “Yahêvhaviḡ ba undum ek yenaḡ auk atu ba miḡ yahêvhaviḡ ami êkôk ya liḡ ek yanêmimbiḡ!”

25 Ma Yisu hayê nena avômalô êvôv i kethêḡ ethak doḡtom, êḡ ma hathaḡ ḡôk lelaik atu ba hanaḡ, “O ḡôk vembôlêk lôk lemôndôḡ putup, ya-hanaḡ hadêḡ o nena otak okna êntêk ba nu ma miḡ ômbôlêm esak loḡbô ami.”

26 *Ma ḡôk halaḡ boloba ma hayôkwiḡ okna êḡ kambom ma hale yaiḡ ba hi. Ma okna êḡ hêk inaḡ anyô ḡama ba avômalô enaḡ nena, “Lêk hama.” 27 Ma doḡtom Yisu havalonḡ hamô banḡ vi ma havôv ba haviyô hamiḡ.

28 Vêm ma Yisu lôk anêḡ ḡê ku iyom êmô unyak kapô ma thêlô enaḡ hik yani liḡ, “Aisê ka yêlô miḡ hatôm nanêm ḡôk êḡ vê ami?”

29 Ma Yisu hanaḡ viyaḡ hadêḡ thêlô, “Mek iyom intu hatôm nêm ḡôk anêḡ aêḡ vê.”

*Yisu hanaḡ bôlônḡ yaḡ hathak anêḡ ḡama
(Mat 17:22-23; Luk 9:43-45)*

30 *Ma thêlô etak loḡ êḡ ba ibitak êyô Galili. Ma Yisu hadô avômalô

* 9:11: Mal 3:1 * 9:12-13: Sng 22:1-18; Ais 53:3; Mal 4:5-6; Mat 11:14 * 9:23: Mat 21:21; Mak 11:23 * 9:26: Mak 1:26 * 9:30: Jon 7:1 * 9:31: Mak 8:31; 10:32-34

neyala nena thêlô lêk êmô êsê ³¹ *ek êndôn anêḡ nê ku. Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba netak êndôk avômalô bahenḡ. Ma tem nijik yani vônô, ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak loḡbô.” ³² *Ma anêḡ nê ku êthônḡ abô êḡ anêḡ ôdônḡ paliḡ lôk êkô ek nenaḡ injik yani liḡ.

Opalê intu anyô bêḡ?

(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³ Ma Yisu thêlô êyô Kapaneam ma i êmô unyak kapô te. Êḡ ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ, “Môlô ôkôkam hathak malê haveḡ loḡôndê ba ôlêm?” ³⁴ Thêlô eyala nena thêlô êkôki hathak thêlô alisê intu anyô bêḡ ek Yisu anêḡ nê ku vi ba intu thêlô bônônḡ. ³⁵ *Ma Yisu halôk hamô ma halam anêḡ nê ku lauminḡ ba lahavuju takatu ba êlêm. Ma hanaḡ, “Lemimhaviḡ numbitak anyô bêḡ, êḡ ma undum o endeba yaôna ba ôtôm avômalô lôkthô iniḡ anyô ku oyaḡ.”

³⁶ Ma hawa amena te ba hadô hamiḡ thêlô malêvônḡ. Ma havalonḡ hamiḡ ma hanaḡ hadêḡ thêlô, ³⁷ * “Ôpatu ba hêvhaviḡ ya ba hawa amena yaônate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô haviḡ.”

Ôpatu ba hadum ku haviḡ alalô ma miḡ numiḡ yani loḡ siḡ ami

(Luk 9:49-50)

³⁸ Ma Jon hanaḡ hadêḡ Yisu nena, “Kêdônḡwaga, yêlô ayê anyô te hêv ḡḡk vê hathak anêm athêḡ. Ma doḡtom yani ma miḡ alalô te ami, ba intu yêlô ananḡ ek yani etak ku êḡ.”

³⁹ Ma doḡtom Yisu hanaḡ nena, “Dô! Miḡ numiḡ yani loḡ siḡ ami. Ôpatu ba hadum nômbithi hathak

yaḡ athêḡ ma tem miḡ enaḡ abô kambom kethenḡ esak ya ami, ⁴⁰ *ek malê nena ôpatu ba miḡ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniḡ te. ⁴¹ *Yanaḡ avanônḡ êndêḡ môlô nena anyô te hayê nena môlô ma Kilisi anêḡ avômalô ba hêv ḡḡ hadêḡ môlô, ôpêḡ tem enja anêḡ vuli.

Umiḡ lôklokwaḡ ek kambom miḡ esale o thô ami

(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴² “Ma anyô te hadum ba yaḡ amena atu ba hêvhaviḡ ya te hêv yak, ôpêḡ tem êpôm malaiḡ bêḡ anônḡ. Ôpêḡ tem nêsôkwêḡ valu bêḡ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ḡḡwêk makidiḡ ba ema. Malaiḡ êḡ ma yaôna ek malaiḡ atu ba yani tem êpôm embenḡ yam. ⁴³⁻⁴⁴ *Ma bahem hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba nêm vê ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Bahem vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma bahem luvi hamô ba hudum kambom, êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem ni loḡ atu ba atum hathaḡ ba miḡ hama ami. Ba intu malaiḡ bêḡ anônḡ.* ⁴⁵⁻⁴⁶ Ma vem hadum ba hudum kambom, êḡ ma odabêḡ kisi ba nêm vê ek miḡ undum kambom esak loḡbô ami! Vem vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma vem luvi hamô ba hudum kambom, êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem ni loḡ atu ba atum hathaḡ ba miḡ hama ami. Ba intu malaiḡ bêḡ anônḡ.* ⁴⁷ *Ma malem daluk hadum ba hudum kambom, êḡ ma ômbi vê. Malem daluk vi iyom ma malaiḡ, ma doḡtom mavi ek nu malak leḡ. Ma malem daluk luvi hamô ba hudum kambom, êḡ ma lemvimkupik sapêḡ tem ni loḡ atu ba atum hathaḡ ba miḡ hama ami. Ba intu malaiḡ bêḡ

* **9:32:** Luk 9:45 * **9:35:** Mat 20:25-27; Mak 10:43-44; Luk 22:24-26 * **9:37:** Mat 10:40 * **9:40:**

Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:41:** Mat 10:42 * **9:43-44:** Mat 5:30 * **9:43-44:** Nê lôkauk vi enaḡ

nena abô doho atu ba Mak hatu ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Loḡ êḡ ma matiḡyak tem nejaḡ anyô liḡkupik êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ, ma atum tem esaḡ anyô êmô aêḡ. * **9:45-46:** Nê lôkauk vi enaḡ

nena abô doho atu ba Mak hatu ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Loḡ êḡ ma matiḡyak tem nejaḡ anyô liḡkupik êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ, ma atum tem esaḡ anyô êmô aêḡ. * **9:47:** Mat 5:29 * **9:48:**

Ais 66:24

anôñ. ⁴⁸ * ‘Loñ êñ ma matiñyak tem nejan anyô liñkupik êtôm wak nômbênj intu sapênj, ma atum tem esanj anyô êmô aênj.’ ⁴⁹ Atum tem êpôm avômalô sapênj êtôm ñgwêk etak hathak nôm ek atum êñ esaê thêlô.

⁵⁰ * “Ñgwêk ma nôm mavi, ma doñtom anênj maniñ hêv yak, êñ ma opalê hatôm idum ba imbitak maniñ esak loñbô am? Ñgwêk hathak hadum nôm ba vasiñ, ba intu nômô yôhok* mavi imbiñ am aênj iyom.”

10

Yisu hanañ abô hathak ñê lôk venji êdô i
(*Mat 19:1-12; Luk 16:18*)

¹ Ma Yisu hatak loñ êñ ma hi haven loñ Judia lo ñañ Jolodañ vi. Ma avômalô bênj anôñ êlêm hathak loñbô. Êñ ma hasopa anênj bôk lo loñ ba hadôñ i.

² Ma Palisi doho êlêm ma idum ek nesau Yisu ba enañ hik yani liñ, “Abô balabuñ hanañ aisê? Anyô hatôm nêman yanavi vê mena mi e?”

³ Ma Yisu hanañ viyañ, “Mose bôk hanañ aisê?”

⁴ *Ma thêlô enañ, “Mose halôk ek anyô eto kapyã nêman yanavi vê ba etak êndôk yanavi bañ ek nêman yani vê.”

⁵ Êñ ma Yisu hanañ nena, “Môlô ñê lemôndôñ kôtôñ kambom ba intu Mose hatô balabuñ êñ ba hêv hadênj môlô. ⁶ *Ma doñtom ‘sêbôk ba môñ anôñ atu ba Wapômbênj hapesañ avômalô ma hapesañ anyô lo avi.

⁷ *Ba intu Wapômbênj bôk hanañ nena, “Anyô tem etak lambô lo talêbô ma esak doñtom imbiñ yanavi ⁸ ek thai nimbitak êtôm kupik doñtom iyom.” ’ Thai miñ ju hathak loñbô ami ma lêk ibitak doñtom. ⁹ Aênj ba nôman atu ba Wapômbênj bôk havak loñ hathak doñtom, ma miñ hatôm anyôla epole vê ami.”

¹⁰ Vêman ma Yisu lôk anênj ñê ku êmô unyak kapô, ma anênj ñê ku enañ hik yani liñ hathak abô êñ. ¹¹ *Êñ ma Yisu hanañ hadênj thêlô, “Anyô hadô yanavi ba hawa avi yañ, êñ ma hadum sek ba habuliñ yanavi bô. ¹² Ma avi te hadô yamalô ba hawa anyô yañ, êñ ma hadum sek aênj iyom.”

Yisu hêv mek hathak avômena
(*Mat 19:13-15; Luk 18:15-17*)

¹³ Ma avômalô ewa avômena yaônena i hadênj Yisu ek etak bañ êyô êñjêk thêlô. Ma doñtom anênj ñê ku ethañ avômalô takênj. ¹⁴ Yisu hayê nôman êñ, ma lamaniñ ba hanañ hadênj anênj ñê ku nena, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndênj ya ma miñ numiñ thêlô loñ siñ ami ek malê nena avômalô takatu ba athênj mi ma hatôm avômena takêntêk ba Wapômbênj anênj loñ lôkliñyak ma thêlôniñ. ¹⁵ *Yanañ avañôñ êndênj môlô nena ôpatu ba miñ hawa Wapômbênj anênj loñ lôkliñyak hatôm avômena yaônena ami, miñ hatôm imbitak êyô loñ êñ kapô ba ni ami. Ma mi.” ¹⁶ Ma Yisu havalonj avômena ma hatak bañ hayô hêk i ma hêv mek hathak thêlô.

Anyô lôk nômkama bênj hanañ abô haviñ Yisu
(*Mat 19:16-30; Luk 18:18-30*)

¹⁷ Ma Yisu haviyô ba hi ma anyô te halañviñ hadênj yani ma halek vadôñ lélô hamô valuvi ma hanañ, “Kêdôñwaga mavi, yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbênj intu sapênj?”

¹⁸ Ma Yisu hanañ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miñ mavi ami ma Wapômbênj iyom intu ba mavi. ¹⁹ *Abô balabuñ ma bôk hoyala yôv: ‘Miñ unñwik anyô vônô ami. Miñ undum sek imbiñ anyô yañ yanavi ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyañ esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Miñ onañ abôyañ ek ômbôv

* **9:50:** Mat 5:13; Luk 14:34 * **9:50:** ‘Yôhok’ anênj ôdôñ nena ôpatu ba hamô malñyaô haviñ avômalô vi. Lôk miñ lamaniñ kethenj ami. Ma hêv avômalô sa ek netak vovak. * **10:4:** Lo 24:1-4; Mat 5:31

* **10:6:** Stt 1:27; 5:2 * **10:7:** Stt 2:24; Ep 5:31-33 * **10:11:** Mat 5:32 * **10:15:** Mat 18:3

* **10:19:** Kis 20:12-17; Lo 5:16-20

anyô yan anêḡ nôm kama ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.’ ”

²⁰ Ma ôpêḡ hanaḡ, “Kêdôḡwaga, ya yaôna aleba lêk ma yahasopa abô balabuḡ takêḡ.”

²¹ Ma Yisu hayê ôpêḡ ba lahaviḡ. Ma hanaḡ, “O ma nômlate mi denaḡ. Nu nêḡ anêḡ nôm kama sapêḡ ek avômalô nêḡ vuli, ma onja valuseleḡ sapêḡ ba nêḡ êḡndêḡ avômalô siv. Hudum aêḡ, ma tem anêḡ nôm kama mavi lomaloma êḡmô malak leḡ. Ma ôlêḡm osopa ya.”

²² Yani ma anyô lôk nôm kama bêḡ anôḡ. Ba intu halaḡ abô êḡ, ma hakôm ba hi lôk lamalaiḡ bêḡ.

²³ Ma Yisu hayê hawê havenḡ ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku, “ḡê lôk nôm kama bêḡ tem nêḡpôm malaiḡ bêḡ ek nimbitak nêḡyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini.”

²⁴ Yisu anêḡ ḡê ku elañô ba eson kambom. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô hathak loḡbô nena, “Yenaḡ avômena, avômalô takatu ba indum ek nimbitak nêḡyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini ma tem nêḡpôm malaiḡ bêḡ anôḡ! ²⁵ Miḡ malaiḡ bêḡ ek bok kamel imbitak êḡyô luvik idu sôp anêḡ abyañ ba ni ami, ma doḡtom malaiḡ anôḡ ek anyô lôk nôm kama bêḡ te imbitak êḡyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô.”

²⁶ Ma Yisu anêḡ ḡê ku eson kambom anôḡ ba enañ hadêḡ i, “Avanôḡ e? Aêḡ ba miḡ hatôm anyôla imbitak êḡyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ni ami e?”

²⁷ Ma Yisu hayê thêlô lôklokwaḡ ma hanaḡ, “Wapômbêḡ iyom hatôm indum nôm kama sapêḡ. Ma anyô te miḡ hatôm nêḡ yanida bulubiḡ ami ma mi.”

²⁸ Ma Pita hanaḡ hadêḡ Yisu, “Yêlô bôk atak yêlôaniḡ nôm kama sapêḡ ba alêḡm asopa o!”

²⁹ Ma Yisu hanaḡ nena, “Yanaḡ avanôḡ êḡndêḡ môlô, anyô te lahabi ya lôk yenaḡ Abô Mavi ba hatak anêḡ unyak lôk iviyaḡ ma livi lôk talêbô lo

lambô ma nali lôk anêḡ pik, ³⁰ êḡ ma Wapômbêḡ tem nêḡm bêḡ anôḡ êḡndêḡ ôpêḡ êḡtôm 100 êḡyô êḡmô anêḡ loḡ imbiḡ. Ôpêḡ hamô pik denaḡ, ma tem enja nôm kama bêḡ anôḡ aêḡntêk unyak lôk iviyaḡ ma livi lôk taluvi ma nali lôk pik, ma doḡtom avômalô vi tem nimbuliḡ yani imbiḡ. Ma embenḡ yam ma tem êḡmô lôk mala êḡtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. ³¹ *Odaḡô! ḡê lôk athêḡ bêḡ, bêḡ anôḡ tem nimbitak ḡê lôk athêḡ mi. Ma ḡê lôk athêḡ mi bêḡ anôḡ tem nimbitak ḡê lôk athêḡ bêḡ.”

Yisu hanaḡ abô hathak anêḡ ḡama bôlôḡ te lô

(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

³² *Yisu thêlô i Jelusalem ma Yisu hi hamôḡ. Ma anêḡ ḡê ku êḡyê ba eson kambom ma avômalô takatu ba evenḡ yam êkô. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu ek nêḡlêḡm bidonḡ ma hanaḡ hathak nôḡm takatu ba tem êḡpôm yani. ³³ “Odaḡô. Alalô ayô Jelusalem ma tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba nêḡnêḡ yani êḡndêḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôk kauk hathak abô balabuḡ. Ma tem nenaḡ ek nijik yani vônô ma nêḡnêḡ yani êḡndêḡ avômalô loḡ buyañ ³⁴ ek thêlô nenaḡ abôma lôk nêḡsôvwapôk esak yani ma nebali yani lôk nijik yani vônô. Wak lô ende ba ni ma tem imbiyô esak loḡbô.”

Jems lo Jon leḡḡhaviḡ nimbitak ḡê bêḡ

(Mat 20:20-28)

³⁵ Yôv ma Sebedi nakaduḡ luvi, Jems lo Jon, i hadêḡ Yisu ma enañ, “Kêdôḡwaga, yai leḡḡhaviḡ undum nômlate ek yai.”

³⁶ Ma Yisu hanaḡ, “Mamu lemimhaviḡ malê?”

³⁷ Ma thai enañ nena, “Otak yai yaḡ êḡmô bahem vianôḡ ma yaḡ êḡmô bahem vikenḡ êḡḡjêk anêḡ loḡ lôkmaḡḡḡḡ kapô.”

³⁸ *Ma Yisu hanaḡ, “Mamu ôthôḡ nôḡm atu ba onañ hik ya liḡ paliḡ.

* **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30 * **10:32:** Mak 8:31; 9:31 * **10:38:** Mak 14:36; Luk 12:50

Hatôm nunum êndôk tase atu ba tem yanum lôk nusik êndôk ñaṅ atu ba tem yasik e?”

³⁹*Ma enaṅ, “Yai hatôm.”

Ma Yisu hanaṅ, “Avanôṅ, tase êṅ lôk ñaṅ êṅ tem nunum lôk nusik. ⁴⁰Ma doṅtom nêmo yabahaṅ vianôṅ lôk vikeṅ, ma miṅ yenaṅ ku ami. Mi, Wapômbêṅ da hayabiṅ ku êṅ ba bôk hatak anyô doho yôv ek nêmo loṅ êṅ.”

⁴¹Nê ku laumiṅ takêṅ elarô abô êṅ ba leṅṅṅaṅ hadêṅ Jems lo Jon.

⁴²*Ma Yisu dalam sapêṅ ethak doṅtom ma hanaṅ, “Môlô bôk oyala nena avômalô loṅ buyaṅ iniṅ kiṅ ethak eham i ba ibuliṅ nê takatu ba êmo thêlô vibiṅ. Ma iniṅ nê bêṅbêṅ ethak ethaṅ iniṅ avômalô aêṅ iyom.

⁴³*Odaṅô! Môlô miṅ nundum kobom êṅ ami! Môlô te lahaviṅ imbitak anyô lôk athêṅ bêṅ êṅjêk môlô malêvôṅ, êṅ ma imbitak êtôm môlônim anyô ku ek nêmo môlô sa. ⁴⁴Ma ôpatu lahaviṅ imbitak êtôm môlônim anyô bêṅ, êṅ ma êmo êtôm avômalô sapêṅ iniṅ anyô ku oyaṅ ⁴⁵hatôm ya Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu ba yahadum aêṅ iyom. Miṅ yahalêm ek yandum nê bêṅbêṅ pik iniṅ kobom ba yasaṅ avômalô ek nindum yenaṅ ku ami. Mi anôṅ! Yahalêm hatôm anyô ku ek yanêmo avômalô sa lôk yatak yenaṅ lôkmala ek nêmo avômalô bulubiṅ.”

Yisu hadum Batimeas madaluk mavi

(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

⁴⁶Ma Yisu lôk anêṅ nê ku êyô Jeliko. Idum ek netak Jeliko ma avômalô bêṅ anôṅ i haviṅ thêlô. Ma anyô madaluk pusip te anêṅ athêṅ nena Batimeas hamô loṅondê daṅ vi ba hapetenak ek avômalô nêmo yani sa. (Batimeas anêṅ ôdôṅ nena Timeas nakaduṅ.) ⁴⁷Yani halaṅô nena Yisu anêṅ Nasalet halêm, ma dalam kaêk lôklala nena, “Yisu, Devit anêṅ Lim Lukmuk, nêmo kapôlôm ek ya!”

⁴⁸Ma avômalô bêṅ anôṅ ethaṅ yani ba enaṅ, “O bônôṅ!” Ma doṅtom yani

dalam lôklala nena, “Yisu, Devit anêṅ Lim Lukmuk, nêmo kapôlôm ek ya!”

⁴⁹Êṅ ma Yisu hamiṅ ma hanaṅ, “Nodam yani êlêm.”

Ma elam hadêṅ anyô madaluk pusip atu nena, “Lemmavi! Umbiyô ba nu! Yani dalam o.” ⁵⁰Êṅ ma hakaliv anêṅ kwêv thilibuṅ hi ma hasôv kisi haviyô hamiṅ ma hi hadêṅ Yisu.

⁵¹Ma Yisu hanaṅ hadêṅ yani, “Lemhaviṅ yandum malê êndêṅ o?”

Ma anyô madaluk pusip êṅ hanaṅ, “Kêdôṅwaga, yalenhaviṅ yanḡê tak.”

⁵²*Ma Yisu hanaṅ, “Umbiyô ba nu. Anêmo hôêv haviṅ hadum ba hubitak mavi.” Ma kethêṅ oyaṅ ma ôpêṅ madaluk hakyav ba hayê tak, ma hasopa Yisu havenṅ loṅondê.

11

Yisu habitak hayô Jerusalem hatôm kin

(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

¹Yisu thêlô i ebobo Jerusalem ma i êyô Betpaga lo Betani, malak ju êṅ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêṅ nê ku ju ba i ²ma hanaṅ nena, “Mamu unu malak entuvulu. Ubitak ôyô kapô ba u, ma tem ôṅgô ekak bok doṅki map te loṅ ba hamiṅ. Bok êṅ ma miṅ bôk anyôla hayô hamô ami. Nopole yak vê ma nondom ba nôlêm. ³Ma anyôla hanaṅ hik mamu liṅ nena, ‘Udum aêṅ eka?’ ma nonaṅ êndêṅ yani nena, ‘Anyô Bêṅ lahaviṅ idum ku te esak vêmam, ka tem nêmo êmbôlêm.’”

⁴Êṅ ma nê ku ju atu i ma êyê bok doṅki map atu ekak loṅ ba êthô hamô unyak abôlêk habobo loṅondê viyaiṅ. Ma thai epole yak vê. ⁵Ma anyô doho imiṅ loṅ êṅ êyê ba enaṅ, “Mamu udum malê ba opole bok anêṅ yak vê?” ⁶Ma thai enaṅ hatôm atu ba Yisu hanaṅ hadêṅ thai. Êṅ ma etak thai ba i. ⁷Ma ewa bok doṅki êṅ ba i hadêṅ Yisu, ma ibi iniṅ kwêv thilibuṅ daim thô ba enḡava hayôhêk bok dômlokwaṅ

* **10:39:** Ap 12:2; ALK 1:9 * **10:42:** Luk 22:25-26 * **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35 * **10:52:** Mak 5:34

ma Yisu hayô hamô. ⁸ Ma avômalô bêñ anôñ engava iniñ kwêv thilibun daim ma vi ele nôkyalô ñauñ hamô kamuñ ba engava hêk loñôndê. ⁹ Ma vi êmôñ ma vi even yam ma Yisu halôk malêvôñ ba elam nena, “Osana!”

“Wapômbêñ nêñ lamavi êndêñ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ!” *Kapya Yen 118:25-26*

¹⁰ “Wapômbêñ nêñ anêñ lamavi êyô êmô bumalô Devit anêñ lim êntêk atu ba tem eyabiñ alalô êtôm kiñ êtôm sêbôk ba Devit hayabiñ!

Osana! Nambô Wapômbêñ anêñ athêñ esak leñ!”

¹¹ Ma hi Jelusalem ma habitak hayô unyak mathen anêñ piklêvôñ kapô ba hi. Ma hayê nômkama takatu ba hamô loñ êñ. Ma donjom wak lêk halôk jalôm, êñ ma hatak Jelusalem ma hi Betani haviñ anêñ ñê ku laumiñ ba lahavuju takatu.

Yisu hêv ñê idum ku valu vé hêk unyak mathen kapô

(Mat 21:12-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹² Haviyô hayañ ma etak Betani ek ini Jelusalem. Ma Yisu hama kisi.

¹³ *Ma hayê alokwan sabo te lôk ñauñ hamiñ daim dokte. Êñ ma hi hayô alokwan êñ ôdôñ ek êñjê nena hik anôñ mena mi. Ma donjom hayê ñauñ oyañ iyom ma miñ hik ami ek malê nena miñ anêñ waklavôñ injik ami.

¹⁴ Êñ ma Yisu hanañ hadêñ alokwan êñ nena, “Anyô late miñ hatôm enjañ anêm anôñ esak loñbô ami.” Ba anêñ ñê ku elañô.

¹⁵ *Ma Yisu thêlô êyô Jelusalem. Ma habitak hayô unyak mathen kapô anêñ piklêvôñ. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêñem vuli. Êñ ma halupuniñ i ba hêv i vé hêk unyak mathen kapô ba ele yañ ba i. Ma hale ñê takatu ba êwê ñê loñ buyañ iniñ valuseleñ hathak

Hibli iniñ valuseleñ iniñ balê liliñ. Ma hadum aêñ hadêñ ñê takatu ba êdô menak bôbô hamô ek avômalô vi nêñem vuli. ¹⁶ Ma hamiñ loñ siñ ek avômalô miñ neja iniñ nômkama ba ini kapô ek nêñem vuli ami. ¹⁷ *Ma Yisu hadôñ thêlô ba hanañ aêntêk, “Wapômbêñ anêñ kapya hanañ nena, ‘Yenañ unyak ma unyak avômalô pik sapêñ neten mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm ñê vani iniñ loñ ekopak êmô.”

¹⁸ *Ñê bêñbêñ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ elañô abô êñ ma êbôlêm loñôndê ek nijik yani vônô. Ma donjom thêlô êkô hathak yani ek malê nena avômalô sapêñ eson kambom hathak anêñ abô.

¹⁹ Yañsiñ anôñ ma Yisu thêlô etak Jelusalem ba i.

Alokwan sabo hakapok

(Mat 21:20-22)

²⁰ Hayañ lôkbôk ma Yisu thêlô êvôñ ma êyê alokwan sabo atu lêk hama ba hakapok hêk ñauñ ba hayô ôdôñ. ²¹ Ma Pita lahabi Yisu anêñ abô ba hanañ nena, “Kêdôñwaga, nôñgô! Alokwan sabo wakbôk atu ba hothañ ma lêk hakapok yôv.”

²² Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Nônêmbiñ Wapômbêñ. ²³ *Yanañ avañôñ êndêñ môlô nena ôpatu ba hanañ hadêñ dumlolê êntêk nena, ‘Ômbi o kisi ni tamu ñgwêk’, ma hêvhaviñ ba havalon anêñ abô êñ loñ lôklokwan ma miñ laluv i ami, êñ ma Wapômbêñ tem indum ba dumlolê êñ endañô ôpêñ anêñ abô. ²⁴ *Aêñ ba intu yanañ êndêñ môlô nena malê atu ba môlô onañ halôk unim mek, êñ ma nônêmbiñ nena lêk owa yôv, ma nôñ êñ tem imbitak êtôm môlônim. ²⁵⁻²⁶ *Môlô umiñ ba oten mek, ba lemimhabi kambom atu ba anyôla bôk hadum hadêñ o, êñ ma notak unim kapôlômim ek ôpêñ. Udum aêñ ma môlônim Lemambô atu ba hamô

* 11:13: Luk 13:6 * 11:15: Jon 2:14 * 11:17: Ais 56:7; Jer 7:11 * 11:18: Mak 14:1 * 11:23: Mat 17:20 * 11:24: Mat 7:7 * 11:25-26: Mat 6:14-15

malak leŋ tem etak kapô ek môlô aêŋ iyom.”*

*Yisu, opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o?
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)*

²⁷ Ma Yisu thêlô i Jelusalem hathak loŋbô ba êyô unyak mathen anêŋ piklêvôn. Ma nê bêŋbêŋ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuŋ lôk nê bêŋbêŋ vi i hadêŋ Yisu. ²⁸ Ma enaŋ hik yani liŋ nena, “Opalê hêv athêŋ bêŋ hadêŋ o lôk hêv ku hadêŋ o ba intu hudum nôm takêntêk?”

²⁹ Ma Yisu hanaŋ hadêŋ i nena, “Tem yanaŋ injik môlô liŋ esak abô te aêŋ iyom. Ba onaŋ abô êŋ bêŋ hadêŋ ya ma tem yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya êndêŋ môlô. ³⁰ Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ŋaŋ hadêŋ Jon? Wapômbêŋ leŋ? Mena anyô pik? Môlô nonaŋ êndêŋ ya!”

³¹ Ma thêlôda enaŋ hadêŋ i nena, “Alalô anaŋ nena Wapômbêŋ hêv ku êŋ hadêŋ Jon ma tem yani enaŋ, ‘Aisê ka môlô miŋ ôêvhaviŋ yani ami?’”

³² Ma doŋtom alalô anaŋ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êŋ,’ êŋ ma avômalô tem leŋŋmaniŋ êndêŋ alalô. Ek malê nena thêlô sapêŋ êvhaviŋ nena Jon ma plopet te.”

³³ Ma thêlô enaŋ hadêŋ Yisu nena, “Yêlô athôn paliŋ.”

Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ thêlô, “Aêŋ ba miŋ hatôm yandam ôpatu ba hêv athêŋ bêŋ hadêŋ ya anêŋ athêŋ bêŋ êndêŋ môlô ami. Ma mi.”

12

*Abô loŋ kapô hathak nê kambom eyabiŋ ku yak waiŋ
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)*

¹ *Ma Yisu hanaŋ abô loŋ kapô doho hadêŋ thêlô. Ba hanaŋ, “Anyô te havatho anêŋ ku yak waiŋ ma havak lôk hawê haven. Ma halav lôv nêyô nimiŋ waiŋ anêŋ anôn pesa ek neja anêŋ thôk. Ma halav unyak daim te ek anyô nêmo ek neyabiŋ ku êŋ.

* **11:25-26:** Nê lôkauk vi enaŋ nena abô doho atu ba Mak hato ma hêk denaŋ. Abô êŋ ma aêntêk: Ma doŋtom môlô miŋ otak kapôlônim ek avômalô vi iniŋ kambom ami, êŋ ma môlônim Lemambô tem miŋ etak anêŋ kapô ek môlônim kambom ami. * **12:1:** Ais 5:1-2 * **12:8:** Hib 13:12

Vêm ma hatak ku êŋ halôk anyô doho baheniŋ ek neyabiŋ ba hik anôn ma thêlô neja anôn vi ma nênem vi êndêŋ yani. Vêm ma hatak loŋ êŋ ba hi loŋ buyaŋ. ² Waklavôn yak waiŋ hik anôn hayô ma hêv anêŋ anyô ku te ba hi hadêŋ nê takatu ba eyabiŋ anêŋ ku atu. Yani lahaviŋ thêlô nênem anôn doho êndêŋ yani êtôm sêbôk ba thêlô evak abô haviŋ i. ³ Ma doŋtom thêlô evaloŋ ôpêŋ loŋ ma ik yani kambom ba êv yani hi oyaŋ. ⁴ Vêm ma hêv anyô ku yaŋ ba hi hathak loŋbô, ma doŋtom ik halôk wakadôk ma êv mama hadêŋ yani. ⁵ Êŋ ma hêv anyô ku te hathak loŋbô ma doŋtom thêlô ik yani vônô. Vêm ma hêv tomtom aêŋ habup hathak ba vi ma evali ma vi ma ik vônô.

⁶ “Hadum aêŋ aleba lêk mi ma anyô doŋtom iyom hamô. Ôpêŋ ma anêŋ namalô atu ba yani lahaviŋ. Hêv ôpêŋ hi ma lahabi nena, ‘Êntêk ma yenaŋ okna ba tem nedaŋô anêŋ abô.’”

⁷ “Ma doŋtom nê takatu ba eyabiŋ ku êŋ êyê ôpêŋ ma enaŋ hadêŋ thêlôda aêntêk, ‘Ôpêntêk ma ku alaŋ anêŋ nakaduŋ ba tem eyabiŋ lambô anêŋ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êŋ tem imbitak alalôaniŋ.’ ⁸ *Ba intu evaloŋ yani ba ik yani vônô ma ibi anêŋ kupik hale viyaiŋ ba hi.

⁹ “Aêŋ ba ku alaŋ tem indum malê? Tem ni injik nê takêŋ vônô ma nêmu ku êŋ êndêŋ anyô vi ek neyabiŋ. ¹⁰ Môlô bôk osam Wapômbêŋ anêŋ abô bu êntêk mena mi e?”

“Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landiŋ anôn.

¹¹ Anyô Bêŋ da hadum nôm êŋ, ma yêlô ayê nôm êŋ nena mavi anêŋ dôêŋ.’ ” *Kapya Yen 118:22-23*

¹² Ma Israel iniŋ nê bêŋbêŋ eyala nena Yisu hanaŋ abô loŋ kapô êŋ hathak thêlô ba intu êbôlêm loŋondê ek nebalon yani. Ma doŋtom êkô

hathak avômalô, ba intu etak yani ma thêlô i.

*Nênêm takis êndêj Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)*

13 *Vêm ma êv Palisi doho lôk nê esopa Helot doho ba i hadêj Yisu ek nesau yani esak abô ek nebalonj yani. 14 Thêlô êyô ek Yisu ma enaj, “Kêdônjwaga, yêlô ayala nena o ma anyô abô avanônj. Ma miñ hothak hobam anyô yanj ma hôdô anyô yanj ami. Ba intu nê bêñbêñ êdô anêm abô, ma miñ hôkô ek i ami. Ma hothak huik Wapômbêñ anêñ abô thô hadêñ avômalô. Aêñ ba lemhabi aisê? Bumalô iniñ balabunj hanañ nena yêlô hatôm nanêm valuselej êndêj Sisa mena mi?”

15 Ma donjom Yisu hayê thêlônin auk kambom thô ba hanañ hik thêlô linj, “Aisê ba môlô udum ek numbulinj ya? Noja valuselej te êlêm ek yangê.” 16 Êñ ma thêlô ewa valuselej te halêm ek Yisu. Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Opalê anêñ dahô lôk anêñ athêñ hêk valuselej êntêk?”

Ma thêlô enaj, “Sisa.”

17 *Êñ ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Sisa anêñ nômkama ma nônêm êndêj Sisa da. Ma Wapômbêñ anêñ nômkama ma nônêm êndêj Wapômbêñ da.”

Ma thêlô elañô ba esonj kambom hathak anêñ abô êñ.

*Abô hathak nê ñama tem nimbiyô
aisê
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)*

18 *Ma Sadyusi doho i hadêñ Yisu. Thêlô ma ôdônj te atu ba enaj nena nê ñama tem miñ nimbiyô esak lonjbô ami. Aêñ ba intu enaj hik Yisu linj nena, 19 * “Kêdônjwaga, Mose bôk hato hadêñ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêñ yanj hamô, ma enja avi tôp êñ ek imbi yanj atu ba hama anêñ nakadunj vê.’ 20 Aêñ ba nê lôk iviyanj bahenji ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma

nakadunj mi. 21 Ma nôk enja avi tôp êñ, hawa ba hama ba nakadunj mi. Ma ñgwa enja avi tôp bô êñ, nena hama haviñ. 22 Êñ ma iviyanj takatu ba êmô ma nesopa kobom donjom êñ iyom. Vêm ma avi tôp êñ hama haviñ. 23 Ma waklavônj nê ñama iviyô hathak lonjbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyanj bahenji ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêñ avi?”

24 Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlô miñ oyala Wapômbêñ anêñ lôklokwanj lôk anêñ abô atu ba hêk anêñ kapya katô ami. Ba intu onaj abô lokbanj êntêk. 25 Nê ñama iviyô hathak lonjbô, ma anyô lo avi tem miñ neja i esak lonjbô ami ma mi. Thêlô tem nêmô êtôm anjela malak lej iyom.

26 *Môlô onaj nena nê ñama tem miñ nimbiyô esak lonjbô ami. Ma donjom môlô bôk osam Mose anêñ kapya lôk kukuthinj atum hathan hamô alinj e? Wak êñ ma Wapômbêñ hanañ hadêñ Mose aêntêk, ‘Ya ma Ablaham lo Aisak ma Jekop iniñ Wapômbêñ.’ 27 Wapômbêñ ma miñ nê ñama iniñ Wapômbêñ ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniñ Wapômbêñ. Ba intu yêlô ayala nena thêlô bôk ema, ma donjom lêk êmô lôkmala. Môlônim abô ma lokbanj anônj!”

*Balabunj alisê intu bêñ ek vi?
(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)*

28 *Nê lôkauk hathak abô balabunj te hayô ma halañô Yisu lo Sadyusi êkôki. Ma halañô Yisu hanañ thêlônin abô viyainj mavi anônj. Aêñ ba yani hanañ hik Yisu linj, “Balabunj alisê intu bêñ ek balabunj vi?”

29 *Êñ ma Yisu hanañ nena, “Balabunj môñ hanañ nena, ‘Môlô Israêl nodanjô katô. Anyô Bêñ alalôaninj Wapômbêñ, yani iyom intu Anyô Bêñ. 30 Lemimimbij Anyô Bêñ unim Wapômbêñ ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwanj lôk unim auk sapêñ.’ 31 *Ma balabunj yanj ma aêntêk: ‘Lemimbij avômalô vi êtôm

* 12:13: Luk 11:53-54 * 12:17: Lom 13:7 * 12:18: Ap 23:8 * 12:19: Lo 25:5 * 12:26: Kis 3:2,6 * 12:28: Luk 10:25-28 * 12:29: Lo 6:4-5 * 12:31: Wkp 19:18

lemhaviņ oda.' Balabuņ vi ma êmô balabuņ bêņ ju êntêk kapô."

³² Ma anyô lôkauk hathak abô balabuņ hanaņ hadêņ Yisu, "Kêdôņwaga, honaņ abô mavi anôņ. Anêm abô ma avanôņ biņ nena Anyô Bêņ iyom intu Wapômbêņ ma miņ wapômbêņ la yaņ hamô doho haviņ ami.

³³ *Alalô leņiņimbiņ yani avanôņ êņjêk alalôaniņ kapôlôņiņ lôk auk ma lôklokwaņ sapêņ. Lôk leņiņimbiņ avômalô vi êtôm alalô leņiņhaviņ alalôda. Abô balabuņ ju êņ ma bêņ ek da nômbêņ atu ba êbôk hathak atum."

³⁴ Yisu halaņô ôpêņ hanaņ viyaņ lôkauk mavi ba intu hanaņ hadêņ ôpêņ, "Miņ hômô daim ek Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak ami. Mi." Ma avômalô sapêņ elañô anêņ abô ba êkô ma miņ enaņ hik yani liņ ek nesau yani esak loņbô ami.

*Mesia ma opalê anêņ lim lukmuk?
(Mat 22:41-23:36; Luk 20:41-47)*

³⁵ Ma Yisu hadôņ avômalô hamô unyak mathen anêņ piklêvôņ ma hanaņ, "Nê lôkauk hathak abô balabuņ ethak enaņ nena Mesia ma Devit anêņ lim lukmuk eka? ³⁶ Lovak Mathen hêv auk hadêņ Devit da ba hanaņ,

"Anyô Bêņ Wapômbêņ hanaņ hadêņ yenaņ Anyô Bêņ Mesia nena,

"Ômô yabahaņ vianôņ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêņ o nêmo vemkapô vibiņ am." ' *Kapya Yeņ 110:1*

³⁷ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêņ Anyô Bêņ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêņ lim lôk anêņ Anyô Bêņ imbiņ?"

Avômalô elañô Yisu anêņ abô êņ ba leņiņmavi anôņ.

³⁸ Yisu hadôņ thêlô ba hanaņ, "Môlô noyabiņ am ek nê lôkauk hathak abô balabuņ. Thêlô leņiņhaviņ nijik kwêv daim kêkêlô ba nember ek avômalô nebam i. Lôk leņiņhaviņ avômalô bêņ anôņ nenaņ, 'Waklêvôņ anyô bêņ' ember loņ ethak donjom halôk.

³⁹ Ma leņiņhaviņ nêmo êtôm nê bêņbêņ

êmô unyak yeņ kapô. Ma avômalô eņgabôm nômbêņ, ma leņiņhaviņ nejaņ nômbêņ nê bêņbêņ iniņ loņ ethak êmô. ⁴⁰ Thêlô ethak esau avi tốp ba ewa iniņ unyak vani lôk eteņ mek daim bêņ ek avômalô leņiņimbi nena thêlô ma nê thêthôņ anôņ. Nê anêņ aêņ ma tem nêpôm vovaņ bêņ êndêņ waklavôņ idum abô."

*Avi tốp te anêņ da
(Luk 21:1-4)*

⁴¹ Yisu hi halôk hamô habobo unyak mathen anêņ alapa da ma hayê avômalô lubuņlubuņ i ibi iniņ da. Ma nê lôk valu bêņ ekaliv valu bêņ anôņ halôk alapa da. ⁴² Ma avi tốp te atu ba nômkama mi anôņ hayô ma hatak anêņ da hatôm valuseleņ thalalen ju iyom halôk alapa da êņ.

⁴³ *Ma Yisu halam anêņ nê ku êlêm ma hanaņ, "Yanaņ avanôņ êndêņ môlô nena avi tốp êntêk hêv valuseleņ bêņ anôņ hamô ek takêntêk sapêņ. ⁴⁴ Avômalô nômbêņ êntêk iniņ valu bêņ anôņ hamô ma donjom êv doktena iyom. Ma avi tốp êntêk ma nômkama mi anôņ ma lêk hêv anêņ valuseleņ sapêņ ba miņ havalon dokte loņ ami."

13

Yisu hanaņ abô hathak unyak mathen Jelusalem

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

¹ Yisu hatak unyak mathen ba hale yaņ ma anêņ nê ku te hanaņ hadêņ yani, "Kêdôņwaga, nôņgô unyak mathen anêņ lêlêyaņ ma kêkêlô bomaņ lôk anêņ valu bêņbêņ!"

² *Ma Yisu hanaņ nena, "Hôyê unyak bêņbêņ takêntêk e? Malaiņ bêņ tem imbitak ba nê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêņ êntêk pesa ba valu yaņ miņ hatôm êyômô yaņ loņ ami."

*Malaiņ lomaloma tem imbitak
(Mat 24:3-28; Luk 21:7-24)*

³ Vêm ma Yisu hamô Dum Oliv ma hayê unyak mathen hamô vi tuvulu.

* 12:33: 1Sml 15:22; Hos 6:6 * 12:43: 2Ko 8:12 * 13:2: Luk 19:44

Ma Pita lo Jems ma Jon lo Andulu thêlô iyom i enañ hikyani liņ, ⁴“Onañ êndêņ yêlô nena anġê intu nôm takêņ tem imbitak? Lôk malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêņ êņ lêk habobo?”

⁵⁻⁶ Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlô, “Nê lomaloma tem nêlêm esak yenaņ athêņ ba nenaņ nena, ‘Ya ma Mesia atu.’ Ma tem nesau avômalô bêņ anôņ. Ba intu noyabiņ am. ⁷ Ma môle olaņô abô hathak vovak lomaloma lôk vovak tem imbitak pik luvuluvu. Nôm takêņ tem imbitak, ma doņtom pik lo leņ anêņ daņ ma mi denañ. Ba intu miņ nodowaliņ ami. ⁸ Ma avômalô ôdôņ yaņ tem nijik vovak imbiņ ôdôņ yaņ. Ma kiņ yaņ lôk anêņ avômalô tem nijik vovak êndêņ kiņ yaņ. Ma loņ lomaloma ma tem duviaņ lôk bôm bêņ imbitak. Nôm takêņ ma hatôm vovaņ môņ atu ba hapôm avi lôk lasabeņ ek embathu.

⁹ * “Aêņ ba noyabiņ am. Tem nebaloņ môle ba netak êndôk nê elañô abô baheniņ. Lôk nebalî môle êmô unyak yeņ. Hathak yenaņ athêņ ma tem numiņ nê bêņbêņ lôk kiņ maleniņ ek nonañ yenaņ abô bêņ êndêņ i. ¹⁰ Avômalô pik sapêņ tem nedaņô yenaņ Abô Mavi vêmam ka nôm takêņ tem imbitak embeņ yam. ¹¹ *Thêlô ekak môle loņ ma ewa ba i ek nundum abô, êņ ma miņ nôkô ba nonañ nena, ‘Yêlô tem nanaņ malê?’ Mi. Waklavôņ êņ ma nonañ auk takatu ba êv hadêņ môle iyom. Auk takêņ ma Lovak Matheni da hanaņ ma miņ môlelôda onañ ami.

¹² * “Ma anyô loyaņ tem yaņ enañ yaņ bêņ ek nijik vônô. Ma lambô tem indum aêņ êndêņ nakaduņ. Ma avômena tem nêmbôliņ dômiņ êndêņ lami lo taluvi ba nenaņ ek nijik i vônô. ¹³ *Môle ma yenaņ avômalô. Ba intu avômalô sapêņ tem nêpôlik esak môle. Ma doņtom nê takatu ba imiņ

lôklokwaņ aleba hayô anêņ daņ, ma Wapômbêņ tem nêm i bulubiņ.

¹⁴ * “Nôm kambom anôņ te tem imiņ loņ matheni anôņ ba loņ êņ ma miņ hatôm imiņ ami. (Aêņ ba môle takatu ba osam abô êntêk, ma lemimimbi katô am.) Ma môle takatu ba ômô Judia ôyê nôm êņ ma nôsôv ketheni ba unu dumlolê. ¹⁵ *Ma nê takatu ba êmô unyak vov miņ hatôm nêndôk ba ini unyak kapô ek neja iniņ nômkama ami. ¹⁶ Ma nê takatu ba êmô ku kapô miņ hatôm nendeni unyak ek neja iniņ kwêv thilibuņ ami. ¹⁷ *Ai, kikaknena. Waklavôņ êņ ma tem malaiņ bêņ ek avi takatu ba esabeņ lôk avi takatu ba êv sôm hadêņ nali. ¹⁸ Noteni mek ek malaiņ takêņ miņ imbitak êndêņ waklavôņ beleņ simbak ami. ¹⁹ *Ek malê nena waklavôņ êņ ma tem malaiņ bomaņ anôņ ba êmôņ ek malaiņ tak sêbôk atu ba Wapômbêņ hapesaņ pik aleba lêk. Ma tem miņ imbitak aêņ esak loņbô ami. ²⁰ Ma Anyô Bêņ miņ hadabêņ waklavôņ malaiņ takêņ kisi ami, êņ ma avômalô sapêņ tem nema. Ma doņtom yani lahabi avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba intu hadabêņ waklavôņ êņ hi bidoni.

²¹ “Waklavôņ êņ ma anyôla hanaņ hadêņ môle nena, ‘Ôņġô, Mesia hamô loņ êntêk’ mena ‘hamô loņ tamu,’ ma miņ nônêmmimbiņ ami. ²² *Anyô doho tem nêlêm ba nenaņ abôyaņ aêntêk, ‘Ya ma Mesia’ mena ‘Ya ma Wapômbêņ anêņ plopet te’, ma nindum lavôņiņ lôk nômbithi ek nesau avômalô takatu ba bôk Wapômbêņ halam i yôv haviņ. Ma doņtom Wapômbêņ bôk halam i yôv ba intu miņ hatôm ami. ²³ Odaņô! Nôm takêntêk miņ lêk habitak ami denañ ma yahanaņ nôm takêņ bêņ hadêņ môle ek môle noyabiņ am.

* **13:9:** Mat 10:17-20 * **13:11:** Luk 12:11-12 * **13:12:** Mat 10:21 * **13:13:** Mat 10:22; Jon 15:21 * **13:14:** Dan 9:27; 11:31; 12:11 * **13:15:** Luk 17:31 * **13:17:** Luk 23:29 * **13:19:** Dan 12:1; ALK 7:14 * **13:22:** ALK 13:13 * **13:24:** Jol 2:10,31; 3:15; ALK 6:12-13

Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem endelêm

(Mat 24:29-35; Luk 21:25-33)

24 * “Malaiḡ takêḡ hale halôk vêm,
“ ‘ma wak tem imbitak momaḡiniḡ,
ma ayôḡ tem miḡ imbi deda ami;
25 ma vuliḡ leḡ tem nêḡnêm yak
ma nôḡ takatu ba hamô leḡ tem
nedowaliḡ.’ *Aisaia 13:10; 34:4*

26 * “Ma wak êḡ ma avômalô tem
nêḡê Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem
êyô êḡmô buliv ba êlêm imbiḡ anêḡ
lôkliḡyak lôk anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ.

27 *Yani tem nêḡ anêḡ aḡela ba ini
pik anêḡ daḡ sapêḡ ek nisup avômalô
takatu ba bôk halam i yôv.

28 “Ba intu môlô noja auk esak alok-
waḡ belêḡ.* Hayêḡ ba ḡauḡ lukmuk
habitak, êḡ ma oyala nena tem wak
mavi êyô. 29 Ma aêḡ iyom, môlô ôyê
nôm takêḡtêk habitak, êḡ ma noy-
ala nena Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu
anêḡ waklavôḡ endelêm lêk habobo
ba hamiḡ unyak abôlêk. 30 Yanaḡ
avanôḡ êḡdêḡ môlô nena avômalô
bôlôḡ êḡtêk tem miḡ nema ami denaḡ
ma nôḡ takêḡtêk sapêḡ tem imbitak.
31 Pik lôk leḡ tem nêḡ yak ba ni, ma
doḡtom yenaḡ abô bute miḡ hatôm
nêḡ yak ami.

*Anyô te miḡ hayala waklavôḡ Yisu
endelêm ami*

(Mat 24:36-44)

32 “Anyô te miḡ hayala Yisu anêḡ
waklavôḡ endelêm ami. Aḡela leḡ
miḡ eyala ami, ma Nakaduḡ miḡ
hayala haviḡ ami. Ma Kamik iyom
intu hayala. 33 Aêḡ ba noyabiḡ am
ba nôḡnêm lêlê! Môlô miḡ oyala
waklavôḡ atu ba nôḡ êḡ tem imbitak
ami. 34 Nôm êḡ ma hatôm anyô hatak
anêḡ unyak ba hi loḡ buyaḡ. Yani
hi ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku ek
neyabiḡ anêḡ nôḡkama. Ma hik ku
sam toḡtom hatôm thêlô. Ma hanaḡ
hadêḡ anyô hayabiḡ malak abôlêk
nena eyabiḡ dedaḡ mavi.

* 13:26: ALK 1:7 * 13:27: Mat 13:41 * 13:28: Abô Bômbôm ma “fik”. Nôḡḡo Mat 24:32.

* 13:35: Luk 12:38 * 14:1: Waklavôḡ Hale ba Hi ma avômalô Israeḡ leḡḡiḡhabi hathak sêbôk atu ba
Wapômbêḡ anêḡ aḡela hi avômalô Israeḡ iniḡ unyak ma hêv liliḡ ba hi hathak avômalô Iḡip iniḡ unyak
ma hik iniḡ bôp sapêḡ vônô. * 14:3: Luk 7:37-38 * 14:7: Lo 15:11

35 * “Môlô miḡ oyala waklavôḡ atu
ba unyak alaḡ tem endelêm esak
loḡbô ami. Tem êlêm êḡdêḡ yaḡsiḡ
mena bôlôvôḡ biḡ mena wakma
tale halaḡ mena hayaḡ wak bêḡ la.
36 Yakô ek êlêm kethêḡ ma êḡḡê nena
môlô ôêk sôm denaḡ. 37 Ma abô
êḡtêk ba yahananaḡ hadêḡ môlô, ma lêk
yahananaḡ hadêḡ avômalô sapêḡ haviḡ
nena, ‘Noyabiḡ am!’ ”

14

*Avi te hanḡasô nôḡ ôv mavi hayô
hamô Yisu wakadôk*

*(Mat 26:1-16; Luk 22:1-6; Jon
11:45-53; 12:1-8)*

1 Wak lokwaḡju hêk denaḡ ek
waklavôḡ nôḡ bêḡ ju, yaḡ ma Hale
ba Hi* ma yaḡ ma Eyaḡ Polom Yis
Mi. Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê
lôkauk hathak abô balabuḡ idum ek
nesau Yisu ba nebalonḡ ek nijik yani
vônô. 2 Ba enaḡ, “Lêk ma waklavôḡ
mathêḡ ba intu natak ku êḡ êḡḡêk
vêmam. Yakô avômalô tem leḡḡiḡmaniḡ
ba nijik vovak.”

3 *Wak êḡ ma Yisu hamô Saimon
anêḡ unyak anêḡ Betani. Sêbôk ma
ôpêḡ hapôm palê lepla ma doḡtom bôk
mi. Yisu hamô balê eyaḡ nôḡ hamô
ma avi te halêm ma hawa kolopak
valu te ba thapuk ma nôḡ ôv mavi
hamô kapô ba anêḡ vuli ma bêḡ anôḡ.
Ma hik kolopak êḡ wakadôk lu ma
hanḡasô nôḡ ôv mavi êḡ hayô hamô
Yisu wakadôk.

4 Ma avômalô vi atu ba êḡmô loḡ
êḡ haviḡ êyê ba leḡḡiḡmaniḡ ba enaḡ
hadêḡ thêlôda, “Aisé ka habuliḡ nôḡ
ôv mavi êḡ hi oyaḡ? 5 Hatôm nêḡ ek
anyô yaḡ nêḡ vuli êḡtôm 300 seleva ek
naja ba nanêḡ avômalô siv sa esak!”
Êḡ ma leḡḡiḡmaniḡ ba ethaḡ avi êḡ.

6 Ma doḡtom Yisu hanaḡ, “Aisé ka
môlô ôêv malaiḡ hadêḡ avi êḡtêk? No-
tak yani. Yani hadum nôḡ mavi anôḡ
hadêḡ ya. 7 *Avômalô siv tem nêḡmô

imbiņ mōlō êtōm wak nōmbêņ intu sapêņ, ba lemimhaviņ nōnēm i sa ma nōnēm sa. Ma doņtom tem miņ yamō imbiņ mōlō sawa daim ami. ⁸ *Nōm atu ba yani hatōm indum, ma lēk hadum yōv, ba haņgasō nōm ôv mavi hayō hamō ya ba lēk hapōpêk ya yōv ek nedav. ⁹ Yanaņ avanōņ êndêņ mōlō nena pik nōmbêņ atu ba enaņ yenaņ Abō Mavi bêņ haveņ ma tem nenaņ esak nōm atu ba avi êntêk lēk hadum imbiņ ek avōmalō leņiņimbi yani.”

¹⁰ Êņ ma Judas Iskaliot, Yisu anêņ nê ku laumiņ ba lahavuju takatu te, hi hadêņ nê bêņbêņ êbōk da ek nēm Yisu êndōk thêlō baheniņ. ¹¹ Thêlō elañō abō êņ ma leņiņmavi anōņ ba ibutiņ abō ek nēnēm valuselen êndêņ yani. Ba intu yani habōlēm loņōndē ek enaņ Yisu bêņ.

Yisu hayaņ nōm waklavōņ Hale ba Hi haviņ anêņ nê ku

(*Mat 26:17-30; Luk 22:7-23; Jon 13:21-30; 1Ko 11:23-25*)

¹² *Waklavōņ anêņ athêņ nena Eyaņ Polom Yis Mi anêņ wak te mōņ hayō. Wak êņ ma ethak ik boksipsip nakaduņ te ek leņiņhabi waklavōņ Hale ba Hi. Ma Yisu anêņ nê ku enaņ hik yani liņ, “Lemhaviņ yêlō ana unyak alē ek napōpêk nōm leņiņimbi waklavōņ Hale ba Hi êndōk?”

¹³ Ma Yisu hêv anêņ nê ku ju ba i ma hanaņ, “Mamu unu malak bêņ kapō ma tem nōpōm anyō te ba hawa ņaņ lōk kolopak bêņ te halōk loņōndē, ma nosopa yani ba unu. ¹⁴ Ma habitak hayō unyak kapō te ba hi, ma nonaņ êndêņ unyak êņ anêņ alaņ nena, ‘Kêdōņwaga hanaņ nena, “Yenaņ unyak kapō atu ba yaņgaņ nōm waklavōņ Hale ba Hi imbiņ yenaņ nê ku hamō êsê?” ’ ¹⁵ Êņ ma tem injik unyak kapō bêņ atu ba hêk vuliņ thō êndêņ mamu. Unyak kapō êņ ma nōmkama sapêņ bōk hamō yōv. Ba intu nōpōpêk alaļōaniņ nōm êmō loņ êņ.”

* **14:8:** Jon 19:40 * **14:12:** Kis 12:6 * **14:18:** Sng 41:9 * **14:24:** Kis 24:8; Jer 31:31-34; Sek 9:11; 1Ko 10:16; Hib 9:20

¹⁶ Êņ ma nê ku ju atu i êyō malak lōņ êņ kapō. Ma êpōm nōmkama sapêņ hatōm atu ba yani hanaņ. Ma êpōpêk nōm waklavōņ Hale ba Hi ek thêlō.

¹⁷ Yaņsiņ habōk ma Yisu lōk anêņ nê ku laumiņ ba lahavuju i êyō loņ êņ. ¹⁸ *Thêlō eyaņ nōm êmō ma Yisu hanaņ, “Yanaņ avanōņ êndêņ mōlō nena mōlō te tem enaņ ya bêņ. Ôpêņ lēk hayaņ nōm haviņ ya.”

¹⁹ Ma thêlō leņiņmalaiņ ba tomtom enaņ hadêņ yani nena, “Ya mi, aêņ e?”

²⁰ Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlō, “Mōlō laumiņ ba lahavuju takatu te. Ôpêņ intu hasoņ baņ halōk belev haviņ ya. ²¹ Anyō Anêņ Nakaduņ atu tem ni êtōm atu ba bōk eto yōv hathak yani. Ma doņtom alikakna. Malaiņ bêņ ek ôpatu ba hanaņ Anyō Anêņ Nakaduņ bêņ. Talêbō miņ bōk havathu ami, êņ ma mavi ek ôpêņ!”

²² Thêlō eyaņ nōm hamō ma Yisu hawa polom te ma hêv lamavi. Vēm ma haya ba hêv hadêņ anêņ nê ku ma hanaņ, “Noja ba oņgwaņ. Êntêk ma yenaņ vathiap.”

²³ Vēm ma hawa tase lōk waiņ ma hêv lamavi. Ma hêv hadêņ thêlō ba sapêņ inum.

²⁴ *Ma hanaņ hadêņ thêlō, “Êntêk ma yenaņ thalaleņ atu ba tem eņgasō ek embak tabō imbiņ Wapōmbêņ lōk avōmalō pik ek nēm avōmalō bêņ anōņ sa. ²⁵ Yanaņ avanōņ êndêņ mōlō nena tem miņ hatōm yanum waiņ esak loņbō ami endeba waklavōņ êņ hayō ma tem yanum waiņ lukmuk êmō Wapōmbêņ anêņ loņ lōkliņyak kapō.”

²⁶ Vēm ma êv yeņ te yōv ma ethak ba i Dum Oliv.

Yisu hanaņ nena Pita tem enaņ nena hathōņ yani paliņ

(*Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38*)

²⁷ Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlō, “Bōk eto hêk Wapōmbêņ anêņ kapyā nena, “ ‘Tem yaņgik boksipsip alaņ vōnō,

ma boksipsip tem nêsôv mayaliv ba ini.’ *Sekalaia 13:7*
Ba intu môlô sapêḡ tem notak ya ma nêsôv mayaliv ba unu. ²⁸ *Ma donḡtom hik ya liḡ hathak loḡbô, ma tem yamôḡ ba yana Galili vêm ka môlô nombenḡ ya yam.”

²⁹ Ma Pita hanaḡ nena, “Dô! Thêlô sapêḡ etak o ba i, ma tem yamiḡ imiḡ o denaḡ.”

³⁰ Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ o nena bôlôvôḡ êntêk ma tale miḡ halaḡ bôlôḡ ju ami denaḡ, ma tem onaḡ êtôm bôlôḡ lô nena hôthôḡ ya paliḡ.”

³¹ *Ma donḡtom Pita hanaḡ lôklokwaḡ nena, “Mi anôḡ! Ik ya vônô, ma miḡ hatôm yanaḡ nena yahathôḡ o paliḡ ami. Milôk!” Ma ḡê ku sapêḡ enaḡ aêḡ iyom.

Yisu hateḡ mek hamô Getsemani
(*Mat 26:36-46; Luk 22:39-46*)

³² *Vêm ma thêlô êyô loḡ atu ba elam nena Getsemani ma hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku, “Môlô nômô loḡ êntêk ma yana ek yateḡ mek.” ³³ Ma hawa Pita lo Jems ma Jon haviḡ yani. Ma yani kapô halêlêk lôk lamalainḡ kambom. ³⁴ *Ma hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Yakapôlôḡ lêk malainḡ bomaḡ hatôm lêk yahama yôv. Môlô nômô loḡ êntêk ma nônem lêlê.”

³⁵ Ma hi daim dokte ma hêv yak halôk pik ma hateḡ mek nena loḡondê la hêk ek yani ma nêḡ malainḡ lôk vovaḡ êntêk vê. ³⁶ *Ma hanaḡ, “O Aba* Wakamik, o hatôm undum nômkama sapêḡ. Aêḡ ba nêḡ tase êntêk vê ênjêk ya. Ma donḡtom miḡ osopa yenaḡ yalenḡhaviḡ ami. Mi, osopa oda anêḡ lemhaviḡ.”

³⁷ Ma Yisu hale hi ma hayê anêḡ ḡê ku lêk êk sôm. Ma hanaḡ hadêḡ Pita, “Saimon, hôêk sôm e? O miḡ hatôm ômô lêlê wakma te ami e? ³⁸ Nômô lêlê ba noteḡ mek ek miḡ nônem yak ba nundum kambom ami. Kapô lahaviḡ

indum mavi ma donḡtom auk ma pulusikna ba miḡ hatôm indum ami.”

³⁹ Vêm ma havôhi ma hateḡ mek bô atu hathak loḡbô. ⁴⁰ Ma halehi hathak loḡbô ma hayê thêlô êk sôm denaḡ ek malê nena maleḡḡ hayaḡ ba miḡ hatôm nêḡmô lêlê ami. Ba intu êthôḡ nena nenaḡ malê êndêḡ yani.

⁴¹ Vêm ma halehi bôlôḡ te lô ma hanaḡ hadêḡ thêlô, “Môlô ôêk sôm ba owa lovak denaḡ e? Hatôm! Odaḡ, wakma lêk hayô yôv ek netak ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu êndôk ḡê kambom baheḡḡ. ⁴² Aêḡ ba numbiyô ek alôana. Ôḡḡ! Ôpatu ba tem enaḡ ya bêḡ lêk halêḡm yôv.”

Evaloḡ Yisu

(*Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12*)

⁴³ Yisu hanaḡ abô denaḡ ma Judas hayô. Yani ma ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu te. Ma avômalô bêḡ anôḡ êlêḡ iviḡ yani ba ewa biḡ vovak lôk okdiba. ḡê takêḡ ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ lôk ḡê bêḡbêḡ vi êv thêlô ba êlêḡ.

⁴⁴ Ôpatu ba tem enaḡ Yisu bêḡ bôk hik lavôḡḡḡ te thô hadêḡ i nena, “Ôpatu ba yahaliḡu, êḡ ma Yisu. Ba intu nobaloḡ loḡ ma noja ba unu.”

⁴⁵ Ma ôpêḡ hi ketheḡ hadêḡ Yisu ma hanaḡ, “Kêdôḡwaga.” Ma haliḡu yani. ⁴⁶ Ma ḡê takatu ba i haviḡ Judas evaloḡ Yisu ba ewa ba i. ⁴⁷ Ma ḡê takatu ba imiḡ habobo te hadadi anêḡ biḡ vovak ma hale anyô bêḡ habôk da anêḡ anyô ku te limbuk vi vê.

⁴⁸ Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Ya ma anyô kambom anôḡ ba intu owa biḡ vovak lôk okdiba ba ôlêḡ ek nobaloḡ ya e? ⁴⁹ *Aisê? Wak nômbêḡ intu ma yahamô unyak matheḡ anêḡ piklêvôḡ ba yahadôḡ môlô ma miḡ ovaloḡ ya ami eka? Ma donḡtom lêk nôḡ takêḡ habitak ek Wapômbêḡ anêḡ abô injik anôḡ.”

* **14:28:** Mat 28:16; Mak 16:7 * **14:31:** Jon 11:16 * **14:32:** Jon 18:1 * **14:34:** Jon 12:27

* **14:36:** Mak 10:38; Jon 6:38 * **14:36:** ‘Aba’ anêḡ ôdôḡ ma kamik. Êḡ ma abô Alam, Yisu thêlô iniḡ

abô. * **14:49:** Luk 19:47; 21:37; Jon 18:20 * **14:50:** Mak 14:27-31

50 *Êṅ ma anêṅ nê ku sapêṅ etak yani ma êsôv mayaliv ba i.

51 Ma anyô muk te hasopa Yisu havenṅ yam ba havuliv liṅkupik hathak sôp mavi te iyom. Ma idum ek nebalonṅ yani, 52 ma donṅtom evalonṅ sôp oyaṅ ma hasôv liṅpopam ba hi.

Enaṅ Yisu bêṅ hadêṅ Sanhedlin
(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55,63-71;
Jon 18:12-14,19-24)

53 Ma thêlô ewa Yisu ba i hadêṅ anyô bêṅ habôk da. Ma nê bêṅbêṅ êbôk da sapêṅ lôk nê bêṅbêṅ sapêṅ lôk nê lôkauk hathak abô balabuṅ sapêṅ ethak donṅtom. 54 Ma Pita hasopa Yisu havenṅ yam ma donṅtom havenṅ daim dokte. Ma habitak hayô anyô bêṅ habôk da anêṅ badêṅ kapô. Ma hi hamô haviṅ sôp bidonṅ ba havuṅu atum haviṅ thêlô.

55 Ma nê bêṅbêṅ êbôk da lôk Sanhedlin* sapêṅ êbôlêm avômalô doho ek nenanṅ Yisu anêṅ kambom takatu ba hadum bêṅ ek thêlô nindum abô esak ek nijik yani vônô. Ma donṅtom miṅ êpôm Yisu anêṅ kambom te ek nijik yani vônô ami. 56 Avômalô bêṅ anôṅ enaṅ abôyaṅ hathak Yisu, ma donṅtom iniṅ abô takatu ba enaṅ ma miṅ hatôm donṅtom ami.

57 Ma doho iviyô imiṅ ma enaṅ abôyaṅ hathak Yisu aêntêk, 58 * “Yêlô alaṅô yani hanaṅ nena, “Tem yandiniṅ unyak mathenṅ êntêk ba anyô elav hathak bahenṅ. Ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav lukmuk yaṅ atu ba miṅ elav hathak bahenṅ ami.” 59 Ma donṅtom iniṅ abô takatu ba enaṅ hi mayaliv ma miṅ enaṅ abô donṅtom ami.

60 Êṅ ma anyô bêṅ habôk da haviyô hamiṅ thêlô maleṅiṅ ma hanaṅ hik Yisu liṅ nena, “Nê takêntêk lêk enaṅ o bêṅ yôv ma o bônôṅ eka? O abô mi e?” 61 Ma donṅtom Yisu bônôṅ iyom ma miṅ hanaṅ abôla ami.

Ma anyô bêṅ habôk da hanaṅ hik Yisu liṅ hathak lonḅô nena, “O ma

Mesia, Anyô Bêṅ Mathenṅ atu anêṅ Nakaduṅ e?”

62 Ma Yisu hanaṅ nena, “Ya êṅ êntêk. Ma tem ôṅgô Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu tem êmô Wapômbêṅ Lôkliṅyak Anôṅ baṅ vianôṅ ba tem êyô êmô buliv ba êlêm.”

63 Ma anyô bêṅ habôk da halaṅô abô êṅ ma hakakaviṅ anêṅ kwêv ma hanaṅ, “Lêk yôv. Aisê ka alalô leṅiṅhaviṅ nadaṅô abô doho imbiṅ?

64 *Lêk alaṅô yôv nena habuliṅ Wapômbêṅ anêṅ athêṅ ba hanaṅ nena yanida ma hatôm Wapômbêṅ. Ba intu lemimhabi aisê?”

Ma thêlô sapêṅ enaṅ nena, “Hadum kambom ba intu ema.” 65 Vêm ma doho êsôvwapôk hathak yani. Ma vi ivuliv ma siṅ hathak sôp ma êpêṅ yani ba enaṅ nena, “O plopet te ma onanṅ nena opalê intu hik o?” Ma sôp bidonṅ evalonṅ yani ba ik haviṅ.

Pita hanaṅ nena hathôṅ Yisu paliṅ
(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18,25-27)

66 Pita hamô tamu unyak atu anêṅ badêṅ kapô, ma anyô bêṅ habôk da anêṅ avi ku te halêm. 67 Ma hayê Pita havuṅu atum hamô. Ma hatitiṅ yani ba hanaṅ, “O êntêk intu bôk hovenṅ haviṅ Yisu, anyô Nasalet atu.”

68 Êṅ ma Pita hanaṅ, “Mi, yahathôṅ abô intu ba honanṅ paliṅ.” Ma hale ba hi habobo badêṅ abôlêk. Ma tale te halaṅ.

69 Ma avi ku atu hayê Pita hathak lonḅô ma hanaṅ hadêṅ anyô takatu ba imiṅ habobo yani aêntêk, “Ôpêntêk ma nê takatu iniṅ anyô te.” 70 Ma donṅtom yani hanaṅ hathak lonḅô, “Mi.”

Vêm ma nê takatu ba imiṅ habobo yani enaṅ hadêṅ Pita hathak lonḅô, “Avanôṅ biṅ nena o ma anyô Galili te ba intu o ma anêṅ anyô te.”

71 Ma donṅtom Pita hanaṅ nena, “Ya miṅ yahananṅ abô avanôṅ ami, êṅ ma tem Wapômbêṅ nêṅ vovaṅ êndêṅ ya. Yahalam Wapômbêṅ anêṅ athêṅ ba

* 14:55: Sanhedlin ma avômalô Israeḷ iniṅ kaunsil. Jon 19:7

* 14:58: Jon 2:19-21

* 14:64: Wkp 24:16;

yahanan nena yahathôn ôpêntu ba onan abô hathak paliñ.”

⁷² Kethen oyan ma tale halan bôlôn yan, êñ ma Pita lahabi abô atu ba Yisu hanan hadên yani nena, “Tale miñ halan bôlôn ju ami denan, ma tem onan êtôm bôlôn lô nena hôthôn ya paliñ.” Êñ ma Pita hakôm ba halan kambom.

15

Ewa Yisu ba i hadên Pailat

(*Mat 27:1-2,11-26; Luk 23:1-5,13-25; Jon 18:28-19:16*)

¹ *Lôkbôk momaninij ma Sanhedlin sapên ethak donjom. Thêlô ma nê bêñbêñ êbôk da lôk avômalô inij nê bêñbêñ lôk nê lôkauk hathak abô balabun. Ma ibutin abô hathak donjom vên ma ekak ban luvi lusu ma ewa ba i hadên Pailat.

² Ma Pailat hanan hik Yisu lin aêntêk, “O ma avômalô Israèl inij kin e?”

Ma Yisu hanan nena, “Intu êñ, hatôm intu honan.”

³ Ma nê bêñbêñ êbôk da ibi Yisu lin kupik hathak abô lomaloma. ⁴ Ma Pailat hanan hadên Yisu hathak lonbô, “O abô mi e? Thêlô ibi lem vimkupik hathak abô lomaloma.”

⁵ *Ma donjom Yisu bônôn iyom. Ba intu Pailat hason kambom.

⁶ Waklavôn Hale ba Hi nômbên intu, ma avômalô ethak elam anyô koladôn te anên athên ek Pailat nêm vê. Ma Pailat hathak hên ôpên vê. ⁷ Sondabên êñ ma anyô te anên athên nena Balabas hamô koladôn. Yani hamô koladôn havin nê takatu ba thêlô ik vovak hadên Lom ba ik anyô doho vônô.

⁸ Êñ ma avômalô i hadên Pailat ma elam ek nêm anyô koladôn te vê êtôm hathak hadum lôbôlôn.

⁹ Ma Pailat hanan hadên thêlô nena, “Lemimhavin yatak môlô avômalô Israèl unim kin êntêk e?”

¹⁰ Pailat hayala nena nê bêñbêñ êbôk da leñindañ hathak Yisu ba intu idum

abô ek yani ba hanan aên. ¹¹ *Ma donjom nê bêñbêñ êbôk da ik avômalô kapôlônij lin ek nendam nena netak Balabas ba ni ma nebalon Yisu lon.

¹² Ma Pailat hanan hik thêlô lin hathak lonbô nena, “Yandum malê êndên ôpatu ba môlô olam nena Israèl inij kin?”

¹³ Ma sapên elam nena, “Nijik vônô esak a!”

¹⁴ Ma Pailat hanan, “Eka? Yani hadum malê kambom?”

Ma donjom thêlô elam lôklala hathak lonbô nena, “Nijik vônô esak a!”

¹⁵ Ma Pailat lahavin nêm leñin mavi êndên avômalô nômbên atu ba intu hatak Balabas ba hi. Ma hanan ek nebali Yisu esak yak lôkmanjin vên ma hatak halôk nê vovak bahenij ek nijik vônô esak a.

Nê vovak enan abôma hathak Yisu

(*Mat 27:27-31; Jon 19:2-3*)

¹⁶ Vên ma nê vovak ewa Yisu ba i Pailat anên unyak badên kapô. Ma elam nê vovak sapên ba êlêm ethak donjom. ¹⁷ Ma ewa kin anên kwêv thalalen daim te ma ik hathak Yisu ma ewa yak lôkmanjin atu ba epesan hatôm kin inij kulun ma ik halôk wakadôk. ¹⁸ Ma iviyô ma êv bahen hathak leñ ma enan, “Waklêvôn mavi, avômalô Israèl inij kin!” ¹⁹ Ma ik wakadôk hathak alokwan te lôbôlôn ma êsôvwapôk hathak yani. Vên ma elek venjindôn lêlô hadên yani lôk êbô anên athên. ²⁰ Ma enan abôma hathak yani vên ma ibi kwêv thalalen atu thô ma ik yanida anên kwêv daim hathak lonbô. Ma elom yani ba i ek nijik vônô esak a.

Ik Yisu hathak a

(*Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27*)

²¹ *Ma anyô te anên athên nena Saimon anên Sailini halêm anên buyan ba hadum ek ni Jerusalem. Yani ma Aleksanda lo Lupus inij lambô. Ma nê vovak êpôm yani ba êpôvin ek

* 15:1: Luk 22:66 * 15:5: Ais 53:7; Mak 14:61

* 15:11: Ap 3:13-14 * 15:21: Lom 16:13

enja Yisu anêḡ alovalaḡaḡsiḡ. ²² Êḡ ma ewa Yisu ba i loḡ te anêḡ athêḡ nena Golgota. Athêḡ êḡ anêḡ ôdôḡ nena Loḡ Leḡkadôk Lokwaḡ. ²³ Ma ewa waiḡ ba eyelaḡ haviḡ alokwaḡ te anêḡ thôk ba êv hadêḡ yani ek inum ek etauiḡ vovaḡ. Ma doḡtom hadô. ²⁴ *Êḡ ma thêlô ik yani loḡ hathak a. Vêḡ ma ibi valu ek nêḡê nena opalêla intu tem neja anêḡ kwêv lo sôp.

²⁵ Wakma hatôm 9 kilok lôkbôk ma ik Yisu loḡ hathak a. ²⁶ Alovalaḡaḡsiḡ anêḡ vuliḡ ma eto abô atu ba enaḡ hathak Yisu aêntêk,

AVÔMALÔ ISLAEL INIḡ KIḡ

²⁷⁻²⁸ *Ma êthôkwêḡ anyô vani lokwaḡju haviḡ. Êthôkwêḡ yaḡ hamiḡ Yisu baḡ vianôḡ, ma yaḡ hamiḡ baḡ vikeḡ.* ²⁹ *Ma avômalô takatu ba elom loḡôndê êḡ ba i ibi abôma hathak yani lôk itutuniḡ leḡḡkadôk ba enaḡ, “Ai! O atu ba honaḡ nena tem undiniḡ Wapômbêḡ anêḡ unyak mathêḡ ma ondav esak loḡbô êtôm wak lô iyom e? ³⁰ Êḡ ma oda nêḡm oda bulubiḡ ba otak alovalaḡaḡsiḡ ma ôlêḡm pik!”

³¹ Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ enaḡ abôma haviḡ. Ba enaḡ hadêḡ i nena, “Ôḡḡô! Yani bôk hêv avômalô vi bulubiḡ, ma doḡtom miḡ hatôm nêḡm yanida bulubiḡ ami eka? ³² Yani ma Mesia, Israel iniḡ kiḡ e? Êḡ ma etak alovalaḡaḡsiḡ ba êlêḡm pik ek alalô nagê ba nanêḡmimbiḡ!” Ma anyô ju atu ba imiḡ alovalaḡaḡsiḡ haviḡ yani enaḡ abôma haviḡ.

Yisu hama

(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

³³ Waklêvôḡ biḡ ma momaḡiniḡ hayô pik sapêḡ vôv ba hêk aleba hayô 3 kilok. ³⁴ *Ma 3 kilok ma Yisu halam lôklala aêntêk, “Eloi, Eloi, lama sabaktani?” Abô êḡ anêḡ

ôdôḡ nena, “Yenaḡ Wapômbêḡ, yenaḡ Wapômbêḡ, aisê ka hôdô ya?”

³⁵ Ma avômalô vi atu ba imiḡ loḡ êḡ elanô abô êḡ ma enaḡ, “Odanô, yani halam Elia.”

³⁶ *Ma anyô te hi bôlôḡ doḡtom ma hawa kapôk ba hasoḡ halôk waiḡ maniḡ. Ma hathôkwêḡ kapôk êḡ hathak apiyak te ba hêv hadêḡ Yisu ek inum. Ma ôpêḡ hanaḡ, “Dô! Alalô nagê vêḡmam. Yakô Elia tem êlêḡm enja yani vê êḡḡêk alovalaḡaḡsiḡ la?”

³⁷ Ma Yisu halam kaêk lôklala ma hama.

³⁸ Ma sôp bêḡ atu ba hamiḡ unyak mathêḡ ek hayaḡ unyak kapô kisi ma hapup vose hi luvi hêk vuliḡ ba hayô vibibiḡ. ³⁹ Ma anyô vovak laik atu ba hamiḡ habobo Yisu hayê kobom atu ba Yisu hama hathak, êḡ ma hanaḡ, “Avanôḡ biḡ, ôpêntêk ma Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ anôḡ.”

⁴⁰ *Avi doho imiḡ daim dokte ba êyê imiḡ. Thêlô êḡ te ma Malia anêḡ Magadala. Ma te ma Malia, Jems yaô lo Josep iniḡ talêbô. Ma te ma Salome. ⁴¹ Sêbôk ba Yisu hamô Galili ma avi takêḡ esopa yani ba êv yani sa. Ma avi bêḡ anôḡ êḡmô haviḡ ba iviḡ Yisu ba i Jelusalem.

Elav Yisu

(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

⁴² Wak ik Yisu vônô, êḡ ma waklavôḡ avômalô ethak êpôpêk iniḡ nôḡkama ek Sabat. Ma wak êḡ anêḡ yaḡsiḡ bôlôvôḡ ma tem Sabat. ⁴³ Ba intu wak hamiḡ denaḡ ma Josep anêḡ Alimatia hayô. Yani ma Sanhedlin iniḡ anyô bêḡ te. Yani hathak hêv ma ek Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak atu tem êlêḡm. Ma miḡ hakô ami ma hi hadêḡ Pailat ma hanaḡ ek enja Yisu anêḡ kupik. ⁴⁴ Ma Pailat halanô nena Yisu lêk hama yôv ba hasoḡ kambom ma halam anyô vovak laik halêḡm. Ma hanaḡ hik ôpêḡ liḡ nena, “Yisu

* 15:24: Sḡg 22:18 * 15:27-28: Ais 53:12 * 15:27-28: ḡê lôkauk vi enaḡ nena abô doho atu ba Mak hatô ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Aêḡ ba Wapômbêḡ anêḡ abô bute hik anôḡ. Abô êḡ hanaḡ aêntêk, “Thêlô êyê yani hatôm anyô kambom.” * 15:29: Sḡg 22:7; 109:25; Mak 14:58 * 15:34: Sḡg 22:1 * 15:36: Sḡg 69:21 * 15:40: Luk 8:2-3

lêk hama yôv mena mi e?”⁴⁵ Ma halanô anyô vovak laik anêḡ abô yôv ma halôk ek Josep enja anêḡ kupik.⁴⁶ Êḡ ma Josep hêv sôp daim mavi te vuli ma hawa Yisu liḡkupik vê hêk alovalanḡsiḡ ma havuliv siḡ hathak sôp atu. Ma hi hadô hêk siô valu abyan atu ba elav ek nedav ḡê ḡama êndôk. Ma habubi valu bêḡ te ek hik siô abôlêk siḡ hathak.⁴⁷ Malia anêḡ Magadala lôk Malia, Josep anêḡ talêbô, imiḡ ma êyê loḡ atu ba etak Yisu anêḡ kupik hêk.

16

Yisu haviyô hathak loḡbô

(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

¹ Sabat hale ba hi ma Malia anêḡ Magadala lôk Malia, Jems anêḡ talêbô, ma Salome êv vuli nôḡ ôv mavi ek neja ba ini ek netak esak Yisu kupik. ² Ma sonda êḡ anêḡ wak te môḡ anêḡ lôkbôk momaniniḡ ma thêlô iviyô ba i siô. ³ Ma enaḡ hadêḡ i nena, “Opalê tem ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê ek alalô am?”

⁴ Êyô siô ma êyê nena valu bêḡ atu ma lêk ibubi hi hamô dan. ⁵ Thêlô ibitak êyô valu abyan kapô ma êyê anyô muk lôk kwêv thapuk daim te hamô thêlô bahenḡ vianôḡ. Thêlô êyê ma eson kambom.

⁶ Ma donḡtom ôpêḡ hanaḡ, “Miḡ noson ami. Yahayala nena ôbôlêḡ Yisu anêḡ Nasalet atu ba ik hathak a. Yani lêk haviyô ba hi ma miḡ hêk loḡ êntêk ami. Ôḡḡ loḡ atu ba êdô yani hêk êntêk. ⁷ *Ma unu nonaḡ êndêḡ anêḡ ḡê ku lôk Pita nena, ‘Yani lêk hamôḡ ek môlô ba hi Galili. Ôyô loḡ êḡ ma tem nôpôm yani êtôm atu ba bôk hanaḡ yôv hadêḡ môlô.’ ”

⁸ Ma avi takêḡ êkô ba elowaliḡ kambom ma etak siô ba êsôv ele yaiḡ ba i. Thêlô êkô ba bônôḡ iyom ma miḡ enaḡ abô êḡ hadêḡ anyôla ami.

[Malia anêḡ Magadala lôk Yisu anêḡ ḡê ku êyê yani]*

(Mat 28:9-20; Luk 24:13-49; Jon 20:11-23)

⁹ Yisu haviyô hadêḡ sonda te anêḡ wak te môḡ. Ma hik i thô môḡ hadêḡ Malia Magadala, avi atu ba bôk Yisu hêv ḡḡk bahenḡvi ba lahavuju vê hêk yani. ¹⁰ Êḡ ma Malia hi hanaḡ hadêḡ ḡê takatu ba bôk evenḡ haviḡ yani. Nê takêḡ lenḡḡmalaiḡ ba elanḡ êmô. ¹¹ Ma elanô nena Yisu lêk hamô lôkmala ba Malia lêk hayê yani, ma donḡtom miḡ êvhaviḡ abô êḡ ami.

¹² Havenḡ yam ma Yisu anêḡ ḡê ku ju etak malak bêḡ ba i loḡ yan. Ma Yisu habitak yanḡda ba hik i thô hadêḡ thai. ¹³ Ma ele i enaḡ abô êḡ hadêḡ ḡê ku vi, ma donḡtom miḡ êvhaviḡ iniḡ abô ami.

¹⁴ *Yôv ma Yisu anêḡ ḡê ku lauminḡ ba lahavute eyan nôḡ êmô, ma Yisu da hayô ek thêlô. Ma hathanḡ thêlô hathak iniḡ kapôlôḡḡ thekthek ba miḡ êvhaviḡ ḡê takatu ba êyê nena yani lêk haviyô yôv iniḡ abô ami.

¹⁵ *Êḡ ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Unu êtôm pik sapêḡ ma nonaḡ Abô Mavi atu ba hathak ya bêḡ êndêḡ avômalô sapêḡ. ¹⁶ *Nê takatu ba êvhaviḡ ba ithik ḡanḡ ma tem Wapômbêḡ nêḡ i bulubiḡ. Ma ḡê takatu ba miḡ êvhaviḡ ami, ma tem nêpôm Wapômbêḡ anêḡ abô atu nena ini nêndôk loḡ atum. ¹⁷ *Wapômbêḡ tem etak lavôḡḡḡ lomaloma êndôk ḡê êvhaviḡ bahenḡḡ aêntêk. Esak yenaḡ athêḡ, ma tem nêḡḡḡ ḡḡk vê lôk nenaḡ abô masôm lukmuk. ¹⁸ *Ma nebalonḡ umya kambom êmô bahenḡḡ lôk ninum nôḡ atu ba injik anyô vônô ma donḡtom tem nêḡḡḡ mavi. Ma netak bahenḡḡ êyôḡḡêk ḡê lôk lijiḡ, ma tem nimbítak mavi.”

Wapômbêḡ hawa Yisu

(Luk 24:50-53; Ap 1:9-11)

¹⁹ *Anyô Bêḡ Yisu hanaḡ abô haviḡ thêlô yôv ma ewa yani hathak lenḡ

* **16:7:** Mat 26:32; Mak 14:28 * **16:8:** Nê lôkauk bêḡ anôḡ lenḡḡhabi nena abô êḡ ma Mak da miḡ hato ami, ma anyôla hato havenḡ yam. * **16:14:** 1Ko 15:5 * **16:15:** Ap 1:8 * **16:16:** Ap 2:38

* **16:17:** Ap 2:4; 8:7 * **16:18:** Luk 10:19; Ap 28:3-6 * **16:19:** Ap 1:9-11; 2:33-34

ba hi hamô Wapômbêḡ baḡ vianôḡ.
20 *Vêm ma anêḡ ḡê ku i enaḡ Abô
Mavi êḡ haveḡ loḡ sapêḡ. Ma Anyô
Bêḡ hadum ku haviḡ thêlô ba hik
iniḡ abô loḡ hathak lavôḡiḡ takatu ba
idum.]

---

* 16:20: Ap 14:3; Hib 2:3-4

Abô Mavi atu ba Luk hato Abô môn

Luk hato kapya êntêk. Yani ma anyô loŋ buyaŋ ma miŋ Israeël te ami. Yani ma dokta te ma Pol anêŋ anyô môlô. Yanida ma miŋ hayê Yisu ami, ma doŋtom hanaŋ abô haviŋ nê nômbêŋ atu ba bôk êyê Yisu hathak maleŋiŋ.

Yani hato kapya êntêk hadêŋ anyô bêŋ Tiapilus. Tiapilus ma anyô Lom te. Tiapilus miŋ bôk hayê pik atu Yisu hamô ba haveŋ ami. Ba intu Luk hawasa bêŋ anôŋ. Luk lahaviŋ Tiapilus eyala abô avanôŋ esak malêla takatu ba Yisu hanaŋ ba hadum. Ba intu hato hathak malêla takatu habitak vêm ka evathu Yisu hi aleba hayô waklavôŋ hathak leŋ ba hi. Aêŋ iyom ma Luk hik thô nena Yisu miŋ halêm ek nêŋ nê Israeël iyom bulubiŋ ami. Mi, halêm ek nêŋ nê Israeël lôk nê loŋ buyaŋ bulubiŋ imbiŋ. Luk dalam Yisu nena, “Anyô Anêŋ Nakaduŋ” bêŋ anôŋ.

Hato kapya êntêk hadêŋ 60 mena 70 AD la. Ma haveŋ yam ma hato kapya Aposel haviŋ.

Abô môn

¹ *Anyô bêŋ Tiapilus, avômalô bêŋ anôŋ eto kapya hathak nôŋ takatu ba bôk hik anôŋ hêk yêlô malêvôŋ. ² Thêlô eto abô hatôm atu ba anyô vi êyê Yisu hadum ba hanaŋ. Nê êŋ êmô hatôm Wapômbêŋ anêŋ nê ku ek enaŋ abô hadêŋ avômalô. ³ Aêŋ ba yaleŋmavi anôŋ ba yahato kapya êntêk hadêŋ o hathak nôŋ takêŋ ek malê nena yada yahadum ku bêŋ anôŋ ek yahanaŋ hik abô takêŋ liŋ hathak Yisu anêŋ ku sapêŋ ek yenaŋ abô êŋ imbitak êtôm loho mavi. ⁴ Yahato abô takêŋ ek nêŋ o sa

ek oyala abô takatu ba bôk holaŋô, êŋ ma abô avanôŋ.

Aŋela hayô ek Sekalaia

⁵ Sêbôk atu ba Kiŋ Helot hayabiŋ avômalô Judia ma anyô habôk da te hamô ba anêŋ athêŋ nena Sekalaia. Yani hadum ku habôk da haviŋ nê ôdôŋ atu ba iniŋ athêŋ nena Abiya. Ma yanavi Elisabet habitak anêŋ Alon anêŋ limi haviŋ. ⁶ Thai êmô thêthôŋ mavi hêk Wapômbêŋ ma, ma ethak esopa abô balabuŋ lôk Anyô Bêŋ anêŋ abô sapêŋ ba iniŋ kambom mi. ⁷ Ma doŋtom Elisabet ma avi yamu ba intu thai avômena mi, ma êmô aleba eyalôv.

⁸ Wak te ma ôdôŋ Abiya iniŋ waklavôŋ nindum ku êmô unyak mathêŋ. Ma etak Sekalaia ek indum ku êŋ. ⁹ *Thêlô esopa nê êbôk da iniŋ kobom ba ibi valu ek nêgê nena opalê intu tem imbitak êyô Anyô Bêŋ anêŋ unyak mathêŋ ba ni ek êmbôk kamuŋ ôv mavi. Êŋ ma Sekalaia anêŋ athêŋ habitak ba yani hi Wapômbêŋ anêŋ unyak ek êmbôk da. ¹⁰ Ma Sekalaia habôk da ôv mavi ba avômalô bêŋ anôŋ imiŋ unyak viyaiŋ ba eteŋ mek imiŋ.

¹¹ Êŋ ma Anyô Bêŋ anêŋ aŋela te hayô ek Sekalaia ba hamiŋ loŋ êbôk da ôv mavi anêŋ loŋ vianôŋ. ¹² Sekalaia hayê aŋela, êŋ ma hasoŋ ba hakô kambom. ¹³ Ma doŋtom aŋela hanaŋ, “Sekalaia, miŋ ôkô ami. Anêŋ mek ma Wapômbêŋ halaŋô. Vônim Elisabet tem embathu nalum malô te ba ondam anêŋ athêŋ nena Jon. ¹⁴ Ma tem lemmavi bêŋ anôŋ. Amena êŋ habitak ma avômalô bêŋ anôŋ tem leŋiŋmavi ¹⁵ *ek malê nena yani tem imbitak anyô lôk athêŋ bêŋ imiŋ Anyô Bêŋ ma. Yani miŋ hatôm inum yak waiŋ lôk ŋaŋ maniŋ vi ami. Hamiŋ talêbô la denaŋ ma tem Lovak Mathêŋ êmbôlô yani kapô siŋ. ¹⁶ Ma tem endom avômalô Israeël bêŋ anôŋ ba ini êndêŋ Anyô Bêŋ, thêlôniŋ Wapômbêŋ. ¹⁷ *Ma yani tem êmôŋ

* 1:1: Ap 1:1 * 1:9: Kis 30:7 * 1:15: Nam 6:2-3 * 1:17: Mal 3:1; 4:5-6; Mat 17:11-13

ek Anyô Bêḡ ma anêḡ lôklokwan lôk ku lo loḡ ma tem êtôm Elia anêḡ. Ma tem indum ba lami lôk nali nimbitak kapôlônḡ doḡtom. Lôk indum ḡê leḡôndônḡ kôtônḡ leḡôndônḡ ekyav ek nedaḡô ḡê thêthônḡ iniḡ auk mavi. Ma yani tem indum aêḡ ek avômalô nêpôpêk i ba neyabiḡ Anyô Bêḡ anêḡ êyô.”

18 Ma Sekalaia hanaḡ hadêḡ aḡela, “Yai luvi bôk ayalôv yôv ba yanêmbinḡ abô êḡ aisê?”

19 *Ma doḡtom aḡela hanaḡ viyan nena, “Ya Gebliel, ba yahaminḡ Wapômbêḡ thohavloma. Ba intu yanida hêv ya ba yahalêm ek yanaḡ abô mavi êntêk êndêḡ o. 20 Yôv ma ondaḡô, miḡ hôêvhaviḡ yenaḡ abô ami. Aêḡ ba vembôlêk tem putup ba miḡ hatôm onaḡ abô ami endeba yenaḡ abô êntêk injik anônḡ êtôm waklavônḡ atu ba Wapômbêḡ hanaḡ am.”

21 Avômalô eyabiḡ Sekalaia aleba mi ma leḡiḡhabi nena malê te lêk hapôm Sekalaia hamô unyak mathenḡ kapô am? 22 Ma Sekalaia hale yaiḡ ma abôlêk putup. Ba hik nôm kama thô hathak baḡ iyom ma miḡ hanaḡ abô ami. Aêḡ ba thêlô eyala nena yani lêk hayê wêḡ te hêk unyak mathenḡ kapô.

23 Sekalaia hadum anêḡ ku yôv ma yani havôhi anêḡ unyak. 24 Havenḡ yam ma Sekalaia yanavi Elisabet hasabeḡ. Ma havuḡ i hatôm ayônḡ bahenḡvi. 25 Ma hanaḡ nena, “Anyô Bêḡ lamavi ba hadum nôm êḡ ek ya ba hêv yenaḡ mama vê hêk avômalô malenḡiḡ.”

Aḡela hayô ek Malia

26 Elisabet hasabeḡ hatôm ayônḡ bahenḡvi ba lahavute, ma Wapômbêḡ hêv aḡela Gebliel ba hi hayô malak Nasalet hêk Galili kapô. 27 *Yani hi hadêḡ avi muk te anêḡ athêḡ nena Malia. Malia anêḡ avômalô bôk epeḡsaḡ abô yôv ek nendom yani êndêḡ anyô te anêḡ athêḡ nena Josep. Josep ma Kiḡ Devit anêḡ lim. 28 Aḡela hi

hadêḡ Malia ma hanaḡ, “Waklêvônḡ mavi o! Anyô Bêḡ hêv lamavi anônḡ hadêḡ o ba hamô haviḡ o.”

29 Ma Malia halaḡô abô êḡ ma hasoḡ kambom ba lahabi nena abô êntêk ma aisê am. 30 Ma doḡtom aḡela hanaḡ hadêḡ yani, “Malia, miḡ ôkô ami. Lêk hôpôm Wapômbêḡ anêḡ lamavi. 31 *Ondaḡô, tem osabeḡ ba onja okna te ba ondam anêḡ athêḡ nena Yisu. 32 *Yani ma tem imbitak anyô lôk athêḡ bêḡ. Ma tem nendam yani nena Wapômbêḡ Leḡ anêḡ Nakaduḡ. Ma tem Anyô Bêḡ Wapômbêḡ nêḡ lim Devit anêḡ ku kiḡ êndêḡ yani. 33 Ma tem êmô êtôm Jekop anêḡ avômalô iniḡ kiḡ wak nôm bêḡ intu sapêḡ. Ma anêḡ ku eyabiḡ anêḡ avômalô hatôm nêḡ yak ami ma mi anônḡ.”

34 Ma Malia hanaḡ hadêḡ aḡela aêntêk, “Nôm êḡ tem imbitak aisê am? Miḡ bôk yahêk haviḡ anyô te ami.”

35 Ma aḡela hanaḡ nena, “Lovak Mathenḡ tem êlêm êndôk o ma Wapômbêḡ Leḡ anêḡ lôklokwan tem êyô o vôv. Ba amena atu ba hovathu ma tem mathenḡ ba nendam nena Wapômbêḡ Anêḡ Nakaduḡ. 36 Ondaḡô. Yatam avi Elisabet bôk avôdôḡna ba elam yani nena avi yamu, ma doḡtom lêk hasabeḡ ba anêḡ ayônḡ bahenḡvi ba lahavute ba tem embathu amena te. 37 *Nôm late miḡ malaiḡ ek Wapômbêḡ indum ami.”

38 Ma Malia hanaḡ, “Ya ma Anyô Bêḡ anêḡ avi ku. Ba indum êndêḡ ya êtôm intu honaḡ.” Êḡ ma aḡela hatak Malia ba hi.

Malia hi hayê Elisabet

39 Ma Malia hatak anêḡ loḡ ma hi kethenḡ ba hayô malak te atu ba hêk loḡ dumlolê anêḡ Judia. 40 Ma habitak hayô Sekalaia anêḡ unyak kapô ma hanaḡ waklêvônḡ mavi hadêḡ Elisabet. 41 Ma Elisabet halaḡô anêḡ abô ma amena hapundik haminḡ yani la kapô ba Lovak Mathenḡ havôlô

* 1:19: Dan 8:16; 9:21 * 1:27: Mat 1:16,18
7:12-13,16; Ais 9:7 * 1:37: Stt 18:14

* 1:31: Ais 7:14; Mat 1:21-23 * 1:32: 2Sml

yani kapô siņ. ⁴² Êņ ma Elisabet
 dalam kaêk lôk lamavi ba hanaņ,
 “Wapômbêņ hêv lamavi bêņ anôņ
 hadêņ o hamôņ ek avi vi. Ba tem
 indum mavi êndêņ o imbiņ amena
 intu ba hamiņ o kapôlôm. ⁴³ Ma
 donțom ya avi alê te ba yenaņ Anyô
 Bêņ anêņ talêbô halêm ek ênjê ya?
⁴⁴ Ondaņô, yahalaņô anêm waklêvôņ,
 êņ ma amena êntêk hamiņ yalenșoam
 lamavi ba hapundik. ⁴⁵ Bôk holaņô
 Wapômbêņ anêņ abô ba hôêvhaviņ
 nena tem indum aêņ. Ba intu ômô lôk
 lemmavi!”

Malia anêņ yeņ

⁴⁶ *Ma Malia hanaņ,
 “Yakapôlôn habô Anyô Bêņ anêņ
 athêņ,
⁴⁷ ma yadahôlôn lamavi hadêņ
 Wapômbêņ atu ba hêv ya bulu-
 biņ
⁴⁸ ek malê nena yani hayê ba
 lahabi anêņ avi oyaņ atu ba
 hadum anêņ ku.
 Avômalô sapêņ tem nenaņ nena
 Wapômbêņ hêv lamavi hadêņ
 ya hatôm wak nômbêņ intu
 sapêņ
⁴⁹ ek malê nena Wapômbêņ
 Lôklokwaņ Anôņ hadum
 nômbêņ ek ya.
 Ma anêņ athêņ ida ênjêk mathen.
⁵⁰ *Yani hathak hêv kapô hadêņ
 nê takatu ba elañô anêņ abô
 hadêņ sêbôk ma êntêk ma
 embeņ yam imbiņ.
⁵¹ *Yani hadum ku bêņbêņ hathak
 yani anêņ lôklokwaņ.
 Ma hathak havalon avômalô
 takatu ba êbôi ma habi i hi.
⁵² *Ma hathak hamô nê bêņbêņ iniņ
 lôklokwaņ lu.
 Ma hêv athêņ bêņ hadêņ nê athêņ
 mi.
⁵³ *Ma hathak havakôn avômalô
 takatu ba ema kisi hathak nôm
 mavi anôņ ba leņiņviyak.

Ma donțom nê lôk nômkama bêņ,
 ma hathak hêv i vê ba i oyaņ.

⁵⁴⁻⁵⁵ *Ma yani hathak hêv anêņ
 avômalô ku Islael sa,
 ma lahabi anêņ abô atu ba bôk
 havak haviņ Ablaham lôk anêņ
 limi sapêņ nena tem laimbi i
 ba nêm i sa wak nômbêņ intu
 sapêņ.”

⁵⁶ Êņ ma Malia hamô haviņ Elisabet
 hatôm ayôn lô vêm ma halehi anêņ loņ
 hathak loņbô.

Elisabet havathu Jon anyô hathik ñaņ

⁵⁷ Ma Elisabet anêņ waklavôn em-
 bathu hayô ba havathu okna te. ⁵⁸ Êņ
 ma Elisabet anêņ thalalen lôk anêņ
 avômalô elañô nena Anyô Bêņ hêv
 kapô bêņ hadêņ yani ba intu êbôi lôk
 leņiņmavi anôņ.

⁵⁹ *Ma amena êņ hamô hatôm
 wak bahenvi ba lahavulô, ma anêņ
 avômalô êlêm ek neņgothe anêņ kupik.
 Ma leņiņhaviņ nênêm lambô Sekalaia
 da anêņ athêņ êndêņ okna êņ. ⁶⁰ Ma
 donțom talêbô hanaņ nena, “Mi. Alalô
 nandam nena Jon.”

⁶¹ Ma thêlô enañ hadêņ yani nena,
 “Libumi la miņ bôk ewa athêņ Jon
 ami.”

⁶² Êņ ma thêlô enañ hik lambô liņ
 hathak bahenij nena nendam anêņ
 athêņ aisê? ⁶³ Aêņ ba hanaņ hathak
 baņ nena neja aseleņ te êlêm. Ma
 hato nena, “Okna êņ anêņ athêņ ma
 Jon.” Ma thêlô sapêņ êyê athêņ êņ ba
 eson kambom. ⁶⁴ Ma kethen oyaņ ma
 Sekalaia hanaņ abô hathak loņbô ba
 habô Wapômbêņ anêņ athêņ. ⁶⁵ Ma
 avômalô malak êņ êyê nôm êņ ba êkô
 kambom. Ma abô êņ hi haven Ju-
 dia iniņ loņ takatu ba hamô dum-
 lolê sapêņ. ⁶⁶ Ma thêlô enañ hadêņ
 i nena, “Anyô Bêņ anêņ lôklokwaņ
 hamô haviņ amena êntêk ba embeņ
 yam ka tem imbitak aisê?”

Sekalaia anêņ yeņ

* **1:46:** 1Sml 2:1-10 * **1:50:** Sng 103:13,17 * **1:51:** 2Sml 22:28 * **1:52:** Jop 12:19; 5:11; Sng
 147:6 * **1:53:** Sng 34:10 * **1:54-55:** Sng 98:3; Stt 17:7; Mai 7:20 * **1:59:** Stt 17:12; Wkp 12:3;
 Luk 2:21

⁶⁷Yôv ma Lovak Mathen hayô halôk Jon lambô Sekalaia kapô ba hanan abô plopet aêntêk,

⁶⁸* “Anyô Bêḡ, Israeḡ iniḡ Wapômbêḡ, lêk halêm ek nêḡ anêḡ avômalô vê êḡjêk iniḡ malaiḡ. Ba intu nanêḡ athêḡ bêḡ êḡdêḡ yani.

⁶⁹*Yani hêv Anyô Lôklokwanḡ te habitak anêḡ anyô ku Devit anêḡ thalaleḡ ek nêḡ alalô bulubiḡ.

⁷⁰Yani hadum aêḡ hatôm sêbôk ba hananḡ hadêḡ anêḡ plopet mathenḡ ba enanḡ nena

⁷¹*tem Wapômbêḡ nêḡ alalô bulubiḡ êḡjêk ḡê vovak lôk ḡê takatu ba bôk êpôlik hathak alalô.

⁷²*Aêḡ ba yani hêv kapô ek alalôaniḡ bumalô lôk lahabi anêḡ tabô mathenḡ.

⁷³*Abô atu ba yani bôk havak balabuḡ haviḡ alalôaniḡ kamik Ablaham nena

⁷⁴tem nêḡ alalô bulubiḡ êḡjêk ḡê vovak iniḡ lôklokwanḡ ek alalô nandum anêḡ ku ma miḡ nakô ami

⁷⁵*ek namô mathenḡ lôk thêthônḡ êḡjêk Wapômbêḡ ma êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.

⁷⁶*Aêḡ ba, yenanḡ okna, tem ôḡmônḡ ek ôpôpêk Anyô Bêḡ anêḡ loḡôndê ek êlêm ba intu tem nendam o nena Wapômbêḡ Leḡ anêḡ plopet.

⁷⁷*Lôk ôḡndônḡ anêḡ avômalô ek neyala nena Wapômbêḡ tem nêḡ i bulubiḡ esak hêv iniḡ kambom vê.

⁷⁸*Alalôaniḡ Wapômbêḡ lahiki bêḡ anônḡ ba intu hêv kapô ba tem indum nôḡm êḡ lôk nêḡ anêḡ wak êlêm anêḡ leḡ

⁷⁹ek nêḡ deda êḡdêḡ avômalô takatu ba bôk ema ba êḡmô momanḡiniḡ bêḡ kapô. Lôk anêḡ deda êḡ

tem nêḡ alalô sa ek namben loḡôndê labali mavi.”

⁸⁰Ma Jon halumbak bêḡ ma habitak lôklokwanḡ hathak hêv haviḡ. Êḡ ma hi hamô loḡ thiliv ba hayabiḡ anêḡ waklavônḡ êlêm yaiḡ ek indum anêḡ ku êḡjêk avômalô Israeḡ maleniḡ.

2

Malia havathu Yisu (Mat 1:18-25)

¹Waklavônḡ êḡ ma Sisa Ogastus havak abô majanḡ ek neja avômalô pik takatu ba Lom eyabiḡ i iniḡ athêḡ.

²Wak êḡ ma môḡ anônḡ ek gavman hawa avômalô iniḡ athêḡ. Ma Kulinus ma hamô hatôm plovins Silia iniḡ gavman bêḡ. ³Êḡ ma avômalô sapêḡ i iniḡ malak ôḡdônḡ nenanena ek neja iniḡ athêḡ. ⁴Josep habitak anêḡ Kiḡ Devit anêḡ thalaleḡ. Ba intu hatak Nasalet anêḡ Galili ma hi Devit anêḡ malak ôḡdônḡ Betlehem anêḡ Judia. ⁵Yani hi haviḡ Malia ek neto thainiḡ athêḡ. Avi êḡ bôk epesanḡ anêḡ abô yôv ek nendom êḡdêḡ Josep. Ma wak êḡ ma Malia hasabenḡ.

⁶Êḡmô Betlehem denanḡ ma Malia anêḡ waklavônḡ hayô ek embathu. ⁷Ma havathu namalô bôp ba havuliv hathak sôp ba hadô hêk bokmanḡkao iniḡ kabum ek malê nena unyak atu ba hêk ek avômalô nêḡjêk ma lêk putup ba mi.

Aḡela hayô ek ḡê eyabiḡ bok

⁸Ma ḡê eyabiḡ boksipsip doho êḡmô loḡ êḡ viyaiḡ ba eyabiḡ iniḡ bok hadêḡ bôlôvônḡ. ⁹Ma Anyô Bêḡ anêḡ aḡela te hayô ek thêlô lôk Anyô Bêḡ anêḡ deda lôkmanḡgiḡ habi hayôhêk thêlô ba êkô kambom. ¹⁰Ma doḡtom aḡela hananḡ nena, “Miḡ nôkô ami. Odaḡô! Yahawa abô mavi halêm ek môlô ba tem indum avômalô sapêḡ leḡniḡmavi anônḡ. ¹¹Lêk êḡntêk hêk Devit anêḡ malak ma avi te havathu

* **1:68:** Sng 72:18 * **1:69:** Sng 18:2 * **1:71:** Sng 106:10 * **1:72:** Stt 17:7; Sng 105:8-9 * **1:73:** Stt 22:16-17 * **1:75:** Tit 2:12-14 * **1:76:** Ais 40:3 * **1:77:** Jer 31:34 * **1:78:** Ais 60:1-2 * **2:11:** Mesia ma abô Hiblu ma Kilisi ma abô Glik. Ma anêḡ ôḡdônḡ ma ‘Ôpatu ba Wapômbêḡ hêv ek nêḡ avômalô bulubiḡ.”

okna te atu ba tem nê mômô bulubij. Yani ma Anyô Bêj, Mesia* atu ba Wapômbêj bôk hatak ek nê anêj avômalô bulubij. ¹² Mômô tem ôngô amena kasek te ivuliv hathak sôp ba êdô hêk bokmankao iniñ kabum. Nôm êj ma hatôm lavôñij ek mômô ôngô.”

¹³ Anjela hanañ yôv ma kethen oyan ma anjela bêj anôñ anêj leñ êlêm iviñ yani. Ma êbô Wapômbêj anêj athên ba enañ aêntêk,

¹⁴ * “Nômbô Wapômbêj anêj athên lôkmanñij esak leñbum. Ma pik ma anêj labali êmô imbiñ avômalô takatu ba Wapômbêj lamavi hathak.”

Nê eyabiñ bok i êyê Yisu

¹⁵ Anjela etak thêlô ba i malak leñ ma nê eyabiñ bok enañ hadênj i, “Alôana ek nagê nô môm atu ba Anyô Bêj hanañ hadênj alalô nena lêk habitak Betlehem.”

¹⁶ Êj ma thêlô i kethen ma êpôm Malia lo Josep ma amena kasek atu ba hêk bokmankao iniñ kabum. ¹⁷ Thêlô êyê yôv ma enañ abô takatu ba anjela hanañ hadênj i hathak amena êj. ¹⁸ Ma avômalô elañô nê eyabiñ bok iniñ abô êj ba eson kambom. ¹⁹ *Ma Malia lahabi abô takênj ba havalon loñ hêk kapô. ²⁰ Ma nê eyabiñ boksipsip ele i ma êbô Wapômbêj lôk leñijmavi anôñ hadênj Wapômbêj hathak nô môm takatu ba thêlô êyê lo elañô hatôm atu ba anjela hanañ hadênj i.

Elam Yisu anêj athên

²¹ *Wak bahenji ba lahavulô hale ba hi ma engothe okna êj anêj kupik ba elam anêj athên nena Yisu. Athên êj ma Malia miñ hasabenj ami denañ ma anjela te bôk halam yôv.

Simeon lo Ana êyê Yisu

²² *Josep lo Malia iniñ waklavônj nimbitak mabunj ênjêk Wapômbêj ma hayô hatôm balabunj atu ba Mose bôk hatô. Êj ma ewa Yisu ba i

Jelusalem ek nê nê mômô êndênj Anyô Bêj ²³ *hatôm anêj balabunj bôk hanañ yôv nena, “Nônê mômô anyô môm sapênj êndênj Wapômbêj.” ²⁴ *Lôk i ek nêmbôk da hatôm Anyô Bêj anêj balabunj bôk hanañ nena, “menak bôbô lokwanju mena thabiyom muk lokwanju.”

²⁵ Ma anyô te hamô Jelusalem ba anêj athên nena Simeon. Yani ma anyô thêthônj ba hasopa abô balabunj dedaun mavi. Yani hayabiñ Mesia atu ba tem nê mômô Israêl thêvô. Ma Lovak Mathen hamô haviñ Simeon. ²⁶ Ma Lovak Mathen bôk hanañ hadênj yani yôv nena tem miñ ema ami ma êmô endeba ênjê Anyô Bêj anêj Mesia vêmam. ²⁷ Ma Lovak Mathen halom yani ba hi Wapômbêj anêj unyak mathen. Yani hamô denañ ma Josep lo Malia ewa Yisu ba êlêm ek nesopa abô balabunj. ²⁸ Ma Simeon hasip okna hamô banj ma habô Wapômbêj ba hanañ aêntêk,

²⁹ “Anyô Bêj Wapômbêj, ya anê môm anyô ku. Lêk yahayê yôv ba tem yama lôk yalenj mavi êtôm atu ba bôk hovak abô haviñ ya.

³⁰ *Lêk yamalenj hayê nô môm atu ba hôv ek nê môm yêlô bulubij.

³¹ Hôpôpêk nô môm êj hêk avômalô sapênj malenij.

³² *Nôm êj ma hatôm deda ek avômalô loñ buyañ nêgê, ma tem nê môm athênj lôkmanñij êndênj anê môm avômalô Israêl.”

³³ Yisu anêj lambô lo talêbô elañô Simeon anêj abô atu ba hanañ hathak okna êj ba eson kambom.

³⁴ *Êj ma Simeon hêv mek hadênj thêlô ma hanañ hadênj Malia aêntêk, “Wapômbêj hatak okna êntêk ek indum avômalô Israêl bêj anôñ nê nê môm yak ma bêj anôñ nimbiyô nimij. Yani tem êmô êtôm Wapômbêj anêj lavôñij te ma donjom avômalô bêj anôñ tem miñ nê nê môm imbiñ yani ami. ³⁵ Êj ma avômalô bêj anôñ iniñ

* 2:14: Luk 19:38 * 2:19: Luk 2:51 * 2:21: Luk 1:31 * 2:22: Wkp 12:1-8 * 2:23: Kis 13:2
* 2:24: Wkp 12:8 * 2:30: Ais 52:10; Luk 3:6; Tit 2:11 * 2:32: Ais 42:6; 49:6; 52:10 * 2:34: Ais 8:14; Mat 21:42; 1Pi 2:8

auk loŋ kapô tem imbitak loŋ yaiŋ. Ma tem kapôlôm indinŋ o êtôm biŋ vovak hadabêŋ bimdaluk kisi.”

³⁶ Ma plopet avi te hamô haviŋ ba anêŋ athêŋ nena Ana. Yani ma Panuel anêŋ nalavi ba habitak anêŋ Asel anêŋ ôdônŋ. Yani bôk avôdônŋna ba anêŋ sondabêŋ hatôm 84. Sêbôk ba yanî avi muk ma hawa anyô ba hamô haviŋ yamalô hatôm sondabêŋ bahenŋvi ba lahavuju. ³⁷ Vêŋ ma yamalô hama ma yani hamô hatôm avi tôp sondabêŋ bêŋ anônŋ. Wak lo bôlôvônŋ ma miŋ hatak unyak mathenŋ ami, ma hathak hatak nôŋ ek nêŋ yeŋ lo etenŋ mek. ³⁸ Ma Simeon hanaŋ abô denaŋ, ma avi êŋ hi habobo thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ. Ma hanaŋ abô hathak okna êŋ hadêŋ avômalô takatu ba êmô ek eyabiŋ waklavônŋ atu ba Wapômbêŋ nêŋ avômalô Israeŋ vê ênjêk iniŋ malaiŋ.

³⁹ *Josep lo Malia idum nômkama sapêŋ hatôm atu ba Anyô Bêŋ anêŋ balabuŋ hanaŋ vêŋ ma ele i iniŋ malak Nasalet hêk Galili. ⁴⁰ Ma okna halumbak ba habitak lôklokwaŋ. Ma anêŋ auk mavi bêŋ anônŋ. Ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm hamô haviŋ yani.

Yisu hamô unyak mathenŋ kapô

⁴¹ *Sondabêŋ nômbêŋ intu ma Yisu anêŋ talêbô lo lambô i Jelusalem ek nêgê waklavônŋ anêŋ athêŋ nena Hale ba Hi.* ⁴² Ma Yisu anêŋ sondabêŋ hatôm laumiŋ ba lahavuju, ma thêlô idum aêŋ ba ethak ba i Jelusalem ek nêgê waklavônŋ êŋ. ⁴³ Waklavônŋ bêŋ êŋ hale halôk ma thêlô ele i iniŋ loŋ. Ma okna Yisu ma hamô Jelusalem denaŋ. Ma talêbô lo lambô êthônŋ ba i. ⁴⁴ Ma esonŋ nena lêk haviŋ anêŋ avômalô vi ba hi la. Ba evenŋ wak daluk te vêŋ ma êyê mi, êŋ ma i êbôlêŋ yani havenŋ iniŋ avômalô malêvônŋ. ⁴⁵ Ma donŋtom miŋ êpôm ami, êŋ ma êvôi Jelusalem hathak

loŋbô ek nêmbôlêŋ yani. ⁴⁶ Wak lô hale ba hi yôv ma êpôm yani hamô unyak mathenŋ kapô. Yani hamô haviŋ kêdônŋwaga doho ba hanaŋ iniŋ abô ma hanaŋ hik thêlô liŋ. ⁴⁷ Avômalô takatu ba elanŋ anêŋ abô lôk anêŋ auk bêŋ ma esonŋ kambom. ⁴⁸ Êŋ ma lambô lo talêbô êyê yani ba esonŋ kambom haviŋ. Ma talêbô hanaŋ, “Yenaŋ okna, hudum malê aêŋ? Yai akô kambom ba abôlêŋ o.”

⁴⁹ Ma Yisu hanaŋ viyaŋ nena, “Mamu ôbôlêŋ ya eka? Miŋ oyala nena tem yamô Wakamik anêŋ unyak ami e?” ⁵⁰ Ma donŋtom êthônŋ anêŋ abô êŋ anêŋ ôdônŋ paliŋ.

⁵¹ *Yôv ma hi haviŋ talêbô lo lambô ba i Nasalet. Ma hanaŋ iniŋ abô ba hasopa. Ma talêbô havalonŋ abô takêŋ loŋ hêk kapô. ⁵² *Yisu habitak bêŋ ma anêŋ auk mavi anônŋ. Ma Wapômbêŋ lôk avômalô lenŋmavi hathak yani.

3

Jon anyô hathik ŋaŋ hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô

(*Mat 3:1-12; Mak 1:2-8; Jon 1:19-28*)

¹ Hadêŋ sondabêŋ laumiŋ ba labahenŋvi atu ba kiŋ Sisa Taibelias hayabiŋ Lom, ma Pontius Pailat hayabiŋ Judia, ma Helot hayabiŋ Galili, ma yaŋ molok Pilip hayabiŋ Itulia lo Takonitis, ma Lisaniaŋ hayabiŋ Abilene, ² ma Anas lo Kaiapas êmô hatôm anyô bêŋ êbôk da. Hadêŋ wak êŋ ma Sekalaia nakaduŋ Jon hamô loŋ thiliv, ma Wapômbêŋ hêv anêŋ abô hadêŋ yani. ³ *Êŋ ma Jon hi havenŋ loŋ takatu ba hamô habobo ŋaŋ Jolodaŋ ma hanaŋ ek avômalô nede kapôlônŋ liliŋ ba nisik ŋaŋ ek Wapômbêŋ nêŋ iniŋ kambom vê. ⁴ Hatôm plopet Aisaia bôk hatô halôk anêŋ kapyâ nena, “Kaêk te halam havenŋ loŋ thiliv nena,

* **2:39:** Mat 2:23 * **2:41:** Kis 12:24-27; 23:14-17; Lo 16:1-8 * **2:41:** Sêbôk ma Wapômbêŋ anêŋ aŋela ik Ijip iniŋ apenena môŋ vônô. Ma hayô Israeŋ ma hayê thalalenŋ hamô iniŋ unyak abôlêk, êŋ ma hale ba hi ba miŋ hik Israeŋ te vônô ami. * **2:51:** Luk 2:19 * **2:52:** 1Sml 2:26; Snd 3:4 * **3:3:** Ap 13:24

‘Nôpôpêk loŋôndê ek Anyô Bêŋ êlêm,
ma nopesaŋ ba imbitak thêthôn
ek yani.

⁵ Nusivunŋ kolosonŋ sapêŋ sin
ma node dumlolê sapêŋ pesa ba
imbitak kalônŋ mavi.

Ma nopesaŋ loŋôndê lokbaŋ ba
imbitak thêthônŋ,
ma loŋôndê kekela ma nopesaŋ
ba imbitak thêthê mavi.

⁶ Ma avômalô pik sapêŋ tem nêgê
Wapômbêŋ anêŋ kobom atu ba
hêv avômalô bulubiŋ.’” *Aisaia*
40:3-5

⁷ *Avômalô bêŋ anônŋ i hadêŋ Jon ek
isik thêlô ma hanaŋ hadêŋ i, “Môlô
ma umya kambom anêŋ nali ba osonŋ
nena tem yasik môlô ek nôsôv ênjêk
Wapômbêŋ anêŋ lamaninŋ e? Mi anônŋ!
⁸ *Ma nundum kobom takatu ba in-
jik thô nena lêk ole kapôlômim liliŋ.
Ma miŋ lemimimbi auk takatu ba
nonaŋ êndêŋ am nena, ‘Ablaham ma
yêlôaniŋ bumalô. Ba intu yêlô ma
avômalô thêthônŋ.’ Mi, yanaŋ êndêŋ
môlô nena Wapômbêŋ hatôm enja
valu takêntêk ba epesaŋ Ablaham
anêŋ limi esak. ⁹ *Kisiŋ lêk hamô
alokwaŋ ôdônŋ yôv ek alokwaŋ takatu
ba miŋ hik anônŋ mavi ami ma tem
nede lu ba nêmbôk esak atum.”

¹⁰ Ma avômalô nômbêŋ atu ba elañô
anêŋ abô enaŋ hik yani liŋ, “Yêlô nan-
dum malê?”

¹¹ Ma Jon hanaŋ nena, “Anyô anêŋ
kwêv ju hamô ma nêŋ yaŋ êndêŋ
anyô yaŋ atu ba kwêv mi. Ma anêŋ
nôm hamô ma nêŋ aêŋ iyom.”

¹² *Ma nê ewa takis doho êlêm ek
Jon isik thêlô imbiŋ ba enaŋ hik yani
liŋ nena, “Kêdônŋwaga, yêlô nandum
malê?”

¹³ Ma Jon hanaŋ, “Môlô noja takis
êtôm atu ba Lom iniŋ anyô bêŋ hanaŋ
iyom ma miŋ noja vi oyaŋ ami.”

¹⁴ Ma nê vovak doho enaŋ hik yani
liŋ haviŋ nena, “Ma yêlô nandum
malê?”

Ma hanaŋ nena, “Miŋ o mathalalen
êndêŋ avômalô ek noja iniŋ valuselenŋ
oyaŋ ami. Lôk miŋ osau nê idum
abô ek onja anyô yaŋ anêŋ nômkama
ami. Ma lemimimbi nena môlônim ku
anêŋ vuli ma hatôm môlô.”

¹⁵ Avômalô Israeŋ ethak êv maleŋinŋ
ek Mesia nena tem êlêm. Ba êyê Jon
hadum ku takêŋ ma esonŋ nena yani
ma Mesia la. ¹⁶ *Êŋ ma Jon hanaŋ
hadêŋ i nena, “Yahathik môlô hathak
ŋaŋ, ma doŋtom ôpatu ba tem embenŋ
ya yam anêŋ lôklokwaŋ ma bomaŋ ek
yenaŋ. Yani ma anyô lôk athêŋ bêŋ
ma ya ma yaônâlôk ba intu miŋ hatôm
yapole anêŋ vakapô bokŋgôp anêŋ
yak vê ami. Yani tem isik môlô esak
Lovak Matheŋ lôk atum. ¹⁷ Yani tem
isuv nôŋ anêŋ kupik vê ba êndô anônŋ
êmô unyak kapô. Ma yavoyav takatu
ba hamô piklêvônŋ ma isi ba êmbôk
esak atum atu ba tem miŋ ema ami.”

¹⁸ Ma Jon hanaŋ abô bêŋ anônŋ haviŋ
ek imbi avômalô leŋinŋ liŋ ba hathak
kobom êŋ ma hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ
Abô Mavi bêŋ hadêŋ thêlô.

¹⁹ *Vêŋ ma Jon hathaŋ Galili iniŋ
Anyô Bêŋ Helot hathak anêŋ kam-
bom takatu ba hadum ba hanaŋ
te bêŋ nena, “Aisê ka howa ma-
muyaŋ molok yanavi Helodias hatôm
vônim?” ²⁰ Êŋ ma Helot hadum kam-
bom yaŋ hathak loŋbô nena hatak
Jon hamô koladônŋ.

Jon hathik Yisu
(*Mat 3:13-17; Mak 1:9-11; Jon 1:32-34*)

²¹ Jon hathik avômalô bêŋ anônŋ
halôk ŋaŋ aleba hathik Yisu haviŋ.
Hathik vêŋ ma Yisu hamiŋ ba hateŋ
mek ma leŋ hakyav. ²² *Ma Lovak
Matheŋ halôk ba halêm hatôm menak
bôbô ba hayô hamô yani. Ma kaêk
te halêm anêŋ leŋ ba hanaŋ nena,
“O ma yenaŋ okna atu ba yalenŋhaviŋ
videdaunŋ. Ma yalenŋmavi anônŋ hathak
o.”

* **3:7:** Mat 12:34; 23:33 * **3:8:** Jon 8:33,39 * **3:9:** Mat 7:19 * **3:12:** Luk 7:29 * **3:16:** Ap 13:25 * **3:19:** Mat 14:3-4; Mak 6:17-18 * **3:22:** Jon 1:32 * **3:23:** Luk 4:22; Jon 6:42

23*Yisu hadum anêḡ ku môḡ haven avômalô malenḡ, ma anêḡ sondabêḡ ma habobo 30. Ma avômalô eson nena yani ma Josep nakaduḡ.

Ma Josep ma Heli nakaduḡ.

24 Ma Heli ma Matat nakaduḡ.

Matat ma Livai nakaduḡ.

Livai ma Melki nakaduḡ.

Melki ma Janai nakaduḡ.

Janai ma Josep nakaduḡ.

25 Josep ma Matatias nakaduḡ.

Matatias ma Amos nakaduḡ.

Amos ma Nahum nakaduḡ.

Nahum ma Esli nakaduḡ.

Esli ma Nagai nakaduḡ.

26 Nagai ma Mat nakaduḡ.

Mat ma Matatias nakaduḡ.

Matatias ma Semen nakaduḡ.

Semen ma Josek nakaduḡ.

Josek ma Joda nakaduḡ.

27 Joda ma Joanan nakaduḡ.

Joanan ma Lesa nakaduḡ.

Lesa ma Selubabel nakaduḡ.

Selubabel ma Sealtiel nakaduḡ.

Sealtiel ma Neli nakaduḡ.

28 Neli ma Melki nakaduḡ.

Melki ma Adi nakaduḡ.

Adi ma Kosam nakaduḡ.

Kosam ma Elmadam nakaduḡ.

Elmadam ma El nakaduḡ.

29 El ma Josua nakaduḡ.

Josua ma Eliesel nakaduḡ.

Eliesel ma Jolim nakaduḡ.

Jolim ma Matat nakaduḡ.

Matat ma Livai nakaduḡ.

30 Livai ma Simeon nakaduḡ.

Simeon ma Juda nakaduḡ.

Juda ma Josep nakaduḡ.

Josep ma Jonam nakaduḡ.

Jonam ma Eliakim nakaduḡ.

31 Eliakim ma Melea nakaduḡ.

Melea ma Mena nakaduḡ.

Mena ma Matata nakaduḡ.

Matata ma Natan nakaduḡ.

Natan ma Devit nakaduḡ.

32*Devit ma Jesi nakaduḡ.

Jesi ma Obet nakaduḡ.

Obet ma Boas nakaduḡ.

Boas ma Salmon nakaduḡ.

Salmon ma Nason nakaduḡ.

33 Nason ma Aminadap nakaduḡ.

Aminadap ma Atmin nakaduḡ.

Atmin ma Alni nakaduḡ.

Alni ma Heslon nakaduḡ.

Heslon ma Peles nakaduḡ.

Peles ma Juda nakaduḡ.

34 Juda ma Jekop nakaduḡ.

Jekop ma Aisak nakaduḡ.

Aisak ma Ablaham nakaduḡ.

Ablaham ma Tela nakaduḡ.

Tela ma Naho nakaduḡ.

35 Naho ma Seluk nakaduḡ.

Seluk ma Leu nakaduḡ.

Leu ma Pelek nakaduḡ.

Pelek ma Ebel nakaduḡ.

Ebel ma Sela nakaduḡ.

36*Sela ma Kainan nakaduḡ.

Kainan ma Alpaksat nakaduḡ.

Alpaksat ma Sem nakaduḡ.

Sem ma Noa nakaduḡ.

Noa ma Lamek nakaduḡ.

37 Lamek ma Metusela nakaduḡ.

Metusela ma Inok nakaduḡ.

Inok ma Jalet nakaduḡ.

Jalet ma Mahalalel nakaduḡ.

Mahalalel ma Kenan nakaduḡ.

38*Kenan ma Inos nakaduḡ.

Inos ma Set nakaduḡ.

Set ma Adam nakaduḡ.

Adam ma Wapômbêḡ nakaduḡ.

4

Sadaḡ halôk Yisu la ek indum kambom

(Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)

1 Lovak Matheḡ hadum ku lôklokwaḡ hamô Yisu kapô, êḡ ma hatak ḡaḡ Jolodaḡ hêk. Ma Lovak Matheḡ halom yani ba hi loḡ thiliv.

2 Ma hamô loḡ êḡ hatôm wak 40 ek Sadaḡ êndôk yani la ek indum kambom. Ma miḡ hayaḡ nôḡ ami aleba hama kisi.

3 Ma Sadaḡ hanaḡ hadêḡ yani, "Avanôḡ, o Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ ma onaḡ ek valu êntêk imbitak êtôm polom."

4*Ma doḡtom Yisu hanaḡ viyaḡ, "Wapômbêḡ anêḡ kapyā hanaḡ,

* 3:32: Rut 4:17-22 * 3:36: Stt 11:10-26 * 3:38: Stt 4:25-26 * 4:4: Lo 8:3

‘Anyô miñ hatôm êmô lôkmala esak polom iyom ami.’ ”

⁵ Vêm ma Sadañ halom Yisu ba hathak dumlolê bêñ te ba hi daku anêñ dum. Kethen oyañ ma hik pik êntêk anêñ loñ lôklinyak sapêñ thô hadêñ yani. ⁶ Ma hanañ hadêñ Yisu, “Tem yanêm loñ takêñ iniñ athêñ bêñ lôk iniñ lôkmanñiñ sapêñ êndêñ o ek oyabiñ. Nôm takêñ ma yenañ ba yalenhaviñ yanêm êndêñ opalê, êñ ma tem yanêm. ⁷ Aêñ ba hôêv yey hadêñ ya, ma tem yanêm nômkama takêntêk sapêñ êndêñ o.”

⁸ *Ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ anêñ kapy a hanañ, ‘Nêm yey êndêñ Wapômbêñ anêm Anyô Bêñ lôk undum yani iyom anêñ ku.’ ”

⁹ Yôv ma Sadañ halom ba hi Jelusalem ma hatak yani hamiñ unyak mathen anêñ vôv. Ma hanañ, “Avanôn, o ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ ma ôsôv kisi nu tamu pik ¹⁰ ek malê nena bôk eto yôv nena,

“Yani tem nêm anêñ añela ek neyabiñ o mavi ¹¹ lôk nisip o ek miñ hatôm valu la embatho vemkapô ami.’ ” *Kapya Yey 91:11-12*

¹² *Ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ anêñ kapy a hanañ nena, ‘Miñ osaê Wapômbêñ anêm Anyô Bêñ ami.’ ”

¹³ *Sadañ halôk Yisu la ek indum kambom takêñ vêm ma hatak yani ba hi ma hayabiñ wak yañ.

Yisu hadum ku môñ daluk hêk Galili

(Mat 4:12-17; Mak 1:14-15)

¹⁴ Hathak Lovak Mathen anêñ lôklokwañ ma Yisu hale hi Galili hathak loñbô. Ma abô hathak yani haven loñ takêñ sapêñ. ¹⁵ Ma hadôn thêlô hamô iniñ unyak yey ba avômalô sapêñ ebam yani.

Avômalô Nasalet êpôlik hathak Yisu
(Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)

¹⁶ Ma Yisu hi Nasalet, loñ êñ intu anêñ loñ halumbak bêñ hamô. Ma

Sabat ma hi unyak yey hatôm anêñ kobom hathak hadum. Haviyô hamiñ ek esam Wapômbêñ anêñ abô. ¹⁷ Ma êv plopet Aisaia anêñ kapy a hadêñ yani, ma hakak ma hapôm abô bute hanañ aêntêk,

¹⁸ “Anyô Bêñ anêñ Lovak Mathen hamô haviñ ya

ek malê nena Anyô Bêñ hatak ya ek yanañ anêñ Abô Mavi êndêñ avômalô siv.

Ma hêv ya ba yahalêm ek yanañ bêñ êndêñ nê takatu ba êmô koladôn ek nede yaiñ

lôk yanañ êndêñ nê maleñiñ pusip ek nêgê tak esak loñbô ma yanja nê takatu ba anyô vi êv vovañ hadêñ i vê

¹⁹ *lôk yanañ nena lêk ma Anyô Bêñ anêñ waklavôn hik anêñ lamavi thô.” *Aisaia 62:1-2*

²⁰ Êñ ma hik kapy a siñ ma hêv hadêñ ôpatu ba hayabiñ kapy a ma halôk hamô biñ. Ma avômalô sapêñ ititiñ yani. ²¹ Ma hanañ nena, “Abô êntêk ba hêk Wapômbêñ anêñ kapy a ba olañô intu lêk hik anôn.”

²² *Ma thêlô sapêñ eson ba enañ nena anêñ abô ma mavi anôn. Ma donjom enañ, “Yani ma Josep anêñ nakaduñ iyom, aêñ e?”

²³ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Yahayala nena môlô tem nonañ abô loñ kapô te êndêñ ya aêntêk, ‘Dokta, oda undum lemvimkupik mavi am. Yêlô bôk alañô nôk takatu ba hudum hêk Kapaneam. Ba intu undum aêñ ênjêk anêm malak ôdôn imbiñ.’ ”

²⁴ *Ma hanañ, “Yanañ avanôn êndêñ môlô nena plopet te hi anêñ malak ôdôn ma anêñ avômalô miñ ethak ewa yani thô ami. ²⁵ *Yanañ avanôn biñ êndêñ môlô nena sêbôk atu ba Elia hamô pik ma Israe l iniñ avi tôp bêñ anôn êmô. Ma Wapômbêñ hadum ba ôthôm mi hatôm sondabêñ lô ma wata te haviñ ba bôm bêñ habitak loñ êñ. ²⁶ *Ma donjom

* 4:8: Lo 6:13-14 * 4:12: Lo 6:16; 1Ko 10:9 * 4:13: Hib 2:18; 4:15 * 4:19: Ais 58:6 * 4:22: Luk 3:23; Jon 6:42 * 4:24: Jon 4:44 * 4:25: 1Kin 17:1,7 * 4:26: 1Kin 17:8-16

Wapômbêñ miñ hêv Elia ba hi hadêñ avi Israèl te ami, ma mi. Ma hêv hi hadêñ avi tôp te atu ba hamô Salepat Saidon iniñ pik.

27 * “Ma sêbôk atu ba plopet Elisa hamô ma avômalô Israèl bêñ anôn êpôm palê lepla. Ma donjom thêlô te miñ mavi ami, ma mi. Ma Elisa hêv anyô loñ buyañ Naiman anêñ Silia iyom sa.

28 “Ma avômalô takatu ba êmô unyak yeñ elañô abô takêñ ba leñinmaniñ kambom. 29 Ma iviyô imiñ ma év Yisu vê hêk anêñ malak. Ma êmô yani siñ hi hadêñ dumlolê atu ba elav iniñ malak hamô anêñ dum. Ma êmô siñ hadêñ loñ kambom te ek nêsô yani pônêñ êndôk. 30 Ma donjom Yisu hêv i vê hêk thêlô malêvôn ba haven ba hi.”

*Yisu hêv ngôk vé
(Mak 1:21-28)*

31 Vêm ma Yisu halôk ba hi Kapaneam anêñ Galili. Ma Sabat ma hadôn avômalô. 32 *Thêlô elañô anêñ abô ba eson kambom ek malê nena anêñ abô ma lôklokwan bomañ.

33 Ma unyak yeñ êñ, ma anyô te atu ba ngôk lelaik hamô haviñ yani hamô. Ma yani halam kaêk lôklala aêntêk, 34 “Ei. Yisu anêñ Nasalet, hólêm ek undum malê te êndêñ yêlô? Hólêm ek umbuliñ yêlô e? Yahayala o. O ma Wapômbêñ anêñ Anyô Mathen.”

35 Ma donjom Yisu hathañ ngôk êñ ba hanañ, “O bônôn ma otak ôpêntu.” Ma ngôk êñ hadum ba ôpêñ hêv yak halôk pik hêk thêlô malêvôn ma hatak ôpêñ ba hi ma miñ habuliñ ôpêñ dokte ami.

36 Ma avômalô sapêñ eson kambom ba enañ hadêñ thêlôda nena, “Malê êntêk aêñ am? Yani hanañ hadêñ ngôk lelaik hatôm anyô lôk athêñ bêñ ma anêñ abô ma lôklokwan bomañ ba ngôk elañô ba ele yaiñ ba i.” 37 Ma abô hathak yani hi haven loñ bêñ êñ sapêñ.

Yisu hadum nê lôk lijiñ bêñ anôn mavi

(Mat 8:14-17; Mak 1:29-39)

38 Ma Yisu hatak unyak yeñ ma hi Saimon anêñ unyak. Ma Saimon yañavi hapôm lijiñ vovañ kambom. Ma thêlô enañ ek Yisu nêm yani sa. 39 Êñ ma Yisu hi habobo avi êñ ma hathañ lijiñ êñ ma lijiñ êñ hatak yani. Ma kethen oyañ ma haviyô ba hapôpêk nôm ek thêlô.

40 Wak halôk jalôm ma avômalô ewa nê lôk lijiñ lomaloma êyô ek Yisu. Ma hatak bañ hayô hêk tomtom ma sapêñ ibitak mavi. 41 *Ma hadum ba ngôk etak avômalô bêñ anôn ba ele yaiñ ma elam lôklala nena, “O ma Wapômbêñ Anêñ Nakaduñ.” Ngôk takêñ eyala nena yani intu Mesia ba intu hathañ i ek bônôn.

42 Lôkbôk momañiniñ ma Yisu hatak loñ êñ hêk ma hi loñ thiliv. Ma avômalô êbôlêm yani aleba êpôm. Ma idum ek nebalon yani loñ ek miñ etak thêlô ba ni loñ buyañ ami. 43 Ma donjom hanañ, “Wapômbêñ hêv ya ba yahalêm ek yandum ku êñ ba intu yana ek yañ Abô Mavi esak Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak êndêñ avômalô malak yañ imbiñ.” 44 *Êñ ma hi Judia iniñ unyak yeñ tomtom ma hanañ Wapômbêñ anêñ abô bêñ hadêñ i.

5

*Yisu hêv ku lukmuk hadêñ Saimon
(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20; Jon 1:35-42)*

1 *Wak te ma Yisu hamiñ kasukthôm Genesalet* anêñ dañ ma avômalô bêñ anôn imiñ ba elañô Wapômbêñ anêñ abô ba ililiñ yani siñ hawê haven. 2 Ma hayê nê ik alim etak iniñ yeñ luvi hamô liñdañ ma i ithik iniñ yaksen. 3 Êñ ma hi hathak yeñ êñ yañ, yeñ êñ ma Saimon anêñ. Ba intu hanañ hadêñ Saimon nena, “Ôlêm ususunin yeñ dokte ni tovola

* 4:27: 2Kin 5:1-14 * 4:32: Mat 7:28-29 * 4:41: Mat 8:29; Mak 3:11-12 * 4:44: Mat 4:23

* 5:1: Mat 13:1-2; Mak 3:9-10 * 5:1: Genesalet ma kasukthôm Galili anêñ athêñ yañ.

kasuk.” Ma halôk hamô ma hadôn avômalô.

⁴Yani hadôn avômalô yôv ma hanañ hadên Saimon nena, “Onja yeñ ba nu kasuk malêvôn ma otak yakseñ êndôk kasuk ek ômbôv alim.”

⁵*Ma Saimon hanañ, “Anyô bêñ, bôkam bôlôvôn daim ma yêlô atak yakseñ halôk kasuk aleba miñ avôv alim te ami ma mi anôn. Ma donjom lêk honañ ba intu tem yêlô natak yakseñ êndôk kasuk.”

⁶Thêlô idum aên ma êvôv alim bêñ anôn ba yakseñ hadum ek itip. ⁷Êñ ma ik kaiyav hadên yeñ yañ atu ba thêlô idum ku êvôv alim haviñ i nena nêlêm ek nêlêm thêlô sa. Êñ ma êlêm ba etak alim halôk yeñ luvi ba hayô siñ ba hadum ek êmô yeñ luvi seson.

⁸⁻⁹Saimon Pita lôk nê takatu ba êmô haviñ yani êyê alim nômbên atu ba êvôv ma eson kambom. Êñ ma Saimon halek vadôn lêlô hamô Yisu va luvi ma hanañ nena, “Anyô Bêñ, otak ya ba nu. Ya anyô yahadum kambom.” ¹⁰Ma Sebedi anên nakadun Jems lo Jon atu ba thêlô idum ku êvôv alim haviñ i êyê nôm êñ ba eson kambom haviñ.

Ma Yisu hanañ hadên Saimon, “Miñ ôkô ami. Vêm ka tem ômbôv anyô êtôm lêk hôvôv alim.” ¹¹*Êñ ma ewa yeñ ba i ethak liñdañ. Ma etak iniñ nômkama sapên hamô ma i esopa Yisu.

Yisu hadum anyô lepla te mavi
(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

¹²Wak te ma Yisu hamô malak lôn te ma anyô palê lepla hatêtô liñkupik te halêm. Hayê Yisu ma halek vadôn lêlô ba hakôm halôk pik. Ma hanañ, “Anyô Bêñ, lemhaviñ ma hatôm ope-sañ ya ek yenañ kupik imbitak thêthê mavi.”

¹³Êñ ma Yisu hasôm ôpên ma hanañ, “Yalenhaviñ. Umbitak mabuñ mavi.” Ma kethen oyañ ma palê lepla hatak ôpên ma ôpên habitak liñsin anôn.

¹⁴*Ma Yisu hanañ hadên ôpên nena, “Miñ onañ nôm êntêk bêñ ami. Ma nu nuñgwik o thô êndên anyô habôk da lôk nêlêm da êndên Wapômbên hatôm Mose bôk hanañ yôv. Ma nê êbôk da tem nenañ êndên avômalô sapên nena lêk o mabuñ mavi.”

¹⁵Ma donjom abô hathak Yisu hi mayaliv. Ba intu avômalô bêñ anôn êlêm ek nedanô anên abô lôk indum iniñ lijiñ mavi. ¹⁶Ma donjom wak bêñ anôn ma Yisu hatak avômalô hamô ma hi lon thiliv ek eter mek.

Yisu hadum anyô havuvin te mavi
(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

¹⁷Wak te ma Yisu hadôn avômalô. Ma nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ êlêm anên Jerusalem lôk malak takatu ba hamô Galili lôk Judia kapô. Ma Anyô Bêñ anên lôklokwañ hamô haviñ Yisu ek indum avômalô lôk lijiñ nimbitak mavi. ¹⁸Ma anyô doho etak anyô havuvin te halôk hêk yêm ba ewa ba êyô. Thêlô idum ek neja yani ba ini unyak kapô ek netak ênjêk ebobo Yisu. ¹⁹Ma donjom avômalô bêñ anôn ba lon putup ba miñ hatôm neja yani ba ini unyak kapô ami. Êñ ma ethak unyak vôn ma êngô unyak vôn abyañ ba êlêlô ôpatu halôk avômalô malêvôn aleba hayô Yisu thohavloma.

²⁰*Yisu hayê thêlônin êvhaviñ ma hanañ hadên anyô havuvin atu nena, “Aiyañ, lêk yahêv anêm kambom sapên vê.”

²¹Ma Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuñ elanô abô êñ ma leniñhabi nena, “Ôpêntêk ma opalê ba hason nena yani ma Wapômbên e? Anyô late miñ hatôm nêlêm kambom vê ami ma Wapômbên iyom.”

²²Yisu hayala thêlônin auk ba hanañ nena, “Aisê ka môlô lemimhikam hathak abô êntêk? ²³Abô alê intu vumvum ek yanañ: ‘Lêk yahêv anêm kambom sapên vê’ mena ‘Umbiyô omben.’ ²⁴*Aên ba tem yañgik Anyô Anên Nakadun atu

* 5:5: Jon 21:3-8 * 5:11: Mat 19:27 * 5:14: Wkp 14:1-32 * 5:20: Ais 43:25; Luk 7:48 * 5:24: Jon 5:8

thô êndênj mólô nena anênj athênj ma bênj ba hatôm nêmbom vê.” Ênj ma Yisu hanañ hadênj anyô havuvinj atu aêntêk, “Yanañ êndênj o nena umbiyô uminj ma onja anêm yêm ba nu anêm unyak.”²⁵ Kethenj oyanj ma ôpênj haviyô haminj avômalô malêvônj ma hawa anênj yêm. Ma hi anênj unyak ba habô Wapômbênj anênj athênj.²⁶ Ma avômalô sapênj esonj kambom ba êbô Wapômbênj anênj athênj haviñ. Ma êkô ba enañ nena, “Lêk êntêk ma alalô ayê nômbithi anônj te.”

*Yisu dalam Livai
(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)*

²⁷ Vêmb ma Yisu hi hayê anyô hawa takis te ba anênj athênj nena Livai ba hamô unyak ewa takis. Ma hanañ hadênj ôpênj nena, “Ôlêm osopa ya.”²⁸ Ênj ma Livai haviyô ba hatak nômkama sapênj hamô ma hi hasopa yani.

²⁹ Ma Livai hi hangabôm nômbênj hamô anênj malak ek Yisu enañ. Ma nê ewa takis bênj anônj lôk avômalô vi eyañ nômbênj haviñ thai.³⁰ *Ma Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabunj doho atu ba êmô Palisi kapô êyê ba enañ abô diñdiñ hadênj anênj nê ku nena, “Mólô oanj ba unum haviñ nê takis lôk nê idum kambom eka?”

³¹ Ênj ma Yisu hanañ nena, “Nê lôk lijinj iyom intu ethak i êyê dokta. Ma nê lijinj mi ma mi.”³² Ma aênj iyom yahalêm ek yandam nê takatu ba idum kambom ek nede kapôlônjinj liliñ. Ma minj yahalêm ek yandam nê thêthônj ami.”

Enañ hik Yisu lijn hathak kobom evak balabunj ek nômb

(Mat 9:14-17; Mak 2:18-22)

³³ Ma thêlô enañ hadênj Yisu aêntêk, “Wak bênj anônj ma Jon anênj nê ku evak balabunj ek nômb ek lenjinhabi Wapômbênj, ma Palisi iniñ nê ku idum aênj iyom. Ma aisê ka anêm nê ku eyañ nômb wak nômbênj intu sapênj?”

³⁴ *Ma Yisu hanañ nena, “Anyô te hawa avi lukmuk, ênj ma anênj anyô mólô eyañ nômb lôk lenjinhabi. Ma minj hatôm nembak balabunj ek nômb ami.³⁵ Ma donjom havenj yam ba ewa yani vê hêk thêlô, ênj ma anênj nê mólô tem nembak balabunj ek nômb.”

³⁶ Ma Yisu hanañ abô lonj kapô te aêntêk, “Anyô te minj hatôm edabênj sôp lukmuk ek indu sôp bô anênj abyanj sinj esak ami. Hadum aênj ma habulinj sôp lukmuk lôk sôp bô iniñ lêlêyanj haviñ.

³⁷ “Ma mólô othak ôkê wainj lukmuk halôk kolopak epesanj hathak bok kupik bô e? Mi! Wainj lukmuk ênj tem imbulinj bok kupik bô atu ba bôk thekthek ba tem ipup ba wainj engasô ni.”³⁸ Ba intu othak ôkê wainj lukmuk halôk bok kupik lukmuk atu ba belap ek isinj mavi ma minj ipup ami lôk wainj minj engasô ni ami.

³⁹ “Ma donjom nê takatu ba inum wainj bô yôv ma ethak êpôlik ek wainj lukmuk. Ba enañ, ‘Wainj bô ma vasinj mavi ek wainj lukmuk.’ ”

6

*Yisu ma Sabat anênj alanj
(Mat 12:1-8; Mak 2:23-28)*

¹ *Sabat te ma Yisu lôk anênj nê ku i evenj ku kapô te. Ma anênj nê ku evenj haviñ yani. Ma ewa wit anênj va ba ekamithinj hamô baheninj kapô ek anênj kupik nêmb yak ek nejanj.

² *Ma Palisi doho êyê ba enañ, “Abô balabunj hanañ nena Sabat ma minj hatôm nandum ku ba naja nômb ek nanjanj ami. Ma donjom anêm nê ku ibulinj waklavônj ênj!”

³ *Ma Yisu hanañ nena, “Mólô bôk osam abô hathak Devit lôk anênj nê mólô ema kisi ba idum e?”⁴ *Yani habitak hayô Wapômbênj anênj unyak mathenj kapô ba hawa polom mathenj atu ba mathenj anônj. Polom ênj ma nê êbôk da iyom iniñ ek nejanj ba intu habulinj abô balabunj buênj. Ma donjom Devit hayañ ma hêv doho

* 5:30: Luk 15:1-2 * 5:34: Jon 3:29 * 6:1: Lo 23:25 * 6:2: Jon 5:10 * 6:3: 1Sml 21:1-6

* 6:4: Wkp 24:5-9

hadêṅ anêṅ nê takatu ba evenṅ haviṅ yani ba eyaṅ.”

⁵ Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô, “Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu ma Sabat anêṅ Alaṅ.”

Sabat ma Yisu hadum anyô baṅ hatyôk te mavi

(*Mat 12:9-14; Mak 3:1-6*)

⁶ Sabat yaṅ ma Yisu habitak hayô unyak yeṅ te ba hi ma hadôṅ avômalô. Ma anyô te hamô loṅ êṅ ba baṅ vianôṅ hatyôk. ⁷ Ma nê Palisi lôk nê lôkauk hathak abô balabuṅ doho êmô ba ititiṅ Yisu ek nêgê nena tem indum avômalô lôk lijiṅ mavi êndêṅ Sabat mena mi e? Thêlô êbôlêm loṅôndê ek nanaṅ yani bêṅ. ⁸ Ma doṅtom hayala thêlôniṅ auk ba hanaṅ hadêṅ anyô baṅ hatyôk atu nena, “Umbiyô umiṅ ek avômalô sapêṅ nêgê o.” Êṅ ma ôpêṅ haviyô hamiṅ.

⁹ Ma Yisu hanaṅ, “Yahadum ek yanaṅ injik môlô liṅ. Alalô hatôm nandum malê ek nasopa Sabat anêṅ balabuṅ? Hatôm nandum mavi mena kambom? Hatôm nanêm anyô sa ek êmô lôkmala mena nambuliṅ i ek nema?”

¹⁰ Ma Yisu hatitiṅ thêlô sapêṅ hawê havenṅ ma hanaṅ hadêṅ ôpatu nena, “Oto bahem.” Êṅ ma ôpêṅ hadum aêṅ ma baṅ habitak mavi hathak loṅbô.

¹¹ Ma doṅtom nê lôkauk hathak abô balabuṅ lôk Palisi leṅiṅmaniṅ kambom ba enaṅ hadêṅ i hi ba halêm nena, “Alalô nandum malê êndêṅ Yisu?”

Yisu halam aposel laumiṅ ba la-havuju

(*Mat 10:1-4; Mak 3:13-19*)

¹² Wak te ma Yisu hathak dum te ba hi ek eteṅ mek. Ma bôlôvôṅ êṅ aleba hayaṅ ma hateṅ mek iyom hadêṅ Wapômbêṅ. ¹³ Hayaṅ ma halam nê takatu ba esopa yani ethak doṅtom. Ma habi baṅ hayô hamiṅ tomtom hatôm laumiṅ ba lahavuju ma halam i nena aposel.* ¹⁴ Ma

halam Saimon ba hêv athêṅ lukmuk nena Pita hadêṅ yani ma yaṅ molok Andulu ma Jems lo Jon ma Pilip lo Batolomiu ¹⁵ ma Matyu lo Tomas ma Jems Alpius nakaduṅ ma Saimon ba elam yani nena Selot ¹⁶ ma Judas Jems nakaduṅ ma Judas Iskaliot, ôpatu vêm ma hanaṅ Yisu bêṅ.

Yisu hadum avômalô bêṅ anôṅ mavi
(*Mat 4:24-25; Mak 3:7-12*)

¹⁷ Yôv ma Yisu lôk anêṅ nê ku êlôk ba i kalôṅ bute. Ma avômalô nômbêṅ atu ba bôk esopa yani êmô loṅ êṅ lôk avômalô bêṅ anôṅ êlêm anêṅ Judia lo Jelusalem ma avômalô ṅgwêk Taia lo Saidon êlêm haviṅ. ¹⁸ Thêlô êlêm ek nedaṅô anêṅ abô lôk indum iniṅ nê lôk lijiṅ mavi. Ma nê lôk ṅgôk lelaik ma Yisu hêv ṅgôk takêṅ vé ba ibitak mavi. ¹⁹ Ma avômalô bêṅ anôṅ idum ek nêsôm yani ek malê nena anêṅ lôklokwaṅ bêṅ anôṅ habitak ba hi ba hathak thêlô ma tem thêlô nimbitak mavi.

Yisu hadôṅ avômalô
(*Mat 5:1-12*)

²⁰ Ma Yisu hayê avômalô takatu ba esopa yani ma hanaṅ hadêṅ i nena, “Môlô avômalô siv, môlô lêk ômô mavi ba Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak ma tem môlônim.

²¹ *Ma môlô takatu ba lêk oma kisi, môlô lêk ômô mavi ba tem lemimviyak.

Ma môlô takatu ba lêk olaṅ, môlô lêk ômô mavi ba tem nomalik.

²² *Ma avômalô êyê môlô takatu ba osopa Anyô Anêṅ Nakaduṅ atu, ba êpôlik lôk êvôliṅ dômiṅ ma enaṅ abôma nena môlônim athêṅ ma nôm ôvathek kambom.

²³ “Êṅ ma lemimmavi lôk nodam kaêk lôklala ek malê nena môlônim nôm mavi bêṅ lêk hamô malak leṅ. Sêbôk ma iniṅ bumalô idum aêṅ hadêṅ plopet lôkthô.

²⁴ “Ma doṅtom kikaknena môlô nê lôk nômkama bêṅ anôṅ, lêk owa

* **6:13:** ‘Aposel’ anêṅ ôdôṅ nena nê takatu ba Yisu hêv i ba i ek nenaṅ Wapômbêṅ anêṅ abô. * **6:21:**

Sng 126:5-6; Ais 61:3; ALK 7:16-17 * **6:22:** Jon 15:19; 16:2; 1Pi 4:14

unim nômkama lôk lemimmavi yôv.

25 Ma kikaknena môlô takatu ba lêk lemimviyak, tem noma kisi.

Ma kikaknena môlô takatu ba lêk omalik, tem lemimmalain kambom ba nodan.

26 Ma kikaknena môlô takatu ba lêk avômalô sapêñ êbô môlô. Sêbôk ma môlônim bumalô êbô plopet abôyan aên iyom.

Lemimimbiñ nê takatu ba ik vovak hadêñ môlô

(Mat 5:38-48)

27 “Ma donjom yanaj êndên môlô takatu ba othak olanô yanaj abô nena lemimimbiñ nê takatu ba ik vovak hadên môlô ma nundum kobom mavi êndên nê êpôlik hathak môlô. 28 Ma nonaj êndên Wapômbên ek indum mavi êndên nê takatu ba enaj nena Wapômbên imbulin môlô. Ma noten mek ek Wapômbên indum mavi êndên nê takatu ba idum kambom hadên môlô. 29 Ma anyô te hapetav malem dañ vi, ma nunçwik vi liliñ ek epetav imbiñ. Ma anyô te havôv anêm kwêv daim vê, êñ ma otak yani ek enja anêm kwêv yan imbiñ. 30 Ma anyô te hanaj hik o liñ hathak nômkama, êñ ma nêm iyom. Ma anyô te hawa anêm nômkama, êñ ma miñ onaj lôklokwan ek nêm endelêm ami. Dô. 31 *Ma kobom atu ba lemhabiñ anyô yan indum êndên o, êñ ma undum aên êndên yani.

32 “Môlô lemimhaviñ nê takatu ba leniñhaviñ môlô iyom, êñ ma osoñ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôn, nê idum kambom ethak idum aên iyom. 33 Ma môlô othak udum kobom mavi hadên nê takatu ba idum kobom mavi hadên môlô iyom, êñ ma osoñ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôn, nê idum kambom ethak idum aên iyom. 34 Ma môlô ôêv nômkama hadên nê takatu ba lemimhabi nena tem nênêm viyan iyom, êñ ma osoñ nena môlô avômalô mavi e? Mi anôn, nê idum kambom

ethak idum aên iyom. 35 Ma donjom lemimhaviñ nundum kobom mavi, êñ ma lemimimbiñ nê êpôlik hathak môlô ba nundum kobom mavi lôk nônêm nômkama oyan êndên i. Udum aên ma emben yam ma tem noja vuli bên, ma tem nômo êtôm Wapômbên Len anên nali ek malê nena osopa yani anên bôk lo loñ. Yani hathak hadum kobom mavi hadên nê palon lôk avômalô idum kambom haviñ.

36 Ma môlô kapôlômim injik am esak avômalô lôkthô êtôm môlônim Lemambô kapô hiki hathak avômalô pik sapên.

Môlô miñ notatale anyô vi iniñ kobom ami

(Mat 7:1-5)

37 * “Môlô miñ notatale anyô vi ami. Wapômbên tem etatale môlô aên iyom! Ma miñ nonaj êndên anyô vi nena vovan bên tem êpôm yani ami. Wapômbên tem enaj êndên môlô aên iyom. Ma anyô te hadum kambom hadên o, ma otak kapôlôm ek ôpên. Êñ ma tem Wapômbên nêm anêm kambom vê aên iyom. 38 *Ma ôêv nômkama hadên avômalô vi, ma tem Wapômbên nêm nômkama êndên môlô. Yani tem nêm bên anôn. Ma donjom yani hathak hasopa môlônim kobom. Môlô udum palon ma tem yani indum aên. Ma udum wapôm, ma tem Wapômbên indum aên iyom êndên môlô.”

39 *Vêm ma Yisu hanaj abô loñ kapô te hadên thêlô aêntêk, “Hatôm anyô mapusip yan endom anyô mapusip yan e? Mi anôn. Thai luvi tem nênêm yak êndôk lôv. 40 *Avômena ethak unyak ma miñ bên ek iniñ kédônwaga ami. Ma donjom ethak unyak vêm ma tem nimbitak êtôm iniñ kédônwaga.

41 “Aisê ka hôyê siñusik hamô mamuyan madaluk ma miñ lemhabi aseleñ atu ba hapalananiñ hêk malemdaluk ami? 42 Ma aisê ka honaj hadên mamuyan, ‘Aiyan,

* 6:31: Mat 7:12 * 6:37: Mat 6:14 * 6:38: Mak 4:24 * 6:39: Mat 15:14 * 6:40: Mat 10:24-25

yalenhaviñ yanêm siñusik vê ênjêk malem? O anyô abôyañ, nêma selen atu ba hapalañaniñ hêk malem vê ek nôngô katô am ka nêma siñusik atu ba hamô mamuyañ madaluk vê.”

Alokwañ lôk anêñ anôñ
(Mat 7:15-20; 12:33-35)

⁴³ “Alokwañ mavi ma miñ hathak hik anôñ kambom ami. Ma alokwañ kambom miñ hathak hik anôñ mavi ami. ⁴⁴ Ma anyô ethak êyê alokwañ anêñ anôñ ma eyala nena alokwañ mavi mena alokwañ kambom. Ma anyô miñ hatôm enja ngôbêñ mena bada êmô yak lôkmañgiñ kapô ami. Milôk. ⁴⁵ Aêñ ba anyô iniñ kobom tem injik iniñ kapôlôñiñ thô. Auk mavi hamô anyôla kapô ma tem indum nômkama mavi. Ma doñtom auk kambom hamô anyôla kapô ma tem indum nômkama kambom. Aêñ ba malêla takatu ba hamô anyô kapô siñ intu tem enañ ende abôlêk.”

Kobom elav unyak
(Mat 7:24-27)

⁴⁶ * “Aisê ka olam ya nena, ‘Anyô Bêñ’ ma miñ osopa yenañ abô ami? ⁴⁷ Ma ôpatu ba halêm hadêñ ya ba halanô yenañ abô ba hasopa, êñ ma tem yangik ôpêñ anêñ bôk lo loñ thô êndêñ mólô. ⁴⁸ Yani ma hatôm ôpatu ba halav anêñ unyak landiñ halôk pik lôk valu ba havalon loñ majañ. Ma ñambô bêñ hayô ba hayôkwiñ unyak êñ, ma doñtom miñ hapu ami ek malê nena pik lôk valu havalon loñ majañ. ⁴⁹ Ma doñtom ôpatu ba halanô yenañ abô ma miñ hasopa ami, êñ ma hatôm halav anêñ unyak hayô hamô pik pulusik. Ma ñambô bêñ hayô ba hayôkwiñ unyak êñ, ma hapu kethen oyañ ba mi.”

7

Anyô vovak laik anêñ hêvhaviñ
(Mat 8:5-13)

¹ Yisu hanañ abô takêñ hadêñ avômalô vêm ma hi Kapaneam. ² Ma anyô vovak laik te anêñ Lom hamô

ba yani lamavi hathak anêñ anyô ku te, ma doñtom anêñ anyô ku êñ hapôm lijiñ kambom ba hadum ek ema. ³ Anyô vovak laik atu halanô nena Yisu lêk hamô loñ êñ, êñ ma yani hêv Islael iniñ nê bêñbêñ doho ba i hadêñ Yisu ek nenañ injik yani liñ ek êlêm indum anêñ anyô ku êñ mavi. ⁴ Thêlô êyô ek Yisu ma enañ, “Ôpêntêk ma anyô mavi ba intu mavi ek nêma yani sa. ⁵ Ôpêñ hathak lahaviñ alalô avômalô Islael ba bôk hêv yêlô sa ek alav unyak yenañ.”

⁶⁻⁸ Êñ ma Yisu hi haviñ thêlô. Thêlô ebobo anêñ unyak ma anyô vovak laik êñ hêv anêñ anyô mólô doho ba i hadêñ Yisu ma enañ, “Anyô Bêñ, ya miñ anyô mavi ek ôlêm yenañ unyak kapô ami ba intu dô. Ma aêñ iyom ma ya miñ anyô mavi ek yasôk yangê o ami. Yada yahamô anyô bêñ te vibin ma yenañ nê vovak êmô ya vibin aêñ iyom. Ba yahanañ hadêñ yenañ nê vovak te nena, ‘Nu’, ma hi. Mena yahanañ hadêñ yañ nena, ‘Ôlêm,’ ma halêm. Ma yahanañ hadêñ anyô ku te, ‘Undum ku êntêk,’ ma hadum. Ba intu humiñ daim ba honañ ek yenañ anyô ku imbitak mavi ma tem mavi.”

⁹ Yisu halanô ôpêñ anêñ abô ba hason kambom ma hik i liliñ havôhi ma hanañ hadêñ avômalô nômbêñ atu ba even yani yam nena, “Yanañ êndêñ mólô nena miñ bôk yahayê anyô te anêñ pik Islael anêñ hêvhaviñ hatôm ôpêntêk ami!”

¹⁰ Ma nê takatu ba enañ abô haviñ Yisu êvôi unyak ma êyê nena anyô lôk lijiñ atu lêk habitak mavi.

Yisu hik anyô ñama te liñ

¹¹ Kasana ma Yisu hi malak te anêñ athêñ nena Nain. Ma anêñ nê ku lôk avômalô bêñ anôñ i haviñ yani. ¹² Thêlô ebobo malak êñ anêñ badêñ abôlêk ma avômalô malak êñ ewa anyô ñama te ba ele yaiñ ba i. Yani ma avi tôp te anêñ nakaduñ doñtom êñ iyom. Ma avômalô malak êñ bêñ anôñ i haviñ avi tôp lôk nakaduñ ñama

* 6:46: Mat 7:21

atu ba i ek nedav. ¹³ Yisu hayê avi êḡ ma lahiki ba hanaḡ hadêḡ yani nena, “Miḡ ondanḡ andô.”

¹⁴ Ma Yisu hi ma hatak baḡ hayôhêk alapa, ma ḡê takatu ba evak ôpêḡ imiḡ tiḡiḡ. Ma Yisu hanaḡ, “Anyô muk, yanaḡ êndêḡ o, umbiyô!” ¹⁵ *Ma anyô ḡama êḡ haviyô hamô ma hanaḡ abô, ma Yisu hêv ôpêḡ hadêḡ talêbô.

¹⁶ *Ma avômalô sapêḡ êyê ba êkô ma êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ ba enaḡ, “Plopet bêḡ te lêk habitak alalô malêvônḡ. Ma Wapômbêḡ lêk halêm ek nêḡ anêḡ avômalô sa.” ¹⁷ Êḡ ma abô hathak Yisu anêḡ ku atu ba hadum hi havenḡ avômalô Judia iniḡ loḡ sapêḡ lôk pik buyaḡ takatu ba habobo haviḡ.

Jon hêv ḡê ku ju ba i ek nenaḡ injik Yisu liḡ

(Mat 11:2-19)

¹⁸ Jon anêḡ ḡê ku enaḡ hadêḡ yani hathak nôḡ takatu ba Yisu hadum. ¹⁹ Ma halam anêḡ anyô ju êlêm ma hêv i ba i ek nenaḡ injik Yisu liḡ, “O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek nêḡ êlêm mena yêlô nayabiḡ anyô yaḡ?”

²⁰ Anyô ju êḡ êyô ek Yisu ma enaḡ, “Jon anyô hathik ḡaḡ hêv yai ba alêm ek nanaḡ injik o liḡ nena, ‘O ma Mesia atu ba Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek nêḡ êlêm mena yêlô nayabiḡ anyô yaḡ?’”

²¹ Thai êyô ma êyê Yisu hadum avômalô lôk liḡiḡ lomaloma mavi lôk hêv ḡgôk kambom bêḡ anônḡ vê hêk avômalô. Ma hadum ḡê maleḡiḡ pusip bêḡ anônḡ êyê tak. ²² *Vêḡ ma hanaḡ hadêḡ thai aêntêk, “Nôbônḡ ma nonaḡ êndêḡ Jon esak nôḡ takatu ba mamu ôyê lo olaḡô. ḡê maleḡiḡ pusip êyê tak, ma ḡê veniḡvuviiḡ evenḡ, ma ḡê palê lepla ibitak mavi, ma ḡê leniḡôndônḡ kôtônḡ elañô abô, ma ḡê ḡama iviyô hathak loḡbô ma ḡê siv elañô Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi atu. Ba intu unu nonaḡ êndêḡ Jon esak

nôm takêḡ. ²³ Ma ḡê takatu ba êyê ya ba evaloḡ iniḡ êvhaviḡ loḡ, nêḡmô lôk leniḡmavi.”

²⁴ Ma Jon anêḡ anyô ku êvôi ma Yisu hanaḡ abô hathak Jon hadêḡ avômalô nena, “Bôk môlô u loḡ thiliv ek ôyê malê? Môlô u ek ôyê lovak hayuv baselak vuak e? ²⁵ Mi. Mena u ek ôyê anyô te hik kwêv kêkêlô ba hayaḡ nôḡ mavi lomaloma e? Mi, ḡê takatu ba ik kwêv kêkêlô ma êḡmô kiḡ anêḡ unyak ma miḡ êḡmô loḡ thiliv ami. ²⁶ *Môlô u loḡ thiliv ek ôyê malê? Plopet te e? Avanônḡ! Ma doḡtom yanaḡ êndêḡ môlô nena Jon ma bêḡ ek plopet sapêḡ. ²⁷ Bôk eto hathak ôpêḡ hêk Wapômbêḡ anêḡ kapyā nena,

“ ‘Odanô, tem yanêḡ yenaḡ anyô ku te êḡmônḡ ek o,

ek enaḡ yenaḡ abô bêḡ ek

êpôpêk loḡôndê ek o.’ *Malakai 3:1*

²⁸ “Yanaḡ êndêḡ môlô nena Jon ma bêḡ ek avômalô pik sapêḡ. Avi te miḡ bôk havathu anyô te aêḡ ami ma mi. Ma doḡtom ôpatu ba yaôna hêk Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak, ôpêḡ ma bêḡ ek Jon.”

²⁹ *(Sêbôk ma Jon hathik avômalô lôk ḡê ewa takis haviḡ ba intu elañô abô atu ba Yisu hanaḡ hathak Jon ma enaḡ, “Wapômbêḡ anêḡ kobom ma thêthônḡ anônḡ.” ³⁰ *Ma doḡtom ḡê Palisi lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ êdô ek Jon isik thêlô ba intu êvôliḡ dômiḡ hadêḡ loḡôndê atu ba Wapômbêḡ hik thô hadêḡ i.)

³¹ Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ aisê esak avômalô bôlônḡ êntêk? Ma thêlô hatôm malê? ³² Thêlô ma hatôm avômena takatu ba êḡmô loḡ ethak doḡtom halôk ba elam hi ek avômena vi nena,

“ ‘Yêlô abi yeḡ belenḡ ek môlô nondo yeḡ,

ma doḡtom miḡ olo yeḡ ami.

Ma yêlô alaḡ asêḡ malêḡ ek môlô nodanḡ,

ma doḡtom miḡ olaḡ ami.’

* 7:15: 1Kiḡ 17:23; 2Kiḡ 4:36 * 7:16: Luk 1:68
1:76 * 7:29: Luk 3:12 * 7:30: Mat 21:32

* 7:22: Ais 35:5-6; 61:1; Luk 4:18 * 7:26: Luk

³³ “Ma avômalô bôlônj êntêk êtôm avômena takênj. Jon anyô hathik njan halêm ma hatip ek nô m lôk wainj. Ma môlô ôpôlik hathak yani ba onan nena ngôk hamô havinj yani. ³⁴ *Ma doŋtom Anyô Anênj Nakaduŋ atu halêm ma miŋ hatip ek nô m lo wainj ami. Ba intu môlô onan, ‘Ôngô, anyô ênj hathak hayaŋ nô m lôk hanum wainj bênj anônj aleba intu halo molo. Yani ma nê idum kambom lôk nê ewa takis iniŋ anyô môlô.’ ³⁵ Aênj ba Wapômbênj anênj auk tem injik anônj mavi ba avômalô tem nêgê nena auk ênj ma thêthônj anônj.”

Ayi te hathik Yisu va hathak nô m ôv mavi

³⁶ Palisi te halam Yisu hi ek enjan nô m imbiŋ yani. Ênj ma yani hi hayô ôpênj anênj unyak ma halôk hamô ek enjanj nô m. ³⁷ *Ma avi sek te anênj loŋ ênj halaŋô nena Yisu lêk hayaŋ nô m hamô Palisi atu anênj unyak. Ênj ma hawa nô m ôv mavi halôk kolopak valu te ba thapuk ba hi unyak ênj. ³⁸ Ma halêm hamiŋ Yisu dô m habobo valuvi ma halaŋ ba mathôk hêv yak hayô hamô Yisu vakapô. Ma hathav mathôk vê hathak yanida wakadôk njanj. Ma haliŋu Yisu vakapô lôbôlônj ma hawa nô m lênjlênj ôv mavi atu ba hathik Yisu vakapô hathak.

³⁹ Palisi atu hayê nô m ênj ma lahabi nena, “Yisu ma miŋ plopet te ami. Yani plopet ma tem eyala nena avi atu ba hasôm yani ma avi sek te ba tem êpôlik.”

⁴⁰ Yisu hayala ôpênj anênj auk ma hanaŋ, “Saimon, yenaŋ abô te hêk ek yanaŋ êndênj o.”

Ma Saimon hanaŋ, “Kêdônjwaga, onanj.”

⁴¹ Ma Yisu hanaŋ, “Anyô ju bôk ewa valuselenj hêk anyô bênj te. Anyô yanj hawa hatôm 500, ma yanj hawa hatôm 50 ba iniŋ viyaŋ hêk. ⁴² Ma thai miŋ hatôm nê nê m valuselenj ênj viyaŋ ami.

Ma anyô bênj ênj hanaŋ hadênj thai luvi nena, ‘Dô, hatôm.’ ”

Yisu hanaŋ abô loŋ kapô ênj yôv ma hanaŋ hik Saimon liŋ nena, “Lemhabi nena anyô ju ênj yansê intu lahaviŋ ôpênj bênj anônj?”

⁴³ Ma Saimon hanaŋ viyaŋ nena, “Yanj atu ba hawa valu bênj la.”

Ma Yisu hanaŋ, “Anê m auk ma mavi.”

⁴⁴ Ma Yisu hik i liliŋ ma hayê avi ênj ma hanaŋ hadênj Saimon, “Nô ngô avi êntêk. Yahabitak hayô anê m unyak kapô ma miŋ hô êv njan ba yahathik yaveŋ ami. Ma doŋtom avi êntêk hathik yaveŋ hathak yanida mathôk ma haya vê hathak yanida wakadôk njanj. ⁴⁵ Ma miŋ huliŋu ya ami, ma doŋtom avi êntêk haliŋu yaveŋkapô lôbôlônj. ⁴⁶ Ma miŋ howa nô m lênjlênj ba hongasô hayô hamô yalenj kadôk ami, ma doŋtom avi êntêk hawa nô m lênjlênj ôv mavi ba hangasô hayô hamô yaveŋkapô. ⁴⁷ Aênj ba yanaŋ êndênj o nena avi êntêk lahaviŋ ya bênj anônj ba intu alalô ayala nena anênj kambom bênj anônj bôk hêv yak yôv. Ma doŋtom avômalô takatu ba esoŋ nena iniŋ kambom takatu ba Wapômbênj hêv vê ma dokte iyom, ênj ma lenjinhaviŋ yani dokte aênj iyom.”

⁴⁸ Ma Yisu hanaŋ hadênj avi ênj nena, “Anê m kambom sapênj lêk hêv yak yôv.”

⁴⁹ Ma avômalô takatu ba ê m ô Sai- mon anênj unyak elanô abô ênj ma enanj hadênj i nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hêv kambom vê?”

⁵⁰ *Ma Yisu hanaŋ hadênj avi ênj, “Anê m hô êvhaviŋ hêv o bulubiŋ. Nu lôk lemmavi.”

8

Avi doho êv Yisu thêlô sa

¹ Yôv ma Yisu hi haveŋ malak lôbôlôbô ba hanaŋ Abô Mavi hathak Wapômbênj anênj loŋ lôkliŋyak. ² *Nê ku laumiŋ ba lahavuju lôk avi takatu ba bôk hêv iniŋ ngôk lôk lijiŋ vê evenj

* **7:34:** Luk 15:2 * **7:37:** Mat 26:7; Mak 14:3; Jon 12:3 * **7:50:** Luk 8:48; 18:42 * **8:2:** Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49

haviņ yani. Avi takatu te ma Malia anêņ Magadala sêbôk ba ŋgôk ba-heņvi ba lahavuju etak yani. ³ Ma avi yaņ ma Joana, Kusa yanavi. Kusa ma ôpatu ba hayabiņ Helot anêņ unyak. Ma te ma Susana lôk avi bêņ anôņ haviņ. Avi takêņ ethak êv Yisu thêlô sa hathak nômkama.

Abô loņ kapô hathak anyô hapaliv yaņvêk

(Mat 13:1-23; Mak 4:1-20)

⁴ Avômalô bêņ anôņ ibi thêthô hêk lomalak lomalak ba êlêm ethak doņtom ek nêgê Yisu. Ma Yisu hanaņ abô loņ kapô te nena, ⁵ “Anyô te hi hapaliv yaņvêk halôk anêņ ku. Ma hapaliv yaņvêk takêņ ma vi halôk loņôndê ba avômalô evak pesa lôk menak êpôm ba eyaņ. ⁶ Ma doho halôk pik lôk valu ba hapup. Ma doņtom pik êņ moma ba yaņvêk êņ hayeņ ba hama. ⁷ Ma vi halôk loņ yak lôkmaņgiņ kapô ba yak êņ halumbak hayô yaņvêk takêņ vov. ⁸ Ma doņtom vi halôk pik mavi ba hapup ba habitak bêņ ma hik anôņ ba hatôm 100.”

Yisu hanaņ abô takêņ yov ma halam nena, “Môlô ŋê lôk lemôndôņ ma nodanô abô êntêk katô.”

⁹ Ma Yisu anêņ ŋê ku enaņ hik yani liņ hathak abô loņ kapô êņ anêņ ôdôņ.

¹⁰ *Ma yani hanaņ nena, “Wapômbêņ lêk hik anêņ auk loņ kapô hathak anêņ loņ lôkliņyak thô hadêņ môlô yov. Ma doņtom avômalô vi ma yahathak yahanaņ hathak abô loņ kapô iyom. Ba intu

“thêlô êyê, ma doņtom miņ êyê katô ami.

Ma thêlô elanô, ma doņtom miņ eyala anêņ ôdôņ katô ami.” *Ai-saia 6:9*

¹¹ Ma Yisu hanaņ nena, “Abô loņ kapô êņ anêņ ôdôņ ma aêntêk. Yaņvêk ma hatôm Wapômbêņ anêņ abô. ¹² Yaņvêk takatu ba halôk loņôndê ma hatôm avômalô takatu ba elanô Wapômbêņ anêņ abô, ma haveņ yam ma Sadaņ hayô ma hêv

Wapômbêņ anêņ abô vê hêk thêlô kapôlôņiņ ek miņ nênemimbiņ ami. Ba intu Wapômbêņ miņ hatôm nêk thêlô bulubiņ ami. ¹³ Ma yaņvêk takatu ba halôk pik lôk valu ma hatôm avômalô takatu ba elanô Wapômbêņ anêņ abô ba evaloņ lôk leņiņmavi. Ma doņtom iniņ ŋgalôk miņ halôk pik kapô ba hi ami. Ba intu êvhaviņ bidonna iyom ma malaiņ hayô ma etak iniņ êvhaviņ. ¹⁴ Ma yaņvêk takatu ba halôk yak lôkmaņgiņ kapô ma hatôm avômalô takatu ba elanô Wapômbêņ anêņ abô, ma doņtom thêlô êmô dokte ba pik êntêk anêņ malaiņ lôk anêņ nômkama lôk anêņ nôk mavi hathivuņ Wapômbêņ anêņ abô siņ ba thêlô miņ ik anôņ ami ma mi. ¹⁵ Ma doņtom yaņvêk takatu ba halôk pik mavi ma hatôm avômalô takatu ba kapôlôņiņ mavi ba maleņ lêlê. Thêlô elanô Wapômbêņ anêņ abô ba evaloņ loņ majan. Êņ ma hatôm imiņ lôklokwaņ ba ik anôņ mavi.

Miņ evuņ atum lam anêņ deda ami
(Mak 4:21-25)

¹⁶ * “Anyô miņ ethak êtôm atum lam ba êdô hamô uņ kapô mena ivuņ hamô loņ kapô te ami. Thêlô ethak êthôkwêņ hamiņ ek avômalô takatu ba êyô unyak kapô ma nêgê deda. ¹⁷ *Nômkama takatu ba ivuņ hêk loņ kapô ma tem nimbitak loņ yaiņ. Ma nômkama takatu ba ivuņ i êmô loņ momaņiniņ ma tem nimbitak yaiņ ek sapêņ neyala i. ¹⁸ *Aêņ ba môlô nodanô yenaņ abô êntêk katô. Ôpatu ba hayala yenaņ abô katô ma tem Wapômbêņ indum ba yani eyala nômkama doho imbiņ. Ma doņtom ôpatu ba miņ hayala yenaņ abô ami, ma tem Wapômbêņ enja auk takatu ba ôpêņ hasoņ nena bôk hawa yov vê êņjêk ôpêņ.”

Yisu anêņ talêbô lôk iviyaņ
(Mat 12:46-50; Mak 3:31-35)

¹⁹ Ma Yisu anêņ talêbô lôk iviyaņ êlêm ek nêgê yani, ma doņtom

* **8:10:** Ais 6:9-10

* **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33

* **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2

* **8:18:** Mat

25:29; Luk 19:26

avômalô bêñ anôñ imiñ loñ siñ ba miñ hatôm nêgê yani ami. ²⁰ Êñ ma anyô te hanañ hadêñ Yisu nena, “Lemtambô lôk môlôviyañ imiñ yañ ba leniñhaviñ nêgê o.”

²¹ Êñ ma Yisu hanañ, “Yenañ wakatik lôk aiañ thêlô ma nê takatu ba elañô Wapômbêñ anêñ abô ba esopa.”

*Yisu hanañ ba lovak bêñ hama
(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)*

²² Wak te ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Alôana kasukthôm vi tuvulu.” Êñ ma ewa yeñ ba i. ²³ Thêlô i ma Yisu hêk sôm. Ma ôthôm bêñ lôk lovak hayô ba hayuv kasuk ba hik halôk yeñ kapô ba hadum ek êmô thêlô seson êndôk kasuk kapô ba ini.

²⁴ Êñ ma i ik Yisu liñ ba enañ, “Anyô bêñ, anyô bêñ, alalô tem nama ba mi!”

Ma Yisu haviyô ma hathañ lovak lôk kasuk budum bêñ takatu ba ema ba êk tiñiñ. ²⁵ Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlônim ôêvhaviñ hamô êsê?” Ma thêlô êkô ba eson kambom ba enañ hi ba halêm nena, “Ôpêntêk ma opalê ba intu hanañ abô hadêñ kasuk lo lovak ba elañô anêñ abô ba esopa?”

*Yisu hêv ngôk vê hêk anyô te
(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)*

²⁶ Ma thêlô ewa yeñ êñ ba ibup êyô kasuk ba i avômalô Gelasa iniñ pik. Loñ êñ hêk Galili vi tuvulu. ²⁷ Ma thêlô ethak liñ ma Yisu hatak yeñ ba hi, ma anyô te atu ba ngôk hamô haviñ yani anêñ loñ êñ halêm ba hapôm Yisu. Ôpêñ bôk hatak anêñ malak ma hi hamô siô ba haven kôlôlôñ. ²⁸⁻²⁹ Nê loñ êñ ethak ekak ôpêñ bañ lo va lusu hathak señ ma êv anyô te ek eyabiñ, ma doñtom ngôk êñ hayô ba hayôkwiñ ôpêñ ma hamô señ êñ kisi. Ma habi ôpêñ vôi ma hi hamô loñ thiliv.

Ma anyô êñ hayê Yisu ma hanañ boloba ba hêv yak halôk pik habobo Yisu valuvi. Êñ ma Yisu hanañ hadêñ ngôk lelaik atu nena, “Otak ôpêntêk ba nu.” Êñ ma ôpêñ

halam lôklala bomañ nena, “Yisu, o ma Wapômbêñ Leñ Anôñ Biñ anêñ Nakaduñ, lemhaviñ undum malê êndêñ ya? Miñ nê vovañ êndêñ ya ami!”

³⁰ Êñ ma Yisu hanañ hik ôpêñ liñ, “Anêñ athêñ nena?”

Ma ôpêñ hanañ, “Yenañ athêñ nena Nê Vovak Lubuñlubuñ” ek malê nena ngôk bêñ anôñ êmô yani kapô.

³¹ Ma ngôk takêñ enañ lôbôlôn hadêñ Yisu nena, “Miñ ômbi yêlô êndôk Viv atu ami. ³² Nê yêlô ni êndôk bok takêñdaku ba êmô dum endaku.” Êñ ma Yisu halôk hathak iniñ auk. ³³ Ma ngôk takêñ etak ôpêñ ma i êlôk bok takêñ kapô. Ma bok takêñ elañviñ kethêñ ba i hadêñ loñ kambom ma êv yak halôk kasukthôm ba nanañ halok sapêñ vônô.

³⁴ Ma nê takatu ba eyabiñ bok êyê nôñ êñ ma êsôv ba i enañ mayaliv haven lomalak. ³⁵ Ma avômalô êlêm ek nêgê nena malê te habitak loñ êñ. Thêlô êyô ma êyê Yisu lôk ôpatu ba ngôk bêñ anôñ bôk êmô haviñ yani ba lêk anêñ auk habitak mavi ba hapuk sôp ma hamô habobo Yisu valuvi. Avômalô êyê ba êkô kambom. ³⁶ Ma nê takatu ba êyê nôñ êñ enañ hadêñ avômalô hathak nôñ takatu ba hadum ba anyô lôk ngôk atu habitak mavi. ³⁷ Ma avômalô Gelasa sapêñ êkô ba elowaliñ kambom ba enañ ek Yisu etak i ba ni buyañ. Aêñ ba Yisu hathak yeñ ma thêlô êvôi Galili hathak loñbô.

³⁸ Ma anyô lôk ngôk atu lêk mavi ba hanañ lôklokwañ hadêñ Yisu nena, “Hatôm yasôk imbiñ o e?” Ma doñtom Yisu hêv ek êmbôni anêñ loñ ba hanañ, ³⁹ “Onañ êndêñ avômalô esak nômbêñ atu ba Wapômbêñ hadum hathak o.” Êñ ma havôhi anêñ loñ ma hanañ hadêñ avômalô sapêñ hathak nômbêñ atu ba Yisu hadum hadêñ yani.

*Avena nana lo avi lijiñ
(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)*

⁴⁰ Yisu hale hi kasukthôm vi tuvulu hathak loñbô ma avômalô bêñ anôñ

lêk eyabinj yani êmô lijdanj ba ewa yani thô. ⁴¹ Ma anyô bêñ hayabinj unyak yeñ te halêm ma anêñ athêñ nena Jailus. Yani halek vadônj lêlô habobo Yisu valuvi ma hanañ hik yani lij lôk kapô malainj ek Yisu imbinj yani ba ini anêñ unyak. ⁴² Ek malê nena anêñ amena ma doñtom iyom ba hapôm lijñ ba hadum ek ema. Amena êñ anêñ sondabêñ ma hatôm lauminj ba lahavuju.

Êñ ma Yisu hi haviñ yani ma avômalô bêñ anônj ekalabu yani siñ. ⁴³ Ma avi te hamô loñ êñ ba hapôm lijñ thalalenj halom hatôm sondabêñ lauminj ba lahavuju. Ma anyôla miñ hatôm idum yani mavi ami. ⁴⁴ Avi êñ halêm habobo Yisu dômlokwanj ma hasôm Yisu anêñ kwêv daim anêñ danj iyom ma kethenj oyanj ma thalalenj êñ hakapok.

⁴⁵ Êñ ma Yisu hanañ hik thêlô lijñ, “Opalê hasôm ya?”

Ma thêlô sapêñ enañ nena thêlô mi. Ma Pita hanañ, “Anyô Bêñ, avômalô bêñ anônj ekalabu o siñ ba intu êsôm o.”

⁴⁶ Ma doñtom Yisu hanañ, “Anyôla hasôm ya ba yahasaê nena yenañ lôklokwanj doho hêv yak.”

⁴⁷ Ma avi êñ hayê nena miñ hatôm imbuñ i ami. Ba intu hakô ba halowalinj ba hi halek vadônj lêlô habobo Yisu va. Ma hanañ hathak hasôm yani ma kethenj oyanj ma anêñ thalalenj atu hakapok ba avômalô nômbêñ atu elañô. ⁴⁸ *Ma Yisu hanañ hadêñ avi êñ, “Yenañ avena, anêm hôvHAVIñ hadum ba lêk hubitak mavi. Nu lôk kapôlôm labali.”

⁴⁹ Yisu hanañ abô hamiñ denañ ma anyô te halêm anêñ Jailus anêñ unyak ba hanañ, “Nalum avi lêk hama yôv ba intu otak kêdônjwaga ma miñ nêm malainj êndêñ yani ami.” ⁵⁰ Yisu halañô abô êñ ma hanañ hadêñ Jailus, “Miñ ôkô ami. Nênimbinj iyom ma tem nalum avi mavi esak loñbô.”

⁵¹⁻⁵³ Yisu hayô Jailus anêñ unyak ma avômalô êmô ba elañ asêñ malêñ lôk leññmalainj bêñ hathak yani. Ma Yisu hanañ, “Asêñ dô. Yani hêk sôm iyom ma miñ hama ami.” Thêlô eyala nena lêk hama yôv ba intu emalik hathak Yisu. Ma Yisu hadô avômalô ini imbinj yani ba hawa Pita lo Jon ma Jems lôk amena êñ talêbô lo lambô iyom ba i unyak kapô haviñ yani.

⁵⁴ Êñ ma havalonj avena hamô banj ma halam nena, “Avena, umbiyô!” ⁵⁵ Ma avena êñ anêñ dahô hayô halôk kupik hathak loñbô ma kethenj oyanj ma haviyô. Ma Yisu hanañ ek nêñêm nôñm êndêñ avena êñ ek enjanj. ⁵⁶ Ma anêñ talêbô lo lambô esonj kambom. Ma doñtom Yisu hanañ lôklokwanj nena miñ nenañ nôñm êñ bêñ êndêñ anyôla ami.

9

Yisu hêv nê ku ba i (Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

¹ Yisu halam anêñ nê ku lauminj ba lahavuju ethak doñtom ma hêv lôklokwanj lôk athêñ bêñ hadêñ i ek nêñêm ngôk sapêñ vê lôk nindum avômalô lijñ mavi. ² Ma yani hêv thêlô ba i ek nenañ abô esak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak lôk nindum avômalô lôk lijñ mavi. ³ *Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlô nu lomalak lomalak. Ma miñ noja kôm lo vak ma nôñm lo valuselej imbinj ami. Uñgwik kwêv doñtom ma miñ noja kwêv yanj imbinj ami. ⁴ Unyak alêla takatu ba môlô ôyô, ma nôñmô unyak êñ iyom endeba notak loñ êñ ek unu buyañ. ⁵ Ma doñtom loñ takatu ba miñ ewa môlô thô ami, ma waklavônj otak loñ êñ, ma uñgwik vonjgovanj takatu ba hamô vemimkapô vê êndôk thêlô malenjinj ek injik iniñ kambom thô.” ⁶ Yôv ma thêlô i evenj lomalak lomalak ba enañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi lôk idum avômalô lôk lijñ mavi.

* **8:48:** Luk 7:50 * **9:3:** Luk 10:4-11 * **9:7:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19

*Helot lahabi nena Yisu ma opalé
(Mat 14:1-2; Mak 6:14-16)*

⁷ *Anyô Bêñ Helot halañô nô m takatu ba Yisu hadum ba lahabi bêñ anôñ hathak ek malé nena anyô doho enañ aêntêk, “Jon haviyô hêk ñama hathak lonbô.” ⁸ Ma anyô doho enañ, “Elia halêm,” ma doho enañ, “Plopet tak sêbôk te haviyô hathak lonbô.” ⁹ *Êñ ma Helot hanañ nena, “Bôk yahadabêñ Jon laselo kisi yôv, ma doñtom Yisu ma opalé ba yahalañô avômalô enañ abôkama hathak yani?” Êñ ma yani hadum ek ênjê Yisu.

*Yisu havakôñ avômalô hatôm 5,000
(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-15)*

¹⁰ Ma Yisu anêñ aposel êyô, ma enañ hathak nô m takatu ba thêlô idum bêñ hadêñ Yisu. Yôv ma Yisu halom thêlôda iyom ba i malak te anêñ athêñ nena Betsaida. ¹¹ Ma doñtom avômalô bêñ anôñ eyala nena Yisu lêk hi. Êñ ma thêlô esopa yani ba i. Thêlô i êyô ek Yisu ma yani hawa thêlô thô. Yôv ma yani hanañ abô hathak Wapômbêñ anêñ lon lônkiñyak ba hadum avômalô lôk lijiñ ibitak mavi.

¹² Ma yañsiñ bôlvôñ ma Yisu anêñ ñê ku êlêm ma enañ hadêñ yani nena, “Lêk yañsiñ ma alalô amô lon thiliv. Ba intu otak avômalô takêntêk ek ini malak lôk lon takatu ba hamô habobo ek nêmbôlêm iniñ nô m lôk lon nêjêk.”

¹³ Ma doñtom Yisu hanañ nena, “Mi, môlôda nobakôñ i.” Ma thêlô enañ, “Yêlôaniñ nô m ma polom bahenñvi ma alim ju iyom hamô ba miñ hatôm ami. Aêñ ba yêlô ana nanêm nô m vuli ek avômalô nô mbêñ êntêk êñ la?” ¹⁴ Thêlô enañ abô êñ ek malé nena anyô bêñ anôñ ba hatôm 5,000 la intu êmô.

Ma Yisu hanañ hadêñ anêñ ñê ku nena, “Môlô nonañ êndêñ avômalô nena nesak doñtom êtôm aêntêk 50 dum te, ma 50 dum yañ êtôm 5,000.” ¹⁵ Ñê ku idum aêñ hadêñ avômalô ba

sapêñ êlôk êmô biñ. ¹⁶ Ma Yisu hawa polom bahenñvi lôk alim ju atu ba hêv ma hathak leñ ma hateñ mek. Vêm ma haya hi lôbôlôbô ma hêv hadêñ anêñ ñê ku ba ibi sam hadêñ avômalô nô mbêñ atu. ¹⁷ Ma avômalô sapêñ eyañ ba leñiñviyak. Ma nô m wata vi atu ba hamô ma ñê ku isup halôk vak sam laumiñ ba lahavuju.

*Pita hanañ nena Yisu ma Kilisi
(Mat 16:13-28; Mak 8:27-9:1)*

¹⁸ Wak te ma Yisu hateñ mek ma anêñ ñê ku iyom êmô haviñ yani. Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ nena, “Avômalô ethak elam ya nena opalê?”

¹⁹ *Ma thêlô enañ nena, “Doho enañ nena o ma Jon anyô hathik ñañ. Ma doho enañ nena o ma Elia, ma doho enañ nena o ma plopet bô te intu haviyô hathak lonbô.”

²⁰ *Ma Yisu hanañ hik thêlô liñ, “Ma môlôda olam ya nena opalê?”

Ma Pita hanañ viyañ nena, “O ma Mesia atu ba Wapômbêñ hêv ek nêm anêñ avômalô bulubiñ.”

²¹ Êñ ma Yisu hanañ lôklokwañ hadêñ thêlô ek miñ nenañ abô êñ bêñ êndêñ anyôla ami. ²² *Ma yani hanañ nena, “Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem esopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ ba enja vovañ bêñ anôñ. Ma Is-lael iniñ ñê bêñbêñ lôk ñê bêñbêñ êbôk da lôk ñê lôkauk hathak abô balabuñ tem nêmbôliñ dômiñ êndêñ yani. Ma Wapômbêñ tem indum ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem injik yani liñ imbiyô esak lonbô.”

²³ *Ma yani hanañ hadêñ avômalô sapêñ nena, “Anyôla hadum ek esopa ya, êñ ma êmbôliñ dô m êndêñ yanida ma enja anêñ alovalañsiñ êtôm wak nô mbêñ intu sapêñ ba esopa ya. ²⁴ *Ek malé nena ôpatu ba la-habi bêñ anôñ hathak anêñ lôkmala pik ma anêñ lôkmala êñ tem nêm yak. Ma doñtom ôpatu ba hatak anêñ lôkmala ek hasopa ya, yani êñ tem enja lôkmala anôñ. ²⁵ Anyô te

* 9:9: Luk 23:8 * 9:19: Luk 9:7-8 * 9:20: Jon 6:68-69 * 9:22: Luk 9:44; 18:32-33 * 9:23: Mat 10:38; Luk 14:27 * 9:24: Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

hawa nômkama pik sapêḡ, ma doḡtom miḡ hasopa Wapômbêḡ ami ba anêḡ lôkmala hêv yak, êḡ ma tem yani êmô mavi e? Mi anôḡ, tem enja vovaḡ. ²⁶ *Ma anyôla mama ek ya lôk yenaḡ abô, ma embeḡ yam atu ba ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ yan-dealêm imbiḡ yenaḡ deda lôkmaḡḡiḡ lôk lambô ma aḡela matheḡ iniḡ deda lôkmaḡḡiḡ, ma tem ya mama ek ôpêḡ aêḡ iyom. ²⁷ Aêḡ ba yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak tem êlêm. Ma môlô vi atu ba umiḡ loḡ êntêk tem nômô lôkmala denaḡ ma ôḡḡô nôm êḡ imbiḡ.”

*Yisu liḡkupik habitak yaḡda
(Mat 17:1-13; Mak 9:2-13)*

²⁸ Ma Yisu hanaḡ abô êḡ yôv ma wak baheḡvi ba lahavulô hale ba hi. Ma Yisu hathak dumlolê te ba hi ek eteḡ mek ma hawa Pita lo Jems ma Jon iviḡ yani. ²⁹ Yisu hateḡ mek denaḡ ma thohavloma habitak yaḡda ba anêḡ kwêv habitak thapuk hatôm damak hêv. ³⁰⁻³¹ *Ma ketheḡ oyaḡ ma anyô lokwaḡju lôk deda bêḡ imiḡ ba enaḡ abô haviḡ yani, yaḡ ma Mose ma yaḡ ma Elia. Thai enaḡ abô hadêḡ Yisu hathak nôm takatu ba Yisu tem indum ba injik anôḡ êmô Jelusalem endeba yani etak pik êntêk ba ni. ³² *Ma Pita lo Jems ma Jon thêlô maleḡ hatulak ba êk sôm. Ma thêlô iviyô ma êyê Yisu anêḡ deda bêḡ lôk anyô ju imiḡ iviḡ yani. ³³ Ma thai idum ek ini ma Pita hanaḡ hadêḡ Yisu aêntêk, “Anyô bêḡ, mavi anôḡ ek lêk alalô amô loḡ êntêk. Yêlô nadav unyak lôkkupik lokwaḡlô, te ek o ma te ek Mose ma te ek Elia.” Pita hathôḡ abô atu ba enaḡ ba intu hanaḡ aêḡ.

³⁴ Pita hanaḡ abô denaḡ ma buliv te hayô hava thêlô siḡ ba thêlô êkô. ³⁵ *Ma abô te halêm anêḡ buliv êḡ kapô nena, “Intu ma yenaḡ Okna ba bôk yahatak yani yôv ek indum yenaḡ ku. Ba nodanô anêḡ abô.” ³⁶ Abô êḡ habitak yôv ma thêlô êyê

Yisu iyom hamiḡ. Pita lo Jems ma Jon miḡ enaḡ hadêḡ anyôla hathak nôm takatu ba êyê lo elanô ami.

*Yisu hêv ḡḡok vê hêk okna te
(Mat 17:14-21; Mak 9:14-29)*

³⁷ Haviyô hayaḡ ma Yisu thêlô etak dumlolê hêk ma êlôk ba i, ma avômalô bêḡ anôḡ i êpôm yani. ³⁸ Ma anyô te halam aêntêk, “Kêdôḡwaga, hatôm nêḡ kapôlôm ek yenaḡ okna ba nêḡ yani sa ek malê nena yenaḡ okna doḡtom iyom. ³⁹ ḡḡok te hathak hayôkwiḡ yani ba ketheḡ oyaḡ ma yani halaḡ boloba ba halowaliḡ kambom ba wapôk habitak abôlêk. ḡḡok êḡ habuliḡ yani liḡkupik kambom anôḡ ba miḡ hathak hatak yani dokte ami. ⁴⁰ Yahanaḡ hik anêḡ ḡê ku liḡ lôklokwaḡ ek nêḡnêḡ ḡḡok kambom êḡ vê, ma doḡtom thêlô miḡ hatôm ami.”

⁴¹ Ma Yisu hanaḡ viyaḡ nena, “Yahamô haviḡ môlô sawa daim ma doḡtom miḡ ôêvhaviḡ ami ma owa auk lokbaḡ aleba yakapôlôḡ lêk haḡiap hathak môlô. Onja okna êḡ êlêm.”

⁴² Ma okna êḡ havenḡ denaḡ, ma ḡḡok êḡ habi vôkê halôk pik ba hadum ba okna halowaliḡ kambom. Ma doḡtom Yisu hathaḡ ḡḡok lelaik êḡ, ma hadum okna êḡ ba habitak mavi ma hêv hi hadêḡ lambô hathak loḡbô. ⁴³ Ma avômalô sapêḡ esonḡ kambom hathak Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ bêḡ.

Yisu hanaḡ bôlôḡ yaḡ hathak anêḡ ḡama

(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Avômalô sapêḡ leḡḡiḡhabi abô bêḡ anôḡ hathak nôm takatu ba Yisu hadum, ma Yisu hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku nena, ⁴⁴ * “Môlô nodanô abô êntêk katô. Tem nenaḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu bêḡ ba netak êndôk avômalô baheniḡ.” ⁴⁵ *Ma anêḡ ḡê ku êthôḡ abô êḡ anêḡ ôdôḡ paliḡ ek malê nena havuḡ ek thêlô. Ma êkô ek nenaḡ injik yani liḡ ek enaḡ anêḡ ôdôḡ bêḡ êndêḡ thêlô.

* 9:26: Mat 10:33; Luk 12:9 * 9:30-31: Luk 9:22 * 9:32: 2Pi 1:16-18 * 9:35: Luk 3:22

* 9:44: Luk 9:22 * 9:45: Luk 18:34

Opalê intu anyô bêñ?
(*Mat 18:1-5; Mak 9:33-41*)

⁴⁶ *Ma Yisu anêñ nê ku êkôki nena thêlô alisê intu bêñ ek nê ku vi. ⁴⁷ Ma Yisu hayala thêlônin auk êñ. Ma hawa amena te ba hadô hamiñ habobo yani. ⁴⁸ *Ma hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Ôpatu ba hêvhavin ya ba hawa amena nate aêntêk thô, ma hatôm hawa ya thô. Ma ôpatu ba hawa ya thô, ma hatôm hawa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm thô havin. Ma ôpatu ba hadum i aleba yaôna hamô môle malêvôn intu anyô bêñ ek môle.”

⁴⁹ Ma Jon hanañ nena, “Anyô Bêñ, yêlô ayê anyô te hêv ngôk vê hathak anêm athêñ. Ma donjom yani ma miñ alalô te ami ba intu yêlô anañ ek yani etak ku êñ.”

⁵⁰ *Ma donjom Yisu hanañ nena, “Dô! Miñ numiñ yani loñ siñ ami. Ôpatu ba miñ hapôlik hathak alalô ami, intu alalôaniñ te.”

Avômalô Samalia êdô Yisu

⁵¹ Waklavôn Wapômbêñ enja Yisu ni leñ lêk habobo, êñ ma yani lavi-don ek ni Jerusalem. ⁵² Ma yani hêv anyô doho ba i malak te hêk Samalia ek nêpôpêk nômkama êmôn ek yani. ⁵³ Ma donjom avômalô loñ êñ êdô neja yani thô ek malê nena hi Jerusalem. ⁵⁴ *Ma nê ku Jems lo Jon êyê nôm êñ ma enañ hik yani liñ aêntêk, “Anyô Bêñ, yai nandam atum êndôk ba êlêm anêñ leñ ek esañ thêlô e?” ⁵⁵ Ma donjom Yisu hik i liliñ ma hayanda thai. ⁵⁶ Ma thêlô i malak yañ.

Ku bêñ ek nesopa Yisu vanjwam
(*Mat 8:18-22*)

⁵⁷ Thêlô even loñondê ba i ma anyô te hanañ nena, “Loñ nômbêñ atu ba hu ma tem yasopa o.”

⁵⁸ Ma Yisu hanañ, “Avuñ yatap iniñ pik abyañ hamô ma menak iniñ unyak hamô aliñ, ma donjom ya Anyô Anêñ Nakaduñ atu ma yenañ loñ yanjêk ma mi.”

* 9:46: Luk 22:24

* 9:48: Mat 10:40

* 9:50: Mat 12:30; Luk 11:23

* 9:54: 2Kinj 1:9-16

* 9:61: 1Kinj 19:20

* 10:1: Mak 6:7

* 10:2: Mat 9:37-38; Jon 4:35

* 10:3: Mat 10:16

* 10:4: Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5

* 10:7: 1Ko 9:6-14; 1Ti 5:18

⁵⁹ Ma Yisu hanañ hadêñ anyô yañ nena, “Osopa ya.”

Ma donjom ôpêñ hanañ, “Anyô Bêñ, otak ya ek yana yandav wakamik vêmam.”

⁶⁰ Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Dô, nê ñama da nedav iniñ ñama. Ma nu onañ abô esak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak bêñ.”

⁶¹ *Ma anyô yañ hanañ hadêñ Yisu nena, “Anyô Bêñ, tem yasopa o, ma donjom otak ya ek yanañ waklêvôn êndêñ yenañ avômalô vêmam.”

⁶² Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Ôpatu ba haveñ loñondê ma hik ma liliñ miñ hatôm indum ku ênjêk Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak kapô ami ma mi.”

10

Yisu hêv nê ku hatôm 72 ba i
(*Mat 11:20-24*)

¹ *Yôv ma Anyô Bêñ hatak avômalô yañda hatôm 72 ba hêv i juju ba êmôn ek yani ba i hadêñ malak lôñ sapêñ atu ba yani tem ni. ² *Ma yani hanañ hadêñ thêlô nena, “Nôm bêñ anôn lêk hayôk ba hamô ku kapô, ma donjom nê ku ma tomtom iyom. Aêñ ba noten mek êndêñ ku anêñ alañ ek nê ku ba ini ek nindum anêñ ku. ³ *Môle nu. Yahêv môle ba u hatôm boksipsip nali i êmô avuñ yatap malêvôn. ⁴ *Ma miñ môle noja valuseleñ lôk vak lôk bokngôp imbiñ ami. Ma miñ nonañ abô pôk embeñ loñondê ami ma unu nundum ku êñ ketheñ.

⁵ “Môle ôyô unyak te kapô, ma nonañ êndêñ thêlô aêntêk, ‘Wapômbêñ hatôm indum ba môle nômô yôhok mavi.’ ⁶ Anyô yôhok te hamô unyak êñ ba hêvhavin, êñ ma tem môle nim abô mavi êñ êmô imbiñ thêlô. Ma mi, ma tem abô êñ êmbôlêm ek môle da esak loñbô.

⁷ *Ma môle nômô unyak êñ iyom. Ma môle onjwan ba nunum êtôm atu ba

êv hadêḡ mólô iyom ek malê nena mólô ma ḡê ku ba mavi ek avômalô neyabiḡ mólô. Ma miḡ mólô unu nosak unyak mayaliv ami.

8 * “Mólô ôyô malak lôḡ te ba ewa mólô thô ba êv nôḡ hadêḡ mólô, êḡ ma mólôḡḡaḡ. 9 Ma mólô nundum thêlônḡ avômalô lôk liḡḡ nimbitak mavi, ma mólô nonaḡ aêntêk, ‘Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak lêk halêḡ habobo mólô.’ 10 Ma doḡtom miḡ ewa mólô thô ami, êḡ ma mólô unu numḡ loḡôndê ma nonaḡ nena, 11 * ‘Yêlô ik voḡḡovaḡ veḡḡkapô vê halôk mólô malemim ek injik mólônḡ kambom thô. Ba intu mólô lemim imbi katô nena Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak lêk halêḡ habobo mólô.’ 12 * Yanaḡ êndêḡ mólô nena waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ endelêḡ ek endanô abô, êḡ ma avômalô loḡ atu ba miḡ ewa mólô thô ami, thêlônḡ malaiḡ tem êḡmôḡ ek avômalô kambom anêḡ Sodom.

13 “Alikaknena, mólô avômalô Kolasin lo Betsaida! Mólô bôk ôyê nômbithi lomaloma. Ma doḡtom bôk yandum nômbithi takêḡ êḡmô Taia lo Saidon malêvôḡ, êḡ ma kethêḡ oyaḡ ma tem nijik kwêv kambom lôk nesav atom ḡḡavu esak leḡḡkadôk ek nede kapôlôḡḡ liliḡ. 14 Waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ endelêḡ ek endanô abô, êḡ ma mólônḡ malaiḡ tem bêḡ anôḡ êḡmôḡ ek avômalô Taia lo Saidon iniḡ! 15 Ma mólô avômalô Kapaneam, tem nêḡbô mólônḡ athêḡ esak leḡ e? Mi, mólô tem unu ḡê ḡama iniḡ loḡ!

16 * “Anyô halaḡô mólônḡ abô, êḡ ma yani halaḡô yenaḡ abô haviḡ. Ma anyô havôliḡ dôḡ hadêḡ mólô, êḡ ma yani havôliḡ dôḡ hadêḡ ya haviḡ. Ma anyô havôliḡ dôḡ hadêḡ ya, êḡ ma yani havôliḡ dôḡ hadêḡ Ôpatu ba hêv ya ba yahalêḡ haviḡ.”

*Nê ku êvôlêḡ hathak loḡbô
(Mat 11:25-27; 13:16-17)*

17 Nê ku 72 takatu êvôlêḡ hathak loḡbô ma leḡḡmavi bêḡ anôḡ ba enaḡ, “Anyô Bêḡ, yêlô adum ku lomaloma lôk êv ḡḡok vê hathak anêḡ athêḡ.”

18 * Ma Yisu hanaḡ aêntêk, “Ya-hayê Sadan hêv yak anêḡ leḡ hatôm damak. 19 * Odaḡô, yahêv lôklokwaḡ hadêḡ mólô ek nombak umya lo daḡgaviḡ pesa. Ma mólô hatôm nôḡ Sadan ôpatu ba lamaniḡ hathak mólô anêḡ lôklokwaḡ sapêḡ lu. Ma nôḡlate miḡ hatôm imbuliḡ mólô ami ma mi. 20 * Ma mólô miḡ lemimmavi bêḡ anôḡ esak ḡḡok elanô mólônḡ abô ami ma mi, ma doḡtom mólô lemimmavi esak Wapômbêḡ bôk hato mólônḡ athêḡ hêk leḡ.”

21 Yôv ma Lovak Mathêḡ hadum Yisu anêḡ kapô lamavi ba hanaḡ, “Wakamik, O ma leḡ lo pik anêḡ alaḡ! Lêk huvuḡ anêḡ auk hadêḡ ḡê lôkauk lôk ḡê bêḡbêḡ ma huik thô hadêḡ ḡê takatu ba êḡtôm avômena yaôḡnena. Ba intu yahabô anêḡ athêḡ! Wakamik, avanôḡ oda hosopa anêḡ lemhaviḡ ba intu hudum aêḡ.

22 * “Wakamik bôk hôêv ya auk sapêḡ yôv. Ba anyô late miḡ hayala Nalum atu ami. Mi, O Wakamik iyom. Ma anyô late miḡ hayala O Wakamik katô ami. Mi, Nalum lôk ḡê takatu ba Nalum lahaviḡ injik O thô êndêḡ i iyom.”

23 Ma Yisu hik i liliḡ ba hanaḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku iyom nena, “Wapômbêḡ hadum mavi hadêḡ mólô ba mólô ôyê nôḡ takatu. 24 Yanaḡ êndêḡ mólô nena sêbôk ma plopet lôk kiḡ bêḡ anôḡ leḡḡhaviḡ nêḡê nôḡ êntêk ba lêk mólô ôyê, ma doḡtom miḡ êyê ami. Ma leḡḡhaviḡ nedanô abô takêntêk ba lêk mólô olaḡô, ma doḡtom miḡ elanô ami.”

*Anyô Samalia mavi te
(Mat 22:34-40; Mak 12:28-34)*

25 * Wak te ma anyô lôkauk hathak abô balabuḡ hayô hamiḡ ba hadum

* 10:8: 1Ko 10:27 * 10:11: Ap 13:51; 18:6 * 10:12: Stt 19:24-25; Mat 10:15; 11:24 * 10:16: Mat 10:40; Luk 9:48; Jon 5:23 * 10:18: Jon 12:31; ALK 12:8-9 * 10:19: Sng 91:13; Mak 16:18 * 10:20: Plp 4:3; ALK 3:5 * 10:22: Jon 3:35; 10:15 * 10:25: Mat 22:35-40; Luk 18:18

ek esaê Yisu ba hanañ, “Kêdôñwaga, yandum malê ek Wapômbên nêm lôkmala atu ba nêmo êtôm wak nômbên intu sapên êndên ya?”

26 Ma Yisu hanañ hik yani liñ aêntêk, “Abô balabuñ hanañ malê? Êñ ma oda osam abô êñ ba lemimbi nena abô êñ hanañ aisê?”

27 *Ma yani hanañ nena, “Lemimbiñ Anyô Bêñ unim Wapômbên ênjêk unim kapôlômim lôk dahôlômim ma lôklokwañ lôk unim auk sapên. Ma lemimbiñ anêm avômalô êtôm lemhaññ oda.”

28 *Ma Yisu hanañ nena, “Avanôn. Undum aên ma tem ômo lôkmala.”

29 Ma doñtom yani hadum ek avômalô nêgê nena anên auk ma mavi, aên ba yani hanañ nena, “Yenañ avômalô êñ ma opalêla?”

30 Ma Yisu hanañ viyañ aêntêk, “Anyô te hatak Jelusalem ma halôk ba hi Jeliko. Êñ ma nê vani êpôm yani ba ik yani ba hamayak hêk loñôndê ma ewa anên nômkama vani ba i. 31 Ma anyô habôk da te hasopa loñôndê êñ ba halôk ba hi. Êñ ma yani hayê anyô êñ, ma doñtom yani habup halôk loñôndê vi hale ba hi. 32 Aên iyom ma Livai te halôk loñôndê bô êñ hale ma hayê ôpên, ma kethên oyañ habup halôk loñôndê vi atu hale ba hi. 33 Ma doñtom anyô Samalia* te halom loñôndê êñ ba hi ma hayê ôpên ba lahiki. 34 Êñ ma yani hi hadên ôpên ma hañgasô waiñ lôk nômlênlên hathak ôpên anên palê ma hasum. Yôv ma yani hawa ôpên ba hatak hayô hamô anên bok doñki ma halom ba hi unyak atu ba êv vuli ba êk. Ma yanida hayabiñ ôpên. 35 Ma haviyô hayañ ma yani hêv valuselen seleva ju hadên unyak alañ ma hanañ nena, ‘Oyabiñ anyô lijiñ êntêk mavi. Ma valu êntêk miñ hatôm ami ba wak yañ atu ba yahalehalêm ma tem yanêm doho imbiñ.’”

* 10:27: Wkp 19:18; Lo 6:5 * 10:28: Wkp 18:5 * 10:33: Avômalô Samalia ma Israël iniñ nê kambom. * 10:39: Jon 11:1; 12:2-3 * 10:42: Mat 6:33

36 Yisu hanañ abô loñ kapô êñ yôv ma hanañ hik anyô lôkauk êñ liñ aêntêk, “Lemhabi aisê? Ôpatu ba nê kambom ik ma opalê hêv yani sa hatôm yanida anên avômalô te?”

37 Ma anyô lôkauk hanañ viyañ nena, “Ôpatu ba hêv kapô hadên yani.”

Ma Yisu hanañ hadên ôpên nena, “Nu ma undum aên iyom.”

Yisu hamô Mata lo Malia iniñ unyak

38 Yisu lôk anên nê ku even ba i ma Yisu habitak hayô malak lôñ te ba hi. Ma avi te anên athên nena Mata hawa Yisu thô ba hi hamô anên unyak.

39 *Mata anên yañ molok Malia hamô habobo Anyô Bêñ valuvi ba halañô anên abô. 40 Ma doñtom Mata hadum ku bên anôn ek hapôpêk nôml. Êñ ma yani hi hadên Yisu ma hanañ, “Anyô Bêñ, lemhabi aisê? Yahadum ku bên anôn ma yenañ aiyañ molok miñ hêv ya sa dokte ami. Ba intu otak yani êlêm ek nêm ya sa.”

41 Ma doñtom Anyô Bêñ hanañ viyañ hadên yani nena, “Mata, Mata, aisê ka lem hik o ba kapôlôm malaiñ hathak nômkama lomaloma? 42 *Ma doñtom nômlate iyom intu ba nômbên ma Malia lêk hawa nôml êñ yôv ba anyô te miñ hatôm enja nôml êñ vê ênjêk yani ami ma mi.”

11

*Kobom neten mek
(Mat 6:9-15; 7:7-11)*

1 Wak te ma Yisu hateñ mek hamô bute. Ma hateñ mek yôv ma anên nê ku te hanañ hadên yani nena, “Anyô Bêñ, ôndôn yêlô ek yêlô naten mek êtôm sêbôk ba Jon hadôn anên nê ku.”

2 Ma Yisu hanañ, “Môlô noten mek aêntêk,
“ ‘Wakamik, anêm athên ênjêk
mathên.
Ma anêm loñ lôklinyak êlêm êtôm loñ
lôkthô.

3 Ma nê m wak tomtom anê nôm êndê n yê lô.

4 Ma yê lô ê v avô malô ini n kambom takatu ba idum hadê n yê lô vê, ba intu nê m yê lô ani n kambom vê aê n iyom.

Lô k mi n otak yê lô ê ndô k nôm atu ba esau yê lô ami.’ ”

5-6 Yô v ma Yisu hana n abô lo n kapô te hadê n thê lô aê ntê k, “Bô lô vôn bi n te ma hu hadê n anê m anyô mô lô te anê n unyak ma hona n, ‘Aiya n, yena n anyô mô lô te halê m anê n lo n daim ba lê k hamô yena n unyak ba hama kisi ma ya nôm mi. Ba hatô m nê m polom lokwa n lô ek ya ni e?’ 7 Ma anê m anyô mô lô atu hamô unyak kapô tem ena n viya n nena, ‘Yahadô. Yê lô lê k ê k sô m ba unyak abô lê k lê k putup yô v ba tem mi n yanê m nôm ê ndê n o ami ma mi.’ 8 Ya ni hadô ek nê m anê n anyô mô lô sa. Ma do n tom ya hana n hadê n mô lô nena ote n lô bô lô n, ê n ma tem ya ni mama ba imbi yô ba nê m nôm ê tô m atu ba hoten ya ni.

9-10 “Ba intu ya hana n hadê n mô lô nena nê takatu ba ena n hik Wapô mbê n li n, ma tem ne ja nô mkama ê tô m atu ba ena n. Ma ê bô lêm nô mlate ma tem nê pôm. Ma ipididi n unyak abô lê k ma tem injik vê ek i. Aê n ba ona n hik Wapô mbê n li n ma tem nê m mô lô nim lemimhavi n ê ndê n mô lô. Ma ô bô lêm ma tem nô pôm. Ma upididi n unyak abô lê k ma tem injik vê ek mô lô.

11 “Mô lô avô mena ini n lami, nalum hana n hik o li n ek enja n alim ma tem nê m umya kambom te ê ndê n ya ni e? Ma mi! 12 Mena ya ni hana n ek enja n menak daluk, ê n ma tem nê m nga liva n te e? Ma mi! 13 Mô lô avô malô pik unim bô k lo lo n ma kambom, ma do n tom mô lô othak ô ê v nô mkama mavi hadê n nalumi. Aê n ba mô lô noyala katô nena mô lô nim Lemambô Bê n atu ba hamô malak le n ya ni lamavi anô n ek nê m Lovak Mathe n ê ndê n nê takatu ba ena n hik ya ni li n.”

Yisu lo Belsebul

(Mat 12:22-32,43-45; Mak 3:20-27)

14 Yisu hê v ngô k vê hê k anyô abô lê k putup te. Ma ngô k ê n hatak ô pê n ba hi ma ô pê n hana n abô ba avô malô sapê n ê yê ba eson kambom. 15 *Ma do n tom avô malô doho ena n, “Ngô k ini n anyô bê n Belsebul hê v lô k lo k wa n hadê n ô pê n. Ba intu hatô m nê m ngô k sapê n vê ê njê k avô malô.” 16 *Ma avô malô doho idum ek nesau Yisu ba ena n hik ya ni li n nena, “Undum lavô ni n te ek injik thô nena Wapô mbê n hê v o ba hô lêm mena mi e?”

17 Ma do n tom Yisu hayala thê lô ni n auk ba hana n abô lo n kapô te hadê n thê lô nena, “Avô malô malak lô n te evaki vose hi ô dôn ju, ê n ma tem malak lô n ê n ngathini n ba bapu ipup imbitak. Ma avô malô ô dôn te evaki vose hi ô dôn ju ma tem thê lô da nê nê m yak. 18 Aê n ba Sada n anê n ngô k vi evaki vose hi ô dôn ju, ê n ma Sada n anê n lo n lô kli nyak tem imi n maja n aisê? Mi. Ma aisê ka mô lô ona n nena yahê v ngô k vê hathak Belsebul anê n lô k lo k wa n? 19 Mô lô ona n nena ngô k bê n Belsebul hê v lô k lo k wa n hadê n ya ba yahê v ngô k vê. Ma mô lô nim avô malô idum ku ê n havi n! Ma opa lê intu hê v lô k lo k wa n hadê n thê lô ba idum ku mavi ê n? Ngô k Bê n, e? Mi! Mô lô da unim avô malô ik thô nena mô lô ona n abô ya n. 20 Wapô mbê n da hê v lô k lo k wa n hadê n ya ba yahê v ngô k vê hê k avô malô. Aê n ba oyala nena Wapô mbê n anê n lo n lô kli nyak lê k halê m yô v.

21 “Anyô lô k lo k wa n te havalon nô mkama vovak ba hayabi n anê n lo n, ê n ma anê n nô mkama tem ê mô mavi. 22 *Ma do n tom anyô vovak laik mô n hayô ba hik vovak hadê n ô pê n aleba hamô lu, ê n ma ya ni tem enja ô pê n anê n nô mkama vovak takatu ba bô k hadum ô pê n ba habitak lô k lo k wa n vê. Aê n ba ô patu ba lovak ma tem imbi ya n atu ba hê v yak anê n nô mkama sam.

* 11:15: Mat 9:34; 10:25

* 11:16: Mat 12:38

* 11:22: Kol 2:15

* 11:23: Luk 9:50

23 * “Anyôla miñ hêv ya sa ek yai nanjik vovak êndên Sadan ami, ôpên hatôm haviñ Sadan ba thai ik vovak hadên ya. Ma anyô miñ hêv ya sa ba hasup avômalô hathak donjom ami, êñ ma hatôm halupuniñ i ba êsôv mayaliv.”

24 “Ngôk lelaik hatak anyô te, êñ ma hi haveñ loñ thiliv ek êmbôlêm loñ mavi te ek enja lovak ba êmô. Ma miñ hapôm loñ te ami ma tem enañ nena, ‘Yatup siñ yana unyak sêbôk esak loñbô.’ 25 Ma hayô ba hayê nena unyak êñ lêk epesan ba habitak mabuñ mavi. 26 Êñ ma tem ni êmbôlêm ngôk bahenvi ba lahavuju takatu ba iniñ lôklokwan hamôn ek anên ba enja i imbiñ ek nimbitak nêyô unyak êñ kapô esak loñbô. Êñ ma ôpên tem êmô kambom anôn ek yan sêbôk.”

27 *Yisu hanañ abô takên hamô denañ ma avi te hamiñ avômalô nômbên êñ malêvôn ma halam aêntêk, “Avi atu ba havathu o ba hêv sum hadên o, yani êñ êmô lôk lamavi.”

28 Ma donjom Yisu hanañ, “Ôpatu ba hanañ Wapômbên anên abô ba hasopa, yani êñ êmô lôk lamavi anôn.”

*Anyô doho leñihaviñ nêgê lavônij
(Mat 12:38-42; Mak 8:11-12)*

29 *Avômalô bên anôn êyô ek Yisu. Êñ ma Yisu hanañ, “Avômalô bôlôn êntêk ma avômalô kambom. Thêlô enañ ek yandum lavônij ek injik thô nena Wapômbên bôk hêv ya ba yahalêm, ma donjom tem mi. Thêlô tem nêgê Jona anên lavônij iyom. 30 Sêbôk ma Jona habitak hatôm lavônij ek avômalô Ninive. Ma lêk Anyô Anên Nakadun atu tem imbitak aên iyom êndên avômalô bôlôn êntêk.

31 * “Sêbôk ma Siba iniñ kwin hatak anên loñ ma halêm anên pik anên dan ek endanô Solomon anên auk mavi. Odañô! Nômlate hamô loñ êntêk ma bên ek Solomon. Ma donjom môlô ôdô anên nodanô. Ma waklavôn atu ba

Wapômbên hatak ek nindum abô ma Siba iniñ kwin êñ tem enañ môlônim kambom takên bên. 32 *Ma sêbôk ba avômalô Ninive elañô Jona anên abô ba ele kapôlônij liliñ. Ma nômlate lêk hamô loñ êntêk ma bên ek Jona. Ma donjom môlô ôdô anên nodanô. Ma waklavôn atu ba Wapômbên hatak ek nindum abô ma tem avômalô Ninive niniñ ba nenañ môlônim kambom takên bên.”

*Deda leñvinkupik
(Mat 5:15; 6:22-23)*

33 * “Anyô miñ ethak êtôm atum ba ivuñ hamô lôñ kapô mena êdô hamô un kapô ami ma mi. Thêlô êthôkwên hamiñ ek avômalô takatu ba êyô unyak kapô tem nêgê deda. 34 Malem daluk ma hatôm atum ek nêm deda êndên lemvimkupik. Malem daluk mavi ma tem deda êmô lemvimkupik sapên. Ma donjom malem daluk kambom ma tem momañiniñ bên ênjêk lemvimkupik. 35 Aên ba nôngô katô nena anêm deda ma deda anôn ek malê nena deda doho ma hatôm momañiniñ. 36 Ma deda hamô lemvimkupik sapên, ma momañiniñ miñ hêk bute ami. Êñ ma lemvimkupik sapên tem imbitak deda êtôm atum habi malem loñ.”

*Yisu hathañ Palisi lôk nê lôkauk
hathak abô balabuñ*

(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40; Luk 20:45-47)

37 Yisu hanañ abô yôv ma Palisi te hanañ hik Yisu liñ ek enañ nômlate êmô imbiñ yani. Êñ ma Yisu hi hayô ôpên anên unyak kapô. 38 Ma Palisi êñ hayê Yisu halôk hamô ek enañ nômlate ma miñ hathik i ami. Êñ ma yani hason kambom.

39 Ma Yisu hanañ hadên yani nena, “Môlô nê Palisi, môlô othak uthik unim tase lôk belev anên vidôm iyom, ma donjom môlônim kapôlômim putup hathak kobom vani lo kobom kambom. 40 Môlô nê molo, Wapômbên hapesañ viyaiñ lôk

* 11:27: Luk 1:28,42,48 * 11:29: Mat 16:4

* 11:33: Mak 4:21; Luk 8:16

* 11:31: 1Kin 10:1-10 * 11:32: Jna 3:5-10

vikapô haviņ. ⁴¹ Ma doņtom mólônim nômkama takatu ba hamô ma mólô nônêm êndêņ nê nômkama mi ek nêm thêlô sa. Mólô nundum aêņ ma tem mólônim nômkama sapêņ êmô mabuņ mavi êņjêk Wapômbêņ ma.

⁴² “Alikaknena mólô nê Palisi, vovaņ bêņ tem êpôm mólô. Mólô othak usup ava takatu ba hadum nôm vasiņ ba uik sam hi ôdôņ laumiņ ba ôêv ôdôņ te hadêņ Wapômbêņ hatôm da. Kobom êņ ma nôm yaôna. Ma doņtom mólô otak kobom thêthôņ lôk kobom lemimibiņ Wapômbêņ. Kobom êntêk ma nôm bêņ! Nodaņô! Mólô nosopa abô balabuņ bêņ takêntêk lôk abô balabuņ yaônena imbiņ!

⁴³ “Alikaknena mólô nê Palisi, vovaņ bêņ tem êpôm mólô! Mólô lemimhaviņ nômô êtôm nê bêņbêņ êmô unyak yeņ kapô lôk lemimhaviņ avômalô nenaņ, ‘Waklêvôņ anyô bêņ’ êndôk loņ ethak doņtom halôk.

⁴⁴ “Alikaknena, vovaņ bêņ tem êpôm mólô. Mólô lelaik hatôm ņama te atu ba bôk elav bô ma lêk miņ anyôla hayala ami. Ba intu avômalô êyô imiņ ba ibitak lelaik hamô Wapômbêņ ma. Aêņ ba avômalô takatu ba ele ebobo mólô ma ibitak lelaik aêņ iyom.”

⁴⁵ Nê eyala abô balabuņ te halaņô abô êņ ma hanaņ hadêņ Yisu aêntêk, “Kêdôņwaga, honaņ abô êņ hadêņ nê Palisi ma huik yêlô susu haviņ.”

⁴⁶ Ma Yisu hanaņ, “Alikaknena mólô nê lôkauk hathak abô balabuņ haviņ, vovaņ bêņ tem êpôm mólô. Mólô ôêv balabuņ anêņ malaiņ lomaloma hadêņ avômalô ek nesopa. Nôm êņ ma hatôm vak malaiņ kambom ek thêlô. Ma doņtom mólô miņ ôêv thêlô sa dokte ami.

⁴⁷⁻⁴⁸ “Alikaknena, vovaņ bêņ tem êpôm mólô. Mólônim libumi bôk ik plopet bêņ anôņ vônô ma mólô oyabiņ iniņ siô dedauņ mavi. Aêņ ba hik thô nena mólô ôlôk hathak libumi iniņ bôk lo loņ takatu ba idum. ⁴⁹ Ba intu Wapômbêņ anyô lôkauk bêņ bôk hanaņ aêntêk, “Tem yanêm plopet lo

apotel bêņ anôņ êndêņ thêlô, ma tem thêlô nindum kambom êndêņ doho ba nijik doho vônô.’ ⁵⁰ Aêņ ba avômalô bôlôņ êntêk tem neja vovaņ bêņ esak plopet takatu ba ik vônô hadêņ waklavôņ Wapômbêņ hape-saņ pik aleba lêk. ⁵¹ Plopet môņ atu ba ik vônô ma Abel ma ik aêņ habup hathak aleba hayô Sekalaia ma anêņ daņ. Ik yani vônô hêk unyak mathen lôk loņ êbôk da anêņ malêvôņ. Avanôņ, yanaņ êndêņ mólô, vuli kambom hathak bôk lo loņ takêņ tem imbitak êpôm avômalô bôlôņ êntêk.

⁵² “Alikaknena mólô nê uik abô majaņ thô, vovaņ bêņ tem êpôm mólô! Mólô umiņ auk mavi anêņ loņôndê loņ siņ. Mólôda miņ oveņ loņôndê êņ ami ma umiņ siņ ek avômalô takatu ba leņiņhaviņ nesopa ma miņ hatôm nesopa ami.”

⁵³ Yôv ma Yisu hatak unyak êņ ma nê lôkauk hathak abô balabuņ lôk nê Palisi leņiņņaņa kambom ba enaņ ik yani liņ lomaloma. ⁵⁴ Thêlô idum aêņ ek neja yani êndôk adêk esak anêņ abô.

12

Noyabiņ am esak Palisi iniņ kobom kambom

(Mat 10:26-33; 12:31-32; 10:19-20)

¹ *Avômalô bêņ anôņ bomaņ ethak doņtom ba êyô imiņ i pesa. Ma Yisu hanaņ hadêņ anêņ nê ku aêntêk, “Noyabiņ am esak Palisi iniņ kobom kambom. Thêlô idum hatôm nê mavi êmô avômalô malêvôņ, ma doņtom auk lomaloma hêk iniņ kapôlôņiņ. Nôm êņ ma hatôm yis ba tem êmbôv avômalô bêņ anôņ. ² *Nôm takatu ba havuņi hêk loņ kapô ma tem imbitak loņ yaiņ. Ma abô takatu ba havuņi ma tem avômalô sapêņ neyala. ³ Aêņ ba abô takatu ba mólô onaņ hadêņ bôlôvôņ ma tem avômalô nedaņô êndêņ lôkwak. Ma abô takatu ba mólô onaņ thikuthik halôk unyak kapô, êņ ma tem nimiņ unyak vôv ba nendam bêņ.

* **12:1:** Mat 16:5-6; Mak 8:14-15 * **12:2:** Luk 8:17

4 “Yenan avômalô, yanan êndên mólô nena miñ nôkô ek avômalô ami. Thêlô hatôm nijik lemvimkupik iyom vônô. Ma emben yam ma tem miñ hatôm nindum nômlate ami. 5 Odañô tem yangik ôpatu ba mólô nôkô esak thô: Nôkô ek Anyô Bêñ. Yani hatôm injik mólô lemvimkupik vônô vên ma imbi êndôk atum lôkmala. Ba intu nôkô ek yani iyom.

6 “Avômalô ethak êv vuli menak yaônena hathak valuselen yaô ek eyañ. Ma donjom Wapômbên miñ hathôn thêlô te ami, mi. 7 *Yani bôk hakatuñ mólô sapên lemimkadôk ñauñ yôv. Aên ba mólô ma bên ek menak, ba intu miñ nôkô ami.

8 “Yanan êndên mólô nena ôpatu ba hanañ hadên avômalô nena hasopa ya ma tem ya Anyô Anên Nakaduñ atu yanan imiñ Wapômbên ma ba añela nedanô nena, ‘Ôpêntêk ma yenañ.’ 9 Ma ôpatu ba hanañ hadên avômalô nena hadô esopa ya, intu tem yanan imiñ Wapômbên ma ba añela nedanô nena, ‘Yahathôn ôpên paliñ.’ 10 Ma anyô te hanañ abô kambom hathak Anyô Anên Nakaduñ atu, ma Wapômbên tem nêm ôpên anên kambom vê. Ma donjom anyôla hayê Lovak Matheñ anên ku ba hanañ abôma nena, ‘Êntêk ma Ngôk Bêñ anên ku’, êñ ma Wapômbên tem miñ nêm ôpên anên kambom êñ vê ami.

11 * “Avômalô evalon mólô lon ba u unyak yeñ mena êdô mólô hamiñ nê bêngbên mena nê lon buyañ iniñ nê bêngbên malenñ, êñ ma miñ nôkô ba nonañ nena, ‘Yêlô tem nanañ malê?’ mena ‘nanañ viyañ aisê?’ ami. Mi. 12 Lovak Matheñ tem nêm auk êndên mólô ek nonañ.”

Anyô lôkmanñin atu ba auk mi

13 Anyô te hamiñ avômalô nômbên atu kapô ma hanañ hadên Yisu aêntêk, “Kêdônwaga, wakamik bôk hama yôv ba onañ ek aiyañ bên imbi anên nômkama sam ba nêm ôdôn te ek ya.”

14 Ma donjom Yisu hanañ hik ôpên liñ, “Aisête? Opalê te hatak ya ek yambitak anyô bên ek yambi mólônim nômkama sam?” 15 *Ma Yisu hanañ hadên avômalô aêntêk, “Noyabiñ am katô ek miñ malemimkilik ek nômkama lomaloma ami. Anyô miñ hamô lôkmala hathak nômkama ami.”

16 Ma Yisu hanañ abô lon kapô te hadên thêlô aêntêk, “Anyô lôk nômkama bên te anên nômkama hik anôn bên anôn hamiñ ku. 17 Êñ ma yani lahabi aêntêk, ‘Yatak yenañ nôm êmô êsê? Yenañ unyak kapô sapên putup ba mi.’ 18 Ma yani hanañ, ‘Aên ba dô ma yandum aêntêk. Yaseñ yenañ unyak sapên thô ma yandav unyak lukmuk bêngbên ek yandô yenañ nôm lôk nômkama sapên êmô kapô. 19 Ma yada yanan êndên ya aêntêk, ‘Ya ma anyô lôkmanñin kambom. Yenañ nômkama bên anôn hamô. Ba tem yangañ lo yanum ma yamô mavi iyom êtôm wak nômbên intu sapên. Ma miñ hatôm yandum ku te ami.’”

20 “Ma donjom Wapômbên hanañ hadên ôpên aêntêk, ‘O anyô molo! Bôlôvôn êntêk ma tem yanja anêm lôkmala vê ba oma, ma opalê tem enja nômkama takatu ba hopesañ ek oda?’

21 * “Noyabiñ am! Avômalô takatu ba êpôm nômkama bên anôn ek thêlôda ba lenñpaliñ Anyô Bêñ hatôm ôpêntêk, thêlô êñ ma nômkama mi anôn hêk malak lenñ.”

Miñ nôkô esak nôm atu tem imbitak ami

(Mat 6:25-34)

22-23 Ma Yisu hanañ hadên anên nê ku aêntêk, “Lôkmala ma bên ek nôm eyañ. Ma lenñvinkupik ma bên ek kwêv lo sup. Aên ba intu yanan êndên mólô nena miñ lemimimbi bên anôn esak nômkama pik lomaloma êtôm kwêv mena nôm ami. 24 Mólô lemimimbi menak yelam. Thêlô ku kapô mi. Ma miñ ethak ewa nôm ba etak hamô unyak kapô ek waklavôn nôm mi ami.

* 12:7: Luk 12:24; Ap 27:34

* 12:11: Mak 13:11; Luk 21:12-15

* 12:15: 1Ti 6:9-10

* 12:21:

Mat 6:19-20

Ma donjom Wapômbên havakôn thêlô. Ma môlô ma Wapômbên lahaviñ bên anôn hamôn ek menak ba intu tem eyabiñ môlô. ²⁵ Ma hatôm anyô te hamô ba hakôki ek êmô pik êntêk, êñ ma tem kobom êñ nêm yani sa ek êmô lôkmala dokte imbiñ e? Ma mi anôn. ²⁶ Môlô miñ hatôm nundum nôm yaôna aên ami. Aên ba aisê ka môlô lemimhabi bên anôn hathak nômkama takên.

²⁷ “Lemimimbi alokwan vuak. Thêlô miñ idum ku lôk epesan sôp ami. Ma donjom yanaj êndên môlô nena alokwan vuak takên iniñ lêlêyan hamôn ek Kiñ Solomon anên nômkama mavi sapên. ²⁸ Aên ba Wapômbên hêv sôp mavi anôn hadên alokwan vuak lo kamun lomalama atu ba êmô bidon, êñ ma anyô ethak ele ba êbôk hathak atum. Aên ba môlô oyala nena Wapômbên lahaviñ bên anôn ek nêm sôp êndên môlô imbiñ. Alikaknena, môlônim ôêvhaviñ miñ bên ami. ²⁹ Ba miñ kapôlômim injik am esak ongwan malê mena nunum malê ami. ³⁰ Nê daluk ethak leñihiki ba êbôlêm nôm takên, ma donjom môlônim Lemambô hayala môlônim malaiñ ba tem nêm nôm takên êndên môlô. ³¹ Aên ba môlô lemim injik am ek nômbôlêm Wapômbên anên lonj lôkliñyak. Êñ ma tem yani nêm nôm takên sapên êndên môlô imbiñ.

³² * “Môlô boksipsip ôdôn yaôna, miñ nôkô ami. Lemambô lamavi ek nêm lonj lôkliñyak êndên môlô. ³³ * Ma môlô owa vuli hathak unim nômkama ma nônem êndên nê siv. Noja vak valuselen atu ba tem miñ kambom ami, ma nusup nômkama kêkêlô lomalama ek môlô ênjêk leñ. Lonj êñ ma nê vani lo didu mi, ba intu unim nômkama valova tem êmô. ³⁴ Ma lonj atu ba môlônim nômkama kêkêlô hamô, lonj êñ iyom intu tem môlônim lemimhaviñ êmô imbiñ.

Noyabiñ Anyô Anên Nakadun atu (Mat 24:42-51)

³⁵ * “Môlô nôpôpêk am ek nundum ku ba intu nupuk unim sôp ma nôtôm unim atum lam ba noyabiñ nômô ³⁶ êtôm avômalô ku takatu ba eyabiñ iniñ anyô bên. Thêlônin anyô bên bôk hi hayañ nôm ewa avi vêm ma tem êmbôlêm esak lonjô. Yani havôhalêm anên lonj ba hapididin unyak abôlêk ma tem nijik unyak abôlêk vê kethen ba neja yani thô. ³⁷ Anyô bên êñ hayô ba hayê nena anên nê ku eyabiñ yani ba êmô lêlê, êñ ma tem yani lamavi ma thêlô nêmô lôk leñimavi. Yanaj avanôn êndên môlô nena anyô bên êñ tem ipuk anên sôp ku ma enaj ek thêlô nêndôk nêmô biñ ma yani nêm nôm êndên thêlô êtôm anyô ku te. ³⁸ Anyô bên hale halêm hadên bôlôvôn biñ mena lôkbôk momaniniñ ba hayê anên nê ku miñ êk sôm ami ma eyabiñ yani iyom, êñ ma tem nêm anên lamavi êndên thêlô.

³⁹ * “Môlô lemimimbi abô êntêk katô. Unyak te anên alañ halanô abô nena nê vani tem nijik anên unyak vose, êñ ma yani hêk lêlê ek nê vani miñ hatôm nijik unyak êñ vose ami. ⁴⁰ Ma Anyô Anên Nakadun atu tem endelêm ba indum môlô noson kambom. Ba intu nômô lêlê aên iyom.”

⁴¹ Ma Pita hanañ aêntêk, “Anyô Bên, hôêv abô lonj kapô êntêk hadên yêlô iyom mena hôêv hadên avômalô sapên haviñ e?”

⁴² Êñ ma Anyô Bên hanañ nena, “Yahanañ hadên nê takatu ba idum iniñ anyô bên anên ku mavi êtôm anyô lôkauk bên atu ba hayabiñ nômkama mavi. Unyak alañ hatak yani ek eyabiñ anên nê ku vi ba nêm nôm êndên i êtôm anên wakma atu ba hatak. Vêm ma hi lonj buyañ. ⁴³ Ma unyak alañ havôhalêm hathak lonjô ma hayê nena anyô ku êñ hadum ku mavi, ma tem lamavi esak ôpên.

⁴⁴ * Yanaj avanôn êndên môlô nena

* **12:32:** Mat 14:27; 25:34 * **12:33:** Mat 6:20; Luk 18:22; Ap 2:45; Jem 5:2 * **12:35:** Mat 25:1-13

* **12:39:** Mat 24:43-44; 1Te 5:2 * **12:44:** Mat 25:21,23

unyak alañ êñ tem etak ôpêñ ek eyabinj anêñ nômkama sapêñ. ⁴⁵ Ma donjom anyô ku êñ lahabi hêk kapô nena, 'Lêk sawa daïm ma yenañ anyô bêñ miñ havôhalêm kethenj ami.' Êñ ma hik anyô lo avi ku vi ma hayañ nôm lôk hanum wainj bêñ anôñ aleba halo molo. ⁴⁶ Hadum aênj ba hathônj paliñ ma unyak alañ tem êyô ba indum ôpêñ esonj kambom. Êñ ma unyak alañ tem nêñ vovañ bêñ êndênj yani ma êndô ôpêñ êmô imbinj nê takatu ba miñ êvhavinj ami.

⁴⁷ * "Anyô ku atu ba hayala anêñ anyô bêñ anêñ lahavinj ma donjom miñ hapesañ nômkama ba hasopa anêñ anyô bêñ anêñ lahavinj ami ma tem enja vovañ bêñ. ⁴⁸ Ma donjom anyô ku atu ba miñ hayala anêñ anyô bêñ anêñ lahavinj ami ma hadum nômkama kambom ma tem enja vovañ yaô.

"Ôpatu ba Wapômbênj hêv auk bêñ hadênj yani, êñ ma Wapômbênj lahavinj yani indum ku bêñ esak. Ma ôpatu ba Wapômbênj hêv auk bêñ anôñ hadênj yani, êñ ma Wapômbênj lahavinj yani indum ku bêñ anôñ esak.

Yisu halêm ek embak avômalô vose (Mat 10:34-36)

⁴⁹ "Yahalêm ek yambi atum êndôk pik. Yalenjavinj lôklokwanj nena atum êñ bôk hathañ yôv. ⁵⁰ *Tem yanja vovañ bêñ ba intu yakapôlônj malainj kambom endeba anêñ danj. ⁵¹ Mólô osonj nena yahalêm ek yandum avômalô kapôlônjinj êndôk binj e? Mi anôñ! Yanañ êndênj mólô nena yahalêm ek yambak i vose. ⁵² Yaô lôk embenj yam ma avômalô bahenji anêñ unyak te tem nembaki vose ni ôdônj ju ba lokwanjlo tem nêmbôlinj dôminj êndênj lokwanju ma lokwanju tem nêmbôlinj dôminj êndênj lokwanjlo. ⁵³ *Tem thêlô nembak i vose, ba lambô tem êmbôlinj dôm êndênj nakadun, ma namalô tem êmbôlinj dôm êndênj lambô, ma talêbô tem êmbôlinj dôm êndênj nalavi, ma

nalavi tem êmbôlinj dôm êndênj talêbô, ma yanjavi tem êmbôlinj dôm êndênj namalô yanavi, ma namalô yanavi tem êmbôlinj dôm êndênj yanjavi."

Noyala waklavônj bôlônj êntêk (Mat 16:2-3; 5:25-26)

⁵⁴ Ma Yisu hanañ hadênj avômalô nômbênj atu aêntêk, "Mólô ôyé buliv lonjavu hamô lonj wak halôk, êñ ma mólô onañ nena, 'Ôthôm tem êyô.' Êñ ma ôthôm hik hayô. ⁵⁵ Ma lovak halêm anêñ lonj vovañ, êñ ma mólô onañ nena, 'Tem vovañ kambom.' Êñ ma tak vovañ kambom. ⁵⁶ Mólô avômalô abôyanj. Mólô ôyé leñ lo pik ma oyala anêñ ôdônj, ma donjom waklavônj êntêk ma mólô ôthônj anêñ ôdônj paliñ.

⁵⁷ "Aisé ka mólô miñ lemimhabi katô nena yenañ abô ma thêthônj mena mi e? ⁵⁸ Nodañô! Anyô te hadum ek idum abô ek o ba hawa o ba hi unyak nindum abô. Mamu ovenj lonjondê denañ, êñ ma opesañ abô imbinj yani kethenj. Ma miñ honañ abô mavi hadênj yani ami, êñ ma tem ôpêñ êmbôv o lôklokwanj kambom ba ni êndênj anyô halañô abô. Ma anyô bêñ êñ tem nêñ o ni êndênj sôp bidonj. Ma sôp bidonj tem êmbôv o kisi ba ni etak o êndôk koladônj. ⁵⁹ Yanañ êndênj o nena tem ômô koladônj endeba nêñ anêñ vuli sapêñ am. Aênj ba lemimbi katô am!"

13

Node am liliñ

¹ Yôv ma anyô doho êyô ba enañ hadênj Yisu hathak nê Galili doho êbôk inin da ma Pailat hik thêlô vônô ba inin thalalenj hanjasô hathak inin da. ² *Ma Yisu hanañ viyanj nena, "Mólô osonj nena nê Galili êñ inin kambom hamônj ek avômalô Galili vi ba malainj êñ hapôm thêlô e? ³ Ma mi. Ma donjom mólô miñ ole kapôlômim liliñ ami, êñ ma malainj tem êpôm mólô imbinj êtôm wak nômbênj intu sapêñ. ⁴ Ma anyô hatôm 18 takatu ba

* 12:47: Jem 4:17 * 12:50: Mak 10:38-39 * 12:53: Mai 7:6 * 13:2: Jon 9:2

unyak daim anêḡ Siloam hanḡôli ba hik thêlô vônô, êḡ ma môlô osoḡ nena thêlôninḡ kambom hamônḡ ek avômalô Jelusalem iniḡ kambom e? ⁵ Ma mi. Ma doḡtom môlô miḡ ole kapôlômim liliḡ ami, êḡ ma malaiḡ tem êpôm môlô imbiḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.”

Abô loḡ kapô hathak alokwanḡ anônḡ mi

⁶ Ma Yisu hanaḡ abô loḡ kapô te aêntêk, “Alokwanḡ sabo te hamiḡ anyô te anêḡ ku kapô. Ma wak te ma yani hi ku kapô ek ênjê nena hik mena mi e? Ma doḡtom mi. ⁷ *Êḡ ma yani hanaḡ hadêḡ anêḡ anyô ku nena, ‘Ondaḡô. Sondabêḡ lokwanḡlô ma yahalêm ek yanḡgê a êntêk anêḡ va ma doḡtom mi. Alokwanḡ êḡ habuliḡ yenaḡ pik anêḡ lêḡlêḡ, ba dô ma onde lu.’

⁸ * “Ma anyô ku êḡ hanaḡ viyanḡ nena, ‘Anyô bêḡ, otak imiḡ sondabêḡ te vêmam ek yandav pik lo bok la esak ôdôḡ. ⁹ Êḡ ma tem injik anônḡ êndêḡ sondabêḡ yanḡ endake. Nena mi, ma onde lu.’”

Sabat te ma Yisu hadum avi te mavi

¹⁰ Sabat te ma Yisu hanaḡ abô hadêḡ avômalô halôk unyak yeḡ. ¹¹ Ma avi te hamô ba ḡḡôk bôk hêv lijiḡ hadêḡ avi êḡ hatôm sondabêḡ 18. Avi êḡ anêḡ dômlokwanḡ lokbanḡ kambom ba miḡ hatôm imiḡ tibum dokte ami ma mi. ¹²⁻¹³ Ma Yisu hayê avi êḡ ma halam “Ôlêm.” Ma avi êḡ halêm ma Yisu hatak banḡ hayôhêk yani ma hanaḡ, “Avi, yahêv anêm lijiḡ vê.” Êḡ ma ketheḡ oyanḡ ma avi êḡ hamiḡ tibum mavi ma habô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ.

¹⁴ *Ma doḡtom anyô bêḡ atu ba hayabiḡ unyak yeḡ lamaniḡ hathak Yisu hadum avi êḡ mavi hadêḡ Sabat. Êḡ ma anyô bêḡ atu hanaḡ hadêḡ avômalô aêntêk, “Wak bahenḡvi ba la-havute ma wak nindum ku. Ma

môlô nôlêm êndêḡ wak takêḡ ek nêm môlônim lijiḡ vê, ma Sabat ma dô.”

¹⁵ *Ma Anyô Bêḡ hanaḡ ôpêḡ anêḡ abô viyanḡ nena, “Môlô ḡê abôyanḡ. Môlô sapêḡ othak opole unim bok-manḡkao lôk doḡki ba i inum ḡanḡ hadêḡ Sabat mena mi e? ¹⁶ Avi êntêk ma Ablaham anêḡ lim te. Sadaḡ hakak yani loḡ hathak lijiḡ hatôm sondabêḡ 18. Ma kambom ek yapole anêḡ yak vê êndêḡ Sabat e? Mi anônḡ. Êḡ ma nôm mavi.”

¹⁷ Yisu hanaḡ abô êḡ ma ḡê takatu ba êpôlik hathak yani elanḡ ba mama kambom, ma avômalô sapêḡ leḡiḡmavi hathak nômbêḡ atu ba Yisu hadum.

Wapômbêḡ anêḡ lôkliḡyak ma hatôm malê?

(Mat 13:31-33; Mak 4:30-32)

¹⁸ Vêm ma Yisu hanaḡ, “Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma aisê ba hatôm malê? ¹⁹ Êḡ ma hatôm ava yaônate. Ma anyô te hawa ba havatho halôk anêḡ ku kapô. Ma havenḡ yam ma ava êḡ halumbak bêḡ hatôm alokwanḡ ba menak elav iniḡ unyak halôk anêḡ thanḡanḡ.”

²⁰ Ma Yisu hanaḡ hik thêlô liḡ hathak loḡbô, “Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak, êḡ ma hatôm malê? ²¹ Êḡ ma hatôm yis. Avi te hawa yis dokte ba hayelanḡ halôk palawa bêḡ anônḡ kapô, ma havenḡ yam ma palawa sapêḡ hathiḡ bêḡ.”

Unyak abôlêk yaôna

(Mat 7:13-14,21-23)

²² Yisu hi Jelusalem ma havenḡ malak lodôḡlodôḡ nenanena ba hadôḡ avômalô. ²³ Ma anyô te hanaḡ hik yani liḡ nena, “Anyô Bêḡ, Wapômbêḡ tem nêm anyô tomtom iyom bulubiḡ e?”

Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, ²⁴ “Môlô majanḡ anônḡ ek numbitak nôyô unyak abôlêk yaôna. Yanaḡ êndêḡ môlô nena tem anyô bêḡ anônḡ leḡiḡhaviḡ nimbitak nêyô, ma doḡtom thêlô miḡ hatôm ami. ²⁵ *Unyak alaḡ

* 13:7: Luk 3:9 * 13:8: 2Pi 3:9,15 * 13:14: Kis 20:9-10; Lo 5:13-14 * 13:15: Luk 14:5

* 13:25: Mat 25:10-12

tem imbiyô injik unyak abôlêk sin, êḡ ma môlô tem numiḡ viyaiḡ ma nupididiḡ unyak abôlêk ba nodam nena, ‘Anyô bêḡ, nuḡgwik unyak abôlêk vé ek yêlô.’

“Ma doḡtom yani tem enaḡ viyaḡ nena, ‘Yahathôḡ môlô paliḡ. Môlô ôlêm anêḡ êsê?’

²⁶ “Ma môlô tem nonaḡ êndêḡ yani nena, ‘Bôk yêlô aḡ nôḡm haviḡ o ma hôdôḡ yêlô hamô yêlôaniḡ loḡ.’ ²⁷ *Ma doḡtom yani tem enaḡ nena, ‘Yahathôḡ môlô paliḡ. Môlô ôlêm anêḡ êsê? Môlô ḡê kambom ba unu daim ek ya!’

²⁸⁻²⁹ * “Ma avômalô loḡ buyaḡ tem netak pik luvuluvu sapêḡ ma ini nejaḡ nôḡm bêḡ nêḡmô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôklinyaḡ. Êḡ ma môlô tem ôḡḡô Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk plopet sapêḡ tem nêḡmô loḡ êḡ. Ma doḡtom Wapômbêḡ tem nêḡm môlô vé ba môlô tem nodan asêḡ malêḡ ba nosaḡ vemimbôlêk ôdôḡ loḡ. ³⁰ *Odaḡô, anyô yaô doho ma tem nimbitak anyô bêḡ. Ma anyô bêḡ doho ma tem nimbitak anyô yaô.”

Yisu hanaḡ hathak Jerusalem (Mat 23:37-39)

³¹ Yisu hanaḡ abô yôḡ ma Palisi doho êlêm ma enaḡ hadêḡ Yisu nena, “Otaḡ loḡ êntêk ma nu buyaḡ ek malê nena Helot hadum ek injik o vônô.”

³² Ma Yisu hanaḡ viyaḡ nena, “Unu nonaḡ êndêḡ avuḡ yatap êḡ aêntêk, ‘Ondaḡô, yaô lo yamuḡ ma tem yanêḡ ḡḡôk kambom vé lôk yandum avômalô lôk lijiḡ mavi. Ma êtôm wak lô ma tem yaḡḡik yenaḡ ku anêḡ daḡ sin.’ ³³ Aêḡ ba yaô lo yamuḡ ma yaḡ ma tem yambeḡ ba yana Jerusalem ek malê nena kambom ek plopet ema êḡjêk loḡ yaḡda.

³⁴ “Ai, Jerusalem, Jerusalem! Môlô othak uik plopet pôpônô. Ma ḡê takatu ba Wapômbêḡ hêḡ halêm ma môlô uik i hathak valu! Alikaknena! Yahadum lôbôlônḡ ek yasup nalumi

esak doḡtom êtôm tale tiḡ hasup nali ba êḡmô banik kapô. Ma doḡtom môlô ôdô! ³⁵ *Odaḡô! Môlônim malak ma tem kambom ba êḡmô ḡḡathiniḡ! Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena môlô tem miḡ ôḡḡô ya esak loḡbô ami endeḡba nonaḡ nena, ‘Wapômbêḡ nêḡm lamavi êndêḡ ôpatu ba halêm hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ!’ am.”

14

Yisu hadum anyô thiḡ te mavi

¹ Sabat te ma Yisu hi hayaḡ nôḡm hamô Palisi iniḡ anyô bêḡ te anêḡ unyak ma thêlô ititiḡ yani lôklokwaḡ.

² Anyô te hathiḡ kambom ba hamô haviḡ yani. ³ *Ma Yisu hanaḡ hik ḡê Palisi lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ liḡ nena, “Alalôaniḡ abô balabuḡ te hanaḡ nena alalô hatôm nandum anyô lôk lijiḡ mavi êndêḡ Sabat mena mi e?” ⁴ Ma doḡtom thêlô bônôḡ iyom. Êḡ ma yani hawa anyô lijiḡ êḡ ba hadum yani mavi ma hatak yani ba hi.

⁵ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Môlônim nalumi mena bokmaḡkáo la hêḡ yak halôk lôḡ hadêḡ Sabat, ma môlô tem ketheḡ unu nodadi imbitak yaiḡ mena mi e?” ⁶ Ma thêlô miḡ hatôm nenaḡ abô êḡ viyaḡ ami.

Undum o endeḡba yaôna

⁷ Yisu hayê avômalô êlêm ek nejaḡ nôḡm ma thêlô leḡḡiḡ haviḡ nêḡndôk nêḡmô ḡê bêḡbêḡ iniḡ loḡ iyom. Aêḡ ba yani hanaḡ abô loḡ kapô te hadêḡ thêlô nena, ⁸ * “Anyô te hapôpêk anêḡ nôḡm bêḡ ba halam o ma miḡ nu ôḡmô ḡê bêḡbêḡ iniḡ loḡ ami. Yakô thêlô bôk netak loḡ êḡ ek anyô lôk athêḡ bêḡ te la. ⁹ Ma nôḡm anêḡ alaḡ tem êyô ma enaḡ, ‘O vé ek anyô êntêk enja anêḡ loḡ.’ Êḡ ma tem o mama kambom ba nu ôḡmô ḡê yaô iniḡ loḡ. ¹⁰ Aêḡ ba anyô te halam o ba hu ek noḡḡwaḡ nôḡm, êḡ ma nu ôḡmô anyô yaô iniḡ loḡ. Hudum aêḡ ma nôḡm anêḡ alaḡ tem êlêm ma enaḡ, ‘Aiyaḡ, ôlêm

* **13:27:** Sng 6:8 * **13:28-29:** Mat 8:11-12; Sng 107:3 * **13:30:** Mat 19:30 * **13:35:** Sng 118:26

* **14:3:** Luk 6:9 * **14:5:** Mat 12:11; Luk 13:15 * **14:8:** Snd 25:6-7

ômô imbiñ nê bêñbêñ.’ Yani hadum aêñ ma tem onja athêñ bêñ êñjêk nê nômbêñ atu ba êlêm eyañ nôm êñ.
 11 *Anyô habô anêñ athêñ hathak leñ ma tem Wapômbêñ etauviñ yani. Ma doñtom anyô hatauviñ i aleba yaôna ma Wapômbêñ tem nêñ athêñ bêñ êñdêñ yani.”

12 Ma Yisu hanañ hadêñ unyak anêñ alañ nena, “Hudum ek ôpôpêk nôñ bêñ ma miñ ondam anêñ avômalô môlô lôk anêñ thalaleñ ma avômalô lôkmañgiñ ami. Embeñ yam ma thêlô tem nendam o ba nu noñgwañ nôñ êñdôk thêlônin unyak aêñ iyom. 13 Ma doñtom hôpôpêk nôñ bêñ, ma ondam nê siv ma nê baheñin kambom lôk nê veñin kambom ma nê maleñin pusip. 14 *Nê anêñ aêñ ma miñ hatôm nêñem anêñ nôñ viyañ ami. Êñ ma tem lemmavi ek malê nena embeñ yam ma tem Wapômbêñ nêñ anêñ nôñ êñ viyañ êñdêñ waklavônñ atu ba nê thêthônñ mavi iviyô hêk ñama.”

*Abô loñ kapô hathak nôñ bêñ te
(Mat 22:1-14)*

15 *Anyô te atu ba hayañ nôñ hamô haviñ Yisu halañô abô êñ ma hanañ hadêñ Yisu nena, “Avômalô takatu ba tem nejañ nôñ nêñô Wapômbêñ anêñ loñ lôkliñyak anêñ leñ nêñô lôk leñinmavi.”

16 Ma Yisu hanañ viyañ nena, “Anyô te hatak waklavônñ te ek êpôpêk anêñ nôñ bêñ ma hêv abô hadêñ avômalô bêñ anônñ ek nêlêm nejañ. 17 Waklavônñ hayô ma yani hêv anêñ anyô ku ba hi hadêñ avômalô takatu ba bôk hanañ yôv hadêñ i ma hanañ nena, ‘Môlô nôlêm, lêk yêlô apesañ nôñ yôv.’

18 “Ma doñtom avômalô takêñ maleñ baki iyom. Anyô te hanañ, ‘Lêk yahêv pik te vuli yôv ba yana ek yangê. Alikakna, ku êñ havalonñ ya loñ ba tem miñ hatôm yasôk ami.’

19 “Ma anyô yañ hanañ, ‘Lêk yahêv bokmañkao laumiñ vuli ek nindum yenañ ku ba tem yana ek yasaê i ek yangê. Alikakna, ku êñ havalonñ ya loñ ba tem miñ hatôm yasôk ami.’

20 * “Ma anyô yañ hanañ, ‘Lêk yahawa avi lukmuk ba miñ hatôm yasôk ami.’

21 “Êñ ma anyô ku hawa abô takêñ ba hi hadêñ anêñ anyô bêñ. Ma unyak anêñ alañ lamanin kambom ba hanañ hadêñ ôpêñ nena, ‘Nu kethen êñdêñ malak lôñ anêñ loñônndê bêñ lôk loñônndê yaô ma onja nê siv lôk nê baheñin kambom ma nê maleñin pusip lôk nê veñin kambom ba ôlêm yenañ unyak kapô.’

22 “Haveñ yam ma anyô ku êñ hanañ, ‘Anyô bêñ, lêk yahadum hatôm honañ, ma doñtom unyak miñ putup ami denañ.’

23 “Ma anyô bêñ hanañ hadêñ anyô ku nena, ‘Otak malak lôñ êñjêk ma nu ku kapô lôk unyak kudum lôk ñañ onañ sapêñ ba onañ lôklokwañ nena thêlô nêlêm. Yalenhaviñ yenañ unyak putup am. 24 Yanañ êñdêñ môlô nena nê takatu ba maleñin baki, thêlô miñ hatôm nejañ yenañ nôñ dokte ami ma mi anônñ.’ ”

*Hudum ek osopa Yisu
(Mat 10:37-38)*

25 Avômalô bêñ anônñ i haviñ Yisu. Ma yani hik i liliñ ma hanañ hadêñ thêlô nena, 26 * “Anyô hadum ek esopa ya ma doñtom miñ hatak lambô lo talêbô ma yanavi lôk nali ma iviyañ lôk livi ma anêñ lôkmala haviñ ami ma miñ hatôm imbitak yenañ anyô ku ami. 27 Ma ôpatu ba miñ hawa anêñ alovalañsiñ ba hasopa ya ami ma miñ hatôm imbitak yenañ anyô ku ami.

28 “Môlônim anyô te lahaviñ endav unyak bêñ te, ma êmô ba laimbi katô nena hatôm endav unyak êñ ba injik siñ e. 29 Ma miñ lahabi aêñ ami ma tem endav landinñ iyom ma miñ hatôm injik siñ ami. Ma

* 14:11: Mat 23:12; Luk 18:14 * 14:14: Jon 5:29 * 14:15: Luk 13:29 * 14:20: 1Ko 7:33

* 14:26: Luk 9:23

avômalô sapêḡ tem nêgê ba nemalik esak yani ³⁰ ba nenan nena, ‘Halav landiḡ iyom ma miḡ hatôm injik unyak siḡ ami!’ Ba intu hudum ek osopa ya ma lemimbi katô am.

³¹ “Ma kiḡ te lahabi injik vovak êndêḡ kiḡ yaḡ, êḡ ma êmô ba laimbi katô êḡa anêḡ ḡê vovak ma 10,000 iyom ba hatôm nijik vovak êndêḡ kiḡ yaḡ atu ba anêḡ 20,000 e? ³² Ma mi, ma nêḡ abô ni ek kiḡ yaḡ atu ba hamô daim denaḡ ek thai nepesaḡ abô ek vovak dô.

³³ “Ma aêḡ iyom ma môlô te lahaviḡ imbitak yenaḡ anyô ku, êḡ ma etak anêḡ nômkama sapêḡ.

³⁴ * “Ngwêk ma nôḡ mavi. Ma doḡtom ḡgwêk doho thilibuḡ kambom ma tem nindum aisê ek anêḡ vasiḡ êmô esak loḡbô? Mi anôḡ. ³⁵ * “Ma anêḡ ku lêk mi ba dô ma nubini. Nê lôk leḡôndôḡ ma nodanô abô êntêk katô.”

15

Abô loḡ kapô hathak boksipsip mi (Mat 18:12-14)

¹ Nê ewa takis lôk ḡê idum kambom, thêlô êlêm ek nedanô Yisu anêḡ abô. ² * “Ma doḡtom ḡê Palisi lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ enaḡ abô munuḡmunuḡ nena, “Ôpêntêk hawa ḡê kambom thô ba hayaḡ nôḡ hamô haviḡ thêlô.”

³ Aêḡ ba Yisu hanaḡ abô loḡ kapô hadêḡ thêlô aêntêk, ⁴ * “Môlônim anyô te anêḡ boksipsip hatôm 100 ba te mi, êḡ ma tem yani etak 99 ba nejaḡ kamuḡ nêḡ ma ni ek êmbôlêm ali atu ba mi endeba êpôm am. ⁵ Ma hapôm boksipsip êḡ, ma tem ekaliv êḡjêk vakôk lôk lamavi ba ni. ⁶ Ma hayô anêḡ unyak ma tem endam anêḡ avômalô ma enaḡ nena, ‘Yaleḡmavi anêḡ dôêḡ hathak lêk yahapôm yenaḡ boksipsip hathak loḡbô ba nôlêm ek alalô leḡḡmavi imbiḡ i.’

⁷ “Yanaḡ êndêḡ môlô nena Wapômbêḡ lamavi hathak avômalô

thêthôḡ hatôm 99 takatu ba bôk ele kapôlôḡḡ liliḡ yôv. Ma doḡtom anyô kambom te hale kapô liliḡ ma tem avômalô malak leḡ leḡḡmavi anôḡ êtôm ôpatu ba hapôm boksipsip atu ba mi.”

Abô loḡ kapô hathak valuselen mi

⁸ Ma Yisu hanaḡ, “Avi te anêḡ valuselen seleva laumiḡ hamô ma doḡtom te mi. Êḡ ma yani tem indum malê? Yani tem êtôm atum ba injik unyak kapô kisi ba êmbôlêm endeba êpôm am. ⁹ Êḡ ma yani halam anêḡ avômalô ba hanaḡ hadêḡ thêlô, ‘Yaleḡmavi anêḡ dôêḡ ek malê nena lêk yahapôm yenaḡ valuselen hathak loḡbô ba alalô leḡḡmavi.’ ¹⁰ Yanaḡ êndêḡ môlô nena leḡḡmavi anêḡ aêḡ iyom habitak Wapômbêḡ anêḡ aḡela malêvôḡ hathak anyô kambom te hale kapô liliḡ.”

Abô loḡ kapô hathak nakaduḡ hatak lambô

¹¹ Ma Yisu hanaḡ, “Anyô te anêḡ nakaduḡ bôp lo nôk êmô. ¹² Wak te ma nôk hanaḡ hadêḡ lambô aêntêk ‘Wakamik, ômbi anêḡ nômkama sam ba nêḡ ôdôḡ yaḡ êndêḡ ya.’ Êḡ ma lambô hik nômkama sam hi ôdôḡ ju.

¹³ “Nôk hamô vauna ma hêv anêḡ nômkama ba êv vuli ma yani hawa valuselen sapêḡ ba hi loḡ buyaḡ. Ma yani hadum kambom lomaloma ba habuliḡ anêḡ nômkama sapêḡ. ¹⁴ Êḡ ma yani anêḡ valuselen lêk thô, ma bôm bêḡ hayô loḡ êḡ. Ba yani hama kisi kambom. ¹⁵ Ma nôk hi hayô ek anyô loḡ êḡ te ma ôpêḡ hêv ku ni ek embakôḡ anêḡ bok. Ku êḡ ma lelaik kambom hêk Islael malenḡ. ¹⁶ Ma nôk hama kisi ba lahaviḡ enjaḡ bok iniḡ nôḡ, ma doḡtom thêlô miḡ êv nôḡ dokte hadêḡ yani ami.

¹⁷ “Êḡ ma yani hawa auk mavi ma hanaḡ, ‘Ai, Wakamik anêḡ ḡê ku sapêḡ eyaḡ nôḡ mavi bêḡ anôḡ. Ma doḡtom yahamô loḡ êntêk ba yahama kisi kambom ba tem yama!

* **14:34:** Mak 9:49-50 * **14:35:** Mat 5:13 * **15:2:** Luk 5:30 * **15:4:** Ese 34:11,16; Luk 19:10
* **15:18:** Sng 51:4

18 *Yambiyô ba yana ek wakamik ma yanañ êndênj yani aêntêk, “Wakamik, yahadum kambom bêñ hadênj o lôk Wapômbênj. 19 Ya miñ anyô mavi hatôm ondam ya nena nalum ami. Otak ya êtôm anêm anyô ku te.” ’

20 “Yôv ma yani haviyô ba hi hadênj lambô. Ma hamiñ daim denañ ma lambô hayê ba lahiki kambom hathak yani. Ma halañviñ ba hi hadênj namalô ma havalonj ba halañ hathak.

21 “Ma nakadunj hanañ hadênj lambô aêntêk, ‘Wakamik yahadum kambom bêñ hadênj o lôk Wapômbênj. Ya miñ anyô mavi hatôm ondam ya nena nalum ami.’

22 “Ma donjom lambô halam hadênj anênj nê ku nena, ‘Kethen! Noja kwêv daim mavi te êlêm ek nanjik esak yenañ okna. Ma notak mote êndôk banjwasin ma unjwik va boknjgôp esak vakapô. 23 Ma môlô unu noja bokmanj kao dopdop te êlêm ma unjwik ek alalô anjanj lôk lenjinmavi. 24 *Ek malê nena yenañ okna êntêk bôk hama yôv, ma donjom lêk hamô lôkmala hathak lonjbô. Yani bôk mi, ma donjom lêk apôm yani hathak lonjbô.’ Êñ ma thêlô enjabôm nômbênj ba eyañ lôk lenjinmavi.

25 “Ma namalô bôp havenj ku denañ. Ma havenj yam ma yani hale halêm anênj ku kapô ba habobo unyak ma halanjô avômalô eloyenj bêñ. 26 Êñ ma yani halam anyô ku te halêm ma hanañ hik yani linj, ‘Idum malê?’ 27 Ma anyô ku hanañ hadênj yani nena, ‘Mamuyan molok hale halêm hathak lonjbô ba lemambô hik bokmanj kao dopdop te ek malê nena yani hamô mavi ba halêm.’

28 “Bôp halanjô abô êñ ma lamanin kambom ba hadô ni unyak kapô. Êñ ma lambô hale yainj ma hadum ek indum yani lamavi. 29-30 Ma donjom yani hanañ hadênj lambô aêntêk, ‘Ondanjô! Aisê ba huik bok sinj mavi ek nalum atu ba hadô o ba hi buyañ. Yani habulinj anêm nômkama sapênj ba hêv hadênj avi idum sek walilinj. Ma

ya ma yahayabinj o mavi ba yahalanjô anêm abô hatôm sondabênj nômbênj intu sapênj. Yahadum anêm ku hatôm anyô oyanj. Ma donjom miñ bôk huik bok nate ek ya lôk yenañ nê môlô ami.’

31 “Ma lambô hanañ hadênj yani nena, ‘Yenañ okna, wak nômbênj intu ma hômô havinj ya ba yenañ nômkama sapênj ma o iyom anêm. 32 Ma donjom lêk ma alalô lenjinmavi ek malê nena mamuyan molok bôk mi ma lêk alalô apôm yani hathak lonjbô. Alalô asonj nena bôk hama ma donjom lêk hamô lôkmala hathak lonjbô.’ ”

16

Abô lonj kapô hathak kobom neyabinj valuselej

1 Yisu hanañ hadênj anênj nê ku nena, “Anyô lôkmanjinj te hatak anyô te ek eyabinj anênj ku. Ma havenj yam ma halanjô nena ôpênj habulinj anênj nômkama. 2 Ba intu halam yani ba hanañ, ‘Yahalanjô nena hubulinj yenañ nômkama. Ba oto anêm ku anênj lavônj êlêm ek yanjê. O miñ hatôm oyabinj yenañ ku esak lonjbô ami.’

3 “Ma anyô ku lahabi aêntêk, ‘Yenañ anyô bêñ tem nêm ya vê ênjêk anênj ku, aênj ba yandum malê. Ya miñ anyô lôklokwanj hatôm yandum ku êmô ku kapô ami. Lôk ya mama ek yapetenak ek avômalô nênenj ya sa. 4 Ai! Yahayala nôm atu ba yandum ek avômalô lenjinmavi ba neja ya thô êndênj waklavônj atu ba ya ku mi.’

5 “Aênj ba yani halam nê takatu ba bôk ewa anyô bêñ anênj nômkama ba anênj viyanj hêk denañ. Anyô môñ hayô ba yani hanañ hik ôpênj linj, ‘Howa yenañ anyô bêñ anênj nômkama vithê ba anênj viyanj hêk?’

6 “Ma hanañ, ‘Yahawa nôm lênglênj lôk unj hatôm 100.’ Êñ ma anyô ku hanañ, ‘Onja kapya atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm ma oto 50 iyom.’

7 “Yôv ma hanañ hadênj yanj atu ba havenj yam, ‘Anêm viyanj ma vithê?’

* 15:24: Ep 2:1,5

“Êṅ ma ôpêṅ hanaṅ, ‘Yahawa wit lôk vak hatôm 100.’

“Ma anyô ku hanaṅ, ‘Onja kapyâ atu ba bôk ato anêm nômkama halôk êlêm ma oto 80 iyom.’

8 “Ma havenṅ yam ma anyô lôkmaṅṅiṅ atu hayê nôṁ atu ba anêṅ anyô ku hadum. Êṅ ma hanaṅ nena ôpêṅ ma anyô kambom ma doṅtom hadum nômkama hatôm anyô lôkauk bêṅ. Avanôṅ, ṅê pik eyala kobom pik mavi anôṅ hamôṅ ek avômalô takatu ba esopa deda.

9 “Yanaṅ êndêṅ môlô nena noja nômkama pik ba nôṅnêm êndêṅ avômalô vi ek thêlô leṅṅmavi êndêṅ môlô. Ma waklavôṅ atu ba nômkama mi, êṅ ma tem Wapômbêṅ enja môlô thô ba unu unyak atu ba tem nôṁ mavi wak nômbêṅ intu sapêṅ.

10 * “Ôpatu ba hayabiṅ nôṁ yaônena mavi ma hatôm eyabiṅ nômbêṅ mavi aêṅ iyom. Ma ôpatu ba hayabiṅ nôṁ yaônena kambom ma tem eyabiṅ nômbêṅ kambom aêṅ iyom. 11 Aêṅ ba oyabiṅ nômkama pik êntêk kambom, êṅ ma opalê tem nêṁ nômkama anôṅ êndêṅ môlô? Mi. 12 Ma oyabiṅ anyô yaṅ anêṅ nômkama kambom, êṅ ma opalê tem nêṁ nômkama ek môlôda? Milôk.

13 * “Anyô ku te miṅ hatôm indum anyô bêṅ ju iniṅ ku ami. Ma tem la imbiṅ anyô yaṅ ma kapô êndô yaṅ. Ma tem ma endahaliṅ anyô yaṅ ma imbuliṅ dôṁ ek anyô yaṅ. Môlô miṅ hatôm nosopa Wapômbêṅ lôk valuseleṅ ami.”

14 Nê Palisi takatu ba leṅṅhaviṅ valuseleṅ elanô Yisu anêṅ abô takêṅ ba maleṅ thêlêv hathak Yisu. 15 * Ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô, “Môlô udum ek avômalô leṅṅimbi nena môlô ṅê thêthôṅ mavi. Ma doṅtom Wapômbêṅ hayala môlônim kapôlômim. Nôṁ takatu ba avômalô leṅṅhabi nena nôṁ mavi anôṅ, êṅ ma Wapômbêṅ hayê nena nôṁ ôvathek.

Yisu hanaṅ abô hathak balabuṅ

16 * “Abô balabuṅ lôk plopet iniṅ abô iyom hayabiṅ avômalô aleba hayô Jon anêṅ waklavôṅ. Ma lêk yahanaṅ Abô Mavi bêṅ hathak Wapômbêṅ anêṅ loṅ lôkliṅyak. Ba avômalô bêṅ anôṅ lôklokwaṅ ek nimbitak nêyô loṅ lôkliṅyak êṅ kapô ba ini. 17 * Pik lo leṅ hatôm nêṁ yak. Ma doṅtom Wapômbêṅ anêṅ abô balabuṅ bunate miṅ hatôm nêṁ yak ami.

18 * “Anyô te hadô yanavi ba hawa avi yaṅ, êṅ ma hadum sek. Ma anyô te hawa avi atu ba yamalô bôk hadô, êṅ ma hadum sek haviṅ.”

Anyô lôkmaṅṅiṅ lôk Lasalus

19 “Anyô lôkmaṅṅiṅ te hamô ba wak nômbêṅ intu sapêṅ ma yani hik kwêv thapuk lo sôp thalaleṅ kékêlô ba hayaṅ nôṁ mavi lomaloma lôk lamavi bêṅ anôṅ. 20 Ma anyô siv te anêṅ athêṅ nena Lasalus hêk ôpêṅ anêṅ malak badêṅ abôlêk. Ma palê hatêtô liṅkupik lôkthô. 21 Ma yani lahaviṅ enjaṅ ôpêṅ anêṅ nôṁ mapmap atu ba ibi hi, ma doṅtom mi. Yani hamô ma avuṅ ethak êlêm elami anêṅ palê.

22 “Havenṅ yam ma anyô siv hama, ma aṅela ewa yani ba i êdô hamô habobo Ablaham. Ma anyô lôkmaṅṅiṅ êṅ hama haviṅ ba elav. 23 Anyô lôkmaṅṅiṅ hamô ṅê ṅama iniṅ loṅ ba hawa vovaṅ bêṅ. Yani hêv ma liṅ ba hayê Ablaham lo Lasalus êṁô daim bô. 24 Êṅ ma yani halam nena, ‘Wakamik Ablaham, lem ek ya ba nêṁ Lasalus ek etak baṅgwasiiṅ kupik êndôk ṅaṅ ba etak êyô êṁô yadahalaṅ ek thilibuṅ ek malê nena yahawa vovaṅ bêṅ anôṅ hamô atum êntêk.’

25 “Ma doṅtom Ablaham hanaṅ viyaṅ nena, ‘Yenaṅ okna, sêbôk ba hômô pik ma howa anêm nôṁ mavi yôv ma Lasalus hawa anêṅ kambom. Ma doṅtom lêk yêlô êv yani thêvô ma o ma lêk howa vovaṅ. 26 Ma Wapômbêṅ bôk hatak kolosoṅ bêṅ te hêk malêvôṅ

* 16:10: Luk 19:17-26 * 16:13: Mat 6:24 * 16:15: Mat 23:28; Luk 18:9-14 * 16:16: Mat 11:12-13 * 16:17: Mat 5:18 * 16:18: Mat 5:31-32; 19:9; Mak 10:11-12; Lom 7:2-3; 1Ko 7:10-11

ek yêlô ma môlô. Ba intu miñ hatôm môlô nôlêm êndên yêlô ma yêlô nasôk êndên môlô ami.’

27 “Ma ôpên hanañ, ‘Aên ba wakamik, hatôm nêm Lasalus ba endeni wakamik anên unyak 28 ma enañ abô lôklokwañ êndên yenañ aiyañ bahenvi takatu ek miñ nêlêm loñ vovañ bêñ êntêk imbiñ ya ami.’

29 “Ma doñtom Ablaham hanañ, ‘Mose lo plopet iniñ abô hêk ba thêlô nedañô ba nesopa.’

30 “Ma ôpên hanañ, ‘Wakamik Ablaham, miñ hatôm ami. Ma doñtom anyô ñama te ni êndên thêlô, êñ ma tem thêlô nede kapôlôñiñ liliñ.’

31 “Ma doñtom Ablaham hanañ hadên yani nena, ‘Thêlô miñ elañô Mose lo plopet iniñ abô ami. Êñ ma anyô ñama te haviyô hathak loñbô, ma tem miñ nedañô anên abô imbiñ ami.’ ”

17

Kambom hathak habuliñ êvhaviñ (Mat 18:6-7; Mak 9:42-48)

1 Yisu hanañ hadên anên nê ku nena, “Nôm lomaloma tem êndôk avômalô leñiñ ek nindum kambom. Ma doñtom vovañ bêñ tem êpôm opalêla takatu ba indum nôm êñ. 2 Ma anyô te hadum ba yenañ amena atu ba hêvhaviñ ya te hêv yak, ôpên tem êpôm malaiñ bêñ anôn. Ôpên tem nêsôkwên valu bêñ te esak laselo ba nimbi yani êndôk ñgwêk makidiñ ba ema. Malaiñ êñ ma yaôna ek malaiñ atu ba yani tem êpôm emben yam. 3 *Aên ba noyabiñ am.

“Mamuyañ hadum kambom hadên o, êñ ma nu opesañ abô imbiñ yani. Ma yani hale kapô liliñ, êñ ma nêm anên kambom êñ vê. 4 *Wak te iyom ma mamuyañ hadum kambom hadên o hatôm bôlôn bahenvi ba lahavuju, ma bôlôn bahenvi ba lahavuju havôhalêm hanañ hadên o nena, ‘Alikakna, yahadum kambom’, êñ ma nêm anên kambom vê.”

* 17:3: Mat 18:15

* 17:4: Mat 18:21-22

* 17:6: Mat 17:20; 21:21

* 17:13: Wkp 13:45-46

* 17:14: Wkp 14:2-3; Mat 8:3-4

Êvhaviñ

5 Ma aposel enañ hadên Anyô Bêñ nena, “Undum yêlôaniñ êvhaviñ indumbak bêñ!”

6 *Ma Anyô Bêñ hanañ, “Môlônim ôêvhaviñ ma yaôna hatôm ava yaônate, êñ ma hatôm nonañ êndên alokwañ sabo êntêk, ‘Osapu oda ba nu umiñ ñgwêk,’ êñ ma tem endañô môlônim abô.”

Nê ku iniñ auk

7 Ma Yisu hanañ, “Môlô othak ôêv ku nêpôpêk nôm hadên malak lôñ te. Êñ ma nê bêñbêñ tem nenañ êndên thêlô nena nejañ nôm êmôn e? Mi. 8 Nê bêñbêñ tem nenañ êndên thêlô nena, ‘Nôpôpêk yêlôaniñ nôm êmôn ma môlônim emben yam.’ 9 Ma tem nê bêñbêñ nenañ leñiñmavi bêñ êndên malak lôñ êñ e? Mi, thêlô idum iniñ ku iyom. 10 Ma môlô aên iyom, môlô udum ku sapên atu ba Anyô Bêñ hêv hadên môlô yôv, êñ ma nonañ, ‘Yêlô ma nê ku iyom ba adum yêlôaniñ ku iyom.’ ”

Yisu hadum anyô laumiñ mavi

11 Yisu hi Jelusalem denañ ba hasopa loñôndê atu ba haven Samalia lo Galili iniñ pik malêvôn. 12 Ma hi habobo malak te ma nê lepla laumiñ êlêm êpôm yani. Thêlô imiñ daim dokte 13 *ma elam nena, “Anyô Bêñ Yisu, lem ek yêlô.”

14 *Ma Yisu hayê thêlô ma hanañ, “Môlô unu uñgwik am thô êndên nê êbôk da.” Êñ ma thêlô even ba i denañ ma leñviñkupik habitak mavi.

15 Ma thêlô êñ te hayê nena liñkupik lêk habitak mavi ma halehi ma halam kaêk lôk habô Wapômbên anên athên. 16 Ma hayô ma halek vadôn lêlô ba thohavloma halôk pik habobo Yisu valuvi ma hêv lamavi hadên yani. Ôpên ma anyô Samalia te.

17 Ma Yisu hanañ, “Yahadum anyô laumiñ mavi. Ma anyô bahenvi ba lahavuva êmô êsê? 18 Aisé ka anyô loñ buyañ iyom hale halêm ek habô

Wapômbêḅ anêḅ athêḅ?”¹⁹ Ma Yisu hanaḅ hadêḅ ôpêḅ aêntêk, “Umbiyô ba nu, anêḅ hêvhaḅinḅ hadum ba o mavi.”

Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak tem êlêḅ
(*Mat 24:23-28,37-41; Mak 13:14-23*)

²⁰ Nê Palisi enaḅ hik Yisu liḅ nena, “Anḅê ka tem Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak êlêḅ?” Ma Yisu hanaḅ viyaḅ nena, “Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak halêḅ ma tem miḅ êlêḅ lôk lavôḅinḅ ek avômalô nêḅê ami. ²¹ Aêḅ ba tem miḅ nenaḅ nena, ‘Ôḅḅô, Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak êntêk aêḅ’ mena ‘Endaku aêḅ’ ami. Mi, Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak lêk hamô môlô malêvôḅ.”

²² Ma Yisu hanaḅ hadêḅ anêḅ ḅê ku nena, “Wak te tem êyô ba môlô tem lemimimbiḅ bêḅ anôḅ ek ôḅḅô Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu, ma doḅtom môlô tem miḅ ôḅḅô ami. ²³ *Ma avômalô tem nenaḅ êndêḅ môlô nena, ‘Ôḅḅô, yani hamiḅ loḅ êntêk!’ mena ‘hamiḅ loḅ endaku!’ Êḅ ma môlô nôḅô maliḅyaô ma miḅ nosopa thêlô ami ²⁴ ek malê nena Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu anêḅ waklavôḅ ma tem avômalô sapêḅ nêḅê êtôm damak hêv ba habi deda haveḅ leḅ lôkthô. ²⁵ Ma doḅtom tem yanja vovaḅ lomaloma ma môlô ḅê bôlôḅ êntêk tem nôḅbôliḅ dôḅmim êndêḅ ya vêḅmam.

²⁶ “Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu anêḅ waklavôḅ tem êtôm sêbôk ba Noa anêḅ waklavôḅ. ²⁷ Avômalô eyaḅ lo inum ma ewa i aleba êthôḅ paliḅ ma Noa hi yeḅ kapô. Êḅ ma ḅambô bêḅ hayô ba habuliḅ thêlô sapêḅ. ²⁸ *Aêḅ ba hatôm aêsêbôk ba Lot anêḅ waklavôḅ. Avômalô eyaḅ ba inum ma êv vuli lôk ewa vuli ma evatho ku lôk elav iniḅ unyak. ²⁹ Ma doḅtom wak atu ba Lot hatak Sodom ba hi ma atum lôk valu vovaḅ solpa halôk anêḅ leḅ ba habuliḅ thêlô

sapêḅ. ³⁰ Waklavôḅ atu ba Anyô Anêḅ Nakaduḅ atu injik i thô ma tem imbitak kethêḅ oyaḅ aêḅ iyom.

³¹ * “Wak êḅ ma anyô te hamô unyak vôv ma anêḅ nôḅkama hamô unyak kapô, êḅ ma miḅ ni unyak kapô ek enja anêḅ nôḅkama ami. Mi, êsôv ba ni iyom. Ma aêḅ iyom ma anyôla hamiḅ ku kapô ma miḅ endeni unyak ami. Mi, êsôv ba ni iyom. ³² *Môlô lemim imbi Lot yanavi! ³³ *Anyô te hadum ek embalôḅ yanida anêḅ lôkmala loḅ ma anêḅ lôkmala tem nêḅ yak. Ma doḅtom anyô te hatak anêḅ lôkmala ma anêḅ lôkmala tem êḅmô mavi.

³⁴ “Yanaḅ êndêḅ môlô nena bôlôvôḅ êḅ ma anyô ju tem nêḅêk yêḅ doḅtom ma tem neja anyô yaḅ ma yaḅ êḅḅêk. ³⁵⁻³⁶ Ma avi ju tem nepesaḅ iniḅ palawa ma tem neja avi yaḅ ma yaḅ êḅmô.”*

³⁷ Nê ku enaḅ hik Yisu liḅ nena, “Anyô Bêḅ, nôḅ êḅ tem imbitak êsê?” Ma Yisu hanaḅ viyaḅ nena, “Menak lambek ethak doḅtom ba êḅmô loḅ takatu ba alim hapalê hêk.”

18

Abô loḅ kapô hathak avi tôp lôk anyô halaḅô abô

¹ *Yisu hanaḅ abô loḅ kapô te hadêḅ thêlô ek neteḅ mek êtôm wak nôḅbêḅ intu sapêḅ ma miḅ kapôlôḅinḅ enḅiap ami. ² Aêḅ ba yani hanaḅ aêntêk, “Malak lôḅ te ma anyô bêḅ halaḅô avômalô iniḅ abô hamô. Yani ma miḅ hakô Wapômbêḅ ami ma hapôlik ek avômalô iniḅ abô haviḅ. ³ Ma avi tôp te hamô lôḅ êḅ. Ma yani hi hadêḅ anyô bêḅ êḅ lôbôlôḅ ma hanaḅ, ‘Anyô te habuliḅ ya. Ma ôlêḅ ondaḅô yenaḅ abô ba opesaḅ.’ ⁴ Ma doḅtom anyô bêḅ hadô avi tôp êḅ anêḅ abô hatôm wak bêḅ anôḅ.

“Haveḅ yam ma anyô bêḅ êḅ lahabi nena, ‘Miḅ yahalaḅô Wapômbêḅ anêḅ

* **17:23:** Mak 13:21; Luk 21:8 * **17:28:** Stt 18:20–19:25 * **17:31:** Mat 24:17-18 * **17:32:** Stt 19:17,26 * **17:33:** Luk 9:24 * **17:35-36:** Nê lôkauk vi enaḅ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaḅ. Abô êḅ ma aêntêk: Anyô ju êḅmô ku kapô ma neja yaḅ ma yaḅ êḅmô. * **18:1:** Kol 4:2; 1Te 5:17

abô ami ma yakapôlôn hadô avômalô iniñ abô haviñ, ⁵ ma donjom yahadô ek avi tôp êntêk êlêm wak nômbên intu sapên ba imbuliñ yenañ auk. Aên ba yandañô yani anên abô ba yapesañ kethen ek yani êmô tiñiñ.’”

⁶ Ma Anyô Bên Yisu hanañ, “Noja auk esak anyô bên kambom êntêk anên kobom. ⁷ Aên ba Wapômbên tem endañô anên avômalô takatu ba bôk hatak i yôv iniñ asên atu ba elañ bôlôvôn ba wak mena mi e? Tem endañô. Ma tem yani endañô yaôyaô e? ⁸ Mi anôn! Yanañ avanôn biñ nena yani tem endañô kethen ma tem epe-sañ. Ma donjom Anyô Anên Nakaduñ atu halêm pik hathak loñbô, êñ ma tem êpôm nena avômalô êvhaviñ doho êmô mena mi e?”

Abô loñ kapô hathak anyô ju eten mek

⁹ Ma Yisu hanañ abô loñ kapô te hadên avômalô takatu ba leniñ habi nena thêlô ma avômalô thêthôn iyom ba êyê avômalô vi kambom. Êñ ma Yisu hanañ nena, ¹⁰ “Anyô ju i unyak mathen ek neten mek. Anyô yan ma Palisi ma yan ma anyô hawa takis. ¹¹ Palisi êñ da hamiñ ba haten mek nena, ‘Wapômbên, mavi anôn ek ya anyô mavi ma ya miñ hatôm anyô vi ami. Thêlô ma nê vani lôk nê kambom lôk nê idum sek haviñ anyô yan yanavi. Ma ya ma mi anôn, ya ma miñ hatôm anyô hawa takis endaku ami. ¹² *Sonda te anên wak ju ma yahavak balabuñ ek nôm. Ma nômkama nômbên atu ba yahawa ma yahabi sam hi ôdôn laumiñ ba yahêv ôdôn te hadên o.’

¹³ * “Ma donjom anyô hawa takis hamiñ daim ma hakô ek ênjê len. Ma yani hakôm ba hatak bañ luvi hêk madaluk siñ ma hanañ, ‘Wapômbên, ya anyô kambom ba nêm kapôlôm ek ya.’”

¹⁴ * Ma Yisu hanañ, “Yanañ êndên mólô nena anyô hawa takis havôhi

anên unyak ma lêk anyô thêthôn hêk Wapômbên ma. Ma anyô yan ma mi. Ôpatu ba hêv anên athên liñ ma tem Wapômbên etauviñ anên athên. Ma donjom ôpatu ba hatauviñ i ma tem Wapômbên nêm anên athên liñ.”

Yisu hêv mek hathak avômena (Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)

¹⁵ Avômalô ewa iniñ avômena yaônena i hadên Yisu ek etak bañ êyô ênjêk thêlô. Ma anên nê ku êyê ma ethañ i. ¹⁶ Ma donjom Yisu halam avômena êlêm ma hanañ nena, “Notak avômena yaônena ba nêlêm êndên ya ma miñ numiñ loñ siñ ami ek malê nena avômalô takatu ba athên mi hatôm avômena takêntêk ma Wapômbên anên loñ lôkliñyak ma thêlônin. ¹⁷ *Yanañ avanôn êndên mólô nena ôpatu ba miñ hawa Wapômbên anên loñ lôkliñyak hatôm avômena yaônena ami ma miñ hatôm imbitak êyô loñ êñ kapô ba ni ami. Ma mi.”

Anyô lôk nômkama bên hanañ abô haviñ Yisu

(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

¹⁸ * Anyô bên te hanañ hik Yisu liñ nena, “Kêdônwaga mavi, ma yandum malê ek yamô lôkmala êtôm wak nômbên intu sapên?”

¹⁹ Ma Yisu hanañ, “Holam ya nena mavi eka? Anyô late miñ mavi ami ma Wapômbên iyom intu ba mavi.

²⁰ * Abô balabuñ ma bôk hoyala yôv: ‘Miñ undum sek imbiñ anyô yan yanavi ami. Miñ nunḡwik anyô vônô ami. Miñ onja vani ami. Miñ onañ abôyan esak anyô vi ba undum abô ek i ami. Ma ondovak lemambô lo lemtambô.’”

²¹ Ma anyô bên êñ hanañ, “Ya yaônena aleba lêk ma yahasopa abô balabuñ takên.”

²² Ma Yisu halañô ma hanañ hadên ôpên nena, “Mavi anôn, ma donjom nômlate hamô denañ. Nu nêm anêm nômkama sapên ek avômalô nêlêm vuli ma onja valuselen sapên ba nêm

* 18:12: Ais 58:1-4; Mat 23:23 * 18:13: Sng 51:1 * 18:14: Mat 23:12 * 18:17: Mat 18:3

* 18:18: Luk 10:25 * 18:20: Kis 20:12-16; Lo 5:16-20

éndêḡ ḡê siv. Êḡ ma tem anêm nômkama mavi lomaloma êmô malak leḡ. Ma ôlêm osopa ya.”

²³ Yani ma anyô lôk nômkama bêḡ anôḡ. Ba intu hanaḡ abô êḡ ma hêv malaiḡ bêḡ hadêḡ yani ba hi lôk lamalaiḡ. ²⁴ Yisu hayê yani lamalaiḡ ma hanaḡ, “Nê lôk nômkama bêḡ tem nêpôm malaiḡ bêḡ ek nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ini. ²⁵ Avanôḡ biḡ nena miḡ malaiḡ bêḡ ek bok kamel imbitak êyô luvik idu sôp anêḡ abyanḡ ba ni ami, ma doḡtom malaiḡ anôḡ ek anyô lôk nômkama bêḡ te imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô.”

²⁶ Avômalô elañô abô êḡ ma enañ nena, “Avanôḡ e? Aêḡ ba miḡ hatôm anyôla imbitak êyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ba ni ami e?”

²⁷ Ma Yisu hanaḡ, “Nôm takatu ba anyô miḡ hatôm nindum ami, intu Wapômbêḡ hatôm indum.”

²⁸ Ma Pita hanaḡ, “Yêlô bôk atak yêlôaniḡ nômkama sapêḡ ba alêm asopa o.”

²⁹ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Yanaḡ avanôḡ nena avômalô takatu ba leḡḡhabi Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ba etak iniḡ unyak lo avi ma iviyaḡ lôk lami ma nali, ³⁰ ma thêlô êmô pik denañ ma Wapômbêḡ tem nêḡ iniḡ nômkama lôkthô êndêḡ i ba tem nêḡ bêḡ anôḡ êyô êmô iniḡ loḡ imbiḡ ma embeḡ yam ma tem nêḡ lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ êndêḡ i imbiḡ.”

Yisu hanaḡ abô hathak anêḡ ḡama bôlôḡ te lô

(Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)

³¹ *Yisu hawa ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu hathak doḡtom ma hanaḡ, “Nodaḡô. Alalô ana daku Jelusalem ma abô tak sêbôk ba plopet eto hathak Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem imbitak avanôḡ. ³² *Tem nêḡnêḡ yani êndôk ḡê loḡ buyañ Lom baheḡḡ. Ma tem nemalik esak yani ba nenaḡ abô lomaloma esak yani ma

nêsvwapôk êyômô yani. ³³ Ma nebali yani ba nijik yani vônô. Ma êtôm wak lô ma tem yani imbiyô esak loḡbô.”

³⁴ *Ma doḡtom ḡê ku miḡ eyala abô takêḡ ami. Abô êḡ anêḡ ôdôḡ ma havuḡ ek thêlô ba thêlô miḡ eyala ami ma êthôḡ paliḡ.

Yisu hadum anyô mapusip te mavi (Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)

³⁵ Yisu hayô habobo Jeliko ma anyô mapusip te hamô loḡôndê danḡ vi ba hapetenak ek avômalô nêḡnêḡ yani sa. ³⁶ Yani hanaḡ avômalô bêḡ anôḡ ele ba i ma hanaḡ hik thêlô liḡ nena, “Malê?” ³⁷ Ma thêlô enañ hadêḡ yani nena, “Yisu anêḡ Nasalet halêm.”

³⁸ Êḡ ma anyô mapusip halam nena, “Yisu, Devit anêḡ Lim Lukmuk, nêḡ kapôlôm ek ya!”

³⁹ Avômalô takatu ba êmôḡ ethañ yani ba enañ, “O bônôḡ.” Ma doḡtom yani halam lôklala nena, “Devit anêḡ Lim Lukmuk, nêḡ kapôlôm ek ya!”

⁴⁰ Êḡ ma Yisu hamiḡ ma hanaḡ ek thêlô neja ôpêḡ êlêm. Yani hayô ma Yisu hanaḡ hik yani liḡ nena, ⁴¹ “Lemhaviḡ yandum malê êndêḡ o?”

Ma ôpêḡ hanaḡ, “Anyô Bêḡ, yalenḡhaviḡ yanḡê tak.”

⁴² Ma Yisu hanaḡ hadêḡ ôpêḡ nena, “Nôḡḡ tak. Anêḡ hêvḡhaviḡ hadum ba hubitak mavi.” ⁴³ Ma ketheḡ oyaḡ ma ôpêḡ madaluk hakyav ba hayê tak. Ma yani hasopa Yisu lôk habô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ. Ma avômalô nômbêḡ atu ba i haviḡ yani êyê nôḡ êḡ ba êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ haviḡ.

19

Yisu hi Sakius anêḡ unyak

¹ Yisu hayô Jeliko ma hi iyom. ² Ma anyô lôk valuselenḡ bêḡ te hamô. Yani ma anyô bêḡ hawa takis ba anêḡ athêḡ nena Sakius. ³ Yani lahaviḡ êḡḡ nena Yisu ma opalê, ma doḡtom avômalô bêḡ anôḡ ma Sakius anyô bidonḡ ba miḡ hatôm êḡḡ ami. ⁴ Êḡ

ma yani halanvin hamôn ba hi ma hathak alokwan sabo te ba hamô ek ênjê Yisu.

⁵ Yisu hayô loj êj ma hêv ma hathak lej ma hanañ, “Sakius, ôndôk ba ôlêm kethen. Yaô ma tem yamô anêm unyak.” ⁶ Êj ma kethen oyan ma Sakius halôk ma hawa Yisu thô lôk lamavi.

⁷ *Ma avômalô sapên êyê ba kapôlônjin diñjin ba enañ nena, “Yani hi hamô havin anyô kambom te.”

⁸ *Ma doñtom Sakius haviyô hamin ma hanañ hadên Anyô Bêj nena, “Anyô Bêj, ondanô. Tem yambi yenañ nômkama sam ni ôdôn ju ba yanêm yan êndên nê siv. Ma bôk yahsau anyôla ba yahawa anên valuseleñ doho vani, êj ma tem yanêm valuseleñ êtôm dum ayova êyômô loj imbin.”

⁹ *Ma Yisu hanañ hadên yani nena, “Lêk ma Wapômbên hêv avômalô unyak êntêk êj bulubin ek malê nena yani ma Ablaham anên nakaduñ te.

¹⁰ *Anyô Anên Nakaduñ atu halêm ek êmbôlêm nê takatu ba êv yak ek nêm i bulubin.”

Abô loj kapô hathak anyô bêj te hêv valuseleñ hadên nê ku (Mat 25:14-30)

¹¹ Avômalô elanô abô êj yôv ma Yisu hanañ abô loj kapô te havin ek malê nena yani lêk habobo Jelusalem. Ma avômalô takên leñinhabi nena yani hayô Jelusalem, êj ma Wapômbên anên loj lôklinyak tem imbitak êmô pik. ¹² Êj ma Yisu hanañ nena, “Anyô bêj te anên namalô tem ni loj buyañ ek enja athên lôk kulun kin vëmam ka êmbôlêm anên malak ôdôn esak lojbô ek eyabin anên avômalô. Loj êj ma daim kambom. ¹³ Vëm ma yani halam anên nê ku laumin hathak doñtom ma hêv valuseleñ hatôm 100 hadên thêlô tomtom sapên. Ma hanañ aëntêk, ‘Môlô noja valuseleñ êntêk ba

nundum ku esak endeba yambô alêm esak lojbô am.’ Yôv ma hatak thêlô ba hi.

¹⁴ “Ma doñtom yanida anên avômalô kapôlônjin agiap ek yani. Êj ma yani hi loj buyañ ma thêlô êv anyô doho ba esopa yani ek nenañ aëntêk, ‘Yêlô adô anyô êntêk imbitak êtôm yêlôaniñ kin.’

¹⁵ “Ma doñtom yani habitak kin yôv ma havôhalêm ma hanañ aëntêk, ‘Nodam nê ku takatu ba bôk yahêv valuseleñ hadên i ek yayala nena thêlô tomtom bôk êvôv valuseleñ vithê havin.’

¹⁶ “Êj ma anyô te hamôn hi ma hanañ, ‘Anyô bêj, yahadum ku hathak anêm valuseleñ êj ba yahavôv valuseleñ hatôm 1,000.’

¹⁷ * “Ma anên anyô bêj hanañ nena, ‘Mavi anôn! O anyô katô ba hudum ku mavi. Hoyabin nôm yaôna dedaun mavi ba intu oyabin malak lôj laumin.’

¹⁸ “Yôv ma anyô yan halêm ma hanañ, ‘Anyô bêj, hathak anêm valuseleñ, yahavôv valuseleñ hatôm 500.’

¹⁹ “Ma anên anyô bêj hanañ hadên yani, ‘Oyabin malak lôj bahenji.’

²⁰ “Yôv ma anyô ku te lô halêm ma hanañ, ‘Anyô bêj, anêm valuseleñ atutêk. Yahavuvi halôk sôp ba yahadô hamô ²¹ ek malê nena yahakô ek o. O ma anyô malem thêlêv. Hothak hôvôv anyô vi iniñ nômkama ba howa hatôm anêm. Ma pik atu ba anyô yan hapaliv yanvêk halôk ma hothak howa anên anôn.’

²² “Êj ma anên anyô bêj hanañ, ‘O anyô ku mi kambom ba oda anêm abô intu hanañ o bêj. Bôk hoyala yôv nena ya hathak yahavôv anyô vi iniñ nômkama ba yahawa hatôm yenañ. Lôk pik atu ba anyô yan hapaliv yanvêk halôk ma ya hathak yahawa anên anôn. ²³ Ma aisê ka min hotak yenañ valuseleñ halôk unyak valuseleñ ek êmbôv doho ami ek

* 19:7: Luk 15:2

* 19:8: Kis 22:1; Nam 5:6-7

* 19:9: Luk 13:16; Ap 16:31

* 19:10: Luk 15:4;

Jon 3:17; 1Ti 1:15

* 19:17: Luk 16:10

wakma atu ba yahavôhalêm hathak loṅbô ma tem yanja doho êyômô loṅ imbiṅ?’

24 “Êṅ ma hanaṅ hadêṅ nê takatu ba imiṅ habobo nena, ‘Môlô noja anêṅ valuselenṅ hatôm 100 vê ênjêk yani ba nônem êndêṅ ôpatu ba hawa 1,000.’

25 “Ma thêlô enaṅ hadêṅ yani nena, ‘Anyô bêṅ, yani anêṅ 1,000 bôk hamô yôv.’

26 * “Ma yani hanaṅ, ‘Yanaṅ êndêṅ môlô nena ôpatu ba hadum ku mavi hathak yenaṅ nômkama ba habitak bêṅ, êṅ ma tem yatak doho êyômô loṅ imbiṅ ba yanêm êndêṅ ôpêṅ. Ma doṅtom ôpatu ba miṅ hadum ku hathak yenaṅ nômkama ami, êṅ ma tem yanêm dokte atu ba havalonṅ loṅ vê ênjêk yani.’

27 “Ma doṅtom nê takatu leṅṅmaniṅ hathak ya ba êdô ek yambitak iniṅ kiṅ, ‘Noja i êlêm loṅ êntêk ma uṅgwik i pôpônô ênjêk yamalen.’ ”

28 Yisu hanaṅ abô êṅ yôv ma hamônṅ ba hi Jelusalem.

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kiṅ

(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19)

29 Yisu habobo Betpangi lo Betani, malak ju êṅ hêk habobo Dum Oliv. Ma hêv anêṅ nê ku ju ba i ma hanaṅ nena, 30 “Mamu unu malak entuvulu. Ma numbitak nôyô ma tem ôṅgô ekak bok doṅki map te loṅ ba hamiṅ. Bok êṅ ma miṅ bôk anyôla hayô hamô ami. Ma nopole yak vê ma nondom ba nôlêm. 31 Ma anyôla hanaṅ nena, ‘Mamu opole eka’, êṅ ma nonaṅ viyaṅ nena, ‘Anyô Bêṅ lahaviṅ indum ku te esak.’ ”

32 Yisu hêv thai ba i ma êyé nômkama sapêṅ hatôm atu ba yani hanaṅ. 33 Thai epole bok doṅki êṅ anêṅ yak vê ma bok anêṅ alaṅsi enaṅ hadêṅ thai nena, “Mamu opole eka?”

34 Ma thai enaṅ, “Anyô Bêṅ lahaviṅ indum ku te esak.”

35 Êṅ ma thai ewa bok doṅki ba i êv hadêṅ Yisu. Ma thai ibi iniṅ kwêv thilibuṅ daim thô ba engava hayôhêk bok doṅki dômlokwaṅ, ma thai êv Yisu sa ek hathak hayô hamô bok êṅ. 36 Ma Yisu hi ma avômalô engava iniṅ kwêv thilibuṅ hêk loṅôndê.

37 Yani halôk Dum Oliv ek ni vi tuvulu Jelusalem. Ma avômalô nômbêṅ atu ba esopa yani leṅṅmavi hathak nômbithi nômbêṅ atu ba bôk thêlô êyé. Ba êbô Wapômbêṅ ba elam nena,

38 * “Wapômbêṅ nê lamavi êndêṅ kiṅ atu ba halêm hathak Anyô Bêṅ anêṅ athêṅ! *Kapya Yen 118:26* Avômalô malak leṅ leṅṅmavi ma alalô nanêm athêṅ lôkmaṅgiṅ êndêṅ Wapômbêṅ esak leṅ ba ni.”

39 Ma Palisi doho imiṅ avômalô takêṅ kapô ba enaṅ hadêṅ Yisu aêntêk, “Kêdônwaga, osaṅ anêm nê ku takêntêk.”

40 Ma Yisu hanaṅ viyaṅ nena, “Yanaṅ êndêṅ môlô nena thêlô bônônṅ ma tem valu nendam kaêk.”

41 Yisu habobo Jelusalem ma hayê vi tuvulu ba halaṅ hathak avômalô Jelusalem 42 ba hanaṅ, “Yalenṅhaviṅ lêk oyala nôm takatu ba nundum ek Wapômbêṅ indum môlô kapôlômim ênjêk yaô. Ma doṅtom mi, nôm takêṅ hamô loṅ kapô ba môlô miṅ hatôm ôṅgô ami. 43 Aêṅ ba waklavônṅ hayô ma nê vovak tem nêyô ba nedav badêṅ êwê embenṅ Jelusalem sapêṅ ba nêmo kapô ba nindum ek nijik môlô vônô. 44 *Thêlô tem nimbuliṅ môlônim loṅ sapêṅ ba nijik môlô takatu ba ômô unim badêṅ kapô vônô. Ma valu atu ba olav unyak hathak ma tem miṅ êyômô yaṅ loṅ ami. Nôm malaiṅ êṅ tem êlêm ek malê nena môlô miṅ oyala waklavônṅ atu ba Wapômbêṅ halêm pik ek nêmo môlô bulubiṅ ami.”

Yisu hêv nê idum ku valu vê hêk unyak mathenṅ kapô

(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)

* 19:26: Mat 13:12; Luk 8:18 * 19:38: Luk 2:14 * 19:44: Luk 21:6

45 Vêm ma Yisu habitak hayô Wapômbên anêṅ unyak mathenṅ anêṅ piklêvônṅ. Ma hayê avômalô ewa nômkama ba êdô hamô ek avômalô vi nêṅem vuli. Êṅ ma halupuninṅ i ba hêv i vê hêk unyak mathenṅ kapô ba ele yainṅ ba i. Ma hanaṅ hadêṅ thêlô aêntêk, 46 * “Wapômbên anêṅ kapyâ hanaṅ nena, ‘Yenaṅ unyak ma unyak netenṅ mek êndôk.’ Ma môlô lêk udum ba habitak hatôm ṅê vani ininṅ loṅ ekopak êmô.”

47 *Ma wak nômbênṅ intu ma yani hadônṅ avômalô halôk unyak mathenṅ. Ma ṅê bêṅbêṅ êbôk da lôk ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ lôk Israêl ininṅ ṅê bêṅbêṅ, thêlô êbôlêm loṅondê ek nijik Yisu vônô. 48 Ma doṅtom thêlô miṅ hatôm nêpôm loṅondê te ami ek malê nena avômalô sapêṅ leninṅmavi bêṅ ek Yisu ba êmô ek nedaṅô anêṅ abô sapêṅ.

20

*Yisu, opalê hêv athênṅ bêṅ hadêṅ o?
(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)*

1 Wak te ma Yisu hadônṅ avômalô hamô Wapômbênṅ anêṅ unyak mathenṅ anêṅ piklêvônṅ ba hanaṅ Wapômbênṅ anêṅ Abô Mavi hadêṅ i. Ma ṅê bêṅbêṅ êbôk da lôk ṅê lôkauk hathak abô balabuṅ ethak doṅtom haviṅ ṅê bêṅbêṅ ba i hadêṅ Yisu. 2 Ma thêlô enaṅ, “Opalê hêv athênṅ bêṅ hadêṅ o lôk hêv ku hadêṅ o ba intu hudum nôṅ takêntêk?”

3 Ma Yisu hanaṅ viyaṅ nena, “Tem yanaṅ injik môlô liṅ esak abô te aêṅ iyom. 4 Opalê hêv ku nisik avômalô êndôk ṅaṅ hadêṅ Jon? Wapômbênṅ lenṅ? Mena anyô pik?”

5 Ma thêlôda enaṅ hadêṅ i nena, “Alalô anaṅ nena Wapômbênṅ hêv ku êṅ hadêṅ Jon ma tem yani enaṅ, ‘Ma aisê ka môlô miṅ ôêvhavinṅ yani ami?’

6 Ma doṅtom alalô anaṅ nena, ‘Anyô pik te hêv ku êṅ,’ êṅ ma avômalô tem nijik alalô esak valu ek malê nena thêlô êvhavinṅ nena Jon ma plopet te.”

7 Ma thêlô enaṅ hadêṅ Yisu nena, “Yêlô athônṅ palinṅ.”

8 Êṅ ma Yisu hanaṅ hadêṅ thêlô, “Aêṅ ba miṅ hatôm yandam ôpatu ba hêv athênṅ bêṅ hadêṅ ya anêṅ athênṅ bêṅ êndêṅ môlô ami. Ma mi.”

*Abô loṅ kapô hathak ṅê kambom eyabinṅ ku yak wainṅ
(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)*

9 *Ma Yisu hanaṅ abô loṅ kapô te hadêṅ avômalô, “Anyô te havatho anêṅ ku yak wainṅ ma hêv hadêṅ ṅê ku doho ek neyabinṅ ba hanaṅ nena, ‘Waklavônṅ yak wainṅ hik anônṅ ma nombak vose ni ôdônṅ ju ba nôṅem vi êndêṅ ya ma noja vi êtôm môlônim vuli.’ Ma hi hamô loṅ buyaṅ sawa daim. 10 Ma waklavônṅ yak wainṅ hik anônṅ hayô ma hêv anêṅ anyô ku te ba hi hadêṅ thêlô ek enja anêṅ sam. Ma doṅtom thêlô ik yani kambom ba êv yani hi oyaṅ. 11 Êṅ ma ku anêṅ alaṅ hêv anyô ku yaṅ ba hi hadêṅ thêlô, ma doṅtom thêlô idum kobom kambom hadêṅ yani lôk ik yani ma êv yani vê oyaṅ ba hi. 12 Yôv ma hêv anyô ku te lô ba hi, ma doṅtom ṅê ku takêṅ ibulinṅ yani ma êvôv yani ba ibi yani hi.

13 “Aêṅ ba ku alaṅ hanaṅ hadêṅ yanida nena, ‘Yandum malê? Tem yanêṅ yenaṅ okna atu ba yalenṅhavinṅ bêṅ anônṅ. Yahadum aêṅ ma tem nedaṅô anêṅ abô.’ 14 Ma doṅtom ṅê ku êyê namalô hayô ma enaṅ hadêṅ i nena, ‘Ôpêntêk ma ku alaṅ anêṅ nakaduṅ ba tem eyabinṅ lambô anêṅ ku. Alalô ik yani vônô ma ku êṅ tem imbitak alalôaniṅ.’ 15 Ba intu evalonṅ yani ba êvôv hale yainṅ ma ik yani vônô.

“Aêṅ ba ku anêṅ alaṅ tem indum malê êndêṅ thêlô? 16 Tem ni injik ṅê ku takêṅ vônô ma nêṅ ku êṅ êndêṅ anyô vi ek neyabinṅ.”

Ma avômalô elanṅ abô loṅ kapô êṅ ma enaṅ, “Yêlô adô abô loṅ kapô êṅ injik anônṅ!”

* 19:46: Ais 56:7; Jer 7:11 * 19:47: Luk 21:37

* 20:9: Ais 5:1

17 Ma doɲtom Yisu hatitiɲ thêlô lôklokwan ma hanaɲ, “Ma bôk eto abô êntêk aêɲ eka?

“Valu atu ba nê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landiɲ anôɲ.’
Kapya Yey 118:22

18 *Ma avômalô takatu ba êv yak hayôhêk valu êntêk, ma tem nipup nenanena. Mena valu êɲ hêv yak hayôhêk anyôla, ma tem ipulusik ba imbitak malimmalim.”

19 Ma nê bêɲbêɲ êbôk da lôk nê lôkauk hathak abô balabuɲ eyala nena Yisu hanaɲ abô loɲ kapô êɲ hathak thêlô. Ba intu êbôlêm loɲôndê ek nebalonɲ yani, ma doɲtom êkô hathak avômalô.

*Nênêm takis êndêɲ Sisa mena dô
(Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)*

20 *Yôv ma nê bêɲbêɲ maleɲ hada-haliɲ Yisu ek nebalonɲ yani esak anêɲ abô. Ma thêlô êv nê kambom doho vuli ek nimbitak êtôm nê thêthônɲ ek nesau Yisu. Thêlô elav gwasilim ek nebalonɲ Yisu anêɲ abô êndôk ba nênem yani êndêɲ Lom iniɲ anyô bêɲ Pailat. 21 Êɲ ma thêlô enaɲ hadêɲ Yisu nena, “Kêdôɲwaga, yêlô ayala nena anêm abô sapêɲ ma abô avanôɲ iyom. Ma hudum kobom doɲtom hadêɲ avômalô sapêɲ lôk hôdônɲ avômalô hathak Wapômbêɲ anêɲ abô ma thêthônɲ iyom. 22 Aêɲ ba lemhabi aisê? Bumalô iniɲ balabuɲ hanaɲ nena yêlô hatôm nanêm valuselenɲ êndêɲ Sisa mena mi e?”

23 Yisu hayala thêlônɲ auk ba hanaɲ hadêɲ thêlô, 24 “Môlô unɲwik valuselenɲ te thô ek yanɲê. Opalê anêɲ dahô lôk athêɲ hêk valuselenɲ êntêk?” Ma thêlô enaɲ, “Sisa.”

25 Êɲ ma Yisu hanaɲ hadêɲ thêlô nena, “Sisa anêɲ nômkama ma nônem êndêɲ Sisa da. Ma Wapômbêɲ anêɲ nômkama ma nônem êndêɲ Wapômbêɲ da.”

26 Yisu hanaɲ aêɲ ba avômalô sapêɲ elanô. Ba intu nê êɲ miɲ hatôm nebalonɲ yani esak anêɲ abô ami. Ma

esonɲ kambom hathak anêɲ abô ba thêlô bônônɲ.

*Abô hathak nê nama tem nimbiyô
aisê*

(Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)

27 Ma Sadyusi doho i hadêɲ Yisu. Thêlô ma ôdônɲ te atu ba enaɲ nena nê nama tem miɲ nimbiyô esak loɲbô ami. Aêɲ ba intu enaɲ hik Yisu liɲ nena, 28 * “Kêdôɲwaga, Mose hatô hadêɲ alalô nena, ‘Anyô te hama ba nali mi ma anêɲ yanɲ hamô, ma enja avi tôp êɲ ek imbi yanɲ atu ba hama anêɲ nakaduɲ vê.’ 29 Aêɲ ba nê lôk iviyaɲ bahenɲvi ba lahavuju êmô. Ma bôp hawa avi te ba hama ma nakaduɲ mi. 30 Ma nôk enja avi tôp êɲ, hawa ba hama ba nakaduɲ mi. 31 Ma ɲgwa aêɲ iyom. Ma iviyaɲ takatu ba êmô ma nesopa kobom doɲtom êɲ iyom. 32 Vêm ma avi tôp êɲ hama havinɲ. 33 Ma waklavônɲ nê nama iviyô hathak loɲbô ma avi tôp atu ba nê lôk iviyaɲ bahenɲvi ba lahavuju takatu ba ewa ma alisê te anêɲ avi?”

34 Ma Yisu hanaɲ viyaɲ hadêɲ thêlô nena, “Avômalô pik ethak ewa i, 35 ma doɲtom avômalô takatu ba Wapômbêɲ hêv i bulubiɲ ba ewa lôkmala hathak loɲbô, thêlô êɲ miɲ hatôm neja i esak loɲbô ami. 36 Thêlô ma tem nêtôm aɲela ba intu tem miɲ nema ami. Wapômbêɲ bôk hik thêlô liɲ yôv hêk nama ba intu hik thô nena thêlô ma yani anêɲ nali.

37 * “Mose da anêɲ abô hik thô nena nê nama tem nimbiyô esak loɲbô. Sêbôk ba Mose hayê atum hathaɲ hamô alokwan liɲ ma halam Anyô Bêɲ nena ‘Abraham lo Aisak ma Jekop iniɲ Wapômbêɲ.’ 38 Alalô ayala nena Wapômbêɲ ma miɲ nê nama iniɲ Wapômbêɲ ami. Mi, yani ma nê lôkmala iyom iniɲ Wapômbêɲ ek malê nena yani hayala nena avômalô lôkthô ma êmô lôkmala.”

39 Nê lôkauk hathak abô balabuɲ doho elanô abô êɲ ma enaɲ hadêɲ Yisu aêntêk, “Êê, Kêdôɲwaga, anêm

* 20:18: Ais 8:14-15 * 20:20: Luk 11:54 * 20:28: Lo 25:5 * 20:37: Kis 3:6

abô ma mavi anôñ!”⁴⁰ Ma avômalô sapêñ elañô anêñ abô ba êkô ma miñ enañ hik yani liñ ek nesau yani esak loñbô ami.

Mesia ma opalê anêñ lim lukmuk?
(*Mat 22:41-23:36; Mak 12:35-40; Luk 11:37-54*)

⁴¹ Yôv ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Avômalô ethak enañ nena Mesia ma Devit anêñ lim lukmuk eka? ⁴² Hêk Kapyä Yey kapô ma Devit da hanañ aêntêk,

“ ‘Anyô Bêñ Wapômbêñ hanañ hadêñ yenañ Anyô Bêñ Mesia nena,

“Ômô yabahen vianôñ

⁴³ endeba yatak nê takatu ba ik vovak hadêñ o nêmo vemkapô vibin am.”’ *Kapyä Yey 110:1*

⁴⁴ Ma Devit da bôk halam Mesia nena anêñ Anyô Bêñ. Ma aisê ka Mesia ma yani anêñ lim lôk anêñ Anyô Bêñ imbin?”

⁴⁵ Avômalô elañô Yisu anêñ abô imin denañ ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku aêntêk, ⁴⁶ “Môlô noyabin am ek nê lôkauk hathak abô balabun. Thêlô leninhavin nijik kwêv daim kêkêlô ba nember ek avômalô nebam i. Ma leninhavin avômalô nenañ nena, ‘Waklêvôn anyô bêñ’ êmô loñ ethak doñtom halôk. Ma leninhavin nêmo êtôm nê bêñbêñ êmô unyak yey kapô. Ma avômalô engabôm nômbêñ ma leninhavin nejan nômbêñ nê bêñbêñ iniñ loñ ethak êmô. ⁴⁷ Thêlô esau avi tôp ek neja iniñ unyak ba eten mek daim bomañ ek avômalô nêgê. Wapômbêñ tem nêmb vovan kambom êndên i.”

21

Avi tôp te anêñ da
(*Mak 12:41-44*)

¹ Yisu hamô Wapômbêñ anêñ unyak ba hayê nê lôk nômkama bêñ etak iniñ valuseñ halôk alapa da. ² Ma avi tôp te atu ba nômkama mi anôñ hayô ma hatak anêñ da hatôm valuseñ thalalen ju iyom halôk alapa da êñ. ³ *Yisu hayê ma hanañ nena,

* **21:3:** 2Ko 8:12 * **21:6:** Luk 19:44

“Yanañ avanôñ bin êndên môlô nena avi tôp êntêk hêv valuseñ bêñ anôñ hamôñ ek avômalô takêntêk sapêñ. ⁴ Avômalô nômbêñ êntêk iniñ valu bêñ anôñ hamô ma doñtom êv doktena iyom. Ma avi tôp êntêk ma nômkama mi anôñ ma lêk hêv anêñ valuseñ sapêñ ba miñ havalon dokte loñ ami.”

Yisu hanañ abô hathak unyak mathen Jerusalem

(*Mat 24:1-2; Mak 13:1-2*)

⁵ Nê ku doho enañ abô hathak valu kêkêlô lôk nômbêñ da mavi anôñ atu ba etak hathak unyak mathen ek anêñ lêlêyan mavi anôñ. Êñ ma Yisu hanañ, ⁶ * “Odañô katô. Nôm takêntêk ba lêk môlô ôyê, malain bêñ tem imbitak ba nê vovak tem nijik nômkama mavi nômbêñ êntêk pesa ba valu yan miñ hatôm êyômô yan loñ ami.”

Malain lomaloma tem nimbitak

(*Mat 24:3-14; 10:17-22; Mak 13:3-13*)

⁷ Ma thêlô enañ hik Yisu liñ nena, “Kêdôñwaga, angê intu nômbêñ tem imbitak? Ma malê intu tem imbitak ek injik thô nena nômbêñ lêk habobo?”

⁸ Ma Yisu hanañ, “Noyabin am, avômalô tem nindum ek nesau môlô. Nê lomaloma tem nêlêmb esak yenañ athên ba nenañ nena, ‘Ya ma Mesia atu’. Lôk nenañ nena, ‘Waklavôn pik lo len anêñ dan lêk habobo tem êyô.’ Ma doñtom miñ nômbêñ iniñ abô ba nosopa ami. ⁹ Môlô olañô vovak bêñ ba avômalô iki vônô, êñ ma miñ nôkô ami. Nôm takêñ tem imbitak êmôn, ma doñtom pik lo len anêñ dan tem miñ imbitak kethen oyan ami.”

¹⁰ Êñ ma Yisu hanañ, “Ma avômalô ôdôn yan tem nijik vovak imbin ôdôn yan. Ma kin yan lôk anêñ avômalô tem nijik vovak êndên kin yan. ¹¹ Ma loñ lomaloma ma duviañ lôk bôm ma lijin bêñ tem êyô injik avômalô bêñ anôñ vônô. Lavônin lôkmangin lomaloma tem ênjêk lenlêvôn ba indum avômalô nêkô kambom anôñ.

12 “Ma nô m takêj tem miñ imbitak ami denañ ma tem nebalonj môlô ba nindum kambom êndêj môlô. Ma tem nenanj môlô bêj imiñ unyak yeñ lôk nindum abô ek netak môlô êndôk koladôn. Môlô osopa ya ba intu tem neja môlô ba unu numiñ kiñ lôk iniñ nê bêjbêj maleniñ. 13 Ma nô m êj tem imbitak êtôm lonjondê ek nonañ yenañ Abô Mavi bêj êndêj i. 14 *Ma miñ lemimimbi nena, ‘Dokte ka yêlô nanañ aisê êndêj thêlô’ ami. 15 *Ek malê nena yada tem yanêm abô lôkauk mavi êndêj môlô. Ma nê takatu ba idum abô ek môlô ma miñ hatôm nijik abô êj pesa ami. 16 *Avômalô tem nenanj môlô bêj ba tem nijik môlô doho vônô ma môlônim lemami lôk môlôviyañ lôk anêm thalalenj lôk anêm anyô môlô tem nindum aêj iyom. 17 Môlô ma yenañ avômalô ba intu avômalô sapêj tem nêpôlik esak môlô. 18 Ma donjom Wapômbêj tem eyabiñ môlô ba lemimkadôk ñauñ te miñ hatôm nêm yak ami. 19 Ma môlô numiñ lôklokwañ ma tem noja lôkmala êtôm wak nômbêj intu sapêj.”

Tem nimbuliñ Jerusalem
(Mat 24:15-28; Mak 13:14-23)

20 Ma Yisu hanañ, “Môlô ôyê nena nê vovak lodôn lodôn êyô even Jerusalem luvi, êj ma môlô noyala nena tem nimbuliñ malak lôj êj kethêj. 21 Aêj ba môlô takatu ba ômô Judia kapô, ma nôsôv ba unu dumlolê. Ma môlô takatu ba ômô Jerusalem kapô, ma unu viyaiñ kethêj. Ma môlô takatu ba ômô Jerusalem viyaiñ, ma miñ unu kapô ami. 22 *Ek malê nena waklavônj êj ma Wapômbêj anêj wakma nêm vovañ viyañ ek abô takatu ba hêk Wapômbêj anêj kapya ma tem injik anôn. 23 Ai, kikaknena. Waklavônj êj ma tem malaiñ bêj ek avi takatu ba esabeñ lôk avi takatu ba êv sôm hadêj nali ek malê nena malaiñ lôk vovañ

bêj tem imbitak Israel iniñ pik êntêk, ma Wapômbêj anêj lamaniñ tem êyô êmô avômalô pik êj. 24 *Nê vovak tem ini Jerusalem ma iniñ biñ vovak tem injik avômalô Jerusalem pôpônô. Ma tem neja avômalô Jerusalem vi ba ini pik lomaloma. Ma avômalô lonj buyañ tem nêyô nê mô Jerusalem ba neyabiñ Jerusalem endeba nê lonj buyañ iniñ waklavônj anêj dañ am.”

Anyô Anêj Nakaduñ atu tem endelêm
(Mat 24:29-35; 13:24-31)

25 * “Ma lavônj tem êpôm wak lo ayôn ma vuliñ. Ma ñgwêk budum tem injik ba pôk lôklala bomañ ba avômalô pik sapêj tem nedañô ba nêkô kambom anôn ba iniñ auk tem ni mayaliv. 26 Ma nô m takatu ba hamô leñ tem nedowaliñ ba avômalô tem nêkô ba nemayak esak malaiñ bêj atu ba tem imbitak pik. 27 *Ma wak êj ma tem thêlô nêgê Anyô Anêj Nakaduñ atu tem êyô êmô buliv ba êlêm imbiñ anêj lôkliñyak lôk anêj deda lôkmañgiñ. 28 Nôm kama takêj hadum ek imbitak ma numiñ ba nô nê m malemim esak leñ ek malê nena waklavônj Wapômbêj nêm môlô vê ênjêk unim malaiñ lêk habobo.”

29 Ma Yisu hanañ abô lonj kapô te hadêj thêlô aêntêk, “Lemimimbi esak alokwañ beleñ* lôk alokwañ vi imbiñ. 30 Ôyê nena alokwañ takêntêk habi ñauñ belap, êj ma oyala nena wak mavi lêk habobo. 31 Ma aêj iyom, môlô ôyê nô m takêj habitak, êj ma noyala nena Wapômbêj anêj lonj lôkliñyak tem êyô kethêj.

32 “Yanañ avanônj êndêj môlô nena avômalô bôlônj êntêk tem miñ nema ami denañ ma nô m takêntêk sapêj tem imbitak. 33 Pik lo leñ tem nêm yak ba ni, ma donjom yenañ abô bute miñ hatôm nêm yak ami.

34-35 “Môlô noyabiñ am. Anyô Anêj Nakaduñ tem êlêm esak lonjô ba

* 21:14: Luk 12:11-12 * 21:15: Ap 6:10 * 21:16: Mat 10:21-22 * 21:22: Jer 5:29; 46:10; Hos 9:7 * 21:24: Sng 79:1; ALK 11:2 * 21:25: Ais 13:10; Ese 32:7; Jol 2:31; ALK 6:12-13 * 21:27: Dan 7:13; Mat 26:64; ALK 1:7 * 21:29: Abô Bômbôm ma “fik”. Nôñgô Mat 24:32.

tem êpôm avômalô pik sapêḡ. Mólô udum pik anêḡ kobom ba unum waiḡ ba olo molo lôk lemimhikam hathak nômkama pik, ma wak êḡ tem enja mólô ketheḡ êtôm gwasilim ba tem nosoḡ kambom. ³⁶ Aêḡ ba wak nômbêḡ intu ma mólô noyabiḡ am lôklokwaḡ ba noteoḡ mek ek Wapômbêḡ nêḡ mólô sa ek numiḡ lôklokwaḡ ek nôḡ takêntêk miḡ hatôm imbuliḡ mólô ami. Êḡ ma mólô hatôm numiḡ Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu ma.”

³⁷ Wak nômbêḡ intu ma Yisu hadôḡ avômalô hamô Wapômbêḡ anêḡ unyak matheoḡ. Ma bôlôvôḡ ma yani hathak hi hamô Dum Oliv. ³⁸ Ma lôkbôk momaḡiniḡ ma avômalô sapêḡ ethak i unyak matheoḡ ek elaoḡ Yisu anêḡ abô.

22

Judas hanaḡ Yisu bêḡ

(Mat 26:1-5,14-16; Mak 14:1-2,10-11; Jon 11:45-53)

¹ Waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Eyaḡ Polom Yis Mi lêk habobo ba thêlô elam waklavôḡ êḡ nena Hale Ba Hi.*
² Ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ êbôlêḡ loḡondê ek nijik Yisu vônô ek malê nena thêlô êkô ek avômalô. ³ *Ma Sadaḡ halôk Judas Iskaliot la. Yani ma ḡê ku laumiḡ ba lahavuju takatu te. ⁴ Yani hi ba hanaḡ abô haviḡ ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk unyak matheoḡ iniḡ sôp bidonoḡ nena yani tem enaḡ Yisu bêḡ aisê?
⁵ Nê êḡ leḡiḡmavi ma thêlô evak abô ek nêḡnêḡ valuseloḡ êḡndêḡ yani. ⁶ Êḡ ma Judas halôk hathak thêlôniḡ abô ba hadum ek nêḡ Yisu êḡndôk thêlô bahenoḡ êḡndêḡ wak te atu ba avômalô miḡ êḡmô haviḡ Yisu ami.

Nê ku lokwanju êpôpêk nôḡ

(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

⁷ *Waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Eyaḡ Polom Yis Mi hayô. Wak êḡ ma

thêlô ik boksipsip nakaduḡ te vônô ek leḡiḡhabi waklavôḡ anêḡ athêḡ nena Hale ba Hi. ⁸ Êḡ ma Yisu hêḡ Pita lo Jon ba i ma hanaḡ, “Mamu unu nôpôpêk nôḡ waklavôḡ Hale ba Hi ek alalô aḡgaḡ.”

⁹ Ma thai enaḡ hik Yisu liḡ, “Yai napôpêk nôḡ êḡmô êsê?”

¹⁰ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thai nena, “Odaḡô. Mamu unu malak bêḡ kapô ma tem nôpôḡ anyô te hawa ḡaḡ lôk uḡ. Ma nosopa yani ba numbitak nôyô unyak atu ba yani habitak hayô ba hi. ¹¹ Êḡ ma nonaḡ êḡndêḡ unyak anêḡ alaḡ nena, ‘Kêḡdôḡwaga hanaḡ hik o liḡ nena unyak kapô atu ba yaḡgaḡ nôḡ waklavôḡ Hale ba Hi imbiḡ yenaḡ ḡê ku hamô êsê?’ ¹² Êḡ ma tem injik unyak kapô bêḡ atu ba hêk vuliḡ thô êḡndêḡ mamu. Unyak kapô êḡ ma nômkama sapêḡ bôk hamô yôv. Ba intu nôpôpêk nôḡ êḡmô loḡ êḡ.”

¹³ Êḡ ma thai i ma êpôḡ nômkama sapêḡ hatôm atu ba yani hanaḡ. Êḡ ma thai êpôpêk waklavôḡ Hale ba Hi anêḡ nôḡ.

Yisu hêḡ polom lôk waiḡ hadêḡ anêḡ ḡê ku

(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Ko 11:23-25)

¹⁴ Wakma nejaḡ nôḡ hayô ma Yisu hayaḡ nôḡ hamô haviḡ anêḡ aposel.
¹⁵ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Ya vovaḡ ek yaḡgaḡ nôḡ waklavôḡ Hale ba Hi imbiḡ mólô vêḡ ka yanja vovaḡ. ¹⁶ Yahaḡaḡ avanoḡ nena tem miḡ yaḡgaḡ nôḡ êḡntêk esak loḡbô ami endeba waklavôḡ Hale ba Hi injik anôḡ êḡḡkêk Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak am.”

¹⁷ Ma yani hawa waiḡ lôk tase ma hêḡ lamavi ma hanaḡ, “Noja ba nunum imbiḡ am. ¹⁸ Yanaḡ êḡndêḡ mólô nena tem miḡ hatôm yanum waiḡ esak loḡbô ami endeba Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak êlêḡ am.”

* **22:1:** Sêbôk ba Wapômbêḡ hêḡ anêḡ aḡela atu ba idum ku injik anyô vônô ma hik ḡê Ijip iniḡ nali vônô. Ma doḡtom ḡê Israeḡ esaba thalaloḡ hathak unyak abôlêk ba intu aḡela miḡ hik iniḡ nali ami. Yani hayê thalaloḡ ma hatak ma hale ba hi. * **22:3:** Jon 13:2,27 * **22:7:** Kis 12:1-27

19 Ma yani hawa polom te ma hêv lamavi ma haya ba hêv hadêḡ thêlô ma hanaḡ, “Êntêk ma yenaḡ vathiap atu ba yahêv ek nêḡ môle sa. Nundum aêḡ ek lemimimbi ya.”

20 Eyaḡ vêḡ ma hadum aêḡ hathak tase lôk waiḡ ma hanaḡ, “Êntêk ma tabô lukmuk atu ba yahavak hathak yenaḡ thalaleḡ ba tem yangasô ek nêḡ môle sa. 21 *Ma doḡtom odaḡô. Ôpatu ba tem enaḡ ya bêḡ lêk hayaḡ nôḡ haviḡ ya. 22 Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu tem indum êtôm atu ba Wapômbêḡ bôk hanaḡ yôv, ma doḡtom alikakna. Malaiḡ bêḡ ek ôpatu ba hanaḡ yani bêḡ.” 23 Nê ku elañô abô êḡ ma thêlôda enaḡ hik i liḡ nena, “Opalê te tem indum nôḡ êḡ?”

24 *Ma Yisu anêḡ ḡê ku êkôki nena thêlôniḡ opalê tem êtôm thêlôniḡ anyô bêḡ êḡ loḡ lôkliḡyak atu ba tem imbitak embeḡ yam. 25 *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Avômalô daluk iniḡ kiḡ ethak ebam i ba ibuliḡ ḡê takatu ba êḡ thêlô vibiḡ. Ma ḡê lôk athêḡ leḡiḡhaviḡ avômalô nebam thêlô nena ‘Nê wapôm mavi’. 26 *Ma doḡtom môle miḡ nundum aêḡ ami. Môleḡnim anyô lôk athêḡ indum êtôm anyô athêḡ mi. Ma môleḡnim anyô bêḡ indum ku êtôm anyô ku oyaḡ. 27 *Opalê te ma anyô bêḡ, ôpatu ba halôk hamô ba hayaḡ nôḡ mena ôpatu ba hapôpêk nôḡ? Ôpatu ba halôk hamô ba hayaḡ nôḡ, aêḡ e? Ma doḡtom yahamô haviḡ môle hatôm anyô ku te.

28 “Môle takatu ba malaiḡ loma-loma habitak ma doḡtom ôḡḡ haviḡ ya denaḡ. 29-30 *Ma yahêv athêḡ ‘kiḡ’ hadêḡ môle hatôm wakamik hêv hadêḡ ya ek môle tem oḡgwaḡ nôḡm lôk nunum ḡaḡ imbiḡ ya êḡḡ yenaḡ loḡ lôkliḡyak. Ma môle tem nôḡtôm kiḡ ek noyabiḡ avômalô Israeḡ ôdôḡ laumiḡ ba lahavuju takatu.”

Yisu hanaḡ nena Pita tem enaḡ nena hathôḡ yani paliḡ

(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38)

31 Ma Yisu hanaḡ, “Saimon, Saimon, ondaḡô. Sadaḡ hanaḡ hik Wapômbêḡ liḡ ek yani êyôkwiḡ môle êtôm lovak hayôkwiḡ alokwaḡ te ek êḡḡ nena o lôklokwaḡ mena mi e? 32 *Ma doḡtom lêk yahateḡ mek yôv ek anêḡ hôtevhaviḡ miḡ nêḡ yak ami. Ma hole o liliḡ, êḡ ma ombatho môleḡviyaḡ loḡ.”

33 Ma doḡtom Pita hanaḡ, “Anyô Bêḡ, ya anyô lôklokwaḡ ba ya hatôm yamô koladôḡ ba yama imbiḡ o.”

34 Ma doḡtom Yisu hanaḡ nena, “Pita, yanaḡ êḡḡ o nena bôleḡvôḡ êntêk ma tale miḡ halaḡ ami denaḡ, ma tem onaḡ êtôm bôleḡ lô nena hôthôḡ ya paliḡ.”

Noja valuseleḡ lôk vak ma biḡ vovak

35 *Yôv ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô aêntêk, “Bôk yahêv môle ba u ma miḡ môle owa valuseleḡ lôk vak lôk vemimkapô bokḡgôḡ haviḡ môle ami. Wak êḡ ma môle nôḡmkama mi e?”

Ma thêlô enaḡ, “Mi, hamô.”

36 Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Ma doḡtom lêk anêḡ valuseleḡ lôk vak hamô ma noja. Ma o biḡ vovak mi, ma nêḡ anêḡ kwêv daim ek nêḡḡḡ vuli ma onja biḡ vovak esak. 37 *Ek malê nena Wapômbêḡ anêḡ kapya hanaḡ aêntêk, ‘Thêlô tem nêḡḡ yani êtôm anyô kambom te.’ Abô êḡ tem injik anôḡ esak ya ma nôḡmkama sapêḡ atu ba hathak ya ma anêḡ daḡ tem êyô.”

38 Ma thêlô enaḡ, “Anyô Bêḡ, nôḡḡḡ yêlôaniḡ biḡ vovak ju êntêk hamiḡ.”

Ma Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “Yôv.”

Yisu hateḡ mek hamô Dum Oliv

(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)

39 Yisu hatak Jelusalem ma hi Dum Oliv hatôm hathak hadum, ma ḡê

* 22:21: Sng 41:9; Jon 13:21-22 * 22:24: Luk 9:46 * 22:25: Mat 20:25-27; Mak 10:42-45
 * 22:26: Mat 23:11; Mak 9:35 * 22:27: Jon 13:12-15 * 22:29-30: Mat 19:28 * 22:32: Jon 17:15 * 22:35: Luk 9:3; 10:4 * 22:37: Ais 53:12

ku esopa yani. ⁴⁰ Yisu hayô loŋ êŋ ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Noten mek ek miŋ nônem yak ba nundum kambom ami.” ⁴¹ Ma hatak thêlô ba hi daim dokte. Ma halek vadôn lêlô ma hateŋ mek aêntêk, ⁴² “Wakamik, lemhaveŋ nê tase êntêk vê ênjêk ya, ma nê vê. Ma doŋtom miŋ osopa yenaŋ yalenhaveŋ ami. Mi, osopa oda anê lemhaveŋ.”

⁴³ Ma aŋela te anêŋ leŋ hayô ek yani ma havatho yani loŋ. ⁴⁴ Yisu kapô malaiŋ kambom ba hateŋ mek lôklokwaŋ ba vovanik hatektek halôk pik hatôm thalalenŋ.

⁴⁵ Yani hateŋ mek yôv ma haviyô hamiŋ ma hi hadêŋ anêŋ nê ku ma hayê thêlô êk sôm ek malê nena thêlônin kapôlônin malaiŋ kambom. ⁴⁶ Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô ôek sôm eka? Numbiyô noten mek ek miŋ nônem yak ba nundum kambom ami.”

Thêlô evalonŋ Yisu

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-52; Jon 18:1-11)

⁴⁷ Yisu hanaŋ abô denaŋ ma avômalô bêŋ anônê êyô. Ôpatu ba elam nena Judas, yani ma nê ku laumiŋ ba lahavuju takatu te, intu halom thêlô ba êlêm. Yani hayô ek indinŋ Yisu, ⁴⁸ ma doŋtom Yisu hanaŋ hik ôpêŋ liŋ aêntêk, “Judas, hudum ek undinŋ Anyô Anêŋ Nakaduŋ atu ek onaŋ yani bêŋ e?”

⁴⁹ Êŋ ma nê ku eyala nôm atu ba tem imbitak ba intu enaŋ, “Anyô Bêŋ, yêlô nanŋik thêlô esak biŋ vovak e?” ⁵⁰ Êŋ ma thêlônin anyô te hale anyô bêŋ habôk da anêŋ anyô ku te limbuk vianônê vê.

⁵¹ Ma Yisu hayê ma hanaŋ, “Dô.” Ma hatak baŋ hayôhêk ôpêŋ limbuk ma habitak mavi hathak loŋbô.

⁵² Êŋ ma Yisu hanaŋ hadêŋ nê bêŋbêŋ êbôk da lôk unyak mathen inin sôp bidonŋ lôk nê bêŋbêŋ takatu ba êlêm ek nebalonŋ yani aêntêk, “Ya ma anyô kambom anônê ba intu owa biŋ vovak lôk okdiba ba ôlêm ek

nobalonŋ ya e? ⁵³ Aisê? Wak nômbênŋ intu ma yahamô unyak mathen anêŋ piklêvônê haveŋ môlô ma miŋ ovalonŋ ya ami eka? Ma doŋtom lêk ma mo- maŋiniŋ hayabiŋ pik ba intu môlônim waklavônê.”

Pita hanaŋ nena yani hathônŋ Yisu paliŋ

(Mat 26:69-75; Mak 14:66-72; Jon 18:15-18,25-27)

⁵⁴ *Ma evalonŋ Yisu ba ewa ba i êyô anyô bêŋ habôk da anêŋ unyak. Ma Pita hasopa haveŋ yam ma doŋtom haveŋ daim dokte. ⁵⁵ Anyô doho ebaŋ atum hamô unyak êŋ anêŋ badêŋ kapô, ma Pita hi halôk hamô haveŋ thêlô. ⁵⁶ Pita hamô atum deda ma avi ku te hatitinŋ yani ma hanaŋ, “Anyô êntêk ma hathak hamô haveŋ Yisu.”

⁵⁷ Ma doŋtom Pita hanaŋ, “Livônê, yahathônê ôpêŋ paliŋ.”

⁵⁸ Kasana ma anyô yaŋ hayê yani ma hanaŋ, “O ma nê takatu inin anyô te.”

Ma doŋtom Pita hanaŋ, “Mi anônê.”

⁵⁹ Yani hamô hatôm wakma te ma anyô yaŋ hanaŋ lôklokwaŋ hathak loŋbô nena, “Avanônê biŋ, yani ma anyô Galili te. Aêŋ ba yani ma Yisu anêŋ anyô ku te.”

⁶⁰ Ma Pita hanaŋ, “Aiyaŋ, yahathônê anêŋ abô paliŋ!” Pita hanaŋ denaŋ ma tale halaŋ. ⁶¹ Ma Anyô Bêŋ hik i liliŋ ma hatitinŋ Pita ma Pita lahabi anêŋ abô atu ba hanaŋ, “Tale miŋ halaŋ ami denaŋ ma tem onaŋ êtôm bôlônê lô nena hôthônê ya paliŋ.” ⁶² Êŋ ma Pita hale yaŋ ma lahiki ba halaŋ bêŋ.

Ik Yisu lôk emalik hathak

(Mat 26:67-68; Mak 14:65)

⁶³ Nê takatu ba evalonŋ Yisu enaŋ abôma hathak yani ma ik yani. ⁶⁴ Thêlô ivuliv thohavloma siŋ ma ik yani ba enaŋ nena, “O plopet te ma onaŋ nena opalê intu hik o?” ⁶⁵ Ma enaŋ abô kambom lomaloma hadêŋ yani haveŋ.

* **22:54:** Mak 14:53-54

Enañ Yisu bêñ hamiñ Israël iniñ nê bêñbêñ malerij

(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Jon 18:19-24)

⁶⁶ Haviyô hayañ ma avômalô Israël iniñ nê bêñbêñ ethak doñtom ek elañô abô. Nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ êmô. Ma thêlô ewa Yisu ba enañ hik yani liñ, ⁶⁷ * “Onañ êndêñ yêlô nena o ma Mesia e?”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Yanañ abô êñ êndêñ môlô, êñ ma môlô tem miñ nôñemimbiñ ami. ⁶⁸ Ma yanañ injik môlô liñ, ma tem miñ môlô nonañ viyañ ami. ⁶⁹ *Ma doñtom yaô ma Anyô Anêñ Nakaduñ atu tem êyô êmô Wapômbêñ lôklokwañ anêñ bañ vianôñ êtôm wak nômbêñ intu sapêñ.”

⁷⁰ Ma thêlô sapêñ enañ hik yani liñ, “Aêñ ba oda ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ e?”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Môlôda oyala ba onañ.”

⁷¹ Êñ ma thêlô enañ, “Aisê ka alalô lenijhaviñ nadañô abô doho imbiñ? Yani hanañ yanida bêñ ba alalô lêk alañô yôv.”

23

Enañ Yisu bêñ hamiñ Pailat ma
(Mat 27:11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38)

¹ Ma nê bêñbêñ takatu iviyô ma ewa Yisu ba i ek Pailat. ² Êñ ma enañ yani bêñ aêntêk, “Ôpêntêk habuliñ yêlôaniñ avômalô. Yani hadô môlô Lom noyabiñ yêlô ba hanañ ek miñ nêñem takis êndêñ Sisa ami. Ma hanañ nena yani ma Mesia. Mesia anêñ ôdôn nena kiñ.”

³ Ma Pailat hanañ hik Yisu liñ, “O ma avômalô Israël iniñ kiñ e?”

Ma Yisu hanañ nena, “Intu êñ, hatôm intu honañ.”

⁴ Êñ ma Pailat hanañ hadêñ nê bêñbêñ êbôk da lôk avômalô nômbêñ

atu nena, “Miñ yahapôm yani anêñ kambom la ami.”

⁵ Ma doñtom enañ lôklokwañ nena, “Yani hadôñ avômalô ba halela iniñ auk haveñ Judia lôkthô. Môñ hêk Galili aleba hayô loñ êntêk.”

⁶ Pailat halañô abô êñ ma hanañ hik thêlô liñ, “Ôpêñ ma anyô Galili e?” ⁷ *Pailat halañô nena Yisu halêm anêñ Galili, êñ ma hêv yani hi hadêñ Helot ek malê nena yani hayabiñ loñ êñ. Wak êñ ma Helot hamô Jelusalem haviñ.

⁸ Ma Helot hayê Yisu ba lamavi bêñ anôñ. Yani bôk halañô abô hathak Yisu ba lahaviñ êñjê yani ma doñtom mi aleba lêk hayê ma lahaviñ Yisu indum lavôñij te ek yani êñjê. ⁹ Ba intu Helot hanañ hik Yisu liñ bêñ anôñ, ma doñtom yani bônônij iyom. ¹⁰ Ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê lôkawk hathak abô balabuñ takatu ba imiñ loñ êñ enañ abô lôklokwañ ba ibi yani liñkupik hathak abô lomaloma. ¹¹ Êñ ma Helot lôk anêñ nê vovak ewa kiñ anêñ kwêv thalaleñ daim te ma ik hathak Yisu ma enañ abôma ba emalik hathak yani. Vêma Helot hêv yani ba hi ek Pailat hathak loñbô. ¹² Bôk Helot lo Pailat êpôlik hathak i, ma doñtom lêk ma thai ibitak nê môlô.

Pailat hanañ ba ik Yisu hathak a
(Mat 27:15-26; Mak 15:6-15; Jon 18:38-19:16)

¹³ Yôv ma Pailat halam nê bêñbêñ êbôk da lôk nê bêñbêñ lôk avômalô ba ethak doñtom. ¹⁴ Ma hanañ, “Môlôwa anyô êntêk halêm hadêñ ya ma môlô onañ nena anyô êntêk hanañ abôyañ hadêñ avômalô ek thêlô nêñdô Lom eyabiñ thêlô. Ma môlô ômô ma yahanañ hik ôpêñ liñ hathak nôma takêñ. Yôv ma môlô odañô. Miñ yahapôm ôpêntêk anêñ kambom takatu ba môlô onañ yani bêñ hathak ami.

¹⁵ Ma Helot anêñ auk aêñ iyom ba intu hêv ôpêntêk halêm hadêñ alalô hathak loñbô. Odañô. Anyô êntêk miñ hadum kambom te ek yanañ

* 22:67: Jon 3:12 * 22:69: Ap 7:56 * 23:7: Luk 3:1

nena nijik yani vônô ami. 16-17 Aên ba yambali yani ma yatak yani ba ni.”*

18 Ma doñtom avômalô sapên elam kaêk lôklala aêntêk, “Nijik ôpêntu vônô ma netak Balabas ba êlêm êndên yêlô.” 19 (Balabas ma ôpatu ba hik vovak hadên gavman Lom hamô Jelusalem kapô ba hik anyô te vônô ba êdô yani hamô koladôn.)

20 Yôv ma Pailat hadum ek etak Yisu ba ni. Êñ ma yani halam hadên avômalô hathak loñbô. 21 Ma doñtom thêlô elam lôbôlôn aêntêk, “Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak a!”

22 Yôv ma Pailat hanañ bôlôn te lô hadên thêlô nena, “Eka? Yani hadum malê kambom? Ôdôn te miñ hamô ek yangik yani vônô ami. Aên ba tem yambali yani ma yatak yani ba ni.”

23 Ma doñtom thêlô lôklokwan kambom ba elam kaêk nena Pailat injik Yisu esak a. Thêlônin kaêk êñ ma bên anôn ba Pailat halanô. 24 Aên ba Pailat hasopa thêlônin abô 25 ba hatak Balabas hadên thêlô ma hêv Yisu hadên nê vovak hatôm inin lenjinhavin.

Ik Yisu hathak a

(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27)

26 Thêlô ewa Yisu ba i ma êpôm anyô Sailini te halôk loñondê ba anên athên nena Saimon. Yani halêm anên loñ buyañ ba hadum ek ni Jelusalem. Ma nê vovak evalon yani ba êv Yisu anên a ba hawa ba haven Yisu yam.

27 Ma avômalô bên anôn even Yisu yam, lôk avi doho elañ asên malên ba even yani yam. 28 Ma doñtom Yisu hik i liliñ ma hanañ hadên thêlô aêntêk, “Môlô avi Jelusalem, miñ nodañ ek ya ami. Mí, nodañ ek amda lôk nalumi. 29 *Odanô, malain bên tem êyô ma tem avômalô nenañ aêntêk, ‘Avi yamu atu ba avômena mi lôk miñ bôk êv sum ami, thêlô nêmo mavi ek malê nena inin avômena miñ hatôm

nêpôm vovañ ami.’ 30 *Wak êñ ma avômalô tem nenañ êndên dumlolê nena, ‘Upu ba usivun yêlô.’” 31 Ma Yisu hanañ abô loñ kapô te aêntêk, “Lêk ma idum kambom hadên alokwan lôkmala ma tem nindum malê êndên alokwan kapok?”

32 Ma thêlô ewa anyô kambom ju haviñ ek nijik vônô imbiñ Yisu. 33 Thêlô i êyô loñ te ba anên athên nena Lenkadôk Lokwan. Loñ êñ ma thêlô êthôkwên Yisu lôk anyô kambom ju atu hathak a. Êthôkwên yañ hamiñ Yisu bañ vianôn ma yañ hamiñ bañ viken. 34 *Ma Yisu hanañ, “Wakamik, nê m thêlônin kambom vê ek malê nena thêlô êthôn paliñ ba idum.” Vêm ma nê vovak ibi valu ek nêgê nena opalêla intu tem neja anên kwêv lo sôp.

35 *Avômalô imin ba êyê iyom. Ma nê bên bên ibi yani liliñ ba enañ, “Yani bôk hêv avômalô vi bulubiñ. Yani ma Mesia, ôpatu ba Wapômbên bôk hatak yôv ek nê m avômalô bulubiñ, êñ ma nê m yanida bulubiñ.”

36 *Ma nê vovak êyô haviñ ba enañ abôma ma êv wain manin hadên yani. 37 Ma enañ, “O ma avômalô Islael inin kin e? Êñ ma nê m oda bulubiñ.” 38 Ma eto abô te hamiñ Yisu vulin aêntêk,

AVÔMALÔ ISLAEL ININ KIN

39 Anyô kambom ju atu ba êthôkwên haviñ Yisu ma yañ hanañ abôma hadên Yisu nena, “O ma Mesia e? Êñ ma nê m oda bulubiñ lôk yai imbiñ.”

40 Ma doñtom yañ halanô abô êñ ma hathañ yañ êñ ba hanañ, “Alalô tem nama ba miñ hôkô ek Wapômbên ami e? 41 Alai adum kambom bên anôn ba intu êv vovañ hadên alai, ma doñtom ôpêntêk ma miñ hadum kambom te ami.” 42 Êñ ma hanañ, “Yisu, hôyô anêm loñ lôklinyak ma lemimbi ya.”

* 23:16-17: Nê lôkauk vi enañ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denañ. Abô êñ ma aêntêk: Kobom te hamô Jelusalem aêntêk, “Hanañ aên ek malê nena waklavôn nôm bên êñ anên sondabên tomtom ma hêv anyô koladôn te vê ba hi hadên i”. * 23:29: Luk 21:23 * 23:30: Hos 10:8; ALK 6:16 * 23:34: Sng 22:18; Ais 53:12 * 23:35: Sng 22:7-8 * 23:36: Sng 69:21

⁴³ Ma Yisu hanañ, “Yanañ avanônj êndêñ o nena yaô ma tem ômô imbiñ ya êmô malak lenj.”

Yisu hama
(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30*)

⁴⁴⁻⁴⁵ *Habobo waklêvônj biñ ma momañiniñ hayô pik sapêñ vov ba hêk aleba hayô 3 kilok. Ma sôp bêñ atu ba êthôkwêñ hamiñ unyak mathen kapô hapup hi luvi. ⁴⁶ Ma Yisu halam kaêk lôklala nena, “Wakamik, oyabiñ yadahôlônj.” Yani hanañ aêñ ma auk habitak ba hi ma hama.

⁴⁷ Anyô vovak laik hayê nôm êñ ma yani habô Wapômbêñ anêñ athêñ ba hanañ, “Avanônj biñ, ôpêntêk ma anyô thêthônj mavi.” ⁴⁸ Ma avômalô takatu ba ethak donjom ba imiñ ek êyê, thêlô êyê nôm êñ ba kapôlônjiniñ malaiñ kambom ba ik biñ daluk ba êvôi. ⁴⁹ Ma donjom Yisu anêñ avômalô sapêñ lôk avi takatu ba evenj haviñ yani hêk Galili ba êlêm imiñ daim dokte ma êyê nôm takatu ba habitak.

Elav Yisu
(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 19:38-42*)

⁵⁰⁻⁵¹ Josep ma anyô Alimatia te anêñ Judia. Yani hayabiñ waklavônj atu ba Wapômbêñ anêñ lonj lôklinyak tem êlêm pik. Yani ma anyô thêthônj mavi te ma Sanhedlin iniñ anyô bêñ te. Ma miñ halôk hathak Sanhedlin iniñ auk atu ba ik Yisu vônô ami. ⁵² Ba intu hi hadêñ Pailat ma hanañ hik liñ ek enja Yisu anêñ kupik. ⁵³ Êñ ma hawa Yisu liñkupik vê ma havuliv siñ hathak sôp, ma hawa ba hi hadô hêk siô lukmuk atu ba ekolop valu ba abyanj ek nedav nê ñama êndôk. Ma miñ bôk êdô anyô ñama la hêk ami.

⁵⁴⁻⁵⁵ Avi takatu ba esopa Yisu hêk Galili ba êlêm, ma esopa Josep ba i êyê valu abyanj atu ba êdô Yisu hêk. Wak êñ ma waklavônj atu ba avômalô Israël nêpôpêk i ek nêgê Sabat. ⁵⁶ *Aêñ ba avi takêñ i iniñ unyak ma êpôpêk nôm

ôv mavi lôk nôm lêñlêñ. Sabat hayô ma ewa lovak hatôm balabuñ hanañ.

24

Yisu haviyô hathak lonjbô
(*Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10*)

¹ Sonda êñ anêñ wak te môñ anêñ lôkbôk momañiniñ ma avi ewa nôm ôv mavi takatu ba bôk epesanj yov ba i siô. ² Thêlô êyô ma êyê valu atu ba hamô lôv abôlêk lêk ibubi hi hamô danj. ³ Ma thêlô ibitak êyô kapô, ma donjom thêlô miñ êpôm Anyô Bêñ Yisu anêñ kupik ami. ⁴ Ma thêlô lenjinhabi bêñ anônj imiñ denanj ma kethenj oyanj ma anyô ju lôk kwêv thapuk hatôm damak hêv imiñ haviñ thêlô. ⁵ Êñ ma avi takêñ êkô ba êkôm ba êyê pik. Ma donjom thai enanj hadêñ thêlô aêntêk, “Aisê ka môlô ôlêm ôbôlêm anyô lôkmala havenj nê ñama iniñ lonj? ⁶ *Yani miñ hêk lonj êntêk ami, ma yani lêk haviyô yov. Ma môlô lemimbi abô sêbôk ba yani hanañ hadêñ môlô hêk Galili. ⁷ Yani hanañ aêntêk, ‘Tem nêñêm Anyô Anêñ Nakadunj atu êndôk nê kambom bahenij ba nijik yani vônô esak a ma êtôm wak lô ma tem imbiyô esak lonjbô.’” ⁸ Êñ ma thêlô lenjinhabi abô êñ.

⁹ Êñ ma thêlô etak siô ba êvôi ma enanj abô takêñ sapêñ hadêñ nê ku laumiñ ba lahavute lôk avômalô vi atu ba êmô haviñ. ¹⁰ Avi takêñ te ma Malia anêñ Magadala, ma Joana lo Jems anêñ talêbô Malia, lôk avi doho haviñ. ¹¹ Ma aposel elanjô avi takêñ iniñ abô ba esonj nena enanj abô molo la ba miñ êvhaviñ ami. ¹² Ma donjom Pita haviyô ma halanjiñ ba hi siô ma hakôm ba hayê sôp iyom hamô. Yov ma yani hale hi anêñ unyak hathak lonjbô ma lahabi bêñ anônj hathak nôm takatu ba lêk habitak.

Yisu hapôm anyô lokwanju halôk lonjondê
(*Mak 16:12-13*)

* **23:44-45:** Hib 6:19-20; 10:19-20 * **23:56:** Kis 20:10; Lo 5:14 * **24:6:** Luk 9:22

13 Wak êṅ iyom ma anyô ku ju i malak Emeus. Loṅ êṅ hamô daim dokte hatôm 11 kilomita ek Jelusalem. 14 Thai even loṅôndê ba i ma enaṅ hathak nôṃ takatu ba habitak. 15 Thai enaṅ abô bêṅ anôṅ, ma Yisu da halêm haveṅ haviṅ thai, 16 ma doṅtom Yisu hik thai maleṅ loṅ ba miṅ eyala yani ami.

17 Ma yani hanaṅ hik thai liṅ, “Mamu onaṅ malê?”

Êṅ ma thai imiṅ ma idum hatôm thai elañ. 18 Anyô yaṅ anêṅ athêṅ nena Kelopas hanaṅ hik yani liṅ, “Êê, avômalô Jelusalem sapêṅ eyala nôṃ atu ba lêk habitak hêk loṅ êntêk, ma hoveṅ êsê ba miṅ hoyala ami?”

19 Ma Yisu hanaṅ hik thai liṅ, “Malê?”

Ma thai enaṅ hadêṅ yani nena, “Nôm takatu ba habitak hapôm Yisu anêṅ Nasalet. Yani ma plopet te ba hadum ku bêṅbêṅ ba anêṅ abô ma lôkliṅyak kambom hamiṅ Wapômbêṅ ma lôk avômalô sapêṅ maleṅiṅ. 20-21 *Ma yêlô leṅiṅhabi nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêṅ hêv ek nêṃ Israêl vê êṅjêk iniṅ malaiṅ. Ma doṅtom alalôaniṅ ṅê bêṅbêṅ lôk ṅê bêṅbêṅ êbôk da enaṅ yani bêṅ hadêṅ Lom iniṅ anyô bêṅ ba halôk hathak iniṅ abô ba intu ik vônô hathak a. Ma lêk ma wak te lô. 22 Ma yêlôaniṅ avi doho elela yêlôaniṅ auk. Hadêṅ lôkbôk momaṅiniṅ ma thêlô i siô 23 ma miṅ êpôm Yisu anêṅ kupik ami. Ma thêlô êvô êlêm ma enaṅ nena thêlô êyê wêṅ aṅela doho ba enaṅ nena Yisu hamô lôkmala. 24 *Ma yêlôaniṅ anyô doho i siô ma êyê nôṃ takenṅ hatôm atu ba avi enaṅ, ma doṅtom thêlô miṅ êyê Yisu ami.”

25 Ma Yisu hanaṅ hadêṅ thai nena, “Mamu ṅê auk mi lôk kapôlômim pulusikna ba intu miṅ ôêvhaviṅ plopet iniṅ abô ami! 26 *Thêlô bôk enaṅ yôv nena Mesia tem enja vovaṅ takêṅ vêṃ ka tem enja anêṅ athêṅ

lôkmangiṅ êṅjêk leṅ.” 27 *Vêṃ ma yani hawa Wapômbêṅ anêṅ abô takatu ba bôk eto hathak yanida sa hadêṅ thai. Môṅ ma hanaṅ hathak Mose anêṅ kapya vêṃ ma plopet sapêṅ iniṅ abô takatu ba bôk eto hathak yani haviṅ.

28 Ma thêlô êyô malak Emeus ma Yisu hadum ek ni thêthô. 29 Ma doṅtom thai enaṅ lôklokwaṅ, “Lêk yaṅsiṅ habôk ba tem bôlôvôṅ ba dô ma ôṃô imbiṅ yai.” Êṅ ma yani hi unyak kapô ek êṅjêk imbiṅ thai.

30 Yôv ma thêlô êṃô ek nejaṅ nôṃ ma yani hawa polom ba hêv mek ma haya ba hêv hadêṅ thai. 31 Thai êyê ma maleṅ hakyav ba eyala yani. Ma kethêṅ oyaṅ ma yani mi. 32 Ma thai enaṅ hadêṅ i nena, “Êê, avanôṅ biṅ. Alai avenṅ loṅôndê ma yani hik Wapômbêṅ anêṅ abô thô ba alaianiṅ kapôlôṅiṅ hatôm atum hathaṅ.”

33 Ma bôlôṅ doṅtom ma thai etak loṅ êṅ ma ele i Jelusalem hathak loṅbô. Thai êyô ma êpôm ṅê ku laumiṅ ba lahavute lôk anyô doho ethak doṅtom haviṅ ba êṃô. 34 *Ma thêlô enaṅ hadêṅ thai aêntêk, “Avanôṅ biṅ nena Anyô Bêṅ haviyô hathak loṅbô ba yani hik i thô hadêṅ Saimon.” 35 Yôv ma anyô ju êṅ enaṅ nôṃ takatu ba hapôm thai halôk loṅôndê lôk polom atu ba yani haya, êṅ ma thai eyala nena Yisu.

*Nê ku êyê Yisu hathak loṅbô
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23)*

36 Nê ku enaṅ abô êṃô denaṅ ma Yisu hamiṅ thêlô malêvôṅ ma hanaṅ, “Môlô kapôlômim êṅjêk labali!”

37 *Ma thêlô esonṅ nena ṅgôk anyô dahô ba êkô kambom. 38 Ma doṅtom Yisu hanaṅ, “Môlô osonṅ ba unim auk hêv yak eka? 39 Ôṅgô yabaheṅ lo yaveṅ. Yada êṅ êntêk ba nobalonṅ yaleṅviṅkupik. Ma ṅgôk liṅkupik mi, ma doṅtom yenaṅ ma hamô.” 40 Êṅ ma Yisu hik va lo baṅ thô hadêṅ thêlô.

* 24:20-21: Luk 19:11; Ap 1:6 * 24:24: Jon 20:3-10 * 24:26: Luk 9:22 * 24:27: Sng 22:1-21; Ais 53 * 24:34: 1Ko 15:4-5 * 24:37: Mat 14:26

⁴¹ Thêlô êyê yani ma lenjɨmavi, ma donjom thêlônɨ auk mayaliv ba min êvhavɨ ami. Êɨ ma Yisu hanaɨ, “Nôm doho hamô e?” ⁴² Êɨ ma êv alim êbôk kabuk te vi, ⁴³ ma yani hawa ba hayaɨ ma thêlô êyê.

⁴⁴ *Ma Yisu hanaɨ hadêɨ thêlô, “Bôk yahamô lôkmala havɨ mômô, ma yahanaɨ nena abô takatu ba bôk eto hathak ya ba hêk Mose anêɨ Abô Balabuɨ lôk Kapya Plopet ma Kapya Yeɨ tem injik anôɨ.” ⁴⁵ Ma yani hik iniɨ auk liɨ ek neyala Wapômbêɨ anêɨ kapya ⁴⁶ ba hanaɨ, “Wapômbêɨ anêɨ kapya hanaɨ nena Mesia tem enja vovaɨ ba ema ma êtôm wak lô ma tem imbiyô ênjêk ɨê ɨama iniɨ loɨ esak loɨbô. ⁴⁷ Ma esak anêɨ athêɨ ma tem nenaɨ êndêɨ ɨê Jelusalem lôk Islael ma avômalo loɨ buyaɨ sapêɨ nena nede kapôlônɨ liliɨ ek Wapômbêɨ nê m iniɨ kambom vê. ⁴⁸ *Mômô lêk ôyê nôm takêɨ yôv ba intu nonaɨ lôkthô bêɨ. ⁴⁹ *Odaɨ! Tem yanê m nôm atu ba Wakamik bôk havak abô ek nê m êyômô mômô. Aêɨ ba nômô Jelusalem endeba lôklokwaɨ anêɨ leɨ êndôk êyômô mômô am.”

Yisu hathak leɨ ba hi

(Mak 16:19-20; Ap 1:9-12)

⁵⁰ Ma Yisu halom thêlô ba hi hayô Betani iniɨ loɨ ma hêv baɨ liɨ ba hêv mek hadêɨ thêlô. ⁵¹ Hêv mek denaɨ ma hatak thêlô ma ewa yani hathak leɨ ba hi. ⁵² Êɨ ma thêlô êbô yani ma ele i Jelusalem lôk lenjɨmavi bêɨ anôɨ. ⁵³ Ma wak nômbêɨ intu sapêɨ ma êbô Wapômbêɨ êmô unyak mathen.

* **24:44:** Luk 9:22   * **24:48:** Jon 15:27; Ap 1:8   * **24:49:** Jon 14:16; 15:26; Ap 1:4

Abô Mavi atu ba Jon hato Abô môñ

Jon hato kapyâ êntêk. Yani ma anyô Israêl te. Yani ma anyô havôv alim vêm ma hasopa Yisu. Yani ma Yisu anêñ nê ku laumiñ ba lahavuju takatu te ba intu hato hathak nômtakatu ba habitak ba hayê hathak madaluk. Jon ma ‘nê ku ali atu ba Yisu hathak lahaviñ bêñ anôñ’ (Jon 13:23; 19:26; 20:2; 21:7, 20, 24).

Jon anêñ abô môñ hêk kapyâ êntêk ma hanañ hathak Yisu intu opalê. Ma hato kapyâ êntêk ek avômalô nesam ba nêñemimbiñ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêñ anêñ Nakaduñ. Ma hato ek nêñemimbiñ ek neja lôkmala esak anêñ athêñ (Jon 20:31).

Hato hadêñ 87 AD la.

Abô habitak hatôm anyô

¹ *Sêbôk atu ba môñ anôñ ma Abô hamô. Ma Abô êñ hamô haviñ Wapômbêñ ba Wapômbêñ da intu abô êñ ² ba hamô haviñ Wapômbêñ hadêñ sêbôk ba môñ anôñ.

³ *Abô êñ intu Wapômbêñ hapesañ nômkama sapêñ hathak. Nômlate atu ba miñ habitak ami, êñ ma miñ yani hapesañ ami. ⁴ *Abô êñ hadum ba nômkama sapêñ habitak lôkmala. Ma lôkmala êñ ma avômalô iniñ deda. ⁵ *Deda êñ habi hayô hêk momañiniñ. Ma momañiniñ êñ hathôñ paliñ ba miñ hatôm êñjêk deda êñ loñ siñ ami.

⁶ *Ma Wapômbêñ hêv anyô te halêm ba anêñ athêñ nena Jon. ⁷ Yani halêm ek injik Abô deda êñ thô ek avômalô sapêñ nedanô ba nêñemimbiñ. ⁸ Yanida ma miñ deda êñ ami ma halêm ek injik thô iyom. ⁹ *Deda êñ halêm pik ba habi hayô hêk avômalô. Deda êñ ma deda anôñ.

¹⁰ Wapômbêñ bôk hapesañ avômalô hathak Abô êñ ba halêm pik. Ma donptom êthôñ paliñ denañ. ¹¹ Yani hi ek anêñ avômalô, ma miñ ewa yani thô ami. ¹² Ma avômalô takatu ba ewa yani thô lôk êvhaviñ ma hatak avômalô takêñ ek nimbital Wapômbêñ anêñ nali. ¹³ *Avômena takêñ ma Wapômbêñ da hapesañ loñôndê ba intu ibital yanida anêñ nali. Ma miñ ibital hatôm avômalô pik sapêñ atu ba ibital ami. Lôk anyô te miñ habi thêlô vê ami. Ma taluvi lo lami miñ idum ba ibital ami lôk miñ ibital hathak lami iniñ leniñhaviñ ami. Mi.

¹⁴ *Abô êñ intu habitak anyô ba halêm hamô haviñ yêlô ba bôk ayê nena anyô lôkmanñiñ anôñ. Yani ma wapôm anêñ ôdôñ biñ ba hik nômkama avanôñ thô hadêñ avômalô. Yani ma Lambô anêñ Nakaduñ donptom êñ iyom ba intu Lambô hêv lôkmanñiñ êñ hadêñ yani.

¹⁵ Jon hik anyô êñ thô ba halam, “Bôk yahanañ yôv hathak anyô êntêk êñ nena, ‘Anyô te tem embeñ ya yam. Ma donptom yani hamô hadêñ sêbôk ba miñ yahabitak ami. Ba intu yani ma bêñ ek ya.’ ”

¹⁶ Yani ma lôkmanñiñ anôñ ba anêñ wapôm hêv liñ siñ ba halêm ek alalô lôbôlôñ ¹⁷ *aêntêk nena sêbôk ma hêv abô balabuñ hadêñ Mose lôk alalô. Yôv ma Yisu Kilisi halêm ba hik Lambô lôk anêñ wapôm thô. ¹⁸ *Anyô te miñ bôk hayê Wapômbêñ ami. Ma donptom Wapômbêñ anêñ Nakaduñ donptom êñ iyom intu Wapômbêñ ba hamô haviñ Lambô ma hik Lambô thô hadêñ alalô.

Jon anyô hathik ñañ hanañ anêñ ku bêñ

(Mat 3:1-12; Mak 1:7-8; Luk 3:15-17)

¹⁹ Israêl iniñ nê bêñbêñ takatu ba êmô Jelusalem êv nê êbôk da lôk avômalô Livai doho ba i hadêñ Jon ma

* **1:1:** Jon 17:5; 1Jon 1:1-2; ALK 19:13   * **1:3:** 1Ko 8:6; Kol 1:16-17; Hib 1:2   * **1:4:** Jon 5:26   * **1:5:** Jon 3:19   * **1:6:** Mat 3:1; Luk 1:13-17,76   * **1:9:** Jon 8:12   * **1:13:** Jon 3:3-6; 1Pi 1:23   * **1:14:** Plp 2:7   * **1:17:** Kis 34:28; Lom 6:14   * **1:18:** Kis 33:20; Jon 6:46; 1Ti 6:16

enañ hik yani liñ nena, “O ma opalê?”
²⁰ Ma yani miñ bônôñ ami ma hanañ bêñ nena, “Ya ma miñ Mesia atu ba Wapômbêñ hêv ek nê avômalô bulubiniñ ami. Mi anôñ.” ²¹ *Êñ ma enañ hik yani liñ, “Sêbôk ma enañ nena Elia tem êmôn vên ka Mesia emben yam. O êñ êntêk e?”

Ma hanañ, “Mi.”

“Sêbôk ma Mose hanañ nena plopet te tem êlêm. O êñ êntêk e?” *Lo 18:15-18*

Ma hanañ viyañ, “Mi.”

²² “Aêñ ba o opalê? Onañ aisê esak oda? Onañ viyañ ek yêlô ana nanañ êndêñ nê bêñbêñ.”

²³ Êñ ma Jon hawa plopet Aisaia anêñ abô ba hanañ, “Ya ma kaêk atu ba halam halêm anêñ loñ thiliv nena,

‘Nopesañ loñôndê ek Anyô Bêñ êlêm.’” *Aisaia 40:3*

Hasam Aisaia anêñ abô êñ yôv ma hanañ, “Ya êñ êntêk.”

²⁴ Vên ma Palisi takatu ba êlêm havin nê bêñbêñ ²⁵ enañ hik yani liñ, “O ma miñ Mesia lôk plopet ma Elia ami. Aisê ka huthik avômalô halôk ñañ?”

²⁶ Ma Jon hanañ viyañ, “Yahathik thêlô hathak ñañ, ma donjom anyô te hamô mólô malêvôn ba mólô ôthôn ôpêñ paliñ. ²⁷ *Yani ma ôpatu ba tem emben ya yam. Yani ma anyô lôk athên bêñ ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yapole anêñ vakapô bokngôp anêñ yak vê ami.”

²⁸ Nôm êñ habitak anêñ Betani hêk Jolodañ vi, loñ atu ba Jon hathak hathik avômalô halôk ñañ.

Yisu ma Wapômbêñ anêñ Boksipsip Nakaduñ

²⁹ *Haviyô hayañ ma Jon hayê Yisu halêm. Ma hanañ, “Ôngô, ôpêñ ma Wapômbêñ anêñ Boksipsip Nakaduñ atu ba hêv ek nê avômalô pik iniñ kambom vê. ³⁰ *Yani ma ôpatu ba bôk yahanañ nena, ‘Anyô te tem emben

ya yam. Ma donjom yani hamô hadêñ sêbôk atu ba miñ yahabitak ami denañ. Ba intu yani ma bêñ ek ya.’

³¹ Yada ma yahathôn ôpêñ anêñ ku paliñ. Ma donjom yahalêm yahathik avômalô halôk ñañ ek yangik ôpêñ thô êndêñ avômalô Israêl.”

³²⁻³³ *Êñ ma Jon hanañ hathak nômlate atu ba bôk yani hayê yôv. Yani hanañ nena, “Sêbôk ma yahathôn ôpêñ anêñ ku paliñ. Ma donjom Wapômbêñ hêv ya ba yahalêm ek yasik avômalô êndôk ñañ. Ma yani hanañ hadêñ ya nena, ‘Tem nôngô Lovak Mathên êlêm anêñ leñ ba êyô êmô anyô te. Ma ôpêñ intu tem isik avômalô esak Lovak Mathên.’ Wapômbêñ bôk hanañ abô êñ hadêñ ya. Êñ ma yahayê Lovak Mathên hatak leñ ma halôk ba halêm hatôm menak bôbô ba hayô hamô ôpêñ. Yada yahayê nôm êñ.

³⁴ *Avanôn! Yada bôk yahayê nôm êñ. Ma yahanañ nena anyô êntêk ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ.”

Anyô doho ibitak Yisu anêñ nê ku

³⁵ Haviyô hayañ ma Jon lôk anêñ nê ku ju êmô loñ atu hathak loñbô.

³⁶ *Ma hayê Yisu halêm ma hanañ, “Ôngô, Wapômbêñ anêñ Boksipsip Nakaduñ atu intu.”

³⁷ Nê ku ju êñ elañô abô êñ ma i esopa Yisu. ³⁸ Êñ ma yani hik i liliñ ma hayê thai esopa yani ma hanañ hik thai liñ, “Mamu lemimhavin malê?”

Ma thai enañ, “Labai, hôêk êsê?” (“Labai” anêñ ôdôn nena “Kêdônwaga”.)

³⁹ Ma Yisu hanañ, “Mamu nôlêm nôngô.”

Êñ ma thai i êyê loñ atu ba yani hamô. Nôm êñ habitak hadêñ yangsin hatôm 4 kilok. Ma thai êmô havin yani aleba bôlôvôn.

⁴⁰ *Andulu ma Saimon Pita anêñ yañ, yani ma Jon anêñ anyô ku te atu ba halañô Jon anêñ abô ba hi

* 1:21: Mal 4:5; Mat 11:14 * 1:27: Jon 1:15 * 1:29: Ais 53:6-7; 1Pi 1:18-19 * 1:30: Jon 1:15

* 1:32-33: Mat 3:16 * 1:34: Mat 3:17 * 1:36: Jon 1:29 * 1:40: Mat 4:18-20

hasopa Yisu. ⁴¹ Yani hayê Yisu vêm ma hi kethen ba hapôm yan Saimon ma hanañ, “Yêlô lêk ayê Mesia.” (Mesia anên ôdôn nena “Kilisi, ôpatu ba Wapômbên hêv ek nêm avômalô bulubinj”.)^{*} ⁴² *Ma Andulu hawa Saimon ba hi hadên Yisu. Yisu hayê ma hanañ, “O Saimon, Jon nakaduñ. O ma tem nendam nena Sipas.” (Athên “Sipas” êñ ma hatôm “Pita”. Ma athên ju êñ anên ôdôn nena “valu”.)

Yisu dalam Filip lo Nataniel

⁴³ Haviyô hayañ ma Yisu hadum ek ni Galili ba hapôm Filip ma hanañ, “Ôlêm osopa ya.”

⁴⁴ Filip ma anyô Betsaida. Betsaida êñ ma Andulu lo Pita iniñ malak ôdôn. ⁴⁵ *Yani hapôm Nataniel ma hanañ nena, “Sêbôk ma Mose hato abô te hêk kapya balabuñ hathak anyô te. Ma plopet doho bôk eto abô hathak ôpên haviñ. Ma yêlô lêk ayê yani yôv. Ôpên ma Yisu anên Nasalet, Josep nakaduñ.”

⁴⁶ Ma Nataniel hanañ nena, “Malê mavi te tem imbitak Nasalet?”

Ma Filip hanañ, “Ôlêm nôngô.” Êñ ma thai i.

⁴⁷ Ma Yisu hayê Nataniel halêm ma hanañ, “Avanôn! Ôpêntêk ma anyô Israèl mavi te. Yani ma abôyañ mi.”

⁴⁸ Ma Nataniel hanañ, “Hoyala ya aisê?”

Ma Yisu hanañ, “Filip miñ dalam o ami denañ. Ma yahayê hômô alokwañ avi te ôdôn ba yahayala o.”

⁴⁹ *Nataniel halañ abô êñ ma hanañ, “Kêdônwaga, o ma Wapômbên anên Nakaduñ ma avômalô Israèl iniñ Kinj.”

⁵⁰ Ma Yisu hanañ, “Thatu yahayê hômô alokwañ ôdôn ba intu hôêvhaviñ e? Ondañô! Nôm êñ ma yaôna ek yan atu ba tem ember yam.” ⁵¹ *Ma hanañ abô doho haviñ nena, “Yanañ avanôn binj êndên mólô. Tem mólô ôngô lenj ekyav ma anjela

nesak ba nêndôk ek ya Anyô Anên Nakaduñ.”

2

Yisu hadum ba najañ habitak wainj

¹ Wak ju hale ba hi ma anyô te hawa avi te anên Kena. Malak Kena êñ hêk Galili kapô. Ma Yisu anên talêbô hi haviñ. ² Ma elam Yisu lôk anên nê ku ba i haviñ. ³ Avômalô inum wainj aleba thô. Ma Yisu anên talêbô hanañ hadên Yisu nena, “Nôngô! Thêlôninj wainj lêk thô.”

⁴ *Ma Yisu hanañ, “Avi bên, honañ abô êñ hadên ya eka? Yenañ waklavôn mi denañ.”

⁵ Ma Yisu talêbô hanañ hadên nê takatu ba eyabinj nôm nena, “Nodañô anên abô ba nundum êtôm atu ba hanañ.”

⁶ Ma unj valu bahenji ba lahavute hamô habobo thêlô. Unj te hatôm embalon najañ êtôm 100 lita la. Avômalô Israèl ethak ithik halôk ek nênm lenj mavi êndên Wapômbên.

⁷ Êñ ma Yisu hanañ hadên nê eyabinj nôm nena, “Nonjasô najañ êndôk unj sapên.” Ma enjasô halôk aleba hayô abôlêk sinj.

⁸ Yôv ma hanañ hadên thêlô, “Noja doho ba nônm êndên anyô bên atu hayabinj nôm.” Ma nê ku ewa ba i êv hadên yani. ⁹ Anyô bên êñ hanum najañ atu ba Yisu hik liliñ ba habitak wainj. Ma donjom miñ hayala ami. Nê takatu ba ethakôn iyom intu eyala.

Yani hanum ba hason kambom ma dalam anyô hawa avi ba thai i daim dokte ¹⁰ ma hanañ, “Ethak êv wainj vasiñ mavi hamôn ek avômalô inum aleba maleñinj hataba êñ ma miñ êv wainj maniñ havenj yam. Ma donjom wainj êntêk anên vasiñ ma vasiñ anôn ek wainj yan atu ba hamôn.”

¹¹ Yisu hadum nôm êñ hamô Kena anên Galili. Nôm êñ ma lavôninj môn anôn atu ba hadum ek hik anên lôkmanj thô. Ma anên nê ku êvhavinj

* **1:41:** “Mesia” ma abô Hiblu. “Kilisi” ma abô Glik. * **1:42:** Mat 16:18 * **1:45:** Lo 18:18; Ais 7:14; 9:6; Jer 23:5; Ese 34:23 * **1:49:** Mat 14:33; 16:16; Mak 3:11 * **1:51:** Stt 28:12 * **2:4:** Jon 7:30; 8:20 * **2:12:** Mat 4:13

yani. ¹² *Vêm ma Yisu lôk iviyan ma talêbô etak Kena ma êlôk ba i Kapaneam. Ma nê ku iviñ thêlô ba i êmô loñ êñ hatôm wak doho.

Yisu halupunij avômalô doho hêk unyak mathen kapô

(Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)

¹³ *Avômalô Israêl iniñ waklavôn te habobo anêñ athên nena Hale ba Hi. Ma Yisu hi daku Jelusalem ek ênjê waklavôn êñ. ¹⁴ Yani hi unyak mathen anêñ piklêvôn ma hayê avômalô etak bokmankao lôk sipsip ma menak bôbô ek nêñêm vuli ek nêmbôk êtôm da lôk nê takatu ba êwê nê loñ buyan iniñ valuselen hathak Hiblu iniñ valuselen êmô. ¹⁵ Êñ ma havuvi yak balawa te ba halupunij i lôk iniñ boksipsip lo bokmankao ma hêv i vê hêk unyak mathen ba i. Ma hakayan nê êñ iniñ balê ba valuselen hagililij mayaliv. ¹⁶ Ma hanañ hadên nê takatu ba etak menak bôbô ek nêñêm vuli nena, “Noja unim menak ba unu! Wakamik anêñ unyak ma loñ netak nômkama êmô ek nêñêm vuli e?”

¹⁷ Ma Yisu anêñ nê ku êyê nôm êñ ma lenjñhabi hathak abô te hêk Wapômbên anêñ kapy nena, “Yahêv lêlê ek anêm unyak ma yalenhaviñ unyak êñ bên anôn.” *Kapya Yêñ 69:9*

¹⁸ Israêl iniñ nê bênjbên êyê ma enañ, “Undum lavônij te ek injik o thô nena Wapômbên halam o ba hudum nôm êñ!”

¹⁹ *Ma Yisu hanañ viyan, “Nundiniñ unyak mathen êntêk, ma êtôm wak lô iyom ma tem yandav esak loñbô.”

²⁰ Ma nê bênjbên enañ, “Avômalô idum ku hatôm sondabên 46 ek elav unyak êntêk ma donjom mi denañ! Ma hatôm ondav wak lô iyom e?”

²¹ *Unyak mathen atu ba Yisu hanañ hathak êñ ma yanida liñkupik. ²² *Ba

Yisu haviyô hathak loñbô hêk nãma ma anêñ nê ku lenjñhabi abô atu ba bôk hanañ. Êñ ma êvhaviñ abô atu ba hêk Wapômbên anêñ kapy lôk Yisu da hanañ.

²³ *Yani hamô Jelusalem ma hayê waklavôn atu ba anêñ athên nena Hale ba Hi. Ma avômalô bên anôn êyê lavônij takatu ba hadum ba êvhaviñ.

²⁴ Ma donjom Yisu miñ hêvhaviñ i ami. Hayala anyô sapên iniñ auk. ²⁵ Anyô te miñ hêv auk hadên yani hathak avômalô iniñ kobom ami. Mi, bôk hayala avômalô sapên iniñ kapôlônij.

3

Yisu hêv auk hadên Nikodimus

¹ *Israêl iniñ anyô bên te anêñ athên nena Nikodimus. Yani ma Palisi te. ² Bôlônôn ma hi hadên Yisu ma hanañ, “Kêdônwaga, hothak hudum lavônij lomaloma ba intu yêlô ayala nena Wapômbên hêv o ba hólêm hatôm kêdônwaga. Ma Wapômbên miñ hamô haviñ anyô te ami, êñ ma miñ hatôm indum lavônij êtôm atu ba hudum ami.”

³ *Ma Yisu hanañ viyan, “Yanañ avanôn biñ êndên mólô. Ôpatu ba evathu hathak loñbô iyom intu tem êyô Wapômbên anêñ loñ lôkliñyak kapô.”*

⁴ Ma ôpên hanañ, “Aisê ka nembathu ôpatu ba bôk hayalôn yôv? Yani tem êndôk talêbô kapô ba nembathu esak loñbô e? Ma mi!”

⁵ *Ma Yisu hanañ viyan nena, “Yanañ avanôn biñ êndên mólô. Ôpatu ba Wapômbên hathik hathak nãñ lôk Lovak Mathen hatôm evathu hathak loñbô, ôpên iyom intu tem imbitak êyô Wapômbên anêñ loñ lôkliñyak kapô. ⁶ *Avômalô pik ibitak hathak lami ibi i vê. Ma Wapômbên anêñ avômalô ibitak hathak Lovak Mathen habi i vê. ⁷ Ma aisê ka hoson hathak

* 2:13: Kis 12:1-27 * 2:19: Mat 26:61; 27:40 * 2:21: 1Ko 6:19 * 2:22: Luk 24:6-8; Jon 12:16

* 2:23: Jon 7:31 * 3:1: Jon 7:50; 19:39 * 3:3: Mat 18:3; 1Pi 1:23 * 3:3: Abô Glik “hathak loñbô” lôk “halêm anêñ vulin” thai luvi ma abô donjom iyom. Yisu anêñ auk nena “halêm anêñ vulin” ma donjom Nikodimus hason nena “hathak loñbô”. * 3:5: Ese 36:25-27 * 3:6: Jon 1:13

abô êntêk ba yahanañ hadêñ o nena ‘nimbi o vê esak loñbô.’⁸ Lovak da hathak hayuv hatôm anêñ lahaviñ ma holañô anêñ diñdiñ iyom. Ma doñtom hôthôn nena halêm anêñ êsê ba hi êsê. Ma nê takatu ba Lovak Mathen havathu i ma aêñ iyom.”

⁹ Ma ôpêñ hanañ hik liñ hathak loñbô, “Nôm takêñ tem imbitak aisê?”

¹⁰ Ma Yisu hanañ, “Ai! O Israeël iniñ kêdônwaga bêñ ma hôthôn nôm êntêk paliñ, e?”¹¹⁻¹³ Ya Anyô Anêñ Nakaduñ iyom intu yahatak malak leñ ba yahalêm. Ma anyôla miñ bôk hi loñ êñ ba hale halêm hathak loñbô ami. Yanañ avanôn biñ êndêñ môlô. Yêlô anañ hathak nôm takatu ba bôk ayala. Ma anañ bêñ hathak nôm takatu ba bôk ayê. Ma môlô miñ olañô yêlôaniñ abô ami. Lêk yahanañ abô doho hathak nômkama pik ek oyala Wapômbêñ anêñ auk. Ma môlô miñ ôêvhaviñ ami. Ba intu nômkama malak leñ tem miñ nôñemimbiñ aêñ ami. ¹⁴ *Sêbôk ma avômalô Israeël êmô loñ thiliv ma umya bêñ anôn ethañ i. Êñ ma Mose hathôkwêñ umya dahô te hathak kôm ba hêv liñ hamiñ leñ ek avômalô nêgê ba nimbitak mavi. Wapômbêñ anêñ lahaviñ ba tem nêsôkwêñ ya Anyô Anêñ Nakaduñ ba nêñem liñ aêñ iyom ¹⁵ *ek avômalô takatu ba êvhaviñ tem neja lôkmala anôn atu ba nêñem êtôm wak nômbêñ intu sapêñ.

¹⁶ * “Wapômbêñ lahaviñ avômalô pik bêñ anôn ba intu hêv Nakaduñ doñtom êñ halêm ek ôpatu ba hêvhaviñ tem enja lôkmala anôn atu ba êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Ma tem miñ ema ami. ¹⁷ *Wapômbêñ hêv Nakaduñ halêm pik ek nêñ avômalô bulubiñ. Ma miñ hêv ek indum abô ek injik avômalô vônô ami. ¹⁸ *Ôpatu ba hêvhaviñ Nakaduñ êñ ma Wapômbêñ miñ hathak hadum abô ek injik yani vônô ami. Ma ôpatu ba miñ hêvhaviñ Nakaduñ doñtom

êñ ami ma ôpêñ lêk hama yôv ek malê nena Wapômbêñ bôk hadum abô hathak yani yôv. ¹⁹ *Wapômbêñ hadum abô hathak avômalô pik aêntêk. Deda bôk halêm pik yôv. Ma avômalô idum kambom lomalama ba intu leñiñhaviñ momañiniñ ma êdô deda êñ. ²⁰ Deda tem injik avômalô iniñ kambom thô ma tem thêlô mama ba intu nê kambom ethak êpôlik ba miñ ibitak êyô deda kapô ami. ²¹ Ma doñtom ôpatu ba holañô Wapômbêñ anêñ abô nena avanôn, yani êñ ma hatôm hamiñ deda ba avômalô sapêñ êyê anêñ ku takatu ba hadum ma Wapômbêñ da hêv yani sa.”

Jon anyô hathik ñañ hik Yisu anêñ ku thô

²² *Yôv ma Yisu lôk anêñ nê ku i Judia anêñ loñ kamuñ ma hamô haviñ anêñ nê ku wak doho. Ma thêlô ithik avômalô halôk ñañ. ²³⁻²⁴ Aionon hêk habobo Salim. Loñ êñ ma ñañ bêñ anôn hêk ba avômalô ibi thêthô i loñ êñ. Jon miñ hamô koladôn ami denañ, ba intu hamô loñ êñ ek isik thêlô. ²⁵ Ma anêñ nê ku lôk anyô Israeël te êkôki hathak auk nimbitak mabuñ êñjêk Wapômbêñ ma. ²⁶ Êñ ma nê ku i hadêñ Jon ma enañ, “Kêdônwaga! Ôpatu sêbôk ba hamô haviñ o hamô Jolodañ vi ba honañ abô bêñ anôn hathak yani. Ondañô! Ôpêñ lêk hathik avômalô halôk ñañ ba avômalô sapêñ i hadêñ yani!”

²⁷ Ma Jon hanañ, “Wapômbêñ da anêñ lahaviñ ba nômlate habitak aêñ hadêñ anyô te ma yôv. ²⁸ *Môlôda bôk olañô abô atu ba yahanañ. ‘Ya ma ôpatu ba Wapômbêñ hêv hamôn ek yanañ êndêñ avômalô nena Mesia tem êlêm. Ya miñ Mesia ami.’ ²⁹ Anyô te hawa avi te, êñ ma tem enja êtôm yanida anêñ. Ma doñtom yapmalô ma tem êtôm ôpêñ anêñ anyô môlô atu ba imiñ ek embatho yani loñ. Ba holañô ôpêñ anêñ abô ma tem lamavi

* **3:14:** Nam 21:9; Jon 8:28; 12:32   * **3:15:** Jon 20:31   * **3:16:** Jon 3:36; 10:28; Lom 5:8; 8:32; 1Jon 4:9-10   * **3:17:** Luk 19:10   * **3:18:** Jon 5:24   * **3:19:** Jon 1:5,9; 8:12   * **3:22:** Jon 4:1-2
* **3:28:** Mat 11:10; Jon 1:20

iyom. Ma yada intu hatôm yapmalô êḡ. Ba intu lêk yalenḡmavi bêḡ anôḡ hamô yakapôlôḡ siḡ. ³⁰ Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ba yani habitak anyô bêḡ, ma yada yahabitak anyô oyaḡ.”

³¹ * “Ôpêḡ bôk hamô leḡ ba halêm, yani ma bêḡ anôḡ ek avômalô pik sapêḡ. Ôpatu ba hamô pik êntêk, ôpêḡ ma anyô pik ba intu hanaḡ abô hathak nômkama pik iyom. Avanôḡ! Ôpatu ba halêm anêḡ malak leḡ, ôpêḡ ma bêḡ anôḡ ek avômalô pik sapêḡ. ³² *Yani hanaḡ hathak nômkama takatu ba yanida bôk hayê lo halaḡô bêḡ. Ma avômalô miḡ êvhaviḡ abô êḡ ami. ³³⁻³⁴ Wapômbêḡ bôk hêv Lovak Matherḡ ba hamô ôpêḡ kapô siḡ ba halêm hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô. Ba intu ôpatu ba hêvhaviḡ yani ma hik thô nena Wapômbêḡ ma hanaḡ abô avanôḡ iyom. ³⁵ *Lambô lahaviḡ Nakaduḡ ba hêv nômkama sapêḡ ek eyabiḡ. ³⁶ *Ôpatu ba hêvhaviḡ Nakaduḡ lêk hawa lôkmala atu ba tem nêmo êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma ôpatu ba havôliḡ dôḡ hadêḡ Nakaduḡ ma Wapômbêḡ bôk hadum abô yôv ba ôpêḡ lêk hawa vovaḡ. Ba intu tem miḡ enja lôkmala ami.”

4

Yisu hanaḡ abô haviḡ avi Samalia te

¹⁻² *Yisu da miḡ hathak hathik avômalô ami. Avômalô takatu ba leḡḡhaviḡ nesopa Yisu i hadêḡ anêḡ ḡê ku ek nisik i êndôk ḡaḡ. Ma Palisi elañô nena avômalô bêḡ anôḡ i hadêḡ Yisu ek isik i. Ma Jon anêḡ lêk auviḡna. ³ Yisu halaḡô abô êḡ ma hayê nena Palisi lêk ititiḡ anêḡ ku ba intu hatak Judia ma havôhi Galili.

⁴ Ma loḡôndê atu ba hi Galili ma hi Samalia haviḡ. ⁵ *Êḡ ma yani havenḡ ba hi hayô Samalia iniḡ malak lôḡ te ba elam nena Sika. Loḡ êḡ ma habobo pik sêbôk ba Jekop hêv hadêḡ

nakaduḡ Josep. ⁶ Ma Jekop bôk halav ḡaḡ lôv te hamô loḡ êḡ. Yisu havenḡ aleba wاكلêvôḡ biḡ ma hayô ḡaḡ lôv êḡ ma yani lêk vau ba halôk hamô biḡ. ⁷⁻⁸ ḡê ku lêk i malak ek nênem vuli nômkama. Ma avi Samalia te halêm ek enja ḡaḡ. Ma Yisu hanaḡ hadêḡ avi êḡ, “ḡaḡ ek yanum.”

⁹ *Avômalô Islael ethak êpôlik ek avômalô Samalia ba intu avi êḡ hanaḡ, “O ma Islael ma ya ma avi Samalia. Ma aisê ka honaḡ nena ḡaḡ êlêm ek unum?”

¹⁰ *Ma Yisu hanaḡ hadêḡ avi êḡ, “Hoyala nômkama mavi atu ba Wapômbêḡ hêv lôk hoyala ôpatu ba hanaḡ, ‘ḡaḡ ek yanum’, êḡ ma tem onaḡ injik yani liḡ ek nêḡ ḡaḡ lôkmala êndêḡ o.”

¹¹ Ma avi êḡ hanaḡ hadêḡ yani, “Anyô Bêḡ, lôv êntêk ma daim ba anêḡ unḡ onja ḡaḡ êsê? Ma ḡaḡ lôkmala êḡ tem onja anêḡ êsê? ¹² *Yêlôaniḡ bumalô Jekop hêv ḡaḡ lôv êntêk hadêḡ yêlô. Ma yanida lôk nali lôk anêḡ bokmaḡkao sapêḡ inum halôk ḡaḡ lôv êntêk. Ma anêḡ ḡaḡ ma mavi anôḡ ek ḡaḡ êntêk lôk o ma bêḡ ek Jekop e?”

¹³ Ma Yisu hanaḡ, “ḡaḡ êntêk ba inum ma tem nesakmuniḡ esak loḡbô. ¹⁴ *Ma donḡtom ôpatu ba hanum ḡaḡ atu ba yahêv ma miḡ hatôm esakmuniḡ esak loḡbô ami. Lôk ḡaḡ êḡ ma tem imbitak êtôm ḡaḡ onaḡ te êḡḡêk o kapôlôm ba nêḡ lôkmala anôḡ atu ba tem êmo êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.”

¹⁵ Ma avi êḡ hanaḡ hadêḡ Yisu, “Anyô bêḡ, nêḡ ḡaḡ êḡ êndêḡ ya ek miḡ yasakmuniḡ esak loḡbô ami. Lôk miḡ yalêm loḡ êntêk ek yanja ḡaḡ esak loḡbô ami.”

¹⁶ Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Nu ondam vônim êlêm.”

¹⁷ Ma avi êḡ hanaḡ, “Ya anyô mi.”

Ma Yisu hanaḡ hadêḡ yani, “Lêk honaḡ avanôḡ nena o anyô mi. ¹⁸ Sêbôk ma vônim bahenḡvi. Ba anyô

* **3:31:** Jon 8:23   * **3:32:** Jon 3:11   * **3:35:** Mat 11:27; Jon 5:20   * **3:36:** Jon 3:16-18; 1Jon 5:12
 * **4:1-2:** Jon 3:22   * **4:5:** Stt 33:19; Jos 24:32   * **4:9:** Esr 4:1-5   * **4:10:** Jon 7:37-38; ALK 21:6
 * **4:12:** Jon 8:53   * **4:14:** Jon 6:35

atu ba l k h m  haviŋ yani ma miŋ v nim ami. L k honaŋ ab  avan ŋ!”

19 Ma avi  ŋ hanaŋ had ŋ yani, “Any  b ŋ, l k yahayala nena o ma plopet te. 20 *Y l aniŋ bumal  ethak  v yeŋ hal k dumlolê  nt k. Ma doŋtom m l  av mal  Israe! onan nena Wap mb ŋ lahaviŋ alal  nan m yeŋ  nd k Jelusalem.”

21 Ma Yisu hanaŋ, “Liv ŋ! Ondaŋ ! Wak te ma tem miŋ m l  n n m yeŋ ek Wakamik  nd k dumlol   nt k lo Jelusalem ami. 22 *M l  av mal  Samalia ma  th ŋ  patu ba   v yeŋ had ŋ. Ma Wap mb ŋ h v any  Israe! te ek n m av mal  bulubiŋ ba intu y l  av mal  Israe! ayala  patu ba y l   v yeŋ had ŋ yani.

23-24 * “Wap mb ŋ ma l kmala an ŋ  d ŋ. Ba intu Wap mb ŋ hab l m av mal  takatu ba  v yeŋ ek injiki th  nena th l  b k ewa Wap mb ŋ an ŋ l kmala an ŋ y v. A ŋ ba av mal  takatu ba  vhaviŋ Wap mb ŋ intu n n m yeŋ a ŋ. Ma waklav ŋ atu ba n m  ŋ imbitak intu tem imbitak. Ma l k hay  y v.”

25 Ma avi  ŋ hanaŋ had ŋ Yisu, “Yahayala nena Mesia tem  l m ma tem injik n mkama sap ŋ th   nd ŋ alal .” (Ma “Mesia”  ŋ intu elam nena “Kilisi”.)

26 *Ma Yisu hanaŋ had ŋ yani, “ patu ba hanaŋ ab  had ŋ o ma yani  ŋ.”

27 Enan ab  denan ma Yisu an ŋ n  ku  v   l m hathak lonb  ma  y  Yisu hanaŋ ab  haviŋ avi  ŋ ba eson kambom. Ma doŋtom th l  b n ŋ ma miŋ enan hik yani liŋ nena, “Lemhaviŋ mal ?” mena “Honaŋ ab  haviŋ avi  nt k eka?”

28  ŋ ma avi  ŋ hatak an ŋ uŋ hawa  an ham  ma hav hi malak  d ŋ hathak lonb . Ma hanaŋ had ŋ av mal  nena, 29 “M l  n l m  ŋg  any  te! N m takatu ba b k yahadum y v ma yani hayala ba hanaŋ b ŋ

had ŋ ya. Betha yani ma Mesia atu la.” 30 Av mal  elan  ab   ŋ ma etak malak ba i had ŋ Yisu.

31 Avi Samalia ham  malak denan ma n  ku enan had ŋ Yisu nena, “K d ŋwaga, nonŋwan n m.”

32 Ma hanaŋ, “Yenan n m ham  ek yanŋan ma m l   th ŋ n m  ŋ paliŋ.”

33  ŋ ma n  ku enan had ŋ th l da nena, “Betha any la l k h v n m had ŋ yani la?”

34 *Ma Yisu hanaŋ had ŋ th l , “Yenan n m  nt k. Tem yasopa Wap mb ŋ an ŋ lahaviŋ ba yandum an ŋ ku l kth  atu ba h v ya ba yahal m. 35 *M l  othak onan, ‘Ay ŋ ayova iyom h k,  ŋ ma tem n m injik an ŋ ba alal  naja.’ Yanan  nd ŋ m l ! Malemim ekyav ba  ŋg  ku kat ! N m l k hik an ŋ y v! 36  patu ba halav n m ma hawa an ŋ vuli. Yani halav n m an ŋ ek n m sap ŋ  ŋ neja l kmala an ŋ atu ba tem n m  t m wak n mb ŋ intu sap ŋ ek any  havatho n m l k any  halav n m thai luvi leŋiŋmavi. 37 A ŋ ba ab   nt k ma ab  avan ŋ. ‘Any  yan haban ku ba havatho ma any  yan halav an ŋ an ŋ.’ 38 Yah v m l  ba u ek noja n m  m  ku atu ba miŋ b k m l  udum ku  ŋ ami. Any  vi idum ku  ŋ. Ma m l  u olav an ŋ iyom.”

39 Av mal  Samalia b ŋ an ŋ  m  malak  ŋ ba elan  avi  ŋ hanaŋ, “N m takatu ba b k yahadum y v ma yani hayala ba hanaŋ b ŋ had ŋ ya!” Ba intu th l   vhaviŋ Yisu. 40  ŋ ma n  Samalia tak ŋ ölüm enan hik yani liŋ, “ m  imbiŋ yılı wak doho!” Ma yani ham  haviŋ th l  hat m wak ju. 41 Ma hanaŋ ab  haviŋ i ba intu b ŋ an ŋ  vhaviŋ yani.

42 *Ma th l  enan had ŋ avi  ŋ nena, “S b k yılı alan  an m ab  ba  vhaviŋ. Ma l k y l da alan  an ŋ ab  ma ayala nena avan ŋ.  p ŋ ma

* 4:20: Lo 12:5-14; Sng 122:1-5 * 4:22: 2Kin 17:29-41; Ais 2:3; Lom 9:4-5 * 4:23-24: Lom 12:1; 2Ko 3:17; Plp 3:3 * 4:26: Mak 14:61-62 * 4:34: Jon 6:38 * 4:35: Luk 10:2 * 4:42: 1Jon 4:14

ôpatu ba tem nê m avômalô pik bulu-
biņ.”

*Yisu hadum anyô bêņ te nakaduņ
mavi*

43-45 *Wak ju hale ba hi ma hatak
loņ êņ ma hi Galili. Ma avômalô
Galili doho bôk êmô Jerusalem hadêņ
waklavôņ Hale ba Hi ba intu êyê nô m
takatu ba hadum. Aêņ ba hayô Galili
ma ewa yani thô. Ma donjom ewa
yani thô oyaņ hathak nêgê nômbithi
iyom ba intu hatôm abô atu ba Yisu
hanaņ nena plopet ma athêņ mi hêk
iniņ malak ôdôņ. 46 *Hamô Galili
vêm ma havôhi Kena loņ atu ba bôk
hadum ņaņ ba habitak waiņ. Kena
ma hamô Galili kapô. Ma anyô bêņ te
hamô Kapaneam ba namalô hapôm
lijiņ ba hadum ek ema. 47 *Ôpêņ ha-
laņô nena Yisu bôk hatak Judia ma
lêk hamô Galili. Êņ ma hi hadêņ Yisu
ba halaņ hadêņ yani nena ni indum
namalô mavi.

48 *Aêņ ba Yisu hathaņ yani aêntêk,
“Môlô lemha viņ yandum lavôņiņ
lôk nômbithi lomaloma ek môlô
nônê mimbiniņ ya e?”

49 Êņ ma anyô bêņ êņ hanaņ hadêņ
Yisu, “Anyô bêņ, ôlê m kethen! Yenaņ
okna tem ema!”

50 *Ma Yisu hanaņ hadêņ yani, “On-
denu! Nalummalô tem êmô lôkmala.”

Yôv ma ôpêņ hêvha viņ Yisu anêņ
abô ba hi 51 ma anêņ nê ku êpôm yani
ba enaņ nena, “Nalummalô hamô
lôkmala.” 52 Êņ ma yani hanaņ hik
thêlô liņ nena wakma alê intu okna
êņ mavi. Ma enaņ, “Wakbôk yaņsiņ
hatôm 1 kilok ma lijiņ êņ hatak yani.”

53 Ma lambô lahabi nena wakbôk
atu ba hatôm wakma êņ ma Yisu
hanaņ hadêņ yani nena, “Nalum-
malô tem êmô lôkmala.” Ba intu yani
lôk anêņ avômalô sapêņ êvha viņ.

* 4:43-45: Mat 13:57; Jon 2:23 * 4:46: Jon 2:1-11 * 4:47: Mat 8:5-6 * 4:48: Jon 2:18; 1Ko
1:22 * 4:50: Mat 8:13 * 4:54: Jon 2:11 * 5:3-4: Nê lôkauk vi enaņ nena abô doho atu ba Jon
hato ma hêk denaņ. Abô êņ ma aêntêk: Nê lijiņ takatu ba êk balê ek eyabiņ Anyô Bêņ anêņ aņela te halôk
ba hadum kasuk êņ liņaliņ. Ma ôpatu ba halôk kasuk kapô hamôņ tem imbitak mavi. * 5:8: Mat 9:6
* 5:10: Neh 13:19; Jer 17:21

54 *Yisu bôk hatak Judia ba hi Galili
ma hadum lavôņiņ yaņ êņ ek hik thô
nena Wapômbêņ hêv yani ba halê m.

5

Anyô lijiņ Betesda te

1 Vêm ma Yisu hi daku Jerusalem ek
ênjê avômalô Israe l iniņ waklavôņ te.
2 Kasuk te hêk Jerusalem ba avômalô
Israe l elam nena Betesda. Kasuk êņ
hêk habobo Jerusalem anêņ badêņ
abôlêk atu ba elam nena Sipsip iniņ
Unyak Abôlêk. Ba kapo daņ êyô êmô
bahaņvi hêk loņ êņ. 3-4 Ma nê lôk
lijiņ hatôm nê malaņiņ pusip lôk nê
veņiņ kambom ma nê ivuviņ ethak
êk kapo daņ takêņ.* 5 Ma anyô te
hawa lijiņ havuviņ ba hêk kapo daņ
êņ te hatôm sondabêņ 38. 6 Yisu hayê
ôpêņ ma hayala nena lijiņ bôk hamô
bô ba hanaņ hik yani liņ, “Lemha viņ
umbitak mavi e?”

7 Ma ôpêņ hanaņ viyaņ, “Anyô bêņ,
kasuk hathak liņaliņ ma anyôla miņ
hamô ek nê m ya sa ami. Yahadum ek
yandôk êmôņ ma donjom anyô vi êlôk
êmôņ ek ya.”

8 *Êņ ma Yisu hanaņ hadêņ yani,
“Umbiyô umiņ! Ma onja anê m yê m ba
nu!” 9 Kethen oyaņ ma yani habitak
mavi ba hawa anêņ yê m ba hi.

Wak êņ ma Sabat. 10 *Ba intu
Israe l iniņ nê bêņbêņ enaņ hadêņ
anyô havuviņ atu ba lêk habitak mavi
nena, “Lêk ma Sabat! Abô balabuņ
hatip ek miņ onja yê m ba omben
ami.”

11 Ma ôpêņ hanaņ viyaņ, “Ôpatu ba
hadum ya mavi hanaņ nena, ‘Onja
anê m yê m ba nu.’ ”

12 Ma thêlô enaņ hik yani liņ,
“Opalê intu hanaņ nena onja anê m
yê m ba nu?”

13 Avômalô bêņ anôņ êmô loņ êņ ba
Yisu hêv i vê menaņna ba hi. Ba intu
ôpêņ hathôņ nena opalê.

14 Yôv ma Yisu habitak hayô unyak mathen anêñ piklêvôn ma hayê ôpêñ hamô ma hanañ, “Ondañô. O lêk mavi hathak loñbô ba otak anêm kambom. Yakô malain bêñ yan tem êpôm o.” 15 Êñ ma ôpêñ hi hanañ hadêñ Israeñ ininñ nê bêñbêñ, “Yisu ma ôpatu ba hadum ya mavi.”

16 Yisu hadum nôñ takêñ hadêñ Sabat. Ba intu Israeñ ininñ nê bêñbêñ ethañ yani. 17 Ma Yisu hanañ, “Wakamik hathak hadum ku wak nômbêñ intu sapêñ ba hadum ku takêñ denañ. Ba intu ya tem yandum ku aêñ iyom.” 18 *Israeñ ininñ nê bêñbêñ elañô abô êñ ma êyê nena Yisu lêk habulin abô balabunñ hathak Sabat ba hadum ku. Ma halam Wapômbêñ nena Lambô ma yanida hadum i hatôm Wapômbêñ. Ba intu leninmaninñ kambom ba êbôlêm auk ek nijik yani vônô.

Yisu ma Wapômbêñ Nakadun

19 *Ma Yisu hanañ hadêñ nê bêñbêñ, “Yanañ avanônñ binñ êndêñ môlô. Ya ma Nakadun. Ma malê atu ba Lambô hadum ma tem Nakadun indum aêñ iyom. Ya minñ hatôm yandum nômlate êtôm yenañ auk ami. Aêñ ba nômkama sapêñ atu ba yahayê Wakamik hadum ma tem yasopa. 20 Wakamik lahavinñ ya anêñ Nakadun ba hik nômkama takatu ba yani hadum thô hadêñ ya. Aêñ ba Nakadun hatôm indum nôñ takatu ba Lambô hadum. Ma tem injik ku mavi bêñ anônñ thô êndêñ Nakadun ba indum môlô nosonñ kambom ek ku yanñ sêbôk. 21 Wakamik hathak hik nê ñama linñ ba hêv lôkmala hadêñ i. Ma aêñ iyom ma ya Nakadun tem yanêm lôkmala êndêñ avômalô êtôm yada yalenñhavinñ. 22 *Ma wakamik hatak ku nedañô avômalô ininñ abô halôk yabahañ. Ma yanida minñ hadum ku êñ ami. Aêñ ba lôkmala atu ba Wakamik hêv ma tem yanêm aêñ iyom 23 *ek avômalô takatu ba elovak

Nakadun vibinñ intu elovak Lambô aêñ iyom. Ma nê takatu ba êpôlik ek ya intu êpôlik ek Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm.

24 * “Yanañ avanônñ binñ êndêñ môlô. Ôpatu ba halañô yenañ abô ba hêvñhavinñ Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm ma lêk hawa lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ yôv. Ma Wapômbêñ tem minñ indum abô ek yani ba ema ami. Yani bôk hatak ñama yôv ba lêk hamô lôkmala anônñ. 25 Yanañ avanônñ binñ êndêñ môlô. Avômalô ñama tem nedañô ya Wapômbêñ anêñ Nakadun anêñ abô. Ma avômalô takatu ba esopa ma tem nêñmô lôkmala. Wak te ma nôñ takêñ tem imbitak. Ma wak êñ lêk hayô yôv.

26 “Wakamik ida hamô lôkmala ba hadum ba ya Nakadun yahamô lôkmala aêñ iyom. Ba intu hatôm yanêm lôkmala êñ êndêñ avômalô. 27 Ma ya ma Anyô Anêñ Nakadun atu. Aêñ ba hatak ya ek yandum ku yandañô avômalô ininñ abô.

28 “Môlô minñ nosonñ esak yenañ abô êntêk ami. Wak te am ka tem nê ñama nedañô ya Nakadun yalenñselo 29 *ba nimbiyô esak loñbô. Ma thêlô takatu ba bôk idum mavi ma tem nêñmô lôkmala. Ma vi atu ba bôk idum kambom ma tem nêpôm abô ba nema. 30 *Yada minñ hatôm yandum nômlate êtôm yada yenañ auk ami. Yahasopa Wakamik anêñ auk atu ek yandañô avômalô ininñ abô ek yanêm lôkmala mena ñama êndêñ i la. Yahasopa Wakamik anêñ lahavinñ, ôpatu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yada minñ yahasopa yenañ yalenñhavinñ ami. Ba intu yenañ abô yahadum ma thêthônñ.

Anyô vi evatho Yisu anêñ abô loñ

31 “Yahavatho yenañ abô loñ êñ ma tem minñ avômalô nêñmimbinñ ya ami. 32 Ma donñtom anyô yanñ bôk havatho yenañ abô loñ yôv. Ma yahayala nena anêñ abô atu ba hanañ hathak ya ma avanônñ.

* 5:18: Mat 26:4; Jon 7:1; 10:30 * 5:19: Jon 5:30 * 5:22: Jon 5:27; Ap 10:42 * 5:23: Plp 2:10-11; 1Jon 2:23 * 5:24: Jon 3:15-18 * 5:29: Dan 12:2; Mat 16:27; Ap 24:15 * 5:30: Jon 5:19; 6:38

³³ “Sêbôk ma môlô onañ hik Jon lij hathak ya ba yani bôk hanañ abô avanônj. ³⁴ Ma anyô pik te hatôm embatho yenañ abô loñ e? Yahanañ hathak Jon anêñ abô êñ ek môlô noja bulubiñ. ³⁵ Jon ma hatôm atum lam atu ba êtôm ba hêv deda. Ma môlô othak ôlêlêk am hathak anêñ deda êñ sawa bidonj iyom.

³⁶ * “Ma donjom yahadum ku takatu ba Wakamik hêv hadêñ ya ba intu hik thô nena Wakamik hêv ya ba yahalêm. Ba ku êñ ma hamônj ek Jon anêñ abô. ³⁷⁻³⁸ *Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hik ya thô. Ma môlô miñ ôêvhaviñ ya ami. Aêñ ba môlô miñ bôk olañô Wakamik laselo lôk ôyê yani thohavloma ami ma anêñ abô miñ hêk haviñ môlô ami aêñ iyom. ³⁹ *Môlô othak utitiñ Wapômbêñ anêñ kapyã ba osoñ nena tem nêñm lôkmala atu ba nêñmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ êndêñ môlô. Abô êñ ma hik ya thô, ⁴⁰ ma donjom môlô ôdô nosopa ya ek noja lôkmala anônj êñ.

⁴¹ “Ya miñ yahanañ abô êñ ek avômalô nebam ya ami. ⁴² Ma donjom yahayala môlô! Môlô miñ lemimhaviñ Wapômbêñ ami. ⁴³ Wakamik hêv ya ba yahalêm ek yanañ anêñ abô bêñ. Ma môlô ôpôlik hathak ya. Ma donjom anyô te halêm ba hanañ yanida anêñ abô, êñ ma môlô othak owa yani thô! ⁴⁴ Môlô othak ôêv athêñ lôkmanjiñ hadêñ ôpatu ba lahaviñ môlô. Ma donjom miñ môlô malemkilik hathak Wapômbêñ donjom atu anêñ lamavi ami. Êñ ma tem nôñemimbiñ aisê?

⁴⁵ “Môlô othak ôêv malem hadêñ Mose. Ma donjom tem enañ môlô bêñ. Ba intu miñ môlô lemimimbi nena tem yanañ môlô bêñ imiñ Wakamik ma ami. Mi anônj! ⁴⁶ *Mose bôk hato abô hathak ya yôv. Aêñ ba môlô ôêvhaviñ Mose anêñ abô, êñ ma tem nôñemimbiñ ya imbiñ. ⁴⁷ Ma donjom môlô miñ ôêvhaviñ abô atu ba yani

hato ami. Ba intu môlô miñ ôêvhaviñ yenañ abô haviñ ami.”

6

Yisu havakônj anyô hatôm 5,000
(*Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17*)

¹ Yôv ma Yisu hi kasukthôm Galili anêñ danj vi. Kasuk êñ anêñ athêñ yañ nena Taibelias. ² Ma avômalô bêñ anônj bôk êyê lavônjiñ takatu ba hadum hathak avômalô lijñ ba intu esopa yani. ³ Yisu hathak dum ba hi ma halôk hamô biñ haviñ anêñ nê ku. ⁴ Avômalô Islael iniñ waklavônj elam nena Hale ba Hi habobo.

⁵ Ma Yisu hayê avômalô bêñ anônj êlêm ma hanañ hadêñ Pilip, “Alalô nanêm vuli polom embeñ êsê ek nabakônj avômalô takêntêk?” ⁶ Yani hayala nôñm atu ba tem yani indum ba intu hanañ ek eyala Pilip anêñ auk iyom.

⁷ Ma Pilip hanañ viyañ, “Alalô nandum ku êtôm ayônj bahenji ba lahavulô la anêñ vuli ma miñ hatôm nanêm polom vuli ek avômalô tomtom nejañ dokte dokte ami!”

⁸ Êñ ma nê ku te anêñ athêñ nena Andulu, Saimon Pita anêñ yañ molok, hanañ nena, ⁹ “Nôñgô okna êntêk anêñ polom bali yaônena bahenji lôk alim yaôna lokwanju. Ba nôñm êñ hatôm avômalô nômbêñ êntêk e?”

¹⁰ Ma Yisu hanañ, “Nonañ êndêñ avômalô ek nêñdôk nêñmô biñ.” Kamunj bêñ anônj hamô loñ êñ ba anyô sapêñ êlôk êmô. Thêlô hatôm 5,000. ¹¹ Êñ ma Yisu hawa polom ma hateñ mek ba havani hatôm thêlônjiñ lenjiñhaviñ vêm ma hadum aêñ hathak alim ju atu haviñ.

¹² Thêlô eyañ ba lenjiñviyak ma Yisu hanañ hadêñ anêñ nê ku nena, “Môlô nusup nôñm wata sapêñ esak donjom ma miñ nômbi ni ami.” ¹³ Êñ ma isup polom wata ba etak halôk vak sam hatôm laumiñ ba lahavuju.

* 5:36: Jon 3:2; 14:11 * 5:37-38: Mat 3:17; Jon 5:32; 8:18 * 5:39: Luk 24:27 * 5:46: Ap 3:22

* 6:14: Lo 18:15,18

14 *Ma avômalô éyé lavôñiñ êñ ba enañ, “Avanôn! Sêbôk ma enañ nena plopet te tem êlêm. Ma êntêk lêk halêm yôv.” 15 *Êñ ma idum ek nebalon yani ek imbitak êtôm iniñ kiñ. Ma hayala iniñ auk êñ, ba intu hatak lonj êñ ma havôhi dum atu hathak lonjbô.

*Yisu havenj kasukthôm anêñ dômlê
(Mat 14:22-33; Mak 6:45-52)*

16 Yanşin ma anêñ nê ku i tamu kasukthôm anêñ dañ. 17 Bôlôvôn ma miñ Yisu hayô ek thêlô ami. Ma thêlô iyom ethak yeñ ba i tuvulu Kapaneam. 18 Ma lovak bêñ te hayuv ba kasuk hik bêñ. 19 Thêlô ivusiñ yeñ ba i hatôm 6 kilomita la. Ma éyé Yisu havenj kasukthôm anêñ dômlê ba halêm habobo yeñ ba hadum thêlô êkô kambom. 20 Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô nena, “Yada êntêk! Miñ nôkô ami.” 21 Êñ ma thêlô lenjñmavi ba êlôk ek yani ni yeñ kapô. Ma kasana ma yeñ hi hathak liñdañ.

22 Haviyô hayañ ma avômalô takatu ba êmô kasukthôm anêñ dañ vi tuvulu eyala nena wakbôk ma yeñ doñtom iyom hamô ba nê ku iyom ethak yeñ êñ ba i. Ma Yisu miñ hathak yeñ êñ havin anêñ nê ku ba hi ami ma mi. 23 Êñ ma avômalô Taibelias iniñ yeñ doho êlêm ebobo lonj atu ba Anyô Bêñ hava polom liñ halôk ba thêlô eyañ. 24 Ma avômalô éyé nena Yisu lôk anêñ nê ku miñ êmô ami. Êñ ma thêlô ethak yeñ ba i Kapaneam ek nêmbôlêm Yisu.

Yisu ma polom lôkmala

25 Avômalô i êpôm Yisu hêk lonj atu ma enañ, “Kêdônwaga, anğê te intu hôlêm lonj êntêk?”

26 Ma Yisu hanañ nena, “Yanañ avanôn biñ êndêñ mólô. Mólô bôk oañ polom aleba lemimviyak. Ba intu mólô ôbôlêm ya. Ma lavôñiñ ma mólô bôk ôyé ma doñtom ôthôn paliñ denañ. 27 *Nundum ku ek noja nôm atu ba tem nêmbôlêm ba

nêmbôlêm wak nômbêñ intu sapêñ. Wakamik Wapômbêñ bôk havak sêk hayô hêk ya Anyô Anêñ Nakaduñ ba tem nêmbôlêm mólô. Ma miñ malemkilik esak nômbôlêm atu ba tem epalê ami!”

28 Êñ ma thêlô enañ, “Wapômbêñ lahavinj yêlô nandum ku malê?”

29 *Ma Yisu hanañ, “Wapômbêñ anêñ ku nena nômbêmbiñ ôpatu ba yani hêv ba halêm.”

30-31 *Êñ ma thêlô enañ hik yani liñ, “Undum lavôñiñ te ek yêlô nagê ma tem nanêmbiñ anêmbô. Mose bôk hêv mana hadêñ yêlôaniñ bumalô ba eyañ hamô lonj thiliv ba eto aêntêk, ‘Yani hêv polom anêñ malak leñ hadêñ avômalô ba eyañ.’ *Etak Ijip 16:4*

Ma o, tem undum lavôñiñ alê yañ?”

32-33 Ma Yisu hanañ, “Yanañ avanôn biñ êndêñ mólô nena Anyô Bêñ hêv anyô te ba halêm anêñ malak leñ ba hêv lôkmala hadêñ avômalô hatôm polom anôn. Ba intu Wakamik iyom hêv nômbôlêm anêñ malak leñ hadêñ mólô. Ma miñ Mose hêv ami.”

34 Êñ ma thêlô enañ, “Anyô Bêñ, wak nômbêñ intu sapêñ ma nêmbôlêm êñ êndêñ yêlô.”

35 *Êñ ma Yisu hanañ, “Ya ma polom lôkmala. Ôpatu ba halêm hadêñ ya ma tem miñ ema kisi ami. Ma ôpatu ba hêvhavinj ya ma tem miñ esakmuniñ ek inum ñañ ami. 36 Ma doñtom bôk yahanañ hadêñ mólô yôv. Mólô lêk ôyé ya ma miñ mólô ôêvhavinj ami. 37-40 *Lêk yahalêm anêñ malak leñ ek yasopa ôpatu ba hêv ya ba yahalêm anêñ lahavinj. Ma miñ yahalêm ek yasopa yada yenañ yalenhavinj ami. Avômalô takatu ba éyé ya Nakaduñ ba êvhavinj ma tem neja lôkmala anôn atu ba nêmbôlêm wak nômbêñ intu sapêñ. Ma pik lo leñ anêñ dañ ma tem yanğik thêlô liñ. Êntêk ma Wakamik anêñ lahavinj. Ba intu miñ hatôm yatak avômalô takatu

* 6:15: Jon 18:36 * 6:27: Jon 6:48-58 * 6:29: 1Jon 3:23 * 6:30-31: Kis 16:14-15; Nam 11:7-9; Sng 78:24; Mat 16:1; Jon 2:18 * 6:35: Jon 4:14 * 6:37-40: Jon 10:28-29; 17:12

ba Wakamik hêv hadêḡ ya te ami. Milôk. Pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik thêlô liḡ. Êntêk ma yani atu ba hêv ya ba yahalêm anêḡ lahaviḡ. Ba intu avômalô takatu ba Wakamik hêv hadêḡ ya ma tem nêlêm êndêḡ ya. Ma opalê atu ba halêm hadêḡ ya ma tem miḡ yandupunij yani ami.”

41 Avômalô Israeḡ elanô Yisu anêḡ abô êḡ “Ya ma nôḡm atu ba halôk anêḡ malak leḡ ba halêm.” Êḡ ma enaḡ abô munuḡmunuḡ 42 *nena, “Anyô êntêk ma Yisu, Josep anêḡ nakaduḡ! Ma alalô ayala talêbô lo lambô! Ma aisê ka hanaḡ nena halôk anêḡ malak leḡ ba halêm?”

43 Ma Yisu hanaḡ, “Môlô bônôḡ! 44 *Wakamik hêv ya ba yahalêm ba ôpatu ba halom hadêḡ ya iyom intu tem enja lôklokwaḡ ek êlêm êndêḡ ya. Ma pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik avômalô takêḡ liḡ nimbiyô esak lonbô. 45 Plopet te bôk hato abô halôk kapya aêntêk,

“‘Wapômbêḡ tem nêḡm auk êndêḡ avômalô sapêḡ.’ *Aisaia 54:13* Avômalô takatu ba elanô Wakamik anêḡ abô ba ewa auk, thêlô tem nêlêm ek ya. 46 *Anyô te miḡ bôk hayê Wakamik ami. Ôpatu ba hamô haviḡ Anyô Bêḡ ba halêm iyom intu hayê. 47 *Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Anyô hêv haviḡ ya ma lêk hawa lôkmala anôḡ atu ba êḡmô êtôḡm wak nômbêḡ intu sapêḡ yôv. 48 *Ya ma polom lôkmala. 49 Môlônim bumalô takatu ba eyaḡ mana hamô lon thiliv bôk ema yôv. 50 Ma polom atu ba halêm anêḡ malak leḡ ba avômalô eyaḡ tem miḡ nema ami. 51 Yada intu polom lôkmala ba yahalêm anêḡ malak leḡ. Anyô te hayaḡ, êḡ ma tem êḡmô lôkmala êtôḡm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Polom êḡ ma yenaḡ vathiap ek yanêḡm ek avômalô pik neja lôkmala.”

52 Ma avômalô Israeḡ elanô abô êḡ ma kapôlôḡniḡ ḡḡḡô ba enaḡ nena,

“Anyô êntêk hatôḡm nêḡm anêḡ vathiap êndêḡ alalô ba aḡḡaḡ aisê?”

53 Ma Yisu hanaḡ, “Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Môlô miḡ oaḡ ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu anêḡ vathiap lôk unum anêḡ thalaleḡ ami, ma tem miḡ noja lôkmala ami. 54-55 Yenaḡ vathiap ma nôḡm anôḡ biḡ ek nejaḡ, ma yenaḡ thalaleḡ ma nôḡm anôḡ biḡ ek ninum. Ba intu anyô hayaḡ yenaḡ vathiap lôk hanum yenaḡ thalaleḡ ma yani hawa lôkmala atu ba nêḡmô êtôḡm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma pik lo leḡ anêḡ daḡ ma tem yaḡgik yani liḡ. 56 Ôpatu ba hayaḡ yenaḡ vathiap lôk hanum yenaḡ thalaleḡ intu hamô haviḡ ya ma yahamô haviḡ yani. 57 *Wakamik ida hamô lôkmala ba hêv ya ba yahalêm ba intu yada yahamô lôkmala aêḡ iyom. Aêḡ ba ôpatu ba hayaḡ ya ma tem êḡmô lôkmala aêḡ iyom. 58 Êntêk ma polom atu ba lêk halêm anêḡ malak leḡ. Sêbôk ma bumalô eyaḡ mana ba bôk ema ba mi. Ma ôpatu ba hayaḡ polom êḡ, ma tem enja lôkmala anôḡ atu ba êḡmô êtôḡm wak nômbêḡ intu sapêḡ.” 59 Yisu hamô unyak yeḡ anêḡ Kapaneam ma hadôḡ avômalô hathak auk takêḡ.

Yisu anêḡ ḡê ku doho êdô yani

60 Avômalô takatu ba esopa Yisu elanô abô takêḡ ma bêḡ anôḡ êpôlik ba enaḡ, “Abô êntêk ma abôḡma ba opalê hatôḡm endanô?”

61 Yisu hayala nena thêlô enaḡ abô munuḡmunuḡ hathak abô atu. Êḡ ma hanaḡ, “Abô êntêk habuliḡ môlô e? 62 Ma môlô ôyê ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu havôhi daku lon sêbôk atu ba yani hamô, êḡ ma tem môlô lemimimbi aisê? 63 Lovak Matheḡ da hêv lôkmala hadêḡ avômalô. Ma avômalô pik miḡ êtôḡm ami. Abô takatu ba yahananḡ hadêḡ môlô ma ida hamô lôkmala ba halêm anêḡ Lovak Matheḡ ba hêv lôkmala êḡ hadêḡ môlô. 64-65 *Ma donḡtom môlô doho

* 6:42: Mat 13:55 * 6:44: Jon 6:65 * 6:46: Jon 1:18 * 6:47: Jon 3:15-16 * 6:48: Jon 6:32,58 * 6:57: 1Jon 3:24 * 6:64-65: Jon 6:44; 13:11

miņ ôêvhaviņ ami. Ba intu bôk yahanaņ hadêņ mólô nena ôpatu ba Wakamik halom hadêņ ya iyom intu tem enja lôklokwaņ ek êlêm êndêņ ya.”

Aêņ ba môņ anôņ ma Yisu hadôņ avômalô ba hayala nê takatu ba miņ êvhaviņ ami. Ma hayala ôpatu ba tem enaņ yani bêņ aêņ iyom.

⁶⁶ Êņ ma avômalô bêņ anôņ elañô abô êņ ma êpôlik hathak yani ba miņ esopa yani hathak loņbô ami.

⁶⁷ Yisu hanaņ hik nê ku laumiņ ba lahavuju takatu liņ, “Ma mólô lemimhaviņ unu imbiņ e?”

⁶⁸ *Ma Saimon Pita hanaņ viyaņ, “Anyô Bêņ, yêlô ana êndêņ opalê am? Anêm abô iyom intu hêv lôkmala atu ba tem nêmo êtôm wak nômbêņ intu sapêņ. ⁶⁹ Ma yêlô êvhaviņ ba ayala katô nena o ma Wapômbêņ anêņ Anyô Mathen.”

⁷⁰ Ma Yisu hanaņ, “Bôk yahatak mólô laumiņ ba lahavuju ek numbitak yenaņ nê ku. Ma doņtom mólônim anyô te ma ngôk.” ⁷¹ Yani hanaņ hathak Judas, Saimon Iskaliot anêņ nakaduņ. Yani ma nê ku laumiņ ba lahavuju takatu te ma doņtom wak te am ka tem yani enaņ Yisu bêņ.

7

Yisu hayê waklavôņ bêņ halôk Jelusalem

¹ *Vêm ma Israel iniņ nê bêņbêņ idum ek nijik Yisu vônô. Ba intu hadô ek ni Judia ma hi havenġ Galili lôbôlôbô iyom. ² *Ma avômalô Israel iniņ waklavôņ te habobo ba elam nena Elav Unyak Alôkņaunġ. ³ Êņ ma Yisu anêņ iviyaņ ibi yani liliņ ba enaņ, “Waklavôņ Elav Unyak Alôkņaunġ lêk hayô ba otak loņ êntêk ma nu Judia ek anêm avômalô takatu ba esopa o tem nêgê lavôņiņ takatu ba hothak hudum. ⁴ Lemhaviņ avômalô sapêņ neyala o, êņ ma miņ umbuņ o ami. Bôk huik o thô yôv ba intu nu yaiņ ek avômalô sapêņ neyala o!”

⁵ *Yisu anêņ iviyaņ miņ êvhaviņ yani ami ba intu enaņ aêņ.

⁶ Ma Yisu hanaņ viyaņ, “Yenaņ waklavôņ yana Jelusalem ma mi denaņ. Ma mólô ma wak sapêņ ma mavi. ⁷ Avômalô pik miņ hatôm nêpôlik ek mólô ami. Ma yahik avômalô pik iniņ kambom thô ba intu êpôlik hathak ya. ⁸ Mólô nu ôngô waklavôņ atu. Ma yenaņ waklavôņ yana Jelusalem miņ lêk hayô ami denaņ ba intu tem miņ yana daku ami.”

⁹ Êņ ma hamô Galili.

¹⁰ Aêņ ba anêņ iviyaņ êmôņ ba i ek nêgê waklavôņ êņ. Ma yani havenġ i yam ma doņtom miņ hik i thô ami.

¹¹ Ma Israel iniņ nê bêņbêņ takatu ba êyê waklavôņ êmô Jelusalem êbôlêm Yisu ba enaņ, “Anyô êntêk hamô êsê?”

¹² Ma avômalô nômbêņ êņ enaņ abô thikuthik bêņ anôņ hadêņ i hathak yani. Vi enaņ, “Yani anyô mavi anôņ.” Ma vi enaņ, “Mi. Yani hasau avômalô.” ¹³ Ma avômalô êkô ek iniņ nê bêņbêņ ba intu miņ imiņ piklêvôņ ek nenaņ iniņ auk bêņ ami.

¹⁴ Waklavôņ Elav Unyak Alôkņaunġ anêņ wak te malêvôņ hayô. Ma Yisu hi unyak mathenġ anêņ piklêvôņ ba hêv auk hadêņ avômalô. ¹⁵ *Israel iniņ nê bêņbêņ elañô Yisu anêņ abô êņ ma esonġ kambom ba enaņ, “Aisê ka ôpêntêk hawa auk hathak alalôaniņ abô balabuņ? Kêdôņwaga te miņ hadôņ yani ami.”

¹⁶ *Ma Yisu hanaņ viyaņ, “Auk atu ba yahêv hadêņ mólô halêm anêņ ôpatu ba hêv ya ba yahalêm ma miņ yada yenaņ auk ami. ¹⁷ Ôpatu ba hadum ek esopa Wapômbêņ anêņ lahaviņ, yani tem eyala nena yenaņ auk êņ halêm anêņ Wapômbêņ mena halêm anêņ yada yenaņ auk iyom. ¹⁸ *Ôpatu ba habam yanida hadum aêņ ek enja athêņ lôkmaņgiņ. Ma doņtom ôpatu ba hadum ku ek avômalô nebam anyô atu ba hêv yani ba halêm, ôpêņ ma hanaņ abô

* **6:68:** Mat 16:16 * **7:1:** Jon 5:18 * **7:2:** Wkp 23:34 * **7:5:** Ap 1:14 * **7:15:** Mat 13:54; Luk 2:47 * **7:16:** Jon 12:49; 14:10 * **7:18:** Jon 8:50 * **7:19:** Ap 7:53; Lom 2:21-24

avanôḡ. Ma miḡ hasau avômalô ami.
 19 *Mose bôk hêv abô balabuḡ hadêḡ
 môlô yôv. Ma doḡtom môlônim anyô
 te miḡ hasopa abô balabuḡ takêḡ
 ami! Ma môlô udum ek uḡgwik ya
 vônô eka?”

20 *Ma avômalô enaḡ viyaḡ, “Ḥḡôk
 hamô haviḡ o. Opalê te hadum ek
 injik o vônô?”

21 Ma Yisu hanaḡ, “Bôk yahadum
 ku te hadêḡ Sabat nena yahadum
 anyô havuviḡ atu mavi. Êḡ ma
 hadum ba môlô osoḡ kambom!

22 *Odaḡô! Môlô osoḡ nena Mose
 hêv abô balabuḡ neḡgothe anyô kupik
 hadêḡ môlô. Ma doḡtom mi. Bumalô
 da êv. Ba intu ku êḡ habitak hadêḡ
 Sabat ma môlô othak osopa aêḡ iyom.

23 *Abô balabuḡ neḡgothe kupik ma
 bêḡ ek abô balabuḡ Sabat. Ba intu
 môlô oḡgothe okna kupik hadêḡ Sabat
 ek môlô miḡ numbuliḡ Mose anêḡ
 abô balabuḡ atu ami. Ma nindum
 anyô mavi ma bêḡ ek neḡgothe kupik!
 Aêḡ ba yahatôm yandum anyô te
 liḡkupik lôkthô mavi êndêḡ Sabat. Ma
 môlô lemimmaniḡ eka? 24 Noja auk
 thêthôḡ esak ku lo loḡ vêmam. Ma
 miḡ ôḡḡô iyom ma nundum abô esak
 ami.”

Avômalô idum ek neyala nena Yisu ma opalê

25 Êḡ ma avômalô Jerusalem doho
 enaḡ, “Ôpêntêk intu ba ḡê bêḡbêḡ
 idum ek nijik vônô, e? 26 Ôḡḡô,
 yani hanaḡ abô hamiḡ piklêvôḡ ma
 ḡê bêḡbêḡ êyê iyom. Yakô ek thêlô
 neyala nena ôpêḡ ma Mesia la. 27 *Ma
 doḡtom ôpêntêk ma ayala anêḡ malak
 ôdôḡ. Ma Mesia atu halêm ma tem
 miḡ nayala anêḡ malak ôdôḡ ami.”

28 *Yisu hamiḡ unyak mathêḡ anêḡ
 piklêvôḡ ma halanô thêlôniniḡ abô. Êḡ
 ma halam, “Môlô oyala ya lôk yenaḡ
 malak ôdôḡ e? Ôpatu ba hêv ya
 ba yahalêm ma Wapômbêḡ anôḡ atu

ba môlô ôthôḡ yani paliḡ ba miḡ
 yahalêm hatôm yadanaḡ auk ami.
 29 Yahalêm anêḡ yani atu ba hêv ya
 ba yahalêm. Ba intu yada yahayala
 yani.”

30 *Thêlô elanô abô êḡ ba idum
 ek nebalonḡ yani ma doḡtom anêḡ
 waklavôḡ miḡ hayô ami denaḡ. Ba
 intu miḡ hatôm anyôla embalonḡ yani
 ami. 31 Avômalô nômbêḡ atu ba êmô
 ma êyê. Bêḡ anôḡ ma êvhaviḡ yani
 ba enaḡ thikuthik, “Anyôla tem miḡ
 embenḡ yam ba indum lavôḡniḡ bêḡ
 anôḡ êmôḡ ek ôpêntêk ami. Yakô yani
 ma Mesia atu la.” 32 Ḥê Palisi elanô
 thêlôniniḡ abô. Êḡ ma thêlô lôk ḡê
 bêḡbêḡ êbôk da êv thêlôniniḡ sôp
 bidonḡ ba i ek nebalonḡ Yisu.

33 Ma Yisu hanaḡ, “Sawa bidonḡ ma
 tem yamô imbiḡ môlô vêm ma tem
 yambôna êndêḡ ôpatu ba hêv ya ba
 yahalêm. 34 *Ma môlô tem nômbôlêm
 ya, ma doḡtom tem miḡ hatôm nôpôm
 ya ami lôk miḡ hatôm unu loḡ atu ba
 yahamô ami.”

35 Ma Israel iniḡ ḡê bêḡbêḡ enaḡ
 hadêḡ thêlôda, “Tem ni êsê ba miḡ
 hatôm alalô napôm ami? Yani ni
 loḡ atu ba alalôaniḡ avômalô sêbôk ba
 ilupuniniḡ i ba lêk êmô haviḡ ḡê
 daluk ek êndôḡ thêlô e? 36 Yani anêḡ
 auk aisê ba intu hanaḡ aêḡ, “Tem
 môlô nômbôlêm ya, ma doḡtom tem
 miḡ hatôm nôpôm ya ami lôk miḡ
 hatôm unu loḡ atu ba yahamô ami.’”

Yisu ma ḡaḡ lôkmala

37 *Waklavôḡ bêḡ êḡ anêḡ daḡ ma
 bêḡ ek wak vi. Ma Yisu haviyô
 hamiḡ unyak mathêḡ kapô ma ha-
 lam, “Anyô te hathakmuniniḡ ek inum
 ḡaḡ ma êlêm êndêḡ ya. 38 *Abô te
 hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya ba hanaḡ,
 ‘Ḥaḡ atu ba hêv lôkmala tem endanḡniḡ
 êndôk avômalô takatu ba êvhaviḡ ya
 iniḡ kapôlôḡniḡ ba endanḡ endeba ni.’”

39 *Yisu hanaḡ abô êḡ hathak Lo-
 vak Mathêḡ atu ba tem nêḡm êndêḡ

* 7:20: Jon 8:48; 10:20 * 7:22: Stt 17:9-13; Wkp 12:3 * 7:23: Jon 5:8-10,16 * 7:27: Jon 7:41;
 9:29 * 7:28: Mat 11:27; Jon 8:55 * 7:30: Jon 7:44 * 7:34: Jon 8:21; 13:36 * 7:37: Wkp
 23:36; Ais 55:1; Jon 4:14 * 7:38: Ais 58:11 * 7:39: Jon 16:7; 20:22; Ap 2:4

avômalô takatu ba êvhaviņ. Yani miņ hama ba haviyô ami denaņ ba intu Lovak Matheņ miņ halêm ami.

Avômalô evak i vose hi ôdôņ ju

⁴⁰ *Avômalô doho elañô Yisu anêņ abô êņ ma enaņ, “Avanôņ biņ! Alalô ayabiņ plopet te! Ôpêņ êntêk êņ!”

⁴¹⁻⁴² *Ma vi enaņ, “Yani ma Mesia!”

Ma vi enaņ, “Mi. Wapômbêņ anêņ kapya hanaņ, ‘Mesia ma tem imbitak anêņ Devit anêņ thalaleņ anêņ malak Betlehem.’ Ma doņtom yani ma anyô Galili te.” ⁴³ Aêņ ba avômalô evak i vose hi ôdôņ ju. ⁴⁴ Anyô doho leņiņ haviņ nebalonj yani, ma doņtom miņ evalonj ami.

Israel inij ñê bêņbêņ miņ êvhaviņ Yisu ami

⁴⁵ Êņ ma ñê bêņbêņ inij sôp bidonj êvôi ek ñê bêņbêņ êbôk da lôk ñê Palisi. Ma thêlô enaņ, “Aisê ba môlô miņ ovalonj yani ba owa ba ôlêm ami?”

⁴⁶ *Ma sôp bidonj takêņ enaņ, “Anyô êņ hanaņ abô atu ba miņ anyô la bôk hanaņ ami.”

⁴⁷ Ma Palisi ethaņ thêlô ba enaņ, “Ôpêņ bôk hasau avômalô bêņ anôņ. Ma lêk hasau môlô haviņ e?”

⁴⁸ *Ma alalôaniņ ñê bêņbêņ lôk Palisi takêntêk inij anyô te hêvhaviņ yani e? ⁴⁹ Ma mi! Avômalô alonaņ takêņ êthôņ Mose anêņ abô balabuņ paliņ. Ba intu Wapômbêņ tem injiki vônô!”

⁵⁰ *Nikodimus, anyô Palisi atu sêbôk ba hi hadêņ Yisu halaņô abô takêņ ma hanaņ hadêņ thêlô, ⁵¹ “Alalôaniņ abô balabuņ hanaņ nena nijik anyô te vônô oyaņ e? Mi. Nadaņô anêņ abô ba nayala nôm takatu ba hadum vêmam.”

⁵² *Ma thêlô enaņ viyaņ, “O Galili hatôm ôpêņ e? Osam abô atu ba hêk Wapômbêņ anêņ kapya katô ma tem oyala nena plopet te tem miņ êlêm anêņ Galili ami.”

[Avi sek*

⁵³ Yôv ma avômalô i inij unyak.

8

¹ Ma Yisu hi Dum Oliv. ² Haviyô hayaņ wak hapup ma Yisu havôhi unyak matheņ anêņ piklêvônj. Ma avômalô êlêm êdêņ yani, ma yani halôk hamô ma hêv auk hadêņ thêlô. ³ Ñê Palisi lôk ñê lôkauk hathak abô balabuņ êpôm avi sek te ma ewa yani ba êlêm êdô hamiņ ñê bêņbêņ maleņiņ. ⁴ Ma enaņ hik Yisu liņ, “Kêdôņwaga, lêk yêlô ayê avi êntêk hêk haviņ anyô lôk avi te. ⁵ *Ma Mose anêņ abô balabuņ hanaņ nena avi anêņ aêņ ma nijik vônô esak valu. Ba lemhabi aisê?” ⁶ Inij auk êņ ma hatôm gwasilim ek neja yani êmô ek nenaņ yani bêņ.

Ma doņtom Yisu hakôm ba hato abô hêk pik hathak baņgwasiņ. ⁷ *Ma enaņ hik liņ mathalaleņ aleba yani haviyô hamiņ ma hanaņ hadêņ thêlô, “Môlô te hayala nena miņ hadum kambom te ami êņ ma enja valu ba injik avi êntêk esak êmôņ.” ⁸ Êņ ma hakôm ba hato abô hêk pik hathak loņbô.

⁹ Thêlô elañô abô êņ ma thêlô tomtom etak loņ êņ ba i. Ñê inij sondabêņ bêņ anôņ êmôņ ba i. Ma anyô vi evenj yam aleba Yisu lo avi êņ iyom êmô. ¹⁰ Ma Yisu haviyô hamiņ ma hanaņ hadêņ yani, “Livôņ, ñê takatu ma lêk i êsê ba mi? Ma opalê lêk hadum abô ek nijik o vônô?”

¹¹ *Ma avi êņ hanaņ, “Anyô Bêņ, anyô mi.”

Êņ ma Yisu hanaņ, “Ya miņ ya-hadum abô ek nijik o vônô ami. Nu! Ma otak anêm kambom êņ!”]

Yisu ma pik anêņ deda

¹² *Yisu hanaņ abô hadêņ avômalô hathak loņbô nena, “Ya ma hatôm avômalô pik inij deda. Ôpatu ba hasopa ya tem enja deda atu ba nêm

* **7:40:** Lo 18:15; Jon 6:14 * **7:41-42:** Jon 1:46; Sng 89:3-4; Mai 5:2 * **7:46:** Mak 1:22 * **7:48:** Jon 12:42 * **7:50:** Jon 3:1-2 * **7:52:** Jon 7:41-42 * **7:52:** Ñêlôkauk vi leņiņhabi nena abô 7:53-8:11 ma Jon da miņ hato ami, ma anyôla hato haveņ yam. * **8:5:** Wkp 20:10; Lo 22:22-24 * **8:7:** Lo 17:7 * **8:11:** Jon 5:14 * **8:12:** Ais 49:6; Jon 1:4-9; 9:5; 12:46

lôkmala anôḡ ma tem miḡ embenḡ loḡ momaḡiniḡ ami. Milôk.”

13 Ma Palisi enaḡ, “Oda hovatho anêm abô loḡ ba abô êḡ ma miḡ abô avanôḡ ami.”

14 *Ma hanaḡ viyaḡ, “Avanôḡ, lêk yahavatho yenaḡ abô loḡ. Ma yahayala loḡ atu ba yahamô ba yahalêm lôk loḡ atu ba tem yana. Ba intu yenaḡ abô ma avanôḡ. Ma doḡtom môlô ôthôḡ loḡ atu ba yahamô ba yahalêm lôk loḡ atu ba tem yana paliḡ. 15 *Môlô othak osopa avômalô pik iniḡ auk ba udum abô aêntêk, ‘anyô êntêk ma mavi’ mena ‘avi êntêk ma kambom’. Ma doḡtom yada miḡ aêḡ ami. 16 *Yai lôk Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm, yai adum ku êḡ haviḡ i. Ma miḡ yahadum abô hathak yada yenaḡ auk ami ma mi. Ba intu yahadum ek yandum abô, ma yenaḡ abô ma avanôḡ iyom. 17 *Môlôda unim abô balabuḡ hanaḡ aêntêk, ‘Anyô lokwanju idum abô ba enaḡ abô te iyom êḡ ma abô avanôḡ.’ 18 *Ma yada yahavatho yenaḡ abô loḡ. Ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu havatho yenaḡ abô loḡ haviḡ.”

19 Êḡ ma ḡê Palisi enaḡ hik yani liḡ, “Lemambô hamô êsê?”

Ma Yisu hanaḡ viyaḡ, “Môlô oyala ya, êḡ ma tem noyala Wakamik imbiḡ. Ma doḡtom môlô ôthôḡ ya ba intu ôthôḡ Wakamik haviḡ.” 20 *Yisu hanaḡ abô takêḡ lôk hadôḡ avômalô hamô unyak matheḡ anêḡ piklêvôḡ hamô habobo loḡ êv da halôk. Ma anêḡ waklavôḡ miḡ lêk hayô ami denaḡ ba intu miḡ evaloḡ yani ami.

Yisu anêḡ malak ôdôḡ

21 *Yisu hanaḡ hathak loḡbô. “Tem yana. Ma môlô tem nômbôlêm ya ba unim kambom atu ôthôḡ ya paliḡ tem injik môlô vônô ba miḡ hatôm unu loḡ atu ba yaha ami.”

22 Israeḡ iniḡ ḡê bêḡbêḡ elanô abô êḡ ma thêlôda enaḡ hadêḡ i nena, “Aisê ka yani hanaḡ, ‘Môlô miḡ hatôm unu loḡ atu ba yaha ami?’ Yakô yanida injik i vônô la?”

23 *Ma doḡtom Yisu hanaḡ hadêḡ thêlô, “Môlônim loḡ ma pik êntêk. Ma yenaḡ loḡ ma malak leḡ. Môlô ma avômalô pik ma doḡtom ya ma miḡ anyô pik êntêk ami. 24 Ma miḡ môlô ôêvhaviḡ abô êntêk ‘Yada Yahamô’ ami, êḡ ma tem noma. Ba intu bôk yahanaḡ hadêḡ môlô yôv nena môlô othak udum kambom lomaloma ba tem noma.”

25 Thêlô enaḡ hik yani liḡ, “O ma opalê?”

Ma Yisu hanaḡ, “Sêbôk ba môḡ anôḡ ma yahanaḡ hadêḡ môlô. 26 Yahatôm yanaḡ môlônim kambom lomaloma bêḡ. Ma doḡtom Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm, yani ma avanôḡ. Ba yahalaḡô anêḡ abô ba yahanaḡ hadêḡ avômalô pik.”

27 Thêlô êthôḡ Yisu anêḡ abô atu ba hanaḡ hathak Lambô. 28 *Aêḡ ba yani hanaḡ hadêḡ thêlô, “Wak te am ka tem môlô nôsôkwêḡ ya Anyô Anêḡ Nakaduḡ atu. Êḡ ma tem noyala nena Yada Yahamô ba yahanaḡ abô takatu ba Wakamik hik thô hadêḡ ya ma miḡ yahadum nômlate hatôm yada yenaḡ auk ami. 29 Ma ôpatu ba hêv ya ba yahalêm intu hamô haviḡ ya. Yahadum nômkama hatôm anêḡ lahaviḡ. Aêḡ ba miḡ hatak ya ba yahamô daluk ami.” 30 Avômalô bêḡ anôḡ elanô Yisu anêḡ abô êḡ ba êvhaviḡ.

Avômena ethak idum hatôm lami

31 Yisu hanaḡ hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êvhaviḡ yani nena, “Môlô ovaloḡ yenaḡ abô loḡ lôklokwanḡ, êḡ ma môlô ma yenaḡ ḡê ku anôḡ. 32 Ma tem noyala nôḡ avanôḡ. Ma nôḡ avanôḡ êḡ tem epole yak atu ba havuvi môlô loḡ vé.”

33 *Ma thêlô enaḡ viyaḡ, “Aisê! Yêlô ma Ablaham anêḡ limi ba anyôla ma

* 8:14: Jon 5:31-32; 7:28 * 8:15: Jon 12:47 * 8:16: Jon 5:30; 8:29 * 8:17: Lo 19:15 * 8:18: 1Jon 5:9 * 8:20: Jon 7:30 * 8:21: Jon 7:34; 13:33 * 8:23: Jon 3:31 * 8:28: Jon 3:14 * 8:33: Mat 3:9

miñ yêlôaniñ alañ ami. Ma honañ aêñ eka?”

³⁴ *Ma Yisu hanañ viyañ, “Yanañ avanôñ biñ êndêñ mólô nena nê takatu ba ethak idum kambom, êñ ma hatôm yak havalon i lon ba intu kambom habitak thêlôniñ alañ. ³⁵ Ma nê takatu ba ewa hêk lon buyañ ma iniñ alañ hamô. Ba intu nê êñ ma miñ unyak alañ anêñ thalalen te ami. Nakaduñ iyom intu unyak alañ anêñ avômalô wak nômbêñ intu sapêñ. ³⁶ Aêñ ba ya Nakaduñ yahapole mólônim yak vê, ma yak êñ tem miñ embalon mólô lon esak lonbô ami. ³⁷ Yahayala nena mólô ma Ablaham anêñ limi, ma donjom yenañ abô ma miñ hamô mólônim kapôlômim ami. Ba intu udum ek unjgwik ya vônô. ³⁸ Yahathak yahanañ abô hathak nômkama takatu ba Wakamik hathak hik thô hadêñ ya. Ma mólô othak udum hatôm atu ba olanô hêk lemimambô.”

³⁹ *Thêlô enañ viyañ, “Ablaham ma yêlôaniñ wakamik.”

Ma Yisu hanañ hadêñ thêlô, “Mólô ma Ablaham anêñ limi, êñ ma tem nosopa anêñ bôk lo lon. ⁴⁰ Odañô! Wapômbêñ hanañ abô avanôñ hadêñ ya ba yahanañ abô êñ hadêñ mólô. Ma lêk mólô udum ek unjgwik ya vônô! Ablaham miñ hadum aêñ ami. Ma mólô aisê? ⁴¹ *Mólô osopa lemambô iyom.”

Ma thêlô enañ, “Yêlô miñ avômena lon sawa ami. Wapômbêñ da intu yêlôaniñ wakamik. Ma o?”

⁴² Ma Yisu hanañ, “Yahalêm anêñ Wapômbêñ ba êntêk yahamô. Yani hêv ya ba yahalêm ma miñ yada yahalêm hathak yenañ auk ami. Ba intu Wapômbêñ mólônim Lemambô, êñ ma tem mólô lemimimbiñ ya aêñ iyom. ⁴³ Mólô ôdô yenañ abô. Ba intu mólô ôthôn yenañ abô denañ. ⁴⁴ *Sêbôk ba môñ anôn ma Sadañ anyô hik avômalô vônô mayaliv ba êntêk hadum aêñ haven denañ. Nôm

avanôn te miñ hamô haviñ yani ami. Ba intu hadô nôm avanôn sapêñ. Yani ma anyô abôyañ lôk abôyañ anêñ alañ. Aêñ ba abôyañ ma anêñ abô anôn ba intu hanañ abôyañ iyom. Ma mólônim lemambô ma Sadañ êñ ba anêñ nali ma mólô ba intu osopa anêñ lahaviñ. ⁴⁵ Ma ya anyô lon buyañ ba yahanañ abô avanôn. Ba intu mólô miñ ôêvhaviñ ya ami. ⁴⁶ *Mólô te hatôm injik yenañ kambom thô e? Yakô yenañ abô ma avanôn ma aisê ba miñ mólô ôêvhaviñ ya ami? ⁴⁷ *Wapômbêñ anêñ nali ma ethak elañô anêñ abô. Mólô ma miñ Wapômbêñ anêñ nali ami. Ba intu miñ olanô anêñ abô ami.”

Yisu hanañ abô hathak yanida

⁴⁸ *Avômalô Israél enañ Yisu anêñ abô viyañ, “Avanôn! O anyô Samalia te ba ngôk hamô haviñ o!”

⁴⁹ Ma Yisu hanañ, “Ngôk miñ hamô haviñ ya ami. Yahalovak Wakamik vibin. Ma mólô miñ olovak ya vibin ami. ⁵⁰ Miñ yada yahadum ek avômalô nebam ya ami. Mi. Anyô te intu hamô. Ba intu hadum ek avômalô nebam ya ma tem endañô avômalô iniñ abô. ⁵¹ *Yanañ avanôn biñ êndêñ mólô. Ôpatu ba hasopa yenañ abô ma tem miñ ema ami. Mi anôn.”

⁵² Avômalô Israél enañ, “Yêlô lêk ayala nena ngôk hamô haviñ o. Ablaham lôk plopet sapêñ bôk ema yôv. Ma donjom oda honañ, ‘Ôpatu ba hasopa yenañ abô ma tem miñ ema ami.’ ⁵³ O bêñ ek yêlôaniñ bumalô Ablaham, e? Yani bôk hama yôv! Ma plopet sapêñ bôk ema haviñ. Ma hoson nena o anyô bêñ e?”

⁵⁴ Êñ ma Yisu hanañ, “Yahabam yada, êñ ma nôm oyañ. Wakamik atu ba mólô olam nena unim Wapômbêñ, yani êñ intu habam ya. ⁵⁵ Ma donjom mólô miñ oyala yani ami ma mi. Ya ma yahayala yani katô ba yahanañ nena yahathôn yani palin, êñ ma tem

* 8:34: Lom 6:16,20 * 8:39: Mat 3:9 * 8:41: Ais 63:16 * 8:44: 1Jon 3:8 * 8:46: 2Ko 5:21; 1Pi 2:22 * 8:47: 1Jon 4:6 * 8:48: Mak 3:21-22 * 8:51: Jon 5:24

yambitak anyô abôyanj êtôm mômô. Aênj ba yahayala yani ba intu yahasopa anênj abô. ⁵⁶ Mômônim bumalô Ablaham bôk hayala nena tem yalêm ba lamavi anônj. Ma hayê yenanj waklavônj ênj ma hadum yani lamavi anênj dôênj.”

⁵⁷ Avômalo Israél enanj hadênj Yisu, “Anêm sondabênj miñ hatôm 50 ami denanj ma honanj nena bôk hôyê Ablaham. Hosau!”

⁵⁸ *Ma Yisu hanañ, “Yananj avanônj biñ êndênj mômô. Ablaham miñ habitak ami denanj, ma yada bôk yahamô yôv.” ⁵⁹ Thêlô elanj abô ênj ma ewa valu ek nijik yani esak. Ma donjom Yisu hêv i vê menañna hêk unyak mathenjanênj piklêvônj ba hi.

9

Anyô madaluk pusip

¹ Yisu havenj ba hi ma hayê anyô mapusip te. Sêbôk ba talêbô havathu ma mapusip. ² *Ma anênj nê ku enanj hik yani liñ, “Kêdônjwaga, opalê intu hadum kambom ba talêbô hawa ôpêntêk ba mapusip? Ôpênj da anênj kambom mena lambô lo talêbô iniñ e?”

³ *Ma Yisu hanañ, “Wapômbênj hadum ku ênj hathak ôpênj ek avômalo pik nêgê. Ma miñ ôpênj mena lambô lo talêbô iniñ kambom ami. Mi. ⁴ Deda hêk denanj ba alalô nandum ôpatu ba hêv ya ba yahalêm anênj ku. Bôlôvônj tem êyô ba miñ hatôm anyô nindum ku ami. ⁵ *Yahamô pik ma ya ma avômalo pik iniñ deda.”

⁶ *Ênj ma yani hasôwapôk hathak pik ma hayelanj aleba habitak malim. Ma hawa ba hatak hathak anyô mapusip ênj madaluk. ⁷ Ma hanañ hadênj yani, “Nu usik o êndôk kasuk Siloam.” (Athênj Siloam ênj anênj ôdônj nena, “Êv yani ba hi.”) Ma ôpênj hi hathik i. Ma hale halêm hathak lonjô ma lêk hayê tak mavi.

⁸ Yanida anênj avômalo lôk avômalo takatu ba bôk eyala yani êyê ôpênj ma

enanj, “Êntêk ma anyô petenak sêbôk e?” ⁹ Ma doho enanj, “Ôpênj intu.”

Ma vi enanj, “Mi, anyô yanj ba hatôm ôpênj.”

Ma donjom ôpênjda hanañ, “Ya ênj êntêk.”

¹⁰ Ma thêlô enanj hik yani liñ, “Aisê ba malem daluk hakyav?”

¹¹ Ma hanañ, “Ôpatu ba elam nena Yisu, hayelanj pik haviñ wapôk aleba hatôm pik malim ma hatak hathak yamalenj. Yôv ma hanañ nena, ‘Nu kasuk Siloam ma usik o.’ Ênj ma yaha yahathik ma yamalenj hakyav.”

¹² Ma thêlô enanj hik yani liñ, “Ôpênj hamô êsê?”

Ma yani hanañ, “Yahathônj paliñ.”

Palisi enanj abô hadênj anyô madaluk hakyav

¹³ Ênj ma thêlô ewa anyô madaluk pusip atu ba lêk mavi hi ek Palisi. ¹⁴ Lêk Sabat ma Yisu hadum ku ênj. ¹⁵ Aênj ba Palisi enanj hik yani liñ hatôm atu ba avômalo enanj hik yani liñ, “Malem hakyav aisê?” Ma yani hanañ, “Ôpênj hatak pik malim hathak yamalenj ma yahathik ma lêk yahayê tak.”

¹⁶ Ma Palisi doho enanj, “Anyô ênj miñ halêm anênj Wapômbênj ami ek malê nena habuliñ Sabat.”

Ma donjom vi enanj, “Anyô kambom hatôm indum lavônj anênj aênj e?” Ma thêlô evak i vose hi ôdônj ju.

¹⁷ *Yôv ma thêlô enanj hik anyô madaluk pusip ênj liñ hathak lonjô, “Yani hadum anêm malem ba hakyav. Ma honanj aisê hathak yani?”

Ma ôpênj hanañ, “Yani ma plopet te.”

¹⁸ Ma Israél iniñ nê bênjbênj miñ êvhaviñ nena sêbôk ma yani mapusip ma donjom lêk habitak mavi ami. Ba intu elam lambô lo talêbô ba êlêm. ¹⁹ Ma enanj hik thai liñ, “Mamunim nalum êntêk e? Talêbô bôk havathu ba mapusip e? Aisê ka lêk hayê tak?”

* 8:58: Jon 1:1 * 9:2: Ese 18:20; Luk 13:2,4 * 9:3: Jon 11:4 * 9:5: Mat 5:14; Jon 8:12 * 9:6: Mak 8:23 * 9:17: Jon 4:19

20 Ma talêbô lo lambô enañ, “Avanôn! Ôpêntêk ma yaianin okna. Talêbô hawa ma bôk mapusip yôv. 21 Ma donjom madaluk hakyav lôk opalê hadum yani madaluk mavi, êñ ma yai athôn palin. Yani bôk anyô muk yôv ba nonañ injik yanida lin.” 22 Israel inin nê bêñbêñ bôk enañ nena anyôla hanañ nena Yisu ma Mesia, êñ ma tem nênem ôpêñ vê. Aêñ ba intu thai êkô 23 ba enañ, “Yani bôk anyô muk yôv ba nonañ injik yanida lin.”

24 Yôv ma elam ôpatu ba madaluk mavi hathak lonbô ma enañ, “Ondam Wapômbêñ anêñ athêñ ma onañ abô avanôn! Ôpêñ ma anyô kambom! Aêñ e?”

25 Ma yani hanañ, “Injo! Ôpêñ anyô mavi mena anyô kambom la! Nôm atu ba yahayala katô, sêbôk ma yamalen pusip ma lêk yamalen hakyav!”

26 Ma enañ hik yani lin, “Yani hadum malê hadêñ o ba malem hakyav?”

27 Ma yani hanañ, “Lêk ya-hanañ yôv hadêñ môlô, ma môlô lemimôndôn kôtôn. Môlô udum ek nodanô esak lonbô ek numbitak anêñ nê ku e?”

28 Êñ ma Palisi enañ abôma lôk ethañ yani nena, “Oda intu hosopa ôpêñ! Ma yêlô ma asopa Mose iyom! 29 Alalô ayala nena Wapômbêñ bôk hanañ abô hadêñ Mose. Ma donjom ôpêñ anêñ lon ma yêlô athôn palin.”

30 Ma ôpêñ hanañ, “Aêñ e? Môlô ôthôn ôpêñ anêñ lon, e? Odañô! Yani hadum yamalen mavi. 31 *Wapômbêñ hathak halanô nê idum kambom inin abô e? Mi. Halanô nê thêthôn atu ba esopa anêñ abô iyom. 32 Sêbôk aleba lêk ma miñ ayê anyô te hadum ba anyô mapusip te habitak mavi ami. 33 Wapômbêñ miñ hêv ôpêñ ba halêm ami, êñ ma miñ hatôm indum nômlate ami.”

34 *Palisi elanô aêñ ba enañ, “Waklavôn lemtambô havathu o,

ma hubup lôk kambom ma aisê ka hudum ek ôndôn yêlô? Dô!” Êñ ma ilupunin ôpêñ.

Palisi ma hatôm nê malenin pusip

35 Yisu halanô nena ilupunin ôpêñ ba intu hi ek êmbôlêm yani. Hapôm ma hanañ, “Hôêvhavin Anyô Anêñ Nakaduñ atu e?”

36 Ma yani hanañ, “Anyô bêñ, anyô êñ ma opalê? Onañ êndên ya ek yanêmbin yani.”

37 Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Bôk hâyê yani yôv. Ondanô! Yani êñ êntêk ba hanañ abô havin o.”

38 Ma ôpêñ hanañ, “Anyô Bêñ, yahêvhavin.” Êñ ma yani halek vadôn lêlô hadêñ Yisu.

39 Ma Yisu hanañ, “Yahalêm pik ek yanan avômalô inin kambom bêñ ek nê malenin pusip tem nêgê tak ma nê éyê tak tem malenin pusip.”

40 *Ma Palisi doho êmô ba elanô abô êñ. Ma enañ hik yani lin, “Aisê! Yêlô ma nê malenin pusip havin e?”

41 Ma Yisu hanañ, “Malenin pusip, êñ ma kambom mi. Ma donjom môlô othak onañ, ‘Yêlô athak ayê tak.’ Ba intu môlônim kambom havalon môlô lon denañ.”

10

Yisu ma boksipsip inin alan

1 Yisu hanañ, “Yanan avanôn bin êndên môlô. Ôpatu ba hasôv lôk kisi ma miñ habitak hayô kola abôlêk ek enja boksipsip ami, yani ma anyô vani lôk anyô kambom. 2 Ma anyô hathak habitak hayô kola abôlêk ba hi, intu boksipsip inin alan. 3 Anyô hayabin kola halate abôlêk vê ek boksipsip alan enja anêñ bok. Halam tomtom inin athêñ ma elanô ba halom i hi yain. 4 Yani hawa anêñ boksipsip sapên ele yain yôv ma hamôn ma boksipsip even yam. Boksipsip eyala alañsi lenselo ba intu esopa i. 5 Ma anyô yan ma êthôn ôpêñ laselo palin ba intu êsôv ma miñ ethak esopa

* 9:31: Sng 34:15 * 9:34: Sng 51:5 * 9:40: Mat 15:14

ami.” ⁶ Yisu havuñ abô ba miñ eyala anêñ ôdôn ami.

⁷ Aêñ ba Yisu hanañ hathak lonbô nena, “Avanôn! Yanañ êndên mólô nena yada ma hatôm kola abôlêk ek boksipsip nêyô kola kapô. ⁸ *Avômalô sapên atu ba êmôn ek ya ma nê vani lôk nê kambom. Ma donjom boksipsip miñ elanô thêlô lenjnselo ami. ⁹ Yada ma kola abôlêk. Anyô te halêm hadên ya ba hayô kola kapô ma Wapômbên tem nêm yani bulubiñ. Ôpên tem ni ba êlêm êmô kola kapô ma tem êpôm nô mavi ek enjañ. ¹⁰ Anyô vani halêm ek enja boksipsip vani lôk injik i vônô lôk imbuliñ i. Ma donjom yahalêm ek neja lôkmala atu ba êmô thêlô kapôlônjiñ siñ.

¹¹ * “Ya ma boksipsip iniñ alañ mavi ba yahatak yenañ lôkmala ek nêm boksipsip sa. ¹² *Alañ anêñ nê ku ma miñ boksipsip iniñ alañ ami. Ba êyê avuñ yatap te halêm ma tem netak boksipsip nê mô ma nêsôv ba ini. Ma avuñ yatap tem indupunij i ba nêsôv mayaliv. ¹³ Alañ anêñ nê ku ma lenjnhaviñ vuli iyom ma miñ lenjnhiki hathak boksipsip ami. Ba intu thêlô êsôv ba i.

¹⁴ “Yada iyom intu boksipsip iniñ alañ mavi. Yahayala yenañ boksipsip ma thêlô eyala ya ¹⁵ *hatôm atu ba Wakamik hayala ya ma yahayala Wakamik. Ma yahatak yenañ lôkmala ek nêm boksipsip sa. ¹⁶ *Yenañ boksipsip doho miñ êmô kola êntêk kapô ami. Ma yahalam i ma tem nedañô yalenjnselo ma tem yandom i ba ni nêyô kola kapô ek nimbatak ôdôn donjom lôk alañ donjom iyom. ¹⁷ *Wakamik lahaviñ ya ba intu yalenjnhaviñ yani ek yatak yenañ lôkmala ma tem yanja esak lonbô. ¹⁸ Anyôla miñ hatôm nêm yenañ lôkmala vê ami. Mi. Yada yenañ yalenjnhaviñ ek yatak yenañ lôkmala. Yahatôm yatak ma yahatôm

yanja esak lonbô. Wakamik hanañ ek yandum aên.”

¹⁹ Avômalô Israel elanô abô êñ ma evak i vose hi ôdôn ju hathak lonbô. ²⁰ Ma bên anôn enañ nena, “Ngôk kambom hamô haviñ yani ba anên auk molo. Aisê ka mólô olanô anên abô?”

²¹ Ma donjom vi enañ, “Mi! Anyô lôk ngôk te miñ hatôm enañ abô takên ami. Ma ngôk kambom miñ hatôm indum maleñ pusip mavi ami. Mi.”

Nê Israel miñ êvhaviñ ami

²² Waklavôn Êv Mek Ek Unyak Mathen hayô ba avômalô Israel i Jusalem ek nêgê.*

Lêk ma belej simbak ²³ ba Yisu havenj unyak mathen anên kapo dan te ba elam nena Solomon Anên Kapo Dan. ²⁴ Ma avômalô Israel ekalabu yani siñ ma enañ, “Huvuñ abô ba anjê ka tem onañ nena o ma opalê? O ma Mesia atu e? Êñ ma onañ bên.”

²⁵ Ma Yisu hanañ viyan nena, “Bôk yahanañ yôv hadên mólô lôk lavônjiñ takatu ba yahadum hathak Wakamik anên athên hik ya thô hadên mólô. Ma miñ ôêvhaviñ ya ami. ²⁶ Ek malê nena mólô ma miñ yenañ boksipsip ami ba intu miñ ôêvhaviñ ya ami. ²⁷ Yenañ boksipsip ma ethak elanô yalenjnselo. Yahayala thêlô ma thêlô ethak esopa ya. ²⁸ *Yahêv lôkmala atu ba tem nê mô êtôm wak nômbên intu sapên hadên yenañ avômalô ek miñ nema ami lôk miñ hatôm anyôla enja i vê ênjêk yabaheñ ami. ²⁹ Wakamik hêv i hadên ya, ma yani ma bên ek nômkama sapên ba miñ hatôm anyôla nêm thêlô vê ênjêk Wakamik ban ami. ³⁰ Yai lôk Wakamik ma donjom iyom.”

³¹ Avômalô Israel ewa valu hathak lonbô ba idum ek nijik Yisu vônô. ³² Ma Yisu hanañ hadên thêlô, “Mólô bôk ôyê lavônjiñ mavi bên anôn atu ba yahadum yôv. Ku êñ ma Wakamik

* **10:8:** Jer 23:1-2; Ese 34:2-3 * **10:11:** Sng 23:1; ALK 7:17 * **10:12:** Ap 20:29 * **10:15:** Mat 11:27; 1Jon 3:16 * **10:16:** Ais 56:8; Ese 34:23 * **10:17:** Plp 2:8-9 * **10:22:** Sêbôk ba avômalô lonj buyañ ibuliñ unyak mathen ma avômalô Israel ik vovak. Vêm ma êv mek ek unyak mathen hathak lonbô. Ba intu avômalô Israel lenjhabi waklavôn êñ. * **10:28:** Jon 3:16; 6:39

hêv hadêḡ ya. Ma lavôḡḡḡ alisê intu yenaḡ kambom ba udum ek uḡḡwik ya esak valu?”

³³ *Ma thêlô enaḡ viyaḡ, “Yêlô adum ek naḡḡik o esak valu ek malê nena honaḡ abôma hathak Wapômbêḡ nena oda ma Wapômbêḡ. Ma doḡtom o ma anyô pik iyom. Ma miḡ yêlô leḡḡḡḡḡḡḡḡ la ami. Mi.”

³⁴ Ma Yisu hanaḡ, “Môlô da unim abô balabuḡ te hanaḡ nena, ‘Wapômbêḡ da halam môlô nena wapômbêḡ.’ *Kapya Yeḡ 82:6*

³⁵ “Odaḡô! Abô atu ba hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya ma avanôḡ ba bôk hêv hadêḡ avômalô takatu ba halam i nena, ‘wapômbêḡ’.” ³⁶ Ma hatak ya hatôm anêḡ anyô ek yalêm pik êntêk ba intu ya ma wapômbêḡ hatôm môlô. Ma doḡtom ya ma nakaduḡ ba intu ya ma bêḡ ek môlô. Aêḡ ba yahanaḡ nena, ‘Ya ma Wapômbêḡ Nakaduḡ’ ma yahanaḡ abôma hathak Wapômbêḡ aisê ba intu onaḡ ya bêḡ? ³⁷ Yahadum ku takatu ba Wakamik haḡum ba intu nônêmimbiḡ ya. ³⁸ *Ma ôdô nônêmimbiḡ ya, êḡ ma nônêmimbiḡ lavôḡḡḡ iyom. Nônêmimbiḡ yenaḡ ku takatu ek êndôḡ môlô ek noyala katô nena Wakamik hamô ya kapô ma yahamô Wakamik kapô.” ³⁹ Êḡ ma idum ek nebalon yaḡ esak lonḡbô. Ma doḡtom hêv i vê hêk thêlô ba hi.

⁴⁰ *Ma habup hayô ḡaḡ Jolodaḡ ba hi ma hamô lonḡ sêbôk ba Jon hathik avômalô halôk ⁴¹ ma avômalô bêḡ anôḡ i hadêḡ yaḡ ma enaḡ, “Avanôḡ! Jon miḡ haḡum lavôḡḡḡḡḡḡḡ te ami. Ma doḡtom abô takatu ba yaḡ hanaḡ hathak ôpêntêk ma avanôḡ.” ⁴² Ma avômalô lonḡ êḡ bêḡ anôḡ êvhaviḡ yaḡ.

11

Lasalus hama

* **10:33:** Wkp 24:16 * **10:38:** Jon 14:10-11 * **10:40:** Jon 1:28 * **11:1:** Luk 10:38-39 * **11:2:** Jon 12:3 * **11:4:** Jon 9:3 * **11:16:** Mak 14:31 * **11:16:** Abô Glik “Didimus” anêḡ ôdôḡ ‘anyô lopopek’.

¹ *Anyô te hapôm lijiḡ ba anêḡ athêḡ nena Lasalus. Yaḡ ma anyô Betani. Betani êḡ ma avi loyaḡ Malia lo Mata iniḡ malak ôdôḡ. ² *Malia êḡ atu ba yaḡ haḡḡasô nôḡm ôv mavi hayô hamô Anyô Bêḡ va ma haya lopali vê hathak wakadôk ḡaḡ. Anyô lijiḡ êḡ ma Lasalus, Malia atu limalô. ³ Ma avi lo yaḡ êv abô hadêḡ Yisu nena, “Anyô bêḡ, anêm anyô môlô hapôm lijiḡ.”

⁴ *Yaḡ halaḡô abô êḡ ma hanaḡ nena, “Lijiḡ êḡ anêḡ anôḡ ma miḡ ḡama ami. Lijiḡ êḡ habitak ek injik Wapômbêḡ anêḡ lôkmaḡḡḡḡ thô. Ma lôkmaḡḡḡḡ êḡ tem injik ya Nakaduḡ anêḡ lôkmaḡḡḡḡ thô aêḡ iyom.” ⁵ Yaḡ lahaviḡ Mata lo yaḡ Malia ma Lasalus bêḡ anôḡ. ⁶ Ma doḡtom yaḡ halaḡô nena Lasalus hapôm lijiḡ ma miḡ hi kethêḡ ami ma hamô lonḡ êḡ hatôm wak ju.

⁷ Êḡ ma hanaḡ hadêḡ ḡê ku, “Alalô nabôana Judia.”

⁸ Ma thêlô enaḡ, “Kêdôḡwaga, lonḡ êḡ ma waksêḡḡyôk ma avômalô Israeḡ idum ek nijik o vônô esak valu! Ma hudum ek ômbônu eka?”

⁹ Ma hanaḡ, “Wakma laumiḡ ba lahavuḡḡ hadêḡ wak te, aêḡ e? Ma pik êntêk êḡ anêḡ deda habi ba anyô êyê tak. Ma tem miḡ nêndôk ami. ¹⁰ Ma bôlôvôḡḡ ma deda mi ba anyô evenḡ ma tem nêndôk.”

¹¹ Vêm ma hanaḡ, “Alalôaniḡ anyô môlô Lasalus hêk sôm ba tem yana ek yaḡḡḡḡḡ liḡ.”

¹² Ma ḡê ku enaḡ, “Anyô Bêḡ, dô! Hêk sôm ek lijiḡ etak yaḡ ba imbitak mavi.” ¹³ Thêlô esoḡ nena hanaḡ hathak Lasalus hêk sôm la. Ma doḡtom mi. Hanaḡ hathak Lasalus anêḡ ḡama.

¹⁴ Ba intu hanaḡ bêḡ nena, “Lasalus lêk hama ¹⁵ ba miḡ yahamô haviḡ ami ba intu yaleḡḡmavi. Ma tem yanêm môlô sa ek nônêmimbiḡ. Alôana i!”

16 *Êņ ma Tomas anêņ athêņ yan nena Didimus* hanaņ hadêņ nê ku vi nena, “Alôana imbiņ yani ek nijik alalô vônô imbiņ.”

Yisu ma lôkmala anêņ ôdôņ

17 Yisu thêlô êyô Betani ma yani halanô nena Lasalus bôk hêk siô hatôm wak ayova. 18 Loņ êņ hamô habobo Jelusalem ba hatôm kilomita lô iyom. 19 Ma avômalô Israeļ bêņ anôņ êlêm ek nênem Malia lo Mata thêvô. 20 Mata halanô nena Yisu lêk halêm êņ ma hi ek êņjê. Malia ma hamô unyak.

21 Ma Mata hanaņ, “Anyô Bêņ, hômô loņ êntêk ma yenaņ livôņ tem miņ ema ami. 22 Ma doņtom yahayala nena malêla takatu ba honaņ hik Wapômbêņ liņ, êņ ma tem yani indum.”

23 Ma Yisu hanaņ, “Livôm tem imbiyô esak loņbô.”

24 *Ma Mata hanaņ, “Avanôņ! Pik lo leņ anêņ daņ ba avômalô iviyô ma tem yani imbiyô imbiņ.”

25 Ma hanaņ, “Yada ma anyô yahik avômalô liņ lôk yahêv lôkmala hadêņ i. Ma ôpatu ba hama ma doņtom hêvhaviņ ya, ôpêņ tem êmô lôkmala. 26 Avômalô takatu ba êvhaviņ intu ewa lôkmala anôņ ma tem miņ nema ami. Hôêvhaviņ abô êntêk mena mi e?”

27 *Ma Mata hanaņ, “Anyô Bêņ! Avanôņ! Yahêvhaviņ nena o ma Mesia lôk Wapômbêņ Nakaduņ atu ba bôk hanaņ nena tem êlêm pik êntêk.”

28 Êņ ma Mata hi hanaņ yaôna hadêņ Malia, “Kêdôņwaga hayô ba halam o.” 29 Malia halanô abô êņ ma haviyô kethêņ ba hi ek êņjê. 30 Yisu hamô loņ atu ba Mata hapôm yani halôk ma miņ hayô malaklêvôņ ami. 31 Avômalô Israeļ takatu ba êmô unyak haviņ Malia ek nênem yani thêvô êyê haviyô kethêņ ba hi yaiņ ma esopa ba i. Thêlô eson nena hi ek endan emberņ siô la. 32 Malia hi hayô loņ atu ba Yisu hamô ma hayê yani. Ma halek vadôņ lêlô habobo Yisu valuvi

ma hanaņ, “Anyô Bêņ, hômô loņ êntêk ma tem miņ livôņ ema ami.”

33 Yani halanô Malia lôk avômalô iniņ asêņ malêņ ba lamalaiņ lôk lahiki bêņ anôņ. 34 Ma hanaņ, “Môlô ôdô yani hêk êsê?”

Ma thêlô enaņ, “Anyô Bêņ, ôlêm nôņgô.”

35 Enaņ aêņ ma halan.

36 Ma avômalô Israeļ takêņ enaņ, “Alikak! Yani lahaviņ ôpêntêk bêņ anôņ.”

37 *Ma doņtom doho enaņ, “Anyô êņ hadum ba nê maleņiņ pusip êyê tak. Ma tem indum aêņ iyom êndêņ ôpêntêk ba miņ hatôm ema ami.”

Yisu hik Lasalus liņ hathak loņbô

38 Yisu lamalaiņ ba lahiki bêņ anôņ hathak loņbô aleba hi hayô siô. Siô êņ ma valu abyañ te ba epesaņ hêk dumlolê. Ma valu te hamô lôv abôlêk siņ. 39 Ma hanaņ, “Nônêm valu vê!”

Mata, anyô ŋama êņ anêņ livavi, hanaņ, “Anyô Bêņ, bôk hêk siô hatôm wak ayova ba kupik bôk ôvpalê.”

40 Ma hanaņ, “Lêk yahanaņ hadêņ o yôv! Hôêvhaviņ, ma tem nôņgô Wapômbêņ anêņ lôkmaņgiņ.”

41 Êņ ma thêlô êv valu vê. Ma hayê leņ ma hanaņ, “Wakamik! Hothak holanô yenaņ abô ba yalenmavi. 42 Yada yahayala yôv nena wak nômbêņ intu ma holanô yenaņ abô. Ma doņtom yahanaņ abô êntêk ek nênem avômalô takêntêk sa ek nênemimbiņ nena hôêv ya ba yahalêm.”

43 Êņ ma halam lôklala nena, “Lasalus, ôlêm yaiņ!” 44 Ma hatak siô ba hale yaiņ. Ivuvi va lo baņ hathak sôp seleņ ma thohavloma ma ivuliv hathak sôp. Ma Yisu hanaņ hadêņ thêlô, “Nopole sôp vê ek ni.”

45 *Ma avômalô Israeļ takatu ba elañ haviņ Malia êyê nôm atu ba Yisu hadum ba bêņ anôņ êvhaviņ. 46 *Ma doņtom vi i hadêņ nê Palisi ma enaņ hathak nôm takatu ba yani hadum.

* 11:24: Jon 6:40 * 11:27: Jon 6:69 * 11:37: Jon 9:6-7 * 11:45: Jon 7:31 * 11:46: Luk 16:31 * 11:47: Elam iniņ kaunsil nena “Sanhedlin”.

47 Êñ ma nê bêñbêñ êbôk da lôk nê Palisi takatu ba elam nena Sanhedlin* elam sa te ba enañ nena, “Ôngô! Anyô êntêk hadum lavôññ bêñ anôñ. Ma alalô ayê loñ eka? 48 Atak yani ba hadum ku êñ, ma tem avômalô sapêñ nêñemimbiñ. Êñ ma Lom tem nêlêm nimbuliñ alalôaniñ unyak mathenñ lôk avômalô sapêñ.”

49 Ma thêlôniñ anyô te anêñ athên nena Kaiapas. Ma sondabêñ êñ ma yani hatôm anyô bêñ habôk da ba hanañ hadêñ thêlô nena, “Môlô molo e? 50 Odañô! Môlô ôthôñ auk êntêk paliñ e? Anyô te hama êñ ma nôñ yaôna. Ma avômalô Israeñ sapêñ ema êñ ma malaiñ bêñ. Aêñ ba mavi ek anyô te iyom ema ek nêñ avômalô bêñ anôñ sa.”

51-52 *Sondabêñ êñ ma Kaiapas hatôm anyô bêñ habôk da. Ba intu hanañ abô loñ kapô atu ba tem injik anôñ nena Yisu tem ema ek nêñ avômalô Israeñ sa lôk isup Wapômbêñ anêñ nali takatu ba êmô mayaliv esak doñtom ek malê nena miñ hama ek nêñ avômalô Israeñ iyom sa ami. Ma Kaiapas miñ hanañ abô êñ hatôm yanida anêñ auk ami. 53 *Nê bêñbêñ elañô Kaiapas anêñ abô ma êbôlêm loñôndê ek nijik Yisu vônô.

54 Êñ ma Yisu hatak avômalô Israeñ ma hi Eplaim atu hamô habobo loñ thiliv ek êmô imbiñ anêñ nê ku doho ba intu miñ haveñ Israeñ malêvôñ ami.

55 Avômalô Israeñ iniñ waklavôñ Hale ba Hi habobo. Ma avômalô lomalak bêñ anôñ i daku Jelusaleñ ek nêpôpêk i ek nêgê waklavôñ êñ. 56 Ma thêlô imiñ unyak mathenñ anêñ piklêvôñ ek nêmbôlêm Yisu. Ma thêlôda enañ hadêñ i, “Môlô lemhabi aisê? Yani tem êlêm êñjê waklavôñ êntêk imbiñ mena mi e?” 57 Ma doñtom nê bêñbêñ êbôk da lôk nê Palisi enañ lôklokwanñ hadêñ avômalô, “Anyô te hayê nena Yisu hamô êsê êñ ma enañ bêñ ek nebalonñ yani.”

12

Malia hathik Yisu va (Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

1 *Wak bahenñvi ba lahavute hêk denañ ek êyô waklavôñ Hale ba Hi. Ma Yisu hi Betani, Lasalus anêñ loñ, ôpatu ba yani hik liñ hathak loñbô hêk ñama. 2 *Êñ ma thêlô engabôm nôñ leññmavi ek yani. Mata hathô nôñ ma Lasalus hamô haviñ nê takatu ba eyañ nôñ haviñ Yisu. 3 *Ma Malia hawa kolopak nôñ ôv mavi hamô kapô ba anêñ vuli ma bêñ anôñ ba hançasô hayô hamô Yisu va kapô luvi. Ma hathav lôthôk vê hathak yanida wakadôk ñauñ. Ma nôñ ôv mavi atu anêñ ôv haveñ unyak kapô êñ sapêñ.

4 Ma Yisu da anêñ nê ku te elam nena Judas Iskaliot ôpatu ba tem enañ yani bêñ hayê ba hanañ, 5 “Nôm ôv mavi êñ ma anyô hadum ku sondabêñ daluk te ek nêñ vuli! Ma lêk engasô oyañ iyom! Nanêm nôñ êñ ek anyô vi nêñem vuli ba naja valuselenñ ek nanêm êndêñ avômalô siv.” 6 Judas anêñ ku hayabiñ avômalô êvhaviñ iniñ valuselenñ ma doñtom anyô vani te ba hathak hawa vi vani hatôm yanida anêñ lahaviñ. Ba intu hanañ aêñ. Ma miñ lahiki hathak avômalô siv ba hanañ ami.

7 Ma Yisu hanañ, “Notak yani. Avi êñ hapôpêk yenañ ñama. 8 *Avômalô siv tem nêñem imbiñ môlô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Ma doñtom tem miñ yamô imbiñ môlô sawa daim ami.”

9 Avômalô Israeñ bêñ anôñ elañô nena Yisu hamô Betani. Êñ ma i ek nêgê yani. Thêlô miñ i ek nêgê yani iyom ami. Mi. Leññhaviñ nêgê Lasalus imbiñ, ôpatu ba Yisu hik liñ hathak loñbô hêk ñama. 10-11 *Ba intu avômalô Israeñ bêñ anôñ êvhaviñ ba esopa Yisu. Ma nê bêñbêñ êbôk da evak abô ek nijik Lasalus vônô imbiñ Yisu.

* 11:51-52: Jon 10:16 * 11:53: Jon 5:18 * 12:1: Jon 11:1,43 * 12:2: Luk 10:40 * 12:3: Luk 7:37-38 * 12:8: Lo 15:11 * 12:10-11: Jon 11:45

Yisu habitak hayô Jelusalem hatôm kin

(*Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:29-40*)

12 Haviyô hayaŋ ma avômalô nômbênj atu ba bôk i Jelusalem ek nêgê waklavônj Hale ba Hi elanô nena Yisu havenj ba hi Jelusalem. 13 *Ma ewa nôkyalô thaŋaŋ ba i êpôm Yisu ma elam kaêk nena, “Osana!”

“Wapômbênj nêma lamavi êndênj ôpatu ba halêm hathak Anyô Bênj anênj athênj!” *Kapya Yen 118:25-26*

“Wapômbênj nêma lamavi êndênj avômalô Israêl ininj Kin!”

14 Yisu hawa bok donjki map te ba hayô hamô hatôm atu ba bôk eto halôk Wapômbênj anênj kapya nena,

15 “Môlô avômalô Saion minj nôkô ami. Ôngô! Unim kin halêm!

Yani hayô hamô bok donjki nakadunj te ba halêm!” *Sekalaia 9:9*

16 *Nê ku êyê nôma takênj ma donjtom êthônj anênj ôdônj palinj. Ma Yisu hama ba haviyô hathak loŋbô ma minj leŋinhabi abô takatu ba bôk eto halôk Wapômbênj anênj kapya. Ênj ma eyala nena abô ênj eto hathak Yisu da lôk leŋinhabi nôma takatu ba idum hadênj yani.

17 Avômalô takatu ba bôk êyê Yisu halam Lasalus hêk siô ba hik linj hathak loŋbô enanj havenj denanj ba abô ênj hi mayaliv. 18 Aênj ba avômalô bênj anônj elanô nena Yisu bôk hadum lavônjinj ênj. Ba intu etak Jelusalem ba i ek nêpôm yani. 19 Nê Palisi êyê ma thêlôda enanj hadênj i, “Ôngô! Avômalô sapênj lêk esopa yani ba alalôaninj ku anônj mi.”

Yisu anênj ku hayô

20 Avômalô loŋ buyanj doho i daku Jelusalem ek nêgê waklavônj Hale ba Hi ba nênem yenj imbinj avômalô Israêl. 21 Ma i hadênj Pilip, anyô Bet-saida anênj Galili. Ma enanj hik yani

linj, “Anyô bênj, yêlô adum ek nagê Yisu.” 22 Ênj ma Pilip hi hanaŋ hadênj Andulu ba thai i enanj hadênj Yisu.

23 *Ma Yisu hanaŋ, “Wakma lêk hayô yôv ek injik Anyô Anênj Nakadunj anênj lôkmanjinj thô.

24 *Yanaŋ avanônj binj êndênj môlô. Yanvêk te minj evatho halôk pik ami, ênj ma tem minj injik anônj ami. Tem ida êmô aênj. Ma donjtom yanvêk atu ba evatho halôk pik, ênj ma hama ba tem injik anênj anônj bênj anônj.

25 *Anyô te lahavinj anênj lôkmala bênj anônj ênj ma anênj lôkmala ênj tem nêma yak ba mi. Ma anyô te hapôlik hathak anênj lôkmala pik êntêk ênj ma tem embaloŋ anênj lôkmala ênj loŋ wak nômbênj intu sapênj. 26 Ôpatu ba hadum ek indum yenaŋ ku ma esopa ya ba loŋ atu ba yahamô ma tem êmô imbinj. Ma Wakamik tem enanj abô mavi esak ôpênj.

27 * “Lêk yalenjmalainj bênj ba hatôm yanaŋ nena, ‘Wakamik, nêma ya bulubinj.’ Dô! Yahalêm ek yandum ku ênj. 28 Wakamik, nunjgwik anênj lôkmanjinj thô!”

Ênj ma kaêk te halam anênj malak leŋ nena, “Bôk yahik yenaŋ lôkmanjinj thô yôv. Ma tem yandum esak loŋbô.” 29 Avômalô nômbênj atu iminj loŋ ênj elanô abô ênj ba enanj, “Kakalu!” Ma doho enanj, “Anjela te hanaŋ abô hadênj yani!”

30 Ma Yisu hanaŋ nena, “Kaêk ênj halêm ek nêma môlô sa. Yani minj halam ek nêma ya sa ami ma mi. 31 Ku nenaŋ avômalô pik bênj lêk hayô yôv. Ba tem nimbi pik êntêk anênj anyô bênj kambom atu ni. 32 *Ma tem nênem ya linj êtôm sêbôk ba Mose hathôkwênj umya dahô hathak a ek endom avômalô sapênj nêlêm êndênj ya.” 33 *Yisu hanaŋ abô ênj ek injik loŋôndê atu ba tem nijik yani vônô esak alovalanjanjinj thô.

* 12:13: Jon 1:49 * 12:16: Jon 2:22 * 12:23: Jon 13:31-32; 17:1 * 12:24: 1Ko 15:36 * 12:25: Mat 16:25 * 12:27: Sng 6:3; 42:5; Mat 26:38 * 12:32: Jon 3:14 * 12:33: Jon 18:32 * 12:34: Sng 110:4; Ais 9:7; Dan 7:14

³⁴ *Ma avômalô nômbênj atu enañ, “Abô balabuñ hanañ nena Mesia atu tem êmô êtôm wak nômbênj intu sapênj ba yêlô ayala abô êñ. Ma honañ nena nêsôkwênj o Anyô Anênj Nakaduñ esak a. Anyô Anênj Nakaduñ êñ ma opalê?”
³⁵ *Ma Yisu hanañ, “Sawa bidonj iyom ma deda tem êmô imbinj môlô. Ba ôpatu havenj momañiniñ ma hathônj nena tem ni êsê. Aênj ba intu môlô nombenj yapinj êña tem momañiniñ êyô môlô vov! ³⁶ *Deda hamô havinj môlô denañ. Aênj ba nônêmimbinj yani ek môlô tem numbitak deda anênj avômalô.” Yisu hanañ abô êñ yôv ma hatak thêlô ba hi hakopak.

Avômalô bêñ anônj miñ êvhavinj Yisu ami

³⁷ Yisu bôk hadum lavônjinj loma-loma hêk avômalô maleñinj. Ma donjom miñ êvhavinj yani ami ³⁸ ek plopet Aisaia anênj abô injik anônj nena,
 “Anyô Bênj, opalê lêk hêvhavinj alalôaniñ abô?

Ma opalê lêk hayê anêm lôklokwanj atu ba bôk huik thô?
 Mi anônj.” *Aisaia 53:1*

³⁹ Avômalô iniñ lôklokwanj mi ek nêmmimbinj ba intu plopet Aisaia bôk hanañ hêk Wapômbênj anênj kapya aêntêk,

⁴⁰ “Yani habi thêlô maleñinj sinj ma hik thêlôninj auk sinj ek miñ nêgê esak maleñinj lôk neyala ênjêk iniñ auk ba nêmbô nêlêm êndênj ya ek yandum thêlô mavi ami.” *Aisaia 6:10*

⁴¹ *Aisaia bôk hayê Yisu anênj lôkmanjinj. Aênj ba yani hanañ abô êñ hathak Yisu.

⁴² *Ma avômalô Israeël iniñ nê bêñbênj doho êvhavinj Yisu ma donjom miñ enañ iniñ êvhavinj bêñ ami. Thêlô êkô ek Palisi nênnêm i vê ⁴³ *ba intu leñinjhavinj avômalô pik iniñ leñinjmavi bêñ anônj hamônj ek Wapômbênj anênj lamavi. ⁴⁴ Ma Yisu halam kaêk nena,

“Ôpatu ba hêvhavinj ya ma hêvhavinj ôpatu ba hêv ya ba yahalêm havinj. Miñ hêvhavinj ya iyom ami. ⁴⁵ *Ôpatu ba hayê ya, êñ ma hatôm hayê ôpatu ba hêv ya ba yahalêm. ⁴⁶ Yahalêm hatôm deda hamô pik ek opalêla takatu ba êvhavinj ya ma tem miñ nêmmô momañiniñ esak lonjbô ami.

⁴⁷ * “Yahalêm ek yanêm avômalô pik bulubinj. Ma miñ yahalêm ek yandum abô ek avômalô pik ami. Aênj ba opalêla takatu ba elañô yenañ abô ba miñ esopa ami ma tem miñ yandum abô ek i ami. ⁴⁸ Abô takêntêk ba yahanañ êñ iyom intu tem êtôm abô nindum abô esak êndênj pik lo leñ anênj danj ba opalê atu ba hadô ya ba miñ halañô yenañ abô ami, êñ ma tem yani indum abô. ⁴⁹ Ma Wakamik atu ba hêv ya ba yahalêm intu hêv abô êñ ba yahanañ. Miñ yada yahanañ yenañ abô ami. Ba intu tem nindum abô esak abô êñ iyom. ⁵⁰ Ma yahayala nena Wakamik anênj abô tem nêmm lôkmala atu ba nêmmô êtôm wak nômbênj intu sapênj. Aênj ba yahanañ abô takatu ba Wakamik hêv hadênj ya iyom.”

13

Yisu hathik nê ku venjinkapô

¹ Avômalô Israeël iniñ waklavônj Hale ba Hi habobo. Ma Yisu hayala nena anênj waklavônj etak pik ba ni ek Lambô lêk hayô. Yani hathak lahavinj anênj avômalô takatu ba êmô pik aleba hayô wakma hatak i. Ma dokte ma tem injik anênj lahavinj anênj anônj thô êndênj thêlô.

² *Yansin ma thêlô eyañ nômm êmô. Ma Sadan bôk halôk Judas la yôv ek enañ Yisu bêñ. Judas êñ ma Saimon Iskaliot nakaduñ. ³ *Ma Yisu hayala nena Wapômbênj hatak nômkama sapênj halôk yanida banj. Lôk hayala nena yanida halêm anênj Wapômbênj ba tem êmbôni êndênj Wapômbênj esak lonjbô. ⁴ Êñ ma hatak nômm hamô. Ma

* 12:35: Jon 8:12 * 12:36: Ep 5:8 * 12:41: Ais 6:1 * 12:42: Jon 9:22 * 12:43: Jon 5:44
 * 12:45: Jon 14:9 * 12:47: Jon 3:17 * 13:2: Luk 22:3; Jon 13:27 * 13:3: Jon 3:35; 16:28

habi anêḡ kwêv thô hatôm anyô athêḡ mi ma hawa sôp te ba havuvi hayô haven lamalim. ⁵ Ma hanḡasô ḡan halôk belev te ba hathik anêḡ ḡê ku veniḡ kapô. Ma haya vê hathak sôp atu ba havak hawê haven lamalim.

⁶ Yani hathik anyô vi iniḡ yôv ma hadum ek isik Saimon Pita anêḡ. Ma Pita hananḡ, “Anyô Bêḡ, hudum ek usik yavenkapô e?”

⁷ Ma hananḡ, “Hôthônḡ nôḡm atu ba lêk yahadum. Wak te am ka tem oyala.”

⁸ Ma Pita hananḡ, “Dô! Miḡ usik yavenkapô ami. Mi anônḡ.”

Ma hananḡ viyanḡ, “Miḡ yahathik o ami ma tem miḡ umbitak yenan avômalô te ami.”

⁹ Ma Saimon Pita hananḡ, “Anyô Bêḡ, êḡ ma usik yabahanḡ lôk yalenkadôk imbiḡ ma miḡ usik yavenkapô iyom ami.”

¹⁰ *Ma yani hananḡ hadêḡ ôpêḡ nena, “Anyô bôk hathik i yôv, ma miḡ isik i esak loḡbô ami. Isik va iyom ek malê nena liḡkupik ma mabuḡ. Ma môlô ma mabuḡ. Ma donḡtom miḡ sapêḡ mabuḡ ami.” ¹¹ Yisu lêk hayala ôpatu ba tem enanḡ yani bêḡ. Ba intu hananḡ, “Miḡ sapêḡ mabuḡ ami.”

¹² Yani havôkwiḡ thêlô veniḡ yôv ma hik anêḡ kwêv hathak loḡbô ma halôk hamô. Ma hananḡ hik thêlô liḡ, “Môlô oyala nôḡm atu ba lêk yahadum anêḡ ôdônḡ e? ¹³ Ya môlônim Kêdônḡwaga lôk môlônim Anyô Bêḡ ba intu môlô udum mavi ba olam ya nena ‘Kêdônḡwaga’ lôk ‘Anyô Bêḡ’. ¹⁴ *Ôḡḡô! Ya ma môlônim Anyô Bêḡ lôk Kêdônḡwaga ma donḡtom lêk yahathik môlô vemim hatôm anyô athêḡ mi. Aêḡ ba môlô sapêḡ nusik môlônim avômalô vi veniḡ aêḡ iyom. ¹⁵ *Yahik ku êḡ thô hadêḡ môlô ek nosopa yavenḡwam ba nundum êtôm atu ba lêk yahadum hadêḡ môlô. ¹⁶ *Yananḡ avanônḡ biḡ êndêḡ môlô. Anyô ku ma miḡ bêḡ ek anêḡ anyô bêḡ ami. Ma anyô atu ba hi ma miḡ bêḡ ek ôpatu

ba hêv yani ba hi ami. ¹⁷ Lêk môlô oyala auk takêḡ. Ba udum aêḡ ma tem Wapômbêḡ lamavi esak môlô.

Yisu hayala Judas anêḡ kambom (Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23)

¹⁸ “Ma miḡ yahananḡ abô êḡ hathak môlô sapêḡ ami. Yahayala môlô ḡê takatu ba yahalam yôv unim auk. Ma donḡtom abô atu ba hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya tem injik anônḡ aêntêk,

‘Ôpatu ba hayanḡ nôḡm haviḡ ya ma tem nêḡm vanḡwam liḡ ek embak ya esak.’ *Kapya Yen 41:9*

¹⁹ * “Nôm êḡ habitak ami denanḡ ma lêk yahananḡ hadêḡ môlô yôv ek waklavônḡ atu ba nôḡm êḡ habitak ma môlô tem nôḡnêḡmimbiḡ ya nena Yada Yahamô. ²⁰ *Yananḡ avanônḡ biḡ êndêḡ môlô nena ôpatu ba hawa anyô te atu ba yahêv hathôk thô, yani hawa ya thô haviḡ. Ma ôpatu ba hawa ya thô, hawa Ôpatu ba hêv ya ba yahalêḡm thô haviḡ.”

²¹ Yisu hananḡ yôv ma lamalain kambom. Ma hananḡ bêḡ nena, “Yananḡ avanônḡ biḡ êndêḡ môlô. Môlô te tem enanḡ ya bêḡ!”

²² Ma ḡê ku êthônḡ nena thêlô alisê intu tem indum nôḡm êḡ ba ititiḡ i mayaliv. ²³ ḡê ku ali atu ba Yisu hathak lahaviḡ bêḡ anônḡ hamô habobo yani. ²⁴ Ma Saimon Pita hik thô hathak wakadôk nena, “Onanḡ injik yani liḡ nena yani hananḡ hathak opalê.”

²⁵ Êḡ ma ôpêḡ hananḡ thikuthik nena, “Anyô Bêḡ, honanḡ hathak opalê?”

²⁶ Ma Yisu hananḡ, “Tem yatak polom te êndôk thôk ba yahêv hadêḡ môlô te. Êḡ ma ôpêḡ.” Ma hatak polom seleḡ êḡ halôk thôk ma hêv hadêḡ Judas, Saimon Iskaliot nakaduḡ. ²⁷ *Judas hawa polom êḡ ma Sadanḡ halôk yani kapô.

* **13:10:** Jon 6:64,70-71; 15:3 * **13:14:** Mat 20:28; Luk 22:27 * **13:15:** Plp 2:5; Kol 3:13; 1Pi 2:21

* **13:16:** Mat 10:24 * **13:19:** Jon 14:29; 16:4 * **13:20:** Mat 10:40 * **13:27:** Jon 13:2

Ma Yisu hanañ hadêñ yani, “Nu undum anêm ku kethen.”²⁸ Nê takatu ba eyañ nôm haviñ Yisu elañô ma doñtom êthôn anên abô atu ba hanañ hathak Judas anên ôdôn palin.²⁹ Judas ma anyô hayabin valuseleñ. Aên ba doho eson nena Yisu hanañ ek ni nêm nômkama vuli ek nêgê waklavôn Hale ba Hi mena ni nêm nômkama êndên ñê siv la.³⁰ Judas hawa polom êñ yôv ma hatak thêlô ba hi. Ma lêk bôlvôn.

Yisu hêv abô balabuñ lukmuk

³¹ *Judas hi yôv ma Yisu hanañ, “Dokte ma avômalô tem nêgê ya Anyô Anên Nakaduñ atu anên lôkmanñin thô. Ma lôkmanñin êñ tem injik Wapômbên anên lôkmanñin anôn thô.³² *Ma kasana Wapômbên tem injik ya Anyô Anên Nakaduñ atu anên lôkmanñin thô aên iyom.

³³ * “Yenañ avômena, tem yamô vauna imbin môle. Ma môle tem nômbôlêm ya. Ma doñtom môle miñ ôtôm unu loñ atu ba tem yana ami. Bôk yahanañ abô êñ hadên avômalô Israël ma lêk yahanañ abô bô êñ hathak loñbô.

³⁴ * “Ma yahêv balabuñ lukmuk te hadên môle nena lemimimbin am êtôm atu ba lêk yalenhaviñ môle.³⁵ Môle lemimhaviñ am aên ma tem avômalô sapên nêgê môle nena yenañ avômalô takatu ba esopa ya.”

Yisu hanañ nena Pita tem enañ nena hathôn yani palin

(*Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34*)

³⁶ Saimon Pita hanañ hik Yisu lin, “Anyô Bên, nu êsê?”

Ma Yisu hanañ, “Loñ atu ba tem yana ma miñ hatôm osopa ya ami. Ma doñtom wak te am ka tem osopa ya.”

³⁷ Ma Pita hanañ, “Anyô Bên, aisê ba miñ hatôm yasopa o êndên yaô ami? Tem yatak yenañ lôkmala ek yanêm o sa!”

³⁸ Ma Yisu hanañ, “Avanôn e? Lemhaviñ otak anêm lôkmala ek nêm ya sa e? Yanañ avanôn bin êndên o nena tale miñ halañ ami denañ ma tem onañ êtôm bôlvôn lô nena hôthôn ya palin.”

14

Yisu da ma loñôndê

¹ “Môle miñ kapôlômim malain ami. Nônêmimbin Wapômbên lôk nônmimbin ya.² Unyak lokapô lokapô hêk Wakamik anên unyak ba yaha ek yapôpêk môle nim loñ. Abô êñ ma abôyañ, ma tem miñ yanañ aên ami.³ *Yaha ek yapôpêk môle nim loñ. Êñ ma tem yandaelêm ek yanja môle ek nômo loñ êñ imbin ya.⁴ Ma bôk oyala loñôndê atu ba hi loñ atu ba tem yana.”

⁵ Tomas hanañ, “Anyô Bên, yêlô athôn loñ atu ba tem nu palin ma tem nayala loñôndê êñ aisê?”

⁶ *Ma Yisu hanañ, “Yada intu loñôndê lôk abô avanôn ma lôkmala. Ma anyô te miñ hatôm esak loñôndê yañ ba ni ek Wakamik ami. Mi. Ya iyom.⁷ *Môle oyala ya katô, êñ ma tem noyala Wakamik aên iyom. Avanôn! Bôk ôyê lôk oyala yani yôv!”

⁸ Ma Pilip hanañ hadên Yisu, “Anyô Bên, nuñgwik Lemambô thô êndên yêlô. Êñ ma hatôm.”

⁹ *Ma hanañ viyañ, “Pilip, bôk yahamô haviñ môle sawa daim ma miñ hoyala ya ami denañ e? Anyô hayê ya ma hayê Wakamik. Ma honañ nena yangik Wakamik thô eka?¹⁰ *Ma miñ hôêvhaviñ nena yahamô Wakamik kapô ma Wakamik hamô yakapô ami e? Abô atu ba yahanañ hadên môle ma Wakamik hamô ya kapô ba hathak hadum anên ku. Miñ yada yahanañ hathak yenañ auk ami.¹¹ *Nônêmimbin abô êntêk! Wakamik hamô ya kapô ma yahamô yani kapô. Ma môle ôdô nônmimbin

* **13:31:** Jon 12:23 * **13:32:** Jon 17:5 * **13:33:** Jon 7:33-34 * **13:34:** Jon 15:12,17; 1Jon 3:23; 2Jon 5 * **14:3:** Jon 12:26 * **14:6:** Jon 11:25; Lom 5:1-2 * **14:7:** Jon 8:19 * **14:9:** Jon 12:45; Kol 1:15; Hib 1:3 * **14:10:** Jon 12:49 * **14:11:** Jon 10:38

abô êntêk, êḡ ma lemimimbi ku takatu ba yahadum ek nêḡ mólô sa ek nônêḡmimbiḡ! ¹² *Yanaḡ avanôḡ biḡ êḡndêḡ mólô. Anyô héḡvhaḡiḡ ya ma tem indum ku lomaloma êtôm yahadum. Ma yaha ek Wakamik. Aêḡ ba ôpatu ba héḡvhaḡiḡ tem indum ku mavi lomaloma êḡmôḡ ek ku takatu ba yahadum. ¹³ *Nôm takatu ba mólô onaḡ hathak yenaḡ athêḡ ek yandum ma tem yandum ek Nakaduḡ inḡik Lambô anêḡ lôkmaḡḡiḡ thô. ¹⁴ Ma nôm takatu ba mólô onaḡ hik liḡ hathak yenaḡ athêḡ ma tem yandum.”

Lovak Matherḡ tem êlêḡ

¹⁵ * “Mólô lemimhaviḡ ya, êḡ ma tem nosopa abô takatu ba yahanāḡ. ¹⁶ *Ma tem yanaḡ inḡik Wakamik liḡ ek nêḡ anyô yaḡ ek embatho mólô loḡ. ¹⁷ *Ma anyô êḡ tem êḡmô imbiḡ mólô êtôm wak nômḡbêḡ intu sapêḡ. Ôpêḡ ma Lovak Matherḡ ba hathak hik Wapôḡḡbêḡ thô. Ma tem êḡmô imbiḡ mólô ba êḡmô mólô kapôlômim ek noyala yani. Ma doḡtom avômalô pik miḡ êyê lo eyala ami. Ba intu tem miḡ neja ami. ¹⁸ Tem yandealêḡ esak loḡbô ba miḡ hatôm yatak mólô êtôm avômena bilak ami. ¹⁹ Dokte ma avômalô pik tem nêḡsôḡ ya paliḡ. Ma doḡtom mólô tem ôḡḡô ya. Yahamô lôkmala. Ba intu tem mólô nômô lôkmala imbiḡ. ²⁰ *Wak êḡ ma tem mólô noyala nena yahamô Wakamik kapô, ma mólô ôḡmô ya kapô, ma yahamô mólô kapôlômim. ²¹ Ma ôpatu ba halaḡô yenaḡ abô balabuḡ ba hasopa, ôpêḡ lahaviḡ ya. Ma ôpatu ba lahaviḡ ya ma Wakamik tem laimbiḡ yani. Ma aêḡ iyom tem yalenḡimbiḡ yani ma tem yaḡḡik ya thô êḡndêḡ yani.”

²² Êḡ ma Judas yaḡ, miḡ Iskaliot ami, yani hanaḡ, “Anyô Bêḡ, aisê ba lemhaviḡ nuḡḡwik oda thô êḡndêḡ yêlô ma avômalô pik mi?”

²³ Ma Yisu hanaḡ, “Ôpatu ba lahaviḡ ya tem esopa yenaḡ abô. Ma Wakamik tem laimbiḡ ôpêḡ, ma tem yai ana namô imbiḡ yani. ²⁴ *Ma ôpatu ba miḡ lahaviḡ ya ami tem miḡ esopa yenaḡ abô ami. Abô êntêk ba mólô olaḡô ma miḡ yenaḡ abô ami. Mi. Abô takêḡ ma Wakamik atu ba héḡ ya ba yahalêḡ anêḡ abô.

²⁵ “Yahamô denāḡ ma yahanāḡ abô takêḡ hadêḡ mólô. ²⁶ Ma Wakamik tem nêḡ anyô te ba êlêḡ esak yenaḡ athêḡ ek embatho mólô loḡ. Ôpêḡ ma Lovak Matherḡ ba tem êḡndôḡ mólô esak nôm takêḡ sapêḡ. Ma tem indum ba mólô lemimimbi abô taksêḡbôk ba yahanāḡ. ²⁷ Yenaḡ labali yahêḡ lôk yahadô hamô haviḡ mólô. Êḡ ma yada yenaḡ. Miḡ avômalô pik hatôm nêḡnêḡ êḡndêḡ mólô ami. Lemim êḡndôk biḡ ma miḡ nôkô ami.

²⁸ * “Ma lêk olaḡô abô êntêk ba yahanāḡ hadêḡ mólô, ‘Yaha. Ma tem yandealêḡ esak loḡbô.’ Êḡ ma mólô lemimmalaiḡ. Wakamik ma bêḡ ek ya. Ma mólô lemimimbiḡ ya, ma tem mólô lemimmavi ek yaha hadêḡ Wakamik. ²⁹ *Nôm êḡ miḡ habitak ami denāḡ ma lêk yahanāḡ hadêḡ mólô ek wak êḡ hayô ma mólô nônêḡmimbiḡ. ³⁰ Dokte ma pik êntêk anêḡ anyô bêḡ tem êlêḡ ba intu miḡ hatôm yanaḡ abô pôk bêḡ anôḡ ami. Ma miḡ hatôm indum nôḡmla esak ya ami. ³¹ Ma doḡtom yahadum ek avômalô pik neyala nena yalenḡhaviḡ Wakamik ba yahasopa nôm takatu ba yani hanaḡ hadêḡ ya katô. Yôḡ ma nôlêḡ ek alôana i.”

15

Yisu ma yak lokwaḡ ta anôḡ

¹ Yisu hanaḡ, “Ya ma yak lokwaḡ ta anôḡ. Ma Wakamik ma ku kapô anêḡ alaḡ. ² *Yenaḡ thaḡaḡ sapêḡ atu ba miḡ hik anôḡ ami ma Wakamik hathak halo vê. Ma thaḡaḡ

* **14:12:** Mak 16:19-20 * **14:13:** Mat 7:7; Jon 15:16 * **14:15:** Jon 15:10; 1Jon 5:3 * **14:16:** Jon 14:26; 15:26; 16:7 * **14:17:** Jon 16:13 * **14:20:** Jon 17:21-23 * **14:24:** Jon 7:16 * **14:28:** Jon 20:17 * **14:29:** Jon 13:19 * **15:2:** Mat 3:10

sapêḡ atu ba hik anôḡ ma hêv katôḡ vê ek injik limamôk. ³ Abô atu ba yahanan hadum ba môlô ubitak mabuḡ. ⁴ Môlô odahalinḡ ya êḡ ma tem yandahalinḡ môlô. Yak thananḡ da miḡ hatôm injik anêḡ anôḡ ami. Thananḡ hadahalinḡ yak lokwanḡ ta ek injik limamôk. Aêḡ ba môlô miḡ odahalinḡ ya ami, êḡ ma tem miḡ unḡwik anôḡ ami.

⁵ “Yada ma hatôm yak lokwanḡ ta. Ma môlô ma thananḡ. Ôpatu ba hadahalinḡ ya ma yahadahalinḡ yani ba intu hik limamôk. Ma miḡ yahêv môlô sa ami, ma môlô miḡ hatôm nundum nômlate ami. ⁶ *Ma anyô te miḡ hadahalinḡ ya ami ma hatôm thananḡ atu ba ibi halôk pik ba hakapok ba isup ek nêmbôk esak atum. ⁷ Ma môlô odahalinḡ ya ba yenanḡ abô hêk môlô kapô ba onanḡ hik ya linḡ hathak malêla takatu ba môlô lemimhavinḡ, êḡ ma tem noja. ⁸ *Ma avômalô takatu ba ethak ik anôḡ limamôk intu tem nêgê i nena yenanḡ. Êḡ ma uik Wakamik anêḡ lôkmanḡinḡ thô.

⁹ “Yalenḡhavinḡ môlô hatôm atu ba Wakamik lahavinḡ ya. Nômô yenanḡ yalenḡhavinḡ êḡ kapô. ¹⁰ *Môlô osopa yenanḡ abô ma tem môlô nômlô yenanḡ yalenḡhavinḡ kapô hatôm atu ba yahasopa Wakamik anêḡ abô ba yahamô yani anêḡ lahavinḡ kapô. ¹¹ Yahananḡ abô takêntêk ek yenanḡ yalenḡmavi êmô imbinḡ môlô lôk êmô môlô kapôlômim sinḡ. ¹² *Yananḡ abô balabuḡ te êndêḡ môlô nena môlô tomtom lemimimbinḡ am êtôm atu ba bôk yalenḡhavinḡ môlô yôv. ¹³ *Ma anyô te hatak anêḡ lôkmala ek hêv anêḡ anyô môlô bulubiḡ, êḡ ma lahavinḡ êḡ hamôḡ ek lenḡinḡhavinḡ vi. ¹⁴ *Môlô udum aêḡ êḡ ma môlô ma yenanḡ anyô môlô. ¹⁵ Sêbôk ma yahalam môlô nena anyô ku. Anyô ku ma miḡ hayala anyô bêḡ anêḡ auk ami. Ma donḡtom lêk yahik auk nômbêḡ atu ba Wakamik bôk hêv hadêḡ ya thô hadêḡ môlô ba intu

yahalam môlô tomtom nena anyô môlô. Ma miḡ ḡê ku hathak lonḡbô ami. ¹⁶ Môlô miḡ bôk olam ya ami. Mi. Yahalam môlô lôk yahatak yabahenḡ hayô hêk môlô ba hathak yenanḡ athêḡ nonanḡ injik Wakamik linḡ esak unim lemimhavinḡ ma tem yanêḡ lemimhavinḡ takêḡ êndêḡ môlô ek unu unḡwik anôḡ atu ba tem êmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. ¹⁷ *Yenanḡ abô balabuḡ ma môlô lemimimbinḡ am.”

Nê pik tem nêpôlik esak ḡê ku

¹⁸ Yisu hananḡ, “Avômalô pik êpôlik ek môlô, êḡ ma môlô lemimimbi nena bôk êpôlik hathak ya aêḡ iyom. ¹⁹ *Môlô ma pik anêḡ ma tem avômalô pik lenḡinḡimbinḡ môlô êtôm atu ba lenḡinḡ havinḡ thêlôda ininḡ avômalô. Ma donḡtom môlô ma miḡ avômalô pik êntêk ami. Bôk yahalam môlô yôv ek notak avômalô takêḡ ba intu êpôlik hathak môlô. ²⁰ *Môlô lemimimbi abô êntêk ba yahananḡ hadêḡ môlô katô. ‘Anyô ku miḡ bêḡ ek anêḡ anyô bêḡ ami.’ Avômalô pik êntêk bôk êv vovanḡ hadêḡ ya ba intu tem nindum aêḡ iyom êndêḡ môlô. Ma aêḡ iyom doho bôk elanḡ yenanḡ abô ba intu tem nedaḡô môlônim abô imbinḡ. ²¹ Môlô ma yenanḡ avômalô. Ma avômalô pik êthônḡ ôpatu ba hêv ya ba yahalêḡ paliḡ. Ba intu tem nêḡnêḡ vovanḡ êndêḡ môlô. ²² Ma miḡ yahalêḡ ba yahêv abô hadêḡ avômalô takêḡ ami, êḡ ma tem miḡ neja vuli esak ininḡ kambom ami. Ma donḡtom lêk miḡ hatôm nenanḡ abô te ami. ²³ *Ôpatu ba hapôlik hathak ya ma hapôlik hathak Wakamik aêḡ iyom. ²⁴ Ma ya miḡ yahamô thêlô malêvônḡ ba yahadum ku atu ba miḡ bôk anyô te hadum ami êḡ ma thêlôninḡ kambom mi. Ma donḡtom bôk êyê yôv ma êdô yai lôk Wakamik. ²⁵ *Aêḡ ba thêlôda ininḡ abô balabuḡ bute hik anôḡ aêntêk,

* 15:6: Mat 7:19; 13:42 * 15:8: Mat 5:16 * 15:10: Jon 14:15; 1Jon 2:5 * 15:12: Jon 13:34
 * 15:13: Jon 10:11; 1Jon 3:16 * 15:14: Mat 12:50 * 15:17: Jon 13:34 * 15:19: Jon 17:14
 * 15:20: Jon 13:16 * 15:23: Luk 10:16 * 15:25: Jon 13:16

'Thêlô êdô ya oyan.' *Kapya Yen 35:19; 69:4*

26 * "Tem yanêm anyô te êlêm anêḡ Wakamik ek embatho môlô loḡ. Ôpêḡ ma Lovak Mathen atu ba Wakamik tem nêm ek injik Wapômbêḡ thô. Ma tem enaḡ yenaḡ abô bêḡ. 27 Ma yenaḡ ku anêḡ môḡ ma môlô sapêḡ bôk ômô haviḡ ya aleba lêk. Êḡ ma môlô nonaḡ yenaḡ abô bêḡ imbiḡ.

16

1 "Yahanaḡ abô takêḡ ek môlô min notak unim ôêvhaviḡ ami. 2-3 *Êthôḡ yai lôk Wakamik paliḡ ba intu tem nêḡnêm môlô vê lôk nijik môlô vônô ba nesona nena êḡ ma êv yeḡ hadêḡ Wapômbêḡ. 4 Lêk yahanaḡ abô takêḡ yôv hadêḡ môlô ek waklavôḡ nôm takêḡ habitak, êḡ ma tem lemimimbi nena bôk yahanaḡ yôv. Sêbôk ma yada yahamô haviḡ môlô ba intu miḡ yahanaḡ abô êḡ hadêḡ môlô ami.

5-6 "Ma doḡtom yaha ek yani atu ba hêv ya ba yahalêm. Ma yahanaḡ abô takêntêk hadêḡ môlô ba intu hadum môlô lemimmalaiḡ kambom ba miḡ onaḡ hik ya liḡ nena 'tem nu êsê' ami e? 7 *Yanaḡ avanôḡ êndêḡ môlô nena yaha ek Wakamik ek nêm môlô sa. Yaha ami êḡ ma Lovak Mathen, ôpatu ba embatho môlô loḡ tem miḡ êlêm ami. Ba intu tem yana ek yanêm yani ba êlêm êndêḡ môlô. 8 Yani tem êlêm ek enaḡ avômalô pik iniḡ kambom lokwanlô bêḡ aêntêk: iniḡ kambom atu idum bêḡ lôk auk atu elela auk thêthôḡ ma iniḡ auk lôkbaḡ hathak waklavôḡ idum abô. 9 Ku môḡ ma tem enaḡ avômalô iniḡ kambom atu ba miḡ êvhaviḡ ya ami bêḡ. 10 Ma ku yaḡ ma avômalô pik esona nena ya miḡ anyô thêthôḡ ami. Ma doḡtom yaha ek Wakamik ba tem miḡ môlô nongô ya ami ba intu ya ma anyô thêthôḡ. Aêḡ ba tem êlêm ek injik auk thêthôḡ êḡ thô.* 11 *Ma ku te lô nena avômalô pik esopa anyô môḡ atu ba

hayabiḡ pik êntêk ba esona nena tem miḡ nindum abô ami. Ma doḡtom ôpêḡ bôk hamô loḡ idum abô yôv ek ema ba intu thêlô tem nindum abô imbiḡ. Aêḡ ba Lovak Mathen tem injik auk êḡ thô êndêḡ i imbiḡ.

12 * "Yalenhaviḡ yanêm abô bêḡ anôḡ imbiḡ êndêḡ môlô ma môlô miḡ hatôm nobaloḡ ami. 13 Ma doḡtom Lovak Mathen ôpatu ba hik Wapômbêḡ thô tem êlêm ek eyabiḡ môlônim auk ek noyala Wapômbêḡ lôk enaḡ abô esak nôm takatu ba tem imbitak embenḡ yam. Yani tem enaḡ abô atu ba halaḡô iyom ma tem miḡ enaḡ abô êtôm yanida anêḡ auk ami. 14 Yani tem enja yenaḡ auk ba enaḡ bêḡ êndêḡ môlô ma tem injik yenaḡ lôkmanḡiḡ thô êndêḡ môlô imbiḡ. 15 Wakamik anêḡ auk ma hatôm yenaḡ. Ba intu yahanaḡ nena Lovak Mathen tem enja yenaḡ auk ba injik thô êndêḡ môlô."

Leḡmalaiḡ tem imbitak leḡmavi anôḡ

16 *Yisu hanaḡ, "Dokte ma tem môlô nôsôḡ ya paliḡ. Ma vêm ka tem ôḡgô ya esak loḡbô."

17 Ma ḡê ku doho enaḡ hadêḡ thêlôda, "Aisê ka yani hanaḡ nena dokte ma tem alalô nasôḡ yani paliḡ? Ma vêm ka tem nagê yani esak loḡbô lôk ni ek Lambô? Alalô athôḡ abô takêḡ paliḡ."

18 Ma thêlô enaḡ lôbôlôḡ, " 'Dokte' anêḡ ôdôḡ aisê? Alalô athôḡ abô êḡ paliḡ."

19 Yisu hayala nena idum ek nenaḡ injik yani liḡ esak abô êḡ. Aêḡ ba hanaḡ, "Yahanaḡ 'Dokte ma tem nôsôḡ ya paliḡ. Ma vêm ka tem ôḡgô ya esak loḡbô.' Ba intu môlô onaḡ hik môlôda liḡ hathak abô atu ba yahanaḡ anêḡ ôdôḡ e? 20 Yanaḡ avanôḡ biḡ êndêḡ môlô. Avômalô pik tem leḡiḡmavi. Ma doḡtom môlô tem nodanḡ asêḡ malêḡ. Môlô tem kapôlômim malaiḡ. Ma doḡtom môlô

* 15:26: Jon 14:26 * 16:2-3: Mat 24:9; Luk 6:22; Jon 9:22; 15:21 * 16:7: Jon 14:16 * 16:10:

Abô êḡ anêḡ ôdôḡ ma miḡ hêk yaiḡ ami. * 16:11: Jon 12:31 * 16:12: 1Ko 3:1-2 * 16:16: Jon 14:19

lemimmalaiņ êņ tem imbitak lemim-mavi anôņ. ²¹ Avi anêņ waklavôņ em-bathu hayô êņ ma hawa vovaņ ek em-bathu. Ma lêk havathu yôv ma miņ lahabi vovaņ êņ hathak loņbô ami. Amena lêk habitak yôv ba intu lamavi anôņ. ²² Ma môlô aêņ iyom. Lêk môlô kapôlômim malaiņ. Ma doņtom tem yaņgê môlô esak loņbô ba intu tem lemim mavi. Ma miņ hatôm anyô la nê m lemim mavi êņ vê êņjêk môlô ami. ²³ *Yanaņ avanôņ biņ êndêņ môlô. Tem yana ba nô m takatu ba môlô onaņ hik Wakamik liņ hathak yenaņ athêņ ma tem yani nê m êndêņ môlô. Ma môlô tem miņ nonaņ injik ya liņ esak nômlate ami. ²⁴ Ya ma Nakaduņ ba intu nonaņ injik yani liņ esak yenaņ athêņ ek noja lemimmavi bêņ anôņ êmô môlô kapôlômim siņ. Sêbôk aleba lêk ma miņ môlô onaņ hik yani liņ hathak nômlate hathak yenaņ athêņ ami.”

²⁵ Yisu hanaņ, “Bôk yahavuņ abô ba yahanaņ abô sapêņ hatôm abô loņ kapô hadêņ môlô. Ma wak te am ka tem yanaņ abô avanôņ êndêņ môlô esak Wakamik ba tem yanaņ bêņ. ²⁶ Wak êņ ma môlôda tem nodam yenaņ athêņ ba nonaņ injik Wakamik liņ. Ma miņ yada yanja môlônim abô ba yanaņ injik yani liņ ami. ²⁷ *Avanôņ! Môlô lemimhaviņ ya lôk ôêvhaviņ nena yahalê m anêņ Wapômbêņ. Aêņ ba intu Wakamik da lahaviņ môlô ba môlôda tem nonaņ injik yani liņ esak unim lemimhaviņ. ²⁸ Yahatak Wakamik ba yahalê m pik. Ma lêk yahatak pik ba yahavôha ek Wakamik.”

²⁹ Êņ ma Yisu anêņ ñê ku enaņ, “Lêk honaņ abô êņ bêņ ma miņ huvuņ ami. ³⁰ Lêk yêlô ayala nena hoyala nômkama sapêņ. Miņ yêlô anaņ hik o liņ ami denaņ ma hoyala yêlôaniņ abô ba honaņ bêņ. Ba intu yêlô êvhaviņ nena hólê m anêņ Wapômbêņ.”

³¹ Yisu hanaņ, “Lêk môlô ôêvhaviņ e? ³² *Odaņô! Avômalô tem

nidupuniņ môlô tomtom ba nôsôv mayaliv ba unu unim loņ. Ma môlô tem notak ya ba yada tem yamô thiliv. Ma doņtom Wakamik hamô haviņ ya. Aêņ ba tem miņ yamô daluk ami. Wak te am ka nô m êņ tem imbitak. Ma wak êņ lêk habitak yôv.

³³ * “Lêk yahanaņ abô takêņ ek môlô nodahaliņ ya ba nô mô yaô. Môlô tem nôpôm malaiņ êmô pik êntêk. Ma doņtom numiņ lôklokwaņ! Ya bôk yahamô pik êntêk anêņ lôklokwaņ lu yôv.”

17

Yisu hateņ mek ek yanida

¹⁻² Yisu hanaņ abô takêņ yôv ma hêv ma hathak leņ ma hateņ mek nena, “Wakamik, wakma lêk hayô yôv. Bôk hotak ya yôv ek yayabiņ avômalô takatu ba bôk hôêv hadêņ ya ek yanê m lôkmala atu ba nê mô êtôm wak nômbêņ intu sapêņ êndêņ i. Ba nuņgwik Nalum anêņ lôkmaņgiņ thô ek yaņgik anê m lôkmaņgiņ thô aêņ iyom. ³ *Êntêk ma lôkmala atu ba tem nê mô êtôm wak nômbêņ intu sapêņ. Neyala nena O ma Wapômbêņ avanôņ biņ doņtom lôk ya ma Yisu Kilisi, ôpatu ba O Wapômbêņ hôêv ba halê m. ⁴⁻⁵ *Wakamik, lêk yahik anê m lôkmaņgiņ thô hamô pik êntêk hathak ku takatu ba hôêv hadêņ ya aleba lêk anêņ daņ. Ma nê m mavi lôk athêņ bêņ êndêņ ya esak loņbô êtôm sêbôk atu ba pik miņ habitak ami denaņ ma yahawa athêņ bêņ êņ haviņ o ba yahamô mavi anôņ.

Yisu hateņ mek ek ñê ku laumiņ ba lahavuju

⁶ “Bôk yahik o thô hadêņ avômalô pik takatu ba hôêv hadêņ ya yôv. Sêbôk atu ba thêlô ma anê m avômalô ba hôêv hadêņ ya ba lêk esopa anê m abô. ⁷⁻⁸ Yahêv abô sapêņ atu ba hôêv hadêņ ya hadêņ i ba esopa. Thêlô eyala katô nena yahatak o ba yahalê m pik lôk êvhaviņ nena hôêv ya

* **16:23:** Mat 7:7 * **16:27:** Jon 14:21,23 * **16:32:** Mat 26:31,56 * **16:33:** Jon 14:27; Lom 5:1; 1Jon 5:4 * **17:3:** 1Jon 5:20 * **17:4-5:** Jon 1:1-2; 4:34

ba yahalêm. Aên ba lêk eyala nena nô m takatu ba hôêv hadên ya ma halêm anên o iyom. ⁹ Yahaten ek avômalô takatu ba bôk hôêv hadên ya yôv. Thêlô ma anêm avômalô ba intu yahaten mek ek i. Ma miñ yahaten mek ek avômalô pik ami. ¹⁰ Avômalô takatu ba yenañ êñ ma anêm. Ma avômalô takatu ba anêm êñ ma yenañ. Ma thêlô êñ intu ik yenañ lôkmanñ thô. ¹¹ Tem yatak pik ba yana ma tem miñ yamô pik esak loñbô ami. Ma thêlô tem nê môt pik. Wakamik, o ma mathen! Ba oyabin i esak anêm athên atu ba bôk hôêv hadên ya ek thêlô kapôlônñ donjom êtôm alai kapôlônñ donjom. ¹² *Bôk yahamô havin thêlô ba yahayabin i hathak athên atu ba hôêv hadên ya. Ma kambom te miñ habulin i ami lôk thêlô te miñ hatak o ami. Mi. Anyô te iyom intu tem ni loñ atum ek abô atu ba bôk hêk anêm kapy a tem injik anôn.

¹³ “Ma donjom yahamô pik denañ ba yahanañ abô êñ ek yenañ yalenmavi bên anôn ê môt thêlô kapôlônñ sin ek malê nena tem yasôk. ¹⁴ Bôk yahêv anêm abô yôv hadên i. Ma ya miñ anyô pik êntêk ami. Ma thêlô aên iyom. Ba intu avômalô êpôlik hathak i. ¹⁵ *Wakamik yahanañ hik o lin nena umin anyô kambom loñ sin ek thêlô ma miñ onja i vê ênjêk pik êntêk ami. ¹⁶ Ya miñ anyô pik êntêk ami ma thêlô aên iyom. ¹⁷ Otañ anêm abô êndôk thêlô kapôlônñ ba undum i ek nimbitak anêm avômalô ku mathen. Anêm abô êñ ma avanôn. ¹⁸ *Yahêv thêlô ba i pik êntêk hatôm atu ba hôêv ya ba yahalêm. ¹⁹ Ma yahêv yada hadên o ek thêlô nimbitak anêm avômalô ku mathen anôn.

Yisu hateñ mek ek avômalô êvhavin sapên

²⁰ “Miñ yahaten mek hathak nê ku takên iyom ami. Mi. Yahaten mek hathak avômalô takatu ba tem nedañô nê ku takên inin abô ba

nênêmimbin ya ²¹ ek thêlô sapên nê môt kapôlônñ donjom êtôm atu ba hô môt yakapô ma yahamô o kapô. Wakamik, thêlô tem nê môt alai kapô imbin ek avômalô pik nênêmimbin nena hôêv ya ba yahalêm. ²² *Bôk hôêv ya hatôm anyô lôkmanñ ba lêk yahik lôkmanñ êñ thô hadên thêlô ek thêlô kapôlônñ donjom êtôm alai kapôlônñ donjom. ²³ Yahamô thêlô kapôlônñ ma hô môt ya kapô. Undum ba thêlô lôkthô nimbitak kapôlônñ donjom ek avômalô pik neyala nena hôêv ya ba yahalêm lôk neyala nena lemhavin thêlô hatôm atu ba lemhavin ya.

²⁴ “Wakamik, yalenhavin avômalô takêntêk ba hôêv hadên ya nê môt imbin ya ê môt loñ atu ba yahamô ek nêgê yenañ lôkmanñ. Pik miñ habitak ami denañ ma lemhavin ya ba intu hôêv lôkmanñ êñ hadên ya.

²⁵ “Wakamik, o ma thêthôn. Avômalô pik êthôn o palin ma donjom ya ma yahayala o. Ma yenañ avômalô takêntêk eyala nena hôêv ya ba yahalêm. ²⁶ Bôk yahik o thô hadên thêlô. Ma tem miñ yatak ku êñ ami ek yada yamô thêlô kapôlônñ ek leñjimbin avômalô vi êtôm atu ba lemhavin ya.”

18

Evalon Yisu

(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

¹ Yisu hateñ mek yôv ma lôk anên nê ku ibup êyô nañ Kidlon. Nañ êñ vi ma ku alokwañ oliv te hêk ba thêlô i loñ êñ.

² Loñ êñ ma thêlô ethak i lôbôlôn. Ba intu Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bên, hayala loñ êñ. ³ Êñ ma Judas halom nê vovak Lom dumte lôk Palisi lôk nê bên bên êbôk da ma inin nê bên bên ba i loñ êñ. Thêlô ewa atum lam lôk atum abin kapok ma nômkama nijik vovak.

* 17:12: Jon 6:39; 13:18 * 17:15: Mat 6:13; 2Te 3:3 * 17:18: Jon 20:21 * 17:22: Ap 4:32

4 Yisu hayala nô m takatu ba tem êpôm yani ba hi yain ma hanañ, “Môlô ôbôlêm opalê?”

5 Ma thêlô enañ, “Yisu anêñ Nasalet.”

Ma yani hanañ, “Ya êñ êntêk.” Judas, ôpatu ba tem enañ Yisu bêñ intu hamiñ haviñ nê êñ. 6 Thêlô elañô Yisu hanañ, “Ya êñ êntêk.” Êñ ma ele i ma êv yak halôk pik.

7 Ma yani hanañ hik thêlô liñ hathak loñbô, “Môlô ôbôlêm opalê?”

Ma thêlô enañ, “Yisu anêñ Nasalet.”

8 Ma hanañ, “Lêk yahanañ hadêñ môlô yôv nena ya êñ êntêk. Lêk ôpôm ya yôv ba notak nê êntêk ba ini.” 9 *Hanañ aêñ ek abô bôsêbôk tem injik anôñ nena miñ hatôm etak avômalô takatu ba Lambô hêv hadêñ yani te ami.

10 Êñ ma Saimon Pita hawa biñ vovak ma hale anyô bêñ habôk da anêñ anyô ku te limbuk vianôñ vê. Anyô ku êñ anêñ athêñ nena Malukus.

11 *Ma Yisu hanañ hadêñ Pita, “Otak anêm biñ êndôk anêñ kupik esak loñbô! Tem yandum ku malain atu ba Wakamik hêv hadêñ ya.”

Ewa Yisu ba i hadêñ Anas
(Mat 26:57)

12 Êñ ma Lom iniñ nê vovak lôk anyô vovak laik lôk avômalô Israe l iniñ sôp bidon evalon Yisu ba ekak hathak yak. 13 Thêlôniñ ku môñ ma ewa yani ba i hadêñ Anas, yani ma Kaiapas anêñ yañmalô. Kaiapas ma anyô bêñ habôk da hadêñ sondabêñ êñ. 14 *Yani anyô sêbôk atu ba hik auk thô hadêñ Israe l iniñ nê bêñbêñ nena, “Mavi ek anyô te iyom ema ek nêm avômalô Israe l bêñ anôñ sa.”

Pita hanañ “Yahathôn Yisu”
(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

15 Saimon Pita lôk anyô ku yañ esopa Yisu ba i. Anyô ku êñ ma anyô bêñ habôk da anêñ anyô môlô te ba intu hasopa Yisu habitak hayô badêñ abôlêk ba hi. 16 Ma Pita hamiñ

badêñ viyaiñ. Ma anyô ku yañ atu ba anyô bêñ habôk da anêñ anyô môlô havôhi ma hanañ abô hadêñ avi atu ba hayabiñ badêñ abôlêk ba hawa Pita hayô badêñ kapô.

17 Avi atu ba hayabiñ unyak abôlêk hanañ hik Pita liñ, “E! O ma ôpatu anêñ anyô ku te e?”

Ma Pita hanañ, “Mi.”

18 Loñ lêk thilibuñ. Ma nê ku lôk nê êbôk da iniñ sôp bidon ebañ atum ba ivuñu imiñ. Ma Pita hamiñ haviñ.

Anyô bêñ habôk da hanañ hik Yisu liñ

(Mat 26:59-68; Mak 14:55-65; Luk 22:66-71)

19 Ma anyô bêñ habôk da hanañ hik Yisu liñ hathak anêñ nê ku lôk abô takatu ba hanañ ba hadôn avômalô.

20 Ma Yisu hanañ, “Yahathak yahamiñ piklêvôn ba yahanañ abô hadêñ avômalô. Ma yahadôn avômalô hamô unyak yeñ lôk unyak mathen ma loñ atu ba avômalô Israe l ethak don tom halôk. Ma miñ yahavuñ abô ami. 21 Ma aisê ka honañ hik ya liñ? Avômalô takatu ba elañô abô takatu ba yahanañ, thêlô eyala abô êñ katô. Ba intu onañ injik i liñ.”

22 Hanañ aêñ ma nê êbôk da iniñ sôp bidon atu ba hamiñ habobo hapetav Yisu ba hanañ, “E! Honañ aêñ hadêñ anyô bêñ habôk da eka?”

23 Ma Yisu hanañ, “Yahanañ abô kambom, êñ ma onañ abô êñ bêñ. Yahanañ abô avanôn, ma aisê ka huik ya?” 24 Êñ ma Anas hêv Yisu ba hi hadêñ Kaiapas, anyô bêñ habôk da. Ma yak atu ba ekak yani hamô denañ.

Pita hanañ “Yahathôn Yisu” bôlôn yañ hathak loñbô

(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Saimon Pita havuñu atum hamiñ ma enañ hik yani liñ, “O ma ôpêñ anêñ nê ku te e?”

Ma Pita hanañ, “Mi.”

26 Êñ ma anyô bêñ habôk da anêñ nê ku te hanañ, “Yahayê humiñ alokwan

oliv kapô haviņ yani.” Anyô ku êņ ma ôpatu ba Pita haņgasiv limbuk vê anêņ thalalen te.

²⁷ *Ma Pita hanaņ hathak loņbô, “Mi.” Kasana ma tale halan.

Ewa Yisu hi hadêņ Pailat
(*Mat 27:11-26; Mak 15:1-15; Luk 23:1-5,13-25*)

²⁸ Ewa Yisu hêk Kaiapas anêņ unyak ba i anyô bêņ Lom atu anêņ unyak. Waklavôņ Hale ba Hi anêņ lôkbôk momaņiniņ lêk hayô ba Is-lael iniņ nê bêņbêņ leņiņhaviņ nêmo mabuņ êņjêk Wapômbêņ ma ek nêgê waklavôņ êņ. Ba intu êdô nimbitak nêyô anyô loņ buyaņ bêņ êņ anêņ unyak. ²⁹ Ma Pailat hi viyaiņ ma hanaņ, “Ôpêņ hadum malê ba môlô udum abô ek yani?”

³⁰ Ma enaņ, “Aisê! Yani miņ anyô kambom ami, êņ ma tem miņ yêlô naja yani êlêm êndêņ o ami!”

³¹ *Ma Pailat hanaņ, “Yôv! Môlôda noja yani ba nundum abô esak môlôda unim abô balabuņ.”

Ma enaņ, “Môlô avômalô Lom unim abô balabuņ hanaņ nena yêlô avômalô Is-lael miņ hatôm naņgik ôpatu ba hadum kambom vônô ami.”

³² *Enaņ aêņ ek abô sêbôk atu ba Yisu hanaņ hathak loņôndê atu ba tem ema esak tem injik anôņ.

³³ Aêņ ba Pailat hi unyak kapô hathak loņbô ma halam Yisu halêm ma hanaņ hik yani liņ, “O ma avômalô Is-lael iniņ kiņ e?”

³⁴ Ma Yisu hanaņ, “Oda anêm auk ba honaņ abô êņ mena anyôla hanaņ hadêņ o e?”

³⁵ *Ma Pailat hanaņ, “Hosoņ nena ya anyô Is-lael e? Hudum malê ba oda anêm avômalô lôk nê bêņbêņ êbôk da ewa o ba êlêm hadêņ ya?”

³⁶ Ma Yisu hanaņ, “Loņ lôkliņyak atu ba yahayabiņ ma miņ anêņ pik êntêk ami. Yayabiņ loņ lôkliņyak pik êntêk ma yenaņ nê ku tem nijik vovak ek miņ anyô te etak ya êndôk Is-lael iniņ nê bêņbêņ baheniņ ami. Ba intu

yenaņ loņ lôkliņyak ma miņ hamô pik êntêk ami.”

³⁷ Aêņ ba Pailat hanaņ, “O ma kiņ!”

Ma Yisu hanaņ “Intu êņ. Ya ma kiņ. Wakamik hêv ya ba yahalêm pik êntêk ma avi havathu ya ek yaņgik abô avanôņ thô. Ma ôpatu ba hay-ala abô avanôņ êņ intu halanô yenaņ abô.”

³⁸ Ma Pailat hanaņ, “Abô avanôņ, êņ ma malê te?” Yôv ma hale unyak viyaiņ ba hi hadêņ avômalô Is-lael hathak loņbô ma hanaņ, “Lêk yaha-lanô abô ba ôpêntêk ma anêņ kambom mi. ³⁹ Ma yahathak yahasopa môlônim lemimhaviņ nena sondabêņ nômbêņ intu anêņ waklavôņ Hale ba Hi ma yahatak anyô koladôņ te ba hi hadêņ môlô. Aêņ ba lemimhaviņ yatak môlô avômalô Is-lael unim kiņ êntêk e?”

⁴⁰ Ma elam lôklala, “Yani mi. Otak Balabas!” Balabas ma anyô sêbôk atu ba hik vovak hadêņ nê bêņbêņ anêņ Lom takatu ba eyabiņ avômalô Is-lael.

19

Pailat hanaņ ek nijik Yisu vônô
(*Mat 27:26-31; Mak 15:15-20*)

¹ Yôv ma Pailat hanaņ ba evali Yisu.

² *Ma nê vovak ewa yak lôkmaņgiņ atu ba epesaņ hatôm kiņ iniņ kulun ma ik halôk wakadôk. Ma ewa kiņ anêņ kwêv thalalen daim te ma ik hathak yani. ³ Ma i hadêņ yani ma enaņ mathalalen, “Waklêvôņ mavi, avômalô Is-lael iniņ kiņ!” ma epetav yani.

⁴ Ma Pailat hale yaiņ hathak loņbô ma hanaņ hadêņ avômalô, “Odanô! Tem yanja yani ende yaiņ ek yaņgik thô êndêņ môlô nena lêk yahalanô abô yôv ba ôpêntêk ma anêņ kambom mi.” ⁵ Êņ ma Yisu hale yaiņ ma kulun yak lôkmaņgiņ hamô wakadôk ma kwêv thalalen atu hamô liņkupik. Ma Pailat hanaņ, “Ôņgô yani atu êntêk!”

* 18:27: Jon 13:38 * 18:31: Jon 19:6-7 * 18:32: Jon 3:14; 12:33 * 18:35: Jon 1:11 * 19:2: Luk 23:11

⁶ Êñ ma nê bêñbêñ êbôk da lôk iniñ sôp bidonj êyê ma elam nena, “Nijik vônô esak a! Nijik vônô esak a!”

Ma Pailat hanañ, “Lêk yahalañô abô yôv ba ôpêntêk anêñ kambom mi! Aêñ ba môlôda noja ba unjgwik vônô esak a!”

⁷ Ma enañ viyañ, “Anyô êntêk hanañ nena yani ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ. Ma yêlôaniñ abô balabuñ te hanañ nena nañgik anyô anêñ aêñ vônô.”

⁸ Pailat halañô abô êñ ba liñhaka. ⁹ *Ma hi unyak kapô ma hanañ hik Yisu liñ, “Hôlêm anêñ êsê?” Ma donjom Yisu bônônj iyom. ¹⁰ Ma Pailat hanañ, “Hôdô onañ yenañ abô viyañ e? Ondañô! Ya ma anyô lôk athêñ ba ya hatôm yanañ ek nijik o vônô esak a mena yatak o ba nu la. Lêk holañô e?”

¹¹ *Ma hanañ, “Wapômbêñ miñ hêv athêñ bêñ êñ hadêñ o ami êñ ma miñ hatôm undum nômlate êndêñ ya ami. Ba intu ôpatu ba hatak ya halôk bahem hathak yanida anêñ auk intu anêñ kambom ma bêñ anônj ek anêm.”

¹² *Pailat halañô abô êñ ma habôlêm loñôndê ek etak Yisu ba ni. Ma donjom Israeël iniñ nê bêñbêñ elam lôklala, “Hotak ôpêntu ba hi, o ma miñ kiñ Lom iniñ anyô te ami! Ôpatu ba hanañ nena yani kiñ, êñ ma hapôlik hathak Lom iniñ kiñ.”

¹³ Pailat halañô abô êñ ma hawa Yisu hale yañ ma halôk hamô anêñ loñ idum abô. Loñ êñ elam nena Loñ Valu. Ma avômalô Hiblu elam loñ êñ nena “Gabata”. ¹⁴ Habobo waklêvônj biñ hadêñ wak atu ba avômalô ethak epesañ i ek nêgê waklavônj Hale ba Hi.

Ma Pailat hawa Yisu hale yañ ma hanañ hadêñ avômalô Israeël, “Ôngô, môlônim kiñ êntêk.”

¹⁵ Ma thêlô elam lôklala, “Nônêm yani vê ek nijik esak a!”

Ma Pailat hanañ, “Yañgik môlônim kiñ esak alovalaņasiñ e?”

Ma nê bêñbêñ êbôk da enañ, “Yêlôaniñ kiñ intu Lom iniñ kiñ!”

¹⁶ Êñ ma Pailat hatak Yisu halôk nê vovak bahenjñ ek nijik vônô esak alovalaņasiñ ma ewa ba i.

*Ik Yisu hathak alovalaņasiñ
(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43)*

¹⁷ Yisu da hawa anêñ alovalaņasiñ ba hi malak viyañ ba hayô loñ te atu ba elam nena Lenkadôk Lokwañ. Ma avômalô Hiblu elam nena Golgota. ¹⁸ Loñ êñ ma thêlô êthôkwêñ Yisu lôk anyô lokwanju hathak alovalaņasiñ. Anyô yañ hamiñ vi ma yañ hamiñ vi ma Yisu hamiñ malêvônj.

¹⁹ Pailat hanañ ba eto abô te hathak aselenj te ba ik loñ hathak alovalaņasiñ aêntêk,

YISU ANÊÑ NASALET, AVÔMALÔ IS-LAEL INIÑ KIÑ

²⁰ Eto abô êñ hathak abô Hiblu lôk abô Lom, ma abô Glik ba intu avômalô bêñ anônj êyê ba esam abô êñ. Loñ atu ba êthôkwêñ Yisu ma habobo malak lôñ. Ma loñôndê êñ ma avômalô bêñ anônj ethak elom ba intu esam. ²¹ Israeël iniñ nê bêñbêñ êbôk da êyê ma enañ hadêñ Pailat, “Ôto aêntêk, ‘Ôpêntêk hanañ nena yanida intu Israeël iniñ kiñ.’ Ma miñ oto nena, ‘Israeël iniñ kiñ’ ami.”

²² Ma Pailat hanañ, “Dô, abô atu ba lêk yahato yôv ma ênjêk aêñ.”

²³ Nê vovak takatu ba ik Yisu hathak alovalaņasiñ ewa anêñ kwêv lôk sôp ba ibi sam hi ôdônj ayova. Ma nê vovak ewa tomtom ma kwêv te hamô denañ. Kwêv êñ ma idu hathak sôp donjom iyom ma miñ idu hathak sôp doho haviñ ami. ²⁴ Ma nê vovak enañ, “Alalô nato athêñ esak valu ba natak êndôk tase ma nayôkwijn ek nagê nena opalê enja kwêv êntêk. Ma miñ nakakaviñ ami.”

Thêlô idum aêñ ek abô atu ba hêk Wapômbêñ anêñ kapyã hik anônj nena,
“Thêlô ibi yenañ kwêv sam ba ewa,

* 19:9: Mat 27:12 * 19:11: Jon 10:18; Ap 2:23; Lom 13:1 * 19:12: Luk 23:2; Ap 17:7

ma ibi valu ek neja yenan kwêv daim.” *Kapya Yeŋ 22:18*
Aêŋ ba intu nê vovak idum aêŋ.

²⁵ *Ma avi doho imiŋ habobo alovalaŋaŋsiŋ atu ba êthôkwêŋ Yisu hathak. Yisu anêŋ talêbô lôk talêbô yaô ma Malia Kelopas yanavi, ma Malia anêŋ Magadala. ²⁶ *Ma anyô ku atu ba Yisu lahaviŋ bêŋ anôŋ hamiŋ habobo. Ma hayê talêbô lo anyô ku êŋ ma hanaŋ, “Wakatik, ôpêntu ma nalum.” ²⁷ Ma hanaŋ hadêŋ anyô ku atu nena, “Avi intu ma lemtambô.” Aêŋ ba ôpêŋ hayabiŋ Malia hatôm anêŋ thalalen te hamô yanida anêŋ unyak.

Yisu hama
(*Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49*)

²⁸ *Ma Yisu hayala nena lêk hadum anêŋ ku yôv ma hanaŋ, “Yahathakmunin” ek abô atu ba hamô Wapômbêŋ anêŋ kapya injik anôŋ. ²⁹ *Kolopak waiŋ maniŋ te hamô ba ewa nômlate hatôm kapôk ba eson halôk waiŋ aleba lôthôk. Ma etak hathak alokwan thaŋaŋ te anêŋ athêŋ nena “isop” ba êv halôk Yisu abôlêk. ³⁰ Hanum vêm ma hanaŋ, “Ku lêk yôv.” Êŋ ma laselo hanŋgôli ma hatak dahô ba hi ma hama.

³¹ *Wak êŋ ma wak nêpôpêk nômkama ek nêgê Sabat. Ma Sabat êŋ ma waklavôn bêŋ te ba Israel iniŋ nê bêŋbêŋ êdô ek nê takatu iniŋ kupik imiŋ alovalaŋaŋsiŋ. Ba intu enaŋ hik Pailat liŋ nena nijik veŋiŋlokwan lu ek nema ketheŋ ek nênem iniŋ kupik vê.

³² Êŋ ma nê vovak i ma ik anyô yaŋ atu ba êthôkwêŋ haviŋ Yisu valokwan lu. Yôv ma idum aêŋ hadêŋ anyô yaŋ. ³³⁻³⁴ Ma êyô ek Yisu ma êyê nena lêk hama yôv ba intu anyô vovak te habi bayavi hathak kôm ma ketheŋ oyaŋ ma thalalen lôk ŋaŋ hanŋgasô. Ma miŋ ik valokwan lu ami. ³⁵ *Ôpatu ba hayê nôm êŋ hanaŋ abô avanôn ba hayala nena anêŋ abô ma avanôn ba

intu hanaŋ bêŋ ek môlô nônemimbiŋ. ³⁶ Nôm takêŋ habitak ek abô te atu ba bôk hêk Wapômbêŋ anêŋ kapya injik anôŋ nena,

“Tem miŋ nijik yani lokwan te lu ami.” *Etak Ijip 12:46; Namba 9:12; Kapya Yeŋ 34:20*

³⁷ *Ma

“Tem thêlô nêgê anyô atu ba ibi.”
Sekalaia 12:10

Elav Yisu
(*Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56*)

³⁸ Josep anêŋ Alimatia bôk halaŋô Yisu anêŋ abô ba hasopa. Ma doŋtom hakô ek Israel iniŋ nê bêŋbêŋ ba intu havuŋ anêŋ hêvhaviŋ. Ik Yisu hathak alovalaŋaŋsiŋ yôv ma hi hanaŋ hik Pailat liŋ ek enja anêŋ liŋkupik. Ma Pailat halaŋô anêŋ abô ba halôk ma yani hi hawa. ³⁹ *Nikodimus hi haviŋ Josep. Yani ma anyô sêbôk atu ba hi hayê Yisu hadêŋ bôlôvôn. Yani hawa kamun ôv mavi ju ba hatak hathak doŋtom ba anêŋ malaiŋ hatôm 30 kilo la. ⁴⁰ Thai epesaŋ ŋama êŋ ba esopa avômalô Israel iniŋ kobom ba ewa Yisu liŋkupik ba etak kamun ôv mavi êŋ hathak ma ivuliv siŋ hathak sôp selen. ⁴¹ Ku te hêk habobo lon atu ba êthôkwêŋ Yisu hathak. Ku êŋ ma valu abyan lukmuk te hêk ba miŋ bôk êdô ŋama la hêk ami. ⁴² Wak êŋ ma waklavôn atu ba avômalô Israel nêpôpêk i ek nêgê Sabat. Ma valu abyan êdô ŋama hêk habobo. Aêŋ ba thai ewa Yisu anêŋ kupik ba i êdô hêk valu abyan êŋ.

20

Yisu haviyô hathak lonbô
(*Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12*)

¹ Sonda êŋ anêŋ wak te môŋ anêŋ lôkbôk momaŋiniŋ ma Malia anêŋ Magadala hi siô ma hayê nena lêk ibubi valu atu ba hamô lôv abôlêk vê. ² Ma halaŋviŋ ba hi hadêŋ Saimon

* 19:25: Mat 27:55-56 * 19:26: Jon 13:23 * 19:28: Sng 22:15 * 19:29: Sng 69:21 * 19:31: Lo 21:22-23 * 19:35: Jon 21:24 * 19:37: ALK 1:7 * 19:39: Jon 3:1-2

Pita thai lôk anyô ku atu ba Yisu la-haviņ bêt anêt ma hanan, “Anyôla ewa Anyô Bêt anêt kupik vêt hêt siô ba yêlô athôn nena êdô yani hêt êsê.”

³ Êņ ma thai iviyô ba i siô. ⁴ Thai luvi elanviņ ba i ma anyô ku yaņ atu hamôn ek Pita ba hayô siô môņ. ⁵ Yani hakôm ba hayê lôv kapô ma hayê sôp seleņ takatu ba ivuliv hathak iyom intu hamô. Ma miņ habitak hayô valu abyaņ kapô ami. ⁶ Ma Saimon Pita haven yam hayô ma habitak hayô valu abyaņ kapô ba hi. Ma hayê sôp seleņ takatu ba ivuliv hathak ⁷ lôk sôp ivuliv thohavloma siņ hathak intu hamô. Sôp ju êņ intu lêk epesaņ ba êdô yaņ hamô buyaņ ma yaņ hamô buyaņ. ⁸ Êņ ma anyô ku yaņ atu ba hayô siô môņ hi kapô ma hayê ba hêvhaviņ. ⁹ *Ma doņtom thai êthôn abô atu ba bôt hanan hêt Wapômbêt anêt kapy nena tem injik Yisu liņ imbiyô êņjêk ŋama esak loņbô paliņ. ¹⁰ Yôv ma ŋe ku ju êņ êvôi malak.

Yisu hik i thô hadêt Malia anêt Magadala

(*Mat 28:9-10; Mak 16:9-11; Luk 24:10-11*)

¹¹ Malia halaņ hamiņ valu abyaņ viyaiņ ma hakôm ba hayê lôv kapô. ¹² Ma hayê aņela ju ba iniņ kwêv tha-puk. Thai êmô loņ bu atu ba Yisu anêt kupik hêt. Yaņ hamô wakadôk ma yaņ hamô valuvi.

¹³ Ma thai enaņ hik Malia liņ, “Livôn, holaņ eka?”

Ma hanan, “Anyôla hawa yenaņ Anyô Bêt anêt kupik vêt ba miņ yahayala loņ atu ba êdô hêt ami.”

¹⁴ *Hanan aet ma hik i liliņ ma hayê Yisu hamiņ ma doņtom hathôn yani paliņ.

¹⁵ Ma Yisu hanan, “Livôn, holaņ eka? Ma hôtôlêm opalê?”

Malia hasoņ nena yani ma anyô hayabiņ ku kapô ba hanan, “Livôn, howa anêt kupik ba hôtô hêt êsê ma onaņ ek yana yanja.”

¹⁶ Ma Yisu hanan, “Malia.”

Ma hasoņ losauk ba hik i liliņ ma hanan hathak abô Hiblu nena, “Laboni!” Abô et anêt ôdôn nena “Kêdônwaga.”

¹⁷ *Ma Yisu hanan, “Miņ yahavôha ek Wakamik ami denaņ ba intu otak ya ma nu êndet yenaņ ŋe ku ma onaņ êndet i, ‘Yana ek Wakamik ma môlônim Lemambô. Ma yana ek yenaņ Wapômbêt ma môlônim Wapômbêt.’”

¹⁸ Yôv ma Malia anêt Magadala hi ma hanan hadet ŋe ku nena, “Lêk yahayê Anyô Bêt.” Ma abô takatu ba Yisu hanan hadet yani ma hanan hadet thêlô haviņ.

Yisu hik i thô hadet ŋe ku

(*Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49*)

¹⁹ Sonda et anêt bôtôvôn ma ŋe ku ethak doņtom. Thêlô êkô ek Israeł iniņ ŋe bêt bêt ba intu ik unyak abôtêk siņ. Ma Yisu halêm hamiņ thêlô malêvôn ma hanan, “Môlô kapôlômim êņjêk labali!” ²⁰ *Ma hik baņ kapô lôk baya thô hadet thêlô. Ŋe ku êyê Anyô Bêt ba leņiņmavi anêt.

²¹ Ma hanan hathak loņbô, “Môlô kapôlômim êņjêk labali! Yahêv môlô ba u hatôm atu ba Wakamik hêv ya ba yahalêm.” ²² Êņ ma hayuv auk hathak thêlô ma hanan, “Noja Lovak Matheņ. ²³ *Ma môlô ôêv anyô iniņ kambom vêt et ma iniņ kambom tem nêm yak. Ma miņ ôêv anyô iniņ kambom vêt ami et ma iniņ kambom tem êmô.”

Yisu hik i thô hadet Tomas

²⁴ Tomas ma ŋe ku laumiņ ba la-havuju takatu te ba anêt athet yaņ nena Didimus. Yisu hayô ek ŋe ku vi ma yani miņ hamô ami. ²⁵ Êņ ma ŋe ku vi atu enaņ hadet yani, “Yêlô lêk ayê Anyô Bêt yôv!”

Ma Tomas hanan, “Miņ yahayê anêt pôtô atu ba hamô baņ lôk yahatak yabahenwasiņ halôk yani baya

* **20:9:** Sng 16:10; Ap 2:24-32 * **20:14:** Luk 24:16; Jon 21:4 * **20:17:** Lom 8:29; Hib 2:11-12

* **20:20:** Jon 16:22; 1Jon 1:1 * **20:23:** Mat 16:19

êḡ ami ma tem miḡ yanê mimbiḡ ami ma milôk.”

²⁶ Sonda te hale ba hi ma Yisu anêḡ ḡê ku ethak doḡtom hathak loḡbô ba êmô unyak kapô. Ma Tomas hamô haviḡ. Thêlô ik unyak abôlêk siḡ ma doḡtom Yisu halêm hamiḡ thêlô malêvôḡ ma hanaḡ, “Môlô kapôlômim êḡḡêk labali.” ²⁷ Ma hanaḡ hadêḡ Tomas, “Nôḡḡô yabahaḡ! Ma ôsôm pôpô êntêk! Ma otak bahemgwasin êndôk ya baya ek nôḡḡô kôm lavôḡ. Otak auk thektheḡ lôk nôḡḡô esak malem, ma nê mimbiḡ iyom.”

²⁸ Ma Tomas hanaḡ, “Yenaḡ Anyô Bêḡ lôk Wapômbêḡ!”

²⁹ *Ma Yisu hanaḡ, “Lêk hôyê ba intu hôêvhaviḡ e? Wapômbêḡ tem lamavi esak avômâlô takatu ba miḡ êyê ami ma doḡtom êvhaviḡ.”

Kapya êntêk anêḡ ôdôḡ

³⁰ Yisu hadum lavôḡḡiḡ bêḡ anôḡ haviḡ ba anêḡ ḡê ku êyê. Ma doḡtom miḡ yahato abô takêḡ halôk kapya êntêk ami. ³¹ *Yahato abô takêntêk ek môlô nô nê mimbiḡ nena Yisu ma Mesia atu lôk Wapômbêḡ anêḡ Nakaduḡ. Lôk yahato ek môlô nô nê mimbiḡ ba noja lôkmala esak anêḡ athêḡ.

21

Nê ku evov alim bêḡ anôḡ

¹ Yôv ma ḡê ku êmô kasukthôm atu anêḡ athêḡ nena Taibelias ma Yisu hik i thô hadêḡ i hathak loḡbô.*

² Saimon Pita lo Tomas, anêḡ athêḡ yaḡ nena Didimus, ma Nataniel anêḡ Kena hêk Galili, ma Sebedi anêḡ nakaduḡ luvi, ma Yisu anêḡ ḡê ku lokwanju, thêlô sapêḡ êmô loḡ êḡ.

³ *Ma Saimon Pita hanaḡ, “Yana yaḡḡik alim.” Ma enaḡ, “Yêlô nasôk nambiḡ o.” Êḡ ma thêlô i ethak yeḡ te ma bôlôvôḡ êḡ ma êvôv alim te ami.

⁴ Wak hapup ma Yisu hamiḡ kasukthôm anêḡ daḡ. Ma anêḡ ḡê ku êyê yani ma doḡtom miḡ eyala ami.

⁵ Ma Yisu halam, “Aiyaḡ thêlô! Môlô alim mi, aêḡ e?”

Ma enaḡ, “Intu êḡ.”

⁶ Ma hanaḡ, “Notak yakseḡ êndôk yeḡ vianôḡ ma tem môlô noja alim doho.” Idum aêḡ ma ewa alim bêḡ anôḡ ba intu miḡ hatôm nêbôv yakseḡ esak ami.

⁷ *Anyô ku atu ba Yisu lahaviḡ bêḡ anôḡ hanaḡ hadêḡ Pita, “Intu ma Anyô Bêḡ!” Pita êḡ intu bôk habi anêḡ kwêv thilibuḡ thô ek indum ku. Ma halaḡô ôpêḡ anêḡ abô êḡ ma hik hathak loḡbô ma hasôv kisi halôk kasukthôm ba hayam ba hi. ⁸ Thêlô ebobo kasukthôm daḡ hatôm 90 mita la ma ḡê ku vi êmô yeḡ ba êvôv yakseḡ haveḡ yam ma Pita hayam hamôḡ. ⁹ Thêlô êlêm ethak liḡdaḡ ma êyê atum te hathaḡ hamô ma Yisu habôk alim lôk polom.

¹⁰ Ma Yisu hanaḡ, “Alim doho êlêm!”

¹¹ *Ma Saimon Pita hayô hathak yeḡ ma havôv yakseḡ halêm hathak liḡdaḡ. Yakseḡ êḡ putup hathak alim daim lomaloma hatôm 153. Ma yakseḡ miḡ hatip ami. ¹² Ma Yisu hanaḡ, “Nôlêm oḡḡwaḡ alim!” Thêlô lêk eyala nena yani ma Anyô Bêḡ ba êkô ba te miḡ hanaḡ nena, “O ma opalê?” ami. ¹³ Ma Yisu hawa polom ba hi hêv hadêḡ thêlô ma hadum aêḡ hathak alim. ¹⁴ *Êntêk ma bôlôḡ te lô atu ba haviyô hathak loḡbô ba hik i thô hadêḡ anêḡ ḡê ku.

Yisu hapesaḡ abô haviḡ Pita

¹⁵ Eyaḡ nôḡm yôv ma Yisu hanaḡ hadêḡ Saimon Pita, “Saimon, Jon anêḡ nakaduḡ, anêḡ lem haviḡ ya ma bêḡ hamôḡ ek ḡê ku vi mena mi e?”

Ma Pita hanaḡ, “Intu êḡ. Anyô Bêḡ, hoyala nena yalen haviḡ o bêḡ anôḡ.”

Ma Yisu hanaḡ, “Ombakôḡ yenaḡ boksipsip nali sapêḡ.”

* **20:29:** 1Pi 1:8 * **20:31:** Jon 3:15; Lom 1:17; 1Jon 5:13 * **21:1:** Kasuk Galili intu elam athêḡ yaḡ nena “Taibelias”. * **21:3:** Luk 5:4-7 * **21:7:** Mat 14:29; Jon 13:23 * **21:11:** Luk 5:6 * **21:14:** Jon 20:19,26 * **21:16:** Ap 20:28

16 *Ma hanañ hathak lonbô, “Saimon, Jon anêñ nakaduñ, lemhaveñ ya e?”

Ma Pita hanañ, “Intu êñ. Anyô Bêñ, hoyala nena yalenhaveñ o.”

Ma Yisu hanañ, “Oyabinñ yenañ boksipsip.”

17 Ma hanañ bôlôn te lô “Saimon, Jon anêñ nakaduñ, lemhaveñ ya e?”

Yisu lêk hanañ hik Pita liñ hatôm bôlôn lô nena “Lemhaveñ ya e?” ba Pita kapô malainñ ma hanañ, “Anyô Bêñ, o hoyala nômkama sapêñ ba hoyala nena yalenhaveñ o.”

Ma Yisu hanañ, “Ombakônñ yenañ boksipsip. 18 Yanañ avanônñ binñ êndên o. Sêbôk ba hômô anyô muk denañ ma oda hothak huik kwêv ma hu hatôm odanêm lemhaveñ. Ma donjom hoyalôv ma tem nêm bahem ek anyô yañ injik anêm kwêv ma endom o ek nu lonñ atu ba miñ lemhaveñ nu ami.” 19 *Yisu hanañ abô êñ ek injik lonjondê atu ba Pita tem ema esak ek nêm athênñ lôkmanñinñ êndên Wapômbênñ. Yôv ma Yisu hanañ hadênñ Pita, “Osopa ya!”

20 *Pita hik i liliñ ma hayê anyô ku atu ba Yisu lahaviñ bêñ anônñ hasopa thai. Ôpatu ba hayañ nôm hamô ma hakithinñ Yisu ba hanañ, “Anyô Bêñ, opalê intu tem enañ o bêñ?”

21 Ma Saimon Pita hayê ôpênñ ma hanañ, “Anyô Bêñ, anyô êntêk tem êpôm malê?”

22 Ma Yisu hanañ, “Yalenhaveñ nena ôpênñ tem êmô endeba yandéalêm am, o Pita miñ anêm nômlate ami. Mi. Osopa ya iyom.” 23 Ma abô êñ hi mayaliv ba nê takatu ba esopa Yisu elañô haveñ ba esonñ nena anyô ku êñ tem miñ ema ami. Yisu hanañ nena êmô endeba yani endelêm am, ma miñ Pita anênñ nômla ami. Ma donjom miñ hanañ hathak ôpênñ anênñ nãama ami.

24 *Anyô ku atu ba hanañ nôm takênñ bêñ ba hatô halôk kapya êntêk intu yêlô ayala nena anênñ abô ma avanônñ.

25 *Yisu hadum ku lomaloma bêñ anônñ haveñ. Pik ma yaôna ba yakô miñ hatôm nêndô kapya nômbênñ atu ba eto lôkthô êmô ami.

* 21:19: Mat 16:24-25; 2Pi 1:14 * 21:20: Jon 13:23-25 * 21:24: Jon 19:35 * 21:25: Jon 20:30

Aposel iniņ ku Abô mông

Luk hato kapyā lokwanju. Hato kapyā luvi ek Anyô Bêņ Tiapilus. Yani ma Lom iniņ anyô bêņ te ba lahaviņ nênem kapyā êņ luvi êndêņ avômalô ek nesam. Kapyā mông atu ba Luk hato ma elam nena Luk ma hato hathak malêla takatu ba Yisu hadum aleba hathak leņ ba hi. Ma kapyā yaņ haven yam ma elam nena Aposel. Ma hato hathak ku takatu ba aposel lôk avômalô êvhaviņ idum hadêņ waklavôņ Yisu hatak pik êntêk ba hi leņ.

Luk da miņ hayê Yisu ami, ma doņtom hawa abô hêk nê vi atu ba elaņô lo êyê hathak maleņiņ. Luk ma miņ anyô Israeļ te ami, yani ma anyô loņ buyaņ.

Hato kapyā êntêk ek enaņ abô avanôņ esak ku takatu ba aposel idum lôk Yisu anêņ Abô Mavi atu ba hi luvuluvu. Avômalô vi enaņ abôyaņ hathak nê takatu ba êvhaviņ ba intu Luk hato kapyā êntêk ek injik thô nena nê êvhaviņ ma nê mavi ba esopa gavman iniņ abô. Malaiņ lomaloma hathak hapôm nê êvhaviņ ba intu hato kapyā êņ ek injik loņôndê mavi thô êndêņ nê takatu ba esopa Yisu. Ma kapyā êntêk hik thô nena Yisu lôk anêņ avômalô êvhaviņ tem nêmo nê kambom lu.

Hato kapyā êntêk hadêņ 63 AD la.

Yisu havak abô nena tem nêmo Lovak Matheņ êlêm

¹ *Tiapilus, bôk yahato kapyā te hadêņ o hathak nômo takatu ba bôk Yisu hadum lo hadôņ, ² *mông anôņ aleba hayô waklavôņ hathak leņ ba hi. Hamô pik denaņ ma hathak Lovak Matheņ anêņ lôklokwaņ ma hêv

* **1:1:** Luk 1:3 * **1:2:** Mak 16:19; Luk 24:49-51

hêv ek nenaņ anêņ Abô Mavi bêņ. * **1:3:** Luk 24:36-49; Ap 10:41 * **1:4:** Luk 24:49; Jon 14:16-17;

Ap 2:33 * **1:5:** Mat 3:11 * **1:6:** Luk 24:21 * **1:7:** Mak 13:32 * **1:8:** Mat 28:19; Luk 24:48

* **1:11:** Mat 26:64; Luk 21:27 * **1:12:** Luk 24:50-53

abô ku hadêņ anêņ aposel* takatu ba bôk dalam i yôv. ³ *Yani hawa vovaņ ba hama vêm ma haviyô hathak loņbô ma hik i thô hadêņ anêņ nê takêņ. Lôk hadum nômkama bêņ anôņ ek hik thô nena yani hamô lôkmala hathak loņbô. Wak hatôm 40 ma hik i thô lôbôlôņ hadêņ thêlô ba hanaņ abô hathak Wapômbêņ anêņ loņ lôkliņyak.

⁴ *Wak te ma hayaņ nômo haviņ thêlô ma hanaņ, “Noyabiņ nômo atu ba Wakamik bôk havak abô yôv ek nêmo êndêņ môlô hatôm atu ba bôk yahanā ba olaņô yôv. Ma miņ notak Jelusalem ami. ⁵ *Jon bôk hathik avômalô halôk ņaņ ma kasana ma tem nisik môlô esak Lovak Matheņ.”

Yisu hathak leņ ba hi

(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)

⁶ *Ma aposel êmô haviņ Yisu ma enaņ hik yani liņ nena, “Anyô Bêņ, lêk êntêk ma tem undum ek alalô avômalô Israeļ naja alalôaniņ kiņ esak loņbô e?”

⁷ *Ma Yisu hanaņ, “Êņ ma miņ môlô unim nômla ek noyala waklavôņ atu ba Kamik hatak ami. Hathak anêņ lôklokwaņ yanida hayabiņ wak êņ. ⁸ *Ma Lovak Matheņ hayô hamô môlô, ma tem noja lôklokwaņ. Ma tem nonaņ yenaņ abô imiņ Jelusalem lôk Judia sapêņ ma Samalia lôk ni endeba êndôk pik anêņ daņ.”

⁹ Hanaņ abô êņ yôv, ma ewa yani hathak leņ ba hi. Thêlô êyê imiņ ma buliv hava yani siņ ba êthôņ. ¹⁰ Thêlô ititiņ leņ denaņ ma ketheņ oyaņ ma anyô ju lôk nômkama thapuk ba imiņ thêlô malêvôņ. ¹¹ *Ma enaņ, “Nê Galili, umiņ ba utitiņ leņ eka? Yisu doņtom êntêk lêk Lambô hawa vê hêk môlô ba hi leņ ma tem endelêm aêņ iyom.”

Thêlô etak anyô te ek enja Judas anêņ loņ

* **1:2:** Aposel anêņ ôdôņ nena nê takatu ba Yisu

12 *Vêm ma thêlô etak Dum Oliv ma ele i Jelusalem. Dum Oliv êḡ hêk habobo Jelusalem hatôm kilomita te iyom. 13 *Êyô Jelusalem ma i unyak kapô vuliḡ atu ba ethak êmô. Thêlô iniḡ athêḡ ma Pita lo Jon ma Jems lo Andulu ma Pilip lo Tomas ma Batolomiu lo Matyu ma Jems, Alpius nakaduḡ, lôk Saimon anyô Selot te, ma Judas, Jems nakaduḡ. 14 Wak sapêḡ ma thêlô ethak doḡtom ba eteḡ mek hi ba hi. Ma avi doho lôk Malia, Yisu talêbô, lôk anêḡ iviyaḡ êmô haviḡ.

15 Ma wak te ma Pita haviyô hamiḡ ḡê êvhaviḡ hatôm 120 malêvônḡ ma hanaḡ, 16 *‘‘Aiyaḡ thêlô, abô te hêk Wapômbêḡ anêḡ kapyba ba lêk hik anônḡ. Abô êḡ ma Lovak Matheḡ bôk hanaḡ hale Devit abôlêk hathak Judas, ôpatu ba hik Yisu thô hadêḡ ḡê takatu ba evaloḡ yani. 17 Yani ma alalô te atu ba bôk hadum ku êntêk haviḡ alalô.’’

18 *(Judas hêv pik bute vuli hathak valuselenḡ atu ba hadum kambom ba hawa. Êḡ ma hêv yak halôk pik buêḡ ba lasoam hapup ba la haḡgasô hale yaḡ. 19 Avômalô Jelusalem sapêḡ elanô abô êḡ ba intu elam pik buêḡ hathak iniḡ abô nena ‘‘Akeldama’’. Anêḡ ôdônḡ nena, ‘‘Pik atu ba thalalen hathaḡ.’’)

20 Êḡ ma Pita hanaḡ, ‘‘Hatôm bôk eto hêk Kapyba Yeḡ nena,

‘‘ ‘Anêḡ unyak tem ḡgathiniḡ;
ma miḡ notak anyôla ek êmô
ami.’ *Kapyba Yeḡ 69:25*

Ma buyaḡ hanaḡ nena,

‘‘ ‘Anyô yaḡ enja anêḡ loḡ lôk anêḡ
ku.’ *Kapyba Yeḡ 109:8*

21 Aêḡ ba alalô natak anyô te atu ba Anyô Bêḡ Yisu hamô haviḡ alalô denaḡ ma yani hamô haviḡ alalô wak nômbêḡ intu sapêḡ, 22 *mônḡ ma waklavônḡ atu ba Jon hathik Yisu halôk ḡaḡ aleba hayô wakma Lambô hawa yani vê hêk alalô ba hi malak

leḡ. Anyô êḡ tem imbiḡ alalô ek enaḡ Yisu anêḡ haviyô hathak loḡbô bêḡ êndêḡ avômalô.’’

23 Yôv ma etak anyô lokwanju. Yaḡ ma Josep, elam nena Balsabas, ma athêḡ yaḡ ma Jastas. Ma anyô yaḡ ma Matias. 24 Ma eteḡ mek nena, ‘‘Anyô Bêḡ, hoyala avômalô sapêḡ iniḡ kapôlônḡ. Nunḡwik thô nena hotak anyô ju êntêk yaḡ sê 25 ek enja ku aposel atu ba bôk Judas hatak ba hi anêḡ loḡ.’’ 26 Yôv ma ibi valu ek nêḡê nena athêḡ yaḡ sê habitak. Êḡ ma etak Matias ek imbitak aposel imbiḡ thêlô laumiḡ ba lahavute takatu.

2

Lovak Matheḡ halôk ba halêm

1 *Waklavônḡ Pentikos hayô, êḡ ma avômalô êvhaviḡ ethak doḡtom ba êmô unyak te. 2 Ma ketheḡ oyaḡ ma nômlate diḡdiḡ halêm anêḡ leḡ ba anêḡ pôk ma hatôm lovak bêḡ te ba hayô hamô unyak atu ba thêlô êmô siḡ. 3 *Ma êyê nômlate hatôm atum dahalaḡ hatakalek ba hayô hamô thêlô tomtom. 4 *Ma Lovak Matheḡ hayô hava thêlô sapêḡ kapôlônḡ siḡ ba enaḡ abô masôm lomalama hatôm Lovak Matheḡ hêv hadêḡ thêlô.

5 Avômalô Israeḡ takatu ba êmô Wapômbêḡ vibinḡ bôk etak pik lôbôlôbô takatu ba êmô ma êlêm Jelusalem ek Pentikos. 6 Ma elanô diḡdiḡ ba êlêm ethak doḡtom. Ma eboloba kambom hathak elanô ḡê êḡ enaḡ abô hathak thêlô tomtom da iniḡ abô. 7 Ma esoḡ kambom ba enaḡ hik thêlôda liḡ, ‘‘Thêlô ma ḡê Galili iyom. Malê te aêḡ am? 8 Aisê ba alalô alaḡô thêlô enaḡ abô hathak alalôaniḡ abô tomtom? 9 Alalô ma anêḡ Patia lo Midia ma Ilam lo Mesopotemia ma Judia lo Kapadosia ma Pontus lo Esia 10 ma Plijia lo Pampilia ma Ijip lôk Libia bute atu habobo Sailini ma ḡê doho anêḡ Lom. 11 (Ma vi ma avômalô Israeḡ, ma vi ma

* 1:13: Mat 10:2-4 * 1:16: Sng 41:9 * 1:18: Mat 27:3-8 * 1:22: Mak 1:9; 16:19; Jon 15:27

* 2:1: Wkp 23:15-21; Lo 16:9-11 * 2:3: Mat 3:11 * 2:4: Mak 16:17; Ap 4:31; 10:44-46; 19:6

avômalô loṅ buyaṅ takatu ba ibitak êyô Israeḷ iniṅ êvhaviṅ kapô.) Ma doho anêṅ Klit lo Alebia. Ma doṅtom alalô alaṅô thêlô enaṅ abô hathak nômbêṅ atu ba Wapômbêṅ hadum hathak alalôaniṅ abô tomtom.”¹² Ma avômalô sapêṅ eson kambom ba itutuniṅ leniṅkadôk ma enaṅ hik thêlôda liṅ nena, “Nôm êṅ anêṅ ôdôṅ ma aisê?”

¹³ Ma doṅtom vi ibi thêlô liliṅ ba enaṅ, “Inum waiṅ bêṅ anôṅ ba elo molo.”

Pita hanaṅ abô

¹⁴ Êṅ ma Pita haviyô hamiṅ aposel laumiṅ ba lahavute malêvôṅ ma halam lôklokwaṅ nena,

“Môlô avômalô Israeḷ lôk avômalô takêntêk ba lêk ômô Jelusalem, nodanô yenaṅ abô katô. Tem yanaṅ nôm êṅ anêṅ ôdôṅ bêṅ. ¹⁵ Lêk ma lôkbôk denaṅ hatôm 9 kilok. Ba intu miṅ noson nena ṅê êntêk inum waiṅ ba elo molo ami. ¹⁶ Mi, nôm êṅ ma hatôm plopet Joel bôk hanaṅ,

¹⁷ “Wapômbêṅ hanaṅ nena habobo pik lo len anêṅ dan

ma tem yaṅgasô yenaṅ Lovak Mathen êyômô avômalô sapêṅ.

Ma nalumi anyô lo avi tem yanêm yenaṅ abô êndêṅ i ba nenaṅ abô êtôm plopet.

Ma môlônim apenena tem netulak ba nêgê wêṅ.

Ma môlônim anyô boṅnena tem nêgê niaviṅ.

¹⁸ Ma tem yaṅgasô yenaṅ Lovak Mathen êyômô

yenaṅ anyô lo avi ku êndêṅ waklavôṅ êṅ

ma tem yanêm yenaṅ abô êndêṅ i ba nenaṅ abô êtôm plopet.

¹⁹ Ma tem yandum nômbithi ênjêk len, ma yandum lavôṅniṅ ênjêk pik.

Thalalen lôk atum ma atum yova bêṅ tem imbitak.

²⁰ Ma wak tem ende i liliṅ ba imbitak momaṅiniṅ,

ma ayôṅ tem ende i liliṅ ba imbitak êtôm thalalen.

Vêm ma Anyô Bêṅ anêṅ waklavôṅ lôkmaṅṅiṅ bêṅ atu tem êlêm.

²¹ Ma avômalô takatu ba elam Anyô Bêṅ anêṅ athêṅ, tem nêm i bulubiṅ.’ *Jol 2:28-32*

²² “Avômalô Israeḷ, nodanô abô êntêk. Wapômbêṅ bôk hadum ku lôklokwaṅ anôṅ lôk nômbithi ma lavôṅniṅ hathak Yisu anêṅ Nasalet anêṅ baṅ hamô môlô malêvôṅ ba hik thô nena yanida hêv ôpêṅ ba halêm. Ba bôk oyala nôm takêṅ yôv. ²³ Ma Wapômbêṅ hatak yani halôk môlô bahemim hatôm bôsêbôk ba lahabi lôk anêṅ auk ek nôm takêṅ imbitak aêṅ. Ma môlô udum ba ṅê kambom ik yani loṅ hathak alovalaṅaṅsiṅ ba hama. ²⁴ Ma doṅtom Wapômbêṅ hik yani liṅ ba haviyô hathak loṅbô ba hawa yani vê hêk ṅama anêṅ vovaṅ bêṅ ek malê nena ṅama miṅ hatôm embalon yani loṅ ami. ²⁵ Devit bôk hanaṅ hathak yani nena,

“ ‘Yahayê Anyô Bêṅ hamô haviṅ ya wak nômbêṅ intu sapêṅ.

Yani hamô habobo ya ba intu miṅ hatôm nômlate esale ya thô ami.

²⁶ Aêṅ ba yalenmavi anôṅ ba yahabôya.

Ma yalenviṅkupik hêv ma.

²⁷ Ek malê nena tem miṅ ôndô ya êmô ṅê ṅama iniṅ loṅ ami,

ma tem miṅ otak anêm Anyô Mathen ek epalê ênjêk siô ami.

²⁸ Bôk huik loṅôndê lôkmala thô hadêṅ ya yôv,

ma tem yamô imbiṅ o ba undum yalenmavi anêṅ dôêṅ.’ *Kapya Yey 16:8-11*

²⁹ * “Aiyaṅ thêlô, yahanaṅ avanôṅ biṅ nena bumalô Devit bôk hama ba elav yôv. Ma anêṅ siô êntêk hêk denaṅ aleba lêk. ³⁰ *Ma doṅtom Devit ma plopet te ba hayala nena Wapômbêṅ bôk havak abô nena embeṅ yam ma tem etak lim lukmuṅ te ek imbitak kiṅ êtôm yanida. ³¹ *Devit bôk hayala nôm atu ba tem imbitak embeṅ yam ba hanaṅ hathak Mesia atu ba

* 2:29: 1Kin 2:10 * 2:30: 2Sml 7:12; Sng 89:3-4; 132:11 * 2:31: Sng 16:10

Wapômbênj tem nê m lôkmala êndênj yani ba imbiyô esak lonjô. Ba intu hanañ nena tem miñ nêndô yani êmô ñê ñama iniñ lonj ba kupik epalê ami. ³² Ôpênj ma Yisu atu ba Wapômbênj bôk hik yani liñ. Ma yêlô sapênj ayê nô m êñ haviñ ba êntêk anañ bênj hadênj mólô. ³³ *Ma Wapômbênj hawa Yisu ba hatak yani hamô banj vianônj yôv. Ma hêv Lovak Mathenj atu ba bôk havak abô ek nê m êndênj yani ma êntêk lêk hanjasô hayô hamô yêlô ba intu lêk ôyê lo olañô. ³⁴ Devit da miñ hi malak lenj hatôm Yisu ami, ma donjom hanañ,

“Anyô Bêñ Wapômbênj hanañ hadênj yenañ Anyô Bêñ Mesia nena,
 “Ômô yabahanj vianônj
³⁵ endeba yatak ñê takatu ba ik vovak hadênj o
 nê môm vemkapô vibinñ am.” ’
Kapya Yey 110:1

³⁶ * “Aênj ba mólô avômalô Israe l sapênj, noyala abô êntêk katô. Yisu atu ba mólô uik hathak a, Wapômbênj hadum ba habitak Anyô Bêñ lôk Mesia.”

Avômalô bênj anônj ele i liliñ ba ithik ñañ

³⁷ Thêlô elañô Pita anênj abô takênj ma habi thêlô kapôlônjinñ vose. Ma enañ hadênj yani lôk aposel vi nena, “Aiyañ thêlô, yêlô nandum malê?”

³⁸ Ma Pita hanañ, “Mólô tom-tom node kapôlômim liliñ ba nusik ñañ esak Yisu Kilisi anênj athênj ek Wapômbênj nê m mólônim kambom vê ma nê m Lovak Mathenj êndênj mólô êtôm anênj wapôm. ³⁹ *Havak abô êñ ek avômalô takatu ba alalôaniñ Wapômbênj tem endam i, mólô lôk unim avômena ma avômalô takatu ba êmô daimbô.”

⁴⁰ Ma Pita hanañ abô bênj anônj haviñ hadênj thêlô ba hanañ nena, “Noyabinñ am. Nônê m amda sa ba nôsôv êñjêk avômalô kambom takênj ek miñ nôpôm vovañ atu ba tem êpôm

i ami.” ⁴¹ *Aênj ba ñê takatu ba ewa Pita anênj abô intu ithik ñañ. Ma wak êñ ma avômalô hatôm 3,000 êlê m haviñ avômalô takatu ba bôk êvhaviñ yôv.

Ñê êvhaviñ ethak donjom haviñ i

⁴² *Ma thêlô lôklokwanj ek nedañô aposel iniñ abô lôk ethak donjom haviñ i ma eyañ polom lo inum wainj mathenj atu ba Yisu bôk hêv lôk etej mek haviñ i. ⁴³ Ma aposel idum lavônjinñ lôk nômbithi bênj anônj ba avômalô sapênj êyê ba esonj kambom. ⁴⁴ *Ma avômalô êvhaviñ sapênj ethak donjom haviñ i ma miñ lenji iniñ nômkama ami. Iniñ nômkama lôkthô ma êdô hamô ek hêv thêlô sapênj sa. ⁴⁵ Thêlô ethak êv iniñ pik lôk nômkama ek nê nê m vuli ma ewa vuli takênj ba êv avômalô takatu ba nômkama vi mi sa. ⁴⁶ Ma wak nômbênj intu ma thêlô ethak donjom êmô unyak mathenj anênj piklêvônj. Ma ethak eyañ nô m haviñ i lôk lenjinmavi ma kapôlônjinñ labalina. ⁴⁷ *Lôk êbô Wapômbênj anênj athênj. Êñ ma avômalô sapênj lenjinmavi anônj hathak i. Ma wak nômbênj intu sapênj ma Anyô Bêñ hêv avômalô doho bulubinñ ba hêv i ibitak êyô ñê êvhaviñ kapô haviñ.

3

Anyô va kambom te habitak mavi

¹ Wak te ma Pita lo Jon i unyak mathenj hadênj wakma etej mek. Wakma êñ ma hatôm 3 kilok yañsinj. ² Êyô ma êyê ewa anyô va kambom te ba êlê m. Bôk evathu yani aênj. Ma wak nômbênj intu ma ewa yani ba i êdô hamô unyak mathenj anênj badênj abôlêk atu ba elam nena Lonj Kêkêlô. Êdô yani hamô lonj êñ ek epetenak ek avômalô takatu ba i unyak mathenj anênj piklêvônj ek nê nê m valu êndênj yani. ³ Ôpênj hayê Pita lo Jon êlê m ek ini unyak mathenj kapô, êñ ma halam ek thai nê nê m valu êndênj yani. ⁴ *Pita

* 2:33: Ap 5:32; 7:55-56 * 2:36: Ap 5:30-31 * 2:39: Ais 57:19 * 2:41: Ap 2:47; 4:4 * 2:42: Ap 20:7 * 2:44: Ap 4:32-35 * 2:47: Ap 6:7; 11:21 * 3:4: Ap 14:9

lo Jon ititiŋ yani lôklokwaŋ. Ma Pita hanaŋ, “Nôŋgô yai!”⁵ Êŋ ma ôpêŋ hik i liliŋ hadêŋ thai ma hasoŋ nena tem nênem nômla êndêŋ yani la.

⁶ *Ma Pita hanaŋ, “Ya valu mi. Ma doŋtom nôm atu ba yahawa ma tem yanêm êndêŋ o. Hathak Yisu Kiliŋ anêŋ Nasalet anêŋ athêŋ, umbiyô omben.”⁷ Ma Pita havalonŋ ôpêŋ ban vianônŋ ba havôv yani haviyô. Ma kethenŋ oyanŋ ôpêŋ vagigiŋ lôk vakapô habitak lôklokwaŋ.⁸ Êŋ ma yani hasôv kisi ma havenŋ. Ma hi unyak mathenŋ anêŋ piklêvônŋ havinŋ thai. Ma havenŋ ba hasôv kisi hathak lolenŋ lolenŋ ba habô Wapômbênŋ.⁹ Ma avômalô sapêŋ êyê yani havenŋ ba habô Wapômbênŋ.¹⁰ Ma eyala nena ôpêŋ ma anyô petenak atu ba hathak hamô unyak mathenŋ abôlêk atu ba elam nena Lonŋ Kêkêlô, êŋ ma eboloba ba dahôlônŋin hi.

Pita hanaŋ abô hamiŋ unyak mathenŋ kapô

¹¹ Ma anyô petenak atu havalonŋ Pita lo Jon, êŋ ma avômalô sapêŋ esoŋ kambom ba elanvinŋ êlêm hadêŋ thêlô halôk kapo danŋ atu ba elam nena Solomon anêŋ Kapo Danŋ.¹² Pita hayê ma hanaŋ hadêŋ thêlô nena, “Avômalô Israeël, osoŋ kambom ba utitiŋ yai lôklokwaŋ eka? Osoŋ nena yai adum ôpêntêk mavi hathak yaidaniŋ lôklokwaŋ lôk kobom mathenŋ e? Mi anônŋ!¹³ *Ablaham lo Aisak ma Jekop lôk alalôaniŋ bumalô thêlô iniŋ Wapômbênŋ iyom intu hadum nôm êŋ ek nênem athêŋ lôkmanŋin êndêŋ anêŋ anyô ku Yisu. Môlô bôk otak ôpêŋ ek nijik vônô. Ma Pailat lahavinŋ etak yani, ma doŋtom môlô ôvôliŋ dômim hadêŋ yani.¹⁴ Avanônŋ, môlô ôvôliŋ dômim hadêŋ Anyô Mathenŋ lôk Anyô Thêthônŋ atu ma onanŋ hik Pailat liŋ ek etak ôpatu ba bôk hik anyô vônô êlêm êndêŋ môlô.¹⁵ Ôpatu ba lôkmala anêŋ ôdônŋ ma uik vônô. Ma doŋtom Wapômbênŋ hik yani liŋ

hathak lonbô hêk ŋama. Ma yai bôk ayê nôm takêŋ ba êntêk lêk ananŋ abô hathak.¹⁶ Êvhavinŋ hathak Yisu anêŋ athêŋ iyom hadum ba ôpatu ba ôyê lo oyala lêk hawa lôklokwaŋ. Yani habitak mavi anônŋ hatôm ôyê hathak Yisu anêŋ athêŋ lôk êvhavinŋ atu ba halêm anêŋ yani.

¹⁷ * “Aiyanŋ thêlô, yahayala nena môlô lôk unim avaka miŋ oyala ôpêŋ katô ami ba intu udum kambom hadêŋ yani.¹⁸ Ma doŋtom sêbôk ma Wapômbênŋ hanaŋ hadêŋ plopet sapêŋ ba eto nena anêŋ Mesia tem enja vovaŋ. Aêŋ ba unim kambom atu udum ma Wapômbênŋ anêŋ abô êŋ lêk hik anônŋ.

¹⁹ * “Aêŋ ba node kapôlômim liliŋ ba nosopa Wapômbênŋ ek nênem môlônim kambom vê lôk nênem lovak êndêŋ môlô.²⁰ Ma nênem anêŋ Mesia atu ba bôk hatak ek nênem êndêŋ môlô. Mesia êŋ ma Yisu atu.²¹ Ma lêk yani hamô malak lenŋ ba hayabinŋ waklavônŋ atu ba Wapômbênŋ bôk hatak ek nômkama sapêŋ imbitak lukmuk esak lonbô êtôm sêbôk atu ba yani havak abô ba hanaŋ ba anêŋ plopet mathenŋ enanŋ bênŋ.²² *Hatôm Mose bôk hanaŋ, ‘Wapômbênŋ unim Anyô Bêŋ tem etak plopet te êtôm ya ba imbitak anêŋ môlô malêvônŋ. Ba intu nodanô anêŋ abô takatu ba hanaŋ bênŋ hadêŋ môlô katô.²³ Ma ôpatu ba miŋ halanô plopet êŋ anêŋ abô ami, ma tem nênem yani vê ênjêk anêŋ avômalô ba nimbuliŋ yani vi dedaunŋ.’

²⁴ “Samuel lôk plopet takatu ba ibitak evenŋ yam bôk enanŋ hathak waklavônŋ atu ba lêk habitak.²⁵ *Môlô ma plopet takêŋ iniŋ nali. Ma abô atu ba Wapômbênŋ bôk havak havinŋ libumi yôv, abô êŋ êntêk havalonŋ môlô lonŋ denanŋ. Hatôm bôk hanaŋ hadêŋ Ablaham, ‘Hathak anêm libumi, ma tem avômalô pik sapêŋ neja mek mavi.’²⁶ *Ba intu Wapômbênŋ hik anêŋ anyô ku liŋ ma

* **3:6:** Ap 4:10; 16:18 * **3:13:** Kis 3:6,15; Luk 23:13-25; Ap 2:23 * **3:17:** Luk 23:34; 1Ti 1:13

* **3:19:** Ap 2:38 * **3:22:** Lo 18:15,18-19 * **3:25:** Stt 22:18 * **3:26:** Ap 13:46

hêv halêm hadêḡ mômô hamômḡ ek nêḡ mek mavi êndêḡ mômô lôk ende mômô tomtom liliḡ êḡḡek unim kambom takatu ba udum.”

4

Evalonḡ Pita lo Jon

¹ Pita lo Jon enaḡ abô hadêḡ avômaloḡ imiḡ denaḡ, ma ḡê êbôk da lôk unyak mathêḡ anêḡ sôp bidonḡ iniḡ anyô vovak laik ma Sadyusi doho êyô ek thai. ² Thêlô leḡḡmaniḡ hathak thai êdômḡ avômaloḡ nena Yisu bôk haviyô hêk ḡama ba intu avômaloḡ ḡama sapêḡ tem nimbiyô esak loḡbô aêḡ iyom. ³ Lêk yaḡsiḡ habôk ba intu evalonḡ thai ba êdô hamô koladômḡ aleba hayaḡ wak bêḡ. ⁴ *Ma doḡtom avômaloḡ bêḡ anômḡ elarômḡ thai iniḡ abô ba êvhaviḡ. Ba ḡê takatu ba êvhaviḡ lêk halumbak hi habobo 5,000.

⁵ Haviyô hayaḡ ma ḡê bêḡbêḡ eyabiḡ avômaloḡ lôk ḡê bêḡbêḡ ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ ethak doḡtom êmô Jelusalem. ⁶ Anas, anyô bêḡ habôk da, lôk Kaiapas ma Jon lo Aleksanda lôk anyô bêḡ habôk da anêḡ thalalenḡ vi êmô haviḡ. ⁷ Ma ewa thai êlêm ma enaḡ hik thai liḡ nena, “Lôklokwaḡ lôk athêḡ alê intu udum ôpêḡ mavi hathak?”

⁸ Ma Lovak Mathêḡ hava Pita kapô siḡ ba hanaḡ hadêḡ thêlô nena, “ḡê bêḡbêḡ lôk ḡê eyabiḡ avômaloḡ, nodarômḡ yenaḡ abô! ⁹ Yai êv anyô va kambom êntêk sa ba intu udum ek nonaḡ yai bêḡ lôk lemimhaviḡ noyala nena yai adum yani mavi aisê e? ¹⁰ *Aêḡ ba mômô lôk avômaloḡ Israeḡ sapêḡ noyala katô nena anyô va kambom êntêk lêk habitak mavi ba hamiḡ mômô malemim hathak Yisu Kilisi anêḡ Nasalet anêḡ athêḡ. Bôk uik yani vômô hathak a, ma doḡtom Wapômbeḡ hik yani liḡ hêk ḡama. ¹¹ Yani ma

“valu atu ba mômô ḡê olav unyak ôpôlik hathak,

ma lêk habitak valu landiḡ anômḡ.’

Kapya Yeḡ 118:22

¹² *Yisu da iyom anêḡ athêḡ hatôm nêḡ alalô bulubiḡ. Ma athêḡ yaḡ miḡ hêk pik lo leḡ sapêḡ ek nêḡ alalô bulubiḡ ami. Mi.”

¹³ Ma thêlô êyê Pita lo Jon imiḡ lôklokwaḡ ma kô mi, ma eyala nena thai ma ḡê oyaḡ ba miḡ bôk ethak unyak ami. Êḡ ma thêlô esoḡ kambom ba leḡḡhabi nena bôk êmô haviḡ Yisu. ¹⁴ Ma êyê anyô va kambom atu lêk mavi ba hamiḡ haviḡ thai ba intu thêlô abô mi ek nenaḡ. ¹⁵ Êḡ ma enaḡ ek neja Pita lo Jon vê êḡḡek Sanhedlin* anêḡ unyak ma nede yaiḡ ba ini. Ma ele yaiḡ ba i ma thêlô êbôlêm auk. ¹⁶ Ba enaḡ, “Alalô nandum malê esak anyô ju êntêk? Avômaloḡ Jelusalem sapêḡ lêk eyala yômḡ nena thai idum lavômḡ bêḡ te ba miḡ hatôm alalô nasi ami. ¹⁷ Ma doḡtom alalô napôm loḡondê te ek abô êḡ miḡ ni mayaliv êḡḡek avômaloḡ malêvômḡ ami. Aêḡ ba nanaḡ lôklokwaḡ êndêḡ thai nena miḡ nenaḡ abô esak athêḡ êḡ êndêḡ avômaloḡ la esak loḡbô ami.”

¹⁸ *Yômḡ ma elam thai êlêm hathak loḡbô ma enaḡ lôklokwaḡ nena miḡ nenaḡ abô êḡ lôk nêndômḡ avômaloḡ esak Yisu anêḡ athêḡ ami. ¹⁹ *Ma doḡtom Pita lo Jon enaḡ viyaḡ, “Malê intu ba mavi hêk Wapômbeḡ ma ek yai nandum? Nasopa mômônim abô mena Wapômbeḡ anêḡ abô? ²⁰ Yai miḡ hatôm bônômḡ esak nôm takatu ba ayê lo alarômḡ ami.”

²¹ Ma Sanhedlin enaḡ lôklokwaḡ ek thai nêḡmô bônômḡ, êḡ ma etak thai ba i. Avômaloḡ sapêḡ êbô Wapômbeḡ anêḡ athêḡ hathak nôm atu ba lêk idum ba intu miḡ hatôm nêpôm loḡondê la ek nêḡnêḡm vovaḡ êndêḡ thai ami. ²² Ek malê nena ôpatu ba habitak mavi ma anêḡ sondabêḡ hatôm 40. Ba intu eyala nena Wapômbeḡ iyom hatôm indum nôm êḡ.

ḡê êvhaviḡ iniḡ mek

* **4:4:** Ap 2:41 * **4:10:** Ap 3:6,13-16 * **4:12:** Mat 1:21 * **4:15:** Israeḡ elam iniḡ kaunsil nena ‘Sanhedlin’. * **4:18:** Ap 5:28 * **4:19:** Ap 5:29

23 Etak Pita lo Jon ba i hadêḅ avômalô êvhaviḅ. Ma enaḅ abô takatu ba nê bêḅbêḅ êbôk da lôk nê bêḅbêḅ enaḅ hadêḅ thai. 24 *Thêlô elañô aêḅ ma lôkthô êv veḅḅbôlêk liḅ ba eteḅ mek hadêḅ Wapômbêḅ nena, “Anyô Bêḅ, nômkama sapêḅ anêḅ alaḅ, bôk hopesaḅ pik lo leḅ ma ḅḅwêk lôk nômkama sapêḅ atu ba êmô kapô. 25 Sêbôk ma honaḅ abô hathak Lovak Matheḅ hale anêḅ anyô ku ma yêlôaniḅ bumalô Devit abôlêk. Ba hanaḅ aêntêk,

“ ‘Avômalô pik sapêḅ leḅḅḅaḅ eka?

Lôk ibutiḅ abôyaḅ ek nijik vovak êndêḅ Wapômbêḅ eka?

26 Pik iniḅ kiḅ lôkthô êpôpêk i ek nijik vovak.

Lôk nê bêḅbêḅ pik sapêḅ ethak doḅtom

ek nêḅmô Anyô Bêḅ lôk anêḅ Mesia lu.’

Kapya Yeḅ 2:1-2

27 *Avanôḅ biḅ, Helot Antipas lo Pontius Pailat ma nê loḅ buyaḅ lôk avômalô Israeḅ bôk ethak doḅtom êmô malak lôḅ êntêk ba idum ek nêḅmô anêḅ anyô ku matheḅ Yisu lu, ôpatu ba bôk holam yôv ek imbitak anêḅ Mesia. 28 *Thêlô idum nômkama sapêḅ hatôm anêḅ auk lôk lôklokwaḅ atu ba bôk lemhabi nena tem imbitak aêḅ. 29 *Anyô Bêḅ, lemimbi abô takatu ba evak ba enaḅ ek indum yêlô nakô ba intu nêḅ yêlô anêḅ nê ku sa ek nanaḅ anêḅ abô lôklokwaḅ ma miḅ nakô ami. 30 Ma otak bahem êyôḅḅêk avômalô lôk lijiḅ ba undum i mavi lôk undum lavôḅḅiḅ lôk nômbithi lomaloma esak anêḅ anyô ku matheḅ Yisu anêḅ athêḅ.”

31 Thêlô eteḅ mek yôv ma loḅ atu ba êmô halowaliḅ. Ma Lovak Matheḅ hayô hava thêlô lôkthô kapôlôḅḅiḅ siḅ. Ba enaḅ Wapômbêḅ anêḅ abô bêḅ ma miḅ êkô ami.

Nê êvhaviḅ sapêḅ kapôlôḅḅiḅ doḅtom

32 *Ma nê êvhaviḅ sapêḅ iniḅ auk lôk kapôlôḅḅiḅ doḅtom iyom. Ma

iniḅ nômkama sapêḅ ma hatôm thêlô lôkthô iniḅ ma miḅ evasiḅ ami. 33 Ma aposel ethak enaḅ Yisu anêḅ haviyô hathak loḅbô bêḅ ba iniḅ abô êḅ anêḅ lôklokwaḅ ma bomaḅ. Ma Wapômbêḅ habi anêḅ wapôm hayô hamô thêlô lôkthô. 34 *Ma thêlô vi iniḅ pik lo unyak hamô ba ethak êv ba avômalô vi êv vuli. Ma ewa valu takêḅ 35 ba êv hadêḅ aposel ek neyabiḅ. Ma aposel ibi valuseliḅ takêḅ sam hadêḅ avômalô takatu ba êv yak hathak nômkama. Ba intu thêlô te miḅ hêv yak hathak nôḅm lôk nômkama ami.

36 Ma thêlô êḅ te ma Josep ba anêḅ loḅ ma ḅḅavithôm Saiplus ma habitak anêḅ ôdôḅ Livai. Ma aposel ethak elam yaḅi nena Banabas, athêḅ êḅ anêḅ ôdôḅ nena, “Anyô hathak havatho avômalô kapôlôḅḅiḅ loḅ.” 37 Yaḅi hêv anêḅ pik bute ek nêḅnêḅ vuli. Ma hawa valu hathak pik êḅ ba hi hêv hadêḅ aposel.

5

Ananias lo Sapaila

1 Ma anyô yaḅ hamô ba anêḅ athêḅ nena Ananias ma yanavi ma Sapaila. Thai êv iniḅ pik bute ba êv vuli. 2 *Ma hawa valu pik êḅ vi ek thaida ma hêv vi hadêḅ aposel ma hasau i nena, “Valu lôkthô êntêk yahawa ba yahalêḅ.” Ma yanavi hayala nôḅm atu ba yamalô hadum.

3 *Ma Pita hanaḅ nena, “Ananias, hotak Sadaḅ ba hava kapôlôm siḅ ma hosau Lovak Matheḅ, ba huvuḅ anêḅ valu pik êḅ vi eka? 4 Miḅ bôk êv vuli pik êḅ ami denaḅ, êḅ ma anêḅ pik. Ma bôk êv vuli yôv, valu êḅ ma anêḅ aêḅ iyom. Ma doḅtom howa auk kambom êḅ anêḅ êsê ba honaḅ abôyaḅ? Hosau nê pik lôk Wapômbêḅ haviḅ.”

5 Ananias halaḅ abô êḅ ma hêv yak halôk biḅ ba hama. Ma avômalô takatu ba elañô abô êḅ êkô ba biḅḅaluk havalu kambom. 6 Êḅ ma

* 4:24: Kis 20:11; Neh 9:6; Sḅḅ 146:6 * 4:27: Mat 27:1-2; Luk 23:7-11; Ap 3:13 * 4:28: Ap 2:23

* 4:29: Ep 6:19 * 4:32: Ap 2:44 * 4:34: Ap 2:45 * 5:2: Ap 4:34-35 * 5:3: Jon 13:2

apenena muk êlêm ma ivuliv anêḡ kupik ma ewa ba i elav.

⁷ Wakma lô hale ba hi ma yanavi halêm hayô ma hathôḡ nôm atu ba habitak paliḡ. ⁸ Ma Pita hanaḡ hik avi êḡ liḡ, “Valu êntêk ma hatôm vuli pik atu ba êv vuli e?”

Ma avi êḡ hanaḡ, “Intu êḡ, vuli êḡ intu hatôm.”

⁹ Êḡ ma Pita hanaḡ hadêḡ avi êḡ, “Aisê ka mamu ubutiḡ abô ek nosaê Anyô Bêḡ anêḡ Lovak Mathenḡ? Nôḡgô! Nê takatu ba lêk elav vônim yôv, êntêk lêk imiḡ unyak abôlêk ba tem neja o ba ini nedav imbiḡ.”

¹⁰ Ma kethenḡ oyaḡ ma avi êḡ hêv yak halôk hêk Pita valuvi ba hama. Ma apenena muk takatu ba ibitak êyô unyak kapô. Ma êyê avi êḡ lêk hama. Êḡ ma ewa ba i elav yani hêk yamalô vi. ¹¹ Yôv ma avômalô êvhaviḡ sapêḡ lôk avômalô takatu ba elañô abô êḡ, lôkthô êkô kambom.

Aposel idum avômalô bêḡ anôḡ ibitak mavi

¹² *Ma aposel idum lavôḡniḡ lôk nômbithi lomalama hêk avômalô maleniḡ. Ma nê êvhaviḡ sapêḡ ethak doḡtom lôbôlôḡ halôk unyak mathenḡ anêḡ kapo daḡ atu ba elam nena Solomon anêḡ Kapo Daḡ. ¹³ Ma avômalô vi atu ba miḡ êvhaviḡ ami êkô ek nesak doḡtom imbiḡ thêlô, ma doḡtom avômalô sapêḡ êyê thêlô nena nê mavi. ¹⁴ Ma anyô lo avi bêḡ anôḡ ethak êvhaviḡ Anyô Bêḡ ba ibitak êyô avômalô êvhaviḡ kapô. ¹⁵ Êḡ ma avômalô ethak ewa iniḡ nê lôk lijiḡ hayô hêk balê lo yêm ba i ililiḡ hêk loḡôndê anêḡ daḡ ek Pita havenḡ loḡôndê, êḡ ma dahô imbi êyôḡgêk i ek nimbitak mavi esak loḡbô. ¹⁶ Ma avômalô bêḡ anôḡ êlêm anêḡ lomalak takatu ba habobo Jelusalem ba êlêm ethak doḡtom. Ma ewa iniḡ nê lôk lijiḡ lôk nê takatu ba ḡgôk lelaik habuliḡ i ma lôkthô ibitak mavi hathak loḡbô.

Êv vovaḡ hadêḡ aposel

¹⁷ Ma anyô bêḡ habôk da lôk nê idum ku haviḡ yani, thêlô sapêḡ ma Sadyusi ba êyê nôm takatu ba aposel idum ba leḡiḡdaḡ hathak i. ¹⁸ Ba evaloḡ aposel ma etak i halôk malak lôḡ anêḡ koladôḡ. ¹⁹ *Ma bôlôvôḡ êḡ ma Anyô Bêḡ anêḡ aḡela hik koladôḡ abôlêk vê ma hawa i ele yaḡiḡ. Ma hanaḡ, ²⁰ “Unu numiḡ unyak mathenḡ anêḡ piklêvôḡ ma nonaḡ abô sapêḡ esak lôkmala lukmuk êntêk êḡ bêḡ.”

²¹ Aposel elañô abô êḡ ba lôkbôk momaḡiniḡ ma i unyak mathenḡ anêḡ piklêvôḡ. Ma êdôḡ avômalô.

Ma anyô bêḡ habôk da lôk anêḡ nê môlô êlêm ma elam nê Sanhedlin lôk Israeḡ iniḡ nê bêḡbêḡ sapêḡ. Ma êv abô hadêḡ koladôḡ ek neja aposel ba nêlêm. ²² Êḡ ma nê koladôḡ iniḡ sôp bidonḡ i ek neja aposel ma doḡtom miḡ êmô ami. Ma êvôi ma enaḡ nena, ²³ “Yêlô ayê koladôḡ anêḡ abôlêk putup ma nê takatu ba eyabiḡ imiḡ habobo. Ma doḡtom yêlô ik koladôḡ abôlêk vê ma miḡ apôm anyô late hamô kapô ami.” ²⁴ Unyak mathenḡ anêḡ sôp bidonḡ iniḡ anyô vovak laik lôk nê bêḡbêḡ êbôk da elañô abô êḡ ba leḡiḡhabi bêḡ anôḡ hathak ba enaḡ, “Malê te tem imbitak?”

²⁵ Ma anyô te hayô ma hanaḡ hadêḡ i, “Nodaḡô! Nê takatu ba otak i hamô koladôḡ, lêk imiḡ unyak mathenḡ anêḡ piklêvôḡ ba êdôḡ avômalô.” ²⁶ Êḡ ma anyô vovak laik lôk anêḡ sôp bidonḡ i ewa thêlô. Êkô ek avômalô nijik i esak valu ba intu miḡ êpôviḡ thêlô ami.

²⁷ Ewa aposel êyô ma etak i hamiḡ Sanhedlin maleniḡ ek anyô bêḡ habôk da enaḡ injik thêlô liḡ. ²⁸ * “Yêlô bôk anaḡ lôklokwaḡ hadêḡ môlô nena miḡ nôndôḡ avômalô esak ôpêḡ anêḡ athêḡ ami. Ma doḡtom lêk unim abô êḡ halaḡviḡ havenḡ Jelusalem mayaliv. Lôk lêk udum ek nonaḡ nena yêlô intu aḡgasô ôpêḡ anêḡ thalalenḡ.”

²⁹ *Ma doḡtom Pita lôk aposel vi enaḡ hadêḡ i nena, “Yêlô nasopa

* 5:12: Ap 2:43; 14:3 * 5:19: Ap 12:7-10 * 5:28: Mat 27:25 * 5:29: Ap 4:19

Wapômbêḡ anêḡ abô iyom ma miḡ anyô iniḡ abô ami. ³⁰ Môlô bôk uik Yisu vônô hathak a. Ma doḡtom bumalô thêlô iniḡ Wapômbêḡ hik yani liḡ. ³¹ *Wapômbêḡ bôk hawa yani hathak ba hi daku leḡ ba hadô hamô baḡ vianôḡ hatôm Anyô Môḡ lôk Anyô hêv alalô bulubiḡ ek nêḡ alalô Israeḡ sa ek nande kapôlôḡ liḡ lôk nêḡ alalôaniḡ kambom vê. ³² Yêlô ma ḡê takatu ba bôk ayê nôḡ takêḡ ba lêk ananḡ abô êḡ bêḡ. Ma Lovak Matheḡ atu ba Wapômbêḡ hêv hadêḡ avômalô takatu ba esopa anêḡ abô hik nôḡ takêḡ loḡ haviḡ.”

Gameliel hanaḡ ek Sanhedlin netak aposel

³³ Sanhedlin elanô abô êḡ ma leḡḡmaniḡ kambom ba leḡḡhaviḡ nijik aposel vônô. ³⁴ Ma doḡtom Gameliel haviyô hamiḡ Sanhedlin malêvôḡ. Yani ma anyô Palisi lôk anyô lôkauk hathak abô balabuḡ ma hadum ku Sanhedlin haviḡ. Avômalô sapêḡ ethak êv athêḡ bêḡ hadêḡ yani. Yani hamiḡ ba hanaḡ ek netak aposel takêḡ ba ini yaiḡ dokte vêḡmam. ³⁵ Êḡ ma hanaḡ hadêḡ thêlô, “Môlô ḡê Israeḡ, lemimimbi katô nena tem nundum malê êḡndêḡ ḡê takêḡntêk vêḡmam. ³⁶ *Sêbôk ma Teudas habitak anyô lôk athêḡ ba hanaḡ, ‘Ya anyô bêḡ’. Ma anyô hatôm 400 esopa yani. Ma doḡtom Lom ik yani vônô ma anêḡ ḡê ku êsôv mayaliv. Ma anêḡ abô êḡ hêv yak. ³⁷ Vêḡ ma waklavôḡ ewa avômalô iniḡ athêḡ, êḡ ma Judas anêḡ Galili habitak anyô lôk athêḡ ba havôv avômalô bêḡ anôḡ ek nijik vovak êḡndêḡ gavman. Ma doḡtom ik yani vônô, ma anêḡ ḡê ku êsôv mayaliv aêḡ iyom. ³⁸ Ba intu yahananḡ hadêḡ môlô Sanhedlin: Notak ḡê takêḡntêk. Miḡ nundum nôḡmla esak i ami. Ku takatu ba idum halêḡ anêḡ ḡê pik iniḡ hatôm Teudas lo Judas, êḡ ma iniḡ ku takêḡ tem nêḡ yak. ³⁹ Ma doḡtom ku takatu ba halêḡ anêḡ Wapômbêḡ, ma môlô miḡ hatôm

numiḡ i loḡ siḡ ami. Yahakô tem uḡḡwik vovak ni ba ni, êḡ ma tem ôḡḡḡ nena uik vovak êḡ hadêḡ Wapômbêḡ.”

⁴⁰ *Yôv ma thêlô êlôk hathak Gameliel anêḡ abô. Ba elam aposel êlêḡ ma evali i. Ma enanḡ lôklokwaḡ hadêḡ thêlô nena miḡ nenanḡ abô esak Yisu anêḡ athêḡ ami. Êḡ ma etak i ba i.

⁴¹ *Aposel etak Sanhedlin ba ele yaiḡ ma thêlô leḡḡḡmavi hathak Wapômbêḡ hayê thêlô nena ḡê mavi ek ewa mama hathak Yisu anêḡ athêḡ. ⁴² Ma wak nôḡmbêḡ intu ma thêlô i unyak matheḡ anêḡ piklêvôḡ lôk lounyak lounyak ma êḡdôḡ avômalô ba enanḡ Abô Mavi bêḡ nena Yisu ma Mesia atu.

6

Etak anyô baheḡvi ba lahavuju ek nêḡnêḡ aposel sa

¹ *Avômalô êvhaviḡ ilumbak ba êv liḡ siḡ, êḡ ma avômalô Israeḡ vi atu ba êvhaviḡ ba enanḡ abô Glik, etatale avômalô Israeḡ vi atu ba êvhaviḡ ba enanḡ abô Hiblu. Ba enanḡ, “Wak nôḡmbêḡ intu ba ibi nôḡ sam ma miḡ evani yêlôaniḡ avi tôp iniḡ sam ami.” ² Êḡ ma aposel laumiḡ ba lahavuju takatu elam ḡê êvhaviḡ sapêḡ ethak doḡtom ma enanḡ, “Miḡ mavi ek yêlô nataḡ ku nanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ma nandum ku nambi nôḡ sam ami. ³ Aêḡ ba, aiyanḡ thêlô, nôḡmbôlêḡ môlônim anyô lôkauk baheḡvi ba lahavuju takatu ba Lovak Matheḡ hava kapôlôḡ siḡ ek nanêḡ ku êḡ êḡndêḡ i. ⁴ Êḡ ma tem yêlô hatôm namô tiḡḡḡ ek nateḡ mek lôk nanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô lôk nandôḡ avômalô.”

⁵ Avômalô sapêḡ elanô abô êḡ ma leḡḡḡmavi. Ma etak Stiven, yani anyô hêvhaviḡ lôklokwaḡ lôk Lovak Matheḡ hava yani kapô siḡ, ma Pilip lôk Plokulus ma Nikano lo Timon ma Pamenas lo Nikolas, yani ma anyô Antiok atu bôk habitak hayô avômalô Israeḡ iniḡ êvhaviḡ kapô vêḡ

* 5:31: Ap 2:33-34; Ep 1:20; Hib 2:10; 12:2 * 5:36: Ap 21:38 * 5:40: Ap 4:18 * 5:41: Mat 5:10-12; 1Pi 4:13 * 6:1: Ap 4:35

ma hêvhaviņ Yisu. ⁶ Ewa nê êņ ba i hadêņ aposel. Ma aposel etak bahenij hayô hêk i ma eteņ mek hathak i.

⁷ *Aêņ ba Wapômbêņ anêņ abô hi ba hi. Ma avômalô anêņ Jelusalem takatu ba êvhaviņ ilumbak hi ba hi. Ma nê êbôk da bêņ anôņ êvhaviņ ba esopa Yisu haviņ.

Evaloņ Stiven

⁸ Ma Wapômbêņ habi anêņ wapôm sam ba hêv lôklokwaņ bêņ anôņ hadêņ Stiven. Ba intu Stiven hathak hadum nômbithi lôk lavôņij lomalama hêk avômalô malêvôņ. ⁹ Ma doņtom nê doho êpôlik hathak yani. Nê êņ iniņ unyak yeņ ma elam nena, “Nê takatu ba bôk iniņ alaņ hêv athêņ ku vê hêk i ma êmô oyaņ haviņ i”. Thêlô sapêņ ma avômalô Israeļ, doho anêņ Sailini ma doho anêņ Aleksandlia ma doho anêņ plovins Silisia lo Esia. Ma nê takêņ êkôki hathak Stiven anêņ abô. ¹⁰ *Ma doņtom Lovak Mather hêv auk mavi hadêņ Stiven ba miņ hatôm nêmo anêņ abô lu ami.

¹¹ Êņ ma thêlô eyenak ba i ibi anyô doho leņij liņ ek nenaņ nena, “Yêlô bôk alaņô ôpêņ hanaņ abôma hathak Mose lo Wapômbêņ.”

¹² Aêņ ba thêlô ibi avômalô lôk nê bêņbêņ ma nê lôkauk hathak abô balabuņ leņij liņ. Ma i evaloņ Stiven ba ewa ba i êdô hamiņ Sanhedlin maleņij. ¹³ Ma êv anyô doho ek nenaņ abôyaņ esak yani. Ba enaņ, “Wak nômbêņ intu ma ôpêntêk hathak hanaņ abô kambom hathak unyak mather lôk Mose anêņ balabuņ. ¹⁴ Yêlô alaņô yani hanaņ, ‘Yisu anêņ Nasalet tem indiniņ unyak mather êntêk ma injik Mose anêņ kobom sêbôk ba hêv hadêņ alalô liliņ.’”

¹⁵ Ma nê nômbêņ atu ba êmô Sanhedlin ititiņ Stiven lôklokwaņ ma êyê thohavloma lêk hatôm aņela te.

7

Stiven hanaņ abô hadêņ Sanhedlin

¹ Ma anyô bêņ habôk da hanaņ, “Abô takêņ ma avanôņ e?”

² *Ma Stiven hanaņ, “Aiyaņ thêlô lo wakamik thêlô, nodanô yenaņ abô! Sêbôk atu ba alalôaniņ bumalô Ablaham hamô Mesopotemia denaņ ma miņ hi Halan ami, ma Wapômbêņ lôkmaņij hayô ek yani. ³ *Ma hanaņ, ‘Otak anêņ pik lôk avômalô ma nu pik atu ba tem yaņgik thô êndêņ o.’

⁴ * “Êņ ma hatak Kaldia iniņ pik ba hi hamô Halan. Vêma ba lambô hama ma Wapômbêņ hêv yani ba halêm pik êntêk atu lêk alalô amô. ⁵ *Ma wak êņ ma Wapômbêņ miņ hêv pik bute ek yani ami, milôk. Ma doņtom havak abô nena embeņ yam ma tem yani lôk anêņ limi neja pik bêņ êņ lôkthô. Waklavôņ atu ba Wapômbêņ hanaņ abô takêņ ma Ablaham nakaduņ mi denaņ. ⁶ *Ma doņtom Wapômbêņ hanaņ nena, ‘Anêņ libumi tem nêmo êtôm nê masôm êmô malak yaņ iniņ pik. Ma nê pik êņ tem nimbitak thêlôniņ alaņ ba nênem malaiņ êndêņ i êtôm sondabêņ 400. ⁷ *Vêma ma tem yanêma vovaņ êndêņ alaņ takêņ. Ma embeņ yam ma tem netak pik yaņ êņ ma nêbônêlêm pik êntêk ma nênem yeņ êndêņ ya.’ ⁸ *Vêma ma Wapômbêņ havak abô haviņ Ablaham ba hêv tabô neņgothe kupik vê hadêņ yani. Ma haveņ yam ma Ablaham habitak Aisak anêņ lambô ma hatôm wak bahenvi ba lahavulô ma haņgothe Aisak anêņ kupik vê. Vêma ma Aisak habitak Jekop anêņ lambô, ma Jekop habitak hatôm bumalô laumiņ ba lahavuju takatu iniņ lambô. Ma thêlô sapêņ esopa tabô atu ba hêv.

⁹ * “Bumalô thêlô leņiņdaņ hathak Josep ba intu êv hadêņ nê loņ buyaņ ba êv vuli ba intu anyô Ijip te habitak Josep anêņ alaņ. Ma doņtom Wapômbêņ hamô haviņ yani ba

* **6:7:** Ap 2:41; 16:5 * **6:10:** Luk 21:15 * **7:2:** Stt 11:31; 15:7 * **7:3:** Stt 12:1 * **7:4:** Stt 11:31-12:5 * **7:5:** Stt 12:7; 15:18; 17:8 * **7:6:** Stt 15:13-14; Kis 12:40 * **7:7:** Kis 3:12 * **7:8:** Stt 17:9-14; 21:4 * **7:9:** Stt 37:11,28; 39:2,21-23 * **7:10:** Stt 41:37-44

10 *hêv yani bulubiņ hathak malaiņ lomaloma. Ba hêv auk mavi hadêņ Josep ek indum Ijip iniņ kiņ Pelo lamavi esak yani. Ba intu hatak yani ek imbitak anyô bêņ ek eyabiņ Ijip lôk anêņ unyak lôkmaņgiņ sapêņ.

11 * “Haveņ yam ma bôm bêņ lôk malaiņ lomaloma habitak Ijip lô Kenan iniņ loņ sapêņ ba bumalô thêlô miņ hatôm nêpôm nômi. 12 Ma Jekop halaņô nena nômi hamô Ijip. Êņ ma hêv bumalô thêlô ba i môn anôn. 13 *Ma i bôlôn yañ, ma Josep hanaņ yanida bêņ hadêņ iviyaņ. Ma Pelo halaņô nena Josep anêņ lambô lôk iviyaņ êmô. 14 *Êņ ma Josep hêv abô ek lambô Jekop lôk anêņ avômalô sapêņ nêlêm. Thêlô hatôm 75. 15 *Ma Jekop halôk ba hi Ijip ba hamô aleba hama ma bumalô thêlô ema haviņ. 16 *Ma ewa iniņ kupik ba i elav hêk malak Sekem. Siô êņ ma Ablaham bôk hêv vuli hêk Hamol anêņ nali.

17 * “Waklavôn atu ba Wapômbêņ bôk havak abô haviņ Ablaham lêk habobo injik anôn, êņ ma alalôaniņ avômalô lêk ilumbak ba êv liņsiņ êmô Ijip. 18 *Vêm ma kiņ yañ habitak anêņ Ijip ba hathôn Josep paliņ. 19 *Ôpêņ hasau alalôaniņ avômalô ba hêv malaiņ hadêņ bumalô thêlô lôk hanaņ lôklokwaņ nena neja avômena kasek ende yaiņ ma nimbi i ni ek nema.

20 * “Êņ ma Mose talêbô havathu yani, ma yani amena mavi hêk Wapômbêņ ma. Ma hatôm ayôn lô ma eyabiņ yani hamô lambô anêņ unyak. 21 *Vêm ma êdô yani hamô yaiņ ma Pelo nalavi hawa ba hi hayabiņ yani hatôm anêņ namalô. 22 Ma Mose hathak unyak ba êdôn yani hathak avômalô Ijip iniņ auk mavi sapêņ. Anêņ abô lôk ku ma lôklokwaņ anôn.

23 “Mose anêņ sondabêņ hatôm 40 ma lahaviņ ni ek êņjê anêņ avômalô

Israël. 24 *Ma hayê Ijip te habuliņ Israël yañ. Êņ ma hêv Israël êņ sa ba hik anyô Ijip atu anêņ kambom liliņ ba hik ôpêņ vônô. 25 Ma lahabi nena tem anêņ avômalô neyala nena Wapômbêņ hêv yani ek nêm thêlô bulubiņ. Ma doņtom mi. 26 Haviyô hayaņ ma Mose hi ma hayê anyô Israël ju ik i. Ma hadum ek nêm thai thêvô ek leņiņimbiņ i ba hanaņ, ‘Ai, mamu nê loyaņ. Ma uik am eka?’

27 “Ma doņtom ôpatu ba habuliņ yañ hathô Mose pônêņ ba hanaņ, ‘Opalê hatak o hatôm yêlôaniņ anyô bêņ lôk anyô nindum abô esak? 28 *Tem nuņgwik ya vônô êtôm wakbôk ba huik Ijip alaņ vônô e?’ 29 *Mose halaņô abô êņ ma hasôv ba hi hamô Midian iniņ pik hatôm anyô masôm. Ma hawa nakaduņ ju.

30 * “Sondabêņ 40 hale ba hi ma aņela te hayô ek Mose hêk loņ thiliv habobo dum Sainai. Aņela êņ hamô atum atu ba hathaņ hamô alokwaņ yaônate kapô. 31 Mose hayê ma hasoņ kambom. Ma hi habobo ek êņjê katô, êņ ma Anyô Bêņ hanaņ nena, 32 ‘Ya libumi iniņ Wapômbêņ, Ablaham lo Aisak ma Jekop iniņ Wapômbêņ.’ Êņ ma Mose hakô kambom ba halowaliņ ba miņ hatôm êņjê ami.

33 “Ma Anyô Bêņ hanaņ hadêņ yani, ‘Ômbi anêm vem bokņgôp thô. Loņ êntêk ba humiņ ma loņ mathêņ. 34 Yahayê kambom takatu ba Ijip idum hathak yenaņ avômalô. Ma lêk yahalaņô iniņ asêņ ba êntêk yahalêm ek yanêm thêlô vê. Aêņ ba ôlêm ek yanêm o ba ondenu Ijip esak loņbô.’

35 * “Mose intu bôk thêlô êpôlik hathak ba enaņ nena, ‘Opalê hatak o hatôm yêlôaniņ anyô bêņ lôk anyô nindum abô esak?’ Ma doņtom hathak aņela atu ba Mose hayê hatôm atum ba hathaņ hamô alokwaņ thaņaņ, Wapômbêņ da hatak yani ek

* 7:11: Stt 41:54; 42:1-2 * 7:13: Stt 45:1-4,16

49:33 * 7:16: Stt 23:2-20; 33:19; Jos 24:32

* 7:20: Kis 2:2

* 7:21: Kis 2:3-10

* 7:24: Kis 2:11-15

18:3-4 * 7:30: Kis 3:1-10 * 7:35: Kis 2:14

* 7:14: Stt 45:9-11; 46:27

* 7:15: Stt 46:1-7;

* 7:17: Kis 1:7

* 7:18: Kis 1:8

* 7:28: Kis 2:14

* 7:19: Kis 1:11-22;

* 7:29: Kis 2:21-22;

imbitak iniņ anyô bêņ lôk nêġ thêlô bulubiņ. ³⁶ *Mose hawa thêlô vê hêk Ijip ba hi ma hadum nômbithi lôk lavôņiņ hêk Ijip lôk Ngwêk Thalaleņ ma loņ thiliv hatôm sondabêņ 40.

³⁷ * “Êntêk ma Mose atu ba hanaņ hadêņ avômalô Israeġ nena, ‘Wapômbêņ tem etak môlôda te ba imbitak plopet. Ma tem enaņ Wapômbêņ anêņ abô êtôm êntêk ba lêk yahanaņ hadêņ môlô.’ ³⁸ *Yani êņ intu hamô haviņ bumalô takatu ba ethak doņtom êmô loņ thiliv. Ma hathak ba hi dum Sainai ma aņela hanaņ abô hadêņ yani. Ma hawa Wapômbêņ anêņ abô takatu ba hêv lôkmala ek nêġ êndêņ alalô.

³⁹ “Ma doņtom bumalô thêlô êpôlik hathak anêņ abô. Lôk êdô yani ma ik kapôlôņiņ liliņ hale hi Ijip hathak loņbô. ⁴⁰ *Ma enaņ hadêņ Alon nena, ‘Opesaņ ngôk doho ek endom yêlô. Mose atu ba hawa yêlô vê hêk Ijip ba alêm lêk hi doho ba yêlô athôņ paliņ.’ ⁴¹ *Aêņ ba intu epesaņ bokmaņkao map te anêņ dahô ba êv da hadêņ yani. Ma eņgabôm nôġ lôk eloyeņ bêņ ek êv athêņ bêņ hadêņ nôġ atu ba epesaņ hathak bahêņiņ. ⁴² Ba intu Wapômbêņ havôliņ dôġ hadêņ thêlô ba hatak thêlô ek nêġ yeņ êndêņ wak lo ayôņ ma vuliņ. Hatôm bôk eto hêk plopet iniņ kapyā nena,

“ ‘Sêbôk atu ba môlô Israeġ
ômô sondabêņ 40 hamô loņ
thiliv,
osoņ nena uik bokmaņkao lôk
boksipsip ba ôêv hatôm da
hadêņ ya e? Milôk.

⁴³ Môlô bôk owa unim ngôk Molek
anêņ malak yeņ
lôk ngôk Lepaņ anêņ vuliņ dahô,
ma ngôk dahô takatu ba opesaņ
ek nôġ yeņ êndêņ.

Aêņ ba intu tem yanêġ môlô vê
ba unu Babilon vidôm doho.’
Amos 5:25-27

⁴⁴ “Sêbôk atu ba bumalô thêlô êmô loņ thiliv ma malak yeņ hamô haviņ thêlô hatôm tabô. Thêlô elav malak yeņ êņ hatôm Wapômbêņ hanaņ hadêņ Mose nena endav aêņ, lôk hatôm dahô atu ba Mose hayê.

⁴⁵ *Vêġ ma Josua halom thêlô ba ewa avômalô takatu ba Wapômbêņ haliti i ba i iniņ pik. Ma iniņ bumalô bôk êv malak yeņ êņ hadêņ i ba ewa ba i pik lukmuk êņ haviņ i. Ma êmô pik êņ aleba Devit habitak. ⁴⁶ *Wapômbêņ lamavi hathak Devit. Ma Devit hateņ mek ek endav malak yeņ ek Jekop anêņ Wapômbêņ êmô. ⁴⁷ *Ma doņtom nakaduņ Solomon halav unyak êņ.

⁴⁸ “Ma Wapômbêņ Lôkmaņgiņ miņ hathak hamô unyak atu ba anyô elav ami. Hatôm plopet te bôk hanaņ:

⁴⁹ “Wapômbêņ hanaņ nena,
‘Leņ ma yenaņ balê atu ba ya-
hayô hamô hatôm kiņ,
ma pik ma yenaņ balê yaôna
ek yahatak yaveņkapô hayô
hamiņ.

Ma môlô udum ek nodav unyak
alê te ek ya?

Ma tem yamô êsê ek yanja lovak?

⁵⁰ Ek malê nena yada yahapesaņ
nôġkama takêņ sapêņ. Avanôņ
e?’ *Aisaia 66:1-2*

⁵¹ * “Môlô ñê lemimôndôņ kôtoņ.
Môlô kapôlômim ma thekthek hatôm
ñê daluk. Wak nôġbêņ intu ma
môlô ôpôlik hathak Lovak Matheņ
anêņ abô hatôm libumi taksêbôk.

⁵² *Môlônim libumi bôk idum kam-
bom hadêņ plopet sapêņ! Ma plopet
takatu ba bôk enaņ nena Anyô
Thêthôņ atu tem êlêm ma ik i pôpônô
haviņ. Ma lêk môlô onaņ ôpênda bêņ
haviņ ba uik vônô. ⁵³ Môlô ma ñê
takatu ba bôk owa Wapômbêņ anêņ
abô balabuņ takatu ba aņela êv, ma
doņtom miņ osopa ami.”

Ik Stiven hathak valu ba hama

⁵⁴ Thêlô elañô abô êņ ma
leņiņmaniņ kambom hadêņ Stiven

* 7:36: Kis 7:3; 14:21; Nam 14:33 * 7:37: Lo 18:15 * 7:38: Kis 19:3 * 7:40: Kis 32:1 * 7:41: Kis 32:2-6 * 7:45: Jos 3:14-17 * 7:46: 2Sml 7:1-16 * 7:47: 1Kiņ 6:1-38 * 7:51: Ais 63:10
* 7:52: Mat 23:31 * 7:55: Sng 110:1

ma ethañ veniñbôlêk lokwañ loñ.
 55 *Ma donjom Lovak Matheñ hadum ku lôklokwañ hamô Stiven kapô ba yani hayê leñ lôklokwañ ma hayê Wapômbêñ anêñ deda lôkmañgiñ lôk Yisu hamiñ Wapômbêñ bañ vianôñ.
 56 *Êñ ma hanañ nena, “Ôñgô! Yahayê leñ abyañ ba Anyô Anêñ Nakaduñ atu hamiñ Wapômbêñ bañ vianôñ.”

57 Êñ ma thêlô ibi leñiñôndôñ siñ ma elam kaêk lôklala bomañ ma elañviñ ba i evaloñ Stiven. 58 Ma êvôv yani hale malak lôñ viyaiñ ma ik yani hathak valu. Nê takatu ba bôk enañ yani bêñ, ibi iniñ kwêv daim thô ba êdô hamô anyô muk te anêñ valuvi ek eyabiñ. Ôpêñ anêñ athêñ nena Sol.

59 Ik Stiven hathak valu ma yani hateñ mek nena, “Anyô Bêñ Yisu, onja yadahôlôñ.” 60 *Ma yani hêv yak ba habi vadôñ halôk pik ma halam nena, “Anyô Bêñ, miñ ombaloñ iniñ kambom êntêk viyañ loñ ami.” Halam aêñ ma hama.

8

1-2 Ma Sol hayê nena ik Stiven vônô ma hêv lamavi. Ma nê vi atu ba esopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ elav yani lôk kapôlôñiñ malaiñ kambom.

Sol habuliñ avômalô êvhaviñ

Hadêñ wak êñ ba hi ma êv malaiñ lomalom hadêñ avômalô êvhaviñ anêñ Jelusalem. Êñ ma êsôv mayaliv ba i hadêñ loñ bêñ Judia lo Samalia. Ma aposel iyom êmô Jelusalem denañ. 3 *Êñ ma Sol hadum ek imbuliñ avômalô êvhaviñ. Yani hi lounyak lounyak ba havalon anyô lo avi ba havôv i ba hatak i hamô koladôñ.

Pilip hi Samalia

4 Ma avômalô takatu ba êsôv mayaliv ba i ma enañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi haven loñ nômbêñ atu ba êyô. 5 Ma Pilip hi hayô malak bêñ te anêñ Samalia ba hanañ abô hathak Yisu nena yani ma Mesia atu. 6 Avômalô bêñ anôñ elañô Pilip

anêñ abô ba êyê lavôñiñ lôk nômbithi takatu ba hadum, ba intu elañô anêñ abô takatu ba hanañ katô. 7 Ma Pilip hêv ngôk kambom bêñ anôñ vê hêk avômalô, ma ngôk takêñ elañ ba enjaliak lôklokwañ ba ele yaiñ ba i. Ma hadum nê ivuviñ lôk nê veniñ kambom bêñ anôñ mavi hathak loñbô. 8 Aêñ ba avômalô malak bêñ êñ leñiñmavi bêñ anôñ.

Saimon anyô lôk ngôk songon

9 Anyô te hamô malak bêñ êñ ba anêñ athêñ nena Saimon. Yani ma anyô lôk ngôk songon ba hadum anêñ aloyak hamô loñ êñ sondabêñ bêñ anôñ ba avômalô Samalia êyê ba eson kambom. Ma yani hathak habam yanida nena, “Ya anyô lôk athêñ.” 10 Ma avômalô lôk athêñ bêñ lôk athêñ yaô ethak ititiñ yani ba enañ nena, “Yani intu ma Wapômbêñ anêñ lôklokwañ atu ba elam nena Lôklokwañ Bêñ.” 11 Wak bêñ anôñ ma yani hadum nôm takêñ ba intu avômalô esopa yani ek êyê anêñ aloyak takatu ba hadum ba nômbithi hathak habitak lôbôlôñ. 12 Ma donjom Pilip hayô ba hanañ Abô Mavi hathak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinyak lôk Yisu Kilisi anêñ athêñ. Êñ ma anyô lo avi bêñ anôñ êvhaviñ ba ithik ñañ. 13 Ma Saimon hêvhaviñ haviñ ba ithik yani halôk ñañ. Ma hasopa Pilip haven loñ nômbêñ atu ba yani hi ek hayê lavôñiñ lôk nômbithi lomalom takatu ba Pilip hadum. Êñ ma hason kambom.

14 Aposel anêñ Jelusalem elañô nena avômalô Samalia lêk êvhaviñ Wapômbêñ anêñ abô. Êñ ma êv Pita lo Jon ba i hadêñ thêlô. 15-16 Thai êyô ma elañô nena avômalô Samalia takatu ba bôk êvhaviñ lo ithik ñañ hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ athêñ, ma donjom miñ ewa Lovak Matheñ ami. Êñ ma thai eteñ mek ek thêlô neja Lovak Matheñ. 17 *Etak bahen hayô hêk thêlô, ma Lovak Matheñ hayô hamô i.

* 7:56: Kol 3:1 * 7:60: Luk 23:34 * 8:3: Ap 9:1,13; 22:4; 26:9-11 * 8:17: Ap 19:6

18 Saimon hayê aposel ju atu etak bahenij hayô hêk avômalô ma Lovak Mathenij hayô hamô i. Êñ ma hadum ek nê m valuselenj êndênj thai ba hanañ, 19 “Nônêm lôklokwanj intu êndênj ya imbinj ek yahatak yabahenij hayô hêk anyô te, ma ôpênj tem enja Lovak Mathenij.”

20 Ma Pita hanañ nena, “Aisê? Hosonj nena hatôm nê m Wapômbênj anênj wapôm vuli e? O nê m yak ba nu lonj atum imbinj anê m valu! 21 O miñ hatôm undum Wapômbênj anênj ku êntêk imbinj yêlô ami. Mi anônj! Kapôlôm miñ thêthônj hêk Wapômbênj ma ami. 22 Aênj ba onde kapôlôm liliñ ma otak anê m kambom êñ. Ma otenj mek êndênj Anyô Bênj ek etak anênj kapô esak anê m kambom takatu ba havunji hêk kapôlôm. 23 Yahayê nena kapôlôm putup hathak kambom lomalom ma kambom anênj lôklokwanj havalonj o lonj majanj bomanj.”

24 Ma Saimon hanañ nena, “Noten mek êndênj Anyô Bênj esak ya ek malainj takatu ba honanj miñ êpôm ya ami.”

25 Ma Pita lo Jon enanj Anyô Bênj anênj abô bênj lôk enanj hathak nôm takatu ba bôk êyê. Vê m ma êvôi Jelusalem hathak lonjbô ba enanj Abô Mavi bênj havenj Samalia iniñ malak nenanena.

Pilip lo anyô Itiopia te

26 Ma Anyô Bênj anênj anjela hanañ hadênj Pilip, “Umbyô ma ôndôk ba nu tamu lonjondê atu ba hatak Jelusalem ma hi Gasa, lonj êñ ma lonj thiliv.” 27 Êñ ma Pilip haviyô ma hasopa lonjondê êñ ma hayê anyô Itiopia te, yani ma anyô bênj atu ba hayabinj Itiopia iniñ kwin Kandas anênj valuselenj. Ôpênj bôk êvê thalôk vê ek indum anênj ku. Ma hi Jelusalem ek hêv yen hadênj Wapômbênj. 28 Vê m ma hale hi anênj lonj hathak lonjbô. Ma hathak anênj

kalis ba hi ma hasam kapy a atu ba plopet Aisaia bôk hatô. 29 Ma Lovak Mathenij hanañ hadênj Pilip, “Nu bidonj ek kalis intu ma ombenij imbinj.”

30 Êñ ma Pilip halanjvinj ba hi habobo kalis ma halanjô ôpatu hasam plopet Aisaia anênj kapy a. Ma Pilip hanañ hik liñ, “Hoyala abô intu ba hosam anênj ôdônj e?”

31 Ma ôpênj hanañ, “Tem yayala aisê? Anyôla miñ hamô ek enanj anênj ôdônj bênj êndênj ya ami.”

Êñ ma hanañ nena Pilip esak anênj kalis ba ni êmô imbinj yani.

32 Ma Wapômbênj anênj abô atu ba ôpênj hasam ma aêntêk, “Elom yani hatôm boksipsip atu ba elom hi ek nijik vônô.

Lôk hatôm boksipsip nakadunj atu ba ekapinj vuluk vê ba bônônj iyom,

lôk miñ halanj ba hanañ abô te ami.

33 Thêlô êv mama bênj hadênj yani, ma miñ idum abô thêthônj hathak yani ami.

Thêlô ik yani vônô,

ba intu limi mi.” *Aisaia 53:7-8*

34 Ma anyô êñ hanañ hik Pilip liñ, “Plopet êñ hanañ hathak yanida, mena anyô yanj?” 35 Êñ ma Pilip hanañ Abô Mavi bênj anônj hathak Yisu hadênj ôpênj, mônj ma Aisaia anênj abô atu ba lêk hasam vê m ma hanañ Wapômbênj anênj abô vi havinj.

36-37 *Thai evenj lonjondê aleba êyô nanj te, ma ôpênj hanañ hadênj Pilip, “Nôngô, nanj êntêk hêk. Hatôm usik ya mena mi e?”* 38 Êñ ma ôpênj hanañ ek nebalonj kalis lonj. Ma thai lôk Pilip ibup nanj ma Pilip hathik yani. 39 Etak nanj ma kethenj oyanj ma Anyô Bênj anênj Lovak Mathenij hawa Pilip vê. Ma ôpênj miñ hayê Pilip hathak lonjbô ami. Ma hi lôk lamavi. 40 *Ma Pilip hasonj kambom ek lêk habitak hayô

* **8:36-37:** Ap 10:47 * **8:36-37:** Nê lôkauk vi enanj nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denanj. Abô êñ ma aêntêk: Êñ ma Pilip hanañ, ‘Hôêvhavinj avanônj hêk kapôlôm, êñ ma o hatôm.’ Ma yani hanañ vianj, ‘Yahêvhavinj Yisu Kilisi Wapômbênj anênj Nakadunj.’ * **8:40:** Ap 21:8

Asotas. Êñ ma hi lomalak lomalak ba hanañ Abô Mavi bêñ haven aleva hayô Sisalia.

9

Sol hale kapô liliñ

¹ *Ma Sol hanañ abô lôklokwan denañ nena tem imbuliñ lôk injik avômalô takatu ba esopa Anyô Bêñ Yisu vônô. Ma hi hadêñ anyô bêñ habôk da ² ek eto kapyâ êndêñ nê bêñbêñ takatu ba eyabiñ Israeël iniñ unyak yeñ takatu hamô Damaskas. Kapyâ êñ hanañ nena Sol hapôm avômalô la esopa Yisu anêñ loñôndê, anyô mena avi, êñ ma embaloñ i ba enja ba êlêm Jelusalem êtôm nê koladôñ. ³ Êñ ma hatak Jelusalem ma hi Damaskas. Ma habobo Damaskas ma kethen oyañ ma deda bêñ te anêñ leñ hatôm damak hêv ba habi hayô hêk yani. ⁴ Ma hêv yak halôk pik ma halañô abô te halam hadêñ yani aêntêk, “Sol, Sol, hubuliñ ya eka?”

⁵ Ma Sol hanañ, “Anyô Bêñ, o opalê?”

Ma ôpêñ hanañ, “Ya Yisu ôpatu ba hubuliñ. ⁶ Umbiyô ba nu malak lôñ kapô. Ma tem nenañ êndêñ o esak nôm atu ba undum.”

⁷ Ma nê takatu ba even haviñ Sol imiñ bônôn iyom. Thêlô elañô abô, ma donjom miñ êyê anyôla ami. ⁸ Êñ ma Sol haviyô ma donjom miñ hatôm ênjê tak ami. Ba intu evaloñ yani bañ ma edadi ba i Damaskas. ⁹ Hatôm wak lô ma yani mapusip ba miñ hayañ nôm lo hanum ñañ ami.

¹⁰ Yisu anêñ anyô ku te hamô Damaskas ba anêñ athêñ nena Ananaias. Ma hayê wêñ te atu ba Anyô Bêñ hanañ hadêñ yani nena, “Ananaias!”

Ma yani hanañ, “Anyô Bêñ, ya êntêk yahamô.”

¹¹ Ma Anyô Bêñ hanañ hadêñ yani, “Umbiyô ba nu Judas anêñ unyak hêk loñôndê atu anêñ athêñ nena Thêthôn. Ma onañ injik liñ nena, ‘Sol

anêñ Tasus hamô mena mi e?’ Yani lêk haten mek. ¹² Ma hatulak ma hayê wêñ te nena anyô te anêñ athêñ nena Ananaias halêm hatak bañ hayô hêk yani ek ênjê tak esak loñbô.”

¹³ Ma Ananaias hanañ viyañ nena, “Anyô Bêñ, yahalañô abô bêñ anôñ hathak ôpêñ. Yani hadum nôm kambom lomalama hadêñ anêm avômalô mathen anêñ Jelusalem. ¹⁴ Ma nê bêñbêñ êbôk da êv lôklokwan hadêñ yani ba halêm loñ êntêk ek embaloñ avômalô takatu ba êvhaviñ anêm athêñ.”

¹⁵ *Ma donjom Anyô Bêñ hanañ hadêñ Ananaias nena, “Nu. Bôk yahatak ôpêñ yôv ek imbitak yenañ anyô ku ba enja yenañ athêñ ba ni ek avômalô loñ buyañ lôk iniñ kiñ ma avômalô Israeël imbiñ. ¹⁶ *Ma tem yangik malaiñ lomalama takatu ba tem êpôm yani esak yenañ athêñ thô êndêñ yani.”

¹⁷ Êñ ma Ananaias hi unyak atu kapô ma hatak bañ hayô hêk Sol ma hanañ, “Aiyañ Sol, Anyô Bêñ Yisu atu ba hapôm o halôk loñôndê hêv ya ba yahalêm ek nôngô tak esak loñbô lôk Lovak Mathen êmbôlô kapôlôm siñ.” ¹⁸ Ma kethen oyañ ma nômla hatôm alim anêñ kalak hagililiñ hêk Sol madaluk. Ma hayê tak hathak loñbô. Haviyô ma Ananaias hathik yani. ¹⁹ Vêm ma hayañ nôm doho ma hawa lôklokwan hathak loñbô.

Sol hanañ Abô Mavi hamô Damaskas

Sol hamô haviñ Yisu anêñ nê ku takatu ba êmô Damaskas hatôm wak doho. ²⁰ Vêm ma hi Israeël iniñ unyak yeñ takatu ba hamô loñ êñ, ma hanañ bêñ nena Yisu ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ. ²¹ *Avômalô takatu ba elañô anêñ abô esoñ kambom ba enañ, “Ôpêntêk ma ôpatu ba bôk habuliñ avômalô takatu ba êvhaviñ Yisu anêñ athêñ anêñ Jelusalem e? Ma lêk halêm loñ êntêk ek embaloñ thêlô êtôm nê koladôñ ba enja ba ni ek

* 9:1: Ap 8:3 * 9:15: Ap 26:2; 27:24; Lom 1:5 Ap 18:28

* 9:16: 2Ko 11:23-28 * 9:21: Ap 8:3 * 9:22:

nê bêḡbêḡ êbôk da, aêḡ e?” 22 *Ma doḡtom Sol anêḡ lôklokwaḡ halumbak hi ba hi. Ma anêḡ abô hik thô hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êmô Damaskas nena Yisu ma Mesia atu. Ma thêlô eson kambom ba miḡ hatôm nenaḡ abôla ami.

23 Wak bêḡ anôḡ hale ba hi ma avômalô Israeḡ anêḡ loḡ êḡ ethak doḡtom ba ibutiḡ abô ek nijik Sol vônô. 24 Ma doḡtom Sol halaḡô abô hathak iniḡ auk êḡ. Wak lo bôlôvôḡ ma ḡê takêḡ eyabiḡ malak lôḡ êḡ anêḡ badêḡ abôlêk ek nijik yani vônô. 25 *Ma doḡtom bôlôvôḡ te ma Sol anêḡ ḡê ku ewa yani ba etak halôk vak sam bêḡ te kapô. Ma êlêlô halôk badêḡ anêḡ loḡ lovak te ba hi tamu badêḡ viyaḡ.

Sol hi Jerusalem

26 *Vêm ma Sol hi Jerusalem. Hayô ma lahaḡiḡ êmô imbiḡ avômalô êvhaviḡ, ma doḡtom thêlô sapêḡ êkô ek yani lôk miḡ êvhaviḡ nena yani ma Yisu anêḡ anyô ku te ami. 27 *Ma doḡtom Banabas hawa Sol ba hi hayô ek aposel. Ma hanaḡ abô hathak Sol nena bôk hayê Anyô Bêḡ halôk loḡôndê ma Anyô Bêḡ hanaḡ abô hadêḡ yani. Ma hanaḡ nena Sol hamô Damaskas ma hanaḡ abô lôklokwaḡ hathak Yisu anêḡ athêḡ ma miḡ hakô ami. Ma aposel êvhaviḡ anêḡ abô. 28 Aêḡ ba Sol hamô haviḡ i. Ma hi ba halêm hamô Jerusalem kapô ma hanaḡ abô bêḡ hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ ma kô mi. 29 Ma yani hi hanaḡ abô haviḡ avômalô Israeḡ takatu ba ethak enaḡ abô Glik. Ma hawa iniḡ auk vose ek nêḡmimibiḡ Yisu. Ma doḡtom thêlô leḡiḡmaniḡ ba idum ek nijik yani vônô. 30 Ma abô êḡ hi hapôm ḡê êvhaviḡ. Ba intu ewa yani ba i Sisalia ma etak halôk yeḡ te ek ni Tasus.

31 Êḡ ma avômalô êvhaviḡ anêḡ Judia lo Galili ma Samalia êmô labali ba miḡ anyôla hêv malaiḡ hadêḡ i ami. Ma thêlô ibitak lôklokwaḡ ma Lovak

Mathenḡ havatho thêlô kapôlôḡiḡ loḡ. Thêlô êmô Anyô Bêḡ vibinḡ ma êbô anêḡ athêḡ. Ma avômalô êvhaviḡ ilum-bak hi ba hi.

Pita hadum anyô havuḡiḡ te mavi

32 Pita hi haveḡ lomalak lomalak. Ma wak te ma hi ek êḡjê avômalô mathenḡ anêḡ Lida. 33 Loḡ êḡ ma hapôm anyô te ba anêḡ athêḡ nena Ainias. Yani kupik bôk havuḡiḡ ma hêk biḡ iyom hatôm sondabêḡ baheḡvi ba lahavulô. 34 Ma Pita hanaḡ, “Ainias, Yisu Kilisi lêk hadum o mavi. Umbiyô ma umbuvi anêm yêm.” Ma kethenḡ oyaḡ ma haviyô. 35 Êḡ ma avômalô Lida lôk Salon sapêḡ êyê yani, ma ele i liliḡ ba esopa Anyô Bêḡ.

Pita hik avi ḡama te liḡ

36 Anêḡ Jopa ma avi êvhaviḡ te ba anêḡ athêḡ nena Tabita, ma hathak abô Glik nena Dokas. Wak nômbêḡ intu ma yani hadum kobom mavi lomalomalô lôk hêv avômalô siv sa. 37 Pita hamô Lida denaḡ ma Dokas hapôm lijiḡ ba hama. Ma ithik anêḡ kupik ba êdô hêk unyak kapô te atu ba hêk daku vuliḡ. 38 Jopa hamô habobo Lida ba intu avômalô êvhaviḡ elañô nena Pita lêk hamô Lida, êḡ ma êv anyô ju ba i hadêḡ yani ma enaḡ lôklokwaḡ nena, “Ôlêm kethenḡ!”

39 Êḡ ma Pita hi haviḡ thai ba êyô Jopa. Ma ewa yani ba i unyak kapô alí atu ba hêk daku vuliḡ. Avi tôp bêḡ anôḡ êmô unyak kapô êḡ ba elañ. Thêlô ekalabu Pita siḡ ma ewa iniḡ kwêv thilibuḡ lôk sôp takatu ba Dokas bôk hamô ma hadu ba hêv hadêḡ i ma ik thô hadêḡ yani.

40 Ma Pita hanaḡ ba avômalô sapêḡ ele yaḡiḡ ba i. Ma halek vadôḡ lêlô ma hateḡ mek. Vêm ma hik i liliḡ hadêḡ avi ḡama êḡ ma hanaḡ, “Tabita, umbiyô.” Ma madaluk hakyav ba hayê Pita ma haviyô hamô. 41 Ma Pita havalonḡ baḡ ma hêv yani liḡ haviyô hamiḡ. Ma halam avômalô mathenḡ lôk avi tôp takatu ba êlêm. Ma hik thô

nena yani l k haviy  l kmala hathak loŋb .

⁴² Ab  hathak n m atu ba Pita hadum halanvinj havenj Jopa iniŋ loŋ sap nj ba av mal  b nj an nj  vhavinj Any  B nj Yisu. ⁴³ Ma Pita ham  Jopa sonda doho havinj Saimon,  patu ba hapesanj n mkama hathak alim kupik.

10

Konilias dalam Pita

¹ Any  Lom te ham  Sisalia ba an nj ath nj nena Konilias. Yani ma any  vovak laik te ba hayabinj n  vovak  d nj te hat m 100 takatu ba  m  Lom iniŋ n  vovak kapı ba elam i nena N  Vovak Itali. ² Yani ma any  hıv l l  ek esopa Wap mb nj an nj lahavinj. Ba yani l k v nji l k nali ethak  m  Wap mb nj vibinj. Yani hathak hıv valuselenj b nj an nj had nj IsraeI iniŋ av mal  siv, ma wak n mb nj intu ma hathak hateŋ mek. ³ Wak te hat m 3 kilok yaŋsinj ma hay  w nj te nena Wap mb nj an nj aŋela te hal m ma hanaŋ, “Konilias!”

⁴ Ma Konilias hatitinj aŋela  nj lôklokwanj ba hak  kambom ma hanaŋ, “Any  B nj, ais ?”

Ma aŋela hanaŋ, “An m mek n mb nj atu ba hotenj l k wap m takatu ba h v hadênj avômalô siv, l k habitak hat m da mavi h k Wapômbênj ma. ⁵ A nj ba n m any  doho ba ini Jopa ek neja any  te an nj athênj nena Saimon, ma athênj yaŋ nena Pita ba n l m. ⁶  p nj ham  havinj an nj wase Saimon,  patu ba hapesanj nômkama hathak alim kupik. An nj unyak ham  habobo ŋgw k danj.”

⁷ Aŋela hanaŋ ab  takênj y v ma hi.  nj ma Konilias dalam an nj any  ku ju l k any  vovak te atu ba h k l l  ek esopa Wapômbênj.  p nj ma Konilias an nj any  ham  havinj yani. ⁸ Ma Konilias hanaŋ ab  takênj sapênj hadênj th l  y v, ma h v i ba i Jopa.

Pita hay  w nj te

⁹ Haviyô hayaŋ an nj waklêvônj binj ma th l  l k ebobo n y  malak b nj Jopa. Ma wakma  nj iyom ma Pita hathak unyak v v atu ba kal nj ek etenj mek. ¹⁰ Ma hama kisi ba lahavinj enjanj n m. Ma donjom  p p k n m denanj ba ma hatulak ma hay  w nj te aêntêk. ¹¹ Lenj abyanj ma n mla hat m s p b nj te ba ibutinj an nj danj ayova loŋ ma  l l  hal k ba hal m. ¹² S p  nj kap  ma alim lomalama ham . Alim doho evenj hathak veninj lo baheninj ma vi  y y  hathak b b nj ma vi ma menak lenj v nj. ¹³ Ma ab  te hal m hadênj yani nena, “Pita, umbiy . Nungwik ba nonjwanj.”

¹⁴ *Ma Pita hanaŋ, “Any  B nj, ya mil k. N m takênj ma balabunj hanaŋ nena lelaik ba miŋ b k yahaŋ ami.”

¹⁵ *Ma ab   nj hanaŋ hathak loŋb  nena, “N m takatu ba Wapômbênj hadum ba habitak mabunj ma miŋ onanj nena lelaik ami.”

¹⁶ N m  nj habitak hat m bôlônj l  ma kethenj oyanj ma s p l k alim tak nj hathak lenj hathak loŋb  ba hi.

¹⁷ Ma Pita lahabi w nj  nj an nj  d nj denanj ma n  takatu ba Konilias h v i ba  l m  y . Th l   b l m Saimon an nj unyak aleba  y  iminj unyak ab l k. ¹⁸ Ma elam nena Saimon atu ba elam nena Pita ham  mena mi e?

¹⁹ Ma Pita lahabi w nj atu denanj ma Lovak Mathenj hanaŋ, “Ondan , any  lokwanj l   b l m o evenj. ²⁰ Ba intu nu tamu pik. Ma miŋ  k  ek nu imbinj th l  ami. Mi, yah v th l  ba ölüm ba intu nu imbinj i.”

²¹ Ma Pita habup ma hanaŋ, “Ya  patu ba m l   b l m  nj  nt k. M l   l m eka?”

²² Ma th l  enanj, “Konilias hıv yılı ba al m. Yani ma Lom iniŋ any  vovak laik te. Yani ma any  th th nj ba hathak ham  Wap mb nj vibinj. Ma av mal  IsraeI takatu ba eyala yani  y  nena yani ma any  mavi te. Ma aŋela mathenj te hanaŋ had nj yani ek endam o ba nu an nj unyak ek endanj ab  takatu ba tem onanj.”

* **10:14:** Wkp 11:1-47; Ese 4:14 * **10:15:** Mak 7:15,19

23 Pita hanaŋô iniŋ abô ma hanaŋ ek ini nêmo unyak kapô imbiŋ yani.

Pita hayô Konilias anêŋ unyak

Lôkbôk ma Pita hi haviŋ thêlô ma nê êvhaviŋ doho anêŋ Jopa i haviŋ. 24 Thêlô even aleba êk loŋôndê, ma haviyô hayaŋ ma i ba êyô Sisalia. Ma Konilias hêv ma ek thêlô. Ma halam anêŋ avômalô lôk anêŋ nê môlô ba thêlô ethak doŋtom êmô anêŋ unyak kapô ba eyabiŋ Pita. 25 Pita hayô unyak kapô ma Konilias halek vadôŋ lêlô hamô valuvi ma habô yani. 26 *Ma doŋtom Pita hanaŋ nena, “Umbiyô, ya ma anyô pik hatôm o.”

27 Ma Pita hanaŋ abô haviŋ yani ma hi unyak kapô ma hayê nena avômalô bêŋ anôŋ lêk ethak doŋtom ba êmô. 28 Ma hanaŋ hadêŋ thêlô, “Môlô oyala nena Israeël iniŋ balabuŋ hanaŋ lôklokwaŋ nena yêlô Israeël miŋ hatôm namô imbiŋ avômalô loŋ buyaŋ ba nambitak nayô iniŋ unyak kapô ami. Ma doŋtom Wapômbêŋ hik thô hadêŋ ya nena miŋ hatôm yandam anyô te nena lelaik mena kambom ami. 29 Ba intu ôêv anyô ba êlêm ek neja ya, ma miŋ yahanaŋ abôla ami. Mi, yahalêm iyom. Aêŋ ba hatôm onan anêm auk atu ba holam ya ba yahalêm hathak bêŋ êndêŋ ya mena mi e?”

30 Ma Konilias hanaŋ, “Wak ayova hale ba hi ma yahamô yenaŋ unyak kapô ba yahateŋ mek hadêŋ wakma êntêk hatôm 3 kilok yaŋsiŋ. Êŋ ma anyô te hamiŋ yamaleŋ ba anêŋ kwêv lôk sôp ma thapuk anôŋ oyaŋ. 31 Ma hanaŋ, ‘Konilias, Wapômbêŋ lêk hanaŋô anêm mek lôk wapôm takatu ba hôêv hadêŋ nê siv. 32 Aêŋ ba nêmo abô ni Jopa ek Saimon atu ba elam nena Pita. Yani hamô haviŋ anêŋ wase Saimon ôpatu ba hapesaŋ nômkama hathak alim kupik. Anêŋ unyak hamô habobo ngwêk daŋ.’ 33 Aêŋ ba yahêv abô ketheŋ ek o, ma hudum nômo mavi ba lêk hôlêm yôv. Lêk yêlô sapêŋ athak doŋtom ba amô

Wapômbêŋ ma ek nanaŋô abô takatu ba Anyô Bêŋ hanaŋ hadêŋ o ek onan êndêŋ yêlô.”

Nê loŋ buyaŋ elanô Abô Mavi

34 *Êŋ ma Pita hanaŋ abô hadêŋ thêlô nena, “Avanôŋ biŋ, lêk yahayala nena Wapômbêŋ hadum kobom doŋtom hadêŋ avômalô lodôŋlodôŋ. Ma miŋ lamavi hathak ôdôŋ te iyom ami. 35 Mi, yani lamavi hathak avômalô lodôŋlodôŋ sapêŋ atu ba elovak yani vibin ba idum nômo takatu ba thêthôŋ. 36 Môlô oyala abô atu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ yêlô avômalô Israeël. Abô êŋ hanaŋ hathak Abô Mavi atu ba hadum ek avômalô nêmo yôhok imbiŋ yani hathak Yisu Kilisi anêŋ ku. Yani ma avômalô sapêŋ iniŋ Anyô Bêŋ. 37 *Ma môlô bôk oyala nômbêŋ atu ba habitak Israeël iniŋ loŋ yôv. Môŋ ma habitak anêŋ Galili ba Jon anyô hathik ŋaŋ hanaŋ ek avômalô nisik ŋaŋ. 38 *Lôk oyala nena Wapômbêŋ bôk hêv Lovak Matherŋ lôk lôkliŋyak bêŋ hadêŋ Yisu anêŋ Nasalet hatôm mek ek indum ku. Ma hi lomalak lomalak ma hadum mavi. Wapômbêŋ hamô haviŋ yani ba intu hadum avômalô takatu ba êmô Sadaŋ anêŋ lôklokwaŋ vibin ibitak mavi hathak loŋbô.

39 “Ma yêlô aposel anaŋ hathak nômo takatu ba yêlô ayê yani hadum haveŋ Jelusalem lôk Israeël iniŋ loŋ sapêŋ bêŋ hadêŋ avômalô. Thêlô ik yani hathak a ba hama, 40 ma doŋtom wak te lô ma Wapômbêŋ hik yani liŋ hathak loŋbô ek injik i thô êndêŋ avômalô. 41 *Avômalô sapêŋ miŋ êyê yani ami. Mi, yêlô nê takatu ba bôk halam yôv ek nanaŋ nômo takêntêk bêŋ intu aŋ lo anum haviŋ yani hadêŋ waklavôŋ haviyô hathak loŋbô. 42 *Ma yani hanaŋ hadêŋ yêlô ek yêlô nanaŋ anêŋ Abô Mavi bêŋ êndêŋ avômalô lôk nanaŋ bêŋ aêntêk,

* 10:26: Ap 14:13-15; ALK 19:10 * 10:34: Lo 10:17; Lom 2:11 * 10:37: Mat 4:12-17 * 10:38: Mat 3:16; Luk 4:17-21 * 10:41: Luk 24:42-43; Ap 1:8 * 10:42: Ap 17:31; 1Pi 4:5 * 10:43: Ais 53:5-6; Jer 31:34; Ap 2:38

‘Wapômbên bôk hatak yani yôv ek en-
danô avômalô lôkmala lôk nâma iniñ
abô.’ 43 *Plopet bô sapên bôk enañ
nena avômalô takatu ba êvhaviñ yani
ma tem Wapômbên nêm iniñ kam-
bom vê esak anên athên.”

44 *Pita hanañ abô êñ denañ ma
Lovak Mathen hayô hamô avômalô
takatu ba elañ anên abô. 45-46 *Ma
Israel iniñ nê êvhaviñ takatu ba iviñ
Pita ba i, elañ thêlô enañ abô masôm
lôk êbô Wapômbên anên athên. Ba
intu eson kambom ba enañ nena,
“Wapômbên hêv Lovak Mathen hadên
avômalô loñ buyañ hatôm alalô.”

Êñ ma Pita hanañ, 47 “Thêlô ewa
Lovak Mathen hatôm alalô nê Israel.
Ma opalê hatôm imiñ thêlô loñ siñ ek
nisik nãñ?” 48 *Êñ ma hanañ nena,
“Môlô nusik nãñ esak Yisu Kilisi anên
athên.” Nê takên ithik nãñ yôv ma
enañ ek Pita êmô wak doho imbiñ
thêlô.

11

*Pita hanañ hathak ku takatu ba
hadum haviñ avômalô loñ buyañ*

1 Aposel lôk avômalô êvhaviñ takatu
ba êmô Judia elañ nena avômalô
loñ buyañ lêk ewa Wapômbên
anên abô haviñ. 2 Vêm ma Pita
havôhi Jelusalem hathak loñbô ma
nê êvhaviñ takatu ba lôklokwañ ek
neñgothe kupik, ethañ yani 3 *ba
enañ, “Hu nê loñ buyañ takatu ba
miñ engothe kupik ami iniñ unyak ma
hoañ nôm haviñ i eka?”

4 Êñ ma Pita hanañ hathak
nômka takatu ba habitak ba hanañ
nena, 5 * “Yahamô malak bên Jopa ba
yahaten mek hamô, êñ ma yahatulak
ma yahayê wên te aêntêk. Nôm late
hatôm sôp bên te ba ibutiñ anên dañ
ayova loñ ma êlêlô anên leñ halôk ba
halêm habup ek ya. 6 Ma sôp êñ kapô
ma yahayê alim pik lomaloma takatu
ba even hathak veniñ lo baheniñ ma
alim kamuñ kambom lôk alim vi atu

ba êyêyê hathak bôbôñiñ ma menak
leñlêvôn haviñ. 7 Êñ ma yahalañô
abô te dalam hadên ya nena, ‘Pita,
umbiyô, nunçwik ba nonçwañ.’

8 “Ma donçtom yahanañ, ‘Anyô Bên,
ya milôk. Nôm takên ma balabuñ
hanañ nena lelaik ba miñ bôk yahañ
dokte ami.’

9 “Êñ ma abô anên leñ hanañ
hathak loñbô nena, ‘Nôm takatu
ba Wapômbên hadum ba habitak
mabuñ, ma miñ onañ nena lelaik
ami.’ 10 Abô êñ habitak hatôm bôlôn
lô. Ma nôm takên hathak leñ hathak
loñbô ba hi.

11 “Êñ ma kethen oyañ ma anyô
lokwañlô êyô imiñ unyak atu ba ya-
hamô. Thêlô ma anyô bên te anên
Sisalia hêv i ba êlêm ek ya. 12 Ma
Lovak Mathen hanañ hadên ya, ‘Nu
umbiñ thêlô ma miñ ôkô ba lem-
livi ami.’ Ma aiyañ bahenvi ba
lahavute anên Jopa atu ba bôk i
haviñ ya êntêk lêk êlêm. Ma yêlô
lôkthô abitak ayô ôpên anên unyak
kapô. 13 Ma ôpên hanañ nena yani
hayê añela hayô anên unyak kapô
ba hanañ, ‘Nêm anyô doho ba ini
Jopa ek neja Saimon, anên athên yañ
nena Pita ba êlêm. 14 *Yani tem enañ
abô êndên môlô. Ma hathak abô êñ
ma Wapômbên tem nêm o lôk anêm
avômalô bulubiñ.’

15 * “Aên ba yahadum ek yanañ abô
êndên thêlô ma kethen oyañ ma Lo-
vak Mathen halôk ba halêm hayô
hamô thêlô hatôm sêbôk ba môñ anôn
ma hayô hamô alalô. 16 *Êñ ma
yalençhabi Anyô Bên anên abô atu ba
bôk hanañ nena, ‘Jon hathik avômalô
hathak nãñ, ma donçtom Wapômbên
tem isik esak Lovak Mathen.’ 17 Thêlô
êvhaviñ Anyô Bên Yisu Kilisi hatôm
alalô bôk aêvhaviñ yani. Êñ ma
Wapômbên hêv anên Lovak Mathen
hatôm wapôm hadên thêlô hatôm bôk
ba hêv hadên alalô. Ba intu ya opalê

* 10:44: Ap 11:15; 15:8 * 10:45-46: Ap 2:4; 19:6 * 10:48: Ap 19:5 * 11:3: Ap 10:28; Gal 2:12

* 11:5: Ap 10:9-48 * 11:14: Ap 16:31 * 11:15: Ap 2:4 * 11:16: Ap 1:5

ba hatôm yangêk Wapômbên anêḡ la-haviḡ loḡ siḡ?”

18 *Thêlô elanô abô êḡ ma bônônḡ ba êbô Wapômbên anêḡ athêḡ ba enaḡ, “Intu êḡ, avômalô takatu ba ele kapôlônḡḡḡ liliḡ ma Wapômbên tem enja thêlô ba nêḡm lôkmala êḡndêḡ i ma alalô Israeḡ lôk ḡê loḡ buyaḡ imbiḡ.”

Avômalô êvhaviḡ anêḡ Antiok

19 *Ma ik Stiven vônô ma êv malain hadêḡ avômalô êvhaviḡ vi haviḡ. Ba intu ḡê êvhaviḡ bêḡ anônḡ anêḡ Jelusalem êsôv ba i luvuluvu. Vi i Ponisia ma vi i ḡavithôm Saipulus ma vi i Antiok. Ma enaḡ Yisu anêḡ Abô Mavi hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êḡmô loḡ takêḡ iyom, ma ḡê loḡ buyaḡ ma mi. 20 Ma doḡtom ḡê êvhaviḡ doho anêḡ Saipulus lo Sailini, i Antiok ma enaḡ Anyô Bêḡ Yisu anêḡ Abô Mavi hadêḡ avômalô Glik haviḡ. 21 Ma Anyô Bêḡ anêḡ lôkliḡyak hamô haviḡ thêlô. Ba intu avômalô bêḡ anônḡ êvhaviḡ ba ik kapôlônḡḡḡ liliḡ hadêḡ Anyô Bêḡ.

22 *Êḡ ma avômalô êvhaviḡ anêḡ Jelusalem elanô abô hathak nôm takatu ba habitak Antiok ma êv Banabas ba hi loḡ êḡ. 23 Ma hi hayô ma hayê Wapômbên hêv anêḡ wapôm hadêḡ thêlô, ma yani lamavi. Ma hik thêlô sapêḡ iniḡ auk liḡ ek nesopa Anyô Bêḡ êḡḡêk kapôlônḡḡḡ êtôm wak nôm bêḡ intu sapêḡ. 24 Banabas ma anyô mavi ba hêvhaviḡ lôkliḡyak. Ma Lovak Matherḡ hadum ku lôklokwaḡ hamô yani kapô. Ma avômalô bêḡ anônḡ anêḡ loḡ êḡ êvhaviḡ Anyô Bêḡ.

25 *Vêḡ ma Banabas hi Tasus ek êḡbôlêḡ Sol. 26 Hapôm yani ma hawa ba hi Antiok hathak loḡbô ba thai êḡmô hatôm sondabêḡ te haviḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ Antiok ma êḡdôn avômalô bêḡ anônḡ hathak Wapômbên anêḡ abô. Antiok ma loḡ môḡ anônḡ atu ba elam avômalô êvhaviḡ nena Kilisi anêḡ avômalô.

27 Banabas lo Sol êḡmô Antiok denaḡ ma plopet doho etak Jelusalem

ba i tamu Antiok. 28 *Ma thêlô te, anêḡ athêḡ nena Agabas, hamiḡ ba hanaḡ hathak Lovak Matherḡ anêḡ lôklokwaḡ nena bôm bêḡ tem imbitak pik sapêḡ. (Hadêḡ waklavônḡ Klo-dias hamô hatôm Lom iniḡ kiḡ ma abô êḡ hik anônḡ.) 29 Aêḡ ba avômalô êvhaviḡ evak abô ek nêḡnêḡ valuselenḡ ni ek iviyaḡ takatu ba êḡmô Judia ek nêḡm thêlô sa. Nêḡ êvhaviḡ tomtom êv valuselenḡ hatôm atu ba thêlô êḡpôm. 30 *Thêlô isup yôv ma êv hadêḡ Banabas lo Sol ek nêḡnêḡ êḡndêḡ avaka takatu ba eyabiḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ Jelusalem.

12

Helot hik Jems vônô ma hadô Pita hamô koladônḡ

1 Waklavônḡ atu ba nôḡm takêḡ habitak ma Kiḡ Helot Aglipa havalonḡ avômalô êvhaviḡ doho ek nêḡm vovaḡ êḡndêḡ i imbiḡ. 2 Ma hanaḡ ba edabêḡ Jon anêḡ yaḡ Jems laselo kisi hathak biḡ vovak ba hama. 3 Ma hayê nena avômalô Israeḡ lenḡḡmavi hathak nôḡm êḡ, êḡ ma evalonḡ Pita haviḡ. Yani hadum nôḡm êḡ hadêḡ waklavônḡ Eyaḡ Polom Yis Mi. 4 Havalonḡ Pita, êḡ ma hadô hamô koladônḡ ma hatak yani halôk ḡê vovak ôḡdônḡ ayova bahenḡḡ. Nêḡ vovak ôḡdônḡ ayova êḡ iniḡ ḡê vovak hatôm ayova ayova eyabiḡ yani. Helot lahabi nena waklavônḡ Hale ba Hi anêḡ daḡ, ma tem enja Pita ende yaḡḡ ba imiḡ avômalô malenḡḡ ek enaḡ yani bêḡ.

5 Pita hamô koladônḡ ma avômalô êvhaviḡ etenḡ mek lôklokwaḡ ek Wapômbên nêḡm yani sa.

6 Ma bôlôvônḡ te ma Pita hêk sôm hêk ḡê vovak lokwaḡju malêvônḡ. Ma ekak baḡ luvi hathak senḡ ju ba êḡthô hathak anyô vovak ju atu bahenḡḡ. Ma sôḡ bidonḡ vi eyabiḡ koladônḡ abôlêk. Helot bôk hanaḡ yôv nena biyamônḡ lôkbôk ma tem neja yani ende yaḡḡ ek indum abô. 7 Ma kethenḡ oyaḡ ma deda bêḡ habi halôk koladônḡ kapô ma

* 11:18: Ap 13:48; 14:27

* 11:19: Ap 8:1-4

* 11:22: Ap 4:36

* 11:25: Ap 9:30

* 11:28:

Ap 21:10 * 11:30: Ap 12:25

Anyô Bêñ anêñ aņela te hayô. Ma hapetav Pita baya vi ma hik liņ ba hanañ, “Umbiyô kethen!” Ma sen ju atu hêv yak hêk Pita bañ.

⁸ Êñ ma aņela hanañ hadêñ yani, “Umbuliv o siņ esak anêm sôp ma nuņgwik anêm bokņgôp.” Ma Pita hadum aêñ ma aņela hanañ, “Nuņgwik anêm kwêv daim ba osopa ya.” ⁹ Êñ ma Pita hasopa aņela ba thai i, ma doņtom hasoñ nena yani hayê wêñ ma miņ nôm avanôñ ami. ¹⁰ *Thai ele ba i ma êv ñê eyabiņ koladôñ abôlêk lokwanju atu liliņ ba ele ba i. Êñ ma thai i êyô badêñ abôlêk atu ba epesañ hathak aen, ma badêñ abôlêk êñ da hakyav ma thai ele yaiņ ba i malak bêñ. Ma esopa loņôndê te ba i. Ma kethen oyañ ma aņela hatak Pita ba hi.

¹¹ Yôv ma Pita anêñ auk hathak ba hanañ, “Lêk yahayala avanôñ nena Anyô Bêñ hêv anêñ aņela ba halêm hawa ya vê hêk Helot bañ lôk nômkama sapêñ atu ba avômalô Israeļ esoñ nena tem nindum aêñ esak ya.”

¹² Yani lahabi abô êñ yôv ma hi Jon talêbô Malia anêñ unyak. Jon anêñ athêñ yañ nena Mak. Avômalô bêñ anôñ lêk ethak doņtom ba eteñ mek êmô. ¹³ Ma Pita hapididiņ unyak abôlêk hamiņ viyaiņ ma avi ku te ba anêñ athêñ nena Loda, hi ek injik unyak abôlêk vê. ¹⁴ Ma doņtom halañô Pita laselo katô, êñ ma lamavi anôñ ba halañviņ hi unyak kapô hathak loņbô ma miņ hik unyak abôlêk vê ami. Ma hanañ hadêñ thêlô, “Pita hamiņ unyak abôlêk!”

¹⁵ Ma thêlô miņ êvhaviņ yani ami ba enañ, “O avi molo.” Ma doņtom yani lôklokwan ba hanañ, “Mi anôñ, yanida intu hamiņ.” Êñ ma enañ nena, “Betha Pita anêñ aņela la.”

¹⁶ Ma doņtom Pita hapididiņ unyak abôlêk hamiņ denañ. Êñ ma thêlô ik unyak abôlêk vê ma êyê Pita ba esoñ kambom. ¹⁷ Ma Pita hik thô hathak bañ nena thêlô bônôñ ma

hanañ hathak nôm takatu ba Anyô Bêñ hadum ba hawa yani vê hêk koladôñ. Ma hanañ, “Nonañ abô êntêk êndêñ Jems lôk ñê êvhaviņ vi imbiņ.” Ma hatak i ba hi buyaņ.

¹⁸ *Haviyô hayañ ma ñê vovak takatu ba eyabiņ koladôñ êyê nena Pita miņ hamô ami. Êñ ma eboloba ba enañ mayaliv, “Pita hamô sê?” ¹⁹ Ma Helot hêv ñê vovak ba i ek nêmbôlêm Pita, ma doņtom miņ êpôm ami. Êñ ma hanañ hik ñê takatu ba eyabiņ Pita hamô koladôñ liņ lôklokwan nena idum aisê? Ma doņtom thêlô enañ nena injo. Êñ ma Helot hanañ ek nijik sapêñ vônô.

Vêm ma Helot hatak Judia ma halôk ba hi hamô Sisalia.

Kiņ Helot Aglipa hama

²⁰ Ma Helot bôk lamaniņ hathak avômalô Taia lo Saidon. Ba hi hamô Sisalia, êñ ma thêlô evak abô ek ini nepesañ abô imbiņ yani ek malê nena thêlô ethak ewa nôm halêm anêñ kiņ anêñ loņ. Ba intu thêlô enañ abô haviņ Blastas ôpatu ba hayabiņ Helot anêñ unyak kapô ma yani halôk ek nêmbôlêm sa. Êñ ma hatak wakma te ek thêlô nepesañ abô imbiņ kiņ.

²¹ Ma wakma êñ hayô ma Helot hik kiņ iniņ nômkama kêkêlô ma hi hamô anêñ loņ kiņ. Êñ ma hanañ abô hadêñ avômalô takêñ. ²² Ma elam aêntêk, “Abô êntêk ma miņ anyô leņselo ami. Mi, wapômbêñ te laselo.” ²³ *Ma Helot halañô iniņ abô ba lamavi hathak i ma miņ habam Wapômbêñ anêñ athêñ ami. Ba intu kethen oyañ ma Anyô Bêñ anêñ aņela hik yani ba matiņyak yaônena eyaņ yani ba hama.

²⁴ *Malaiņ lomaloma hapôm avômalô êvhaviņ, ma doņtom Wapômbêñ anêñ abô halumbak ba halañviņ ba hi luvuluvu.

²⁵ *Ma Banabas lo Sol ik iniņ ku atu ba êv hadêñ thai dañ siņ halôk Jelusalem, ma ele i Antiok hathak

* **12:10:** Ap 5:19 * **12:18:** Ap 5:22-24 * **12:23:** Dan 5:20 * **12:24:** Ais 55:11 * **12:25:** Ap 11:29-30; 15:37

lonjbô. Ma ewa Jon atu ba elam nena Mak ba hi haviņ thai.

13

Êv Banabas lo Sol ek ini nenan Wapômbêņ anêņ abô

¹ Êntêk ma plopet lôk nê êdôn Wapômbêņ anêņ abô takatu ba êmô Antiok iniņ athêņ: Banabas lo Simeon elam nena Niga* ma Lusius anêņ Sailini lo Sol ma Manain bôk ba thai lôk Kiņ Helot Antipas yaôna ma even haviņ i. ² *Wak te ma thêlô ethak doņtom ba evak balabuņ nôm ek neteņ mek ma êv yeņ hadêņ Anyô Bêņ. Êņ ma Lovak Matheņ hanaņ nena, “Notak Banabas lo Sol ek nindum ku takatu ba yahalam thai ek nindum.” ³ *Êņ ma thêlô evak balabuņ ek netak nôm lôk neteņ mek esak lonjbô. Vêm ma etak baheniņ hayô hêk thai ma êv thai ba i ek nindum ku takatu ba Lovak Matheņ hanaņ.

Banabas lo Sol i űgavithôm Saiplus

⁴ Ma Lovak Matheņ hêv thai ba i ibup tamu malak Selusia, ma ethak yeņ te ba i űgavithôm Saiplus. ⁵ *Thai ethak malak Salamis ma enaņ Wapômbêņ anêņ Abô Mavi hamô Israeł iniņ unyak yeņ takatu ba êmô lonj êņ. Ma Jon Mak havenj haviņ thai ek nêmi thai sa.

⁶ Thai evenj űgavithôm Saiplus anêņ lomalak nenanena aleba êyô Papos. Lonj êņ ma thai êyê anyô Israeł te atu ba hathak hadum űgôk songoņ. Yani ma plopet abôyaņ haviņ. Ba anêņ athêņ nena Ba-Yisu. ⁷ Yani hathak hamô haviņ Lom iniņ anyô bêņ atu ba hayabiņ lonj êņ, ba anêņ athêņ nena Segius Polus. Segius Polus ma anyô lôk auk mavi. Yani lahaviņ endanô Wapômbêņ anêņ abô ba intu halam Banabas lo Sol ba êlêm. ⁸ Ma doņtom Ba-Yisu hadum ek esale thai iniņ abô thô ma lahaviņ injik Lom iniņ anyô bêņ anêņ auk liliņ ek miņ

nêmi biņ thai iniņ abô ami. (Ba-Yisu anêņ athêņ hathak abô Glik nena Elimas ma anêņ ôdôn ma anyô lôk űgôk songoņ.) ⁹ Êņ ma Lovak Matheņ hava Sol atu ba elam nena Pol kapô siņ, ma hatitiņ Elimas lôklokwaņ ma hanaņ nena, ¹⁰ “O ma Sadaņ anêņ nakaduņ ba intu hôpôlik hathak kobom takatu ba thêthôn! Kapôlôm hayô siņ hathak abôyaņ lôk kambom lomalama sapêņ. Wak nômbêņ intu ma hothavuthiņ Anyô Bêņ anêņ abô thêthôn ba habitak hatôm abôyaņ. ¹¹ *Aêņ ba ondanô! Anyô Bêņ anêņ baņ tem epetav o êndêņ êntêk. Ba malem tem pusip ba miņ hatôm nôņgô wak anêņ deda ami ma tem ômô aêņ dokte vêmam.”

Ma ketheņ oyaņ ma Elimas hayê nômlate hatôm buliv lôk momaņiniņ hava madaluk siņ. Ma yani havalonj nômkama yakyak ek êpôm anyô te ek embalonj yani baņ ba endom yani ba ni. ¹² Anyô bêņ Lom atu hayê nômi êņ ma hasoņ kambom hathak Anyô Bêņ anêņ abô atu ba thai enaņ ma hêvhaviņ.

Thai enaņ Abô Mavi hamô Antiok anêņ Pisidia

¹³ *Ma Pol thêlô etak Papos ma ewa yeņ ba i Pega anêņ plovis Pampilia. Ma doņtom Jon Mak hatak thêlô ba havôhi Jelusalem hathak lonjbô. ¹⁴ Êņ ma etak Pega ma i Antiok anêņ Pisidia. Ma Sabat ma thêlô i êyô avômalô Israeł iniņ unyak yeņ ma êlôk êmô. ¹⁵ Esam abô balabuņ lôk plopet iniņ abô yôv, êņ ma unyak yeņ iniņ nê bêņ êv abô hadêņ Pol thêlô ba enaņ, “Aiyaņ thêlô, unim abôla hamiņ ek nobatho avômalô iniņ kapôlôņiņ lonj, êņ ma nonaņ.”

¹⁶ Ma Pol haviyô hamiņ ma hik thô hathak baņ ba hanaņ, “Môlô avômalô Israeł lôk nê lonj buyaņ takatu ba ôêv yeņ hadêņ Wapômbêņ, nodanô ya! ¹⁷ *Sêbôk ma Israeł iniņ Wapômbêņ halam alalôaniņ bumalô

* **13:1:** Niga anêņ ôdôn nena nê kupik lonjavu.

12:12; 15:39

* **13:11:** Ap 9:8

* **13:13:** Ap 15:38

* **13:2:** Ap 9:15

* **13:3:** Ap 6:6

* **13:5:** Ap

* **13:17:** Kis 1:7; 6:6; 12:51

thêlô ba etak iniñ loñ ba i êmô Ijip ma habi anêñ wapôm sam hadêñ i ba ibitak lôkmanñiñ. Ma haveñ yam ma halom thêlô vê hêk Ijip hathak anêñ lôklokwanñ bêñ. ¹⁸ *Ma êmô loñ thiliv hatôm sondabêñ 40 ba idum kambom lomaloma, ma donñtom hayabiñ thêlô mavi. ¹⁹ *Ma yani hêv avômalô Kenan ôdôñ bahenñvi ba lahavuju vê ma hêv iniñ pik hadêñ avômalô Israeñ ba evaloñ hatôm iniñ pik. ²⁰ *Nôm takêñ bôk habitak ba hale ba hi hatôm sondabêñ 450.

“Vêm ma Wapômbêñ hatak nê doho ek neyabiñ avômalô Israeñ. Ma hatak tomtom da iniñ waklavôñ neyabiñ ende ba êyô plopet Samuel anêñ waklavôñ. ²¹ *Vêm ma avômalô Israeñ enañ hik Wapômbêñ liñ ek nêm kiñ êndêñ thêlô ma Wapômbêñ hatak Sol ek imbitak kiñ. Yani ma Kis nakaduñ ba habitak anêñ Benjamin anêñ ôdôñ. Yani hayabiñ Israeñ hatôm sondabêñ 40. ²² *Vêm ma Wapômbêñ hêv yani vê ma hatak Devit habitak thêlô iniñ kiñ. Ma hanañ hathak Devit aêntêk, ‘Yahayê Jesi nakaduñ Devit kapô ma hatôm yada yakapôlôñ. Yani tem indum nômkama sapêñ êtôm yenañ yalenñhaviñ.’

²³ * “Ma Devit anêñ limi ma Wapômbêñ hêv Yisu ôpatu ba nêm Israeñ bulubiñ hatôm bôk ba habutiñ abô haviñ i. ²⁴ *Yisu miñ bôk hadum anêñ ku ami denañ ma Jon hanañ ek avômalô Israeñ nede kapôlôñiñ liliñ ba nisik ñañ. ²⁵ *Jon anêñ ku anêñ dañ lêk habobo ma hanañ, ‘Môlô lemimhabi aisê hathak ya? Ya ma miñ Mesia atu ba môlô oyabiñ ek nêm môlô bulubiñ ami. Mi, yani tem embeñ ya yam. Yani ma anyô lôk athêñ ma ya ma yaônâlôk ba intu miñ hatôm yakôm ba yapole anêñ vakapô bokñgôp anêñ yak vê ami.’

²⁶ “Aiyañ thêlô, môlô takatu ba Ablaham anêñ limi lôk môlô takatu

ba nê loñ buyañ ba ômô Wapômbêñ vibiniñ, odañô. Abô takatu ba hathak bulubiñ, êñ ma Wapômbêñ hêv ek alalô sapêñ. ²⁷ Avômalô Jelusalem lôk iniñ nê bêñbêñ miñ eyala Yisu êñ ami. Ba intu thêlô enañ ek nijik yani vônô, êñ ma esopa plopet iniñ abô takatu ba esam hadêñ Sabat sapêñ ba abô takêñ intu hik anôñ. ²⁸ *Thêlô miñ êpôm anêñ kambom la ek nijik yani vônô ami, ma donñtom enañ hik Pailat liñ ek injik yani vônô. ²⁹ *Thêlô idum nômkama sapêñ hatôm bôk ba plopet eto hathak yani, êñ ma êv yani vê hêk alovalañsiñ ma êdô yani hêk siô. ³⁰ Ma donñtom Wapômbêñ hik yani liñ haviyô hêk ñama hathak loñbô, ³¹ *ma wak bêñ anôñ ma anêñ avômalô takatu ba bôk evenñ haviñ yani anêñ Galili ba i Jelusalem êyê yani. Ma nê takatu ba bôk êyê nômkama takêñ intu lêk enañ bêñ hadêñ alalôaniñ avômalô.

³²⁻³³ “Ma lêk yêlô anañ Abô Mavi êntêk bêñ hadêñ môlô nena Wapômbêñ lêk hik Yisu liñ hêk ñama ba intu abô takatu ba Wapômbêñ bôk havak haviñ bumalô thêlô ma lêk hik anôñ hathak iniñ nali alalô. Hatôm bôk eto hêk Kapya Yeñ anêñ abô ju nena,

“ ‘O ma yenañ Okna,
lêk yahabitak anêm Lemambô.’
Kapya Yeñ 2:7

³⁴ “Wapômbêñ hik yani liñ hêk ñama ba miñ hatôm ema esak loñbô ba kupik epalê ami. Hatôm bôk eto nena, “ ‘Yahanañ avanôñ biñ nena tem yanêm mek matheñ mavi êndêñ môlô êtôm bôk ba yahabutiñ ek yanêm êndêñ Devit.’
Aisaia 55:3

³⁵ “Ma bôk ik auk êntêk thô hêk buyañ nena,
“ ‘Ma tem miñ ôdô anêm Anyô Matheñ anêñ kupik ênjêk siô ba epalê ami.’ *Kapya Yeñ 16:10*

* **13:18:** Nam 14:34; Lo 1:31-32 * **13:19:** Lo 7:1; Jos 14:1 * **13:20:** Het 2:16; 1Sml 3:20 * **13:21:** 1Sml 8:5,19; 10:20-24 * **13:22:** 1Sml 13:14; 16:12; Sng 89:20 * **13:23:** 2Sml 7:12-16 * **13:24:** Mat 3:1-2 * **13:25:** Jon 1:20,27 * **13:28:** Mat 27:22-23 * **13:29:** Mat 27:59-60 * **13:31:** Ap 1:3,8

³⁶ “Devit miñ hato abô êñ hathak yanida ami. Mi, Wapômbêñ halam yani ek indum anêñ ku êtôm anêñ waklavônj atu ba hamô lôkmala vêm ma hama. Ma elav yani havin limi ba anêñ kupik hapalê. ³⁷ Ma donjom ôpatu ba Wapômbêñ hik liñ, miñ kupik hapalê ami.

³⁸ “Aêñ ba aiyañ thêlô, nodañô katô. Lêk yêlô anañ hadêñ môlô nena hathak Yisu ma Wapômbêñ tem nêm môlônim kambom vê. ³⁹ *Anyôla miñ hatôm esopa Mose anêñ abô balabuñ lôkthô ek Wapômbêñ endam yani nena anyô thêthônj ami. Mi anônj, ma donjom lêk avômalô takatu ba êvhavin Yisu, Wapômbêñ hayê thêlô nena nê thêthônj ba miñ lahavi iniñ kambom hathak lonjbô ami. ⁴⁰ Noyabiñ am ek abô takatu ba plopet bôk enañ miñ injik anônj imiñ môlô ami. Thêlô bôk enañ aêntêk,

⁴¹ “ ‘Môlô nê obi Wapômbêñ liliñ, nodañô katô!

Tem yandum nômla bêñ te imbitak êñjêk môlô malêvônj.

Ba anyôla hanañ nôm atu ba tem imbitak bêñ hadêñ môlô,

ma tem miñ nônêmimbiñ ami.

Ba intu tem indum môlô noson kambom lôk yambuliñ môlô ba noma.’ ” *Habakuk 1:5*

⁴² Pol hanañ abô yôv ma thai lôk Banabas idum ek nede yain ma avômalô enañ nena, “Sabat yañ endake ma mamu nonañ abô esak nôm takêntêk esak lonjbô.” ⁴³ Sa anêñ danj ma avômalô Israeël lôk nê lonj buyañ takatu ba ibitak êyô Israeël iniñ êvhavin kapô esopa Pol lo Banabas. Thai enañ abô doho havin hadêñ thêlô ek injik thêlônin auk liñ ek nesopa Wapômbêñ anêñ lahavin ba nimiñ lôklokwanj ek anêñ wapôm embatho thêlô lonj.

⁴⁴ Ma Sabat atu hayô ma habobo avômalô Antiok sapêñ êyô ek nedañô Wapômbêñ anêñ abô takatu ba thai tem nenañ. ⁴⁵ Ma donjom nê bêñbêñ Israeël vi êyê avômalô nômbêñ êñ ba

leñinjanj ba enañ abôma hathak abô takatu ba Pol hanañ.

⁴⁶ *Êñ ma Pol lo Banabas miñ êkô ami ma enañ hadêñ thêlô nena, “Wapômbêñ hêv yai ba alêm ek nanañ anêñ abô êndêñ môlô nê Israeël êmônj. Ma donjom môlô ôpôlik hathak abô êñ. Môlô ôdô lôkmala atu ba tem nêmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ e? Aêñ ba yai lêk atak môlô ba a ek avômalô lonj buyañ. ⁴⁷ Hatôm atu ba Anyô Bêñ hanañ hadêñ yai nena,

“ ‘Yahatak o hatôm deda ek avômalô lonj buyañ

ek onañ Abô Mavi esak bulubiñ atu ba tem yanêm êndêñ avômalô embenj pik bêñ êntêk endeba êyô anêñ danj.’ ” *Aisaia 49:6*

⁴⁸ Avômalô lonj buyañ elañô abô êñ ba leñinjmavi ba enañ nena Anyô Bêñ anêñ abô ma mavi anônj. Ma avômalô takatu ba Wapômbêñ bôk hatak i yôv ek nêmô lôkmala êtôm wak nômbêñ intu sapêñ, lôkthô êvhavinj.

⁴⁹ Ma Anyô Bêñ anêñ abô halilup havenj lonj êñ sapêñ. ⁵⁰ Ma donjom nê Israeël doho i hadêñ malak êñ anêñ nê bêñbêñ lôk avi bêñbêñ takatu ba ethak êmô Wapômbêñ vibin ma ik iniñ auk liñ ek nimbuliñ Pol lo Banabas. Êñ ma thêlô evatho avômalô malak êñ lonj ek nênm vovanj êndêñ thai. Idum aêñ vêm ma êv thai vê hêk iniñ lonj ba i. ⁵¹ *Êñ ma thai ik vonjgovanj vê hêk venjñkapô ek injik thô nena thêlô idum kambom ma thai etak i ba i malak Aikoniam. ⁵² Ma donjom nê êvhavin anêñ Antiok leñinjmavi anônj ba Lovak Matherj hava thêlô kapôlônin sinj.

14

Pol lo Banabas êmô Aikoniam

¹ Pol lo Banabas êyô malak Aikoniam ma esopa iniñ kobom ba i Israeël iniñ unyak yeñ. Ma thai enañ abô mavi anônj ba intu avômalô Israeël lôk nê lonj buyañ bêñ anônj êvhavinj. ² Ma donjom nê Israeël takatu ba miñ

* **13:39:** Lom 10:4   * **13:46:** Ap 3:26; 18:6   *

13:51: Mat 10:14; Ap 18:6

êvhaviņ ami ik avômalô loņ buyaņ iniņ kapôlôņiņ liņ ba idum thêlô leņiņmaniņ kambom hadêņ avômalô êvhaviņ. ³ *Aêņ ba thai êmô loņ êņ sawa daim ma enaņ Anyô Bêņ anêņ abô bêņ ma kô mi. Ma Anyô Bêņ havatho thai loņ ek nindum lavôņiņ lôk nômbithi lomaloma. Hathak nôm êņ ma hik thô hadêņ avômalô nena anêņ wapôm takatu ba hêv ek nê m avômalô bulubiņ ma avanôņ biņ. ⁴ Êņ ma avômalô malak êņ evak i vose hi ôdôņ ju. Ôdôņ yaņ imiņ haviņ avômalô Israeł takatu ba miņ êvhaviņ ami ma yaņ imiņ haviņ aposel. ⁵ *Vê m ma avômalô loņ buyaņ lôk avômalô Israeł takatu ba êpôlik ek thai evak abô ek nimbuliņ thai ba nitu thai vônô esak valu. ⁶ Ma doņtom thai elañô abô êņ ma êsôv ba i malak Listla lo Debi hêk Likonia kapô lôk loņ vi atu ba hêk habobo loņ êņ. ⁷ Ma thai even loņ takêņ ba enaņ Abô Mavi hadêņ avômalô.

Pol lo Banabas êmô Listla

⁸ Malak Listla ma anyô vavuviņ te hamô. Sêbôk ba talêbô havathu yani ma miņ bôk haveņ dokte ami. ⁹ Wak te ma Pol hanaņ Abô Mavi hadêņ avômalô ma yani halañô anêņ abô. Ma Pol hatitiņ yani ma hayê nena anêņ hêvhaviņ hatôm indum yani mavi. ¹⁰ Êņ ma Pol halam nena, “Umbiyô umiņ.” Ma ketheņ oyaņ ma ôpêņ haviyô hamiņ ba haveņ.

¹¹ *Ma avômalô takatu ba êmô loņ êņ êyê nô m atu ba Pol hadum. Ma elam hathak iniņ abô Likonia nena, “Lêk wapômbêņ lokwanju êwê i hatôm anyô ju êntêk ba êlôk ba êlê m ek alalô!” ¹² Thêlô iniņ wapômbêņ môņ ma Sus ba intu elam Banabas nena Sus. Ma elam Pol nena Helmes ek malê nena Helmes ma iniņ wapômbêņ atu ba hathak hanaņ abô hamôņ. ¹³ Wapômbêņ Sus anêņ malakba hamô malak bêņ viyaiņ. Ma anêņ anyô habôk da lôk avômalô

sapêņ leņiņhaviņ nê nê m da êndêņ thai. Aêņ ba Sus anêņ anyô habôk da hawa bokmanĳkao malô doho lôk alokwan vuak atu idu hathak yak ma ele malak bêņ anêņ badêņ abôlêk ek nê nê m da êndêņ thai.

¹⁴ Ma doņtom aposel Banabas lo Pol elañô abô êņ, ma ekakaviņ iniņ kwêv ma elañviņ ba i imiņ avômalô nômbêņ atu malêvôņ ma elam, ¹⁵ * “Avômalô Listla! Môlô udum aêņ eka? Yai ma anyô pik hatôm môlô. Yai alê m ek nanaņ Abô Mavi êndêņ môlô ek notak nô m oyaņ takêntêk atu ba ôêv yeņ hadêņ i ma unu êndêņ Wapômbêņ lôkmala. Yani hapesaņ pik lo leņ ma ųgwêk lôk nômkama sapêņ atu ba hamô kapô. ¹⁶ *Sêbôk ma yani hatak avômalô sapêņ ek nesopa thêlôda iniņ auk. ¹⁷ *Ma doņtom hathak lavôņiņ ma yani hadum ek avômalô neyala yani. Yani hathak hadum mavi hadêņ môlô ba hêv ôthôm lôk hadum ba unim nô m ku kapô hik anôņ. Ma hêv nô m bêņ anôņ hadêņ môlô lôk hadum ba môlô lemimmavi anôņ.” ¹⁸ Thai enaņ abô takêņ, ma doņtom avômalô nômbêņ êņ iniņ auk ma mayaliv ba idum lôklokwan ek nê nê m da êndêņ thai.

¹⁹ *Vê m ma ųê Israeł doho anêņ Antiok lo Aikoniam êyô ma enaņ abô bêņ anôņ hadêņ avômalô Listla aleba ik iniņ auk liliņ ba êyê Pol lo Banabas nena ųê kambom. Êņ ma ik Pol hathak valu ma êvôv yani hale malak bêņ viyaiņ ba hi ba eson nena lêk hama yôv. ²⁰ Ma doņtom ųê êvhaviņ êyô ba ekalabu yani siņ, êņ ma yani haviyô ma havôhi malak bêņ kapô hathak loņbô. Haviyô hayaņ ma thai lôk Banabas i malak Debi.

Thai êvô i Antiok anêņ Silia

²¹ Thai enaņ Abô Mavi haveņ malak bêņ Debi. Ma idum ba avômalô bêņ anôņ ibitak ųê êvhaviņ. Vê m ma êvô i Listla lôk Aikoniam ma Antiok hathak loņbô ²² *ek evatho ųê êvhaviņ

* 14:3: Mak 16:20; Hib 2:4 * 14:5: Ap 14:19 * 14:11: Ap 28:6 * 14:15: Sng 146:6; Ap 10:26
* 14:16: Ap 17:30 * 14:17: Jer 5:24 * 14:19: Ap 17:13; 2Ko 11:25 * 14:22: Ap 15:32; 1Te 3:3

iniñ kapôlônjin loñ lôk enañ nena nebalon iniñ êvhavin loñ lôklokwan. Ma enañ havin nena, “Alalô tem naja malain lomaloma ek nasopa Wapômbên anên loñ lôklinyak anên loñôndê.”²³ Ma Pol lo Banabas etak avaka hatôm lomalak lomalak ek neyabin avômalô êvhavin. Êv mek hathak thêlô ma etak i halôk Anyô Bêñ atu ba thêlô êvhavin ban. Vêm ma thêlô sapên evak balabuñ ek nôm ma eten mek ek Anyô Bêñ embalon thêlô loñ.

²⁴ Ma thai i plovins Pampilia ma elom hêk loñôndê atu hêk plovins Pisidia ba i êyô Pampilia. ²⁵ Êñ ma thai enañ Yisu anên abô hadên avômalô Pega anên Pampilia. Vêm ma êlôk ba i Atalia.

²⁶ *Ma anên Atalia ma ethak yen ba i Antiok anên Silia, loñ sêbôk atu ba ewa mek ek Wapômbên nêm anên wapôm êndên thai esak ku takatu ba idum aleba lêk anên dan. ²⁷ *Êyô Antiok ma isup avômalô êvhavin ethak donjom ma enañ hathak nôm takatu ba Wapômbên hêv thai sa ba idum bên. Lôk enañ nena, “Wapômbên hakyav nê loñ buyañ iniñ unyak abôlêk êvhavin vê ba vi dedaun lêk êvhavin.”²⁸ Ma thai êmô loñ êñ sawa daim havin avômalô êvhavin.

15

Sam habitak Jerusalem

¹ *Ma nê Judia doho êlôk ba i Antiok ma êdôn avômalô êvhavin ba enañ nena, “Môlô miñ ongothe kupik vê hatôm bôk ba Mose hanañ ami, êñ ma Wapômbên tem miñ nêm môlô bulubin ami.”² *Pol lo Banabas elanô iniñ abô takatu ba enañ ma miñ êlôk hathak iniñ auk êñ ami. Ba intu thêlô êkôki bên anôn. Êñ ma nê êvhavin elam Pol lo Banabas lôk nê êvhavin doho ek ini Jerusalem ek nepesan abô êñ imbin aposel lôk avaka vi. ³ Ba intu êv i ba i. Ma even Pinisia lo Samalia

malêvôn ba enañ hadên avômalô êvhavin anên lomalak nenanena hathak nôm takatu ba Wapômbên bôk hadum ba avômalô loñ buyañ ele kapôlônjin liliñ ba êvhavin Wapômbên. Ma avômalô êvhavin takên elanô abô êñ ma leninmavi anôn.

⁴ *Êyô Jerusalem ma avômalô êvhavin lôk iniñ avaka doho lôk aposel ewa thêlô thô. Ma Pol lo Banabas enañ hathak nôm takatu ba Wapômbên hêv thai sa ba idum bên. ⁵ Êñ ma Palisi vi atu ba êvhavin Yisu iviyô imin ma enañ, “Avômalô loñ buyañ takatu ba êvhavin, êñ ma nêmô Mose anên abô balabuñ vibiñ lôk nengothe anyô iniñ kupik vê. Ma êdô ma dô.”

⁶ Aên ba aposel lôk avaka takatu ba êmô ethak donjom ek nekaksa esak abô êñ. ⁷ *Thêlô enañ abô pôk bên anôn aleba Pita haviyô hamin ma hanañ, “Aiyan thêlô, môlô oyala nena sêbôk ma Wapômbên halam ya hêk môlô malêvôn ek yanan Abô Mavi êndên avômalô loñ buyañ ek nedañô ba nênimbin. ⁸ *Wapômbên hayala avômalô kapôlônjin. Ma hêv anên Lovak Mather hadên avômalô loñ buyañ hatôm hêv hadên alalô ek hik thô nena yani lamavi ek enja thêlô imbin. ⁹ Wapômbên miñ hadum nômlate hadên alalô avômalô Israël ma hadum nômla yan hadên thêlô ami. Mi, thêlô êvhavin yani ba intu yani havôkwin thêlô kapôlônjin.

¹⁰ *Ma alalô lôk bumalô thêlô miñ hatôm naja malain takatu ba Mose anên balabuñ hanañ ami. Ma aisê ka môlô udum ek nônem malain êndên avômalô loñ buyañ takatu ba êvhavin? Môlô udum aên ek nômbi Wapômbên la lin e? ¹¹ *Ma donjom alalô êvhavin nena Wapômbên hêv alalô bulubin hathak Anyô Bêñ Yisu anên wapôm. Ma thêlô aên iyom.”

¹² Pita hanañ yôv ma Pol lo Banabas iviyô enañ abô ma lôkthô elanô ba

* 14:26: Ap 13:1-2 * 14:27: Ap 15:4,12 * 15:1: Gal 5:2 * 15:2: Gal 2:1 * 15:4: Ap 14:27
 * 15:7: Ap 10:1-43 * 15:8: Ap 10:44; 11:15 * 15:10: Mat 11:30; Gal 3:10 * 15:11: Gal 2:16;
 Ep 2:5-8

bônôñ iyom. Thai enañ abô hathak lavôññ lôk nômbithi lomalama takatu ba Wapômbêñ hatak halôk thai bahenñ ba idum havenñ avômalô loñ buyañ malêvôñ.

¹³ *Thai enañ yôv ma Jems hanañ, “Aiyañ thêlô, nodañô yenañ abô.

¹⁴ Saimon lêk hanañ hadêñ alalô yôv nena Wapômbêñ hik anêñ lahaviñ thô hathak hawa avômalô loñ buyañ vi ek nimbatak êtôm anêñ avômalô. ¹⁵ Ma plopet iniñ abô bôk enañ aêñ iyom. Ba te bôk hatô nena,

¹⁶ “Embenñ yam ma tem yandealêm, ma yapesañ Devit anêñ loñ lôkñiyak atu ba bôk hapu yôv ek imbitak lôklokwañ esak loñbô.

Ma loñ lôkñiyak êñ anêñ nômkama takatu ba bôk kambom, ma tem yapesañ lukmuk esak loñbô.

¹⁷ Ek avômalô takatu ba êmô denañ lôk avômalô loñ buyañ takatu ba bôk yahêv yenañ athêñ hadêñ i hatôm nêpôm Anyô Bêñ.

Ya Anyô Bêñ atu ba tem yandum nôm takêntêk, intu yahanañ aêñ.

¹⁸ Ma nôm takêñ intu bôk yahik thô hadêñ yenañ avômalô.’ *Amos 9:11-12*

¹⁹ “Aêñ ba yenañ auk ma aêntêk. Avômalô loñ buyañ takatu ba bôk ele kapôlôññ liliñ ba i hadêñ Wapômbêñ ma miñ nanêm malainñ êndêñ i ami.

²⁰ *Mi, alalô nato kapya êndêñ thêlô ma nanañ ek miñ nejañ nôm takatu ba anyô êv hatôm da hadêñ ngôk dahô ami, nôm êñ intu lelaik hêk Wapômbêñ ma. Lôk netak sek waliliñ, ma miñ nejañ alim takatu ba evak laselo siñ ba thalalenñ hamô kapô siñ lôk ninum thalalenñ ami. ²¹ Êñ ma hatôm. Ek malê nena sêbôk aleba lêk ma enañ Mose anêñ abô bêñ havenñ lomalak lomalak lôk esam hamô Israël iniñ unyak yeñ hadêñ Sabat sapêñ. Ba intu ñê loñ buyañ hatôm neyala.”

Eto kapya hi ek ñê êvhaviñ anêñ loñ buyañ

²² Êñ ma aposel lôk avaka ma avômalô êvhaviñ sapêñ ibutiñ abô nena nendam iniñ anyô doho ek ini Antiok imbiñ Pol lo Banabas. Ma elam iniñ anyô bêñ ju. Yañ ma Judas, anêñ athêñ yañ nena Balsabas, ma yañ ma Silas. ²³ Ma eto kapya te ba êv hadêñ thêlô. Kapya êñ hanañ aêntêk.

Yêlô avaka lôk aposel, môlônim môlôviyañ, yêlô ato kapya êntêk hadêñ môlô avômalô loñ buyañ takatu ba ôêvhaviñ ba ômô malak Antiok lôk plovins Silia lôk Silisia. Aiyañ thêlô, waklêvôñ mavi.

²⁴ Yêlô alañô yôv nena yêlôaniñ avômalô doho bôk êthôk ba ibuliñ môlônim auk ba êv malainñ hadêñ môlô hathak abô takatu ba enañ. Yêlô miñ êv i ba êthôk ami. Mi, thêlôda êthôk. ²⁵ Ba intu yêlô alôk ek nanêm anyô doho ba nêsôk imbiñ Pol lo Banabas, thai atu ba yêlô leññhaviñ bêñ anôñ. ²⁶ Thai bôk etak iniñ lôkmala ek nindum Yisu Kilisi anêñ ku.

²⁷ Aêñ ba yêlô êv Judas lo Silas ek nepesañ abô ek embatho kapya êntêk loñ. ²⁸ *Yêlô lôk Lovak Matherñ adô nanêm malainñ êndêñ môlô. Ba intu yêlô leññhaviñ môlô nosopa abô takêntêk iyom. ²⁹ Miñ oñgwañ nôm takatu ba anyô êv hatôm da hadêñ ngôk dahô ami. Lôk miñ nunum thalalenñ ami ma miñ oñgwañ alim takatu ba ekak leñselo siñ ba thalalenñ hamô kapô ami, lôk notak sek waliliñ. Môlô udum aêñ, ma mavi.

Waklêvôñ mavi môlô lôkthô.

³⁰ Eto kapya êñ yôv ma êv hadêñ thêlô ba ewa ba i tamu Antiok. Êyô Antiok ma elam avômalô êvhaviñ ethak donjom ma êv kapya êñ hadêñ thêlô. ³¹ Ma avômalô Antiok esam kapya êñ, ma kapya êñ havatho thêlô loñ ba thêlô leññmavi anôñ. ³² Judas lo Silas, thai ma plopet. Ba enañ abô

* **15:13:** Gal 2:9 * **15:20:** Kis 34:15-17; Wkp 17:10-16 * **15:28:** Mat 23:4

bêḡ anôḡ ek evatho ḡê êvhaviḡ loḡ lôk idum thêlô nimbitak lôklokwaḡ. ³³⁻³⁴ Êmô loḡ êḡ wak doho vêm ma avômalô êvhaviḡ anêḡ loḡ êḡ êv mek labali hadêḡ thai ma êv thai ba êvôi hadêḡ ḡê taksêbôk ba êv thai ba êlêm.* ³⁵ Ma doḡtom Pol lo Banabas êmô Antiok ma idum ku haviḡ avômalô bêḡ anôḡ ek enaḡ lo êdôḡ avômalô hathak Anyô Bêḡ anêḡ abô.

Pol lo Banabas evak i vose

³⁶ Wak doho hale ba hi ma Pol hanaḡ hadêḡ Banabas, “Alai ana ek nagê avômalô êvhaviḡ embeḡ malak nenanena taksêbôk ba alai anaḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô hadêḡ i. Ma nagê nena thêlô êmô mavi mena mi e?” ³⁷ *Ma Banabas lahaviḡ enja Jon atu ba elam nena Mak imbiḡ thai, ³⁸ *ma doḡtom Pol hanaḡ nena, “Ôpêḡ bôk hatak alai halôk plovins Pampilia ma miḡ haviḡ alai ba hadum ku ami. Ba intu dô.” ³⁹ Thai êkôki mathalaleḡ aleba thai evaki vose. Ba Banabas hawa Mak haviḡ yani ba thai ethak yeḡ ba i ḡgavithôm Saipulus. ⁴⁰ Ma Pol hawa Silas haviḡ yani. Êḡ ma avômalô êvhaviḡ anêḡ Antiok êv mek ek Wapômbêḡ anêḡ wapôm êmô imbiḡ thai. Vêm ma etak i ⁴¹ ba i plovins Silia lôk Silisia iniḡ malak nenanena ba evatho avômalô êvhaviḡ loḡ.

16

Timoti hi haviḡ Pol lo Silas

¹ *Pol hi hayô Debi lo Listla. Loḡ êḡ ma anyô hêvhaviḡ te hamô ba anêḡ athêḡ nena Timoti. Talêbô ma avi Is-lael te atu ba hêvhaviḡ. Ma lambô ma anyô Glik te. ² *Ma avômalô êvhaviḡ anêḡ Listla lo Aikoniam enaḡ nena Timoti ma anyô mavi. ³ Aêḡ ba Pol la-haviḡ ôpêḡ ni imbiḡ yani. Ma doḡtom lahabi nena avômalô Is-lael takatu ba êmô loḡ êḡ eyala nena Timoti anêḡ lambô ma anyô Glik te. Ba intu hawa

Timoti ba hi ek neḡgothe anêḡ kupik vê. ⁴ *Ma thêlô evenḡ ba i lomalak lomalak ma enaḡ abô takatu ba aposel lôk avaka bôk evak anêḡ Jelusalem ek avômalô nesopa. ⁵ Aêḡ ba avômalô êvhaviḡ ibitak lôklokwaḡ hathak iniḡ êvhaviḡ ba wak nômbêḡ intu ma êvôv avômalô lukmuk êyô ba ilumbak hi ba hi.

Pol hatulak ma hayê wêḡ hathak anyô Masedonia te

⁶ *Ma Lovak Mathenḡ miḡ halôk ek Pol thêlô ini nenaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô embeḡ plovins Esia ami. Ba intu i Plijia lo Galesia iniḡ malak nena-nena. ⁷ Ma êyô pik Misia anêḡ daḡ ma idum ek ini plovins Bitinia, ma doḡtom Yisu anêḡ Lovak Mathenḡ miḡ halôk ek ini loḡ êḡ ami. ⁸ Ba intu thêlô êv Misia liliḡ ma i tamu Tloas. ⁹ Ma bôlôvôḡ ma Pol hatulak ma hayê wêḡ te nena anyô plovins Masedonia te hamiḡ ma hapetenak nena, “Ôlêm Masedonia ek nêm yêlô sa.” ¹⁰ Pol hayê wêḡ êḡ yôv ma yêlô apesaḡ i kethenḡ ek ana Masedonia. Yêlô ayala nena Wapômbêḡ halam yêlô ek ana nanaḡ Abô Mavi êḡ bêḡ êndêḡ thêlô.

Lidia halaḡô Pol anêḡ abô ba hêvhaviḡ Yisu

¹¹ Vêm ma yêlô athak yeḡ te hêk Tloas ba a nôḡnôḡ hadêḡ ḡgavithôm Samotles ma wak yaḡ ma a Niapolis. ¹² Vêm ma yêlô a Pilipai. Malak êḡ ma Masedonia iniḡ malak bêḡ ma avômalô Lom takatu ba eyabiḡ pik takêḡ ethak êmô loḡ êḡ. Ma yêlô amô wak doho hamô loḡ êḡ.

¹³ Ma Sabat hayô ma yêlô ale malak bêḡ anêḡ badêḡ abôlêk ba a ḡaḡ te hêk viyaiḡ. Yêlô lenḡḡhabi nena loḡ eteḡ mek hêk habobo ḡaḡ êḡ la. Ma ḡaḡ êḡ ma yêlô ayê avi doho ethak doḡtom ba êmô. Êḡ ma yêlô alôk amô haviḡ thêlô ma anaḡ abô hadêḡ i. ¹⁴ Ma avi Taiataila te halaḡô abô êḡ,

* **15:33-34:** ḡê lôkawk vi enaḡ nena abô doho atu ba Luk hato ma hêk denaḡ. Abô êḡ ma aêntêk: Ma doḡtom Silas hik auk liliḡ ba hamô Antiok ba miḡ havôhi ami. * **15:37:** Ap 12:12,25 * **15:38:** Ap 13:13; Kol 4:10 * **16:1:** Ap 14:6; 2Ti 1:5 * **16:2:** Plp 2:19-22 * **16:4:** Ap 15:23-29 * **16:6:** Ap 18:23

ba anêḡ athêḡ nena Lidia. Avi êḡ hadum ku valu hathak sôḡ thalalen ek avômalô êḡ vuli ma hathak hêḡ yey hadêḡ Wapômbêḡ. Anyô Bêḡ hik avi êḡ anêḡ kapô liliḡ ek halanô Pol anêḡ abô ba hêḡhaviḡ. ¹⁵ Vêḡ ma yani lôk avômalô takatu ba êḡmô anêḡ unyak sapêḡ ithik ḡaḡ. Êḡ ma yani hanan hadêḡ yêlô, “Môlô lêk ôyê ya hatôm avi yahêḡhaviḡ Anyô Bêḡ, êḡ ma nôlêḡ nôḡmô yenan unyak.” Ma yani hanḡasi yêlô aleba yêlô a anêḡ unyak.

Etak Pol lo Silas halôk koladôḡ

¹⁶ Wak te ma yêlô a loḡ neten mek ma avi te atu ba anêḡ alaḡsi êḡmô hapôm yêlô. Yani ma avi lôk ḡḡk ba anêḡ ḡḡk hathak hêḡ yani sa ek hayala nôḡm takatu ba tem imbitak emben yam ba hanan bêḡ. Yani hathak havôḡ valu bêḡ hathak anêḡ ku êḡ ba hêḡ hadêḡ anêḡ alaḡsi. ¹⁷ *Yani hasopa yêlô lôk Pol ma halam kaêk lôbôlôḡ aêntêk, “Nê êntêk êḡ ma Wapômbêḡ Leḡ Anôḡ Biḡ anêḡ ḡê ku. Ba lêk enan hathak malêla takatu ma nundum ek Wapômbêḡ nêḡm môlô bulubiḡ.” ¹⁸ Wak bêḡ anôḡ ma yani hathak halam aêḡ aleba habuliḡ Pol kapô kambom anôḡ. Ba intu hik i liliḡ ma hanan hadêḡ ḡḡk êḡ nena, “Hathak Yisu Kilisi anêḡ athêḡ ma yanḡ êndêḡ o nena otak avi intu ba nu!” Ma kethen oyan ma ḡḡk êḡ hatak avi êḡ.

¹⁹ Ma avi êḡ anêḡ alaḡsi êyê nena iniḡ loḡondê nêbôḡ valuselen lêk mi, êḡ ma evalon Pol lo Silas ba êḡvôḡ thai ba i malak lôḡ êḡ anêḡ loḡ ethak donḡtom halôk ek nimiḡ ḡê idum abô hathak maleniḡ. ²⁰⁻²¹ *Ewa thai ba êyô ek ḡê takatu ba idum abô hathak ba enan, “Anyô ju êntêk ma ḡê Israêl. Thai enan ek avômalô nesopa kobom takatu ba kambom ek alalô avômalô Lom. Ba intu ibi avômalô malak bêḡ êntêk leniḡ liḡ ba leniḡḡaḡa mayaliv.”

²² *Ma avômalô bêḡ anôḡ enan abô lôk leniḡmaniḡ hathak thai haviḡ. Êḡ

ma ḡê takatu ba idum abô hathak enan ek nimbi iniḡ kwêḡ thô ma nebali thai esak yak waben. ²³ Evali thai kambom anôḡ vêḡ ma ibi thai halôk koladôḡ kapô. Ma enan hadêḡ ôpatu ba hayabiḡ koladôḡ nena eyabiḡ thai dedaun mavi. ²⁴ Ôpêḡ halanô abô êḡ, ma hawa thai ba halôk ba hi hadô hamô tamu koladôḡ kapô ali atu ba hêk vibin anôḡ ma eson veniḡ halôk alokwan abyḡ ba hadahaliḡ veniḡ loḡ.

²⁵ Ma bôlôvôḡ biḡ ma Pol lo Silas eten mek ba êḡ yey hadêḡ Wapômbêḡ, ma ḡê koladôḡ vi elanô. ²⁶ Ma kethen oyan ma duviaḡ bêḡ te hayô ba hayôkwiḡ koladôḡ anêḡ landiḡ. Ma koladôḡ abôlêk sapêḡ hakyav ma sen takatu ba ibutiḡ thêlô veniḡ lo baheniḡ sapêḡ hêḡ yak. ²⁷ *Ma ôpatu ba hayabiḡ koladôḡ haviyô ma hayê koladôḡ anêḡ abôlêk sapêḡ lêk abyḡ. Ma lahabi nena ḡê koladôḡ sapêḡ lêk êsôḡ ba i, ba intu hadadi anêḡ biḡ vovak ek embatho yanida vônô esak. ²⁸ Ma donḡtom Pol halam lôklokwan, “Miḡ ômbi o vônô ami! Yêlô sapêḡ êntêk amô!”

²⁹ Êḡ ma ôpêḡ halam ek neja atum êlêḡ ma halanviḡ ba hi koladôḡ kapô, ma hakô ba halowaliḡ ba hêḡ yak halôk Pol lo Silas maleniḡ. ³⁰ *Vêḡ ma hawa thai ba hi yaiḡ ma hanan, “Anyô bêḡ luvi, yandum malê ek yanja bulubiḡ?”

³¹ Ma thai enan viyan, “Ônêḡmimbiḡ Anyô Bêḡ Yisu ma tem Wapômbêḡ nêḡm o lôk anêḡ avômalô bulubiḡ.”

³² Êḡ ma thai enan Anyô Bêḡ anêḡ abô hadêḡ yani lôk avômalô takatu ba êḡmô anêḡ unyak kapô. ³³ Bôlôvôḡ denan ma yani hawa thai ba hi hathik iniḡ palê. Vêḡ ma Pol lo Silas ithik ôpêḡ lôk anêḡ avômalô sapêḡ. ³⁴ Ma yani hawa thai ba hi anêḡ unyak ma hêḡ nôḡm hadêḡ thai. Yani lôk anêḡ avômalô sapêḡ leniḡmavi anôḡ ek lêk êḡhaviḡ Wapômbêḡ.

* 16:17: Mak 1:24 * 16:20-21: Mak 13:9 * 16:22: 2Ko 11:25; 1Te 2:2 * 16:27: Ap 12:18-19
* 16:30: Ap 2:37

³⁵ Haviyô hayaŋ lôkbôk ma nê takatu ba idum abô hathak êv iniŋ sôp bidonŋ ba i hadêŋ ôpatu ba hayabiŋ koladônŋ ma enaŋ nena, “Otak anyô ju intu ba ini.” ³⁶ Ma ôpatu ba hayabiŋ koladônŋ hi hanaŋ hadêŋ Pol nena, “Nê takatu ba idum abô hathak enaŋ nena mamu lôk Silas notak koladônŋ ba unu. Ba intu unu lôk kapôlômim labali.”

³⁷ Ma donŋtom Pol hanaŋ hadêŋ sôp bidonŋ takêŋ nena, “Yai ma nê Israeŋ ma Lom haviŋ.* Ma donŋtom ik yai oyaŋ ma miŋ enaŋ yaianiŋ kambom bêŋ ami. Ma ibi yai halôk koladônŋ kapô. Ma Lom iniŋ balabuŋ hanaŋ nena miŋ hatôm nindum aêŋ êndêŋ nê Lom ami. Ma lêk ekopak ba idum ek netak yai menaŋna ba ana e? Mi anônŋ! Thêlôda nêlêm ma neja yai vê ênjêk koladônŋ.”

³⁸ Ma sôp bidonŋ ewa abô êŋ ba i enaŋ hadêŋ nê takatu ba idum abô hathak. Ma elanô nena thai ma nê Lom haviŋ, êŋ ma thêlô êkô kambom. ³⁹ Ma thêlô i ma ibui hadêŋ Pol lo Silas ma ewa thai ele yaiŋ. Ma enaŋ nena, “Hatôm mamu notak loŋ êntêk ba unu e?” ⁴⁰ Êŋ ma thai etak koladônŋ ma ele yaiŋ ma i Lidia anêŋ unyak. Ma êyê avômalô êvhaviŋ ma enaŋ abô doho ek embatho iniŋ kapôlônŋ loŋ. Vêm ma etak i ba i.

17

Pol lo Silas êmô Tesalonaika

¹ Pol lo Silas êv malak Ampipolis lo Apolonia liliŋ ma i thêthô ba êyô Tesalonaika. Ma Israeŋ iniŋ unyak yeŋ te hamô loŋ êŋ. ² Sabat te lô ma Pol hasopa anêŋ kobom ba habitak hayô unyak yeŋ êŋ kapô. Ma hadônŋ avômalô hathak Wapômbêŋ anêŋ kapyâ. ³ Ma hik thô nena kapyâ êŋ ma hanaŋ nena Mesia tem enja vovaŋ ba ema ma imbiyô esak loŋbô. Êŋ ma Pol hik thô nena, “Yisu atu

ba yahanaŋ hadêŋ môlô, ôpêŋ intu Mesia êŋ.” ⁴ Ma avômalô Israeŋ doho lôk avômalô Glik bêŋ anônŋ atu ba êmô Wapômbêŋ vibiŋ lôk avi lôk athêŋ bêŋ doho elanô ma êvhaviŋ ba i iviŋ Pol lo Silas.

⁵ Ma donŋtom avômalô Israeŋ leniŋdaŋ ba ewa nê kambom doho anêŋ loŋ ethak donŋtom halôk ba isup avômalô bêŋ anônŋ ethak donŋtom ek niŋjik avômalô malak êŋ iniŋ kapôlônŋ liŋ. Ma thêlô elanviŋ ba i Jeson anêŋ unyak ek nêmbôlêm Pol lo Silas ek nebalonŋ thai ba neja ende yaiŋ ba ini nêlêm êndêŋ avômalô nômbêŋ atu.

⁶ Ma donŋtom miŋ êpôm thai ami, êŋ ma êvôv Jeson lôk nê êvhaviŋ doho ba ewa i hi hadêŋ nê bêŋbêŋ loŋ êŋ maleŋiŋ ma elam aêntêk, “Nê êntêk êŋ idum nôk kambom haveŋ pik lôkthô aleba lêk êyô loŋ êntêk. ⁷ *Ma Jeson hawa thêlô thô ba hadô i hamô anêŋ unyak. Nê takêŋ êdô nêlôm Lom iniŋ Kiŋ Sisa anêŋ abô majaŋ vibiŋ ba enaŋ nena, ‘Kiŋ yaŋ hamô ba anêŋ athêŋ nena Yisu.’” ⁸ Nê bêŋbêŋ lôk avômalô nômbêŋ atu elanô abô êŋ ma eson kambom ba kapôlônŋ halinŋ i kambom. ⁹ Yôv ma malak êŋ anêŋ nê bêŋbêŋ enaŋ hadêŋ Jeson thêlô nena, “Nônêm valuselenŋ ek injik thô nena tem miŋ nundum kambom êŋ esak loŋbô ami. Ba ômô tiŋiŋ, ma tem noja unim valu esak loŋbô.” Êŋ ma êv valu ma etak i ba i.

Avômalô Belia bêŋ anônŋ êvhaviŋ Yisu

¹⁰ Bôlôvônŋ êŋ iyom ma nê êvhaviŋ êv Pol lo Silas vê hêk Tesalonaika ba i Belia. Êyô Belia ma i Israeŋ iniŋ unyak yeŋ. ¹¹ Avômalô Belia iniŋ kobom ma mavi anônŋ ek avômalô Tesalonaika iniŋ. Thêlô elanô Pol lo Silas iniŋ abô lôk kapôlônŋ mavi ba wak nômbêŋ intu ma êyê Wapômbêŋ anêŋ kapyâ ek nêgê nena iniŋ abô ma avanônŋ mena mi. ¹² Êŋ ma avômalô Israeŋ bêŋ anônŋ êvhaviŋ ma avi Glik lôk athêŋ bêŋ

* **16:37:** Abô êŋ anêŋ ôdônŋ hathak Abô Inglis nena ‘Citizenship’. Pol hawa thai lôk Silas sa ba hanaŋ nena thai ma Israeŋ citizen lôk Lom citizen haviŋ. Lom iniŋ abô majaŋ te nena miŋ hatôm niŋjik Lom iniŋ citizen te oyaŋ ami. Ba intu nê bêŋ idum abô hathak ibuliŋ Lom iniŋ abô majaŋ. Nônŋgô abô êŋ vi hêk Aposel 22:25-29. * **17:7:** Luk 23:2; Jon 19:12

doho lôk anyô Glik bêñ anônê êvhavin aên iyom.

¹³ Vêm ma avômalô Israeël anên Tesalonaika elanô nena Pol hanañ Wapômbên anên abô hadên avômalô Belia. Êñ ma thêlô i loñ êñ ma elela iniñ auk ek thêlô leññmaniñ. ¹⁴ Kethen oyañ ma nê êvhavin anên Belia êv Pol ba hi ñgwêk dañ, ma Silas lo Timoti iyom êmô Belia. ¹⁵ Ma nê takatu ba elom Pol ba i ma iviñ yani ba i Atens. Ma etak Pol ek nêbônî, ma hêv abô hadên i ek nenañ êndên Silas lo Timoti nena ini kethen.

Pol hamô Atens

¹⁶ Pol hayabin thai hamô Atens ma hayê nena nê lôn êñ iniñ ñgôk dahô bêñ anônê êmô ba kapô malain kambom. ¹⁷ *Aên ba yani hi avômalô Israeël iniñ unyak yeñ kapô ma hanañ abô haviñ avômalô Israeël lôk avômalô loñ buyañ takatu ba êmô Wapômbên vibin. Ma wak nômbên intu ma yani hathak hi loñ ethak donjom halôk ek enañ abô imbin avômalô takatu ba êmô loñ êñ. ¹⁸ Ma nê lôkauk ôdôn ju êmô, yañ iniñ athên nena Epikulian ma yañ ma Stoik. Thêlô elanô Pol hanañ Abô Mavi hathak Yisu lôk anên haviyô hathak loñbô. Ba intu thêlô lôk Pol êkôki. Ma vi enañ, “Anyô abô mayaliv êntêk hadum ek enañ malê?” Ma vi enañ, “Yani hanañ hathak wapômbên masôm doho.” ¹⁹ Yôv ma thêlô ewa Pol ba i êdô hamô Aliopagas, loñ atu ba avômalô ethak donjom ek enañ abô hathak auk lomaloma anên ôdôn. Ma thêlô enañ, “Yêlô leññhaviñ nayala auk lukmuk takatu ba honañ hadên avômalô. ²⁰ Abô takatu ba honañ ma hatôm abô masôm ek yêlô. Aên ba yêlô leññhaviñ nayala anên ôdôn.” ²¹ Wak nômbên intu ma avômalô Atens lôk avômalô loñ buyañ takatu ba êmô Atens ethak donjom ek nedañ abô esak auk lukmuk takatu ba hayô ek nenañ abô pôk esak. Ma

miñ idum nômla yañ haviñ ami. Ba intu leññhaviñ nedañ Pol anên abô.

²²⁻²³ Êñ ma Pol haviyô hamiñ Aliopagas maleñ ma hanañ, “Môlô nê Atens, lêk yahaven môlônim loñ ba yahayê nôml takatu ba môlô ôêv yeñ hadên. Ma yahapôm loñ êbôk da te ba abô te hanañ nena, ‘Loñ êntêk ma wapômbên te atu ba yêlô athôn paliñ anên loñ êbôk da.’ Ba intu yahayala nena môlô udum nôml lomaloma ek ôêv athên bêñ hadên unim wapômbên lomaloma. Ma wapômbên atu ba môlô ôthôn paliñ ba ôêv yeñ hathak, êntêk tem yanañ bêñ êndên môlô.

²⁴ * “Wapômbên atu ba hapesañ pik lôk anên nômkama sapên, ma yani ma pik lo leñ iniñ alañ. Ma miñ hamô unyak mathen atu ba elav hathak bahenñ ami. ²⁵ *Yanida hêv lovak kapôlônin lôk lôkmala ma nômkama sapên hadên avômalô lôkthô. Ma yani miñ hêv yak hathak nômlate ek anyôla nêml yani sa ami, ma mi. ²⁶ Hathak anyô donjom iyom ma yani habi avômalô lodôn lodôn sapên vê ek nêml pik bêñ êntêk sapên. Yanida hatak iniñ waklavôn lôk iniñ loñ takatu ba nêml. ²⁷ *Wapômbên hadum nôml takên ek avômalô sapên nêgê ba nêmlôm yani atu ba êthôn. Ma donjom miñ hamô daim ek alalô tomtom ami.

²⁸ “Mi, hatôm anyô lôkauk te bôk hatô nena, ‘Yani habibôm hayô hêk alalô vôn ba awa lôkmala lôk aveñ ma lôkmala anên ôdôn ma halêml anên yani iyom.’ Ma unim nê lôkauk te bôk hatô nena, ‘Alalô ma yani anên nali.’

²⁹ * “Avanôn bin nena alalô ma Wapômbên anên nali ba intu miñ mavi ek leññimbi nena yani ma hatôm dahô takatu ba epesañ hathak gol lo seleva ma valu ami. Mi, dahô takên ma anyô epesañ hathak bahenñ lôk iniñ auk iyom. ³⁰ Sêbôk ma avômalô êthôn Wapômbên paliñ ba intu yani miñ hêv kambom êñ anên viyañ hadên i ami. Ma donjom yani

* **17:17:** Ap 18:19 * **17:24:** 1Kin 8:27; Ap 7:48 * **17:25:** Sng 50:12; Ais 42:5 * **17:27:** Sng 145:18; Jer 23:23 * **17:29:** Ais 40:18-20; 44:10-17; Ap 19:26

lêk hanañ lôklokwañ hadêñ avômalô pik sapêñ nena nede kapôlônñ liliñ. ³¹ *Yani bôk hatak waklavônñ te yôv ek nindum abô. Ma bôk hatak anyô te ek indum ku êñ thêthônñ. Ôpêñ bôk hama ma Wapômbêñ hik liñ hêk ñama ek injik thô nena yani tem endañô avômalô sapêñ iniñ abô.”

³² Thêlô elañô Pol anêñ abô hathak anyô haviyô hêk ñama, êñ ma vi ibi anêñ abô êñ liliñ ma donjom vi enañ, “Yêlô lenñhaviñ nadañô anêm abô esak nôm êntêk esak loñbô.” ³³ Vêm ma Pol hatak thêlô ba hi. ³⁴ Thêlô doho êvhaviñ ba esopa yani. Thêlô êñ te ma Dionisius, yani ma Aliopagas iniñ anyô te, lôk avi te ba anêñ athêñ nena Damalis, ma doho haviñ.

18

Pol hi Kolin

¹ Vêm ma Pol hatak Atens ma hi Kolin. ² *Ma hapôm anyô Israeël te ba anêñ athêñ nena Akwila. Yani anêñ malak ôdônñ ma plovins Pontus. Bôk lovêñ Plisila êmô malak Lom anêñ Itali vêm ma Kiñ Klodias hanañ ek avômalô Israeël sapêñ netak Lom ba ini. Aêñ ba thai i Kolin. Ba intu Pol hi ek ênjê thai. ³ *Thai ethak idum ku epesañ unyak hathak alim kupik ek nêñêm vuli. Ku êñ ma Pol anêñ ku hathak hadum ba intu hamô haviñ thai ba hadum ku êñ haviñ. ⁴ Sabat sapêñ ma Pol hi Israeël iniñ unyak yeñ ma hanañ abô haviñ thêlô ek injik avômalô Israeël lôk Glik iniñ auk liliñ ek nêñêmbiñ.

⁵ *Ma Silas lo Timoti etak Masedonia ma êlôk ba i Kolin, êñ ma Pol hatak anêñ ku epesañ sôp ma hanañ Wapômbêñ anêñ abô iyom. Ba hanañ bêñ hadêñ avômalô Israeël nena, “Yisu ma Mesia atu.” ⁶ *Vêm ma thêlô êpôlik hathak Pol ma enañ abôma hathak yani. Êñ ma yani hik vonçovañ vê hêk anêñ kwêv ek injik Wapômbêñ anêñ lamaniñ thô ma hanañ hadêñ thêlô, “Malaiñ atu ba tem êpôm môlô, êñ ma

môlôda unim kambom ma miñ yenañ kambom ami. Ma lêk yahatak môlô avômalô Israeël ma yaha ek avômalô loñ buyañ.”

⁷ Êñ ma Pol hatak unyak yeñ hêk ma hi hamô Titius Jastas anêñ unyak. Ôpêñ ma anyô loñ buyañ atu ba hathak hêv yeñ hadêñ Wapômbêñ ba anêñ unyak hamô habobo unyak yeñ atu. ⁸ Ma Klispus, anyô bêñ atu ba hayabiñ Israeël iniñ unyak yeñ, lôk anêñ avômalô takatu ba êmô anêñ unyak êvhaviñ Anyô Bêñ. Ma avômalô Kolin bêñ anônñ elañô Pol anêñ abô ba êvhaviñ ma ithik ñañ.

⁹ Ma bôlôvônñ te ma Pol hayê wêñ ma Anyô Bêñ hanañ hadêñ yani nena, “Onañ abô takêñ bêñ ma miñ ôkô ba o bônônñ ami. ¹⁰ *Yahamô haviñ o ba miñ hatôm anyô late êyô ba imbuliñ o ami. Mi, yenañ avômalô bêñ anônñ êmô malak êntêk.” ¹¹ Aêñ ba Pol hamô Kolin ba hadônñ avômalô hathak Wapômbêñ anêñ abô hatôm sondabêñ te lôk ayônñ bahenñvi ba lahavute haviñ.

¹² Waklavônñ Galio hayabiñ plovins Akaia, êñ ma avômalô Israeël anêñ Kolin ethak donjom ba idum lenññaññ hathak Pol ba ewa yani ba i loñ idum abô. ¹³ Êñ ma thêlô enañ, “Ôpêntêk hadônñ avômalô ek nêñêm yeñ êndêñ Wapômbêñ hathak loñônñde yanña atu ba habuliñ abô balabuñ.”

¹⁴ Pol hadum ek enañ abô êñ viyañ, êñ ma Galio hanañ hadêñ avômalô Israeël takatu nena, “Môlô avômalô Israeël, môlô ôyê nena ôpêntêk hadum nômlate ba habuliñ Lom iniñ abô majañ mena hadum kambom bêñ te, êñ ma mavi ek yandañô môlônim abô. ¹⁵ Ma donjom abô takatu ba môlô onañ hathak ôpêntêk ma hathak abô lôk athêñ doho ma môlô Israeël da unim abô balabuñ. Ba intu tem miñ yandañô abô êñ ami. Mi, môlôda nopesañ abô êñ.” ¹⁶ Ba intu hêv thêlô vê hêk loñ idum abô. ¹⁷ Êñ ma thêlô

* 17:31: Sng 96:13 * 18:2: Lom 16:3 * 18:3: Ap 20:34 * 18:5: Ap 17:14-15 * 18:6: Ap 13:46,51; 20:26 * 18:10: Jos 1:9; Ais 41:10

evalonj Israeël iniņ unyak yeņ anêņ anyô bêņ te anêņ athêņ nena Sostenes hêk ba ik yani habobo loņ atu ba idum abô viyainj. Ma Galio hayê ma hadum hatôm hathônj paliņ.

Pol havôhi Antiok

¹⁸ *Pol hamô Kolin sawa daim dokte. Vêm ma hatak nê êvhaviņ ma hi tamu Senklia ek enja yeņ ba ni Silia. Ma Plisila lo Akwila iviņ yani ba i. Pol bôk havak abô haviņ Wapômbêņ hathak nômlate ba intu miņ hakapiņ wakadôk ņauņ ami aleba hayô Senklia. Êņ ma abô êņ anêņ daņ ba intu hakapiņ wakadôk ņauņ vê. ¹⁹⁻²¹ Vêm ma ethak yeņ te ba i Epesus. Ma Pol hi Israeël iniņ unyak yeņ ma hanaņ abô haviņ avômalô Israeël. Ma thêlô enaņ ek yani êmô imbiņ thêlô wak doho vêmam, ma doņtom yani miņ halôk hathak iniņ abô ami. Ba hathak yeņ ma hanaņ hadêņ thêlô nena, “Wapômbêņ anêņ lahaviņ ma tem yambôalêm êndêņ mólô esak loņbô.” Êņ ma yani hatak Epesus ba hi. Ma hadô Plisila lo Akwila êmô Epesus. ²² Ma yeņ hi Sisalia ma Pol hatak yeņ êņ ma hathak ba hi Jelusalem ek ênjê avômalô êvhaviņ anêņ loņ êņ. Vêm ma halôk ba hi Antiok hamô Silia kapô.

²³ Pol hamô wak doho hamô Antiok vêm ma hi plovins Galesia lo Plijia iniņ malak nenanena ek embatho avômalô êvhaviņ kapôlônj loņ.

Apolo hanaņ abô hamô Epesus lo Kolin

²⁴ Ma anyô Israeël te anêņ athêņ nena Apolo hi hayô Epesus. Yani anêņ malak ôdônj ma Aleksandlia. Yani ma anyô lôkauk bêņ ba hayala Wapômbêņ anêņ abô dedauņ mavi. ²⁵ Bôk êdônj yani hathak Anyô Bêņ anêņ loņôndê ba intu kapô lôklokwaņ ek êdônj avômalô esak auk thêthônj êņ. Ma hanaņ abô thêthônj hathak Yisu anêņ bôk lo loņ vi. Ma doņtom hayala ņaņ atu ba Jon hathik avômalô hathak iyom. ²⁶ Yani hi avômalô Israeël iniņ

unyak yeņ ma hanaņ abô hathak Yisu ma miņ hakô ami. Ba Plisila lo Akwila elanô anêņ abô ma elam yani ba hi iniņ unyak ma ewa Wapômbêņ anêņ abô atu ba miņ hayala ami sa hadêņ yani.

²⁷ Vêm ma Apolo lahaviņ ni plovins Akaia, ma avômalô êvhaviņ anêņ Epesus evatho yani anêņ auk loņ ek indum aêņ. Ba eto kapya hadêņ avômalô êvhaviņ anêņ Akaia ek neja yani thô. Hi hayô Akaia, êņ ma hêv avômalô takatu ba êvhaviņ Wapômbêņ hathak anêņ wapôm sa bêņ anônj.

²⁸ *Yani hamiņ lôklokwaņ ba hanaņ avômalô Israeël iniņ abô viyaņ hêk avômalô sapêņ maleniņ. Ma hawa Wapômbêņ anêņ kapya sa ba hik thô nena Yisu ma Mesia atu ba Wapômbêņ bôk havak abô yôv ek nêm êlêm.

19

Pol hi Epesus hathak loņbô

¹ *Apolo hamô Kolin denaņ ma Pol hi haveņ plovins Galesia lo Plijia kapô ba haveņ aleba hayô Epesus. Loņ êņ ma hapôm avômalô êvhaviņ doho ² *ma hanaņ hik thêlô liņ, “Bôk ôêvhaviņ ba owa Lovak Matheņ e?”

Ma thêlô enaņ, “Mi, yêlô miņ bôk alaņô abô te hathak Lovak Matheņ ami.”

³ Êņ ma Pol hanaņ, “ņaņ malê intu bôk mólô uthik?” Ma enaņ, “Jon anêņ ņaņ.”

⁴ *Ma Pol hanaņ, “Jon bôk hathik avômalô hathak ņaņ nede kapôlônj liliņ ma hanaņ ek avômalô nênemimbiņ ôpatu ba haveņ yani yam. Ôpêņ ma Yisu.” ⁵ Thêlô elanô abô êņ, ma ithik ņaņ hathak Anyô Bêņ Yisu anêņ athêņ. ⁶ *Ma Pol hatak baņ hayô hêk thêlô, êņ ma Lovak Matheņ hayô hamô thêlô ba enaņ abô masôm lôk abô plopet. ⁷ Nê takêņ ma hatôm laumiņ ba lahavuju la.

⁸ Êņ ma Pol hi hamô Epesus hatôm ayônj lô. Ma hathak hi avômalô Israeël

* 18:18: Nam 6:18; Ap 21:24 * 18:28: Ap 9:22
Mat 3:11 * 19:6: Ap 8:17; 10:44,46

* 19:1: 1Ko 3:6 * 19:2: Ap 8:16 * 19:4:

iniñ unyak yeñ ma hanan abô hathak Wapômbên anêñ loñ lôklinyak ek thêlô nênmimbiñ ma miñ hakô ami. ⁹ Ma donjom thêlô doho evalon kapôlônin loñ ba miñ êvhavin ami ma enan abôma hathak Anyô Bêñ anêñ loñondê bêñ ek avômalô sapêñ nedañô. Aêñ ba Pol hatak thêlô ma hawa nê êvhavin ba i Tailanus anêñ kapo ekaksa halôk. Ma wak nômbên intu ma thêlô enan abô hamô loñ êñ. ¹⁰ Pol hadum aên hatôm sondabên ju. Aêñ ba intu avômalô Israeël lôk avômalô Glik takatu ba êmô plovins Esia elañô Anyô Bêñ anêñ abô.

Skeva nali

¹¹ *Wapômbên hêv lôklokwan hadên Pol ba hadum nômbithi yan da loma-loma. ¹² *Ba intu sôp seleñ lo sôp dan takatu ba Pol hasôm, ewa ba i ethav hathak avômalô lôk lijin ba ibitak mavi ma ngôk etak i ba i.

¹³ Ma avômalô Israeël doho idum ku nênm ngôk vê ba ethak i lomalak lomalak. Ma thêlô doho idum ku êñ, ma elam Anyô Bêñ Yisu anêñ athên hayô nê lôk ngôk takên vôn ba enan, “Hathak Yisu atu ba Pol hanan abô hathak anêñ athên, yahanan nena otak ôpêntêk ba nu.” ¹⁴ Ma Israeël iniñ nê bêñbên êbôk da te anêñ athên nena Skeva namalô bahen vi ba lahavuju idum aên haviñ. ¹⁵ Ma wak te ma ngôk hawê iniñ abô viyan ba hanan, “Yahayala Yisu, ma yahayala Pol, ma môlô ma opalê?” ¹⁶ Êñ ma ôpatu ba ngôk havalon loñ hasôv kisi hayô hêk i ba hik i mayav boman aleba thêlô sapêñ ewa thalalen ba êsôv lenvinpopam ele unyak viyaiñ ba i.

¹⁷ *Ma avômalô Israeël lo Glik anêñ Epesus elañô abô êñ, ma êkô kambom ba êv athên bêñ hadên Anyô Bêñ Yisu. ¹⁸ Ma avômalô êvhavin bêñ anôn êlêm ma enan iniñ kambom lomalomâ bêñ. ¹⁹ Thêlô vi êbôk sinin ma vi idum aloyak, aên ba isup iniñ kapya aloyak sapêñ hathak donjom

ma êbôk hathak atum hêk avômalô maleñin. Ekaton kapya takên ba anêñ vuli hatôm 50,000 seleva. ²⁰ Hathak kobom êñ ma Anyô Bêñ anêñ abô halanvin ba hi mayaliv ma anêñ lôklokwan halumbak bêñ.

²¹ *Nôm takên habitak vêm ma Pol lahabi ni Jelusalem ba halom hêk loñondê yan atu hi plovins Masedonia lo Akaia. Ma hanan, “Yaha Jelusalem vêm ma tem yana Lom imbiñ.” ²² Ma yani hêv Timoti lo Elastus, anyô ju atu ba idum ku haviñ yani, ba i Masedonia. Ma yanida hamô plovins Esia dokte vêmam.

Ngalakngalak bêñ habitak Epesus

²³ *Wak êñ ma avômalô ethan i hathak Yisu anêñ loñondê ba ngalakngalak bêñ habitak. ²⁴ Anyô atu ba hadum ba nôm êñ habitak anêñ athên nena Demitlius. Ôpên ma anyô hapesan nômkama hathak seleva. Ba hathak hapesan ngôkba avi Artemis anêñ malakba anêñ dahô ek avômalô nêndô êmô iniñ unyak kapô. Yani lôk anyô doho ethak êvôn valu bêñ hathak iniñ ku êñ. ²⁵ Wak te ma ôpên halam nê ku êñ sapêñ ethak donjom ba hanan, “Aiyañ thêlô, odanô. Môlô oyala nena alalô avôn valu bêñ hathak alalôaniñ ku êntêk. ²⁶ Ma donjom lêk ôyê lo olanô abô hathak nôm atu ba Pol hadum. Ôpên hathak hanan nena ngôk takatu ba anyô epesan hathak bahenin, êñ ma miñ wapômbên anôn ami. Yani hanan aên ba avômalô bêñ anôn êvhavin anêñ abô ba etak alalôaniñ ngôkba Artemis. Yani hadum aên hamô Epesus ma bidon oyan ma tem anêñ abô êñ endanvin emben plovins Esia sapêñ. ²⁷ Nôm êñ tem indum ba avômalô nêgê alalôaniñ ku êtôm nôm kambom. Lôk nêgê ngôk lôk athên bêñ ngôkba avi Artemis anêñ malakba êtôm nôm oyan. Ma ngôk avi êñ atu ba avômalô plovins Esia lôk avômalô pik bêñ êntêk sapêñ ethak êv yeñ hathak, yanida anêñ athên tem nêñ yak.”

* 19:11: Ap 14:3 * 19:12: Ap 5:15 * 19:17: Ap 5:11 * 19:21: Ap 23:11; Lom 1:13 * 19:23: 2Ko 1:8

28 Thêlô elañô abô êḡ ma leḡḡmanḡḡ kambom ba elam kaêk lôklala nena, “Atemis anêḡ Epesus ma ḡḡkba lôkmaḡḡḡ anôḡ!” 29 *Bidonḡ oyaḡ ma ḡḡalakḡḡalak bêḡ êḡ havenḡ Epesus sapêḡ. Ma avômalô evalonḡ Gaius lo Alistakas, thai ma ḡê Masedonia ju atu ba ethak evenḡ havḡḡ Pol, ma elañvḡḡ hathak donḡtom ba i inḡḡ loḡ evalonḡ sa bêḡḡbêḡ halôk. 30 Ma Pol lahavḡḡ ni loḡ êḡ kapô ek enañ abô êndêḡ avômalô nômbêḡ êḡ, ma donḡtom ḡê êvhavḡḡ imḡḡ yani loḡ siḡ. 31 Ma ḡê bêḡḡbêḡ doho anêḡ plovins Esia takatu ba êmô Epesus, thêlô ma Pol anêḡ ḡê môlô ba êv abô hadêḡ Pol ba enañ nena, “Miḡ ôyô kapô ami. Tem nijik o vônô ba dô.”

32 Ma avômalô nômbêḡ atu ba êmô loḡ êḡ kapô inḡḡ auk hêv yak ba elam kaêk lomalama. Ma bêḡ anôḡ miḡ eyala inḡḡ ethak donḡtom êḡ anêḡ ôdôḡ ami. 33 Ma avômalô Israeḡ isisunḡ inḡḡ anyô te anêḡ athêḡ nena Aleksanda ek ni imḡḡ avômalô nômbêḡ atu malenḡḡ ek enañ abô esak malaiḡ êḡ. Êḡ ma Aleksanda hêv baḡ hathak leḡ ek avômalô bônônḡ ek enañ abô. 34 Ma donḡtom avômalô nômbêḡ êḡ êyê nena yani ma anyô Israeḡ te, êḡ ma thêlô êvôlô venḡḡbôlêk hathak donḡtom ba elam lôklala nena, “Atemis anêḡ Epesus ma ḡḡkba lôkmaḡḡḡ anôḡ!” Elam aêḡ halôk ba halôk hatôm wakma lokwanju.

35 Vêḡ ma Epesus inḡḡ anyô bêḡ hapesaḡ kapyā hanaḡ ek avômalô lôkthô bônônḡ. Êḡ ma hanaḡ, “Avômalô Epesus, avômalô pik sapêḡ eyala nena Epesus ma malak bêḡ atu ba hayabiḡ ḡḡkba lôkmaḡḡḡ Atemis anêḡ malakba lôk anêḡ valu mathenḡ atu ba hêv yak halôk leḡ ba habup. 36 Auk êḡ ma hêk yaḡḡ ba avômalô pik sapêḡ eyala. Ba intu môlô bônônḡ ma noyabiḡ am ek miḡ nundum nômlate mayaliv ami. 37 Môlô ovalonḡ anyô ju êntêk ba owa ba ôlêḡ, ma donḡtom miḡ enañ abôma hathak alalôaniḡ ḡḡkba avi mena ewa malakba anêḡ nômla

vani ami. Mi. 38 Ma alalôaniḡ unyak nedaḡô abô lôk anêḡ ḡê bêḡḡbêḡ nindum abô esak i intu êmô. Aêḡ ba Demitlius lôk ḡê takatu ba epesaḡ nômkama hathak seleva inḡḡ malaiḡ la hêk, êḡ ma neja ba ini ek ḡê idum abô hathak. 39 Aêḡ ba abô yaḡ hamiḡ denañ, êḡ ma waklavônḡ atu ḡê idum abô hathak ethak donḡtom, ma nêḡ êndêḡ i. 40 Noyabiḡ am mavi. ḡê bêḡ Lom idum abô ek alalô hathak nôḡ ḡḡalakḡḡalak takatu ba lêk habitak, êḡ ma tem alalô abô mi ek malê nena nôḡ ḡḡalakḡḡalak êḡ anêḡ ôdôḡ mi.” 41 Yani hanaḡ abô êḡ yôv ma hêv avômalô ba i inḡḡ loḡ mayaliv.

20

Pol hadum ku hamô plovins Masedonia lo Glis

1 ḡḡalakḡḡalak bêḡ êḡ lêk yôv, ma Pol halam avômalô êvhavḡḡ ethak donḡtom. Ma hanaḡ abô doho ek embatho thêlô loḡ. Vêḡ ma hanaḡ waklêvônḡ hadêḡ i ma hatak Epesus ba hi Masedonia. 2 Yani havenḡ loḡ êḡ anêḡ lomalak nenana ma hanaḡ abô bêḡ anôḡ ek embatho i loḡ aleba hayô Glis. 3 Êḡ ma hamô loḡ êḡ ayônḡ lô. Ma hadum ek enja yeḡ ba ni Silia, ma donḡtom halañô nena avômalô Israeḡ ibutiḡ abô nena hathak yeḡ ma thêlô nesak imbiḡ ek nijik yani vônô. Aêḡ ba Pol lahavi nena êmbôni endom plovins Masedonia esak loḡbô. 4 Êntêk ma ḡê takatu ba ethak evenḡ havḡḡ Pol inḡḡ athêḡ: Sopata anêḡ Belia, yani ma Pailas anêḡ nakaduḡ, ma Alistakas lo Sekandas anêḡ Tesalonaika, ma Gaius anêḡ Debi, ma Tikikus lo Tlopiḡmas anêḡ plovins Esia, ma Timoti. 5 ḡê takêntêk êmônḡ ba i eyabiḡ yêlô êmô Tloas. 6 Ma yêlô a amô Pilipai aleba avômalô Israeḡ inḡḡ waklavônḡ Eyaḡ Polom Yis Mi hale ba hi. Êḡ ma yêlô atak Pilipai ma athak yeḡ ba avenḡ hatôm wak bahenḡvi ma yêlô athak Tloas ma apôm thêlô. Ma yêlô amô Tloas hatôm sonda te.

Pol hik Yutikas liḡ

* 19:29: Ap 20:4; 27:2; Kol 4:10; Plm 24

7-9 Sonda te anêḡ wak môḡ ma yêlô lôk ḡê êvhaviḡ athak doḡtom ek nanḡaḡ Anyô Bêḡ anêḡ polom mathenḡ. Yêlô athak unyak daim te ba amô kapô bôlô te lô atu hêk vuliḡ ma avômalô êtôm atum lam bêḡ anôḡ ba êthôkwêḡ havenḡ. Pol lahabi etak thêlô êndêḡ lôkbôk ba intu hanaḡ abô daim aleba bôlôvôḡ biḡ. Ma anyô muk te anêḡ athêḡ nena Yutikas hamô unyak abôlêk lovak ma halaḡô Pol anêḡ abô aleba ma hayaḡ ma hêk sôm. Êḡ ma hêv yak ba hi tamu pik. Ma thêlô i ek neja yani, ma doḡtom lêk hama yôv. 10 Ma Pol halôk ba hi ma hayô hêk ôpêḡ ma havalonḡ yani ma hanaḡ, “Môlô miḡ noboloba ami. Yani hêk lôkmala.” 11 Vêḡ ma Pol thêlô êvôi unyak vuliḡ hathak loḡbô ma eyaḡ Anyô Bêḡ anêḡ polom mathenḡ. Êḡ ma Pol hanaḡ abô bêḡ anôḡ hathak loḡbô aleba hayaḡ wak bêḡ ma hi. 12 Ma anyô muk atu ba Pol hik liḡ anêḡ avômalô ewa yani ba i unyak lôk lenḡiḡmavi anôḡ.

Pol hatak Tloas ma hi Miletus

13 Pol lahaviḡ embenḡ pik ba ni Asos ma hanaḡ ek yêlô nasak yeḡ ba ana napôm yani êndôk loḡ êḡ. 14 Pol hapôm yêlô halôk Asos ma yêlô awa yani hathak yeḡ ba a Mitilini. 15 Ma haviyô hayaḡ ma atak Mitilini ma yêlô a ḡgavithôm Kios ma doḡtom miḡ athak liḡ ami. Ma hayaḡ hathak loḡbô ma yêlô a ayô apôm ḡgavithôm Samos. Ma hayaḡ te ma yêlô ayô Miletus. 16 Pol lahaviḡ êḡjê waklavôḡ Pentikos êndôk Jelusalem ba intu lahaviḡ ni kethenḡ. Aêḡ ba hadô ni Epe-sus ek malê nena hi loḡ êḡ ma tem êmô plovins Esia sawa daim.

Pol hanaḡ waklêvôḡ hadêḡ ḡê bêḡbêḡ anêḡ Epesus

17 *Pol hamô Miletus ma hêv abô hadêḡ Epesus nena avômalô êvhaviḡ iniḡ avaka sapêḡ ini êndêḡ yani. 18 *Thêlô êyô ma yani hanaḡ, “Môlô oyala ku takatu ba yahayô Esia môḡ

anôḡ ma yahamô haviḡ môlô ba yahadum aleba lêk. 19 Avômalô Israel ethak êv malaiḡ lomalama hadêḡ ya lôk ibutiḡ abô ek nimbuliḡ ya lôbôlôḡ. Ma doḡtom yahatauviḡ ya aleba yaôna ma yahadum Anyô Bêḡ anêḡ kulôk yamalenḡ thôk. 20 Ma oyala nena abô alêla takatu ba hêv môlô sa, êḡ ma yahanaḡ abô takêḡ bêḡ lôk yalenḡvidonḡ iyom. Ma yahadôḡ môlô hamô loḡ yaḡiḡ lôk havenḡ môlônim unyak nenanena haviḡ. 21 Ma yahanaḡ abô doḡtom êntêk hadêḡ avômalô Israel lôk avômalô loḡ buyaḡ nena nede kapôlôḡiḡ liliḡ êndêḡ Wapômbêḡ ba nêḡmimbiḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu.

22 “Ma lêk Lovak Mathenḡ hakak ya ek yana Jelusalem. Ma miḡ yahayala nena malê intu tem êpôm ya anêḡ loḡ êḡ ami. 23 *Nôm doḡtom intu yahayala ma aêntêk. Malak nômbêḡ atu ba yahayô ma Lovak Mathenḡ hanaḡ hadêḡ ya nena, “Tem malaiḡ lomalama êpôm o lôk ômô koladôḡ.” 24 *Ma miḡ yalenḡ hik ya hathak nôḡ takêḡ ami. Lôk miḡ yahayê yalenḡviḡkupik hatôm nômbêḡ ek ya ami. Mi, yenaḡ auk bêḡ ma yamiḡ lôklokwaḡ ba yandum ku takatu ba Anyô Bêḡ Yisu hêv hadêḡ ya endeba êyô anêḡ daḡ am. Ku êḡ ma aêntêk: yanaḡ Abô Mavi bêḡ esak Anyô Bêḡ anêḡ wapôm.

25 “Ma môlô takatu ba bôk yahamô haviḡ ba yahanaḡ abô hathak Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak, ondanô. Lêk yahayala nena môlô te tem miḡ êḡjê yamalenḡ esak loḡbô ami. 26 Aêḡ ba yahanaḡ bêḡ hadêḡ môlô nena anyôla hadô Wapômbêḡ anêḡ abô ba hapôm malaiḡ, êḡ ma miḡ yenaḡ kambom ami. 27 Ek malê nena yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ loḡôndê sapêḡ bêḡ hadêḡ môlô ma miḡ yahakô ami. 28 *Noyabiḡ am lôk avômalô takatu ba bôk Lovak Mathenḡ hêv hadêḡ môlô ek noyabiḡ i. Ma noyabiḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ takatu ba yani bôk hêv i

* 20:17: Ap 18:21 * 20:18: Ap 18:19–19:41 * 20:23: Ap 9:16; 21:11 * 20:24: Ap 21:13; 2Ti 4:7 * 20:28: 1Ti 4:16; 1Pi 5:2-4 * 20:29: Mat 7:15; Jon 10:12

vuli hathak yanida anêḡ thalalen. ²⁹ *Yahayala nena yahatak mólô ba yaha, êḡ ma kédôḡwaga abôyaḡ tem nêlêm êtôm avuḡ yatap ek nimbuliḡ boksipsip. ³⁰ Ma mólôda doho tem nonaḡ abôyaḡ ba nunduviḡ abô avanôḡ ek nôbôv ḡê êvhaviḡ vi ek nesopa i. ³¹ *Aêḡ ba noyabiḡ am ma lemimimbi nena hatôm sondabêḡ lô anêḡ wak lo bôlôvôḡ ma yahanaḡ abô hadêḡ mólô lôk yamalenḡ thôk ek yambatho mólô lôḡ.

³² “Ma lêk yahatak mólô halôk Wapômbêḡ baḡ lôk anêḡ abô hathak anêḡ wapôm. Abô êḡ ma hatôm embatho mólô loḡ ba nêḡ loḡ êḡjêk malak leḡ ek mólô imbiḡ ḡê mathenḡ takatu ba bôk êmô yôv. ³³ *Ma miḡ yamalenkilik hathak anyôla anêḡ seleva lo gol ma sôḡ ami. ³⁴ *Ma mólôda oyala nena yada yahadum ku hathak yabaheḡ ek yahêv yada sa lôk ḡê takatu ba idum ku iviḡ ya. ³⁵ Ku takatu ba yahadum hik thô hadêḡ mólô nena mavi ek alalô nandum ku bêḡ ek nanêm avômalô siv sa. Ma lemimimbi abô takatu ba Anyô Bêḡ Yisu bôk hanaḡ nena, ‘Anyô yaḡ hêv nômlate ek hêv o sa, ma tem lemmavi. Ma doḡtom hôêv nômlate ek nêḡ anyô yaḡ sa, êḡ ma tem lemmavi anôḡ.’ ”

³⁶ Pol hanaḡ abô takêḡ yôv, ma halek vadôḡ lêlô ma hateḡ mek haviḡ thêlô. ³⁷ Ma thêlô sapêḡ evaloḡ yani ba iliḡu ma elañ bêḡ hathak yani. ³⁸ Êḡ ma thêlô ewa yani ba i etak hathak yeḡ. Thêlô leḡiḡmalaiḡ kambom hathak abô takatu ba bôk hanaḡ nena tem miḡ nêḡê yani ma esak loḡbô ami.

21

Pol hi Jerusalem

¹ Yêlô atak thêlô lôk kapôlôḡniḡ malaiḡ, ma yeḡ hatak ḡgwêk daḡ anêḡ Miletus ba hi nôḡnôḡ hadêḡ ḡgavithôm Kos. Haviyô hayaḡ ma yêlô ayô ḡgavithôm Lodes vêḡ ma a Patala.

² Ma yêlô atak yeḡ êḡ ma apôm yeḡ yaḡ atu ba tem ni Pinisia, êḡ ma yêlô athak yeḡ êḡ ba a. ³ Ma yêlô a aleba ayê ḡgavithôm Saipulus hamô vituvulu bahenḡvi keḡ ma yêlô alom bahenḡvi anôḡ aleba ayô Taia hêk plovins Silia. Loḡ êḡ ma yeḡ hadum ek etak anêḡ nômkama êndôk biḡ. ⁴ *Êḡ ma yêlô apôm ḡê êvhaviḡ anêḡ loḡ êḡ ba amô haviḡ thêlô hatôm sonda daluk te. Ma hathak Lovak Mathenḡ ma thêlô enañ lôklokwaḡ hadêḡ Pol nena miḡ ni Jerusalem ami. ⁵ Ma doḡtom sonda daluk êḡ anêḡ daḡ, ma yêlô a ek nasak yeḡ esak loḡbô. Ma ḡê êvhaviḡ lôk vêḡi lôk nali elom yêlô ibup ḡgwêk daḡ. Ma ḡgwêk daḡ ma yêlô alek veniḡ lêlô ma atenḡ mek. ⁶ Vêḡ ma ekam yêlô ma yêlô athak yeḡ ba a ma thêlô êvôi iniḡ loḡ hathak loḡbô.

⁷ Ma yeḡ hatak Taia ma hi aleba hayô Tolemes. Ma anêḡ Tolemes ma yêlô a ek nagê ḡê êvhaviḡ ba namô imbiḡ thêlô êtôm wak te. ⁸ *Haviyô hayaḡ ma yêlô athak yeḡ ba a ayô Sisalia. Ma yêlô amô Pilip anêḡ unyak. Yani ma anyô hanaḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô bêḡ. Bôk etak ḡê bahenḡvi ba lahavuju ek nêḡnêḡ aposel sa ba Pilip ma ḡê êḡ te. ⁹ Yani anêḡ nali avi muk ayova êmô. Thêlô ethak enañ abô hatôm plopet.

¹⁰ *Yêlô amô wak doho ma plopet te anêḡ athêḡ nena Agabas hatak Judia ma halôk ba halêm Sisalia. ¹¹ *Yani halêm hayô ek yêlô ma hawa Pol anêḡ bokḡḡôḡ ba hakak yanida baḡ lo va loḡ hathak ma hanaḡ, “Lovak Mathenḡ hanaḡ nena, ‘Avômalô Israel anêḡ Jerusalem tem nekak bokḡḡôḡ êntêk anêḡ alaḡ aêḡ iyom ba nêḡnêḡ yani êndôk avômalô loḡ buyañ bahenḡiḡ.’ ”

¹² Yêlô alaḡô abô êḡ, ma yêlô lôk avômalô loḡ êḡ alaḡ ba anañ hadêḡ Pol nena miḡ ni Jerusalem ami. ¹³ *Êḡ ma Pol hanaḡ nena, “Mólô olaḡ ba ômô yaḡiḡdaluk lu eka? Ya lêk yahape-

* **20:31:** 1Te 2:11 * **20:33:** 1Ko 9:11-12 * **20:34:** Ap 18:3; 1Te 2:9 * **21:4:** Ap 20:23 * **21:8:** Ap 6:5; 8:40 * **21:10:** Ap 11:28 * **21:11:** Ap 20:23; 21:33 * **21:13:** Ap 20:24

sanj ya yôv ek yamô koladônj mena ik ya vônô halôk Jelusalem hathak Anyô Bêj Yisu anêj athêj la. Êj ma hatôm.”¹⁴ Yêlô ayê nena yani miñ hatôm endanô yêlôaniñ abô ami ba intu yêlô atak auk êj ma anan, “Anyô Bêj anêj lahaviñ injik anônj.”

Pol hayô Jelusalem

¹⁵ Vêm ma yêlô apesan i ek ana Jelusalem. ¹⁶ Ma nê êvhaviñ doho anêj Sisalia elom yêlô ba i Neson anêj unyak ek namô. Yani ma anyô Saipulus te atu ba bôk hêvhaviñ môn anônj.

¹⁷ Yêlô ayô Jelusalem ma nê êvhaviñ ewa yêlô thô lôk leñj mavi anônj. ¹⁸ Haviyô hayañ ma yêlô lôk Pol a ek nagê Jems ma avômalô êvhaviñ iniñ avaka sapêj êmô haviñ. ¹⁹ *Ma Pol hakam thêlô ma hanañ hathak nô m takatu ba Wapômbêj hadum hathak yani hêk avômalô loñ buyañ malêvônj.

²⁰ *Thêlô elanô abô êj, ma êbô Wapômbêj. Ba enañ hadêj Pol, “Aiyañ, ondanô. Avômalô Israe l lubunlubun bôk êvhaviñ Yisu yôv ba thêlô lôklokwanj ek nesopa Mose anêj balabuñ. ²¹ Ma thêlô bôk elanô yôv nena hôdônj avômalô Israe l takatu ba êmô nê loñ buyañ malêvônj nena netak Mose anêj balabuñ lôk miñ nenjothe nali iniñ kupik vê ami lôk miñ nebalonj yêlôaniñ kobom ami. ²² Tem nedañô nena lêk hôlêm ba alalô nandum malê? ²³ *Osopa yêlôaniñ auk êntêk. Yêlôaniñ anyô ayova êmô ba bôk ibutiñ abô haviñ Wapômbêj ek nindum nômlate ek nimbitak mathen. ²⁴ Onja nê takêntêk ba nu unyak mathen ma umbiñ thêlô esak loñondê atu ba esopa ek indum thêlô nimbitak mabuñ ênjêk Wapômbêj ma. Ma nê m valu ek thêlô nê nê m êtôm iniñ da vêm ma nenjulu leñj kadôk ñauñ sapêj vê. Undum aêj ma tem avômalô sapêj neyala nena abô takatu ba elanô ma abôyan. Ma oda hôwê balabuñ vibiñ haviñ.

²⁵ *Ma hathak avômalô loñ buyañ takatu ba êvhaviñ, yêlô bôk ato kapya hadêj thêlô yôv ek nenañ abô takatu ba alalô bôk abutiñ nena thêlô miñ nejanj alim takatu ba êv hatôm da hadêj ngôk dahô ami, lôk miñ ninum thalalenj ami, ma miñ nejanj alim takatu ba ekak leñselo siñ ami, ma netak sek waliliñ.”

²⁶ *Haviyô hayañ ma Pol lôk nê ayova atu i unyak mathen ba esopa loñondê atu ba indum thêlô nimbitak mabuñ ênjêk Wapômbêj ma. Vêm ma hi unyak mathen kapô ma hanañ hadêj nê êbôk da nena wak bahenji ba lahavuju hale ba hi, ma tem iniñ waklavônj nê m mabuñ anêj danj ba intu tem nêlêm esak loñbô ek nê mbôk thêlôda tomtom iniñ da.

Evalonj Pol

²⁷ Wak bahenji ba lahavuju atu habobo anêj danj ma avômalô Israe l anêj plovinj Esia êyê Pol hamiñ unyak mathen. Êj ma ibi avômalô nô mbêj atu leñj ba evalonj Pol. ²⁸ Ma elam kaêk aêntêk, “Môlô nê Israe l, nô nê m yêlô sa! Anyô êntêk ma ôpatu ba hathak hanañ abô kambom hathak alalô lôk abô balabuñ ma unyak mathen êntêk havenj lomalak nenanena ba hadônj avômalô sapêj hathak auk êj. Ma nômla yanj haviñ aêntêk. Yani halom nê loñ buyañ doho ba ibitak êyô unyak mathen êntêk kapô ba idum loñ mathen habitak lelaik.” ²⁹ *Thêlô enañ aêj ek malê nena bôk êyê Tlopi mas anêj Epesus hamô Jelusalem haviñ Pol ba eson nena bôk Pol halom yani ba hi unyak mathen kapô.

³⁰ Êj ma avômalô Jelusalem sapêj leñj ña ña kambom ba elanjiñ ethak donjom ma evalonj Pol ba êvôn hale unyak mathen viyaiñ ba hi. Ma kethen oyan ma ik unyak mathen anêj badêj abôlêk siñ ek miñ ini kapô esak loñbô ami. ³¹ Thêlô idum ek nijik yani vônô havenj denañ, ma abô

* 21:19: Ap 15:12 * 21:20: Ap 15:1,5 * 21:23: Nam 6:1-20; Ap 18:18 * 21:25: Ap 15:29

* 21:26: 1Ko 9:20 * 21:29: Ap 20:4

halaŋviŋ hi hayô Lom iniŋ anyô vovak laik môŋ nena avômalô Jelusalem sapêŋ idum pôk lili bêŋ anôŋ. ³² Êŋ ma yani hawa nê vovak lôk nê vovak laik doho ba elanviŋ ba i hadêŋ avômalô nômbêŋ atu. Avômalô êyê anyô vovak laik môŋ lôk anêŋ nê vovak êlêm, êŋ ma etak Pol ba miŋ ik yani hathak loŋbô ami. ³³ Anyô vovak laik môŋ hayô ma havalon Pol ma hanaŋ hadêŋ nê vovak nena nekak Pol loŋ esak seŋ ju. Ma hanaŋ hik avômalô liŋ nena, “Yani ma opalê ba hadum malê te?”

³⁴ Ma avômalô vi elam abô te ma vi elam abô yaŋ. Pôk lili bêŋ habitak ba anyô vovak laik môŋ miŋ hatôm êpôm malaiŋ êŋ anêŋ ôdôŋ ami. Ba intu hanaŋ hadêŋ nê vovak ek neja Pol imbitak êyô iniŋ loŋ êmô. ³⁵ Thêlô ewa Pol êyô loŋ êŋ anêŋ alêlê ma avômalô leŋiŋŋaŋa kambom ek nijik yani vônô ba intu nê vovak êv Pol liŋ hathak leŋ ek miŋ hatôm nijik yani ami. ³⁶ *Ma avômalô nômbêŋ atu ba even yam elam mathalaleŋ nena, “Uŋgwik yani vônô! Uŋgwik yani vônô!”

³⁷ Ma nê vovak ebobo iniŋ loŋ êmô, êŋ ma Pol hanaŋ hathak abô Glik hadêŋ anyô vovak laik môŋ nena, “Hatôm yanaŋ abô te êndêŋ o e?” Ma anyô vovak laik môŋ hasoŋ ba hanaŋ, “Hoyala abô Glik, e? ³⁸ *Yahason nena o anyô Ijip sêbôk ba huik vovak hadêŋ Lom ba howa nê kambom takatu ba ik anyô vônô hatôm 4,000 ba hu loŋ thiliv la.”

³⁹ Ma Pol hanaŋ, “Mi. Ya anyô Islael te ba yenaŋ loŋ ma Tasmus hêk plovis Silisia. Yenaŋ loŋ ma loŋ lôk athêŋ. Hatôm yanaŋ abô dokte êndêŋ avômalô takêntêk e?”

⁴⁰ Ma anyô vovak laik môŋ halôk, ma Pol hamiŋ alêlê ma hêv baŋ hathak leŋ ek avômalô bônôŋ. Thêlô bônôŋ, êŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô hathak abô Hiblu.

22

¹ Ba hanaŋ nena, “Aiaŋ thêlô lo

wakamik thêlô, nodanô. Tem yanaŋ nôm êŋ bêŋ êndêŋ môlô.” ² Ma elanô Pol hanaŋ abô hathak abô Hiblu, êŋ ma thêlô imiŋ tiŋiŋ.

Êŋ ma Pol hanaŋ, ³ * “Ya anyô Islael. Wakatik havathu ya hêk Tasmus anêŋ plovis Silisia, ma doŋtom yahalumbak bêŋ hamô loŋ êntêk. Ma Gameliel bôk hadôŋ ya dedaŋ mavi hathak bumalô iniŋ balabuŋ. Ma ya bôk lôklokwaŋ bomaŋ ek yasopa Wapômbêŋ hatôm môlô êntêk lêk udum. ⁴ *Bôk yahêv vovaŋ hadêŋ nê takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê ba yahatak anyô lo avi halôk koladôŋ lôk yahaŋaŋ ek nijik thêlô vônô. ⁵ Anyô bêŋ habôk da lôk Islael iniŋ nê bêŋbêŋ eyala nôm takêntêk. Thêlô eto kapya te hadêŋ iniŋ iviyaŋ anêŋ Damaskas ek nijik ku takatu tem yandum thô êndêŋ thêlô. Ku êŋ ma yambaloŋ nê takatu ba esopa Yisu anêŋ loŋôndê ba yanja i ba yalêm Jelusalem ek nêntem vovaŋ êndêŋ i.

⁶ “Yaha ek yandum ku êŋ ba hatôm wاكلêvôŋ biŋ ma yahabobo Damaskas. Ma ketheŋ oyaŋ ma deda bêŋ te anêŋ leŋ habi hayô hêk ya. ⁷ Ma yahêv yak halôk pik ma yahalaŋô abô te hanaŋ hadêŋ ya, ‘Sol, Sol, aisê ka hubuliŋ ya?’

⁸ “Ma yahaŋaŋ vijaŋ, ‘Anyô Bêŋ, o ma opalê?’

“Ma hanaŋ nena, ‘Ya Yisu anêŋ Nasalet, ôpatu ba hôêv vovaŋ hadêŋ.’ ⁹ Nê takatu ba iviŋ ya êyê deda êŋ, ma doŋtom miŋ elanô ôpatu anêŋ abô atu ba hanaŋ hadêŋ ya ami.

¹⁰ “Ma yahaŋaŋ, ‘Anyô Bêŋ, yandum malê?’

“Ma Anyô Bêŋ hanaŋ nena, ‘Umbiyô ba nu Damaskas ma anyô te tem enaŋ êndêŋ o esak ku takatu ba bôk yahatak yôv ek undum.’ ¹¹ Deda bêŋ êŋ habi yamaleŋ siŋ ba miŋ hatôm yaŋgê loŋ ami. Aêŋ ba nê takatu iviŋ ya evalon yabaheŋ ba edadi ya hi Damaskas.

* **21:36:** Luk 23:18 * **21:38:** Ap 5:36-37 * **22:3:** Ap 5:34 * **22:4:** Ap 8:3

anêḡ ku dedaun mavi hêk Wapômbêḡ ma ba yakapôlôḡ miḡ hanaḡ ya bêḡ hathak nômlate ami aleba lêk.” ² *Êḡ ma anyô bêḡ habôk da Ananaias hanaḡ hadêḡ ḡê takatu ba imiḡ habobo yani ek nepetav yani abôlêk. ³ *Ma Pol hanaḡ, “Lemvimkupik ma thêthê mavi, ma doḡtom kapôlôm ma lôḡgôlôḡ ba Wapômbêḡ tem epetav o. Hômo loḡ êntêk ek onaḡ ya bêḡ esak balabuḡ, ma doḡtom oda huik balabuḡ pesa ba honaḡ nena nepetav ya.”

⁴ Ma ḡê takatu ba imiḡ habobo yani enaḡ, “Honaḡ abô kambom hathak Wapômbêḡ anêḡ anyô bêḡ habôk da eka?”

⁵ *Ma Pol hanaḡ, “Aiyaḡ thêlô, miḡ yahayala nena yani ma anyô bêḡ habôk da ami. Hatôm bôk eto nena, ‘Miḡ nonaḡ abô kambom esak anyô bêḡ atu ba hayabiḡ anêm avômalô ami.’”

⁶ *Ma Pol hayala nena avômalô Sanhedlin vi ma Sadyusi ma vi ma Palisi. Ba intu yani halam hadêḡ thêlô nena, “Aiyaḡ thêlô, wakamik ma anyô Palisi ma ya aêḡ iyom. Ba yahêvhaviḡ nena ḡê takatu ba bôk ema tem nimbiyô esak loḡbô, ma hathak abô êḡ ma lêk udum abô ek ya.” ⁷ Yani hanaḡ abô êḡ ma Palisi lôk Sadyusi enaḡ i aleba evak i vose hi ôdôḡ ju. ⁸ *Evak i vose ek malê nena ḡê Sadyusi iniḡ auk nena ḡê ḡama tem miḡ nimbiyô esak loḡbô ami, lôk enaḡ nena aḡela lôk ḡgôk miḡ êmô ami. Ma doḡtom Palisi êvhaviḡ nena nôḡm takêḡ ma avanôḡ.

⁹ Êḡ ma pôk lili bêḡ habitak ma ḡê lôkauk hathak abô balabuḡ doho atu ba Palisi, iviyô imiḡ ma enaḡ lôklala nena, “Yêlô miḡ lêk apôm ôpêntêk anêḡ kambom la ami. Betha ḡgôk mena aḡela te hanaḡ abô êḡ hadêḡ yani la.” ¹⁰ Ma leḡiḡmaniḡ halumbak hi bêḡ ba anyô vovak laik môḡ hakô nena tem nêbôv Pol endeba itip ni loviaḡ. Ba intu hanaḡ hadêḡ ḡê

vovak nena nêbôv Pol vê êḡjêk i ba neja ba ini iniḡ loḡ.

¹¹ *Wak êḡ anêḡ bôlôvôḡ ma Anyô Bêḡ hamiḡ habobo Pol ma hanaḡ, “Umiḡ lôklokwaḡ ma miḡ ôkô ami! Bôk honaḡ abô hathak ya bêḡ hamiḡ Jerusalem ma tem onaḡ imiḡ Lom aêḡ iyom.”

Avômalô Israeḡ evak abô ek nijik Pol vônô

¹² Haviyô hayaḡ ma avômalô Israeḡ doho ethak doḡtom ma evak abô hathak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ nena, “Alalô miḡ hatôm naḡgaḡ nôḡm lo nanum ḡaḡ ami endeba naḡgik Pol vônô am.” ¹³ Nê takatu ba evak abô êḡ, ma hatôm 40 ba havôhi. ¹⁴ Ma thêlô i êyô ḡê bêḡbêḡ êbôk da lôk ḡê bêḡbêḡ Israeḡ ma enaḡ, “Yêlô avak abô hathak Wapômbêḡ anêḡ athêḡ nena miḡ hatôm aḡgaḡ nôḡm lo nanum ḡaḡ ami endeba naḡgik Pol vônô am.

¹⁵ *Aêḡ ba môlô lôk Sanhedlin nôḡnêm abô êndêḡ anyô vovak laik môḡ ba nosau yani nena neja Pol êlêm êndêḡ môlô ek nonaḡ injik yani liḡ ek enaḡ anêḡ abô doho anêḡ ôdôḡ bêḡ. Ek malê nena yêlô lêk apesaḡ i yôv ek naḡgik yani vônô êndôk loḡôndê.”

¹⁶ Ma doḡtom Pol livavi anêḡ namalô halaḡô abô takatu ba thêlô ibutiḡ. Ma hi ḡê vovak iniḡ loḡ kapô ma hanaḡ hadêḡ Pol. ¹⁷ Pol halaḡô anêḡ abô, êḡ ma halam anyô vovak laik te halêm ma hanaḡ, “Ondom anyô muk êntêk ni anyô vovak laik môḡ ek enaḡ anêḡ abô te êndêḡ yani.” ¹⁸ Êḡ ma anyô vovak laik êḡ hawa yani ba hi hadêḡ anyô vovak laik môḡ ma hanaḡ, “Pol anyô koladôḡ halam ya ek yanja anyô muk êntêk êlêm êndêḡ o. Ek malê nena anêḡ abô te hêk ek enaḡ imbiḡ o.”

¹⁹ Êḡ ma anyô vovak laik môḡ havalonḡ anyô muk atu baḡ ba halom yani hi daim dokte ma hanaḡ hik yani liḡ, “Hudum ek onaḡ malê êndêḡ ya?” ²⁰ Ma ôpatu hanaḡ, “Avômalô

* 23:2: Jon 18:22-23 * 23:3: Wkp 19:15; Mat 23:27 * 23:5: Kis 22:28 * 23:6: Ap 26:5

* 23:8: Mat 22:23 * 23:11: Ap 27:24; 28:16,23 * 23:15: Ap 25:3

malainj êndêñ o ba intu lem ek yêlô ba ondanjô yêlôaniñ abô bidonja êntêk.

5 * “Ôpêntêk hêv malainj bêñ anônj hadêñ yêlô ba hik avômalô Israeël kapôlônjinj linj havenj pik sapêñ. Yani ma anyô bêñ ek ôdônj lukmuk te atu ba esopa anyô Nasalet atu anêñ abô kambom. 6-8 *Ma yani hadum ek imbulinj yêlôaniñ unyak mathenj ba imbitak lelaik ênjêk Wapômbêñ ma. Ba intu yêlô avalonj yani.* Oda onanjinj ôpêñ linj ma tem oyala nena abô takatu ba yêlô ananjinj hathak yani ma avanônj.”

9 Tetulus hananjinj abô takêñ yôv ma avômalô Israeël takatu ba ivinj yani ik Tetulus anêñ abô lonj havinj ba enanjinj nena abô takatu ba hananjinj ma avanônj.

10 Ma anyô bêñ atu habi banj hadêñ Pol nena enanjinj anêñ abô. Êñ ma Pol hananjinj viyanjinj, “Yahayala nena hoyabinj avômalô Judia sondabêñ bêñ anônj ba holanjô iniñ abô ba hopesanjinj thêthônj. Ba intu yalenjmavi ek yananj yananj abô bêñ êndêñ o ek ope-sanjinj. 11 Ma onanjinj injik anyô doho linj ma tem ôpôm nena wak lauminjinj ba lahavuju iyom intu hale ba hi ma yaha Jelusalem ek yanêm yenj. 12 Ma wak êñ ma ñê Israeël takatu ba enanjinj ya bêñ minj êyê yahananjinj abô lôk vovak hadêñ anyôla hamô unyak mathenjinj ami, lôk minj yahabi avômalô lenjinj hamô malak yenj la mena lonj la hamô malak bêñ Jelusalem havinj ami. Mi. 13 Abô kambom takatu ba enanjinj hathak ya, abôla minj hêk ek injik thô nena iniñ abô ma avanônjinj ami. 14 Ma donjom abô êntêk ma abô avanônjinj: Yahêv yenj hadêñ bumalô thêlô iniñ Wapômbêñ ba yahasopa Yisu anêñ lonjondê atu ba elam nena lonjondê lokbanjinj. Ma yahêvhavinjinj Mose anêñ balabunjinj lôk plopet iniñ abô takatu ba bôk eto. 15 *Ma ya

hatôm ñê takêntêk ba yahêv yamalenjinj ek Wapômbêñ injik avômalô taksêbôk ba bôk ema yôv linj, avômalô thêthônj lôk avômalô kambom. 16 Aênjinj ba wak nômbêñ intu sapêñ ma ya lôklokwanjinj ek yakapôlônjinj ênjêk mabunjinj ma kambom mi ênjêk Wapômbêñ lo avômalô malenjinjinj.

17 “Bôk yahatak Jelusalem sondabêñ doho ma lêk yahavôhalêm ek yanêm wapôm êndêñ yananj avômalô Israeël takatu ba êv i sêkêya lôk yambôk da êndêñ Wapômbêñ. 18 *Yaha unyak mathenjinj anêñ piklêvônjinj ma yahadum nôm êñ lôk yahasopa kobom yambitak mabunjinj ênjêk Wapômbêñ ma. Êñ ma thêlô êpôm ya. Avômalô bêñ anônjinj minj êmô havinj ya ami lôk minjinj yahadum thôthô bêñ ami. Mi. 19 Avômalô Israeël doho anêñ plovinjinj Esia iniñ abôla haminjinj ek nenanjinj ya bêñ, êñ ma mavi ek thêlô nêlêm nimirjinj malem ma nenanjinj ya bêñ. Ma donjom ñê êñ la minjinj halêm ami. 20 Ba intu onanjinj ek ñê takatu ba lêk êmô nenanjinj yananj kambom takatu ba bôk êpôm hadêñ waklavônjinj atu ba idum abô ek ya haminjinj Sanhedlin malenjinjinj bêñ. 21 *Betha thêlô êpôm yananj kambom donjom iyom la. Kambom êñ ma bôk yahalam haminjinj thêlô malenjinjinj nena, ‘Yahêvhavinjinj nena Wapômbêñ tem injik avômalô ñama linj esak lonjbô. Ma hathak nôm êñ iyom intu lêk môlô udum abô ek ya.’ ” Pol hananjinj aênjinj.

22 *Peliks bôk halanjonj abô bêñ anônjinj hathak avômalô takatu ba esopa Yisu anêñ lonjondê. Ba intu hakak abô danjinj sinjinj ba hananjinj nena, “Anyô vovak laik môñ Lisias halêm hayô ma tem yananj yananj auk bêñ esak anêm abô.” 23 Ma hananjinj hadêñ sôp bidonjinj nena etak yani êndôk koladônjinj, ma donjom nepole yak sêñ vê ênjêk yani banjinj ek êmô oyanjinj ma anêñ ñê môlô êyô ma netak i ek nêñêm yani sa.

* 24:6-8: Ap 21:28-30 * 24:6-8: Ñê lôkauk vi enanjinj nena abô doho atu ba Luk hatô ma hêk denanjinj. Abô êñ ma aêntêk: Ma lenjinjhavinjinj nananj yani bêñ esak yêlôaniñ abô balabunjinj. Ma donjom anyô vovak laik môñ Lisias halêm ma havôv yani vê hêk yêlô. Ma hananjinj nena ñê takatu ba idum ek nenanjinj yani bêñ, nêlêm nindum abô esak o. * 24:15: Jon 5:28-29 * 24:18: Ap 21:17-28 * 24:21: Ap 23:6 * 24:22: Ap 23:26

Eyabinj Pol hamô Sisalia

²⁴ Wak doho hale ba hi ma Peliks lôk yanavi Dlusila, yani ma avi Israael te, i êyô iniņ loņ ekaksa halôk. Ma Peliks dalam Pol halêm ma halanô Pol hanaņ abô hathak anêņ hêvhaviņ Yisu Kilisi. ²⁵ Ma hanaņ abô hathak loņôndê thêthônj lôk bôk lo loņ nipuk i loņ lôk waklavônj Wapômbêņ tem indum abô, êņ ma Peliks hakô ba hanaņ, “Lêk hatôm, ma nu. Ma wakla ya ku mi, ma tem yanêm abô ek ôlêm esak loņbô.” ²⁶ Peliks lahavi nena Pol tem nêm valu doho êndêņ yani ek indum yani lamavi ek nêm Pol sa. Ba intu dalam Pol lôbôlônj ek thai nenaņ abô.

²⁷ Sondabêņ ju hale ba hi ma Posias Pestas hawa Peliks anêņ ku. Ma Peliks lahaviņ indum avômalô Israael leņiņmavi ba intu hadô Pol hamô koladônj denaņ.

25

Idum abô ek Pol hamiņ Pestas ma

¹ Pestas hawa ku eyabinj Judia ba hamô Sisalia hatôm wak lô. Vêm ma hi Jerusalem. ² *Êņ ma nê bêņbêņ êbôk da lôk nê bêņbêņ Israael i hadêņ yani ma enaņ Pol bêņ. ³ *Ba enaņ nena, “Lemmavi hathak yêlô, êņ ma nêm ôpêntêk ba êlêm Jerusalem ek indum abô.” Ma doņtom iniņ auk loņ kapô ma bôk evak abô ek netak anyô doho ek nekopak êmô loņôndê ek nijik Pol vônô. ⁴ Ma Pestas hanaņ iniņ abô viyaņ nena, “Pol ma eyabinj hamô Sisalia. Ma tem yana Sisalia esak loņbô. ⁵ Ba intu nônêm unim nê bêņbêņ doho nêlêm imbiņ ya ek nenaņ kambom takatu ba onaņ nena bôk hadum bêņ êndôk loņ êņ.”

⁶ Pestas hamô haviņ thêlô hatôm wak bahenji ba lahavulô mena laumiņ la vêm ma halôk ba hi Sisalia hathak loņbô. Ma haviyô hayaņ ma hi loņ idum abô ma hanaņ ek neja Pol ba ini loņ êņ. ⁷ *Pol hayô, êņ ma nê Israael takatu ba êlêm anêņ Jerusalem ekalabu yani siņ ma enaņ

yani bêņ hathak abô malaiņ loma-loma, ma doņtom iniņ abô miņ hatôm injik nômla thô nena iniņ abô ma avanônj ami. ⁸ Êņ ma Pol hanaņ iniņ abô viyaņ nena, “Miņ yahadum kambom la hathak Israael iniņ balabuņ lôk iniņ unyak mathenj ma Sisa anêņ abô majaņ ami. Milôk.”

⁹ Ma doņtom Pestas lahaviņ indum avômalô Israael leņiņmavi ba hanaņ hadêņ Pol, “Lemmavi ek nu Jerusalem ek yandaņô anêm abô takêntêk êndôk loņ êņ e?”

¹⁰ Ma Pol hanaņ, “Unyak êntêk lêk yahamiņ, êņ ma Sisa anêņ unyak idum abô halôk. Ya ma anyô Lom ba intu loņ êntêk ma thêthônj ek yandum abô êndôk. Ma oda hoyala nena miņ yahadum nômla kambom hadêņ avômalô Israael ami. ¹¹ Ma yahadum nômla kambom ba abô majaņ hanaņ nena yama, êņ ma mavi ek nijik ya vônô. Ma doņtom abô takêntêk ba thêlô enaņ hathak ya miņ avanônj ami, êņ ma miņ mavi ek otak ya êndôk thêlô bahenjiņ ami. Ba intu yalenj haviņ Sisa da endanô yenaņ abô êndôk Lom.”

¹² Pestas halanô abô êņ ma hanaņ abô haviņ anêņ nê lôkauk vêm ma hanaņ bêņ nena, “Holam Sisa ek endanô anêm abô ba intu tem nu ek Sisa endanô.”

Pestas hanaņ abô haviņ Kiņ Aglipa hathak Pol

¹³ Wak doho hale ba hi ma Kiņ Aglipa lo livavi Benaisi êlêm Sisalia ek nêlêm leņiņmavi êndêņ Pestas. ¹⁴ *Thai êmô loņ êņ wak bêņ anônj ma wak te ma Pestas hanaņ abô hathak Pol hadêņ kiņ ba hanaņ nena, “Anyô te hamô loņ êntêk ba Peliks bôk hatak yani halôk koladônj. ¹⁵ Wak atu ba yaha Jerusalem ma nê bêņbêņ êbôk da lôk Israael iniņ nê bêņbêņ enaņ ôpêntêk anêņ kambom bêņ, ba enaņ ek yandum abô ba yanaņ nena hadum kambom ek batu nijik yani vônô. ¹⁶ Ma yahanaj hadêņ i nena,

* 25:2: Ap 24:1 * 25:3: Ap 23:15 * 25:7: Ap 24:5-6 * 25:14: Ap 24:27

‘Yêlô Lom iniņ abô majan hanan aêntêk, yêlô miņ hatôm nanġik anyô te vônô oyan ami. Mi, môn ma imiņ nê takatu ba idum abô hathak yani maleņiņ ek endanô iniņ abô. Vêm ma enan iniņ abô viyan.’¹⁷ Thêlô iviņ ya ba êlêm, êņ ma miņ yahayabiņ wak doho ami. Mi, haviyô hayaņ ma yaha loņ idum abô ba yahanan ek neja Pol ba nêlêm.¹⁸ Ma nê takatu ba idum abô ek yani iviyô imiņ ma yahason nena tem nenan yani anêņ kambom anôn la bêņ, ma doņtom mi.¹⁹ Thêlô enan hathak loņôndê takatu ba nesopa iniņ Wapômbêņ ba enan nena Pol miņ hasopa loņôndê êņ thêthôn ami. Lôk enan hathak anyô ŋama te anêņ athêņ nena Yisu atu ba Pol hanan nena hamô lôkmala.²⁰ Miņ yahapôm loņôndê la hatôm yapesan malaiņ êņ ami. Ba intu yahanan hik yani liņ nena, ‘Lemhaviņ nu Jelusalem ek yandanô anêm abô êņ êndôk loņ êņ e?’²¹ Ma doņtom yani hanan nena yani lahaviņ Sisa endanô anêņ abô êndôk Lom. Ba intu yahanan hadêņ yenan nê vovak nena neyabiņ yani endeba yanêm yani ni Lom ek êņjê Sisa.”

²² Êņ ma Aglipa hanan hadêņ Pestas, “Yalenhaviņ yandanô ôpêņ da anêņ abô.” Ma Pestas hanan viyan, “Mavi, biyamôn ma tem ondanô.”

Pol hamiņ Aglipa ma

²³ Haviyô hayaņ ma Aglipa lo Benaisi ik iniņ nômkama kêkêlô ba i malak bêņ atu ethak elanô abô halôk. Ma nê vovak laik môn lôk nê bêņbêņ malak êņ êlêm haviņ thai. Ma Pestas hanan ba ewa Pol halêm.

²⁴ Ma Pestas hanan, “Kiņ Aglipa lôk môlô avômalô takatu ba lêk ômô haviņ yêlô. Ôpêntêk ma avômalô Israeł sapêņ anêņ Jelusalem lôk loņ êntêk bôk elam lôklala hadêņ ya ek yandôk esak iniņ abô ba yanan ek nijik ôpêntêk vônô.²⁵ Ma doņtom miņ yahapôm ôpêntêk anêņ kambomlate hatôm yanan ek nijik yani vônô ami.

Ma yanida lahaviņ ni ek Sisa endanô anêņ abô ba intu tem yanêm yani ni ek êņjê Sisa.²⁶ Ma doņtom yato malê esak yani êndôk kapya êntêk êndêņ anyô bêņ Sisa? Ba intu yahawa yani halêm ek o, Kiņ Aglipa, lôk môlô sapêņ ek alalô nadanô anêņ abô katô ek apôm ôpêņ anêņ malaiņ anêņ ôdôn bêņ, êņ ma tem yato êndôk kapya êntêk.²⁷ Yanêm anyô koladôn te oyan ni êndêņ Sisa ma miņ yahato abô atu ba enan yani bêņ hathak halôk kapya ami, êņ ma kambom.”

26

Pol hamiņ Kiņ Aglipa ma

¹ Êņ ma Aglipa hanan hadêņ Pol, “Yahêv thalek ek onan anêm abô.”

Ma Pol hêv ban liņ ma hanan anêņ abô nena,² “Kiņ Aglipa, tem yanġik thô nena nê Israeł iniņ abô takatu ba enan hathak ya ma miņ abô avanôn ami. Yalenmavi anôn ek yanan abô êņ imiņ malem³ ek malê nena o ma anyô lôkauk bêņ hathak yêlô Israeł iniņ kobom sapêņ. Ma hoyala abô takatu ba yêlô avak i vose hathak. Aêņ ba yahalan hadêņ o nena ondanô yenan abô vêmam.

⁴ “Avômalô Israeł sapêņ bôk eyala yenan bôk lo loņ takatu ba yahasopa hadêņ sêbôk atu ba ya yaôna ba yahamô yenan loņ aleba lêk. Lôk eyala loņôndê takatu ba yahasopa hamô Jelusalem haviņ.⁵ *Thêlô bôk eyala ya bô ba hatôm nenan nena ya ma Palisi te. Palisi ethak esopa Wapômbêņ lôk anêņ balabuņ lôklokwan ba êmôn ek Israeł iniņ ôdôn vi.⁶ *Ma yahathak yahêv yamalen ek malêla takatu ba Wapômbêņ bôk havak abô haviņ bumalô thêlô ek nêm. Ma hathak ôdôn êņ, ma lêk idum abô ek ya.⁷ Yêlô ma lodôn lodôn hatôm laumiņ ba lahavuju, ma wak lo bôlôvôn ma athak aêv yeņ lôklokwan hadêņ Wapômbêņ lôk aêv maleņ ek nôm takatu ba yani bôk havak ek nêm injik anêņ anôn. Kiņ, yahêv yamalen

* 26:5: Plp 3:5-6 * 26:6: Ap 23:6; 28:20

ek nôm takêḡ ba intu lêk avômalô Israeḡ enaḡ ya bêḡ. ⁸ Aisê ka môlô doho lemimhabi nena Wapômbêḡ miḡ hatôm injik ḡê ḡama liḡ esak loḡbô ami e?

⁹ * “Sêbôk ma yenaḡ auk thektheḡ ek yandum nômkama bêḡ anôḡ ek yamiḡ avômalô takatu ba esopa Yisu anêḡ Nasalet loḡ siḡ ek miḡ nesopa ami. ¹⁰ Ma bôk yahadum aêḡ havenḡ Jelusalem. ḡê bêḡbêḡ êbôk da anêḡ loḡ êḡ bôk êv athêḡ hadêḡ ya ba intu yahavalonḡ avômalô mathenḡ bêḡ anôḡ ba yahadô i hamô koladônḡ. Ma ik i vônô ma yahalôk hathak iniḡ auk êḡ haviḡ. ¹¹ Ma wak bêḡ anôḡ ma yaha unyak yeḡ nenanena ek yanêḡ vovaḡ êndêḡ i. Lôk yahabi thêlô lenḡ liḡ ek nenaḡ abôma esak Yisu. Yalenḡmaniḡ kambom anôḡ hathak thêlô ba intu yaha malak lôḡ takatu ba êmô loḡ buyaḡ ek yanêḡ malainḡ êndêḡ i imbiḡ.

¹² “Wak te ma yaha Damaskas ek yambuliḡ ḡê êvhavinḡ ma ḡê bêḡbêḡ êbôk da êv athêḡ lôk lôklokwaḡ hadêḡ ya ek yandum ku êḡ. ¹³ Kiḡ, hatôm wاكلêvônḡ biḡ ma yahabup hathak loḡôndê denaḡ ma deda lôkmanḡiḡ anôḡ te anêḡ lenḡ habi hayô hêk ya lôk ḡê takatu ba evenḡ haviḡ ya. Wak anêḡ deda ma yaôna lôk ek deda êḡ anêḡ. ¹⁴ Ma yêlô lôkthô êv yak halôk pik ma yahalanô abô te halêḡ hadêḡ ya hathak abô Hiblu nena, ‘Sol, Sol, hubuliḡ ya eka? O hatôm bokmanḡkao atu ba habô i ba miḡ hasopa anêḡ alaḡ anêḡ lahavinḡ ami ba hapam i velevele hathak kôm damoma ba hawa vovaḡ.’

¹⁵ “Ma yahananḡ, ‘Anyô Bêḡ, o opalê?’

“Ma Anyô Bêḡ hanaḡ, ‘Ya ma Yisu atu ba hubuliḡ. ¹⁶ Umbiyô umiḡ. Yahik ya thô hadêḡ o ek yatak o ek umbitak yenaḡ anyô ku. Ma tem onanḡ abô esak nôm takatu ba lêk hôyê lôk nôm takatu ba tem yanḡik thô êndêḡ o embenḡ yam bêḡ êndêḡ avômalô. ¹⁷ Ma tem yanêḡ o bulubiḡ

ênjêk anêḡ avômalô lôk avômalô loḡ buyaḡ baheniḡ. Ma yanêḡ o êndêḡ thêlô ¹⁸ * ek okyav thêlô maleniḡ lôk nuḡgwik i liliḡ ênjêk momaniniḡ ni êndêḡ deda. Ma nuḡgwik thêlô liliḡ ênjêk Sadanḡ anêḡ lôklokwaḡ ni êndêḡ Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ ek yanêḡ iniḡ kambom vê lôk neja loḡ imbiḡ avômalô takatu ba bôk ibitak mathenḡ hathak iniḡ êvhavinḡ ya.’

¹⁹ “Aêḡ ba, Kiḡ Aglipa, wêḡ atu ba yahayê anêḡ lenḡ ma yahawê anêḡ abô vibinḡ. ²⁰ Ma yahananḡ Abô Mavi hadêḡ avômalô ek nede kapôlônḡiḡ liliḡ êndêḡ Wapômbêḡ ma nindum kobom thêthônḡ ek injik thô nena avanônḡ lêk ele kapôlônḡiḡ liliḡ yôv. Môḡ ma yahananḡ abô êḡ halôk Damaskas vêḡ ma Jelusalem lôk Judia sapêḡ aleba yahananḡ abô êḡ hadêḡ ḡê loḡ buyaḡ haviḡ. ²¹ Aêḡ ba intu avômalô Israeḡ evalonḡ ya hêk unyak mathenḡ anêḡ piklêvônḡ ma idum ek nijik ya vônô. ²² Ma donḡtom Wapômbêḡ hêv ya sa aleba lêk. Ba intu yahamiḡ loḡ êntêk ba yahananḡ abô hadêḡ ḡê athêḡ mi lôk ḡê athêḡ bêḡ haviḡ. Ma abô takatu ba yahananḡ ma miḡ abô yanḡa ami. Mi, abô êḡ iyom intu plopet lo Mose bôk enaḡ nena tem imbitak. ²³ * Ba enaḡ Mesia tem enja vovaḡ ba ema, ma tem imbiyô môḡ ek avômalô ḡama sapêḡ ba enaḡ abô esak deda êndêḡ anêḡ avômalô Israeḡ lôk avômalô loḡ buyaḡ imbiḡ.”

²⁴ Pol hanaḡ abô denaḡ ma Pestas halam lôklala nena, “Pol, anêḡ auk lêk hêv yak! Auk bêḡ takatu ba howa ma lêk hadum o hubitak anyô molo.”

²⁵ Ma Pol hanaḡ, “Anyô bêḡ Pestas, abô takatu ba yahananḡ ma thêthônḡ ma avanônḡ biḡ. Ma miḡ ya molo ami. ²⁶ Ma nôm takêḡ ma hêk loḡ yainḡ ma miḡ hêk loḡ kapô ami. Ba intu Kiḡ Aglipa miḡ hatôm êsônḡ ami. Mi, yani bôk hayala nôm takêḡ yôv ba intu yahananḡ abô takêḡ bêḡ hadêḡ yani. ²⁷ Kiḡ Aglipa, hôêvhavinḡ plopet

* **26:9:** Ap 8:3 * **26:18:** Ais 42:16; Ep 2:2; Kol 1:13 * **26:23:** Luk 24:44-47; 1Ko 15:20

iniñ abô takatu ba bôk eto bô mena mi e? Yahayala nena hôêvhaviñ.”

²⁸ Ma Aglipa hanañ hadêñ Pol, “Hosoñ nena sawa bidonj êntêk hatôm undum ba yambitak Kilisi anêñ anyô te e?”

²⁹ Ma Pol hanañ, “Sawa bidonj mena sawa daim, ma donjom yalenjhabi nôm donjom iyom ba intu yahatenj mek hadêñ Wapômbêñ nena o lôk avômalô takatu ba lêk elañô yenañ abô, môlô lôkthô numbitak êtôm ya. Ma donjom yahadô señ embalonj môlô lonj êtôm êntêk lêk havalonj ya lonj.”

³⁰ Pol hanañ abô êñ, ma Kinj Aglipa lôk anyô bêñ hayabinj Judia ma Benaisi lôk nê takatu ba êmô haviñ thêlô, lôkthô iviyô iminj ³¹ ma etak lonj êñ ba i. Ma thêlôda enañ hadêñ i nena, “Anyô êntêk minj hadum nômlate kambom ek nijik yani vônô mena nêndô êmô koladônj ami. Mi.”

³² Ma Aglipa hanañ hadêñ Pestas nena, “Ôpêntêk bôk halam Sisa yôv ek endañô anêñ abô. Ma mi, ma tem nanêm yani vê ba ni.”

27

Nê vovak ewa Pol ba i Lom

¹ Havenj yam ma thêlô epesañ abô ek Pol lôk nê koladônj doho neja yep ba ini pik bêñ Itali. Ma etak thêlô halôk anyô vovak laik te banj, yani anêñ athêñ nena Julias. Yani hayabinj Sisa anêñ nê vovak ôdônj takatu ba lôkmanjinj anônj. ² *Thêlô ethak yep te ma yai lôk anyô Tesalonaika te anêñ athêñ nena Alistakas athak yep êñ haviñ ba yêlô a. Tesalonaika ma hamô plovins Masedonia kapô. Yep êñ halêm anêñ lonj Adlamitiam ma hadum ek ni lomalak nenanena takatu ba hamô plovins Esia kapô.

³ Haviyô hayañ ma yêlô athak Saidon ma Julias hadum mavi hadêñ Pol ba hatak yani ek ni ênjê anêñ avômalô môlô ek nênmêm yani sa esak nômkama takatu ba yani mi. ⁴ Yêlô atak Saidon ba a ma lovak bêñ te

hayuv yêlô vôkê ba intu yêlô asopa Ngavithôm Saipulus vidôm. ⁵ Ma yep halom hêk ngwêk malêvônj binj hêk plovins Silisia lo Pampilia aleba athak Maila anêñ plovins Lisia. ⁶ Lonj êñ ma anyô vovak laik atu hayê yep te halêm anêñ Aleksandlia ba hadum ek ni Itali. Ba hawa yêlô hathak yep êñ. ⁷ Ma lovak hayuv kambom ba intu yep hi yaôyaô hatôm wak bêñ anônj ba hêv malainj bêñ ek yep ni esak Naidas. Hayô habobo Naidas, êñ ma lovak bêñ hayuv ba yep minj hatôm esopa yep anêñ lonj atu ba hathak halom ba hi Itali ami. Ba intu yep hik i liliñ ba halom hêk Ngavithôm Klit anêñ viyaiñ ba hi habobo lonj te anêñ athêñ nena Salmoni. ⁸ Yep anêñ nê ku idum ku bêñ ba yêlô asopa ngwêk danj iyom aleba ayô lonj atu elam nena Lonj Mavi Ek Yep Êmô. Lonj êñ hamô habobo malak Lasia.

⁹ Wak bêñ anônj bôk hale ba hi yôv lôk Islael iniñ waklavônj Evak Balabuñ Ek Nôm bôk hale ba hi haviñ ba intu lêk ma waklavônj kambom ek yep embenj ngwêk. Êñ ma Pol hanañ hadêñ thêlô, ¹⁰ “Aiañ thêlô, yahayala nena alalô a ma malainj bêñ tem êpôm alalô ba imbulin yep lôk nômkama takatu ba hamô yep ma alalô bêñ anônj tem nama imbinj.” ¹¹ Ma donjom anyô vovak laik hasopa anyô hawa yep lôk yep anêñ alañ iniñ abô, ma minj hasopa Pol anêñ abô ami. ¹² Lonj Mavi Ek Yep Êmô êñ ma minj mavi ek yep êmô êndêñ waklavônj ngwêk belej lokwanj hik ami. Ba intu avômalô bêñ anônj lenjnhabi nena yêlô natak lonj êñ ma ana Piniks ek namô lonj êñ endeba ngwêk belej lokwanj ende êndôk am. Piniks ma Ngavithôm Klit anêñ lonj te atu ba havova hêk ngwêk malêvônj ba intu lonj mavi ek yep êmô êndêñ waklavônj ôthôm belej lokwanj.

Lovak bêñ hayuv

¹³ Yêlô amô aleba lovak yaônate hayuv ma thêlô esonj nena hatôm yêlô ana mavi. Êñ ma êvôv arja hathak

* 27:2: Ap 19:29

ma idum ek nesopa Klit anêḡ ḡgwêk dan ba ini Piniks. ¹⁴ Ma miḡ yêlô a daim ami ma lovak lôklokwan bêḡ te hayuv yêlô vôkê hêk liḡdan ba yeḡ hi ḡgwêk malêvônḡ biḡ. ¹⁵ Lovak hayuv lôklokwan bomaḡ ba yeḡ miḡ hatôm imbup êndôk ḡgwêk dan ami. Ba intu yêlô atak ma yeḡ hasopa lovak anêḡ lahaviḡ. ¹⁶ Lovak hayuv yêlô vôkê aleba ayô ḡgavithôm yaônate atu elam nena Kauda vidôm. Ma Kauda hêk lovak loḡ siḡ dokte. Ba intu yêlô avôv yêlôaniḡ yeḡ yaôna hathak ba halêm. Ma doḡtom yêlô avôv mathalalenḡ kambom ek malê nena lovak bêḡ hayuv denaḡ. ¹⁷ Thêlô êvôv yeḡ yaô ba etak halôk yeḡ bêḡ kapô ma ibutiḡ yeḡ lokwan loḡ hathak yak balawa doho ek embaloḡ yeḡ loḡ. Thêlô êkô kambom nena lovak tem iyuv thêlô endeba nesak thathe atu ba hamô ḡgwêk malêvônḡ habobo Siltis anêḡ Aplika. Ba intu ibi anḡa halôk ḡgwêk ek embaloḡ yeḡ loḡ ek ni yaôyaô dokte. ¹⁸ Haviyô hayaḡ ma lovak lôk ḡgwêk hik yêlô kambom, ba ibi nômkama takatu ba yeḡ hawa doho halôk ḡgwêk ba hi. ¹⁹ Ma wak te lô ma evaloḡ yeḡ anêḡ alokwan havaloḡ sôp loḡ lôk anêḡ yak ba ibi halôk ḡgwêk ba hi. ²⁰ Wak bêḡ anôḡ ma yêlô miḡ ayê wak lo vuliḡ ami ek malê nena lovak lôk ôthôm bêḡ hayuv denaḡ ba hadum ba yêlô sapêḡ akô kambom nena tem nama.

²¹ Wak bêḡ anôḡ ma yêlô sapêḡ miḡ aḡ nôm ami, êḡ ma Pol halam thêlô hathak doḡtom ma hanaḡ, “Aiyaḡ thêlô, bôk yahananḡ nena miḡ alalô natak Klit ami, ma namô vêmam. Êḡ ma tem miḡ napôm malaiḡ êntêk lôk miḡ hatôm nômkama la nêḡ yak ami. ²² Ma doḡtom lêk ma yanaḡ êndêḡ môlô nena numiḡ lôklokwan ma miḡ nôkô ami ek malê nena anyôla tem miḡ ema ami. Mi, yeḡ iyom intu tem kambom. ²³ Bôkam ma yenaḡ alaḡ Wapômbêḡ atu ba yahadum anêḡ ku anêḡ aḡela hamiḡ habobo ya ma

hanaḡ, ²⁴ * ‘Pol, miḡ ôkô ami. Tem umiḡ Sisa ma ek undum abô. Aêḡ ba ondanô. Wapômbêḡ lêk hanaḡ anêḡ mek ba ḡê takatu ba êmô yeḡ haviḡ o, sapêḡ tem nêḡmô lôkmala.’ ²⁵ Aêḡ ba numiḡ lôklokwan ma miḡ nôkô ami! Yahêvhaviḡ Wapômbêḡ nena tem indum ba nômkama sapêḡ tem imbitak êtôm atu ba anêḡ aḡela hanaḡ hadêḡ ya. ²⁶ *Yeḡ tem esak ḡgavithôm te anêḡ liḡdan ma alalô sapêḡ tem namô lôkmala.”

Yeḡ hathak liḡdan

²⁷ Ma wak te laumiḡ ba lahavuva anêḡ bôlôvônḡ ma lovak hayuv yêlô lôklokwan denaḡ ba yêlô amô ḡgwêk Adliatik.* Ma habobo bôlôvônḡ biḡ ma ḡê ku yeḡ elanô nena yeḡ lêk habobo ḡgwêk dan. ²⁸ Aêḡ ba thêlô ililu yeḡ anêḡ lavônḡ ma êyê nena ḡgwêk anêḡ daim ma lêk hatôm 37 mita. Ma yêlô a dokte ma ililu hathak loḡbô ma êyê nena lêk hatôm 27 mita. ²⁹ Êḡ ma thêlô êkô kambom nena tem yêlô nasak valu ba ibi yeḡ anêḡ anḡa ayova halôk yeḡ layuk ma eteḡ mek ek eyaḡ wak bêḡ ketheḡ. ³⁰ Ma yeḡ anêḡ ḡê ku idum ek nêḡsôv ba ini. Ba intu etak yeḡ yaô atu halôk ḡgwêk ma esau nena imbi anḡa doho halôk yeḡ anêḡ thohav. ³¹ Ma doḡtom Pol hanaḡ hadêḡ anyô vovak laik lôk anêḡ ḡê vovak nena, “ḡê takêntêk etak yeḡ ba i, ma tem môlô sapêḡ noma.” ³² Êḡ ma ḡê vovak edabêḡ yeḡ yaô anêḡ yak kisi ba hêv yak halôk ḡgwêk.

³³ Habobo eyaḡ wak bêḡ ma Pol hasoḡ thêlô lokwan ba hanaḡ ek thêlô sapêḡ nejaḡ nôḡ. Ma hanaḡ nena, “Wak laumiḡ ba lahavuva bôk hale ba hi yôv ma môlô ômô lôk kapôlômim daluk ba miḡ oaḡ nôḡ ami. ³⁴ Ma lêk yahananḡ hadêḡ môlô nena tem miḡ malaiḡ la êpôm môlô ami. Mi. Ba intu yahasoḡ môlô lokwan nena oḡgwan nôḡ dokte ek embatho môlô loḡ ek nôḡmô mavi.” ³⁵ Yani hanaḡ aêḡ vêm ma hawa polom ba hêv lamavi hadêḡ Wapômbêḡ hamiḡ thêlô maleniḡ. Ma

* **27:24:** Ap 23:11 * **27:26:** Ap 28:1 * **27:27:** ḡgwêk Adliatik hamô Meditelenian kapô habobo Itali.

hangôli polom atu ba hayaŋ. ³⁶ Êŋ ma anyô sapêŋ leniŋ halôk biŋ ma ewa nôŋ ba eyaŋ. ³⁷ Yêlô sapêŋ atu ba amô yeŋ ma hatôm 276. ³⁸ Eyaŋ nôŋ takatu ba leniŋhaviŋ yôv, ma ibi wit halôk ŋgwêk ek yeŋ vumvum.

³⁹ Lu hayaŋ wak bêŋ hayô, ma thêlô êyê liŋdaŋ, ma doŋtom êthônŋ loŋ êŋ paliŋ. Ma êyê loŋ mavi te hêk ek yeŋ êmô ba loŋ êŋ ma loŋ thathe mavi. Ba intu leniŋhabi nena nimbusiŋ yeŋ ba ni nôŋnônŋ êndêŋ loŋ êŋ. ⁴⁰ Êŋ ma thêlô edabêŋ yeŋ anêŋ aŋga takatu ba havalonŋ yeŋ loŋ kisi ba êv yak halôk ŋgwêk kapô. Ma epole yak balawa takatu ba havalonŋ yeŋ anêŋ nôŋ nimbusiŋ vê. Ma thêlô êthôkwêŋ yeŋ anêŋ sôp lovak hathak ma lovak hayuv yeŋ hi ek esak liŋdaŋ. ⁴¹ Ma doŋtom yeŋ halaŋviŋ ba hi hathak thathe atu ba hamô ŋgwêk malêvônŋ ba havalonŋ yeŋ loŋ lôklokwaŋ. Ma ŋgwêk budum bêŋ hik yeŋ layuk aleba hapup nenanena.

⁴² Ma nê vovak leniŋhabi nena nijik nê koladônŋ sapêŋ vônô ek miŋ neyam ba nêsôv ami. ⁴³ Ma doŋtom anyô vovak laik lahaviŋ nêŋ Pol sa ba intu hêk thêlô loŋ siŋ. Ma hanaŋ hadêŋ nê takatu ba eyala neyam nena nêsôv kisi êndôk ŋgwêk êmônŋ ba neyam ba ini liŋ. ⁴⁴ Ma takatu ba êthônŋ neyam, êŋ ma vi nêyô nêjêk aselenŋ ma vi neja yeŋ anêŋ nômkama takatu hapup loseleŋ loseleŋ ba nêyô nêjêk selenŋ tomtom ba neyam ba ini liŋdaŋ. Thêlô idum aêŋ ma sapêŋ ethak liŋ mavi.

28

Pol hamô ŋgavithôm Molta

¹ Yêlô sapêŋ athak liŋ mavi vêŋ ma ayala nena ŋgavithôm êŋ ma elam nena Molta. ² *Ma avômalô ŋgavithôm êŋ ewa yêlô thô ba idum kobom mavi anônŋ hadêŋ yêlô. Ôthôm hik ba loŋ lêk thilibuŋ kambom ba intu thêlô ebaŋ atum ek yêlô nabuŋu. ³ Ma Pol hasup ayôk doho ba habaŋ hathak atum ma umya kambom te

hêk ayôk kapô ba atum halinŋ ba vovaŋ. Êŋ ma hale yaiŋ ma hathaŋ Pol baŋ. ⁴ Ma avômalô loŋ êŋ êyê umya hakêlô hamiŋ Pol baŋ ma enaŋ hadêŋ thêlôda nena, “Avanônŋ biŋ, ôpêntêk ma anyô hik anyô vônô la. Ma doŋtom ŋgwêk miŋ halok yani vônô ami ba intu umya hadum ek injik loŋôndê thêthônŋ thô.” ⁵ *Ma doŋtom Pol havalibaniŋ baŋ ma umya êŋ hêv yak hayô hêk atum ma miŋ nômla hapôm yani ami. ⁶ *Avômalô loŋ êŋ leniŋhabi nena Pol liŋkupik tem isiŋ bêŋ mena nêŋ yak ba ema la. Ma doŋtom thêlô eyabiŋ aleba lêk sawa daim ma miŋ nômlate hapôm yani ami. Êŋ ma thêlô ik iniŋ auk liliŋ ma enaŋ, “Yani ma ŋgôk te la.”

⁷ Anyô loŋ êŋ te anêŋ athêŋ nena Publias ma yani ma ŋgavithôm êŋ iniŋ anyô bêŋ. Ma anêŋ loŋ hamô habobo loŋ atu ba yeŋ hathak. Ôpêŋ hawa yêlô ba hi anêŋ unyak ma hayabiŋ yêlô mavi anônŋ hatôm wak lô. ⁸ Ôpêŋ anêŋ lambô bôk hapôm liŋ liŋkupik vovaŋ lôk habopakla ba hêk iyom. Ma Pol hi ek ênjêŋ yani. Hayô ma hateŋ mek vêŋ ma hatak baŋ hayô hêk yani ma hadum ôpêŋ habitak mavi hathak loŋbô. ⁹ Avômalô ŋgavithôm êyê nôŋ êŋ, ma iniŋ avômalô lôk liŋ sapêŋ i hadêŋ Pol ma yani hadum ba thêlô sapêŋ ibitak mavi. ¹⁰ Thêlô êv athêŋ bêŋ hadêŋ yêlô hathak kobom mavi lomalama. Aêŋ ba yêlô apôpêk i ek ana ma êv yêlô sa hathak nômkama takatu ba yêlô mi.

Pol hi Lom

¹¹ Yêlô amô ŋgavithôm êŋ hatôm ayônŋ lô, êŋ ma yêlô athak yeŋ te atu ba bôk hamô loŋ êŋ hadêŋ waklavônŋ ŋgwêk beleŋ lokwaŋ. Yeŋ êŋ halêŋ anêŋ malak Aleksandlia. Ma yeŋ thohav ma etak ŋgôkba lopopek dahô hamô, ŋgôkba yaŋ anêŋ athêŋ nena Kasto ma yaŋ ma Polaks. Êŋ ma yêlô athak yeŋ êŋ ba a. ¹² Yêlô a aleba athak malak Silakius ma amô loŋ êŋ hatôm wak lô. ¹³ Ma yêlô

* 28:2: 2Ko 11:27 * 28:5: Mak 16:18 * 28:6: Ap 14:11

atak loŋ êŋ ma a aleba athak malak Legiam. Ma haviyô hayaŋ ma yêlô a, ma lovak mavi hayuv ba wak yaŋ ma yêlô athak malak Puteoli. ¹⁴ Ma loŋ êŋ ma yêlô apôm nê êvhaviŋ doho ba ewa yêlô thô ma enaŋ ek yêlô namô imbiŋ i êtôm sonda te. Vêm ma yêlô atak i ma avenŋ pik ba a Lom. ¹⁵ Ma avômalô êvhaviŋ anêŋ Lom elañô nena yêlô avenŋ loŋôndê ek nayô Lom, êŋ ma etak Lom ba i ek nêpôm yêlô êndôk loŋôndê. Doho i malak te anêŋ athêŋ nena “Apias Anêŋ Loŋ Êv Vuli Nômka”, ma doho i malak yaŋ ba anêŋ athêŋ nena “Unyak Lô Ek Vathi”. Pol hayê thêlô ma hêv lamavi hadêŋ Wapômbêŋ ma kapô halôk biŋ. ¹⁶ Yêlô ayô Lom ma enaŋ nena Pol ênjêk unyak te êtôm yani da anêŋ lahaviŋ. Ma anyô vovak te eyabiŋ yani.

Pol hanaŋ Abô Mavi bêŋ hamô Lom

¹⁷ Wak lô hale ba hi ma Pol dalam Israeŋ iniŋ nê bêŋbêŋ takatu ba êmô Lom ethak doŋtom ma hanaŋ, “Aiyaŋ thêlô, miŋ yahadum nômla kambom hadêŋ alalôaniŋ avômalô mena yahabuliŋ bumalô thêlô iniŋ kobom ami. Ma doŋtom anêŋ Jelusalem ma evaloŋ ya ba etak ya halôk Lom baheniŋ. ¹⁸ *Ma avômalô Lom elañô yenaŋ abô ma enaŋ nena miŋ yahadum nômlate kambom ek nijik ya vônô ami. Ba intu thêlô leŋiŋhaviŋ nênmê ya vê ênjêk koladôŋ. ¹⁹ *Ma doŋtom avômalô Israeŋ êdô ba imiŋ lôklokwaŋ aleba ya loŋôndê mi ba intu yahalam ek Sisa endañô yenaŋ abô. Miŋ yahadum aêŋ ek yanaŋ thêlô bêŋ êndêŋ Sisa esak kambom takatu ba idum hadêŋ ya ami. Mi. ²⁰ *Ba intu yahalam môlô ek nôlêm ek yangê môlô lôk yanaŋ abô imbiŋ môlô. Miŋ yahadum kambom la ami, ma doŋtom seŋ havalonŋ ya loŋ. Ek malê nena yahêv yamalenŋ hathak nôm doŋtom atu ba avômalô Israeŋ ethak êv maleniŋ hathak. Nôm êŋ ma Mesia.”

²¹ Ma enaŋ viyaŋ, “Miŋ anyô Judia la hatu kapyâ hadêŋ yêlô ba hanaŋ abôla hathak o mena nê Israeŋ takatu ba êlêm loŋ êntêk, miŋ enaŋ abô kambom la hathak o ami. Mi. ²² *Ma doŋtom yêlô ayala nena loŋ nômbêŋ intu sapêŋ ma avômalô enaŋ abô kambom hathak loŋôndê nênmimbiŋ Yisu. Ba intu yêlô leŋiŋhaviŋ nadaŋô anênm auk nena honaŋ aisê hathak loŋôndê êŋ.” ²³ Êŋ ma etak wak yaŋ ek nesak doŋtom imbiŋ yani.

Wak êŋ hayô ma avômalô Israeŋ bêŋ anôŋ êyô unyak atu ba Pol hamô. Lôkbôk hi aleba bôlôvônŋ ma Pol hanaŋ abô hadêŋ thêlô. Ma hik Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôkliŋyak anêŋ ôdônŋ thô hadêŋ i. Ma hik iniŋ auk liŋ hathak Mose anêŋ balabuŋ lôk plopet iniŋ abô ek thêlô nênmimbiŋ nena Yisu ma Mesia atu. ²⁴ Ma thêlô doho êvhaviŋ abô takatu ba hanaŋ ma doho ma mi. ²⁵ Ma thêlôda enaŋ abô lôk vovak ba evak i vose hi ôdônŋ ju. Ba idum ek ini ma Pol hanaŋ abô te haveŋ yam nena, “Lovak Matheŋ bôk hanaŋ abô avanônŋ hadêŋ libumi halôk plopet Aisaia ba hanaŋ aêntêk,

²⁶ “Nu êndêŋ avômalô takêntêk ba onañ êndêŋ i nena,

“Wak nômbêŋ intu ma tem nodañô abô,

ma doŋtom tem miŋ hatôm noyala anêŋ ôdônŋ ami;

Ma wak nômbêŋ intu ma tem ôŋgô nômlate,

ma doŋtom miŋ hatôm nôpôm anêŋ ôdônŋ ami.”

²⁷ Ek malê nena avômalô takêŋ iniŋ auk ma thektheŋ, ma ibi leŋiŋôndônŋ siŋ, lôk ivuliv maleniŋ siŋ.

Ma mi, ma tem nêgê tak esak maleniŋ,

lôk nedañô êndôk leŋiŋôndônŋ, lôk neja ênjêk iniŋ auk

ma tem nede kapôlônŋ liliŋ ek yandum thêlô ba nimbitak mavi.’
Aisaia 6:9-10

* 28:18: Ap 26:31 * 28:19: Ap 25:11 * 28:20: Ap 26:6-7 * 28:22: Ap 24:14

²⁸ “Aêḡ ba noyala katô nena Wapômbêḡ hêv anêḡ abô hathak anêḡ bulubiḡ hadêḡ avômalô loḡ buyaḡ ba tem thêlô neja thô.” ²⁹ [Pol hanaḡ abô êḡ yôv, êḡ ma avômalô Islael etak yani ba i. Ma êkôki hathak anêḡ abô takatu.]*

³⁰ Hatôm sondabêḡ ju ma Pol hamô unyak atu ba yanida hêv vuli ma hawa avômalô takatu ba êlêm ek nêḡê yani thô lôk lamavi. ³¹ Ma yani hamiḡ lôklokwaḡ ma kô mi ma hanaḡ abô hathak Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma hadôḡ avômalô hathak Anyô Bêḡ Yisu Kilisi. Ma anyôla miḡ hamiḡ yani loḡ siḡ ami.

---

* **28:29:** Nê lôkauk vi lenḡḡhabi nena abô 28:29, ma Luk da miḡ hato ami, ma anyôla hato haveḡ yam.

Kapya atu ba Pol hatô hi Lom Abô môñ

Pol hamô Kolin menā Senklia la ma hatô kapya êntêk hadêñ avômalô êvhaviñ takatu ba êmô Lom. Yani da miñ bôk hi Lom ami. Lôk aposel la miñ hamô haviñ thêlô ek êndôñ i ami. Thêlô bêñ anôñ ma ñê loñ buyañ, ma doho intu ñê Israe. Pol anêñ auk nena tem ni Lom ek ênjê thêlô, ma doñtom môñ ma enja avômalô Kolin lo Masedonia iniñ da takatu ba êv ek nê avômalô êvhaviñ anêñ Jelusalem takatu ba bôm bêñ hapôm i ba ewa malaiñ sa am. Ba intu hatô ek injik thô nena tem ni ek ênjê thêlô vêm ma ni Spen ek enañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi êndêñ i. Thêlô ma ñê daluk ba miñ bôk elañô abô dokte hathak Yisu ami.

Ma hatô kapya êntêk ek hanañ bêñ halêm yaiñ hathak Wapômbêñ anêñ loñôndê atu ba hadum ba avômalô ibitak thêthôñ hathak iniñ êvhaviñ. Ma hadum ek enañ bêñ nena aisê ba avômalô Israe bêñ anôñ êvôliñ dômiñ hadêñ Yisu. Hato nena emben yam ka tem avômalô Israe bêñ anôñ nedañô Yisu anêñ abô ba nesopa.

Hato kapya êntêk hadêñ 57 AD la.

Pol hatô anêñ lamavi hadêñ avômalô Lom

¹ *Ya Pol, Yisu Kilisi anêñ anyô ku, yahato kapya êntêk. Wapômbêñ bôk halam ya ek yambitak aposel ma hatak ya ek yanañ anêñ Abô Mavi êñ bêñ. ² *Abô Mavi êñ ma bôk habutin ek nê ba anêñ plopet bôk enañ bêñ hêk kapya mathen atu. ³ Abô Mavi êñ ma hanañ hathak anêñ Nakaduñ atu ba halêm pik hatôm anyô ba habitak anêñ Kiñ Devit anêñ thalalen. ⁴ Wapômbêñ hik yani liñ hêk ñama ba hathak Lovak Mathen hik yani thô nena Wapômbêñ Nakaduñ Lôklokwan.

Yani ma Yisu Kilisi, alalôaniñ Anyô Bêñ. ⁵ *Hathak yani, Wapômbêñ habi anêñ wapôm sam hadêñ yêlô ba hadum yêlô abitak anêñ aposel ek nandom avômalô loñ buyañ lôkthô ek nêñêmbiñ ba nesopa yani ek nêñê athêñ bêñ êndêñ yani. ⁶ Ma halam môlô aêñ iyom ek numbitak Yisu Kilisi anêñ imbiñ.

⁷ *Yahato kapya êntêk hadêñ môlô takatu ba Wapômbêñ lahaviñ anêñ Lom. Yani halam môlô ek numbitak anêñ avômalô mathen. Alalôaniñ Kamik Wapômbêñ lôk Anyô Bêñ Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbiñ môlô.

Pol lahaviñ ênjê avômalô Lom

⁸ Abô takatu ba yahadum ek yanañ êmôñ ma avômalô pik bêñ êntêk lôkthô enañ hathak unim ôêvhaviñ. Ba intu yalenñhabi môlô ba yahêv yalenñmavi hadêñ yenañ Wapômbêñ hathak Yisu Kilisi anêñ athêñ. ⁹ Yahathak yahadum Wapômbêñ anêñ ku lôk yakapôlôñ lôkthô ba intu yahanañ Abô Mavi hathak Nakaduñ bêñ. Ma yanida hayala nena yahathak yahaten mek velelevele ek môlô ¹⁰ *ma miñ yalenñpaliñ ami. Bôk yahaten mek bôbô ba yahanañ hik anêñ lahaviñ liñ hatôm êpôm loñôndê te ek yasôk yangê môlô mena mi e? ¹¹ Yahêk lêlê ek yangê môlô ek yanêñ môlô Lovak Mathen anêñ mek mavi doho ek embatho môlônim ôêvhaviñ loñ. ¹² Ek batu môlônim ôêvhaviñ embatho yenañ loñ ma yenañ embatho môlônim loñ. ¹³ *Aiyañ thêlô, noyala katô nena wak bêñ anôñ yalenñhabi yasôk yangê môlô, ma doñtom nôñ lomaloma habitak ba havasiñ ya. Yahadum ku lomaloma haviñ avômalô loñ buyañ ba yahayê ku takêñ anêñ anôñ habitak. Ba intu yalenñhaviñ yasôk ek yandum ku imbiñ môlô ek anêñ anôñ imbitak aêñ iyom. ¹⁴ Wapômbêñ hêv ku hadêñ ya ek yanañ anêñ Abô Mavi êndêñ

* 1:1: Ap 9:15 * 1:2: Lom 16:25-26 * 1:5: Ap 26:16-18; Gal 2:7-9 * 1:7: Nam 6:25-26

* 1:10: Ap 19:21; Lom 15:23 * 1:13: Ap 19:21

avômalô sapêḡ, avômalô ḡgwêk lôk avômalô alonaḡ, ma ḡê lôkauk lôk ḡê thôḡôthôḡ. Ba intu miḡ hatôm yatak ku êḡ ami. ¹⁵ Aêḡ ba yahapôviḡ ya ek yanaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi êndêḡ môlô avômalô Lom imbiḡ.

Abô Mavi ma Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ

¹⁶ *Abô Mavi ma Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ ek nêḡ avômalô sapêḡ atu ba êvhaviḡ bulubiḡ. Ba intu ya miḡ mama ek yanaḡ abô êḡ bêḡ ami. Môḡ ma hêv avômalô Israeḡ bulubiḡ vêḡ ma avômalô loḡ buyaḡ. ¹⁷ *Abô Mavi êḡ intu hik Wapômbêḡ anêḡ loḡôndê atu ba endam avômalô nena thêthôḡ thô. Loḡôndê êḡ ma êvhaviḡ iyom, ma miḡ loḡôndê yaḡ hêk ek nimbitak thêthôḡ êḡjêk Wapômbêḡ ma ami. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba êvhaviḡ Wapômbêḡ, ma tem endam i nena avômalô thêthôḡ ek nêḡ môlô lôkmala.”

Habakuk 2:4

Avômalô sapêḡ êvôliḡ dômiḡ hadêḡ Wapômbêḡ

¹⁸ Wapômbêḡ leḡ lêk hik anêḡ lamaniḡ thô hadêḡ avômalô lôkthô atu ba êvôliḡ dômiḡ hadêḡ yani ba idum kambom lomalom. Iniḡ kambom takêḡ intu haluviḡ abô avanôḡ. ¹⁹ *Bôk Wapômbêḡ hik auk anôḡ hathak yanida thô hadêḡ avômalô sapêḡ ba intu bôk eyala yôv hêk kapôlôḡniḡ. ²⁰ *Anyôla miḡ hatôm êḡjê Wapômbêḡ esak ma ami. Ma doḡtom yani hapesaḡ pik lo leḡ ma hathak nôḡ takêḡ, thêlô hatôm neyala nena yani ma yaḡda ek malê nena yani ma Wapômbêḡ. Ma anêḡ lôklokwaḡ bôk hamô bô ba tem êḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. Aêḡ ba avômalô lôkthô bôk eyala yôv, ba miḡ hatôm nesavuthiḡ ba nenaḡ nena êthôḡ Wapômbêḡ ami. ²¹ *Avanôḡ, thêlô bôk eyala Wapômbêḡ ma doḡtom miḡ êbô anêḡ athêḡ lôk êv leḡḡmavi hadêḡ

yani ami. Mi, iniḡ auk hi mayaliv ba êtôm ḡê molo ba intu momaḡiniḡ havalonḡ iniḡ auk molo êḡ loḡ denaḡ.

²² *Thêlô esoḡ nena thêlô ma ḡê lôkauk bêḡ ma doḡtom mi, thêlô lôkthô ibitak ḡê molo. ²³ *Ba intu miḡ êv yeḡ hadêḡ Wapômbêḡ lôkmaḡniḡ atu ida hamô aêḡ ami. Mi, êv yeḡ hadêḡ dahô takatu ba epesaḡ hatôm ḡê pik takatu ba êḡmô vauna lôk menak ma alim lôk umya.

²⁴ Aêḡ ba Wapômbêḡ hatak thêlô ek nindum sek lôḡḡlôḡ lomalom hatôm iniḡ thethaḡak habi alak ba intu thêlô êv mama hadêḡ thêlôda leḡviḡkupik. ²⁵ Thêlô êdô neja auk anôḡ esak Wapômbêḡ ba ethavuthiḡ hathak abôyaḡ. Ma êv yeḡ hadêḡ nôḡ takatu ba Wapômbêḡ hapesaḡ ba idum iniḡ ku, ma nôḡkama lôkthô anêḡ alaḡ atu ba hapesaḡ ma mi. Wapômbêḡ êḡ intu nambô wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

²⁶ Aêḡ ba Wapômbêḡ hatak thêlô ek nesopa iniḡ thethaḡak mama takêḡ. Ba intu iniḡ avi êdô auk mavi atu nêḡjêk imbiḡ anyô ma êwê hathak auk lokbaḡ. ²⁷ *Ma anyô aêḡ iyom êdô auk mavi nêḡjêk imbiḡ avi ba iniḡ thethaḡak halinḡ i ek nêḡndêḡ i. Ba intu idum nôḡ mama bêḡ hathak anyô yaḡ ba ewa kambom êḡ anêḡ vuli viyaḡ hathak thêlôda leḡviḡkupik.

²⁸ Thêlô êdô neyala Wapômbêḡ ba intu hatak i ek nesopa iniḡ auk ôvathêk takêḡ ek nindum nôḡ takatu ba miḡ mavi ami. ²⁹ Thêlô kapôlôḡniḡ putup hathak kambom lomalom lôk lokbaḡ ma palonḡ lôk leḡḡdaḡ. Ma maleḡkilik lôk nijik anyô vônô ma nijik vovak ma abôyaḡ lôk ewa auk kambom hathak anyô vi. Ma etatale avômalô ³⁰ lôk enaḡ abôma hathak anyô yaḡ. Ma êpôlik ek Wapômbêḡ, ma epek hathak avômalô vi, ma leḡḡhaba nena thêlôda iyom intu mavi. Ma ethak ebam thêlôda, ma êbôlêḡ kambom lukmuk lomalom

* **1:16:** Mak 8:38; Ap 13:46; 1Ko 1:18-24 * **1:17:** Lom 3:21-22 * **1:19:** Ap 14:15-17; 17:24-28

* **1:20:** Jop 12:7-9; Sng 19:1 * **1:21:** Ep 4:17-18 * **1:22:** Jer 10:14; 1Ko 1:20 * **1:23:** Lo 4:15-19;

Sng 106:20 * **1:27:** Wkp 18:22; 20:13; 1Ko 6:9

ek nindum, ma miñ êwê taluvi lo lami iniñ abô vibiñ ami. ³¹ Thêlô ma nê auk mi, lôk miñ esopa iniñ abô ami, ma leñiñhaviñ mi, lôk miñ ethak êv kapôlôñiñ ami. ³² Thêlô eyala abô thêthôn takatu ba Wapômbêñ bôk hanañ nena nê takatu ba idum nôm takêñ tem nêpôm ñama. Ma doñtom idum havôhi thêthô lôk leñiñmavi ek vi atu ba idum nôm takêñ haviñ.

2

Wapômbêñ anêñ hadum abô ma thêthôn

¹ *Môlô doho lêk lemimhabi nena, “Avanôn biñ, avômalô takêñ ma nê kambom.” Ma doñtom yahanañ nena môlô ma nê kambom aêñ iyom ba intu môlô bônôn. Otatale thêlô ma hatôm otatale amda ek malê nena môlô udum hatôm atu ba thêlô idum. ² Wapômbêñ halañô abô, êñ ma hêv malaiñ hadêñ avômalô takatu ba idum kambom. Ma alalô ayala nena yani hayala nômkama sapêñ ba intu anêñ hadum abô ma thêthôn iyom. ³ Ma tem endañô iniñ abô ba nê malaiñ êndêñ i esak iniñ kambom. Ma môlô udum kambom aêñ iyom ba osoñ nena tem miñ endañô môlônim abô ba nê malaiñ êndêñ môlô imbiñ ami e? Mi. ⁴ *Wapômbêñ hadum mavi anôn hathak alalô ba intu hamô maliñyaô ba miñ hêv kambom anêñ vuli viyañ kethêñ ami. Hoson nena êñ ma nôm oyañ e? Miñ hoyala nena Wapômbêñ hadum mavi êñ ek hêv thalek hêk ek môlô node kapôlômim liliñ ba nosopa yani ami e?

⁵ Ma doñtom môlônim auk ma thek-thek kambom ba miñ ole kapôlômim liliñ ami. Aêñ ba môlô usup Wapômbêñ anêñ lamaniñ hathak amda ba tem êpôm môlô êndêñ anêñ waklavôn endañô abô. Wak êñ ma anêñ lamaniñ atu ba thêthôn tem êlêm yañ. ⁶ *Ma tem nê anyô tomtom iniñ vuli êtôm nôm takatu ba bôk idum. ⁷ Nê takatu ba idum mavi

havôhi thêthô ek neja lôkmañiñ lôk athêñ bêñ ma lôkmala atu ba anêñ dañ mi ma Wapômbêñ tem nê lôkmala atu ba nê mô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ êndêñ i. ⁸ *Ma doñtom nê takatu ba idum palon lôk êpôlik hathak abô avanôn ma idum kambom thêthô ma tem nêpôm Wapômbêñ anêñ lamaniñ lôk vovañ. ⁹ Avanôn biñ, avômalô lôkthô atu ba idum kambom thêthô ma Wapômbêñ tem nê malaiñ lôk vovañ êndêñ i, avômalô Isael êmôn ma avômalô lon buyañ nembeñ yam. ¹⁰ Ma doñtom avômalô lôkthô atu ba idum mavi ma tem neja lôkmañiñ lôk athêñ bêñ ma kapôlônin êñjêk yaô, avômalô Isael êmôn ma avômalô lon buyañ nembeñ yam. ¹¹ Ek malê nena Wapômbêñ hadum kobom doñtom hadêñ avômalô lôkthô, avômalô Isael lôk avômalô lon buyañ haviñ.

¹² Avômalô lon buyañ idum kambom ma tem Wapômbêñ indum abô ba nê vovañ êndêñ i. Thêlô miñ eyala Mose anêñ balabuñ ami ba intu Wapômbêñ tem miñ enja balabuñ êñ ba indum abô ek i ami. Aêñ iyom ma avômalô Isael idum kambom ma tem Wapômbêñ indum abô ba nê vovañ êndêñ i. Thêlô eyala Mose anêñ balabuñ ba intu tem Wapômbêñ enja balabuñ êñ ba indum abô ek i. ¹³ Ek malê nena nê takatu ba elañô abô balabuñ ma miñ êwê vibiñ ami ma Wapômbêñ miñ halam i nena nê thêthôn ami. Mi, nê takatu ba êwê vibiñ iyom, intu Wapômbêñ halam i nena nê thêthôn. ¹⁴ *Avômalô lon buyañ miñ eyala Mose anêñ abô balabuñ ami, ma doñtom doho esopa abô balabuñ êñ vi hathak ida iniñ leñiñhabi. Ba intu hik thô nena eyala malê atu ba mavi lo kambom. ¹⁵ Aêñ ba iniñ kobom hik thô nena eyala Wapômbêñ anêñ balabuñ hêk kapôlônin. Ma wak doho ma iniñ auk hanañ thêlôda bêñ, ma wak doho ma iniñ auk hanañ nena thêlô idum mavi. ¹⁶ Nôm takêñ tem imbitak êndêñ waklavôn atu ba

* 2:1: Mat 7:1-2; Jon 8:7 * 2:4: Ep 1:7; 2Pi 3:15

* 2:8: 2Te 1:8 * 2:14: Ap 10:35

* 2:6: Sng 62:12; Snd 24:12; Mat 16:27; 2Ko 5:10

Wapômbêḅ hatak ek Yisu Kilisi endañô abô. Ma tem indum abô esak avômalô iniḅ auk loḅ kapô. Abô Mavi atu ba yahanañ intu hanañ aêḅ.

Avômalô Israeḅ lôk abô balabuḅ

17 Môlô vi olam am nena Israeḅ. Môlô lemimhabi nena owa Mose anêḅ abô balabuḅ ba intu Wapômbêḅ tem enja môlô thô. Lôk obam am nena, “Yêlô ma Wapômbêḅ anêḅ avômalô.” 18 Ma Wapômbêḅ anêḅ abô bôk hadôḅ môlô ba intu oyala malêla takatu ba Wapômbêḅ lahaviḅ ma malêla takatu ba mavi anôḅ. 19-20 *Ma môlô lemimhabi nena abô balabuḅ ma môlô unim ba oyala auk lôk abô avanôḅ sapêḅ. Ba intu lemimhabi nena hatôm nondom ḅê maleḅiḅ pusip lôk nôḅêḅm deda êḅdêḅ avômalô takatu ba êḅmô momañiniḅ lôk uḅḅwik auk thô ek avômalô auk thôḅôthôḅ lôk auk pulusik e?

21 *Avanôḅ, ôdôḅ avômalô vi, ma aisê ka miḅ ôdôḅ amda ami? Ma onañ nena avômalô miḅ neja vani ami. Ma môlôda? 22 Ma onañ nena miḅ nindum sek imbiḅ anyô yaḅ yanavi ami, ma môlôda udum mena mi e? Ma ôdô ḅḅôk, ma doḅtom owa iniḅ nôḅkama vani hayô iniḅ malak mathêḅ e? 23 Ma obam am hathak abô balabuḅ ma doḅtom ôḅmô lu êḅ ma hatôm otauviḅ Wapômbêḅ anêḅ athêḅ. 24 Hatôm bôk eto nena, “Môlô Israeḅ udum kambom ba intu avômalô loḅ buyañ enañ abôma hathak Wapômbêḅ anêḅ athêḅ.” *Aisaia 52:5*

25 Môlô osopa balabuḅ, êḅ ma tabô neḅgothe anyô iniḅ kupik ma nôḅm mavi. Ma doḅtom ôḅmô balabuḅ lu, êḅ ma ubitak hatôm ḅê takatu ba miḅ eḅgothe iniḅ kupik ami. 26 *Ma aêḅ iyom ma ḅê takatu ba miḅ eḅgothe iniḅ kupik ami ma doḅtom esopa balabuḅ, êḅ ma Wapômbêḅ tem êḅḅê i êtôm ḅê eḅgothe kupik haviḅ. 27 Avanôḅ, môlô avômalô Israeḅ owa Wapômbêḅ anêḅ kapy

balabuḅ ba eḅgothe unim kupik vê. Ma doḅtom ôḅmô balabuḅ lu ba avômalô loḅ buyañ takatu ba miḅ eḅgothe iniḅ kupik vê ami ma esopa abô balabuḅ tem nenañ môlônim kambom bêḅ. 28-29 *Ôpatu ba habitak anêḅ Israeḅ ba eḅgothe anêḅ kupik vê, ma doḅtom kapô lôk auk miḅ hamô haviḅ Wapômbêḅ ami, miḅ Israeḅ anôḅ ami. Mi, Israeḅ anôḅ ma ôpatu ba anêḅ kapô hamô haviḅ Wapômbêḅ. Ma tabô eḅgothe kupik anôḅ ma miḅ kupik viyaiḅ hatôm balabuḅ hanañ ami. Mi, tabô eḅgothe kupik anôḅ ma Lovak Mathêḅ da hanḅgothe tabô êḅ ḅêḅ anyô kapô. Ôpêḅ ma avômalô miḅ ebam ami. Mi, Wapômbêḅ da habam yani.

3

Kobom kambom miḅ hatôm indum ba Wapômbêḅ etak anêḅ balabuḅ ami

1 Aêḅ ba malê mavi te intu ḅêḅ ek avômalô Israeḅ? Ma eḅgothe kupik, ma malê mavi te tem êḅpôm i? 2 Mavi lomaloma bêḅ anôḅ ḅêḅ! Nôm môḅ ma Wapômbêḅ bôk ḅêḅ anêḅ abô halôk thêlô bahêḅiḅ ek neyabiḅ.

3 Ma doḅtom ḅê Israeḅ doho miḅ êḅhaviḅ ami. Ba intu nôḅm êḅ hatôm indum ba Wapômbêḅ etak anêḅ balabuḅ e? 4 Mi anôḅ! Avômalô lôkthô ma avômalô abôyaḅ, ma doḅtom Wapômbêḅ da hanañ abô avanôḅ ba hasopa anêḅ abô iyom. Hatôm bôk eto nena,

“Abô takatu ba honañ,
ma tem nêḅê nena abô avanôḅ
iyom.

Ma avômalô idum abô ek o,
ma tem ôḅmô i lu.” *Kapy* *Yey 51:4*

5 Yêlôaniḅ kambom hik Wapômbêḅ anêḅ thêthôḅ thô halêḅm yaḅiḅ. Aêḅ ba avômalô pik doho enañ nena, “Wapômbêḅ hik anêḅ lamaniḅ thô ba ḅêḅ vovaḅ viyaḅ hathak yêlôaniḅ kambom, êḅ ma hadum kambom.”

6 Êḅ ma lokbaḅ! Wapômbêḅ miḅ thêthôḅ ami, ma tem indum abô

* 2:19-20: 2Ti 3:5 * 2:21: Mat 23:3-4 * 2:26: Gal 5:6 * 2:28-29: Lo 30:6; Kol 2:11

thêthôn aisê esak avômalô pik sapêḡ?
 7 Ma anyôla tem enaḡ nena, “Yenaḡ abôyaḡ hik thô nena Wapômbêḡ anêḡ abô ma avanônḡ ba nanêm athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndêḡ yani. Ma donḡtom, aisê ka Wapômbêḡ hayê ya nena anyô kambom ba hanaḡ ya bêḡ?” 8 Abô êḡ ma hatôm abô kambom atu ba bôk doho enaḡ, “Alalô nandum kambom ek nôḡm mavi imbitak.” Ma avômalô doho esau nena yahananaḡ abô êḡ. Aêḡ ba malaiḡ takatu ba tem êpôm i ma thêthôn.

Anyô thêthôn la miḡ hamô ami

9 *Aêḡ ba alalô nanaḡ aisêḡ Avômalô Israeḡ iyom intu mavi hêk Wapômbêḡ ma, ma avômalô loḡ buyaḡ ma mi e? Mi, bôk yahananaḡ yôḡv nena alalô lôkthô ma amô kambom viḡbiḡ, avômalô Israeḡ lôk avômalô loḡ buyaḡ haviḡ. 10 Hatôm bôk eto nena, “Anyô thêthôn la miḡ hamô ami. Mi anônḡ.

11 Ma anyô lôkauk mavi la miḡ hamô ami. Lôk anyôla miḡ habôlêm Wapômbêḡ ami.

12 Avômalô lôkthô êvôliḡ dômiḡniḡ hadêḡ Wapômbêḡ ba intu ibitak êtôm nôḡm oyaḡ. *Kapya Yêḡ 14:1-3; 53:1-3; Sav 7:20*

Ma miḡ anyôla hadum mavi ami, milôk.

13 Abô takatu ba hale thêlô veḡniḡbôlêk ma ôvpalê hatôm elav anyô ḡama iniḡ lôv abôlêk vê.

Thêlô ethak enaḡ abôyaḡ bêḡ anônḡ hale veḡniḡbôlêk. *Kapya Yêḡ 5:9*

Ma iniḡ abô hatôm umya kambom anêḡ siniḡ. *Kapya Yêḡ 140:3*

14 Wak nômbêḡ intu ma thêlô enaḡ abôma lôk leḡniḡḡaḡa. *Kapya Yêḡ 10:7*

15 Ma elom evenḡ ek nijik anyô vônô.

16 Loḡ takatu ba thêlô i, ma ibuliḡ avômalô ba êv malaiḡ hadêḡ i.

17 Ma êthônḡ bôk lo loḡ nêḡmô labali imbiḡ avômalô vi paliḡ. *Aisaia 59:7-8*

18 Ma miḡ êkô dokte ek Wapômbêḡ ami.” *Kapya Yêḡ 36:1*

19 Alalô bôk ayala yôḡv nena abô balabuḡ takêḡ ma hanaḡ hathak avômalô Israeḡ takatu ba êḡmô balabuḡ viḡbiḡ. Ba intu avômalô Israeḡ lôk avômalô pik sapêḡ bônônḡ iyom hathak Wapômbêḡ hanaḡ iniḡ kambom bêḡ. 20 *Aêḡ ba anyôla miḡ hatôm esopa balabuḡ ba imbitak thêthônḡ êḡḡêk Wapômbêḡ ma ami. Mi, balabuḡ hathak hik alalôaniḡ kambom thô hadêḡ alalôda.

Alalô abitak thêthôn hathak aêvhaviḡ iyom

21 Ma donḡtom lêk Wapômbêḡ hik loḡôndê yaḡda thô hadêḡ alalô ek nambitak thêthônḡ êḡḡêk yani ma. Ma Mose lôk plopet bôk enaḡ hathak loḡôndê êḡ yôḡv. Ma loḡôndê êḡ miḡ hanaḡ hathak nesopa balabuḡ ami. Mi. 22 *Loḡôndê êḡ ma aêntêk. Wapômbêḡ halam avômalô takatu ba êvhaviḡ Yisu Kilisi nena thêthônḡ. Avômalô Israeḡ lôk avômalô loḡ buyaḡ sapêḡ ma imbitak thêthônḡ hathak loḡôndê donḡtom êḡ iyom. 23 Ek malê nena lôkthô idum kambom ba êv yak ba miḡ hatôm nêḡmô lôkmaḡḡiḡ êtôm Wapômbêḡ ami. 24 *Aêḡ ba intu Wapômbêḡ habi anêḡ wapôm sam ba hapesaḡ loḡôndê ek avômalô nimbitak thêthônḡ. Hadum aêḡ hathak lôkmala atu ba Yisu Kilisi hêv ek hapole ḡê takatu ba êvhaviḡ iniḡ kambom anêḡ malaiḡ vê. 25 Wapômbêḡ hatak Yisu Kilisi hêk avômalô maleḡniḡ ek ema ba eḡgasô anêḡ thalaleḡ êtôm da ek enja alalôaniḡ kambom anêḡ vovaḡ. Ba intu alalô aêvhaviḡ, êḡ ma Wapômbêḡ tem etak anêḡ lamaniḡ atu hathak alalô. Êḡ ma hik thô nena yani bôk hadum thêthônḡ hathak avômalô takatu ba bôk êḡmô hamônḡ vêḡm ka Kilisi hama hathak a. Thêlô idum kambom, ma miḡ hadum abô kethêḡ ek i ami. Mi, havalonḡ lôkthô iniḡ kambom loḡ aleba hatak hayô

* 3:9: Lom 1:18-2:24; 3:23

* 3:20: Sng 143:2; Lom 7:7; Gal 2:16

* 3:22: Gal 2:16

* 3:24:

hamô Yisu iyom. ²⁶ Ma lêk hik thô nena yanida ma thêthôn ba hapesan lojôndê ek halam avômalô takatu ba êvhaviņ Yisu nena thêthôn.

²⁷ Aêņ ba opalê hatôm embam yanida? Mi anôn, ek malê nena alalô miņ adum ku asopa balabuņ ek nambitak thêthôn ênjêk Wapômbêņ ma ami. Mi, aêvhaviņ iyom. ²⁸ Alalô aêvhaviņ nena ôpatu ba hêvhaviņ iyom intu hamô thêthôn hêk Wapômbêņ ma. Ma ku esopa balabuņ miņ hatôm indum ôpêņ imbitak thêthôn ami. Mi. ²⁹ *Wapômbêņ ma avômalô Israeł iyom iniņ Wapômbêņ e? Mi, yani ma avômalô loņ buyaņ iniņ Wapômbêņ haviņ. ³⁰ *Ek malê nena Wapômbêņ ma doņtom iyom. Ma hik lojôndê doņtom iyom thô ek nambitak thêthôn ênjêk yani ma. Nê takatu ba engothe iniņ kupik ba êvhaviņ ma Wapômbêņ tem endam i nena nê thêthôn. Ma nê takatu ba miņ engothe iniņ kupik ami ba êvhaviņ ma Wapômbêņ tem endam i imbiņ nena nê thêthôn. ³¹ *Lêk aisê? Alalô adum êvhaviņ hi bêņ ma balabuņ tem imbitak êtôm nôm oyaņ e? Mi, êvhaviņ havatho balabuņ loņ.

4

Wapômbêņ halam Ablaham nena anyô thêthôn hathak anêņ hêvhaviņ

¹ Alalô leņiņimbi bumalô Ablaham. Yani hadum aisê ba habitak thêthôn?

² Yani hadum ku ba habitak thêthôn ba intu yani hatôm êmbôi, e? Mi anôn, Wapômbêņ miņ lahabi aêņ ami.

³ *Bôk eto aisê? Eto nena, “Ablaham hêvhaviņ Wapômbêņ ba intu halam yani nena anyô thêthôn.” *Môņ Anôn 15:6*

⁴ Anyô te hadum ku ba anêņ anyô bêņ hêv yani vuli, êņ ma nanaņ nena hêv anêņ anyô ku vuli ma miņ nanaņ nena anêņ anyô bêņ hêv anêņ wapôm hadêņ yani ami. ⁵ Ma doņtom anyô miņ hatôm indum ku ek imbitak

thêthôn ami. Mi, hêvhaviņ Wapômbêņ iyom, ma tem Wapômbêņ endam yani nena anyô thêthôn. Wapômbêņ ma ôpatu ba halam nê kambom nena thêthôn. ⁶ Devit bôk hanaņ aêņ iyom hathak avômalô takatu ba miņ idum ku ek nimbatak thêthôn ami, ma Wapômbêņ halam i nena nê thêthôn. Yani hanaņ nena thêlô lêk êmô lôk leņiņmavi ba hatô hathak i nena,

⁷ “Nê takatu ba Wapômbêņ bôk hêv iniņ kambom vê lôk haluviņ iniņ sek, thêlô lêk êmô lôk leņiņmavi.

⁸ Ma nê takatu ba bôk Wapômbêņ lapaliņ iniņ kambom, lêk êmô lôk leņiņmavi.” *Kapya Yeņ 32:1-2*

⁹ Môlônim auk aisê? Mek mavi êņ ma nê Israeł takatu ba engothe kupik iyom iniņ e? Ma nê loņ buyaņ takatu ba miņ engothe kupik ami? Alalô bôk anaņ nena Ablaham hêvhaviņ ba intu halam yani nena anyô thêthôn. ¹⁰ Ma engothe yani kupik vêm ka Wapômbêņ halam yani nena anyô thêthôn e? Mi, bôk halam yani yôv nena anyô thêthôn.

¹¹ *Miņ engothe Ablaham kupik ami denaņ ma hêvhaviņ ba Wapômbêņ halam yani nena anyô thêthôn. Vêm ma Wapômbêņ havak balabuņ nengothe kupik hatôm tabô ek injik thô nena bôk halam yani nena anyô thêthôn yôv. Aêņ ba Ablaham habitak hatôm Lambô ek nê êvhaviņ takatu ba miņ engothe iniņ kupik ami ek Wapômbêņ endam i nena nê thêthôn. ¹² Ma aêņ iyom ma Ablaham ma nê takatu ba engothe kupik lôk esopa anêņ vaņgwam hathak êvhaviņ iniņ lambô. Iniņ êvhaviņ ma hatôm bumalô Ablaham anêņ ba hêvhaviņ vêm ka engothe anêņ kupik haven yam.

¹³ *Wapômbêņ habutiņ abô haviņ Ablaham lôk anêņ limi nena tem nêm pik sapêņ êndêņ i hathak anêņ thêthôn atu ba halêm anêņ hêvhaviņ. Ma miņ hathak anêņ hasopa balabuņ

* **3:29:** Lom 10:12 * **3:30:** Lo 6:4; Gal 3:20
17:10-11 * **4:13:** Stt 17:4-6; 22:17-18; Gal 3:29

* **3:31:** Mat 5:17 * **4:3:** Gal 3:6 * **4:11:** Stt
* **4:14:** Gal 3:18

ami. ¹⁴ *Avômalô esopa abô balabuñ ba ewa nô m atu ba Wapômbêñ habutiñ abô hathak, êñ ma êvhaviñ lêk habitak hatôm nô m oyañ. Ma Wapômbêñ anêñ abô atu ba habutiñ haviñ Ablaham habitak hatôm yavoyav oyañ. ¹⁵ *Ek malê nena balabuñ hathak havôv Wapômbêñ anêñ lamanin halêm hadêñ avômalô takatu ba miñ esopa ami. Balabuñ mi, ma tem namô balabuñ lu aisê?

¹⁶ *Aêñ ba avômalô ewa nô m takatu ba Wapômbêñ habutiñ abô hathak anêñ anôñ hathak iniñ êvhaviñ. Ba intu hathak anêñ wapôm ma Wapômbêñ hadum nô m êñ. Ma Wapômbêñ hik anêñ abô habutiñ haviñ Ablaham loñ hathak anêñ limi sapêñ atu ba êvhaviñ, avômalô Israe l takatu ba bôk ewa anêñ balabuñ lôk avômalô loñ buyañ haviñ. Ba intu yani ma bumalô ek alalô lôkthô. ¹⁷ Hatôm abô atu ba Wapômbêñ bôk hanañ ba eto nena,

“Lêk yahatak o ek umbitak avômalô lodôñlodôñ iniñ lim.” *Môñ Anôñ 17:5*

Abô êñ ma avanôñ hêk Wapômbêñ ma. Ablaham hêvhaviñ yani atu ba hathak hêv lôkmala hadêñ nê ñama ma hathak halam nômkama takatu ba miñ hamô ami, ma lôkthô ibitak aêñ.

¹⁸ Avômalô sapêñ leñinhabi nena nô m êñ miñ hatôm imbitak ami. Ma donjom Wapômbêñ hik vuliñ leñsawa thô hadêñ yani ba hanañ,

“Anêm libumi tem nimbitak aêñ.” *Môñ Anôñ 15:5*

Ma Ablaham hêvhaviñ ba hêv ma ba intu habitak lodôñlodôñ iniñ lambô.

¹⁹ *Ablaham hayala nena yani anêñ sondabêñ hatôm 100 ba lêk liñkupik hayalôv. Ma Sala liñkupik bôk hayalôv aêñ iyom. Ma donjom nô m êñ miñ hatauviñ anêñ hêvhaviñ ami. Mi, havalon loñ lôklokwañ. ²⁰ Ma miñ hawa auk ju hathak abô atu ba Wapômbêñ havak haviñ yani ami. Mi, anêñ hêvhaviñ halumbak bêñ ba hêv

athêñ lôkmañgiñ hadêñ Wapômbêñ. ²¹ Yani hayala yôv nena Wapômbêñ hatôm indum êtôm atu ba bôk habutiñ. ²² Ba intu

“Wapômbêñ halam yani nena anyô thêthôñ.” *Môñ Anôñ 15:6*

²³⁻²⁴ Ma abô atu ba eto nena “halam yani nena anyô thêthôñ,” miñ hathak Ablaham iyom ami. Mi, eto hathak alalô takatu ba êvhaviñ Wapômbêñ atu ba hik alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu liñ hêk ñama. Ba intu halam alalô lôkthô atu ba aêvhaviñ nena nê thêthôñ.

²⁵ *Yisu êñ intu Wapômbêñ hatak ek ema esak alalôaniñ kambom ma hik liñ hathak loñbô ek êpôpêk loñôndê ek alalô nambitak thêthôñ.

5

Alalô lêk amô labali haviñ Wapômbêñ

¹ Alalô aêvhaviñ ba Wapômbêñ halam alalô nena avômalô thêthôñ. Aêñ ba lêk amô labali haviñ Wapômbêñ hathak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi.

² Hathak aêvhaviñ ma yani hawa alalô ba hadô hamô Wapômbêñ anêñ wapôm kapô atu ba êntêk lêk amô. Ma alalô aêv maleñiñ lôk leñinmavi ek namô Wapômbêñ anêñ lôkmañgiñ kapô. ³ *Ma aêñ iyom ma alalô leñinmavi esak malaiñ takatu ba hapôm alalô ek malê nena alalô bôk ayala nena malaiñ takêñ tem indum ba alalô namiñ lôklokwañ.

⁴ Ma amiñ lôklokwañ, êñ ma hik thô nena alalô amô malaiñ takêñ lu. Ma amô malaiñ takêñ lu, êñ ma havatho alalô loñ ek nanêm maleñiñ. ⁵ Ma aêv maleñiñ êñ miñ hatôm indum alalô kapôlôñiñ malaiñ ami. Mi, Wapômbêñ bôk hangasô anêñ lahaviñ halôk alalô kapôlôñiñ hathak anêñ Lovak Mathen atu ba hêv hadêñ alalô.

⁶ Nodañô. Bôk alalô lokwañ mi ba apôlik hathak Wapômbêñ ma hadêñ anêñ waklavôñ atu ba yanida hatak ma hêv Yisu halêm ba hama hathak alalô. ⁷ Hatôm anyôla ema ek enja

* **4:15:** Lom 3:20; 5:13 * **4:16:** Gal 3:7 * **4:19:** Stt 17:17 * **4:25:** Ais 53:4-5 * **5:3:** Jem 1:2-3; 1Pi 1:5-7

anyô thêthôn̄ yan̄ anê̄n̄ lōn̄ e? Injo, betha wakla intu anyô yan̄ hêv anê̄n̄ lôkmala ek nê̄m anyô mavi yan̄ sa la. ⁸ *Ma dōntom Wapômbê̄n̄ hik anê̄n̄ lahavīn̄ alalô thô aê̄ntêk. Alalô adum kambom denān̄ ma Kilisi hêv anê̄n̄ lôkmala ba hama ek alalô. ⁹ *Ma lêk Wapômbê̄n̄ halam alalô nena thêthôn̄ hathak Yisu anê̄n̄ thalalēn̄. Aê̄n̄ ba intu nayala nena hathak yani ma tem nê̄m alalô vê ê̄njêk anê̄n̄ lamanīn̄. ¹⁰ Sêbôk ma alalô lôk Wapômbê̄n̄ apôlik hathak i, ê̄n̄ ma hapesān̄ abô havīn̄ alalô hathak Nakadūn̄ anê̄n̄ n̄ama ek nambitak anê̄n̄ nê̄ môlô. Ma lêk alalô ma anê̄n̄ nê̄ môlô ba intu ayala katô nena tem nê̄m alalô bulubīn̄ esak anê̄n̄ lôkmala. ¹¹ Ma nô̄m mavi yan̄ ma aê̄ntêk. Hathak Anyô Bê̄n̄ Yisu Kilisi ma alalô abitak Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ nê̄ môlô ba intu alalô athak len̄īn̄ mavi anô̄n̄ hathak Wapômbê̄n̄.

Nama halêm anê̄n̄ Adam ma lôkmala halêm anê̄n̄ Kilisi

¹² *Kambom halêm pik hathak anyô dōntom iyom ma n̄ama halêm pik hathak kambom. Avômalô pik lôkthô idum kambom ba intu n̄ama hapôm sapê̄n̄. ¹³ *Abô balabūn̄ mi denān̄ ma kambom bôk hamô pik yôv. Ma Wapômbê̄n̄ mīn̄ hakatūn̄ avômalô inīn̄ kambom tomtom ami ek malê nena balabūn̄ mi denān̄. ¹⁴ Avômalô takatu ba even̄ Adam yam ba hi hayô waklavô̄n̄ Wapômbê̄n̄ hêv balabūn̄ hadê̄n̄ Mose ma mīn̄ ê̄mô balabūn̄ lu hatôm Adam ami. Ek malê nena thêlô mīn̄ ê̄mô balabūn̄ kapô ami. Ma dōntom n̄ama hayabīn̄ thêlô sapê̄n̄.

Ma Adam ma hatôm anyô yan̄ atu ba havēn̄ yam anê̄n̄ dahô. ¹⁵ Adam ma anyô dōntom, ma dōntom hamô Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ balabūn̄ lu ba avômalô bê̄n̄ anô̄n̄ ema. Ma Yisu Kilisi, yani ma anyô dōntom aê̄n̄ iyom. Ma dōntom hathak yani anê̄n̄ wapôm ma Wapômbê̄n̄ habi anê̄n̄ wapôm

ma hêv līnsīn̄ ek hêv nô̄m mavi hadê̄n̄ avômalô bê̄n̄ anô̄n̄. Ba intu wapôm atu ba Wapômbê̄n̄ hêv ma mīn̄ hatôm kambom atu ba Adam hadum ami. ¹⁶ Avanô̄n̄ bīn̄, wapôm ê̄n̄ lôk kambom ê̄n̄ inīn̄ anô̄n̄ ma yan̄da yan̄da. Kambom anê̄n̄ anô̄n̄ ma aê̄ntêk, Wapômbê̄n̄ hadum abô ba hik kambom ê̄n̄ anê̄n̄ malaīn̄ thô. Ma wapôm anê̄n̄ anô̄n̄ ma aê̄ntêk, hadum nê̄ takatu ba idum kambom lomaloma ibitak thêthôn̄. ¹⁷ Anyô dōntom hadum kambom ba intu n̄ama hayabīn̄ avômalô pik sapê̄n̄ hathak anê̄n̄ kambom. Ma dōntom Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ wapôm ma hamô vulīn̄ ek n̄ama ba intu avômalô takatu ba ewa Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ wapôm atu ba hêv līnsīn̄ tem nimbitalak thêthôn̄. Thêlô tem lovak ek kambom lo n̄ama ma nê̄mô lôkmala ê̄tôm kīn̄ esak anyô dōntom, ôpê̄n̄ ma Yisu Kilisi.

¹⁸ *Aê̄n̄ iyom ma anyô te hadum kambom te ba intu Wapômbê̄n̄ hadum abô hathak avômalô sapê̄n̄ ba hik inīn̄ malaīn̄ thô. Ma dōntom anyô yan̄ hadum nô̄m thêthôn̄ yan̄ ba intu Wapômbê̄n̄ halam alalô sapê̄n̄ nena thêthôn̄ ba hêv lôkmala hadê̄n̄ alalô. ¹⁹ *Avanô̄n̄, anyô te anê̄n̄ lê̄ndô̄n̄ kô̄tô̄n̄ hadum avômalô bê̄n̄ anô̄n̄ ibitalak nê̄ idum kambom. Ma dōntom anyô yan̄ anê̄n̄ halānô̄ abô hadum avômalô bê̄n̄ anô̄n̄ ibitalak thêthôn̄ hêk Wapômbê̄n̄ ma.

²⁰ Wapômbê̄n̄ hêv balabūn̄ ek avômalô neyala nena thêlô̄nīn̄ kambom ma nô̄m kambom anô̄n̄. Ma dōntom inīn̄ kambom habitak bê̄n̄ anô̄n̄, ê̄n̄ ma Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ wapôm halumbak hi ba hi. ²¹ *Sêbôk ma kambom hathak hayabīn̄ avômalô lôkthô ba hêv n̄ama. Ma dōntom lêk ma Wapômbê̄n̄ anê̄n̄ wapôm hayabīn̄ alalô ba halam alalô nena thêthôn̄ ek nê̄m lôkmala atu ba tem ê̄mô ê̄tôm wak nô̄mbê̄n̄ intu sapê̄n̄ hathak alalô̄anīn̄ Anyô Bê̄n̄ Yisu Kilisi anê̄n̄ athê̄n̄.

* 5:8: Jon 3:16; 1Jon 4:10 * 5:9: Lom 1:18; 2:5; Ep 2:3-5 * 5:12: Stt 3:6; Lom 6:23 * 5:13: Lom 4:15 * 5:18: 1Ko 15:22 * 5:19: Ais 53:11 * 5:21: Lom 6:23

6

Kambom anêḡ lōklokwaḡ lēk hēv yak

¹ Mōlōnim auk aisê? Bōk yahato yōv nena avōmalō idum kambom bēḡ anōḡ, êḡ ma Wapōmbēḡ anēḡ wapōm tem indumbak ni ba ni. Aēḡ ba mavi ek alalō nandum kambom lomalama ek Wapōmbēḡ anēḡ wapōm indumbak ni ba ni e? ² Mi anōḡ! Alalō bōk atōm ḡē ḡama ek kambom anēḡ lōklokwaḡ miḡ êmbōv alalō ami ba intu hatōm nandum kambom thêthō e? Mi. ³ *Alalō takatu ba athik ḡaḡ lōk athak doḡtom haviḡ Yisu Kilisi bōk athik hathak anēḡ ḡama haviḡ. Lemimpaliḡ e? ⁴ *Ba intu athik ḡaḡ, êḡ ma hatōm alalō ama ba elav haviḡ Kilisi. Ma hathak ôdōḡ êḡ ma Wapōmbēḡ atu ba bōk hik Kilisi liḡ hēk ḡama hathak anēḡ lōklokwaḡ lōkmaḡḡiḡ lēk hadum aēḡ hadēḡ alalō ek namō imbiḡ lōkmala lukmuk êḡ.

⁵ Alalō bōk athak doḡtom aviḡ Kilisi lōk anēḡ ḡama yōv ba intu avanōḡ biḡ nena tem nasak doḡtom imbiḡ anēḡ haviyō aēḡ iyom. ⁶ *Alalō nayala nena alalōaniḡ kapōlōḡiḡ bō bōk ik vōnō hathak a haviḡ yani ek kambom anēḡ lōklokwaḡ miḡ hatōm eyabiḡ alalō esak loḡbō ami. Ba intu kambom ma miḡ lēk alalōaniḡ alaḡ ami. ⁷ Ek malē nena ôpatu ba bōk hama yōv haviḡ Kilisi ma miḡ hamō kambom anēḡ lōklokwaḡ vibiiḡ ami.

⁸ Avanōḡ biḡ nena alalō bōk ama yōv haviḡ Kilisi ba intu ayala nena tem namō lōkmala imbiḡ yani. ⁹ Kilisi hama vēm ma Wapōmbēḡ hik yani liḡ ba intu alalō nayala nena yani miḡ hatōm ema esak loḡbō ami. ḡama anēḡ lōklokwaḡ ma lēk nōm oyaḡ ek yani. ¹⁰ Yani hama bōlōḡ te iyom ek imbuliḡ kambom anēḡ lōklokwaḡ. Ma lēk hamō lōkmala ek nēm athēḡ lōkmaḡḡiḡ êndēḡ Wapōmbēḡ. ¹¹ *Aēḡ iyom lemimimbi nena lēk atak kambom hatōm ḡē ḡama ma amō lōkmala haviḡ Kilisi ek

nanēm athēḡ bēḡ êndēḡ Wapōmbēḡ. ¹² *Ba intu miḡ notak kambom ek eyabiḡ lemvimkupik ba nosopa anēḡ thethaḡak ami. ¹³ *Wapōmbēḡ bōk hik mōlō liḡ hēk ḡama ba ômō lōkmala. Ba intu nōnēm amda lōk unim kupik lōbōlōbō sapēḡ êndēḡ Wapōmbēḡ ek nindum ku takatu ba thêthōḡ. Ma miḡ notak lemvimkupik bula ek indum kambom anēḡ ku ami. ¹⁴ *Mōlō ômō Wapōmbēḡ anēḡ wapōm kapō ma miḡ ômō balabuḡ vibiiḡ ami. Ba intu kambom miḡ mōlōnim anyō bēḡ hathak loḡbō ami.

Thêthōḡ ma alalōaniḡ alaḡ

¹⁵ Lemimhabi aisê? Alalō amō Wapōmbēḡ anēḡ wapōm kapō ma miḡ amō balabuḡ vibiiḡ ami. Ba intu hatōm nandum kambom thêthō e? Mi anōḡ. ¹⁶ *Ôpatu ba olaḡō anēḡ abō ba osopa, êḡ ma hatōm mōlōnim anyō bēḡ. Ba osopa kambom, êḡ ma kambom hatōm mōlōnim anyō bēḡ ba tem endom mōlō ni ḡama. Ma aēḡ iyom ma olaḡō Wapōmbēḡ anēḡ abō ba osopa, êḡ ma hatōm mōlōnim anyō bēḡ ba tem indum ba mōlō numbitak avōmalō thêthōḡ. ¹⁷ Sēbōk ma kambom ma mōlōnim alaḡ, ma doḡtom Wapōmbēḡ hatak mōlō hamō abō avanōḡ vibiiḡ ba lēk mōlō ôēv kapōlōmim ek olaḡō abō êḡ ba osopa. Hathak nōm êḡ ma nanēm leḡḡimavi êndēḡ Wapōmbēḡ. ¹⁸ Kilisi bōk hēv mōlō vē hēk kambom, mōlōnim alaḡ bō. Ma thêthōḡ lēk habitak mōlōnim alaḡ lukmuk. ¹⁹ Auk êḡ ma malaiḡ ek mōlō avōmalō pik noyala ba intu yahēv liliḡ hathak auk pik. Sēbōk ma mōlō ôēv lemvimkupik bula ek loḡḡōlōḡ imbitak mōlōnim alaḡ ek kambom indumbak ni ba ni. Ma doḡtom lēk ma nōnēm lemvimkupik lōkthō ek thêthōḡ imbitak mōlōnim alaḡ ek êmbōv mōlō ni êndēḡ mathēḡ.

²⁰ Sēbōk ma mōlōnim alaḡ ma kambom. Ba miḡ ômō thêthōḡ anēḡ lōklokwaḡ vibiiḡ ami. ²¹ Ma bōk

* **6:3:** Gal 3:27 * **6:4:** Kol 2:12 * **6:6:** Gal 5:24 * **6:11:** 2Ko 5:15; Gal 2:19 * **6:12:** Stt 4:7

* **6:13:** Lom 12:1 * **6:14:** 1Jon 3:6 * **6:16:** Jon 8:34; 2Pi 2:19

owa anôḡ alêla hêk kambom anêḡ? Mi, nôm takêḡ anêḡ anôḡ ma ḡama iyom ba lêk môlô mama hathak. ²² Ma doḡtom lêk Kilisi hapole môlô vê hêk kambom anêḡ lôklokwaḡ ba Wapômbêḡ lêk habitak môlônim alaḡ. Ba ku êḡ anêḡ anôḡ lêk hadum môlô ubitak mathêḡ ba tem nômô lôkmala êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. ²³ *Avômalô takatu ba idum kambom anêḡ ku tem neja kambom anêḡ vuli, êḡ ma ḡama. Ma doḡtom avômalô takatu ba êmô havinḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi ma Wapômbêḡ tem imbi anêḡ wapôm sam oyaḡ biḡ ba nêḡm lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ êndêḡ i.

7

Lêk asopa loḡôndê lukmuk

¹ Aiyaḡ thêlô, môlô oyala balabuḡ katô ba intu oyala nena balabuḡ hayabiḡ avômalô takatu ba êmô lôkmala iyom. Ma takatu ba bôk ema ma mi. ² Anêḡ ôdôḡ ma hatôm avi atu ba hawa anyô. Thai êmô lôkmala ma balabuḡ havalonḡ thai loḡ. Ma yamalô hama, êḡ ma balabuḡ miḡ havalonḡ yanavi loḡ ami. ³ Aêḡ ba yamalô hamô lôkmala denaḡ ma yanavi hadô ba hi hawa anyô lukmuk, êḡ ma elam yani nena avi sek. Ma doḡtom yamalô hama, êḡ ma balabuḡ miḡ havalonḡ yani loḡ ami ba intu hatôm enja anyô lukmuk ma miḡ nendam yani nena avi sek ami.

⁴ *Aiyaḡ thêlô, môlô ma Kilisi anêḡ liḡkupik. Ba hathak ôdôḡ êḡ, ma oma hathak balabuḡ ek miḡ eyabiḡ môlô ami ek nosak doḡtom imbiḡ anyô yaḡ. Ôpêḡ ma Kilisi, ôpatu ba Wapômbêḡ hik liḡ hêk ḡama. Aêḡ ba môlô ma Kilisi anêḡ ek uḡgwik anôḡ mavi êtôm atu ba Wapômbêḡ lahaviḡ. ⁵ Sêbôk atu ba alalôaniḡ kapôlôḡniḡ bô hayabiḡ alalô ma balabuḡ habisôk ek nandum kambom. Ba intu leḡviḡkupik habi alak ek nandum kambom ba anêḡ anôḡ ma ḡama. ⁶ *Ma doḡtom

lêk alalô ama ek balabuḡ ba intu balabuḡ anêḡ lôklokwaḡ miḡ havalonḡ alalô loḡ hathak loḡbô ami. Ma nandum Wapômbêḡ anêḡ ku ba nasopa loḡôndê lukmuk atu ba Lovak Mathêḡ hik thô hadêḡ alalô. Ma miḡ nasopa balabuḡ atu ba bôk eto anêḡ loḡôndê ami.

Balabuḡ hik kambom thô

⁷ *Aêḡ ba intu yahananḡ nena balabuḡ ma nôm kambom e? Mi anôḡ. Balabuḡ mi, ma tem yayala kambom aisê? Balabuḡ te hananḡ aêntêk, “Miḡ malemkilik esak anyô yaḡ anêḡ nômkama ami.” Hathak abô êḡ iyom, yahayala nena yamalenḡkilik hathak avômalô vi iniḡ nômkama, êḡ ma kambom. ⁸ Ma doḡtom kambom hawa balabuḡ êḡ ba habisôk ek yamalenḡkilik esak avômalô vi iniḡ nômkama lomaloma. Balabuḡ mi, ma kambom anêḡ lôklokwaḡ ma mi hatôm ḡama. ⁹ Sêbôk atu ba yahathôḡ balabuḡ paliḡ, êḡ ma yahasonḡ nena ya ma anyô lôkmala. Ma doḡtom balabuḡ halêm, êḡ ma hatôm kambom hawa anêḡ lôkmala hathak loḡbô ba intu yahayala nena ¹⁰ ya hatôm anyô ḡama. Aêḡ ba yahasonḡ nena balabuḡ tem nêḡm lôkmala êndêḡ ya. Ma doḡtom mi, hêv ḡama hadêḡ ya. ¹¹ *Kambom hawa balabuḡ ba hasau ya hathak ek yandum kambom ek injik ya vônô. ¹² *Aêḡ ba nananḡ aisê esak abô balabuḡ? Balabuḡ ma nôm kambom e? Mi, Wapômbêḡ anêḡ balabuḡ ma mathêḡ lôk thêthôḡ ma mavi.

¹³ Aêḡ ba nananḡ nena nôm mavi êḡ hik ya vônô e? Mi anôḡ! Kambom da hawa nôm mavi êḡ ba hadum ek injik ya vônô esak. Ba intu ayê nena kambom ma nôm ôvathek anôḡ.

¹⁴ Alalô nayala nena balabuḡ halêm anêḡ Lovak Mathêḡ, ma doḡtom yada ma anyô pik ba kambom ma yenaḡ alaḡ ba yahadum ku hamô yani vibiḡ. ¹⁵ *Miḡ yahayala

* 6:23: Lom 5:12,15 * 7:4: Lom 6:2,11 * 7:6: Lom 6:4; 8:2 * 7:7: Kis 20:17; Lo 5:21 * 7:11: Stt 3:13 * 7:12: 1Ti 1:8 * 7:15: Gal 5:17

nôm atu ba yahadum ami. Malêla takatu ba yalenhavin yandum ma miñ yahadum ami. Ma malêla takatu ba yahapôlik, êñ ma yahathak yahadum. ¹⁶ Yahadum kambom atu ba yahapôlik hathak, êñ ma hik thô nena yenañ auk halôk hathak balabuñ anêñ auk lôk hayala nena balabuñ ma nôm mavi. ¹⁷ Kambom atu ba hamô yakapôlôn iyom intu havôv ya ek yandum kambom. Ma miñ yenañ auk havôv ya ek yandum kambom takêñ ami. ¹⁸ Yalenhavin yandum malê atu ba mavi, ma doñtom miñ yahatôm yandum ami. Ba intu yahayala nena nômla mavi te miñ hêk yakapôlôn bô ami. ¹⁹ Nôm mavi atu ba yalen hik ya hathak ek yandum ma miñ yahadum ami. Ma kambom takatu ba yahadô, êñ ma yahadum havôhi thêthô. ²⁰ Avanôn, nôm kambom takatu ba yahadô yandum ma yahathak yahadum, ba intu hik thô nena yada miñ yahadum ami. Mi, kambom takatu ba hamô yakapôlôn da intu hadum nôm êñ.

²¹ Aêñ ba avanôn biñ nena wak nômbêñ atu ba yalenhavin yandum mavi ma kambom hamiñ ya loñ siñ. ²² Ya dahôlôn lamavi hathak Wapômbêñ anêñ balabuñ, ²³ *ma doñtom lôklokwan yan da hadum ku hathak yalenvin kupik ba hik vovak hadêñ balabuñ atu ba yalenhavin yasopa. Lôklokwan êñ ma kambom anêñ ba lovak ek yalenhavin atu ba havalon ya ek yandum anêñ ku. ²⁴⁻²⁵ *Aêñ ba yenañ auk ma aêntêk. Yalenhavin Wapômbêñ anêñ balabuñ imbitak yenañ alañ, ma doñtom yakapôlôn bô hathak hadum ba kambom habitak yenañ alañ. Ai, malain êñ habulin ya kambom anôn! Yalenvin kupik hathak hadum kambom ba intu havôv ya hi loñondê ñama. Opalê intu hatôm nêma ya sa? Wapômbêñ hathak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi iyom intu hatôm nêma ya vê êñjêk kambom anêñ lôklokwan,

ba intu yahanan yalenmavi hadêñ Wapômbêñ.

8

Lêk asopa Lovak Mathen anêñ loñondê lukmuk

¹ Abô takatu ba bôk yahanan yôv anêñ ôdôn ma aêntêk. Wapômbêñ tem miñ indum abô ba nêma malain êndêñ avômalô takatu ba êmô havin Yisu Kilisi ami. ² Ek malê nena hathak Yisu Kilisi anêñ ku, ma Lovak Mathen atu ba hêv lôkmala anêñ lôklokwan hêv alalô vê hêk kambom anêñ lôklokwan atu ba havôv alalô hi ek nama. ³ Alalôaniñ kapôlônin bô miñ hatôm esopa balabuñ ami ba intu balabuñ êñ miñ hatôm nêma alalô vê êñjêk kambom anêñ lôklokwan ami. Ma doñtom Wapômbêñ da hadum nôm êñ hathak hêv Nakadun halêma hatôm anyô pik atu ba hadum kambom. Ma hêv yani hatôm da hathak alalôaniñ kambom ba hawa anêñ vovan. ⁴ *Yani hadum aêñ ek balabuñ injik anêñ anôn imiñ alalô atu ba asopa Lovak Mathen anêñ loñondê ma miñ kapôlônin bô anêñ loñondê ami.

⁵ Avômalô takatu ba êmô kapôlônin bô vibin ethak leñinhabi auk takatu ba kapôlônin bô lahavin. Ma doñtom avômalô takatu ba êmô Lovak Mathen vibin ethak leñinhabi auk takatu ba Lovak Mathen lahavin. ⁶ Ma avômalô takatu ba iniñ auk hasopa kapôlônin bô anêñ auk tem nema. Ma doñtom avômalô takatu ba iniñ auk hasopa Lovak Mathen anêñ auk tem neja lôkmala ba nêma labali. ⁷ Avômalô takatu ba evalon kapôlônin bô miñ hatôm nesopa Wapômbêñ anêñ balabuñ ami. Ba intu miñ esopa ami ba iniñ auk hapôlik hathak yani. ⁸ Ma avômalô takatu ba kapôlônin bô hayabin i miñ hatôm nindum Wapômbêñ lamavi ami.

⁹ *Ma doñtom môlônim kapôlômim bô miñ hayabin môlô ami ma mi. Wapômbêñ anêñ Lovak Mathen

* 7:23: Gal 5:17; 1Pi 2:11 * 7:24-25: 1Ko 15:57 * 8:4: Gal 5:16,25 * 8:9: 1Ko 3:16; 12:3

da intu hamô mólô kapólômim ba hayabiñ mólô. Ma avômalô takatu ba Kilisi anêñ Lovak Mathen mi, thêlô êñ intu miñ yani anêñ ami. ¹⁰*Udum kambom ba intu unim kupik tem ema. Ma doñtom Kilisi hamô mólô kapólômim ba bôk ubitak avômalô thêthôn yôv. Aêñ ba dahólômim lêk hawa lôkmala anôn yôv. ¹¹Wapômbên bôk hik Yisu Kilisi liñ hêk ñama. Ma anêñ Lovak Mathen hamô mólô kapólômim, ba hathak Lovak Mathen anêñ ku ma Wapômbên tem nêñ lôkmala êndên kupik atu ba tem ema aêñ iyom.

Lovak Mathen hadum ba alalô abitak Wapômbên nali

¹²Aêñ ba aiañ thêlô, alalôaniñ ku hêk ek nasopa Lovak Mathen anêñ auk ma miñ nasopa kapólôñiñ bô anêñ auk esak loñbô ami. ¹³*Mólô osopa unim kapólômim bô anêñ auk, êñ ma tem noma. Ma doñtom uik kambom atu ba kapólômim bô lahaviñ vônô hathak Lovak Mathen, êñ ma tem nôñ lôkmala. ¹⁴Wapômbên anêñ avômena ma avômalô takatu ba Lovak Mathen halom i. ¹⁵*
Wapômbên hêv anêñ Lovak Mathen hadên alalô. Ma Lovak Mathen hadum ek alalô nambitak Wapômbên da anêñ avômena ba intu alañ nena, “Aba, Wakamik!” Ma miñ hatak alalô hamô yani vibiñ ek nakô esak loñbô ami. ¹⁶*Ma Lovak Mathen hathak hik alalôaniñ auk loñ nena alalô ma Wapômbên anêñ avômena anôn. ¹⁷Alalô ma Wapômbên anêñ avômena ba intu tem alalô naja nôñ mavi takatu ba yani bôk habutiñ haviñ anêñ avômalô. Avanôn, tem naja nôñ mavimavi takên anêñ Wapômbên imbiñ Kilisi. Ma lêk awa vovañ hatôm yani bôk hawa, êñ ma tem naja athên lôkmañiñ imbiñ yani.

Lôkmañiñ tem imbitak emben yam

* **8:10:** Gal 2:20 * **8:13:** Gal 6:8; Kol 3:5 * **8:15:** 2Ti 1:7 * **8:15:** Gal 4:5-7; ALK 21:7 * **8:15:** ‘Aba’ anêñ ôdôn nena ‘wakamik’ hathak Abô Alam. Nôñgô Mak 14:36. * **8:16:** 2Ko 1:22 * **8:20-21:** Stt 3:17-19 * **8:23:** 2Ko 5:2-4

¹⁸Avanôn, Wapômbên tem injik anêñ lôkmañiñ thô ek namô kapô. Ba intu yalenñhabi nena malaiñ loma-loma takatu ba lêk hapôm alalô, êñ ma nôñ oyañ lôkthô. ¹⁹Nômkama sapên atu ba Wapômbên hapesañ ma êvson ba eyabiñ ek nêgê waklavôn atu ba tem yani injik anêñ avômena thô. ²⁰⁻²¹*Ek malê nena nômkama pik sapên lêk êmô mayaliv. Wapômbên habuliñ hathak Adam anêñ kambom ba hêv malaiñ hadên nôñ takên. Ma nôñ takên miñ leñiñhaviñ aên ami. Nômkama takatu ba hapesañ lêk epalê ba hatôm êmô koladôn. Ma doñtom wak te tem nêñ nôñ takên vê êñjêk koladôn êñ ba nede yaiñ imbiñ Wapômbên anêñ avômena takatu ba êmô anêñ lôkmañiñ kapô. Ba intu nômkama lôkthô lêk êv maleñiñ.

²²Alalô ayala nena nômkama sapên atu ba Wapômbên bôk hapesañ ma lôkthô lêk elañ ba elom even hatôm avi lavuvi ek embathu aleba lêk. ²³*Vovañ êñ lêk hapôm alalô haviñ ma miñ nômkama iyom ami. Wapômbên bôk hêv Lovak Mathen yôv hatôm nôñ mavi môn hadên alalô. Ba intu alalôaniñ kapólôñiñ halañ ba halom haveñ ba hayabiñ wak atu ba alalô tem nambitak êtôm Wapômbên da anêñ avômena anôn lôk nêñ kupik lukmuk êndên alalô. ²⁴Avanôn, Wapômbên bôk hêv alalô bulubiñ yôv, ma doñtom miñ alalô ayê balabuñ anêñ anôn sapên hathak maleñiñ ami denañ. Ba intu aêv maleñiñ ba ayabiñ anêñ anôn. Avômalô miñ ethak eyabiñ nôñ takatu ba bôk ewa yôv ami. Mi. ²⁵Ma aên iyom ma alalô aêv maleñiñ hathak nôñ takatu ba miñ bôk ayê ami denañ. Ba intu amô maliñyaô ba ayabiñ.

²⁶Ma Lovak Mathen hathak hêv alalô sa haviñ. Alalô lokwañ mi ba athôn nena nateñ mek aisê. Êñ ma Lovak Mathen da hêv alalô sa ba hateñ

mek hatôm kapô halan iyom ma abô mi. ²⁷ *Ma Wapômbênj atu ba hayala kapôlônjinj sapênj halanô ba hayala Lovak Mathenj anênj mek ênj. Ek malê nena Lovak Mathenj hatenj mek ek avômalô mathenj hatôm Wapômbênj anênj lahavinj.

Avômalô takatu ba Wapômbênj halam tem nêtôm Kilisi

²⁸ *Alalô ayala nena Wapômbênj hathak hawa nômkama nômbênj atu ba habitak ba hadum ek nôm mavi imbitak ek avômalô takatu ba lenjinj havinj yani. Thêlô ma yani bôk halam i yôv hatôm yanida anênj lahavinj. ²⁹ *Sêbôk atu ba mônj anônj ma Wapômbênj bôk hayala i yôv ba habi banj hayôhêk i ek nimbitak êtôm yanida Nakadunj Kilisi. Hadum aênj ek Kilisi imbitak anyô mônj ek iviyanj lôk livi nômbênj atu ba evenj yam. ³⁰ Ma avômalô takatu ba bôk habi banj hayô hêk i yôv intu halam i havinj. Ma takatu ba bôk halam i yôv ma hayê i nena nê thêthônj havinj. Ma takatu ba bôk hayê i nena thêthônj ma tem nê deda lôkmanjinj êndênj i imbinj.

Nômlate minj hatôm nê alalô vé ênjêk Wapômbênj anênj lahavinj ami

³¹ *Aênj ba alalô nananj aisê esak nômlate takatu ba Wapômbênj hadum? Yani haminj havinj alalô, ênj ma opalê hatôm êmô alalô lu? Mi anônj! ³² Wapômbênj hatak Nakadunj halôk nê kambom bahejinj ba hama hathak alalô sapênj ma minj havasinj ami. Aênj ba intu nayala nena tem injik anênj lawapôm sam ba nêmlate mek lomalom a eyô êmô lonj imbinj ek nêmlate alalô sa. ³³ *Wapômbênj da bôk habi banj hayôhêk alalô yôv. Ba intu opalê hatôm enanj alalôaninj kambom bênj? Mi anônj, Wapômbênj da bôk halam alalô yôv nena thêthônj! ³⁴ Ba intu opalêla tem nenanj nena alalô naja kambom anênj vovanj? Mi anônj. Ek malê nena Yisus Kilisi atu ba bôk hama ma haviyô hathak lonjô ba

lêk hamô Wapômbênj banj vianônj ba hathak hananj hik lambô linj ek nêmlate alalô sa.

³⁵ Malê te hatôm êmbôv alalô vé ênjêk Kilisi anênj lahavinj alalô? Malainj lomalom lôk vovanj ma avômalô ethanj alalô lôk bôm bênj lôk amô thavuthinj hathak nômkama ma kambom takatu idum ek nijik alalô vônô mena ele alalô vônô hathak binj, nômlate takênj hatôm êmbôv alalô vé e? Mi anônj! ³⁶ Hatôm bôk eto nena,

“Yêlô ma anêmlate avômalô ba intu ethak idum ek nijik yêlô vônô wak nômbênj intu.

Yêlô hatôm boksipsip atu ba evalonj ek nijik vônô.” *Kapya Yenj 44:22*

³⁷ Ma donjom malainj takênj minj hatôm êmô alalô lu ami. Mi, hathak Kilisi atu ba lahavinj alalô, alalô lovak ba ik nômlate takênj sapênj sesonj.

³⁸ Yenanj auk thekthek nena nômlate minj hatôm êmbôv alalô vé ênjêk Wapômbênj anênj lahavinj ami. Mi anônj! Alalô ama mena amô lôkmala, mena anjela la lôk ngôk la, mena nômlate takatu ba lêk hamô mena tem nimbitak embenj yam, mena lôklokwanj la, ³⁹ mena nômkama vulinj lôk nômkama vibinj, mena nômlate atu ba Wapômbênj hapesanj tem nêmlate alalô vé ênjêk Wapômbênj anênj lahavinj atu ba halêmlate anênj alalôaninj Anyô Bênj Yisus Kilisi e? Mi anônj!

9

Pol lahiki hathak avômalô Israel

¹ Yahamô havinj Kilisi ba intu abô alêla takatu ba tem yananj ma avanônj iyom. Minj yahasau môlô ami. Mi, yenanj auk ma Lovak Mathenj hik lonj havinj. ² Wak nômbênj intu ma yakapôlônj malainj kambom ba vovanj bênj halinj ya ³ *hathak yenanj avômalô, thêlô ma yêlô ôdônj te iyom. Yalenj havinj thêlô nêmlate imbinj ek Wapômbênj nêmlate thêlô bulubinj. Hêv thêlô bulubinj, ênj ma hatôm nêmlate ya vé

* 8:27: Sng 139:1 * 8:28: Ep 1:11 * 8:29: Kol 1:18; Hib 1:6 * 8:31: Sng 118:6 * 8:33: Ais 50:8-9 * 9:3: Kis 32:32 * 9:4: Kis 4:22; Sng 147:19; Lom 15:8; Hib 9:5

ênjêk Kilisi ba imbi ya êndôk loŋ atum ek nê m thêlô sa. ⁴ *Yahanaŋ hathak avômalô Israe l iyom. Wapômbêŋ bôk halam i yôv ek nimbitak anêŋ avômena ma hik anêŋ lôkmanŋiŋ thô hadêŋ i. Ma havak tabô lôk habutiŋ abô haviŋ iniŋ limi. Ma hêv balabuŋ lôk hadôŋ i ek nê nê m yeŋ êndêŋ yani. ⁵ Iniŋ limi bôbô ma nê lôk athêŋ bêŋ. Ma Kilisi halê m pik hatô m anyô ba habitak anêŋ iniŋ thalaleŋ. Yanida ma Wapômbêŋ ma nômkama lôkthô anêŋ alaŋ. Nambô anêŋ athêŋ esak leŋ êtô m wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

Wapômbêŋ anêŋ loŋôndê halam anêŋ avômalô

⁶ Wapômbêŋ bôk havak abô haviŋ avômalô Israe l. Ma lêk Israe l bêŋ anôŋ êdô Kilisi, ma donŋtom Wapômbêŋ anêŋ abô miŋ hêv yak ami. Ek malê nena avômalô takatu ba ibitak anêŋ Israe l, vi atu ba Wapômbêŋ halam iyom intu Israe l anôŋ ma vi ma mi. ⁷ Ma aêŋ iyom ma limi lukmuk takatu ba ibitak anêŋ Ablaham ma miŋ Ablaham nali sapêŋ ami. Mi, vi atu ba ibutiŋ abô hathak iyom intu nali anôŋ ma vi atu ba mi ma mi. Hatô m Wapômbêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Ablaham nena,

“Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môŋ Anôŋ 21:12*

⁸ *Abô êŋ anêŋ ôdôŋ nena avômena takatu ba Wapômbêŋ habutiŋ abô hathak iyom intu ba Wapômbêŋ anêŋ nali. Ma avômena takatu ba Ablaham habi vê, thêlô ma miŋ Ablaham nali anôŋ ami. ⁹ Abô êŋ ma hatô m abô atu ba bôk ibutiŋ ba hanaŋ,

“Sondabêŋ yaŋ endake yahale halê m hathak loŋbô ma Sala tem embathu okna te.” *Môŋ Anôŋ 18:10,14*

¹⁰ Okna êŋ ma bumalô Aisak. Vê m ma hawa Lebeka ba havathu amena lopopek. ¹¹⁻¹² Amena ju êŋ mi denaŋ ma Wapômbêŋ hanaŋ hadêŋ Lebeka aêntêk,

“Amena yaŋ bêŋ tem imbitak yaŋ molok anêŋ anyô ku.” *Môŋ Anôŋ 25:23*

Odaŋô! Amena ju êŋ mi denaŋ ba miŋ idum kambom lo mavi la ami. Ma donŋtom abô êŋ habitak môŋ ba hik thô nena Wapômbêŋ hathak habi baŋ hayôhêk avômalô hatô m yanida anêŋ auk atu ba bôk lahabi. Ma miŋ hathak iniŋ ku ami. Mi, halam i hathak yanida anêŋ lahaviŋ.

¹³ Hatô m bôk eto nena, “Yalenŋhaviŋ Jekop, ma yahadô yaŋ bêŋ Isau”. *Mal 1:2-3*

¹⁴ Aêŋ ba nanaŋ aisê? Wapômbêŋ hadum aêŋ ma miŋ thêthôŋ ami e? Mi anôŋ! ¹⁵ Yani bôk hanaŋ hadêŋ Mose nena,

“Yakapôlôŋ hik ya hathak anyôla, êŋ ma tem yanê m yakapôlôŋ ek ôpêŋ.

Ma yalenŋhaviŋ yanê m anyôla sa, êŋ ma tem yanê m ôpêŋ sa.” *Etak Ijip 33:19*

¹⁶ *Aêŋ ba intu Wapômbêŋ habi baŋ hayôhêk avômalô hathak yanida anêŋ lahiki. Ma miŋ hathak iniŋ ku lôk leŋiŋhaviŋ ami. ¹⁷ Hatô m bôk eto Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ Pelo aêntêk,

“Yahatak o hatô m kiŋ ek yaŋgik yenaŋ lôklokwaŋ thô esak o ek avômalô pik sapêŋ neyala yenaŋ athêŋ.” *Etak Ijip 9:16*

¹⁸ Ba intu Wapômbêŋ lahaviŋ nê m kapô ek anyôla, êŋ ma hêv kapô ek ôpêŋ. Ma lahaviŋ indum avômalô vi leŋôndôŋ kô tôŋ, êŋ ma hadum thêlô leŋôndôŋ kô tôŋ.

¹⁹ Môlô te tem endanô abô êŋ ba enaŋ, “Aisê ka Wapômbêŋ hanaŋ avômalô leŋôndôŋ kô tôŋ iniŋ kambom bêŋ? Thêlô miŋ hatô m netak Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ ba nesopa iniŋ leŋiŋhaviŋ ami, aêŋ e?”

²⁰ *Ma donŋtom o anyô alê ba hôwê Wapômbêŋ anêŋ abô viyaŋ? Hatô m nô m atu ba epesaŋ, enaŋ êndêŋ ôpatu ba hapesaŋ yani nena, “Hopesaŋ ya aêŋ eka?” ²¹ *Ôpatu ba hapesaŋ uŋ

hatôm enja pik tôktôk ba epesan uŋ ek indum ku mavimavi esak lôk epesan uŋ ek indum ku oyaŋ esak imbiŋ e?

²² Ma aêŋ iyom ma Wapômbêŋ da hatôm esopa anêŋ lahaviŋ ba injik anêŋ lôkliŋyak lôk lamaniŋ thô ba imbuliŋ nê takatu ba bôk epesan i yôv ek neja vovaŋ. Ma doŋtom mi, havalon kapô lon ba miŋ habuliŋ nê takêŋ kethen ami. ²³ Yani hadum aêŋ ek injik anêŋ lôkmaŋgiŋ anôŋ thô êndêŋ avômalô ôdôŋ yaŋ atu ba lahiki hathak. Yani bôk hapesan i yôv ek nêma anêŋ lôkmaŋgiŋ êndêŋ i. ²⁴ Avômalô takêŋ ma alalô takatu ba Wapômbêŋ bôk halam yôv, avômalô Israeŋ lôk avômalô lon buyaŋ haviŋ. ²⁵ Hathak avômalô lon buyaŋ ma Wapômbêŋ bôk hanaŋ hadêŋ Hosea nena,

“Avômalô takatu ba miŋ yenaŋ ami ma tem yandam i nena ‘yenaŋ avômalô’.

Ma avômalô takatu ba miŋ yalenhaviŋ i ami ma tem yandam i nena ‘avômalô takatu ba yalenhaviŋ videdaŋ.’” *Hosea 2:23*

²⁶ Lôk hanaŋ nena,

“Lon atu ba bôk yahanaŋ hadêŋ thêlô nena, ‘Môlô ma miŋ yenaŋ avômalô ami’, lon êŋ ma tem nendam thêlô nena, ‘Wapômbêŋ Lôkmala anêŋ nali.’” *Hosea 1:10*

²⁷ Ma hathak avômalô Israeŋ ma plopêt Aisaia bôk halaŋ nena,

“Avômalô Israeŋ ma hatôm thathe ŋgwêk daŋ, ma doŋtom Anyô Bêŋ tem nêma auviŋna iyom bulubiŋ.

²⁸ Ek malê nena Anyô Bêŋ tem esopa anêŋ indum abô esak avômalô pik sapêŋ ba injik daŋ siŋ kethen oyaŋ.” *Aisaia 10:22-23*

²⁹ Abô êŋ ma hatôm abô yaŋ atu ba Aisaia bôk hatô nena,

“Anyô Bêŋ Lôklokwaŋ Lôkthô Anêŋ Ôdôŋ miŋ hadô alalô doho ek namô lôkmala ami,

êŋ ma alalô lôkthô tem nambitak vonŋgovaŋ oyaŋ êtôm Sodom lo Gomola.” *Aisaia 1:9*

Avômalô Israeŋ miŋ esopa lonôndê êvhaviŋ ami

³⁰ Aêŋ ba alalô nanaŋ aisê? Avômalô lon buyaŋ miŋ idum ek nimbitak thêthôn ami, ma doŋtom ibitak thêthôn hathak iniŋ êvhaviŋ.

³¹ Ma avômalô Israeŋ esopa balabuŋ ek nimbitak thêthôn, ma doŋtom miŋ ibitak thêthôn ami. ³² Eka? Thêlô eson nena tem nimbitak thêthôn esak iniŋ ku esopa balabuŋ ma miŋ hathak iniŋ êvhaviŋ ami. Thêlô evak valu vuviyathiŋ atu silili ba habi i pônêŋ. ³³ Hatôm bôk eto nena,

“Odaŋô! Yahatak valu yaônate hamô Saion ek ende anyô liliŋ ba imbi i pônêŋ

lôk valu bêŋ te ek nembak silili ba nênem yak.

Ma avômalô takatu ba êvhaviŋ yani tem miŋ nênem mama êndêŋ i ami.” *Aisaia 8:14; 28:16*

10

Israeŋ miŋ eyala Wapômbêŋ anêŋ lonôndê ek nimbitak thêthôn ami

¹ Aiyaŋ thêlô, yakapôlôn lahaviŋ yenaŋ avômalô Israeŋ nêpôm Wapômbêŋ anêŋ bulubiŋ ba intu yahaten mek ek thêlô. ² Yahanaŋ avanôn nena thêlô ethak lôklokwaŋ ek nesopa Wapômbêŋ, ma doŋtom miŋ eyala lonôndê êŋ katô ami. ³ Thêlô miŋ eyala lonôndê atu ba Wapômbêŋ bôk hapôpêk ek endam avômalô nena thêthôn ami. Mi, esopa thêlôda iniŋ lonôndê ek nimbitak thêthôn. Ba intu miŋ êwê Wapômbêŋ anêŋ lahaviŋ êŋ vibiŋ ami. ⁴ Kilisi ma balabuŋ anêŋ daŋ ba intu avômalô takatu ba êvhaviŋ yani ibitak thêthôn hêk Wapômbêŋ ma.

⁵ Mose bôk hatô abô hathak lonôndê balabuŋ atu ba avômalô nesopa ek nimbitak thêthôn ma aêntêk, “Nê takatu ba esopa abô balabuŋ dedaŋ mavi ma miŋ êv yak

hathak bute ami intu tem neja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*

⁶ Ma doɲtom loɲôndê atu ba avômalô nimbatak thêthôn esak nênemimbiɲ ma miɲ malaiɲ hatôm loɲôndê ne-sopa abô balabuɲ ami, ma mi. Hatôm bôk eto nena,

“Môlô miɲ nosoɲ nena unim ku bêɲ hêk ek nosak leɲ ba unu ami.”

Lo 30:12

Mi, Kilisi bôk halêm yôv ba intu notak auk êɲ. ⁷ Ma hatôm bôk eto nena,

“Môlô miɲ nosoɲ nena unim ku bêɲ hêk ek unu loɲ ɲama ami.” *Lo*

30:13

Mi, Wapômbêɲ bôk hik yani liɲ yôv hêk loɲ ɲama ba intu notak auk êɲ. ⁸ Loɲôndê nanênemimbiɲ miɲ hanaɲ hathak nandum ku takêɲ ami. Mi, hanaɲ nena,

“Wapômbêɲ anêɲ abô lêk habobo môlô ba hamô vemimbôlêk lôk kapôlômim yôv.” *Lo 30:14*

Abô nênemimbiɲ êntêk intu yêlô athak ananɲ hadêɲ môlô. ⁹ Aêntêk nena honanɲ bêɲ hale vembôlêk nena, “Yisu ma Anyô Bêɲ” lôk hôêvhaviɲ hêk kapôlôm nena Wapômbêɲ hik yani liɲ hêk ɲama, êɲ ma Wapômbêɲ tem nênm o bulubiɲ. ¹⁰ Ek malê nena hêk kapôlônɲ ma avômalô ethak êvhaviɲ ba Wapômbêɲ halam i nena ɲê thêthôn. Ma hale veɲɲbôlêk ma avômalô ethak enanɲ iniɲ êvhaviɲ bêɲ ba Wapômbêɲ hêv i bulubiɲ.

¹¹ Hatôm Wapômbêɲ anêɲ kapya bôk hanaɲ nena,

“Opalêla takatu ba êvhaviɲ yani ma tem miɲ nênem mama êndêɲ i ami.” *Aisaia 28:16*

¹² *Anyô Bêɲ doɲtom êɲ iyom intu avômalô pik sapêɲ iniɲ Anyô Bêɲ. Ba intu abô êɲ hanaɲ hathak avômalô sapêɲ, avômalô Israeɲ lôk avômalô loɲ buyanɲ haviɲ. Ma takatu ba elam yani ma hathak hêv anêɲ wapôm anônɲ hadêɲ i. ¹³ *Hatôm bôk eto nena,

“Lôkthô atu ba elam Anyô Bêɲ anêɲ athêɲ ma tem neja bulubiɲ.”

Joel 2:32

* **10:12:** Ap 15:9 * **10:13:** Jol 2:32

¹⁴⁻¹⁵ Avômalô takatu ba miɲ êvhaviɲ Anyô Bêɲ ami ma tem nendam yani aisê? Môɲ ma nanênm anyô ek enanɲ Abô Mavi êɲ bêɲ. Ma hanaɲ bêɲ ba elanô, êɲ ma tem nênemimbiɲ ba nendam yani ek nênm thêlô bulubiɲ. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba elanô Abô Mavi, thêlô êbôï hathak ɲê takatu ba ewa abô êɲ ba êyô enanɲ.” *Ai-saia 52:7*

¹⁶⁻¹⁷ Aêɲ ba avômalô ethak elanô abô hathak Kilisi vêm ka êvhaviɲ Abô Mavi takatu ba elanô. Ma doɲtom avômalô Israeɲ naju iyom ewa Abô Mavi êɲ thô. Hatôm bôk Aisaia hanaɲ,

“Anyô Bêɲ, opalê hêvhaviɲ abô takatu ba yêlô ananɲ hadêɲ i? Mi la.” *Aisaia 53:1*

¹⁸ Ma malê te hapôm Israeɲ ba thêlô bêɲ anônɲ miɲ êvhaviɲ ami? Thêlô miɲ elanô Abô Mavi ami e? Mi, bôk elanô yôv. Hatôm bôk eto nena,

“Abô êɲ bôk havenɲ mayaliv ba hi hayô pik anêɲ danɲ.” *Kapya Yeɲ 19:4*

¹⁹⁻²¹ Avanônɲ, Israeɲ elanô, ma doɲtom êthôn anêɲ ôdônɲ paliɲ e? Mi, thêlô bôk elanô ba eyala yôv ma doɲtom miɲ êvhaviɲ ami. Lemimimbi abô atu ba Aisaia bôk hato hathak Israeɲ nena,

“Wak nômbêɲ intu ma yahalek yaba-heɲ hadêɲ môlô,

ma doɲtom môlô ma ɲê auk thek-thek lôk lemimôndônɲ kôtônɲ.”

Aisaia 65:2

Ba intu Wapômbêɲ hanaɲ ba Mose hato aêntêk,

“Tem yanênm mek mavi êndêɲ avômalô athêɲ mi lôk auk mi ek yandum môlô Israeɲ malenɲkilik lôk leɲɲɲanɲa.” *Lo 32:21*

Ma Aisaia miɲ hakô ami ma hanaɲ auk êɲ bêɲ nena,

“Avômalô takatu ba miɲ êbôlênm ya ami intu bôk êpôm ya yôv.

Ma avômalô takatu ba miɲ enanɲ hik ya liɲ ami ma tem yangik ya thô êndêɲ i.” *Aisaia 65:1*

11

Wapômbêḅ miḅ havôliḅ dôḅ ek Israeḅ ami

¹ *Aêḅ ba intu yahanaḅ hik môlô liḅ nena Wapômbêḅ hapôlik ek anêḅ avômalô Israeḅ e? Milôk. Yada ma anyô Israeḅ te ma Ablham anêḅ lim ba yahabitak anêḅ Benjamin anêḅ ôdôḅ ba intu oyala nena Wapômbêḅ miḅ hapôlik ek Israeḅ ami. ² Sêbôk

atu ba môḅ anôḅ ma Wapômbêḅ bôk lahaviḅ thêlô yôv ba intu miḅ hapôlik hathak anêḅ avômalô ami. Lemimimbi Wapômbêḅ anêḅ kapya bu atu ba hanaḅ hathak Elia. Yani hatatale avômalô Israeḅ ba hanaḅ hadêḅ Wapômbêḅ nena,

³ “Anyô Bêḅ, thêlô ik anêḅ plopet pôpônô lôk ik anêḅ loḅ êbôk da pepesa. Ma yada iyom êntêk yahamô denaḅ ba thêlô idum ek nijik ya vônô imbiḅ.” *I Kiḅ 19:10,14*

⁴ Ma doḅtom Wapômbêḅ hanaḅ aisê hadêḅ Elia? Hanaḅ,

“Yahavalon avômalô Israeḅ hatôm 7,000 takatu ba miḅ êv yeḅ hadêḅ Ngôk Baal ami loḅ hatôm yada yenaḅ. Ma miḅ o iyom ami.” *I Kiḅ 19:18*

⁵ Ma lêk aêḅ iyom, Wapômbêḅ hik anêḅ wapôm sam ba halam avômalô Israeḅ auviḅna. ⁶ *Yani habi anêḅ wapôm sam ba halam thêlô. Ma miḅ hathak iniḅ ku ami. Hêv hathak iniḅ ku, êḅ ma miḅ wapôm anôḅ ami.

⁷ Abô êḅ anêḅ ôdôḅ ma aêntêk. Avômalô Israeḅ idum lôklokwaḅ ek nimbitak thêthôḅ êḅjêk Wapômbêḅ ma, ma doḅtom mi. Vi atu ba Wapômbêḅ halam iyom intu ibitak thêthôḅ. Ma vi dedaḅ ma hadum thêlôniḅ auk thektheḅ. ⁸ Hatôm

Wapômbêḅ anêḅ kapya hanaḅ, “Wapômbêḅ bôk hadum ba thêlô leḅviḅmalaiḅ.

Ma bôk hik maleḅniḅ siḅ ek miḅ nêgê ami.

Ma bôk habi leḅôndôḅ siḅ ek miḅ nedaḅô ami.

Ba bôk êmô aêḅ aleba lêk.” *Lo 29:4; Aisaia 29:10*

⁹ Ma hatôm bôk ba Devit hanaḅ hadêḅ Wapômbêḅ hathak avômalô Israeḅ nena,

“Undum nôḅ mavi atu ba thêlô ethak eyaḅ imbitak êtôm adêk ek embalon thêlô loḅ ek nêḅm yak ba neja malaiḅ êtôm iniḅ vuli.

¹⁰ Ômbi thêlô maleḅniḅ siḅ ek miḅ nêgê tak ami, ma wak nômbêḅ intu ma thêlô dômiḅ lokwaḅ da lokbaḅ êḅjêk aêḅ.” *Kapya Yeḅ 69:22-23*

Wapômbêḅ hawa alokwaḅ bomaḅ thaḅaḅ ba hagêgê loḅ haviḅ alokwaḅ yôhôk

¹¹ *Ba intu yahanaḅ hadêḅ môlô hathak Israeḅ aêntêk. Thêlô êv yak ba miḅ hatôm nimbiyô esak loḅbô ami e? Mi anôḅ, tem nimbiyô esak loḅbô. Ma doḅtom hathak iniḅ kambom ma Wapômbêḅ hêv avômalô loḅ buyaḅ bulubiḅ ek batu nêgê ba maleḅniḅkilik esak. ¹² Hathak iniḅ kambom lôk etak Wapômbêḅ ma avômalô pik sapêḅ lôk avômalô loḅ buyaḅ ewa mek mavi. Vêḅ ba ele i liliḅ, êḅ ma oyala nena tem neja mek mavi bêḅ anôḅ êmôḅ ek yaḅ bô.

¹³ Yahato abô êntêk hadêḅ môlô avômalô loḅ buyaḅ. Wapômbêḅ bôk halam ya ek yambitak avômalô loḅ buyaḅ iniḅ aposel ba yaleḅmavi hathak ku êḅ. Ba intu yahadam ku êḅ dedaḅ mavi ¹⁴ ek batu yenaḅ avômalô Israeḅ nêgê nôḅ mavi takatu ba Wapômbêḅ hadum hathak môlô ba maleḅniḅkilik esak ek Wapômbêḅ nêḅ doho bulubiḅ. ¹⁵ Lêk ma Wapômbêḅ hatak avômalô Israeḅ ba intu avômalô pik sapêḅ ethak doḅtom haviḅ Wapômbêḅ. Ma haveḅ yam atu ba Wapômbêḅ hawa i hathak loḅbô, êḅ ma tem êtôm iviyô hêk ḅama.

¹⁶ Alalô ayala nena êbôk polom ba êv bute hadêḅ Wapômbêḅ, êḅ ma polom lôkthô habitak mathêḅ. Ma alokwaḅ oliv ḅgalôk mathêḅ ma anêḅ

* **11:1:** 1Sml 12:22; Sng 94:14; Plp 3:5 * **11:6:** Gal 3:18 * **11:11:** Ap 13:46

thañañ sapêñ ma mathen haviñ. Ma aêñ iyom ma avômalô Israeël iniñ limi bôbô bôk mathen ba intu limi lukmuk ma tem mathen aêñ iyom. ¹⁷*Avômalô Israeël ma hatôm alokwan oliv yôhok êñ. Ma môlô avômalô lôñ buyañ ma hatôm alokwan oliv bomañ. Ma Wapômbên hale oliv yôhok anên thañañ doho vê, ma hawa môlô oliv bomañ anên thañañ ba hagêgê loñ hathak oliv yôhok. Ba intu môlô othak doñtom haviñ thañañ vi atu ba hamô denañ ba owa pik anên lênglêng atu ba oliv ñgalôk havôv. ¹⁸ Aên ba miñ nobam amda ba nonañ nena yêlô awa alokwan yôhok thañañ anên loñ ami. Môlô ma thañañ oyañ ma Israeël limi ma ñgalôk, ma ñgalôk êñ intu havatho môlô loñ ma miñ môlô ovatho a êñ anên ñgalôk loñ ami.

¹⁹ Ma doñtom môlô doho tem nonañ nena, “Wapômbên hale thañañ doho vê ek yêlô naja iniñ loñ.” ²⁰ Avanôn, ma doñtom lemimimbi nena Wapômbên hadabên i kisi hathak miñ êvhaviñ ami ma hawa môlô hathak unim ôêvhaviñ. Ba intu nôkô ek Wapômbên ba miñ nobam amda ami. ²¹ Wapômbên bôk hadabên alokwan yôhok da anên thañañ vi kisi yôv, ma hatôm edabên môlô kisi imbiñ. ²² *Ba intu lemimimbi nena Wapômbên hathak mayôhok lôk mathêlêv haviñ. Yani mathêlêv hadên avômalô takatu ba êv yak, ma mayôhok hadên môlô takatu ba ômô anên mayôhok kapô ba miñ notak ami. Ma otak, ma tem edabên môlô kisi imbiñ. ²³ Ma avômalô Israeël ele i liliñ ba êvhaviñ, êñ ma tem Wapômbên êgêgê i loñ esak alokwan atu esak loñbô. Yani hatôm indum aên. ²⁴ Ek malê nena Wapômbên bôk hale môlô vê hêk oliv bomañ ba hagêgê loñ hathak oliv yôhok yôv. Alokwan êñ ma miñ unim ami. Ba intu miñ malaiñ ek êgêgê oliv yôhok da anên thañañ esak loñbô ami.

Wapômbên lahaviñ injik anên lahiki

- * **11:17:** Ep 2:11-19   * **11:22:** Jon 15:2,4   * **11:26:** Ais 59:20-21   * **11:27:** Ais 27:9; Jer 31:33-34
 * **11:33:** Ais 55:8-9

thô êndên avômalô sapên

²⁵ Aiyañ thêlô, yalenhaviñ môlô noyala abô lôk kup êntêk ek miñ nômbôam ami. Abô lôk kup êñ ma aêntêk. Avômalô Israeël vi iniñ kapôlônin lêk thekthek ba tem nêmo aên endeba avômalô lôñ buyañ takatu ba Wapômbên halam i, nênemimbiñ ba nêyô ek yani am. ²⁶ *Êñ ma tem yani nêmo Israeël sapên bulubiñ. Hatôm bôk eto abô atu ba Wapômbên hanañ nena,

“Anyô hêv bulubiñ tem êlêm anên Saion,
 ma tem injik avômalô Israeël liliñ êñjêk iniñ kambom.

²⁷ *Êñ ma tem yalenimbi tabô atu ba bôk yahavak haviñ i nena tem yanêm iniñ kambom vê.” *Ai-saia 59:20-21*

²⁸ Avômalô Israeël miñ ewa Abô Mavi thô ami ba intu Wapômbên hapôlik hathak i. Nôm êñ hêv môlô avômalô loñ buyañ sa. Ma doñtom Wapômbên bôk halam thêlô ba havak balabuñ haviñ iniñ limi ba intu lahaviñ thêlô denañ. ²⁹ Ek malê nena Wapômbên hathak halam avômalô ba hêv mek hadên i ma tem miñ lapaliñ i ba nêmo anên mek vê esak loñbô ami. ³⁰ Bôk môlô avômalô loñ buyañ lemimôndôn kôtôn hadên Wapômbên. Haven yam ma avômalô Israeël lenjônndôn kôtôn haviñ ba intu Wapômbên hêv kapô hadên môlô. ³¹ Ma aên iyom ma avômalô Israeël lêk lenjônndôn kôtôn ba Wapômbên hêv kapô ek môlô. Hadum aên ek wak te ma tem nêmo kapô ek thêlô imbiñ. ³² Wapômbên hatak avômalô sapên ek nesopa iniñ lenjônndôn kôtôn ek injik anên lahiki thô êndên thêlô sapên.

Nambô Wapômbên anên athên

³³ *Aiyê, yahason kambom hathak Wapômbên anên wapôm lôk anên auk lôk anên hayala nômkama ma anên dañ mi!
 Opalê hatôm eyala anên auk atu ba lahabi am? Mi anôn.

Anyô late miñ hatôm eyala anêñ loñôndê atu ba hapesañ ami.

34 *Opalê hatôm eyala Wapômbêñ anêñ tabilôk? Mi.

Ma opalê hatôm nêñ auk êndêñ yani? Mi anôñ. *Aisaia 40:13*

35 Ma opalê hatôm nêñ nômlate êndêñ yani ek êwê viyañ. Milôk! *Jop 41:11*

36 *Nôm kama lôkthô halêñ anêñ yani ba imiñ hathak anêñ lôklokwañ lôk êmô ek nêmbô yani.

Nanêñ athêñ lôkmañgiñ êndêñ yani êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Avanôñ biñ.

12

Nanêñ i êtôm da êndêñ Wapômbêñ

1 *Aêñ ba, aiyañ thêlô, Wapômbêñ lahiki lôbôlôñ hathak alalô. Ba intu yahason mólô lokwañ nena nôñêñ am vidoñ êndêñ yani êtôm alim takatu ba ik vônô hêk loñ êbôk da. Da êñ ma lôkmala lôk mathêñ ba hêv lamavi hadêñ Wapômbêñ. Êñ ma hatôm ôêv yeñ anôñ hadêñ Wapômbêñ. 2 Ba nôñêñ loñ êñjêk kapôlômim ek Wapômbêñ epesañ mólônim auk imbitak lukmuk ek mólô numbitak yañda. Ma miñ nosopa avômalô pik veñingwam ami. Êñ ma tem noyala ba nosopa nôñ takatu ba Wapômbêñ lahaviñ. Lahaviñ êñ ma mavi lôk mabuñ anôñ ba tem indum Wapômbêñ lamavi.

Nandum ku esak wapôm takatu ba Wapômbêñ hêv hadêñ alalô tomtom

3 *Wapômbêñ habi anêñ wapôm sam ba hêv ya ku aposel. Ba intu yahanañ hadêñ mólô nena lemimimbi am ba nutitiñ am katô esak êvhaviñ atu ba Wapômbêñ hêv hadêñ mólô tomtom. Ma miñ noson nena mólô ma nê bêñbêñ ami. 4 *Anyô liñkupik ma doñtom iyom, ma doñtom anêñ lôbôlôbô ma bêñ anôñ. Ma lôbôlôbô takêñ ethak idum ku lomaloma. 5 Ma

alalô aêñ iyom. Alalô ma bêñ anôñ ma doñtom athak doñtom haviñ Kilisi ba abitak kupik doñtom. Ba intu alalô amô hatôm nê ôdôñ te iyom.

6 *Ma Wapômbêñ hik anêñ wapôm sam ba hêv auk ku lomaloma hadêñ alalô tomtom. Ôpatu ba hawa auk ek enañ Wapômbêñ anêñ abô êtôm plopet, êñ ma yani indum ku êñ êtôm anêñ hêvhaviñ. 7 Ma yañ hawa auk ek indum ku nêñ avômalô sa, êñ ma nêñ i sa. Ma te hawa auk ek êndôñ avômalô esak Wapômbêñ anêñ abô, ma êndôñ. 8 Ma yañ hawa auk ek embatho avômalô vi loñ, êñ ma embatho i loñ. Ma te hawa auk ek nêñ avômalô sa esak nômkama, êñ ma nêñ lôk lavi-doñ. Ma te hawa auk ek eyabiñ avômalô, êñ ma eyabiñ dedauñ mavi. Ma te hawa auk nêñ kapô ek avômalô, êñ ma indum lôk lamavi.

Kobom leñhaviñ

9 Lemimbiñ avômalô lôk lemvidon. Ma nôpôlik esak nôñ takatu ba kambom ma nobalon nôñ takatu ba mavi loñ. 10 *Lemimbiñ avômalô takatu ba êvhaviñ videdauñ êtôm lemhaviñ mamuyañ. Ma nêñ athêñ bêñ êndêñ i êmôñ ek o. 11 Ma nôñêñ am lôkthô ek nundum Anyô Bêñ anêñ ku ma miñ o vau ami. Ma notak Lovak Mathêñ ek esañ êtôm atum êmô mólô kapôlômim. 12 *Ma nôñêñ malemim lôk lemimmavi. Ma malaiñ hapôm o ma ômô maliñyaô. Ma oteñ mek thôthô. 13 *Ma avômalô mathêñ takatu ba êv i sêkêya, êñ ma nêñ i sa. Ma avômalô malak yañ êlêñ, onja i thô ba oyabiñ i mavi.

14 *Nêñ mek ek avômalô takatu ba idum kambom hadêñ o. Nêñ mek ma miñ ondan ek Wapômbêñ nêñ malaiñ êndêñ i ami. 15 Avômalô takatu ba leñimavi ma lemimavi imbiñ i. Ma avômalô takatu ba elañ asêñ malêñ ma ondan imbiñ i. 16 *Nômô maliñyaô imbiñ am. Ma miñ osoñ nena o anyô

* 11:34: 1Ko 2:16 * 11:36: 1Ko 8:6 * 12:1: Lom 6:11,13; 1Pi 2:5 * 12:3: 1Ko 12:11; Ep 4:7; Plp 2:3 * 12:4: 1Ko 12:12,27 * 12:6: 1Ko 12:4-11; 1Pi 4:10-11 * 12:10: 1Pi 1:22 * 12:12: 1Te 5:16-18 * 12:13: Hib 13:2 * 12:14: Mat 5:44; 1Ko 4:12 * 12:16: Snd 3:7

bêḡ ami. Mi, otauviḡ o ba ômô imbiḡ ḡê athêḡ mi. Ma miḡ oson nena o anyô lôkauk bêḡ ami. Mi.

17 *Anyôla hadum kambom hadêḡ o ma miḡ nuḡwik kambom êḡ liliḡ êndêḡ yani ami. Undum malêla takatu ba avômalô eyala nena mavi iyom êḡjêk thêlô maleḡiḡ. 18 Ombatho o loḡ lôklokwaḡ ek ômô labali imbiḡ avômalô sapêḡ. 19 *Aiyaḡ thêlô, miḡ nôwê kambom viyaḡ ami ma notak êndôk Wapômbêḡ anêḡ lamaniḡ kapô. Hatôm bôk eto nena, “Ya Anyô Bêḡ yahananaḡ nena ku nijik anyô leḡkadôk liḡ ma yenaḡ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*

20 *Ma

“Ôpatu ba hapôlik hathak o hama kisi ma nêḡ nôḡ êndêḡ yani.

Ma hathakmuniḡ ma nêḡ ḡaḡ ek inum.

Hudum aêḡ ma tem nêḡ yani mama bêḡ.” *Gutpela Sindaun 25:21-22*

21 Aêḡ ba undum mavi iyom ek ômô kambom lu, ma miḡ otak kambom ek êḡmô o lu ami.

13

Alalô namô gavman vibin

1 *Gavman pik sapêḡ ma Wapômbêḡ hatak i ba hêv lôklokwaḡ hadêḡ i ek neyabiḡ avômalô. Gavman te miḡ habitak oyaḡ ami ma mi. Ba intu avômalô lôkthô nêḡmô thêlô vibin. 2 Aêḡ ba anyôla hadô êḡmô gavman vibin, êḡ ma hadô ek êḡmô Wapômbêḡ baḡ vibin. Ba intu ôpêḡ tem indum abô ba enja malaiḡ. 3 *Opalêla intu êkô ek gavman? Avômalô takatu ba idum mavi e? Mi, ḡê takatu ba idum kambom. Ba intu undum mavi ek gavman miḡ nêḡ vovaḡ êndêḡ o ami, ma embam o iyom. Êḡ ma tem miḡ ôkô ek gavman ami. 4 Gavman ma Wapômbêḡ anêḡ ḡê ku ek nêḡnêḡm o sa ek ômô mavi. Wapômbêḡ hêv lôklokwaḡ hadêḡ i ek

nêḡnêḡm anêḡ vovaḡ êndêḡ avômalô takatu ba idum kambom. Ma thêlô miḡ ewa lôklokwaḡ êḡ oyaḡ ami. Mi, ba intu hudum kambom, êḡ ma ôkô. 5 Aêḡ ba alalô miḡ namô gavman vibin esak akô ek naja vovaḡ iyom ami. Mi, esak nayala êḡjêk kapôlôḡiḡ nena êḡ ma mavi.

6 *Aêḡ ba intu alalô athak êv takis. Gavman ma Wapômbêḡ anêḡ ḡê ku ba ethak idum iniḡ ku thêthôḡ. 7 Ba intu malêla takatu ba enaḡ nena nêḡm ma nêḡm. Elam takis alêla ma nêḡm. Ma anyôla hamô o vuliḡ ma ômô yani vibin. Ma opalêla takatu ba ewa athêḡ bêḡ ma nêḡm athêḡ bêḡ êndêḡ i.

Lemimbiḡ avômalô vi

8 *Ôwê anêḡm malêla takatu ba viyaḡ hêk denaḡ. Ma undum ku esak viyaḡ doḡtom atu hêk nena lemimbiḡ avômalô. Hudum aêḡ ma hatôm abô balabuḡ lôkthô hik anôḡ hamiḡ o. 9 *Abô balabuḡ hanaḡ aêḡntêk, “Miḡ undum sek imbiḡ anyô yaḡ yanavi ami. Miḡ nuḡwik anyô vônô ami. Miḡ onja vani ami. Ma miḡ malemki-lik esak anyô vi iniḡ nôḡmkama ami.” Ma hanaḡ abô balabuḡ vi haviḡ. Balabuḡ nôḡmbêḡ êḡ hamô balabuḡ ali êḡntêk kapô nena, “Lemimbiḡ anyô yaḡ êtôm lemhaviḡ oda.” 10 *Alalô leḡiḡhaviḡ avômalô vi ma tem miḡ nandum i kambom ami. Ba intu alalô leḡiḡhaviḡ avômalô vi, êḡ ma hatôm balabuḡ lôkthô hik anôḡ.

Waklavôḡ naja bulubiḡ lêk habobo

11 *Oyala waklavôḡ êḡntêk ba lêk alalô amô, aêḡ ba nosopa abô takatu ba lêk yahananaḡ yôv hadêḡ mômô. Sêbôk atu ba alalô aêḡvhaviḡ mômô anôḡ ma hamô daim dokte, ma doḡtom waklavôḡ naja bulubiḡ lêk habobo. Ba intu notak malemim hayaḡ ma numbiyô. 12 *Bôlôvôḡ anêḡ daḡ lêk habobo ma wak tem imbi. Ba intu nôḡmbi momaḡiniḡ anêḡ ku thô ma noba deda anêḡ nôḡmkama vovak.

* 12:17: 1Te 5:15 * 12:19: Mat 5:39 * 12:20: Mat 5:44 * 13:1: Snd 8:15; Tit 3:1 * 13:3: 1Pi 2:13-14 * 13:6: Mat 22:21 * 13:8: Mat 22:39-40; Jem 2:8 * 13:9: Kis 20:13-15,17; Lo 5:17-19,21 * 13:10: 1Ko 13:4-7 * 13:11: Ep 5:14; 1Te 5:6-7 * 13:12: 1Jon 2:8 * 13:13: Luk 21:34; Ep 5:18

13 *Aêḡ ba alalô nasopa waklavônḡ êḡ anêḡ kobom mavi. Ba miḡ nandum nômkama mayaliv lôk nanum wainḡ ba nambitak molo ami. Ma miḡ nandum sek waliliḡ lôk nasopa thethañak ami. Ma natak leḡiḡḡañañañ lôk leḡiḡḡañañ. 14 *Miḡ nundum kobom takêḡ ami, ma mi. Omba Anyô Bêḡ Yisu Kilisi êtôm anêm kwêv ma miḡ ômbôlêm kambom anêḡ loḡôndê ek undum thethañak lamavi ami.

14

Minḡ ôḡḡô môlôviyaḡ ba nonaḡ nena ḡê kambom ami

1 *Onja ḡê takatu ba iniḡ êvhaviḡ pulusik thô. Ma hathak auk atu ba Wapômbêḡ anêḡ abô miḡ hik thô halêm yaiḡ ami ma miḡ otatale i esak iniḡ auk atu ba leḡiḡḡañañ nena malê intu mavi lo kambom hêk Wapômbêḡ ma ami. 2 *Ma anyô yaḡ anêḡ êvhaviḡ ma lôklokwaḡ ba hatôm enjaḡ nôḡ lomaloma sapêḡ. Ma yaḡ anêḡ hêvhaviḡ ma pulusikna ba intu hayaḡ nôḡ ku kapô iyom ma hatip ek alim atu ba êv hadêḡ ḡḡôk. 3 *Ôpatu ba hayaḡ nômkama sapêḡ ma miḡ enaḡ nena ôpatu ba hatip ek nôḡ doho ma anyô kambom ami. Ma ôpatu ba hatak nôḡ doho ma miḡ etatale ôpatu ba hayaḡ nômkama sapêḡ ami. Mi, Wapômbêḡ bôk hawa yani yôv. 4 *Ma o opalê ba hotatale anyô yaḡ anêḡ anyô ku? Ôpêḡ da anêḡ anyô bêḡ tem enaḡ nena ôpêḡ hamiḡ mena hêv yak. Ma Anyô Bêḡ da tem embatho ôpêḡ loḡ ek imiḡ.

5 *Ma avômalô vi leḡiḡḡañañ nena wak doho ma mathenḡ ma doho ma mi. Ma vi leḡiḡḡañañ nena wak lôkthô ma hatôm doḡtom iyom. Hathak auk êḡ ma anyô tomtom da leḡiḡḡañañ katô am ka nesopa iniḡ êvhaviḡ. 6 Avômalô takatu ba leḡiḡḡañañ nena wak doho ma mathenḡ ma ethak idum aêḡ ek êv athêḡ bêḡ hadêḡ Anyô Bêḡ. Ma

vi atu ba ethak eyaḡ alim ma êv leḡiḡḡañañ hadêḡ Wapômbêḡ ba eyaḡ ek nêḡnêḡ athêḡ bêḡ êḡndêḡ Anyô Bêḡ. Ma avômalô takatu ba itip ek alim ma êv leḡiḡḡañañ hadêḡ Wapômbêḡ ba eyaḡ iniḡ nôḡ ek nêḡnêḡ athêḡ bêḡ êḡndêḡ Anyô Bêḡ. 7 Alalô ḡê êvhaviḡ miḡ adum nômlate ek alalô da iyom ami. Mi, nômkama lôkthô atu ba adum, amô lôkmala mena ama, ma adum ek Anyô Bêḡ. 8 *Alalô amô lôkmala, ma amô ek nanêḡ athêḡ bêḡ êḡndêḡ Anyô Bêḡ. Ma ama, ma ama ek nanêḡ athêḡ bêḡ êḡndêḡ Anyô Bêḡ aêḡ iyom. Ba intu alalô amô mena ama, alalô ma Anyô Bêḡ da anêḡ. 9 Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loḡbô ek imbitak ḡê lôkmala lôk ḡê ḡama iniḡ Anyô Bêḡ.

10 *Aêḡ ba aisê ka môlô otatale môlôviyaḡ? Ma aisê ka môlô ôyê môlôviyaḡ ba onaḡ nena thêlô ma ḡê kambom? Wapômbêḡ tem indum abô ba alalô sapêḡ tem namiḡ yani ma êḡndêḡ wak êḡ. 11 *Hatôm bôk eto nena,

“Yada Anyô Bêḡ, yahamô aêḡ, ba yahanañ avanôḡ biḡ nena avômalô sapêḡ tem nedek veḡiḡḡôḡ lêlô ma nêḡnêḡ athêḡ bêḡ êḡndêḡ ya Wapômbêḡ.” *Aisaia 45:23*

12 Ba intu alalô tomtom tem namiḡ Wapômbêḡ ma ek nandum abô esak alalôaniḡ nôḡ takatu ba adum.

Minḡ undum mamuyaḡ nêḡ yak ami

13 Wapômbêḡ tem endañô avômalô lôkthô iniḡ abô ba intu notak auk notatale avômalô êvhaviḡ vi. Ma lemimimbi katô ek miḡ nundum nômlate ek nosale lôk numbuliḡ môlôviyaḡ ami. 14 *Yahamô haviḡ Anyô Bêḡ Yisu ba yahayala lôk yahêvhaviḡ nena nôḡ takatu ba êv hadêḡ ḡḡôk lôk nôḡ sapêḡ ma mavi hêk Wapômbêḡ ma ek nejaḡ. Ma doḡtom anyôla lahabi nena nômlate lelaik hêk Wapômbêḡ ma, êḡ

* 13:14: Ep 5:11 * 14:1: Lom 15:7 * 14:2: Stt 9:3-4 * 14:3: Kol 2:16 * 14:4: Mat 7:1; Jem 4:11-12 * 14:5: Gal 4:10-11 * 14:8: Gal 2:20 * 14:10: 2Ko 5:10 * 14:11: Plp 2:10-11 * 14:14: Ap 10:15; Tit 1:15 * 14:15: 1Ko 8:11-13

ma nôm êḡ lêk lelaik ek ôpêḡ. ¹⁵ *Hoan nôm late atu ba mamuyan hêvhaviḡ nena lelaik ba hôêv malaiḡ hadêḡ yani, êḡ ma miḡ hosopa leḡhaviḡ anêḡ loḡôndê ami. Kilisi hama hathak ôpêḡ ba intu miḡ undum ek yani nêḡ yak esak nôm atu ba hoan ami. ¹⁶ Aêḡ ba hoyala nena nôm lôkthô ma mavi ek nejaḡ, êḡ ma auk mavi. Ma doḡtom mamuyan atu ba hapôlik ek nômla doho hayô, êḡ ma oyabiḡ o ek anêḡ auk mavi êḡ miḡ imbuliḡ yani ba enaḡ abô kambom esak anêḡ auk êḡ ami. ¹⁷ Nôm eyaḡ lo inum, êḡ ma nôm oyaḡ. Nômbêḡ hêk Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak ma nandum nômkama thêthôḡ lôk namô labali imbiḡ i ma namô lôk leḡḡmavi. Nôm takêḡ halêḡ anêḡ Lovak Mathêḡ. ¹⁸ Ôpatu ba hadum Kilisi anêḡ ku takêḡ hêv lamavi hadêḡ Wapômbêḡ ba avômalô ebam yani.

¹⁹ *Aêḡ ba alalô nandum ek namô yôhok imbiḡ i lôk nambatho alalôaniḡ êvhaviḡ loḡ. ²⁰ *Ma miḡ umbuliḡ Wapômbêḡ anêḡ ku esak nôm eyaḡ ami. Nôm lôkthô ma mabuḡ hêk Wapômbêḡ ma, ma doḡtom hoan nômla te atu ba hadum ba anyô yaḡ hêv yak, êḡ ma hudum kambom. ²¹ Aêḡ ba hoan alim mena hunum waiḡ mena hudum nômla yaḡ atu ba hadum mamuyan hêv yak, êḡ ma mavi ek otak.

²² Anêḡ auk hathak nôm takatu ba lêk yahananḡ, êḡ ma êḡmô imbiḡ oda lôk Wapômbêḡ iyom. Avômalô takatu ba esopa iniḡ êvhaviḡ lôk kapôlôḡḡḡ labali lêk êḡmô lôk leḡḡmavi. ²³ Ma doḡtom avômalô takatu ba eyaḡ nôm lôk auk ju, êḡ ma miḡ esopa iniḡ êvhaviḡ ami ba intu idum kambom hêk Wapômbêḡ ma. Malêla takatu ba hudum ma miḡ halêḡ anêḡ hôêvhaviḡ ami, êḡ ma hatôm hudum kambom.

15

Nandum nômkama lôkthô ek nônêḡ

* **14:19:** Lom 12:18; 15:2 * **14:20:** 1Ko 8:13 * **15:2:** 1Ko 10:24,33 * **15:4:** 2Ti 3:16 * **15:7:** Lom 14:1 * **15:8:** Mat 15:24 * **15:9:** Ap 3:25

môlôviyaḡ sa

¹ Alalô takatu ba aêvhaviḡ lôklokwaḡ miḡ nasopa alalôaniḡ leḡḡhaviḡ iyom ami. Mi, nanêḡ avômalô takatu ba iniḡ êvhaviḡ pulusikna sa ba naja iniḡ malaiḡ imbiḡ. ² *Ma alalô tomtom leḡḡḡimbi alalôaniḡ iviyaḡ ek nanêḡ i sa ek iniḡ êvhaviḡ imbitak lôklokwaḡ. ³ Êtôm Kilisi da bôk hadum ba miḡ hasopa yanida anêḡ lahaviḡ ami. Mi, bôk eto nena,

“Wapômbêḡ, abôma atu ba enaḡ hathak o ma lêk hapôm ya haviḡ.” *Kapya Yeḡ 69:9*

⁴ *Abô lôkthô atu ba bôk eto hêk Wapômbêḡ anêḡ kapya ma eto ek êndôḡ alalô ek namô maliḡyaô lôk nêḡ alalô thêvô ek alalô nanêḡ maleḡḡḡ ek Wapômbêḡ anêḡ bulubiḡ.

⁵ Wapômbêḡ atu ba hathak havatho môlô loḡ ek nôḡmô maliḡyaô lôk hêv môlô thêvô ma tem indum ba môlô kapôlômim imbitak doḡtom êtôm Yisu Kilisi anêḡ lahaviḡ. ⁶ Ek môlô sapêḡ kapôlômim doḡtom lôk auk doḡtom ba nônêḡ athêḡ lôkmaḡḡḡḡ êndêḡ Wapômbêḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ Lambô.

Yisu halêḡ ek nêḡ avômalô Israeḡ lo avômalô loḡ buyaḡ sa

⁷ *Aêḡ ba onja ḡê êvhaviḡ vi thô êtôm môlôviyaḡ hatôm Kilisi bôk hawa môlô thô. Nandum aêḡ ek nêḡ athêḡ lôkmaḡḡḡḡ êndêḡ Wapômbêḡ. ⁸ *Yahananḡ avanôḡ nena Kilisi habitak hatôm ḡê Israeḡ iniḡ anyô ku ek hik thô nena Wapômbêḡ hasopa anêḡ abô takatu ba bôk habutiḡ haviḡ iniḡ limi. ⁹ *Ma Kilisi hadum ku êḡ ek avômalô loḡ buyaḡ hatôm nêḡnêḡ athêḡ lôkmaḡḡḡḡ êndêḡ Wapômbêḡ hathak anêḡ hêv kapô hadêḡ thêlô. Hatôm bôk eto nena, “Tem yambam anêḡ athêḡ êḡḡêk ḡê loḡ buyaḡ malêvôḡ.

Lôk yanêḡ yeḡ êndêḡ o.” *Kapya Yeḡ 18:49*

¹⁰ Ma buyaḡ hananḡ nena,

“Môlô nê loŋ buyaŋ, lemimmavi imbiŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô.”

Lo 32:43

¹¹ Ma bute hanaŋ nena,

“Môlô avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ nômbô Anyô Bêŋ.

Lôk avômalô pik sapêŋ nônêm yeŋ ba nômbô yani.” *Kapya Yeŋ 117:1*

¹² *Ma Aisaia bôk hatô abô te aêntêk, “Jesi anêŋ ôdôŋ ma su lukmuk tem ipililip.*

Yani tem imbitak kiŋ ba eyabiŋ avômalô loŋ buyaŋ sapêŋ.

Ma thêlô tem nênm maleŋ ek nôm atu ba yani bôk havak abô hathak.” *Aisaia 11:10*

¹³ Môlô ôêvhaviŋ ma Wapômbêŋ ma nôm mavi lôkthô atu ba ôêv malem hathak anêŋ ôdôŋ tem êmbôlô môlô kapôlômim siŋ esak leŋiŋmavi lôk labali. Ma hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ ma tem indum ek môlô malemim endahaliŋ nôm takatu ba tem Wapômbêŋ nêm.

Pol anêŋ ku hawa Abô Mavi hi loŋ buyaŋ

¹⁴ Aiyaŋ thêlô, yahayala nena môlôda othak udum mavi lomaloma ba unim auk mavi ma bêŋ ba intu hatôm nôndôŋ amda. ¹⁵ Wapômbêŋ habi anêŋ wapôm sam hadêŋ ya ba hêv anêŋ ku hadêŋ ya ba intu yahato abô lôkliŋyak doho hêk kapya êntêk hadêŋ môlô ek lemimimbi esak loŋbô. ¹⁶ *Yani halam ya ek yambitak êtôm Yisu Kilisi anêŋ anyô habôk da ek môlô avômalô loŋ buyaŋ. Ba intu yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô ek yanêm môlô êtôm da ôv mavi êndêŋ Wapômbêŋ. Lovak Matheŋ hadum ba da êŋ habitak matheŋ.

¹⁷ Aêŋ ba Yisu Kilisi hadum ku bêŋ hathak ya ek yandum Wapômbêŋ anêŋ ku ba intu hathak ku takêŋ ma yahabam yada. ¹⁸ Tem miŋ yanaŋ abô esak malêla takatu ba

yada yahadum ami. Mi, tem yanaŋ esak nôm takatu ba Kilisi hadum hathak ya iyom ek batu avômalô loŋ buyaŋ nênmimbiŋ Wapômbêŋ esak nôm takatu ba yahadum lôk yahanaŋ.

¹⁹ Ma êyê nômbithi lôk lavôŋiŋ loma-loma takatu ba yahadum hathak Lovak Matheŋ anêŋ lôklokwaŋ. Ba intu nê loŋ buyaŋ esopa Wapômbêŋ anêŋ abô. Aêŋ ba bôk yahanaŋ Abô Mavi lôkthô hathak Kilisi halôk Jelusalem ba hi loŋ sapêŋ aleba hayô plovins Ililikum. ²⁰ *Yahathak yaleŋ hik ya lôklokwaŋ ek yanaŋ Abô Mavi emben loŋ takatu ba miŋ bôk elanô abô hathak Kilisi ami. Yahadô yandav unyak êyômô loŋ lavôŋ atu ba anyô yaŋ bôk halav halôk yôv. ²¹ Hatôm atu ba bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba miŋ bôk enaŋ abô hathak yani hadêŋ i ami ma tem nêgê katô.

Ma avômalô takatu ba miŋ bôk elanô ami ma tem neyala katô anôŋ.” *Aisaia 52:15*

Pol hadum ek ni Lom

²² *Ku takêŋ hathak havalon ya loŋ bêŋ anôŋ ba intu miŋ yahathôk ek môlô ami. ²³ Sondabêŋ lôbôlôŋ ya thôthô ek yasôk yaŋgê môlô ma doŋtom mi. Ma yenaŋ ku loŋ êntêk lêk yôv ba intu tem yasôk. ²⁴ Yahadum ek yana Spen, êŋ ma yaleŋhabi nena tem yande yaŋgê môlô vêmam ek alalô leŋiŋmavi imbiŋ i. Vêma ma môlô nônmê ya sa esak loŋôndê ek yana Spen.

²⁵ *Ma doŋtom lêk êntêk ma tem yana Jelusalem ek yanêm i sa esak da vêmam. ²⁶ *Avômalô plovins Masedonia lôk Akaia êv da takêŋ lôk leŋiŋmavi anôŋ ek nênmê avômalô matheŋ takatu ba êv i sêkêya êmô Jelusalem sa. ²⁷ *Thêlô leŋiŋmavi ek nênmê da êŋ êndêŋ avômalô Jelusalem ek malê nena avômalô Islael bôk êv nômkama malak leŋ hadêŋ thêlô nê loŋ buyaŋ ba intu viyaŋ hêk. Ma lêk

* **15:12:** ALK 5:5 * **15:12:** Jesi ma Kiŋ Devit anêŋ lambô. * **15:16:** Lom 1:5; 11:13 * **15:20:** 2Ko 10:15-16 * **15:22:** Lom 1:13 * **15:25:** 1Ko 16:1-4 * **15:26:** Ap 24:17; 1Ko 16:1; 2Ko 8:1; 9:2,12 * **15:27:** 1Ko 9:11

ma mavi ek thêlô nêwê viyan esak nômkama pik. ²⁸ Tem yada yanja da êḅ ba yana Jelusalem ek yanêḅ da êḅ solop êḅdêḅ i. Vêḅ ma yana Spen ma tem yanḅê môlô vêḅmam ka yana. ²⁹ *Yahayala nena yahathôk ek môlô ba alalô amô, êḅ ma Kilisi tem nêḅ mek bêḅ anêḅ êḅdêḅ alalô.

³⁰ *Aiyan thêlô, Wapômbêḅ anêḅ Lovak Mathen hadum ba alalô leḅḅhaviḅ i. Aêḅ ba yahason môlô lokwan hathak Yisu Kilisi anêḅ athêḅ nena nôḅnêḅ lêlê esak mek imbiḅ ya ek Wapômbêḅ nêḅ ya sa. ³¹ Môlô noten mek ek Wapômbêḅ eyabiḅ ya mavi ek ḅê Israeḅ takatu ba leḅḅḅndôḅ kôḅtôḅ miḅ nimbuliḅ ya ami. Ma noten mek imbiḅ ek avômalô mathen anêḅ Jelusalem leḅḅḅmavi esak da takatu ba yahawa ba yaha ek thêlô. ³² Ek Wapômbêḅ anêḅ lahaviḅ yasôk, êḅ ma tem yasôk ek alalô leḅḅḅmavi lôk yambatho môlô loḅ ma môlô nobatho ya loḅ.

³³ Wapômbêḅ, labali lôkthô anêḅ alaḅ, êḅmô imbiḅ môlô. Avanôḅ.

16

Pol hêḅ anêḅ lamavi hadêḅ avômalô

¹ Yahêḅ abô ek môlô hathak livôḅ Pibi atu ba hathôk ek êḅḅê môlô. Yani ma avômalô êḅhaviḅ anêḅ Senklia iniḅ avi ku te. ² Ba noja yani thô esak Anyô Bêḅ anêḅ athêḅ êḅtôḅ Wapômbêḅ anêḅ avi ku mathen te. Yani bôk hayabiḅ ya lôk avômalô bêḅ anêḅ hathak anêḅ nômkama. Ba nôḅnêḅ yani sa esak malaiḅ malêla takatu ba hapôḅ yani.

³ *Nôḅnêḅ yenaḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Plisila lo yamalô Akwila atu ba idum Yisu Kilisi anêḅ ku haviḅ ya. ⁴ Sêbôk ma habobo tem nijik thai vônô esak ya. Ba intu yada lôk avômalô êḅhaviḅ lodôḅlodôḅ anêḅ loḅ buyan sapêḅ leḅḅḅmavi hathak thai. ⁵ Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi ni êḅdêḅ avômalô êḅhaviḅ takatu ba ethak êḅ ven halôk thai iniḅ unyak imbiḅ.

Nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ yenaḅ aiyan anêḅ Epainetus. Yani anyô môḅ anêḅ plovins Esia atu ba hêḅhaviḅ Kilisi vêḅ ka vi êḅhaviḅ havenḅ yam. ⁶ Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Malia. Yani hathak hadum ku bêḅ ek hêḅ môlô sa. ⁷ Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Andlonikus lo yanavi Junias. Thai ma yenaḅ avômalô Israeḅ ba bôk êḅhaviḅ Kilisi hamôḅ ek ya. Ma bôk yêlô amô koladôḅ haviḅ i. Thai ma aposel lôk athêḅ bêḅ.

⁸ Nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Ampliatu atu ba yalenḅhaviḅ hathak Anyô Bêḅ anêḅ athêḅ. ⁹ Nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Ulbanus, yani hadum Kilisi anêḅ ku haviḅ alalô. Lôk nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ yenaḅ aiyan Stakis. ¹⁰ Nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Apeles, yani hawa malaiḅ lomaloma ma doḅtom hamiḅ lôklokwan hathak Kilisi. Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ avômalô sapêḅ atu ba êḅmô haviḅ Alistobulus. ¹¹ Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Helodion, yani ma yenaḅ avômalô Israeḅ te. Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Anyô Bêḅ anêḅ avômalô sapêḅ atu ba êḅmô haviḅ Nalsisus.

¹² Nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Tlipina lo Tliposa, avi ju atu ba idum Anyô Bêḅ anêḅ ku. Nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ livôḅ Pelsis, yani hadum Anyô Bêḅ anêḅ ku lôklokwan haviḅ. ¹³ *Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Lupus atu ba Anyô Bêḅ bôk habi baḅ hayô hêk yôv lo talêbô atu ba habitak hatôḅ yenaḅ wakatik. ¹⁴ Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Asinklitus lo Plegon ma Helmes lo Patlobas ma Helmas lôk avômalô êḅhaviḅ takatu ba ethak êḅmô haviḅ thêlô. ¹⁵ Ma nôḅnêḅ yalenḅmavi êḅdêḅ Pilologus lôk Julia, ma Neleus lo livavi ma Olimpas lôk avômalô mathen lôkthô atu ba êḅmô haviḅ thêlô.

¹⁶ *Ma nokam môlôviyan esak kobom yôhok mathen.

Kilisi anêḅ avômalô êḅhaviḅ

* 15:29: Lom 1:11 * 15:30: 2Ko 1:11; Kol 4:3; 2Te 3:1 * 16:3: Ap 18:2 * 16:13: Mak 15:21

* 16:16: 1Ko 16:20; 1Pi 5:14

lodôṅlodôṅ sapêṅ êv iniṅ leniṅmavi hadêṅ môlô.

Noyabiṅ am

¹⁷ *Aiyaṅ thêlô, yahathô môlô loṅ lôklokwaṅ nena noyabiṅ am esak ṅê takatu ba idum ek nembak môlô vose. Thêlô iniṅ abô ma yaṅda ek abô avanôṅ atu ba bôk olaṅô ba ôêvhaviṅ. Ba intu imiṅ môlô loṅ siṅ hathak ôêvhaviṅ. Aêṅ ba nômô daim ek i. ¹⁸ *Thêlô lôk avômalô takatu ba esopa iniṅ kobom idum ku hathak thêlôda iniṅ leniṅhaviṅ ma miṅ idum alalôaniṅ Anyô Bêṅ Kilisi anêṅ ku ami. Enaṅ abô vasiṅ mavi lôk abô lôk thôk ek nesau avômalô takatu ba iniṅ auk voloṅ. ¹⁹ *Avômalô êvhaviṅ lôkthô bôk elañô yôv nena môlô ma avômalô olaṅô abô ba osopa. Ba intu yalenṅmavi anôṅ hathak môlô. Ma doṅtom yalenṅhaviṅ môlô nômô lôk auk esak malêla takatu ba mavi ma nômô mabuṅ ek malêla takatu ba kambom. ²⁰ *Ma Wapômbêṅ ma labali anêṅ alaṅ ba kasana ma tem etak Sadaṅ êmô vemimkapô vibinṅ ek nombak pesa.

Anyô Bêṅ Yisu anêṅ wapôm êmô imbiṅ môlô.

Avômalô doho êv iniṅ leniṅmavi hadêṅ avômalô Lom

²¹ *Timoti atu ba hadum ku haviṅ ya hêv anêṅ lamavi hadêṅ môlô. Ma Lusius lo Jeson ma Sosipatel, thêlô ma yenaṅ avômalô Islael ba êv iniṅ leniṅmavi haviṅ.

²² Ma ya Teltius atu ba yahato Pol anêṅ abô halôk kapya êntêk, yahananṅ yenaṅ yalenṅmavi hathak Anyô Bêṅ anêṅ athêṅ hadêṅ môlô haviṅ.

²³⁻²⁴ *Gaius hêv anêṅ lamavi hadêṅ môlô. Yani hathak hayabiṅ ya lôk avômalô êvhaviṅ sapêṅ atu ba êlêm êmô anêṅ unyak. Ma Elastus atu ba hayabiṅ malak bêṅ êntêk iniṅ valu

lôk yêlôaniṅ aiyaṅ Kwaltus êv iniṅ leniṅmavi hadêṅ môlô haviṅ.*

Nanêm athêṅ bêṅ êndêṅ Wapômbêṅ

²⁵ *Alalô nambô Wapômbêṅ anêṅ athêṅ. Yani hatôm embatho unim ôêvhaviṅ loṅ esak Abô Mavi takatu ba yahananṅ hathak Yisu Kilisi. Abô Mavi êṅ intu hik auk loṅ kapô takatu ba bôk havuṅ i bô halêm yaiṅ. ²⁶ Plopet bôk eto hathak auk loṅ kapô êṅ ma Wapômbêṅ atu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêṅ intu sapêṅ hanaṅ ek auk loṅ kapô êṅ lêk halêm yaiṅ ek avômalô pik lôkthô hatôm nênemimbiṅ ba nesopa. ²⁷ Aêṅ ba alalô nanêm athêṅ lôkmaṅgiṅ êndêṅ Wapômbêṅ, yanida iyom intu Wapômbêṅ lôkuk lôkthô anêṅ ôdôṅ hatôm wak nômbêṅ intu sapêṅ esak Yisu Kilisi. Avanôṅ.

* **16:17:** Mat 7:15; Tit 3:10 * **16:18:** Plp 3:19; 2Pi 2:3 * **16:19:** Lom 1:8; 1Ko 14:20 * **16:20:** Stt 3:15 * **16:21:** Ap 16:1-2; 19:22; 20:4 * **16:23-24:** Ap 19:22; 1Ko 1:14 * **16:23-24:** ṅê lôkuk vi enaṅ nena abô doho atu ba Pol hatô ma hêk denaṅ. Abô êṅ ma aêntêk: Yisu Kilisi anêṅ wapôm êmô imbiṅ môlô. Avanôṅ. * **16:25:** Lom 1:5; Ep 1:9; 3:5,9; Kol 1:26

Kapya môḥ atu ba Pol hato hi Kolin Abô môḥ

Pol hatô kapya êntêk hadêḥ avômalô êvhaviḥ anêḥ Kolin. Kolin ma malak bêḥ ba anêḥ avômalô ma hatôm 600,000. Avômalô Kolin ethak idum sek waliliḥ bêḥ anôḥ ba intú hathak abô Glik ma abô aêntêk, ‘Yahadum Kolin’, êḥ ma abô loḥ kapô te. Ma anêḥ ôdôḥ nena, ‘Yahadum sek waliliḥ’.

Pol hamô Epesus ma halanô nena avômalô êvhaviḥ anêḥ Kolin ethak esopa kobom kambom takêḥ lôk evaki vose ba intú hatô kapya êntêk hadêḥ thêlô. Ma Pol bôk hatô kapya te hadêḥ thêlô ba thêlô vi miḥ eyala katô ami ba intú hatô kapya êntêk hadêḥ thêlô ek injik anêḥ abô êḥ anêḥ ôdôḥ thô êndêḥ i. Ma avômalô Kolin doho bôk enaḥ hik Pol liḥ hathak abô doho halôk kapya te atu ba bôk eto hadêḥ yani ba intú hatô iniḥ kapya êḥ viyaḥ. Ma hatô ek embatho iniḥ êvhaviḥ loḥ lôk hêv takatu ba bôk êv yak sa.

Hato kapya êntêk hadêḥ 55 AD la.

Abô môḥ

¹ Ya Pol ma Wapômbêḥ dalam ya ba hadum ba ya habitak Yisu Kilisi anêḥ aposel hatôm anêḥ lahaviḥ. Yai lôk ² alalôaniḥ aiyaḥ Sostenes ato kapya êntêk ek môlô avômalô ôdôḥ takatu ba ôêvhaviḥ Wapômbêḥ anêḥ Kolin. Kilisi hadum ba thêlô ibitak mathenḥ ma dalam i nena Wapômbêḥ anêḥ avômalô haviḥ avômalô luvu-luvu takatu ba elam alalôaniḥ Anyô Bêḥ Yisu Kilisi anêḥ athêḥ. Yani ma alalôaniḥ Anyô Bêḥ ma thêlônin haviḥ.

³ Wakamik Wapômbêḥ lôk Anyô Bêḥ Yisu Kilisi nênem iniḥ wapôm lôk labali êndêḥ môlô.

Pol hanaḥ lamavi hadêḥ Wapômbêḥ

⁴ Wapômbêḥ hêv anêḥ wapôm hadêḥ môlô hathak Yisu Kilisi. Ba intú yahananḥ yalenḥmavi lôbôlôḥ hadêḥ yani hathak môlô. ⁵⁻⁶ Yani lêk havatho Yisu anêḥ abô loḥ lôklokwanḥ hamiḥ môlô ba môlô ôêvhaviḥ ba Wapômbêḥ lêk hanḡasô nôḡm mavi halôk môlô kapôlôḡmim ba hayô siḥ hatôm auk mavi lôk abô mavi. ⁷ Aêḥ ba môlô ma avômalô ôpôviḥ alalôaniḥ Anyô Bêḥ Yisu Kilisi anêḥ waklavôḥ endelêḡm ek injiki thô ba intú môlô miḥ ôêv yak hathak wapôm la ami. ⁸⁻⁹ *Yani dalam môlô ek numbitak Nakaduḥ Yisu Kilisi, alalôaniḥ Anyô Bêḥ anêḥ avômalô môlô lôk malêla takatu ba hanaḥ ma hatôm indum. Ba intú yani tem embatho môlô loḥ endeba anêḥ danḥ ek miḥ môlônim abô la ênjêk êndêḥ alalôaniḥ Anyô Bêḥ Yisu Kilisi anêḥ waklavôḥ ami.

Avômalô êvhaviḥ êkôki

¹⁰⁻¹² *Aiyaḥ thêlô, Kaloe anêḥ avômalô doho enaḥ hadêḥ ya nena môlô intú ôkôkam ba tomtom onaḥ nena, “Yêlô ma Pol anêḥ” ma vi enaḥ nena, “Apolo anêḥ” ma vi enaḥ nena, “Sipas anêḥ” ma vi ma “Kilisi anêḥ”. Ba intú aiyaḥ thêlô, hathak Yisu Kilisi anêḥ athêḥ ma yalenḥ hik ya nena miḥ nombak am vose ami ek nobaloḥ auk lôk kapôlôḡmim doḡtom iyom.

¹³ Aisê. Hatôm nombak Kilisi vose ni nenanena e? Mena ik ya Pol hathak alovalanḡanḡsiḥ ek môlô e? Mena môlô uthik ḡanḡ hathak Pol anêḥ athêḥ e? ¹⁴ *Yahathik Klispus lo Gaius iyom ma miḥ yahathik anyôla haviḥ ami ba intú yalenḥmavi anôḥ hadêḥ Wapômbêḥ ¹⁵ ek môlô te miḥ hatôm enaḥ nena yahathik môlô hathak yenaḥ athêḥ ami. ¹⁶ *Bôk yahathik Stepanas anêḥ avômalô doho. Ma inḡo betha bôk yahathik avômalô vi haviḥ la. ¹⁷ Odaḡô! Kilisi hêv ya ba yahalêḡm ek yanaḥ Wapômbêḥ anêḥ Abô Mavi ma miḥ hêv ya ek yasik avômalô ami. Yahadô yambuliḥ Kilisi

* 1:8-9: 1Te 3:13; 5:23; 5:24; 1Jon 1:3

* 1:10-12: Ap 18:24-28; 1Ko 3:4; Plp 2:2

* 1:14: Ap 18:8;

Lom 16:23 * 1:16: 1Ko 16:15

anêḡ alovalaḡaḡsiḡ imbitak êtôm nôḡ oyaḡ. Ba intu miḡ yahaḡaḡ anêḡ Abô Mavi êḡ ek yandôk thêlô leḡiḡ êtôm ḡê lôk auk bêḡ ethak idum ami.

Nê lôk auk bêḡ miḡ hêv ya sa ami

18 *Ma avômalô takatu ba esopa loḡôndê ḡama elañô abô hathak alovalaḡaḡsiḡ êḡ ba esoy nena abô molo. Ma doḡtom alalô takatu ba Wapômbêḡ hêv bulubiḡ ayala nena nôḡ êḡ ma Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ. 19 *Hatôm bôk eto nena, “Tem yambuliḡ ḡê lôk auk bêḡ iniḡ auk ma tem yambak iniḡ auk takêḡ pesa ba imbitak êtôm nôḡ oyaḡ.”

Aisaia 29:14

20 *Ma ḡê lôk auk bêḡ lôk ḡê ethak lôḡm bêḡ lôk kêdôḡwaga takatu ba evaloy kapyra auk bêḡ bôlôḡ êntêk, thêlô aisê? Wapômbêḡ hik thô nena auk bêḡ takêḡ habitak auk molo.

21 *Wapômbêḡ ma anyô auk mavi ba hadô ek avômalô neyala yani esak auk luvôḡiḡ. Aêḡ ba hawa abô molo ek nêḡ vi atu ba êvhaviḡ bulubiḡ.

22 Ma avômalô Israeḡ leḡiḡhaviḡ nêḡê lavôḡiḡ ek nêḡnêḡmibiḡ. Ma Glik êbôlêḡm auk lôḡm bêḡ ek nêḡnêḡmibiḡ.

23 *Ma doḡtom yêlô anaḡ bêḡ nena Kilisi hama hathak alovalaḡaḡsiḡ. Auk êḡ habuliḡ avômalô Israeḡ ba intu êpôlik. Ma ḡê loḡ buyaḡ elañô nena auk êḡ ma auk molo. 24-25 *Wapômbêḡ anêḡ auk molo êḡ ma auk bêḡ ek ḡê pik iniḡ auk. Ma Wapômbêḡ anêḡ pulusik ma lôklokwaḡ bêḡ ek ḡê pik iniḡ. Ba intu avômalô Israeḡ lo Glik ma avômalô loḡ buyaḡ takatu ba Wapômbêḡ halam i ma eyala nena Kilisi ma Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ lôk anêḡ auk bêḡ.

26 *Aiyaḡ thêlô, môlô lemimimbi esak sêbôk atu ba elam môlô. Avômalô lôkthô miḡ êyê môlô bêḡ anôḡ nena ḡê lôk auk bêḡ mena anyô lôkmaḡiḡ mena anyô lôk athêḡ bêḡ te ami. Mi.

* 1:18: Lom 1:16 * 1:19: Ais 29:14 * 1:20: Jop 12:17; Ais 19:12; 33:18; 44:25 * 1:21: Mat 11:25 * 1:23: Lom 9:32; 1Ko 2:14 * 1:24-25: Kol 2:3; 2Ko 13:4 * 1:26: Mat 11:25; Jem 2:5 * 1:29: Ep 2:9 * 1:30: Jer 23:5-6 * 2:3: Ap 18:9; 2Ko 10:1 * 2:4: 1Te 1:5

27 Wapômbêḡ hawa auk molo anêḡ pik ek nêḡ mama êndêḡ ḡê lôk auk bêḡ ma hawa nôḡkama pik takatu ba pulusikna ek nêḡ mama êndêḡ ḡê lôklokwaḡ. 28 Nê takatu ba avômalô êyê hatôm yavoyav lôk nôḡ ôvathek lôk nôḡ oyaḡ lomaloma pik êntêk intu yani halam ek nêḡ auk bôlôḡ êntêk vê esak, 29 *ek anyô late miḡ hatôm êmbôḡ imiḡ Wapômbêḡ ma ami. 30 *Ma môlô ma Wapômbêḡ da hadum ba lêk ôḡô haviḡ Yisu Kilisi. Yani habitak hatôm Wapômbêḡ anêḡ auk atu ba hêv ek nêḡ alalô sa ek nêḡ kambom vuli lôk hapole alalô vê hêk kambom anêḡ ba lêk abitak thêthôḡ lôk mathêḡ hamiḡ Wapômbêḡ ma.

31 Ba intu eto nena, “Opalêla takatu ba êbôḡ ma nêḡmbôḡ esak Wapômbêḡ iyom.” *Jelemaia 9:24*

2

Pol hêv auk hadêḡ avômalô Kolin

1 Aiyaḡ thêlô, sêbôk atu ba yahayô ek môlô ma yahaḡaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô takatu ba hik thô hadêḡ ya ma miḡ yahaḡaḡ abô mavi mena auk mavi hatôm ḡê lôk auk iniḡ ami. 2 Mi anôḡ. Yahadum ek yanaḡ abô esak Yisu Kilisi atu ba hama hathak alovalaḡaḡsiḡ iyom. 3 *Yahamô haviḡ môlô ma ya anyô vau lôk bôḡkô ma yahalowaliḡ bêḡ anôḡ. 4 *Ma doḡtom Lovak Mathêḡ da hik anêḡ lôklokwaḡ thô ba yahaḡaḡ abô ba miḡ yahaḡaḡ hatôm ḡê lôk auk iniḡ abô ek yandôk môlô lemim ami 5 ek môlô nêḡnêḡmibiḡ Wapômbêḡ anêḡ lôkliḡyak ma miḡ ḡê lôk auk iniḡ abô ami.

Lovak Mathêḡ hêv auk

6-7 Nê talaḡ elañô yêlôaniḡ abô hatôm auk bêḡ. Sêbôk bôlada ma Wapômbêḡ havuḡ auk nêḡ alalô bulubiḡ ek indum ba alalô nambitak avômalô lôkmaḡiḡ. Ma yêlôaniḡ auk êḡ ma miḡ hatôm ḡê bêḡbêḡ iniḡ auk

bôlôn êntêk ami. Thêlô takên tem nênem yak. ⁸⁻⁹*Hatôm bôk eto hathak auk ên nena,

“Wapômbên bôk hapesan nômkama yôv
ek nêk ek avômalô takatu ba leñinhaviñ yani.

Ma donjom maleñiñ miñ êyê nôk takên
lôk leñôndôn miñ elanô abô takên ami.

Ba intu avômalô êthôn nôk takên palin.”

Aisaia 64:4

Nê bêñbên bôlôn êntêk miñ eyala auk ên ami. Bôk neyala ma tem miñ nijik Anyô Bêñ Lôkmanñiñ ên vônô esak a ami. ¹⁰⁻¹¹ Alalôaniñ dahôlônñiñ da hayala alalôaniñ auk. Ma Wapômbên da anên dahô hayala anên aên iyom. Ba intu Lovak Mathen hayala nômkama lôkthô lôk hayê Wapômbên anên auk anôn biñ ba lêk hik nômkama lôkthô thô hadên alalô.

¹² Wapômbên hêv anên Lovak Mathen ên hadên alalô ek nayala anên wapôm takatu ba hêv hadên alalô. Ma miñ hêv auk pik ami. ¹³ Auk takên ma Lovak Mathen intu hêv hadên yêlô ba anan bên lôk adôn avômalô takatu ba êmô haviñ Lovak Mathen hathak anên auk. Anyôla miñ hadôn yêlô ba anan abô ên ami. ¹⁴ Lovak Mathen hêv avômalô sa ek neyala Wapômbên anên auk. Ba opalê atu ba miñ hawa Lovak Mathen ami hason nena auk ên ma auk molo ba intu miñ hatôm ititiñ ba eyala auk takatu ba halêm anên Wapômbên anên Lovak Mathen ami.

¹⁵⁻¹⁶* “Ba opalê intu hayala Anyô Bêñ anên auk ba tem êndôn yani? Mi.”

Aisaia 40:13

Ma ôpatu ba hawa Lovak Mathen anên auk tem ititiñ nômkama lôkthô. Ma ôpatu ba miñ hayala Anyô Bêñ anên auk ami tem miñ ititiniñ alalô takatu ba awa Lovak Mathen anên

auk ami. Aên ba alalô ma awa Kilisi da anên auk.

3

Avômalô Kolin evak i vose

¹⁻²* Aiyan thêlô, sêbôk ma môlô osopa avômalô pik êntêk veñingwam ba osopa Kilisi hatôm amena kasek ba miñ oan nôk thektheke ami. Ba intu yahêv sum hadên môlô ba miñ yahanan abô hatôm nê bôk ilumbak yôv iniñ abô ami. Ba êntêk unum sum denan e? ³* Môlô othak udum hatôm nê pik ba môlô lemimdan lôk lemimñaña ⁴* ma ôdôn yan enan nena, “Yêlô ma Pol anên” ma vi enan, “Yêlô ma Apolo anên.” Ên ma hathak uik unim auk thô nena môlô ma nê pik.

⁵* Aên ba ya Pol ma opalê? Ma Apolo ma opalê? Yai ma Anyô Bêñ anên nê ku iyom! Yani hêv anyô tomtom da iniñ ku ba hêv yaianiñ ba intu môlô bôk ôêvhaviñ yôv. ⁶* Yahavatho yanvêk ma Apolo hathak hêv nan ma Wapômbên da hadum ba yanvêk ên halumbak. ⁷ Ba ôpatu ba havatho mena hêv nan thai luvi ma nôk oyan. Ma Wapômbên iyom intu ba nôk avanôn. ⁸* Opalê atu ba havatho mena opalê atu ba hêv nan, thai idum ku donjom ba tem neja vuli êtôm ida iniñ ku atu idum.

⁹* Yai adum Wapômbên anên ku iyom haviñ i ma môlô ma anên unyak lôk anên ku kapô. ¹⁰⁻¹¹* Wapômbên hêv wapôm hadên ya ba yahabitak anyô lôkmanñiñ ek yandav unyak. Ba yahalav landiñ. Ma anyô vi etak pam thalôk lôk unyak vôn hayô hamô. Ma miñ anyôla endav landiñ yan da imbiñ ami. Yisu Kilisi da intu landiñ ên ba bôk hamiñ yôv. Ba môlô nê ku tomtom noyabiñ am katô ek nodav Wapômbên anên unyak ên. ¹²⁻¹³* Waklavôn Idum Abô hayô ma tem injik nê ku takên iniñ ku sapên

* **2:8-9:** Ais 64:4 * **2:15-16:** Ais 40:13 * **3:1-2:** Hib 5:12-13; 1Pi 2:2 * **3:3:** 1Ko 1:10-11
* **3:4:** 1Ko 1:12 * **3:5:** Ap 18:24 * **3:6:** Ap 18:4-11,27-28 * **3:8:** Mat 16:27 * **3:9:** Ep 2:20-22 * **3:10-11:** Ais 28:16; 1Pi 2:4-6 * **3:12-13:** 1Ko 4:5

êlêm yaiņ. Ma atum tem esañ anyô tomtom iniņ ku ek êņjê nena elav unyak êņ mavi mena kambom. Ba intu uik siņ hathak gol mena seleva mena valu mavi mena alokwaņ kapi mena kamuņ kondaņ mena sesalik la, ma hêk mólôda. ¹⁴ Ma opalêla takatu ba iniņ ku elav unyak êņ mavi ma tem neja vuli. ¹⁵ Ma ôpatu ba atum hathañ anêņ ku ma tem miņ enja vuli ami. Ma donťtom bulubiņ hamô ba tem nê m ôpêņ vê êņjêk atum.

Mólôda ma Wapômbêņ anêņ unyak

¹⁶ *Mólô ma Wapômbêņ anêņ unyak mathen atu ba yanida hamô kapô. Oyala nô m êņ mena mi? Ma Wapômbêņ anêņ Lovak Mathen hamô mólô kapôlômim. ¹⁷ Mólô ma Wapômbêņ anêņ unyak mathen atu ba yanida hamô kapô ba intu loņ êņ ma mathen! Ma ôpatu ba habuliņ unyak mathen êņ ma tem Wapômbêņ imbuliņ ôpêņ aêņ iyom.

Min nobam anyô vi ami

¹⁸ Miņ mólô nosau am ami! Mólô lemimhabi nena mólô ma nê lôkauk bêņ hatôm nê lôk luvôņiņ bôlôņ êntêk, êņ ma notak. Ma noja alovalaņañsiņ anêņ auk molo ek numbitak anyô lôk auk mavi. ¹⁹ Auk pik êntêk ma auk molo hêk Wapômbêņ ma hatôm eto nena,

“Yani havalon nê lôk auk bêņ hathak thêlôda iniņ auk ba êv yak.” *Jop 5:13*

²⁰ Ma abô yaņ hanaņ nena, “Anyô Bêņ hayala nena nê lôk auk bêņ iniņ auk ma anôņ mi.” *Kapya Yey 94:11*

²¹ Aêņ ba miņ nobam anyô te êmôn ek vi ami. Thêlô sapêņ ma nê ku ek nê nê mólô sa iyom. ²² Pol lo Apolo ma Sipas lôk pik êntêk ma lôkmala lo űama ma lêk lo emben yam ma nômkama lôk avômalô ma nô m takêņ ma mólônim iyom. ²³ Ma mólô ma Kilisi anêņ ma Kilisi ma Wapômbêņ anêņ.

* **3:16:** 1Ko 6:19; 2Ko 6:16 * **4:2:** Luk 12:42
12:6 * **4:11:** 2Ko 11:23-27

4

Kilisi anêņ aposel

¹ Aêņ ba avômalô sapêņ nêgê yêlô nena Yisu Kilisi anêņ nê ku oyaņ iyom ek ayabiņ Wapômbêņ anêņ abô loņ kapô atu ba hik thô hadêņ anêņ avômalô. ² *Aêņ ba intu nayabiņ ku êņ mavi êtôm anyô hamôn ek ku. ³⁻⁴ Yakapôlôn miņ hanaņ ya bêņ nena yahadum Wapômbêņ anêņ ku tombeņ ami. Aêņ ba mólô otha ya mena owa ya hi loņ idum abô êņ ma nô m oyaņ. Ma yenaņ auk miņ hatôm ami. Aêņ ba miņ yahathô yada ba yahaya ami. Anyô Bêņ da intu tem ititiniņ ya. ⁵ *Waklavôn Anyô Bêņ endelêm ma tem imbi anêņ deda êyô êņjêk nômkama takatu ba havuņi hêk loņ momaņiniņ kapô ba injik avômalô iniņ auk takatu ba hêk kapôlôniniņ thô. Ma wak êņ ma tomtom tem neja iniņ leņiņmavi êņjêk Wapômbêņ. Aêņ ba miņ nosa avômalô vi iniņ ku ami.

Avômalô Kolin thêlôda ebam i

⁶ *Aiyaņ thêlô, bôk yahanaņ hathak yai lôk Apolo ek nê mólô sa ek lemimimbi abô êntêk “Nosopa abô balabuņ atu ba eto,” nena miņ nobam anyôla êmôn ek vi ami. ⁷ *Ma opalê hatak mólô ba ubitak anyô bêņ? Mólôda unim lôklokwaņ ba owa auk e? Mi! Wapôm takêņ intu hêv hadêņ mólô. Ma aisê ka obam amda?

⁸ Mólô lêk ubitak ôyô unjlov yô e? Ma mólô lêk nê lôkmaņgiņ e? Mena mólô lêk hatôm kiņ e? Kikak-nena! Alalô nê lôk iviyaņ ba lêk mólô ubitak kiņ ma tem yêlô aêņ iyom!

⁹ Nôņgô! Wapômbêņ hatak yêlô aposel hatôm nê oyaņ ba amiņ piklêvôn ma avômalô lôk aņela ititiņ yêlô hatôm nê kambom takatu ba enaņ nena, “Unġwik thêlô vônô.” ¹⁰ Yêlô ma nê auk molo hathak Kilisi e? Ma mólô nê lôk auk bêņ hathak Kilisi e? Ma yêlô nê vau ma mólô nê lôklinyak e? Mólô nê lôk athêņ bêņ ma yêlô nê athêņ mi e? ¹¹ *Sêbôk aleba lêk ma yêlô ama

* **4:5:** 1Ko 3:8 * **4:6:** Lom 12:3 * **4:7:** Lom

kisi lôk athakmunij ma ik nômkama titip lôk ik yêlô ba epam mayaliv ba yêlôaniñ malak namô mi. ¹² *Ma adum ku hathak bahenij aleba yêlô lêk vau. Enañ ek nimbulin yêlô, êñ ma yêlô êv leñijmavi iyom. Ilti yêlô ba êv vovan, êñ ma yêlô amin leñvidon. ¹³ Enañ abômapopak hathak yêlô ma yêlô anañ viyan lôk labali mavi. Wak nômbênj intu sapênj ma yêlô hatôm matinyak pik lôk nôm ôvpalê.

Pol lahavinj avômalô Kolin nesopa yani

¹⁴ Mólô ma yenan avômena takatu ba yalenjavinj ba intu yahadônj mólô. Ma miñ yahato nôm takêntêk ek indum mólô mama ami. ¹⁵ *Nê êvhavinj bêñ anônj ethak eyabinj mólô, ma donjom lemambô donjom iyom. Yada bôk yahananj Wapômbênj anênj Abô Mavi hadênj mólô hatôm yahavathu mólô ba mólô ubitak Yisu Kilisi anênj avômalô. ¹⁶ *Aênj ba yalenj hik ya nena nosopa yavenjgwan. ¹⁷ *Ba intu yahêv Timoti hathôk ek nêñ mólô sa. Yani ma anyô ku anônj lôk yenan okna atu ba hasopa Anyô Bêñ ba yalenjavinj yani. Ma tem injik mólônim auk liñ esak yenan bôk lo loñ atu ba hathak Yisu Kilisi ma yahadônj avômalô êvhavinj takatu ba êmô luvuluvu hathak. ¹⁸ Mólô doho osonj nena tem miñ yasôk esak loñbô ami ba intu mólô lemimôndônj kôtônj. ¹⁹⁻²⁰ *Nodanjô katô! Wapômbênj anênj avômalô miñ enañ hathak abô oyanj ami. Mi. Lovak Mathenj hêv lôklinyak ba idum Wapômbênj anênj lahavinj. Anyô Bêñ lahavinj ma tem yasôk kethenj ek yanjê nena avômalô takênj bôk ewa lôklokwanj êñ mena mi e? ²¹ Lemimhabi aisê? Yasôk ek yambali mólô ek noja auk mena yasôk êtôm anyô yaô ek yananj abô labalina?

5

Nutiñ nê sek êndôk kamunj

¹ *Yahalanjô nena mólô avômalô ôêvhavinj te hadum sek havinj lambô yanavi lukmuk lôbôlônj. Ma donjom nê daluk miñ ethak idum aênj ami.

² Aisê ka mólô ôbô am? Lemiminjikam ba nutiñ ôpênj êndôk kamunj!

³ *Ya miñ yahamô havinj mólô ami. Mi. Ma donjom yakapôlônj hamô havinj mólô hatôm lêk yahamô havinj mólô. Ma lêk yahananj ôpatu ba bôk hadum kambom êñ bêñ yôv hathak Yisu Kilisi anênj athênj. ⁴ Aênj ba othak donjom, êñ ma yakapôlônj lêk hamô havinj mólô. Ma alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu anênj lôklinyak lêk hamô havinj. ⁵ *Ba nôñem ôpênj êndênj Ngôk Bêñ ek imbulinj ôpênj anênj auk ek Anyô Bêñ anênj Waklavônj Nindum Abô ma tem yani enja bulubinj.

⁶ *Mólô ôbô am ma miñ mavi ami. Lôk miñ oyala nena yis doktena iyom hatôm êndôk polom bêñ anônj kapô ba isinj bêñ ami e? ⁷ *Sêbôk ma avômalô Islael ethak ik boksipsip nakadunj te ek leñijhabi Waklavônj Hale ba Hi. Ma alalôaniñ boksipsip nakadunj Waklavônj Hale ba Hi intu Yisu. Kilisi hama ek mólô ba intu lêk ubitak ôtôm polom lukmuk atu ba yis mi. Aênj ba nômbi unim kambom ni êtôm avômalô Islael ethak ibi yis bô hi ek leñijhabi Waklavônj Hale ba Hi. ⁸ *Ba intu alalô leñijimbi Waklavônj Hale ba Hi wak nômbênj intu sapênj ma nambitak êtôm polom atu ba anênj yis mi. Polom êñ ma nôñ anônj ba anênj lelaik mi. Ma yis bô atu êñ ma adum kambom lo miñ asopa Wapômbênj ami. Ba intu nabi ni.

⁹ Bôk yahato yenan kapyâ hadênj mólô ek miñ nôñ imbinj nê takatu ba idum sek lomaloma ami. ¹⁰ Ma donjom miñ yahananj hathak avômalô pik êntêk ba idum sek lomaloma lo nê esau avômalô ba ewa iniñ nômkama vani lôk nê palonj ma nê

* **4:12:** Mat 5:44; 2Te 3:8 * **4:15:** Gal 4:19 * **4:16:** Plp 3:17 * **4:17:** Ap 19:22 * **4:19-20:** 1Ko 2:4 * **5:1:** Wkp 18:7-8; Lo 22:30 * **5:3:** Kol 2:5 * **5:5:** 1Ti 1:20 * **5:6:** Gal 5:9 * **5:7:** Ais 53:7; 1Pi 1:19 * **5:8:** Lo 16:3 * **5:11:** 2Te 3:6; Tit 3:10

esopa ngôk ami. Mi. Nê takêḅ ma êmô pik haviḅ alalô ba natak i aisê?
 11 *Yenaḅ abô anêḅ ôdôḅ ma aêntêk. Ôpatu ba hanan nena, “Yahêvhaviḅ Wapômbêḅ” ma doḅtom hadum sek lomaloma mena hadum palon mena hêv yeḅ hadêḅ ngôk mena hanan abôma mena hanum waiḅ ba molo mena hawa vani. Anyô anêḅ aêḅ miḅ noḅgwaḅ nôḅ lo ômô imbiḅ yani ami. Dôlôk!

12 Nosa nê takatu ba êmô avômalô êvhaviḅ kapô iyom. Ma miḅ nosa ôpatu ba miḅ alalôaniḅ te ami. Ku êḅ ma miḅ bôk êv hadêḅ alalô ami.
 13 *Aêḅ ba Wapômbêḅ tem indum abô ek nê daluk. Ba intu nê takatu ba indum kambom ma “Nônêḅ i vê êḅjêk môlô.” *Lo 17:7*

6

Kobom nepesaḅ malaiḅ

1 Aisê ka môlô doho lemimmaniḅ hathak môlô doho ma othak u nê daluk iniḅ loḅ idum abô? Yahason kambom hathak môlô uik kobom êḅ liliḅ! 2 *Môlô oyala nena Waklavôḅ Idum Abô ma nê mathêḅ tem nedaḅô nê daluk iniḅ abô. Môlô nê auk pulusik ba miḅ hatôm nopesaḅ malaiḅ pik lomaloma ami e? 3 Nodaḅô! Tem alalô nadaḅô aḅela iniḅ idum abô. Aêḅ ba malaiḅ pik lôkthô ma yaôna ek alalô napesaḅ. 4-6 Môlô te miḅ anyô lôk auk bêḅ hatôm epesaḅ abô imbiḅ avômalô êvhaviḅ vi ami e? Ma nê êvhaviḅ yaḅ lamaniḅ hathak yaḅ ma môlô olam nê daluk ek nepesaḅ abô êḅ eka? Nê daluk elañô ma môlô miḅ mama ami e? Aêḅ ba môlônim malaiḅ lomaloma hamô ma môlônim anyô bêḅ la miḅ hamô ami, ma nodam môlônim anyô hêvhaviḅ takatu ba athêḅ mi ek nedaḅô abô êḅ. Ma miḅ nodam nê daluk ami.

7 Dô! Hu ek undum abô, êḅ ma hik thô nena lêk hôêv yak yôv. Ma anyôla habuliḅ o mena hasau o la ma

ômô yaô. 8 Ma doḅtom môlôda intu udum tombeḅ êḅ ba osau môlôviyaḅ ba ubuliḅ i hamô nê daluk iniḅ loḅ idum abô.

9 *Avômalô takatu ba idum kambom tem nêḅmô imbiḅ Wapômbêḅ êmô loḅ atu ba yani hayabiḅ, e? Mi anôḅ. Noyabiḅ am. Avômalô takatu ba idum sek lomaloma lôk êv yeḅ hadêḅ ngôk ma idum sek haviḅ anyô yaḅ yanavi lôk anyô da idum i lôk avi da idum i ma 10 vani lo palon ma inum waiḅ ba elo molo lôk enañ abôma ma esau avômalô ba ewa iniḅ nôḅkama vani. Nê takêḅ miḅ hatôm nêḅmô Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak ami. 11 *Sêbôk ma môlô vi udum kambom takêḅ haviḅ. Ma doḅtom Wapômbêḅ hathik môlô ba ubitak mathêḅ lôk thêthôḅ hathak Anyô Bêḅ Yisu Kilisi anêḅ athêḅ lôk alalôaniḅ Wapômbêḅ anêḅ Lovak Mathêḅ.

Alalôaniḅ leiḅviḅkupik ma Lovak Mathêḅ anêḅ unyak

12 *Môlô onañ nena, “Balabuḅ te miḅ havalon ya loḅ ami. Ba malêla takatu ba yaleḅhaviḅ yandum ma ya hatôm.” Ma doḅtom ya Pol yahanañ nena auk takêḅ tem miḅ nêḅmô ya sa ami ba yahadô nôḅmlate eyabiḅ ya.
 13 *Môlô onañ nena, “Nôm eyañ hêv leiḅsoam sa ma leiḅsoam hêv nôḅm eyañ sa. Ma thai luvi ma nôḅm pik iyom ba Wapômbêḅ tem nêḅm vê.” Ma môlô osoḅ nena sek waliliḅ ma nôḅm oyaḅ hatôm nôḅm eyañ lôk leiḅsoam e? Ma yahanañ nena kupik ma Anyô Bêḅ anêḅ ek indum anêḅ ku. Aêḅ ba kupik lôk sek miḅ ethak doḅtom ami. 14 *Wapômbêḅ da anêḅ lôkliḅyak hik Anyô Bêḅ liḅ ba tem injik alalô liḅ aêḅ iyom. 15-17 *Môlônim lemviḅkupik sapêḅ ma hatôm Kilisi da anêḅ liḅkupik bute. Môlô ôthôḅ auk êḅ e? Ma ôpatu ba hathak doḅtom haviḅ Anyô Bêḅ thai iniḅ dahôlôḅniḅ

* 5:13: Lo 13:5; 17:7 * 6:2: ALK 20:4 * 6:9: Gal 5:19-21; Ep 5:5; ALK 22:15 * 6:11: Tit 3:3-7
 * 6:12: 1Ko 10:23 * 6:13: 1Te 4:3-5 * 6:14: Lom 8:11; 1Ko 15:20; 2Ko 4:14 * 6:15-17: Mat 19:5; Jon 17:21-23; Lom 8:9-11; Ep 5:30

habidak donptom. Ma Wapômbêñ anêñ abô bute hanañ nena,

“Thai tem nimbitak êtôm kupik donptom.” *Môñ Anôñ 2:24*

Aêñ ba anyô te hathak donptom haviñ avi sek te, êñ ma thai lêk ibitak kupik donptom. Ma naja Kilisi anêñ liñkupik bute ba nanêm êndêñ avi sek e? Mi anôñ!

¹⁸ Nôsôv ek sek waliliñ. Kambom takatu ba avômalô ethak idum ba vi ma hêk kupik viyaiñ. Ma opalê atu ba hadum sek waliliñ êñ ma yanida habuliñ anêñ liñkupik ba hadum sek hathak. ¹⁹⁻²⁰ *Môlô lemvimkupik ma Lovak Matherñ anêñ unyak matherñ atu ba hamô kapô ba Wapômbêñ da hêv hadêñ alalô. Avanôñ e? Ma hêv alalô vuli ba miñ o anyô bêñ ek oyabiñ oda ami. Ba intu ômbô Wapômbêñ esak lemvimkupik.

7

Abô hathak ewa i

¹ Yahato môlônim abô viyañ nena mavi ek nômo daluk ma miñ noja avi ami. ² Ma donptom avômalô ethak idum sek waliliñ. Aêñ ba mavi ek ñê ewa i, anyô êñjêk imbiñ yanavi ma avi êñjêk imbiñ yamalô. ³ Ma anyô lahaviñ êñjêk imbiñ yanavi êñ ma yanavi miñ embasiñ i ami. Ma yanavi lahaviñ êñjêk imbiñ yamalô ma yamalô indum aêñ iyom ek malê nena ñê lôk vêñi iniñ viyañ hêk. ⁴ Avi miñ hayabiñ yanida liñkupik ami. Mi. Anyô hayabiñ. Ma anyô miñ hayabiñ yanida liñkupik ami. Mi. Avi hayabiñ. ⁵ Ba intu ovasiñ am, êñ ma hatôm udum vani! Anyô hadum ek eteñ mek ma miñ bônôñ ami. Enañ êndêñ yanavi. Ma avi hadum ek eteñ mek ma miñ bônôñ ami. Enañ bêñ êndêñ yamalô ba thai nêndôk am. Êñ ma netak iniñ êk haviñ i êtôm wak vithê. Ma mek anêñ dañ ma nêjêk esak lonbô ek Sadañ miñ hatôm enja iniñ thethajak ek êndôk thai leñiñ ami. ⁶ Miñ yahavak balabuñ te ek

avi lo anyô miñ nêjêk imbiñ i wak la ami. Mi. Yahanajañ ek yanêm môlônim auk sa iyom. ⁷ Yada ma anyô muk ba yalenhaviñ anyô lôkthô nimbitak êtôm yada. Ma donptom anyô tomtom da ewa iniñ wapôm lomaloma halêm anêñ Wapômbêñ. Aêñ ba nôm takatu ba Wapômbêñ habi sam ma yanja yanja.

⁸ Abô êntêk ba tem yanañ ma hathak aluñ lo avi tôp. Mavi ek thêlô nêmo daluk êtôm ya. ⁹ *Thethajak miñ êmbôk môlô êtôm atum hathañ ami, êñ ma mavi anôñ. Aêñ ba anyô te miñ hatôm ipuki lon ami, êñ ma enja avi.

¹⁰ *Yahanajañ abô êntêk ek avômalô ewa i. Avi te miñ hatôm êndô yamalô ami. Abô êntêk ma Anyô Bêñ anêñ abô balabuñ ma miñ yenañ abô ami. ¹¹ Avi hadô yamalô êñ ma epesañ abô imbiñ yamalô ma miñ enja anyô yan ami. Ma anyô aêñ iyom.

¹²⁻¹³ Yahanajañ abô êntêk ek avômalô takatu ba ewa i ba yan miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami. Ba anyô te hawa avi te ba miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami ma donptom lahaviñ êmo imbiñ yani, ma miñ êndô avi êñ ami. Ma avi te hawa anyô te ba miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami ma donptom lahaviñ êmo imbiñ yani, ma miñ êndô ôpêñ ami. Êntêk ma yenañ auk iyom. Ma miñ Anyô Bêñ anêñ abô balabuñ te ami. ¹⁴ Anyô te hawa avi atu miñ hêvhaviñ ami, êñ ma anyô anêñ hêvhaviñ hatôm nêmo avi êñ lôk nali sa ba nimbitak êtôm nômo mabuñ hêk Wapômbêñ ma. Ma avi hawa anyô atu ba miñ hêvhaviñ ami ma aêñ iyom. Ma mi, êñ ma tem Wapômbêñ êñjê nali takêñ nena lelaik. Aêñ ba miñ ôndô vônim atu ba anêñ hêvhaviñ mi ami.

¹⁵ *Ma howa avi atu ba miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami ba hadum ek êndô o, êñ ma otak yani ek ni. Ma howa anyô atu ba miñ hêvhaviñ Wapômbêñ ami ba hadum ek êndô

* **6:19-20:** 1Ko 7:23; 1Pi 1:18-19 * **7:9:** 1Ti 5:14 * **7:10:** Mat 5:32 * **7:15:** Lom 14:19

o, êḡ ma otak yani ek ni aêḡ iyom. Tem miḡ undum abô esak nôḡ êḡ ami. Wapômbêḡ halam alalô hathak kobom namô malinḡyaô imbiḡ i. ¹⁶*Ba injo. Yanavi tem nêḡ yamalô sa ek imbitak anyô hêḡvaviḡ mena yamalô nêḡ yanavi sa ek imbitak avi hêḡvaviḡ la.

Alalô namô êtôm lôkmala atu ba Wapômbêḡ lahaviḡ alalô namô

¹⁷Hômô aisê ba Wapômbêḡ halam o ma ôḡ aêḡ. Êḡ ma hatôm Anyô Bêḡ anêḡ wapôm atu ba hik sam hadêḡ môlô tomtom. Abô balabuḡ êntêk ma yahêḡ hadêḡ ḡê êḡvaviḡ lodôḡlodôḡ lôkthô. ¹⁸Ôpatu ba bôk enḡothe anêḡ kupik ba Wapômbêḡ halam yani ma êḡ aêḡ. Ma miḡ nepesaḡ anêḡ kupik esak loḡbô ami. Ma ôpatu ba miḡ enḡothe anêḡ kupik ami ba Wapômbêḡ halam yani ma êḡ aêḡ iyom. Ma miḡ enḡothe anêḡ kupik vê ami. ¹⁹*Enḡothe kupik lôk miḡ enḡothe kupik ami, nôḡ ju êḡ ma nôḡ oyaḡ. Ma nôḡ bêḡ ma nesopa Wapômbêḡ anêḡ abô. ²⁰Enḡothe anêḡ kupik mena enḡothe ami mena ewa avi mena miḡ ewa avi ami ba Wapômbêḡ halam o, ma ôḡ aêḡ. ²¹Ma o atu ba anêḡ alaḡ hamô ba Wapômbêḡ halam o ma miḡ lemmalaiḡ andô. Ma doḡtom loḡôndê la hêk ek otak anêḡ alaḡ anêḡ ku, êḡ ma undum aêḡ. ²²*Ba ḡê takatu ba iniḡ alaḡ hamô aleba Anyô Bêḡ halam i ma hatôm Anyô Bêḡ hapole iniḡ yak vê. Ma aêḡ iyom ḡê takatu ba miḡ êḡ alaḡ la vibiḡ ami aleba Anyô Bêḡ halam i ma Kilisi lêk habitak iniḡ alaḡ. ²³Wapômbêḡ bôk hêḡ môlô vuli hathak vuli bêḡ ba miḡ anyôla habitak môlônim alaḡ ami ba intu lemiminjikam esak auk pik takêḡ ami. ²⁴Aiyaḡ thêlô, môlô tomtom nôḡ êtôm aêsêbôk ba Wapômbêḡ halam môlô. Môlô owa am mena miḡ owa am ami mena enḡothe kupik mena miḡ enḡothe kupik ami lôk ḡê iniḡ alaḡ hamô mena iniḡ

alaḡ mi, nôḡ aêḡ iyom ba nosopa Wapômbêḡ.

Pol hêḡ abô hadêḡ avômalô muk

²⁵Anyô Bêḡ lahiki hathak ya ba intu yenaḡ abô ma avanôḡ ek môlô nôḡnimibiḡ. Êntêk ma yenaḡ auk hathak avômalô muk ma miḡ Anyô Bêḡ anêḡ abô balabuḡ ami. ²⁶Lêk ma malaiḡ lomalama habitak. Aêḡ ba nôḡ êtôm avômalô muk ma tem nôḡ mavi. ²⁷Ôpatu ba lêk epe-saḡ anêḡ abô ek enja avi ma miḡ êndô ami. Ma môlô takatu ba avi mi miḡ nôḡbôlêḡ avi ami. ²⁸Ma howa avi, ma miḡ hudum kambom ami. Ma avi muk te hawa anyô, ma miḡ hadum kambom ami. Ma doḡtom môlô takatu ba owa am tem nôḡpôm malaiḡ lomalama êḡ pik êntêk ba intu yahavatho môlô loḡ ek miḡ malaiḡ takêḡ êḡpôm môlô ami.

²⁹⁻³¹*Yenaḡ abô anêḡ ôdôḡ nena pik êntêk tem êḡ sawa bidonḡ iyom ba anêḡ auk lôk anêḡ nôḡkama lôkthô lêk idum ek nema. Ba opalê atu ba hawa avi, êḡ ma nôḡ mavi. Ma doḡtom lemimbi nena ewa i tem miḡ êḡ wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ ami. Ma opalê atu ba lamalaiḡ miḡ undum ba malaiḡ êḡ eyabiḡ anêḡ auk ami. Ma nôḡ mavi miḡ eyabiḡ anêḡ auk ami. O atu ba hôêḡ vuli nôḡkama lomalama miḡ nôḡḡwêk lêlê esak nôḡ takêḡ ami. Nôḡkama pik nôḡmbêḡ êḡ ma nôḡ mavi anôḡ. Ma doḡtom miḡ nôḡḡô êtôm nôḡmbêḡ êḡḡêk anêḡ auk ami.

³²Yalenḡvaviḡ nena lenḡhiki lomalama miḡ embalonḡ môlô loḡ ami. Anyô muk lahiki hathak Anyô Bêḡ anêḡ ku ek indum Anyô Bêḡ lamavi. ³³Ma doḡtom anyô lôk avi lahiki hathak nôḡkama pik ek batu indum yanavi lamavi. ³⁴Ba intu yani lahiki hathak yanavi ma Anyô Bêḡ haviḡ. Ma avi tôḡ lôk avi muk ethak lenḡhiki hathak Anyô Bêḡ anêḡ ku. Iniḡ auk nena nêḡnêḡ dahôlôḡḡḡ lôk lenḡvinḡkupik êndêḡ Anyô Bêḡ. Ma

* 7:16: 1Pi 3:1 * 7:19: Lom 2:25; Gal 5:6; 6:15

* 7:22: Plm 16; 1Pi 2:16 * 7:29-31: 1Jon 2:17

donjom avi lôk anyô lahiki hathak nômkama pik ek indum yamalô lamavi. ³⁵ Yahanaj abô takêntêk ek nê mômô sa ma miñ nê malainj êndêñ mômô ami ek mômô nô mômô thêthôn ma miñ nômla embalonj mômô lonj ami ek mômô nô nê mômô kapôlômim lôkthô êndêñ Anyô Bêñ. Ma miñ yahanaj ek êtôm yak embalonj mômô lonj ami.

³⁶ Ma ôpatu ba hapesanj abô yôv ek enja avi muk te ba anêñ thethanjak hadum ek imbulinj avi êñ ma ôpêñ enja avi êñ. Yani miñ hadum kambom ami. ³⁷ Ma ôpatu ba hapesanj yanida anêñ auk ma miñ hasopa anyôla anêñ auk ami ba hasopa anêñ lahavinj iyom nena hadô enja avi muk, ôpêñ hadum nô mavi havinj. ³⁸ Aêñ ba ôpatu ba hawa avi muk hadum nô mavi. Ma ôpatu ba hadô enja avi êñ ma anêñ malainj ma yaô ba intu hadum nô mavi anônj.

³⁹ *Avi atu ba hawa anyô ba yamalô hamô lôkmala denanj ma hatôm ibutinj thai lonj endeba anyô ema am. Êñ ma hatôm enja anyô yanj atu ba hasopa Anyô Bêñ esak lonjbô êtôm yanida anêñ lahavinj. ⁴⁰ Yenanj auk nena yani êmô daluk ma tem yani lamavi bêñ anônj. Ma Wapômbêñ anêñ Lovak Matheñ hamô havinj ya ba intu ya anyô lôk auk hatôm mômô.

8

Ngôkba anêñ nô mômô lôk ya

¹ *Yahanaj abô êntêk hathak ngôkba anêñ nô mômô lôk ya.* Mômô onanj nena, "Alalô lôkthô ma nê lôkauk." Mômônim auk êñ hadum ba mômô ôyê am danj ba ubulinj avômalô êvhavinj vi. Ma mômô lemimhavinj avômalô takêñ, êñ ma tem nô nê mômô i sa. ² *Mômô osonj nena mômô oyala nômkama lôkthô e? Mi. Mômô ôthônj auk anônj palinj!

* **7:39:** Lom 7:2-3 * **8:1:** Ap 15:29 * **8:1:** Avômalô Kolin ethak êbôk nô mômô ek êv da hadêñ ngôk. Ma nê êvhavinj lenjhavinj nejanj nô mômô takêñ. Thêlôninj auk aêntêk nena êñ ma miñ wapômbêñ anônj ami ba intu thêlô hatôm nejanj. Aêñ ba thêlô eto kapyã hadêñ Pol ek nedanjô anêñ auk. * **8:2:** Gal 6:3 * **8:4:** Lo 4:39; 6:4; Gal 4:8 * **8:6:** Ep 4:5,6 * **8:9:** Lom 14:13-15; Gal 5:13 * **8:11:** Lom 14:15,20

³ Opalê atu ba lahavinj Wapômbêñ ma Wapômbêñ hayala yani.

⁴ *Yenanj auk hathak eyanj ngôkba ininj nô mômô ma aêntêk. Alalô ayala nena Wapômbêñ ma donjom iyom. Ma ngôkba takatu avômalô êv yej hathak miñ Wapômbêñ anônj ami. ⁵ Avômalô elam nô mômô lomaloma nena ininj ngôkba lo ininj anyô bêñ. Aêñ ba nô mômô takêñ hatôm ininj wapômbêñ lo anyô bêñ. ⁶ *Ma donjom alalô ayala nena Wakamik Wapômbêñ yani iyom intu Wapômbêñ ba hapesanj nômkama lôkthô ba alalô abitak ek nandum anêñ ku. Ma Yisu Kilisi yani iyom intu Anyô Bêñ anônj ba Wapômbêñ hapesanj nômkama lôkthô hathak yani. Ma Yisu êñ hadum ba alalô abitak Wapômbêñ anêñ avômalô.

⁷ Ma avômalô doho miñ lenjinhabi auk takêñ hêk kapôlôninj ami. Sêbôk ma thêlô enjabôm ngôkba anêñ nô mômô ma lêk êdô ba esopa Wapômbêñ. Ma donjom eyanj ngôkba anêñ nô mômô ma hatôm esopa ngôkba hathak lonjbô. Thêlôninj auk ma pulusikna ba intu lenjinhavinj. ⁸ Avômalô takatu ba lenjinhavinj hathak nô mômô êñ ba miñ eyanj ami ma Wapômbêñ miñ hatatale i ami. Ma mômô avômalô takatu ba oanj nô mômô lomaloma ma Wapômbêñ miñ habam mômô ami. Aêñ ba oanj mena ôdô ma nô mômô oyanj hêk Wapômbêñ ma.

⁹ *Aêñ ba o anyô hôêvhavinj lôklokwanj, oyabinj o! Anê mômô malainj mi ek nonjwanj ngôkba anêñ nô mômô ba hoanj êñ ma miñ onanj êndêñ avômalô takatu ba auk pulusik ek nindum aêñ ami êñã tem indum thêlô nê nê mômô yak. ¹⁰ Hu malakba ba hoanj ngôkba anêñ nô mômô ma anyôla lamalainj hathak nô mômô êñ te hayê hoanj, hosonj nena hôêv yani sa ba tem eyala nena nô mômô êñ ma nô mômô oyanj e? ¹¹ *Êñ ma hubulinj yani ek endeni anêñ kobom bô esak lonjbô ba anê mômô auk êñ habulinj anyô hêvhavinj pulusik atu ba Yisu hama

ek nê m yani sa. ¹² Anyô te anêḡ auk pulusik ba hubuliḡ yani êḡ ma hudum kambom hathak Kilisi. ¹³ *Ba intu yahaḡ nôm êḡ ba habuliḡ yenaḡ aiyaḡ ba hadum kambom êḡ ma tem miḡ yanḡaḡ alim esak loḡbô ami. Yakô yandum ba yenaḡ aiyaḡ nê m yak.

9

Pol hadô vuli

¹ *Odaḡô! Abô balabuḡ lomaloma miḡ havalonḡ ya loḡ ami! Ma bôk yahayê Yisu alalôaniḡ Anyô Bêḡ yôv! Ya ma aposel ba yada yenaḡ ku lôk Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ hadum ba intu môlô ubitak! ² *Avômalô doho êpôlik nena ya Pol ma miḡ aposel ami. Ma doḡtom môlônim ôêvhaviḡ hik ya thô nena ya ma Anyô Bêḡ anêḡ aposel. Aêḡ ba môlônim aposel ma ya.

³ Avômalô doho ibi yaleḡ nena yahabuliḡ yenaḡ ku aposel ba yahêv yada kisi aêntêk. ⁴ *Avômalô ethak êv nôm hadêḡ yêlô hatôm ḡê lôk athêḡ bêḡ takatu ba idum Wapômbêḡ anêḡ ku. ⁵ Ma Anyô Bêḡ anêḡ iviyaḡ lôk Sipas ma aposel vi ethak ewa avi takatu ba êvhaviḡ hatôm vêḡi. Ma yêlô hatôm nandum aêḡ imbiḡ. ⁶ Ma yai hatôm natak ku bahenḡ ek nandum Wapômbêḡ anêḡ ku êtôm aposel vi. Ma môlô osoḡ nena yai lôk Banabas iyom intu ḡê athêḡ mi e? Mi. Yêlô lôkthô ma aposel iyom.*

⁷ Nê vovak da miḡ êv vuli iniḡ nôm ami. Ma avômalô takatu ba idum iniḡ ku ethak eyaḡ anêḡ anôḡ. Ma ḡê takatu ba eyabiḡ bok ethak eyaḡ bok takêḡ. ⁸ Abô takêḡ ma auk pik e? Mi. Wapômbêḡ anêḡ abô balabuḡ bôk hanaḡ ⁹ *ba Mose bôk hato nena, “Bok oks hadum ku ma miḡ nokak abôlêk siḡ ami.” *Lo 25:4*

Ma Wapômbêḡ lahiki hathak bok oks mena? ¹⁰ *Mi. Abô êḡ ma hathak yêlô. Avanôḡ! Abô êḡ hathak yêlô

opalêla takatu ba adum Wapômbêḡ anêḡ ku. Nê takatu ba ele ku lôk evatho ku, lôkthô êv maleḡiḡ ek nejaḡ nôm. ¹¹⁻¹² *Môlô othak ôêv avômalô ku vi sa. Ma yêlô avatho Wapômbêḡ anêḡ abô halôk môlô. Aêḡ ba awa nôm anêḡ môlô ma ôyê nena malaiḡ e? Mi! Yêlôaniḡ athêḡ hêk ba intu yêlô amôḡ ek naja môlônim nôm!

Ma doḡtom miḡ yêlô asopa loḡôndê êḡ ami. Ba awa malaiḡ lomaloma ek miḡ embasiḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi ami. ¹³ *Môlô oyala nena ḡê takatu ba idum ku hamô unyak mathenḡ ma eyaḡ nôm takatu ba êv hadêḡ unyak êḡ. Ma ḡê takatu ba idum ku hamô loḡ êbôk da ma eyaḡ nôm takatu ba êv hatôm da. ¹⁴ *Anyô Bêḡ bôk hanaḡ aêḡ iyom nena ḡê takatu ba enaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ma neja iniḡ nôm êlê m anêḡ iniḡ ku takatu ba idum. ¹⁵ Ma doḡtom yada miḡ bôk yahasopa loḡôndê takêḡ ami. Ma miḡ yahato abô êntêk ek môlô nobakôḡ ya ami. Mi! Yahama ma mavi ek miḡ yanê m malaiḡ êndêḡ môlô ami ek anyôla miḡ enja nôm takatu ba yahabam ya hathak vê ami. ¹⁶ *Miḡ yahabam ya hathak yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ami. Mi. Wapômbêḡ hêv ku êḡ hadêḡ ya. Ba miḡ yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ami, êḡ ma malaiḡ bêḡ ek ya. ¹⁷ Yahapetenak ek yandum ku êntêk êḡ ma tem yanja vuli. Ma doḡtom miḡ yada yenaḡ auk ami. Ba intu yahadum oyaḡ hatôm yenaḡ ku atu ba Wapômbêḡ hêv ek yayabiḡ. ¹⁸ Vuli alête intu tem yanja? Yenaḡ vuli ma aêntêk. Yahanaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi ma miḡ avômalô nê nê m vuli ami. Êḡ ma hatôm yenaḡ vuli atu ba yahabam ya hathak.

¹⁹ Aêḡ ba yabahenḡ miḡ ekak loḡ lôk anyôla miḡ hayabiḡ ya ami. Ma doḡtom yenaḡ auk nena avômalô

* **8:13:** Lom 14:21 * **9:1:** Ap 9:1-9; 26:16; 1Ko 15:8-9 * **9:2:** 2Ko 3:2-3 * **9:4:** Luk 10:8 * **9:6:** Pol hayala Kolin iniḡ auk lôkbaḡ ba intu havuḡ abô ba hadô ek enja Kolin iniḡ da. Aêḡ ba hadum thêlô leḡiḡmaniḡ. * **9:9:** Lo 25:4; 1Ti 5:18 * **9:10:** 2Ti 2:6 * **9:11-12:** Lom 15:27; Ap 20:34; 2Ko 11:9 * **9:13:** Lo 18:1-3 * **9:14:** Mat 10:10; Gal 6:6 * **9:16:** Jer 20:9

lôkthô nimbitak yenañ alañ ek yangik loñôndê thô ek bêñ anôñ ini nesopa Kilisi. ²⁰ *Yahamô haviñ avômalô Israeël ma yahabitak hatôm thêlô. Ma yahamô haviñ avômalô esopa abô balabuñ takatu êñ ma yahabitak hatôm thêlô ek yandom i ini ek Kilisi. Ma doñtom abô balabuñ miñ hayabiñ ya ami. ²¹ Yahamô haviñ nê daluk takatu ba iniñ abô balabuñ mi, êñ ma yahabitak hatôm thêlô ba miñ yahasopa alalô avômalô Israeël iniñ abô balabuñ lomaloma ami ek yandom thêlô ini êndêñ Kilisi. Ma yahasopa Wapômbêñ lôk Kilisi iniñ abô ba intu eyabiñ ya. ²² *Ma yahamô haviñ nê takatu ba iniñ auk pulusik ma yahabitak pulusik hatôm thêlô ek yandom thêlô ini ek Kilisi. Yahasopa avômalô lôkthô iniñ auk lomaloma ek auk anêñ aêñ ma hatôm yanêm vi dedaun sa. ²³ Yahadum aêñ ek avômalô lôkthô nedañô Wapômbêñ anêñ abô ba nesopa ek alalô lôkthô naja bulubiñ.

Nadañviñ lôklokwañ ek nayô unjôv

²⁴ Avômalô takatu ba elañviñ sapêñ ewa vuli e? Mi. Ôpatu ba hamôn iyom. Aêñ ba ondañviñ ek onja anêm vuli aêñ iyom. ²⁵ *Avômalô takatu ba ik mambêñ ma ethak êdôn i wak nômbêñ intu ek neja kulun atu ba tem ekapok kethen. Ma doñtom alalô adum ek naja kulun atu ba tem êmô wak nômbêñ intu sapêñ. ²⁶ Ba intu ya miñ yahalañviñ hatôm anyô halañviñ mayaliv ami. Ma miñ yahik vovak hatôm anyô hathak hik loñ oyañ ami. ²⁷ *Mi! Yahik yalenñviñ kupik ek batu yenañ auk pik etauviñ. Yakô yanañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi êndêñ avômalô ba nêñemimbiñ ma yada mi.

10

Yakô ek alalô nanêm yak esak saê

¹ *Aiyañ thêlô miñ môlô lemimpaliñ ami! Sêbôk ma alalôaniñ bumalô esopa buliv lôk even ñgwêk malêvôn. ² Ma buliv lo ñgwêk ithik thêlô ek injik thô nena thêlô esopa Mose. ³ *Thêlô sapêñ eyañ nômmathen atu ⁴ *ma sapêñ inum ñañvalu mathen atu ba haveñ haviñ i. Valu êñ ma Yisu da. ⁵ *Ma doñtom Wapômbêñ miñ lamavi hathak thêlô ami ba intu ema ba kupik hêk mayaliv hêk loñ thiliv.

⁶ *Nôm takêñ habitak ek alalô lenjiñimbi esak ma miñ imbisôk imiñ alalô ek nandum kambom ami. ⁷ Bôk eto hathak thêlô nena,

“Avômalô êñ esopa ñgôk ba eloyen
hathak lôk eyañ ba inum ba
idum sek lomaloma.” *Etak Ijip*
32:6

Aêñ ba miñ môlô nundum aêñ ami.

⁸ *Miñ alalô nandum sek waliliñ êtôm bôk ba alalôaniñ bumalô idum ba avômalô hatôm 23,000 ema wak doñtom iyom ami. ⁹ *Alalô miñ natatale Anyô Bêñ êtôm avômalô vi atu ba bôk idum ba umya hathañ i pôpônô ami. ¹⁰ *Ma miñ nanañ abô mununmunun êtôm bôk ba doho idum ba añela vovak hiki pôpônô ami.

¹¹ Nôm takatu ba bôk habitak hathak avômalô bôsêbôk ma eto ek alalô avômalô bôlôn êntêk atu ba lêk amô habobo pik lo len anêñ dañ lenjiñimbi katô ba nayabiñ i. ¹² Aêñ ba o atu ba hoson nena humiñ lôklokwañ êñ ma oyabiñ o ek miñ nêm yak ami. ¹³ Kambom hathak halôk avômalô leniñ ek nindum kambom. Ma hudum ek undum kambom ma Wapômbêñ tem miñ imbuliñ dômm ek o ami. Tem yani êmbôlêm loñôndê ek otak auk êñ ek umiñ lôklokwañ. Ma tem miñ etak o ek nêm yak ami.

Miñ nôñem yey êndêñ Wapômbêñ ma ñgôkba imbiñ ami

* **9:20:** Ap 21:20-26 * **9:22:** 2Ko 11:29 * **9:25:** Plp 3:14; 2Ti 2:4-5; 4:7-8 * **9:27:** Lom 8:13; 13:14 * **10:1:** Kis 13:21-22; 14:22-29 * **10:3:** Kis 16:35 * **10:4:** Kis 17:6; Nam 20:11 * **10:5:** Nam 14:29-30 * **10:6:** Nam 11:4,34; 1Ko 10:11 * **10:8:** Nam 25:1-9 * **10:9:** Nam 21:5-6 * **10:10:** Nam 16:41-49

14 Aêḡ ba aiaḡ thêlô, nônêm am vê êḡḡk ḡḡkba anêḡ ku lo loḡ. 15 Môlô avômalô lôkauk ba intu nutitiḡ abô êḡḡk nena thêthôḡ mena mi e? 16 *Kilisi anêḡ thalaleḡ hadum ba alalô abitak doḡtom lôk anum ba leḡḡḡhabi hathak nôm mavi takatu ba yani hadum ek hêv alalô sa. Ma polom doḡtom êḡ ma hatôm Kilisi liḡ kupik ba intu alalô ḡḡḡli ba aḡ. 17 *Ma alalô avômalô bêḡ anôḡ aḡ ek injik thô nena alalô sapêḡ lêk athak doḡtom haviḡ Kilisi ba abitak ôdôḡ te iyom.

18 *Ma lemimimbi esak avômalô Is-lael. Thêlô êv iniḡ da hadêḡ ḡê êbôk da ba êbôk ma sapêḡ eyaḡ nôm da êḡ ma hatôm ethak doḡtom haviḡ Kilisi ba ibitak ôdôḡ te iyom. 19 *Ma yahanay nena ḡḡk iniḡ nôm lôk alok-waḡ ma valu iniḡ athêḡ hêk e? 20 *Mi. Nê daluk êv da hadêḡ ḡḡk. Ma ḡḡk takêḡ ma Wapômbêḡ e? Miḡ yalenḡhaviḡ môlô nosak doḡtom imbiḡ ḡḡk ami. 21 *Miḡ hatôm nunum êḡḡk Anyô Bêḡ anêḡ tase lôk ḡḡk anêḡ imbiḡ ami. Ma miḡ hatôm noḡḡwaḡ ḡḡk anêḡ nôm lôk Anyô Bêḡ anêḡ imbiḡ ami. 22 *Hatôm alalô nadôk Anyô Bêḡ la ekladaḡ e? Ma hêv vovaḡ hadêḡ alalô êḡ ma tem namô lôklokwaḡ ma miḡ nanêm yak ami e?

Nambô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ

23 *Môlô onaḡ nena, “Balabuḡ te miḡ havalonḡ alalô loḡ ami. Ba malêla takatu alalô leḡḡḡhaviḡ nandum ma hatôm.” Ma doḡtom ya Pol yahanay nena nômkaḡma sapêḡ tem miḡ nêm môlô sa lôk embatho môlô loḡ ami. 24 *Ba miḡ lemimimbi oda anêm mavi iyom ami ma lemimimbi anyô vi iniḡ mavi imbiḡ.

25-30 *Ma
“Nômkaḡma pik lôkthô ma Anyô Bêḡ
anêḡ.” *Kapya Yeḡ 24:1*

* 10:16: Mat 26:26-28 * 10:17: Lom 12:5 * 10:18: Wkp 7:6 * 10:19: 1Ko 8:4 * 10:20: Lo 32:17; ALK 9:20 * 10:21: 2Ko 6:15-16 * 10:22: Lo 32:21 * 10:23: 1Ko 6:12 * 10:24: Lom 15:1-2 * 10:25-30: Sḡ 24:1; 1Ko 8:7; 1Ti 4:4 * 10:31: Kol 3:17 * 10:32: Lom 14:13 * 10:33: 1Ko 9:20-22 * 11:1: 1Ko 4:16 * 11:3: Stt 3:16; Ep 5:23

Yahabô Wapômbêḡ ba yahaḡ lôk yalenḡmavi êḡ ma anyôla miḡ hatôm esaḡ ya ami. Yenaḡ auk nena yaḡḡaḡ ma tem yaḡḡaḡ. Ma yahadô ma dô. Anyô vi iniḡ auk miḡ havalonḡ ya loḡ ami. Aêḡ ba noja alim vathiap lôkthô atu ba ôêv vuli ba oḡḡwaḡ. Miḡ lemim malaiḡ ami.

Ma ḡê daluk doho elam o ek nu noḡḡwaḡ nôm imbiḡ i ba hudum ek nu ma miḡ onaḡ injik i liḡ ami. Noḡḡwaḡ iyom. Ma doḡtom anyôla hanaḡ hadêḡ o nena nôm êḡḡk ma nôm ḡḡkba, êḡ ma miḡ noḡḡwaḡ ami ek nêm anyô daluk êḡ sa ek miḡ lamalaiḡ esak o ami. Ma miḡ yahanay hathak ḡê êvhaviḡ ami. Mi. Yahanay hathak ḡê daluk.

31 *Aêḡ ba oḡḡ mena unum mena udum aisê, nundum lôkthô aêḡ iyom ek nobam Wapômbêḡ anêḡ athêḡ. 32 *Avômalô Is-lael lo Glik lôk Wapômbêḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ takatu, ma miḡ nundum nômla ek nosale i thô ami. 33 *Nômkaḡma lôkthô atu ba yahadum ma yahadum ek yanêm avômalô vi sa ek neja bulubiḡ. Miḡ yahabôlêm nôm leḡḡḡmavi ek yada ami.

11

1 *Yahasopa Kilisi ba intu nosopa yaveḡḡwam.

Pol hanaḡ hathak nendam leḡkadôk siḡ

2 Yahayê nena môlô miḡ lemim-paliḡ yenaḡ abô ami ba yahanay abô mavi hathak môlô. Môlô ovalonḡ yenaḡ auk taksêbôk atu ba êdôḡ ya ba yahadôḡ môlô hathak.

3 *Yalenḡhaviḡ môlô noyala nena Kilisi ma hamô vuliḡ ek anyô ma anyô hamô vuliḡ ek avi ma Wapômbêḡ

hamô vulinj ek Kilisi.* ⁴ Ba ôpatu ba hadum ek etej mek mena hanaj Wapômbêj anêj auk bêj ek embatho avômalô loj ba hakôk kuluj, êj ma hêv mama hadêj Kilisi atu ba hamô vulinj ek yani. ⁵ Avi takatu ba enaj Wapômbêj anêj auk bêj ek embatho avômalô loj lôk etej mek nendam lejnkadôk sinj ma minj nekapij lejnkadôk njauj ba popam ami. Edam lejnkadôk sinj ami lôk ekapij lejnkadôk njauj ba popam, êj ma hatôm êv mama hadêj ôpatu ba hamô vulinj ek i. ⁶ Avi atu ba minj lahavinj endam wakadôk ami êj ma nekapij wakadôk njauj. Ma dojtom nôm êj ma nôm mama. Ba intu avi nesak nendam lejnkadôk sinj. ⁷⁻⁹ *Anyô ma hatôm Wapômbêj da ba hik Wapômbêj anêj lôkmanjinj thô. Ba intu yani êkôk nômla êmô wakadôk ami. Anyô ma minj epesaj hathak avi lokwanj ami ma mi. Avi ma epesaj hathak anyô lokwanj. Minj epesaj anyô ek nêv avi sa ami, mi, avi ek nêv anyô sa. Ba intu avi hik anyô anêj lôkmanjinj thô. ¹⁰ Aêj ba avi nendam lejnkadôk sinj êtôm lavônj te ek ajele nêgê.

¹¹⁻¹² Avi ibitak anêj anyô. Ma avi evathu anyô ba intu anyô êlêm anêj avi aêj iyom. Ma dojtom nômkama sapêj halêm anêj Wapômbêj. Ba intu avi takatu ba esopa Anyô Bêj minj hatôm nenanj nena, “Yêlô avi iyom ba yôv” mena anyô nenanj nena, “Yêlô anyô iyom ba yôv”. Mi. ¹³ Lemimhabi aisê? Avi minj edam lejnkadôk sinj ami ba etej mek hadêj Wapômbêj êj ma mavi e? ¹⁴⁻¹⁵ Alalô lôkthô ayala alalôaninj auk. Avi inj lejnkadôk njauj hamô ek imbuliv lejnkadôk sinj. Ma alalô ananj nena yani ma avi mavi. Ma dojtom anyô atu ba wakadôk njauj daim yani tem mama. ¹⁶ Avômalô takatu ba êpôlik hathak

abô êntêk nodanjô! Yêlôaninj avi lôk avi takatu ba êvhavinj Anyô Bêj ba êmô luvuluvu ethak edam lejnkadôk sinj ba intu môlô nundum aêj iyom.

Kolin ibulinj Wapômbêj anêj nôm mathen

¹⁷ Môlô othak dojtom ma minj udum mavi hadêj avômalô vi ami. Môlô ubulinj i ba intu ya minj hatôm yanaj abô mavi esak môlô ami. ¹⁸ *Yahalanjô môlô njê êvhavinj othak dojtom ma ovak am vose hi lodôjlodôj. Yakô abô êj bute ma avanôj. ¹⁹ Yakô môlô osoj nena lodôjlodôj êj ma mavi ek nêgê nena opalêla esopa Wapômbêj mavi ba hanaj mavi ma opalêla mi. Aisê? ²⁰ Môlô othak dojtom hatôm njê êvhavinj ma osoj nena oanj Anyô Bêj anêj nôm e? Mi! ²¹ Môlô doho ômôj ba ovasinj nôm ba oanj paloj. Ma doho ema kisi ma doho eyanj ba inum aleba lejsoam bok. ²² Môlô unyak onjwanj lo nunum êmô mi e? Yakô môlô nôpôlik ek Wapômbêj anêj avômalô êvhavinj takatu ba nômkama mi ba ôngô i nena avômalô ôvathek. Ba yanaj aisê êndêj môlô? Yambam môlô e? Mi anôj!

²³ Anyô Bêj hadôj ya ba intu yandôj môlô aêntêk. Bôlôvôj atu ba tem nenanj Anyô Bêj Yisu bêj ma hawa polom ²⁴ ma hêv lamavi ma haya ba hanaj, “Êntêk ma yenanj yalenjinj kupik ba yahêv ek nêv môlô sa. Nundum aêj ek lemimimbi ya.” ²⁵ *Eyanj vêv ma hawa tase te aêj iyom ma hanaj, “Êntêk ma tabô lukmuk atu ba yahavak hathak yenanj thalalenj. Waklavôj atu ba unum ma nundum aêj ek lemimimbi ya.” ²⁶ Waklavôj môlô oanj polom êntêk lôk unum halôk tase êntêk ma hanaj hathak Anyô Bêj anêj njama lôk endelêm.

* **11:3:** Abô Glik hathak “vulinj” anêj ôdôj yan nena “lokwanj ta”. Aêj ba abô 11:3 havenj aêntêk. “Kilisi ma hatôm a anêj lokwanj ta ma anyô sapêj ma epesaj hathak Kilisi ba êtôm thanaj. Ma anyô hatôm a anêj lokwanj ta ma avi halêm anêj anyô ba êtôm thanaj. Ma Anyô Bêj hatôm a anêj lokwanj ta ma hêv Kilisi ba halêm ba hatôm thanaj.” * **11:7-9:** Stt 1:26-27; 2:18-23 * **11:18:** 1Ko 1:10-12

* **11:25:** Kis 24:6-8; Hib 8:8-13

*Alalô nasô i ba naya vémam ka naja
Anyô Bêḡ anêḡ nôm*

27 *Aêḡ ba anyôla hayaḡ lo hanum palonḡ êḡ ma habulinḡ polom lôk tase êḡ ba Anyô Bêḡ anêḡ linḡkupik lo thalalenḡ lôk ḡama habitak hatôm nôm oyaḡ ba ôpêḡ tem indum abô. 28 Avômalô idum ek nejaḡ polom lôk ninum êndôk tase êḡ ma nêsô i ba neya vémam ka nejaḡ. 29 Anyôla hayaḡ lo hanum nôm mathenḡ êntêk ma miḡ lahabi Yisu Kilisi linḡkupik lôk anêḡ avômalô ami, ôpêḡda hadum ba tem Wapômbêḡ nêḡ malainḡ êndêḡ ôpêḡ. 30 Aêḡ ba intu môlô doho lokwaḡ mi lôk ôpôm lijiniḡ ma bêḡ anôḡ ema. 31 Ma doḡtom alalôda nasô i ba naya êḡa Wapômbêḡ miḡ hatôm indum abô ek alalô ami. 32 *Anyô Bêḡ hanaḡ alalô bêḡ ba hêv malainḡ hadêḡ alalô ek êndôḡ alalô ek pik lo lenḡ anêḡ daḡ atu ba Wapômbêḡ hêv avômalô pik vê ma tem miḡ nêḡ malalô vê imbiḡ ami.

33 Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, waklavônḡ atu ba môlô ôlêḡ othak doḡtom ek oḡgwaḡ, êḡ ma noyabinḡ môlôvijaḡ. 34 Ma môlô doho oma kisi ma oḡgwaḡ nôm êḡmô unim unyak vêḡ ka nôlêḡ nosak doḡtom ek miḡ abô la êpôm o ami.

Wak alê atu ba yahathôk ma tem yanêḡ auk doho imbiḡ.

12

Lovak Mathenḡ anêḡ wapôm lomaloma

1 Aiyaḡ thêlô yahadum ek yapeḡsaḡ môlônim auk lokbaḡ takatu ba hathak wapôm lomaloma atu ba Lovak Mathenḡ hêv hadêḡ avômalô. 2 *Sêbôk ba môlô avômalô daluk ma elom môlô hi mayaliv ek ôêv yeḡ hadêḡ nôm takatu ba miḡ hatôm enaḡ abô ami. 3 *Aêḡ ba yanaḡ êndêḡ môlô nena Anyô Bêḡ anêḡ Lovak Mathenḡ hayabinḡ anyôla, êḡ ma tem miḡ yani esaḡ Yisu ba enaḡ abôḡma ami. Ma Lovak Mathenḡ iyom intu

hatôm indum ôpêḡ ba enaḡ nena Yisu ma Anyô Bêḡ.

4 *Wapôm ma lomaloma ma Lovak Mathenḡ ma doḡtom iyom intu hêv. 5 Ma kobom nêḡnêḡ avômalô sa ma lomaloma ma Anyô Bêḡ ma doḡtom iyom. 6 Ma ku lomaloma hêk ma doḡtom Wapômbêḡ ma doḡtom iyom intu hêv lôklokwaḡ hadêḡ avômalô lôkthô ek nindum.

7 Lovak Mathenḡ hadum ku hamô anyô tomtom ek hêv alalô sa ek namô mavi imbiḡ. 8 Anyô yaḡ ma hêv Wapômbêḡ anêḡ abô auk lôkmaḡḡḡ ek enaḡ bêḡ. Ma yaḡ ma Lovak Mathenḡ êḡ hêv auk eyala Wapômbêḡ anêḡ auk lomaloma. 9 Ma te ma hêv auk hêvhavinḡ lôklokwaḡ. Ma te ma hêv lôklokwaḡ ek nindum anyô lijiniḡ mavi. 10 Ma te ma hêv ek indum nômbithi lôklokwaḡ ma yaḡ ma enaḡ Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ ek embatho avômalô lonḡ ma te ma hatitiḡ ḡê evatho avômalô lonḡ hathak iniḡ ku ma te ma hêv abô masôm hadêḡ avômalô ma te ma hêv auk ek enaḡ abô masôm takêḡ anêḡ ôdôḡ bêḡ. 11 *Ku takêḡ lôkthô ma halêḡ anêḡ Lovak Mathenḡ doḡtom êḡ iyom ba hêv hadêḡ anyô tomtom hatôm yanida anêḡ lahavinḡ.

*Alalô lôkthô ma kupik doḡtom êḡ
anêḡ lôbôlôbô*

12 *Kupik ma doḡtom iyom, ma doḡtom anêḡ lôbôlôbô hamô. Anêḡ lôbôlôbô takêḡ ma bêḡ anôḡ, ma doḡtom kupik doḡtom hayabinḡ. Ma Kilisi da anêḡ aêḡ iyom. 13 *Alalô lôkthô athik athak Lovak Mathenḡ doḡtom ba abitak kupik doḡtom, avômalô Israêl lôk avômalô Glik ma ḡê lôk alaḡsi lôk ḡê alaḡsi mi, alalô sapêḡ abitak hatôm kupik doḡtom iyom. Ma Lovak Mathenḡ doḡtom intu hamô alalô lôkthô kapôlôḡḡḡ.

14 Ma kupik ma miḡ epesaḡ hathak nôḡla doḡtom ami. Mi. Bêḡ anôḡ. 15 Veḡ kapô hanaḡ nena, “Bahaḡ ma

* 11:27: Hib 10:29 * 11:32: Hib 12:5-6 * 12:2: Hab 2:18-19 * 12:3: 1Jon 4:2-3 * 12:4: Lom 12:6 * 12:11: 1Ko 7:7 * 12:12: 1Ko 10:17 * 12:13: Gal 3:28

yaŋda ma veŋ kapô ma yaŋda. Ba intu ya miŋ kupik bute ami.” Êŋ ma abô avanôŋ e? Mi. Veŋ kapô ma kupik êŋ bute. ¹⁶ Leŋôndôŋ hanaŋ nena, “Maleŋdaluk ma yaŋda ma leŋôndôŋ ma yaŋda. Ba intu ya miŋ kupik bute ami.” Êŋ ma abô avanôŋ e? Mi. Leŋôndôŋ ma kupik êŋ bute. ¹⁷ Aêŋ ba kupik lôkthô ma maleŋdaluk iyom ma tem alalô nadaŋô aisê? Ma kupik lôkthô ma leŋôndôŋ iyom, ma tem alalô nadiŋu ôv aisê? ¹⁸ Odaŋô! Wapômbêŋ hapesaŋ kupik êŋ bu tomtom halôk ida iniŋ loŋ hatôm yanida anêŋ lahaviŋ. ¹⁹ Ba intu kupik êŋ bute iyom ma kupik lôkthô tem aisê? ²⁰ Aêŋ ba kupik êŋ anêŋ lôbôlôbô hamô ma doŋtom anêŋ kupik ma doŋtom.

²¹ Maleŋdaluk miŋ hatôm épôlik esak bahen ba enaŋ, “O dô!” Ma leŋkadôk miŋ hatôm épôlik esak veŋkapô ba enaŋ, “O dô!” ²² Mi! Kupik lôkthô ma anêŋ loŋ pulusik hamô ba loŋ pulusik takêŋ ma bêŋ ek eyabiŋ o mavi. ²³ Kupik anêŋ loŋ mama alalô athak apesaŋ lôk aluviŋ mavi ba adô hêk loŋ kapô. ²⁴ Ma kupik anêŋ loŋ mama mi ma miŋ alalô athak ik kup ami. Ma Wapômbêŋ hapesaŋ kupik anêŋ lôbôlôbô atu ba ethak doŋtom ma hêv athêŋ bêŋ hadêŋ loŋ mama ²⁵ ek batu miŋ nabaki vose ni lodôŋlodôŋ ami ma nanêm i sa ni ba êlêm. ²⁶ Bute hawa vovaŋ, lôkthô ewa vovaŋ. Ma bute hawa athêŋ bêŋ, êŋ ma lôkthô êbô.

²⁷ *Môlô ma Kilisi liŋkupik ba môlô tomtom ma hatôm yani anêŋ kupik lôbôlôbô atu. ²⁸ *Nê évhaviŋ Anyô Bêŋ ma hêv ku lomaloma hadêŋ i. Môŋ anôŋ ma aposel, hayô hêk ma plopet, ma haven yam ma kédôŋwaga, vêm ma nê ku idum nômbithi lôk nê takatu ba idum avômalô mavi lôk nê takatu ba év avômalô sa lôk avaka ku lôkthô ma nê enaŋ abô masôm. ²⁹ Aêŋ ba môlô doho lêk aposel ma doho plopet ma doho kédôŋwaga lôk

doho idum nômbithi ³⁰ ma doho idum avômalô mavi lôk doho enaŋ abô masôm ma doho ik abô masôm liliŋ êŋ ma mavi. ³¹ *Wapôm lomaloma takatu ba hamôŋ ek vi, êŋ ma ôpôviŋ o ek onja.

Êntêk ma loŋôndê mavi anôŋ te intu tem yaŋgik thô êndêŋ môlô.

13

Loŋôndê leŋiŋhaviŋ

¹ Ôpatu ba hanaŋ abô masôm lôk aŋela iniŋ abô lomaloma ma doŋtom lahaviŋ avômalô ami, yani êŋ hatôm subim atu ba ik ba halaŋ mayaliv lôk yeŋ beleŋ atu ba ibi ba pôk lili oyaŋ. ² *Ma ôpatu ba hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ mena hawa auk hathak auk loŋ kapô ba hanaŋ auk lôkmaŋgiŋ mena anyô hêvhaviŋ ba hanaŋ ba dumlolê haviyô ba hi, ma doŋtom lahaviŋ mi hêk ôpêŋ ma anêŋ ku ma nôm oyaŋ. ³ Ma anyôla hêv anêŋ nômkama ek hêv nê siv sa lôk hêv ida hatôm da atum ma doŋtom miŋ lahaviŋ avômalô ami, nôm êŋ miŋ hêv yanida sa ami.

⁴ Ôpatu ba lahaviŋ avômalô, yani ma yôhok mavi ba nêm la êndêŋ avômalô. Yani miŋ ladaŋ lôk ebam yanida ba êmbô i ami. ⁵ Ma miŋ indum nôm mama lôk êtôm anyô palon lôk miŋ laŋaŋa ketheŋ oyaŋ lôk embalon auk esak kambom bôsêbok ami. ⁶ *Leŋhaviŋ ma miŋ habô i hathak kambom ami, mi, habô i hathak abô avanôŋ iyom. ⁷ *Ôpatu ba lahaviŋ avômalô hathak hamô maliŋyaô ma anêŋ hêvhaviŋ hamiŋ lôklokwaŋ. Ma hathak hêv ma ek Wapômbêŋ ba hamiŋ majaŋ.

⁸ Kobom leŋiŋhaviŋ i ma anêŋ daŋ mi. Ma opalêla takatu ba enaŋ abô plopet ma thêlôniŋ ku tem anêŋ daŋ. Lôk abô masôm lomaloma, jiŋaŋ takêŋ tem ênjêk tiŋiŋ. Lôk auk lôkmaŋgiŋ tem ende ba ni. ⁹ Ma alalô ayala Wapômbêŋ anêŋ auk dokte iyom lôk anaŋ anêŋ auk dokte iyom.

* 12:27: Lom 12:5 * 12:28: Ep 4:11-12 * 12:31: 1Ko 14:1 * 13:2: Mat 17:20 * 13:6: Lom 12:9 * 13:7: 1Pi 4:8

10 Ma waklavôḡ atu ba Yisu endelêm ma ku sapêḡ tem êyô anêḡ daḡ ba injik anôḡ ma tem enja loḡ ek ku takêḡ lôkthô. 11 Sêbôk ma ya amena ma yahanaj abô inaj amena lôk yalenhabî inaj amena ma yenaj auk inaj amena. Ma yahabitak anyô ma yahatak auk amena. 12 Lêk ma alalô ayê lôk anôḡ ami. Mi. Ayê dahô oyaḡ. Ma embeḡ yam ma tem nagê lôk anôḡ. Lêk ayala dokte iyom ma embeḡ yam ma tem nayala anôḡ biḡ hatôm Wapômbêḡ lêk hayala alalô lôkthô katô anôḡ.

13 *Ma nôḡm lô êntêk iyom hêk. Êvhaviḡ lôk êv maleḡ ek Wapômbêḡ ma lenhaviḡ. Ma doḡtom lenhaviḡ iyom intu bêḡ ek nôḡm lô êntêk.

14

Alalô lenḡmavi anôḡ ek nanaj Wapômbêḡ anêḡ abô

1 *Nosopa loḡndê lenḡhaviḡ iyom ba nondanviḡ ek nonaj Lovak Matheḡ anêḡ abô lomaloma. Lôk nôḡmbêḡ ba nôḡpôviḡ am lôklokwaḡ ek nonaj Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ ek embatho avômalô loḡ. 2 Ma opalê atu ba hanaj hathak abô masôm miḡ hanaj hadêḡ avômalô pik ami. Mi. Hanaj hadêḡ Wapômbêḡ ba hanaj abô loḡ kapô atu ba Lovak Matheḡ hêv hadêḡ yani. Ba anyôla miḡ hatôm eyala anêḡ ôdôḡ ami. 3 Ma opalêla takatu ba idum ek nembatho avômalô loḡ ma nenaj Wapômbêḡ anêḡ abô esak avômalô pik iniḡ abô, ôpêḡ havatho thêlô loḡ lôk hathô thêlô ba haya lôk hêv abô labali hadêḡ i. 4 Ma ôpatu ba hanaj abô masôm havatho yanida loḡ. Ma doḡtom ôpatu ba hanaj Wapômbêḡ anêḡ auk hathak avômalô pik iniḡ abô, yani havatho avômalô êvhaviḡ loḡ. 5 Yalenhaviḡ môlô lôkthô nonaj abô masôm. Ma doḡtom yenaj auk lôklokwaḡ nena nonaj Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ ek embatho avômalô loḡ. Ôpatu ba havatho avômalô êvhaviḡ loḡ ma bêḡ

anôḡ ek ôpatu ba hanaj hathak abô masôm. Ma doḡtom anyôla hik abô êḡ liliḡ ba havatho avômalô êvhaviḡ lôkthô loḡ, êḡ ma mavi anôḡ aêḡ iyom.

6 Aêḡ ba aiyaḡ thêlô, nodanḡ! Yahathôk ek môlô ba yahanaj abô lôk auk mena yahik Wapômbêḡ anêḡ auk loḡ kapô thô mena yahadôḡ avômalô mena yahanaj Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ, êḡ ma hatôm yahavatho môlô loḡ. Ma doḡtom yahanaj abô masôm ba miḡ môlô oyala ami, êḡ ma yahavatho môlô loḡ aisê? 7 Ma môlô lemimimbi esak abiḡ lôk gita. Thêlô ma miḡ nôḡm lôkmala ami. Ma doḡtom iniḡ asêḡ hamô. Ma thêlôniḡ pôk halaḡ mayaliv êḡ ma tem miḡ alalô nadaḡô iniḡ asêḡ mavi ami. 8 Ma lavuak miḡ halaḡ mavi ami ma avômalô tem nêpôpêk i ek nijik vovak aisê am? 9 Ma môlô vemimbôlêk ma aêḡ iyom. Môlô onaj abô masôm ma avômalô tem neyala aisê? Abô êḡ ma hatôm lovak ba miḡ eyala ami. 10 Yakô ek abô lomaloma takatu ba hêk pik bêḡ êntêk lôkthô iniḡ ôdôḡ hamô. 11 Aêḡ ba miḡ yahayala abô atu ba anyô yaḡ hanaj anêḡ ôdôḡ ami, êḡ ma hatôm ya anyô loḡ buyaḡ ma yani anyô loḡ buyaḡ. 12 Ma môlô aêḡ iyom. Môlô othak ôpôviḡ ek nundum Lovak Matheḡ anêḡ ku lomaloma. Aêḡ ba nundilup esak ku yaḡ atu ba tem embatho avômalô êvhaviḡ lôkthô loḡ.

13 Ba intu opalêla takatu ba enaj abô hathak abô masôm ma neteḡ mek ek nijik iniḡ abô êḡ liliḡ ek avômalô lôkthô neyala. 14 Ma yahateḡ mek hathak abô masôm, êḡ ma yadahôlôḡ hateḡ mek êḡ. Ma doḡtom yenaj auk miḡ havalonj ami. 15 Aêḡ ba yandum aisê? Mek atu ba yadahôlôḡ hateḡ ma yenaj auk eteḡ imbiḡ. Lôk yeḡ atu ba yadahôlôḡ hêv ma yenaj auk nêḡ imbiḡ. 16 Hôêv lemmavi hadêḡ Wapômbêḡ hathak abô masôm ma ôpatu ba miḡ halaḡô ami tem miḡ hatôm eyala abô atu ba honaj ami. Ba tem miḡ enaj

* 13:13: 1Te 1:3 * 14:1: 1Ko 12:31; 14:39

nena “avanôḡ” esak anêm mek êḡ ami. ¹⁷ Odanêm mek êḡ mavi ma doḡtom miḡ havatho ôpêḡ loḡ ami.

¹⁸ Yahamôḡ ek môlô lôkthô hathak yahanaj abô masôm ba intu yahanaj yalenmavi hadêḡ Wapômbêḡ. ¹⁹ Ma yahamô ḡê êvhaviḡ malêvôḡ ba yahanaj abô bidôḡna hathak avômalô da iniḡ abô ek yanêm auk êndêḡ i, êḡ ma mavi. Ma abô daim hatôm 10,000 hathak abô masôm êḡ ma tem thêlô neja auk aisê?

²⁰ *Aiyaj thêlô, notak auk hathak nundum kambom êtôm avômena kasek takatu ba miḡ eyala nômla ami ma noja ḡê bôk talaj yôv iniḡ auk. ²¹ *Eto hêk abô balabuḡ nena Wapômbêḡ hanaj avômalô Islel bêḡ ba hanaj,

“Tem yangik vovak ba yanaj abô masôm
lôk ḡê pik yaj iniḡ abô
êndêḡ avômalô,
ma doḡtom thêlô tem miḡ
nedajô ya ami.”

Anyô Bêḡ hanaj aêḡ.” *Aisaia*
28:11-12

²² Ba intu abô masôm ma hatôm lavôḡḡḡ ba êv hadêḡ ḡê daluk ek injik i thô. Ma abô takatu ba enaj ek havatho avômalô loḡ ma hatôm lavôḡḡḡ ba êv hadêḡ ḡê êvhaviḡ. ²³ *Avômalô êvhaviḡ lôkthô ethak doḡtom ba enaj abô masôm lôk vi atu ba miḡ êvhaviḡ ami ba miḡ êdôḡ i ami, elajô abô êḡ, ma tem nenan nena môlô ma avômalô molo. ²⁴ *Ma doḡtom môlô onaj Wapômbêḡ anêḡ auk bêḡ ek embatho avômalô vi loḡ, ma auk êḡ intu tem indum abô esak anyô vi ek nede i liliḡ. ²⁵ Malêla takatu ba havuḡḡ hamiḡ yani kapô tem imbitak yaiḡ. Êḡ ma tem yani endek vadôḡ lêlô ba nêm yeḡ êndêḡ Wapômbêḡ ba enaj bêḡ nena, “Avanôḡ biḡ! Wapômbêḡ lêk hamô haviḡ môlô!”

Ku nênem yeḡ lôkthô imbitak thêthôḡ

²⁶ *Aêḡ ba aiyaj thêlô, alalô nanaj aisê? Alalô ayô athak doḡtom ma doho nênem yeḡ ma doho nêndôḡ avômalô ma doho nenan Wapômbêḡ anêḡ abô loḡ kapô ma doho nenan abô masôm ma doho nenan abô êḡ anêḡ ôdôḡ bêḡ. Nômbêḡ êḡ imbitak aêḡ ek embatho avômalô êvhaviḡ loḡ. ²⁷ Ba intu anyô ju mena lô la nenan abô masôm ma te êmôḡ ma yaj emben yam ma te emben yam anôḡ ek anyô lôkauk la hamô ma enaj abô êḡ anêḡ ôdôḡ bêḡ. ²⁸ Aêḡ ba ôpatu ba hanaj abô masôm anêḡ ôdôḡ bêḡ te miḡ hamô avômalô malêvôḡ ami, êḡ ma ôpatu ba hanaj abô masôm bônôḡ ba imiḡ. Yani enaj thikuthik êndôk yanida ni ek Wapômbêḡ.

²⁹ *Lokwanju mena lô la takatu ba Wapômbêḡ hêv abô hadêḡ i ek nenan ma takatu ba êmô ek elajô nititiḡ abô takêḡ katô. ³⁰ Anyôla hanaj Wapômbêḡ anêḡ abô hamiḡ ba Wapômbêḡ hêv abô halôk anyô yaj kapô ek enaj, ma ôpêḡ êndôk êmô biḡ ma yaj atu imbiyô enaj ³¹ ek môlô sapêḡ tomtom nonaj abô ek avômalô sapêḡ nedajô ba neja auk ek embatho i loḡ. ³²⁻³⁴ *Wapômbêḡ hathak hasup avômalô sapêḡ ethak doḡtom lôk kapôlôḡḡḡ doḡtom. Ma miḡ hadum nômla mayaliv ami. Aêḡ ba avômalô enaj Wapômbêḡ anêḡ abô bêḡ, thêlô ethak eyabiḡ veḡḡḡbôlêk.

Avômalô êvhaviḡ ethak doḡtom êḡ ma avi nêmol bônôḡ. Avômalô ôdôḡ êvhaviḡ takatu ba êmô luvuluvu ethak idum aêḡ. Thêlô miḡ hatôm nenan abô ami. Ma thêlôda nêmol anyô vibiḡ êtôm atu ba abô balabuḡ hanaj. ³⁵ Avômalô êvhaviḡ lêk ethak doḡtom ek nênem yeḡ, ma avi la hamiḡ ba hanaj abô, êḡ ma nômla mama. Aêḡ ba avi idum ek neja auk ma ini unyak am ka miḡ nenan injik vêḡḡ liḡ.

³⁶ Ma môlô osoḡ nena môlôda intu Wapômbêḡ anêḡ abô anêḡ alaj e?

³⁷ *Anyô la hasoḡ nena yani anyô

* **14:20:** Ep 4:14 * **14:21:** Ais 28:11-12 * **14:23:** Ap 2:13 * **14:24:** Jon 16:8 * **14:26:** 1Ko 12:8-10 * **14:29:** 1Te 5:21 * **14:32-34:** 1Ko 11:3; 1Ti 2:12 * **14:37:** 1Jon 4:6

hanaŋ Wapômbêŋ anêŋ abô hadêŋ avômalô vi mena hadum Lovak Mathen anêŋ ku lomaloma, êŋ ma enaŋ bêŋ nena abô êntêk yahato ma Wapômbêŋ anêŋ balabuŋ mena mi e? ³⁸ Opalêla takatu ba êpôlik hathak abô êntêk ma nôpôlik esak i aêŋ iyom.

³⁹ Aêŋ ba aiaŋ thêlô, nôpôviŋ am ek nonaŋ Wapômbêŋ anêŋ auk bêŋ ek embatho avômalô loŋ ma miŋ nôŋgwêk abô masôm loŋ siŋ ami. ⁴⁰ Ma nundum ku lôkthô thêthôŋ ma miŋ mayaliv ami.

15

Kilisi bôk hama ba haviyô hathak loŋbô

¹ Aiaŋ thêlô, yahadum ek yaŋgik môlônim auk liŋ esak Abô Mavi takatu ba bôk yahanaŋ hadêŋ môlô yôv. Môlô bôk olaŋô ba lêk umiŋ lôklokwaŋ. ² Ma doŋtom yakô môlônim ôêvhaviŋ êŋ anêŋ anôŋ mi. Môlô ovaloŋ abô takatu ba bôk yahanaŋ bêŋ hadêŋ môlô lôklokwaŋ êŋ ma tem nêŋ môlô bulubiŋ.

³ *Abô bôk êdôŋ ya hathak ma yahadôŋ môlô aêntêk. Abô êntêk ma auk lôkthô anêŋ ôdôŋ. Kilisi hama ek hêv alalôaniŋ kambom lôkthô vé hatôm atu ba bôk eto yôv. ⁴ *Ba elav yani ma wak te lô ma haviyô hatôm atu ba bôk eto yôv. ⁵ *Pita hayê yani vêŋ ma aposel laumiŋ ba lahavuju êyê yani. ⁶ Vêŋ ma avômalô êvhaviŋ hatôm 500 ethak doŋtom êmô ba êyê yani. Bêŋ anôŋ êmô lôkmala ma vi bôk ema. ⁷ *Ma yani hik i thô hadêŋ Jems vêŋ ma aposel lôkthô. ⁸ *Ma ya hatôm amena atu ba evolôŋ ba intu yani hiki thô hadêŋ ya haveŋ yam anôŋ.

⁹ *Yahabuliŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô êvhaviŋ ba intu yahatôm aposel yaônâlôk ba ya miŋ anyô mavi ek nendam ya nena aposel ami. ¹⁰ *Ma Wapômbêŋ hêv anêŋ wapôm hadêŋ ya ba hik anôŋ ek yambitak aposel. Yahadum ku bêŋ

anôŋ hamôŋ ek aposel vi. Ma doŋtom yada miŋ yahadum ku takêŋ ami ma Wapômbêŋ anêŋ wapôm atu ba hamô haviŋ ya. ¹¹ Yêlô lôk aposel sapêŋ athak anaŋ abô doŋtom hadêŋ môlô ba abô takêŋ intu bôk ôêvhaviŋ yôv.

Avômalô ŋama tem nimbiyô

¹² Yêlô athak anaŋ nena Yisu haviyô anêŋ ŋama ma aisê ka môlô vi onaŋ nena miŋ hatôm imbiyô ami? ¹³ Aêŋ ba ŋê ŋama miŋ iviyô ami, êŋ ma Kilisi miŋ bôk haviyô anêŋ ŋama ami. ¹⁴ Ma Kilisi miŋ bôk haviyô hathak loŋbô ami, êŋ ma yêlôaniŋ abô takatu ba anaŋ ma anêŋ anôŋ mi hatôm môlônim ôêvhaviŋ anêŋ anôŋ mi aêŋ iyom. ¹⁵ Yêlô anaŋ nena Wapômbêŋ bôk hik Kilisi liŋ. Ma ŋê ŋama miŋ iviyô hathak loŋbô ami, êŋ ma Wapômbêŋ miŋ bôk hik Kilisi liŋ ami ba yêlô êv Wapômbêŋ anêŋ abô lelaliŋ ba adum hatôm abôyaŋ. Êŋ ma malaiŋ bêŋ. ¹⁶ Ma ŋê ŋama miŋ iviyô ami, êŋ ma Kilisi miŋ bôk haviyô haviŋ ami. ¹⁷ Ma Kilisi miŋ haviyô ami, êŋ ma môlônim kambom hamô denaŋ ba môlônim ôêvhaviŋ miŋ hatôm nêŋ môlô sa ami. ¹⁸ Ba avômalô takatu ba bôk êmô haviŋ Yisu Kilisi ba ema ma thêlô êŋ bôk êv yak haviŋ. ¹⁹ Ma alalô asoŋ nena alalôaniŋ êvhaviŋ hêv alalô sa hamô pik êntêk iyom, êŋ ma alalô kambom anôŋ ma ŋê puliŋ takatu ba avômalô vi enaŋ nena “Alikaknena!” êmô mavi ek alalô.

Yisu haviyô anêŋ ŋama

²⁰ Ma doŋtom Kilisi bôk haviyô yôv anêŋ ŋama. Yani hatôm vuŋ môŋ atu ba halôk môŋ ba hayôk. Ba alalô ayê vuŋ môŋ êŋ ma ayala nena bêŋ anôŋ tem êyôk embeŋ yam. Ma Yisu haviyô môŋ ba ŋê ŋama lôkthô tem nimbiyô esak loŋbô aêŋ iyom. ²¹ *Ma anyô yaŋ hadum ba ŋama habitak. Ma yaŋ hadum ba ŋê ŋama iviyô hathak loŋbô. ²² Aêŋ ba alalô ma Adam anêŋ avômalô ba intu tem nama. Ma

* **15:3:** Ais 53:5-12 * **15:4:** Mat 12:40; Ap 2:24-32 * **15:5:** Mat 28:16-17; Luk 24:34 * **15:7:** Ap 1:3-4 * **15:8:** Ap 9:3-6 * **15:9:** Ep 3:8; 1Ti 1:15 * **15:10:** 2Ko 11:23 * **15:21:** Lom 5:12

donptom vi atu ba êvhaviņ Kilisi tem neja lôkmala esak loņbô. ²³ *Ba ôdôn ju êņ iniņ wakma da hamô. Kilisi ma hatôm vun yôk môn atu ba bôk haviyô ba tem endelêm ek anêņ avômalô nimbiyô aêņ iyom. ²⁴⁻²⁵ *Kilisi tem eyabiņ anêņ nômkama lôkthô endeba etak nê takatu ba ik vovak hadêņ yani nêmo vakapô vibin am. Êņ ma pik lo leņ anêņ dan tem êyô ma tem imbulin kin lo nê bêņbêņ ma ngôk lomaloma. Ma nêmo loņ lôklijak êmbôni êndêņ Lambô Wapômbêņ. ²⁶ *Ma nômkambom anôn atu ba yani imbulin emben yam, êņ ma nêma ²⁷ *hatôm bôk enan nena,

“Bôk etak nômkama lôkthô hamô yani vakapô vibin.” *Kapya Yeņ 8:6*

Aêņ ba Wapômbêņ da hatak nômkama lôkthô hamô Kilisi vakapô vibin. Ba intu alalô lôkthô ayala nena nômkama lôkthô tem êmo Kilisi vakapô vibin ma donptom Wapômbêņ da hamô vulin. ²⁸ Wapômbêņ hadum anêņ ku hatak nômkama sapêņ hamô Kilisi vakapô vibin endeba anêņ dan ma tem etak Nakaduņ êmo yani vibin, Lambô atu ba hatak nômkama lôkthô hamô Nakaduņ vibin ek Wapômbêņ êmo nômkama sapêņ vulin.

²⁹ Ma nê nêma miņ ewa lôkmala hathak loņbô ami ma aisê hathak nê takatu ba ithik nê ek nê nêma sa? Aêņ ba nê nêma miņ iviyô ami ma idum aêņ eka? ³⁰ *Ma aisê ka yêlô ana loņ takatu ba yêlô apôm malain lomaloma? ³¹ Wak nômbêņ intu ma yahama! Aiyaņ thêlô, yahabôya hathak môlô ek môlônim ôêvhaviņ Yisu Kilisi alalôaniņ Anyô Bêņ atu ba hadum ku hamiņ môlô ba yahanaņ abô avanôn. ³² *Bôk yaha Epesus yôv ek yangik vovak imbin alim kambom atu. Ma abô hathak nê nêma iviyô hathak loņbô ma abô êņ abôyaņ, êņ ma tem miņ yandum aêņ ami. Mi. Tem yasopa avômalô iniņ abô nena,

“Alalô naņgaņ ba nanum yapiņ ek

yamuņ ma tem alalô nama.”

Aisaia 22:13

³³ Abô bute hanaņ nena, “Avômalô kambom ethak ibulin avômalô mavi.” Ba intu miņ nosopa avômalô takatu ba esau môlô ami. ³⁴ Môlô doho miņ oyala Wapômbêņ ami. Ba intu yahanaņ ek nêmo mama êndêņ môlô. Aêņ ba môlô nubiyô nomben thêthôn ba notak unim kambom.

Kupik atu ba haviyô hathak loņbô ma tem yanđa

³⁵ Ma doho enaņ, “Avômalô nêma tem nimbiyô aisê? Ma tem neja kupik alê?” ³⁶ *Môlô avômalô auk mi! Miņ hovatho yanvêk ami êņ ma tem enja lôkmala esak loņbô aisê?

³⁷ Hovatho ku te ma hovatho anêņ anôn e? Mi. Hovatho anêņ vêk iyom. ³⁸ Wapômbêņ da hêv yanvêk takêņ iniņ linakupik hatôm yanida anêņ lahaviņ. Yani hêv yanvêk takêņ da leņvinakupik tomtom. ³⁹ Vathiap lôkthô miņ hatôm donptom ami. Anyô iniņ vathiap yanđa, ma alim iniņ te da, menak iniņ te da, ma alim ngwêk iniņ te da. ⁴⁰ Ma nômkama leņ hamô ma nômkama pik hamô. Ma nômkama leņ da anêņ lêlêyaņ hamô ma nômkama pik anêņ lêlêyaņ da hamô aêņ iyom. ⁴¹ Ma wak anêņ lêlêyaņ yanđa ek ayôn anêņ ma vulin anêņ te da. Ma vulin lomaloma da iniņ lêlêyaņ hamô aêņ iyom.

⁴² Ma kupik takatu ba iviyô hathak loņbô iniņ lêlêyaņ hamô aêņ iyom. Ma kupik atu ba elav halôk lôn ma hapalê. Ma kupik atu ba haviyô êņ ma yanđa ba tem miņ epalê ami.

⁴³ *Kupik atu ba elav êņ ma anêņ athêņ mi. Ma kupik atu ba haviyô hathak loņbô êņ ma lôkmaņgin. Ma kupik atu ba elav, êņ ma vauna. Ma kupik atu ba haviyô hathak loņbô ma anêņ lôklokwaņ bomaņ. ⁴⁴ Kupik atu ba elav ma kupik pik. Ma kupik atu ba haviyô hathak loņbô ma kupik dahô lôkmala. Avanôn. Kupik pik

* 15:23: 1Te 4:16; ALK 20:5 * 15:24-25: Mat 22:44 * 15:26: ALK 20:14 * 15:27: Sng 8:6

* 15:30: Lom 8:36 * 15:32: Ais 22:13 * 15:36: Jon 12:24 * 15:43: Plp 3:20-21

hamô ba intu kupik leŋ hamô aêŋ iyom.

⁴⁵ *Bôk eto nena,
“Adam môŋ habitak hatôm nôŋ
lôkmala.” *Môŋ Anôŋ 2:7*

Ma doŋtom Adam yaŋ atu ba havenŋ yam ma kupik dahô lôkmala anêŋ ôdôŋ ba tem nêŋ lôkmala. ⁴⁶ Aêŋ ba dahô êŋ miŋ habitak môŋ ami. Ma kupik pik atu ba hamôŋ vêmam ka miŋ dahô lôkmala êŋ havenŋ yam.

⁴⁷ Ma anyô môŋ habitak anêŋ pik ma anyô yaŋ havenŋ yam halêm anêŋ malak leŋ aêŋ iyom. ⁴⁸ Aêŋ ba avômalô takatu ba êmô pik, êŋ ma anyô pik atu anêŋ. Ma avômalô malak leŋ ma êtôm anyô malak leŋ atu anêŋ.

⁴⁹ Alalô lêk awa leŋviŋkupik anyô pik anêŋ ma embenŋ yam ka tem naja anyô malak leŋ anêŋ liŋkupik aêŋ iyom.

⁵⁰ Aiyaŋ thêlô, yahananŋ nena kupik lôk thalalenŋ atu ba hapalê tem miŋ êmô Wapômbêŋ anêŋ loŋ lôklinŋyak ami. Ma nôŋ atu ba hapalê tem miŋ enja nôŋ atu ba tem miŋ epalê anêŋ loŋ ami. ⁵¹ *Nodaŋô! Ya tem yananŋ abô loŋ kapô te êndêŋ môlô. Alalô sapêŋ tem miŋ nama ami ma leŋviŋkupik sapêŋ tem imbitak yaŋda.

⁵² Alalô tem nadaŋô abiŋ ali atu ba anêŋ daŋ anêŋ asêŋ ma kasana ma tem nêŋ ŋama nimbiyô ma kupik palê mi ma alalô tem nambitak yaŋda.

⁵³ *Ma kupik palê êŋ imbuliv i esak kwêv yaŋ atu ba tem miŋ epalê ami. Ma kupik ŋama êŋ imbuliv i esak kwêv yaŋ atu ba tem miŋ ema ami.

⁵⁴ *Ma kupik palê êŋ havuliv i hathak kwêv yaŋ atu ba tem miŋ epalê ami lôk kupik ŋama havuliv i hathak kwêv yaŋ atu ba tem miŋ ema ami aêŋ iyom, êŋ ma abô atu ba bôk eto tem imbitak avanôŋ nena,

“Lôklokwaŋ lovak ba hatôkwêŋ ŋama.”

Aisaia 25:8

⁵⁵ *“Ŋama ma anêŋ lôklokwaŋ o lovak êsê?”

Ŋama ma anêŋ siniŋ nuŋgwik anyô vônô êsê?” *Hosea 13:14*

⁵⁶ *Ŋama anêŋ siniŋ ma kambom lomaloma. Ma kambom hawa lôklokwaŋ hêk balabuŋ. ⁵⁷ Ba nanêŋ leŋiŋmavi êndêŋ Wapômbêŋ! Yani hêv alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi atu ba hadum ba alalô athak lovak.

⁵⁸ Yenanŋ aiyaŋ lôkma anôŋ, môlô oyala nena udum Anyô Bêŋ anêŋ ku ba ku êŋ tem miŋ anôŋ mi ami. Mi. Ba intu numiŋ lôklokwaŋ ma miŋ notak nômla ek êyôkwiniŋ môlô ami. Ma nôŋnêŋ am dedaŋ ek nundum Wapômbêŋ anêŋ ku êŋ.

16

Pol hananŋ hathak da atu ni Jelusalem

¹ *Yahananŋ abô êntêk hathak da takatu ba tem môlô nôŋnêŋ êndêŋ Wapômbêŋ anêŋ avômalô mathenŋ. Nundum êtôm atu ba yahananŋ hadêŋ avômalô êvhaviŋ takatu ba êmô Gale-sia. ² Sonda lôkthô anêŋ wak te môŋ ma vithêla atu ba ôpôm ma nômbi sam ni lodôŋlodôŋ ba notak valuseleŋ da êndôk kolopak te ek imbitak bêŋ anôŋ ek yahayô ma da takêŋ bôk usup yôv. ³ Ma nodam anyô doho ek yato kapya te imbiŋ ek injik i thô ek neja môlônim wapôm takêŋ ba ini Jelusalem. ⁴ Injo. Tem yana mena mi la. Yaha ma tem nêŋ êŋ nimbiŋ ya ek yêlô ana.

Pol lahaviŋ ni Kolin

⁵ *Tem yana Masedonia ba yamô wak doho vêm ka tem yasôk ek môlô.

⁶⁻⁷ *Yahathôŋ. Miŋ yalenŋhaviŋ yaŋgê môlô ma yatak môlô kethenŋ ami. Yalenŋhaviŋ nena yamô imbiŋ môlô êtôm wak doho vêmam êtôm Anyô Bêŋ anêŋ lahaviŋ. Ba intu beleŋ simbak haviŋ ba tem yamô imbiŋ môlô wak doho mena injo ek batu môlô nôŋnêŋ ya sa ek loŋ alêla takatu ba tem yana.

⁸⁻⁹ *Avômalô Epesus bêŋ anôŋ ethak êdô yenanŋ ku. Ma doŋtom loŋôndê

* **15:45:** Stt 2:7 * **15:51:** Mat 24:31; 1Te 4:15-17 * **15:53:** 2Ko 5:4 * **15:54:** Ais 25:8 * **15:55:** Hos 13:14 * **15:56:** Lom 7:13 * **16:1:** Lom 15:25-26; 2Ko 8:1-9 * **16:5:** Ap 19:21 * **16:6-7:** Lom 15:24 * **16:8-9:** Ap 19:8-10; 2Ko 2:12

nindum ku ek nênmê i sa lêk abyan ba intu tem yamô loŋ êŋ ende ba Pentikos.

¹⁰ *Timoti hadum Anyô Bêŋ anêŋ ku hatôm ya. Ba intu yani hathôk ma môlô noyabiŋ am ek yani miŋ êkô esak môlô ami. Ma wak takatu ba hamô haviŋ môlô ma noyabiŋ yani mavi. ¹¹ *Ma miŋ nôndô ek noja yani thô ami. Ma hatak môlô ma nônmê yani ni lôk lamavi ek batu endelê m êndêŋ ya. Tem yayabiŋ yani lôk iviyaŋ takatu ba tem nêlê m nimbiŋ yani.

¹² *Yahanaŋ hathak alalôaniŋ aiyaŋ Apolo. Yahanaŋ abô lôklokwaŋ ek yani êsôk imbiŋ iviyaŋ doho ek nêgê môlô. Yani popabuk ek êsôk ma tem yani êsôk êndêŋ wak alê atu ba yanida lahaviŋ.

¹³ Nômô lêlê lôk nobaloŋ êvhaviŋ loŋ. Numiŋ lôklokwaŋ êtôm anyô nê.

¹⁴ Ma nundum nômkama lôkthô esak leŋiŋhaviŋ iyom.

¹⁵ *Môlô oyala nena Stepanas lôk anêŋ avômalô, thêlô ma avômalô êvhaviŋ môŋ hamô Akaia. Ma thêlô êv i dedauŋ ek êv avômalô mathen sa. Aiyaŋ thêlô, yahêv abô lôklokwaŋ hadêŋ môlô ¹⁶ ek nônmê avômalô takêŋ lôk avômalô takatu ba ethak idum Wapômbêŋ anêŋ ku vibiŋ. ¹⁷ Ya miŋ yahamô haviŋ môlô ami ba yalen hik ya bêŋ anôŋ. Ma doŋtom Stepanas lo Potunatus ma Akaikus lêk êlê m ba intu yalen halôk biŋ ¹⁸ lôk yalen mavi. Ma môlô aêŋ iyom. Aêŋ ba noja nê anêŋ aêŋ thô êtôm nê athêŋ bêŋ.

Abô anêŋ dan

¹⁹ *Avômalô êvhaviŋ anêŋ plovins Esia êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô. Akwila lo Plisila enaŋ iniŋ leŋiŋhaviŋ anôŋ hathak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ lôk avômalô vi atu ba êv yeŋ êmô thai iniŋ unyak. ²⁰ Nê êvhaviŋ lôkthô anêŋ loŋ êntêk êv iniŋ leŋiŋmavi hadêŋ môlô. Ma nokam am esak kobom yôhok mathen.

²¹ Ya Pol da yahato yalen mavi êntêk hathak ya da yabaheŋ.

²² *Anyôla miŋ lahaviŋ Anyô Bêŋ ami, vovaŋ tem êpôm yani. Ôlê m, Anyô Bêŋ.

²³ Anyô Bêŋ Yisu anêŋ wapôm êmô imbiŋ môlô.

²⁴ Yenaŋ yalen haviŋ êmô imbiŋ môlô lôkthô esak Yisu Kilisi anêŋ athêŋ.

* **16:10:** 1Ko 4:17   * **16:11:** 1Ti 4:12   * **16:12:** 1Ko 3:6   * **16:15:** 1Ko 1:16   * **16:19:** Ap 18:2,18,26   * **16:22:** Gal 1:8-9; ALK 22:20

Kapya yanj atu ba Pol hato hi Kolin Abô mônj

Kêdônwaga abôyanj êmô Kolin ba enanj nena Pol miñ aposel anônj ami. Lôk enanj nena Pol ma anyô abôyanj. Pol halañô abô takênj ba intu hato kapya êntêk ek injik thô nena nê takênj iniñ abô ma abôyanj. Ma hanañ haviñ nena da takatu ba thêlô bôk enanj nena tem nênmê ma nênmê ni.

Pol hamô Masedonia ba hato kapya êntêk hadênj 55 AD la.

¹ Ya Pol atu ba Wapômbênj lahaviñ yambitak êtôm Yisu Kilisi anênj aposel yai lôk aiyanj Timoti ato kapya êntêk hadênj Wapômbênj anênj avômalô anênj Kolin lôk avômalô mathênj takatu ba êmô plovins Akaia.

² Wapôm lôk labali êlêm anênj Kamik Wapômbênj lôk Anyô Bêñ Yisu Kilisi.

Wapômbênj atu hêv alalô thêvô

³ *Nambô Wapômbênj. Yani ma alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anênj lambô ma lahiki anênj alañ ba hêv alalô thêvô lôk hêv alalô sa. ⁴⁻⁵ *Alalô athak apôm Kilisi anênj malaiñ lomaloma ba hayô siñ ba halelope. Ma donjom yani hathak hêv alalô thêvô aênj iyom. Aênj ba alalô apôm malaiñ ma hêv alalô thêvô ek nanêm avômalô takatu ba ewa malaiñ thêvô esak thêvô atu ba bôk Wapômbênj hêv hadênj alalô. ⁶ Ma yêlô apôm malaiñ ek môlô noja bulubiñ lôk thêvô. Ma Kilisi hêv yêlô thêvô êñ ek môlô noja aênj iyom. Aênj ba ôpôm malaiñ hatôm yêlô êñ ma thêvô êñ hadum ba tem numiñ lôklokwanj lôk malinyaô. ⁷ Môlô unim malaiñ hatôm yêlôaniñ ma yêlô aêv malenjiñ nena môlô tem numiñ lôklokwanj ba noja thêvô êtôm intu yêlô awa.

⁸ *Aiyanj thêlô, nodanô! Yêlô bôk amô plovins Esia ma awa malaiñ lôk vovanj bênj aleba hamô yêlô lu ba malimmalim ba asonj nena tem nama.

⁹ Avanônj! Yêlô kapôlônjiñ hanañ nena tem yêlô nama êtôm enanj hathak anyô kambom hamiñ lonj idum abô. Malaiñ êñ hadum ba yêlô ananj nena, “Wapômbênj da iyom hatôm ma yêlô mi. Yani iyom intu hik nê ñama liñ.”

¹⁰⁻¹¹ *Yani hêv yêlô vê hêk malaiñ takatu ba hadum ek injik yêlô vônô ma hawa yêlô hathak lonjbô. Môlônim ku hêk ek notenj mek ma yêlô aêv malenjiñ nena tem yani nêm yêlô bulubiñ. Avanônj! Avômalô bênj anônj netenj mek êndênj Wapômbênj ma tem nêm wapôm êndênj yêlô. Ma tem avômalô bênj anônj nêgê lôk nenañ lenjiñmavi êndênj Wapômbênj.

Pol miñ hasau avômalô Kolin ami

¹²⁻¹⁴ *Yêlô miñ asopa auk pik ami. Mi. Wapômbênj hêv wapôm ba intu yêlô lêk atitiñ yêlôaniñ ku ba ayê nena avalonj Wapômbênj anênj auk ba ananj abô anônj ma miñ avôv môlônim auk ek yêlô aêv yêlôda liñ ami. Yêlô adum aênj hadênj avômalô lôkthô. Ma sêbôk atu ba amô haviñ môlô ma yêlô ayabiñ i dedaunj mavi ek nandum aênj iyom. Ma abô takatu ba bôk yêlô ato hadênj môlô êñ ma yêlôaniñ auk anônj ba môlô lêk osam ba oyala yôv. Aênj ba yêlô ayê yêlôaniñ ku nena mavi. Ma lêk môlô oyala yêlôaniñ auk dokte. Yakô vêmam ka tem môlô noyala yêlôaniñ auk lôkthô ma tem alalô napesanj abô imbiñ i. Ma waklavônj Anyô Bêñ Yisu anênj endelêm ma tem môlô nobam yêlô êtôm atu ba tem yêlô nabam môlô aênj iyom.

¹⁵⁻¹⁶ *Ma yahayala nena môlônim auk ma hatôm yenañ. Ba intu yalenhaviñ yasôk ek môlô vêm ka yana plovins Masedonia ma yambôalêm esak lonjbô ek môlô nônmê ya sa ek nôpôpêk nômkama ek yana Judia. Ba intu yalenhaviñ

* **1:3:** Lom 15:5 * **1:4-5:** Sng 34:19 * **1:8:** Ap 19:23; 1Ko 15:32 * **1:10-11:** 2Ti 4:18 * **1:12-14:** 2Ko 5:12; Plp 2:16 * **1:15-16:** 1Ko 16:5-6

yasôk ek môlô bôlôn̄ ju ma yanêm yalen̄mavi bôlôn̄ ju êndên̄ môlô. ¹⁷ Ma don̄tom yahik yenañ auk liliñ. Ba lêk môlô onañ nena ya anyô auk pik ba yahasau môlô ba miñ yahathôk ami. Ba môlô onañ nena ya hathak yahanañ abô luvi nena “avanôn̄” lo “mi”, aên̄ e?

¹⁸ Wapômbên̄ hathak hanañ abô avanôn̄ iyom. Ba intu yêlôaniñ abô takatu ba anañ ma avanôn̄ aên̄ iyom ba miñ anañ abô takên̄ lôk leñ luvi ami. ¹⁹ *Yisu Kilisi ma Wapômbên̄ nakaduñ ôpatu ba ya lôk Silas ma Timoti anañ anên̄ abô bên̄ hadên̄ môlô ba Wapômbên̄ hanañ abôla hathak yani ma miñ hasau ami. Mi! Yisu Kilisi ma Wapômbên̄ anên̄ “avanôn̄!” ²⁰ *Wapômbên̄ habutin̄ abô lomaloma ba hanañ, “Avanôn̄! Yisu Kilisi tem injik yenañ abô sapên̄ thô.” Ba intu alalô aêvhavin̄ Kilisi ba anañ nena “avanôn̄” ek Wapômbên̄ enja athên̄ lôkman̄giñ. ²¹ Ma Wapômbên̄ da hanañ nena alalô ma Kilisi anên̄ avômalô ba habi bañ hayô hêk yani lôk alalô aên̄ iyom ek embatho alalô loñ ek nambitak anên̄ avômalô. ²² *Ma hakak sêk hayô hêk alalô ek injik thô nena alalô ma anên̄ avômalô ma hatak anên̄ dahô halôk alalô kapôlôn̄iñ ek nayala nena anên̄ abô tem injik anôn̄.

²³⁻²⁴ *Yêlô miñ anyô bên̄ ek nasañ môlô ba nanañ nena, “Nônêmimbiñ.” Mi! Môlôda bôk ôêvhavin̄ ba umiñ lôklokwañ yôv. Ba intu alalô ñê lôk iviyañ ek nandum ku imbiñ i ma nanêm leñimavi ni ba êlêm. Aên̄ ba yahamiñ Wapômbên̄ ma ba yahanañ abô êntêk. Yakô yasôk Kolin ma tem yanêm malaiñ êndên̄ môlô ba intu miñ yahathôk ami.

2

¹ *Ba yenañ auk thekthek nena tem miñ yasôk lôk malaiñ bôlôn̄ te imbiñ ami. ² Yahêv malaiñ hadên̄ môlô ma

opalê te tem indum yalen̄mavi? Môlô takatu ba yahêv malaiñ e? Yakô mi. ³ Môlô ma avômalô takatu ba othak udum yalen̄mavi. Aên̄ ba bôk yahato kapy a ek alalô miñ naja malaiñ ami. Yenañ auk ma thekthek nena alalô lôkthô lêk athak don̄tom lôk leñimavi iyom. ⁴ *Yalen̄malaiñ lôk yalen̄ hik ya ma yahalañ ma bôk yahato kapy bôsêbôk lôk yamalen̄ thôk. Miñ yahato kapy a êñ ek nêm môlô malaiñ ami. Mi. Yahato ek injik thô nena yalen̄havin̄ môlô bên̄ anôn̄.

Nodate kapôlômim ek ñê idum kambom

⁵ Malaiñ takatu ba ôpatu hêv hadên̄ ya Pol ma hatôm hêv malaiñ êñ hadên̄ alalô lôkthô. Betha ya iyom mena alalô lôkthô la. ⁶ Malaiñ takatu ba bôk avômalô êvhavin̄ êv hadên̄ yani ma hatôm. ⁷ Ma ôpatu ba kapô malaiñ kambom ma nodate kapôlômim ek yani ma noja yani itup siñ ek miñ la injiki ami. ⁸ Ba intu yahanañ lôklokwañ nena môlô nopesañ abô ba lemimmavi esak yani. ⁹ Bôk yahato hathak malaiñ takatu ek injik môlô thô ek yan̄gê nena môlô ôtôm avômalô osopa abô mena mi e? ¹⁰ Injo. Betha ôpên̄ hadum kambom ami la. Ba intu nodate kapôlômim ek ôpên̄ ek yandate yenañ aên̄ iyom. Yahamiñ Kilisi ma, ma tem êñjê nena lêk yahalate yakapôlôn̄ ek yani ek yanêm môlô sa ¹¹ *ek alalô miñ natak sawa bute êñjêk ek Sadañ esau alalô ami. Alalô ayala anên̄ auk êñ.

Aposel ma tabô lukmuk anên̄ ñê ku

¹² *Anyô Bên̄ da hadum ba yaha Tloas ek yanañ anên̄ Abô Mavi atu ba hathak Kilisi bên̄. ¹³ *Ma don̄tom miñ yahapôm Titi ami denañ ba yakapôlôn̄ malaiñ ba yahanañ yañsiñ ma yaha plovins Masedonia.

¹⁴ Aên̄ ba nanêm leñimavi êndên̄ Wapômbên̄. Yani lovak ba halom alalô takatu ba Yisu Kilisi anên̄ avômalô ba aloyeñ lôk leñimavi.

* 1:19: Ap 18:5 * 1:20: ALK 3:14 * 1:22: 2Ko 5:5; Ep 1:13-14 * 1:23-24: 1Pi 5:3 * 2:1: 1Ko 4:21 * 2:4: Ap 20:31 * 2:11: Luk 22:31 * 2:12: Ap 14:27; 1Ko 16:9 * 2:13: Ap 20:1

Wapômbêḅ hadum ku hamô alalô kapôlôḅḅ ba intu avômalô tem neja anêḅ auk êtôm nômla ôv mavi embenḅ luvuluvu. ¹⁵ Alalô ma Kilisi anêḅ da atu ba ôv mavi ba êv hadêḅ Wapômbêḅ ba avômalô lôkthô ilinḅ ôv êḅ. Avômalô takatu ba ewa bulubinḅ lôk takatu ba i loḅ nimbulinḅ i. ¹⁶ *Avômalô vi ilinḅ alalô hatôm nôḅ ôv palê takatu ba hadum ek ema ba havôv thêlô i ek nema. Ma vi ilinḅ alalô hatôm nôḅ ôv lôkmala takatu ba havôv i ek nêḅ lôkmala. Aêḅ ba anyôla miḅ lôkmaḅḅḅ anôḅ ek indum Wapômbêḅ anêḅ ku ami. ¹⁷ Avômalô doho iluvinḅ Wapômbêḅ anêḅ abô ek neja valuselenḅ. Yêlô ma Kilisi anêḅ avômalô takatu ba Wapômbêḅ hêv ba aminḅ thohavloma. Aêḅ ba ananḅ abô te ma avanôḅ iyom.

3

¹ *Môlô osonḅ nena yêlô aêv i linḅ e? Mi. Yêlô miḅ ananḅ hadêḅ môlô nena noto kapyâ lôk abô mavi ek avômalô vi neja yêlô thô ami. Mi. Avômalô vi idum aêḅ. Ma yêlô ma mi. ² *Môlôda intu yêlôaniḅ kapyâ atu eto hêk yêlô kapôlôḅḅ. Ba avômalô lôkthô esam ba eyala. ³ *Môlô uik thô nena môlô ma kapyâ halêm anêḅ Yisu. Ba yêlôaniḅ ku anêḅ anôḅ ma miḅ eto hathak kêlêpê ami ma hathak Wapômbêḅ lôkmala anêḅ Lovak Mathenḅ. Miḅ eto hathak valu petap ami ma halôk anyô kapôlôḅḅ.

⁴ Yêlô ma Kilisi anêḅ avômalô takatu ba aminḅ Wapômbêḅ ma. Aêḅ ba intu alalô ayala avanôḅ binḅ nena abô takêḅ ma avanôḅ iyom. ⁵ Yêlô da ma lôkmaḅḅḅ ba hatôm nananḅ, “Yêlô hatôm.” e? Mi. Wapômbêḅ da hadum ba ku takatu ba yêlô adum ma habitak mavi. ⁶ *Tabô bô takatu ba eto hathak hik avômalô vônô. Ma doḅtom Lovak Mathenḅ hêv lôkmala. Wapômbêḅ hadum yêlô

abitak lôklokwaḅ ek nandum tabô lukmuk anêḅ ku atu ba miḅ eto ami. Mi. Lovak Mathenḅ da hayabinḅ.

Tabô lukmuk anêḅ lôkmaḅḅḅ

⁷ *Tabô bô ma edabêḅ valu ba eto hathak. Ma deda bêḅ habi hayô hêk Mose ba habi avômalô Israeḅ maleḅḅḅ loḅ ba miḅ hatôm nêḅê Mose thohavloma ami. Vêḅ ma deda hale hi yaôna ma doḅtom thêlô miḅ hatôm nêḅê ami denanḅ. Odaḅô! Tabô halêm lôk deda bêḅ ma doḅtom anêḅ ku ma havôv ḅama halêm havinḅ. ⁸ Ma Lovak Mathenḅ anêḅ ku hamôḅ lôk anêḅ deda ma lôkmaḅḅḅ anôḅ ek tabô bô anêḅ. ⁹ *Odaḅô! Tabô bô anêḅ ku ma halêm lôk deda. Ma doḅtom avômalô miḅ esopa ami ba intu Wapômbêḅ hananḅ, “Môlô noma.” Ma tabô lukmuk anêḅ ku ma hapesanḅ loḅndê ek indum avômalô nimbitak thêthôḅ. Ba intu anêḅ deda ma mabuḅ anôḅ hamôḅ ek tabô bô anêḅ. ¹⁰ Deda havenḅ yam hamôḅ ek yanḅ bô ba deda bô lêk hi ba mi. ¹¹ Ma yanḅ halêm lôk deda ma doḅtom lêk hale hi mabô. Ma yanḅ ma tem ida imbi deda wak nômbêḅ intu. Ba intu anêḅ deda ma lôkmaḅḅḅ anôḅ ek yanḅ.

¹² Aêḅ ba yêlô aêv maleḅḅḅ hadêḅ tabô lukmuk. Ba intu miḅ akô ami ma ananḅ Wapômbêḅ anêḅ abô bêḅ. ¹³ *Yêlô miḅ avuliv maleḅḅḅ siḅ hatôm Mose ami. Deda thohavloma hale hi yaôna ma doḅtom yani havuliv ma siḅ ba miḅ hatôm avômalô Israeḅ nêḅê ami. ¹⁴ Thêlô esam balabuḅ tabô takêḅ ma doḅtom iniḅ auk thektheḅ hatôm ivuliv i siḅ ba intu miḅ eyala abô takêḅ ami aleba lêk êntêk. Anyôla miḅ hatôm nêḅ sôp êḅ vê êḅjêk anêḅ auk ek eyala abô takêḅ ami. Mi. Kilisi iyom. ¹⁵ Avanôḅ! Lêk êntêk ḅê bêḅbêḅ esam Mose anêḅ balabuḅ ma doḅtom sôp êḅ havuliv kapôlôḅḅ siḅ denanḅ. ¹⁶ *Ma anyôla hale i liliḅ ba hasopa Anyô Bêḅ êḅ ma hatôm hêv

* **2:16:** Luk 2:34; 2Ko 3:5-6 * **3:1:** Ap 18:27; 2Ko 5:12 * **3:2:** 1Ko 9:2 * **3:3:** Kis 24:12; Jer 31:33; Ese 36:26-27 * **3:6:** Jer 31:31; Jon 6:63; 1Ko 11:25 * **3:7:** Kis 34:29 * **3:9:** Lo 27:26; Lom 1:17 * **3:13:** Kis 34:33 * **3:16:** Kis 34:34 * **3:17:** Jon 8:36; Lom 8:2

sôp êṅ vê. ¹⁷ *Anyô Bêṅ ma hatôm Lovak Mathenṅ. Ma loṅ atu ba Lovak Mathenṅ havenṅ, êṅ ma hatôm hapole alalôaniṅ yak vê. ¹⁸ Alalô malenṅ ma miṅ avuliv siṅ ami ba lêk ayê Anyô Bêṅ anêṅ deda lôkmaṅgiṅ hatôm alalô ayê thonanṅ lo malenṅ halôk liyali. Yanida intu Lovak Mathenṅ êṅ ba hêv deda lôkmaṅgiṅ anôṅ halêm ba halêm aleba abitak yanṅa hatôm yanida. Alalô ma hatôm liyali ba ik deda êṅ thô ek avômalô vi nêgê.

4

Aposel ma êtôm uṅ anôṅ

¹ Ma Wapômbêṅ lahiki hathak yêlô ba hêv ku êntêk hadêṅ yêlô. Ba intu yêlô namiṅ lôklokwanṅ ma miṅ natak ami. ² *Yêlô avôliṅ dômiṅ ek nôṃ mama takatu ba hêk loṅ kapô ba miṅ avuṅ abô ba asau avômalô lôk aluviṅ Wapômbêṅ anêṅ abô ami. Wapômbêṅ hayê yêlô. Aêṅ ba yêlô ik abô avanôṅ thô ma avômalô ititiṅ yêlôaniṅ ku ba eyala nena yêlô adum thêthôṅ. ³⁻⁴ *Ma doṅtom anyô bêṅ bôlôṅ êntêk Sadaṅ bôk havuliv avômalô malenṅ siṅ ba miṅ êvhaviṅ ami. Ba intu yêlôaniṅ Abô Mavi hêk loṅ kapô ma avômalô takêṅ lêk idum ek nema ba miṅ hatôm nêgê Abô Mavi anêṅ deda atu ba enaṅ hathak anyô lôkmaṅgiṅ Yisu Kilisi ami. Yanida ma Wapômbêṅ. ⁵ Yêlô ananṅ bêṅ nena Yisu Kilisi ma Anyô Bêṅ. Ma yêlôda atôm môlônim ṅê ku ek nandum Yisu anêṅ ku. Ma yêlô miṅ aêv yêlôda liṅ ami. ⁶ *Wapômbêṅ bôk hanaṅ, “Deda tem imbi êyô ênjêk momaṅiniṅ ba imbitak deda”. *Môṅ Anôṅ 1:3*

Ba Wapômbêṅ êṅ iyom intu habi deda êṅ halôk alalô kapôlôṅiṅ ek nagê Kilisi thohavloma. Êṅ ma hatôm alalô ayê Wapômbêṅ lôkmaṅgiṅ aêṅ iyom.

⁷ *Ma deda lôk Abô Mavi êṅ ma hatôm payeṅ atu ba halôk uṅ anôṅ

kapô ek injik thô nena anêṅ lôklokwanṅ lôkmaṅgiṅ ma Wapômbêṅ anêṅ ma miṅ halêm anêṅ alalô ami. ⁸ *Vovaṅ lomaloma hapôm yêlô ma doṅtom miṅ hakapiṅ yêlô loṅ ami. Hadum ek injik yêlô sesoṅ aleba nanaṅ aisê. Ma doṅtom miṅ hadum yêlô popabuk ami. ⁹ Maleṅ thêlêv hathak yêlô ma doṅtom ayala nena Anyô Bêṅ miṅ hatak yêlô ami. Êpêṅ yêlô ba ama yak ma doṅtom miṅ ama ami. ¹⁰⁻¹¹ *Wak nômbêṅ intu yêlô takatu ba asopa Yisu ba amô lôkmala ma avômalô idum ek nijik yêlô vônô êṅ ma hatôm ik Yisu anêṅ lôkmala atu ba hamô yêlôaniṅ kupik pik thô. Aêṅ ba Yisu anêṅ ṅama lêk hamô yêlô leṅviṅkupik kapô ek injik Yisu anêṅ ṅama lôk lôkmala thô. Luvi êntêk lêk hamô. ¹² Aêṅ ba ṅama hadum ku hamô yêlô ma doṅtom lôkmala hadum ku hamô môlô.

¹³ Bôk eto hêk Wapômbêṅ anêṅ kapya nena, “Yahêvhaviṅ ba intu yahananṅ.” *Kapya Yeṅ 116:10*

Ma yêlô aêvhaviṅ aêṅ iyom. Ba intu yêlô ananṅ Anyô Bêṅ anêṅ abô mavi. ¹⁴ *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hik Anyô Bêṅ Yisu liṅ hêk ṅama ma tem indum aêṅ êndêṅ yêlô ba endom alalô lôkthô ba ana namô imbiṅ Yisu. Aêṅ ba intu yêlô ananṅ Wapômbêṅ anêṅ abô bêṅ. ¹⁵ Yahawa malaiṅ takêntêk ek nêṃ môlô sa ek Wapômbêṅ imbi anêṅ wapôm sam êndêṅ avômalô bêṅ anôṅ endeba leṅiṅmavi indumbak ni ba ni ek nebam anêṅ athêṅ lôkmaṅgiṅ esak leṅ.

¹⁶ *Aêṅ ba miṅ hadum yêlô apôlik ba atak ku takêṅ ami. Mi. Alalô leṅviṅkupik lêk hapalê ma doṅtom dahôlôṅiṅ halumbak ba habitak lukmuk hi ba hi. ¹⁷ *Ma alalôaniṅ malaiṅ ma vumvum ba hamô vauna. Ma doṅtom tem injik anêṅ anôṅ lôkmaṅgiṅ atu ba êmô êtôm wak nômbêṅ intu sapêṅ ba êmô vuliṅ ek

* 4:2: 2Ko 2:17; 1Te 2:5

* 4:3-4: Ep 2:2; Kol 1:15; Hib 1:3

* 4:6: Ais 9:2; 2Ko 3:18

* 4:7: 2Ko

5:1 * 4:8: 2Ko 1:8; 7:5

* 4:10-11: 1Ko 15:31; Lom 8:36

* 4:14: 1Ko 6:14

* 4:16: Ep 3:16

* 4:17: Lom 8:17-18

* 4:18: Kol 1:16

nômkama lôkthô. ¹⁸ *Ma nôm takatu ba hôyê ma tem nêma yak ba ni. Ma nôm takatu ba miñ hôyê ami ma tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Ba intu miñ maleññkilik hathak nôm takatu ba ayê iyom ami. Mi. Alalô athak atitiñ nôm takatu ba miñ hatôm nagê ami.

5

Leñvinkupik lukmuk

¹ *Alalôaniñ leñvinkupik ma hatôm unyak kudum. Ma ayala nena ibu-liñ unyak êñ ma tem naja leñvinkupik yañ atu ba hatôm unyak anôñ atu ba Wapômbêñ hapesañ ba hamô malak leñ ba tem êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. Unyak êñ ma miñ nê pik epe-sañ hathak bahenñ ami. ² *Ma alalô alañ ba adum ek nanjik leñvinkupik malak leñ atu êtôm kwêv ba aêv lêlê ³ ek imbi êyô alalô vov ek miñ nam-beñ kôlôlôñ ami. ⁴ Alalô amô pik hatôm avômalô leñ popam ba intu alañ lôk leññmalaiñ ek naja kupik malak leñ ek lôkmala êtôkwêñ kupik pik. ⁵ Wapômbêñ hapesañ alalô ek nambitak aêñ ma hatak anêñ dahô halôk alalô kapôlôññ ek nayala nena anêñ abô ma tem injik anôñ.

⁶⁻⁷ *Aêvhaviñ hayabiñ alalô. Ma miñ aêv alalôaniñ auk ek nôm atu ba ayê hathak maleñdaluk ami. Aêñ ba alalô ayala avanôñ nena alalô amô lôk kupik pik ba intu miñ amô haviñ Anyô Bêñ ami. ⁸ *Avanôñ! Alalô ayala auk êñ ba apôviñ ek natak kupik êntêk ba ana namô imbiñ Anyô Bêñ. ⁹⁻¹⁰ *Ma alalô lôkthô tem namiñ Kilisi ma ek nandum abô esak malêla takatu ba adum mavi mena kambom ek alalô tomtom naja alalôaniñ vuli. Ba intu amô pik mena amô haviñ Anyô Bêñ ma nanêm i videdauñ ek nandum yani lamavi.

Avômalô kapôlôññ esak doñtom imbiñ Wapômbêñ

* **5:1:** 2Ko 4:7 * **5:2:** Lom 8:23 * **5:6-7:** Hib 11:13-16 * **5:8:** Plp 1:23 * **5:9-10:** Kol 1:10; 1Te 4:1; Sav 12:14 * **5:15:** Lom 14:7-8 * **5:17:** Lom 8:1; Gal 6:15 * **5:18:** Lom 5:10 * **5:19:** Lom 3:23-25 * **5:21:** Hib 4:15

¹¹ Yêlô ayala nena amô Anyô Bêñ vibiñ ba tem nandum abô. Aêñ ba yêlô alôk avômalô leññ ek nesopa yani. Wapômbêñ hayala yêlôaniñ kapôlôññ. Ma yahêvhaviñ nena môle kapôlômim hayala yêlô aêñ iyom. ¹² Yêlô adum ek môle nobam am esak yêlôaniñ ku lôk nonañ bêñ êndêñ avômalô takatu ba êv thêlôda liñ hathak nômkama viyaiñ ma leññpaliñ nômkama kapôlôññ. Ma miñ yêlô aêv yêlôda liñ ami. ¹³ Ma avômalô doho enañ nena yêlô adum molo. Yov lôk. Hêk Wapômbêñ da. Ma vi enañ nena yêlô awa auk mavi. Yov lôk. Êñ ma hêv môle sa. ¹⁴ Alalô ayala nena anyô te iyom intu bôk hama ek hêv avômalô lôkthô sa ba intu lôkthô bôk ema yov. Aêñ ba Kilisi anêñ lahaviñ hayabiñ alalô. ¹⁵ *Avanôñ! Yani hama ek avômalô lôkthô. Ba alalô nê lôkmala takatu ba asopa yani nasôñ alalôda paliñ ma lemiñimbi ôpatu ba bôk hama ba haviyô hathak lonjô ek hêv alalô sa.

¹⁶ Aêñ ba miñ alalô nabalon avômalô esak auk pik ami. Sêbôk ma adum aêñ hathak Kilisi. Ma doñtom lêk ayala yani thêthôñ. ¹⁷ *Aêñ ba anyôla haveñ haviñ Kilisi êñ ma ku lukmuk lêk hayô ma nômkama bô lôkthô lêk hale ba hi ma nômkama lukmuk lêk habitak hayô ba halêm. ¹⁸ *Ma Wapômbêñ hadum nôm takêñ lôkthô. Yani hêv Kilisi ek embak tabô. Ma hêv ku hadêñ yêlô ek nanêm avômalô sa ek neyala ku êñ. ¹⁹ *Ku êñ ma aêntêk. Wapômbêñ hêv Kilisi hatôm tabô ek yani lapaliñ alalôaniñ kambom ek alalô namô labali mavi imbiñ yani. Ma hêv ku ek nanañ abô êñ êndêñ avômalô. ²⁰ Yêlô ma Kilisi anêñ nê ku. Ba intu alañ ba awa Wapômbêñ abôlêk lôk alôk môle lemim hathak Kilisi anêñ athêñ nena môle nôlêm noja Wapômbêñ anêñ tabô. ²¹ *Kilisi ma kambom mi. Ma doñtom Wapômbêñ hêv alalô sa ba hêv alalôaniñ kambom hayô hamô yani

hatôm vuli ek nambitak thêthônj ênjêk Wapômbênj ma esak Kilisi anêj ku êj.

6

1-2 Yêlô lôk Wapômbênj adum ku haviñ i. Yani hanañ, “Bôk yahatak wak te yôv ek yanêm môlô sa.

Ba môlô olañ ma yahalañô ba yahêv môlô bulubiñ yôv.” *Ai-saia 49:8*

Môlô bôk owa Wapômbênj anêj wapôm yôv. Ba intu yêlô asonj môlô lokwañ, “Lêk êntêk hêv môlô sa. Lêk êntêk hêv môlô bulubiñ.”

Ba intu miñ nundum ku êj imbitak êtôm nôm oyañ ami.

Aposel ewa malaiñ bêj hathak iniñ ku

3 Yêlô adô ek anyôla enañ abôma esak Wapômbênj anêj ku. Ba intu adum ku êj ek miñ nambuliñ avômalô iniñ auk ami. 4-5 *Yêlô ma Wapômbênj anêj nê ku. Ba intu yêlô awa iniñ ku mavi takatu sa hadêj môlô. Yêlô awa vovañ lôk malaiñ hathak ku êntêk ba hakakô yêlô kambom. Epetav yêlô lôk etak yêlô halôk koladônj ma êkôki hathak abô. Yêlô adum ku lôk vovanik bêj ba aêv lêlê lôk nôm mi ba ama kisi. Malaiñ nômbênj êntêk hapôm yêlô ma doñtom amiñ lôklokwañ. 6 *Lovak Matheñ hamô haviñ yêlô ba ayala Wapômbênj anêj auk ba kapôlônjin ida hêk mabuñ ma yêlô nê malinjaô lôk yôhok ma wapôm. Ma yêlô leñihaviñ avômalô ba miñ asau thêlô ami. 7 Yêlô anañ abô avanônj iyom haviñ Wapômbênj anêj lôklokwañ lôk avalonj anêj thêthônj hatôm nômkama vovak hamô bahen luvi. 8 Avômalô vi ebam yêlô ma vi etatale yêlô. Doho enañ abô mavi hathak yêlô ma doho enañ abôma. Yêlô nê abô anônj iyom ma doñtom avômalô vi elam yêlô nena nê abôyañ. 9 *Avômalô pik êthônj yêlô paliñ ma doñtom Wapômbênj hayala yêlô. Yêlô adum ek nama

ma doñtom nôngô, lêk amô lôkmala. Ik yêlô kambom ma doñtom miñ ama ami. 10 Leñimalaiñ ma doñtom leñimavi wak nômbênj intu. Yêlô ma nê nômkama mi ma doñtom adum ba avômalô bêj anônj ibitak nê lôk nômkama bêj. Yêlô nômkama mi ma doñtom nômkama sapêj ma yêlôaniñ.

11 O yenañ avômalô Kolin! Yêlô anañ abô lôkthô hi yaiñ ek môlô ma yêlô kapôlônjin hik i ek môlô nôlêm.

12 Yêlô miñ avasiñ kapôlônjin ek môlô ami. Mi. Môlô da. 13 *Aêj ba yahanañ hadêj môlô hatôm lambô hanañ hathak nakaduñ. Malêla takatu ba yêlô adum hathak môlô ma nundum aêj iyom lôk nodate kapôlômim ek yêlô.

Nê daluk lôk nê êvhaviñ miñ nesak doñtom ami

14 *Môlô miñ nômô imbiñ nê daluk ami. Thêthônj lôk lokbañ hatôm doñtom e? Deda lo momañiniñ hatôm doñtom e? 15 Sadañ Belial lo Kilisi hatôm leñimavi imbiñ i e? Mena nê êvhaviñ lo nê daluk hatôm nesak doñtom e? 16 *Ma Wapômbênj anêj unyak matheñ lôk ngôkba hatôm nê mô imbiñ i e? Milôk. Alalô ma Wapômbênj lôkmala anêj unyak matheñ hatôm anêj abô hanañ, “Tem yamô lôk yambeñ imbiñ i ma ya tem êtôm thêlônjin Wapômbênj ma thêlô tem nimbitak yenañ avômalô. *Wok Plis 26:12*

17 *Aêj ba notak avômalô takêj ma nômô daim.

Ma miñ nobalonj lelaik takêj ami ek batu yanja môlô thô. *Aisaia 52:11; Esekiel 20:34,41*

Ya Anyô Bêj yahanañ aêj.

18 *Ya tem yambitak môlônim lemambô ma môlô tem numbitak êtôm yenañ okna lo avena. 2 *Samuel 7:8, 14*

Ya Anyô Bêj Lôklokwañ yahanañ aêj.”

* 6:4-5: 2Ko 11:23-27 * 6:6: 1Ti 4:12 * 6:9: 2Ko 4:10 * 6:13: 1Ko 4:14 * 6:14: Ep 5:11

* 6:16: 1Ko 3:16 * 6:17: ALK 18:4 * 6:18: Jer 31:9

siñ ba halelope ma iniñ malainj êv i sêkêya anêñ anôñ ma wapôm ba êv bêñ anôñ hatôm da. ³ Yahanañ avanôñ biñ nena êv iniñ nômkama aleba miñ hatôm ami. Êñ ma thêlô êv doho haviñ. Thêlôda iniñ auk ma miñ anyôla hanañ hadêñ i ami. ⁴ Thêlô elañ hadêñ yêlô nena, “Yêlô vovañ ek nandum ku imbiñ avômalô vi ek nanêm Wapômbêñ anêñ avômalô mathenñ sa. Ba intu nundum mavi êndêñ yêlô ba notak yêlô ek nandum ku êñ.” ⁵ Ma yêlô asonj kambom! Avômalô takêñ iniñ ku môñ ma êv i hadêñ Wapômbêñ vêm ma esopa Wapômbêñ anêñ auk ba êv i hadêñ yêlô haviñ. ⁶ Aêñ ba yêlô apôviñ Titi nena, “Nu Kolin ma undum anêm ku wapôm atu ba lêk habitak yôv endeba anêñ dañ am.” ⁷ *Môlô avômalô vuliñ biñ ba udum unim ku mavi ba hêv liñsiñ. Ôêvhaviñ ba onañ abô batôn oyañ lôk oyala auk ma ôpôviñ ek nundum ku lôk lemimhaviñ yêlô. Aêñ ba intu nônêm lêlê esak ku wapôm atu ba hêv liñsiñ aêñ iyom.

⁸ Ya miñ hatôm anyô bêñ te ek yanañ nena, “Undum aêñ” ami. Mi. Ma doñtom yahayê avômalô takatu ba êv i sêkêya leñiñhiki ek nêñêm avômalô vi sa. Ba intu yalenñhaviñ yanğê nena môlônim lemimhaviñ êñ ma avanôñ hatôm thêlô iniñ mena mi e? ⁹ *Ma môlô oyala Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ wapôm. Yani lôkmañgiñ. Ma doñtom yani habitak hatôm anyô hêv i sêkêya ek nêm môlô sa ek batu numbitak lôkmañgiñ.

¹⁰ Môlô ma avômalô mavi ba yenañ auk ma aêntêk. Sondabêñ yañ wakbôk ma môlô ômôñ ek ôêv unim da. Ma miñ ôêv oyañ ami. Mi. Kapôlômim hik am ba ôêv. ¹¹ Aêñ ba valuselenñ vithê la takatu ba ôpôm ma nôñêm vi ek nundum ku esak ek môlônim kapôlômim lôk unim ku imbitak doñtom iyom. ¹² *Nôñêm lôk kapôlômim, êñ ma mavi. Ba miñ lemimbi nena nôñêm nômkama

sapêñ êtôm da êndêñ Wapômbêñ ami. Nôñêm êtôm vithêla takatu ba ôpôm ma tem indum Wapômbêñ lamavi. ¹³ Yêlôaniñ auk nena miñ nôdêlêk am ba nôñêm nômkama lôkthô ek nêm avômalô vi sa ma môlô mi ami. Mi. Nômbi sam esopa avômalô iniñ bôk lo loñ êmô. ¹⁴ Ma lêk môlônim bêñ anôñ hamô ba intu nôñêm thêlô sa. Yakô embeñ yam ma tem iniñ bêñ anôñ ma tem nêñêm môlô sa aêñ iyom. Êñ ma lôkthô tem êtôm doñtom. ¹⁵ Hatôm bôk eto nena,

“Opalê atu ba hawa bêñ anôñ ma tem miñ êpôm bêñ anôñ ami,
ma opalê atu ba hawa auviñna
ma tem miñ nêm yak ami.”
Etak Ijip 16:18

Pol hêv Titi lôk anyô doho ba i Kolin

¹⁶⁻¹⁷ Yêlô anañ hik Titi liñ ek êsôk ek môlô ba yani lamavi ba halôk ek êsôk. Ma miñ yêlô alôk yani la ek êsôk ami. Mi. Yanida lahaviñ ba hapôviñ ek êsôk. Wapômbêñ hêv yenañ auk hadêñ Titi ba lahiki hathak môlô. Aêñ ba yahêv yalenñmavi hadêñ Wapômbêñ. ¹⁸ Tem yêlô nanêm anyô yañ imbiñ yani. Ôpêñ ma avômalô êvhaviñ êyê nena anyô hadum Wapômbêñ anêñ ku mavi ba ebam yani. ¹⁹ Ba intu avômalô êvhaviñ elam ôpêñ ek ni imbiñ yêlô ek nêm da wapôm atu ek Wapômbêñ enja athêñ lôkmañgiñ lôk injik thô nena yêlô leñiñhaviñ nanêm thêlô sa. ²⁰ Yêlô akô ek avômalô netatale yêlô esak da wapôm atu ba yêlô ayabiñ. Ba intu yêlô apesañ ku êñ mavi ²¹ ek Anyô Bêñ lôk avômalô sapêñ nêgê nena yêlô adum ku êñ thêthôñ.

²² Ba intu yêlô êv anyô te haviñ ba hathôk. Yani hik i thô nena lamavi ek nêm ku lomaloma sa lôbôlôñ. Bôk hayê nena môlô ma avômalô mavi ba intu hapôviñ ek êsôk. ²³ Titi ma yenañ anyô môlô atu ba hadum ku haviñ ya hamô môlô malêvôñ. Ma aiyañ takêñ ma avômalô êvhaviñ iniñ ñê ku takatu ba êv athêñ lôkmañgiñ hadêñ Kilisi. ²⁴ *Aêñ ba unğwik am thô

* **8:7:** 1Ko 16:1-2

* **8:9:** Mat 8:20; Plp 2:6-7

* **8:12:** Mak 12:43-44

* **8:24:** 2Ko 7:13-14

êndêḡ ḡê êntêk nena mólô ma avômalô lemimhaviḡ avômalô vi. Ba intu yêlô abam mólô. Ma tem avômalô êvhaviḡ lodôḡlodôḡ lôkthô nêgê nena yêlôaniḡ abô ma avanôḡ.

9

Kolin êv da ek nêḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô sa

¹ *Mólô bôk ovaloḡ ku da takatu ba ôêv ek nêḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô mathêḡ sa. Ma doḡtom yalenḡhaviḡ yanaḡ abô doho imbiḡ. ² Yahayala nena mólô lemimhaviḡ nônêḡ i sa. Ba yahabam mólô hadêḡ avômalô Masedonia nena sondabêḡ yaḡ wakhbôk atu ma mólô avômalô Akaia kapôlômim hakak am ek nônêḡ da. Ba intu avômalô Masedonia doho elañô ba elom evenḡ ek nindum aêḡ. ³ Aêḡ ba yahêv aiyaḡ doho ba êthôk êtôm atu ba yêlô abam mólô ek miḡ imbitak êtôm abôyaḡ ami ma êtôm ku ek mólô nopesaḡ am êtôm atu ba yahanaḡ. ⁴ Sêbôk ma yahabam mólô ba yakô ḡê Masedonia doho nêlêḡ imbiḡ yêlô ba nêgê nena miḡ ôpôpêk am ami êḡ ma tem ya mama ma mólô ma tem noja mama bêḡ anôḡ lôk. ⁵ Aêḡ ba yahanaḡ hik aiyaḡ takatu liḡ ek nêḡmôḡ nêsôk nêgê mólô ek nêpôpêk da takatu ba bôk mólô ubutiḡ abô ek nônêḡ ek batu da êḡ imbitak êtôm da wapôm ma miḡ da paloḡ ami.

⁶ *Lemimbi nôḡ êntêk. Opalê atu ba havatho yaḡvêk auviḡna ma tem enja dokte. Ma opalê atu ba havatho bêḡ anôḡ ma tem enja limamôk. ⁷ Wapômbêḡ lamavi hathak ôpatu ba hêv i lôk lavidôḡ. Ba intu avômalô tomtom nêḡnêḡ malêla êtôm iniḡ leḡiḡhaviḡ. Ma miḡ nêpôlik ami. Ma anyô yaḡ miḡ êndôk anyô yaḡ la ek nêḡ ami. ⁸ Wapômbêḡ anêḡ wapôm tem indum ba anêḡ nôḡkama tem imbitak bêḡ anôḡ êtôm wak nôḡmbêḡ intu ek anêḡ ku loma-loma indilup mavi. ⁹ Hatôm bôk eto nena,

“Yani hathak hapaliv anêḡ wapôm hadêḡ ḡê nôḡkama mi takatu ba êḡmô lôbôlôbô, ma anêḡ thêthôḡ hêk wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.” *Kapya Yeḡ 112:9*

¹⁰ *Wapômbêḡ hêv yaḡvêk ek nem-batho ma polom ek nejaḡ. Ma tem nêḡ yaḡvêk bêḡ anôḡ ek indum mólô numbitak thêthôḡ êtôm yaḡvêk atu ba hêv liḡsiḡ. ¹¹ *Yani tem indum ba mólô numbitak lôkmaḡiḡ ek nundum wapôm lôbôlôḡ ek yêlô nanêḡ da êntêk êndêḡ avômalô ma tem nêḡnêḡ iniḡ leḡiḡmavi êndêḡ Wapômbêḡ.

¹² Ku takatu ba mólô udum ma miḡ ôêv Wapômbêḡ anêḡ avômalô mathêḡ iyom sa ami. Mi. Thêlô enaḡ iniḡ leḡiḡmavi bêḡ hadêḡ Wapômbêḡ aleba leḡiḡmavi takêḡ hayô siḡ ba halelope. ¹³ Ma da êḡ hik mólônim wapôm thô ek avômalô nêgê nena ôêvhaviḡ Kilisi ba osopa anêḡ Abô Mavi ba udum wapôm hadêḡ thêlô lôk avômalô vi haviḡ. Êḡ ma tem nêḡmbô Wapômbêḡ. ¹⁴ Ma thêlô tem nêgê Wapômbêḡ anêḡ wapôm takatu ba hêv hadêḡ mólô ba hayô siḡ ba halelope ma tem leḡiḡjiki ba neteḡ mek ek mólô. ¹⁵ Nanêḡ leḡiḡmavi êndêḡ Wapômbêḡ esak anêḡ wapôm takatu ba hêv hadêḡ alalô aleba hik alalôaniḡ auk vônô.

10

Pol hêv yanida kisi

¹ *Ya Pol yahasopa Kilisi ôpatu ba hatauviḡ i ba hamô maliḡyaô. Ma yalenḡ hik ya ek mólô ba yahanaḡ nena avômalô enaḡ nena yahamô haviḡ mólô ma ya anyô kupik. Ma doḡtom enaḡ nena yahamô daim ma yahakôk havenḡ ek yambitak anyô bêḡ. ² *Ma doho enaḡ nena yêlô asopa auk pik. Yakô tem yasôk êtôm anyô bêḡ ba yasaḡ i la. Ba intu yahanaḡ hik mólô liḡ lôklokwaḡ ek nopesaḡ abô êḡ vêḡmam ka yasôk nena mi ma tem yasôk êtôm anyô bêḡ. ³ Yêlô amô pik ma doḡtom miḡ ik

* **9:1:** 2Ko 8:1-7 * **9:6:** Snd 11:24-25 * **9:10:** Ais 55:10 * **9:11:** 2Ko 1:11; 4:15 * **10:1:** 1Ko 2:3 * **10:2:** 1Ko 4:21 * **10:4:** Ep 6:13-17

vovak hatôm avômalô ethak idum ami. ⁴ *Ma yêlô awa Wapômbêḅ anêḅ lôklokwaḅ ek abuliḅ nôm kama pik takatu ba lôklokwaḅ ba nôm kama vovak takatu ba yêlô ik vovak hathak ma miḅ nôm kama pik êntêk ami. ⁵ Abô ebaḅ i lôk êkôki takatu ba hamiḅ Wapômbêḅ anêḅ auk loḅ siḅ intu yêlô avak pesa. Ma yêlô ato auk lokbaḅ takêḅ ek imbitak thêthôn ênjêk Wapômbêḅ ma. ⁶ Ba intu node kapôlômim liliḅ yapîḅ ek yêlô athôk ma nanêm vovaḅ êndêḅ ḅê takatu ba leḅôndôḅ kôtôḅ iyom. Ma miḅ ole kapôlômim liliḅ ami ma ku êḅ tem mi.

⁷ Môlô othak ôyê nôm kama hêk viyaiḅ iyom. Ma ôpatu ba habam yani nena Kilisi anêḅ, nodanô! Yêlô ma Kilisi anêḅ haviḅ. ⁸ *Yahabam yada bêḅ anôḅ nena Anyô Bêḅ hêv athêḅ bêḅ hadêḅ yêlô ek nambatho môlô loḅ lôklokwaḅ ma miḅ nambuliḅ môlô ami. Ba intu miḅ ya mama ami. ⁹⁻¹⁰ Avômalô enaḅ nena yahato kapya hatôm anyô bêḅ lôk yamaleḅ thêlêv ba yahathaḅ avômalô. Lôk enaḅ nena yahalêm ma thêlô êyê ya hatôm anyô kupik lôk yenaḅ abô ma volonâ. Nodanô! Môlô miḅ noson nena yahato kapya yaḅ atu ek indum môlô nôkô ami. Mi. ¹¹ Môlô opalêla takatu ba oson nena ya anyô kupik, ma nodek lemôndôḅ ba nodanô! Malêla takatu ba môlô osam hêk yêlôaniḅ kapya, nôm takêḅ iyom intu tem yêlô nâsopa.

¹² Hatôm yambam yada êtôm ḅê mavi takatu ba ebaḅ thêlôda? Yanaḅ nena ya anyô lôkauk hatôm thêlô e? Alikaknena! Ya mi. ḅê molo ethak idum aêḅ! Thêlô ethak êyê iniḅ ku ba ebaḅ nena thêlôniḅ ku lêk habitak mavi. ¹³ *Yêlô abam yêlôaniḅ athêḅ hathak ku takatu ba Wapômbêḅ hêv hadêḅ yêlô iyom. Ba môlô ma ômô ku êḅ kapô. Ma vi atu ba miḅ hêv ami ma miḅ abam yêlôda ba anaḅ abô mayaliv ami. ¹⁴ Ma avômalô doho enaḅ nena yêlô abam i hathak ku takatu ba

miḅ yêlôaniḅ ami. Mi. Yêlô ma ḅê môḅ anôḅ ek ayô ek môlô haviḅ Kilisi anêḅ Abô Mavi. ¹⁵ Ba intu yêlô miḅ abam yêlôaniḅ athêḅ hathak ku takatu ba anyô vi idum ami. Yakô môlônim ôêv haviḅ tem indumbak ma yêlôaniḅ ku tem ni embeḅ môlônim loḅ sapêḅ ¹⁶ ek yêlô nanaḅ Wapômbêḅ anêḅ Abô Mavi embeḅ luvuluvu. Aêḅ ba tem yêlô nabam yêlôaniḅ athêḅ esak ku kapô takatu ba anyô yaḅ hadum ami. ¹⁷⁻¹⁸ *Ôpatu ba Anyô Bêḅ habam yani intu tem Anyô Bêḅ imbi binôḅ esak. Ma ôpatu ba habam yanida intu tem athêḅ mi. Hatôm bôk eto nena,

“Opalêla takatu ba êbôi ma nêmbôi esak Anyô Bêḅ iyom.” *Jelemaia 9:24*

11

Pol miḅ kêdôḅwaga abôyaḅ ami

¹ Yahanaḅ abô molo ma doḅtom nômô malîyaô vêmam. ² *Yaleḅdaḅ hathak môlô hatôm atu ba Wapômbêḅ ladaḅ hathak alalô. Yahapesaḅ abô ek noja anyô doḅtom iyom intu Kilisi ba yahadum ek môlô kapôlômim ênjêk mabuḅ êtôm avi muk atu ba lêk êlôk la yôv ma doḅtom miḅ elom ami denaḅ. ³ *Ma yakô avômalô doho nimbuliḅ môlônim auk endeba nôndô abô takatu ba ovaḅ haviḅ Kilisi hatôm sêbôk atu ba umya havuḅ abô ba hasau Ewa. ⁴ *ḅê takêḅ êlêm enaḅ ba môlô osopa Yîsu yaḅda ma miḅ Yîsu atu ba yêlô bôk anaḅ hathak ami. Ma owa dahô yaḅda ma miḅ yaḅ atu ba sêbôk ba môlô owa ami. Ma osopa abô yaḅda ma miḅ abô mavi sêbôk ba môlô osopa ami. Aisê ka owa ḅê êḅ thô? ⁵ *Môlô oson nena kêdôḅwaga takatu ba olam nena “aposel lôkmaḅḅiḅ” êmô vuliḅ ek ya e? Mi. Miḅ yahamô thêlô vibiḅ ami. ⁶ *Ya anyô yaveḅbôlêk malaiḅ ba yahanaḅ abô thôthô. Ma doḅtom yenaḅ auk hamô ba bôk yahik lôkthô thô hadêḅ môlô ba oyala yôv.

* **10:8:** 2Ko 13:10 * **10:13:** Lom 12:3 * **10:17-18:** 1Ko 1:31; 4:4 * **11:2:** Ep 5:26-27 * **11:3:** Stt 3:4,13 * **11:4:** Gal 1:8-9 * **11:5:** 1Ko 15:10; 2Ko 12:11 * **11:6:** 1Ko 2:1,13

7 *Yahanaŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi hadêŋ môlô ma doŋtom yahadô vuli ek yatauviŋ ya ma yanêm môlô liŋ. Êŋ ma kambom e? 8 *Nodaŋô! Ya ma hatôm anyô vani ba yahawa nê êvhaviŋ vi iniŋ valuselen ek batu yandum ku yanêm môlô sa esak. 9 *Yahamô haviŋ môlô ba yahêv yak hathak nômkama ma doŋtom miŋ yahêv malaiŋ hadêŋ môlô ami. Aiyaŋ doho êlêm anêŋ Masedonia ba êv ya sa. Wak takêŋ ma yahadô yanêm malaiŋ lomaloma êndêŋ môlô ba tem miŋ yatak auk êŋ ami. 10 Kilisi anêŋ abô ma avanôŋ. Ma yenaŋ abô aêŋ iyom ba intu yahabam ya hathak nômkama. Môlô avômalô plovins Akaia miŋ hatôm numiŋ ya loŋ siŋ ami. 11 Miŋ yalenhaviŋ môlô ami ba intu yahadum aêŋ e? Wapômbêŋ intu hayala.

12-15 Sadaŋ hêv i liliŋ hatôm anjela lôk deda. Ma anêŋ nê ku ele i liliŋ hatôm nê thêthôŋ aêŋ iyom ba ibitak aposel oyaŋ ma esau môlô nena thêlô ma Kilisi anêŋ aposel. Êŋ ma Sadaŋ da anêŋ kobom ba hathak hadum aêŋ ba intu miŋ noson kakapuk ami. Aêŋ ba tem yandum êtôm aêsêbôk ba yahadum ek miŋ yanja vuli esak Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba yahanaŋ ami ek yadabêŋ nê takêŋ iniŋ auk kisi. Thêlô idum ek nenaŋ nena, “Yêlô ma aposel hatôm Pol” ba intu idum ek yanaŋ injik môlô liŋ esak vuli. Êŋ ma tem thêlô nê nêmi iniŋ athêŋ liŋ esak iniŋ ku. Nê takêŋ iniŋ lôkmala anêŋ daŋ tem êtôm iniŋ ku kambom takatu ba idum.

Pol hadum ku aposel ba hawa malaiŋ lomaloma

16 Bôk yahanaŋ yôv nena miŋ lemimimbi nena ya ma anyô molo te ami. Ma doŋtom tem yanaŋ abô molo ba yambam ya êtôm kêdôŋwaga abôyaŋ takêŋ ba intu nodanô bônôŋ

êtôm atu ba othak udum hadêŋ nê molo vi. 17 Yahasopa auk molo ba yahabam ya ma miŋ yahasopa Anyô Bêŋ anêŋ abô ami. 18 Ma kêdôŋwaga abôyaŋ ethak ebam i hatôm avômalô pik ethak idum. Aêŋ ba intu tem yambam ya. 19 Môlô othak ômô labalina haviŋ nê auk molo. Êŋ ma môlô nê lôkauk e? 20 Odaŋô! Nê êŋ êyê môlô nena ôvathek lôk ibuliŋ môlô ma êv vovaŋ lôk êv thêlôda liŋ ma epetav môlô malemim daŋ. Ma doŋtom môlô miŋ ôpôlik ami! 21 *Betha ya anyô vau lôk miŋ yahadum hatôm thêlô ami ba intu ôpôlik hathak ya? Ai! Lêk ya mama.

Nê takêŋ miŋ êkô ami ma êv iniŋ athêŋ liŋ ba intu tem yandum êtôm anyô auk molo ek yambam yada aêŋ iyom. 22-23 *Thêlô ma Hiblu e? Mena Islael e? Mena Ablaham anêŋ limi e? Ma thêlô ma Kilisi anêŋ nê ku e? Ma ya? Ya ma bêŋ anôŋ lôk ek thêlô. Aêŋ ba ya hatôm anyô molo ba tem yambam ya da. Bôk yahadum ku bêŋ anôŋ lôk yahamô koladôŋ ma ik ya hathak yak lôkmaŋgiŋ lôk idum ek nijik ya vônô lôbôlôŋ hamôŋ ek i. 24 *Avômalô Islael bôk ik ya bôlôŋ bahenvi hathak yak lôkmaŋgiŋ hatôm 39.* 25 *Ik ya hathak okdiba hatôm bôlôŋ lô ma ik ya hathak valu bôlôŋ te. Ma yahathak yeŋ ba yaha ma kakalu lôk damak ba yeŋ kambom hatôm bôlôŋ lô. Ma yahamô ŋgwêk malêvôŋ hatôm bôlôvôŋ yaŋ ma wak daluk yaŋ. 26 *Yaha ba yahalêm lôbôlôŋ ba ŋaŋbô lôk nê vani ma yada yenaŋ avômalô lôk nê loŋ buyaŋ ma avômalô malak bêŋbêŋ lôk loŋ oyaŋ ma ŋgwêk kambom lôk nê esau nena yenaŋ aiyaŋ lôkthô idum ek nimbuliŋ ya. 27 Yahadum ku malaiŋ lôk vovanik bêŋ ba miŋ yahêk ami. Yahathakmuniŋ lôk yahama kisi ma yaha yalen oyaŋ. Ya nômkama mi ba

* 11:7: 1Ko 9:18 * 11:8: Plp 4:15,18 * 11:9: 2Ko 12:13; Plp 4:15,18 * 11:21: Plp 3:4

* 11:22-23: Ap 16:23; Plp 3:5 * 11:24: Lo 25:3 * 11:24: Islael iniŋ abô balabuŋ hanaŋ nena nijik anyô esak yak lôkmaŋgiŋ êŋ êtôm bôlôŋ 40 êŋ ma tem anyô ema. Ma 39 ma tem anyô êmô lôkmala. Ba intu evali Pol hatôm 39 iyom.

* 11:25: Ap 16:22; 14:19 * 11:26: Ap 9:23; 14:5

yahasimbak. ²⁸ Ma malain te havin nena yalen hik ya wak nômbên intu hathak avômalô êvhavin lôkthô. ²⁹ Nê takatu ba lêk vau, ên ma ya lêk vau aên iyom. Ma anyôla havôv anyô yan ek indum kambom, ên ma yakapôlôn hathan hatôm atum.

³⁰ Lemimhavin yambam ya aên ba intu tem yambam ya esak yenan ku vaunena takatu ba bôk yahadum iyom. ³¹ Wapômbên alalôani Anyô Bên Yisu anên lambô atu ba nêmbô wak nômbên intu sapên hayala nena min yahanan abôyan ami. ³² *Aletas hatôm kin ma yahamô Damaskas. Ma kin anên anyô bên te hanan hadên nê vovak takatu ba eyabin loj ên ek nebalon ya. ³³ Ma donjom etak ya halôk vak sam bên te ba êlêlô ya halôk unyak lôk abyan ba yahasôv ma min evalon ya ami.

12

Pol hayê wên

¹ Abô êntêk min hatôm nê avômalô sa mavi ami. Ma donjom tem yambam ya esak lojbô esak wên lôk auk takatu ba Anyô Bên hik thô hadên ya. ² Yahayala anyô atu ba hêvhavin Kilisi. Sondabên 14 hale ba hi ma ewa yani ba i malak lej te lô. Ewa ôpên lôk linkupik mena injo, ên ma yahathôn. Wapômbên da hayala. ³ Yahayala nena anyô ên ewa lôk linkupik mena mi, ên ma yahathôn ma Wapômbên iyom intu hayala ⁴ ba ewa yani ba i malak lej elam nena "Paladais". Yani halanô abô loj kapô lomaloma ba ik yani kisi ek min enan bên ami. ⁵ Anyô anên aên ma tem yambam yani. Ma donjom yada ma tem yambam yenan ku vaunena takatu.

Nômla hatôm yak lôkmanjin havatho Pol

⁶⁻⁷ *Wapômbên bôk hêv ku lôk abô ma auk lôkmanjin hadên ya yôv. Aên ba yahadum ek yambam yada esak auk ên, ên ma yan an abô avanôn iyom ba min ya anyô auk volon ami.

Ma yakô avômalô neson nena ya anyô lôkmanjin ba min ya anyô oyan hatôm nê vi ami. Aên ba hêv Sada anên nê ku ba i ibi yalenvinkupik hathak yak lôkmanjin ba hêv malain hadên ya ek min yangê ya dan ami. ⁸ Yahalan hadên Wapômbên hatôm bôlôn lô ek nê vê ênjêk ya. ⁹ *Ma donjom hanan hadên ya, "Yenan lôklokwan hik i thô hadên waklavôn o vau lôk yenan wapôm ma hatôm ek o." Aên ba yalenmavi ek yambam yenan ku vaunena takatu ek injik Kilisi anên lôklokwan thô. ¹⁰ Ya anyô vau ma donjom lêk ya anyô lôklokwan. Ba intu yahasopa Kilisi vangwam ma yalenmavi nena ya anyô vau lôk enan abôma hathak ya ma yahadum ku lôk vovanik lôk êv vovan lôk malain lomaloma hadên ya.

Pol hathô avômalô Kolin ba haya

¹¹ *Môlôda udum ba yahabam yada ba intu lêk yahabitak anyô molo. Ya anyô oyan ma donjom min ya anyô oyan anôn ek aposel lôkmanjin takatu ami. Thêlô êlêm ek môlô ma môlô ôêv yak ba min onan yenan ku anên lavôn mavi hadên i ami. ¹² *Wapômbên hamin lôklokwan havin ya ba intu hik yenan ku thô nena ya ma aposel te. Ma hêv avômalô sa ek neyala yanida mavi hathak lavônjin lôk nômbithi ma ku lôklokwan lomaloma ma min ya popabuk ami. Ma môlô bôk ôyê nôm takên yôv. ¹³ *Aisê ba môlô onan nena yakapôlôn hagiap hathak môlô ma yalenhavin avômalô êvhavin vi? Sêbôk ba yahamô havin môlô ma yahadô yanêm malain êndên môlô ba intu min yahawa môlônim da hatôm yahadum hadên avômalô êvhavin vi ami. Ma môlô lemmani eka? Kikaknena! Notak kapôlômim ek ya.

¹⁴ Odanô! Lêk bôlôn te lô ba tem yasôk ek môlô. Min yalenhavin môlô nônem nômkama êndên ya ami. Yalenhavin môlôda. Avômena min isup valuselen ek nênem lami sa ami. Mi.

* **11:32:** Ap 9:23-25 * **12:6-7:** Jop 2:6 * **12:9:** Plp 4:11-13 * **12:11:** 2Ko 11:5 * **12:12:** Lom 15:19 * **12:13:** 2Ko 11:9

Lami isup valuselen ek nênem nali sa. Ba intu tem miñ yanêm mólô malain ek yasup mólônim da ek nêm ya sa ami. ¹⁵ Aên ba yalenmavi anôn ek yanêm yenañ nômka lókthô êndên mólô ma yanêm yada imbiñ aên iyom. Yalenhaviñ mólô bêñ anôn ma yakô ek mólô nôndô ya. ¹⁶ Avômalô enañ nena yahamô haviñ i ba miñ yahêv malain ami. Ma doñtom elam ya nena anyô yahasau avômalô lók yahanañ abô yañ. ¹⁷ Aisê! Nê ku takatu ba yahêv hathôk ma doho ibulin mólô e? ¹⁸ *Yahapôviñ Titi ek êsôk ek mólô ma yahêv alalôaniñ aiyañ te haviñ. Ma Titi habulin mólô e? Mi. Titi hathak hasopa yavençwam iyom ma yaianin auk ma doñtom.

¹⁹ Mólô olañô abô takatu ba oson nena yêlôda êv i kisi e? Mi. Yêlô ma Kilisi anên avômalô ba amin Wapômbên ma ba anañ abô êntêk. Aiyañ thêlô, nômka lókthô atu ba yêlô adum ek embatho mólô loñ. ²⁰ Yahakô ek yasôk ma tem miñ yalenmavi ek mólô ami ma mólô tem miñ lemimmavi ek ya aên ami. Yahakô ek abô lókthango ma lenđan lók lenñaña, lók ovak am vose hi lodôn lodôn, abôma lók onañ abôyañ hathak anyô yañ ma otatale am lók ôyé am dañ lók ôthô avômalô ba i mayaliv. ²¹ *Yahakô ek yasôk esak loñbô ma yenañ Wapômbên tem indum ba ya mama esak mólônim kambom takatu. Ma tem yakapôlôn malain bêñ anôn esak nê takatu ba miñ ele kapôlônin liliñ hathak iniñ lelaik lók thethajak ma sek walilin takatu ba idum ami.

13

Kolin neyabin iniñ êvhavin

¹ *Bôk yahathôk bôlôn ju yôv ma êntêk yahathôk ma tem bôlôn te lô. Lemimimbi esak abô êntêk, “Ju mena lô la enañ anyô te anên kambom bêñ, êñ ma abô avanôn.” *Lo 19:15*

²⁻³ Sêbôk atu ba yahathôk bôlôn yañ ma yahêv abô lôklinyak hadên mólô. Ma lêk yahamô haviñ mólô ami, ma doñtom yahanañ hathak loñbô nena mólô lemimhaviñ ôngô nena yada yenañ abô mena Kilisi anên abô. Ba intu tem yasôk esak loñbô ek yañgê nena avômalô takatu ba idum kambom lók avômalô kambom vi ma tem miñ yatak i ek nêsôv ami. Kilisi ma miñ anyô vau ami. Mi. Anyô lôklokwañ kambom ba tem eyabin mólô dedaun mavi. ⁴ *Avanôn, yani hatôm anyô vauna te ba ik yani hathak a. Ma doñtom hamô lôkmala hathak Wapômbên anên lôklinyak. Yêlô ma vaunena aên iyom ma doñtom hathak Wapômbên anên lôklokwañ ba intu yêlô amô lôkmala haviñ yani ek nanêm mólô sa.

⁵ *Nôsôam ba noya ek ôngô nena unim ôêvhavin hamô mena mi e? Nutitiñ amda ek noyala nena intu ômô haviñ Yisu Kilisi mena bôk ôêv yak yôv. Injo. Yakô mi la. ⁶ Yalenhaviñ mólô nutitiñ yêlô ma tem ôngô nena miñ bôk aêv yak ami. ⁷ Ba yêlô miñ aêv yak ami ba avômalô êyé yêlô hatôm aposel, êñ ma nôm oyañ. Mena enañ nena yêlô aêv yak ba yêlô nê vau ba miñ aposel ami, êñ ma nôm oyañ aên iyom. Ma doñtom nômbên ma nundum nômka lókthô thêthôn iyom. Ma yahanañ hik Wapômbên liñ ek miñ mólô nundum kambom la ami. ⁸ Yêlô miñ hatôm nandum nômla eso abô avanôn ami. Mi. Nambatho abô avanôn loñ iyom. ⁹ Mólô lôklokwañ ma yêlô vau, êñ ma yêlô leninmavi. Yêlô aten mek ek mólô nopesañ unim kambom takên ba numbitak mavi esak loñbô. ¹⁰ *Anyô Bên hêv ku lók athên êñ hadên ya ek yato mólô ek numbitak thêthôn ma miñ yambi mólô ni ami. Aên ba miñ yahamô haviñ mólô ami ba intu yahato abô takêntêk ek waklavôn atu ba yahathôk ma tem yanja yenañ lôklokwañ ek yapesañ mólônim auk.

* 12:18: 2Ko 8:6,16-18

* 12:21: 2Ko 13:2

* 13:1: Mat 18:16; 1Ti 5:19

* 13:4: Plp 2:7-8

* 13:5: 1Ko 11:28

* 13:10: 2Ko 10:8

Ma miņ yanêm vovaņ êndêņ mólô ami.

Pol hanaņ anêņ lamavi

¹¹ Aiyaņ thêlô, lêk yôv. Ba lemim-mavi ma nopesaņ malaiņ sapêņ. Nobatho am loņ esak abô ni ba êlêm ma noja auk doņtom lôk nômô yôhók ma Wapômbêņ anêņ lahaviņ lôk anêņ labali êmô imbiņ mólô.

¹² Ma nokam mólôviyaņ esak kobom yôhók mathen.

Nê mathen lôkthô év iniņ leniņmavi haviņ.

¹³ Alalôaniņ Anyô Bêņ Yisu Kilisi anêņ wapôm lôk Wapômbêņ anêņ lahaviņ ma Lovak Mathen anêņ lamavi êmô imbiņ mólô lôkthô.

Kapya atu ba Pol hato hi Galesia Abô môn

Pol hato abô êntêk hi hadêñ avômalô êvhaviñ takatu ba êmô plovins Galesia. Bôk hamô haviñ thêlô ba hanan Wapômbên anêñ Abô Mavi bên hadêñ thêlô ba intu êvhaviñ Yisu (Ap 16:6; 18:23). Thêlô bên anôñ ma miñ nê Israe ami ma nê loñ buyan.

Haven yam ma nê Israe doho êlêm ma enan hadêñ thêlô ek nebalon Mose anêñ abô balabun loñ lôk nengothe iniñ kupik êtôm nê Israe ek nimbitak thêthôn ênjêk Wapômbên ma. Pol halanô abô êñ, ma hato kapya êntêk nena nê takatu ba êvhaviñ Yisu Kilisi ma Wapômbên halam i nena nê thêthôn. Ma nê takatu ba esopa balabun iyom miñ hatôm nimbitak thêthôn ami.

Hato hadêñ 53 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya ma aposel Pol. Avômalô la miñ elam ya ek yandum ku êntêk ami lôk miñ anyôla hêv ku êntêk hadêñ ya ami. Yisu Kilisi lo Kamik Wapômbên thai da êv ku êntêk hadêñ ya, ôpatu ba hik Yisu Kilisi liñ hêk nãma. ² Ya lôk aiyan thêlô aêv kapya êntêk hadêñ môlô avômalô ôdôn takatu ba ôêvhaviñ ômô malak lôñ nenanena anêñ plovins Galesia.

³ Alalôaniñ Kamik Wapômbên lôk Anyô Bên Yisu Kilisi nêñem iniñ wapôm lôk labali êndên môlô.

⁴ *Alalôaniñ Kamik Wapômbên anêñ lahaviñ ba Kilisi hêv yanida ek nêñ alalô sa ek nêñ kambom vê lôk epole kambom bôlôn êntêk anêñ yak takatu ba havalon alalô loñ vê. ⁵ Aên ba nambô Kamik Wapômbên anêñ athên lôkmanñiñ êtôm wak nômbên intu sapên. Avanôn!

* 1:4: Gal 2:20 * 1:7: Ap 15:1,24 * 1:8: 1Ko 16:22 * 1:10: 1Te 2:4 * 1:11-12: Mat 16:17
* 1:13: Ap 8:3 * 1:14: Ap 22:3 * 1:15-17: Ais 49:1; Gal 2:7

Abô Mavi ma donjom iyom

⁶ Ya kapôlôn hason kambom nena kethen oyan ma môlô ôvôlin dômim hadêñ ôpatu ba bôk halam môlô hathak Yisu Kilisi anêñ wapôm ma lêk môlô osopa abô yanãda. ⁷ *Ma donjom abô êñ ma miñ Wapômbên anêñ abô ami. Yakô anyô doho lêk nendela môlônim auk ba nindum ek ninduvin Kilisi anêñ Abô Mavi. ⁸ *Odanô! Yêlôda anan abô yanãda mena anjela la anêñ malak len hanan abô yanãda hadêñ môlô ba miñ hatôm Abô Mavi sêbôk ba yêlô anan hadêñ môlô ami, êñ ma tem yandam Wapômbên ek imbulin ôpên. ⁹ Bôk yêlô anan hadêñ môlô yôv ma lêk yahanan hathak loñbô. Anyô late hanan Abô Mavi hadêñ môlô ba miñ hatôm atu ba bôk owa anêñ yêlô ami, êñ ma tem yandam Wapômbên ek imbulin ôpên.

¹⁰ *Ba yahanan abô êñ ek yandok avômalô lenin lôk Wapômbên la e? Mena yahadum ek avômalô nêgê ya nena mavi e? Yahanan abô êñ ba hatôm sêbôk atu ba yahadum ku ek avômalô nêgê ba nebam ya, êñ ma ya miñ Kilisi anêñ anyô ku te ami.

Pol hanan anêñ ku lavôn

¹¹⁻¹² *Aiyan thêlô, yalenhaviñ môlô noyala nena Abô Mavi atu ba yahanan hadêñ môlô, êñ ma Yisu Kilisi da hik thô hadêñ ya. Ma miñ anyôla hanan mena yahawa hêk anyôla anêñ auk lôk miñ anyôla hadôn ya hathak abô êñ ami. Milôk.

¹³ *Môlô bôk olanô hathak yenan bôk lo loñ sêbôk ba yahasopa Israe iniñ abô balabun, ba yahêv vovan bên hadêñ Wapômbên anêñ avômalô êvhaviñ ba yahabulin i. ¹⁴ *Ma ya lôklokwan ek yasopa bumalô iniñ bôk lo loñ ba yahatitin Mose anêñ balabun aleba yenan auk hamôn ek apenena muk Israe vi iniñ. ¹⁵⁻¹⁷ *Ma donjom Wapômbên da hadum ba hik nakadun thô hadêñ ya ek yanãñ Abô Mavi esak nakadun

bêḡ êndêḡ avômalô loḡ buyaḡ. Sêbôk ba yahamiḡ wakatik kapô denaḡ, ma bôk habi baḡ hayô hêk ya lôk dalam ya yôv hathak anêḡ wapôm. Ba intu yaha Alebia vêm ma yahavôhalêm Damaskas hathak loḡbô. Miḡ yahanaḡ hik anyôla liḡ lôk yaha Jelusalem ek yaḡḡê aposel takatu ba ibitak êmônḡ ek ya ami.

18 *Sondabêḡ lokwanḡlô hale ba hi, êḡ ma yaha daku Jelusalem ek yanaḡ abô imbiḡ Pita. Ma yahamô haviḡ yani hatôm wak laumiḡ ba labahenḡvi. 19 Ma doḡtom miḡ yahayê aposel vi ami ma yahayê Jems iyom, Yisu yaḡ molok. 20 Ba intu abô êntêk ba yahato hadêḡ môlô, ma yahanaḡ abô avanônḡ hamiḡ Wapômbêḡ ma. Ma miḡ abôyaḡ ami. 21 *Vêm ma yaha plovins Silia lo Silisia. 22 Ma avômalô ôdônḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu Kilisi êmô Judia êthônḡ ya paliḡ. 23 Thêlô elañô abô takatu ba avômalô vi enaḡ hathak ya iyom nena, “Sêbôk ma ôpêḡ hêv vovaḡ hadêḡ alalô ba habuliḡ abô êvhaviḡ. Ma doḡtom lêk hanaḡ abô êḡ bêḡ.” 24 Ma avômalô takêḡ êyê yenaḡ ku ba êbô Wapômbêḡ anêḡ athêḡ.

2

Aposel êlôk hathak Pol anêḡ ku

1-2 *Sondabêḡ hatôm 14 hale ba hi yôv ma Wapômbêḡ miḡ hik anêḡ lahaviḡ thô ek yana Jelusalem. Aêḡ ba yahavôha daku hathak loḡbô. Ma Banabas hi haviḡ ya ma yahawa Titi haviḡ. Ma yahalam avômalô êvhaviḡ iniḡ ḡê bêḡbêḡ ba yêlô amô unyak kapô ma yahanaḡ yenaḡ ku lavônḡ hathak Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi atu ba yahêv hadêḡ avômalô loḡ buyaḡ ek yêlô sapêḡ kapôlônḡiḡ doḡtom ek ku êḡ injik anônḡ. 3 Nê bêḡbêḡ takêḡ elañô yenaḡ abô ba leḡiḡmavi hathak ma miḡ enaḡ nena yêlô naḡgothe Titi anyô Glik atu anêḡ kupik ami. 4 *Ku êḡ anêḡ ôdônḡ nena sêbôk ba aiyaḡ doho atu ba esopa abô

yaḡda ivuḡ iniḡ auk ma ibitak êyô yêlô kapô ba êlêm ek neyala yêlôaniḡ auk esak Yisu Kilisi lôk aisê ba balabuḡ neḡgothe kupik miḡ havalonḡ alalô loḡ hathak loḡbô ami. Yakô iniḡ auk êḡ embalonḡ alalô loḡ ba namô balabuḡ vibinḡ esak loḡbô. 5 Ma yêlô miḡ alôk hathak ḡê êḡ iniḡ auk neḡgothe Titi anêḡ kupik ami, ma milôk ek Abô Mavi êḡ anêḡ anônḡ injik imiḡ môlô.

6 Ma doḡtom ḡê bêḡbêḡ takêḡ miḡ eyabiḡ yenaḡ auk ami. Môlôda obam thêlô nena ḡê bêḡbêḡ ma doḡtom Wapômbêḡ miḡ hayê nômkama takatu ba hêk loḡ yaiḡ ami. Aêḡ ba yada yenaḡ auk nena thêlô ma ḡê bêḡbêḡ, êḡ ma nôm oyaḡ. 7 *Nê bêḡbêḡ takêḡ êyê nena Wapômbêḡ bôk hêv ku yanaḡ anêḡ Abô Mavi bêḡ êndêḡ avômalô loḡ buyaḡ hatôm hêv ku hadêḡ Pita ek enaḡ êndêḡ avômalô Israeḡ. 8 Wapômbêḡ hêv lôklokwanḡ êḡ hadêḡ Pita ek indum ku aposel êmô avômalô Israeḡ malêvônḡ. Ma hêv lôklokwanḡ hadêḡ ya aêḡ iyom ek yandum ku aposel êmô avômalô loḡ buyaḡ malêvônḡ. 9 Jems lo Pita ma Jon ḡê takatu ba môlô ôyê hatôm ḡê bêḡbêḡ, thêlô takêḡ êyê nena Wapômbêḡ hêv anêḡ wapôm ek yandum ku êḡ imbiḡ. Ba intu ekam yai lôk Banabas ma ewa yai hatôm iniḡ iviyaḡ ek nandum ku êmô avômalô loḡ buyaḡ malêvônḡ ma thêlôda nindum ku nêḡmô avômalô Israeḡ malêvônḡ. 10 *Ma thêlô êv abô doḡtom iyom hadêḡ yai ek nanêḡm avômalô sawa takatu ba êvhaviḡ sa. Ku êḡ bôk haliḡ ya bô ba hapôviḡ ya ek yandum.

Pol hanaḡ Pita anêḡ kambom bêḡ

11 Sêbôk atu ba yahamô Antiok ma Pita hayô ba yai amô vêm ma hadum kambom te. Yahayê ma yahathaḡ yani nena, 12 *“O ma anyô hothak hoanḡ nôḡm haviḡ avômalô loḡ buyaḡ takatu ba miḡ enḡgothe iniḡ kupik ami ma êvhaviḡ Yisu Kilisi. Ma

* 1:18: Ap 9:26-27 * 1:21: Ap 9:30 * 2:1-2: Ap 15:2 * 2:4: Gal 1:7; 5:1,13 * 2:7: Ap 22:21
* 2:10: Ap 11:29-30 * 2:12: Ap 11:3

donjom Jems anêḡ nê ku takatu ba evalonj auk neḡgothe kupik loḡ êyô, ma hôkô ba hôpôlik lôk hôvôliḡ dôminim ek avômalô loḡ buyaḡ takêḡ. ¹³ Ma anêm auk lôkbaḡ êḡ havôv avômalô êvhaviḡ vi anêḡ Israeḡ aleba havôv Banabas haviḡ.”

¹⁴ Yahayê nena lêk etak Abô Mavi anêḡ loḡondê ba evenḡ mayaliv, êḡ ma yahamiḡ piklêvôḡ ma yahanaj Pita bêḡ nena, “O ma anyô Israeḡ te ma donjom lêk hôyô loḡ êntêk môḡ ma hotak avômalô Israeḡ iniḡ kobom ba hoan nôm mayaliv haviḡ avômalô loḡ buyaḡ. Ma donjom lêk huik auk êḡ liliḡ ba hudum ek osopa Mose anêḡ balabuḡ esak loḡbô ba hôpôlik hathak avômalô loḡ buyaḡ takêḡ. Aisê, hudum ek ôpôviḡ avômalô loḡ buyaḡ ek nesopa Mose anêḡ abô balabuḡ e?”

Ôpatu ba hêvhaviḡ Yisu ma anyô thêthôḡ

¹⁵ Yêlôaniḡ wakatik lo wakamik ma avômalô Israeḡ ba yêlô ma miḡ abitak anêḡ avômalô loḡ buyaḡ takatu ba elam nena nê daluk ami. ¹⁶ *Ma yêlô ayala nena ôpatu ba hêvhaviḡ Yisu Kilisi, ma Wapômbêḡ halam yani nena anyô thêthôḡ. Ma ôpatu ba hasopa Mose anêḡ abô balabuḡ, yani ma mi. Ma yêlô bôk abitak thêthôḡ hatôm avômalô loḡ buyaḡ hathak ale kapôlôḡniḡ liliḡ ba aêvhaviḡ Yisu Kilisi. Ma miḡ hathak abô balabuḡ ami ek malê nena abô balabuḡ miḡ hatôm indum ba anyôla imbitak thêthôḡ ami.

¹⁷ Ma donjom anyôla hanaḡ nena balabuḡ ma nôm oyaḡ ma êvhaviḡ iyom intu nôm anôḡ ba hadum mayaliv, êḡ ma avômalô tem nêḡê Kilisi êtôm kambom anêḡ alaḡ. Êḡ ma auk lokbaḡ anôḡ! ¹⁸ Yahavôliḡ yadômiḡ ek abô balabuḡ ma donjom havenḡ yam ma yahik auk êḡ liliḡ ba yahayê nena balabuḡ ma lêk nômbêḡ ba yahasopa. Êḡ ma hik thô nena ya ma anyô yahabuliḡ abô

balabuḡ. ¹⁹ Lôk abô balabuḡ êḡ hik ya vônô ek batu yamô lôkmala imbiḡ Wapômbêḡ. ²⁰ *Bôk ik yai lôk Kilisi vônô hathak alovalaḡaḡsiḡ. Yada ma miḡ yahamô lôkmala hathak loḡbô ami. Ma donjom Kilisi da lêk hamô lôkmala hamô yakapôlôḡ. Lôkmala êḡ intu hamô yalenḡviḡkupik hatôm yahêvhaviḡ Wapômbêḡ Nakaduḡ, ôpatu ba lahaviḡ ya ba hêv i ek nêm ya sa. ²¹ Avômalô doho enaḡ nena yahanaj abôma hathak abô balabuḡ lôk yahavôliḡ yadômiḡ hadêḡ Wapômbêḡ anêḡ wapôm. Ma donjom miḡ yahadum aêḡ ami. Abô balabuḡ hadum ba alalô abitak thêthôḡ hêk Wapômbêḡ ma, êḡ ma Kilisi anêḡ ḡama lêk habitak hatôm nôm oyaḡ.

3

Kobom nasopa balabuḡ lôk êvhaviḡ

¹ Galesia môlô avômalô molo. Ya bôk yahik Yisu Kilisi thô hadêḡ môlô yôv hatôm lêk môlô ôyê êthôkwêḡ hamiḡ alovalaḡaḡsiḡ ba opalê intu halela môlônim auk? ² Yalenḡhaviḡ yandaḡô môlônim auk. Môlô bôk osopa balabuḡ ba owa Lovak Mathenḡ? Mena olaḡô Abô Mavi lôk ôêvhaviḡ ba intu owa Lovak Mathenḡ êḡ? ³ Môlô molo e? Lovak Mathenḡ bôk hadum ku ba bôk ôêvhaviḡ yôv. Ma donjom môlô osoḡ nena miḡ ôyô unlôv ami denaḡ ba intu owa lôklokwaḡ hêk balabuḡ ek unḡwik ku êḡ daḡ siḡ e? ⁴ Aêḡ ba malaiḡ takatu ba bôk ôpôm hêk ôêvhaviḡ êḡ ma nôm oyaḡ e? Yakô anôḡ êḡ la. ⁵ Môlô othak osopa abô balabuḡ ba intu Wapômbêḡ hêv Lovak Mathenḡ lôk hadum nômbithi hêk môlô malêvôḡ e? Mi. Hêv hathak olaḡô Abô Mavi ba ôêvhaviḡ. ⁶ Môlô lemimimbi esak Ablaham. Bôk eto nena,

“Ablaham hêvhaviḡ Wapômbêḡ anêḡ abô ba intu halam yani nena anyô thêthôḡ.” *Môḡ Anôḡ 15:6*

⁷ Ba intu noyala nena nê takatu ba êvhaviḡ iyom intu Wapômbêḡ

* 2:16: Ap 15:10-11; Lom 3:20-28; Gal 3:11 * 2:20: Gal 1:4 * 3:8: Stt 18:18; 22:18; Lom 4:3,16

hayê thêlô hatôm Ablaham nali.
 8 *Wapômbêḡ anêḡ kapyā hanaḡ nena avômalô loḡ buyaḡ tem nêḡmimbiḡ ba Wapômbêḡ endam i nena ḡê thêthôḡ hatôm bôk hanaḡ Abô Mavi êḡ bêḡ hadêḡ Ablaham nena,

“Esak o iyom ma avômalô lodôḡlodôḡ anêḡ loḡ buyaḡ tem neja mek mavi.” *Môḡ Anôḡ 12:3*

9 Ablaham ma ôpatu ba bôk hêḡvaviḡ ba intu Wapômbêḡ hadum mavi hadêḡ yani. Ma avômalô takatu ba êḡvaviḡ ma tem indum mavi êḡndêḡ i êtôm bôk hadum hadêḡ Ablaham.

10 *Avômalô takatu ba eson nena esopa balabuḡ ma tem nimbitak thêthôḡ êḡḡk Wapômbêḡ ma lêk êḡmô malaiḡ bêḡ kapô yôv. Hatôm bôk eto nena,

“Avômalô takatu ba êḡv yak hathak abô balabuḡ bute lôk miḡ esopa balabuḡ takatu ba bôk eto hêk kapyā balabuḡ dedauḡ mavi ami ma lêk êḡmô malaiḡ bêḡ kapô yôv.” *Lo 27:26*

11 *Ma buyaḡ hanaḡ nena,

“Avômalô takatu ba êḡvaviḡ intu ibitak thêthôḡ ba tem neja lôkmala.” *Habakuk 2:4*

Aêḡ ba auk êḡntêk lêk habitak yaiḡ yôv nena abô balabuḡ miḡ hatôm indum ba avômalô nimbitak thêthôḡ ami. Milôk. 12 Ma bôk eto hathak abô balabuḡ nena,

“Anyô hasopa abô balabuḡ sapêḡ, êḡ ma balabuḡ hadum ba ôpêḡ tem enja lôkmala.” *Wok Plis 18:5*

Aêḡ ba êḡvaviḡ miḡ hamô balabuḡ êḡ kapô ami. 13 *Lôk eto abô buyaḡ nena,

“Wapômbêḡ tem imbuliḡ ḡê takatu ba êḡthôkwêḡ hamiḡ alovalaḡaḡsiḡ.” *Lo 21:23*

Ma Wapômbêḡ habuliḡ Kilisi ba intu hêḡv alalô vuli hêk balabuḡ anêḡ vovaḡ 14 ek avômalô loḡ buyaḡ tem nêḡmimbiḡ Yisu Kilisi imbiḡ ba neja

Lovak Mathenḡ atu ba bôk habutiḡ abô hathak ek thêlô neja mek mavi takatu ba Wapômbêḡ bôk hêḡv hadêḡ Ablaham lôk anêḡ nali.

Wapômbêḡ anêḡ tabô lôk balabuḡ

15 Aiyaḡ thêlô, môlô lêk oyala alalôaniḡ kobom katô. Avak tabô ma hatôm nanêḡm vê, e? Mena hatôm nambak tabô yaḡ imbiḡ e?

16 *Wapômbêḡ bôk havak abô haviḡ Ablaham lôk anêḡ su lukmuk yôv. Ma miḡ hanaḡ hathak su lukmuk lôkthô ami. Hanaḡ hathak doḡtom iyom. Su lukmuk êḡ intu Kilisi.

17 *Aêḡ ba Wapômbêḡ havak tabô haviḡ Ablaham. Ma sondabêḡ hatôm 430 hale ba hi ma abô balabuḡ hayô. Ba intu balabuḡ atu ba haveḡ yam miḡ hatôm edabêḡ Wapômbêḡ anêḡ abô atu vê ami. Bôk havak yôv haviḡ Ablaham ba lôklokwaḡ ba miḡ hatôm nêḡm vê ami. 18 *Wapômbêḡ hêḡv anêḡ wapôm ba havak tabô ba hêḡv anêḡ lamavi hadêḡ Ablaham ma miḡ hêḡv hathak balabuḡ ami. Ba intu balabuḡ havatho lamavi êḡ loḡ, êḡ ma tem nêḡm tabô êḡ vê.

19 *Ma hêḡv balabuḡ eka? Avômalô idum kambom ba intu hêḡv balabuḡ halêḡm ek injik iniḡ kambom thô endeḡba Kilisi imbitak am, Ablaham anêḡ su lukmuk atu ba Wapômbêḡ havak abô hathak ek êlêḡm. Anjela êḡv hadêḡ Mose ma Mose hi hêḡv hadêḡ avômalô. 20 Mose hamiḡ malêḡvôḡ ek avômalô Israeḡl ma Wapômbêḡ. Ma doḡtom Wapômbêḡ ma doḡtom iyom ma yanida intu havak abô haviḡ Ablaham, ma miḡ hêḡv hadêḡ anyôla yaḡ ba hi hêḡv ami.

21 *Abô balabuḡ lôk evak tabô evaki vose e? Mi. Balabuḡ hatôm nêḡm lôkmala, êḡ ma tem nambitak thêthôḡ esak balabuḡ. 22 Ma doḡtom mi. Wapômbêḡ anêḡ abô hanaḡ nena avômalô pik sapêḡ idum kambom ba hatôm êḡmô koladôḡ te ek injik iniḡ kambom thô endeḡba nede kapôlôḡniḡ

* 3:10: Lo 27:26 * 3:11: Gal 2:16 * 3:13: Lo 27:26; Lom 8:3 * 3:16: Stt 12:7; 13:15; 24:7
 * 3:17: Kis 12:40 * 3:18: Lom 4:14 * 3:19: Ap 7:38; Lom 5:20 * 3:21: Lom 8:2-4

lilin ba nênimimbin Yisu Kilisi ek neja leñimavi sêbôk ba Wapômbêñ havak abô hathak.

²³ *Sêbôk ma alalô miñ aêvhavin ami ba intu abô balabuñ hatôm alañ ek injik Kilisi thô êndêñ alalô endeba nanênimimbin yani am. ²⁴ *Abô balabuñ ma hatôm kamik atu ba hayabin alalô ek nanênimimbin Kilisi endeba nambitak thêthôn am. ²⁵ Ma loñôndê êvhavin lêk hayô yôv ba intu abô balabuñ miñ hayabin alalô hathak loñbô ami.

Nê êvhavin intu Wapômbêñ nali

²⁶⁻²⁷ *Môlô ôêvhavin Yisu Kilisi ba intu ithik môlô ma Kilisi ma hatôm kwêv atu ba ik hathak môlô ba môlô lôk Kilisi lêk ubitak doñtom. Ba intu lêk ubitak Wapômbêñ nali. ²⁸ *Aêñ ba môlô ma lêk ôdôn te iyom. Ma miñ noson nena môlô ma nê Israe mena nê Glik la ami. Lôk miñ noson nena môlô ma nê udum ku hamô alañ vibin mena môlô nê lôk alañsi mi ami. Ma miñ noson nena môlô anyô mena avi ami. Milôk. ²⁹ *Môlô ma Kilisi anêñ ba intu môlô ma Abrahama anêñ limi takatu ba tem noja leñimavi takatu ba Wapômbêñ bôk havak abô yôv ek nê êndêñ yani.

4

¹ Yenañ abô ma aêntêk. Okna te lambô anêñ nômkama ma nakaduñ anêñ ma doñtom tem miñ enja kethen ami. Yani ma alañ ma doñtom okna denañ ba intu tem êmô êtôm ôpatu ba hadum ku hamô alañ vibin vêmam. ² Yani hamô nê takatu ba eyabin yani vibin ma miñ hatôm enja anêñ nômkama sapêñ ami endeba êyô waklavôn atu ba lambô hatak am. ³ *Ma yêlô Israe ma aên iyom. Yêlô ma hatôm okna atu ba balabuñ havalon loñ denañ ⁴ *endeba Wapômbêñ etak anêñ waklavôn atu ba nê Nakaduñ êlêm am. Avi havathu yani ba habitak anyô ba

hamô balabuñ vibin ⁵ ek nê yêlô avômena seka takatu ba amô balabuñ vibin vê ek nambitak Wapômbêñ anêñ nali anôn.

⁶ *Ma môlô avômalô loñ buyañ lêk ubitak Wapômbêñ anêñ nali havin. Ba intu Wapômbêñ hêv Nakaduñ anêñ Lovak Mathen halêm hamô alalôaniñ kapôlônin lôk Lovak Mathen êñ hadum ba alalô alam kaêk nena, “Aba wakamik.”* ⁷ Aên ba môlô ma nali ma miñ hatôm nê idum ku hamô alañsi vibin hathak loñbô ami. Ba intu Wapômbêñ hadum ba tem noja nômkama mavi êtôm nali ethak ewa.

Pol lamalaiñ ek avômalô Galesia

⁸ Sêbôk atu ba miñ oyala Wapômbêñ ami, êñ ma ngôkba hamô hatôm môlônim alañ. Ngôkba takên ma miñ wapômbêñ anôn ami. ⁹⁻¹⁰ *Ma lêk môlô osopa Wapômbêñ. Ma doñtom Wapômbêñ da anêñ ku nena bôk havôn môlô vê ba lêk ubitak yani anêñ ma miñ môlôda unim auk ami. Ma aisê ka môlô osopa Mose anêñ balabuñ hathak loñbô? Ayôn lukmuk lôk ku kapô lôk sondabên iniñ balabuñ ma êntêk osopa denañ. Ku takên ma pulusikna lôk vaunena ma doñtom havôn môlô halehi bumalô iniñ auk pik hathak loñbô. Ba lemimhavin nômkama takên imbitak môlônim alañ esak loñbô e? Môlôda. ¹¹ Yalen hik ya hathak môlô. Yakô ku taksêbôk ba yahadum ma lêk hêv yak ba miñ hik anôn ami.

¹² Aiyañ thêlô, bôk yahabitak hatôm môlô ma yahatak avômalô Israe iniñ balabuñ. Ba intu yahalañ hadên môlô ek numbitak êtôm ya. Sêbôk ma miñ ôdô ya ami. ¹³ Môlô oyala nena yahapôm lijin ma yahathôk ba yahanan Wapômbêñ anêñ Abô Mavi môñ anôn hadên môlô. ¹⁴ Lijin êñ hêv malaiñ hadên môlô ma doñtom owa ya thô hatôm owa Wapômbêñ

* **3:23:** Gal 4:3 * **3:24:** Lom 10:4 * **3:26-27:** Jon 1:12; Lom 6:3 * **3:28:** Lom 10:12 * **3:29:** Lom 4:13 * **4:3:** Kol 2:20 * **4:4:** Jon 1:12-14; Lom 1:3 * **4:6:** Lom 8:15-17 * **4:6:** “Aba” êñ ma abô Alam ba anêñ ôdôn nena ‘kamik’. * **4:9-10:** Lom 14:5; Kol 2:16

anêḡ aḡela te mena Yisu Kilisi da la thô. Ma miḡ ôvôliḡ dônim lôk ôpôlik hathak ya ami. ¹⁵ Yahayala katô nena môlô hatôm nômbi malemim daluk vé ba nônem êndêḡ ya. Lemimmavi êḡ lêk hasôv ba hi êsê? ¹⁶ Yahananḡ abô avanôḡ hadêḡ môlô ma ôpôlik hathak ya eka?

¹⁷ Nê takêḡ malenḡkilik ek môlô nôpôlik esak ya ma lemimimbiḡ i. Ma miḡ idum aêḡ ek môlô nôpôm nômla mavi êḡjêk i ami. ¹⁸ Avômalô ethak êv lenḡmavi hadêḡ ḡê loḡ buyanḡ, êḡ ma mavi. Ma doḡtom miḡ yahamô haviḡ môlô ami, ma aisê ka môlô uluviḡ ku êḡ ma ôêv lemimmavi hadêḡ ḡê auk kambom takêḡ? ¹⁹ Yenanḡ avômena anôḡ, ya hatôm avi atu ba hawa vovanḡ hathak loḡbô ek embathu endeba Kilisi êmô môlô kapôlômim am. ²⁰ Môlônim auk halinḡ ya ba intu yalenḡhaviḡ yasôk yamô imbiḡ môlô ek yatak abô lôklokwanḡ ma yananḡ abô labali iyom.

Abô loḡ kapô hathak Sela lo Haga

²¹ Môlô takatu ba udum ek nômô Mose anêḡ abô balabuḡ vibinḡ ma yahadum ek yananḡ injik môlô linḡ nena, “Môlô oyala abô balabuḡ anêḡ loḡôndê anêḡ danḡ sapêḡ e?” ²² *Eto nena Ablaham habi okna ju vé. Ma yanavi Sala da havathu yanḡ, yani ma alaḡ mi. Ma avi ku Haga havathu yanḡ, yani ma avi lôk alaḡ. ²³ *Ma Haga havathu nakaduḡ hathak ḡê pik iniḡ loḡôndê. Ma Sala ma havathu hathak Wapômbêḡ bôk havak abô haviḡ Ablaham yôv.

²⁴⁻²⁵ Avi ju êntêk ma abô loḡ kapô hathak ik tabô lokwanḡju thô. Tabô yanḡ ma evak hêk dum Sainai hamô loḡ Alebia kapô. Haga ma hatôm tabô atu ba havathu nali ba idum ku êmô alaḡsi vibinḡ. Ma avômalô Israeḡ takatu ba êmô Jelusalem, thêlô êmô balabuḡ vibinḡ hatôm ḡê lôk alaḡsi takêḡ. Aêḡ ba tabô êḡ ma Haga ma Haga êḡ ma malak Jelusalem bôlôḡ êntêk.

* 4:22: Stt 16:15; 21:2

* 4:23: Lom 9:7-9

* 4:26: Hib 12:22; ALK 21:2,10

* 4:28: Stt 15:4-5;

Lom 9:7 * 4:29: Stt 21:9

²⁶ *Ma tabô yanḡ ma avi atu ba alaḡ mi, êḡ ma Jelusalem atu ba hamô malak lenḡ ma yani miḡ hadum ku hamô alaḡ vibinḡ ami. Yani ma alalôaniḡ wakatik. ²⁷ Hatôm bôk eto nena,

“O avi yamu, miḡ howa avômena ami, ômô lôk lemmavi.

Ma o avi atu ba miḡ howa vovanḡ ek ombathu avômena ami,

nêḡ yeḡ lôk lemmavi lôk lêlô,

ek malê nena o avi yamu, nalumi lêk bêḡ anôḡ

hamôḡ ek avi lôk anyô atu.” *Ai-saia 54:1*

²⁸ *Aiyanḡ thêlô, Wapômbêḡ havak abô ba Aisak habitak. Ma môlô lêk ubitak aêḡ iyom. ²⁹ *Ma okna yanḡ atu ba habitak hathak ḡê pik iniḡ loḡôndê hêv vovanḡ hadêḡ yanḡ atu ba evathu hathak Lovak Mathenḡ. Lêk êntêk aêḡ iyom. ³⁰ Ma doḡtom Wapômbêḡ anêḡ kapya hananḡ aisê?

“Nakaduḡ yanḡ atu ba talêbô ma alaḡ mi tem enja lambô anêḡ nômkama.

Ma yanḡ atu ba talêbô hamô alaḡ vibinḡ ma mi.

Ba intu nêḡ avi êḡ lôk anêḡ nakaduḡ vé.” *Môḡ Anôḡ 21:10*

³¹ Aêḡ ba aiyanḡ thêlô, alalô ma avi alaḡ atu anêḡ nali. Ma miḡ avi lôk alaḡsi anêḡ nali ami.

5

Kilisi hêv alalô vé hêk balabuḡ

¹ Kilisi hêv alalô vé hêk balabuḡ ek balabuḡ miḡ eyabinḡ alalô ami. Aêḡ ba numiḡ lôklokwanḡ ek balabuḡ miḡ imbitak alalôaniḡ alaḡ esak loḡbô ami.

² Nodaḡô! Ya Pol yahananḡ hadêḡ môlô nena nonḡothe unim kupik, êḡ ma Kilisi anêḡ ku tem imbitak êtôm nôḡ oyanḡ. ³ Ma yahananḡ hathak loḡbô nena opalêla takatu ba enḡothe iniḡ kupik, ma balabuḡ anêḡ ku miḡ hama ami ma lôkmala denanḡ ek nesopa lôkthô. ⁴ Aêḡ ba ôpatu ba hasopa balabuḡ ek imbitak thêthônḡ, êḡ ma

hatôm hadabêḡ yanida kisi hêk Kilisi anêḡ wapôm. Lôk hêv yanida vê hêk Kilisi. ⁵ Ma donḡtom Lovak Mathenḡ hadum ba alalô aêvhaviḡ ba apôviḡ thêthônḡ atu ba aêv maleḡniḡ hathak ek êlêm. ⁶ *Enḡgothe kupik mena miḡ enḡgothe kupik ami ma alalô takatu ba aêvhaviḡ Yisu Kilisi ayê nena nôḡm oyaḡ. Êvhaviḡ ma nôḡmbêḡ ba hik anêḡ anônḡ ma leḡniḡhaviḡ avômalô vi.

⁷ Sêbôk ma môlô olaḡviḡ mavi. Ma opalê intu lêk hathale môlô thô ba ôêv yak hathak abô avanônḡ? ⁸ Auk êḡ miḡ halêm anêḡ ôpatu ba halam môlô ami. ⁹ *Yis dokte iyom hatôm idum polom isiḡ bêḡ. ¹⁰ *Ma donḡtom yahayala nena môlô ma Anyô Bêḡ anêḡ avômalô ba tem miḡ nobaloḡ auk yaḡ ami. Ma opalê atu ba habuliḡ môlônim auk tem enja anêḡ vuli.

¹¹ Aiyaḡ thêlô, avômalô doho eson nena yahavatho auk neḡgothe kupik loḡ hatôm sêbôk ba yahasopa abô balabuḡ. Ma donḡtom yahavatho auk neḡgothe kupik loḡ, êḡ ma tem miḡ avômalô takêḡ nesari ya ami. Lôk yahalôk ek neḡgothe kupik, êḡ ma yahêv alovalaḡaḡsiḡ atu ba avômalô êpôlik hathak vê. ¹² Ma ḡê takatu ba ibuliḡ môlônim auk, êḡ ma mavi ek neḡgothe iniḡ kupik lôk nimbi thalôk vê imbiḡ!

¹³ *Yenaḡ aiyaḡ thêlô, Wapômbêḡ halam môlô ba hapole môlô vê hêk abô balabuḡ anêḡ ku. Balabuḡ miḡ hayabiḡ môlô hathak loḡbô ami ba intu miḡ nodenu kapôlômim bô esak loḡbô ami. Mi. Lemimimbiḡ avômalô vi ba nôḡnêm i sa. ¹⁴ *Balabuḡ sapêḡ anêḡ ôdônḡ ma donḡtom iyom nena, “Lemimbiḡ anyô yaḡ êtôm lemhaviḡ oda.” *Wok Plis 19:18*

¹⁵ Môlô hatôm avuḡ yatap ba othaḡ am mayaliv ba intu noyabiḡ am. Yakô môlôda numbuliḡ am.

Lovak Mathenḡ anêḡ loḡôndê

¹⁶ Yahanari nena nosopa Lovak Mathenḡ ek lemvimkupik anêḡ

* **5:6:** 1Ko 7:19; Gal 6:15 * **5:9:** 1Ko 5:6 * **5:10:** 2Ko 11:15; Gal 1:7 * **5:13:** 1Pi 2:16 * **5:14:** Lom 13:9 * **5:17:** Lom 7:15-23 * **5:19:** 1Ko 6:9-10 * **5:24:** Lom 6:6; Kol 3:5 * **5:26:** Plp 2:3 * **6:1:** Mat 18:15

thethariḡ miḡ imbi alak imiḡ môlô ami. ¹⁷ *Kapôlônḡniḡ bô hapôlik ek Lovak Mathenḡ auk ma Lovak Mathenḡ hapôlik ek kapôlônḡniḡ bô anêḡ thethariḡ. Nôm ju êḡ ethak ik i aleba môlô miḡ hatôm nundum ku mavi takatu ba môlô lemimhaviḡ ek nundum ami. ¹⁸ Ma donḡtom môlô lêk osopa Lovak Mathenḡ anêḡ abô ba intu miḡ ôḡmô abô balabuḡ viḡniḡ ami.

¹⁹ *Kapôlônḡniḡ bô anêḡ bôk lo loḡ atu ba havôv avômalô ma aêntêk. Sek waliliḡ lôk anyô lo avi maleḡniḡkilik ek i ma kobom mama lomaloma ²⁰ lôk êv yeḡ hadêḡ ḡḡokba lôk êbôk siniḡ ma ik vovak ba leḡniḡmaniḡ lôk kapôlônḡniḡ kambom ba ethari i ma leḡniḡdaḡ ba idum palonḡ lôk enari abô lôk vovak ek nembak i vose. ²¹ Ma maleḡniḡkilik hathak nôḡmkama lôk inum waiḡ ba molo ma êbôi ba elam kaêk mayaliv lôk idum kambom lomaloma haviḡ. Nôm takêḡ bôk yahanari hadêḡ môlô yôv, ma lêk yahanari hathak loḡbô nena avômalô takatu ba idum aêḡ tem miḡ hatôm nimbitak nêyô Wapômbêḡ anêḡ loḡ lôkliḡyak kapô ami. Mi anônḡ.

²² Ma donḡtom Lovak Mathenḡ anêḡ bôk lo loḡ atu ba hik anônḡ ma aêntêk. Leḡniḡhaviḡ i lôk leḡniḡmavi haviḡ i ma êḡmô yôhônka lôk êḡmô maliḡyaô ma êv avômalô vi sa lôk idum mavi hadêḡ i ma êḡmô batônḡ oyaḡ ²³ lôk etauviḡ i ma ipuki loḡ. Ma balabuḡ la miḡ hêk kobom takêntêk êḡ loḡ siḡ ami. ²⁴ *Ma Yisu Kilisi anêḡ avômalô bôk ik kapôlônḡniḡ bô lôk thethariḡ takatu ba habi alak hamiḡ i vônô hathak alovalaḡaḡsiḡ. ²⁵ Lovak Mathenḡ lêk hayabiḡ alalô ba intu nasopa vaḡḡwam. ²⁶ *Ma miḡ alalô nambôi lôk nambi anyô yaḡ la ek injik vovak ma leḡniḡdaḡ ami.

6

Kobom mavi anêḡ ôdônḡ

¹ *Aiyaḡ thêlô, môlônim anyô hêvhaviḡ te hadum kambom, êḡ

ma mólô takatu ba osopa Lovak Mathen nonan abô yaô ek nôbôv yani êmbôlêm esak lonbô. Ma oyabin o ek miñ êmbôv o ami. ²*Nônêm avômalô takatu ba ewa malain sa. Êñ ma hatôm hosopa Kilisi anêñ balabuñ. ³Alalô lôkthô ma ñê athêñ mi. Ba intu anyô te hason nena yani anyô lôk athêñ bêñ, êñ ma hasau yanida. ⁴Anyô tomtom nêsôi ba neya ek leñimavi esak iniñ kobom ma miñ netatale anyô vi ami. ⁵*Aêñ ba mólôda tomtom noja unim vak atu ba Wapômbêñ hêv hadêñ o.

⁶*Ma nunçwik anêm nômkama mavi sam êndêñ kédôñwaga takatu ba êdôñ mólô hathak Wapômbêñ anêñ abô.

⁷*Nôm alêla takatu ba oyatho halôk unim ku intu tem nodav. Ba intu miñ noson nena hatôm nosau Wapômbêñ esak nômla ami. Mi anôñ. ⁸Ma ôpatu ba hapaliv kapôlôñiñ bô anêñ vêk ma tem enja anêñ anôñ ma ñama. Ma ôpatu ba hapaliv Lovak Mathen anêñ vêk ma tem enja anêñ anôñ ma lôkmala atu ba êmô êtôm wak nômbêñ intu sapêñ. ⁹Alalô nandum ku lôklokwan ma miñ natak ku takêñ ami ek naja anêñ anôñ mavi êndêñ anêñ waklavôñ. Ba intu alalô miñ kapôlôñiñ egiap ek nandum mavi lomaloma ami. ¹⁰Aêñ ba alalô napôpêk i ek nandum kobom mavi êndêñ avômalô sapêñ. Ma nandum kobom êñ mathalalen êndêñ ôdôñ takatu ba êvhavin.

Abô anêñ dan

¹¹Mólô ôyé abô anêñ dan êntêk ba eto bêñbêñ ma yahato hathak yada yabahen.

¹²Ñê takêñ êkô ek neja vovan esak Kilisi anêñ alovalañsiniñ. Ba intu eyanda mólô ek nonçgothe unim kupik ek thêlô nêmbôi esak nômkama takatu ba hamô yain iyom. ¹³Ñê takatu ba êlôk hathak auk nençgothe kupik, ma thêlôda miñ esopa balabuñ lôkthô ami. Ma donçtom idum ek mólô nonçgothe kupik ek avômalô vi nêgê

ba nêñêm athêñ lôkmançin êndêñ i. ¹⁴Ma Yisu Kilisi hama hathak alovalañsiniñ. Ba intu hik auk pik vônô aleba yahathôñ auk êñ paliñ. Ma hik ya vônô aleba auk pik hathôñ ya paliñ aêñ iyom. Aêñ ba yada tem yambôya esak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ alovalañsiniñ iyom. ¹⁵*Ençgothe kupik mena miñ ençgothe kupik ami, êñ ma nôm oyan. Nômbêñ ma alalô lêk abitak avômalô lukmuk. ¹⁶Yôhok lôk nanêm kapôlôñiñ ni êndêñ avômalô takatu ba esopa abô êñ, thêlô ma Wapômbêñ anêñ avômalô Israe anôñ.

¹⁷*Ma yôv. Pôpô takatu ba yahawa hathak Yisu hêk yalençvinkupik ma hatôm. Ba intu notak nôm takêñ ek miñ nêñ malain êndêñ ya esak lonbô ami.

¹⁸Aiyan thêlô, Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ wapôm eyabin mólônim dahôlômim. Avanôñ.

* 6:2: Lom 15:1 * 6:5: Lom 14:12 * 6:6: 1Ko 9:11,14 * 6:7: Lom 8:13 * 6:15: Gal 5:6; 2Ko 5:17 * 6:17: 2Ko 4:10

Kapya atu ba Pol hatô hi Epesus Abô môñ

Pol hatô kapya êntêk hadên avômalô Epesus. Epesus ma malak lôk athên bêñ. Pol lo Silas bôk i lomalak lomalak ek enañ Wapômbên anên Abô Mavi bêñ hadên avômalô aleba êyô Epesus haviñ (Ap 18:18-21; 19:1-41). Haven yam ma Pol hi hamô Epesus hathak lonbô ba hamô hatôm sondabên lô. Vêm ma hatak Epesus ba hi ma hatô kapya êntêk.

Hato ek embatho iniñ êvhaviñ lon. Ma miñ hatô ek enañ iniñ kambom bêñ ami. Hadôn thêlô hathak Wapômbên anên wapôm lomalama. Ma hik êvhaviñ anên lonôndê mavi thô hadên i.

Pol hamô koladôn ma hatô kapya êntêk hadên 60 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ *Ya Pol, Yisu Kilisi anên aposel hathak Wapômbên da anên lahaviñ. Yahato kapya êntêk hadên avômalô mathên anên Epesus takatu ba êvhaviñ ba esopa Yisu Kilisi. ² Alalôaniñ Kamik Wapômbên lôk Anyô Bêñ Yisu Kilisi nênmê iniñ wapôm lôk labali êndên môlô.

Wapômbên hêv nôm mavi lomama hadên alalô hathak Kilisi

³ *Alalô nambô Wapômbên, alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anên Lambô. Yani bôk hêv Lovak Mathên anên mek mavi hathak nômkama lomalama anên malak leñ yôv hadên alalô takatu ba amiñ haviñ Kilisi. ⁴ *Sêbôk atu ba miñ hapesañ pik ami denañ ma halam alalô takatu ba amô haviñ Kilisi ek nambitak mathên lôk kambom mi ênjêk yani ma. ⁵ *Ma lahaviñ alalô ba intu hathak anên lamavi lôk anên auk ma bôk habi

sêk yôv ek nambitak anên nali esak Yisu Kilisi. Hadum aên ⁶ ek avômalô nêmbô anên wapôm lôkmanñiñ. Yani hançasô anên wapôm êñ oyañ biñ ek alalô takatu ba amiñ haviñ Nakaduñ, anên biñdaluk anôn.

⁷ *Yani hawa alalô vê hathak Kilisi anên thalalen ba hale alalôaniñ kambom liliñ hathak anên wapôm anên sam valaluk. ⁸ Ma hançasô anên wapôm takatu ba hayô abôlêk siñ ba halelope hayô hamô alalô lôk hêv auk bêñ ek nayala nômkama lomalama sapên. ⁹ *Sêbôk ma yani kapô mavi ba havak auk lon kapô hathak Kilisi. Ma lêk hik anên auk êñ thô hadên alalô. ¹⁰ *Auk êñ ma auk isup nômkama takatu ba hamô pik lo leñ esak donjom ba nênmô Kilisi vibin. Nôm êñ tem imbitak êndên anên waklavôn.

¹¹ *Nômkama takatu ba Wapômbên lahabi nambitak ma lôkthô tem nambitak aên. Ma bôsêbôk ma lahabi nena tem enja yêlô nê Israêl ba habutiñ anên sêk hayô hêk yêlô. Ba intu hathak Kilisi yani hawa yêlô hatôm anên sam. ¹² Yani hadum aên ek yêlô nê môñ takatu ba aêv maleniñ ek Kilisi nabam anên athên lôkmanñiñ. ¹³ Ma haven yam ma môlô olañô abô avanôn aên iyom. Abô êñ ma Abô Mavi atu ba nênmô môlô bulubiñ. Môlô olañô ba ôêvhaviñ, êñ ma Wapômbên habutiñ anên sêk hayô hêk môlô. Sêk êñ ma Lovak Mathên atu ba Wapômbên bôk havak abô yôv ek nênmô êlêm. ¹⁴ *Wapômbên hêv Lovak Mathên hadên alalô hatôm nôm mavi atu ba havak abô ek nênmô anên dahô, ek waklavôn êñ ma tem nênmô anên avômalô vê ênjêk kambom lomalama. Ba intu nabam anên athên lôkmanñiñ esak leñ.

Pol hateñ mek ek avômalô Epesus

¹⁵ Yahalañô abô takên hathak môlô ôêvhaviñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi lôklokwañ lôk lemimhaviñ

* **1:1:** Ap 18:19-21; 19:1   * **1:3:** Ep 2:6   * **1:4:** Jon 15:16   * **1:5:** Jon 1:12   * **1:7:** Ep 2:7; Kol 1:14   * **1:9:** Lom 16:25   * **1:10:** Kol 1:16,20   * **1:11:** Lom 8:28-29   * **1:14:** 2Ko 1:22

avômalô mathenj lôkthô. Aênj ba 16 yahananj yalenj mavi velevele hadênj Wapômbênj hathak môlô halôk yenanj mek. 17 *Yahatenj mek lôbôlônj ek Wapômbênj nê m anênj Lovak Mathenj êndênj môlô ek nê m auk mavi lôk injik abô lôk kup thô êndênj môlô ek noyala yani katô anônj. Yani ma alalôanij Anyô Bênj Yisu Kilisi anênj Lambô lôkmanj. 18 Ma yahatenj mek ek Wapômbênj nê m deda mavi êndôk môlô kapôlômim ek noyala nômbênj atu ba halam môlô ek nô nê m malemim esak. Nôm takênj ma wapôm lôkmanj anônj ek anênj avômalô mathenj neja embenj yam. 19 *Ma yahatenj ek môlô noyala anênj lôklokwanj anônj binj atu ba hathak hadum ku ek hê v alalô takatu ba aêvhavinj yani sa. Lôklokwanj ênj iyom intu 20 *bôk hik Kilisi linj hêk nãma hathak ba hadô yani hamô Wapômbênj banj vianônj anênj lenj. 21 *Loj ênj ma Kilisi hamô vulinj anônj ek ngôkba lôk ngôk bênj lomalomã ma aňela bênj lôk lôklokwanj sapênj ma nê lôk athênj bênj lôkthô takatu ba tem nê m ô êndênj lêk ma embenj yam imbinj. 22 *Wapômbênj hatak nômkama lôkthô hamô Kilisi anênj lôklokwanj vibinj ma hê v yani ek imbitak nômkama sapênj anênj alanj ek nê m anênj avômalô ôdônj takatu ba êvhavinj yani sa. 23 *Avômalô êvhavinj ma hatôm yanida linj kupik. Yani hamô thêlô kapô lôk nômkama sapênj kapô ba hayô abôlêk sinj.

2

Wapômbênj hê v lôkmala hadênj alalô nê nãma

1 *Sêbôk ma môlô ovalaki abô balabunj ba udum kambom lomalomã ba intu môlô kapôlômim bôk hama yôv. 2 *Bôk olanjô pik anênj auk ba osopa ngôk Sadanj anênj abô. Yani

ma anyô bênj ek ngôk takatu ba ê m ô pik vulinj. Ma lêk hadum ku havinj avômalô takatu ba ibi lenj ôndônj sinj ek nedaňô Wapômbênj anênj abô. 3 *Bôk alalô lôkthô amô hatôm thêlô ba asopa kapôlônjinj bô anênj thethanjak lôk anênj auk. Alalô lôk avômalô takatu ba evathu hamô pik ayabinj Wapômbênj anênj lamaninj iyom.

4-5 *Ba intu kambom takatu ba bôk adum ma bôk hik alalôanij kapôlônjinj vônô yôv. Ma donjom Wapômbênj anyô hê v kapô lôk lahavinj alalô bênj anônj ba hê v lôkmala hadênj alalô havinj Kilisi. Avanônj binj nena Wapômbênj hê v alalô bulubinj hathak anênj wapôm. 6 *Ma hik alalô linj havinj Kilisi ba hadô alalô amô malak lenj havinj yani. Alalô amô havinj Yisu Kilisi ba intu hadum nô m takênj aênj. 7 Yani hadum nô m mavi takênj ek alalô hathak Yisu Kilisi ek wak nômbênj atu ba tem imbitak embenj yam ma yani hatôm injik anênj wapôm anônj binj atu thô. 8 Avanônj, Wapômbênj anênj wapôm hê v môlô bulubinj hathak unim ôêvhavinj. Hê v oyanj binj ba minj udum nômlate ek owa bulubinj ênj ami. 9 *Ma minj hayê môlô unim ku ba hê v ami. Ba intu minj hatôm anyôla embam yanida ami. 10 *Mi, alalô takatu ba amô havinj Yisu Kilisi ma Wapômbênj da banj hapesanj lukmuk ek nandum ku mavi takatu ba bôk hapôpêk yôv ek nandum.

Kilisi hadum avômalô Israe l lôk avômalô loj buyanj ibitak donjom

11 Aênj ba môlô nê loj buyanj lemimimbi nena bôk ô m ô viyainj ek avômalô Israe l. Thêlô ethak elam môlô nena, “Nê minj engothe kupik ami”. Ma elam thêlôda nena, “Nê engothe kupik”. Ku ênj ma ku baheninj iyom. 12 *Môlô bôk ô m ô daimbô ek Kilisi ma môlô minj Wapômbênj anênj avômalô hatôm Israe l ami. Ma

* 1:17: Kol 1:9 * 1:19: Kol 1:11 * 1:20: Sng 110:1; 2Ko 13:4; Kol 2:12 * 1:21: Kol 1:16; 2:10
 * 1:22: Sng 8:6 * 1:23: Lom 12:5; Ep 4:10,15; Kol 1:18 * 2:1: Kol 1:21; 2:13 * 2:2: Kol 3:7;
 Tit 3:3 * 2:3: Kol 3:6 * 2:4-5: Lom 6:11-13 * 2:6: Kol 2:12 * 2:9: 1Ko 1:29-31; 2Ti 1:9
 * 2:10: Tit 2:14 * 2:12: Lom 9:4; Kol 1:21

tabô takatu ba Wapômbêḅ bôk havak haviḅ Israeḅ ma miḅ hathak môlô ami. Ma môlô miḅ ôêv malemim ek nôḅ mavi la ami lôk ôḅô pik oyaḅ ma Wapômbêḅ mi. ¹³ *Sêbôk ma môlô ôḅô daimbô ek Wapômbêḅ, ma doḅtom lêk ôḅô haviḅ Yisu Kilisi ba intu Wapômbêḅ hawa môlô halêm bidonḅ oyaḅ ek yani hathak Kilisi anêḅ thalalenḅ.

¹⁴ *Kilisi da ma alalôaniḅ yôhok ba hadum ek yêlô Israeḅ lôk môlô avômalô loḅ buyaḅ nambitak ôdônḅ doḅtom. Sêbôk ma alalô apôlik hathak i ba hatôm badêḅ hayaḅ thêlô lôk alalô kisi, ma doḅtom lêk Kilisi hamô badêḅ êḅ lu. ¹⁵ *Badêḅ êḅ ma Israeḅ iniḅ abô balabuḅ lomaloma. Ma Kilisi hama ba hapole abô takêḅ vê ek indum ôdônḅ ju êḅ nimbatak ôdônḅ lukmuk doḅtom nêḅmô yani kapô. Hadum aêḅ ba intu yôhok habitak. ¹⁶ *Ma ôdônḅ ju êḅ ma yani hakapo i hathak doḅtom ek nimbatak kupik doḅtom hathak ik yani vônô hathak a ek indum yôhok imbiḅ ôdônḅ lukmuk êḅ ma Wapômbêḅ. Aêḅ ba intu Yisu hik alalôaniḅ apôlik êḅ vônô hathak a. ¹⁷ *Yani halêm ba hanaḅ abô yôhok hadêḅ môlô takatu ba ôḅô daimbô lôk yêlô takatu ba amô bidonḅ. ¹⁸ Aêḅ ba hathak Kilisi anêḅ ku ma Lovak Mathenḅ doḅtom iyom hapesaḅ loḅondê ek môlô lôk yêlô ana bidonḅ ek Kamikbêḅ.

Alalô ma Anyô Bêḅ anêḅ unyak mathenḅ

¹⁹ *Aêḅ ba sêbôk ma môlô ôḅô avômalô takatu ba etak iniḅ loḅ ba i buyaḅ ma pik mi. Ma doḅtom lêk môlô ma Wapômbêḅ anêḅ loḅ lôkliḅyak anêḅ avômalô haviḅ avômalô mathenḅ sapêḅ. Ma môlô ôḅô Wapômbêḅ anêḅ unyak lo loḅ. ²⁰ *Alalô ḅê aêv haviḅ hatôm unyak atu ba Wapômbêḅ halav. Aposel

lo plopet êḅôḅ unyak êḅ anêḅ bum ma Yisu Kilisi da ma hatôm landiḅ. ²¹ *Anyô Bêḅ Kilisi hagêgê unyak êḅ lôkthô loḅ ba hadum ba halumbak bêḅ ba habitak unyak mathenḅ ek yanida. ²² *Ma Kilisi halav unyak êḅ hathak môlô avômalô loḅ buyaḅ haviḅ. Halav môlô hathak doḅtom haviḅ anêḅ avômalô lôkthô hatôm unyak mathenḅ ek Wapômbêḅ êḅô esak anêḅ Lovak Mathenḅ.

3

Pol hik Wapômbêḅ anêḅ auk loḅ kapô thô hadêḅ ḅê loḅ buyaḅ

¹ *Wapômbêḅ hadum nôḅ mavi takêḅ ba intu ya Pol yahathak yahalek yavenḅdônḅ lêlô hadêḅ Kamikbêḅ. Ma yahamô koladônḅ ek malê nena yahadum Yisu Kilisi anêḅ ku ek yahêv môlô ḅê loḅ buyaḅ sa. ² *Môlô bôk olaḅô yôv nena Wapômbêḅ hêv anêḅ wapôm hadêḅ ya ba hêv ku yanêm môlô sa. ³ *Ma hik anêḅ auk loḅ kapô êḅ thô hadêḅ ya hatôm atu ba bôk yahato abô dokte hathak yôv hêk kapya êntêk. ⁴ Osam abô êḅ, ma tem noyala yenaḅ auk esak auk loḅ kapô takatu ba hathak Kilisi. ⁵ Wapômbêḅ miḅ bôk hik auk loḅ kapô takêḅ thô hadêḅ avômalô bôsêbôk ami. Ma doḅtom lêk Wapômbêḅ hik nôḅ takêḅ thô hadêḅ anêḅ plopet lôk aposel mathenḅ hathak Lovak Mathenḅ. ⁶ *Ma auk loḅ kapô êḅ ma aêntêk. Hathak Abô Mavi ma môlô avômalô loḅ buyaḅ takatu ba ôḅô haviḅ Yisu Kilisi ma tem Wapômbêḅ imbi sam doḅtom êndêḅ môlô êḅôḅ sam atu ba habi hadêḅ yêlô avômalô Israeḅ. Ma môlô lêk ubitak kupik doḅtom haviḅ yêlô Israeḅ. Ma môlô lôk yêlô Israeḅ tem naja nôḅ takatu ba Wapômbêḅ bôk havak abô hathak imbiḅ i.

⁷ *Hathak anêḅ lôklokwaḅ ma Wapômbêḅ hêv anêḅ wapôm hadêḅ ya

* **2:13:** Kol 1:20 * **2:14:** 1Ko 12:13 * **2:15:** Kol 2:14 * **2:16:** Sek 9:10; Kol 1:20,22 * **2:17:** Ais 57:19 * **2:19:** Ep 3:6 * **2:20:** 1Ko 3:11 * **2:21:** 1Ko 3:16 * **2:22:** 1Pi 2:5 * **3:1:** Plp 1:7,13 * **3:2:** Kol 1:25 * **3:3:** Ep 1:9-10; Kol 1:26 * **3:6:** Ep 2:13,16-19 * **3:7:** Kol 1:25 * **3:8:** 1Ko 15:9-10

ek yambitak Abô Mavi êḡ anêḡ anyô ku. ⁸ *Ya ma yaôna lôk ek Wapômbêḡ anêḡ avômalô mathenḡ lôkthô, ma doḡtom hêv anêḡ wapôm hadêḡ ya ek yananḡ anêḡ Abô Mavi esak Kilisi anêḡ nômkama kêkêlô êndêḡ môlô ḡê loḡ buyanḡ. Nômkama takêḡ halôk ba hi bomanḡ ba miḡ hatôm anyôla eyala anêḡ ôdôḡ ami. ⁹ Ma yani hêv ya ek yanḡik auk loḡ kapô êḡ thô êlêm yaiḡ ek avômalô sapêḡ nêḡê. Wapômbêḡ atu ba hapesanḡ pik lo leḡ bôk havuḡ auk loḡ kapô êḡ hadêḡ môḡ anôḡ aleba lêk ma hik thô. ¹⁰ Yani hadum aêḡ ek ḡḡok bêḡ ma aḡela lôk athêḡ anêḡ leḡ sapêḡ nêḡê nena yani lêk hakapo avômalô loḡ buyanḡ lôk Israeḡ ba ibitak avômalô êvhaviḡ doḡtom. Ek batu neyala anêḡ auk kêkêlô lôkmanḡiḡ takêḡ. ¹¹ Wapômbêḡ hadum aêḡ ek hasopa anêḡ auk atu ba bôk lahabi hadêḡ môḡ anôḡ. Ma hathak alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi ma nôḡm takêḡ lêk hik anôḡ.

¹² *Alalô aêvhaviḡ Kilisi ba amô haviḡ yani ba intu miḡ akô ek ana bidonḡ ek Wapômbêḡ ami. Mi, ayala avanôḡ biḡ nena yani lamavi ek alalô. ¹³ Aêḡ ba môlô miḡ kapôlômim malaiḡ esak vovanḡ takatu ba yahawa hathak môlô ami. Mi, môlô ma nômbêḡ hêk Wapômbêḡ ma ba intu yahawa vovanḡ takêḡ.

Pol hateḡ mek

¹⁴ Yalenḡhabi nôḡm takatu ba Wapômbêḡ hadum ba yahathak yahalek yavenḡdôḡ lêlô hadêḡ Kamikbêḡ. ¹⁵ Yani bôk hapesanḡ avômalô pik lo leḡ ba hêv athêḡ hadêḡ thêlô lôkthô. ¹⁶ Yahatenḡ mek ek nômkama lôkthô anêḡ alanḡ lôkmanḡiḡ nena nêḡ Lovak Mathenḡ êndôk môlô kapôlômim ek embatho môlô loḡ esak yanida anêḡ lôklokwanḡ bêḡ ¹⁷ *ek Kilisi enja loḡ êḡmô môlô kapôlômim esak unim ôêvhaviḡ. Ma yahatenḡ mek nena Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ

ma indum ba numiḡ lôklokwanḡ êtôm a anêḡ ḡgalôk halôk pik ba havalonḡ loḡ ¹⁸ ek môlô lôk ḡê mathenḡ lôkthô hatôm noyala nena Kilisi anêḡ la-haviḡ ma bêḡ anôḡ ba anêḡ daim hathak bomanḡ ma halôk bomanḡ ba hi ma anêḡ vova ma hi ba hi iyom. ¹⁹ Kilisi anêḡ lahaviḡ ma hi bomanḡ ba miḡ hatôm anyôla eyala anêḡ danḡ ami. Ma doḡtom yahatenḡ mek ek Wapômbêḡ injik lahaviḡ êḡ thô êndêḡ môlô ek anêḡ nômkama mavi lôkthô atu ba hamô yanida kapô ma êmbôlô môlô kapôlômim siḡ.

²⁰ Wapômbêḡ anêḡ lôklokwanḡ hathak hadum ku hamô alalô kapôlôḡiḡ. Ma hathak lôklokwanḡ êḡ ma yani hatôm indum nômkama takatu ba alalô ananḡ lo leḡiḡhabi hathak. Ma malêla takatu ba alalô miḡ hatôm leḡiḡimbi ami ma yani hatôm indum nôḡm takêḡ imbiḡ. ²¹ Aêḡ ba alalô takatu ba aêvhaviḡ nabam Wapômbêḡ lôkmanḡiḡ esak Yisu Kilisi anêḡ athêḡ ni ba ni êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

4

Avômalô êvhaviḡ ma Kilisi anêḡ liḡkupik

¹ *Aêḡ ba ya Pol, ôpatu ba hamô koladôḡ hathak Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ, yahasonḡ môlô lokwanḡ ek nôḡmô êtôm atu ba Wapômbêḡ halam môlô ek nôḡmô aêḡ. ² *Ba intu notauviḡ am anôḡ biḡ ma nôḡmô labalina imbiḡ avômalô. Nôḡmô malinḡyaô ma malaiḡ takatu ba môlôviyanḡ êv hadêḡ môlô ma noja lôk lemimmavi iyom esak unim lemimhaviḡ. ³ *Lovak Mathenḡ hatak kapôlôḡiḡ doḡtom halôk alalô ba nubuvi am esak yak nôḡmô yôhok êḡ. ⁴ Kilisi anêḡ liḡkupik ma doḡtom, ma Lovak Mathenḡ ma doḡtom aêḡ iyom. Ma Wapômbêḡ halam alalô sapêḡ ek nanêḡ malenḡ ek nôḡm doḡtom iyom. ⁵ Ma Anyô Bêḡ ma doḡtom, ma êvhaviḡ ma doḡtom aêḡ iyom, ma ithik ḡanḡ ma doḡtom aêḡ

* **3:12:** Jon 14:6; Lom 5:2   * **3:17:** Jon 14:23; Kol 1:23; 2:7   * **4:1:** Kol 1:10   * **4:2:** Kol 3:12-13
* **4:3:** Kol 3:14-15   * **4:6:** 1Ko 12:6

haviņ. ⁶ *Ma Wapômbêņ donjom ma Kamikbêņ donjom aêņ iyom. Yani habibôm hayô hêk alalô lôkthô vov ma hadum ku hathak alalô lôkthô ma hamô alalô lôkthô kapôlôņiņ.

⁷ *Ma Kilisi habi anêņ wapôm sam hadêņ alalô tomtom hatôm yanida anêņ lahaviņ. ⁸ Hatôm Wapômbêņ anêņ kapyâ bôk hanaņ nena, “Yani hamô anêņ ñê vovak lu,

ma halom i hatôm ñê ku koladôn ba ethak vuliņ ba i,

ma hik anêņ wapôm sam hadêņ anêņ avômalô.” *Kapyâ Yen*

68:18

⁹ *Ma abô atu ba enaņ nena, “ethak vuliņ ba i” hik thô nena yani bôk halôk ba halêm pik. ¹⁰ Ma ôpatu ba halôk ba halêm, yanida intu hathak ba hi leņ lôkthô anêņ vuliņ ek êmbôlô nômkama sapêņ ba êyô siņ. ¹¹ *Ma yanida intu habi anêņ wapôm sam ba doho ibitak aposel, ma doho plopet, ma doho ñê enaņ Abô Mavi hadêņ ñê daluk, ma doho ñasakiņ, ma doho kêdônwaga êdôn avômalô hathak Wapômbêņ anêņ abô. ¹² Yani habi anêņ wapôm sam hadêņ avômalô takêņ ek nêpôpêk Wapômbêņ anêņ avômalô mathen sapêņ ek nindum ku nênenêm avômalô sa ek embatho Kilisi anêņ liņkupik loņ ek imbitak lôklokwaņ. ¹³ *Ku takêņ lôkthô tem ni ba ni endeba alalôaniņ aêvhaviņ lôk auk esak Wapômbêņ Nakaduņ imbitak bêņ lôk indum ek alalô sapêņ nambitak kapôlôņiņ donjom. Êņ ma tem alalô nambitak êtôm anyô talaņ te atu ba halumbak ba anêņ daim êtôm Kilisi da.

¹⁴ Êņ ma tem miņ namô êtôm avômena esak loņbô ami. Ma ñê takatu ba êdôn abôyaņ lôk êbôlêm loņôndê ek nesau alalô ek nimbuliņ alalôaniņ aêvhaviņ ma tem miņ hatôm nêyôkwiņ alalôaniņ aêvhaviņ ni ba êlêm êtôm lovak hayuv baselak vuak lôk ñgwêk hik ami. ¹⁵ *Mi, alalô

leņiņimbiņ avômalô ba nanaņ abô avanôn iyom êndêņ i. Adum aêņ ma tem nandumbak ba nambitak êtôm Kilisi da. Yani ma avômalô êvhaviņ sapêņ iniņ wakadôk. ¹⁶ Yani havalon leņviņkupik lôbôlôbô sapêņ ba hagêgê loņ hathak donjom. Bu tomtom da idum iniņ ku ba idum leņviņkupik takêņ halumbak bêņ lôk lôklokwaņ ma leņiņhaviņ i.

Nosopa loņôndê lukmuk

¹⁷ *Aêņ ba yenaņ abô te hêk ek yanaņ imbiņ môlô. Ma yahanaņ hathak Anyô Bêņ anêņ athêņ nena miņ nômo êtôm ñê daluk ethak êmo aêņ esak loņbô ami. Mi, iniņ auk ma nômo oyaņ. ¹⁸ Lôk iniņ eyala nômkama ma hatôm êmo momaņiniņ bêņ kapô denaņ. Thêlôniņ auk ma thekthek lôk iniņ auk mavi mi ba intu êmo daimbô ek Wapômbêņ anêņ lôkmala. ¹⁹ Thêlô kapôlôņiņ halôk biņ hathak kambom ba intu êv i vidoņ ek nesopa iniņ thethaņak ma miņ mama ami. Lôk maleņiņkilik ek nindum nômo loņgôlôn lomaloma ni ba ni.

²⁰ Ma donjom sêbôk atu ba ôêvhaviņ Kilisi ma êdôn môlô hathak loņôndê yaņda. ²¹ Ma olaņô abô hathak yani ba ôêvhaviņ yani ma êdôn môlô hathak abô avanôn takatu ba hêk Yisu kapô. ²² *Ba êdôn aêntêk. Kapôlômim bô hathak havôn môlô ek osopa thethaņak lomaloma takatu ba hasau môlô ek imbuliņ môlô. Ba intu notak kapôlômim bô takatu ba osopa ²³ *ek Wapômbêņ indum môlônim auk imbitak lukmuk anôn. ²⁴ *Ma noja kapôlômim lukmuk takatu ba Wapômbêņ hapesaņ ek numbitak êtôm yanida esak anêņ mathen lôk thêthôn anôn.

²⁵ *Aêņ ba notak abôyaņ. Alalô tomtom bôk abitak hatôm leņviņkupik donjom yôv ba intu nonaņ abô avanôn imbiņam. ²⁶ *Môlô lemimmaniņ ma noyabiņ am ek miņ

* **4:7:** Lom 12:3,6 * **4:9:** Jon 3:13 * **4:11:** 1Ko 12:28 * **4:13:** Kol 1:28 * **4:15:** Kol 1:18; 2:19 * **4:17:** Lom 1:21; 1Pi 1:14 * **4:22:** Lom 8:13; Kol 3:9 * **4:23:** Lom 12:2 * **4:24:** Stt 1:26; Kol 3:10 * **4:25:** Sek 8:16; Kol 3:8-9 * **4:26:** Sng 4:4; Jem 1:19-20

nundum kambom ami. Wak hamin denan ma nopesan unim lemmanin ên ma min noyabin endeba wak êndok jalom ami ²⁷ ek batu min node lon ek Sadañ imbitak êyô ba êlêm ami.

²⁸ Mólô te anyô vani ma etak anên vani. Ma indum ku mavi esak ban ek êpôm nôm. Ên ma yani hatôm nêm avômalô vi atu ba nômkama mi sa.

²⁹ *Oyabin vembôlêk esak abô kambom. Onan abô mavi iyom ek embatho mólôviyan lon ek nêm i sa lôk nêm Wapômbên anên wapôm êndên avômalô takatu ba elanô.

³⁰ *Min undum Wapômbên anên Lovak Mathen kapô malain ami. Lemimimbi nena Lovak Mathen ma Wapômbên anên sêk atu ba bôk habitin haviñ o endeba yani enja o lôk avômalô takatu ba hêv i vuli hêk kambom anên ku êndên waklavôn pik lo leñ anên dan.

³¹ *Mólô notak kobom ômô lôkthanjo lôk lemimmanin kethen lôk lemimjanja ba olam kaêk lôklala ma othan anyô vi hathak abô kambom. Avanôn bin, notak kapôlômim kambom lomaloma takatu ba lemimhabi hathak anyô yan. ³² *Ma min nundum aên ami. Mi, nundum mavi êndên mólôviyan lôk nônêm kapôlômim êndên i. Ma otak kapôlôm ek ôpatu ba hadum kambom hadên o êtôm Wapômbên bôk hatak kapô hathak mólônim kambom hathak Kilisi anên athên.

5

Nômô êtôm deda anên avômena

¹ *Mólô ma Wapômbên anên avômena ba lahavin mólô bên anôn ba intu nosopa vanḡwam. ² *Ma nômô lôk lemimimbin avômalô vi êtôm Kilisi bôk lahavin alalô ba hêv ida ek hêv alalô sa. Yani hêv anên lôkmala hadên Wapômbên hatôm da atu ba ôv vasiñ mavi anôn.

³ Mólô nômô daimbô ek sek walilin lôk kobom lelaik lomaloma ma notak malemimkilik. Mólô ma Wapômbên anên avômalô mathen ba kobom takên ma min mavi ek mólô ami. ⁴ Ma min nonan abô kambom mena abô lokban lôk abô sop esak nôm mama ami. Abô takên ma kambom ek mólô ba notak ma nonan lemimmavi iyom êndên Wapômbên. ⁵ *Odanô, abô avanôn ma aêntêk. Wapômbên tem min enja nê takatu ba ethak idum sek walilin lôk idum kobom lelaik lomaloma ma maleñin kilik thô ami. Maleñin kilik ma hatôm êv yen hadên ngôk. Nê takên tem min nômô Wapômbên lo Kilisi inin lon lôklinyak kapô ami. ⁶ *Wapômbên anên lamanin hathak hapôm nê leñondôn kôtôn takatu ba idum nôm takên. Ba intu oyabin o ek anyôla min esau o esak abô oyan oyan ami. ⁷ Aên ba oyabin o ek min omben imbin i ami.

⁸ *Sêbôk ma mólô hatôm momanin, ma dontom lêk ma Anyô Bên hadum ba mólô hatôm deda. Ba intu nômô êtôm deda anên avômena. ⁹ Deda anên anôn ma aêntêk. Alalô nandum mavi lomaloma ba nasopa lonondê thêthôn ma nabalon nôm avanôn lon ¹⁰ lôk nambôlêm malêla takatu ba Anyô Bên lamavi hathak. ¹¹ Ma avômalô takatu ba idum momanin anên ku, ma min undum ku ên dokte imbin i ami. Ku ên ma anên anôn mi ba min undum ami. Mi, nuḡwik kambom ên thô ni yaiñ ek avômalô lôkthô nêgê. ¹² Nôm mama bên ek nenan abô esak nê leñondôn kôtôn inin kambom takatu ba idum hamô lon kapô. ¹³ *Ma dontom deda habi hayô hêk nôm takên, ên ma hik thô nena nôm takên ma kambom anôn ¹⁴ *ek malê nena deda habi hayô hêk ma nômkama sapên habitak yaiñ. Ba intu nôm takên tem imbitak deda

* **4:29:** Kol 4:6   * **4:30:** Ais 63:10; Ep 1:13-14; 1Te 5:19   * **4:31:** Kol 3:8   * **4:32:** Mat 6:14; 18:22-35; Kol 3:12-13   * **5:1:** Mat 5:48   * **5:2:** Kis 29:18; Hib 10:10   * **5:5:** 1Ko 6:9-10; Kol 3:5   * **5:6:** Lom 1:18; Kol 2:4,8   * **5:8:** Jon 12:36; Ep 2:13; Kol 1:13; 1Pi 2:9   * **5:13:** Jon 3:20-21
* **5:14:** Ais 26:19; Lom 13:11

imbiņ hatôm abô atu ba hanaņ nena,
 “Môlô takatu ba ôêk sôm,
 numbiyô ênjêk ŋama.
 Ma Kilisi tem imbi êyônggêk môlô êtôm
 deda.”

15 *Aêņ ba noyabiņ am ek nômô
 êtôm ŋê lôkawk ma miņ êtôm ŋê auk
 mi ami. 16 Kambom lomalo ma lêk
 habitak lôklokwaņ ba intu nobatho
 am loņ lôklokwaņ esak mavi loma-
 loma. Yakô wakma êņ ni oyaņ. 17 Ba
 intu numiņ lôklokwaņ ek nôpôm Anyô
 Bêņ anêņ lahaviņ. Ma miņ nômô êtôm
 ŋê auk thônôthôn ami. 18 *Lôk miņ
 nondo molo esak waiņ atu ba tem
 imbuliņ môlô ami. Mi, notak Lovak
 Mathen ek êmô môlô kapôlômim siņ.
 19 *Êņ ma tem nônêm yeņ imbiņam
 wak nômbêņ intu, yeņ takatu ba hêk
 kapya yeņ lôk ebam Wapômbêņ anêņ
 athêņ ma yeņ atu ba mathen. Nônêm
 yeņ takêņ lôk kapôlômim ni êndêņ
 Anyô Bêņ. 20 *Wak nômbêņ intu sapêņ
 ma nônêm lemimmavi êndêņ Kamik
 Wapômbêņ esak nômkama sapêņ esak
 alalôaniņ Anyô Bêņ Yisu Kilisi anêņ
 athêņ.

Anyô lo avi ewa i iniņ abô

21 *Môlô othak ôyê Kilisi anêņ athêņ
 nena mathen ba intu nômô môlôviyaņ
 vibiņ.

22 *Môlô avi takatu ba bôk owa
 anyô yôv ma nômô vônimi vibiņ êtôm
 atu ba ômô Anyô Bêņ vibiņ 23 *ek malê
 nena yamalô hamô vuliņ ek yanavi
 hatôm atu ba Kilisi hamô vuliņ ek
 avômalô êvhaviņ lôkthô. Kilisi ma
 avômalô ôdôņ êvhaviņ iniņ wakadôk
 ma avômalô ôdôņ êvhaviņ ma Kilisi
 anêņ liņkupik. Yanida intu hêv i bulu-
 biņ. 24 Avômalô êvhaviņ ethak êmô Kil-
 isi vibiņ ma aêņ iyom ma yanavi êmô
 yamalô vibiņ esak nômkama lôkthô.

25 *Ma môlô anyô, lemimimbiņ
 vônimi êtôm Kilisi lahaviņ avômalô
 ôdôņ êvhaviņ ba hêv anêņ lôkmala

ek hêv i sa. 26 *Yani hadum aêņ
 ek êmbôkwiņ anêņ avômalô ôdôņ
 êvhaviņ iniņ kambom esak ŋaņ lôk
 abô avanôņ ek nimbitak mathen.

27 *Yani hadum aêņ ek avômalô ôdôņ
 êvhaviņ nimbitak êtôm avi muk te atu
 ba palumbak mavi lôk liņsiņ mavi ma
 lelaik lo pôpô mi ma êmô mathen ma
 kambom mi. Êņ ma Kilisi tem endom
 avi êņ êndêņ yanida. 28 Aêņ iyom môlô
 anyô lemimbiņ vônimi êtôm atu ba
 lemimhaviņ lemvimkupik. Ôpatu ba
 lahaviņ yanavi ma hatôm lahaviņ
 yanida. 29 Anyô late miņ hapôlik
 hathak yanida liņkupik ami. Mi anôņ,
 havakôņ ba hayabiņ mavi hatôm
 Kilisi hadum hadêņ avômalô êvhaviņ
 30 ek malê nena alalô tomtom ma
 hatôm anêņ liņkupik anêņ lôbôlôbô.

31 *Hatôm Wapômbêņ anêņ kapya
 hanaņ nena,

“Anyô tem etak lambô lo talêbô ma
 esak doņtom imbiņ yanavi
 ek thai nimbitak êtôm kupik
 doņtom iyom.” *Môņ Anôņ 2:24*

32 *Abô êņ ma abô lôk kup anôņ biņ.
 Ma doņtom yahayala nena hanaņ
 hathak Kilisi lôk avômalô êvhaviņ.
 33 Ba intu môlô anyô tomtom lemim-
 biņ vônimi êtôm oda lemhaviņ oda.
 Ma môlô avi nônêm athêņ bêņ êndêņ
 vônimi.

6

Avômena lôk lami iniņ abô

1 *Avômena, môlô ma Anyô Bêņ
 anêņ ba intu nosopa lemami lo
 lemtami iniņ abô. Êņ ma mavi.

2 *Wapômbêņ anêņ tabô balabuņ
 laumiņ takatu bute hanaņ nena,
 “Nodovak lemami lo lemtami.” Abô
 balabuņ êntêk êņ ma balabuņ môņ
 atu ba Wapômbêņ habutiņ abô
 hathak ba hanaņ, 3 “Udum aêņ ma
 tem nômô mavi êmô pik sawa daim.”

* 5:15: Kol 4:5 * 5:18: Luk 21:34 * 5:19: Kol 3:16 * 5:20: Kol 3:17 * 5:21: 1Pi 5:5

* 5:22: Kol 3:18; 1Pi 3:1 * 5:23: 1Ko 11:3; Ep 1:22 * 5:25: Kol 3:19; 1Pi 3:7 * 5:26: Tit 3:5

* 5:27: 2Ko 11:2; Kol 1:22 * 5:31: Mat 19:5 * 5:32: ALK 19:7 * 6:1: Kol 3:20 * 6:2: Lo

5:16 * 6:4: Sng 78:4; Snd 22:6; Kol 3:21

4 *Ma yahanaj hadêj mólô avômena iniñ lami nena noyabin nalumi mavi lôk noto i ma nôndôn i êtôm Anyô Bêj anêj lahaviñ. Ma miñ nondela iniñ auk ba nundum i leniññaña ami.

Alañsi lôk iniñ nê ku iniñ abô

5 *Mólô nê takatu ba unim alañ êmô* nosopa unim alañ takatu ba êmô pik iniñ abô. Nônêm athêj bêj êndêj i ma nômô thêlô vibin. Nundum aêj lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi da anêj ku. 6 Ma miñ nundum unim alañ anêj ku mavi êndêj wak takatu ba êmô haviñ mólô iyom ami. Mi, nundum unim ku mavi wak nômbêj intu sapêj, êndêj wakma atu ba êmô mena miñ êmô ami. Wapômbêj lahaviñ nundum ku êj lôk kapôlômim êtôm udum Kilisi mólônim alañ anêj ku. 7 Nundum unim ku lôk lemimimbin êtôm udum Anyô Bêj anêj ku ma miñ anyô iniñ ku ami. 8 *Lemimimbi nena Anyô Bêj tem nêm vuli êndêj avômalô tomtom esak iniñ ku mavi takatu ba idum, nê êmô alañsi vibin lôk nê takatu ba idum ida iniñ ku haviñ.

9 *Ma mólô alañ takatu ba oyabin unim nê ku, noyabin i mavi. Miñ onañ abô takatu ba indum thêlô nêkô ami. Lemimimbi nena mólô lôk thêlô unim Alañ ma doñtom iyom hamô malak leñ. Yani tem indum abô ma miñ hathak lahabi avômalô iniñ athêj lôk ku ami. Mi, hathak hadum kobom doñtom hadêj avômalô lôkthô ba intu noyabin am.

Noba Wapômbêj anêj nômkama vovak

10 Êntêk ma yenañ abô anêj dañ ba nodañô katô. Numiñ lôklokwañ esak Anyô Bêj anêj lôkliñyak bêj.

* 6:5: Kol 3:22-23; Tit 2:9-10; 1Pi 2:18 * 6:5: Nê takatu ba iniñ alañ êmô ma anêj ôdôn aêntêk. Gavman anêj abô majañ hanañ nena thêlô miñ hatôm netak iniñ ku lôk alañsi ami. Doho ma bôk ik vovak ba êv yak ba nê lovak hathak vovak ewa i hatôm iniñ nê ku. Ma doho ma êv vuli. Ma doho miñ êwê iniñ viyañ ami. Ma doho ma lami ma iniñ alañsi êmô ba intu nali ibitak aêj. * 6:8: 2Ko 5:10; Kol 3:24-25 * 6:9: Lom 2:11; Kol 4:1 * 6:11: Lom 13:12; 2Ko 10:4 * 6:12: 1Pi 5:8-9 * 6:14: Ais 11:5; 59:17; 1Te 5:8 * 6:15: Lom 10:15 * 6:17: Hib 4:12 * 6:18: Luk 18:1; Kol 4:2; 1Te 5:17 * 6:19: Kol 4:3-4; 2Te 3:1 * 6:20: 2Ko 5:20; Plm 9

11 *Sadañ anêj auk loñ kapô hadum ek esau mólô ba intu noba Wapômbêj anêj nômkama vovak sapêj êndôk am ma numbiyô numiñ ek unñwik vovak.

12 *Alalô ik vovak hadêj ngôkba lôk ngôk lôk athêj ma ngôk takatu ba eyabin pik anêj momañiniñ lôk ngôk bomañ takatu ba êmô leñ. Ma miñ alalô ik vovak hadêj nê pik ami.

13 Aêj ba noba Wapômbêj anêj nômkama vovak sapêj ek waklavôn kambom êj hayô, ma tem numiñ lôklokwañ ba unñwik vovak mavi endeba anêj dañ ma tem numiñ denañ. 14 *Numiñ lôklokwañ ba nobaloñ abô avanôn loñ êtôm bokñgôp vovak atu ba ovak hayô hêk lemimmalim. Ma nobañiñ kobom thêthôn êtôm moko bôbôñiñ. 15 *Ma nôpôpêk am ek nonañ Wapômbêj anêj Abô Mavi takatu ba hêv labali. Udum aêj, ma hatôm uik vemimkapô bokñgôp ek vovak. 16 Lôk nobaloñ unim ôêvhaviñ loñ êtôm moko ek unñwik ngôk kambom atu anêj kôm lôk atum sapêj vôkê. 17 *Ma noja bulubiñ atu ba Wapômbêj hêv hadêj mólô êtôm kuluñ thekthek. Lôk noja Lovak Mathen anêj bin vovak, êj ma Wapômbêj anêj Abô. 18 *Ma noten mek ek nômkama lôkthô êtôm wak sapêj esak Lovak Mathen anêj lôklokwañ ba nonañ injik yani liñ ek nêm mólô sa. Lôk nômô lêlê ma noten mek lôk lemimvidon ek avômalô mathen lôkthô.

19 *Ma noten mek ek ya imbin ek Wapômbêj nêm abô êndêj ya ek yangik Abô Mavi anêj auk loñ kapô thô ma miñ yakô ami. 20 *Lêk ma yahamô koladôn hathak yahawa Wapômbêj anêj abôlêk ba yahanaj Abô Mavi êj. Aêj ba noten mek ek

yandum yenaŋ ku dedaun mavi ba
yanaŋ abô êŋ bêŋ ma miŋ yakô ami.

Abô anêŋ daŋ lôk mek

²¹ *Tikikus tem enaŋ êndêŋ mólô
esak malêla takatu ba hapôm ya ek
noyala nena yahamô aisê. Yani ma
aiyaŋ anôŋ te ba hadum Anyô Bêŋ
anêŋ ku dedaun mavi. ²² Ma yahêv
yani ba hathôk ek ênjê mólô ba enaŋ
esak malêla takatu ba hapôm yêlô ek
indum mólô lemimmavi.

²³ Alalôaniŋ Kamik Wapômbêŋ lo
Anyô Bêŋ Yisu Kilisi nênem yôhok
êndêŋ mólô yenaŋ aiyaŋ sapêŋ ma
nindum ek mólô lemimibiŋ am
lôk unim ôêvhaviŋ imbitak lôklokwaŋ.

²⁴ Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô im-
biŋ mólô lôk avômalô nômbêŋ atu ba
lemimhaviŋ alalôaniŋ Anyô Bêŋ Yisu
Kilisi êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ.

---

* **6:21:** Ap 20:4; Kol 4:7-8; 2Ti 4:12

Kapya atu ba Pol hato hi Pilipai Abô môḥ

Pol bôk hanaḥ Wapômbêḥ anêḥ Abô Mavi hadêḥ avômalô Pilipai (Ap 16:11-40). Ba intu ethak êv yani sa ek indum anêḥ ku enaḥ Wapômbêḥ anêḥ abô bêḥ embenḥ loḥ luvuluvu. Ma haveḥ yam ma Pol hamô koladôḥ anêḥ Lom. Ma avômalô êvhaviḥ anêḥ Pilipai elanô nena yani hamô koladôḥ ma êv yani sa hathak loḥbô. Ba intu Pol hato kapya êntêk ek hanaḥ anêḥ lamavi bêḥ hadêḥ i. Lôk hanaḥ hathak lêk yani aisê lôk hanaḥ ek embatho iniḥ êvhaviḥ loḥ ek nimiḥ lôklokwaḥ. Yani hanaḥ haviḥ ek thêlô nesopa Yisu vaḅgwaḥ lôk nebalon auk doḅtom. Ma hanaḥ nena Timoti lo Eaploditus ma ḅê mavi luvi. Ma hanaḥ lôklokwaḥ ek thêlô neyabiḥ i esak kêdôḅwaga abôyaḥ.

Pilipai ma malak lôk athêḥ bêḥ ba hamô plovins Masedonia kapô.

Hato kapya êntêk hadêḥ 61 AD la.

1 *Pol lo Timoti, yai ma Yisu Kilisi anêḥ ḅê ku ba ato kapya êntêk hadêḥ avômalô mathenḥ takatu ba êvhaviḥ Yisu Kilisi anêḥ Pilipai lôk ḅê takatu ba eyabiḥ i lôk ḅê takatu ba idum ku êv avômalô êvhaviḥ sa. 2 Alalôaniḥ Kamik Wapômbêḥ lôk Anyô Bêḥ Yisu Kilisi iniḥ wapôm lôk labali êmô imbiḥ môlô.

Pol hêv lamavi hadêḥ Wapômbêḥ

3 Wak nômbêḥ intu ma yalenḥabi môlô ba yahanaḥ yalenḥmavi hadêḥ Wapômbêḥ hathak môlô. 4-5 Sêbôk ba môlônim ôêvhaviḥ hadêḥ môḥ aleba lêk, ma môlô ovatho ya loḥ hathak ku yanaḥ Abô Mavi bêḥ ba intu yalenḥmavi ba yahatenḥ mek hathak môlô wak nômbêḥ intu sapêḥ. 6 *Ma yahayala nena sêbôk ma Wapômbêḥ hadum anêḥ ku mavi ba hatak halôk

môlô kapôlômim ma tem indum ku êḥ endeba êyô Yisu Kilisi anêḥ waklavôḥ ma tem injik ku êḥ anêḥ danḥ siḥ. 7 Yahamô koladôḥ mena yahamô yaiḥ ma yahêv Wapômbêḥ anêḥ Abô Mavi bulubiḥ lôk yahik Abô Mavi êḥ thô, ma môlô sapêḥ owa Wapômbêḥ anêḥ wapôm haviḥ ya. Ba intu môlô ma hatôm yenaḥ avômalô vuliḥ biḥ. Aêḥ ba yenaḥ auk atu ba yalenḥabi hathak môlô ma thêthôḥ hatôm mek atu ba yahatenḥ ek môlô. 8 Ma Wapômbêḥ hayala nena Yisu Kilisi lahiki bêḥ anôḥ hathak môlô ma lêk yalenḥ hik ya hathak môlô bêḥ anôḥ aêḥ iyom.

9 Yahatenḥ mek aêntêk nena môlônim lemimhaviḥ indumbak ni ba ni ek noyala auk anôḥ ba nutitiḥ mavi lo kambom 10 *ek noyala loḥôndê atu ba mavi anôḥ ek Kilisi anêḥ waklavôḥ ma tem nômô mabuḥ anôḥ ek miḥ êpôm môlônim kambom la ami. 11 Yisu da tem indum ba thêthôḥ injik anôḥ êmô môlô kapôlômim siḥ ek avômalô nêgê ba nebam Wapômbêḥ anêḥ athêḥ lôkmaḅḅiḥ.

Pol anêḥ malaiḥ havatho Abô Mavi loḥ

12 Aiyaḥ thêlô, yalenḥhaviḥ môlô noyala katô nena malaiḥ takatu ba hapôm ya intu hadum ba Wapômbêḥ anêḥ Abô Mavi habitak bêḥ hêk avômalô loḥ êntêk malêvôḥ. 13 *Aêḥ ba ḅê vovak takatu ba eyabiḥ anyô bêḥ môḥ anêḥ unyak lôk avômalô takatu ba êmô loḥ êntêk intu eyala nena etak ya halôk koladôḥ ek malê nena yahasopa Kilisi. 14 Ma Anyô Bêḥ anêḥ avômalô êvhaviḥ bêḥ anôḥ imiḥ lôklokwaḥ ek enaḥ Wapômbêḥ anêḥ abô ma miḥ êkô ami.

15 Avômalô doho leḅḅiḅanḥ hathak ya ba enaḥ Kilisi anêḥ abô ek nebam thêlôda ek nembak i vose ni lodôḅlodôḥ. Ma doḅtom avômalô vi enaḥ Kilisi anêḥ abô lôk leḅḅimavi haviḥ ya. 16 Thêlô eyala nena

* 1:1: Ap 16:12-40 * 1:6: 1Ko 1:8 * 1:10: 1Te 5:23 * 1:13: Ap 28:30

Wapômbêñ hatak ya ek yanêm anêñ Abô Mavi bulubiñ ba intu yahamô koladôn. Aêñ ba thêlô evatho yenañ ku loñ hathak leniñhaviñ ya. ¹⁷ Ma avômalô ôdôn yañ enañ Yisu anêñ abô ma doñtom ivuñ iniñ auk nembak avômalô vose ni lodôn lodôn hêk kapôlôn. Yahamô koladôn ba intu thêlô eson nena tem nêñem malaiñ bêñ êndên ya. ¹⁸ Hatôm. Avômalô ivuñ iniñ auk ba enañ abô hathak Kilisi mena enañ abô avanôn, êñ ma nôñ oyañ. Ku bêñ hamôn ma enañ abô hathak Kilisi. Ba intu yalenmavi anôn. Avanôn! Yalenmavi! ¹⁹ *Yahayala nena môlô oten mek ek ya ma Yisu Kilisi anêñ Lovak Matheñ tem nêñ ya sa, aêñ ba tem injik ya thô lôk yanja bulubiñ. ²⁰ Yahamô lôkmala mena yahama ma ya vovañ ba yahêvhaviñ nena tem yamiñ êtôm anyô nê ek avômalô nêgê ya lôk nêmbô Kilisi êtôm sêbôk atu ba yahadum aleba lêk. ²¹ *Yahamô lôkmala, êñ ma yahamô haviñ Yisu. Ma yahama, êñ ma tem yamô mavi aêñ iyom. ²² Yahamô lôkmala, êñ ma tem yandav ku êñ anêñ anôn la. Ba intu yasopa loñôndê yañ sê? Injo. ²³ *Aêñ ba auk ju êñ havôn ya. Yahamô haviñ Kilisi, êñ ma mavi anôn hamôn ek nômkama sapên ba intu yahapôviñ ek yana. ²⁴ Ma doñtom yahamô lôkmala, êñ ma mavi anôn ek môlô. ²⁵ Aêñ ba yahayala katô nena tem yamô imbiñ môlô ma miñ yana ami ek môlô nundumbak ba lemimmavi esak unim ôêvhaviñ ²⁶ ek môlô nômbôam esak Yisu Kilisi ek malê nena yahamô haviñ môlô hathak loñbô.

²⁷ *Yenañ auk bêñ doñtom iyom nena môlô nômbô batôn oyañ êtôm nê esopa Yisu Kilisi anêñ Abô Mavi. Aêñ ba yahathôk mena yahamô daim ek môlô ma tem yandañô nena môlô umiñ lôklokwañ hathak kapôlômim doñtom lôk uik vovak hathak dahôlômim doñtom iyom ek

nobatho Wapômbêñ anêñ Abô Mavi loñ ek avômalô nêñemimbiñ ²⁸ lôk miñ oka hathak nê takatu ba êpôlik ek môlô ami. Êñ ma hik thô nena Wapômbêñ tem nêñ môlô bulubiñ ma imbuliñ nê takên. ²⁹ *Wapômbêñ hêv anêñ wapôm hadên môlô ba ôêvhaviñ. Ma hêv wapôm noja vovañ esak Kilisi aêñ iyom. Ba intu malaiñ takên lêk hapôm môlô. ³⁰ Ma yada yahik vovak hathak malaiñ aêñ iyom hatôm atu ba môlô ôyê lo olañô.

2

Avômalô êvhaviñ netauviñ i

¹ Aêñ ba nodañô. Kilisi havatho môlônim kapôlômim loñ lôk lahaviñ môlô ba hêv thêvô hadên môlô. Ma môlô ômô haviñ Lovak Matheñ ma Wapômbêñ hêv kapô lôk lahiki hathak môlô. ² Ba intu môlô sapên noja auk doñtom iyom lôk lemimimbiñ am ma nômbô kapôlômim doñtom ek nundum ku doñtom iyom ek yalenmavi êmbôlô yakapôlôn siñ. ³ *Ma môlô tomtom notauviñ am ba ôñgô anyô vi nena bêñ ek môlô. Ma miñ nundum palon ba nobam amda ami. ⁴ *Ma miñ lemimimbi môlôda iyom ami. Mi. Lemimimbiñ avômalô vi imbiñ.

Yisu Kilisi hatauviñ i ma Wapômbêñ hêv yani liñ

⁵ Ma môlô nobalon auk doñtom atu ba Yisu Kilisi havalon aêntêk.

⁶⁻⁷ *Yanida ma Wapômbêñ ma doñtom yani hatauviñ i aleba yaôna lôk ba

hatôm ôpatu ba hamô alañ vibin ma habitak hatôm anyô pik.

Ma miñ lahabi lôklokwañ ek embalon anêñ loñ atu ba êtôm Wapômbêñ ami.

⁸ *Avômalô êyê yani hatôm anyô anôn, ma hatauviñ i

ba hasopa Wapômbêñ anêñ abô aleba hama hathak a hatôm anyô kambom anôn.

* 1:19: 2Ko 1:11 * 1:21: Gal 2:20 * 1:23: 2Ko 5:8 * 1:27: Ep 4:1; 1Te 2:12 * 1:29: Ap 16:19-40 * 2:3: Gal 5:26 * 2:4: 1Ko 10:24 * 2:6-7: Jon 1:1-2,14; 17:5; 2Ko 8:9 * 2:8: Hib 5:8; 12:2 * 2:9: Ap 2:33; Ep 1:20-21; Hib 1:3-4

Yisu ma thêthôn anêñ ôdôn

¹ Aiyañ thêlô, yenañ abô lêk habobo êyô anêñ dan. Ma alalô ma Anyô Bêñ anêñ avômalô ba intu yahanañ nena lemimmavi. Yahato abô takêñ hadêñ môlô hathak lonbô ma miñ yakapôlôn hagiap ami ek yanêm môlô sa.

² Môlô noyabiñ am ek nê takatu ba idum kambom hatôm avuñ yatap ba engothe anyô leñvinakupik mayaliv ek nimitak êtôm Wapômbên anêñ nali.

³ *Alalô ma nê takatu ba Wapômbên anêñ Lovak Mathen hêv lôklokwan ek nanêm yer. Alalô ma nê takatu ba abô hathak Yisu Kilisi iyom ma miñ aêvhaviñ leñvinakupik iniñ nômkama ami. Ba intu alalô ma hatôm nê takatu ba bôk angothe kupik anôn.

⁴ *Odanô, yahamôn ek nê takatu ba êbô hathak nômkama leñvinakupik. Ba intu nômkama leñvinakupik hatôm nêm alalô sa, êñ ma tem yada yamô mavi anôn. ⁵ *Wak bahenvi ba lahavulô ma engothe yenañ kupik. Ya ma anyô Israe ba yahabitak anêñ Benjamin anêñ lukmuk. Yahanañ abô Hiblu palapa hatôm wakatik lo wakamik. Ya ma Palisi te ba yahasopa Palisi iniñ abô majan mavi anôn. ⁶ *Ma ya vovan ek yasopa Wapômbên aleba yahabulin yanida anêñ avômalô êvhaviñ bên anôn. Ma ya anyô thêthôn anôn ba miñ yahabulin balabuñ la ami.

⁷ *Ma donjom yahayê nôm mavi takêñ nena nôm oyañ ek yahasopa Kilisi. ⁸ Avanôn! Yahayê nômkama mavimavi takatu ba hamô pik nena nôm oyañ haviñ. Nôm mavi anêñ dôên ma yambitak yenañ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ anyô. Ba intu yahavôlin yadômin hadêñ nômkama pik mavi takêñ ba yahayê hatôm sinusik ek yanja Yisu Kilisi ⁹ *ba yamô imbiñ yani. Yahêvhaviñ Kilisi iyom ba intu Wapômbên hadum ba yahabitak anyô thêthôn. Ma miñ yada yenañ ku yahasopa balabuñ ba yahabitak

anyô thêthôn ami. ¹⁰ *Yalenhaviñ yayala Kilisi avanôn lôk Wapômbên anêñ lôklokwan atu ba hadum ba Yisu haviyô hathak lonbô. Ma yalenhaviñ yanja anêñ malaiñ lomaloma ek yama imbiñ yani ¹¹ ek yapôm lonôndê atu ba tem yambiyô esak lonbô ênjêk ñama.

Nadanvin lôklokwan

¹² *Miñ noson nena lêk yahayala Kilisi katô anôn ba yenañ ku lêk hayô anêñ dan ami. Mi. Kilisi bôk havalon ya lon ba yahalanvin ek yambalon nômkama takatu ba Kilisi havalon lon ek nêm êndên ya. ¹³ Aiyañ thêlô, miñ yahavalon nôm êñ ami dena. Aên ba yahapôvin ba yahathôn nômkama bô paliñ ma yahato yabahen ek yanja nômkama takatu ba hamô unjôv.

¹⁴ *Yahalanvin lôklokwan ek yayô unjôv ek yanja vuli atu ba Wapômbên tem endam ya ek yamô imbiñ yani êmô malak leñ wak nômbên intu sapên ek malê nena yahêvhaviñ Yisu Kilisi.

¹⁵ *Aên ba alalô vi ma nê talan ba nabalon auk êñ lon. Ma donjom môlô doho owa auk yanja, êñ ma tem Wapômbên injik auk thêthôn thô êndên môlô. ¹⁶ Aên ba alalô nasopa auk takatu ba bôk avalon yôv. Êñ ma nômbên.

¹⁷ *Aiyañ thêlô, môlô kapôlômim donjom ba nosopa yavenkwam. Ma avômalô vi atu ba esopa yêlô venkwam, nutitiñ nê takêñ iniñ bôk lo lon ba nosopa. ¹⁸ Bôk yahanañ lôbôlôn ma lêk yahanañ hathak lonbô lôk yamalen thôk nena avômalô bên anôn lêk ik vovak hathak Kilisi anêñ a. ¹⁹ *Thêlônin Anyô Bêñ ma thethanak. Thêlô ethak idum kambom lomaloma takatu ba hêv mama, ma donjom êbô hathak. Ma thêlô ethak leñinhabi nômkama pik iyom. Ku takêñ anêñ anôn tem imbulin i. ²⁰ *Ma donjom alalôanin malak ôdôn ma

* **3:3:** Lom 2:29 * **3:4:** 2Ko 11:21 * **3:5:** Luk 1:59; Ap 23:6; 2Ko 11:22 * **3:6:** Ap 8:3 * **3:7:** Mat 13:44-46 * **3:9:** Lom 3:21-22 * **3:10:** Lom 6:3-5; 8:17 * **3:12:** 1Ti 6:12,19 * **3:14:** 1Ko 9:24 * **3:15:** 1Ko 2:6 * **3:17:** 1Ko 4:16 * **3:19:** Lom 16:18 * **3:20:** Ep 2:6,19

hamô malak leŋ ba intu alalô ayabin ek Anyô Bêŋ Yisu Kilisi endelêm ek nêma alalô bulubin. ²¹ *Ôpêŋ tem enja anêŋ lôklokwaŋ ek injik alalôaniŋ kupik pulusikna liliŋ ba nambitak êtôm yanida anêŋ kupik lôkmaŋgiŋ. Hathak lôklokwaŋ êŋ ma yani tem êndô nômkama sapêŋ êmô yani vibin.

4

¹ *Aêŋ ba yenaŋ aiaŋ lôkma anôŋ, nosopa yenaŋ abô takêŋ ba numiŋ lôklokwaŋ esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ. Mólô ma hatôm yenaŋ kuluŋ kêkêlô atu ba yahawa hatôm ku anêŋ vuli. Ba yahêk lêlê ek yaŋgê mólô yenaŋ avômalô takatu ba yalenmavi hathak.

Pol hik loŋôndê auk mavi thô

² Yuodia lo Sintike, mamu ma avi ôêvhaviŋ Anyô Bêŋ. Ba intu yahanan hik mamu liŋ nena notak auk ôkôkam ma nobaloŋ kapôlômim donjom iyom.

³ *Aêŋ ba yenaŋ aiaŋ atu ba humiŋ lôklokwaŋ hathak ku êntêk êŋ haviŋ ya, yahanan hadêŋ o nena nêma avi ju êntêk êŋ sa. Thai ethak idum ku lôklokwaŋ haviŋ ya ek enaŋ Abô Mavi haviŋ Klemen lôk yenaŋ nê ku vi atu ba yêlô adum ku haviŋ i. Nê takêŋ iniŋ athêŋ hêk kapya lôkmala.

⁴ Mólô ma Anyô Bêŋ anêŋ avômalô ba lemimmavi wak nômbêŋ intu sapêŋ. Aêŋ ba yenaŋ esak loŋbô nena lemimmavi. ⁵ *Yalenhaviŋ avômalô lôkthô nêgê mólô nena avômalô ômô malinjaô. Anyô Bêŋ anêŋ endelêm lêk habobo. ⁶ *Ma wak nômbêŋ intu noter mek ba nonaŋ lemimmavi êndêŋ Wapômbêŋ lôk nonaŋ injik yani liŋ esak mólônim lemimhaviŋ. Ma miŋ kapôlômim daluk ami. ⁷ *Mólô ma avômalô ôêvhaviŋ Yisu Kilisi ba intu Wapômbêŋ anêŋ labali atu ba hayô siŋ ba halelope tem eyabin mólônim auk lôk kapôlômim.

⁸ Aiaŋ thêlô, yenaŋ abô lêk habobo anêŋ daŋ. Aêŋ ba nobaloŋ kobom takêntêk êŋ loŋ. Kobom avanôŋ lôk

nômô batôŋ oyaŋ ma nômô thêthôŋ lôk nômô mabuŋ lôk bôk lo loŋ nundum avômalô kapôlôŋiŋ mavi esak lôk malemimkilik esak nosopa auk mavi. Kobom takêntêk intu hadum ba avômalô sapêŋ êyê nena mavi ba leŋiŋmavi anôŋ. ⁹ *Nôm takatu ba yahik thô lôk yahanan ba mólô olaŋô lôk ôyê yahadum intu nosopa. Ma Wapômbêŋ anyô yôhok anêŋ ôdôŋ da tem êmô imbiŋ mólô.

Pol hêv lamavi hadêŋ avômalô Pilipai

¹⁰ Yalenmavi anôŋ hathak Anyô Bêŋ. Lêk ma mólôda uik unim auk liŋ ba ôêv ya sa. Yahayala nena sêbôk ma mólô lemimhabi ya, ma donjom loŋôndê atu ba nônêma ya sa ma mi. ¹¹ Malêla takatu ba hapôm ya, êŋ ma yalenmavi iyom. Auk êŋ intu yahayala ba miŋ noson nena ya nômkama mi ba intu yahanan abô êntêk ami. ¹² Ya anyô lôkmaŋgiŋ mena ya anyô thavuthiŋ, yalenviyak mena yahama kisi, ya anyô nômkama bêŋ mena ya anyô nômkama mi, auk takêŋ bôk hapôm ya lôbôlôŋ ba yahayala katô anôŋ ba intu miŋ nômbêŋ ami. ¹³ *Kilisi anêŋ lôklokwaŋ iyom intu havalon ya loŋ ba hêv malaiŋ takêntêk vê hêk ya.

¹⁴ Ma donjom malaiŋ takatu ba hapôm ya ma mólô lêk udum kobom mavi ba lemimhikam hathak ya ba ôêv ya sa. ¹⁵ *Yalenhabi môŋ anôŋ sêbôk atu ba yahanan Abô Mavi bêŋ hadêŋ mólô avômalô Pilipai. Vêma yahatak mólônim plovins Masedonia ba yaha ma mólô Pilipai iyom ôêv da ek hêv ya sa ma nê êvhaviŋ ôdôŋ yaŋ miŋ idum aêŋ ami. Mólôda intu oyala ku êŋ. ¹⁶ Ma yahamô Tesalonaika ma mólô ôêv ya sa vêma ma mólô ôêv ya sa hathak loŋbô. ¹⁷ Ma donjom miŋ yamalenkilik hathak mólônim da lomalama ami. Mi. Yamalenkilik hathak ku atu ba halumbak ba hadum Wapômbêŋ

* 3:21: 1Ko 15:28,42-53

* 4:1: 1Te 2:19-20

* 4:3: Luk 10:20

* 4:5: Hib 10:25; Jem 5:8-9

* 4:6: Mat 6:25-34; Kol 4:2

* 4:7: Ais 26:3; Jon 14:27; Kol 3:15

* 4:9: Lom 16:20

* 4:13: 2Ko

12:10 * 4:15: 2Ko 11:9

lamavi anêḡ hadêḡ mólô. ¹⁸ Mólônim da takatu ba Epaploditus hêv hadêḡ ya ma lêk hayô abôlêk siḡ ba halelope ba intu miḡ lemimmalaiḡ ami. Da takêḡ ma hatôm da ôv mavi ba Wapômbêḡ hawa lôk lamavi. ¹⁹ Ma yenaḡ Wapômbêḡ tem eyabiḡ mólô esak anêḡ lôkmaḡḡiḡ atu ba hamô Yisu Kilisi kapô. ²⁰ Aêḡ ba nanêm alalôaniḡ Kamik Wapômbêḡ anêḡ athêḡ lôkmaḡḡiḡ esak leḡ êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

Pol hanaḡ waklêvôḡ hadêḡ avômalô Pilipai

²¹ Nônêm yaleḡmavi êndêḡ avômalô mathen lôkthô esak Yisu Kilisi anêḡ athêḡ. Ma ḡê êvhaviḡ takatu ba êmô haviḡ ya êv iniḡ leḡḡmavi hadêḡ mólô haviḡ. ²² Avômalô mathen lôkthô êv iniḡ leḡḡmavi hadêḡ mólô. Ma ḡê takatu ba idum ku hamô Sisa anêḡ unyak êpôviḡ ek nênem leḡḡmavi êndêḡ mólô imbiḡ.

²³ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ wapôm eyabiḡ mólô dahôlômim.

Kapya atu ba Pol hato hi Kolosi Abô môn

Pol hato kapya êntêk hadên avômalô êvhaviñ anên Kolosi. Pol miñ bôk hi Kolosi ami. Ma donjom Epaplas bôk hamô Epesus ba halanô Pol anên abô ba hêvhaviñ. Êñ ma hawa Abô Mavi êñ ba hi hanañ bêñ hadên avômalô Kolosi.

Kêdônwaga abôyan êv auk lokban hadên avômalô êvhaviñ anên Kolosi. Ba intu Pol hato ek epesan inin auk lôk embatho inin êvhaviñ loñ.

Hamô koladôn ma hato kapya êntêk hadên 60 AD la.

Pol hanañ anên lamavi

¹ Ya Pol, Yisu Kilisi anên aposel hathak Wapômbên da anên lahaviñ lôk alalôaniñ aiyañ Timoti, yai ato kapya êntêk ² hadên avômalô mathen takatu ba êmô majañ anên Kolosi. Mólô ma yêlôaniñ aiyañ takatu ba ômô haviñ Kilisi.

Alalôaniñ Kamik Wapômbên anên wapôm lôk labali êmô imbiñ mólô.

Mek leñimavi hathak avômalô Kolosi

³ *Yêlô aten mek ma athak anañ leñimavi wak nômbên intu hathak mólô hadên Wapômbên, alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anên Lambô ⁴⁻⁵ *ek malê nena bôk alañô nena mólô ôêv malemim ek nôm mavi takatu ba Wapômbên bôk hapôpêk yôv ek mólô hêk malak leñ. Mólô bôk olañô abô hathak nôm mavi takên yôv halôk Wapômbên anên Abô Mavi atu ba avanôn. Aên ba yêlô alañô nena mólô ôêvhaviñ Yisu Kilisi lôklokwan ba lemimhaviñ avômalô mathen lôkthô. ⁶ Abô Mavi êñ bôk halêm ek mólô ma lêk hik anôn ba hêv liñsin haven pik lôkthô. Hatôm atu ba

bôk hadum hadên mólô hadên wak atu ba olañô lôk oyala abô avanôn hathak Wapômbên anên wapôm aleba lêk. ⁷ *Epaplas bôk hadôn mólô hathak abô êñ yôv. Yani ma yêlôaniñ aiyañ ba hadum ku haviñ yêlô ma yêlô leñihaviñ yani. Yani ma Kilisi anên anyô ku majañ te ek hêv mólô sa. ⁸ Ma bôk hanañ hadên yêlô hathak mólônim lemimhaviñ takatu ba Lovak Mathen hêv.

⁹ *Waklavôn abô êñ hayô ek yêlô ma miñ atak mek ek mólô ami. Ma athak aten mek ek Wapômbên anên Lovak Mathen nêv auk lomaloma êndên mólô ek noyala Wapômbên anên lahaviñ katô. ¹⁰ Yêlô aten mek êñ ek mólô nômô êtôm Anyô Bêñ anên lahaviñ ek indum yani lamavi esak nômbên atu ba mólô udum. Êñ ma tem unim ku mavi lomaloma injik anôn lôk auk hathak Wapômbên tem indumbak bêñ. ¹¹ *Ma embatho mólô loñ esak lôklokwan lôkthô atu ba halêm anên yanida anên lôklokwan lôkmanjin ek malain la hapôm mólô, ma numin lôklokwan lôk nômô maliñyaô. ¹² *Ma nômbôam ba nônm lemimmavi êndên Kamikbên. Yani hêv athên hadên mólô ek noja unim sam imbiñ avômalô mathen takatu ba êmô anên loñ deda. ¹³ *Yani hawa alalô vê hêk momaniniñ anên lôklokwan ba hadô alalô hamô Namalô anên loñ lôklinyak kapô. Yani lahaviñ Namalô êñ ba ¹⁴ *Namalô êñ iyom intu hêv alalôaniñ kambom vê ba halate alalô hale yain.

Kilisi hamô nômkama lôkthô vulin

¹⁵ *Kilisi hawa Wapômbên atu ba anyôla miñ hatôm ênjê ami anên dahô. Yani ma Wapômbên nakadun môn ba hamô vulin ek nômkama lôkthô atu ba Wapômbên hapesañ. ¹⁶ Hathak Kilisi ma Wapômbên hapesañ nômkama lôkthô anên leñ lo pik, vi ma hatôm nagê ma vi

* **1:3:** Ep 1:15-16 * **1:4-5:** Ep 1:15; 1Pi 1:4 * **1:7:** Kol 4:12; Plm 23 * **1:9:** Ep 1:16-17 * **1:11:** Ep 1:19; 3:16 * **1:12:** Ep 1:11,18 * **1:13:** Luk 22:53; Ep 2:2 * **1:14:** Ep 1:7 * **1:15:** Jon 1:18; 2Ko 4:4

ma miŋ hatôm nagê ami hatôm aŋela lôk iniŋ avaka ma iniŋ nê bêŋbêŋ lôk lôklokwaŋ takatu ba hêk kapô. Hapesaŋ nômkama lôkthô hathak Kilisi ek nêma athêŋ bêŋ êndêŋ yani. ¹⁷ *Kilisi hamô hamôŋ vêm ka nômkama lôkthô habitak. Ma havalonŋ nômkama lôkthô loŋ ba intu êmô tiŋiŋ. ¹⁸ *Yani bôk hadum ba avômalô ôdôŋ êvhaviŋ lôkthô ibitak ba intu hamô hatôm avômalô êvhaviŋ lôkthô iniŋ wakadôk. Ma thêlô ma yani liŋkupik. Yani ma anyô môŋ atu ba haviyô anêŋ ŋama ek avômalô ŋama lôkthô ba intu hamô vuliŋ ek nômkama lôkthô. ¹⁹ *Wapômbêŋ lamavi ek anêŋ auk lôkmala lôkthô hamô Namalô kapô. ²⁰ *Hathak Kilisi Wapômbêŋ hapôpêk loŋôndê ek etauviŋ nômkama sapêŋ anêŋ leŋ lo pik ek nêmo labali imbiŋ yani. Hadum nôm êŋ hathak Kilisi anêŋ thalaleŋ atu ba haŋgasô hathak a.

²¹ *Sêbôk ma môlô ômô daimbô ek Wapômbêŋ. Ba udum kambom lomaloma ba intu unim auk hapôlik hathak yani. ²² *Ma doŋtom lêk hathak Kilisi anêŋ ŋama liŋkupik, hatauviŋ môlô ek nômo labali imbiŋ yani lôk matheŋ ma mabuŋ lôk kambom mi ênjêk yani ma. ²³ Aêŋ ba nobalonŋ unim ôêvhaviŋ loŋ ba numiŋ lôklokwaŋ ek miŋ nupu ami. Ma nônem malemim ek nôm mavi takatu ba Abô Mavi hik thô ma miŋ notak ami, êŋ ma tem nôpôm mek mavi takêŋ. Môlô bôk olaŋô Abô Mavi êŋ yôv. Ma bôk enaŋ bêŋ hadêŋ avômalô pik luvuluvu. Ya Pol intu, Abô Mavi êŋ anêŋ anyô ku.

Pol hêv avômalô matheŋ sa

²⁴ Ma lêk yalenmavi hathak vovaŋ takatu ba hapôm ya ek nêma môlô sa. Kilisi bôk hawa vovaŋ vi, aêŋ ba anêŋ avômalô êvhaviŋ tem neja vovaŋ êŋ vi imbiŋ. Thêlô ma yani liŋkupik

ma vovaŋ êntêk ba yahawa hêv Kilisi anêŋ liŋkupik sa ek vovaŋ sapêŋ atu ba Kilisi hawa ni êyô anêŋ dan. ²⁵ *Wapômbêŋ hêv ku hadêŋ ya ba yahabatak avômalô êvhaviŋ iniŋ anyô ku ek yanaŋ anêŋ abô lôkthô bêŋ êndêŋ môlô avômalô loŋ buyaŋ. ²⁶ *Abô êŋ ma abô lôk kup ba bôk havuŋi hêk loŋ kapô ek avômalô bôsêbôk bôlada halêm ba halêm. Ma doŋtom lêk hik thô halêm yaiŋ ek anêŋ avômalô matheŋ. ²⁷ Wapômbêŋ lahaviŋ thêlô neyala abô lôk kup êŋ. Ma abô lôk kup êŋ ma abô lôkmaŋiŋ anôŋ atu ba habitak ek nêma môlô avômalô loŋ buyaŋ sa hatôm hêv avômalô Is-lael sa. Ma abô lôk kup êŋ ma aêntêk. Kilisi hamô môlô nê loŋ buyaŋ kapô ba intu ôêv malemim ek nômo Kilisi anêŋ lôkmaŋiŋ kapô. ²⁸ Aêŋ ba intu yêlô anaŋ Kilisi bêŋ hadêŋ avômalô sapêŋ. Yêlô adôŋ lôk anaŋ abô lôklokwaŋ hathak auk mavi sapêŋ ek thêlô lôkthô nimbitak nê mabuŋ anôŋ imbiŋ Kilisi ek ini nêmo Wapômbêŋ ma. ²⁹ *Ba intu yahadum ku bêŋ lôk vovanik hathak Kilisi anêŋ lôklokwaŋ atu ba hadum ku bêŋ hamô yakapôlôŋ.

2

¹ Yalenhaviŋ môlô noyala nena yahadum ku lôk vovanik bêŋ ek môlô lôk avômalô Laodisia lôk avômalô êvhaviŋ lôkthô atu ba miŋ bôk êyê ya ami. ² Yahadum ku êŋ ek yambatho môlô lôkthô kapôlômim loŋ ek nosak doŋtom lôk lemimbiŋ am ek noja auk lôkmaŋiŋ sapêŋ ek noyala Wapômbêŋ anêŋ auk atu ba havuŋi katô. Auk êŋ ma Kilisi da. ³ *Ma auk lôkmaŋiŋ lôk auk bêŋ sapêŋ havuŋi hamô yani kapô hatôm payeŋ mavi ek nêma alalô sa.

⁴ *Yahanaŋ abô takêŋ ek anyôla miŋ êmbôv môlônim auk esak abô lêlêyaŋ mavi la ba esau môlô ami.

⁵ *Miŋ yahamô haviŋ môlô ami, ma

* **1:17:** Jon 1:1; 8:58 * **1:18:** Ap 26:23; Ep 1:22-23; ALK 1:5 * **1:19:** Kol 2:9 * **1:20:** Ep 1:10
 * **1:21:** Lom 5:10; Ep 2:12 * **1:22:** Lom 5:10; Ep 5:27 * **1:25:** Ep 3:2,7-8 * **1:26:** Lom 16:25-26;
 Ep 3:5,9 * **1:29:** Ep 3:7,20; Plp 4:13 * **2:3:** 1Ko 1:24,30 * **2:4:** Lom 16:18 * **2:5:** 1Ko 5:3

donjom yadahôlôn hamô haviñ môlô. Ma yahayê môlô ômô thêthôn mavi ba ôêvhaviñ Kilisi lôklokwan ba intu yalenmavi anôn.

Lôkmala lukmuk

⁶ Bôk owa Yisu Kilisi hatôm unim Anyô Bêñ yôv. Ba intu nômô imbiñ yani aên iyom. ⁷ *Numiñ lôklokwan êtôm alokwan lôk ngalôk ma nodav unim ôêvhaviñ êyômô yani ek unim ôêvhaviñ imbitak lôklokwan êtôm atu ba bôk êdôn môlô. Ma nônêm lemimmavi êndên Wapômbên êtôm ñañ hasôv halôk bôn.

⁸ Noyabiñ am dedaun mavi ek avômalô vi miñ nesau môlô esak auk pik lôk abô takatu ba hayovak oyañ ami. Ôêvhaviñ iniñ abô ma hatôm etak o halôk kola kapô. Thêlô ewa auk takên halêm anên auk bô lôk ngôk takatu ba eyabiñ pik ma miñ Kilisi ami ⁹ *ek malê nena Wapômbên anên auk lôkmala sapên hamô Kilisi liñkupik kapô. ¹⁰ *Yani hamô vuliñ ek lôklokwan lôk athên bên lôkthô. Môlô ômô haviñ yani ba intu Wapômbên hêv anên lôkmala hadên môlô ba lôkmala êñ intu hançasô hayô môlô vôn. ¹¹ *Ma tabô engothe kupik hik anôn hamiñ môlô takatu ba ôêvhaviñ Kilisi. Miñ engothe kupik hathak baheniñ ami. Mi, Kilisi da hadum ku hêk môlô kapôlômim ba hadabên môlônim kapôlômim bô vê. ¹² *Ba uthik ñañ ma Wapômbên halav môlô haviñ Kilisi. Ma hathak unim ôêvhaviñ Wapômbên anên lôklokwan atu ba hik Kilisi liñ ma hik môlô liñ haviñ.

¹³ *Sêbôk atu ba Kilisi miñ hançothe kapôlômim bô vê ami denañ, ma kapôlômim bô êñ havalon môlô loñ ba udum kambom lomaloma lôk ômô hatôm nê ñama. Êñ ma Wapômbên hêv unim kambom sapên vê ba hadum ba ômô lôkmala haviñ Kilisi. ¹⁴ *Sêbôk ma

alalô leniñôndôn kôtôn ba abuliñ abô balabuñ ba intu tem injik i liliñ ba nêm vovañ êndên alalô. Ma donjom Wapômbên hamiñ abô balabuñ anên vovañ takên loñ siñ ba hik loñ hathak a haviñ Kilisi. ¹⁵ Ma hathak Kilisi anên ñama hathak a, ma Wapômbên hamô ngôk bênbên lôk ngôk lôk athên lu ba hêv iniñ nômkama vovak vê. Vêm ma halom thêlô ba hi hadô hamiñ avômalô maleniñ ma hêv mama bên hadên thêlô.

Abô hathak nê pik iniñ balabuñ

¹⁶ *Aên ba nê doho etatale môlô hathak nôm takatu ba oañ lo unum ma waklavôn ôêv yeñ lo waklavôn ayôn lukmuk ma waklavôn Sabat, êñ ma miñ nodanôn iniñ abô ami.*

¹⁷ *Nôm takên lôkthô ma yaôna ma hatôm dahô atu ba halêm hamôn ek alalô nagê vêmam ka miñ nôm anôn embenyam. Ma nôm anôn êñ ma Kilisi da. ¹⁸ Avômalô doho esopa iniñ auk bô ba ebam i oyañ hathak iniñ kobom êv yeñ. Thêlô enañ nena thêlô etauviñ i ba esopa iniñ niaviñ takatu ba êyê ba intu êv yeñ hathak anela. Miñ notak i ek netatale môlô ba nênêm unim vuli mavi vê ami. ¹⁹ *Nê êñ miñ evalon Kilisi atu ba hatôm lenviñkupik anên wakadôk loñ ami. Lenviñkupik êñ ma nê êvhaviñ Kilisi. Ma hathak hayabiñ lenviñkupik êñ lôkthô dedaun mavi ek nimbitak lôklokwan ba nedahaliñ i mavi ma nindumbak esak lôklokwan atu ba Wapômbên hêv.

²⁰ *Môlô bôk oma yôv haviñ Kilisi ba intu ngôk takatu ba eyabiñ pik êntêk ma miñ eyabiñ môlô ami. Ma osopa pik anên balabuñ hatôm pik hayabiñ môlô denañ eka? ²¹ Pik anên balabuñ hanañ nena, “Miñ ombalon ami! Miñ nonçwan ami! Miñ ôsôm ami!” ²² *Balabuñ takên halêm anên avômalô pik iniñ auk lôk iniñ abô takatu ba êdôn ba enañ

* 2:7: Ep 3:17 * 2:9: Jon 1:14,16 * 2:10: Ep 1:21-22 * 2:11: Lom 2:29 * 2:12: Lom 6:4
 * 2:13: Ep 2:1,4-5 * 2:14: Ep 2:14-16; 1Pi 2:24 * 2:16: Lom 14:1-13 * 2:16: ‘Sabat’ ma abô Hiblu ma anên ôdôn nena, ‘Waklavôn neja lovak.’ * 2:17: Hib 8:5 * 2:19: Ep 2:21; 4:16 * 2:20: Gal 4:3,9; 1Ti 4:3 * 2:22: Mat 15:9

lôkthô esak Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ athêñ. Ma hathak yani ma nôñêm lemimmavi êndêñ Kamik Wapômbêñ.

Pol anêñ abô hadêñ nê mathêñ lodôñlodôñ

18 *Môlô avi lôk anyô, nômô unim anyô vibin. Êñ ma mavi ek avi atu ba hasopa Anyô Bêñ.

19 *Ma môlô anyô, lemimimbin vônimi ma miñ nosañ i ami.

20 *Ma môlô avômena, nôwê lemami lo lemtami iniñ abô sapêñ vibin. Nôm êñ hadum Anyô Bêñ lamavi.

21 *Ma môlô lami miñ nosañ i kaka-puk ami, êñ ma tem undum nalumi malenjin tiyamtiyam.

Pol anêñ abô hanañ hadêñ nê ku lôk anêñ alañsi

22 *Ma môlô vi atu ba lôk alañsi, nôwê unim alañ iniñ abô sapêñ vibin. Ma unim alañ hamô mena mi la, ma nundum iniñ ku dedaun mavi. Ma miñ nundum unim ku mavi êndêñ wak takatu ba yani hamô ek nêm lamavi êndêñ yani iyom ami. Mi, nôkô ek Anyô Bêñ ba nundum unim ku sapêñ lôk kapôlômim. 23 Ba intu ku alêla takatu ba udum ma nundum lôk kapôlômim êtôm udum Anyô Bêñ anêñ ku ma miñ nê pik iniñ ami. 24 Êñ ma oyala nena ku takatu ba udum ek unim anyô bêt, êñ ma Anyô Bêñ Kilisi anêñ ku ba lemimimbi nena tem injik ku anêñ vuli sam êndêñ môlô.

25 *Ma donjom opalêla takatu ba idum kambom ma tem neja kambom êñ anêñ vuli viyañ. Wapômbêñ hathak hadum aêñ hadêñ avômalô lôkthô ba miñ lahabi iniñ athêñ ami.

4

1 *Ma môlô alañsi takatu ba unim nê ku êmô, noyala nena unim Anyô Bêñ donjom aêñ iyom hamô malak leñ. Ba intu nundum kobom thêthônj lôk mavi êndêñ i.

Pol hapôvin thêlô ek netenj mek

2 *Môlô nôñêm lêlê ba notenj mek lemimvidonj lôk nôñêm lemimmavi êndêñ Wapômbêñ. 3 *Ma notenj mek ek yêlô imbinj ek Wapômbêñ nêm balañ vê ek yêlô nanañ anêñ abô hathak Kilisi atu ba havunji êlêm yainj. Abô êñ intu lêk yahamô koladônj hathak. 4 Ba intu notenj mek ek yanañ abô êñ ni yainj êtôm Wapômbêñ anêñ lahavinj ek avômalô sapêñ neyala.

5 *Ômô havinj nê takatu ba miñ êvhavinj ami, ma nombenj lôk auk mavi wak nômbêñ intu ma nômbôlêm loñôndê atu ba nunjwik Kilisi thô êndêñ i. 6 *Undum ek anêm abô sapêñ ida yôhokna êtôm nôm lôk njwêk ek oyala loñôndê ôwê avômalô tomtom iniñ abô viyañ mavi.

Pol hêv Tikikus lo Onesimiba i Kolosi

7 *Alalôaniñ aiyañ anônj Tikikus tem enañ êndêñ môlô esak malêla takatu ba hapôm ya. Yani ma anyô ku majañ te ba hathak hadum Anyô Bêñ anêñ ku havinj ya. 8 *Yahêv yani hathôk hathak ôdônj êntêk ek enañ nena lêk yêlô amô aisê ek indum môlô kapôlômim mavi. 9 *Ma yahêv alalôaniñ aiyañ anônj Onesimi hathôk havinj Tikikus. Yani ma môlôda te atu ba hamiñ majañ. Thai tem nenañ esak nôm takatu ba habitak loñ êntêk.

Pol hêv thêlôninj lenijnmavi hadêñ avômalô Kolosi

10 *Alistakas atu ba hamô koladônj havinj ya hêv anêñ lamavi hadêñ môlô. Ma Mak, Balabas anêñ naha hêv anêñ lamavi hadêñ môlô havinj. Mak hathôk ek môlô ma nosopa abô takatu ba bôk yahanañ ba noja yani thô. 11 Ma Yisu ôpatu ba elam nena Jastas hêv anêñ lamavi havinj. Anyô lô êntêk êv ya thêvô bêt anônj. Thêlô êñ ma nê Israêl ba idum ku enañ abô hathak Wapômbêñ anêñ loñ lôklinjyak

* 3:18: Ep 5:22 * 3:19: Ep 5:25 * 3:20: Ep 6:1 * 3:21: Ep 6:4 * 3:22: Ep 6:5-8 * 3:25: Lom 2:11 * 4:1: Ep 6:9 * 4:2: Ep 6:18; Plp 4:6 * 4:3: Lom 15:30; Ep 6:19 * 4:5: Ep 5:15-16 * 4:6: Ep 4:29; 1Pi 3:15 * 4:7: Ep 6:21 * 4:8: Ep 6:22 * 4:9: Plm 10-12 * 4:10: Ap 12:12; 13:13; 15:37-39; 2Ti 4:11

haviņ ya. Israēl miņ bēņ anōņ êmō haviņ ya ami. Mi, thêlō lô êntêk iyom.

¹² *Eaplas, ma mōlōda te, hêv anēņ lamavi hadēņ mōlō. Yani ma Yisu Kilisi anēņ anyō ku ba hathak havalon mōlō loņ lōklokwaņ hathak mek ek mōlō numiņ êtôm nê talaņ ek noyala Wapōmbēņ anēņ lahaviņ katō.

¹³ Yahanāņ avanōņ biņ nena yani hathak hadum ku bēņ hathak mōlō lōk avōmalō Laodisia lo Hielapolis.

¹⁴ *Alalōaniņ aiyaņ anōņ dokta Luk lōk Dimas êv iniņ leņiņmavi hadēņ mōlō haviņ.

¹⁵ Nônēm yenaņ yaleņmavi êndēņ aiyaņ thêlō anēņ Laodisia lōk Nimpa ma nê êvhaviņ takatu ba êv yeņ êmō anēņ unyak.

¹⁶ Mōlō te hasam kapya êntêk hadēņ mōlō yōv, ma nônēm ni êndēņ avōmalō êvhaviņ anēņ Laodisia ek nesam imbiņ. Ma kapya atu ba yahato ek Laodisia, thêlō nindum aēņ iyom ek mōlō nosam. ¹⁷ *Ma nonaņ êndēņ Alkipus nena, “Ku atu ba Wapōmbēņ hêv hadēņ o, ma undum ku êņ dedaņ mavi.”

¹⁸ *Ya Pol, hathak yada yabaheņ ma yahato yaleņmavi êntêk hadēņ mōlō.* Yahamō koladōņ ba intu lemimimbi ya. Wapōmbēņ anēņ wapôm êmō imbiņ mōlō.

---

* **4:12:** Kol 1:7; Plm 23   * **4:14:** Plm 24   * **4:17:** Plm 2   * **4:18:** 1Ko 16:21   * **4:18:** Anyō yaņ hêv Pol sa ba hatō anēņ abō halōk kapya. Ma Pol da hatō anēņ lamavi iyom hathak yanida baņ. Nōņgō Lom 16:22.

Kapya môḥ atu ba Pol hato hi Tesalonaika Abô môḥ

Tesalonaika ma malak bêḥ hamô ḡwêk danḡ. Avômalô loḡ êḡ ma hatôm 200,000. Plovins Masedonia iniḡ gavman êmô Tesalonaika ba eyabiḡ plovins.

Pol bôk hawa Abô Mavi ba hi Tesalonaika, ma doḡtom ḡê Israeḡ doho leḡḡmaniḡ. Ba intu hasôv ba hi Belia vêm ma hi Atens vêm ma hi Kolin (Ap 17-18). Yani hayô loḡ êḡ ma hato kapya êntêk hadêḡ avômalô Tesalonaika. Yani bôk hamô haviḡ avômalô Tesalonaika sawa bidonḡ ma hatak i ketheḡ ba hi ba intu hato ek embatho iniḡ êvhaviḡ loḡ ek nimiḡ lôklokwanḡ esak malaiḡ. Ma hato abô hathak Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ takatu ba nêḡmô lo nembêḡ esak lôk malêla takatu ba tem êpôm ḡê êvhaviḡ takatu ba bôk ema hadêḡ waklavôḡ atu ba Yisu miḡ halêm pik ami denaḡ.

Êntêk ma Pol anêḡ kapya môḥ atu ba hato hi ek thêlô hadêḡ 51 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ *Ya Pol ma Silas lo Timoti ato kapya êntêk hadêḡ môlô avômalô ôêvhaviḡ takatu ba ôḡmô haviḡ Kamik Wapômbêḡ lo Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ Tesalonaika.

Wapôm lôk labali êḡmô imbiḡ môlô.

Pol lamavi hathak avômalô Tesalonaika iniḡ êvhaviḡ

² Wak nômbêḡ intu sapêḡ ma yêlô aêv leḡḡmavi hadêḡ Wapômbêḡ hathak môlô sapêḡ ba atêḡ mek ek môlô ma miḡ atak ami. ³ *Yêlô amô alalôaniḡ Kamik Wapômbêḡ thohavloma ba leḡḡhabi môlônim ôêvhaviḡ anêḡ ku lôk lemimhaviḡ avômalô ba ôêv i sa lôk ôêv malemim ek alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi

* **1:1:** Ap 17:1-9

* **1:3:** 1Ko 13:13; Kol 1:4-6

* **1:5:** 1Ko 2:4-5

* **1:6:** Ap 17:5-9

* **2:2:** Ap

16:19-24; 17:1-9

anêḡ waklavôḡ endelêm ba umiḡ lôklokwanḡ.

⁴ Aiyaḡ thêlô, Wapômbêḡ lahaviḡ môlô ba yêlô ayala nena bôk halam môlô yôv ek numbitak yani anêḡ ⁵ *ek malê nena môḡ anôḡ ma yêlô aêv Abô Mavi hadêḡ môlô ma miḡ halêm hatôm abô oyaḡ ami. Mi, halêm haviḡ lôkliḡyak lôk Lovak Matheḡ ma kapôlôḡḡniḡ anôḡ. Ma môlô oyala kobom takatu ba yêlô bôk adum amô môlô malêvôḡ ek hêv môlô sa.

⁶ *Wak êḡ ma môlô ôpôm malaiḡ lomaloma, ma doḡtom owa abô takatu thô lôk kapôlômim mavi atu ba halêm anêḡ Lovak Matheḡ. Udum aêḡ ba intu osopa yêlô lôk Anyô Bêḡ veḡḡḡwam. ⁷ Êḡ ma hatôm môlô uik loḡôndê mavi thô hadêḡ avômalô êvhaviḡ sapêḡ anêḡ plovins Masedonia lo Akaia. ⁸ Ma anêḡ môlô ma Anyô Bêḡ anêḡ abô hi yaiaḡ ba halaiḡ hatôm lavuak hêk Masedonia lo Akaia. Ma doḡtom miḡ hamô loḡ êḡ iyom ami. Mi, avômalô pik sapêḡ elaiḡ abô hathak môlônim ôêvhaviḡ Wapômbêḡ. Aêḡ ba yêlô a loḡ buyaḡ ma thêlô bôk elaiḡ yôv. ⁹ Ma enaḡ nena môlô owa yêlô thô mavi anôḡ ba otak unim ḡḡk ma ole am liliḡ ek udum Wapômbêḡ avanôḡ atu ba hamô lôkmala anêḡ ku. ¹⁰ Lôk oyabiḡ anêḡ Nakaduḡ atu ba bôk hik liḡ hêk ḡama. Yisu tem êlêm anêḡ leḡ ek nêḡm alalô vê êḡḡk waklavôḡ lamaniaḡ atu ba tem imbitak embêḡ yam.

2

Pol anêḡ ku takatu ba bôk hadum hêk Tesalonaika

¹ Aiyaḡ thêlô, môlô oyala nena yêlô bôk ayô amô haviḡ môlô ma miḡ aêv yak ami. Mi, ku êḡ hik anôḡ. ² *Ma môlô oyala nena yêlô bôk awa vovaḡ lôk mama hêk Pilipai. Vêm ma yêlô atak Pilipai ba a môlônim loḡ ma Wapômbêḡ havatho yêlô loḡ ba hêv yêlô sa ek miḡ nakô esak ḡê lôklokwanḡ takatu ba imiḡ yêlô loḡ siḡ ami. Aêḡ

ba intu anañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ mólô. ³ Abô takatu ba yêlô asonj mólô lokwanj miñ halêm anêñ auk lokbanj lôk auk lôñgôlôñ ma adum ek nasau mólô ami. ⁴ *Mi anôñ, Wapômbêñ bôk hayê yêlô nena hatôm ba intu hatak ku nananj anêñ Abô Mavi bêñ halôk yêlô bahenj. Aêñ ba yêlô miñ anañ abô ek indum avômalô leñjñmavi ami. Mi, yêlô adum ek indum Wapômbêñ atu ba hatitiñ yêlô kapô mavi. ⁵ Mólô oyala nena yêlô miñ anañ abô ek nadôk mólô lemim mena nasau mólô ek naja mólônim nômlate ami. Mi anôñ, Wapômbêñ da hamô ba hayê yêlô. ⁶ Ba intu miñ adum ek mólô mena avômalô la nebam yêlô ami.

⁷ Yêlô ma Kilisi anêñ aposel ba intu hatôm natenj mólô ek nôñem yêlô sa. Ma donjom dô, yêlô bôk amô labali mavi haviñ mólô hatôm avi te hayabinj anêñ nali. ⁸ Sêbôk ma yêlô leñjñhaviñ mólô bêñ anôñ ba intu yêlô leñjñmavi ba aêv Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ mólô lôk yêlô aêv yêlôda haviñ ek malê nena yêlô leñjñhaviñ mólô bêñ anôñ. ⁹ *Aiyañ thêlô, lemimimbi ku takatu ba yêlô bôk adum amô haviñ mólô. Yêlô amô ek anañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi, ma donjom wak lo bôlôvôn ma adum ku bêñ haviñ ek napôm nôm nanjanj ek nêñ leñvñkupik sa. Yêlô adum aêñ ek miñ nanêm malainj te êndênj mólô ami. ¹⁰ Mólô lôk Wapômbêñ oyala nena yêlô bôk adum kobom mathenj lôk thêthôn ma kambom mi hêk avômalô malenij hadênj mólô avômalô takatu ba ôêvhaviñ. ¹¹ *Ma mólô oyala nena yêlô bôk adum hadênj mólô tomtom hatôm lambô hayabinj nali. ¹² Ba asonj mólô lokwanj lôk athô mólô ba aya ma aêv auk mavi ek nômô êtôm Wapômbêñ anêñ lahaviñ. Yani ma ôpatu ba halam mólô ek nômô anêñ loñ lôklinyak lôk lôkmanjñ kapô.

¹³ *Ma yêlô athak anañ leñjñmavi hadênj Wapômbêñ hatôm wak nômbênj intu hathak yêlô bôk anañ Wapômbêñ anêñ abô hadênj mólô ba olanô ba ôêvhaviñ nena abô êñ ma Wapômbêñ da anêñ abô, ma miñ nosonj nena anyô late anêñ abô ami. Mi, abô êñ ma halêm anêñ Wapômbêñ ba hadum ku hamô mólô nê ôêvhaviñ kapôlômim. ¹⁴ *Aiyañ thêlô, mólô bôk owa vovanj hatôm Wapômbêñ anêñ avômalô anêñ Israël takatu ba êvhaviñ Yisu Kilisi. Mólô da unim avômalô bôk êv vovanj hadênj mólô hatôm avômalô Israël bôk êv hadênj iniñ avômalô takatu ba êvhaviñ Yisu. ¹⁵ *Avômalô Israël êñ bôk ik Anyô Bêñ Yisu lôk plopet pôpônô ma êv yêlô vê haviñ. Wapômbêñ miñ lamavi hathak thêlô ami, ma thêlô ethak êpôlik ek avômalô pik sapênj ¹⁶ ba idum ek niniñ yêlô loñ siñ ek miñ nananj Wapômbêñ anêñ abô êndênj nê loñ buyanj ek Wapômbêñ nêñ thêlô bulubij ami. Ba intu thêlônij kambom hathak halumbak ba Wapômbêñ anêñ lamanij lêk hayô hamô i yôv.

Pol lahiki ek ênjê avômalô Tesalonaika

¹⁷ Aiyañ thêlô, bôk êv yêlô vê hêk mólô vauna ba abitak hatôm avômalô balonj, ma donjom yêlô kapôlônij hamô haviñ mólô denanj. Ba intu yêlô leñjñhiki bêñ anôñ ek nagê mólô, lôk adum lôklokwanj ek nasôk esak loñbô. ¹⁸ Yêlôaniñ auk lôklokwanj ek nasôk nagê mólô ma ya Pol yahadum lôbôlônj ek yasôk, ma donjom Sadañ hamiñ yêlô loñ siñ. ¹⁹ *Malê te intu tem indum yêlô malenij mavi lôk leñjñmavi lôk êtôm kulunj kêkêlô atu ba nêñ athênj bêñ êndênj yêlô ênjêk Anyô Bêñ Yisu thohavloma êndênj waklavônj endelêm? Mólô iyom! ²⁰ Avanônj, mólô ma yêlôaniñ lôkmanjñ lôk leñjñmavi anôñ.

* **2:4:** Gal 1:10   * **2:9:** Ap 20:34   * **2:11:** Ap 20:31   * **2:13:** 2Te 2:13   * **2:14:** Ap 17:5
* **2:15:** Ap 9:23,29; 13:45,50; 14:2,5,19   * **2:19:** Plp 2:15-16; 4:1; 2Te 1:4

3

Pol hêv Timoti hi Tesalonaika

¹*Bôk yêlô leñiñ malaiñ hathak môlô ba miñ hatôm nayabiñ sawa daim ami. Ba intu yêlô leñiñ habi nena yai iyom namô Atens ²*ma nanêm Timoti êsôk. Yani ma yêlôaniñ aiyañ ba yêlô lôkthô ma Wapômbêñ anêñ nê ku haviñ i ek anañ Kilisi anêñ Abô Mavi bêt. Yêlô êv yani ek embatho môlô loñ lôk êsô môlô liñ esak unim ôêvhaviñ ³*ek malaiñ loma-loma miñ imbuliñ môlô ami. Môlô bôk oyala yôv nena Wapômbêñ bôk hatak malaiñ takêñ ek êpôm alalô takatu ba aêvhaviñ. ⁴Sêbôk atu ba yêlô amô haviñ môlô ma anañ lôbôlôñ nena tem alalô naja malaiñ loma-loma. Ma môlô oyala nena nôm takêñ lêk habitak yôv. ⁵Ba intu miñ hatôm yêlô namô sawa daim ami ba yahêv Timoti hathôk ek ênjê môlônim ôêvhaviñ. Yakô ek anyô halôk avômalô leñiñ atu* esau môlô ba yêlôaniñ ku takatu ba adum hathak môlô tem imbitak êtôm nôm oyañ.

Timoti hêv Pol thêvô hathak Tesalonaika iniñ êvhaviñ

⁶*Ma lêk Timoti hatak môlô ba halêm hathak loñbô ma hawa abô mavi hathak môlônim ôêvhaviñ lôk lemimhaviñ. Yani hanañ nena môlô othak lemimhabi yêlô lôk lemim-mavi. Ma lemimhaviñ lôklokwañ ek ôngô yêlô ma yêlô aêñ iyom. ⁷*Ba intu aiyañ thêlô, môlônim ôêvhaviñ hêv yêlô thêvô hathak malaiñ lôk vovañ lomaloma takatu ba hapôm yêlô. ⁸Êñ ma yêlô ayala nena môlô umiñ lôklokwañ hathak Wapômbêñ ba intu hadum yêlô amô lôkmala hathak loñbô. ⁹Ma yêlô abô i ba leñiñmavi anêñ dôêñ hathak môlô hêk Wapômbêñ ma ba intu miñ hatôm nabam leñiñmavi êñ katô êndêñ Wapômbêñ ami. ¹⁰Wak lo bôlôvôñ ma yêlô atêñ mek lôklokwañ ek nasôk

nagê môlô lôk nanêm môlô sa esak nôm takatu ba mi denañ ek unim ôêvhaviñ injik lôkanôñ.

Pol hateñ mek hathak avômalô Tesalonaika

¹¹*Alalôaniñ Kamik Wapômbêñ da lôk alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu tem nepe-sañ loñôndê thêthôñ te ek yêlô nasôk nagê môlô. ¹²Ma Anyô Bêñ indum ek môlô lemimimbiñ avômalô êvhaviñ lôk avômalô sapêñ bêt anôñ êtôm yêlô adum hadêñ môlô. ¹³Ma yani embatho môlô kapôlômim loñ ek môlô nômô mathen ma kambom mi ênjêk alalôaniñ Kamik Wapômbêñ ma êndêñ wak atu ba alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu endelêm imbiñ anêñ nê mathen.

4

Nasopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ

¹Yôv, aiyañ thêlô, yêlô bôk adôñ môlô hathak Wapômbêñ anêñ loñôndê nômô lo nombeñ ek nundum yani lamavi ma lêk osopa yôv. Ma yêlô asoñ môlô lokwañ hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ athêñ nena nosopa loñôndê êñ mathalalen. ²Môlô oyala abô takatu ba yêlô bôk aêv hadêñ môlô hathak Anyô Bêñ Yisu anêñ lôklokwañ yôv.

³*Êntêk ma Wapômbêñ anêñ lahaviñ nena môlô numbitak mathen ba notak sek waliliñ. ⁴*Yani lahaviñ môlô tomtom noyabiñ unim kupik êtôm Wapômbêñ anêñ ek avômalô lôkthô nebam. ⁵Miñ thethañak êmbôv o inañ nê daluk ami. Thêlô miñ eyala Wapômbêñ ami. ⁶Ma miñ môlô nosau môlôviyañ ba nundum sek esak vêñi ami. Yêlô bôk anañ lôklokwañ hadêñ môlô yôv nena Wapômbêñ tem nêm vovañ viyañ esak nôm takêñ lôkthô. ⁷*Wapômbêñ miñ halam alalô ek namô lelaik ami. Mi, halam alalô ek namô mathen. ⁸*Aêñ ba ôpatu ba hadô abô êntêk ma hadô Wapômbêñ atu ba hêv anêñ Lovak Mathen hadêñ

* **3:1:** Ap 17:15 * **3:2:** Ap 16:1-3 * **3:3:** 2Ti 3:12 * **3:5:** Anyô êñ ma Sadañ. * **3:6:** Ap 18:5
 * **3:7:** 2Te 1:4 * **3:11:** 2Te 2:16-17 * **4:3:** 1Te 5:23; 1Pi 1:16 * **4:4:** 1Ko 6:13 * **4:7:** Hib
 12:14; 1Pi 1:15-16 * **4:8:** Luk 10:16; 2Ko 1:22

môlô. Ma miñ hadô anyô iyom iniñ abô ami.

Alalô leñijimbiñ avômalô

⁹ *Wapômbêñ bôk hadôñ môlô yôv hathak kobom leñijimbiñ môlôviyañ ba intu yêlô miñ hatôm nato abô esak kobom êñ ami. ¹⁰ Môlô bôk udum aêñ hadêñ môlôviyañ takatu ba êmô malak nenanena anêñ plovins Masedonia kapô. Ma donjom aiyañ thêlô, yêlô asonñ môlô lokwañ ek nundum aêñ mathalalen. ¹¹ *Ma nundum ek nômô labalina lôk noyabiñ amda unim ku. Ma nundum ku ek nônêm am sa êtôm atu ba yêlô bôk anañ hadêñ môlô yôv. ¹² Nundum aêñ ek miñ nônêm malaiñ êndêñ anyô yañ ek eyabiñ môlô ami, lôk nê takatu ba miñ êvhaviñ ami tem nêgê môlônim kobom nena mavi anôñ.

Waklavôñ Yisu endelêm

¹³ Aiyañ thêlô, yêlô leñijhaviñ môlô noyala katô esak maléla takatu ba tem êpôm nê êvhaviñ takatu ba bôk ema yôv. Yakô môlô kapôlômim malaiñ êtôm nê daluk takatu ba miñ êv maleñiñ ek nimbiyô esak loñbô ami. ¹⁴ *Alalô êvhaviñ nena Yisu hama ba haviyô hathak loñbô. Ba intu alalô aêvhaviñ nena nê êvhaviñ Yisu takatu ba bôk ema yôv ma tem Wapômbêñ injik i liñ êtôm hik Yisu liñ ba nimbiyô esak loñbô ba nêlêm imbiñ Yisu. ¹⁵ *Êntêk ma Anyô Bêñ Yisu da anêñ abô takatu ba lêk yêlô anañ. Alalô takatu ba amô lôkmala denañ ma Anyô Bêñ anêñ waklavôñ endelêm hayô ma tem miñ ana namôñ ek avômalô takatu ba bôk ema yôv ami. ¹⁶ Mi, Anyô Bêñ da tem êndôk anêñ leñ lôk kaêk ma añela bêñ atu tem endam ma Wapômbêñ anêñ lavuak tem niyuv. Êñ ma nê ñama takatu ba bôk êvhaviñ Kilisi tem nimbiyô môñ. ¹⁷ Êñ ma Wapômbêñ tem isup alalô takatu ba amô lôkmala denañ lôk nê ñama takatu ba êvhaviñ ek napôm Anyô Bêñ

êndôk buliv. Ma tem namô imbiñ yani wak nômbêñ intu sapêñ. ¹⁸ Aêñ ba nônêm am da thêvô esak abô êntêk.

5

Nôpôpêk am ek Anyô Bêñ anêñ endelêm

¹ Aiyañ thêlô, yêlô miñ hatôm nato abô êndêñ môlô esak wak lo ayôñ alê intu ba Anyô Bêñ tem endelêm esak loñbô ami. ² *Mi. Môlô bôk oyala yôv nena Anyô Bêñ anêñ waklavôñ ma tem êlêm êtôm anyô vani halêm hadêñ bôlôvôñ. ³ *Avômalô tem nenañ nena, “Alalô lêk amô mavi ma malaiñ mi.” Êñ ma ketheñ oyañ ma malaiñ bêñ tem imbuliñ thêlô êtôm vovañ hapôm avi lôk lasabeñ ek embathu. Ba tem miñ nêsôv ami.

⁴ Ma donjom, aiyañ thêlô, môlô miñ ômô momañiniñ ek waklavôñ êñ indum môlô noboloba êtôm anyô vani te ami. ⁵ *Mi, alalô sapêñ ma wak lo deda iniñ avômena ma miñ bôlôvôñ lo momañiniñ iniñ ami. ⁶ Ba intu napuki loñ ba namô lêlê ma miñ nanjêk êtôm avômalô vi ami. ⁷ Ma vi atu ba êk sôm, ma êk hadêñ bôlôvôñ. Ma vi atu ba inum waiñ ba elo molo, ma elo molo hadêñ bôlôvôñ. ⁸ *Ma donjom alalô ma wak anêñ ba intu napuki loñ. Ma alalôaniñ aêvhaviñ lôk leñijhaviñ tem êtôm moko biñdaluk. Ma nanêm maleñ ek waklavôñ Wapômbêñ nêm alalô bulubiñ tem êtôm akôk kuluj vovak.

⁹ Wapômbêñ hatak alalô ek nêm alalô bulubiñ esak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi ma miñ hatak alalô ek naja anêñ lamaniñ ami. Mi. ¹⁰ *Yani hama ek alalô ba intu alalô amô lôkmala mena ama ma hatôm amô lôkmala haviñ yani. ¹¹ Aêñ ba nônêm amda thêvô lôk nobatho am loñ êtôm intu othak udum.

Ñê êvhaviñ iniñ loñôndê nesopa

¹² Aiyañ thêlô, yêlô anañ ek môlô nodovak nê takatu ba idum ku bêñ

* **4:9:** Jon 13:34 * **4:11:** Ep 4:28 * **4:14:** Lom 14:9; 1Ko 15:3-4,12 * **4:15:** 1Ko 15:51-52
 * **5:2:** Mat 24:42-43; 2Pi 3:10; ALK 3:3 * **5:3:** Mat 24:39; Luk 21:34-35 * **5:5:** Lom 13:12 * **5:8:**
 Ais 59:17; Ep 6:14,17 * **5:10:** Lom 14:8-9; 1Te 4:14

hathak mólô lôk eyabiñ mólô hathak Anyô Bêñ anêñ ku lôk ik auk mavi thô hadêñ mólô ek notak kobom kambom. ¹³ Ma lemimimbiñ i ba nônêm athêñ bêñ êndêñ ñê takêñ esak iniñ ku. Ma nômô yôhók mavi imbiñ am.

¹⁴ *Aêñ ba aiyañ thêlô, yêlô ason mólô lokwañ ek nonañ lôklokwañ êndêñ ñê ku mi ek nindum ku lôk nônêm ñê takatu ba êkô thêvô ma nônêm ñê vau hathak êvhaviñ sa. Ma nômô maliñyaô imbiñ avômalô sapêñ.

¹⁵ *Noyabiñ am ek wak nômbêñ intu ma nundum mavi imbiñ am lôk avômalô sapêñ. Ma mólô te miñ injik anyô yañ anêñ kambom liliñ ami. Mi.

¹⁶ *Wak nômbêñ intu sapêñ ma lemimmavi. ¹⁷ Lôk noteñ mek ma miñ notak ami. ¹⁸ *Ma nônêm lemimmavi êndêñ Wapômbêñ esak malêla takatu ba habitak. Wapômbêñ anêñ lahaviñ nena mólô takatu ba ômô haviñ Yisu Kilisi nundum aêñ.

¹⁹ *Ma miñ numiñ Lovak Mathen anêñ ku loñ siñ ami. ²⁰ Lôk miñ nôndô abô plopet takatu ba Lovak Mathen hêv hadêñ mólô ami. ²¹ *Noyawé nômkama sapêñ ma nobalon ñôm takatu ba mavi loñ. ²² Ma nobasiñ am ek kambom lomalom sapêñ.

²³ *Wapômbêñ da ma yôhók anêñ ôdôñ ba tem indum mólô numbitak mathen anôñ lôk eyabiñ unim dahôlômim lôk auk ma kupik dedaun mavi ek kambom mi êndêñ waklavôñ atu ba alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi endelêm. ²⁴ Ôpatu ba halam mólô hathak hasopa anêñ abô ba tem indum aêñ ek abô takêñ injik anôñ.

²⁵ *Aiyañ thêlô, noteñ mek ek yêlô. ²⁶ Ma nokam mólôviyañ esak kobom yôhók mathen. ²⁷ Yahanañ lôklokwañ hathak Anyô Bêñ anêñ athêñ nena nosam kapya êntêk êndêñ mólôviyañ lôkthô.

²⁸ Alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anêñ wapôm êmô imbiñ mólô sapêñ.

* **5:14:** 2Te 3:6,11 * **5:15:** Lom 12:17; 1Pi 3:9 * **5:16:** Plp 4:4 * **5:18:** Ep 5:20 * **5:19:** Ep 4:30 * **5:21:** 1Jon 4:1 * **5:23:** 2Te 3:13 * **5:25:** Kol 4:3; 2Te 3:1

Kapya yanj atu ba Pol hato hi Tesalonaika Abô môn

Hatôm ayôn bahenji ba lahavute la atu ba Pol hamô Kolin ma hato kapya yanj havenj yam ênték hadên avômalô Tesalonaika. Pol hato ek embatho iniñ êvhavinj loñ ma hanan abô doho havinj ek epesanj iniñ auk esak waklavônj atu ba tem Yisu endelêm.

Hato hadên 51 mena 52 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol ma Silas lo Timoti, yêlô ato kapya ênték hadênj mólô avômalô ôêvhavinj takatu ba ômô havinj alalôaniñ Kamik Wapômbênj lo Anyô Bêñ Yisu Kilisi anênj Tesalonaika.

² *Kamik Wapômbênj lo Anyô Bêñ Yisu Kilisi iniñ wapôm lôk labali êmô imbinj mólô.

Avômalô Tesalonaika miñ êv yak hathak malainj ami

³ Aiyanj thêlô, yêlô athak aêv leñinj mavi hadênj Wapômbênj hathak mólô hatôm wak nômbênj intu sapênj. Êñ ma mavi ek malê nena mólônim ôêvhavinj halumbak hi ba hi ma mólô tomtom unim lemimhavinj mólôviyanj habitak bênj. ⁴ *Ba intu yêlô abam mólô hadênj avômalô êvhavinj anênj luvuluvu. Ba ananj nena avômalô ibulinj mólô ba owa malainj lomaloma, ma donjom ôêvhavinj Yisu ba uminj lôklokwanj denanj.

Wapômbênj tem indum abô

⁵ Nôm takênj hik thô nena Wapômbênj anênj hadum abô ma thêthônj iyom ba tem enanj nena mólô hatôm nômô yani anênj loñ lôklinjak kapô atu ba lêk owa malainj hathak. ⁶ *Avanônj, Wapômbênj tem indum abô thêthônj ba nêm malainj êndênj nê takatu ba êv malainj hadênj mólô.

⁷ *Ma nêm lovak êndênj mólô takatu ba owa malainj lôk yêlô imbinj êndênj waklavônj atu ba Anyô Bêñ Yisu lôk anênj anjela lôklokwanj netak leñ ba nêlêm yainj lôk atum dahalanj. ⁸ *Ma nêm vovanj viyanj êndênj nê takatu ba êthônj Wapômbênj lôk nê takatu ba miñ esopa alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu anênj Abô Mavi ami. ⁹ *Vovanj bênj tem imbulinj nê takênj êtôm wak nômbênj intu sapênj ba tem nê mômô daimbô ênjêk Anyô Bêñ ma lôk anênj lôklokwanj lôkmanjinj. ¹⁰ *Nôm takênj tem imbitak êndênj waklavônj yani endelêm ek anênj avômalô mathen takatu ba êvhavinj nêmbô anênj athênj lôk nebam yani. Ma mólô aênj iyom ek malê nena mólô ôêvhavinj yêlôaniñ abô havinj.

Eteñ mek ek avômalô Tesalonaika

¹¹ *Ba intu yêlô atenj mek wak nômbênj intu ek mólô nena alalôaniñ Wapômbênj indum ek mólô nômô êtôm atu ba yani bôk halam mólô ek nômô aênj, lôk nêm lôklokwanj êndênj mólô ek nundum nôm mavi takatu ba lemimhavinj nundum lôk nundum ôêvhavinj anênj ku sapênj. ¹² Ma yahatenj mek takênj ek Anyô Bêñ Yisu enja athênj bênj esak mólô ma mólô noja athênj bênj esak yani esak alalôaniñ Wapômbênj lôk Anyô Bêñ Yisu Kilisi iniñ wapôm.

2

Anyô lêndônj kôtônj atu tem êyô

¹ Aiyanj thêlô, yêlôaniñ abô te hêk ek nananj êndênj mólô esak alalôaniñ Anyô Bêñ Yisu Kilisi anênj endelêm ba isup alalô esak donjom ek napôm yani. ² Anyô late hasau nena Anyô Bêñ anênj waklavônj lêk halêm yôv, êñ ma miñ nosonj kakapuk ba unim auk endowalinj kethenj ami. Anyô late hananj nena Lovak Mathenj hêv abô êñ mena yêlô ato abô êñ halôk kapya ma miñ nô nê mimbiniñ thêlô ami.

* **1:2:** Lom 1:7   * **1:4:** 2Ko 7:4; 1Te 2:19   * **1:6:** Lom 12:19   * **1:7:** 1Te 3:13   * **1:8:** Ais 66:15
* **1:9:** Ais 2:10   * **1:10:** Kol 3:4   * **1:11:** Kol 1:9; 1Te 1:2-3   * **2:3:** 1Ti 4:1; 1Jon 2:18; 4:3

³ *Lôk miñ notak thêlô ek nesau môlô ami. Mi, waklavônêj êj tem imbitak embeñ yam ek waklavônêj êvôliñ dômiñ hadêj Wapômbêj lôk anyô lêndônêj kôtônêj anêj waklavônêj êlêm yaiñ. Yani ma anyô pik atu ba tem Wapômbêj imbuliñ. ⁴ *Yani tem nêma ida liñ ba êpôlik ek Wapômbêj lôk nômkama sapêj takatu ba avômalô elam nena matheñ. Ma tem ni êyô êmô Wapômbêj anêj unyak matheñ kapô ba enañ nena yanida ma Wapômbêj.

⁵ Bôk yahamô haviñ môlô ma yahanañ nôma takêj yôv. Lemim hêv siñ e? ⁶ Ma lêk oyala nôma atu ba havalon yaiñ loñ ba hayabiñ waklavônêj atu ba Wapômbêj hatak ek ende yaiñ. ⁷ Kobom leñondônêj kôtônêj lêk hadum anêj ku menañna hamô kapô. Tem indum aêj ende ba Wapômbêj nêma anyô atu ba hamiñ loñ siñ vê am. ⁸ *Êj ma anyô lêndônêj kôtônêj êj tem ende yaiñ. Vêma ma tem Anyô Bêj Yisu endelêma ma anêj abôlêk auk tem injik ôpêj vônô lôk anêj deda lôkmañgiñ injik ôpêj anêj lôklokwañ pesa. ⁹ *Anyô lêndônêj kôtônêj êj tem êlêm lôk lôklokwañ bêj ek indum Sadañ anêj ku lôk lavônêj ma nômbithi oyañ lomaloma. ¹⁰ Tem indum kambom lomaloma ek esau avômalô takatu ba even loñondê ñama ek malê nena thêlô miñ êvhaviñ abô avanônêj takatu ba hatôm nêma i bulubiñ ami. ¹¹ Ba intu Wapômbêj tem nêma auk lokbañ lôkliñyak ek esau thêlô ek nênemimbiñ abôyañ takatu. ¹² Aêj ba avômalô takatu ba miñ êvhaviñ abô avanônêj ami ma leñimavi hathak iniñ kambom ma Wapômbêj tem enañ iniñ kambom bêj.

Numiñ lôklokwañ

¹³ *Aiyañ thêlô takatu ba Anyô Bêj lahaviñ, yêlô athak aêv leñimavi wak nômbêj intu hadêj Wapômbêj hathak môlô. Êj ma mavi ek malê nena môñ anôn ma yani hatak môlô

ek nêma môlô bulubiñ. Ma hêv môlô bulubiñ hathak môlônima ôêvhaviñ abô avanônêj lôk Lovak Matheñ anêj ku takatu ba hadum ek môlô numbitak matheñ. ¹⁴ Yani halam môlô hathak Abô Mavi atu ba yêlô anañ ek alalôaniñ Anyô Bêj Yisu anêj lôkmañgiñ imbi êyô môlô vov.

¹⁵ Ba intu aiyañ thêlô, numiñ lôklokwañ ba nobalon abô avanônêj takatu ba yêlô ato lo anañ hadêj môlô loñ.

Pol anêj mek

¹⁶⁻¹⁷ Alalôaniñ Anyô Bêj Yisu da lo Kamik Wapômbêj nênem môlô thêvô ma nembatho môlô loñ esak nômkama mavi nômbêj atu ba môlô udum lo onañ. Wapômbêj lahaviñ alalô ba hathak anêj wapôm ma hêv alalô thêvô atu ba tem miñ nêma yak ami lôk havak abô hathak nôma mavi takatu ba nanêma maleñ esak.

3

Noten mek êndêj Wapômbêj ek nêma yêlô sa

¹ Ma aiyañ thêlô, noten mek ek Wapômbêj nêma yêlô sa ek Anyô Bêj anêj abô ni pik sapêj ketheñ ek enja athêj bêj êtôm atu ba bôk udum. ² Ma noten mek ek Wapômbêj nêma yêlô vê ênjêk ñê sek lôk ñê kambom ek malê nena avômalô vi miñ êvhaviñ ami denañ.

³ Ma donjom Anyô Bêj hasopa anêj abô iyom ba tem embatho môlô loñ ma eyabiñ môlô ek ñgok kambom atu. ⁴ *Hathak Anyô Bêj anêj lôklokwañ ma yêlô ayala avanônêj nena abô takatu ba anañ, ma môlô lêk udum ba tem nundum ni thêthô. ⁵ Anyô Bêj injik môlônima kapôlômim liñ ek noyala Wapômbêj anêj kobom lahaviñ lôk Kilisi anêj kobom hamiñ lôklokwañ hathak malaiñ lomaloma.

Avômalô lôkthô nindum iniñ ku

⁶ *Aiyañ thêlô, yêlô anañ lôklokwañ hadêj môlô hathak alalôaniñ Anyô

* **2:4:** Ese 28:2; Dan 11:36 * **2:8:** Ais 11:4; ALK 19:15 * **2:9:** ALK 13:11-13 * **2:13:** Ep 1:4; 2Te 1:3 * **3:4:** 2Ko 7:16; Gal 5:10 * **3:6:** Lom 16:17

Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ athêḡ nena nôḡmô daim ek môlôviyaḡ takatu ba êḡmô ku mi ba miḡ esopa abô takatu ba yêlô êv hadêḡ môlô ami. ⁷*Môlô oyala nena mavi ek nosopa yêlô veḡḡḡwam. Ma sêbôk atu ba yêlô amô haviḡ môlô, ma miḡ amô ku mi ami. ⁸*Mi, yêlô adum ku lôklokwaḡ bôlôvôḡ ba wak ek miḡ nanêḡ malaiḡ êḡḡḡ môlô ek noyabiḡ yêlô ami. Lôk yêlô miḡ aḡ anyôla anêḡ nôḡm oyaḡ ami. ⁹*Yêlô hatôm nanaḡ ek môlô nôḡnêḡ yêlô sa esak nôḡm. Ma doḡtom yêlô miḡ bôk adum aêḡ ami ek aḡḡik loḡḡndê thô êḡḡḡ môlô. ¹⁰Sêbôk ba yêlô amô haviḡ môlô ma aêv abô êḡḡêk hadêḡ môlô nena, “Anyô te miḡ hadum ku ami ma miḡ enjaḡ nôḡm ami.” ¹¹*Ma doḡtom yêlô alaḡḡ nena môlô vi ôêk vau ma ku mi ma olom oveḡ lounyak ba ôêv vemimbôlêk yakyak hathak avômalô vi. ¹²*Ma hathak Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ athêḡ, yêlô anaḡ lôklokwaḡ hadêḡ avômalô anêḡ aêḡ ek nêḡmô malijaô ba nindum ida iniḡ ku ek nejaḡ nôḡm. ¹³*Ma aiyaḡ thêlô, miḡ môlô vau ek nundum nôḡm takatu ba mavi ami.

¹⁴Anyô late miḡ hasopa yêlôaniḡ abô takatu ba ato ami, êḡ ma ôḡḡô ôpêḡ katô. Ma nôḡmô daim ek yaḡi ek yaḡi mama esak kobom êḡ. ¹⁵*Ma doḡtom miḡ nôḡḡḡô yaḡi êḡḡm anyô atu ba hik vovak haviḡ o ami. Mi, onaḡ abô imbiḡ yaḡi êḡḡm mamuyaḡ ek nêḡm auk mavi êḡḡḡ yaḡi.

Abô anêḡ daḡ

¹⁶Anyô Bêḡ ma yôhôk anêḡ ôḡḡḡ ba tem nêḡm yôhôk êḡḡḡ môlô esak nôḡmkama sapêḡ êḡḡm wak nôḡmbêḡ intu. Anyô Bêḡ êḡmô imbiḡ môlô sapêḡ.

¹⁷Ya Pol yahathak yahato abô daḡ êḡḡêk iyom hathak yada yabahaḡ hêk kapya takatu ba yahanaḡ ba eto ek hik thô nena kapya takêḡ halêḡm anêḡ ya.

* **3:7:** Plp 3:17   * **3:8:** 1Te 2:9   * **3:9:** 1Ko 9:4; 1Te 1:6   * **3:11:** 1Ti 5:13   * **3:12:** 1Te 4:11
* **3:13:** Gal 6:9   * **3:15:** 1Te 5:14

¹⁸Alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ wapôm êḡmô imbiḡ môlô lôkthô.

Kapya môḥ atu ba Pol hato hadêḥ Timoti Abô môḥ

Pol hato kapya êntêk hadêḥ Timoti. Timoti ma anyô Listla te (Ap 16:1). Lambô ma anyô Glik te ma talêbô ma avi Israel. Pol lo Silas bôk i enaḥ Wapômbêḥ anêḥ Abô Mavi evenḥ ma ewa Timoti haviḥ (Ap 16:1-4). Vêḥ ma Pol hi hamô Epesus hatôm sondabêḥ lô ba hananḥ Wapômbêḥ anêḥ Abô Mavi ma Timoti hamô ba hadum ku êḥ haviḥ (Ap 19:1-22). Havenḥ yam ma Pol hatak Timoti ek eyabiḥ avômalô êvhaviḥ anêḥ Epesus ma hi plovins Masedonia. Ma Pol hayê nena tem êmô loḥ êḥ sawa daim ba intu hato kapya êntêk ek nêḥ Timoti sa. Hato hathak loḥondê eyabiḥ nê êvhaviḥ lôk kobom nêḥ yêḥ êndêḥ Wapômbêḥ lôk eyabiḥ i esak kêdôḥwaga abôyaḥ.

Hato hadêḥ 64 AD la.

¹ Ya Pol, Yisu Kilisi anêḥ aposel yahato kapya êntêk. Wapômbêḥ anyô hêv alalô bulubiḥ lôk Yisu Kilisi ôpatu ba alalô aêv maleḥḥ, thai enaḥ abô ba yahabitak Yisu Kilisi anêḥ aposel.

² *Hadêḥ o Timoti yenaḥ okna anôḥ atu ba hôêvhaviḥ.

Kamik Wapômbêḥ lôk Yisu Kilisi alalôaniḥ Anyô Bêḥ iniḥ wapôm lôk kapôlôḥniḥ ma labali êmô imbiḥ o.

Nanḡik abôyaḥ pesa

³ Sêbôk atu ba yaha plovins Masedonia ma yahasonḥ o lokwaḥ nena ômô Epesus ek onanḥ êndêḥ nê takatu ba êdôḥ avômalô hathak êvhaviḥ anêḥ ôdôḥ yaḥ nena netak iniḥ ku êḥ. ⁴ *Ma miḥ thêlô nimbi kukuthiḥ abôyaḥ bô lôk nekatuḥ limi bôbô takatu ba êthôḥ palinḥ ami. Nôm takêḥ hadum ba avômalô leḥḥhabui ma miḥ hêv thêlô sa ek nêḥnimbiḥ Wapômbêḥ anêḥ

auk ami. ⁵ Yahananḥ abô takêḥ ek alalôaniḥ kapôlôḥniḥ ênjêk mabuḥ lôk nasôḥ ba naya lôk nanêḥimbiḥ avanôḥ ek leḥḥimbiḥ avômalô vi. ⁶ Avômalô doho lêk etak auk takêḥ ba idum mayaliv hatôm abô anêḥ ôdôḥ mi. ⁷ Thêlô miḥ eyala abô takatu ba enaḥ hathak ami ba leḥḥhaviḥ nimbitak êtôm anyô êv auk hathak abô balabuḥ ba idum hatôm thêlôda nê lôkauk.

⁸ *Ma doḥtom alalô ayala nena anyôla miḥ halela abô balabuḥ ami, êḥ ma nôm mavi anôḥ. ⁹ Ma bôk ayala yôv nena balabuḥ ma miḥ eto ek nê thêthôḥ ami. Mi. Eto ek nê takatu ba miḥ esopa Wapômbêḥ anêḥ abô ami lôk nê leḥḥondôḥ kôḥtôḥ lôk nê miḥ êvhaviḥ ami lôk nê kambom lomaloma lôk nê miḥ mathenḥ ami lôk nê ibuliḥ Wapômbêḥ lôk nê ik lami lo taluvi vônô lôk nê ik anyô vônô. ¹⁰ Ma eto ek nê idum sek haviḥ anyô yaḥ yanavi lôk anyô da idum i ma avi da idum i, lôk nê ewa anyô vi vani hatôm iniḥ nê ku lôk nê enaḥ abôyaḥ êmô loḥ idum abô. Eto balabuḥ êḥ ek kambom takêḥ lôk nôm lada takatu ba miḥ esopa auk thêthôḥ ami. ¹¹ Auk thêthôḥ êḥ ma abô mavi atu ba hik Wapômbêḥ atu ba ida hamô mavi anêḥ lôkmanḡiḥ thô ma bôk hêv hadêḥ ya ek yayabiḥ.

Pol hêv lamavi hadêḥ Wapômbêḥ

¹² *Yisu Kilisi hêv lôklokwaḥ hadêḥ ya ba hayala yenaḥ ku mavi. Ba intu hêv ya ek yandum anêḥ ku. Aêḥ ba intu yahêv yalenḡmavi hadêḥ Yisu Kilisi alalôaniḥ Anyô Bêḥ. ¹³ *Sêbôk atu ba miḥ yahêvhaviḥ ami ba yahasonḥ nena yahadum mavi ba yahananḥ abôma hathak Wapômbêḥ lôk yahêv vovaḥ hadêḥ anêḥ avômalô ma ya anyô yalenḡḡaḥ. Ma doḥtom Wapômbêḥ hêv kapô ek ya. ¹⁴ Anyô Bêḥ ma anyô wapôm ba hanḡasô êvhaviḥ lôk leḥḥmavi atu ba yahapôm hêk Yisu Kilisi aleba anêḥ danḡ mi.

* 1:2: Ap 16:1-3; Tit 1:4 * 1:4: 1Ti 4:7; Tit 1:14 * 1:8: Lom 7:12,16 * 1:12: Ap 9:15; 1Ko 15:9-10; Gal 1:15-16 * 1:13: Ap 8:3; 9:1-5 * 1:15: Luk 19:10

15 *Êntêk ma abô avanôñ biñ ba avômalô sapêñ nêñemimbiñ. Yisu Kilisi halôk pik ba halêm ek nêñ avômalô kambom bulubiñ. Ma yada ma anyô ôvathek anôñ. 16 Ba intu Wapômbêñ hêv kapô ek ya anyô ôvathek kambom êñ ek yani injik Yisu Kilisi anêñ malinÿaô atu ba anêñ dan mi thô ek avômalô nêgê ba nêñemimbiñ ma neja lôkmala atu ba nêñ wak nômbêñ intu sapêñ. 17 Wapômbêñ ma kiñ hatôm wak nômbêñ intu sapêñ ba ida hamô lôkmala. Ma avômalô miñ hatôm nêgê ami. Yanida ma Wapômbêñ. Aêñ ba nanêm athêñ lôkmanÿin êndêñ Wapômbêñ wak nômbêñ intu sapêñ. Avanôñ.

Timoti injik vovak lôklokwan esak kobom kambom

18 Timoti yenañ okna, sêbôk ma plopet enañ abô hathak o. Yahavatho thêlôniñ abô loñ hathak ku takatu ba bôk yahêv hadêñ o yôv. Lemimbi abô takêñ ek nuñgwik vovak mavi atu. 19 Ombaloñ hôêvhaviñ loñ lôk ôsô o ba oya. Doho bôk êpôlik hathak auk êñ ba iniñ êvhaviñ hatôm yeñ hamô ôthôm lôk lovak bêñ ba hamô yeñ vose. 20 *Himeneus lo Aleksanda bôk idum aêñ ba yahêv i hadêñ Sadañ ek thai neja auk ek miñ thai nenañ abôma esak Wapômbêñ ami.

2

Nateñ mek ek nêñ avômalô vi sa

1 Aêñ ba nodanô! Môlô noten mek bêñ anôñ ba nonañ môlônim lemimhaviñ bêñ lôk nêñem lemim-mavi esak avômalô sapêñ. Ma nonañ injik Wapômbêñ liñ ek nêñ avômalô takatu ba leninmalain sa. Ma noten mek ek 2 kiñ lôk nêñ bêñbêñ takatu imbiñ ek alalô namô labali mavi lôk namô malinÿaô ek alalô nasopa Wapômbêñ ba namô yani vibin. 3 Mek takêntêk ma mavi ba tem indum alalôaniñ Wapômbêñ anyô hêv alalô bulubiñ lamavi. 4 Yani lahaviñ

avômalô lôkthô neyala abô avanôñ ek nêñ thêlô bulubiñ aêntêk nena 5 Wapômbêñ ma doñtom. Ma Yisu Kilisi iyom intu anyô yôhok ek embak avômalô loñ imbiñ Wapômbêñ. 6 *Ma Wapômbêñ bôk hatak anêñ waklavôñ te yôv ba intu hêv Yisu Kilisi êñ ek nêñ avômalô vuli lôk injik thô nena Wapômbêñ lahaviñ nêñ avômalô sapêñ bulubiñ. 7 *Yisu habi ban hayô hêk ya ek yandum ku aposel ek yanañ abô mavi êntêk bêñ. Ya anyô yahêv auk hathak êvhaviñ anôñ hadêñ nêñ daluk. Yahanañ avanôñ biñ. Ma miñ yahanañ abôyan ami.

8 Ba yalenhaviñ anyô sapêñ netak leninÿanÿa lôk abô êkôki lôk nimbitak matheñ ma nêñem bahenin liñ ba neten mek.

Avi iniñ kobom nindum

9 *Ma yalenhaviñ avi nijik kwêv mavi lôk nipuk sôp mavi lôk nepe-sañ i mavi êtôm atu ba miñ êbô ami. Ma miñ nibutin leninÿkadok detaim lôk nebanu kômkom gol lôk kômkom kêkêlô esak lenvinÿkupik ma nijik kwêv lo sôp lôkmanÿin ami. 10 *Thêlô leninÿimbi auk ek nindum mavi loma-loma. Êñ ma iniñ kwêv lo sôp. Avi takatu ba elanô Wapômbêñ anêñ abô ba esopa ethak idum aêñ.

11 Môlô othak doñtom ek nêñem yeñ, êñ ma avi nêñem anyô vibin iyom ba nêñem bônôñ ek neja auk. 12-13 *Wapômbêñ hapesañ Adam hamôñ ma Ewa haveñ yam. Ba intu miñ yahatak avi ek nêñem auk mena nêñem ek anyô ami. Thêlô nêñem bônôñ iyom. 14 *Ma Sadañ miñ hasau Adam ami. Yani hasau Ewa ba habitak avi lëndôñ kôtôñ. 15 Ma doñtom avi te tem embathu amena ba avi takatu ba êvhaviñ ba êmô matheñ ma leninÿhaviñ lôk eyabin i mavi ma tem neja bulubiñ.

* 1:20: 1Ko 5:5; 2Ti 4:14-15 * 2:6: Gal 1:4 * 2:7: Ap 9:15; Gal 2:7-8; 2Ti 1:11 * 2:9: 1Pi 3:3-5
* 2:10: 1Ti 5:10 * 2:12-13: 1Ko 14:34; Stt 2:7,21-22; 1Ko 11:8-9 * 2:14: Stt 3:1-6; 2Ko 11:3

3

Avaka iniñ abô

¹ *Êntêk ma abô avanônj. Anyôla anêj auk nena imbitak avaka, êj ma mavi. ² *Ma avômalô nêgê ôpên nena anyô thêthônj vêmam ka nendam ek imbitak anyô bênj. Ma êmô tiñj imbiñ yanavi. Yani anyô auk mavi lôk hapuki loñ ma hamô batônj oyañ lôk hawa avômalô thô ma hadônj avômalô mavi. ³ Yani miñ inum wainj ba endo molo lôk lamanij ba injik vovak ami. Yani êmô yôhok ma miñ laimbiñ valuselenj ami. ⁴ Yani eyabinj yanavi lôk nali mavi ma êndônj nali ek nesopa anêj abô ba nêmo yani vibinj. ⁵ Anyô miñ hayabinj yanavi lo nali mavi ami ma miñ hatôm eyabinj Wapômbênj anêj avômalô ôdônj takatu ba êvhavij mavi ami. ⁶⁻⁷ *Anyô kambom te hiki lilij ba habitak mavi ma miñ enja athênj bênj ba indum ku te kethenj ami endebe nê daluk nêgê imbiñ nena yani anyô mavi am. Yakô tem yani êmbôi ba enja mama ba êndok Sadanj anêj lek ba nêm yak imbiñ Sadanj êndênj waklavônj indum abô.

Nê êv avômalô sa iniñ abô

⁸ Ma nê takatu ba idum ku ba êv avômalô êvhavij sa ma nêmo thêthônj êtôm avaka. Thêlo nenanj abô avanônj iyom. Ma miñ ninum wainj bênj anônj lôk netanjanj esak avômalô vi iniñ valuselenj ami. ⁹ Thêlo nêsôi ba neya ma nênimimbiñ nômkama nômbênj atu ba Wapômbênj hik thô ma nebalonj loñ lôklokwanj. ¹⁰ Nutitij iniñ ku nena thêthônj vêmam ka nônem ku nênem avômalô sa êndênj i.

¹¹ *Ma vênj ma thêthônj êtôm thêlôda. Ma miñ nenanj abô kambom esak avômalô vi ami. Ma nipuki loñ esak auk mayaliv. Ma miñ nenanj abôyanj lôk neja vani ami.

¹² Ma nêmo tiñj imbiñ vênj ba neyabinj vênj lôk nali ma iniñ nômkama sapênj mavi. ¹³ Ma idum ku

mavi ma avômalô tem nebam i ma miñ hatôm nêkô ek nenanj iniñ abô bênj esak iniñ êvhavij Yisu Kilisi ami.

Wapômbênj hik anêj thêthônj thô

¹⁴⁻¹⁵ Yalenjavij yangê o kethenj oyañ. Ma donjom yahakô ek nômla embalonj ya loñ. Ba intu yahato abô êntêk ek oyala Wapômbênj anêj auk esak yani anêj avômalô iniñ kobom. Yani ma Wapômbênj lôkmala. Wapômbênj anêj thalalenj ma avômalô takatu ba êvhavij. Avômalô takênj ma hatôm unyak landij lôk bum vumak takatu ba havalonj Wapômbênj anêj abô avanônj loñ. ¹⁶ *Avanônj! Êntêk êj ma nômbênj. Wapômbênj hik anêj thêthônj thô aêntêk.

Yani hawa linjupik pik ba halêm pik, ma Lovak Mathenj hik yani thô, ba anjela êyê yani, ma anyô enanj yani bênj hadênj nê pik lôkthô, ba nê pik elanjô ba êvhavij yani, ma Wapômbênj hawa yani ba hi hadô hamô anêj loñ lôkmanjinj anônj.

4

Kêdônjwaga abôyanj

¹ Lovak Mathenj hananj avanônj biñ nena habobo pik lo lenj anêj danj ma avômalô doho tem nêmbôlinj dômiñ esak iniñ êvhavij Wapômbênj ba nesopa ngok takatu ba evenj ek esau avômalô lôk elanjô auk takatu ba halêm anêj ngok. ² Ma avômalô takatu ba ethak esopa ngok iniñ abô lôk êv auk hadênj avômalô ba enanj abô mavi aleba avômalô esonj nena thêlo ma avômalô thêthônj. Ma donjom thêlo ma nê abôyanj. Thêlo êthôi ba eya ma donjom idum kambom thêthô aleba iniñ auk mavi bôk habitak hatôm atum la. Thêlo hatôm bok mathanjô ba miñ lenjmalainj ami. ³ *Thêlo itip ek avômalô miñ neja i lôk nejanj nôm lomaloma ami. Ma donjom Wapômbênj hapesanj nôm takênj ek avômalô takatu ba êvhavij

* **3:1:** Ap 20:28 * **3:2:** Tit 1:6-9 * **3:6-7:** 2Ko 8:21 * **3:11:** Tit 2:3 * **3:16:** Mak 16:19; Jon 1:14; Kol 1:23 * **4:3:** Stt 9:3; Lom 14:6; 1Ko 10:30-31

lôk eyala abô avanôn ma neja ek nênem leñimavi êndên Wapômbên.⁴⁻⁵ Howa Wapômbên anên nôk takên ba hoten mek lôk lemmavi ê ma nôk takên tem imbitak mavi. Anêm lemmavi lôk Wapômbên anên abô hadum nôk ên habitak mavi. Aên ba nômkama sapên atu ba Wapômbên hapesan ma mavi. Ba intu miñ utip ek nômlate ami.

Yisu anên anyô ku mavi

⁶ Onan abô takên katô êndên Wapômbên anên avômalô. Ma nonngwan Wapômbên anên abô avanôn lôk osopa anên auk mavi takatu ba bôk holañ yôv. Ên ma avômalô tem nêgê nena o ma Yisu Kilisi anên anyô ku mavi.⁷⁻⁸ *Miñ onja kukuthin abôyan ba onan lôk miñ ondan avôdôgnena inin auk thônôthôn ami. Ôpatu ba hadum ku lomaloma ek nêk lôklokwan êndên linjukupik tem êmô mavi dokte. Ma donjom ôpatu ba hadum ku hasopa Wapômbên, yani tem êmô mavi anôn. Wapômbên habutin abô ek nêk avômalô sa êmô pik êntêk. Ba ema ma tem nêk i sa aên iyom. Aên ba nundum Wapômbên anên ku ek nosopa yani.

⁹ Êntêk ma abô lôklokwan anôn ba avômalô sapên nênimimbin.¹⁰ *Alalô lêk aên maleñin hadên Wapômbên. Yani ma Wapômbên atu ba hamô lôkmala ba hên avômalô sapên bulubin. Ba intu yêlô adum ku lôk vovanik ek nanêm avômalô sapên sa ek ôpatu ba hênvavin ma tem enja bulubin ên.

¹¹ Timoti yahanan hadên o nena ôndôn avômalô esak nôk takêntêk lôk osoñ i lokwan ek nesopa.¹² *O ma anyô muk. Ba onan abô mavi iyom lôk undum thêthôn ma lemimbin avômalô lôk ônimimbin Wapômbên ma ômô mabuñ ek avômalô nêgê o ba nesopa vemgwam. Ên ma avômalô miñ hatôm nêpôlik esak o ami.¹³ Osam Wapômbên anên abô

êndên avômalô wak nômbên intu sapên lôk onan anên abô bên lôk nêk auk êndên thêlô endeba êtôm wakma atu ba yahayô.¹⁴ *Plopet enan abô hathak wapôm takatu ba Wapômbên hên ma avaka etak bahenin hayô hêk o ma miñ ômbi wapôm ên thô ami.

¹⁵ Osopa abô êntêk katô oyan ba nêk anêm auk lôkthô ek undum ku êntêk ek avômalô lôkthô nêgê nena anêm hôêvhavin halumbak.¹⁶ Oyabin nôk takatu ba hudum lôk auk takatu ba hôêv hadên avômalô katô. Ma osopa Wapômbên lôk onan anên abô wak nômbên intu sapên. Ên ma tem odanêm o bulubin lôk avômalô takatu ba elanôn anêm abô.

5

Noyabin nê êvhavin mavi

¹ Onan abô yaô êndên anyô bên atu ba hadum kambom inan honan hadên lemambô. Ma miñ osan yani ami. Undum mavi êndên nê muk inan hudum hadên mamuyan molok.² Ma avi bênbên ma undum aên iyom êtôm hudum hadên lemtambô. Ma onja auk mabuñ esak avi muk inan hudum hadên livômi.

Opalê eyabin avi tôp

³ Avi tôp takatu ba inin avômalô mi ma oyabin thêlô mavi.⁴ Ma donjom avi tôp te anên nali lôk limi êmô, ên ma inin ku môn anôn ma nindum thêthôn ek neyabin yani êtôm lami lôk limi bôk idum hadên i ek nêwê mavi taksêbôk viyain. Ên ma tem indum Wapômbên lamavi. Ba intu nundum aên ma miñ nonan esak abô iyom ami.⁵ Avi tôp takatu ba inin thalalen mi ethak êv maleñin hadên Wapômbên bôlôvôn ba wak ma enan hik yani lin ek nêk thêlô sa.⁶ Ma avi tôp takatu ba êbôlêm nôk pik mavimavi lôk idum sek mayaliv, ên ma inin leñvinjukupik ma lôkmala ma donjom inin dahô bôk hama yôv.⁷ Ma ôndôn avômalô esak auk takên ek anyô te miñ hatôm enan nena thêlô

* 4:7-8: 1Ti 1:4 * 4:10: 1Ti 2:3-4 * 4:12: Tit 2:15 * 4:14: 2Ti 1:6

ma avômalô kambom ami. ⁸ Ôpatu ba miñ hayabiñ anêñ ôdôñ katô ami êñ ma anyô kambom. Ma ôpatu ba miñ hayabiñ anêñ thalaleñ katô ami, êñ ma hatôm havôliñ dôñ ek anêñ hêvhaviñ. Yani ma kambom anôñ ek nê daluk.

⁹⁻¹⁰ Avi tôp takatu ba iniñ sondabêñ bôk hatôm 60 ba havôhi ma sêbôk ma êk haviñ vêñi iyom ba eyabiñ iniñ avômena lôk ewa avômalô loñ buyañ thô ba ithik avômalô matheñ veniñ lôk êv avômalô ewa malaiñ sa lôk idum ku mavi lomaloma wak nômbêñ intu sapêñ, êñ ma oto iniñ athêñ êndôk kapya.

¹¹ Ma miñ oto avi tôp muk iniñ athêñ êndôk kapya êntêk ami. Thêlôniñ thethanak tem imbitak bêñ ba leñiñimbiñ neja anyô ¹² ma tem nêmbôliñ dômiñ êndêñ Kilisi ba nepole abô takatu ba bôk ekak yôv. Êñ ma tem nindum abô. ¹³ *Ba avi tôp muk takêñ ida ethak êmô oyañ ba elom even lomalak. Nôm êñ ma kambom. Lôk enañ abô kambom hathak avômalô lôk êv veniñbôlêk yakyak hathak avômalô lôk enañ avômalô iniñ abô loñ kapô bêñ. Êñ ma kambom anôñ. ¹⁴⁻¹⁵ Doho bôk êvôliñ dômiñ hadêñ Yisu ba esopa Sadañ. Aêñ ba yahanañ hadêñ avi tôp muk ek neja anyô ba nembathu avômena ba neyabiñ unyak ek nê takatu ba êpôlik hathak alalô tem miñ nenañ abô kambom esak alalô ami ma mi.

¹⁶ Aêñ ba ôdôñ la iniñ avi tôp te hamô, ma iniñ avi nêñêm yani sa ek miñ nêñêm malaiñ êndêñ avômalô êvhaviñ vi ami. Ma avi tôp takatu ba iniñ avômalô mi ma avômalô êvhaviñ nêñêm i sa.

Nê bêñbêñ iniñ abô

¹⁷⁻¹⁸ *Wapômbêñ anêñ abô hanañ nena, “Bokmañkao atu ba hêv môlô sa ma miñ numiñ yani loñ siñ ek enjañ nôñ ami.” *Lo 25:4*

Ma abô yañ haviñ nena, “Anyô ku enja anêñ vuli.” Ba intu nônêm vuli mavi êndêñ avaka takatu ba eyabiñ avômalô êvhaviñ mavi. Ma avaka takatu ba enañ Wapômbêñ anêñ abô lôk êv auk mavi, ma nônêm iniñ vuli êmôñ.

¹⁹⁻²¹ *Timoti, Wapômbêñ lo Yisu Kilisi lôk añela matheñ lêk êyê o. Aêñ ba yahanañ abô lôklokwañ hadêñ o nena anyô te iyom hanañ avaka te anêñ kambom ma miñ ondanô ami. Ju mena lô la enañ ma ondanô nena abô êñ avanôñ mena abôyañ. Ma onañ ôpêñ anêñ kambom bêñ êndêñ avômalô ek lôkthô atu ba elanô ma nêkô. Undum aêñ êndêñ avaka takatu ba idum kambom. Ma anêñ anyô môlô te hatôm anyô bêñ ba hadum kambom ma osopa abô êñ iyom.

²² Ma miñ ômbi bahem êyômô anyô te ketheñ ek imbitak nê êvhaviñ iniñ anyô bêñ ami. Nôñgô am. Yakô anêñ malaiñ imbitak ba nêñ malaiñ êndêñ o. Ba dô. Ma ômô mabuñ.

²³ Timoti, o ma anyô lemhaviñ unum ñañ iyom. Ma donjom lemvo-vañ ba hôpôm lijiñ bêñ anôñ. Ba intu unum waiñ dokte imbiñ.

²⁴ Anyô doho idum kambom ba iniñ kambom hik i thô hamôñ ba avômalô êyê nena tem neja vovañ êndêñ waklavôñ idum abô. Ma doho idum kambom ba iniñ kambom hamiñ kapô ba avômalô êthôñ aleba waklavôñ idum abô hayô ma iniñ kambom takêñ tem injik i thô. ²⁵ Kobom mavi ma aêñ iyom. Kobom mavi vi hamiñ yaiñ ma vi hêk loñ kapô. Ma donjom waklavôñ idum abô ma kobom mavi takêñ tem miñ imbuñi ami.

6

Nê ku nêñêm alañsi vibij

¹ *Avômalô takatu ba iniñ alañ hamô ma nindum mavi êndêñ i ek miñ avômalô nenañ abô kambom esak yêlôaniñ abô lôk Wapômbêñ anêñ

* **5:13:** 2Te 3:11 * **5:17-18:** Mat 10:10; Luk 10:7; 1Ko 9:9 * **5:19-21:** 2Ko 13:1; Ep 5:11 * **6:1:** Ep 6:5 * **6:2:** Plm 16

athêḡ ami. ²*Ma anyô ku te lôk anêḡ alaḡ thai esopa Wapômbêḡ, ma ôpêḡ miḡ indum kambom êndêḡ anêḡ alaḡ ba enaḡ nena, “Alai ma ḡê loyaḡ. Ba miḡ yamô o vibiḡ ami.” Miḡ onaḡ aêḡ ami. Anyô ku êḡ laimbiḡ anêḡ alaḡ êtôm anyô loyaḡ ba nêḡ yani sa êtôm Wapômbêḡ anêḡ avômalô te. Aêḡ ba indum ku mavi êmôḡ ek ku mavi sapêḡ. Nuḡgwik auk êḡ thô êndêḡ avômalô ba onaḡ lôklokwaḡ ek nesopa.

Avômalô takatu ba leḡiḡhaviḡ valuselen

³*Anyô te hik auk lokbaḡ thô ma miḡ hanaḡ abô hathak Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ abô avanôḡ lôk auk thêthôḡ ami, ⁴ôpêḡ habôḡ ba hasoḡ nena yani anyô lôk auk bêḡ. ḡê êḡ ma kêdôḡwaga abôyaḡ ba êthôḡ iniḡ kambom paliḡ. Lelaik hamô iniḡ auk aleba enaḡ abô lôk vovak hathak auk lomalama ba leḡiḡdaḡ lôk êpêḡ vovak ma enaḡ abô kambom. Thêlô esoḡ nena anyô yaḡ hawa auk êḡ ek indum kambom êndêḡ i la. ⁵*Wak nômbêḡ intu ma thêlôda idum ba êpôlik hathak thêlôda. Ma Sadaḡ hawa Wapômbêḡ anêḡ abô vani hêk i lôk habuliḡ iniḡ auk. Thêlô esoḡ nena thêlô êmô thêthôḡ ba tem thêlô neja valuselen bêḡ anôḡ.

⁶*Ôpatu ba hasopa Wapômbêḡ ma miḡ makilik lôk la hiki hathak nômkama pik ami, yani tem êmô mavi. ⁷*Alalô alêḡ pik êntêk oyaḡ. Ba ama ma tem ana oyaḡ aêḡ iyom. ⁸Ba intu alalô miḡ maleḡiḡkilik esak nômkama pik andô. Ma alalôaniḡ nôḡm lôk sôp iyom hamô êḡ ma hatôm ek alalô. ⁹Ma avômalô leḡiḡ hiki ek neja valu lôk nômkama bêḡ anôḡ, ma tem auk êḡ êndôk thêlô leḡiḡ lôk êmbôv thêlô ek ini nesak gwasilim. Iniḡ auk thethaḡak êḡ habuliḡ i aleba hamô leḡviḡkupik lôk dahôlôḡiḡ sesoḡ ba mi. ¹⁰*Avanôḡ! Leḡiḡhaviḡ

valuselen ma kambom sapêḡ anêḡ vêk. Avômalô doho iniḡ auk hathak valuselen habi thethaḡak ba hadum thêlô etak Wapômbêḡ. Êḡ ma hatôm biḡ havatho thêlôda biḡ daluk lu ba malaiḡ bêḡ.

Loḡôndê nasopa

¹¹*Ma donḡtom o ma Wapômbêḡ anêḡ anyô. Ôsôv ba nu ek nôḡm kambom takêḡ. Undum nôḡm takatu ba Wapômbêḡ lamavi hathak. Ômô thêthôḡ. Osopa Wapômbêḡ anêḡ abô ba nêḡmibiḡ yani. Lemimbiḡ avômalô. Ombatho o loḡ lôk ômô labali. Ma ondaḡviḡ embenḡ abô nômbêḡ êḡ yam. ¹²*Ma vovak êvhaviḡ êntêk ma nôḡm mavi. Êḡ ma nuḡgwik vovak endeba onja lôkmala atu ba Wapômbêḡ halam o yôv hathak. Honaḡ anêḡm hôêvhaviḡ ba avômalô bêḡ anôḡ bôk êyê o yôv. ¹³*Timoti, Wapômbêḡ atu ba hêv lôkmala hadêḡ nômkama nômbêḡ êntêk thai lôk Yisu Kilisi atu ba hadum abô ba hanaḡ avanôḡ hadêḡ Pontius Pailat ma lêk thai êyê o. Aêḡ ba yahanaḡ abô lôklokwaḡ hadêḡ o nena ¹⁴osopa abô êḡ ma miḡ undum tombeḡ ek anyôla etatale o ami. Undum ku êḡ endeba Yisu Kilisi alalôaniḡ Anyô Bêḡ endelêḡ. ¹⁵*Wapômbêḡ hadum ba waklavôḡ atu ba Yisu endelêḡ tem imbitak. Yanida ma alaḡ ba yanida hamô mavi. Yani ma Kiḡ iniḡ Kiḡ ma ḡê bêḡbêḡ iniḡ Anyô Bêḡ. ¹⁶Yanida tem miḡ ema ami. Yani hamô deda atu ba miḡ hatôm anyô te ni ebobo ami. Anyô te miḡ bôk hayê yani ami. ḡê pik iniḡ lôklokwaḡ mi ba intu miḡ hatôm nêḡê Wapômbêḡ ami. Nêḡnêḡm athêḡ bêḡ êndêḡ yani iyom. Anêḡ lôklokwaḡ da hamô ba tem êmô aêḡ. Avanôḡ.

ḡê lôk valuselen bêḡ iniḡ abô

¹⁷*Nonaḡ êndêḡ ḡê valuselen bêḡ takatu ba êmô pik nena, “Nônêḡ

* **6:3:** Gal 1:6-9

* **6:5:** 2Ti 3:8; 4:4; Tit 1:14

* **6:6:** Plp 4:11-12; 1Ti 4:8; Hib 13:5

* **6:7:** Jop

1:21 * **6:10:** Ep 5:5

* **6:11:** 2Ti 2:22

* **6:12:** 1Ko 9:25-26; 2Ti 4:7

* **6:13:** Jon 18:36-37

* **6:15:** ALK 17:14

* **6:17:** Luk 12:20-21

malemim êndêŋ Wapômbêŋ. Yani anyô wapôm mavi ba intu hêv nômkama nômbêŋ êntêk ek alalô leŋiŋmavi. Ma miŋ nômbôam esak lôk miŋ nônêm malemim êndêŋ valuselen lôk nômkama takatu ba tem nêm yak ami.” 18-19 *Ma onan êndêŋ i ek nisup nômkama mavi lôkthô esak doŋtom. Lôk nindum mavi lomaloma bêŋ anôŋ ba nêm liŋ siŋ. Lôk nindum wapôm lôk nêpôpêk iniŋ nômkama ek nimbi sam. Nôm takêŋ ma lôkmala anêŋ ôdôŋ atu ba tem imbitak embenŋ yam ek neja lôkmala anôŋ.

Timoti eyabiŋ anêŋ ku

²⁰ Timoti oyabiŋ o ek ku takatu ba êv hadêŋ o. Ômbôliŋ dômmim esak abô mayaliv lôk auk lokbanŋ takatu ba elam nena “auk thêthôŋ”. Êŋ ma abôyan. ²¹ *Ma avômalô doho esopa auk lokbanŋ êŋ ba evenŋ mayaliv aleba iniŋ êvhaviŋ mi.

Wapômbêŋ anêŋ wapôm êmô imbiŋ o.

* **6:18-19:** Mat 6:20 * **6:21:** 1Ti 1:6; 2Ti 2:18

Kapya yaŋ atu ba Pol hato hadêŋ Timoti Abô môŋ

Pol hamô koladôŋ anêŋ Lom ma hato kapya êntêk hadêŋ Timoti. Pol lahabi nena tem yani ema. Ma anêŋ nê molo bêŋ anôŋ etak yani ba i. Luk iyom intu hamô haviŋ Pol ba intu yani kapô malaiŋ ba lahaviŋ Timoti ni Lom ek thêlô nêmo. Ba intu hato kapya êntêk. Malaiŋ lo-maloma hapôm nê êvhaviŋ ba intu hanaŋ abô ek embatho Timoti loŋ ek imiŋ lôklokwaŋ. Ma hanaŋ ek Timoti eyabiŋ Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ba enaŋ abô êŋ thêthôŋ iyom.

Hato kapya êntêk hadêŋ 66 AD la.

1 Ya Pol yahato kapya êntêk. Wapômbêŋ lahaviŋ yambitak Yisu Kilisi anêŋ aposel ek yanaŋ abô êntêk bêŋ ek alalô nasopa Yisu Kilisi ba naja lôkmala atu ba Anyô Bêŋ bôk hakak abô hathak yôv.

2 *Hadêŋ o Timoti yenaŋ okna anôŋ. Wapôm lôk lahiki ma labali anêŋ Kamik Wapômbêŋ lo Yisu Kilisi alalôaniŋ Anyô Bêŋ.

Alalô miŋ mama ek Wapômbêŋ anêŋ abô ami

3 *Yahayala hêk yakapôlôŋ nena miŋ yahadum Wapômbêŋ anêŋ ku tomben ami. Wapômbêŋ êŋ ma bumalô thêlô iniŋ Wapômbêŋ atu ba esopa. Bôlôvôŋ lo wak ma yahanaŋ yalenmavi lôk yahaten mek hadêŋ yani hathak o. 4 Sêbôk ba yahatak o ma malem thôk hêv yak ba lêk yalenhabi malem thôk êŋ. Ma lêk yalen hik ya kambom ek yaŋgê o ek itu auk êŋ vônô ek yalenmavi. 5 *Yalenhabi anêŋ hôêvhaviŋ anôŋ. Êvhaviŋ êŋ intu hamô haviŋ lem-tambô Yunis lo libum Lois. Ba lêk yahayê êvhaviŋ êŋ intu hamô haviŋ o

aêŋ iyom. 6 *Ba intu yahanaŋ hathak loŋbô ek undum wapôm takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o êtôm huyuv atum ek esaŋ bêŋ. Sêbôk ba yahatak yabahaŋ hayô hêk o ma Wapômbêŋ hêv lôkliŋyak ek undum ku êŋ. 7 *Ma Wapômbêŋ hêv dahô lôkliŋyak lôk dahô leŋiŋhaviŋ avômalô lôk dahô hapôviŋ anyô ek nindum mavi. Ma miŋ hêv dahô atu ba indum anyô ba nêkô ami.

8 Yahanaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ba intu yahamô koladôŋ. Ma Wapômbêŋ bôk hik malaiŋ sam ba hêv anêŋ ek onja ma anêŋ lôklokwaŋ tem nêŋ o sa. Aêŋ ba miŋ o mama ek onaŋ Anyô Bêŋ anêŋ abô bêŋ ami. Lôk miŋ o mama ek ya ami. 9 *Yani ma anyô wapôm ba lahaviŋ nêŋ avômalô sa. Ma hêv alalô bulubiŋ ba halam nena mathen. Miŋ alalô adum nômlate mavi ami. Mi anôŋ. Anêŋ wapôm êŋ hamô haviŋ Yisu Kilisi hadêŋ sêbôk atu ba môŋ anôŋ ba hêv hadêŋ alalô. 10 *Ma lêk hik anêŋ wapôm êŋ thô hathak hêv Yisu Kilisi, ôpatu ba hêv alalô bulubiŋ. Ôpêŋ intu habuliŋ ŋama ma hatak deda hayô hamô Wapômbêŋ anêŋ Abô Mavi ek alalô naja lôkmala atu ba hamô wak nômbêŋ intu sapêŋ. 11 *Ma habi baŋ hayô hêk ya ba hêv ya hatôm aposel ek yanaŋ Abô Mavi êntêk lôk yanêŋ auk esak Abô Mavi êŋ. 12 Aêŋ ba yahawa malaiŋ takêntêk ma donjom ya miŋ mama ami ek malê nena yahayala ôpatu ba yahêvhaviŋ. Yahayala katô nena tem eyabiŋ ya lôk yenaŋ ku mavi endeba êyô waklavôŋ nindum abô.

13 Abô takatu ba bôk holaŋô anêŋ ya ma osopa. Êŋ ma auk thêthôŋ. Ba hosopa abô êntêk ma Yisu Kilisi tem nêŋ o sa ek ônêŋimbiŋ Wapômbêŋ lôk lemimbiŋ avômalô. 14 *Ma oyabiŋ nôŋ mavi takatu ba Wapômbêŋ hêv hadêŋ o hathak Lovak Mathen ôpatu ba hamô haviŋ alalô.

* 1:2: Ap 16:1; 1Ti 1:2   * 1:3: Ap 23:1   * 1:5: Ap 16:1   * 1:6: 1Ti 4:14   * 1:7: Lom 8:15

* 1:9: Ep 2:8-9; Tit 3:5   * 1:10: Hib 2:14   * 1:11: 1Ti 2:7   * 1:14: 1Ti 6:20

Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ ba esopa ma nêmbôliḡ dômiḡ esak kambom.”

²⁰ Ma unyak bêḡ te ma anêḡ uḡ gol doho lôk seleva doho lôk uḡ adaluk doho lôk uḡ anôḡ doho hamô unyak kapô. Doho ma etak nôḡ mavi halôk ma doho ma etak yavoyav halôk. ²¹ Aêḡ ba anyô te habi lelaik thô ba hathik i ba habitak mabuḡ ma hatôm uḡ mavi atu ba Wapômbêḡ hadum ba habitak mathenḡ ba hamô ek Wapômbêḡ nêḡ ku mavi loma-loma êndêḡ yani.

²² *Ba intu ôsôv ênjêk ḡḡok anêḡ thethajak takatu ba hamô anyô muk kapôlôḡiḡ. Ma ondanviḡ endom loḡondê thêthôḡ lôk ônêḡimbiḡ Wapômbêḡ lôk lemimbiḡ avômalô lôk osopa auk yôhok. Môlô takatu ba olam Anyô Bêḡ anêḡ athêḡ ba osopa yani ma yani bôk hathik môlônim kapôlômim yôv ba nosopa kobom thêthôḡ takêntêk. ²³ *Oyala nena abô mayaliv lomaloma hadum ba avômalô ik vovak ba ômbôliḡ dômiḡ ek abô thôḡôthôḡ takêḡ. ²⁴ Anyô Bêḡ anêḡ anyô ku ma êḡmô labali imbiḡ avômalô lôkthô lôk anêḡ auk ma thêthôḡ ek êndôḡ avômalô katô. Lôk êḡmô malinḡyaô ma miḡ injik vovak ami. ²⁵ Ma yani miḡ lamanḡ kethenḡ esak avômalô takatu ba miḡ elanô anêḡ abô ami ma êndôḡ thêlô esak abô labali. Injo Wapômbêḡ tem nêḡ i sa ek nede kapôlôḡiḡ liliḡ ek nesopa auk avanôḡ mena mi la. ²⁶ Ma ewa auk mavi hathak loḡbô ma tem nêḡsôv ênjêk Sadaḡ anêḡ ḡwasilim, ôpatu ba havôv thêlô ek nindum anêḡ ku.

3

Pik lo leḡ anêḡ danḡ

¹ *Odanô! Waklavôḡ pik lo leḡ anêḡ danḡ ma tem malaiḡ lomaloma imbitak. ² Avômalô tem leḡiḡimbiḡ thêlôda lôk leḡiḡimbiḡ valuseleḡ ma nêḡmbôḡi lôk nêḡḡê i danḡ ma nenaḡ abôma lôk leḡiḡôndôḡ kôtôḡ êndêḡ taluvi lo lami. Ma tem miḡ

* 2:22: 1Ti 6:11 * 2:23: 1Ti 4:7 * 3:1: 1Ti 4:1 * 3:5: Mat 7:15,21; Tit 1:16 * 3:8: Kis 7:11
* 3:11: Ap 13:14-52; 14:5,8-20

leḡiḡmavi esak nôḡ takatu ba anyô vi êv hadêḡ i ami lôk êpôlik hathak kobom mathenḡ ³ ma leḡiḡhaviḡ mi lôk miḡ etak kapôlôḡiḡ kambom ami. Ma tem nenaḡ abô kambom esak avômalô vi lôk nipuki loḡ ami ma nimbitak ḡê maleḡiḡ thêlêv lôk nêḡpôlik esak kobom mavi. ⁴ Ma tem thêlô nimbuliḡ iniḡ ḡê môlô ma nindum nôḡkama mayaliv ma thêlôda tem nêḡnêḡ iniḡ athêḡ liḡ ba nindum nôḡkama takatu ba indum thêlô leḡiḡmavi ma kobom leḡiḡhaviḡ Wapômbêḡ ma êdô. ⁵ *Avômalô takêḡ tem nindum thêthôḡ êtôm ḡê esopa Wapômbêḡ ma doḡtom thêlô bôk etak Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ ba intu nôḡmbôliḡ dômiḡ êndêḡ i.

⁶ Ma anyô takêḡ ethak êyêyê hathak bôbôḡiḡ ba êyô unyak ma êyê avi takatu ba iniḡ auk mayaliv ma ewa iniḡ auk. Avi takêḡ bôk idum kambom bêḡ anôḡ ba êḡmô lôk kapôlôḡiḡ malaiḡ. Ma thêlôniḡ thethajak lomaloma hayabiḡ i ba êbôlêḡ auk lukmuk wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. ⁷ Avi takêḡ elanô ḡê êḡ iniḡ abô lôbôlôḡ ba miḡ êpôm Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ ek nêḡm thêlô sa ami. ⁸ *Nêḡ êḡ bôk êvôliḡ dômiḡ hathak Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ hatôm Janes lo Jambles bôk êvôliḡ dômiḡ hadêḡ Mose. Sadaḡ habuliḡ thêlô iniḡ auk aleba ibitak kambom anôḡ ba êvhaviḡ ami ba intu Wapômbêḡ hadô thêlô. ⁹ Ma ḡê êḡ iniḡ kambom takêḡ tem imbitak yaiḡ ba avômalô tem nêḡḡê êtôm bôk êyê Janes lo Jambles iniḡ auk kambom. Ba intu auk êḡ tem miḡ imbitak bêḡ ami.

Timoti ombalonḡ Wapômbêḡ anêḡ abô loḡ lôklokwaḡ

¹⁰ Ma doḡtom o Timoti hoyala yenaḡ auk lôk yenaḡ bôk lo loḡ takatu ba yahadôḡ lôkthô katô ma auk takatu ba hamô haviḡ ya lôk yalenḡhaviḡ avômalô ma yahêvhaviḡ ba yahamiḡ lôklokwaḡ lôk miḡ yahasôv ami. ¹¹ *Ma vovaḡ lomaloma lôk

malainj hapôm ya halôk Antiok lo Aikoniam ma Listla. Ma Anyô Bêj hêv ya bulubinj ek nôk kambom takêj. ¹² *Avanôj! Avômalô lôkthô atu ba leñinhavinj nênimimbinj Yisu Kilisi ba esopa Wapômbêj tem nêpôm vovanj takêj imbinj. ¹³ Ma nê lôk ngôk lôk nê takatu ba esau avômalô tem nindum iniñ auk kambom takêj endeba imbitak kambom anôj. Bôk esau thêlôda yôv ba tem nesau avômalô vi imbinj. ¹⁴⁻¹⁵ Ma donjom Timoti hoyala kédôjwaga takatu ba bôk êv o auk ba hoyala nena o ma okna ba Wapômbêj anêj abô mathenj hik auk thô hadêj o aleba lêk. Abô êj hik avômalô liñ ek neja auk mavi ek nênimimbinj Yisu Kilisi ma tem yani nêk thêlô bulubinj. Bôk howa auk hathak nôk takêj ba intu hoyala katô nena abô avanôj. Ba ombaloñ auk êj loñ. ¹⁶ *Wapômbêj anêj abô lôkthô ma hayuv halêm yainj ba bôk eto halôk kapyâ ek êndôj avômalô lôk hêv avômalô sa hathak auk lokbanj. Ma hik loñondê nepesanj i thô ek nimbitak thêthônj ¹⁷ ek Wapômbêj anêj avômalô neja nômkama ek nindum ku mavi.

4

Timoti enañ Wapômbêj anêj abô

¹ Timoti, Wapômbêj lo Yisu Kilisi elañô yenanj abô. Yani tem indum abô esak avômalô lôkmala lôk nê nãma. Yani tem êlêm ek eyabinj alalô. Aêj ba yahananj lôklokwanj hadêj o nena ² onañ Wapômbêj anêj abô. Miñ oyabinj waklavônj mavi iyom ami. Onañ iyom. Nuñgwik avômalô iniñ kambom thô ma onañ ek netak. Osanj thêlô ek nesopa Wapômbêj anêj abô. Ombatho avômalô loñ ma ômô malinjyâ lôk ôndôj avômalô katô oyanj. ³ *Yakô wak te ma avômalô tem nimbi leñondôj siñ ek nedanjô Wapômbêj anêj auk thêthônj. Thêlô tem veninj thethanjak ba nêmbôlêm

kédôjwaga vi ek nenanj abô takatu ba indum thêlô leñinj mavi. ⁴ Thêlô tem nede dôminj liliñ êndêj abô avanôj ma nembenj mayaliv ba nesopa kukuthinj oyanj. ⁵ Ma donjom o Timoti ma onja auk katô esak ku nômbêj atu ba hudum. Tem malainj lôk vovanj êpôm o. Êj ma uminj lôklokwanj. Onañ Wapômbêj anêj Abô Mavi lôk undum Wapômbêj anêj ku lôkthô atu ba hêv hadêj o.

Pol hadum ek ema

⁶ *Timoti, yenanj thalalenj lêk hangasô hatôm wainj atu ba hangasô halôk da. Ma wakma êj lêk hayô ek yana. Ba intu undum ku nômbêj êj. ⁷ *Lêk yahik vovak mavi yôv ba yahalanjinj aleba hayô anêj danj. Ma yahavalonj yenanj yahêvhavinj loñ denanj. ⁸ *Ba intu Wapômbêj lêk havalonj vuli mavi te loñ ek ya aêntêk. Waklavônj nindum abô ma Anyô Bêj atu ba hananj abô avanôj hathak avômalô tem enanj nena ya anyô thêthônj. Ba tem enanj êndêj ya iyom ami. Mí. Avômalô lôkthô atu ba êpôvinj waklavônj yani endelêm ma tem enanj aêj êndêj i imbinj.

Timoti êlêm kethenj ek Pol

⁹⁻¹⁰ *Dima lahavinj nômkama pik êntêk. Êj ma yani bôk hatak ya ba hi Tesalonaika. Ma Klesens bôk hi plovins Galesia ma Titi bôk hi Dalnesia. Ba intu ôpôpêk o ba ôlêm kethenj êndêj ya. ¹¹ Luk iyom hamô havinj ya. Ma Mak hathak hêv ya sa hathak yenanj ku ba intu ondom yani êlêm êndêj ya. ¹² Ma Tikikus ma yahêv yani hi Epesus. ¹³ *Yahatak yenanj kwêv hamô Tloas ba hamô Kapus anêj unyak ba onja ba êlêm. Ma onja yenanj kapyâ lôkthô. Ma ya vovanj ek kapyâ ali atu ba epesanj hathak boksipsip kupik. ¹⁴ *Aleksanda ma anyô hadum ku hapesanj nômkama hathak aenj thekthek ba bôk hadum kambom bêj hadêj ya. Anyô Bêj

* **3:12:** Mat 16:24; Jon 15:20; Ap 14:22

* **3:16:** Lom 15:4

* **4:3:** 1Ti 4:1

* **4:6:** Plp 2:17

* **4:7:** 1Ti 6:12

* **4:8:** 1Ko 9:24-25

* **4:9-10:** Ap 15:37-39; 2Ko 8:23; Kol 4:14

* **4:13:** Ap 20:6

* **4:14:** Lom 2:6

tem indum aêḡ êndêḡ yani esak nôḡ
atu ba hadum. ¹⁵ Yani hik vovak
lôklokwaḡ hathak yêlôaniḡ abô. Ba
intu oda oyabiḡ o mavi esak yani im-
biḡ.

¹⁶ Yahadum abô môḡ ma doho miḡ
êv ya sa ami. Thêlô sapêḡ etak ya.
Ma yalenḡhaviḡ nena thêlô miḡ nin-
dum abô esak nôḡ êḡ ami. ¹⁷ Ma
doḡtom Anyô Bêḡ hamḡ ya dômiḡ ba
hêv ya lôklokwaḡ ek yanaḡ Wapômbêḡ
anêḡ abô takêḡ bêḡ êndêḡ ḡê daluk
ek thêlô nedaḡô. Yalenḡhabi nena ya
lêk yahamô alim kambom te abôlêk.
Ma doḡtom Anyô Bêḡ hêv ya sa.
¹⁸ Anyô Bêḡ tem nêḡ ya bulubiḡ êḡjêk
ḡḡk iniḡ vovak lomaloma. Nôḡlate
miḡ hatôm imbuliḡ ya ami endeba
enja ya vê ni anêḡ loḡ lôkliḡyak atu
ba hamô malak leḡ am. Nêḡnêḡ
athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndêḡ yani iyom wak
nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

¹⁹ *Nêḡ yaḡsiḡ mavi lôk lôkbôk
mavi êndêḡ Plisila lo Akwila ma One-
sipolus lôk anêḡ avômalô. ²⁰ *Elastus
hamô Kolin. Tlopimas hapôm li-
jiḡ ma yahadô yani hêk Miletus.
²¹ Ômbôlêḡ anêḡ loḡôndê ek ôlêḡ loḡ
êntêk êmôḡ vêḡmam ka beḡḡ simbak.
Yubulus, Pudens, Linus, Klodia lôk
iviyaḡ sapêḡ enaḡ yaḡsiḡ mavi lôk
lôkbôk mavi hadêḡ o.

²² Anyô Bêḡ eyabiḡ o dahôlôm lôk
anêḡ wapôm êḡmô imbiḡ o.

* **4:19:** Ap 18:2; 2Ti 1:16-17 * **4:20:** Ap 19:22; 20:4; Lom 16:23

Kapya atu ba Pol hatô hadêᶇ Titi Abô môᶇ

Lom êv Pol vê hêk koladôᶇ (Ap 28), êᶇ ma thai lôk Titi i ᶇgavithôm Klit lôbôlôbô ba enaᶇ Wapômbêᶇ anêᶇ Abô Mavi bêᶇ hadêᶇ thêlô. Vêᶇ ma Pol hanaᶇ ek Titi indum ku êᶇ endeba anêᶇ dan lôk etak avaka êtôm malak lôkthô ma hatak Klit ba hi loᶇ buyaᶇ. Titi hadum ku êᶇ denaᶇ, ma Pol hatô kapya êntêk hadêᶇ yani. Hato ek embatho Titi loᶇ esak anêᶇ ku lôk nêᶇ auk ek êmbôv ᶇê takatu ba êvôliᶇ dômiᶇ hathak abô anôᶇ ek nêbônêlêᶇ ma nêᶇ auk esak êvhaviᶇ lôk iniᶇ ku ma eyabiᶇ i esak kêdôᶇwaga abôyaᶇ.

Hato kapya êᶇ hadêᶇ 64 AD la.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol, Wapômbêᶇ anêᶇ anyô ku ma Yisu Kilisi anêᶇ aposel, yahato kapya êntêk. Yisu Kilisi hêv ya ek yanaᶇ anêᶇ abô bêᶇ ma yambatho ᶇê takatu ba bôk habi baᶇ hayô hêk i iniᶇ êvhaviᶇ loᶇ. Lôk yanêᶇ auk ek neyala abô avanôᶇ atu ba halom avômalô ek nêᶇmô êtôm Wapômbêᶇ anêᶇ lahaviᶇ ² *ek nêᶇnêᶇ maleniᶇ esak neja lôkmala atu ba tem nêᶇmô êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ. Môᶇ anôᶇ ma Wapômbêᶇ bôk havak abô yôv nena tem nêᶇ êndêᶇ i ba miᶇ hatôm esau ami. ³ Alalôaniᶇ bulubiᶇ Wapômbêᶇ bôk hatak waklavôᶇ te yôv ba hatak ku halôk yabaheᶇ lôk hanaᶇ lôklokwaᶇ ek yanaᶇ anêᶇ Abô Mavi bêᶇ êndêᶇ avômalô ek batu Abô Mavi êᶇ êlêᶇ yaiᶇ.

⁴ *Yahato hadêᶇ o Titi, yenaᶇ okna anôᶇ hathak alaianiᶇ aêvhaviᶇ.

Kamik Wapômbêᶇ lo alalôaniᶇ Bulubiᶇ Yisu Kilisi iniᶇ wapôm lôk labali êᶇmô imbiᶇ o.

Titi endam avaka ek neyabiᶇ avômalô êvhaviᶇ lodôᶇlodôᶇ

⁵ Bôk yahatak o hamô Klit ek undum ku takatu ba hêk denaᶇ lôk otak avaka doho anêᶇ lomalak êtôm atu ba bôk yahanaᶇ hadêᶇ o. ⁶ *Otak i êtôm aêntêk. Anyô atu ba abô mi hêk avômalô maleniᶇ ma hamô tiᶇiᶇ haviᶇ yanavi. Ma anêᶇ nali êvhaviᶇ ba avômalô miᶇ enaᶇ abô hathak iniᶇ maleniᶇ thaᶇô lôk leᶇôndôᶇ kôtoᶇ ami. ⁷ Nê takatu ba eyabiᶇ avômalô êvhaviᶇ idum Wapômbêᶇ da anêᶇ ku ba intu thêlô abô mi êᶇjêk avômalô maleniᶇ. Ma miᶇ thêlô nesôᶇ nena thêlô ma ᶇê bêᶇ ek avômalô vi ami, lôk miᶇ leᶇiᶇmaniᶇ ketheᶇ ami, ma miᶇ ninum waiᶇ ba molo ami, lôk miᶇ maleniᶇ thêlêv ami, ma miᶇ neᶇtaᶇtaᶇi esak avômalô vi iniᶇ valuseleᶇ ami. ⁸ Mi. Neja avômalô thô lôk leᶇiᶇimbiᶇ kobom atu ba mavi ma nipuk i loᶇ lôk nêᶇmô thêthôᶇ lôk matheᶇ ma neyabiᶇ i mavi. ⁹ Ma nebalôᶇ abô avanôᶇ biᶇ atu ba bôk êdôᶇ loᶇ lôklokwaᶇ ek nêᶇndôᶇ avômalô esak auk thêthôᶇ ek nembatho iniᶇ êvhaviᶇ loᶇ lôk nijik avômalô leᶇôndôᶇ kôtoᶇ iniᶇ auk lokbaᶇ thô ek netak.

Nê leᶇôndôᶇ kôtoᶇ bêᶇ anôᶇ êᶇmô Klit

¹⁰ *Otak avaka anêᶇ aêᶇ ek neyabiᶇ avômalô êvhaviᶇ ek nimiᶇ loᶇ siᶇ ek ᶇê nômbêᶇ atu ba ibi leᶇôndôᶇ siᶇ anêᶇ Klit. Thêlô ma ᶇê enaᶇ abô mayaliv ba esau avômalô. Nê Israel takatu ba evalôᶇ kobom neᶇgothe kupik vê ethak êᶇmôᶇ ek kobom êᶇ. ¹¹ *Nê takêᶇ ma onan ek nêᶇmô bônôᶇ ba miᶇ otak i ek nêᶇndôᶇ avômalô ami. Thêlô leᶇiᶇhaviᶇ valuseleᶇ ba intu êdôᶇ avômalô hathak auk lokbaᶇ ba ibuliᶇ ᶇê êvhaviᶇ lodôᶇlodôᶇ iniᶇ auk. ¹² Thêlô iniᶇ anyô lôkauk te hanaᶇ hathak thêlôda aêntêk, “Avômalô Klit sapêᶇ ma ᶇê abôyaᶇ lôk êtôm bok ᶇgalewaᶇ ba êk ku mi ma eyaᶇ nôᶇ hatôm bok iyom.” ¹³ *Abô êᶇ ma avanôᶇ. Ba intu osan i lôklokwaᶇ

* 1:2: Kol 1:27 * 1:4: Lom 1:7; 2Ko 8:23; Gal 2:3 * 1:6: 1Ti 3:2-7; 2Ti 2:24-26 * 1:10: 1Ti 4:7

* 1:11: 2Ti 3:5-6; 1Pi 5:2 * 1:13: 2Ti 4:2 * 1:14: 1Ti 4:7

ek iniñ êvhaviñ imbitak mavi ¹⁴ *ma netak Israèl iniñ kukuthiñ oyañ oyañ lôk miñ nesopa nê takatu ba êvôliñ dômiñ hathak abô avanôn inij abô majañ ami. ¹⁵ Avômalô takatu ba iniñ kapôlônij mabuñ hêk Wapômbêñ ma, ma nôm eyañ lôk nômkama lôkthô ma mabuñ aêñ iyom. Ma donjom avômalô takatu ba miñ êvhaviñ ami lôk iniñ kapôlônij lelaik ma nômlate miñ mabuñ ami. Aêñ ba iniñ auk lôk kapôlônij lelaik kambom. ¹⁶ *Thêlô enañ nena eyala Wapômbêñ, ma donjom iniñ bôk lo loñ hik thô nena êthôn yani paliñ. Thêlô leñjônônôn kôtôn ba miñ hatôm nindum nômla mavi te ami lôk êtôm nôm ôvathek hêk Wapômbêñ ma.

2

Ôndôn kobom mavi êndên avômalô êvhaviñ lodôn lodôn

¹ Oda miñ ôtôm thêlô ami. Ma ôndôn avômalô ek nesopa Wapômbêñ anêñ auk thêthôn. ² Ôndôn anyô boñnena ek nipuki loñ esak auk mayaliv ma nêmo batôn oyañ lôk neyabin i dedaun mavi. Ma iniñ êvhaviñ lôk leñjhaviñ avômalô embothon mavi. Ma nimin lôklokwañ esak malain.

³ *Ma aêñ iyom ma ôndôn avôdôn nena imbin ek nêmo mathen êtôm Wapômbêñ anêñ lahaviñ. Ma miñ nenañ abôma esak avômalô vi ami ma miñ netak wain ek eyabin iniñ auk ami. Mi, ôndôn thêlô ek neja auk mavi ⁴ ek nêndôn avi muk ek leñjimbin vênji lôk nali, ⁵ *ma nipuk i loñ lôk nêmo mabuñ, ma nindum iniñ ku neyabin iniñ avômalô mavi lôk nênm leñjhaviñ êndên avômalô ma nedovak vênji iniñ abô vibiñ. Idum aêñ ma tem miñ hatôm anyôla enañ abôma esak Wapômbêñ anêñ abô ami.

⁶ Ma anyô muk ma oson i lokwañ aêñ iyom ek nipuki loñ. ⁷ *Ma oda ôtôm lavônij mavi esak nômkama

sapên ek apenena nêgê ba nesopa vemgwam. Ôndôn avômalô lôk malemdôn esak abô takatu ba halêm anêñ o kapôlôm. ⁸ *Ma onañ abô thêthôn mavi iyom ek avômalô miñ hatôm nêpôm anêm abô anêñ kambom te ami. Undum aêñ ek avômalô takatu ba êpôlik hathak anêm abô ma tem mama ba miñ hatôm nenañ abô kambom te esak alalô ami.

⁹ *Ma nê takatu ba êmô alañsi vibiñ* ma oson i lokwañ ek nêmo iniñ alañ vibiñ esak nômkama sapên ek nindum thêlô leñjmavi. Ma miñ nêwê abô viyañ ami. ¹⁰ Lôk miñ neja iniñ nômla vani ami. Mi, nindum nômkama sapên thêthôn ek injik thô nena iniñ ku ma mavi ek iniñ alañsi nênmimbin thêlô. Idum aêñ ma tem alalôaniñ Wapômbêñ atu ba hêv alalô bulubiñ anêñ abô imbitak lêlêyañ mavi ênjêk avômalô malenij.

Wapômbêñ anêñ wapôm hik alalô lij ek nasopa anêñ loñôndê ek nayabin Kilisi

¹¹ Alalô nasopa kobom mavi takên ek malê nena Wapômbêñ anêñ wapôm bôk halêm yain yôv ba hawa bulubiñ halêm ek avômalô sapên nênmimbin. ¹² *Ma wapôm êñ hadôn alalô ek natak kobom avôliñ dômiñ ek Wapômbêñ lôk pik anêñ thethanak ma napuki loñ lôk namô thêthôn ba nasopa Wapômbêñ anêñ lahaviñ êndên waklavôn êntêk. ¹³ Ma alalô nasopa loñôndê êñ ba nanêm malenij ek mek mavi atu ba tem êlêm. Mek mavi êñ ma waklavôn atu ba Yisu Kilisi anêñ deda lôkmanjin êlêm yain. Yani ma Anyô Bêñ Wapômbêñ, alalôaniñ bulubiñ. ¹⁴ *Yani hêv yanida halêm ba hama hathak alalô ek nêmo alalô vê ênjêk kambom lomaloma lôk havôkwiñ alalô ek nambitak yanida anêñ avômalô takatu ba êk lêlê ek nandum ku mavi.

* **1:16:** 1Jon 1:6; 2:4 * **2:3:** 1Ti 3:11 * **2:5:** Ep 5:22 * **2:7:** 1Ti 4:12 * **2:8:** 1Pi 2:15 * **2:9:** 1Ti 6:1 * **2:9:** 'Nê takatu ba êmô alañsi vibiñ' ma hathak abô Inglis ma 'slave'. Nôngô Epesus 6:5. * **2:12:** 1Jon 2:16 * **2:14:** Kis 19:5; Lo 7:6; Ese 37:23; Gal 1:4; 1Pi 2:9 * **2:15:** 1Ti 4:12

15 *Ba intu onja abô takêntêk anêḡ ôdôḡ sa êndêḡ avômalô êvhaviḡ. Lôk osoḡ i lokwaḡ ek nesopa ma avômalô leḡiḡôndôḡ kôtoḡ ma osaḡ i. Onaḡ abô takêḡ esak Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ. Ma miḡ otak anyôla atu ba hoyabiḡ i ek enaḡ nena anêḡ abô ma nôḡ oyaḡ ami.

3

Nundum malêla takatu ba mavi

1 *Nunḡwik avômalô iniḡ auk liḡ esak loḡbô ek nedovak gavman lôk iniḡ ḡê bêḡbêḡ ba nesopa iniḡ abô. Lôk nêpôpêk i ek nindum ku mavi lomaloma. 2 Ma miḡ nenaḡ abô kambom esak anyô vi lôk miḡ nêkôki ami. Mi, netauviḡ i dedaḡ ba nêḡmô yôhokna imbiḡ avômalô sapêḡ.

3 *Ek malê nena sêbôk ma alalô thôḡôthôḡ hatôm thêlô. Alalô leḡôndôḡ kôtoḡ lôk êvhaviḡ abôyaḡ ba atak Wapômbêḡ anêḡ loḡôndê ma amô thethaḡak lôk alak lomaloma vibḡ. Ma amô lôk leḡiḡdaḡ ba awa auk kambom hathak anyô vi. Alalô apôlik ek i ma thêlô êpôlik ek alalô. 4 Ma doḡtom lêk ma Wapômbêḡ, ôpatu ba hêv alalô bulubiḡ, hik anêḡ kobom mavi lôk anêḡ lahaviḡ thô hadêḡ alalô. 5 *Yani hêv alalô bulubiḡ hathak yanida anêḡ lahiki. Ma miḡ hathak alalôaniḡ ku thêthôḡ ami. Mi, havôkwiḡ alalôaniḡ kambom ma hadum ba alalô abitak lukmuk hathak Lovak Matheḡ ba hêv lôkmala lukmuk hadêḡ alalô. 6 *Hathak ôpatu ba hêv alalô bulubiḡ, Yisu Kîlisi, ma Wapômbêḡ haḡgasô anêḡ Lovak Matheḡ bêḡ anôḡ hayô hamô alalô. 7 Yani habi anêḡ wapôm sam ba halam alalô nena avômalô thêthôḡ. Ba intu alalô awa athêḡ ek naja lôkmala atu ba tem namô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma lêk aêv maleḡiḡ ek nôḡ êḡ.

8 Abô takêḡ ma avanôḡ biḡ. Ba intu yaleḡhaviḡ ombatho i loḡ lôklokwaḡ

ek nesopa abô takêḡ sapêḡ ek vi atu ba bôk êvhaviḡ Wapômbêḡ yôv ma neyabiḡ i ek nindum ku mavi thêthô. Abô takêḡ ma mavi anôḡ ba tem nêḡm avômalô lôkthô sa.

9 *Nômô daim ek auk molo takatu ba avômalô êkôki hathak lôk ekatuḡ Israeḡ iniḡ limi bôbô iniḡ athêḡ ma abô lôkthaḡgo ma ethaḡ i hathak Mose anêḡ balabuḡ. Nôm takêḡ ma nôḡ oyaḡ ba miḡ hatôm nêḡm anyôla sa ami. 10 *Anyôla havak avômalô vose hi lodôḡlodôḡ ma onaḡ bôlôḡ ju êndêḡ ôpêḡ nena etak auk êḡ. Ma mi ma otak yani ba nu. 11 Alalô ayala nena avômalô anêḡ aêḡ iniḡ auk ma lokbaḡ ba idum kambom thêthô. Ba intu iniḡ bôk lo loḡ takêḡ da hik thêlô thô nena ḡê idum kambom.

Abô anêḡ daḡ

12 *Tem yanêḡm Altema mena Tikikus la ba êsôk, êḡ ma o lôklokwaḡ ek nu Nikopolis ek ôpôm ya. Yenaḡ auk nena tem yana yamô Nikopolis êndêḡ waklavôḡ beleḡ simbak. 13 *Sena, anyô lôkauk hathak abô majaḡ, lo Apolo etak môlô ba i buyaḡ, ma noyabiḡ i esak nôḡkama takatu ba thai mi ek nêḡm thai sa. 14 *Ôndôḡ alaianiḡ avômalô ek nindum ku mavi ni thêthô lôk nêḡnêḡm avômalô vi atu ba êv yak hathak nôḡkama sa ek iniḡ êvhaviḡ injik anôḡ.

15 Avômalô takatu ba êḡmô haviḡ ya êv iniḡ leḡiḡmavi hadêḡ o. Ma nêḡm yenaḡ aêḡ êndêḡ ḡê êvhaviḡ takatu ba leḡiḡhaviḡ yêlô.

Wapômbêḡ anêḡ wapôm êḡmô imbiḡ môlô lôkthô.

* 3:1: Lom 13:1-7; 1Pi 2:13-14 * 3:3: 1Ko 6:9-11; Ep 2:1-2; 5:8 * 3:5: 2Ti 1:9; Hib 10:22 * 3:6: Ap 2:17-18 * 3:9: 2Ti 2:14,16 * 3:10: Mat 18:15-17 * 3:12: Ep 6:21-22; Kol 4:7-8 * 3:13: Ap 18:24; 1Ko 3:5-6 * 3:14: Ep 4:28

Kapya atu ba Pol hato hadêḡ Pilemon Abô môḡ

Pilemon ma anyô hêvhaviḡ te anêḡ Kolosi. Yani ma alaḡ ek nê doho atu ba êmô yani vibinḡ ba idum anêḡ ku. Ma anêḡ anyô ku êḡ te ma Onesimi. Yani hawa Pilemon anêḡ nômla doho vani ba hasôv ba hi. Lom iniḡ balabuḡ hanaḡ nena ôpatu ba hamô alaḡ vibinḡ hatak anêḡ ku ba hasôv ba hi, êḡ ma anêḡ alaḡ hatôm injik yani vônô. Havenḡ yam ma Onesimi hapôm Pol hamô koladôḡ ma halaḡô Abô Mavi ba hêvhaviḡ. Ba intu Pol hato abô hadêḡ Pilemon nena Onesimi ma lêk anyô hêvhaviḡ ba nêḡ anêḡ kambom vê.

Hatôm 60 AD la ma Pol hamô koladôḡ ba hato kapya ju êntêk, yaḡ ma Pilemon ma yaḡ hi Kolosi.

Pol hêv lamavi

¹ Ya Pol, yahamô koladôḡ hathak Yisu Kilisi. Yai lôk alalôaniḡ aiyaḡ Timoti ato kapya êntêk hadêḡ o, Pilemon. O ma yaianiḡ aiyaḡ anôḡ atu ba alalô adum ku doḡtom êntêk haviḡ i. ² *Lôk ato hadêḡ livôḡ Apia lo Alkipus haviḡ. Yani ma Wapômbêḡ anêḡ anyô vovak te atu ba hamiḡ haviḡ yai. Ma yai ato hadêḡ avômalô êvhaviḡ takatu ba ethak êv yeḡ hamô anêḡ unyak kapô haviḡ.

³ Alalôaniḡ Kamik Wapômbêḡ lôk Anyô Bêḡ Yisu Kilisi iniḡ wapôm lôk labali êmô imbinḡ môlô sapêḡ.

Pol hanaḡ lamavi hathak Pilemon anêḡ ku

⁴⁻⁵ Yahalaḡô hathak anêḡ lemhaviḡ avômalô mathenḡ sapêḡ lôk anêḡ hôêvhaviḡ hathak Anyô Bêḡ Yisu. Ba intu mek sapêḡ atu ba yahatenḡ ma yalenḡhabi o ba yahananḡ yalenḡmavi hadêḡ yenaḡ Wapômbêḡ. ⁶ Hôêvhaviḡ

Wapômbêḡ ba intu o anyô wapôm. Ma yahatenḡ mek ek anêḡ wapôm êḡ injik anôḡ ba Wapômbêḡ nêḡ auk mavi êndêḡ o ek oyala nômkama mavi lôkthô atu ba alalô awa halêḡ anêḡ Kilisi. ⁷ *Aiyaḡ, abô hathak hôthô avômalô mathenḡ iniḡ kapôlôḡniḡ liḡ hayô ek ya. Ba intu anêḡ kobom lemhaviḡ êḡ hêv ya thêvô lôk yalenḡmavi bêḡ anôḡ.

Pol hanaḡ ek Pilemon êḡḡ Onesimi êtôm yaḡ anôḡ

⁸ Aêḡ ba yahadum ek yanaḡ injik anêḡ lemhaviḡ liḡ ek undum nômlate êtôm atu ba oda lemhaviḡ undum. Nôm êḡ ma thêthôḡ mavi ba intu ya hatôm yanaḡ lôklokwaḡ ek undum aêḡ esak Kilisi anêḡ athêḡ. ⁹ Ma doḡtom hathak lenḡhaviḡ êḡ iyom intu yahananḡ hik o liḡ. Ya ma anyô boḡ Pol atu ba lêk yahamô koladôḡ hathak Yisu Kilisi, ¹⁰ *yahananḡ hik o liḡ hathak yenaḡ okna Onesimi ek nuḡgwik anêḡ lemhaviḡ thô êndêḡ yani. Yahamô koladôḡ ma yani hêvhaviḡ ba intu habitak yenaḡ okna. ¹¹ Sêbôk ma yani miḡ hatôm nêḡ o sa ami. Ma doḡtom lêk habitak anyô mavi ek nêḡ alai luvi sa.*

¹² Lêk yahêv yani hatôm yabinḡdaluk anôḡ hathôk ek o hathak lonḡbô. ¹³ Yahamô koladôḡ hathak Abô Mavi ba intu yalenḡmavi ek yani enja anêḡ lonḡ ba êmô imbinḡ ya ek nêḡ ya sa. ¹⁴ Ma doḡtom yahadô yapôviḡ o ek undum malêla takatu ba mavi. Ba intu miḡ hatôm yandum nômlate atu ba miḡ honaḡ ami ek undum ku mavi êtôm atu oda lemhaviḡ undum. ¹⁵ Betha Onesimi hatak o vauna ek nêḡmibinḡ Yisu Kilisi vêḡ ba havôhathôk hathak lonḡbô ma tem êmô imbinḡ o wak nômbêḡ intu sapêḡ la. ¹⁶ *Yani hathôk ek o ma onja yani êtôm mamuyaḡ anôḡ ma miḡ êtôm o alaḡ ek yani esak lonḡbô ami. Yalenḡhaviḡ yani bêḡ anôḡ. Ma doḡtom yani ma anêḡ mamuyaḡ lôk

* **1:2:** Kol 4:17; 2Ti 2:3   * **1:7:** 2Ko 7:4   * **1:10:** 1Ko 4:15; Kol 4:9   * **1:11:** Onesimi anêḡ athêḡ anêḡ ôdôḡ nena, "Hêv sa"   * **1:16:** 1Ti 6:2

o ma alaŋ ek yani haviŋ ba intu tem lemimbiŋ yani bêŋ anôŋ êmôŋ ek ya.

¹⁷ Aêŋ ba lemhabi nena alai ma ñê ku te iyom, êŋ ma onja Onesimi thô êtôm intu howa ya thô. ¹⁸ Yani hadum nômla kambom hadêŋ o mena hawa anêm nômla, êŋ ma otak êndôk yabaheŋ. ¹⁹ Ya Pol yada yahato hathak yabaheŋ nena tem yanêm vuli êŋ viyaŋ êndêŋ o. Ma donjom lemimbi nena bôk yahik loŋôndê nêmo lôkmala thô hadêŋ o ba anêm vuli viyaŋ hêk haviŋ ya denaŋ.

²⁰ Avanôŋ, aiyaŋ, yalenhaviŋ onja Onesimi thô esak Anyô Bêŋ anêŋ athêŋ. Êŋ ma hatôm hôthô yakapôlôn liŋ hathak Kilisi. ²¹ Yahato kapyâ êntêk hadêŋ o ba yahêvhaviŋ nena tem ondovak yenaŋ abô vibiŋ ma onja Onesimi lôk lemmavi bêŋ anôŋ êmôŋ ek abô nômbêŋ atu ba lêk yahato.

²² *Nômla yaŋ nena opesaŋ loŋ êmô anêm unyak kapô ek ya. Yalenhabi nena tem Wapômbêŋ endanô môlônim mek ma nêma ya vê ênjêk koladôŋ ba yambô yasôk esak loŋbô.

Pol anêŋ kapyâ anêŋ dan

²³ *Eaplas ôpatu ba hamô koladôŋ haviŋ ya hathak Yisu Kilisi, yani hêv anêŋ lamavi hadêŋ o. ²⁴ *Ma Mak, Alistakas, Dima lo Luk, yêlô ñê ku te iyom, thêlô êv iniŋ leŋiŋmavi haviŋ.

²⁵ Anyô Bêŋ Yisu Kilisi anêŋ wapôm embalonj môlô sapêŋ kapôlômim loŋ.

* 1:22: Plp 1:25; 2:24 * 1:23: Kol 1:7 * 1:24: Kol 4:10-14

Kapya hi hadêḡ avômalô Hiblu Abô môḡ

Ôpatu ba hatu kapya êntêk miḡ hatu anêḡ athêḡ ami. Ma hadêḡ 200 AD ma avômalô ḡaḡ iniḡ avaka te anêḡ athêḡ nena Teetuliaḡ hatu nena Banabas hatu kapya êntêk. Ma lêk doho enaḡ nena Apolo hatu ma doho enaḡ nena Silas hatu. Ma thêlô lôkthô enaḡ nena ôpatu ba hatu kapya êntêk ma hatu hasopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ.

Ôpatu ba hatu ma anyô Israeḡ te atu ba hêvhaviḡ Yisu. Hatu hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu. Kapya êntêk hik thô nena Yisu ma bêḡ ek Israeḡ iniḡ plopet lôk aḡela ma Mose lôk ḡê êbôk da. Ma hik thô haviḡ nena Yisu ma anyô malêvôḡ ek Wapômbêḡ lôk alalô ma anêḡ athêḡ ma bêḡ ek Alon anêḡ lôk Israeḡ iniḡ ḡê êbôk da sapêḡ. Lôk hanaḡ ek ḡê bôk êvhaviḡ nimiḡ lôklokwaḡ ma miḡ nendeni nesopa Israeḡ iniḡ kobom bô ami. Yakô vovaḡ êpôm i êtôm sêbôk ba hapôm avômalô Israeḡ halôk loḡ thiliv.

Hatu kapya êntêk hadêḡ 68 AD la.

Wapômbêḡ Nakaduḡ hamôḡ ek aḡela

¹ Sêbôk bôlada ma Wapômbêḡ hanaḡ abô hadêḡ alalôaniḡ bumalô lôbôlônḡ hathak lavôḡniḡ lomalama hale plopet veniḡbôlêk. ² *Ma lêk êntêk ma pik lo leḡ anêḡ daḡ lêk habobo ba yani hawa Nakaduḡ abôlêk ba hanaḡ abô hadêḡ alalô. Wapômbêḡ habi baḡ hayô hêk yani ma hêv nômkama sapêḡ lôk hapesaḡ nômkama sapêḡ hathak yani iyom. ³ *Yani hik Lambô anêḡ deda lôkmaḡniḡ thô ma alalô ayê yani hatôm ayê Lambô da. Ma yani havatho avômalô lôk nômkama sapêḡ loḡ aleba ilumbak mavi hathak anêḡ abô anêḡ lôklokwaḡ. Yani havôkwiniḡ

alalôaniḡ lelaik lôkthô vê ma halôk hamô Wapômbêḡ Lôkmaḡniḡ anêḡ baḡ vianôḡ hamô malak leḡ. ⁴ *Aêḡ ba yani hamô vuliḡ ek aḡela ma athêḡ atu ba êv hadêḡ yani ma bêḡ aêḡ iyom.

⁵ *Ma abô atu ba Anyô Bêḡ bôk hanaḡ hadêḡ Yisu ma miḡ hanaḡ hadêḡ aḡela te ami. Mi. Hanaḡ hadêḡ Yisu iyom nena,

“O ma yenaḡ okna,
ma lêk êntêk ma yahabitak
lemambô.” *Kapya Yeḡ 2:7*

Lôk hanaḡ nena,
“Ya anêḡ lemambô,
ma o ma yenaḡ okna.” *2 Samuel 7:14*

⁶ *Ma Wapômbêḡ hêv namalô bôp halôk ba halêḡ pik ma hanaḡ abô bute haviḡ nena,

“Wapômbêḡ anêḡ aḡela lôkthô nêḡnêḡ
yeḡ êndêḡ yani.” *Lo 32:43*

⁷ Ma hanaḡ hathak aḡela nena,
“Anyô Bêḡ hapesaḡ anêḡ aḡela hatôm
lovak
ma anêḡ ḡê ku takêḡ ma hatôm
atum dahalaḡ.” *Kapya Yeḡ 104:4*

⁸ Ma donḡtom hanaḡ hathak Nakaduḡ nena,

“Wapômbêḡ, oda tem ôḡô anêḡ loḡ
lôkliḡyak wak nômbêḡ intu
sapêḡ,
ma tem oyabiḡ avômalô esak
kobom thêthôḡ iyom.

⁹ Lemhaviḡ auk thêthôḡ ma hôpôlik
ek auk lokbaḡ.

Ba intu Wapômbêḡ anêḡ Anyô
Bêḡ halam o ba haḡgasô anêḡ
nôm lêḡlêḡ hayô hamô o ek
onja athêḡ bêḡ ek indum lem-
mavi.

Ma aḡela lôk avômalô miḡ êḡmôḡ
ek o ami.” *Kapya Yeḡ 45:6-7*

¹⁰ Ma abô yaḡ hanaḡ nena,
“Sêbôk ba môḡ anôḡ ma O Anyô Bêḡ
da holav pik anêḡ landiḡ,
ma leḡlêvôḡ ma oda anêḡ ku
hopesaḡ hathak bahem.

¹¹ Lôkthô tem ititip êtôm sôp ba mi.

* 1:2: Jon 1:3 * 1:3: Jon 14:9; Kol 1:20; Hib 8:1

* 1:4: Plp 2:9 * 1:5: 1Sto 17:13; Ap 13:33

* 1:6: Lom 8:29

Ma o iyom intu tem ômô thêthô.
 12 Tem undunundun pik êtôm kwêv
 daim,
 ma tem ômbi sôp bô atu thô ma
 nunḡwik lukmuk.

Ma oda tem ômô aêḡ,
 ma anêm sondabêḡ anêḡ daḡ ma
 mi.” *Kapya Yeḡ 102:25-27*

13 Ma Wapômbêḡ bôk hanaḡ hadêḡ
 Nakaduḡ nena,

“Ômô yabaheḡ vianôḡ endeba yatak
 ḡê takatu ba ik vovak hadêḡ
 o nêḡmô vemkapô vibiḡ am.”
Kapya Yeḡ 110:1

Ma miḡ bôk hanaḡ abô êḡ hadêḡ aḡela
 te ami ma mi.

14 *Aḡela ma êtôm ḡḡôk yôhôk
 ek nindum Wapômbêḡ anêḡ ku ek
 nêḡnêḡ ḡê takatu ba tem neḡa bulubiḡ
 sa.

2

Nodaḡ katô ba nosopa!

1 Aêḡ ba alalô nadaḡô nôm takatu
 ba bôk alaḡô yôv ek miḡ natôm
 yeḡ atu ba lovak hayuv vôkê ami.

2 *Ma abô takatu ba hale anêḡ aḡela
 veḡḡbôlêk ba enaḡ intu bôk hik anôḡ
 yôv. Sêbôk ma avômalô miḡ elanô
 abô êḡ ami ba leḡôndôḡ kôḡôḡ ba bôk
 ewa iniḡ vuli kambom êḡ yôv. 3 *Ma
 lêk Anyô Bêḡ da halôk ba halêm pik
 ba hanaḡ bêḡ nena tem alalô naja
 bulubiḡ. Ma avômalô bôk elanô ba
 esopa ma alalô ayê nena abô avanôḡ.
 Aêḡ ba anyô te havôliḡ dôḡ hadêḡ
 alalôaniḡ bulubiḡ bêḡ atu ma ôpêḡ
 miḡ hatôm êsôv êḡḡêk vovaḡ êḡ ami
 ma mi. 4 *Ma Wapômbêḡ da hadum
 lavôḡḡ lo nômbithi ma ku lôkmaḡḡiḡ
 lomaloma. Ma hêv Lovak Matherḡ
 ek injik nôm mavi lomaloma sam
 êḡḡêḡ avômalô hatôm Anyô Bêḡ anêḡ
 lahaviḡ ek injik thô nena abô avanôḡ.

Yisu hatôm alalô ḡê pik

5 Yêlô anaḡ hathak pik lukmuk atu
 ba tem êlêm. Ma Wapômbêḡ miḡ

hatak aḡela ek neyabiḡ pik lukmuk êḡ
 ami. 6 Bôk hanaḡ hêk kapya nena,

“Yêlô avômalô pik ma nôm oyaḡ.
 Ma donḡtom O Wapômbêḡ ma
 hothak lemhabi yêlô
 lôk lemhabiḡ ba hoyabiḡ anyô
 anêḡ nakaduḡ mavi.

7 Ma hotak yani hamô aḡela vibiḡ
 vauna,
 ma hopesaḡ yani hatôm anyô bêḡ
 ba hêv athêḡ bêḡ lôk deda
 lôkmaḡḡiḡ hadêḡ yani,

8 ma hotak nômkama lôkthô hamô
 yani vakapô vibiḡ.” *Kapya Yeḡ
 8:4-6*

Wapômbêḡ hatak nômkama lôkthô
 hamô yani vakapô vibiḡ. Ba nômlate
 miḡ hamô vuliḡ ek yani ami. Ma
 donḡtom miḡ hayabiḡ nômkama sapêḡ
 ami denaḡ. 9 *Ma hadum ba Yisu
 intu yaôna lôk ek aḡela vauna ek
 Wapômbêḡ nêḡ anêḡ wapôm êḡḡêḡ
 alalô esak yani anêḡ ḡama. Yani
 hawa vovaḡ ba hama ek nêḡ avômalô
 lôkthô sa. Ma lêk hawa athêḡ bêḡ lôk
 deda lôkmaḡḡiḡ.

10 Ma Wapômbêḡ hapesaḡ nômkama
 lôkthô ba hêv lôkmala hadêḡ sapêḡ.
 Yani hadum anêḡ ku thêthôḡ ba Yisu
 habitak anyô vovak laik môḡ anôḡ
 ek enḡa vovaḡ ek nêḡ avômalô lôkthô
 bulubiḡ ek endom avômalô ba ini ek
 neḡa lôkmala lôkmaḡḡiḡ. Aêḡ ba Yisu
 anêḡ ku êḡ bôk hayô unḡlôv yôv. 11 *Ba
 intu Yisu atu ba hadum ba avômalô
 ibitak matheḡ ma yani lôk avômalô
 takêḡ lêk ibitak ôdôḡ donḡtom. Aêḡ
 ba yani miḡ mama ek endam i nena
 iviyaḡ lo livi ami 12 ma hanaḡ nena,

“Tem yandam anêḡ athêḡ êḡḡêḡ
 yenaḡ aiyaḡ thêlô,
 ma tem yambô anêḡ athêḡ êḡḡêḡ
 avômalô êvhaviḡ malêvôḡ.”
Kapya Yeḡ 22:22

13 Ma abô yaḡ hanaḡ nena,

“Tem yanêḡmibiḡ Wapômbêḡ.” *Ai-
 saia 8:17*

Ma abô te hanaḡ nena,

* 1:14: Sng 34:7; 91:11 * 2:2: Gal 3:19 * 2:3: Hib 10:29; 12:25 * 2:4: Mak 16:20; 1Ko 12:4,11

* 2:9: Plp 2:8-9 * 2:11: Mat 25:40 * 2:14-15: 1Jon 3:8; ALK 12:10

“Yêlô lôk avômena takatu ba Wapômbêḅ bôk hêv yôv hadêḅ ya êntêk.” *Aisaia 8:18*

14-15 *Avômena takêḅ ma iniḅ leḅviḅkupik lôk thalaleḅ hamô. Ba thêlô êkô ek nema ba êmô hatôm ḅê ekak veḅiḅ lo baheniḅ lusu wak nômbêḅ intu sapêḅ. Aêḅ ba Yisu êntêk habitak hatôm thêlôda ek ema ek imbuliḅ Sadan, ôpatu ba havalon ḅama anêḅ lôklokwaḅ lôk epole yak êḅ vê êḅjêk avômalô. 16 Ma miḅ hêv aḅjela sa ami. Mi. Hêv Ablaham anêḅ limi sa. 17 Ba intu Wapômbêḅ hapesan Yisu êntêk êḅ hatôm iviyaḅ anôḅ ek imbitak êtôm avômalô iniḅ anyô bêḅ habôk da. Yani lahiki ba havalon anêḅ ku lon ek indum Wapômbêḅ anêḅ ku ek nêḅ avômalô iniḅ kambom vê. 18 Ma Sadan êḅ bôk halôk yani la ba hawa vovaḅ. Aêḅ ba tem nêḅ avômalô takatu ba Sadan halôk leḅiḅ sa aêḅ iyom.

3

Yisu ma bêḅ ek Mose

1 *Aêḅ ba aiyaḅ thêlô, môlô ma avômalô takatu ba Wapômbêḅ bôk halam yôv ek nôḅô imbiḅ yani êmô malak leḅ ba intu môlô ma matheniḅ. Ma môlô lemimimbi Yisu atu ba Wapômbêḅ hêv hatôm alalôaniḅ aposel lôk anyô bêḅ habôk da, ôpatu ba alalô anaḅ iniḅ êvhaviḅ bêḅ hathak. 2 *Yani ma anyô ku anôḅ ba hadum ku takatu ba êv hadêḅ yani ek indum êtôm atu ba Mose bôk hadum ku hathak Wapômbêḅ anêḅ avômalô. 3-4 Unyak atu ba anyô halav. Ma anyô ma bêḅ ek unyak êḅ. Ma Wapômbêḅ da hapesan nôḅkama sapêḅ. Aêḅ ba Wapômbêḅ ma bêḅ ek nôḅkama sapêḅ. Ma Yisu êntêk intu bêḅ ek Mose aêḅ iyom. 5 *Mose thai lôk Yisu ma ḅê ku anôḅ. Ma Mose ma hatôm anyô ku ba hayabiḅ Wapômbêḅ anêḅ avômalô ba hanaḅ anêḅ abô atu ba tem imbitak embeḅ yam. 6 Ma donḅtom Yisu êntêk intu

nakaduḅ ba hayabiḅ Wapômbêḅ anêḅ avômalô hatôm unyak alaḅ. Aêḅ ba alalô nabalon iniḅ aêvhaviḅ lon lôklokwaḅ. Ma alalô namiḅ êtôm anyô ḅê ba nanêḅ maleḅiḅ, êḅ ma tem nambitak êtôm Wapômbêḅ anêḅ avômalô.

Abô lôklokwaḅ hathak ḅê takatu ba miḅ êvhaviḅ ami

7 *Ba intu Lovak Matheniḅ hanaḅ, “Lêk êntêk holaḅô Wapômbêḅ abôlêk, 8 *ma miḅ ôpôlik êtôm sêbôk ba libumi êmô lon thiliv ba êvôliḅ dômiḅ ek yani ma elan mathalaleḅ 9 lôk ethaḅ yani aleba hanaḅ nena, “Sondabêḅ 40 ma bôk yahadum ku lomaloma ba thêlô êyê yôv. 10 Ba intu yalenmaniḅ hathak thêlô ḅê bôlôn yaḅ sêbôk atu. Ba yahanaḅ, “Thêlô kapôlôn hi mayaliv wak nômbêḅ intu sapêḅ ba miḅ eyala yenaḅ lonôndê ami.”

11 *Êḅ ma yalenmaniḅ ba yahavak balabuḅ nena, “Thêlô miḅ hatôm nimbitak nêyô yenaḅ bamtu ami.” ’” *Kapya Yeḅ 95:7-11*

12 Aiyaḅ thêlô, ôḅgô katô. Môlô miḅ nobalon kambom lon ba notak unim ôêvhaviḅ ba nôḅbôliḅ dôḅim êndêḅ Wapômbêḅ lôkmala ami. 13 Lovak Matheniḅ bôk hanaḅ yôv nena “lêk êntêk”. Ma lêk êntêk ma lêk êntêk êḅ ba wak êḅ miḅ bôk hale ba hi ami denaḅ. Ba intu môlô nôsôam ba noya wak nômbêḅ intu ek kambom miḅ esau môlô ek lemimôndônḅ kôtôn ami. 14 Ma alalô nabalon alalôaniḅ aêvhaviḅ môḅ lon endeba pik lo leḅ anêḅ daḅ, êḅ ma tem injik thô nena alalô abitak Kilisi anêḅ avômalô. 15 *Lêk yahanaḅ Lovak Matheniḅ anêḅ abô atu, “Lêk êntêk holaḅô Wapômbêḅ abôlêk,

* 3:1: Hib 4:14; 7:26 * 3:2: Nam 12:7; Hib 3:5 * 3:5: Hib 3:2; Nam 12:7; Lo 18:15-19 * 3:7: Sng 95:7-11 * 3:8: Kis 17:7; Nam 20:2-5 * 3:11: Nam 14:21-23 * 3:15: Hib 3:7-8

ma miñ ôpôlik êtôm sêbôk ba libumi êvôliñ dômiñ ek yani ami.” *Kapya Yen 95:7-8*

16 *Nê alêla takatu ba bôk elañô ba êvôliñ dômiñ? Nê takatu ba Mose hawa i vê hêk Ijip! 17 *Nê alêla takatu ba Wapômbêñ lamanin ek i hatôm sondabêñ 40? Nê takatu ba idum kambom ba iniñ kupik hêv yak hêk loñ thiliv! 18 Nê alêla takatu ba Wapômbêñ havak balabuñ ek thêlô miñ nimbitak nêyô anêñ bamtu ami? Nê takatu ba miñ elañô abô ami! 19 Ba intu alalô ayê nena nê takêñ ma thêlônin êvhavin mi. Êñ ma miñ hatôm nêyô Wapômbêñ anêñ bamtu ami.

4

Wapômbêñ anêñ bamtu

1 Wapômbêñ bôk habutin abô ek avômalô nimbitak nêyô anêñ bamtu kapô ba ini. Ma miñ bôk hapole vê ami. Aêñ ba alalô nayabin i ek Wapômbêñ miñ ênjê nena alalô te intu hamin yain ami. 2 Ma avômalô doho bôk enañ Wapômbêñ anêñ Abô Mavi hadêñ alalô hatôm atu ba bôk enañ hadêñ avômalô bôsêbôk. Ma doñtom thêlô miñ êvhavin ami. Ba intu abô takatu ba thêlô elañô ma miñ hêv thêlô sa ami. 3-4 *Wapômbêñ hapesañ pik lo leñ aleba anêñ dan ma hawa lovak aleba lêk êntêk. Ma hêk Wapômbêñ anêñ kapya bute ma hanañ hathak wak te bahenvi ba lahavuju nena,

“Wak te bahenvi ba lahavuju êñ ma Wapômbêñ hawa lovak hathak anêñ ku takatu ba hadum.”

Môñ Anôñ 2:2

Ba alalô takatu ba aêvhavin lêk ayô bamtu êñ havin hatôm Wapômbêñ bôk hanañ yôv nena,

“Yalenmanin ba yahavak balabuñ nena,

“Thêlô miñ hatôm nimbitak nêyô yenañ bamtu ami.” *Kapya Yen 95:11*

5 *Avanôñ! Wapômbêñ bôk hanañ abô atu yôv nena,

“Thêlô miñ hatôm nimbitak nêyô yenañ bamtu ami.”

6 Avômalô takêñ bôk elañô Abô Mavi ma doñtom miñ esopa ami. Ba intu miñ bôk ibitak êyô bamtu êñ ami. Ma doñtom avômalô doho tem nimbitak nêyô loñ lovak êñ. 7 Aêñ ba Wapômbêñ hatak wak yan ba halam nena “Lêk êntêk”. Josua bôk hama bô ma Wapômbêñ hêv abô hadêñ Devit ba hanañ,

“Lêk Êntêk holañô Wapômbêñ abôlêk, ma miñ ôpôlik ami.” *Kapya Yen 95:7-8*

8 *Josua miñ bôk hêv lovak hadêñ avômalô takêñ ami ba intu Wapômbêñ hanañ hathak wak yan ek nêv lovak êndêñ alalô. 9 Aêñ ba sonda leñinmavi lêk hayô yôv ek Wapômbêñ anêñ avômalô nêv anêñ bamtu. 10 *Ma opalê atu ba habitak hayô Wapômbêñ anêñ bamtu êñ ma yani hawa lovak hathak anêñ ku hatôm atu ba Wapômbêñ hadum aêñ iyom. 11 Aêñ ba alalô mathalalen ek nambitak nayô bamtu êñ ek miñ anyôla esopa limi iniñ venjngwam leñôndôñ kôtôn ba nêvêm yak ami.

12 *Wapômbêñ anêñ abô ma lôkmala ba lôklokwan bomañ. Ba anêñ ma, ma ma bomañ hamôn ek bin vovak atu ba ma hêk luvi ek edabêñ dahô lôk lôkmala ma lokwan lôk tabilôk kisi. Ma hatitin anêv auk lôk kapôlôm ba hayala katô anôn. 13 Nômplate hamô pik êntêk êñ miñ hatôm imbuñ i ênjêk Wapômbêñ ma ami. Nôm takatu ba havuñ i, lôkthô tem nimbitak yain ba niniñ oyan ek nindum abô esak yani.

Yisu ma anyô bêñ habôk da

14 *Alalôanin anyô bêñ habôk da bôk hathak ba hi malak leñ. Yani êñ intu Yisu, Wapômbêñ anêñ namalô. Ba intu êvhavin atu ba alalô anañ bêñ ma nabalon loñ lôklokwan.

15 Alalôanin anyô bêñ habôk da bôk

* 3:16: Nam 14:1-35 * 3:17: 1Ko 10:10 * 4:3-4: Hib 3:11 * 4:5: Sng 95:11 * 4:8: Lo 31:7; Jos 22:4 * 4:10: Hib 4:4 * 4:12: Ep 6:17; ALK 1:16; 19:13-15 * 4:14: Hib 3:1; 10:23

êlôk la lôbôlôŋ ek indum kambom lomaloma hatôm êntêk ba alalô. Yani ma kambom mi. Ma donjom lahiki hathak alalôaniŋ kambom. ¹⁶ *Ba intu alalô ana bidonj ek Wapômbênj ma miŋ nakô ami. Ma awa malaiŋ ma tem nê m kapô ek alalô ba napôm wapôm atu ba hêv ek nê m alalô sa.

5

¹ Sêbôk aleba lêk ma Wapômbênj da hathak halam anyô pik te ek imbitak anyô bêŋ habôk da. Hatak yani ek imiŋ malêvônj ek avômalô pik lôk Wapômbênj. Ba intu habôk avômalô iniŋ da êv leŋiŋmavi hadênj Wapômbênj lôk da êv iniŋ kambom vê. ² Thêlô ma nê pik ba eyala nena alalô sapênj ma hatôm donjom iyom ba vau hakalabu alalô siŋ. Aênj ba intu thêlô leŋiŋhiki hathak alalô atu ba auk mi lôk avenj mayaliv. ³ *Yanida ma anyô hadum kambom hatôm alalô sapênj. Ba intu yani hathak habôk da ek yanida anênj kambom lôk habôk da hathak avômalô lôkthô iniŋ kambom.

⁴ *Ma anyô te miŋ hawa ku lôk athênj êŋ hatôm yanida anênj lahaviŋ ami. Mi. Wapômbênj da endam êtôm atu ba halam Alon am. ⁵ Ma Kilisi aênj iyom. Yani miŋ hawa athênj anyô bêŋ habôk da hathak yanida anênj lahaviŋ ami. Mi. Wapômbênj hanaŋ hadênj yani nena,

“O ma yenaŋ okna,
lêk êntêk ma yahabitak lemambô.”
Kapya Yeŋ 2:7

⁶ *Ma hanaŋ hêk buyaŋ aêntêk,
“O ma anyô ômbôk da êtôm wak nômbênj intu sapênj êtôm Melkisedek.” *Kapya Yeŋ 110:4*

⁷ *Yisu hamô pik ma hatenj mek hadênj Wapômbênj atu ba hatôm enja yani vê ênjêk nâma ba hanaŋ hik ôpênj liŋ lôklala lôk mathôk bêŋ. Yani hamô Wapômbênj vibinj ba intu halanô anênj abô. ⁸ *Ondaŋô! Yani ma Wapômbênj nakaduŋ. Ma donjom

hawa vovaŋ ek êndônj yani ek esopa lambô. ⁹ Ôpênj hadônj yani ba hadum anênj ku aleba hayô unjôv ba intu hadum ba avômalô takatu ba esopa yani ewa bulubinj. ¹⁰ Ma Wapômbênj halam yani ek imbitak êtôm anyô bêŋ habôk da êtôm Melkisedek.

Miŋ notak unim ôêvhaviŋ ami

¹¹ Abô bêŋ anônj hêk ek nanaŋ. Ma donjom môlô lêk vau ba unim auk ma thônôthônj. Aênj ba malaiŋ ek nanaŋ abô êŋ anênj ôdônj bêŋ. ¹² *Môlô bôk oyalôv yôv ma donjom miŋ ubitak kêdônjwaga ami denaŋ! Ba anyô yaŋ êlêm ek êndônj môlô esak loŋbô êtôm nê daluk esak Wapômbênj anênj abô. Môlô unum sum denaŋ ba miŋ hatôm ongwaŋ nô m atu ba thekthe k ami. ¹³ Ôpatu ba hanum sum denaŋ, ôpênj hatôm amena ba hathônj nô m thêthônj paliŋ. ¹⁴ Ma donjom nô m thekthe k êŋ ma avômalô bêŋ iniŋ nô m. Wak nô mbênj intu ma thêlôda nê ndônj i ek neyala mavi lo kambom.

6

¹⁻² Abô takêntêk hathak nê nê mimbiniŋ ma avômena iniŋ auk ba môlô bôk oyala auk takênj yôv. Yahananj hathak nede kapôlônjinj liliŋ ek nô m takatu ba injik alalô vônô, nisik ŋaŋ, lôk netak baheŋ êyô ênjêk avômalô, ma nê nâma tem nimbiyô lôk waklavônj nedanô abô. Alalô natak auk avômena takêntêk ma naja avômalô bêŋ iniŋ auk. ³ Ma Wapômbênj hêv alalô sa ek nambitak avômalô bêŋ, êŋ ma tem nambitak aênj.

⁴⁻⁶ *Ba nê takatu ba bôk êyê deda lôk eyaŋ nô m mavi anênj malak leŋ ma ewa Lovak Mathenj lôk ewa Wapômbênj anênj Abô Mavi lôk lôklokwaŋ atu ba tem êlêm êndênj waklavônj êŋ, thêlô êŋ te hawa nô m takênj lôkthô vê m ma hatak anênj hêvhaviŋ. Alikakna! Ôpênj habulinj yanida ba hamiŋ piklêvônj ma hanaŋ abôma hathak Yisu ek nijik yani vônô

* **4:16:** Hib 10:19 * **5:3:** Wkp 9:7; 16:6 * **5:4:** Kis 28:1 * **5:6:** Hib 6:20; 7:1 * **5:7:** Mat 26:36-46 * **5:8:** Plp 2:6-8 * **5:12:** 1Ko 3:1-3 * **6:4-6:** Mat 10:22; 12:31; Hib 10:26-27; 1Jon 5:16

esak a esak lonjbô. Ba intu miñ hatôm êmbôv yani ek ende kapô liliñ esak lonjbô ami. Mi anôn!

⁷ Ma pik takatu ba ôthôm hik halôk anêñ nôm lôk ya ma halumbak mavi ek nê takatu ba idum ku êñ, pik êñ tem enja Wapômbêñ anêñ mek mavi. ⁸ *Ma donjom pik atu ba kapangik lôk sôkôsôk ibitak ma tem miñ nê avômalô sa ami. Ma pik êñ ma Wapômbêñ tem esañ ba emben yam ma tem êmbôk esak atum.

⁹ Aiyañ thêlô, yêlô athañ môlô. Ma donjom yêlô ayala nena nôm mavi lomaloma tem êpôm môlô. Avanôn! Tem noja nôm yañ atu ba mavi anôn, êñ ma bulubiñ. ¹⁰ *Ma môlô bôk ôêv anêñ avômalô matheñ sa ba êntêk udum aêñ ômô. Êñ ma hik thô nena môlô lemimhaviñ yani. Wapômbêñ ma thêthôn ba tem miñ lapaliñ môlônim ku takêñ ami. ¹¹ Ma yêlô leññhaviñ môlô nundum ku lôklokwañ aêñ endeba anêñ dañ ek lôkmala atu ba ôêv malemim êñ ma tem noja. ¹² Miñ nôngwêk vau ami. Malemkilik esak avômalô vi atu ba êvhaviñ ba imiñ lôklokwañ. Thêlô tem neja nômkama takatu ba Wapômbêñ habutiñ abô hathak.

Abô atu ba havak ma miñ hatôm epole vê ami

¹³ Ma Wapômbêñ halam anêñ athêñ ba habutiñ abô haviñ Ablaham. Athêñ la miñ bêñ ek yani ami. Aêñ ba intu havak abô hathak ¹⁴ ba hanañ, “Avanôn! Tem yanêm mek mavi êndêñ o ek anêm libumi nimbitak bêñ anôn.” *Môñ Anôn* 22:17

¹⁵ Ablaham hayabiñ ba hamô malinyaô sawa daim vêm ka miñ hapôm anêñ abô atu ba habutiñ anêñ anôn.

¹⁶ Anyô te havak abô hathak anyô yañ atu ba anêñ athêñ bêñ ek yani ma injik abô êñ lonj lôklokwañ. Ma miñ anyôla imbulav nena abô êñ ma

abôyañ ami. ¹⁷ Wapômbêñ bôk habutiñ abô haviñ anêñ avômalô yôv. Ma lahaviñ thêlô neyala katô nena tem miñ injik anêñ auk liliñ ami. Ba intu havak abô ek injik abô êñ anêñ anôn thô. ¹⁸ *Ma bôk havak abô ba habutiñ yôv ba tem miñ enañ abôyañ ami. Ma nôm ju êñ havatho alalô lonj ba hik thô nena tem miñ injik anêñ auk liliñ lôk epole abô êñ vê ami ek alalô takatu ba alañviñ hadêñ yani ek naja bulubiñ ma tem naja nôm takatu ba aêv maleññ hathak. ¹⁹ *Alalôaniñ bulubiñ êñ hatôm yeñ anêñ anja ek alalô dahôlôn imiñ lôklokwañ ba miñ hatôm endowaliñ ami. Ma bulubiñ êñ iyom intu habitak hayô lonj matheñ atu ba sôp hamiñ lonj siñ. ²⁰ Yisu intu ba hamôn ek alalô ba habitak hayô unyak kapô êñ ba hi ek nê avômalô sa. Yani lêk habitak hatôm anyô bêñ habôk da wak nômbêñ intu sapêñ hatôm Melkisedek.

7

Melkisedek ma bêñ ek nê Livai

¹ *Melkisedek êñ ma Selem iniñ kiñ ma Wapômbêñ Lôkmanñ anêñ anyô habôk da. Ablaham hik vovak hadêñ kiñ doho ba hamô i lu ma havôhi. Ma Melkisedek hapôm ba hêv mek hadêñ yani. ² Ablaham hawa nômkama vovak ba habi sam hi ôdôn laumiñ ba hêv ôdôn te hadêñ yani. Yani anêñ athêñ anêñ ôdôn nena “Anyô Thêthôn”. Anêñ athêñ yañ nena “Selem iniñ Kiñ” ba anêñ ôdôn nena “Kiñ Yôhôn”. ³ Yani anêñ lambô lo talêbô mi ma miñ ekatuñ anêñ limi ami. Miñ eyala anêñ waklavôn evathu lôk hama ami. Yani hatôm Wapômbêñ nakaduñ atu ba habôk da wak nômbêñ intu sapêñ.

⁴ Odañô! Melkisedek êñ ma anyô lôk athêñ bêñ. Ablaham ma avômalô Israêl iniñ lim, anyô lôk athêñ bêñ aêñ iyom. Ma havak nômkama takatu ba hik vovak ba hawa vose hi ôdôn laumiñ ba hêv ôdôn te hadêñ

* 6:8: Stt 3:17-18; Mat 13:7,22 * 6:10: Hib 10:32-34 * 6:18: Nam 23:19 * 6:19: Wkp 16:2-3

* 7:1: Stt 14:17-20 * 7:5: Nam 18:21

Melkisedek. ⁵ *Ma abô balabuñ hanañ nena avômalô Israeël nênem iniñ nômkama takatu ba evak vose hi ôdôñ laumiñ ba nênem ôdôñ te êndên ñê êbôk da. Ñê êbôk da takên ma Livai anên limi. Thêlô lôkthô ma avômalô Israeël ba ñê lôk iviyañ. Thêlô ma Ablaham anên limi. ⁶ Yani ma miñ Livai anên thalalen te ami. Ma donjom hawa nômkama ôdôñ laumiñ takatu te ba hêv mek hadên Ablaham atu ba Wapômbên habutiñ abô haviñ yani. ⁷ Alalô lôkthô ayala nena anyô lôk athên bêñ hêv mek hadên anyô lôk athên yaô. ⁸ Ñê ôdôñ ju atu ba ewa nômkama ôdôñ laumiñ anên ôdôñ te. Ñê êbôk da takên ma ôdôñ yañ êlêm anên Livai anên ba bôk ema. Ma yañ ma Melkisedek ba Wapômbên anên abô hanañ nena yani miñ hama ami. ⁹⁻¹⁰ Auk yañ ma aêntêk. Yani hapôm Ablaham ma hayê nena Livai hamiñ Ablaham kapô denañ. Ba intu Ablaham lo Livai êñ ewa nôm ôdôñ ali êñ ba êv hadên yani. Aên ba ôpatu ba hathak hawa nôm ôdôñ êñ, lêk yani hêv hadên anyô yañ.

Da lukmuk anên lôklokwan ma bêñ ek da bô

¹¹ Wapômbên hêv abô balabuñ hadên avômalô. Ma hanañ hadên Livai anên thalalen nena thêlô nimbitak ñê êbôk da. Ma donjom thêlô miñ idum Wapômbên anên ku ba êyô anên unlôv ami. Aên ba Wapômbên hêv anyô habôk da lukmuk. Anyô lukmuk atu ba habôk da ma hatôm Melkisedek. Yani miñ hatôm Alon lôk ñê Livai ami. ¹² Ma ôpatu ba habôk da lukmuk ma yañda ek ñê êbôk da vi. Ba intu abô balabuñ lukmuk habitak. ¹³ Abô balabuñ hanañ nena ñê êbôk da takên ibitak anên ôdôñ te iyom iniñ thalalen. Ma anyô habôk da lukmuk êntêk ma miñ habitak anên ñê êbôk da bô takatu iniñ thalalen te ami. Mi. Ôpên anên thalalen miñ ethak idum ku êmô loñ êbôk da êñ ami. ¹⁴ *Alalô

lôkthô ayala nena alalôaniñ Anyô Bên ma habitak anên Juda anên thalalen. Ma Mose bôk hanañ nena Livai anên thalalen ma tem nimbitak ñê êbôk da ma Juda ma mi. ¹⁵⁻¹⁷ *Avanôn! Alalô ayê katô nena anyô êntêk êñ habôk da ma yañda. Wapômbên hanañ,

“O ma anyô hóbôk da hatôm wak nômbên intu sapên hatôm Melkisedek.” *Kapya Yêñ 110:4*

Ôpên habôk da hatôm Melkisedek ma donjom miñ habitak anên ñê êbôk da iniñ thalalen hatôm abô balabuñ hanañ ami. Mi. Anên lôklokwan ma bêñ ba anyôla miñ hatôm imbuliñ yani ami. Aên ba ôpên ma anyô lukmuk ek habôk da.

¹⁸⁻¹⁹ *Abô balabuñ môñ ma anên lôklinyak mi ba miñ hatôm injik ku anên dañ siñ ami. Ba intu Wapômbên hêv abô balabuñ êñ vê. Ma hêv nôm mavi anôn yañ ba hawa balabuñ bô êñ anên loñ. Ma alalô aêv maleñiñ hadên nôm lukmuk êñ ek ana bidon ek Wapômbên.

²⁰ Ma Wapômbên hêv ku nêmbôk da hadên Livai anên thalalen. Ma donjom havak abô hathak anyô yañ.

²¹ *Avanôn! Wapômbên havak abô haviñ ôpên ek imbitak anyô habôk da ba hanañ,

“Anyô Bên bôk havak abô ma miñ hatôm injik anên auk liliñ ami, ‘O ma anyô hóbôk da wak nômbên intu sapên.’” *Kapya Yêñ 110:4*

²² *Ba intu Yisu ma hatôm Wapômbên anên tabô lukmuk atu ba mavi anôn ba hamôn ek tabô bô.

²³ Sêbôk ma ñê êbôk da ema ma yañ habitak hawa loñ ek indum ku ba intu ñê êbôk da bêñ anôn.

²⁴⁻²⁵ *Ma donjom Yisu hamô hatôm wak nômbên intu sapên ek enañ injik Wapômbên liñ ek nê avômalô sa ba hik ku anên dañ siñ. Aên ba hêv bulubiñ hadên avômalô takatu ba êvhaviñ yani ek ini êndên Wapômbên.

* **7:14:** Ais 11:1; Mat 2:6; ALK 5:5 * **7:15-17:** Hib 5:6 * **7:18-19:** Lom 3:30; 7:7-8; 8:3; Gal 3:21; Hib 10:1 * **7:21:** Hib 5:6 * **7:22:** Hib 8:6; 12:24 * **7:24-25:** Lom 8:34

Ma anêḡ ku êmbôk da intu anêḡ dan mi.

²⁶ Avanôḡ. Anyô bêḡ habôk da atu tem nêḡ alalô sa. Yani ma mathêḡ ma kambom lo lelaik mi ma hamô seka ek ḡê kambom lôk hamô vuliḡ anôḡ ek nômkama nômbêḡ intu sapêḡ.

²⁷ *Yisu hêḡ i hatôm da ek nêḡ kambom vê. Da êḡ ma da lôkthô anêḡ dan. ḡê bêḡ êbôk da vi ma wak nômbêḡ intu ma êbôk da ek nêḡ thêlôda iniḡ kambom vê vêḡ ka nêḡmbôk avômalô iniḡ da nêḡnêḡ iniḡ kambom vê embeḡ yam. Ma Yisu êḡ ma miḡ hatôm ḡê êbôk da takêḡ ami. ²⁸ Abô balabuḡ halam ḡê voloḡ ek nimbitak ḡê bêḡ êbôk da. Ma doḡtom abô atu ba havak haveḡ yam ma halam nakaduḡ ba hadum ku êḡ aleba hayô uḡlôv ek êḡmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ.

8

Yisu ma tabô lukmuk

¹ Abô takatu ba lêk yêlô anan yôḡ anêḡ ôdôḡ ma aêntêk. Alalôaniḡ anyô bêḡ habôk da te hamô. Yani bôk hamô Wapômbêḡ Lôkmaḡḡiḡ anêḡ loḡ yôḡ hamô baḡ vianôḡ anêḡ malak leḡ. ² Yani hadum ku hamô unyak mathêḡ, êḡ ma malak yeḡ anôḡ atu ba Anyô Bêḡ da halav ma miḡ anyô elav ami.

³ Anyô bêḡ habôk da tomtom ma elam thêlô ek nêḡnêḡ da leḡḡimavi lôk da atu ba ik alim ba êbôk. Ba intu yani hadum aêḡ iyom. ⁴ ḡê êbôk da êḡmô pik ma êbôk hatôm balabuḡ hanaḡ. Ma Yisu êntêk atu ba hamô pik ma habitak anêḡ ḡê ôdôḡ yaḡda ba intu miḡ hatôm indum ku êmbôk da êḡ ami. ⁵ *Ma ḡê êbôk da takêḡ idum iniḡ ku êḡmô malak yeḡ. Ma unyak êḡ hik malak leḡ anêḡ dahô thô. Ba intu Mose halav malak yeḡ ma Anyô Bêḡ hanaḡ abô lôkliḡyak hadêḡ yani nena, “Ondav katô. Opesaḡ nômkama lôkthô êtôm dahô atu ba yahik thô hadêḡ o halôk dumlolê.” ⁶ *Ma doḡtom hêḡ ku hadêḡ Yisu ek imbitak tabô lukmuk

ba hamô vuliḡ ek ḡê êbôk da iniḡ ku. Ma havak tabô lukmuk êḡ ba anêḡ abô hamô vuliḡ ek tabô bô. Aêḡ ba tabô bô anêḡ lôklokwaḡ yaôna lôk ek tabô lukmuk ma Yisu êḡ anêḡ ku anêḡ lôklokwaḡ ma hamôḡ ek ḡê êbôk da iniḡ ku.

Tabô lukmuk ma bêḡ ek tabô bô

⁷ Abô tabô bô anêḡ kambom mi, êḡ ma tem Wapômbêḡ nêḡ tabô lukmuk ami. ⁸ Ma Wapômbêḡ hapôm kambom hêk tabô bô ba intu hanaḡ, “Anyô Bêḡ hanaḡ, ‘Wak te tem êlêḡ ek yambak tabô lukmuk imbiḡ avômalô Israel lo Juda.*

⁹ Sêbôk ma yahavak tabô haviḡ thêlôniḡ limi ma yahavalôḡ thêlô baheḡḡiḡ ba yahadadi thêlô vê hêk Ijip. Thêlô miḡ êwê yenaḡ abô tabô vibin ami ba yahavôliḡ yadômiḡ hadêḡ thêlô.

Aêḡ ba intu tabô lukmuk êntêk ma tem miḡ êtôm tabô bô ami.

Ya Anyô Bêḡ yahanaḡ aêḡ.

¹⁰ Wak êḡ ma tem yambak tabô imbiḡ avômalô Israel aêntêk.

Tem yato yenaḡ abô balabuḡ êḡḡêk thêlôniḡ auk

lôk yato êḡḡêk thêlô kapôlôḡiḡ.

Ma tem yambitak thêlôniḡ Wapômbêḡ ma thêlô tem nimbitak yenaḡ avômalô.

Ya Anyô Bêḡ yahanaḡ aêḡ.

¹¹⁻¹² Yahêḡ thêlôniḡ kambom vê ma tem miḡ yalenjimi thêlôniḡ kambom esak loḡbô ami.

Aêḡ ba ku mi ek anyô yaḡ êḡdôḡ yaḡ mena iviyaḡ la ba enaḡ, “Ôyala Anyô Bêḡ”

ek malê nena lôkthô tem neyala ya, ḡê athêḡ mi lôk ḡê athêḡ bêḡ.’”

Jelemaia 31:31-34

¹³ Wapômbêḡ halam abô tabô êntêk êḡ nena “lukmuk”. Aêḡ ba tabô bô lêk pulusikna ba mi. Ma nôḡm atu ba lêk hayalôv ba hatak anêḡ lôkliḡyak, nôḡm êḡ tem nêḡ yak ba ni.

* **7:27:** Hib 5:3 * **8:5:** Kis 25:40; Kol 2:17; Hib 9:23 * **8:6:** Hib 7:22 * **8:8:** Israel lo Juda thai ma ôdôḡ te iyom. Ma doḡtom evak i vose hi ôdôḡ ju ba intu elam nena “Israel lo Juda”.

9

Malak yeŋ atu ba hamô pik

¹*Tabô bô atu lôk anêŋ abô majan hathak nênem yeŋ lôk anêŋ unyak mathen bôk hamô pik êntêk yôv. ²Ma elav malak yeŋ te. Anêŋ kapô môŋ ma êdô atum lam lôk balê polom mathen hamô. Loŋ êŋ ma elam nena Loŋ Mathen. ³*Ma kapô yaŋ atu ba sôp hayaŋ kisi ma elam nena Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ. ⁴*Ma kapô mathen anôŋ êŋ ma alapa êmbôk kamuŋ ôv mavi lôk alapa evak tabô atu ba ik siŋ hathak gol êdô hamô loŋ êŋ. Ma alapa tabô êŋ anêŋ kapô ma êdô tase gol atu ba mana hamô kapô lôk Alon anêŋ kôm atu ba havuak ma valu abô tabô. ⁵*Alapa anêŋ vôv ma aŋela ju imiŋ ba Wapômbêŋ anêŋ deda lôkmanŋiŋ habi hayô hêk i. Ma anêŋ ŋgabôm ma loŋ thalalen hamô ek nêŋ avômalô iniŋ kambom vuli. Wakma lêk mi ba miŋ hatôm yanaŋ limamôk ami.

⁶*Nôm kama sapêŋ lêk hapesaŋ i yôv, ma ŋê êbôk da ibitak êyô unyak kapô mathen ek nindum iniŋ ku wak nômbêŋ intu sapêŋ. ⁷*Ma Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ êŋ ma sonda bêŋ tomtom anêŋ wak te iyom ma anyô bêŋ habôk da hawa alim thalalen ba hi hayô ma hêv da êŋ ek nêŋ avômalô takatu ba idum kambom ba leŋiŋpaliŋ lôk yanida anêŋ kambom vê. Ma thalalen mi ma ku êŋ mi. ⁸Ma Lovak Mathen hadôŋ alalô nena kapô mathen êŋ êntêk hamô denaŋ ba avômalô miŋ hatôm nimbitak nêyô Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ êŋ ba ini ami. ⁹*Êntêk ma abô dahô ek êdôŋ avômalô bôlôŋ êntêk. Nê êbôk da ethak êv da lôk nômkama leŋiŋmavi. Ma da takêŋ miŋ hêv alalô thêvô hathak kambom takatu ba adum ami. ¹⁰Da takêntêk ma nôŋ leŋiŋkupik iyom, eyaŋ nôŋ mena inum ŋaŋ mena ithik i ek nêŋ lelaik vê. Ma doŋtom loŋôndê lukmuk tem êlêŋ ek êsô loŋôndê bô êŋ pônêŋ.

* **9:1:** Kis 25:23-26:30 * **9:3:** Kis 26:31-33

Lo 10:3-5 * **9:5:** Kis 25:18-22 * **9:6:** Nam 18:2-6 * **9:7:** Wkp 16:2-34 * **9:9:** Hib 10:1-2

* **9:13:** Wkp 16:15-16; Nam 19:9,17-19; Hib 10:4

Kilisi anêŋ thalalen hatôm da

¹¹Ma doŋtom Kilisi halêŋ ba hadum anyô bêŋ habôk da anêŋ ku ba hadum nôŋ mavi habitak. Yani habitak hayô malak yeŋ atu ba thêthôŋ anôŋ ba hamô vuliŋ ek malak yeŋ takatu ba hamô pik êntêk lôkthô. Unyak êŋ miŋ ŋê pik elav lôk miŋ nôŋ pik ami. ¹²Yani miŋ hawa bokmeme lôk bokmanŋkao nakaduŋ iniŋ thalalen ba habitak hayô Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ êŋ ami. Mi anôŋ. Yanida hawa anêŋ thalalen ba habitak hayô Loŋ Mathen Anôŋ Biŋ êŋ bôlôŋ doŋtom iyom ek epole kambom takatu ba havalonŋ alalô loŋ vê ek miŋ embalonŋ alalô loŋ esak loŋbô wak nômbêŋ intu ami. ¹³*Ma ewa bokmeme lôk bokmanŋkao malô iniŋ thalalen ma bokmanŋkao tiŋ atu ba êbôk ba kabukla ma epaliv hayô hamô ŋê lôŋgôlôŋ ek nimbitak mathen ek nêŋ mabuŋ anôŋ. Ma doŋtom nôŋ êŋ ma hapesaŋ avômalô leŋiŋkupik iyom ek nêŋ yeŋ. ¹⁴*Ma Kilisi anêŋ thalalen ma hamôŋ ek alim iniŋ thalalen ba hik ku êŋ anêŋ daŋ siŋ. Lovak Mathen atu ba hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ havatho yani loŋ ba intu hêv ida hatôm da atu ba kambom mi ek Wapômbêŋ. Yani havôkwiŋ alalôaniŋ kapôlôŋiŋ ma hawa nôŋ takatu ba tem injik alalô vônô vê ek alalô nanêŋ yeŋ êndêŋ Wapômbêŋ atu ba hamô lôkmala.

Thalalen havatho tabô lukmuk loŋ

¹⁵Tabô bô bôk hayaŋ avômalô takatu ba idum kambom ma Kilisi hama ek hapole thêlôniŋ kambom takêŋ vê. Aêŋ ba yani hatôm alalôaniŋ anyô môlô atu ba havak tabô lukmuk ek avômalô pik takatu ba Wapômbêŋ halam ma tem neja lôkmala atu ba tem nêŋmô êtôm wak nômbêŋ intu sapêŋ êtôm atu ba Wapômbêŋ bôk havak abô hathak. ¹⁶Avômalô ethak ik alim ek hik thô nena thêlô evak

* **9:4:** Kis 16:33; 25:10-16; 30:1-6; Nam 17:8-11;

* **9:7:** Wkp 16:2-34 * **9:9:** Hib 10:1-2

* **9:14:** 1Pi 1:18-19

tabô ek miñ nema ami. ¹⁷ Alim hama êñ ma tabô hamiñ lôklokwañ. Ma alim hama ami, êñ ma tabô êñ anêñ lôklokwañ mi. ¹⁸ Aêñ ba thalalen hangasô ek nêñ lôklokwañ ek embatho tabô lukmuk lôk tabô bô loñ. ¹⁹ *Mose hasam abô balabuñ lôkthô hadêñ avômalô vêm ma hawa bokmankao map iniñ thalalen haviñ ñañ lôk boksipsip kasa anêñ vuluk haviñ alokwañ isop thañañ ma hasoñ halôk thalalen ma hapaliv hathak kapyia tabô lôk avômalô. ²⁰ Ma hanañ, “Wapômbêñ havak tabô ba thalalen êñ hêv lôklokwañ ba hanañ nena nosopa.” ²¹ *Ma Mose hapaliv alim thalalen hayô hamô malak yeñ lôk anêñ nômkama êv yeñ sapêñ. ²² *Ma abô balabuñ hanañ nena thalalen tem isik nômkama sapêñ ba nimbitak mabuñ. Ma thalalen mi, ma miñ hatôm nêñem kambom vê ami.

Kilisi hêv da bôlôñ te iyom

²³ *Nômkama pik hik nôñ malak leñ thô ba intu ñê êbôk da êv da takêñ ek nômkama malak yeñ lôkthô imbitak mabuñ. Ma nômkama malak leñ ma nêñem da ek imbitak mabuñ aêñ iyom. Da êñ hamôñ ek da yañ êntêk ek êmbôkwiñ nômkama malak leñ. ²⁴ Aêñ ba Kilisi habitak hayô malak leñ ba hi hamiñ Wapômbêñ ma ek nêñ alalô sa. Ma miñ habitak hayô unyak mathen atu ba epesañ hathak baheniñ atu ba loñ anôñ anêñ dahô oyañ iyom ami. ²⁵ Ma ôpêñ miñ hatôm anyô bêñ habôk da ba habitak hayô Loñ Mathen Anôñ Biñ lôbôlôñ hadêñ sondabêñ lôkthô haviñ thalalen atu ba miñ yanida anêñ ami. ²⁶ *Mi! Sêbôk atu ba pik habitak aleba lêk ma Kilisi hawa vovañ lôbôlôñ e? Ai! Mi! Wak lêk ma hatôm wak lôkthô anêñ dañ ma pik lo leñ anêñ dañ ba yani halêm hêv yanida hatôm da ek imbuliñ kambom lôkthô. ²⁷ Alalô avômalô pik ama bôlôñ doñtom iyom vêm ma tem alalô nandum abô. ²⁸ Ma Wapômbêñ hêv Kilisi êntêk êñ hatôm

da bôlôñ te aêñ iyom ek nêñ avômalô lôkthô iniñ kambom vê. Ma avômalô takatu ba eyabiñ yani ma tem endelêm esak loñbô ek nêñ i bulubiñ. Ma hêv avômalô iniñ kambom vê, ku êñ bôk yôv ba ôpêñ tem miñ indum ku êñ esak loñbô ami.

10

Kilisi da hêv i hatôm da

¹ Aêñ ba abô balabuñ ma abô dahô hathak nôñ mavi lomaloma takatu ba tem imbitak. Nômkama takatu ba tem imbitak ember yeñ ma nôñ anôñ. Ma balabuñ tem miñ injik ku anêñ dañ siñ ba isik avômalô takatu ba êlêm ek nêñem yeñ iniñ kambom lôkthô vê ami. Avanoñ. Da êv lôbôlôñ hadêñ sondabêñ lôkthô miñ hatôm indum ku êñ ami. ² Ma da takêñ hik ku dañ siñ, êñ ma ñê êbôk da tem netak iniñ ku êv da. Ma hathik avômalô takatu ba êv yeñ ba ibitak mabuñ, êñ ma tem thêlô leñimlaiñ esak iniñ kambom esak loñbô ami. ³⁻⁴ *Ma bokmankao malô lôk bokmeme iniñ thalalen êntêk êñ miñ hathak hêv kambom vê ami. Mi anôñ. Aêñ ba sondabêñ nômbêñ intu ma ethak êv da takêñ ek avômalô leñimbi iniñ kambom.

⁵ Aêñ ba Kilisi halôk ba halêm pik ma hanañ,

“Alim lôk ya lomaloma atu ba êbôk hatôm da ma miñ hatôm anêñ lemhaviñ ami,
aêñ ba bôk hopesañ yalenvinjupik yôv.

⁶ Da êbôk hathak atum lôk kambom anêñ da miñ lemmavi ami.

⁷ Êñ ma yahanañ, ‘Ya êntêk. Bôk eto hêk kapyia hathak ya nena yahalêm ek yandum O Wapômbêñ anêñ lemhaviñ.’” *Kapya Yeñ 40:6-8*

⁸ Abô balabuñ hanañ nena nêñem da, ma doñtom Yisu hanañ, “Alim lôk ya lomaloma takatu ba êbôk hatôm

* 9:19: Kis 24:6-8 * 9:21: Wkp 8:15,19 * 9:22: Wkp 17:11 * 9:23: Hib 8:5; 10:1 * 9:26: Hib 10:10 * 10:3-4: Hib 9:13

da lôk da êbôk hathak atum lôk kambom anêḡ da ma miḡ lemhaviḡ lôk lemmavi ami.”⁹ Vêḡ ma yani hanaḡ, “Ya êntêk. Yahalêḡ ek yandum anêḡ lemhaviḡ.” Yani hatak nôḡ lukmuk ek enja yaḡ bô anêḡ loḡ.¹⁰ *Ma hasopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ba hêḡ anêḡ liḡkupik hatôm da ek indum alalô nambitak mathenḡ ba hik ku êḡ anêḡ daḡ siḡ.

¹¹ *Nê êbôk da imiḡ wak nôḡmbêḡ intu ek nindum iniḡ ku nêḡmbôk da. Thêlô êbôk da êḡ lôbôlôḡ. Ma doḡtom iniḡ da êḡ miḡ hathak hêḡ kambom vê ami. Mi anôḡ.¹² Ma anyô yaḡ atu ba hadum anêḡ ku habôk da ma habôk bôlôḡ doḡtom iyom ma da êḡ hadum ku hamô hatôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ ek hêḡ kambom vê. Vêḡ ma hi hamô Wapômbêḡ baḡ vianôḡ¹³ *ma hayabiḡ waklavôḡ atu ba ne-tak nê ik vovak hadêḡ yani nêḡmô yani vakapô vibinḡ am.¹⁴ Yani hêḡ da bôlôḡ doḡtom iyom. Ba intu hadum ba avômalô ibitak mathenḡ ba lêk êyô unḡlôv atu ba nêḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.

¹⁵ Ma Lovak Mathenḡ hathak hanaḡ hadêḡ alalô hathak nôḡḡm êḡ nena,

¹⁶ * “Anyô Bêḡ hanaḡ nena,
“Wak êḡ ma tem yambak tabô imbiḡ thêlô nena,
“Tem yatak yenaḡ abô balabuḡ êḡndôk thêlô kapôlôḡniḡ lôk yato êḡnjêk iniḡ auk.” ’” *Jelemaia 31:33*

¹⁷ Êḡ ma hanaḡ,
“Thêlôniḡ kambom lôk ibuliḡ abô balabuḡ
ma tem miḡ yalenḡimbi esak loḡbô ami.” *Jelemaia 31:34*

¹⁸ Aêḡ ba nôḡ takatu ba bôk êv vê, êḡ ma tem miḡ nêḡmbôk kambom anêḡ da esak loḡbô ami.

Alôana bidonḡ ek Wapômbêḡ

¹⁹ *Aiyaḡ thêlô, avanôḡ! Nôḡmla miḡ havalonḡ alalô loḡ ek nayô Loḡ

Mathenḡ Anôḡ Biḡ kapô ba ana ami. Ma Yisu anêḡ thalalenḡ²⁰ *hadabêḡ sôp êḡ kisi ba habitak hatôm alalôaniḡ loḡôḡndê lôkmala lukmuk atu ba hêḡ liḡkupik hatôm da ek ku êḡ.²¹ Ba yani ma alalôaniḡ anyô habôk da mavi anôḡ atu ba hayabiḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô.²² *Ma yani hapaliv thalalenḡ halôk alalô kapôlôḡniḡ ba hêḡ alalôaniḡ lenḡmalaiḡ vê. Ma alalôaniḡ lenḡvinkupik ma bôk ithik hathak ḡaḡ mabuḡ. Aêḡ ba alalô nanêḡḡm kapôlôḡniḡ lôk nabalonḡ alalôaniḡ aêḡhaviḡ loḡ lôklokwaḡ ek alalô ana bidonḡ ek Wapômbêḡ.²³ Ôpatu ba havak abô êḡ ma miḡ hanaḡ abôyaḡ ami. Ba intu bôk alalô aêḡ maleḡniḡ hadêḡ aêḡhaviḡ atu ba anaḡ hi yaḡḡ lôklokwaḡ. Ma alalô nabalonḡ aêḡhaviḡ êḡ loḡ ma miḡ nande lelaliliḡ ami.²⁴ Lôk naḡgik alalôaniḡ auk liḡ ma nambatho i loḡ esak kobom lenḡḡimbiḡ i ma nandum mavi lomaloma.²⁵ *Avômalô vi êdô anêḡ nesak doḡtom. Ma alalô ma miḡ nandum aêḡ ami ma nasôḡ ba naya ek malê nena waklavôḡ lêk habobo.

Alalô miḡ nandô Wapômbêḡ ami

²⁶ *Ôpatu ba hayala Wapômbêḡ anêḡ abô anôḡ ma doḡtom hêḡ anêḡ auk ek indum kambom lôbôlôḡ, êḡ ma kambom anêḡ da bôk hale ba hi yôv.²⁷ *Ba intu ôpêḡ hakô ba hayabiḡ ek indum abô lôk êḡndôk atum dahalaḡ atu ba tem imbuliḡ ḡê takatu ba lenḡḡmaniḡ hathak Wapômbêḡ.²⁸ *Sêbôk ba anyô te havôliḡ dôḡḡm ek Mose anêḡ abô balabuḡ ba anyô ju la êpôm ba enaḡ yani bêḡ, ôpêḡ ma ik vônô ba avômalô la miḡ kapôlôḡ malaiḡ hathak ôpêḡ ami.²⁹⁻³⁰ *Aêḡ ba lemhabi aisê? Alalô bôk ayala yani atu ba hanaḡ,

“Nijik anyô lenḡkadôk liḡ, êḡ ma yenaḡ ku ba tem yandum.” *Lo 32:35*

Ma abô yaḡ hanaḡ nena,

* **10:10:** Hib 9:12 * **10:11:** Kis 29:38 * **10:13:** Sng 110:1 * **10:16:** Hib 8:10 * **10:19:** Hib 4:16 * **10:20:** Mat 27:51 * **10:22:** Wkp 8:30; Ese 36:25; Ep 5:26 * **10:25:** Hib 3:13 * **10:26:** Hib 6:4-8 * **10:27:** Ais 26:11 * **10:28:** Lo 17:6; 19:15 * **10:29-30:** Mat 12:30-32; 1Ko 11:27-29; Sng 135:14

“Anyô Bêḡ tem indum abô ek anêḡ avômalô.”
Lo 32:36
 Ba intu ôpatu ba havak Wapômbêḡ Nakaduḡ pesa ma hayê thalalen tabô atu ba hadum yani habitak mathen hatôm nôḡ oyanḡ ba hanaḡ abôma hathak Lovak Matheḡ anêḡ wapôm, êḡ ma tem enja anêḡ vuli atu ba kambom anôḡ ek ḡê takatu ba evak Mose anêḡ balabuḡ pesa. ³¹Alikakna. Hôêv yak halôk Wapômbêḡ Lôkmala baḡ ba havalonḡ o, êḡ ma malainḡ boḡmaḡ.

Alalôaniḡ êvhaviḡ imiḡ lôklokwaḡ

³² Lemimimbi sêbôk ba owa deda. Ma uik vovak bêḡ ba owa vovaḡ ma donḡtom umiḡ lôklokwaḡ. ³³ Wak doho ma etak môlô umiḡ piklêvôḡ ba ethaḡ môlô ma ik môlô. Ma wak doho ma othak umiḡ yani lonḡ siḡ ek hôêv yani thêvô. ³⁴*Ma môlô lemimhikam hathak thêlô takatu ba êḡ koladôḡ. O kambom mi ma sôp bidonḡ ewa anêḡ nôḡkama oyanḡ. Ma hoyala nena anêḡ nôḡkama mavi takatu ba anêḡ daḡ mi êntêk hovalonḡ lonḡ denaḡ. Aêḡ ba lemimmavi.

³⁵ Anêḡ payeḡ mavi tem êpôm o. Ba intu miḡ ôkô ba ômbi anêḡ hôêvhaviḡ ni ami. ³⁶ Ma umiḡ lôklokwaḡ ba undum Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ek onja nôḡ takatu ba yani bôk havak abô yôv haviḡ avômalô takatu ba êvhaviḡ.

³⁷ Kasana iyom,

“Yani atu ba halêḡ ma tem êlêḡ ma tem miḡ esau ami.

³⁸ Ma ḡê thêthônḡ ida êvhaviḡ wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ.

Ma ôpatu ba havôliḡ dôḡ

ma tem miḡ yalenḡ mavi esak yani ami.”

Habakuk 2:3-4

³⁹ Yôv. Alalô miḡ hatôm ḡê takatu ba êdô Wapômbêḡ ba tem nêpôm malainḡ ami. Mi. Alalô ma avômalô aêvhaviḡ ba tem Wapômbêḡ nêḡ alalô bulubinḡ.

11

Êvhaviḡ anêḡ vuli

* **10:34:** Mat 5:11-12; 6:20 * **11:1:** 2Ko 5:7 * **11:3:** Stt 1:1; Sng 33:6; Jon 1:3 * **11:4:** Stt 4:3-10
 * **11:5:** Stt 5:21-24 * **11:7:** Stt 6:13-7:1 * **11:8:** Stt 12:1-5 * **11:9-10:** Stt 35:12

¹ *Anyô hêv ma ek nôḡlate ba miḡ hayê ami ma donḡtom hayala katô nena tem enja, ôpêḡ ma anyô hêvhaviḡ. ² Bumalô thêlô idum aêḡ ba intu Wapômbêḡ hanaḡ abô mavi hathak thêlô.

³ *Alalô êvhaviḡ ba intu ayala nena sêbôk ma Wapômbêḡ hanaḡ abô ba hapesaḡ nôḡkama lôkthô. Ma miḡ hawa nôḡla ba hapesaḡ nôḡkama hathak ami. Mi, hanaḡ hathak abôlêk iyom ma nôḡmbêḡ êḡ habitak.

⁴ *Abel hêvhaviḡ ba hêv da mavi hadêḡ Wapômbêḡ ba hamônḡ ek Kain anêḡ da. Yani hêvhaviḡ ba Wapômbêḡ hanaḡ abô mavi hathak anêḡ da ba hanaḡ, “O anyô thêthônḡ anôḡ.” Yani hama ma donḡtom anêḡ hêvhaviḡ êntêk hanaḡ abô hadêḡ alalô denaḡ.

⁵ *Ma Inok, yani hêvhaviḡ ba Wapômbêḡ hawa yani lôk linḡkupik ba miḡ hama ami. Ba intu miḡ êpôm yani ami ek malê nena Wapômbêḡ hawa yani vê. Avanôḡ. Enaḡ nena Anyô Bêḡ lamavi bêḡ anôḡ hathak yani ba intu hawa vê. ⁶ Ôpatu ba miḡ hêvhaviḡ ami tem miḡ nêḡ lamavi êndêḡ Wapômbêḡ ami. Ma opalê atu ba halêḡ ek yani ma nêḡmimbiḡ nôḡ lokwaḡju êntêk. Wapômbêḡ da hamô aêḡ ma ôpatu ba habôlêḡ Wapômbêḡ tem êpôm vuli mavi anôḡ.

⁷ *Ma Noa hêvhaviḡ. Ba Wapômbêḡ hanaḡ hathak nôḡ takatu ba miḡ bôk habitak ami denaḡ. Ma hakô ba halanô Wapômbêḡ ba hapesaḡ yeḡ te ek nêḡ anêḡ thalalen sa. Ma anêḡ hêvhaviḡ hik avômalô iniḡ kambom thô ma hadum ba yani habitak thêthônḡ anôḡ.

⁸ *Ma Ablaham hêvhaviḡ ba Wapômbêḡ halam yani, “Nu lonḡ atu ba tem yanêḡm êndêḡ o ek oyabinḡ.” Ma halanô Wapômbêḡ anêḡ abô ba hi ma donḡtom miḡ hayala lonḡ êḡ ami. ⁹⁻¹⁰ *Ablaham hapôviḡ ek ni pik atu ba Wapômbêḡ halav unyak lôk landiḡ lôklokwaḡ hatôm anêḡ auk.

Ma Wapômbêḡ bôk havak abô nena Ablaham lôk limi takatu ba tem neja loḡ mavi êḡ. Ba intu ôpêḡ hêvhaviḡ ba hi hatôm anyô loḡ buyaḡ ma halav unyak kudum halôk hatôm bôk ba Aisak lo Jekop elav.

11 *Yani hêvhaviḡ ba Sala avi yamu atu ba bôk hayalôv. Ma doḡtom hayala nena Wapômbêḡ tem indum nôḡm atu ba yani havak. Aêḡ ba hawa lôklokwaḡ ba hêv amena hadêḡ Sala.

12 *Ma yani ma anyô doḡtom iyom ba bôk anyô boḡ lôk hatôm anyô ḡama. Ma doḡtom limi ibitak bêḡ anôḡ hatôm vuliḡ leḡsawa lôk thathe ḡgwêk daḡ.

13 *Ma avômalô takêntêk êvhaviḡ ba êḡmô aleba ema. Ma miḡ thêlô êyê nôḡm takatu ba Wapômbêḡ bôk havak haviḡ i ami. Mi. Thêlô leḡḡmavi iyom ba eyabiḡ nôḡm takatu ba lêk êyê ma doḡtom hêk daimbô denaḡ. Ma thêlô eyala katô nena thêlô hatôm ḡê loḡ buyaḡ ba pik êntêk ma miḡ thêlôninḡ ami. 14 Ma avômalô takatu ba enaḡ aêḡ hik thô nena êbôlêḡm pik buyaḡ ek êtôm thêlôda iniḡ loḡ. 15 Ma avômalô takêntêk miḡ leḡḡḡhiki hathak pik takatu ba thêlô etak lôk leḡḡḡhiki ek nendeni esak loḡbô ami. Mi. 16 Thêlô leḡḡḡhiki hathak loḡ lukmuk mavi êḡ, malak leḡ atu ba Wapômbêḡ hapesaḡ malak lôḡ êḡ ek thêlô. Ba intu miḡ mama ek endam i nena anêḡ avômalô ami.

17-18 *Avanôḡ biḡ! Ablaham ma ôpatu ba Wapômbêḡ bôk habutinḡ abô haviḡ yani ba hanaḡ nena, “Aisak nali iyom intu libumi lukmuk tem nimbitak.” *Môḡ Anôḡ*

21:12

Ma doḡtom saê hayô ma Ablaham hêvhaviḡ ba hadum ek nêḡm nakaduḡ doḡtom atu êtôm da. 19 *Yani anêḡ auk nena, “Wapômbêḡ hatôm injik yani liḡ imbiyô êḡḡêk ḡama.” Ba intu havayuḡḡḡ nakaduḡ laselo hathak

biḡ ba hatôm hama ma doḡtom Wapômbêḡ hik yani liḡ ba hêv hadêḡ lambô hathak loḡbô.

20 *Ma Aisak hêvhaviḡ aêḡ iyom ba intu yani hêv mek hadêḡ Jekop lo Isau hathak nôḡm takatu tem imbitak embeḡ yam.

21 *Ma Jekop hêvhaviḡ ba hadum ek ema ma habi i loḡ hathak anêḡ kôm ba hamiḡ ma hêv mek hathak Josep nali lôk hêv yeḡ.

22 *Ma Josep hêvhaviḡ ba habobo ema ma hanaḡ hadêḡ avômalô Israeḡ ek waklavôḡ atu ba etak Ijip ma neja anêḡ lokwaḡ imbiḡ.

23 *Ma Mose talêbô lo lambô êvhaviḡ ba talêbô havathu yani ma êyê nena okna vuliḡ biḡ ba ivuḡ yani hatôm ayôḡ lô ma miḡ êkô ek kiḡ anêḡ abô balabuḡ ami.

24 Yani halumbak ma hêvhaviḡ ba hadô nendam yani nena Pelo nalavi anêḡ nakaduḡ ba hanaḡ, 25 “Yaleḡhaviḡ yamô imbiḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô ek yanja malaiḡ. Ma yahapôlik hathak leḡmavi atu ba halêḡm anêḡ kambom anêḡ ba hamô wak doho iyom.” 26 Avanôḡ. Yani ma hadahaliḡ vuli mavi atu ba tem enja embeḡ yam. Ba anêḡ auk nena, “Ya ma Mesia anêḡ avômalô te ba avômalô enaḡ abô kambom hathak ya, êḡ ma nôḡm mavi anôḡ hamô vuliḡ ek Ijip iniḡ nôḡmkama mavi lôkthô.” 27 Yani hêvhaviḡ ba hatak Ijip ma miḡ hakô ek kiḡ anêḡ laḡaḡa ami. Ma hawa malaiḡ ma doḡtom hayê ôpatu ba hamô loḡ kapô ba hamiḡ lôklokwaḡ. 28 *Yani hêvhaviḡ ba hayabiḡ waklavôḡ Hale ba Hi ma hapaliv thalaleḡ ek aḡela atu ba hik amena môḡ vônô miḡ injik avômalô Israeḡ iniḡ bôp vônô ami.

29 *Ma avômalô êvhaviḡ ba ibup êyô ḡgwêk elam nena “Thalaleḡ” hatôm pik moma. Ma doḡtom Ijip êlêḡm ek

* 11:11: Stt 18:11-14; 21:2; Lom 4:19 * 11:12: Stt 15:5; 22:17 * 11:13: Stt 23:4; 1Sto 29:15; Sng 39:12; 1Pi 2:11 * 11:17-18: Stt 22:1-14 * 11:19: Lom 4:17 * 11:20: Stt 27:27-29,39-40 * 11:21: Stt 47:31-48:20 * 11:22: Stt 50:24-25; Kis 13:19 * 11:23: Kis 1:22; 2:2 * 11:28: Kis 12:21-30 * 11:29: Kis 14:21-31

nindum aên, ma ngwêk hayô i vov ba halok i vônô.

³⁰ *Thêlô êvhavîñ ba êwê lawê malak lôñ Jeliko hatôm wak bahenji ba lahavuju ma badên hanğôli.

³¹ *Ma avi sek waliliñ Lahap hêvhavîñ ba hawa nê êyê loñ vani thô ba intu miñ hama havîñ nê lenğondôn kôtôn ami.

³² *Bên anôn hêk ek yanañ ma doñtom wakma halanviñ. Ba tem miñ yanañ esak Gidion lo Balak ma Samson lo Jepta ma Devit lo Samuel ma plopet lôkthô ami. ³³ *Thêlô bôk êvhavîñ ba ik vovak ba ewa kiñ vi iniñ loñ lôk idum thêthôn ba ewa nôm takatu ba bôk havak abô hathak yov. Ma thêlô ik avuñ laion abôlêk siñ ³⁴ *ma ik atum dahalañ vônô. Ma idum ek nembatho thêlô esak biñ vovak ma doñtom êv yak. Thêlô ma vaunena ma doñtom ibitak lôklokwañ ma ik vovak lôklokwañ ba ilupunîñ nê loñ buyañ ba i. ³⁵ *Ma avi vi atu ba nali ema ma iviyô hêk nãma ba êmô havîñ taluvi hathak loñbô. Ma avômalô vi ma ibuliñ i kambom anôn ma doñtom evalon iniñ êvhavîñ loñ ek tem nijik i liñ esak loñbô ba nêmo mavi. ³⁶ *Doho ma enañ abôma lôk ik hathak yak wabeñ mañgiñ. Ma vi ma ekak loñ ba êdô i hamô koladôn. ³⁷ *Ma doho ma ik hathak valu ma doho ma engothe hathak sege hi buju ma doho ma ik vônô hathak biñ vovak. Ma thêlônîñ kwêv lo sôp ma boksipsip kupik lôk bokmeme kupik ba miñ mavi ek nipuk lo nijik ami. Thêlô unyak lo nômka mi ma ewa vovañ bên lôk idum kambom loma-loma hadên i. ³⁸ Thêlô takên ewa athên bên ek avômalô pik. Thêlônîñ loñ nêmo mi ba intu even mayaliv haven loñ thiliv lo dumlolê ma valu abyañ lo pik abyañ.

³⁹ Thêlô miñ bôk ewa nôm atu ba Wapômbên havak abô hathak ami.

Ma doñtom avômalô takên êvhavîñ ba intu Wapômbên hanañ abô mavi hathak iniñ ku. ⁴⁰ Ma alalô avômalô bôlôn êntêk ma Wapômbên bôk hêv nôm mavi êñ hadên alalô ek endom alalô lôk avômalô bôsêbôk lôkthô ba ana nayô loñ mavi atu.

12

Wapômbên hêv malain ek êndôn alalô

¹ *Môlô olañô e? Avômalô bôsêbôk takatu ma ekalabu alalô siñ ba evatho alalô loñ. Ba intu nambi nômka kambom takatu ba hatôm gwasilim havalon alalô loñ ni. Ma nadañviñ ni êyô anên dañ ma miñ natak ami. ² Alalô nagê Yisu iyom. Yani miñ makilik ek nôm mavi lôk hakô ek alovalaşañsiñ ma miñ lahiki hathak mama ami. Ma yani hamôn ek alalô ba intu hik anên ku lôkthô anên dañ siñ ek nanêmimbiñ. Ma hi hamô Wapômbên bañ vianôn hamô anên loñ hayabiñ pik lo leñ. ³ Nê kambom ibuliñ yani bên anôn. Aên ba alalô leñiñimbi yani ek miñ nambitak vau lôk kapôlônîñ malain ba natak yani ami.

⁴ Môlô uik vovak hathak nôm kambom, ma doñtom môlônim thalalen miñ hanğasô ami. ⁵⁻⁶ *Wapômbên havatho nali loñ hathak abô êntêk nena, “Yenañ okna, ya Wapômbên yahêv malain hadên avômalô takatu ba yalenhaviñ

lôk yahavali avômalô takatu ba yahawa i hatôm yenañ avômena. Ma wakma atu ba hik o thô ba hêv malain, ma miñ lemimbi nena nôm yaôna ami.

Ma hudum kambom ba yani hathañ o, ma miñ lemmalain ami.”

Gutpela Sindaun 3:11-12

Bôk lempaliñ abô êñ e?

⁷ *Lami ethak êv malain hadên nali ek êndônji. Ma Wapômbên hadum aên iyom hathak alalô hatôm

* **11:30:** Jos 6:12-21 * **11:31:** Jos 2:1-21; 6:21-25; Jem 2:25 * **11:32:** Het 4:6-5:31; 6:11-8:32

* **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:23-27 * **11:35:** 1Kin 17:17-24; 2Kin 4:25-37 * **11:36:**

1Kin 22:26-27; Jer 20:2; 37:15; 38:6 * **11:37:** 2Sto 24:21 * **12:1:** 1Ko 9:24-25 * **12:5-6:** Jop

5:17; ALK 3:19 * **12:7:** Lo 8:5

nali ek namiņ lōklokwaņ esak auk thêthōņ. ⁸ Ma aêņ iyom ma avōmena neja malaiņ ek nindumbak lōk auk. Malaiņ êņ miņ hapōm o ami, êņ ma o hatōm amena loņ sawa. ⁹ Alalōaniņ wakamik pik hathak hêv malaiņ ek êdōņ alalō ba alaņō anêņ abō. Ma Wapōmbêņ ma dahōlōņiņ anêņ alaņ. Ba intu namō yani vibin ek naja lōkmala. ¹⁰ Ma alalōaniņ wakamik hêv malaiņ lomaloma ek êndōņ alalō bidōņna hatōm iniņ auk takatu ba êyê nena mavi. Ma doņtom Wapōmbêņ hêv malaiņ ek imbi anêņ mathen anōņ sam êndêņ alalō. ¹¹ *Howa malaiņ lōk vovaņ bêņ ba intu miņ lemmavi ami. Ma doņtom malaiņ takêņ tem injik anêņ anōņ mavi êtōm aêntêk, thêthōņ lōk malinȳaō.

¹² *Aêņ ba noto bahemim lo vemim takatu ba havuviņ ba thotho. ¹³ *Ombeņ loņōndê thêthōņ ek avōmalō veņvuviņ nimbitak mavi ma miņ nênem yak ami.

Alalō miņ nambōliņ dômiņ ek Wapōmbêņ ami

¹⁴ Mōlō lōkthō nundum ku lōklokwaņ ek numbitak yōhōk lōk mathen. Mathen mi, ma miņ hatōm anyōla ênjê Anyō Bêņ ami. ¹⁵ Noyabiņ am ek anyōla miņ êmbōliņ dôm ek Wapōmbêņ anêņ wapōm ami. Ma nōņgō katō ek livuk maniņ kambom te miņ indumbak ek imbuliņ avōmalō ba nimbitak lelaik ami. ¹⁶ *Nōņgō ek anyōla miņ indum sek waliliņ ami mena lapaliņ Wapōmbêņ êtōm Isau ami. Yani ma okna mōņ ek eyabiņ lambō anêņ nōmkama lōkthō ma doņtom hêv nōm takêņ vuli hathak nōm belev te. ¹⁷ *Hoyala nena malê habitak. Yani lahaviņ lambō enaņ abō mavi lōk nêm anêņ nōmkama êndêņ yani, ma doņtom hadō ba hêv yani vê. Ma halaņ ek enja nōm takêņ ma doņtom miņ hatōm injik anêņ kambom liliņ ami.

¹⁸ *Lemimimbi dum Sainai. Mōlō ôlêm ek Wapōmbêņ hatōm sêbōk ba mōlō ôyō dum Sainai e? Mi. Sainai ma hamō pik ba avōmalō bōsêbōk êyê dumlolê êņ hatōm atum hathaņ ba momaņiniņ hatōm bōlōvōņ, ma-putup bomaņ lōk kakalu lōk damak. ¹⁹⁻²⁰ *Thêlō elañō lavuak halaņ lōk abō habitak. Ba êkō kambom ba enaņ, “Ai! Sêbōk atu ba enaņ nena, ‘Malêla takatu ba hasōm dumlolê êntêk, alim yaōnena mena anyō, ma tem nitu vōnō esak valu.’” Êņ ma enaņ hadêņ Mose nena miņ enaņ abō êndêņ i ami. ²¹ *Thêlō êyê nōm takêņ ba êkō kambom ma Mose hanaņ, “Ya lêk yahakō kambom ba yahalowaliņ haviņ.” Lêk ôlêm ek Wapōmbêņ ma miņ hatōm aêsêbōk ami. Sêbōk ma yaņda ma lêk ma yaņda.

²² Lêk mōlō ôlêm ôyō dumlolê Saion ba ubitak ôyō Wapōmbêņ lōkmala anêņ malak lôņ, Jelusalem atu ba hamō malak leņ. Ma lêk mōlō ôlêm ôyō haviņ aņela lubuņlubuņ takatu ba ethak doņtom ba ekaksa lōk leņiņmavi. ²³ Ma mōlō lêk ôyō ek avōmalō êvhaviņ takatu ba ibitak hatōm avōmalō ôdōņ mōņ ba iniņ athêņ bōk eto yōv hêk malak leņ. Ma lêk ôyō ek Wapōmbêņ atu ba avōmalō idum abō hathak lōk ñê thêthōņ iniņ dahō atu ba Wapōmbêņ bōk hapesaņ yōv aleba êyō unļōv. ²⁴ *Mōlō ôyō ek Yisu, anyō mōlō atu ba hapesaņ abō tabō lukmuk lōk mōlō ôlêm ek thalaleņ atu ba epaliv ba hanaņ abō mavi anōņ ba hamō vuliņ ek Abel anêņ thalaleņ.

²⁵ *Noyabiņ am! Miņ lemōndōņ kōtōņ ek nodañō Wapōmbêņ atu ba hanaņ abō ami. Sêbōk ma hanaņ abō hamō pik. Ma avōmalō êdō anêņ nedaņō ba miņ hatōm nêsōv ami. Ma doņtom lêk ma hanaņ abō hadêņ alalō hamō leņ, loņ mavi anōņ atu ba hamō vuliņ ek pik êntêk. Ba intu alalō adō, êņ ma miņ hatōm nasōv ami. ²⁶ Sêbōk

* **12:11:** Jem 3:17-18 * **12:12:** Ais 35:3 * **12:13:** Snd 4:26 * **12:16:** Stt 25:29-34 * **12:17:** Stt 27:30-40 * **12:18:** Kis 19:16-20; Lo 4:11-12 * **12:19-20:** Kis 19:12-13; 20:18-21; Lo 5:22-27 * **12:21:** Lo 9:19 * **12:24:** Stt 4:10; Hib 8:6 * **12:25:** Hib 2:1-3; 10:26-29

atu ma anêḡ abô bôk hayôkwiḡ pik yôv halôk dum Sainai. Ma lêk habutin abô ba hanaḡ nena,

“Tem êyôkwiḡ pik esak loḡbô lôk leḡ imbiḡ.” *Hagai 2:6*

²⁷ Ba hanaḡ, “Tem yayôkwiḡ pik esak loḡbô.” Abô êḡ anêḡ ôdôḡ nena tem nêḡ nôm kama takatu ba yani hapesaḡ vê. Nôm takêḡ tem êyôkwiḡ lôkthô ek nôm kama vi atu ba miḡ hatôm yani êyôkwiḡ ami, êḡ ma tem nêḡmô.

²⁸⁻²⁹ *Ba alalô tem naja loḡ êḡ, loḡ atu ba miḡ hatôm nêyôkwiḡ ami. Ma alalôaniḡ Wapômbêḡ ma hatôm atum ek esaḡ nôm kama sapêḡ. Ba intu nanêḡ leḡiḡmavi êndêḡ yani lôk nanêḡ yeḡ ma nakô lôk nanêḡ i ni namô yani vibiḡ.

13

Abô anêḡ dan

¹ Mólô nobaloḡ auk lemimimbiḡ mólôviyaḡ loḡ lôklokwaḡ. ² *Ma noja avômalô loḡ buyaḡ thô. Avômalô doho bôk idum aêḡ ba ewa aḡela thô ma doḡtom êthôḡ paliḡ. ³ Ma lemimimbi nê takatu ba êḡmô koladôḡ ba nômêḡ i sa. Onja iniḡ malaiḡ êtôm atu ba oda hômô haviḡ i. Ma lemimimbi vi atu ba ewa vovaḡ. Onja iniḡ vovaḡ êtôm atu ba thêlô ewa.

⁴ *Avômalô takatu ba ewa i ma avômalô lôkthô miḡ nêḡê nena nôm oyaḡ ami. Ma Wapômbêḡ tem indum abô esak nê takatu ba idum sek haviḡ anyô yaḡ yanavi lôk nê takatu ba idum sek waliliḡ. Ba intu nê takatu ba ewa i miḡ nimbuliḡ iniḡ loḡ êk ami. ⁵ *Miḡ malemkilik limamôk esak valuselaḡ ami. Wapômbêḡ bôk hanaḡ,

“Tem miḡ yatak o

lôk yambi o ni ami.” *Lo 31:6*

Ba intu onaḡ, “Yenaḡ nôm kama sapêḡ ma hatôm ba yaleḡmavi”. ⁶ Aêḡ ba alalô abitak avômalô nê ba anaḡ nena,

“Anyô Bêḡ hêv yêlô sa
ba tem miḡ nakô ami.

Ma opalê hatôm indum malê esak yêlô?” *Kapya Yeḡ 118:6-7*

⁷ *Lemimimbi nê bêḡ takatu ba eyabiḡ mólô lôk enaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ mólô. Ma ôḡgô iniḡ bôk lo loḡ lôk iniḡ êvhaviḡ ba nosopa veḡiḡgwam. ⁸ Yisu Kilisi da hatôm wakbôk ma lêk êntêk ma wak nôm bêḡ intu sapêḡ.

⁹ *Ba intu miḡ nosopa auk thôḡthôḡ lomaloma ami. Nê doho enaḡ auk mavi nena Wapômbêḡ anêḡ wapôm tem embatho alalôaniḡ kapólôḡiḡ loḡ. Ma doḡtom esau nena nôm takatu ba êbôk hatôm da ma hêv nê eyaḡ sa, ma doḡtom miḡ hêv thêlô sa dokte ami. ¹⁰ Avômalô takatu ba idum ku êḡmô malak yeḡ bô iniḡ athêḡ mi ek nindum ku nêḡmô alalôaniḡ loḡ êbôk da.

¹¹ *Alim anêḡ thalaleḡ ma anyô bêḡ habôk da hawa ba habitak hayô Loḡ Matheḡ Anôḡ Biḡ hatôm kambom lomalomaniḡ iniḡ da. Ma doḡtom iniḡ leḡviḡkupik êbôk hêk malak lôḡ viyaiḡ atu. Ma miḡ eyaḡ ami. ¹² *Aêḡ ba Yisu hawa vovaḡ hêk malak lôḡ viyaiḡ ek indum avômalô nimbitak matheḡ hathak yanida anêḡ thalaleḡ. ¹³ *Aêḡ ba alôana ek yani êndôk malak lôḡ êḡ viyaiḡ ek naja anêḡ mama atu ba bôk yani hawa. ¹⁴ *Pik êntêk ma tem êḡmô vauna. Ma doḡtom alalô ayabiḡ malak lôḡ atu ba tem êlêḡm ba êḡmô êtôm wak nôm bêḡ intu sapêḡ.

¹⁵ *Yisu hêv i hatôm da. Ba intu alalô nandam anêḡ athêḡ ba nanêḡ yeḡ êndêḡ Wapômbêḡ wak nôm bêḡ intu sapêḡ. Ba alalôaniḡ ku nanêḡ yeḡ hêk alalô veḡiḡbôlêk ek nanêḡmô êtôm alalôaniḡ da ni êndêḡ Wapômbêḡ. ¹⁶ *Ba alalô ma avômalô wapôm ba nandum mavi êndêḡ avômalô vi, êḡ ma Wapômbêḡ lamavi

* **12:28-29:** Lo 4:24; 9:3 * **13:2:** Stt 18:1-8; 19:1-3; Lom 12:13 * **13:4:** Ep 5:5 * **13:5:** Lo 31:6,8; Jos 1:5 * **13:7:** 1Ko 4:16 * **13:9:** Lom 14:17 * **13:11:** Wkp 16:27 * **13:12:** Jon 19:17 * **13:13:** Hib 12:2 * **13:14:** Hib 11:10,16; 12:22 * **13:15:** Sng 50:14,23 * **13:16:** Plp 4:18 * **13:17:** 1Te 5:12

hathak da mavi êḡ. Ba intu alalô miḡ
leḡiḡpaliḡ wapôm êḡ ami.

17 *Môlônim ḡê bêḡbêḡ idum ku
eyabiḡ môlô dahôlômim ma ḡê êḡ
tem nenaḡ iniḡ ku lavôḡ êndêḡ
Wapômbêḡ. Ba intu nodanô iniḡ
abô ba nodovak viḡiḡ ek thêlô
nindum iniḡ ku lôk leḡiḡmavi ma miḡ
leḡiḡmalaiḡ ami. Malaiḡ êḡ tem miḡ
nêm môlô sa ami.

18 *Yêlô kapôlôḡiḡ miḡ hanaḡ yêlô
bêḡ ami ba intu yêlô ayala nena
yêlô leḡiḡhaviḡ namô batôḡ oyaḡ.
19 Yahanaḡ lôklokwaḡ ek môlô notenḡ
mek ek yasôk ketheḡ.

20 *Wapômbêḡ bôk hawa alalôaniḡ
Anyô Bêḡ Yisu, boksipsip anêḡ alaḡ
anôḡ vê hêk ḡama hathak thalalenḡ
tabô atu ba anêḡ danḡ mi. Ma
Wapômbêḡ labali anêḡ ôdôḡ 21 nêm
môlô auk mavi lôk lôklokwaḡ ek
nundum malêla takatu ba yani
lahaviḡ ma indum ku êmô alalô esak
Yisu Kilisi ek indum yani lamavi.
Athêḡ lôkmaḡḡiḡ êndêḡ yani êtôm wak
nômbêḡ intu sapêḡ. Avanôḡ.

22 Aiyaḡ thêlô, yahato kapyâ
bidoḡna iyom. Aêḡ ba yahanaḡ
lôklokwaḡ ek môlô nodanô yenaḡ abô
katô ek yambatho môlô loḡ.

23 Odaḡô! Alalôaniḡ aiyaḡ Timoti
bôk hale yaḡiḡ yôv. Ba yani hayô
ketheḡ ma tem yambiḡ yani ba yasôk.

24 Nônêm yêlôaniḡ leḡiḡmavi
êndêḡ môlônim ḡê bêḡbêḡ lôk
Wapômbêḡ anêḡ avômalô mathenḡ
sapêḡ. Avômalô Itali êv iniḡ leḡiḡmavi
haviḡ.

25 Wapômbêḡ anêḡ wapôm êmô im-
biḡ môlô lôkthô.

* 13:18: Ap 24:16; 2Ko 1:12 * 13:20: Jer 32:40; Ese 37:26; 1Pi 2:25

Jems anêḡ kapya Abô môḡ

Jems ma Yisu anêḡ yaḡ molok. Yani hatô hadêḡ avômalô Israeḡ takatu ba êvhaviḡ Yisu ba êmô pik luvuluvu. Yani lahaviḡ iniḡ êvhaviḡ imbitak lôklokwaḡ ba hadôḡ thêlô ek neyabiḡ i esak malêla takatu ba enaḡ. Ma hik thô nena êvhaviḡ anôḡ ma anêḡ ku hêk haviḡ. Ma hanaḡ nena miḡ onaḡ abôma esak avômalô vi ami. Ma hadôḡ i nena mek ma nôḡm lôklokwaḡ anôḡ.

Hato kapya êntêk hadêḡ 50 mena 61 AD la. Ma 62 AD ma ik yani vônô.

Jems anêḡ lamavi

¹ *Ya Jems, Wapômbêḡ lo Anyô Bêḡ Yisu Kilisi iniḡ anyô ku. Yahato kapya êntêk hi ek avômalô Israeḡ ôdôḡ lau-miḡ ba lahavuju takatu ba êsôv may-aliv ba i êmô luvuluvu anêḡ pik bêḡ êntêk lôkthô. Wاكلêvôḡ mavi!

Malaiḡ havatho ôêvhaviḡ loḡ

² *Aiyaḡ thêlô, malaiḡ lomaloma hapôm môlô, êḡ ma lemimimbi nena nôḡm takêḡ ma nôḡm leniḡmavi iyom. ³ *Môlô oyala nena malaiḡ takêḡ hasôm môlônim ôêvhaviḡ ba hadum ek numiḡ lôklokwaḡ. ⁴ Ma numiḡ lôklokwaḡ endeba ku êḡ injik anôḡ ba numbitak êtôm ḡê talaḡ ba nundum nôḡmkama sapêḡ thêthôḡ iyom ek nôḡmla yaḡ miḡ êḡjêk ami. ⁵ *Môlô te hêv yak hathak auk, êḡ ma eteḡ Wapômbêḡ ma tem nêḡm. Yani hathak habi anêḡ wapôm sam hadêḡ avômalô lôkthô ma miḡ hatatale i ami. ⁶ Yani atu ba hateḡ ma nêḡmimbiḡ iyom ma miḡ anêḡ auk mayaliv ami. Anyô auk mayaliv ma hatôm ḡḡwêk budum ba lovak hayuv hi ba halêḡm. ⁷ Anyô anêḡ aêḡ miḡ laimbi nena tem enja nôḡmlate êlêḡm anêḡ Anyô Bêḡ anêḡ ami. ⁸ Yani

ma anyô auk ju ba hadum nôḡmkama sapêḡ mayaliv.

Nê valu mi lôk ḡê valu bêḡ

⁹ Aiyaḡ mena livôḡ la atu ba athêḡ mi hathak nôḡmkama pik ma êmô lôk lamavi. Wapômbêḡ hayê thêlô hatôm ḡê lôk athêḡ bêḡ. ¹⁰ *Ma ḡê lôk athêḡ bêḡ hathak nôḡmkama pik ma nêḡmô lôk leniḡmavi. Wapômbêḡ hayê thêlô hatôm ḡê athêḡ mi ba tem nêḡnêḡm yak êtôm kamuḡ anêḡ vuak hêv yak. ¹¹ Wak hapup ba habi lôklokwaḡ ba habôk kamuḡ ba iniḡ vuak lôk lêlêyaḡ mavi hakapok. Ma aêḡ iyom ḡê lôk valu bêḡ idum iniḡ ku denaḡ ba ema ma iniḡ nôḡmkama tem egeleloḡ.

Wapômbêḡ miḡ halôk anyô len ek nindum kambom ami

¹² Nê takatu ba imiḡ lôklokwaḡ hathak malaiḡ ma Wapômbêḡ lêk lamavi hathak i. Thêlô lovak ba tem neja lôkmala atu ba nêḡmô êtôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ êtôm iniḡ vuli. Wapômbêḡ bôk habutiḡ abô ek nêḡm êndêḡ ḡê takatu ba leniḡmhaviḡ yani. ¹³ Kambomlate miḡ hatôm êndôk Wapômbêḡ la ek indum kambom ami. Ma yani miḡ halôk anyôla la ek indum kambom ami. Ba intu nôḡmlate halôk lem ek undum kambom ma miḡ onaḡ nena, "Wapômbêḡ halôk yalen ami." ¹⁴ Mi. Alalôaniḡ thethaḡak ma hatôm etak alim halôk lôḡm ek nêḡbôv alim esak ba hakôk alalô leniḡ ek nandum kambom. ¹⁵ Ma thethaḡak êḡ halumbak bêḡ ba anêḡ anôḡ ma kambom. Ma kambom êḡ anêḡ palumbak lôkthô ma ḡama.

¹⁶ Yenaḡ aiyaḡ lôkma anôḡ, noyabiḡ am ek anyôla miḡ esau môlô ami. ¹⁷ Wapôm lôk nôḡm mavi anôḡ sapêḡ ma halôk ba halêḡm anêḡ len. Kamik Bêḡ atu ba hapesaḡ deda len sapêḡ hêv wapôm mavi takêḡ. Wak lo bôlôvôḡ iniḡ deda hathak habitak yaḡda yaḡda, ma donḡtom Wapômbêḡ da hamô aêḡ iyom hatôm wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ. ¹⁸ *Yani anêḡ lahaviḡ ba intu alalô abitak anêḡ nalî

* **1:1:** Mat 13:55; Ap 15:13; Gal 1:19; 1Pi 1:1   * **1:2:** Lom 5:3-5   * **1:3:** 1Pi 1:7   * **1:5:** Snd 2:3-6
* **1:10:** Ais 40:6-7   * **1:18:** Jon 1:13

hathak abô avanôḡ. Hadum aêḡ ek alalô nambitak êtôm anêḡ nôḡ môm anôḡ ek nôḡkama vi atu ba hapesanḡ haviḡ.

Nodaḡô ba nosopa

19 Yenaḡ aiyaḡ lôkma anôḡ, môlô nodaḡô katô. Anyôla hanaḡ nôḡma ma nôḡmô tiḡḡ ba nodaḡô bônôḡ ma miḡ lemimmaniḡ ba nonaḡ viyaḡ kethenḡ ami. 20 *Avômalô iniḡ leniḡmaniḡ miḡ hatôm eto avômalô ba nimbatak thêthônḡ êtôm Wapômbênḡ anêḡ lahaḡḡ ami. 21 *Aêḡ ba notak nôḡm lôḡḡôlôḡ lôk kambom nôḡmbênḡ êḡ. Ma nôḡmô yaô ba nobaloḡ Wapômbênḡ anêḡ abô atu ba havatho halôk môlô loḡ. Abô êḡ ma hatôm nêḡ môlô bulubiḡ.

22 *Ma môlô nodaḡô abô êḡ ba nundum anêḡ ku imbiḡ. Olanô oyaḡ, êḡ ma hatôm osau amda. 23 Anyôla te halaḡô Wapômbênḡ anêḡ abô ba miḡ hasopa ami ma hatôm ôpatu ba hayê thohavloma halôk liyali. 24 Ma hatak liyali ba hi ma kethenḡ oyaḡ ma lapaliḡ nena yanida ma aisê. 25 *Ma donḡtom ôpatu ba hatitiḡ balabuḡ mabuḡ êḡ ma miḡ lapaliḡ ami ma indum êtôm atu ba hanaḡ, êḡ ma Wapômbênḡ tem nêḡ mek ek anêḡ ku sapêḡ. Balabuḡ mabuḡ êḡ hêḡ alalô vê hêk kambom anêḡ lôklokwaḡ.

26 *Anyôla hanaḡ nena hasopa Wapômbênḡ ma donḡtom miḡ hayabiḡ abôlêk ami, êḡ ma hasau yanida ba nôḡkama sapêḡ atu ba hadum ek esopa Wapômbênḡ ma nôḡm oyaḡ. 27 Lemhaviḡ osopa Kamik Wapômbênḡ ek êḡjê môlô êtôm nôḡm mabuḡ thêthê mavi, êḡ ma nundum aêḡtêk. Noyabiḡ avômena bilak lôk avi tôp esak iniḡ malaiḡ. Ma noyabiḡ amda ek pik malim miḡ esak môlô ami.

2

Noyabiḡ avômalô sapêḡ esak auk donḡtom

1 *Yenaḡ aiyaḡ thêlô, alalô aêḡhaviḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi, yani ma deda lôkmaḡḡḡ anôḡ. Ba intu noyabiḡ avômalô sapêḡ esak auk donḡtom ma miḡ nôḡnêḡ ḡê lôk athêḡ bêḡ liḡ ma nosale ḡê lôk athêḡ mi thô ami. 2 Odaḡô. Anyôla halêḡm hêḡv yeḡ haviḡ môlô ba hik kwêḡv mabuḡ anôḡ lôk mote gol. Ma anyô siv lôk nôḡkama mabô habitak hayô haviḡ. 3 Êḡ ma môlô ôêḡv athêḡ bêḡ hadêḡ anyô lôk kwêḡv mabuḡ ba onanḡ, “Ôlêḡm ôḡmô loḡ mavi êḡtêk.” Ma onanḡ hadêḡ anyô siv nena, “Umiḡ loḡ intu” mena “Ôndôk ôḡmô biḡ.” 4 Môlô udum aêḡ ma hatôm ovak avômalô vose hi ôdônḡ ju ba udum abô lokbaḡḡ hathak i.

5 *Yenaḡ aiyaḡ lôkma anôḡ, nodaḡô katô. Avômalô takatu ba avômalô pik êyê nena ḡê siv ma Wapômbênḡ bôk hatak i yôḡv ek nimbatak ḡê lôkmaḡḡḡḡ hathak iniḡ êḡv haviḡ ba tem nêḡm athêḡ bêḡ êḡndêḡ i ek nêḡmô anêḡ loḡ lôkliḡḡyak êtôm bôk habutiḡ abô ek nêḡm êḡndêḡ ḡê takatu ba leniḡhaviḡ yani. Aêḡ e? 6 Ma donḡtom ôpôlik ek ḡê siv. Ma opalê hathak hêḡv malaiḡ hadêḡ môlô ba havôḡv môlô hi loḡ idum abô? ḡê siv e? Mi, ḡê valu bêḡ iyom. 7 Ma thêlô êḡ iyom intu enanḡ abôma hathak unim alaḡ Kilisi ba ibuliḡ anêḡ athêḡ mavi.

8 *Ma alalôaniḡ kiḡ Wapômbênḡ anêḡ abô balabuḡ te hanaḡ hêk anêḡ kapyā nena, “Lemimbiḡ avômalô êtôm atu ba lem haviḡ oda”. Udum aêḡ ma mavi. 9 *Ma donḡtom ôêḡv ḡê lôk athêḡ bêḡ liḡ ma ôpôlik hathak ḡê athêḡ mi, êḡ ma udum kambom ba balabuḡ hik thô nena môlô ma ḡê ôḡmô abô balabuḡ lu. 10 *Ma ôpatu ba hayabiḡ balabuḡ sapêḡ ma donḡtom hêḡv yak hathak bute, êḡ ma habuliḡ

* 1:20: Sav 7:9 * 1:21: Kol 3:8; 1Pi 2:1 * 1:22: Mat 7:26; Lom 2:13 * 1:25: Lom 8:2; Jem 2:12
 * 1:26: Sng 141:3 * 2:1: Ap 10:34; Jem 2:9 * 2:5: 1Ko 1:26-28 * 2:8: Mat 19:19; Gal 5:14
 * 2:9: Lo 1:17 * 2:10: Wkp 19:37; Nam 20:7-12,24; Mat 5:19 * 2:11: Kis 20:13-14; Lom 13:9

abô balabuñ lôkthô. ¹¹ *Ôpatu ba hanañ nena, “Miñ undum sek imbiñ anyô yañ yanavi ami” lôk hanañ haviñ nena “Miñ nuñgwik anyô vônô ami.” Ba intu miñ hudum sek haviñ anyô yañ yanavi ami ma doñtom huik anyô vônô, êñ ma hômô abô balabuñ lu.

¹² *Aêñ ba malêla takatu ba udum lo onañ ma lemimimbi nena Wapômbêñ tem indum abô esak balabuñ takatu ba hêv alalô vê hêk kambom anêñ lôklokwañ. ¹³ *Ma miñ hôêv kapôlôm ek avômalô vi ami, êñ ma waklavôn nindum abô ma Wapômbêñ tem miñ nêk kapô ek o ami. Ma doñtom hôêv kapôlôm ek avômalô vi, êñ ma tem Wapômbêñ nêk kapô ba nêk môlô vê êñjêk loñ nindum abô.

Êvhaviñ anêñ ku mi, êñ ma ñama

¹⁴ Yenañ aiyañ thêlô, anyô te hanañ nena yani ma anyô hêvhaviñ ma doñtom miñ hadum mavi ami, êñ ma mavi e? Mi. Êvhaviñ anêñ aêñ tem nêk yani bulubiñ e? Mi. ¹⁵ *Aiyañ te mena livôn late nôm lôk sôp mi ba hêv i sêkêya. ¹⁶ Ma môlô te hanañ hadêñ yani nena, “Nu lôk lemmavi, upuk sôp lôk nonywañ nôm.” Ma doñtom miñ hôêv yani sa ami, êñ ma mavi aisê? ¹⁷ Ma aêñ iyom ma êvhaviñ atu ba hêk wavo ma ku mi, êñ ma ñama.

¹⁸ *Ma doñtom anyô late hanañ nena, “Avômalô vi idum ku ma vi êvhaviñ iyom, ma luvi ma hatôm.” Ma doñtom yahanañ nena, “Ya miñ hatôm yañgê êvhaviñ atu ba ku mi ami. Ba intu tem yañgik yenañ yahêvhaviñ thô esak yenañ ku.”

¹⁹ Môlô ôêvhaviñ nena Wapômbêñ doñtom iyom hamô ba intu osoñ nena unim ôêvhaviñ ma anêñ ku mi ma hatôm e? Auk êñ ma auk mavi, ma doñtom miñ osoñ nena auk êñ intu mavi ek o ami. Mi, ñgôk eyala auk êñ haviñ, ma doñtom thêlô ma

Wapômbêñ anêñ ñê kambom ba intu êkô ba elowaliñ.

²⁰ Môlô ñê auk thônôthôn, lemimhaviñ noyala nena êvhaviñ atu ba hêk wavo ma anêñ ku mi, êñ ma nôm oyañ e? ²¹ *Lemimimbi alalôaniñ bumalô Ablaham. Yani bôk hêv nakaduñ Aisak hatôm da hayô hêk loñ êbôk da. Yani hadum ku êñ ba intu Wapômbêñ hanañ nena yani ma anyô thêthôn, aêñ e? ²² *Intu êñ, Ablaham anêñ hêvhaviñ lôk anêñ ku idum ku haviñ i. Ma anêñ ku hadum ba anêñ hêvhaviñ hik anôn. ²³ *Êñ ma habitak hatôm Wapômbêñ anêñ kapyà hanañ, “Ablaham hêvhaviñ Wapômbêñ ba intu hayê yani nena anyô thêthôn.” Ma halam yani nena anêñ anyô môlô. ²⁴ Aêñ ba oyala nena ôpatu ba hêvhaviñ lôk hadum anêñ ku haviñ ma Wapômbêñ halam yani nena anyô thêthôn. Ma miñ hanañ abô êñ hathak ôpatu ba hêvhaviñ iyom ma anêñ ku mi ami.

²⁵ *Ma lemimimbi avi sek waliliñ Lahap imbiñ. Yani ma aêñ iyom. Hawa Israël iniñ ñê êyê loñ vani ba hêv i sa ek elom buyañ ba i. Yani hadum ku êñ ba intu Wapômbêñ halam yani nena avi thêthôn. ²⁶ Kupik atu ba auk lôkmala miñ hamô ami, êñ ma ñama. Ma êvhaviñ atu ba anêñ ku mi ma ñama aêñ iyom.

3

Oyabiñ vembôlêk mavi

¹ Aiyañ thêlô, alalô nayala nena Wapômbêñ tem indum abô lôklokwañ ek yêlô atu ba adôn avômalô hathak êvhaviñ. Ba intu miñ môlô bêñ anôn nundum ek numbitak ñê êdôn avômalô ami.

² Alalô lôkthô athak avak i silili ba adum kambom lomalama. Anyôla miñ havak i silili hathak anêñ abô ami, êñ ma yani mabuñ anôn ba hatôm eyabiñ liñkupik sapêñ. ³ Odañô.

* **2:12:** Gal 6:2; Jem 1:25; 1Pi 2:16   * **2:13:** Mat 5:7; 18:32-35   * **2:15:** 1Jon 3:17   * **2:18:** Gal 5:6   * **2:21:** Stt 22:9-12   * **2:22:** Hib 11:17-18   * **2:23:** Stt 15:6; 2Sto 20:7; Ais 41:8   * **2:25:** Jos 2:1-21; Hib 11:31

Avômalô ethak etak nôm yaônate hapalañaniñ hêk bokhos abôlêk ek êvôv hamô yak ma bok bêñ êñ hasopa iniñ leññhaviñ. ⁴ Ma nômla yañ ma yeñ ngwêk. Yeñ ngwêk ma nômbêñ ma lovak bêñ hayuv ma hathak hasisuñ yeñ êñ ba hi. Ma doñtom nôm yaôna anôñ te hêk dômlokwañ ek havusiñ hi loñ atu ba alañ lahaviñ ni. ⁵ Ma aêñ iyom veñbôlêk ma nôm yaôna ek leñviñkupik. Ma doñtom hatôm indum ku bêñ lomalama.

Lemimimbi nena atum yaôna hatôm esañ ba êmbôk kamuñ bêñ anôñ. ⁶ *Ma veñbôlêk ma hatôm atum. Veñbôlêk êñ ma hayô siñ hathak kambom lomalama ba halumbak bêñ ba hadum leñviñkupik sapêñ habitak lelaik. Atum êñ halêm anêñ loñ atu da hamô ba intu hatôm esañ alalôaniñ lôkmala sapêñ, lêk êntêk êñ endeba êyô anêñ dañ.

⁷ Avômalô ethak ewa menak lo umya ma alim ngwêk lôk alim lomalama ba eyabiñ ba êmô tiññ. ⁸ *Ma doñtom anyô late miñ hatôm eyabiñ abôlêk ek êñjêk tiññ ami. Mi, kambom hapipiyap hêk abôlêk ba hatôm siniñ habôk avômalô vônô.

⁹ Alalô êv yeñ hathak veññbôlêk hadêñ alalôaniñ Kamik Anyô Bêñ. Ma veññbôlêk doñtom êñ iyom intu hanañ ek Wapômbêñ imbuliñ avômalô takatu ba yani hapesañ i hatôm yanida. ¹⁰ Veññbôlêk doñtom êñ iyom intu habô Wapômbêñ lôk hanañ abôma haviñ. Aiyañ thêlô, êñ ma kambom anôñ. ¹¹ Nyañ lôk ngwêk hatôm nede valu abyañ te e? Mi anôñ. ¹² Aiyañ thêlô, ngwêk miñ hatôm nêmla mavi êndêñ alalô ami. Ma ngôbêñ miñ hatôm injik êtôm sabo ami. Ma yak te miñ hatôm injik êtôm ngôbêñ ami. Mi anôñ.

Auk mavi halêm anêñ Wapômbêñ

¹³ Mólô opalê atu ba lôkauk bêñ ba hayala Wapômbêñ anêñ lahaviñ? Injik anêñ auk mavi êñ thô esak anêñ kobom thêthôñ lôk ku takatu

ba hadum ba hamô maliñyaô. ¹⁴ Ma doñtom lemday hathak athêñ bêñ hêk kapôlôm ba hudum ek osale anyô vi thô ba ômôñ, êñ ma miñ ômbô o ba onañ nena hosopa abô avanôñ ami. Êñ ma honañ abôyañ ba hubuliñ abô avanôñ. ¹⁵ Auk êñ ma auk pik lôk kapôlôñ bô ba halêm anêñ Sadañ. Ma miñ halêm anêñ leñ ami. ¹⁶ Loñ atu ba kobom ethale anyô vi thô lôk leñday hathak athêñ bêñ hêk, êñ ma tem ôpôm nena nômkama sapêñ hamô mayaliv ma kambom lomalama hêk haviñ.

¹⁷ Ma doñtom auk atu ba halêm anêñ leñ ma mabuñ anôñ. Auk êñ hadum ek avômalô nêmla yôhok imbiñ i lôk netauviñ i ma nêwê abô vibiñ, ma nêmla kapôlôññ lôk nindum ku mavi lomalama, ma nindum kobom doñtom êndêñ avômalô lôkthô ma nesopa thêlôda iniñ abô sapêñ. ¹⁸ *Avômalô yôhok takatu ba ethak idum ek avômalô nêmla yôhok imbiñ i ma hatôm evatho iniñ yañvêk ba hik anôñ, êñ ma kobom thêthôñ mavi lomalama.

4

Anyô lahaviñ nômkama pik ma hatôm hik vovak hadêñ Wapômbêñ

¹ *Malê te hadum ba mólô lemimñaña ba uik vovak haviñ am? Nôm takêñ halêm anêñ unim thethañak takatu ba ibisôk ek nundum kambom lomalama e? Intu êñ. ² Mólô lemimhaviñ nômlate atu ba mi hêk mólô. Ba intu mólô malemimkilik hathak nôm êñ ba uik anyô vônô ma doñtom miñ owa ami. Êñ ma hadum mólô lemimñaña ba uik vovak hathak. Mólô miñ onañ hik Wapômbêñ liñ ami ba intu miñ owa ami. ³ Ma onañ hik yani liñ hathak nômlate ma miñ othak owa ami eka? Unim auk ma lokbañ ba lemimhaviñ noja ek injik unim thethañak vônô iyom. Ba intu yani havasiñ nôm êñ ek mólô.

* **3:6:** Mat 12:36-37; 15:11,18-19

* **3:8:** Lom 3:13

* **3:18:** Mat 5:9; Hib 12:11

* **4:1:** Lom

7:23 * **4:4:** Lom 8:7; 1Jon 2:15

4 *Môlô ma hatôm avômalô takatu ba idum sek waliliņ ba êpôlik ek Wapômbêņ ma evaloņ nômkama pik majañ. Odaņô! Opalêla takatu ba leņiņhaviņ nômkama pik ma pik anêņ nê môlô ba hatôm ik vovak hadêņ Wapômbêņ. 5 Wapômbêņ anêņ abô te bôk hanaņ nena, “Wapômbêņ madaluk ladaņ hathak auk lôkmala atu ba hêv hadêņ alalô.” Hoson nena abô êņ ma nôm oyaņ e? Mi anôņ!

6 *Ma Wapômbêņ lahaviņ nêm alalô sa ba intu habi anêņ wapôm sam bêņ anôņ hadêņ alalô. Hatôm anêņ kapya hanaņ nena,

“Wapômbêņ havasiņ ek nê êbôi ma hêv wapôm ek nê etauviņ i.”

Gutpela Sindaun 3:34

7 *Aêņ ba nodovak Wapômbêņ. Ma nobasiņ am ek Sadaņ, êņ ma tem yani etak môlô ba êsôv. 8 *Ma unu bidon ek Wapômbêņ ma tem yani êlêm bidon ek môlô. Ma môlô nê takatu ba udum kambom, nusik bahemim ek nundum mavi. Ma môlô nê auk ju, notak auk yaņ ek unim kapôlômim imbitak mabuņ mavi. 9 Ma lemimimbi môlônim kambom ba nodaņ lôk lemimalaiņ. Ma miņ nomalik lôk lemmavi ami. Mi, kapôlômim malaiņ ba nodaņ asêņ malêņ. 10 *Notauviņ am ênjêk Anyô Bêņ ma, ma tem êsô môlô liņ.

Minj nonaņ abôma esak anyô vi ami

11 Aiyaņ thêlô, miņ nonaņ abôma esak môlôviyaņ ami. Môlô takatu ba onaņ abôma hathak môlôviyaņ mena otatale môlôviyaņ, êņ ma hatôm onaņ abôma lo otatale abô balabuņ. Ma otatale abô balabuņ, êņ ma miņ osopa abô balabuņ êņ ami. Mi, ubitak hatôm abô balabuņ anêņ alaņ. 12 *Ma donjom abô balabuņ anêņ alaņ ma donjom iyom. Yani êņ iyom hatôm indum abô ek anêņ mavi nêmô ma anêņ kambom nêmbini. O opalê ba honaņ avômalô iniņ kambom bêņ?

Minj nobam amda ami

13 *Odaņô katô! Môlô takatu ba onaņ, “Yaô mena yamuņ la ma tem yêlô ana malak bêņ te ek nandum ku valu êtôm sondabêņ te êmô loņ êņ ek napôm valuselen bêņ.” 14 *Aisê ka onaņ aêņ? Oyala nôm atu ba tem imbitak e? Mi, ôthôn nôm atu ba tem imbitak êndêņ yamuņ! Ma môlônim lôkmala ma hatôm atum yova atu ba hamô dokte iyom ma tem mi. 15 Aêņ ba mavi ek môlô nonaņ aêntêk, “Anyô Bêņ anêņ lahaviņ, êņ ma tem yêlô namô lôkmala ba nandum nôm takatu ba leņiņhabi ek nandum.” 16 Ma donjom môlô othak ôbôam ba obam am. Êņ ma kambom. 17 *Aêņ ba opalê atu ba hayala kobom mavi ma donjom miņ hadum ami, êņ ma hadum kambom.

5

Nê lôk nômkama bêņ nôkô ek am

1 Môlô avômalô lôk nômkama bêņ, odaņô katô! Malaiņ lomalama tem êpôm môlô ba intu nodaņ asêņ malêņ. 2 *Môlônim nômkama sapêņ lêk hapalê ma didu lêk edabêņ unim kwêv lo sôp ba hatitip 3 ma da lêk hathaņ unim gol lo seleva. Ma da êņ tem imbitak êtôm atum ek esaņ môlô lemvimkupik lôk injik môlônim kambom thô. Waklavôn pik lo leņ anêņ daņ lêk habobo, ma donjom ôvôlô nômkama denaņ. 4 *Lemimimbi esak unim nê ku takatu ba idum ku êmô unim ku kapô. Miņ ôêv i vuli hatôm iniņ ku ami ba iniņ asêņ hi hapôm Anyô Bêņ Lôklokwaņ Lôkthô Anêņ Ôdôn ba lêk halaņô yôv. 5 *Môlô ômô pik ma osopa unim lemimhaviņ lôk thethaņak ba oañ nôm bêņ hatôm etak bok halôk balam lukmuk ba êthôn iniņ waklavôn nijik i vônô lêk habobo. 6 Môlô othak udum abô ek nijik nê thêthôn vônô ma miņ êwê kambom êņ viyaņ ami.

* 4:6: 1Pi 5:5 * 4:7: Ep 6:12 * 4:8: Ais 1:16; Sek 1:3; Mal 3:7 * 4:10: Jop 5:11; 1Pi 5:6

* 4:12: Lom 2:1; 14:4 * 4:13: Luk 12:18-20 * 4:14: Sng 39:5,11; Snd 27:1 * 4:17: Luk 12:47

* 5:2: Mat 6:19 * 5:4: Lo 24:14-15 * 5:5: Luk 16:25 * 5:7: Lo 11:14; Jer 5:24

Ôpôm malaiņ ma nômô malinġaô

⁷ *Aeņ ba aiaņ thêlô, nômô malinġaô ma noyabiņ Anyô Bêņ anêņ endelêm. Lemimimbi ñê takatu ba evatho nômkama halôk ku kapô. Thêlô êmô malinġaô ba eyabiņ ôthôm lo wak ek nindum iniņ ku vêmam. Êņ ma tem nôm indumbak ba injik anôņ mavi. ⁸ *Ma nômô malinġaô aêņ iyom ma nobatho kapôlômim loņ. Anyô Bêņ anêņ waklavôņ endelêm lêk habobo.

⁹ Aiaņ thêlô, miņ kapôlôņ diņdiņ esak am ami ek Anyô Bêņ miņ indum abô esak môlô ami. Odaņô, balabuņ anêņ alaņ lêk hamiņ unyak abôlêk yôv ek nundum abô!

¹⁰ Aiaņ thêlô, lemimimbi plopet taksêbôk ba enaņ abô hathak Anyô Bêņ anêņ athêņ. Ewa vovaņ ma doņtom êmô malinġaô. ¹¹ *Ma avômalô takatu ba ewa malaiņ ba imiņ lôklokwaņ ma ayala nena thêlô ewa Wapômbêņ anêņ mek mavi. Ma bôk olaņô Jop anêņ kukuthiņ e? Hawa malaiņ bêņ ma doņtom hamiņ lôklokwaņ. Anyô Bêņ ma anyô lahiki lôk kapô malaiņ hathak anêņ avômalô ba intu haveņ yam ma hadum mavi hadêņ yani.

Minġ alalô nanaņ avanôņ biņ dake ami

¹² *Aiaņ thêlô, nômbêņ ma aêntêk. Miņ nonaņ nena avanôņ biņ dake esak leņ lo pik mena nômla ek embatho unim abô loņ ami. Mi, hudum aêņ, êņ ma yakô osau ba tem Anyô Bêņ nêmb vovaņ êndêņ o. Ba intu honaņ nena tem undum nômlate, êņ ma undum êtôm atu ba honaņ. Ma hôdô ek undum, êņ ma onaņ nena mi ek miņ undum ami.

Nê êvhaviņ iniņ mek ma lôklokwaņ

¹³ Malaiņ la hapôm môlô te, êņ ma eteņ mek. Ma môlô te lamavi, êņ ma nêmb yeņ ek êmbô Wapômbêņ. ¹⁴ *Ma môlô te hapôm lijiņ, êņ ma

endam avômalô êvhaviņ iniņ avaka ek neteņ mek êyô yani vôv lôk nisik esak nômb lêņlêņ esak Anyô Bêņ anêņ athêņ. ¹⁵ *Ma iniņ mek atu ba eteņ lôk êvhaviņ ma tem indum ôpêņ mavi ma Anyô Bêņ tem êsô yani liņ. Ma bôk hadum kambom la, êņ ma tem Anyô Bêņ nêmb anêņ kambom êņ vê. ¹⁶ Ba intu môlô tomtom nonaņ unim kambom bêņ imbiņ am ma noteņ mek esak am ek numbitak mavi. Anyô thêthôņ anêņ mek ma lôklokwaņ ba tem injik anôņ.

¹⁷ *Lemimimbi plopet Elia. Yani ma anyô hatôm alalô. Lavidonġ ba hateņ mek ek miņ ôthôm injik ami, êņ ma ôthôm miņ hik ami hatôm sondabêņ lô ma wata te. ¹⁸ *Vêm ma hateņ mek hathak loņbô ma ôthôm hik ba nômkama pik hik anôņ mavi.

Ôpatu ba hêv yak ma noja yani esak loņbô

¹⁹ *Yenaņ aiaņ thêlô, môlô te hêv yak hathak abô avanôņ ba môlô te hawa ôpêņ hatup, ²⁰ *êņ ma lemimimbi nena, “Ôpatu ba hêv anyô hadum kambom te anêņ auk sa ek hatak anêņ kambom, êņ ma hêv ôpêņ vê hêk ŋama ma haluviņ anêņ kambom bêņ anôņ.”

* 5:8: Lom 13:11-12; 1Pi 4:7 * 5:11: Kis 34:6; Jop 1:21-22; 2:10; Sng 103:8 * 5:12: Mat 5:34-37
 * 5:14: Mak 6:13 * 5:15: Mat 17:18-20 * 5:17: 1Kinġ 17:1; 18:1 * 5:18: 1Kinġ 18:42-45
 * 5:19: Gal 6:1 * 5:20: Snd 10:12; 1Pi 4:8

Pita anêḡ kapya môḡ Abô môḡ

Pita ma Yisu anêḡ aposel laumin ba lahavuju takatu te. Hato kapya êntêk ek embatho nê êvhavin takatu ba avômalô vi êv malain lomaloma hadêḡ i loḡ. Ma hato ek injik loḡondê atu ba Wapômbêḡ lahavin nê êvhavin nesopa. Hato ek avômalô Isael lôk avômalô loḡ buyan havin.

Hato kapya êntêk hadêḡ 64 AD la.

Pita anêḡ lamavi

¹ Ya Pita, Yisu Kilisi anêḡ aposel, yahato kapya êntêk hadêḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô takatu ba bôk halam i yôv ba êsôv mayaliv ba i êmô loḡ luvu-luvu anêḡ Pontus lo Galesia ma Kapadusia lo Esia ma Bitinia. ² *Wakamik Wapômbêḡ bôk hayala môlô lôkthô ba bôk halam môlô yôv. Ma Lovak Matheḡ hadum ba ubitak matheḡ ma bôk hapaliv Yisu anêḡ thalaleḡ ek nosopa Wapômbêḡ. Ma wapôm lôk labali êmbôlô môlô kapôlômim sin.

Alalô aêv maleḡin ek naja bulubij

³ Nambô Wapômbêḡ alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi anêḡ Lambô Wapômbêḡ. Yani hêv kapô ek alalô bêḡ anôḡ ba hik Yisu Kilisi liḡ hêk ḡama ek embathu alalô esak loḡbô ek namiḡ lôklokwan ba nanêm maleḡin ⁴ *ek naja lôkmala atu ba ḡama lôk lelaik mi ba miḡ hatôm ekapok ami. Ma yani hayabin lôkmala êḡ hamô malak leḡ. ⁵ *Alalô aêvhavin ba intu anêḡ lôklokwan hakalabu alalô sin ek nêḡ alalô bulubij endeba pik lo leḡ anêḡ daḡ ma avômalô sapêḡ tem nêḡê. ⁶⁻⁷ *Aêḡ ba môlô lemimmavi anêḡ dôêḡ. Gol ma pulusikna ba tem mi. Ma atum hathaḡ gol êḡ ek injik anôḡ thô. Ba êvhavin anêḡ

mavi hamôḡ ek gol. Ba intu malain lomaloma hamô vauna ba hadum ek injik unim ôêvhavin anêḡ anôḡ thô ek Yisu endelêm ma tem nêḡ môlô athêḡ bêḡ lôk deda lôkmaḡin ma nêḡ môlô liḡ. ⁸⁻⁹ *Môlô lemimhavin Yisu ba ôêvhavin yani ma doḡtom miḡ bôk ôyê yani ami. Ma lêk owa êvhavin anêḡ anôḡ ma bulubij atu ba Wapômbêḡ tem nêḡ êndêḡ môlô. Ba intu lêk môlô lemimmavi anôḡ ba ôbôam.

¹⁰ *Sêbôk ma plopet enaḡ abô hathak wapôm atu ba tem êlêm êndêḡ môlô. Ma bulubij êḡ, ma thêlô leḡinhabi lôklokwan lôk êbôlêm auk hathak. ¹¹ *Ma Kilisi anêḡ Lovak Matheḡ atu ba hamô thêlôniḡ kapôlôniḡ hik auk thô hadêḡ i ba hanaḡ hathak vovaḡ takatu ba tem Kilisi enja vêḡ ka enja athêḡ lôkmaḡin embeḡ yam. Ma plopet êbôlêm auk hathak wak alête intu nôḡ êḡ tem imbitak ba imbitak aisê? ¹² Ma hik abô takêḡ thô hadêḡ plopet nena ku taksêbôk bôlada idum ma miḡ idum ek nêḡ thêlôda iyom sa ami. Mi. Nêḡ alalô lôkthô sa. Ma doḡtom lêk hêv Lovak Matheḡ anêḡ leḡ ba halêm ek enaḡ Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi takêḡ lôkthô bêḡ êndêḡ môlô. Ma aḡela vovaḡ ek neja auk takêntêk imbiḡ.

Nômô matheḡ

¹³ Ba intu nôpôpêk am lôk nupuk am loḡ ma maleḡ endahaliḡ Yisu Kilisi anêḡ waklavôḡ atu ba tem endelêm ek noja wapôm atu ba tem nêḡ êndêḡ môlô. ¹⁴⁻¹⁶ *Môlô nôḡ êtôm avômena takatu ba ethak esopa abô hatôm bôk eto nena,

“Ya matheḡ. Ba intu nôḡ matheḡ.”

Wok Plis 11:44-45

Yani ma matheḡ. Aêḡ ba môlô nôḡ matheḡ êtôm yani atu ba halam môlô. Ma miḡ nosopa thethaḡak êtôm sêbôk atu ba môlô nê auk mi ami.

* **1:2:** Lom 8:29; 2Te 2:13 * **1:4:** Kol 1:12 * **1:5:** Jon 10:28; 17:11 * **1:6-7:** Snd 17:3; Sek 13:9; Mal 3:3; Jem 1:2-3; 1Pi 5:10 * **1:8-9:** Jon 20:29; 2Ko 5:7 * **1:10:** Mat 13:16-17 * **1:11:** Sng 22; Ais 53; Luk 24:26-27 * **1:14-16:** Wkp 19:2; 20:7; Mat 5:48; Lom 12:2; Ep 2:3; 4:17-18 * **1:17:** Lom 2:11; ALK 2:23

17 *Pik êntêk ma hatôm unyak kudum iyom ba unim unyak anôḡ ma hamô buyaḡ. Aêḡ ba ôpatu ba olam nena Wakamik intu nôḡmô tiḡiḡ êḡmô yani vibiyḡ ek malê nena yani hathak hatitiḡ avômalô lôkthô iniḡ ku ba miḡ hathale ḡê loḡ buyaḡ thô ma hêv anêḡ avômalô liḡ ami. Mi. 18-19 *Libumi iniḡ bôk lo loḡ sêbôk ba esopa ma miḡ hik anôḡ mavi ami. Ma doḡtom lêk oyala nena Wapômbêḡ hapole môlô vê hathak Kilisi anêḡ thalaleḡ atu ba anêḡ vuli bêḡ ba hatôm boksipsip atu ba anêḡ kambom lo palê mi lôk miḡ hapole môlô hathak nôḡm pulusikna hatôm seleva lo gol ami. 20 *Sêbôk atu ba epesaḡ pik ma Wapômbêḡ halam Kilisi. Ma doḡtom lêk pik lo leḡ anêḡ daḡ ba Wapômbêḡ bôk hik yani thô yôv ek nêḡm môlô sa. 21 *Yani iyom intu hik Kilisi liḡ hêk ḡama ba hêv athêḡ lôkmaḡḡiḡ hadêḡ yani ek môlô nôḡnêḡmibiḡ lôk nôḡnêḡm malemim êḡndêḡ Wapômbêḡ. Aêḡ ba Kilisi intu hadum ba môlô ôêvhaviḡ Wapômbêḡ.

22-25 *Môlô bôk osopa Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ lôk ôvôkwiyḡ am yôv. Ma lêk môlô lemimhaviḡ môlôviyaḡ katô anôḡ. Ma Wapômbêḡ anêḡ abô anêḡ lôkmala hamô ba tem êḡmô wak nômbêḡ intu sapêḡ. Ma hadum ku ba havathu môlô hathak loḡbô. Ma anêḡ vêk atu ba môlô upup habitak miḡ vêk ḡama ami ma mi anôḡ. Yaḡ vêk êḡ intu ida hamô lôkmala wak nômbêḡ intu sapêḡ hatôm bôk eto nena, “Anyô lôkthô ma hatôm kavik dahô, ma iniḡ lôkmaḡḡiḡ ma hatôm thiliḡ vuak; kavik dahô hakapok ma thiliḡ vuak êv yak ma doḡtom Anyô Bêḡ anêḡ abô tem ida êḡmô aêḡ wak nômbêḡ intu sapêḡ.” *Aisaia 40:6-8* Aêḡ ba lemimimbiḡ am lôk nôḡnêḡm kapôlômim êḡndêḡ am. Ma abô êḡ iyom

* 1:18-19: Ap 20:28; Hib 9:12-14 * 1:20: Ep 1:4; 2Ti 1:9-10 * 1:21: Jon 14:6; Lom 5:1-2
 * 1:22-25: Ais 40:6-8; Jon 13:34; Lom 12:10 * 2:1: Ep 4:22; Jem 1:21 * 2:2-3: Sng 34:8 * 2:4-5: Ep 2:21-22; ALK 1:6 * 2:6: Ais 28:16; Ep 2:20 * 2:7: Sng 118:22 * 2:8: Ais 8:14

intu bôk anañ hadêḡ môlô yôv.

2

1 *Ba intu nôḡnêḡm nôḡm lomaloma takêntêk vê. Siniḡ, abôyaḡ, iluviḡ auk kambom hathak auk thêthôḡ, leḡdaḡ, lôk etatale anyô yaḡ. 2-3 *Môlô bôk osaê Anyô Bêḡ anêḡ va nena vasiḡ. Aêḡ ba nupipiyap ek nunum sum atu ba mabuḡ anôḡ halêḡm anêḡ Wapômbêḡ hatôm amena lukmuk atu ba evathu ek môlô nundumbak esak bulubiḡ.

Alalô ma hatôm valu lôkmala ek nedav unyak mathenḡ

4-5 *Yani ma valu lôkmala atu ba avômalô êpôlik hathak. Ma doḡtom yani ma Wapômbêḡ anêḡ payeḡ anôḡ atu ba halam. Ma môlô hatôm valu lôkmala êḡ haviḡ ba nôlêḡm êḡndêḡ yani ek endav anêḡ unyak mathenḡ êḡ esak môlô. Ba lêk ubitak anêḡ ḡê êbôk da mathenḡ ek nôbôk anêḡ da. Da takêḡ ma Yisu Kilisi anêḡ ku ba Wapômbêḡ hawa lôk lamavi. 6 *Hatôm bôk eto halôk Wapômbêḡ anêḡ kapya aêntêk, “Ôḡḡô. Bôk yahadô valu lôklokwaḡ te hamô Saion ba tem embalonḡ unyak loḡ. Yada yahatak hatôm payeḡ anôḡ. Ma ôpatu ba hêvhaviḡ yani ma tem miḡ nêḡnêḡm mama êḡndêḡ yani ami. Mi anôḡ.” *Aisaia 28:16*

7 *Aêḡ ba môlô vi lêk ôêvhaviḡ ba ôyê valu êḡ hatôm payeḡ anôḡ. Ma vi miḡ êvhaviḡ ami ba intu Wapômbêḡ anêḡ abô hanaḡ nena, “Valu atu ba ḡê elav unyak êpôlik hathak, ma lêk habitak landiḡ anôḡ.” *Kapya Yey 118:22*

8 *Ma abô yaḡ hanaḡ nena, “Valu yaôna te ek ende anyô liliḡ ba imbi i pôḡêḡ lôk valu bêḡ te ek nembak sisilimbiḡ ba nêḡnêḡm yak.” *Aisaia 8:14*

Nê takatu ba êdô Wapômbên anên abô ma tem indum ba thêlô nê nê yak.

9 *Ma donjom mólô ma avômalô takatu ba bôk Wapômbên dalam yôv. Mólô ma kin anên nê êbôk da lôk avômalô ôdôn mathên. Yani bôk dalam mólô ba otak momanjinin ba ôlêm umin anên deda lôkmanjin anôn kapô. Aên ba mólô ma Wapômbên anên avômalô takatu ek nonan anên nômkama mavi takatu ba hadum lôkthô bên. 10 *Sêbôk ma mólô avômalô palin. Ma donjom lêk ma mólô ma Wapômbên anên avômalô. Sêbôk ma min hêv kapô hadên mólô ami. Ma donjom lêk hêv kapô.

Alalô namô thêthôn

11 *Aian thêlô, mólô ma hatôm nê lon buyan lôk nê takatu ba etak inin lon. Ba intu yahalan ek notak thethanak takatu ba hik vovak hadên dahôlômim. 12 *Nômô batôn oyan ek nê daluk eson nena mólô nê lemimanin ba ethan mólô, ên ma tem nêgê mólônim ku mavi atu ba udum ma nebam Wapômbên anên athên êndên anên waklavôn endelêm.

Nômô nê bêngbên vibin

13-15 *Wapômbên lahavin mólô nundum mavi êndên avômalô takatu ba min ewa auk mavi ami ek thêlô nesaj venjnbôlêk sin. Aên ba nômô gavman inin nê bêngbên sapên vibin êtôm atu ba Anyô Bên anên lahavin. Nômô kin vibin. Yani hamôn ek eyabin avômalô lôkthô. Ma nômô kin anên nê ku takatu ba hêv ek nê nê malain êndên avômalô takatu ba idum kambom ma nêmbô avômalô takatu ba idum mavi. 16 Mólô ma hatôm avômalô takatu ba bôk epole yôv. Ma donjom mólô ma Wapômbên anên nê ku. Ba intu min nunduin am esak auk nundum kambom ami. 17 *Nômô tinin imbin avômalô sapên. Lemibin Wapômbên anên avômalô.

Thêlô ma mólôvian. Ma nôkô ek Wapômbên ba nônêm athên bên êndên kin.

18 *Ma mólô nê takatu ba udum ku hamô anyô yan vibin nosopa unim nê bêngbên inin abô. Vi ma yôhok ma vi ma lenjina ma donjom nômô thêlô vibin. 19 Ba intu ôyê nena êv vovan oyan hadên mólô takatu ba osopa Wapômbên, ên ma numin lôklokwan ma tem Wapômbên lamavi esak mólô. 20 *Ma mólô udum kambom ba ik mólô ba umin lôklokwan ma tem nebam mólô e? Mi. Udum mavi ba ova vovan oyan, ên ma tem Wapômbên lamavi êndên mólô. 21 *Kilisi hawa vovan ek nê mólô sa. Ma aên iyom ma Wapômbên dalam mólô ba hapesan lonjondê ek nosopa Kilisi vanjam.

22 *“Yani min hadum kambom lôk min hanan abôyan te ami.” *Aisaia 53:9*

23 *Ma thêlô enan abôma hathak yani ma donjom yani min hanan vian ami. Êv vovan hadên yani ma donjom min hadum nômla ek hawê kambom ên vian ami. Mi. Yani hêv ida hi hadên ôpatu ba hadum abô thêthôn anôn iyom ek indum anên abô.

24 *Yanida linkupik hawa alalôanin kambom hathak alovalanjin ek alalô nambôlin dômin esak kambom ma namô thêthôn iyom. Ma anên bêlêma hadum o mavi. 25 *Sêbôk ma mólô hatôm boksipsip mathanô ma lêk ôvô ôlêm unim alan lôk ôpatu ba hayabin mólô.

3

Nê ewa i inin abô

1-2 *Ma mólô avi nômô mayaô ba nômô unim anyô vibin ek yani ênjê nena hosopa Wapômbên ba hômô mathên. Ku ên tem êmbôv yamalô

* 2:9: Lo 7:6; 14:2; Ais 9:2; Ap 26:18; Ep 5:8 * 2:10: Hos 2:23 * 2:11: Gal 5:17,24 * 2:12: Mat 5:16 * 2:13-15: Tit 3:1; 1Pi 3:16 * 2:17: Lom 12:10 * 2:18: Ep 6:5 * 2:20: 1Pi 3:14,17 * 2:21: Mat 16:24; Jon 13:15 * 2:22: Ais 53:9 * 2:23: Ais 53:7; 1Pi 3:9 * 2:24: Ais 53:5-6; Lom 6:11 * 2:25: Ese 34:5-6; Mat 9:36; Jon 10:14; Hib 13:20-21 * 3:1-2: Ep 5:22 * 3:3: 1Ti 2:9

atu ba hapôlik hathak Wapômbêḡ en-
delêm esopa yani. ³ *Miḡ nubutiḡ
lemkadôk ḡauḡ lôk notak mote gol
lomaloma lôk noba sôḡ kékêlô loma-
loma ek numbitak êtôm vuliḡ biḡ
ami. ⁴ Mi. Mólô kapôlômim in-
dum mólô êtôm vuliḡ biḡ. Avi yôhók
labalinena iniḡ sôḡ takêḡ tem miḡ
nema ami ma Wapômbêḡ hayê hatôm
nômplate anêḡ vuli bêḡ. ⁵ Sêbók ma
avi mathêḡ takêḡ êv maleḡiḡ hadêḡ
Wapômbêḡ ba êmô iniḡ anyô vibiḡ.
Êḡ ma loḡôndê êḡ hadum thêlô ibitak
vuliḡ biḡ ⁶ *hatôm Sala. Yani halaḡô
yamalô ba halam yani nena anyô
bêḡ. Aêḡ ba nômô batôḡ oyaḡ lôk
miḡ nôkô ek malaiḡ ami, êḡ ma tem
numbitak Sala nali.

⁷ *Ma anyô aêḡ iyom. Avi iniḡ
lôklokwaḡ ma vauna ek anêm ba intu
onja auk mavi ba ômô mavi imbiḡ
vônim ek Wapômbêḡ endanô anêm
mek. Mamu luvi tem noja Wapômbêḡ
anêḡ wapôm doḡtom atu ba nômô
lôkmala. Ba intu undum mavi êndêḡ
vônim.

Nômô yôhók imbiḡ am

⁸ Yôv. Mólô lôkthô nômô esak
auk doḡtom imbiḡ am. Ma mólô te
hawa malaiḡ ma nônêm yani thêvô.
Ma lemimimbiḡ am êtôm mólôvianḡ.
Lôk lemim injik am esak ḡê takatu
ba ewa malaiḡ ma nômô malinḡyaô.
⁹ Wapômbêḡ bók halam o. Ba intu
anyôla habuliḡ o mena hanaḡ abôma
hathak o ma miḡ nuḡgwik kambom
êḡ liliḡ ami ek onja nôm mavi embenḡ
yam. ¹⁰⁻¹² *Wapômbêḡ hanaḡ,
“Anyô Bêḡ ma hayê ḡê thêthôḡ
ma lêndôḡ hakyav ek endanô
thêlôniḡ mek.

Ma doḡtom mathêlêv hathak ôpatu ba
hadum kambom.
Aêḡ ba opalê atu ba lahaviḡ anêḡ
lôkmala êmô mavi,
ma eyabiḡ dahalaḡ esak abô kam-
bom
ma abôlêk kupik esak abôyaḡ.

* **3:6:** Stt 18:12 * **3:7:** Ep 5:25 * **3:10-12:** Sng 34:12-16 * **3:14:** Ais 8:12-13; Mat 5:10; 1Pi
2:20; 4:14 * **3:16:** 1Pi 2:12 * **3:20:** Stt 6:1-7:24

Ma nêm i liliḡ esak kambom ma in-
dum mavi.

Ma endanḡviḡ esak êmbôlêm auk êmô
yôhók.” *Kapya Yeḡ 34:12-16*

Avômalô mavi atu ba ewa vovaḡ

¹³ Nôpôviḡ am ek nundum mavi,
êḡ ma opalê hatôm imbuliḡ mólô?
Mi. ¹⁴ *Ma doḡtom howa malaiḡ
hathak mavi takatu ba hudum ma
Wapômbêḡ tem lamavi esak o. Ba
intu

“miḡ ôkô lôk lemmalaiḡ esak ḡê kam-
bom takêḡ ami.” *Aisaia*
8:12

¹⁵ Ma undum ek kapôlôm êmô Anyô
Bêḡ Kilisi vibiḡ. Ma ôpôpêk oda
wak nômbêḡ intu ek anyôla hanaḡ
hik o liḡ ma onaḡ bêḡ esak nôm
takatu ba hôêv malem hathak. ¹⁶ *Ma
ômô malinḡyaô ba onaḡ abô êḡ ma
miḡ otatale avômalô vi ami. Ma
ôsô o ba oya ek anyôla hanaḡ abôma
hathak o mena hathaḡ o hathak
hosopa Kilisi, êḡ ma tem yanida
mama. ¹⁷ Wapômbêḡ lahaviḡ onja
vovaḡ ba intu hudum mavi ba howa
vovaḡ, êḡ ma mavi anôḡ. Ma doḡtom
hudum kambom ba howa vovaḡ, êḡ
ma miḡ mavi ami. ¹⁸ Kilisi hawa
vovaḡ bôlôḡ te iyom ek injik kam-
bom anêḡ ku vônô. Anyô thêthôḡ
hêv avômalô kambom sa ek endom
i ba ini êndêḡ Wapômbêḡ. Ik yani
vônô hamô pik ma Lovak Mathêḡ
hêv lôkmala hadêḡ yani. ¹⁹ Vêm ma
hi hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ
ḡgók takatu ba êmô koladôḡ. ²⁰ *Sêbók
ma miḡ thêlô elanô Wapômbêḡ anêḡ
abô ami. Yani hanaḡ hadêḡ Noa ek
epesaḡ yeḡ. Ma hamô malinḡyaô ba
hayabiḡ ek thêlô nedanô anêḡ abô.
Ma doḡtom naju hatôm baheḡvi ba
lahavulô iyom elanô ba intu ḡaḡ hêv
i bulubiḡ. ²¹ Ma ḡaḡ êḡ ma hatôm
lavôḡiḡ ek ôpatu hathik ḡaḡ tem enja
bulubiḡ aêḡ iyom. Ma ḡaḡ êḡ miḡ
hathik leḡvinḡkupik anêḡ lelaik vê ami.
Mi. Ôpêḡ hathô ida ba haya ek havak
abô haviḡ Wapômbêḡ. Êḡ ma hatôm

Yisu anêḡ haviyô hêv ôpêḡ bulubiḡ.
 22 Yisu intu bôk hi malak leḡ ba hamô
 Wapômbêḡ baḡ vi anôḡ. Ma anjela
 lôk nôḡm lôklokwaḡ ma iniḡ lôkliḡnyak
 sapêḡ ḡmô yani vibiḡ.

4

Ôpôpêk o ek osopa Wapômbêḡ

1 *Kilisi hawa vovaḡ hamô pik.
 Ba intu ôpôpêk oda ma onja auk êḡ
 iyom. Ôpatu ba hawa vovaḡ bôk
 hatak kambom yôv ba 2 hathak ha-
 sopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ iyom.
 Ma miḡ hathak hasopa avômalô pik
 iniḡ thethaḡak lomaloma aleba hama
 ami. 3 *Sêbôk ma osopa ḡê daluk
 iniḡ auk takêntêk, thethaḡak loma-
 loma lôk inum waiḡ ba molo ma sek
 waliliḡ lôk ibi anyô leḡniḡ hathak auk
 mayaliv ma kobom mama takatu ba
 êv yeḡ hadêḡ ḡḡôkba. Bôk udum
 lôbôlôḡ ba hatôm. 4 Ma miḡ hôpôviḡ
 o ba hôsôv halôk lôv daim bomaḡ atu
 haviḡ thêlô ami ba intu thêlô esoḡ
 kambom ba etatale o. 5 Ma doḡtom
 tem nindum abô esak yani atu ba lêk
 hapôpêk i yôv ek endanô ḡê lôkmala
 lôk ḡê ḡama iniḡ abô. 6 Aêḡ ba intu
 bôk enaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô hadêḡ
 ḡê takatu ba bôk ema yôv. Thêlô
 bôk ema hatôm avômalô pik lôkthô
 ma doḡtom Lovak Matherḡ hatôm nêḡm
 lôkmala êndêḡ i ek thêlô nêḡmô lôkmala
 imbiḡ Wapômbêḡ.

7 *Nômkama lôkthô anêḡ daḡ lêk
 habobo. Aêḡ ba ôpôpêk o esak auk
 mavi lomaloma lôk upuk o loḡ ek
 oteḡ mek. 8 *Leḡniḡhaviḡ i hathak
 havuliv kambom bêḡ anôḡ siḡ. Ba
 intu ôpôviḡ o esak kobom leḡhaviḡ
 i. Êḡ ma nômbêḡ. 9 *Ma noja
 avômalô êvhaviḡ thô ma miḡ nosa i
 ami. 10 *Wapômbêḡ habi anêḡ wapôm
 sam hadêḡ avômalô tomtom. Ba noy-
 abiḡ wapôm takêḡ ek nundum ku
 esak ek nêḡm avômalô vi sa. 11 Ma
 anyôla hanaḡ Wapômbêḡ anêḡ abô
 ma enaḡ katô ma miḡ endela ami.

Ma anyôla hêv avômalô sa ma in-
 dum esak Wapômbêḡ anêḡ lôklokwaḡ
 takatu ba hêv hadêḡ yani ek nebam
 Wapômbêḡ anêḡ athêḡ esak Yisu Kil-
 isi anêḡ ku. Athêḡ bêḡ lôk lôkmaḡḡiḡ
 ma yanida anêḡ wak nômbêḡ intu
 sapêḡ. Avanôḡ.

Avômalô êvhaviḡ takatu ba ewa vo- vaḡ

12 Aiyaḡ thêlô miḡ nosḡ kambom
 ba nonaḡ nena, “Aisê ba malaiḡ
 hapôm ya?” Môlô owa vovaḡ hatôm
 atum hathaḡ môlô ek injik am thô.
 13 *Howa vovaḡ hatôm Kilisi ma ômbô
 o ek waklavôḡ atu ba Wapômbêḡ hik
 anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ thô ma tem
 môlô nômbô am bêḡ anôḡ. 14 *Môlô
 ma Kilisi anêḡ avômalô ba Wapômbêḡ
 anêḡ Lovak Matherḡ lôkmaḡḡiḡ lêk
 hayô hamô môlô. Ba intu anyôla
 hatatale am, ma Wapômbêḡ lêk
 lamavi hathak môlô. 15 Ma huik
 anyô vônô mena howa vani mena
 hudum kambom lomaloma mena
 howa ku anêḡ ôv oyaḡ hathak o ba
 howa vovaḡ bêḡ, êḡ ma miḡ mavi
 ami. 16 Ma o anyô hôêvhaviḡ Kilisi
 ba howa vovaḡ miḡ o mama ami.
 Ômbô Wapômbêḡ esak athêḡ mavi atu
 ba howa. 17 Ma lêk waklavôḡ hayô
 ek Wapômbêḡ anêḡ avômalô nindum
 abô. Alalô atu ba aêvhaviḡ tem ana
 êmôḡ ek nandum abô. Ma vi atu ba
 miḡ esopa Wapômbêḡ anêḡ Abô Mavi
 ami, kikaknena. Vuli alê intu tem
 neja?

18 “Aêntu malaiḡ ek ḡê thêthôḡ neja
 bulubiḡ,

ma malê te tem êpôm ḡê daluk lôk ḡê
 idum kambom?” *Gutpela*
Sindaun 11:31

19 Ba intu Wapômbêḡ hadum ek
 anyôla hawa malaiḡ ma ôpêḡ nêḡm
 ida êndêḡ Wapômbêḡ ba indum mavi
 iyom. Yani hapesaḡ nômkama lôkthô
 ba intu tem eyabiḡ alalô dedaḡ
 mavi.

* 4:1: Lom 6:2,7

* 4:3: Ep 2:2-3

* 4:7: Lom 13:11-12

* 4:8: 1Pi 1:22

* 4:9: Hib 13:2

* 4:10: Lom 12:6-8

* 4:13: Ap 5:41; Jem 1:2; 1Pi 1:6-7

* 4:14: 1Pi 2:20

5

Abô ek avaka

¹ Ya Pita avaka hatôm môle vi atu ba alalô anan Kilisi anêḡ vovan bēḡ. Kasana ma Wapômbêḡ tem injik anêḡ deda lôkmaḡḡiḡ thô ma alalô lôkthô tem naja iniḡ sam wapôm tomtom. Ba intu yahanan hadêḡ avaka takatu ba êmô havin môle ² *nena noyabinḡ Wapômbêḡ anêḡ avômalô takatu ba bôk êv hadêḡ môle hatôm bok-sipsip anêḡ alanḡ hayabinḡ anêḡ bok. Wapômbêḡ lahavinḡ nena nônêm lêlê esak anêḡ ku takatu ba lahavinḡ nundum. Miḡ môle popabuk ami. Ma nôpôvinḡ am esak ku êḡ. Ma miḡ nôkôkam esak valuselenḡ ami. Mi. ³ *Ômô malinḡyaô ek avômalô nêḡê ba nesopa vemḡwam. Ma miḡ ombam o esak ḡê atu ba êmô o vibinḡ ami. ⁴ Ma Alanḡ Bêḡ hayô ma tem onja kulunḡ lôkmaḡḡiḡ atu ba tem miḡ imbitak yaôna ami.

Noba kwêv nômô malinḡyaô

⁵ *Ma anyô muk nômô ḡê bēḡbēḡ vibinḡ aēḡ iyom. Ma avômalô lôkthô neba kwêv nêḡmô malinḡyaô. “Wapômbêḡ havôlinḡ dôḡm ek ḡê ebam i, ma doḡtom hêv anêḡ wapôm hadêḡ ḡê êmô malinḡyaô.” *Gutpela*

Sindaun 3:34

⁶ *Aêḡ ba nômô malinḡyaô êmô yani banḡ lôklokwanḡ vibinḡ ek anêḡ waklavôḡ ma tem nêḡm môle linḡ. ⁷ *Wapômbêḡ lahiki hathak môle ba intu nônêm unim malainḡ lôkthô ni êndêḡ yani.

Unḡwik vovak lôklokwanḡ

⁸ *Nupuk am lonḡ ba nôḡgwêk lêlê. Ôpatu ba lamaninḡ ek môle ma Sadanḡ atu ba kapôḡḡôḡ inanḡ avunḡ laion ba habôlêḡm môle havenḡ ek esanḡ ba enjanḡ lêvôkê. ⁹ *Hoyala nena vovanḡ êḡ intu lêk hapôm môleḡviyanḡ anêḡ pik êntêk ba intu nobalonḡ unim ôêvḡhavinḡ

lonḡ ma unḡwik vovak lôklokwanḡ esak yani.

¹⁰ Ma tem noja vovanḡ bidonḡ oyanḡ. Ma Wapômbêḡ ôpatu ba hêv môle wapôm ba halam môle hathak Kilisi ek nôḡmô anêḡ lôkmaḡḡiḡ atu ba tem êmô wak nômbêḡ intu sapêḡ, yani tem epesanḡ môle esak lonḡbô ba nêḡm lôklokwanḡ ma embatho môle lonḡ lôk indum môle numinḡ majanḡ êtôm landinḡ havalonḡ unyak lonḡ. ¹¹ Wapômbêḡ ma lôkmaḡḡiḡ hatôm wak nômbêḡ intu êḡ sapêḡ. Avanôḡ.

Abô anêḡ danḡ

¹² *Silas, ôpatu ba hêv ya sa bēḡ anôḡ ba yahayê hatôm yenanḡ aianḡ hato yenanḡ auk lôkthô halôk kapya bidonḡ êntêk. Yahananḡ lôklokwanḡ hadêḡ môle nena auk nômbêḡ êntêk ma Wapômbêḡ anêḡ wapôm avanôḡ ek yambatho môle lonḡ. Ba intu numinḡ lôklokwanḡ. ¹³ *Avi atu ba hamô Babilon ma bôk elam yani yôv havinḡ môle, yani lôk yenanḡ okna Mak êv iniḡ leḡḡmavi hadêḡ môle. ¹⁴ Nokam am tomtom esak kobom leḡḡhavinḡ i. Yôhôk êmô imbinḡ môle atu ba ôḡm havinḡ Kilisi.

* 5:2: Jon 21:15-17; Ap 20:28 * 5:3: 2Ko 1:24; Plp 3:17; Tit 2:7 * 5:5: Snd 3:34; Ep 5:21; Jem 4:6
* 5:6: Mat 23:12; Luk 14:11; Jem 4:10 * 5:7: Mat 6:25-30 * 5:8: 1Te 5:6 * 5:9: Ep 6:11-13; Jem 4:7 * 5:12: Ap 12:2,25; 13:13; 15:22,37-40 * 5:13: Ap 12:2; 2Ti 4:11

Pita anêḡ kapyā yaḡ Abô mōḡ

Aposel Pita hato kapyā êntêk. Yani havatho ḡê êvhaviḡ loḡ ek nêmo mathêḡ. Ma hanaḡ ek nindum ku ek neyala Kilisi mavi. Hato ek neyabiḡ i esak kêdôḡwaga abôyaḡ takatu ba êmo avômalô êvhaviḡ kapô. Lôk hato nena Kilisi tem endelêḡ ba leḡḡimbi nôḡ êḡ ba nêmo thêthôḡ.

Hato kapyā êntêk hadêḡ 67 AD la.

Pita hêḡ lamavi

¹ Ya Saimon Pita, Yisu Kilisi anêḡ anyô ku ma aposel atu yahato kapyā êntêk hadêḡ avômalô takatu ba bôk êvhaviḡ yôv. Ma alalôaniḡ Wapômbêḡ da lôk Yisu Kilisi atu ba êv môle bulubiḡ intu thêthôḡ. Ba yêlôaniḡ êvhaviḡ ma anêḡ vuli bêḡ hatôm môle nim ôêvhaviḡ. ² Bôk oyala Wapômbêḡ lo alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi ba wapôm lo labali êmbôle môle kapôlômim siḡ.

Loḡôndê nindumbak mavi

³ Yani ma lôkmaḡḡiḡ anêḡ ôdôḡ ba hamô batôḡ oyaḡ ba halam alalô. Anêḡ lôklokwāḡ ma halêḡ anêḡ Wapômbêḡ ba hêḡ nômkama lôkthô hadêḡ alalô ek nasopa anêḡ lahaviḡ ba namô lôkmala. ⁴ Ba intu habutiḡ abô ba abô êḡ ma lôkmaḡḡiḡ ba anêḡ vuli ma bêḡ ek epole alalô vê êḡjêk pik anêḡ palê ôvathek atu ba halêḡ anêḡ thethaḡak ek nambitak êtôm Wapômbêḡ da.

⁵ Ba intu ôpôviḡ o esak êvhaviḡ ek ômbôle nôḡ takêntêk, ômo batôḡ oyaḡ lôk onja auk katô ⁶ *ma upuk o loḡ lôk umiḡ lôklokwāḡ lôk osopa Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ ⁷ lôk undum mavi êndêḡ mamuyaḡ ma lemimbiḡ avômalô ⁸ ek nôḡ takêntêk indumbak ni ba ni ek indum ku endeba injik anôḡ ek onja auk katô esak alalôaniḡ

Anyô Bêḡ Yisu Kilisi. ⁹ Anyôla hêḡ yak hathak nôḡ takêntêk ma hatôm anyô mabapu lôk mapusip ba bôk êvôkwiḡ anêḡ kambom yôv ma doḡtom lapaliḡ.

¹⁰ Aêḡ ba aiyaḡ thêlô nôpôviḡ am ek nundum nôḡ takêḡ ek injik thô nena Wapômbêḡ bôk halam môle ba habi baḡ hayô hêk môle ba tem miḡ nônêḡ yak ami. Milôk. ¹¹ Ma Anyô Bêḡ Yisu Kilisi alalôaniḡ bulubiḡ tem êmbôle môle esak anêḡ wapôm ba enja môle thô ek numbitak nôyô anêḡ loḡ lôkliḡyak atu ba anêḡ daḡ mi.

Nodaḡô Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ

¹² Môle bôk oyala nôḡ takêḡ sapêḡ ba bôk olaḡô Wapômbêḡ anêḡ abô avanôḡ ba ôêḡ haviḡ lôklokwāḡ. Ma doḡtom yahavatho môle loḡ lôbôleḡ hathak abô êḡ ek miḡ môle lemimpaliḡ ami. ¹³⁻¹⁴ *Kasana ma yenaḡ unyak kudum tem neja vê hatôm alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu Kilisi hik thô hadêḡ ya. Ba intu yahamô unyak kudum êntêk ek yandum yenaḡ ku katô ek yaḡḡik môle nim auk liḡ iyom. ¹⁵ Ma yaleḡvidôḡ ek waklavôḡ atu ba yaha ma tem môle lemimimbi esak abô nômbêḡ atu ba bôk yahanaḡ.

¹⁶ *Yêlô bôk ayê anêḡ lôkmaḡḡiḡ hathak yêlô maleḡḡiḡ ba intu anaḡ hadêḡ môle nena alalôaniḡ Anyô Bêḡ Yisu anêḡ lôklokwāḡ ma bêḡ anôḡ ba tem endelêḡ esak loḡbô. Ba yêlô miḡ abi môle lemim hathak kukuthiḡ êntêk ami. ¹⁷ *Yani hawa deda lôk athêḡ lôkmaḡḡiḡ halêḡ anêḡ Kamik Wapômbêḡ. Ma kaêk te halam yani hêk Deda Lôkmaḡḡiḡ ba hanaḡ nena, “Ôpêntêk ma yenaḡ okna atu ba yaleḡhaviḡ videdaḡ. Ma ya kapôleḡ mavi hathak yani.”

¹⁸ Yêlô amô dumlolê mathêḡ haviḡ yani ma alaḡô abô êḡ halêḡ anêḡ leḡ.

¹⁹ Ma yêlô ayala nena plopet iniḡ abô ma avanôḡ ba intu nodanaḡ abô êḡ katô ba nosopa endeba wak ipup

* **1:6:** Gal 5:22-23   * **1:13-14:** Jon 21:18-19; 2Ko 5:1   * **1:16:** Mat 17:1-5   * **1:17:** Mat 17:5; Mak 9:7; Luk 9:35

lôk vuliņ lôkbôk imbi êndôk mólô kapôlômim. Abô êņ ma hatôm wak hapup ba habi deda halôk loņ momaņiniņ ek nômô mavi. ²⁰⁻²¹ *Ba auk bêņ atu ba noyala ma aêntêk. Miņ anyô da iniņ auk ba enaņ abô plopet ami. Mi. Lovak Matheņ hadum ku ba hêv Wapômbêņ anêņ abô ba enaņ bêņ. Ba plopet iniņ abô ma miņ thêlôda iniņ auk ami. Mi.

2

Wapômbêņ tem imbuliņ kêdôņwaga abôyaņ

¹ *Ma doņtom kêdôņwaga abôyaņ doho tem nêmo mólô malêvôņ êtôm plopet abôyaņ doho bôk êmo avômalô bôsêbôk malêvôņ. Ma tem nimbi mólô lemim liņ esak auk lokbaņ ba nimbuliņ mólônim ôêvhaviņ. Ma iniņ auk êņ tem indumbak endeba nêpôlik esak alaņ atu ba bôk hêv i vuli yôv. Aêņ ba kasana ma Wapômbêņ tem imbuliņ i. ² Ma avômalô bêņ anôņ tem nesopa iniņ auk ba nindum sek lôk mama lomaloma endeba avômalô daluk nêgê ba nenaņ abôma esak Wapômbêņ anêņ abô avanôņ. ³ Thêlô malenķilik ek neja nômkama bêņ anôņ. Ba tem nenaņ abôyaņ lôk nimbi mólô lemim ek neja mólônim valuselen. Sêbôk ma Wapômbêņ hanaņ nena tem thêlô nema ba yani miņ hêk sôm ami. Ba intu tem imbuliņ thêlô. Avanôņ.

⁴ *Ma anêņ aņela idum kambom ba hatak i halôk loņ atum ba havalon i loņ hamô lôv momaņiniņ endeba nindum abô am. Ma miņ hêv thêlô vé ba i oyaņ ami. ⁵ *Ma avômalô bôsêbôk takatu ba bôk êdô Wapômbêņ ma hêv ņaņbô ba habuliņ i ma miņ hêv thêlô vé ba i oyaņ ami. Mi. Hêv Noa ôpatu ba hanaņ abô thêthôņ lôk avômalô bahenķi ba lahavulô iyom bulubiņ. ⁶ *Ma hanaņ ba atum hathaņ Sodom lo Gomola ba kabukla ba ema ek avômalô nêgê nena avômalô takatu ba miņ esopa Wapômbêņ ami tem

neja malaiņ. ⁷⁻⁸ *Ma Lot anyô thêthôņ atu ba hamô haviņ avômalô takatu ba êvôliņ dômiņ ek Wapômbêņ anêņ abô ma hayê lôk halaņô thêlôniņ thethaņak lo kambom lomaloma. Ba yani lamalaiņ lôk lahiki bêņ ba Wapômbêņ hêv yani iyom bulubiņ. ⁹ Anyô Bêņ bôk hadum nôm takêņ yôv. Ba intu tem nêmo avômalô takatu ba esopa yani bulubiņ esak malaiņ lomaloma. Ma embalon ņê leņôndôņ kôtôņ sapêņ loņ ba neja vovaņ êmo endeba waklavôņ nindum abô. ¹⁰ *Avanôņ biņ. Nê êņ esopa leņviņkupik anêņ thethaņak lelaik lomaloma ba êpôlik hathak ņê bêņbêņ iniņ abô ma tem neja vovaņ bêņ ek avômalô vi. Nê takêņ êv ida liņ lôk leņôndôņ kôtôņ. Ma miņ êkô ek nenaņ abôma esak aņela lôk athêņ takatu ba êmo malak leņ ami. ¹¹ *Aņela ma iniņ lôklokwaņ bêņ ba hamôņ. Ma doņtom miņ êmo Wapômbêņ anêņ loņ hadum abô ba etatale ņê lôkmaņgiņ takêņ ami. Mi. ¹² *Ma doņtom kêdôņwaga abôyaņ takêņ ethak enaņ abôma hathak auk takatu ba miņ eyala ami. Thêlô hatôm alim lomaloma takatu ba iniņ auk mi ba evalon i loņ ek nijik i vônô ma thêlô intu tem mi aêņ iyom.

¹³ Thêlô êv vovaņ hadêņ avômalô vi ma Anyô Bêņ tem injik vovaņ êņ liliņ. Waklêvôņ biņ ma thêlô miņ mama ami ma leņiņmavi hathak nindum iniņ thethaņak lomaloma. Thêlô eyaņ nômo haviņ mólô ba leņiņmavi hathak iniņ kambom ma doņtom thêlô ma hatôm nômo palê lôk lelaik. ¹⁴ Ma thêlô malenķilik ba idum sek haviņ avi wak nômbêņ intu ma miņ etak ami. Ma êvôv avômalô takatu ba iniņ êvhaviņ pulusikna ek nesopa i. Thêlô bôk êdôņ i yôv hathak auk nêbôv valuselen lôk nômkama mavi êņjêk avômalô vi. Wapômbêņ bôk hanaņ yôv nena tem imbuliņ i. ¹⁵ *Ma thêlô bôk etak loņôndê thêthôņ ba

* **1:20-21:** 2Ti 3:16; 1Pi 1:11-12 * **2:1:** Mat 24:11; Jut 4 * **2:4:** Jut 6 * **2:5:** Stt 6:5-8:19; 2Pi 3:6; Hib 11:7; 1Pi 3:20 * **2:6:** Stt 19:24; Jut 7 * **2:7-8:** Stt 19:1-16 * **2:10:** Jut 7-8,16 * **2:11:** Jut 9 * **2:12:** Jut 10 * **2:15:** Nam 22:7; Jut 11; ALK 2:14

even mayaliv ba esopa Beo nakadun Balam, ôpatu ba lahavin kambom anêṅ vuli. ¹⁶ *Ma bok donṅki abôlêk putup ma donṅtom hanaṅ abô hatôm anyô ba hayanda plopet Balam êṅ ek nêṅ anêṅ auk molo atu vê.

¹⁷ *Thêlô ma hatôm ṅaṅma, ma donṅtom hamoma. Wak hêk sawa daim ba thêlô ma hatôm buliv lelaik ba avômalô leṅṅmavi. Ma donṅtom lovak hayuv vôle. Aêṅ ba Wapômbêṅ bôk hapesaṅ loṅ momaṅiniṅ kambom anôṅ ek thêlô. ¹⁸ Thêlô ebam i hathak abô takatu ba anêṅ anôṅ mi. Ma avômalô êvhavin lukmuk takatu ba bôk etak ṅê daluk iniṅ auk ba ik kapôlôṅiṅ liliṅ, ma donṅtom ibi thêlô leṅṅiṅ hathak pik anêṅ thethaṅak lomaloma ba êvôv i hatup. ¹⁹ Thêlô ibutiṅ abô ba enaṅ nena, “Yêlô tem napole môleṅnim yak vê.” Ma donṅtom bumalô bôbô bôk eto abô hathak ṅê takêṅ nena, “Thêlôda iniṅ alaṅ hamô ba alaṅ êṅ ma kambom takatu ba havalonṅ i loṅ ek imbuliṅ i.”

²⁰ *Opalêla takatu ba bôk eyala Anyô Bêṅ Yisu Kilisi alalôaniṅ bulubiṅ ba êsôv hêk lelaik pik êntêk ba i vêm ma idum hathak loṅbô aleba evalonṅ i, êṅ ma tem nêṅmô kambom anôṅ ek bôsêbôk. ²¹ *Avômalô takatu ba êthônṅ loṅôndê thêthônṅ paliṅ tem nêṅmô mavi ek avômalô takatu ba eyala Wapômbêṅ anêṅ abô mathenṅ takatu ba hêv hadêṅ i ma donṅtom êvôliṅ dômiṅ. ²² Abô bute bôk hanaṅ avanônṅ hathak i nena,

“Avuṅ te hamotenṅ ma havôhi hayaṅ anêṅ motenṅ hathak loṅbô.”

Gutpela Sindaun 26:11

Ma buyaṅ hanaṅ nena,

“Bok te hathik i ba mabuṅ mavi ma hathak havôhi hik tumutum hathak loṅbô.”

3

Kapya êntêk anêṅ ôdônṅ

* **2:16:** Nam 22:28-35 * **2:17:** Jut 12-13 * **2:20:** Mat 12:45 * **2:21:** Luk 12:47-48 * **3:2:** Jut 17 * **3:3:** 1Ti 4:1; Jut 18 * **3:4:** Mat 24:48 * **3:5:** Stt 1:6-9 * **3:6:** Stt 7:11; 2Pi 2:5 * **3:8:** Sng 90:4 * **3:9:** Hab 2:3; 1Ti 2:4 * **3:10:** Mat 24:29,35; Luk 12:39; 1Te 5:2

¹ Aiyaṅ thêlô, yenaṅ kapya yaṅ sêbôk lôk yaṅ êntêk ma yahato luvi hathôk ek môle ek yaṅgik môleṅnim auk liṅ esak auk mabuṅ.

² *Yalenṅhavin nena abô mônṅ taksêbôk ba plopet mathenṅ enaṅ lôk abô majaṅ takatu ba Anyô Bêṅ Yisu Kilisi alalôaniṅ bulubiṅ bôk hêv ba yêlô môleṅnim aposel anaṅ hadêṅ môle ma nobalonṅ loṅ.

Anyô Bêṅ anêṅ waklavônṅ

³ *Odaṅô katô. Pik lo leṅ anêṅ daṅ ma ṅê abôma tem nêlêṅ nêyô ek môle ba nesopa ida iniṅ thethaṅak ba nenaṅ abôma lomaloma nena, ⁴ * “Bôk ibutiṅ abô yôv nena Kilisi tem endelêṅ. Ma alalôaniṅ kamik aposel bôk ema yôv. Ma anêṅ anôṅ êsê? Ôṅgô. Mônṅ anôṅ sêbôk ba Wapômbêṅ hapesaṅ pik êntêk aleba lêk ma nôm êṅ miṅ habitak ami.” ⁵ *Thêlô bôk etak abô taksêbôk ba Wapômbêṅ hanaṅ ba leṅ habitak. Ma hawa ṅaṅ ba hapesaṅ pik ma hasuṅ ṅaṅ ba pik moma habitak hêk. ⁶ *Vêm ma hawa ṅaṅ êṅ ba hasuṅ hayô pik vôv ba habuliṅ nômkama sapêṅ. ⁷ Ma abô êṅ ma Wapômbêṅ da hanaṅ ba bôk hatak wak te yôv ek êmbôk pik lo leṅ êntêk. Ma hayabiṅ waklavônṅ nindum abô ek imbuliṅ avômalô takatu ba miṅ esopa yani ami.

⁸ *Aêṅ ba aiyaṅ thêlô, miṅ lemimpaliṅ abô êntêk ba tem yanaṅ ami. Anyô Bêṅ hayê sondabêṅ 1,000 ma hatôm wak te iyom ma wak te iyom ma hatôm sondabêṅ 1,000. ⁹ *Ba intu Anyô Bêṅ hamô malinṅyaô ek alalô nande kapôlôṅiṅ liliṅ ek miṅ nanêṅ yak ami. Lôk miṅ hapôviṅ abô takatu ba habutiṅ ami haleba avômalô esonṅ nena yani hasau la.

¹⁰ *Ma waklavônṅ atu ba Yisu endelêṅ ma tem êtôm anyô vani. Ma diṅdiṅ bêṅ tem indili leṅ ba nômkama takatu ba hamô leṅ tem imbuliṅ ba

atum esaŋ. Ma pik lôk anêŋ nômkama sapêŋ tem ende lilin ba êmô oyaŋ.

¹¹⁻¹² Ma nômkama lôkthô tem imbulin aêŋ iyom. Aêŋ ba tem umbitak anyô aisê? Ba intu oyabin Wapômbêŋ anêŋ waklavôŋ endelêm ba ômô matheŋ ma osopa Wapômbêŋ anêŋ abô ek waklavôŋ êŋ êlêm ketheŋ. Wak êŋ ma tem atum esaŋ leŋ ba nôm takêŋ tem vovaŋ indin i ba nipulusik. ¹³ *Ma donjom Wapômbêŋ bôk habutin abô yôv ba intu alalô nayabin leŋ lo pik lukmuk atu ba tem imbitak êtôm nê thêthôŋ inin lon.

Abô anêŋ daŋ

¹⁴ Aiyaŋ thêlô, mólô lêk oyabin nôm takêŋ ba intu nôpôvin am ek Wapômbêŋ ênjê nena mólô nê mabuŋ lôk lelaik mi ek nômô labali imbin yani. ¹⁵ *Lemimbi abô êntêk. Anyô Bêŋ hamô malinyaô ek avômalô nedaŋô anêŋ abô ek nêmi i bulubin. Wapômbêŋ bôk hêv auk êŋ hadêŋ alalôaniŋ aiyaŋ anôŋ Pol ba intu hatô abô hadêŋ alalô. ¹⁶ Yani hatô hathak nôm takêŋ lôkthô halôk anêŋ kapya. Vi ma auk lôkmanŋin ba malain ek avômalô neyala. Ma avômalô doho inin auk ma pulusikna lôk mayaliv ba iluvin Pol anêŋ abô hatôm bôk iluvin Wapômbêŋ anêŋ abô takatu ba eto ba intu tem neja malain.

¹⁷ *Aiyaŋ thêlô, mólôda bôk oyala auk takêntêk. Aêŋ ba noyabin am ek nê kambom takatu ba inin auk ma lokban ek miŋ nêbôv mólô vê ênjêk pik thekthek êntêk ba lêk umin ami. ¹⁸ Ma nundumbak esak wapôm lôk auk mavi hathak Anyô Bêŋ Yisu Kiliŋ alalôaniŋ bulubin. Nanêmi yani lin êndêŋ êntêk ma wak nômbêŋ intu sapêŋ. Avanôŋ.

* **3:13:** Ais 65:17; 66:22; ALK 21:1,27 * **3:15:** Lom 2:4 * **3:17:** Mak 13:33; 1Ko 10:12

Jon anêḡ kapya môḡ Abô môḡ

Sebedi namalô aposel Jon hato kapya êntêk hadêḡ avômalô êvhaviḡ. Kêdônwaga abôyaḡ bôk êlêm ba enaḡ nena dahôlônḡ ma nôḡ mavi ma kupik ma kambom ba thai ma nôḡ lokwanju. Ba enaḡ nena Kilisi anêḡ dahô iyom intu halêm anêḡ leḡ ma anêḡ kupik ma miḡ Kilisi ami. Ma enaḡ nena kupik hatôm idum kambom ma dahô ma mabuḡ mavi denaḡ. Jon halaḡ abôyaḡ êḡ ba intu hato kapya êntêk ek thêlô neyabinḡ i esak abôyaḡ takêḡ.

Hato kapya êntêk hadêḡ 85 lo 95 AD malêvônḡ doho la.

Abô lôkmala halêm yaiḡ

¹ *Yêlô ato hathak Abô atu ba hêv lôkmala ba hêk hadêḡ sêbôk atu ba môḡ anônḡ. Yêlô bôk alaḡ lôk ayê hathak maleḡiḡ lôk atitiḡ ba baheḡiḡ hasôm haviḡ. ² *Lôkmala êḡ bôk habitak yaiḡ ba yêlô ayê ba ik loḡ ba intu anaḡ abô hathak lôkmala atu ba nêḡmô wak nôḡmbêḡ intu sapêḡ bêḡ hadêḡ môlô. Bôk hamô haviḡ Lambô vêm ma hik i thô hadêḡ yêlô. ³ Nômkaḡ takatu ba yêlô bôk ayê lôk alaḡ yôv ma lêk anaḡ bêḡ hadêḡ môlô ek nôḡmô esak donḡtom imbiḡ yêlô. Avanônḡ biḡ nena alalô lêk amô hathak donḡtom haviḡ Lambô lo Namalô Yisu Kilisi. ⁴ *Yêlô ato abô takêntêk ek alalô lôkthô leḡiḡmavi bêḡ anônḡ êḡmô kapôlônḡiḡ siḡ.

Alalô nambêḡ Wapômbêḡ anêḡ deda kapô

⁵ *Abô takatu ba bôk alaḡ anêḡ yaiḡ, êntêk yêlô anaḡ bêḡ hadêḡ môlô nena Wapômbêḡ ma deda ba momaḡiniḡ la miḡ hamô haviḡ yaiḡ ami. Mi. ⁶ *Alalô anaḡ nena

amô hathak donḡtom haviḡ yaiḡ ma donḡtom avenḡ momaḡiniḡ denaḡ, êḡ ma anaḡ abôyaḡ ba miḡ asopa abô avanônḡ ami. ⁷ Ma donḡtom alalô avenḡ deda kapô hatôm yaiḡ hamô deda kapô, êḡ ma alalô amô hathak donḡtom haviḡ. Ma Namalô Yisu anêḡ thalaleḡ hathak havôkwiḡ alalôaniḡ kambom lôkthô vê.

⁸ *Alalô anaḡ nena kambom miḡ hamô alalô kapôlônḡiḡ ami, êḡ ma asau alalôda ba abô avanônḡ miḡ hamiḡ alalô kapôlônḡiḡ ami. ⁹ Alalô anaḡ alalôaniḡ kambom bêḡ ma yaiḡ ma anyô thêthônḡ ba abô takatu ba hanaḡ ma tem indum ba injik anônḡ ba intu tem nêḡ kambom takêḡ vê ma êḡmbôkwiḡ alalôaniḡ lelaik lôkthô. ¹⁰ Aêḡ ba alalô anaḡ nena miḡ bôk adum kambom te ami, êḡ ma adum yaiḡ hatôm anyô abôyaḡ ba anêḡ abô miḡ hamiḡ alalô kapôlônḡiḡ ami.

2

Yisu, anyô hêv alalô thêvô

¹ *Yenaḡ avômena, yahato abô takêntêk hadêḡ môlô ek miḡ nundum kambom ami. Ma anyôla hadum kambom, êḡ ma alalôaniḡ anyô hêv alalô thêvô hamô ba hathak hanaḡ abô haviḡ Lambô ek hêv alalô bulubiḡ. Yaiḡ ma Yisu Kilisi ôpatu ba thêthônḡ anônḡ. ² *Yaiḡ hêv i hatôm da ek alalôaniḡ kambom anêḡ malaiḡ miḡ êpôm alalô ami. Ma yaiḡ miḡ hadum ku êḡ ek nêḡ alalô iyom sa ami. Mi, hadum ek nêḡ avômalô pik sapêḡ sa.

³ Alalô asopa anêḡ abô balabuḡ, êḡ ma hik thô nena ayala yaiḡ. ⁴ Anyôla hanaḡ nena, “Yahayala Wapômbêḡ” ma donḡtom miḡ hasopa anêḡ abô balabuḡ ami, êḡ ma anyô abôyaḡ ba abô avanônḡ miḡ hamiḡ ôpêḡ kapô ami. ⁵ *Ma donḡtom anyôla hasopa Wapômbêḡ anêḡ abô, êḡ ma avanônḡ biḡ nena Wapômbêḡ anêḡ lahaviḡ hik anônḡ hamiḡ yaiḡ kapô. Aêḡ

* 1:1: Jon 1:1   * 1:2: Jon 1:14   * 1:4: Jon 16:24   * 1:5: 1Ti 6:16; Jem 1:17   * 1:6: 1Jon 2:4
* 1:8: Sng 32:5; Snd 28:13   * 2:1: Hib 7:25-26   * 2:2: Jon 1:29; Kol 1:20; 1Jon 4:10   * 2:5: Jon 14:21,23

ba intu ayala nena alalô amô haviņ
yani. ⁶ Anyôla hanaņ nena, “Yahamô
haviņ Wapômbêņ”, êņ ma esopa Yisu
vanġwam.

Balabuņ leņimbiņ iviyaņ

⁷ *Aiyaņ thêlô, balabuņ atu ba ya-
hato hadêņ môlô ma miņ balabuņ
lukmuk ami. Mi, balabuņ bô ba bôk
hamô haviņ môlô môņ anôņ. Bal-
abuņ bô êņ ma abô atu ba bôk olaņô
yôv. ⁸ *Ma doņtom balabuņ bô êņ
ma hatôm balabuņ lukmuk haviņ ek
malê nena hik anôņ hamiņ yani lôk
môlô ba momaņiniņ lêk hale ba hi ma
deda anôņ lêk habi hayô yôv.

⁹ *Opalê atu ba hanaņ nena hamô
deda kapô ma doņtom hapôlik ek
iviyaņ, êņ ma hamô momaņiniņ
denaņ. ¹⁰ *Ma opalê atu ba lahaviņ
iviyaņ hamô deda kapô ba nômlate
miņ hamô yani kapô ek indum
yani nê m yak ami. ¹¹ *Ma doņtom
opalê atu ba hapôlik ek iviyaņ ma
yani hamô momaņiniņ kapô ba
momaņiniņ habuliņ yani madaluk ba
intu hasimô haveņ ba miņ hayala loņ
atu ba hi ami.

¹² Avômena, hathak yani anêņ athêņ
bôk hêv mólônim kambom vê
yôv ba intu yahato hadêņ mólô.

¹³ Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba
hamô hadêņ môņ anôņ yôv ba
intu yahato hadêņ mólô.

Anyô muk, mólô bôk lovak ba
ômô Sadaņ atu lu yôv ba intu
yahato hadêņ mólô.

Avômena, bôk oyala Lemambô yôv ba
intu yahato hadêņ mólô.

¹⁴ Kamik thêlô, bôk oyala ôpatu ba
hamô hadêņ môņ anôņ yôv ba
intu yahato hadêņ mólô.

Anyô muk, mólô othak umiņ
lôklokwaņ lôk ovaloņ Wapômbêņ
anêņ abô loņ ba intu lovak ba
ômô Sadaņ atu lu yôv. Aêņ ba
intu yahato hadêņ mólô.

Miņ lemimbiņ nômkama pik ami

¹⁵ *Miņ lemimbiņ kobom pik lôk
anêņ nômkama ami. Ôpatu ba la-
haviņ kobom pik ma miņ lahaviņ
Lambô ami. ¹⁶ *Pik anêņ nômkama
sapêņ lôk anêņ alak lôk malenġkilik
lôk habô i hathak anêņ nômkama miņ
halêm anêņ Lambô ami. Mi, pik anêņ.
¹⁷ *Pik lôk anêņ alak lêk hadum ek
nê m yak, ma doņtom ôpatu ba ha-
sopa Wapômbêņ anêņ lahaviņ tem
êmô wak nômbêņ intu sapêņ.

Anyô hapôlik ek Kilisi

¹⁸ *Yenaņ avômena, waklavôņ pik lo
leņ anêņ daņ lêk habobo. Ma mólô
bôk olaņô nena anyô hapôlik ek Kilisi
atu tem êlêm. Ma lêk bêņ anôņ êlêm
yôv. Ba intu ayala nena waklavôņ pik
lo leņ anêņ daņ lêk habobo. ¹⁹ *Bôk
thêlô êmô haviņ alalô ma doņtom lêk
etak ba i. Thêlô miņ alalôaniņ te ami.
Thêlô ma alalôaniņ ma tem miņ netak
alalô ami. Ma doņtom etak alalô ma
hik thô nena thêlô ma miņ alalôaniņ
te ami.

²⁰ *Ma doņtom Anyô Mathen Yisu
bôk hêv Lovak Mathen hadêņ mólô
yôv ba intu mólô lôkthô oyala abô
avanôņ. ²¹ Miņ yahakô nena mólô
ôthôņ abô avanôņ paliņ ba yahato
abô takêntêk hadêņ mólô ami. Mi,
mólô bôk oyala yôv ma abôyaņ miņ
hamô abô avanôņ kapô ami. Ba
intu yahato hadêņ mólô. ²² *Opalê
intu anyô abôyaņ? Ôpatu ba hanaņ
nena Yisu ma miņ Mesaya ami.
Yani êņ intu anyô hapôlik ek Kilisi
ma havôliņ dô m hadêņ Lambô lo
Nakaduņ. ²³ *Ôpatu ba havôliņ dô m
hadêņ Nakaduņ miņ hamô haviņ
Lambô ami. Ma doņtom ôpatu ba
hanaņ anêņ hêvhaviņ Nakaduņ bêņ,
êņ ma hamô haviņ Lambô aêņ iyom.

²⁴ Noyabiņ am ek abô takatu
ba bôk olaņô hadêņ môņ anôņ ma
nobaloņ loņ lôklokwaņ. Abô êņ hamô

* **2:7:** Jon 13:34; 2Jon 5-6 * **2:8:** Jon 1:9; Lom 13:12 * **2:9:** 1Jon 4:20 * **2:10:** Lom 14:13

* **2:11:** Jon 12:35 * **2:15:** Lom 8:7 * **2:16:** Lom 13:14 * **2:17:** Mat 7:21 * **2:18:** Mat

24:5,24; 2Jon 7 * **2:19:** Ap 20:30 * **2:20:** 1Ko 2:15; 2Ko 1:21; 2Jon 2 * **2:22:** 1Jon 4:3; 2Jon 7

* **2:23:** Jon 5:23; 1Jon 4:15; 5:1

haviņ mōlō, ēņ ma tem nōmō imbiņ Nakaduņ lo Lambō aēņ iyom. ²⁵ Ma yani bōk havak abō yōv haviņ alalō nena tem nēm lōkmala atu ba nēmō wak nōmbēņ intu sapēņ ēndēņ alalō.

²⁶ Yahato abō takēntēk hadēņ mōlō hathak nē takatu ba idum ek nesau mōlō. ²⁷ *Kilisi bōk hēv Lovak Mathēņ hadēņ mōlō ba hamō haviņ mōlō denaņ. Ma Lovak Mathēņ ēņ hathak hadōņ mōlō hathak nōmkama lōkthō ma anēņ abō ma avanōņ iyom ma abōyaņ mi. Aēņ ba miņ notak anyōla ek ēndōņ mōlō esak loņbō ami. Mi, nosopa auk takatu ba Lovak Mathēņ hadōņ mōlō nena nōmō Yisu kapō.

²⁸ Yenaņ avōmena, nōmō imbiņ yani thēthō ek waklavōņ yani hale halēm ma tem numiņ lōklokwaņ ma mama mi ēņjēk yani ma. ²⁹ *Mōlō bōk oyala yōv nena yani ma anyō thēthōņ lōk oyala haviņ nena opalēla takatu ba ēmō thēthōņ ma bōk ībitak Wapōmbēņ nali yōv.

3

Alalō ma Wapōmbēņ nali

¹ *Kamik Bēņ lahaviņ alalō bomaņ anōņ ba intu halam alalō nena anēņ nali. Avanōņ biņ nena alalō ma anēņ nali. Ma avōmalō pik miņ bōk eyala yani ami ba intu miņ eyala alalō ami. ² *Aiyaņ thēlō, alalō ma lēk Wapōmbēņ anēņ nali. Ma embeņ yam ka tem alalō nambitak aisē? Injo, Wapōmbēņ miņ hik thō ami denaņ ba intu athōņ paliņ. Ma doņtom waklavōņ yani endelēm ma tem alalō nagē anēņ lōkmaņgiņ thō êtōm atu ba yani hamō. Ba intu naya-ala nena alalō tem nambitak êtōm yanida. ³ Avōmalō sapēņ atu ba ēv maleņiņ ek yani ethak epesaņ kapōlōņiņ ek nimbatak mabuņ mavi êtōm yani atu ba mabuņ mavi.

⁴ Nē takatu ba idum kambom thēthō ma ēvōliņ dōmiņ ek abō balabuņ. Avanōņ, kambom anēņ

ōdōņ nena ēvōliņ dōmiņ hathak abō balabuņ. ⁵ *Mōlō oyala nena Kilisi halēm pik ek nēm alalōaniņ kambom vē, ma yanida ma kambom mi. ⁶ Ôpatu ba hamō haviņ yani miņ hadum kambom thēthō ami. Ma ôpatu ba hadum kambom thēthō miņ bōk hayē lo hayala yani ami.

⁷ Yenaņ avōmena, noyabiņ am ek anyōla miņ esau mōlō ami. Ôpatu ba hadum kobom thēthōņ, yani ma thēthōņ hatōm Kilisi atu ba thēthōņ.

⁸ *Sadaņ bōk hadum kambom hadēņ mōņ anōņ ba halēm. Ba intu ôpatu ba hadum kambom thēthō, ēņ ma Sadaņ anēņ. Ba intu Wapōmbēņ Nakaduņ halēm pik ek imbuliņ Sadaņ anēņ ku.

⁹ *Ôpatu ba bōk habitak Wapōmbēņ nakaduņ yōv miņ hadum kambom thēthō ami ek malē nena Wapōmbēņ anēņ yaņvēk hamiņ yani kapō. Yani bōk habitak Wapōmbēņ nakaduņ yōv ba intu miņ hatōm indum kambom thēthō ami. ¹⁰ Ba intu yēlō ayala nena Wapōmbēņ anēņ nali ma opalēla ma Sadaņ anēņ ma opalēla. Nē takatu ba miņ idum kobom thēthōņ ami lōk miņ leņiņhaviņ iviyaņ ami, thēlō ma miņ Wapōmbēņ anēņ nali ami.

Lemimbiņ mōlōviyaņ

¹¹ *Abō atu ba bōk mōlō olaņō mōņ anōņ yōv nena mōlō lemimimbiņ mōlōviyaņ. ¹² *Ma miņ nosopa Kain ami. Yani ma ņgōk kambom atu anēņ ba hik yaņ molok vōnō. Ma hik eka? Ek malē nena hathak hadum kambom ma yaņ molok hathak hadum mavi. ¹³ *Aēņ ba aiyaņ thēlō, avōmalō pik épōlik ek mōlō ma miņ nosōņ ami. ¹⁴ *Alalō leņiņhaviņ iviyaņ, ēņ ma hik thō nena bōk atak ņama ma lēk awa lōkmala yōv. Ma doņtom ôpatu ba miņ lahaviņ iviyaņ ami ma ņama havalōņ yani loņ denaņ. ¹⁵ *Nē takatu ba épōlik hathak iviyaņ ma hatōm nē ik anyō vōnō. Ma mōlō oyala nena nē

* 2:27: Jon 16:13 * 2:29: 1Jon 3:10 * 3:1: Jon 1:12-13; 16:3 * 3:2: 2Ko 3:18 * 3:5: Jon 1:29; 1Pi 2:22-24; 1Jon 2:2 * 3:8: Jon 8:44 * 3:9: 1Jon 5:18 * 3:11: Jon 13:34 * 3:12: Stt 4:8 * 3:13: Jon 5:18-19 * 3:14: Jon 5:24 * 3:15: ALK 21:8

ik anyô vônô tem miñ nêmo lôkmala êtôm wak nômbênj intu sapênj ami.

16 *Yisu hêv anênj lôkmala ek alalô ba intu ayala lenjnhavinj anênj ôdônj. Ma natak alalôaniñ lôkmala aênj iyom ek nanêm alalôaniñ iviyañ sa. 17 *Ma opalêla takatu ba iniñ nômkama hamô ba êyê iviyañ nômkama mi ba êv i sêkêya ma miñ lenjhiki hathak i ami, êñ ma Wapômbênj anênj lahavinj miñ hamô havinj i ami. 18 *Yenañ avômena, miñ lemimbiñ avômalô esak abô lôk venjôlêk iyom ami. Mi, nunjgwik thô esak kobom avanônj nena nônêm i sa.

19-20 Kobom êñ hik thô nena abô avanônj hamô havinj alalô. Ma donjom kapôlônjinj malainj hathak alalôaniñ kambom, êñ ma lenjimbi nena Wapômbênj hayala nômkama sapênj ba anênj lahiki hamônj ek alalô kapôlônjinj. Ba intu umiñ thohavloma ma kapôlômim ênjêk yaô. 21 *Aênj ba aiyañ thêlô, alalô kapôlônjinj miñ hanañ alalô bênj ami, êñ ma hatôm aminj lôklokwanj ma kô mi hêk Wapômbênj ma. 22 Ma malêla takatu ba alalô atênj yani ek nêm, ma tem nêm iyom ek malê nena alalô asopa anênj abô balabuñ lôk adum nômk takatu ba hadum yani lamavi. 23 *Ma anênj abô balabuñ hanañ nena nônêmbimbiñ anênj Nakaduñ Yisu Kilisi anênj athênj lôk lemimimbiñ môlôviyañ êtôm atu ba hanañ. 24 *Ôpatu ba hasopa Wapômbênj anênj abô balabuñ ma hamô havinj yani ma yani hamô havinj ôpênj. Ma Lovak Mathenj atu ba Wapômbênj hêv hadênj alalô intu hik thô nena Wapômbênj hamô havinj alalô.

4

Noyawê ba ôngô nena halêm anênj êsê

1 *Aiyañ thêlô, nê plopet abôyañ bênj anônj bôk i pik mayaliv. Ba intu miñ nônêmbimbiñ nê takatu ba enañ

nena Lovak Mathenj hêv abô hadênj i ami. Mi, noyawê katô ba ôngô nena iniñ abô halêm anênj Wapômbênj anênj Lovak Mathenj mena mi e? 2 *Ma tem noyala abô takatu ba halêm anênj Wapômbênj anênj Lovak Mathenj ma aêntêk. Ôpatu ba hanañ anênj hêvhavinj bênj nena, “Yisu Kilisi bôk habitak anyô anônj” ma Lovak Mathenj hêv abô êñ hadênj ôpênj. 3 *Ma donjom ôpatu ba miñ hanañ anênj hêvhavinj Yisu bênj aênj ami, ôpênj anênj abô miñ halêm anênj Wapômbênj ami. Mi, halêm anênj ôpatu ba hapôlik hathak Kilisi atu. Môlô bôk olañô nena anyô hapôlik ek Kilisi êñ tem êlêm ma lêk anênj auk hamô pik yôv.

4 *Ma donjom yenañ avômena, môlô ma Wapômbênj anênj ba ôpatu ba hamô havinj môlô ma bênj ek ôpatu ba hamô pik. Ba intu môlô bôk ômô nê takênj lu yôv. 5 *Thêlô ma pik anênj ba intu enañ pik anênj abô ba avômalô pik elañô. 6 Ma donjom alalô ma Wapômbênj anênj ba avômalô takatu ba eyala Wapômbênj elañô alalôaniñ abô. Ma donjom avômalô takatu ba miñ Wapômbênj anênj ami miñ elañô alalôaniñ abô ami. Ma aênj iyom, alalô tem nayala Lovak Mathenj anênj abô avanônj lôk auk pik anênj abôyañ.

Wapômbênj ma lenjhavinj anênj ôdônj

7 Aiyañ thêlô, lenjhavinj halêm anênj Wapômbênj ba intu môlô lemimimbiñ am. Avômalô takatu ba lenjnhavinj hamô havinj i, thêlô ma Wapômbênj anênj nali ba eyala yani. 8 Wapômbênj ma lenjnhavinj anênj ôdônj ba intu opalêla takatu ba lenjnhavinj mi hêk i ma miñ eyala Wapômbênj ami. 9 *Wapômbênj anênj Nakaduñ donjom iyom ba hêv halêm pik ek alalô namô lôkmala esak yani. Kobom êñ hik thô nena yani lahavinj alalô bênj anônj. 10 *Miñ osonj nena lenjnhavinj anônj ma alalôaniñ lenjnhavinj Wapômbênj.

* 3:16: Jon 13:1; Gal 1:4 * 3:17: Lo 15:7 * 3:18: Jem 2:15-16 * 3:21: Hib 4:16 * 3:23: Jon 6:29; 13:34 * 3:24: 1Jon 4:13 * 4:1: Mat 7:15; 1Te 5:21; 1Jon 2:18; 2Jon 7 * 4:2: 1Ko 12:3 * 4:3: 1Jon 2:18 * 4:4: Mat 12:29; 1Jon 5:4-5 * 4:5: Jon 8:47; 15:19 * 4:9: Jon 3:16 * 4:10: Lom 5:8-10; 1Jon 2:2

Mi, leñihavinj anôñ ma aêntêk. Wapômbêñ lahavinj alalô ba hêv Nakaduñ ba hama ek alalôaniñ kambom anêñ malainj miñ êpôm alalô ami.

¹¹ *Aêñ ba aiyañ thêlô, Wapômbêñ bôk lahavinj alalô bêñ anôñ ba intu mavi ek môlô lemimimbiñ môlôviyañ aêñ iyom. ¹² *Anyô te miñ bôk hayê Wapômbêñ ami. Ma doñtom alalô leñihavinj i ma Wapômbêñ hamô havinj alalô ma anêñ lahavinj êñ hik anôñ haminj alalô.

¹³ *Wapômbêñ bôk hêv anêñ Lovak Matheñ yôv hadêñ alalô ba intu nayala nena lêk amô havinj yani ma yani hamô havinj alalô. ¹⁴ Ma yêlô bôk ayê hathak maleñij ba lêk anañ bêñ nena Lambô bôk hêv Nakaduñ halêm ek nêm avômalô pik bulubiñ. ¹⁵ Opalêla takatu ba enañ iniñ êvhavinj bêñ nena, “Yisu ma Wapômbêñ anêñ Nakaduñ”, êñ ma Wapômbêñ hamô havinj thêlô ma thêlô êmô havinj Wapômbêñ. ¹⁶ Ba intu alalô ayala lôk aêvhavinj nena Wapômbêñ lahavinj alalô.

Wapômbêñ ma leñihavinj anêñ ôdôñ ba intu opalêla takatu ba leñihavinj hamô havinj i ma êmô havinj Wapômbêñ ma Wapômbêñ hamô havinj i. ¹⁷ Alalô amô aêñ, êñ ma leñihavinj hik anôñ haminj alalô ba intu tem alalô naminj lôklokwañ ma kô mi êndêñ waklavôñ Wapômbêñ indum abô. Pik êntêk ma asopa loñôndê thêthôñ hatôm yani bôk hasopa yôv ba intu tem miñ nakô ami. ¹⁸ Wapômbêñ lahavinj alalô ba intu miñ nakô ami. Anêñ lahavinj ma mabuñ anôñ ba intu hêv kô vê. Ma opalê atu hakô ek waklavôñ nindum abô hik thô nena leñihavinj miñ hik anôñ haminj yani ami.

¹⁹ Wapômbêñ lahavinj alalô hamôñ ba intu leñihavinj hamô havinj alalô. ²⁰ Anyôla atu ba miñ lahavinj iviyañ atu ba hayê i ami, êñ ma miñ hatôm laimbiñ Wapômbêñ atu ba miñ

hayê ami. Ba intu anyôla hanañ nena, “Yaleñhavinj Wapômbêñ” ma doñtom hapôlik ek iviyañ, ôpêñ ma anyô abôyañ. ²¹ *Wapômbêñ bôk hêv abô balabuñ yôv hadêñ alalô nena, “Opalêla takatu ba leñihavinj Wapômbêñ ma leñijimbiñ iviyañ imbiñ.”

5

Êvhavinj Wapômbêñ Nakaduñ

¹ *Avômalô takatu ba êvhavinj nena Yisu ma Mesaya bôk ibitak Wapômbêñ nali yôv. Ma avômalô takatu ba leñihavinj Lambô ma ethak leñihavinj anêñ nali aêñ iyom. ² Alalô leñihavinj Wapômbêñ lôk asopa anêñ balabuñ, êñ ma hik thô nena alalô leñihavinj Wapômbêñ nali havinj. ³ *Alalô leñihavinj Wapômbêñ, êñ ma athak asopa anêñ abô balabuñ. Ma anêñ balabuñ miñ malainj ek nasopa ami ⁴ ek malê nena Wapômbêñ anêñ nali sapêñ ik vovak ba êmô pik anêñ lôklokwañ lu hathak êvhavinj. ⁵ Ma avômalô takatu ba ik vovak havinj pik anêñ lôklokwañ ba êmô lu ma opalêla? Thêlô ma avômalô takatu ba êvhavinj nena Yisu ma Wapômbêñ Nakaduñ.

Lavôñij atu ba hik Yisu thô

⁶ *Ma Yisu Kilisi halêm pik ba anêñ hathik ñañ lo anêñ thalaleñ hançasô hik yani thô. Miñ ñañ iyom ami. Mi, ñañ lo thalaleñ. Ma Lovak Matheñ atu ba hanañ abô avanôñ iyom hik yani thô havinj. ⁷ Aêñ ba intu nômlôkwañ hik yani thô aêntêk, ⁸ *Lovak Matheñ lo ñañ ma thalaleñ. Ma thêlô lô êñ êlôk hathak auk doñtom iyom.* ⁹ *Alalô athak êvhavinj ñê pik takatu ba ik nômla thô iniñ abô. Ma Wapômbêñ anêñ abô ma hamô vulinj ek malê nena halêm anêñ Wapômbêñ da. Ma yani hik Nakaduñ thô hathak nômlô êntêk. ¹⁰ *Opalêla takatu ba êvhavinj Wapômbêñ Nakaduñ eyala

* **4:12:** Jon 1:18 * **4:13:** 2Ko 1:22; 1Jon 3:24 * **4:21:** Mak 12:29-31 * **5:1:** 1Jon 4:15 * **5:3:** Jon 14:15,23-24 * **5:6:** Jon 1:29-34 * **5:8:** Jon 15:26 * **5:8:** Mose anêñ balabuñ hanañ nena anyô ju mena lô la enañ abô te ma avanôñ (Lo 19:15). * **5:9:** Jon 5:32-37 * **5:10:** Jon 5:36-40

hêk kapôlônij nena abô takêj ma avanônj. Ma donjom avômalô takatu ba miñ êvhavij Wapômbêj ami ma idum ba yani habitak hatôm anyô abôyanj ek malê nena miñ êvhavij abô takatu ba hanañ hathak Nakaduñ ami.

¹¹ Ma abô takatu ba Wapômbêj hêv hadêj alalô ma aêntêk. Hêv alalô lôkmala namô wak nômbêj intu sapêj. Ma lôkmala êj anêj ôdônj ma Nakaduñ. ¹² *Ôpatu ba hamô havij Nakaduñ ma hawa lôkmala êj. Ma donjom opalêla takatu ba miñ êmô havij Wapômbêj Nakaduñ ami ma miñ ewa lôkmala êj ami.

Lêk awa lôkmala yôv

¹³ *Yahato abô takêntêk hadêj môlô takatu ba ôêvhavij Wapômbêj Nakaduñ anêj athêj ek noyala nena lêk owa lôkmala atu ba nômô wak nômbêj intu sapêj yôv. ¹⁴ *Ma alalô atej yani hathak nômlate hatôm yani anêj lahavij, êj ma tem endañô. Ba intu miñ nakô nena tem miñ endañô alalôanij abô ami. Mi, tem endañô. ¹⁵ Alalô ayala nena yani hathak halañô alalôanij apetenak. Ba malêla takatu ba anañ hik yani lij ma nayala katô nena yani tem nêv.

¹⁶⁻¹⁷ Ma kobom lokbañ sapêj ma kambom iyom. Kambom vi tem miñ endom anyô ni loñ atum ami. Ba hâyê môlôviyanj idum kambom êj, ma notej mek ma Wapômbêj tem nêv thêlô lôkmala. Ma donjom kambom vi halom anyô hi loñ atum ba miñ yahananj ek notej mek esak thêlô êj ami.*

Abô anêj danj

¹⁸ *Alalô ayala nena avômalô takatu ba bôk ibitak Wapômbêj nali miñ idum kambom thêthô ami. Mi, Wapômbêj Nakaduñ hayabij thêlô ba ngôk kambom atu miñ hatôm êsôm thêlô ami. ¹⁹ Alalô ayala nena alalô ma Wapômbêj anêj, ma donjom pik sapêj ma êmô ngôk kambom atu anêj

lôklinyak kapô. ²⁰ Alalô ayala nena Wapômbêj Nakaduñ bôk halêv yôv ba hêv aukhadêj alalô ek alalô hatôm nayala Wapômbêj ôpatu ba avanônj. Ma alalô amô havij yani atu ba avanônj lôk Nakaduñ Yisu Kilisi. Yani ma Wapômbêj anônj bij lôk lôkmala atu ba nêvô wak nômbêj intu sapêj.

²¹ Yenanj avômena, nômô daim ek malêla takatu ba hawa Wapômbêj anêj loñ.

* **5:12:** Jon 3:36 * **5:13:** Jon 20:31 * **5:14:** Jon 14:13-14; 1Jon 3:21-22 * **5:16-17:** Nôngô Mak 3:29 ma Matyu 12:31 lôk Hiblu 6:4-6 lo 10:29-31. * **5:18:** 1Jon 3:9

Jon anêḡ kapya yaḡ Abô môḡ

Aposel Jon hato kapya êntêk. Nê lôkauk enaḡ nena hato hadêḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ malak te. Waklavônḡ êḡ ma kêdônḡwaga ewa Yisu anêḡ Abô Mavi ba i luvuluvu ma avômalô êvhaviḡ eyabiḡ thêlô. Ma doḡtom kêdônḡwaga abôyaḡ evenḡ haviḡ ba intu Jon hato ek thêlô neyabiḡ ḡê takatu ba esopa Yisu anêḡ abô avanônḡ iyom.

Hato kapya êntêk hadêḡ 85 lo 95 AD malêvônḡ doho la.

Jon hêv lamavi

¹ Ya Biḡsu Jon ba yahato abô êntêk hadêḡ o avi atu ba Wapômbêḡ bôk halam yôv lôk nalumi.* Yalenḡhaviḡ môlô hathak abô avanônḡ ba miḡ ya iyom ami. Mi, avômalô takatu ba eyala abô avanônḡ êḡ haviḡ. ² Abô avanônḡ êḡ hamô alalô kapôlônḡiḡ ba tem êmô êtôm wak nômbêḡ intu sapêḡ ba intu yêlô leḡḡhaviḡ môlô.

³ Kamik Wapômbêḡ lo Namalô Yisu Kilisi iniḡ wapôm lôk leḡḡḡhiki ma labali êmô imbiḡ alalô takatu ba amô abô avanônḡ lôk leḡḡḡhaviḡ kapô.

Nobalonḡ abô avanônḡ lonḡ

⁴ *Yahapôm nalumi doho atu ba esopa abô avanônḡ hatôm atu ba Wakamik bôk havak haviḡ alalô ba intu yalenḡmavi anônḡ. ⁵ *Livônḡ, lêk yahathô o lokwaḡ nena alalô leḡḡḡimbiḡ i. Balabuḡ êntêk ba yahato ma miḡ lukmuk ami. Mi, môḡ anônḡ ma bôk alalô awa yôv. ⁶ Ma leḡḡḡhaviḡ anêḡ ôdônḡ ma aêntêk nena alalô nasopa Wapômbêḡ anêḡ abô balabuḡ. Ma abô balabuḡ êḡ ma môlô bôk olaḡô hadêḡ môḡ anônḡ nena nombenḡ imbiḡ leḡḡḡhaviḡ.

* **1:1:** Nê lôkauk doho enaḡ nena, “Avi lôk nali êḡ ma abô lôk kup ma anêḡ ôdônḡ nena avômalô êvhaviḡ anêḡ unyak mathenḡ te. Ma yaḡ lôk nali (2 Jon 13) ma hatôm unyak mathenḡ yaḡ.” * **1:4:** 3Jon 3

* **1:5:** 1Jon 2:7 * **1:7:** 1Jon 4:1-3 * **1:13:** Hatôm unyak mathenḡ yaḡ anêḡ avômalô êvhaviḡ. Nôḡô 2 Jon 1.

⁷* Kêdônḡwaga abôyaḡ bêḡ anônḡ bôk i pik mayaliv ek nesau avômalô. Thêlô miḡ êvhaviḡ nena Yisu bôk habitak anyô ba halêm pik ami. Anyô anêḡ aêḡ ma anyô abôyaḡ lôk anyô hapôlik ek Kilisi. ⁸ Noyabiḡ am ek miḡ nônêm yak esak vuli takatu ba alalô adum ku hathak ek naja ami. Êḡ ma tem noja unim vuli mavi lôkthô. ⁹ Ôpatu ba hawa auk yaḡda ba miḡ havalonḡ Kilisi anêḡ abô lonḡ ami ma miḡ hamô haviḡ Lambô ami. Ma doḡtom ôpatu ba havalonḡ Kilisi anêḡ abô lonḡ hamô haviḡ Lambô lo Namalô. ¹⁰ Anyôla hayô ek môlô ba miḡ hawa abô êḡ ami, êḡ ma miḡ nônêm lemimmavi lôk noja yani thô ba unu unim unyak ami. ¹¹ Hôêv lemmavi hadêḡ yani, êḡ ma hudum ku kambom êḡ haviḡ yani.

¹² Abô bêḡ anônḡ hêk ek yanaḡ êndêḡ môlô, ma doḡtom yahadô ek yato êndôk kapya. Yalenḡhabi yasôk ek alalô nanaḡ abô imbiḡ i ek alalô leḡḡḡmavi bêḡ anônḡ.

¹³ Mamuyaḡ atu ba Wapômbêḡ bôk halam yôv anêḡ nali* êv leḡḡḡmavi hadêḡ môlô.

Jon anêḡ kapya te lô Abô môḡ

Aposel Jon hato kapya êntêk hadêḡ Gaius. Diotlepes ma avômalô êvhaviḡ anêḡ malak te iniḡ avaka. Ma yani hadô ek enja kêdôḡwaga takatu ba Jon hêv i ba i loḡ êḡ thô. Ma doḡtom Gaius hawa i thô ba intu Jon hato hadêḡ yani ek indum yani lamavi.

Hato kapya êntêk hadêḡ 85 lo 95 AD malêvôḡ doho la.

Jon hêv lamavi hadêḡ Gaius

¹ *Ya Biḡsu Jon ba yahato kapya êntêk hadêḡ o yenaḡ aiyaḡ Gaius. Yalenḡhaviḡ o hathak abô avanôḡ.

² Aiyaḡ, yahatenḡ mek ek lem vimkupik, lôk anêḡ ku lôkthô imbitak mavi êtôm anêḡ hôêvhaviḡ hamô mavi. ³ *Aiyaḡ doho êvô êlêm ba enaḡ nena hosopa abô avanôḡ dedauḡ mavi hathak nômkama sapêḡ atu ba hudum ba intu yalenḡmavi anôḡ. ⁴ Yahalaḡô nena yenaḡ avômena esopa abô avanôḡ atu, êḡ ma hadum yalenḡmavi anêḡ dôêḡ.

Gaius hadum kobom mavi

⁵ Aiyaḡ, hoyabiḡ kêdôḡwaga abô avanôḡ takatu ba êlêm anêḡ loḡ buyaḡ ma thêlô ma ḡê masôm ek o, êḡ ma hudum nôḡ mavi anôḡ. ⁶ *Thêlô bôk enaḡ hathak anêḡ lem haviḡ atu bêḡ hadêḡ avômalô êvhaviḡ anêḡ loḡ êḡ yôv. Ba êthôk hathak loḡbô ma mavi ek undum aêḡ ba nêḡ thêlô sa êtôm Wapômbêḡ da anêḡ lahaviḡ ek ini buyaḡ. ⁷ *Hathak athêḡ êḡ, ma thêlô i ma miḡ ewa nômlate anêḡ ḡê daluk ami. ⁸ Ba intu mavi ek nanêḡ ḡê takêḡ sa ek alalô nambitak ḡê ku imbiḡ thêlô esak abô avanôḡ.

Diotlepes hadum kambom

⁹ Bôk yahato kapya hi avômalô ôdôḡ êvhaviḡ yôv hathak nôḡ takatu, ma

doḡtom Diotlepes miḡ hathak halaḡô yêlôaniḡ abô ami. Mi, lahaviḡ imbitak anyô bêḡ. ¹⁰ Aêḡ ba yahathôk ma tem yanaḡ anêḡ kambom êḡ bêḡ. Yani hathak hanaḡ abô kambom takatu ba ôdôḡ mi hathak yêlô. Ma hadum kambom bêḡ yaḡ haviḡ nena hadô ek enja kêdôḡwaga abô avanôḡ takatu ba êlêm thô. Ma hamiḡ loḡ siḡ ek avômalô takatu ba lenḡhaviḡ neja i thô lôk hadum ek nêḡ i vê êḡjêk avômalô ôdôḡ êvhaviḡ.

Demitlius hadum mavi

¹¹ *Aiyaḡ, miḡ undum ek osopa ḡê kambom venḡḡgwam ami. Mi, osopa mavi iyom. Ôpatu ba hadum mavi ma Wapômbêḡ anêḡ. Ma ôpatu ba hadum kambom ma miḡ bôk hayê Wapômbêḡ ami.

¹² Avômalô lôkthô enaḡ abô mavi hathak Demitlius ma abô avanôḡ hik loḡ haviḡ. Ma yêlô anaḡ aêḡ iyom ma hoyala nena yêlôaniḡ abô ma avanôḡ.

Abô anêḡ daḡ

¹³ *Abô bêḡ anôḡ hêk ek yato êndêḡ o, ma doḡtom yahadô ek yato. ¹⁴ Yalenḡhaviḡ yasôk yangê o kethêḡ oyaḡ ek alai nanaḡ abô imbiḡ i.

¹⁵ Yôhok êḡ imbiḡ o. Anêḡ avômalô môlô êv iniḡ lenḡmavi hathôk ek o. Ma nêḡ yalenḡmavi êndêḡ yenaḡ avômalô môlô toḡtom atu ba êḡ haviḡ o.

* 1:1: Ap 19:29; Lom 16:23   * 1:3: 2Jon 4   * 1:6: Tit 3:13   * 1:7: 1Ko 9:11-12   * 1:11: 1Jon 3:6-10   * 1:13: 2Jon 12

Jut anêᶇ kapya Abô môᶇ

Yisu yaᶇ molok Jut hato kapya êntêk. Abô Glik ma elam nena Judas (Matyu 13:55; Mak 6:3). Hato ek ᶇê êvhaviᶇ neyabiᶇ i esak kêdôᶇwaga abôyaᶇ takatu ba ekopak êmô thêlô malêvôᶇ. Kêdôᶇwaga abôyaᶇ enaᶇ nena avômalô êvhaviᶇ hatôm nindum kambom ek malê nena Wapômbêᶇ anêᶇ lahiki ma bêᶇ anôᶇ ba intu avômalô êvhaviᶇ idum kambom ma tem miᶇ nêᶇm vovaᶇ êndêᶇ i ami.

Hato kapya êᶇ hadêᶇ 65 AD la.

Jut hêv lamavi

¹ *Ya Jut, Yisu Kilisi anêᶇ anyô ku ma Jems anêᶇ yaᶇ molok. Yahato kapya êntêk ek môlô takatu ba bôk halam yôv ek nôᶇmô Kamik Wapômbêᶇ anêᶇ lahaviᶇ kapô lôk Kilisi eyabiᶇ môlô.

² Wapômbêᶇ anêᶇ kapô lôk labali ma lahaviᶇ êmô imbiᶇ môlô bêᶇ anôᶇ.

Noyabiᶇ am ek kêdôᶇwaga abôyaᶇ

³ Aiyaᶇ thêlô, ya vovaᶇ ek yato abô esak Wapômbêᶇ anêᶇ bulubiᶇ atu ba bôk hapôm alalô yôv. Ma doᶇtom lêk malaiᶇ bêᶇ te habitak. Ba intu yahato ek yasoᶇ môlô lokwaᶇ ek numiᶇ lôklokwaᶇ ba nobaloᶇ abô avanôᶇ takatu ba alalô aêvhaviᶇ loᶇ. Wapômbêᶇ bôk hêv abô avanôᶇ êᶇ yôv hadêᶇ anêᶇ avômalô mathêᶇ ek neyabiᶇ katô. ⁴ *Malaiᶇ êᶇ ma aêntêk. Nê abôyaᶇ doho lêk eyenak ba ekopak êmô môlô kapô. Thêlô êpôlik ek alalôaniᶇ Wapômbêᶇ. Ma ethalamuniᶇ anêᶇ wapôm ek nindum sek waliliᶇ lomaloma esak. Ma êvôliᶇ dômiᶇ ek alalôaniᶇ Avaka atu Anyô Bêᶇ, Yisu Kilisi. Bôsêbôk ma eto abô

hathak vovaᶇ takatu ba tem êpôm thêlô.

⁵ *Abô takêntêk ba tem yanaᶇ ma bôk olaᶇô yôv. Ma doᶇtom tem yanaᶇ esak loᶇbô ek lemimimbi katô. Sêbôk ma Anyô Bêᶇ hêv anêᶇ avômalô bulubiᶇ ba hawa i vê hêk Ijip. Ma doᶇtom vêᶇ ma hik takatu ba miᶇ êvhaviᶇ ami pôpônô. ⁶ *Ma lemimimbi aᶇela taksêbôk atu ba etak iniᶇ loᶇ ba i mayaliv ma miᶇ êmô iniᶇ loᶇ lôkliᶇyak tiᶇiᶇ ami. Ba intu Wapômbêᶇ bôk hakak i loᶇ hathak yak atu ba miᶇ hatôm itip ami. Ma hadô i hamô loᶇ momaᶇiniᶇ bêᶇ kapô ek neyabiᶇ waklavôᶇ bêᶇ nindum abô. ⁷ *Ma aêᶇ iyom, bôk Sodom lo Gomola ma malak vi takatu ba êmô habobo êv i ek idum sek waliliᶇ lôk ethak i mayaliv. Êᶇ ma Wapômbêᶇ habôk malak takêᶇ hathak atum ba hik vovaᶇ atum atu ba tem êpôm ᶇê kambom thô hadêᶇ alalô ek miᶇ nasopa veᶇiᶇgwam ami. Atum êᶇ tem esaᶇ êtôm wak nômbêᶇ intu sapêᶇ.

⁸ Ma doᶇtom lêk ma ᶇê abôyaᶇ takêᶇ idum kambom takêᶇ aêᶇ iyom. Thêlô esopa iniᶇ niaviᶇ ba idum iniᶇ leᶇviᶇkupik habitak lôᶇgôlôᶇ lôk êdô nêwê Anyô Bêᶇ lôk ᶇê bêᶇbêᶇ vibiiᶇ ma esokwaᶇ aᶇela lôk athêᶇ anêᶇ leᶇ. ⁹ *Ma doᶇtom Maikel, aᶇela lôk athêᶇ bêᶇ atu, miᶇ hadum aêᶇ ami. Mî, sêbôk ba thai lôk Sadaᶇ êkôki hathak Mose liᶇkupik ma Maikel miᶇ hasokwaᶇ Sadaᶇ ba hanaᶇ anêᶇ kambom bêᶇ ami. Mî. Yani hanaᶇ nena, “Anyô Bêᶇ da tem esaᶇ o.” ¹⁰ *Ma doᶇtom lêk ᶇê abôyaᶇ takêᶇ esokwaᶇ nôᶇmkama takatu ba miᶇ eyala ami. Hatôm alim bomaᶇ, thêlô eyala leᶇviᶇkupik anêᶇ thethaᶇak iyom ba nôᶇm takêᶇ habuliᶇ thêlô.

¹¹ *Kikaknena, malaiᶇ bêᶇ tem êpôm i! Thêlô esopa Kain atu ba hik yaᶇ molok vônô vaᶇgwam lôk esopa Balam anêᶇ kambom lahaviᶇ vuli ba havôv avômalô ek nindum kambom.

* **1:1:** Mat 13:55   * **1:4:** Gal 2:4; 2Pi 2:1   * **1:5:** Kis 12:51; Nam 14:29-30   * **1:6:** 2Pi 2:4
* **1:7:** Stt 19:1-25; 2Pi 2:6,10   * **1:9:** Dan 10:13,21; 12:1; Sek 3:2; 2Pi 2:11; ALK 12:7   * **1:10:** 2Pi 2:12   * **1:11:** Stt 4:7-8; Nam 16:1-35; 2Pi 2:15; 1Jon 3:12

Lôk êtôm Kola atu ba kapô hagiap ek Wapômbêḅ ba intu tem nema êtôm yani.

12 *Môlô othak donṭom ek onḅwan nôm lemimhaviḅ am, êḅ ma ḅê takêḅ lêk êtôm nôm lelaik hamô môlô malêvôḅ. Eson nena nôm êḅ ma nôm oyaḅ ba miḅ leḅḅhabi Wapômbêḅ ami. Ma leḅḅhabi thêlôda iyom ba eyaḅ ma leḅḅpaliḅ avômalô vi. Thêlô miḅ ik anôḅ ami hatôm buliv atu ba lovak hayuv vôkê ba miḅ ôthôm hik ami. Thêlô êtôm alokwaḅ takatu ba miḅ hik anôḅ hadêḅ anêḅ waklavôḅ ami ba intu elav ôdôḅ thô, êḅ ma hatôm ḅama hapôm i bôlôḅ ju. 13 Thêlô hatôm ḅgwêk beley lokwaḅ ba iniḅ kambom hatôm ḅgwêk budum haḅḅôli ba anêḅ wapôk thapuk hik iniḅ mama thô. Ma êtôm vuliḅ atu ba i mayaliv. Wapômbêḅ bôk hapesaḅ bôlôvôḅ momaḅiniḅ kambom bomaḅ bêḅ te ek thêlô nêmo aêḅ êtôm wak nômbêḅ intu sapêḅ.

14 *Inok ma Adam anêḅ lim ôdôḅ te baheḅvi ba lahavuju. Bôk hanaḅ abô plopet hathak ḅê abôyaḅ takatu ba lêk ibitak nena, “Odaḅô! Anyô Bêḅ tem êlêm imbiḅ anêḅ aḅela mathêḅ lubuḅlubuḅ 15 ek endañô avômalô sapêḅ iniḅ abô. Ma avômalô takatu ba miḅ esopa Wapômbêḅ ami ma tem nêḅ iniḅ vuli viyaḅ êndêḅ i esak iniḅ kambom takatu ba idum lôk êpôlik hathak yani ba enaḅ abô lôklala.” 16 Thêlô ethak kapôlôḅiniḅ diḅdiḅ lôk etha avômalô vi. Ma esopa iniḅ auk thethaḅak. Ma êv ida liḅ lôk ebam avômalô vi ek thêlô leḅḅmavi esak i ma nêḅnêḅ nômkama êndêḅ i.

Numiḅ lôklokwaḅ

17 O aiyaḅ thêlô, lemimimbi abô takatu ba alalôaniḅ Anyô Bêḅ Yisu Kilisi anêḅ aposel bôk enaḅ 18 *hadêḅ môlô nena, “Waklavôḅ lôkthô anêḅ daḅ ma tem avômalô vi nimbi Wapômbêḅ lôk anêḅ avômalô liliḅ lôk nesopa iniḅ thethaḅak ma nêpôlik ek

Wapômbêḅ.” 19 Abô êḅ hanaḅ hathak ḅê abôyaḅ takatu ba evak môlô vose hi lodôḅlodôḅ. Lovak Mathêḅ miḅ hamô haviḅ i ami ba intu esopa auk pik iyom.

20 *O aiyaḅ thêlô, nodav unim lôkmala esak unim ôêvhaviḅ atu ba mathêḅ anôḅ. Lôk notêḅ mek esak Lovak Mathêḅ anêḅ lôklokwaḅ. 21 Nômô Wapômbêḅ anêḅ lahaviḅ kapô lôk noyabiḅ alalôaniḅ Anyô Bêḅ Yisu Kilisi anêḅ lahiki atu ba tem nêḅ lôkmala atu ba tem êmô êtôm wak nômbêḅ intu sapêḅ êndêḅ môlô.

22 Lemim injik am esak avômalô vi atu kapôlôḅiniḅ ju. 23 *Ma vi atu ba ebobo loḅ atum ma nôbôv i vê kethêḅ ek nêḅ i bulubiḅ. Ma vi atu ba lelaik hathak iniḅ kambom, kapôlômim ek i lôk nôkô esak iniḅ lelaik ek miḅ esale môlô thô ami.

Alalô nambô Wapômbêḅ anêḅ athêḅ

24-25 *Hathak alalôaniḅ Anyô Bêḅ Yisu Kilisi ma nambô Wapômbêḅ donṭom atu ba hêv alalô bulubiḅ. Yani hatôm eyabiḅ o mavi ek miḅ nêḅ yak ami. Ma tem enja môlô takatu ba kambom mi ba etak môlô numiḅ Wapômbêḅ thohavloma anêḅ deda lôkmaḅḅiniḅ kapô lôk lemimmavi bêḅ anôḅ. Alalô nanêḅ deda lôkmaḅḅiniḅ lôk athêḅ lôkmaḅḅiniḅ ma lôklokwaḅ lôk lôkliḅyak ni êndêḅ yani. Yanida intu hamô aêḅ hadêḅ sêbôk ma lêk ma wak nômbêḅ intu sapêḅ! Avanoḅ.

* 1:12: 2Pi 2:13,17 * 1:14: Stt 5:18,21-24 * 1:18: 2Pi 3:3 * 1:20: Kol 2:7 * 1:23: Sek 3:2; ALK 3:4 * 1:24-25: Lom 16:27; 2Pi 3:18

Yisu hik Auk Loᅇ Kapô thô hadêᅇ Jon Abô môᅇ

Aposel Jon hato kapyã êntêk hadêᅇ avômalô êvhaviᅇ takatu ba Lom iniᅇ gavman lôk avômalô vi êv malaiᅇ hadêᅇ i. Hato hathak wêᅇ takatu ba Wapômbêᅇ hik thô hadêᅇ yani ek injik malêla takatu ba tem imbitak kethêᅇ thô. Kapyã êntêk ma auk loᅇ kapô bêᅇ anôᅇ hêk kapô.

Hato ek embatho avômalô êvhaviᅇ loᅇ ek nimiᅇ lôklokwaᅇ endeba êyô waklavôᅇ Yisu endelêm. Yisu halehalêm, êᅇ ma Sadaᅇ lôk anêᅇ avômalô takatu ba esopa yani tem nêpôm malaiᅇ bêᅇ. Ma avômalô êvhaviᅇ tem nêᅇᅇ mavi imbiᅇ Yisu êtôm wak nômbêᅇ intu sapêᅇ.

Hato kapyã êntêk hadêᅇ 95 AD la.

Abô môᅇ

¹ *Auk loᅇ kapô êntêk ma Wapômbêᅇ hêv hadêᅇ Yisu Kilisi ek injik thô êndêᅇ anêᅇ avômalô ku esak nôᅇ takatu ba tem imbitak kethêᅇ. Yisu hêv anêᅇ aᅇla ba hi hanaᅇ ba hik thô hadêᅇ anêᅇ anyô ku Jon. ² Ma Jon hayê Wapômbêᅇ anêᅇ abô lôk abô avanôᅇ takatu ba Yisu hanaᅇ ma hanaᅇ lôkthô bêᅇ. ³ *Ma ôpatu ba hasam abô plopet êntêk ma êᅇ lôk lamavi. Ma ôpatu ba halanô ba hasopa ma êᅇ lôk lamavi ek malê nena waklavôᅇ lêk habobo.

Jon hato abô hadêᅇ avômalô êvhaviᅇ ôdôᅇ bahêᅇvi ba lahavuju

⁴ *Ya Jon yahato kapyã êntêk hi hadêᅇ avômalô êvhaviᅇ anêᅇ malak bahêᅇvi ba lahavuju takatu ba êᅇᅇ plovins Esia. Anyô Bêᅇ atu ba lêk hamô ma bôk hamô ba tem êlêm, yani anêᅇ wapôm lôk labali êᅇᅇ imbiᅇ môlô. Ma lovak mathêᅇ

bahêᅇvi ba lahavuju atu ba êᅇᅇ Anyô Bêᅇ atu anêᅇ loᅇ hayabiᅇ avômalô anêᅇ wapôm lôk yôhok êᅇᅇ imbiᅇ môlô. ⁵ *Ma Yisu Kilisi atu ba hamiᅇ lôklokwaᅇ hathak Wapômbêᅇ anêᅇ abô anêᅇ wapôm lôk labali êᅇᅇ imbiᅇ môlô aêᅇ iyom. Yani anyô haviyô môᅇ hêk ᅇama lôk hayabiᅇ kiᅇ pik sapêᅇ.

Yani lahaviᅇ alalô ba anêᅇ thalaleᅇ hapole alalô vê hêk alalôaniᅇ kambom. ⁶ *Ma yani hatak alalô ek nambitak ᅇê nambôk da êᅇᅇ Kamik Wapômbêᅇ anêᅇ loᅇ lôkliᅇyak kapô. Nanêᅇ athêᅇ lôkmaᅇgiᅇ lôk lôklokwaᅇ êndêᅇ yani êtôm wak nômbêᅇ intu sapêᅇ. Avanôᅇ.

⁷ *Ôᅇᅇ! Yani hamô buliv kapô ba halêm ba tem avômalô sapêᅇ nêᅇê yani. Avômalô takatu ba bôk ibi yani lôk avômalô pik sapêᅇ tem nêᅇê yani ba nedaᅇ asêᅇ malêᅇ. Avanôᅇ, tem imbitak aêᅇ.

⁸ *Anyô Bêᅇ Wapômbêᅇ hanaᅇ nena, “Ya anyô môᅇ anôᅇ lôk haveᅇ yam haviᅇ. Bôk yahamô ma lêk yahamô ma tem yasok. Lôkliᅇyak sapêᅇ ma ya iyom yenaᅇ.”

Jon hayê Yisu

⁹ Ya Jon môlônim aiyaᅇ. Wapômbêᅇ hayabiᅇ alalô sapêᅇ hamô anêᅇ loᅇ lôkliᅇyak kapô ba alalô athak awa malaiᅇ lomaloma ba amiᅇ lôklokwaᅇ hathak Yisu. Yahamô ᅇgavithôm anêᅇ Patmos hathak yahananᅇ Wapômbêᅇ anêᅇ abô lôk yahananᅇ abô hathak Yisu. ¹⁰ Hadêᅇ Anyô Bêᅇ anêᅇ waklavôᅇ ma Lovak Mathêᅇ anêᅇ lôklokwaᅇ hawa ya. Ma yahalanô kaêk bêᅇ hatôm lavuak halanᅇ haveᅇ ya yam ¹¹ ba hanaᅇ, “Oto nôᅇ takatu ba hâyê êndok kapyã ba nêᅇ êndêᅇ avômalô êvhaviᅇ ôdôᅇ bahêᅇvi ba lahavuju takatu. Oto ni Epesus lo Smelna ma Pelgamum lo Taiataila ma Saldis lo Piladelpia ma Laodisia.”

* **1:1:** ALK 22:6   * **1:3:** ALK 22:7,10   * **1:4:** Kis 3:14-15; ALK 3:1; 4:5   * **1:5:** Sng 89:27; Kol 1:18   * **1:6:** 1Pi 2:9; ALK 5:10; 20:6   * **1:7:** Dan 7:13; Sek 12:10; Mat 24:30; Jon 19:34-37; 1Te 4:17
* **1:8:** ALK 21:6; 22:13

12 Ma yahik ya liliŋ ek yangê kaêk atu ba elam hadêŋ ya, êŋ ma yahayê atum lam gol bahenŋvi ba lahavuju hamiŋ. 13 *Ma yahayê anyô hamô atum lam takêŋ malêvôŋ ba hatôm anyô te nakaduŋ. Yani hik kwêv daim ba hayô va luvi ma havanŋiŋ sôp gol te hawê havenŋ bôm kabum. 14 *Ma anêŋ wakadôk ŋauŋ ma thapuk anôŋ hatôm boksipsip vuluk lôk hatôm buliv thapuk anôŋ. Ma anêŋ madaluk ma hatôm atum dahalaŋ. 15 Ma anêŋ vakapô ma hatôm aenŋ mayav mabuŋ mavi atu ba êbôk hamô atum ba habi kêdêkêdê. Ma anêŋ abô anêŋ pôk ma diŋdiŋ hatôm ŋaŋ bêŋ halaŋ. 16 *Yani havalonŋ vuliŋ bahenŋvi ba lahavuju hamô yani baŋ vianôŋ. Ma biŋ vovak daim te ba ma hêk luvi hale yani abôlêk. Ma yani thohavloma ma hatôm wak habi mathalalenŋ kambom.

17 *Yahayê yani ma yahêv yak halôk hêk yani va hatôm anyô ŋama. Ma yani hatak baŋ vianôŋ hayô hêk ya ma hanaŋ, “Miŋ ôkô ami. Ya anyô môŋ ba havenŋ yam haviŋ. 18 Ya ma ôpatu ba hamô lôkmala. Bôk yahama ma doŋtom lêk yahamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Ma yahavalonŋ ŋama lôk anêŋ loŋ iniŋ vovalenŋ. 19 Oto nôŋ takatu ba hôyê. Nôŋ takatu vi lêk hamô ma vi tem imbitak embenŋ yam. 20 Êntêk ma abô loŋ kapô hathak vuliŋ bahenŋvi ba lahavuju takatu ba hôyê hamô yabahrenŋ vianôŋ lôk atum lam gol bahenŋvi ba lahavuju. Anêŋ ôdôŋ ma aêntêk: vuliŋ bahenŋvi ba lahavuju takêŋ ma aŋela bahenŋvi ba lahavuju takatu ba eyabiŋ avômalô êvhaviŋ ôdôŋ bahenŋvi ba lahavuju takatu. Ma atum lam gol bahenŋvi ba lahavuju takatu ma avômalô êvhaviŋ ôdôŋ bahenŋvi ba lahavuju.”

2

Abô hi Epesus

* 1:13: Dan 7:13; 10:5 * 1:14: Ese 43:2; Dan 7:9; 10:6; ALK 2:18; 19:12 * 1:16: Hib 4:12; ALK 2:12; 19:15 * 1:17: Ais 44:6; 48:12; ALK 2:8; 22:13 * 2:1: ALK 1:16 * 2:2: 1Jon 4:1 * 2:5: ALK 3:3 * 2:7: Stt 2:9; ALK 22:2,19 * 2:9: 2Ko 11:14-15; ALK 3:9

1 *Ma ôpêŋ hanaŋ hadêŋ ya nena, “Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Epesus aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba havalonŋ vuliŋ bahenŋvi ba lahavuju hamô baŋ vianôŋ ma havenŋ atum lam gol bahenŋvi ba lahavuju malêvôŋ. Ba hanaŋ nena:

2 *Yahayala môlônim bôk lo loŋ lôk unim ku takatu ba udum ba umiŋ lôklokwaŋ. Ma ôpôlik hathak ŋê kambom. Ma bôk olaŋô ŋê takatu ba esau nena thêlô ma aposel ba oyala nena thêlô ma ŋê abôyaŋ. 3 Ma ovalonŋ yenaŋ athêŋ loŋ ba malaiŋ lomaloma hapôm môlô ma doŋtom umiŋ lôklokwaŋ lôk lemimvidonŋ ma miŋ vau ami.

4 Ma doŋtom môlônim kambom te hamô ba yahadô. Môlô miŋ lemimhaviŋ ya hatôm môŋ sêbôk ami. 5 *Aêŋ ba lemimimbi kobom mavi sêbôk ma tem ôŋgô nena môlô lêk ôêv yak bêŋ anôŋ. Aêŋ ba node kapôlômim liliŋ ek nosopa loŋôndê mavi sêbôk atu. Ma mi ma tem yasôk ek yanêm môlônim atum lam vê. 6 Ma doŋtom môlô othak udum nôŋ mavi te nena môlô ôpôlik hathak avômalô takatu ba esopa Nikolas anêŋ kobom hatôm atu ba yahapôlik aêŋ iyom.

7 *Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endaŋô abô takatu ba Lovak Matheŋ hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ. Nê takatu ba lenŋiŋvidonŋ ba miŋ êv yak ami ma tem yatak thêlô ek nejaŋ alokwaŋ va atu ba hêv lôkmala hamô Wapômbêŋ anêŋ loŋ mavi anôŋ kapô.”

Abô hi Smelna

8 Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, “Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Smelna aêntêk:

Abô êntêk halêm anêŋ ôpatu ba hamônŋ ba havenŋ yam ma bôk hama

ba haviyô hathak loj bô. Ma yani hanañ aêntêk: ⁹*Yahayala malain lomaloma hapôm mólô ba ômô thavuthin, ma dojtom mólô ma ñê lôk nômkama bêñ hêk Wapômbêñ ma. Ma yahayala abô kambom takatu ba avômalô vi enañ hathak mólô. Thêlô esau nena thêlô ma Wapômbêñ anêñ avômalô Israeël ma dojtom mi. Thêlô ma Sadan anêñ avômalô. ¹⁰*Minj mólô nôkô esak malain takatu ba tem êpôm mólô kethen ami. Odañô! Sadan tem indum ek avômalô netak mólô doho êndôk koladôñ ek nesaê mólô. Ma mólô noja malain êtôm wak lauminj. Numinj lôklokwanj endeba noma ma tem yanêm lôkmala atu ba nêôm êtôm wak nômbêñ intu sapêñ anêñ kulunj gol êndêñ mólô.

¹¹*Opalê atu ba lôk lêndôñ ma endañô abô takatu ba Lovak Matheñ hanañ hadêñ avômalô ôdôñ takatu ba êvhavinj. Ñê takatu ba leñjvidonj ba minj êv yak ami ma tem minj neja malain esak ñama atu ba havenj yam ami.”

Abô hi Pelgamum

¹² Ma ôpêñ hanañ hathak loj bô nena, “Oto abô ni êndêñ anjela atu ba hayabinj avômalô êvhavinj anêñ Pelgamum aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ ôpatu ba havalonj binj vovak ba ma hêk luvi. Hanañ aêntêk: ¹³Yahayala loj atu ba mólô ômô. Loj êñ ma Sadan da hamô ba hayabinj, ma dojtom mólô ômô loj êñ ba ovalonj yenañ athêñ loj lôklokwanj. Ma hadêñ waklavônj atu ba ik Antipas vônô hêk mólônim malak ma mólô minj otak unim ôêvhavinj ya ami. Yani hêvhavinj ya bêñ anônj ba hanañ yenañ abô bêñ hêk Sadan anêñ loj.

¹⁴*Ma dojtom mólônim kambom doho hêk ba yahadô. Mólô doho osopa plopet bô Balam anêñ abô. Sêbôk ma yani hêv auk hadêñ

Moap ininj kinj Balak ek êndôk avômalô Israeël leñj ek nindum kambom ba nejanj nôm takatu ba bôk hêv hadêñ ñgôk lôk nindum sek walilinj. ¹⁵Aêñ iyom ma mólô doho osopa Nikolas anêñ abô. ¹⁶Aêñ ba node kapôlômim lilinj. Mi ma tem yasôk kethen oyanj ba yanjik vovak esak yenañ binj vovak atu ba hale yavenj bôlêk êndêñ mólô takatu ba minj ole am lilinj ami.

¹⁷*Opalê atu ba lôk lêndôñ ma endañô abô takatu ba Lovak Matheñ hanañ hadêñ avômalô ôdôñ takatu ba êvhavinj. Ñê takatu ba leñjvidonj ba minj êv yak ami ma tem yanêm nôm ‘mana’ êndêñ thêlô hatôm bôk yahêv hadêñ Israeël êmô loj thiliv. Mana êñ ma lêk hamô loj kapô. Ma tem yanêm thêlô valu thapuk te lôk athêñ lukmuk atu ba etô hathak. Anyôla minj hayala athêñ lukmuk êñ ami ma ôpatu ba hawa iyom intu hayala.”

Abô hi Taiataila

¹⁸*Ma ôpêñ hanañ hathak loj bô nena, “Oto abô ni êndêñ anjela atu ba hayabinj avômalô êvhavinj anêñ Taiataila aêntêk:

Abô êntêk halêm anêñ Wapômbêñ anêñ Nakadunj atu ba madaluk hatôm atum dahalanj ma vakapô hatôm aenj mayav atu ba habi kédêkédê. Hanañ aêntêk: ¹⁹Yahayala mólônim kobom. Yahayala mólônim lemimhavinj lôk ôêvhavinj ma ôêv avômalô sa ba uminj lôklokwanj iyom. Hadêñ môñ ma mólô udum ku dokte, ma dojtom lêk mólô udum ku bêñ.

²⁰*Ma dojtom mólônim kambom te hêk ba yahadô. Avi te hatôm Jesebel hamô havinj mólô. Yani hasau nena yani ma avi plopet te, ma dojtom yani anêñ abô halom yenañ ñê ku ek nindum sek walilinj lôk nejanj nôm takatu ba êv da hadêñ ñgôk. Yani hadum kambom

* **2:10:** 2Ti 4:8; Jem 1:12 * **2:11:** ALK 20:14; 21:8 * **2:14:** Nam 22:1–25:2; 31:16; 2Pi 2:15

* **2:17:** Kis 16:4,14-15,33-34; Ais 62:2; Jon 6:48-50 * **2:18:** ALK 1:14-15 * **2:20:** 1Kinj 16:31; 2Kinj 9:22

takêṅ, ma doṅtom mólô miṅ ôêv yani vê ami! ²¹Yahêv waklavôn ek yani ende kapô liliṅ ba etak anêṅ sek waliliṅ, ma doṅtom mi. Yani hadô. ²²Odaṅô! Tem yanêm lijiṅ bêṅ êndêṅ yani lôk yanêm malaiṅ bêṅ êndêṅ ṅê takatu ba idum sek haviṅ yani ba miṅ ele kapôlôṅiṅ liliṅ ami. ²³*Ma tem yangik yani anêṅ avômena pôpônô. Aêṅ ba avômalô ôdôn êvhaviṅ lôkthô tem neyala nena ya ôpatu ba yahayê avômalô kapôlôṅiṅ lôk iniṅ auk. Ba tem yanêm vuli êndêṅ mólô tomtom êtôm nôṃ takatu ba udum. ²⁴Ma doṅtom lêk yahêv ku doṅtom iyom hadêṅ mólô vi anêṅ Taiataila atu ba miṅ osopa yani anêṅ abô ami. Lôk miṅ oyala nôṃ atu ba elam nena, ‘Sadaṅ anêṅ auk loj kapô’ ami. Ku êṅ ma ²⁵*noba loṅ unim auk loj endeba yatup am.

²⁶Nê takatu ba leṅiṅvidonṅ ba miṅ êv yak ami ma idum yenaṅ yalenṅhaviṅ aleba hayô anêṅ daṅ, ma tem yanêm athêṅ bêṅ êndêṅ thêlô ek neyabiṅ avômalô pik lôkthô. ²⁷*Thêlô tem neja kôm aen ek neyabiṅ avômalô pik lôklokwaṅ ba nimbi thêlô ba nipup nenanena êtôm uṅ anônṅ. Wakamik bôk hêv athêṅ bêṅ hadêṅ ya ba tem yandum aen iyom êndêṅ thêlô. ²⁸*Ma tem yanêm vuliṅ lôkbôk êndêṅ thêlô imbiṅ. ²⁹Opalê atu ba lôk lêndônṅ ma endanô abô takatu ba Lovak Matherṅ hanaṅ hadêṅ avômalô ôdônṅ takatu ba êvhaviṅ.”

3

Abô hi Saldis

¹*Ma ôpêṅ hanaṅ hathak loṅbô nena, “Oto abô ni êndêṅ aṅela atu ba hayabiṅ avômalô êvhaviṅ anêṅ Saldis aêntêk:

Abô êntêk halêm anêṅ ôpatu ba hayabiṅ Wapômbêṅ anêṅ lovak mathenṅ bahenṅvi ba lahavuju ma

havalonṅ vuliṅ bahenṅvi ba lahavuju. Ma yani hanaṅ aêntêk: Yahayala mólônim kobom. Avômalô esonṅ nena mólô ômô lôkmala. Ma doṅtom mi, mólô bôk oma yôv. ²Numbiyô! Mólônim ôêvhaviṅ lêk habobo ema ba intu nobatho am loṅ ek malê nena mólônim ku ma volonṅ oyaṅ hêk yenaṅ Wapômbêṅ ma. ³*Lemimimbi abô takatu ba bôk olaṅô ba ovalonṅ. Ma node kapôlômim liliṅ ba nodovak abô êṅ vibiṅ. Mólô miṅ oviyô ami, ma tem yasôk êtôm anyô vani ba mólô noboloba.

⁴*Ma doṅtom mólô naju iyom anêṅ Saldis intu unim sôp mabuṅ denaṅ. Unim kobom ma mavi ba intu embenṅ yam ma hatôm noba sôp thapuk ba nombenṅ imbiṅ ya. ⁵*Nê takatu ba leṅiṅvidonṅ ba miṅ êv yak ami tem nipuk sôp thapuk êtôm thêlô. Tem miṅ yanêm thêlônṅ athêṅ vê ênjêk kapya lôkmala ami ma mi. Tem yanaṅ êndêṅ Wapômbêṅ lôk anêṅ aṅela nena, ‘Thêlô êṅ ma yenaṅ.’ ⁶Opalê atu ba lôk lêndônṅ ma endanô abô takatu ba Lovak Matherṅ hanaṅ hadêṅ avômalô ôdônṅ takatu ba êvhaviṅ.”

Abô hi Piladelpia

⁷*Ma ôpêṅ hanaṅ hathak loṅbô nena, “Oto abô ni êndêṅ aṅela atu ba hayabiṅ avômalô êvhaviṅ anêṅ Piladelpia aêntêk:

Abô êntêk halêm anêṅ ôpatu ba mathenṅ ma hanaṅ abô avanônṅ iyom. Yani hayabiṅ Jelusalem lukmuk anêṅ badêṅ abôlêk anêṅ vovaleṅ hatôm Devit bôk hayabiṅ Jelusalem bô anêṅ. Yani hik vê ma miṅ hatôm anyôla injik siṅ ami. Ma yani hik siṅ ma miṅ hatôm anyôla injik vê ami. Yani hanaṅ aêntêk: ⁸*Yahayala mólônim kobom. Odaṅô. Yahik unyak abôlêk te vê ek mólô ma miṅ hatôm

* 2:23: Sng 7:9; Jer 17:10; ALK 20:12-13 * 2:25: ALK 3:11 * 2:27: Sng 2:9 * 2:28: ALK 22:16 * 3:1: ALK 1:4,16 * 3:3: Mat 24:43-44; 1Te 5:2; ALK 2:5; 16:15 * 3:4: Jut 23 * 3:5: Kis 32:32-33; Mat 10:32; Luk 12:8 * 3:7: Ais 22:22 * 3:8: 1Ko 16:9

anyôla injik siŋ ami. Yahayala nena anêm lôklokwan ma yaôna, ma doŋtom môlô osopa yenaŋ abô ba miŋ ôvôliŋ dômim hathak yenaŋ athêŋ ami. ⁹*Sadaŋ anêŋ avômalô takatu ba enaŋ nena thêlô ma Wapômbêŋ anêŋ avômalô Israeël, ma doŋtom mi, thêlô enaŋ abôyaŋ iyom. Tem yandom thêlô ba nêlêm ek nede veŋiŋdôŋ lêlô êndêŋ môlô ma neyala nena yalenhaviŋ môlô. ¹⁰*Môlô othak osopa yenaŋ abô balabuŋ lôk umiŋ lôklokwan. Ba intu tem yayabiŋ môlô mavi êndêŋ waklavôŋ malaiŋ atu ba tem esaê avômalô pik bêŋ êntêk lôkthô. ¹¹ Tem yasôk ketheŋ. Nobaloŋ unim nômkama anôŋ loŋ lôklokwan ek anyô yaŋ miŋ enja môlônim vuli ami.

¹²*Nê takatu ba leŋiŋvidon ba miŋ êv yak ami tem yatak thêlô ek nimbitak êtôm yenaŋ Wapômbêŋ anêŋ unyak mathen anêŋ landiŋ. Thêlô tem miŋ netak ami. Ma tem yato yenaŋ Wapômbêŋ anêŋ athêŋ lôk Wapômbêŋ anêŋ malak lôŋ anêŋ athêŋ nena Jelusalem lukmuk êyôŋgêk thêlô. Malak êŋ tem yenaŋ Wapômbêŋ nêŋ anêŋ leŋ ba êndôk ba élêm. Ma tem yato yenaŋ athêŋ lukmuk êyôŋgêk thêlô imbiŋ. ¹³ Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endanô abô takatu ba Lovak Mathen hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ.”

Abô hi Laodisia

¹⁴ Ma ôpêŋ hanaŋ hathak loŋbô nena, “Oto abô ni êndêŋ aŋela atu ba hayabiŋ avômalô êvhaviŋ anêŋ Laodisia aêntêk:

Abô êntêk ma halêm anêŋ ôpatu ba anêŋ athêŋ nena Avanôŋ Biŋ. Yani ma anyô hamiŋ lôklokwan ek hik Wapômbêŋ anêŋ nôŋ avanôŋ thô. Ma yani pik lo leŋ sapêŋ anêŋ alaŋ. Ba hanaŋ nena: ¹⁵*Yahayala nôŋ takatu ba môlô othak udum

ba môlô miŋ vovaŋ mena thilibuŋ la ami. Yalenhaviŋ môlô vovaŋ mena thilibuŋ la ma doŋtom mi. ¹⁶ Môlô vovaŋ dokte ma thilibuŋ dokte iyom ba yahadô. Ba intu tem yambululup môlô vê ende yaveŋbôlêk. ¹⁷*Môlô othak onaŋ nena, ‘Ya anyô valuselen bêŋ ma ya anyô lôkmaŋiŋ ba yada hatôm.’ Ma doŋtom môlô ôthôŋ paliŋ nena môlô kapôlômim daluk kambom! Alikaknena, môlô avômalô thavuthiŋ ma malemim pusip ba ômô kôlôlôŋ. ¹⁸*Yahanaŋ ek môlô nôŋnêŋ vuli yenaŋ gol atu ba êbôk hamô atum ba mavi ek numbitak lôkmaŋiŋ. Ma nôŋnêŋ vuli sôp thapuk ek nupuk ek miŋ mama esak lemvimpopam ami. Ma nôŋnêŋ vuli yak thôk ek êndôk malemim daluk ek ôŋgô tak. ¹⁹*Takatu ba yalenhaviŋ i ma yahayanda thêlô ma yahêv vovaŋ hadêŋ i ek nedanô abô. Aêŋ ba môlô nôŋŋwêk lêlê ek node kapôlômim liliŋ.

²⁰*Odanô. Yahamiŋ unyak abôlêk ba yahapididiŋ. Ma ôpatu ba halaŋô ya ba hik unyak abôlêk vê, ma tem yayô kapô ba yana ek yaŋgaŋ nôŋ imbiŋ yani ma enjaŋ nôŋ imbiŋ ya. ²¹ Nê takatu ba leŋiŋvidon ba miŋ êv yak ami tem yatak i nêŋ yenaŋ loŋ yahayabiŋ avômalô imbiŋ ya, hatôm ya bôk lovak yôv ma yahamô haviŋ Wakamik hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. ²² Opalê atu ba lôk lêndôŋ ma endanô abô takatu ba Lovak Mathen hanaŋ hadêŋ avômalô ôdôŋ takatu ba êvhaviŋ.”

4

Anyô Bêŋ lôk anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô

¹*Vêŋ ma yahayê hathak loŋbô ma unyak abôlêk anêŋ malak leŋ ida bôk hakyav ba hamiŋ. Ma veŋbôlêk atu

* **3:9:** Ais 45:14; 49:23; 60:14; ALK 2:9 * **3:10:** Luk 21:19; 2Ti 2:12 * **3:12:** Ais 62:2; 65:15; ALK 14:1; 21:2 * **3:15:** Lom 12:11 * **3:17:** Luk 12:21; 1Ko 4:8 * **3:18:** Ais 55:1 * **3:19:** 1Ko 11:32; Hib 12:6; ALK 2:5 * **3:20:** Jon 14:23 * **4:1:** ALK 1:1,10

ba bôk yahalaŋô hatôm lavuak hanaŋ hadêŋ ya, “Osak ba ôlêm ek yaŋgik nô m takatu ba tem imbitak ember yam thô êndêŋ o.” ² *Ketheŋ oyaŋ ma Lovak Mathen anêŋ lôklokwaŋ hawa ya ba yahayê Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô hamô malak leŋ ba anyô te hayô hamô. ³ *Ma ôpêŋ anêŋ kupik habi kêdêkêdê hatôm valu te anêŋ athêŋ nena jaspâ lôk valu thalaleŋ te anêŋ athêŋ nena konilian. Ma oktheŋuliŋ te hawê haveŋ Anyô Bêŋ êŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba habi deda hatôm valu saŋgek atu ba elam nena emelal. ⁴ *Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô hamô ma avaka hatôm 24 iniŋ loŋ êmô eyabiŋ avômalô hawê haveŋ ba hathaŋ siŋ. Ma iniŋ sôp ma thapuk ma kiŋ iniŋ kuluj epesaŋ hathak gol hamô leŋiŋkadôk. ⁵ *Damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala halêm anêŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. Ma Anyô Bêŋ anêŋ loŋ vima ma atum lam bahenŋvi ba lahavuju hathaŋ hamô. Ma atum takêŋ ma Wapômbêŋ anêŋ lovak mathenŋ bahenŋvi ba lahavuju. ⁶ *Ma Anyô Bêŋ anêŋ loŋ êŋ vima ma nômlate hatôm ŋgwêk hêk ma mabuŋ mavi anôŋ hatôm liyali.

Ma yahayê nô m lôkmala ayova êmô malêvôŋ ba êwê evenŋ Anyô Bêŋ anêŋ loŋ. Nôm lôkmala ayova atu ba êmô ma maleŋdaluk hêk leŋviŋkupik lôkthô, hêk maleŋ ba dômiŋ haviŋ. ⁷ *Nôm lôkmala môŋ ma hatôm avuŋ laion, ma yaŋ haveŋ yam hatôm bokmaŋkao malô. Ma te lu thohavlo ma hatôm anyô. Ma te ayova hatôm menak jeŋ hayovak haveŋ. ⁸ *Nôm lôkmala ayova takêŋ tomtom iniŋ banik bahenŋvi ba lahavute ma maleŋiŋ hêk leŋviŋkupik lôkthô viyaiŋ ba vikaŋpô. Wak lo bôlôvôŋ sapêŋ ma enaŋ nena,

“Mathenŋ, mathenŋ, mathenŋ.

Wapômbêŋ Lôklokwaŋ Anôŋ ma anyô

* 4:2: Ais 6:1 * 4:3: Ese 1:28 * 4:4: ALK 3:18 * 4:5: Ese 1:13; Sek 4:2; ALK 1:4; 8:5; 11:19; 16:18 * 4:6: Ese 1:5-10,22; 10:14 * 4:7: Ese 1:10; 10:14 * 4:8: Ais 6:2,3; Ese 1:18; 10:12 * 4:10: ALK 19:4 * 5:1: Ais 29:11; Ese 2:9-10 * 5:5: Stt 49:9; Ais 11:1,10; ALK 22:16

mathenŋ.

Yani bôk hamô, ma lêk hamô, ma tem êsôk.”

⁹ Nôm lôkmala takêŋ ethak êv athêŋ lôkmaŋgiŋ hadêŋ yani lôk enaŋ nena yani ma Anyô Bêŋ lôk êv leŋiŋmavi hadêŋ ôpatu ba hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ba hamô lôkmala hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Thêlô idum aêŋ, ¹⁰ *êŋ ma avaka 24 takatu êv yak êlôk êk Anyô Bêŋ atu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ma, ma êv yeŋ hadêŋ ôpatu ba hamô hatôm wak nômbêŋ intu sapêŋ. Thêlô etak iniŋ kuluj gol halôk hamô Anyô Bêŋ anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô ma enaŋ,

¹¹ “Anyô Bêŋ iyom intu yêlôaniŋ Wapômbêŋ.

O iyom hatôm onja deda lôkmaŋgiŋ lôk athêŋ bêŋ ma lôklokwaŋ ek malê nena o iyom hopesaŋ nômkama lôkthô.

Ma nômkama lôkthô habitak ba hamô ek malê nena oda lemhaviŋ.”

5

Boksipsip Nakaduŋ hawa kapya

¹ *Ma yahayê ôpatu ba hamô anêŋ loŋ hayabiŋ avômalô. Ma havalonŋ kapya lôku bêŋ te hêk baŋ vianôŋ. Ba eto abô hêk vi ba vi. Ma ik siŋ hathak nô m tôktôk bahenŋvi ba lahavuju. ² Ma yahayê aŋela lôklokwaŋ te halam kaêk bêŋ, “Opalê te hatôm nê m nô m tôktôk vê ba ekak kapya êntêk?” ³ Ma doŋtom anyôla te anêŋ leŋ mena pik mena pik kapô la miŋ hatôm ekak kapya êŋ ba ênjê kapô ami. ⁴ Ba intu yahalaŋ ba yahalaŋ ek malê nena miŋ êpôm anyô late ek ekak kapya êŋ ba ênjê kapô ami. ⁵ *Ma doŋtom avaka takatu te hanaŋ hadêŋ ya, “Asêŋ dô. Nôŋgô avuŋ laion atu ba habitak anêŋ ôdôŋ Juda. Êŋ ma su lukmuk atu ba habiluk anêŋ Devit. Bôk hik vovak ba hamô lu ba intu hatôm nê m nô m tôktôk bahenŋvi

ba lahavuju takêñ vê ma ekak kapya êñ.”

⁶ *Ma yahayê Boksipsip Nakaduñ te hamiñ ba anêñ pôpô hêk inañ bôk ik vônô. Yani hamiñ Anyô Bêñ anêñ loj hayabiñ avômalô ba hamiñ malêvônê ek nôm lôkmala ayova atu lôk avaka takatu. Anêñ yakik bahenvi ba lahavuju* ma madaluk bahenvi ba lahavuju. Madaluk takêñ ma Wapômbên anêñ lovak mathen bahenvi ba lahavuju atu ba bôk hêv hi pik lôkthô. ⁷ Ma Boksipsip Nakaduñ hi hawa kapya hêk ôpatu ba hamô anêñ loj hayabiñ avômalô ban vianônê. ⁸ *Yani hawa kapya yôv ma nôm lôkmala ayova atu lôk avaka 24 takatu êv yak halôk biñ hêk Boksipsip Nakaduñ ma. Tomtom ewa yeñ gita ma uñ gol yaôna lôk kamuñ êbôk ba ôv mavi hamô kapô ba hayô abôlêk siñ. Atum yova lôk ôv mavi êñ ma avômalô mathen iniñ mek. ⁹ *Ma thêlô êv yeñ lukmuk te aêntêk,

“O iyom hatôm onja kapya ba okak ma nê môm tôktôk vê ek malê nena bôk ik o vônô ba hathak anê m thalaleñ ma hôêv avômalô vuli.

Oda hôêv avômalô ôdônê loma-loma lôk abô lomaloma ma leñvinakupik lomaloma lôk pik lomaloma sapêñ vuli ek hôêv hadêñ Wapômbên.

¹⁰ *Hudum thêlô ibitak alalôaniñ Wapômbên anêñ avômalô takatu ba nê môm anêñ loj lôklinyak kapô lôk nindum anêñ ku nê mbôk da. Ma tem nê tôm kin ba neyabiñ avômalô pik.”

Thêlô êv yeñ hadêñ Boksipsip Nakaduñ

¹¹ *Ma yahayê hathak lonbô ma yahalañô añela lubunlubun ba dumsêlê mi. Thêlô êwê lawê Anyô Bêñ anêñ loj hayabiñ avômalô lôk nôm lôkmala

ayova atu ma avaka takatu. ¹² Ma elam lôklala bêñ aêntêk,

“Boksipsip Nakaduñ atu ba ik vônô ma yani hatôm enja lôklokwan bêñ lôk nômkama bêñ lôk auk bêñ lôk lôklinyak bêñ lôk athên bêñ lôk deda lôkmangin lôk leñinmavi bêñ.”

¹³ Ma yahalañô nôm lôkmala lôkthô anêñ malak leñ lo leñlêvônê ma pik lo pik kapô ma ñgwêk lo ñgwêk kapô sapêñ êv yeñ aêntêk,

“Anyô Bêñ atu ba hamô anêñ loj hayabiñ avômalô lôk Boksipsip Nakaduñ thai neja leñinmavi bêñ lôk athên bêñ lôk deda lôkmangin lôk lôklokwan bêñ êtôm wak nômbên intu sapêñ.”

¹⁴ Ma nôm lôkmala ayova atu enañ, “Avanônê biñ”. Ma avaka takatu êv yak halôk biñ ma êv yeñ.

6

Boksipsip Nakaduñ hakyav kapya anêñ nôm tôktôk vê

¹ *Ma yahayê Boksipsip Nakaduñ hakyav nôm tôktôk te mônê vê. Ma yahalañô nôm lôkmala ayova takatu te halam kaêk hatôm kakalu ba hanañ, “Ôlêm yaiñ ek nu pik.” ² *Êñ ma yahayê bokhos thapuk te ma anyô te hayô hamô ba havalon lunak lokwan. Ma êv kin iniñ kulon hadên yani. Ma hawa anêñ bok ma hi pik hatôm anyô vovak laik te ek injik vovak ba ê môm vovak sapêñ lu.

³ Yôv ma Boksipsip Nakaduñ hakyav nôm tôktôk te ju ma nôm lôkmala te ju hanañ, “Ôlêm yaiñ ek nu pik.” ⁴ Ma bokhos thalaleñ te hale yaiñ. Ma êv athên hadên ôpatu ba hayô hamô ek ni pik ba nê môm avômalô pik sapêñ iniñ kapôlônê mavi vê ek nijik i vônô mayaliv. Ma êv biñ vovak bêñ te hadên yani.

⁵ Vê môm hakyav nôm tôktôk te lô vê ma yahalañô nôm lôkmala te lô hanañ,

* **5:6:** Sek 4:10; Jon 1:36; ALK 13:8 * **5:6:** Yakik bahenvi ba lahavuju êñ hik thô nena yani ma anyô lôklokwan kambom. * **5:8:** Sng 141:2; ALK 8:3-4 * **5:9:** Sng 33:3; 40:3; 96:1; 98:1 * **5:10:** Kis 19:6; Ais 61:6; ALK 1:6; 20:6 * **5:11:** Dan 7:10; Hib 12:22 * **6:1:** ALK 4:6; 5:1 * **6:2:** Sek 1:8; 6:1-6

“Ôlêm yainj ek nu pik.” Ma yahayê bokhos longavu te ma ôpatu ba hayô hamô ma havalonj skel ek enja nô m anêj malainj. ⁶ Ma yahalanjô abô te halêm anêj nô m lôkmala ayova atu malêvônj ba hana j, “Nu undum ba bôm bêj imbitak pik. Anyô hadum ku wak daluk te ma anêj vuli dokte aêntêk: wit êtôm kilo donjom mena bali êtôm kilo lokwanjô. Ma donjom minj umbulinj alokwanj lênglêj lôk yak wainj ami.”

⁷ Yani hakyav nô m tôktôk te ayova vê ma yahalanjô nô m lôkmala te ayova hana j, “Ôlêm yainj ek nu pik.” ⁸ *Ma yahayê bokhos mayav hatôm nê j nama ininj kupik. Ma ôpatu ba hayô hamô ma anêj athêj nena, “Njama” ma “Nê Njama Ininj Loj” havej yani yam. Ma êv athêj hadêj thai ek ini pik ba nijik nê j pik ôdônj te ayova vônô esak binj vovak lôk bôm bêj ma lijinj bêj lôk alim kamunj kambom lomalama.

⁹ Boksipsip hakyav nô m tôktôk te bahenji vê ma yahayê nê j nama dahôlônjinj hamô loj êbôk da vibinj anêj malak le j. Thêlô ma nê j takatu ba bôk êvhavej Wapômbêj ba ena j anêj abô bêj ba ik i pôpônô. ¹⁰ Ma elam lôklala nena, “Pik anêj alaj Wapômbêj, o ma anyô mathen ma hona j abô avanônj iyom. Angê am ka tem nê m vuli viyanj êndêj avômalô pik takatu ba ik yêlô vônô?” ¹¹ *Êj ma hêv sôp thapuk daim tomtom hadêj i ma hana j nena, “Nômô yaô dokte vê mam endeba nijik môlôviyanj takatu ba idum yena j ku vônô imbinj am. Thêlô ik sapêj atu ba yahatak, êj ma tem yandum abô.”

¹² *Ma yahayê ma Boksipsip Nakadu j hakyav nô m tôktôk te bahenji ba lahavute vê. Ma duvia j bêj te hêv ma wak habitak longavu hatôm sôp êkôk ek nê j nama. Ma ayônj anêj lêlêyanj habitak thalalenj. ¹³ *Ma vulinj le j êv yak halôk pik

hatôm yavinj hayuv ba alokwanj va hagelelonj halôk pik. ¹⁴ *Ma le j havuvi i kethenj oyanj hatôm ivuvi yê m. Ma dumlolê lôk ngavithôm sapêj etak ininj loj.

¹⁵ *Ma pik ininj kinj lôk ininj nê j bêjbêj lôk nê j vovak laik lôk nê j lôk nômkama bêj lôk nê j lôklokwanj lôk nê j idum ku êmô ala nsi vibinj lôk nê j takatu ba ala nsi mi, thêlô sapêj ekopak êmô loj abyanj lôk valu abyanj anêj dumlolê. ¹⁶ *Ma thêlô ena j hadêj dumlolê lôk valu nena, “Nôsô êyômô yêlô ba nubunj yêlô ênjêk Anyô Bêj atu ba hamô anêj loj hayabinj avômalô malenj lôk Boksipsip Nakadu j anêj lamainj. ¹⁷ *Thai ininj waklavônj lenjinj maninj bêj atu lêk halêm ba opalê te hatôm iminj loj sinj am? Milôk.”

7

Ekavu Wapômbêj anêj lêlêyanj hayô hêk Israe l hatôm 144,000

¹ *Vê m ma yahayê a jela ayova iminj pik êntêk êj anêj sajanêj ôdônj da j ayova. Thêlô iminj pik ayova atu ininj lovak sinj ek lovak minj iyuv embenj pik mena ngwêk mena alokwanj ami.

² Ma yahayê a jela yanj haviyô anêj loj wak hathak ma hawa Wapômbêj Lôkmala anêj tinde nekavu lêlêyanj esak ba halêm. Ma halam kaêk lôklokwanj hi ek a jela ayova atu ba ewa athêj ek nimbulinj pik lo ngwêk. Ba hana j nena, ³ * “Minj numbulinj pik lo ngwêk ma alokwanj ami endeba yêlô nakavu lêlêyanj êyônjgêk alalôaninj Wapômbêj anêj nê j ku luvônjinj am.”

⁴ *Ma yahalanjô ekatunj nê j takatu ba ekavu lêlêyanj hayôhêk i ma hatôm 144,000 anêj Israe l anêj ôdônj lauminj ba lahavuju takatu. ⁵ Aêj ba Juda anêj ôdônj hatôm 12,000. Ma Luben anêj 12,000. Ma Gat anêj 12,000. ⁶ Ma Asel anêj 12,000. Ma Nap-tali anêj 12,000. Ma Manasa anêj

* **6:8:** Jer 15:1-3; Ese 5:12,17; 14:21 * **6:11:** ALK 7:9,13; 19:14 * **6:12:** Mat 24:29; Ap 2:20; ALK 8:12; 11:13; 16:18 * **6:13:** Ais 34:4 * **6:14:** ALK 16:20 * **6:15:** Ais 2:10,19,21 * **6:16:** Luk 23:30 * **6:17:** Jol 2:11; Mal 3:2 * **7:1:** Jer 49:36; Dan 7:2 * **7:3:** Ese 9:4,6; ALK 9:4 * **7:4:** ALK 14:1,3

12,000. ⁷ Ma Simeon anêj 12,000. Ma Livai anêj 12,000. Ma Isaka anêj 12,000. ⁸ Ma Sebulun anêj 12,000. Ma Josep anêj 12,000. Ma Benjamin anêj 12,000. Thêlô lôkthô ma ekavu lélêyanj êj iyom.

Avômalô lubunlubun lôk kwêv thapuk

⁹ Vê m ma yahayê hathak loj bô ma avômalô lubunlubun anêj pik lomalomalô lôk ôdôj lomalomalô lôk lenjvinkupik lomalomalô lôk abô lomalomalô sapêj iminj Anyô Bêj anêj loj hayabinj avômalô lôk Boksipsip Nakaduñ ma. Minj hatôm nekaturj i ami. Thêlô ik kwêv daim thapuk lôk evalonj nôkjalô thananj hamô baheninj. ¹⁰ *Ma elam kaêk lôklokwanj ba enanj, “Wapômbênj intu hamô Anyô Bêj anêj loj hayabinj avômalô lôk Boksipsip Nakaduñ iyom intu êv avômalô bulubinj.”

¹¹ Ma anjela takênj lôkthô iminj êwê evenj Anyô Bêj anêj loj hayabinj avômalô lôk avaka takatu lôk nô m lôkmala ayova atu. Ma thêlô êv yak halôk maleninj hêk Anyô Bêj anêj loj hayabinj avômalô ma êv yenj hadênj Wapômbênj. ¹² *Ba enanj, “Avanôj. Lenjmavi bênj lôk deda lôkmanjinj lôk auk bênj lôk mavi anôj lôk athênj bênj lôk lôklokwanj lôk lôklinyak ni êndênj alalôaninj Wapômbênj êtôm wak nômbênj intu sapênj. Avanôj.”

¹³ Ma avaka takatu te hananj hik ya linj nena, “Nê lôk sôp thapuk takêntêk ma nê alêla ba êlêm anêj êsê?” ¹⁴ *Ma yahananj hadênj yani, “Yenanj anyô bênj, oda hoyala.” Ma yani hananj hadênj ya, “Thêlô ma nê takatu ba bôk etak Malainj Bêj ba ithik inj kwêv halôk Boksipsip Nakaduñ anêj thalalenj ba intu inj kwêv ma habitak thapuk. ¹⁵ Aênj ba thêlô iminj Anyô Bêj anêj loj hayabinj avômalô ba idum anêj ku wak ba bôlôvônj iminj anêj unyak mathenj. Ma ôpatu ba

hamô Anyô Bêj anêj loj êj tem imbi anêj unyak êyôngêk thêlô vov ¹⁶ *ek thêlô minj nema kisi ami ma minj nesakmuninj ami lôk wak minj esanj i ami ma vovanj la minj êmbôk i ami. ¹⁷ *Boksipsip Nakaduñ atu ba haminj Anyô Bêj anêj loj malêvônj tem imbitak thêlôninj alanj ma tem endom thêlô ba ni nanj lôkmala anêj loj. Ma tem Wapômbênj esav thêlô maleninj thôk vê.”

8

Nôm tôktôk bahenji ba lahavuju

¹ Yôv ma Boksipsip Nakaduñ hakyav nô m tôktôk bahenji ba lahavuju takatu te vê ma malak lenj lêk taktinj hatôm wakma te vi. ² Vê m ma yahayê anjela bahenji ba lahavuju takatu ba iminj Wapômbênj ma. Ma êv lavuak bahenji ba lahavuju hadênj thêlô.

³ *Ma anjela yanj halêm haminj loj êbôk da ba havalonj unj yaônate atu ba epesanj hathak gol ek nêmbôk nô m ôv mavi êndôk. Ma nô m ôv mavi bênj anôj êv hadênj yani ek yani etak êyômô avômalô mathenj inj mek takatu ba hamô loj êbôk da epesanj hathak gol ba hamô habobo Anyô Bêj anêj loj hayabinj avômalô. ⁴ Ma nô m ôv mavi takatu anêj yova havinj avômalô mathenj inj mek hatak anjela êj banj ba hi daku ek Wapômbênj. ⁵ *Ma anjela havalonj unj yaô êj ba hawa atum êbôk da halôk kapô ma habi halôk pik. Êj ma kakalu lôk damak bênj hik mayaliv ma duvianj bênj hayôkwinj.

Lavuak bahenji ba lahavuju

⁶ Ma anjela bahenji ba lahavuju takatu ewa inj lavuak bahenji ba lahavuju ba epesanj i ek niyuv.

⁷ *Anjela mônj hayuv anêj ba halanj. Êj ma ôthôm valokwanj hatôm ais lôk atum hathak donjom havinj thalalenj ba ibi halôk pik ma atum hathanj pik

* **7:10:** ALK 5:6-7 * **7:12:** ALK 5:12 * **7:14:** Dan 12:1; Mat 24:21 * **7:16:** Ais 49:10 * **7:17:** Sng 23:2; Ais 25:8; ALK 21:4 * **8:3:** Kis 30:1-3; ALK 5:8 * **8:5:** Kis 19:16-19; Wkp 16:12; ALK 11:19; 16:18 * **8:7:** Kis 9:23-26; Ese 38:22; Jol 2:30

ôdôj te lô ma alokwanj lôk kamunj buênj lôkthô.

⁸ Ma aņela te ju hayuv anêj ba halanj ma nômlate hatôm atum hathanj dumlolê bêj te ba ibi halôk ŋgwêk. Ma ŋgwêk ôdôj te lô habitak thalalenj. ⁹ Ma nômkama lôkmala takatu ba êmô ŋgwêk buênj lôkthô ema, ma yej loj êj lôkthô kambom.

¹⁰⁻¹¹ *Ma aņela te lô hayuv anêj ba halanj ma vulinj bêj te hêv yak anêj lej ba hathanj inanj atum abinj. Ma hêv yak halôk ŋanj lôk kasukthôm ôdôj te lô. Vulinj êj anêj athêj nena ‘Maninj’ ba intu ŋanj sapêj anêj ôdôj te lô habitak maninj kambom anôj. Ma avômalô bêj anôj inum ŋanj êj ba ema ek malê nena ŋanj lêk habitak maninj kambom.

¹² *Ma aņela te ayova hayuv anêj ba halanj ma wak anêj deda ôdôj te lô lôk ayôj anêj deda ôdôj te lô lôk vulinj ôdôj te lô miņ ibi deda ami. Wak lo bôlôvôj anêj ôdôj te lô momanjiniņ bêj hêk.

¹³ *Ma yahayê hamiņ ma yahalanô menak jej hayovak havenj leņlêvôj ma halam kaêk, “Malainj, malainj, malainj tem êpôm avômalô pik ek malê nena aņela lokwanj lô eyabiņ denanj ba tem niyuv iniņ lavuak kethenj.”

9

Aņela te bahenji hayuv lavuak

¹ *Ma aņela te bahenji hayuv anêj lavuak. Ma yahayê vulinj te hêv yak anêj lej ba habup pik. Ma êv ku neyabiņ Viv atu anêj abôlêk anêj vovalenj hadêj vulinj êj. ² *Ma hakyav Viv abôlêk vê ma atum yova bêj habitak anêj Viv abyanj êj ba hatôm atum dahaya bêj te. Ma Viv anêj yova hava wak lo lej loj siņ ba habitak momanjiniņ kambom. ³ Ma atum yova êj habitak lôk kôm sopek ba halôk pik. Ba êv lôklokwanj hadêj thêlô hatôm danġavinj pik anêj lôklokwanj. ⁴ *Ma enanj hadêj thêlô

nena, “Miņ numbulinj kamunj loma-loma lo alokwanj ami. Ma numbulinj ŋê takatu ba Wapômbêj anêj lêlêyanj miņ hayôhêk thêlô luvôjiniņ ami.” ⁵ Miņ êv thêlô ek nijik anyô vônô ami, ma nênem vovanj bêj iyom êtôm ayôj bahenji. Ba iniņ vovanj êj hatôm danġavinj layuk habi anyô ba vovanj kambom. ⁶ *Wak takêj ma avômalô idum ek nema ma doņtom ŋama hêv i vê hêk thêlô. Ba miņ ema ami.

⁷ *Ma kôm takêj êpôpêk i hatôm bokhos ba epesanj i ek nijik vovak. Thêlôniņ maleninj hatôm anyô ma leņiņkadôk ma êkôk nômlate hatôm kuluj kiņ ba epesanj hathak gol. ⁸ *Ma thêlôniņ leņiņkadôk ŋauj hatôm avi iniņ ma veniņbôlêk yakik hatôm avuj laion abôlêk yakik. ⁹ *Ma thêlôniņ bôbôjiniņ hatôm moko epesanj hathak aenj. Ma thêlôniņ banik pôk ba diņdiņ bêj hatôm yej vovak takatu ba bokhos êvôv. ¹⁰ Ma iniņ leņjuk ma hatôm danġavinj ba iniņ lôklokwanj hamô leņjuk takêj ba ibi anyô hathak ma tem nênem vovanj bêj êndêj i êtôm ayôj bahenji. ¹¹ Ma iniņ kiņ te hayabiņ thêlô ba yani ma Viv anêj aņela. Anêj athêj hathak abô Hiblu nena, “Abadon” ma hathak abô Glik nena, “Apolon”. Ma athêj êj anêj ôdôj nena “Anyô Habulinj Nômkkama Sapêj”.

¹² Malainj môj hale ba hi, ma doņtom malainj ju tem embenj yam.

Aņela te bahenji ba lahavute hayuv lavuak

¹³ Ma aņela ali bahenji ba lahavute hayuv anêj lavuak ba halanj ma yahalanô abô te halêm anêj loj êbôk da anêj saņanêj danj ayova. Loj êbôk da êj epesanj hathak gol ba hamiņ Wapômbêj ma. ¹⁴ Abô êj hanaņ hadêj aņela ali bahenji ba lahavute atu ba hawa lavuak nena, “Opole aņela ayova takatu ba bôk ekak i loj ba êmô ŋanj bêj Yupletis vê ek

* 8:10-11: Jer 9:15 * 8:12: Ese 32:7; ALK 6:12-13 * 8:13: ALK 9:12; 11:14 * 9:1: ALK 20:1

* 9:2: Stt 19:28; Kis 10:12-15; Jol 2:2,10 * 9:4: ALK 7:3 * 9:6: Jop 3:21; Jer 8:3 * 9:7: Jol 2:4

* 9:8: Jol 1:6 * 9:9: Jol 2:5

ini.”¹⁵ Êñ ma epole aņela ayova êñ ek nijik avômalô pik ôdôn te lô pôpônô. Wapômbên bôk hakak i loj ek neyabiņ sondabên lôk ayôn ma wakma atu ba lêk habitak ek nindum iniņ ku êñ.¹⁶ Yahalaņô nê vovak takatu ba êyô êmô bokhos ma lubuņlubuņ hatôm 200 milion.

¹⁷ Êntêk ma nôm takatu ba yahatulak ba yahayê nena bokhos lôk nê takatu ba êyô êmô bokhos takên. Thêlônin moko bôbônin anên lêlêyan hatôm atum ba bôsôk lôk mayav hatôm solpa. Ma bokhos takên iniņ leņiņkadôk hatôm avuņ laion iniņ leņiņkadôk. Ma atum lôk atum yova ma valu vovaņ solpa hale veņiņbôlêk kapô ba hi.¹⁸ Nôm malaiņ lô êñ hale veņiņbôlêk ba hik avômalô ôdôn te lô lôkthô vônô.¹⁹ Bokhos iniņ lôklokwaņ ma hamô veņiņbôlêk lôk leņyuk. Thêlônin leņyuk ma hatôm umya ma umya takên iniņ leņiņkadôk ethak êv vovaņ hadên avômalô.

²⁰ *Ma avômalô nômbên atu ba malaiņ lô êñ miņ hik i vônô ami ma evaloņ iniņ kambom lomalama takatu loj. Thêlô êv yeņ hadên ngôk takatu ba epesaņ hathak gol lo seleva ma aeņ mayav lôk valu ma alokwaņ. Ngôk takên ma miņ hatôm nêgê tak lo nedaņô abô ma nember ami.²¹ Lôk miņ etak iniņ kobom ik anyô vônô lôk êbôk siniņ ma idum sek walilin lôk iniņ vani ami.

10

Aņela lôk kapya yaônate

¹ Ma yahayê aņela lôklokwaņ yaņ halôk ba halêm anên leņ. Ba havuliv i hathak buliv lôk okthenulin hêk wakadôk. Ma thohavloma hatôm wak. Ma va luvi hatôm atum hathaņ hamô alokwaņ daim.² Ma yani havalon kapya yaônate ba hakak hêk baņ. Ma havakselap ba va vianôn hayô hamiņ ngwêk ma vikeņ hamiņ pik.³ Ma yani halam kaêk hatôm laion te halaņ. Yani halam, êñ ma

kakalu bahenvi ba lahavuju enaņ abô.⁴ *Yahalaņô kakalu bahenvi ba lahavuju enaņ abô, êñ ma yahadum ek yato. Ma doņtom yahalaņô abô halêm anên leņ nena, “Miņ oto kakalu iniņ abô êñ ami ma ênjêk oda anêm auk iyom.”

⁵ *Êñ ma aņela atu ba hamiņ ngwêk lo pik hêv baņ vianôn hathak leņ.⁶ Ma havak balabuņ hathak ôpatu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbên intu sapên ba hapesaņ pik lo leņ ma ngwêk lôk nômkama sapên anên athên. Ba hanaņ nena, “Wakma lêk habobo anên daņ.⁷ *Aņela te bahenvi ba lahavuju hayuv anên lavuak, êñ ma Wapômbên anên abô lôk kup tem anên daņ êtôm bôk ba hanaņ hadên anên nê ku plopet.”

⁸ Ma yahalaņô abô atu ba halêm anên leņ hathak loņbô nena, “Nu ek aņela atu ba hayô hamiņ ngwêk lo pik ek onja kapya atu ba bôk ekak hêk baņ.”

⁹ *Êñ ma yaha hadên aņela êñ ma yahanaņ ek nêm kapya yaôna êñ êlêm. Ma hanaņ hadên ya nena, “Onja ba noņgwaņ. Tem vasiņ mavi êtôm bio thôk êmô vembôlêk, ma doņtom tem eyelaņ lemsoam ba manin kambom.”

¹⁰ Êñ ma yahawa kapya yaôna êñ ba yahaņ ba hamô yaveņbôlêk ma vasiņ mavi hatôm bio thôk. Ma doņtom yahatôkwên ma yalensoam manin kambom.¹¹ Vêm ma yani hanaņ hadên ya, “Nu onañ abô plopet esak nôm takatu ba tem êpôm avômalô kupik lomalama lôk pik lomalama lôk abô lomalama lôk iniņ kiņ sapên esak loņbô.”

11

Wapômbên anên anyô ju atu ba enañ anên abô

¹ *Ma aņela te hêv kôm êv dôn nômkama hathak hadên ya. Ma hanaņ, “Nu otak ênjêk Wapômbên anên unyak mathen lôk loj êbôk da

* **9:20:** Sng 115:4-7; 135:15-18; Dan 5:23; ALK 16:9,11 * **10:4:** Dan 12:4,9 * **10:5:** Lo 32:40; Dan 12:7 * **10:7:** Amo 3:7 * **10:9:** Ese 2:8-3:3 * **11:1:** Ese 40:3; Sek 2:1-2

lôk avômalô takatu ba êmô kapô ek nôngô nena anêj daim vithê. ² *Ma donjom miñ otak ênjêk unyak mathen anêj piklêvôn ami ek malê nena loj êj ma Wapômbên hêv hadênj nê loj buyan. Thêlô tem nembak unyak mathen Jêusalem pesa êtôm ayôn 42. ³ Ma tem yanêm yenan anyô ju ba thai neba kwêv kapôlônjin malain ma neja yenan abô ba ini nenan bênj êtôm wak 1,260.”

⁴ *Anyô ju êj êtôm alokwan oliv ju atu lôk atum lam ju atu ba iminj pik anêj alan thohavloma. ⁵ *Ma anyôla hadum ek injik thai, êj ma tem atum ende thaivenjibôlêk ba esan ôpên vônô. Avanôn bin, avômalô takatu ba idum ek nimbulinj thai tem nema aênj iyom. ⁶ *Anyô ju êj enan Wapômbên anêj abô, êj ma thai ininj lôklokwan hêk ek nenan ba ôthôm mi lôk nanj imbitak thalalenj ma malainj lomalomaimbitak pik êtôm thai ininj lenjinhavinj.

⁷ *Thai idum ku enan Wapômbên anêj abô yôv ma alim bomanj atu ba hathak halêm anêj Viv atu kapô tem êyô ba injik vovak êndênj thai ba embak thai pesa ba nema. ⁸ *Ma thai ininj kupik tem ênjêk malak bênj anêj lojôndê bênj. Malak lônj êj anêj athênj kapô ma Sodom lo Ijip, loj êj bôk ik ininj Anyô Bêj vônô hathak alovalanjanjin. ⁹ Ma avômalô lenjinkupik lomalomalôk lômalomalôk abô lomalomalôk pik lomalomalôk sapênj tem nêlêm nêgê anyô ju êj ininj kupik hêk lojôndê êtôm wak daluk lô ma wata te imbinj. Êtôm bôk enan nena miñ hatôm nedav i ami. ¹⁰ Ma avômalô pik tem lenjnmavi lôk lêlô ma nênem nômkama êndênj i ek malê nena plopet ju atu ba êv malainj hadênj thêlô lêk ema.

¹¹ *Ma donjom wak lô lôk wak te viyanj havinj hale ba hi, ma Wapômbênj hayuv auk lôkmala halôk

thai ba thai iviyô iminj. Ma avômalô êyê thai ba êkô kambom. ¹² *Ma kaêk lôklokwan anêj lenj hanan hadênj thai, “Nosak ba nôlêm.” Êj ma thai ethak ba i lenj ma buliv hava thai sinj ba nê takatu ba bôk ik vovak hadênj thai iminj ba êyê. ¹³ *Kethenj oyanj ma duvianj bênj te hayô ba habulinj malak lônj ôdônj te lauminj ba hik avômalô hatôm 7,000 vônô. Ma avômalô vi atu ba êmô lôkmala êkô kambom ba êv athênj lôkmanjin hadênj Wapômbênj anêj lenj.

¹⁴ *Malainj te ju hale ba hi yôv. Ma malainj te lô tem êyô kethenj.

Anjela te bahenji ba lahavuju hayuv lavuak

¹⁵ *Ma anjela te bahenji ba lahavuju hayuv anêj lavuak ba halan ma kaêk bênj anôn halêm anêj lenj ba elam aêntêk, “Pik lêk hamô Anyô Bêj lôk anêj Kilisi bahenjin ma Anyô Bêj tem eyabinj wak nômbênj intu sapênj.”

¹⁶ Ma avaka 24 takatu ba êmô ininj loj eyabinj avômalô hamô Wapômbênj thohavloma êkôm ba malej halôk ma êv yenj hadênj Wapômbênj. ¹⁷ Ma enan, “Anyô Bêj Wapômbênj Lôklokwan Anôn,

lêk hômô ma sêbôk oda hômô aênj.

Mavi anôn ek lêk hoyabinj nômkama sapênj hathak anêm lôklokwanj.

¹⁸ *Avômalô daluk lenjinmaninj ek o, ma donjom anêm lemmaninj lêk hayô.

Anêm waklavônj hayô ek undum abô ek avômalô nama.

Êj ma tem nêm ininj vuli mavi êndênj anêm nê ku plopet lôk anêm avômalô mathenj takatu ba elanô anêm abô, avômalô bênj lôk avômalô yaô.

Wakma hayô ek nimbulinj avômalô takatu ba ibulinj pik.”

* **11:2:** Luk 21:24; ALK 13:5   * **11:4:** Sek 4:3,11-14   * **11:5:** 2Sml 22:9; Sng 97:3   * **11:6:** Kis 7:17-20; 1Sml 4:8; 1Kinj 17:1   * **11:7:** Dan 7:21; ALK 12:17; 13:7; 17:8   * **11:8:** Luk 13:34   * **11:11:** Ese 37:5,10   * **11:12:** 2Kinj 2:11   * **11:13:** ALK 6:12; 16:18   * **11:14:** ALK 9:12   * **11:15:** Kis 15:18; Sng 10:16; Dan 2:44; 7:14   * **11:18:** Sng 110:5; 115:13; Lom 2:5; ALK 20:11-13   * **11:19:** Hib 9:4; ALK 8:5; 15:5; 16:21

19 *Ma Wapômbêñ anêñ unyak mathenj atu ba hamô leñ anêñ abôlêk hakyav ba yahayê alapa tabô hamô unyak mathenj êñ kapô. Ma damak hêv lôk pôk lôk kakalu bêñ lôk duviañ lôk ôthôm valokwanj hatôm ais hêv yak halôk.

12

Avi lo Wa bomañ

1 Ma lavôñij bêñ te havova hêk leñ: avi te hamô ma wak hawê havenj yani hatôm sôp ma hatak vakapô luvi hayô hamiñ ayôn. Ma vulij laumiñ ba lahavuju hamiñ wakadók hatôm kiñ iniñ kuluj. 2 *Yani hasabenj ba halañ ek embathu.

3 *Ma lavôñij yanj habitak leñ: Wa thalalenj bomañ bêñ te ba anêñ wakadók bahenji ba lahavuju ma wakadók lôkthô ma kiñ iniñ kuluj hamô. Ma wakadók yakik hatôm laumiñ hamô. 4 *Ma layuk havalij vulij ôdôn te lô ba havalonj ba habi halêm pik. Ma Wa bomañ bêñ atu hamiñ avi atu ba hapesanj i ek embathu anêñ thohavloma ek havathu ma enjanj amena êñ kethenj oyanj. 5 *Êñ ma avi êñ havathu namalô atu ba tem eyabiñ avômalô pik sapêñ lôklokwanj esak yani banj malainj. Aênj ba kethenj oyanj ma ewa yani ba i daku Wapômbêñ atu ba hamô anêñ loj hayabiñ avômalô. 6 Ma avi êñ hasôv ba hi loj thiliv atu ba Wapômbêñ bók hapesanj yôv ek eyabiñ yani êtôm wak 1,260.

7 *Ma vovak bêñ hêk malak leñ ba Maikel lôk anêñ anjela ik vovak hadênj Wa bomañ bêñ atu. Ma Wa atu lôk anêñ anjela imiñ viyanj ba ik vovak êñ. 8 Ma Wa anêñ lôklokwanj miñ hatôm ami. Ba intu miñ hatôm êmô malak leñ esak lojbô ami. 9 *Aênj ba êv Wa bomañ bêñ êñ lôk anêñ anjela vê hêk malak leñ ba ekaliv i êlêm pik. Yani ma umya bôsêbôk ba elam nena Ngôk Bêñ ma Sadañ. Yani hathak hasau

avômalô pik sapêñ. 10 *Ma yahalanô kaêk te anêñ leñ ba hanañ, “Lêk ma alalôaniñ Wapômbêñ hêv alalô bulubiñ ma anêñ lôklokwanj habitak yaiñ ba yani hamô hatôm kiñ. Ma anêñ Kilisi hadum ku athênj bêñ ek malê nena anjela lêk ibi ôpatu ba hanañ aiyanj thêlô bêñ hamô Wapômbêñ thohavloma bôlôvônj lo wak halôk pik.

11 Thêlô êmô yani lu hathak Bok-sipsip Nakaduj anêñ thalalenj lôk Wapômbêñ anêñ abô takatu ba thêlô enanj. Thêlô imiñ lôklokwanj ba miñ êkô ek avômalô nijik thêlô vônô ami.

12 *Aênj ba môlô avômalô leñ lemim-mavi. Ma donjom malainj ek pik lo ngwêk ek malê nena Sadañ lêk halôk ba hathôk ek môlô. Yani lamanij kambom ek malê nena yani hayala nena anêñ waklavônj lêk bidonj.”

13 Wa bomañ bêñ atu hayala nena lêk ibi yani halêm pik ba halupunij avi atu ba havathu okna atu. 14 *Ma donjom Wapômbêñ hêv menak jeñ bok anêñ banik luvi hadênj avi êñ ek yani eyovak ba ni loj atu ba bók epe-sanj yôv ek neyabiñ yani êtôm sondabênj lô ma wata te imbiñ ek miñ Wa imbulij yani ami. 15 Ma Wa havululup nanj ba hatôm nanj bêñ te habitak yani abôlêk ba havenj avi êñ yam ek enja yani ba ni. 16 Ma donjom pik hêv avi êñ sa ba hakyav abôlêk ba hanum nanj êñ sapêñ. 17 *Êñ ma Wa lamanij kambom hathak avi êñ ba hi ek injik vovak êndênj avi êñ anêñ avômena vi. Thêlô ma nê takatu ba esopa Wapômbêñ anêñ abô balabuj lôk enanj iniñ êvhavinj atu hathak Yisu bêñ. 18 Ma Wa hamiñ ngwêk anêñ thathe danj.

13

Alim bomañ anêñ ngwêk

1 *Ma yahayê alim bomañ te habitak ngwêk. Yani wakadók bahenji ba lahavuju ba anêñ yakik

* 12:2: Mai 4:10 * 12:3: Dan 7:7 * 12:4: Dan 8:10 * 12:5: Sng 2:9; Ais 7:14; 66:7; ALK 19:15 * 12:7: Jut 9 * 12:9: Stt 3:1,14; Luk 10:18; 22:31; ALK 20:2 * 12:10: Jop 1:9-11; Sek 3:1 * 12:12: Ais 44:23; 49:13 * 12:14: Dan 7:25; 12:7 * 12:17: ALK 11:7 * 13:1: ALK 12:3; 17:3,7-12

laumin hamin wakadôk. Ma kin inin kulan laumin hamô anên yakik. Ma wakadôk takatu ma eto abôma hathak Wapômbên nena, “Yada ma Wapômbên”. ² *Ma alim boman atu ba yahayê hatôm avun nyau boman bên te ma va hatôm avun bea va ma abôlêk ma hatôm avun laion te abôlêk. Ma Wa boman bên atu hêv anên lôklokwan lôk anên loj hayabin avômalô lôk athên bên hadên alim boman ên. ³ *Ma yahayê wakadôk te inan bôk ik vônô ba pôpô bên te hêk ma donjom bôk hayôv. Ba intu avômalô pik sapên eson kambom ba esopa yani. ⁴ Ma thêlô év yen hadên Wa boman bên atu ek malê nena yani hêv anên athên bên hadên alim boman ên. Ma thêlô év yen hadên alim boman ên ba enan, “Opalê hatôm alim boman êntêk ma hatôm injik vovak êndên yani? Mi anôn.” ⁵ *Wapômbên hatak alim boman ên ek êmbôî ba enan abômapopak esak yani lôk eyabin avômalô êtôm ayôn 42.*

⁶ Ma alim boman ên hanan abô kambom hathak Wapômbên da lôk anên athên lôk anên unyak mathen lôk nê takatu ba êmô malak len. ⁷ *Ma Wapômbên hatak yani ek injik vovak êndên anên avômalô mathen ba nênem yak. Ma enja athên ek eyabin avômalô ôdôn lomaloma lôk lenvinakupik lomaloma lôk abô lomaloma ma pik lomaloma sapên. ⁸ *Ma avômalô pik lôkthô atu ba inin athên min hêk kapyâ lôkmala ami hadên sêbôk ba min Wapômbên hapesan pik lo len ami denan ma tem nênem yen êndên alim boman ên. Kapyâ lôkmala ên ma Boksipsip Nakadun atu ba bôk ik vônô anên kapyâ.

⁹ Opalê atu ba lôk lëndôn ma endanô abô êntêk. ¹⁰ *Wapômbên hatak anyô te ek ni koladôn ma tem yani ni koladôn. Wapômbên hatak anyô

te ek nijik yani vônô esak bin vovak ma tem nijik yani vônô esak bin vovak. Ba nôm ên habitak ma avômalô mathen lôkthô nimin lôklokwan ma nebalon inin êvhavin loj majan.

Alim boman anên pik

¹¹ Ma yahayê alim boman yan habitak anên pik kapô ba halêm yain. Ma anên yakik lokwanju hatôm boksipsip nakadun. Ma donjom hanan abô hatôm Wa boman bên atu. ¹² Yani hawa alim boman môn anên lôklokwan ek indum anên ku. Yani hadum ba avômalô pik sapên év yen hadên alim boman môn atu ba bôk ik vônô ma donjom anên palê bôk hayôv. ¹³ *Ma yani hadum lavônin lôkmanin lomaloma ba bên te ma atum hathan ba hêv yak anên len ba halêm pik ba avômalô sapên éyê. ¹⁴ Ma etak yani ek indum lavônin takên esak alim boman yan môn anên athên ba esau avômalô pik. Yani hanan ek avômalô nepesan alim boman môn anên dahô te ek nênem athên bên êndên ôpatu ba bôk ik vônô hathak bin vovak ma donjom hamô lôkmala denan. ¹⁵ Ma etak yani ek iyuv auk êndôk alim boman môn anên dahô ek dahô ên enan abô. Ma avômalô takatu ba min év yen hadên dahô ên ami, ma tem nijik thêlô vônô. ¹⁶ *Ma yani hapôvin avômalô lôkthô ek neja lêlêyan ênjêk bahenin vianôn mena ênjêk luvônin. Avômalô athên bên lôk athên mi ma nê valu bên lôk nê valu mi ma nê takatu ba êmô alaŋsi vubin lôk nê takatu ba alaŋsi mi lôkthô neja lêlêyan ên. ¹⁷ Avômalô takatu ba lêlêyan mi min hatôm nênem vuli nômkama lôk nênem inin nômkama ek anyô vi nênem vuli ami. Lêlêyan ên ma alim boman anên athên ma anên athên anên lavôn. ¹⁸ Lêlêyan ên anên ôdôn ma hamô kapô anôn. O anyô lôkauk bên, ên ma undum ku ek oyala

* **13:2:** Dan 7:4-6 * **13:3:** ALK 17:8 * **13:5:** Dan 7:8,25; 11:36; ALK 11:2 * **13:5:** Ayôn 42 ma hatôm wak 1,260 (12:6) ma hatôm sondabên lô ma wata te (12:14). * **13:7:** ALK 11:7 * **13:8:** Sng 69:28; ALK 17:8; 20:12,15; 21:27 * **13:10:** Jer 15:2; 43:11; ALK 14:12 * **13:13:** 1Kin 18:24-39; Mat 24:24; ALK 19:20 * **13:16:** ALK 14:9-11; 16:2; 20:4

alim bomañ atu anêñ lêlêyañ êñ anêñ ôdôñ. Lêlêyañ êñ ma anyô te anêñ lêlêyañ. Ma ôpêñ anêñ lêlêyañ êñ ma hatôm 666.

14

Boksipsip Nakaduñ lôk anêñ avômalô

¹ Ma yahayê hathak loñbô ma Boksipsip Nakaduñ atu hamiñ dum Saion ma avômalô hatôm 144,000 imiñ haviñ yani. Ma anêñ athêñ lôk Lambô anêñ athêñ bôk eto yôv hêk thêlôniñ luvôniñ. ² *Ma yahalañô thêlôniñ kaêk halêm anêñ leñ hatôm ñambô diñdiñ ma hatôm kakalu bêñ hêv yak. Kaêk êñ ma hatôm avômalô êv yeñ gita. ³ *Thêlô êv yeñ lukmuk te hêk Anyô Bêñ anêñ loñ hayabiñ avômalô lôk hêk nôm lôkmala ayova lôk avaka takatu maleñiñ. Anyôla miñ hatôm eyala yeñ êñ ami, ma avômalô 144,000 takatu ba bôk Anyô Bêñ hêv vuli i yôv hêk pik iyom intu eyala. ⁴ Thêlô ma ñê takatu ba miñ bôk eyov avi ami ek malê nena thêlô itip majañ. Thêlô esopa Boksipsip Nakaduñ haveñ loñ nômbêñ atu ba yani hi. Wapômbêñ hêv thêlô vuli hêk avômalô pik malêvôñ ma thêlô ibitak hatôm da môñ ek Wapômbêñ lôk Boksipsip Nakaduñ. ⁵ Abôyañ te miñ hale thêlô veñiñbôlêk ami lôk kambom mi hêk Wapômbêñ ma.

Añela lokwañlô iniñ abô

⁶ Ma yahayê añela yañ hayovak haveñ leñlêvôñ. Yani havalon Abô Mavi atu ba hamô hatôm wak nômbêñ intu sapêñ ek enañ êndêñ avômalô anêñ pik lomalomalô lôk ôdôñ lomalomalô ma abô lomalomalô lôk leñviñkupik lomalomalô sapêñ. ⁷ Ma yani halam kaêk nena, “Nôkô Wapômbêñ ma nôñêm athêñ lôkmañgiñ êndêñ yani ek malê nena waklavôñ nindum abô lêk hayô. Nôñêm yeñ êndêñ yani atu ba hapesañ pik lo leñ ma ñgwêk lo ñañ sapêñ.”

⁸ *Yôv ma añela te ju hayô ma hanañ, “Hêv yak, hêv yak. Malak lôk athêñ bêñ Babilon hêv yak. Yani bôk hadum ba avômalô pik lôkthô inum anêñ waiñ lôklokwañ ba elo molo ba idum sek lomalomalô.”

⁹ *Ma añela te lô haveñ thai yam hayô ma halam lôklala aêntêk, “Anyô late hêv yeñ hathak alim bomañ atu lôk anêñ dahô atu ba epesañ ma hawa anêñ lêlêyañ hêk uvôv mena bañ, ¹⁰ *êñ ma tem yani inum Wapômbêñ anêñ lamaniñ êtôm waiñ. Waiñ êñ ma daluk ba maniñ bomañ. Ôpatu ba hanum ma tem enja vovañ bêñ êñjêk añela lôk Boksipsip Nakaduñ maleñiñ ba atum valu solpa tem esañ yani. ¹¹ *Ma atum atu ba hêv vovañ hadêñ thêlô anêñ yova tem esak ba ni wak nômbêñ intu sapêñ. Thêlô takatu ba êv yeñ hadêñ alim bomañ lôk anêñ dahô atu ba epesañ ba ewa anêñ athêñ anêñ lêlêyañ tem miñ neja lovak dokte ami.” ¹² *Aêñ ba avômalô mathen takatu ba esopa Wapômbêñ anêñ abô balabuñ lôk êvhaviñ Yisu ma nebalon iniñ êvhaviñ loñ ba nimiñ lôklokwañ.

¹³ Ma yahalañô abô te anêñ leñ hanañ, “Oto aêntêk, ‘Lêk ba hi ma ñê takatu ba esopa Yisu ba ema tem nêmo mavi.’” Ma Lovak Mathen hik abô êñ loñ haviñ nena, “Avanôñ, thêlôniñ kobom mavi tem ni imbiñ thêlô ba intu tem neja lovak esak iniñ ku malaiñ.”

Ewa pik anêñ nôm anôñ

¹⁴ *Yahamô ma yahayê anyô te hayô hamô buliv thapuk. Yani hatôm anyô te nakaduñ. Yani hakôk kulun gol ma havalon biñ kamun te ba ma kambom. ¹⁵ Ma añela yañ hale yañ anêñ unyak mathen atu ma halam kaêk hadêñ ôpatu ba hamô buliv ba hanañ, “Onja anêm biñ kamun ba onde nôm esak ek malê nena waklavôñ neja nôm anêñ anôñ lêk

* **14:2:** ALK 1:15; 19:6 * **14:3:** Ais 42:10; ALK 5:9; 7:4 * **14:8:** Ais 21:9; Jer 51:7-8; ALK 17:2; 18:2,3 * **14:9:** ALK 13:12-17 * **14:10:** Stt 19:24; Sng 75:8; Ais 51:17,22; Jer 25:15-16; Ese 38:22; ALK 16:19; 20:10 * **14:11:** Ais 34:10 * **14:12:** ALK 13:10 * **14:14:** Dan 7:13

hayô.” ¹⁶ Êñ ma ôpatu ba hamô buliv havalî anêñ biñ halôk pik ba hadabêñ pik anêñ nôñ anôñ lôkthô ba hasup hathak donjom ba hawa.

¹⁷ Ma añela yañ hale unyak mathen atu ba hamô malak leñ ba hawa biñ kamun ba ma kambom hatôm anyô hamôñ hawa. ¹⁸ *Ma añela yañ atu ba hayabiñ atum êbôk da hale yañ ba halam kaêk bêñ hadêñ añela havalon biñ lôk ma atu nena, “Onja anêm biñ ba odabêñ yak wain anêñ mañgayak takatu ba hamô pik ek malê nena anêñ anôñ bôk hayôk yôv ba usup esak donjom.” ¹⁹ Êñ ma yani havalî anêñ biñ hayô pik ma hasup yak wain anôñ hathak donjom ba hatak halôk loñ evak wain anôñ pesa ek neja anêñ thôk. Loñ êñ ma Wapômbêñ anêñ loñ lamanin. ²⁰ *Hamô malak bêñ viyain ma evak yak wain anôñ pesa hamô loñ evak pesa ba halom ba hale abyan. Ma avômalô iniñ thalalen hañgasô halôk pik ba hasun aleba hayô bokhos abôlêk ma anêñ bêñ ma hatôm 300 kilomita.

15

Malain anêñ dan

¹ Ma yahayê nômbithi bêñ yañ hêk leñ ba yahason kambom. Nôm êñ ma aêntêk: añela bahenvi ba lahavuju evalon nôñ malain anêñ dan bahenvi ba lahavuju ek malê nena Wapômbêñ anêñ lamanin lêk anêñ dan. ² Ma yahayê nômlate hatôm ngwêk ba thêthê mavi hatôm liyali ba eyelan haviñ atum. Ma ñê takatu ba leñinvidon ba miñ etak iniñ êvhavin ami ba intu êmô alim boman lôk anêñ dahô atu ba epesan lôk anêñ athên anêñ lêlêyan lu, thêlô imin ngwêk dan ba ewa yen gita atu ba Wapômbêñ hêv hadên thêlô. ³ *Ma êv Wapômbêñ anêñ anyô ku Mose lôk Boksipsip Nakadun iniñ yen ba êv nena, “Anyô Bêñ Wapômbêñ Lôklokwan Lôkthô anêñ Ôdôn,

* **14:18:** Jol 3:13 * **14:20:** Ais 63:3; ALK 19:15

* **15:4:** Sng 86:9; Jer 10:6-7 * **15:5:** Kis 38:21

* **16:2:** Kis 9:10; ALK 13:12-17

hudum ku bêñ ba intu yêlô ason kambom.

Anêm kobom ma thêthôn ma avanôn. O ma kiñ atu ba hoyabiñ nômkama sapên hadên môñ anôn ba hi hayô wak nômbên intu sapên.

⁴*O iyom ma mathen, aên ba avômalô lôkthô nêmbô anêm athên ba nêkô ek o.

Avômalô sapên êyê anêm ku ma thêthôn ba intu thêlô tem nêlêm ek nêñem yen êndên o.”

⁵ *Vêm ma yahayê hathak lonbô ma malak yen anêñ loñ mathen anôn anêñ leñ hakyav. Wapômbên anêñ abô balabun atu ba hêv hadên Mose hêk loñ êñ. ⁶ Ma añela bahenvi ba lahavuju takatu ba ewa malain bahenvi ba lahavuju takatu êlêm anêñ unyak mathen kapô ba ele yañ. Thêlô iniñ sôp ma thapuk ba mabun mavi ba habi kêdêkêdê ma evanjin bokngôp gol hawê lawê iniñ bôm kabum. ⁷ Ma nôñ lôkmala ayova takatu te hêv kabum gol bahenvi ba lahavuju hadên añela bahenvi ba lahavuju takatu. Kabum takên ma Wapômbên atu ba hamô lôkmala hatôm wak nômbên intu sapên anêñ lamanin halôk ba hayô abôlêk sin.

⁸ *Ma Wapômbên anêñ lôkmanjin lôk anêñ lôklokwan anêñ yova hava unyak mathen kapô sin ba anyô late miñ hatôm imbitak êyô unyak mathen êñ kapô ami endeba añela bahenvi ba lahavuju takatu iniñ malain bahenvi ba lahavuju takatu ende êndôk am.

16

Añela engasô malain hatôm bahenvi ba lahavuju halôk pik

¹ Ma yahalanô kaêk halêm anêñ unyak mathen ba hanan hadên añela bahenvi ba lahavuju takatu aêntêk, “Unu nongasô Wapômbên anêñ lamanin atu ba hamô kabum bahenvi ba lahavuju êndôk pik.”

* **15:3:** Kis 15:1; Sng 111:2; 139:14; 145:17

* **15:8:** 1Kin 8:10-11; 2Sto 5:13-14; Ais 6:4

2 *Aņela mông hi ma haņasasô anêņ kabum halôk pik ba habitak palê bêņ ba vovaņ kambom ba hatêto avômalô takatu ba ewa alim bomaņ anêņ lêlêyaņ lôk êv yeņ hadêņ anêņ dahô atu ba epesaņ.

3 *Ma aņela te ju hi haņasasô anêņ kabum halôk ŋgwêk ba habitak hatôm anyô ŋama iniņ thôk mandaliņ. Ma nômkama takatu ba êmô ŋgwêk lôkthô ema.

4 Ma aņela te lô haņasasô anêņ kabum halôk ŋaņ bêņbêņ lôk ŋaņ yaônena sapêņ ba lôkthô ibitak thalaleņ. 5 Ma yahalaņô aņela atu ba hayabiņ ŋaņ sapêņ hanaņ,

“O Anyô Matheņ, lêk hômô ba bôk hômô. O ma anyô thêthôņ ba intu anêm hudum abô ma thêthôņ.

6 Thêlô bôk eņasasô avômalô matheņ lôk plopet iniņ thalaleņ, ba intu hêv thalaleņ ek thêlô ninum êtôm iniņ kambom anêņ viyaņ.”

7 *Ma yahalaņô abô te halêm anêņ loņ êbôk da ba hanaņ nena,

“Intu êņ, O Anyô Bêņ Wapômbêņ Lôklokwaņ Lôkthô anêņ Ôdôņ, ba holaņô abô ba hêv vovaņ viyaņ, êņ ma thêthôņ anôņ.”

8 Ma aņela te ayova haņasasô anêņ kabum halôk wak ma Wapômbêņ hatak wak ek imbi lôklokwaņ ba êmbôk avômalô êtôm atum hathaņ i.

9 *Êņ ma wak hathaņ avômalô ba êyôk bubulik ba esokwaņ Wapômbêņ ek malê nena yani ma malaiņ nômbêņ êņ anêņ ôdôņ. Ma doņtom thêlô miņ ele kapôlôņiņ liliņ ba êv athêņ lôkmaņgiņ hadêņ yani ami.

10 *Ma aņela te bahenvi haņasasô anêņ kabum halôk alim bomaņ anêņ loņ hayabiņ avômalô ba momaņiniņ bêņ hayô anêņ loņ lôkliņyak. Êņ ma avômalô ethaņ dahalaņiņ ek malê

nena vovaņ kambom. 11 Ma thêlô esokwaņ Wapômbêņ leņ hathak vovaņ lo palê, ma doņtom miņ ele kapôlôņiņ liliņ ba esopa Wapômbêņ ami.

12 *Ma aņela te bahenvi ba lahavute haņasasô anêņ kabum halôk ŋaņ bêņ Yupletis ba ŋaņ êņ hamoma ek epesaņ loņôndê ek kiņ takatu ba tem nêlêm anêņ loņ wak hathak. 13 Êņ ma yahayê ŋgôk lelaik lokwaņlô hatôm kôkwêk êlêm ele Wa bomaņ bêņ atu abôlêk lôk alim bomaņ atu abôlêk ma plopet abôyaņ atu abôlêk. 14 *Thêlô ma ŋgôk ba idum lavôņiņ lomalama. Thêlô i ek nisup kiņ sapêņ esak doņtom ek nijik vovak. Vovak êņ tem imbitak êndêņ Wapômbêņ Lôklokwaņ Anôņ anêņ waklavôņ bêņ.

15 *“Odaņô! Tem yasôk ketheņ êtôm anyô vani. Ôpatu ba hêv lêlê ba anêņ sôp hamô haviņ yani ma tem êmô mavi ek malê nena tem yani miņ embeņ kôlôlôņ ba mama ami.”

16 *Êņ ma ŋgôk lô atu isup kiņ sapêņ ethak doņtom halôk loņ te atu ba elam hathak abô Hiblu nena Amagedoņ.

17 Ma aņela te bahenvi ba lahavuju haņasasô anêņ kabum halôk lenjêlvôņ ba kaêk bêņ te halêm hale unyak matheņ anêņ loņ hayabiņ avômalô nena, “Lêk yôv!” 18 *Êņ ma damak hêv ma kakalu hik ba pôk lôklala hayô hamô ba hayô hamô. Ma duviaņ bêņ te hayô ba miņ bôk aêņ habitak pik ami ek malê nena duviaņ êņ ma hayôkwiņ lôklokwaņ kambom anôņ.

19 *Ma malak bêņ Babilon hapup hi ôdôņ lô ma avômalô lodôņlodôņ iniņ malak bêņbêņ êv yak. Wapômbêņ lahabi malak bêņ Babilon anêņ sek ba intu hêv waiņ laņaņa kambom hadêņ yani. 20 *Ma ŋgavithôm lôk dumlolê sapêņ i ba mi. 21 *Ma ôthôm valokwaņ hatôm ais halôk anêņ leņ ba hik avômalô. Ôthôm ais êņ anêņ malaiņ ma hatôm 50 kilo. Ba intu

* 16:3: Kis 7:17-21 * 16:7: Sng 19:9; ALK 15:3 * 16:9: ALK 9:20-21 * 16:10: Kis 10:22; Ais 8:21-22 * 16:12: Ais 11:15 * 16:14: ALK 19:19 * 16:15: Mat 24:43-44; ALK 3:3 * 16:16: Sek 12:11 * 16:18: ALK 4:5; 8:5 * 16:19: ALK 14:10 * 16:20: ALK 6:14 * 16:21: Kis 9:23-24; ALK 11:19

avômalô esokwanj Wapômbêj hathak nô m malainj êj ek malê nena nô m êj ma malainj bomanj.

17

Avi lôk athêj hathak sek walilij hawa vuli kambom

¹ *Ma anjela bahenji ba lahavuju takatu ba ewa kabum malainj bahenji ba lahavuju te halêm hadêj ya ma hanan, “Ôlêm, tem yangik avi lôk athêj hathak sek walilij anêj vovanj atu ba tem enja anêj vuli thô êndêj o. Yani hayô hamô njan bêj anôj vov.

² *Kij pik ethak idum sek havij yani ma avômalô pik inum anêj yak wainj sek havij ba ibitak molo.”

³ *Vêm ma Lovak Mathen hakôk ya lij ba anjela êj hawa ya ba hi loj thiliv. Ma yahayê avi te hayô hamô alim bomanj thalalenj te. Abôma loma-loma hathak Wapômbêj hatêtô alim êj lijkupik sapêj ma anêj wakadôk ma bahenji ba lahavuju ma yakik lauminj. ⁴ *Ma avi êj hapuk sôp bôsôk lôk thalalenj hatôm njê valu bêj ma evanjij nô m kêdêkêdê epesanj hathak gol lôk valu kêkêlô lôk kômkom. Yani havalonj tase gol ma nô m ôvathek lomaloma lôk anêj sek walilij anêj lôngôlôj halôk ba hayô sij. ⁵ Athên loj kapô te ma eto hêk uvov nena, “Malak lôk athêj bêj Babilon, avi sek walilij inij talêbô, ma kobom ôvathek pik sapêj inij talêbô.”

⁶ *Ma yahayê avi êj hanum njê mathenj lôk njê takatu ba enanj abô avanôj hathak Yisu inij thalalenj ba intu halo molo hatôm hanum wainj bêj anôj.

Yahayê yani ba yahasonj kambom.

⁷ *Êj ma anjela hananj hadêj ya aêntêk, “Aisê ka hosonj kambom? Tem yananj avi êj lôk alim bomanj lôk wakadôk bahenji ba lahavuju lôk yakik lauminj takatu ba hawa yani anêj ôdôj bêj

êndêj o. ⁸ *Alim bomanj atu ba hâyê ma bôk hamô ma lêk mij hamô ami ma tem etak Viv atu ba ni ek nimbulij yani. Avômalô pik takatu ba inij athên mij hamô kapya lôkmala hadêj sêbôk atu ba Wapômbêj mij hapesanj pik ami denanj, thêlô tem nêgê alim bomanj êj ba nesonj kambom ek malê nena yani bôk hama yov.

⁹ “Njê lôkawk ma tem neyala nô m êj anêj ôdôj ma aêntêk: Wakadôk bahenji ba lahavuju êj ma hatôm dum bahenji ba lahavuju atu ba avi êj hayô hamô loj. ¹⁰ Ma anêj ôdôj yan nena kij bahenji ba lahavuju, ba bahenji bôk êv yak yov, ma te êntêk hamô, ma te ma mij habitak ami denanj. Yani habitak ma tem êmô bidonja iyom. ¹¹ Ma alim bomanj atu ba bôk hamô ma lêk mi, yanida hatôm kij te bahenji ba lahavulô. Yani habitak anêj kij bahenji ba lahavuju takatu inij. Ba tem ni ek nimbulij yani.

¹² * “Yakik lauminj takatu ba hâyê ma kij lauminj. Thêlô mij bôk ewa inij athên ami denanj, ma donjom thêlô tem neja athên êtôm kij imbij alim bomanj êtôm wak te iyom. ¹³ Thêlô tem inij auk donjom ma nênem inij lôklokwanj lôk inij athên êndêj alim bomanj. ¹⁴ Thêlô tem nijik vovak êndêj Boksipsip Nakadun, ma Boksipsip Nakadun tem êmô thêlô lu ek malê nena yani ma njê bêjbêj inij Anyô Bêj ma kij inij Kij. Ma njê takatu ba bôk halam lôk hatak i yov ba êvhavij yani dedaunj tem nê m ô imbij yani.”

¹⁵ Ma anjela atu hananj hadêj ya aêntêk, “Njanj atu ba hâyê ma avi sek walilij hayô hamô ma hatôm avômalô lodôjlodôj lôk avômalô lubunlubunj lôk pik sapêj lôk abô sapêj. ¹⁶ *Yakik lauminj lôk alim bomanj atu ba hâyê, thêlô tem lenijnjanj esak avi sek atu ma tem nimbulij yani ba iminj kôlôlôj. Thêlô

* 17:1: Jer 51:12-13 * 17:2: Ais 23:17; Jer 51:7; ALK 14:8 * 17:3: ALK 13:1 * 17:4: Jer 51:7; ALK 18:16 * 17:6: ALK 18:24; 19:2 * 17:7: ALK 13:1 * 17:8: Dan 12:1; ALK 11:7; 13:7 * 17:12: Dan 7:7,24 * 17:16: ALK 18:8

tem nejan anêj vathiap ma nêmbôk yani esak atum. ¹⁷ Nôm êj habitak ek malê nena Wapômbêj da hatak anêj auk êj halôk thêlô kapôlônij ek thêlô iniñ auk dojtom ba nênem iniñ loj lôklinyak êndêj alim bomañ ek nindum anêj ku atu ba yani lahavinj endeba Wapômbêj anêj abô sapêj injik anôj am. ¹⁸ Ma avi atu ba hâyê ma malak lôk athêj bêj atu ba hayabinj kinj pik lôkthô.”

18

Babilon hêv yak

¹ Yôv ma yahayê añañ yañ halôk ba halêm anêj malak leñ ba anêj lôklokwañ bêj anôj ma anêj deda habi hayôhêk pik lôkthô. ² *Ma yani halam kaêk lôklala ba hanañ, “Hêv yak, hêv yak, malak lôk athêj bêj Babilon hêv yak.

Loj êj lêk ngathiniñ ba avômalô lêk mi ba ngôk lelaik lôk menak kambom lomaloma iyom êmô loj êj.

³ Ek malê nena Babilon ma hatôm avi sek te ba avômalô pik lôkthô inum anêj waiñ lôklokwañ ba elo molo ba idum sek lomaloma.

Ma kinj pik lôkthô ethak idum sek haviñ yani.

Avi êj hathak hêv iniñ nômkama mavi bêj anôj vuli wak nômbêj intu sapêj ba intu pik iniñ nê eyabinj nômkama ibitak nê lôk athêj bêj hathak valuselenj.”

⁴ *Ma yahalañô kaêk yañ halêm anêj leñ ba hanañ,

“Yenañ avômalô, notak loj intu ma nôlêm yañ

ek miñ nosopa anêj kobom kambom lôk noja anêj malainj ami.

⁵ *Ek malê nena anêj sek lêk hatôm dumlolê daim te ba hi leñ ba Wapômbêj miñ lapalinj anêj kambom êj ami.

⁶ *Nônêm malainj êndêj yani êtôm atu ba bôk hêv hadêj avômalô vi, lôk nokapo vi êyômô loj imbinj. Ma waiñ lôklokwañ atu ba bôk hangasô ek avômalô inum, ma nokapo vi êyômô loj imbinj ek inum.

⁷ *Yani bôk habam i ba hamô lôk lamavi hathak anêj nômkama bêj anôj, êj ma nônem vovañ lôk malainj êtôm sêbôk atu ba yani habam i.

Hatôm intu hanañ halôk yanida kapô nena,

“Ya kwin ba yahamô loj neyabinj avômalô. Ya miñ avi tôp ami ma miñ hatôm yandañ asêj malêj êtôm avi tôp ami ma mi.’

⁸ *Aêj ba malainj bêj lomaloma tem êpôm yani kethêj oyañ.

Anyô Bêj Wapômbêj atu ba hadum abô ek yani ma lôklokwañ. Ba intu nãma lôk asêj ma bôm bêj tem êpôm yani ma atum tem esañ yani ba kabukla.”

⁹ * “Ma kinj pik takatu ba bôk idum sek haviñ yani lôk êyô êmô anêj nômkama bêj anôj loj tem nêgê anêj atum yova ba nedañ asêj malêj esak yani. ¹⁰ Thêlô êkô hathak yani anêj vovañ ba imiñ daim ba elañ,

“ ‘Ai, ai, malak lôk athêj bêj Babilon, o ma malak lôklokwañ.

Ma kethêj oyañ ma anêm sek anêj vovañ lêk hapôm o.’

¹¹ * “Ma pik anêj nê eyabinj nômkama nênem vuli elañ asêj malêj bêj hathak yani ek malê nena anyô late miñ hêv vuli thêlônij nômkama hathak lonbô ami. ¹² *Thêlônij nômkama ma gol lo seleva ma valu vuli bêj lôk gwasuñ ngwêk ma sôp kêkêlô lôk sôp bôsôk ma sôp thalalenj lôk sôp mavi anôj haviñ lôk alokwañ ôv mavi lomaloma lôk nômkama lomaloma epesañ hathak bok elepañ

* **18:2:** Ais 13:21; 34:11-14; Jer 50:39; ALK 14:8

* **18:5:** Stt 18:20-21; Jer 51:9

* **18:6:** Sng 137:8; Jer 50:15,29; 2Te 1:6

* **18:7:** Ais 47:7-9

* **18:8:**

ALK 17:16

* **18:9:** Ese 26:17; 27:30-35

* **18:11:** Ese 27:36

* **18:12:** Ese 27:12-13,22

* **18:4:** Ais 48:20; Jer 50:8; 51:6,45; 2Ko 6:17

yakik lo alokwan valuselen bêj lôk aej ma aej mayav lôk valu kêdêkêdê bêjbêj atu ba ethak elav unyak mavi hathak ¹³ lôk kamun vasiñ mavi ma nô m ôv mavi ma nô m êbôk ba ôv mavi lôk nô m ôv mavi epesañ hathak alokwan thôk lôk yak waiñ lôk nô m lêñlêñ lo plawa êbôk polom lôk wit eyañ ma bokmankao ma boksipsip ma bokhos lôk iniñ yeñ pik takatu ba êvôv lôk nê takatu ba êdô hamô ek nê nê m i vuli, thêlô ma nê lôk dahôlôñiñ.

¹⁴ “Ma nê eyabiñ nômkama nê nê m vuli takêñ tem nenañ nena, ‘Babilon, nô m takatu ba lemhabiñ lêk êv i vê hêk o. Anê m nômkama mavi mavi lôk nômkama kêkêlô lôkthô lêk mi ba miñ hatôm ôpôm i esak loj bô ami.’

¹⁵ * “Ma nê takatu ba ewa valu bêj hathak nômkama takatu ba Babilon êv vuli ma tem nêkô ek anêñ vovañ ba nimiñ daim ¹⁶ * ma nedañ asêñ malêñ nena,

“ ‘Ai, ai, malak lôk athêñ bêj, bôk ik kwêv kêkêlô mavi, bôsôk lo thalalen, ma ik lêlêyañ gol lôk valu mavi ma kôm kôm hathak o,

¹⁷ * ma doñtom nômkama kêkêlô bêj êñ lêk mi kethen oyañ!’

“Ma nê bêj yeñ ngwêk sapêñ lôk nê ethak yeñ lôk nê idum ku hamô yeñ lôk nê sapêñ atu ba idum ku valuselen hamô ngwêk tem nimiñ daim. ¹⁸ * Ma nêgê anêñ atum yova ba nedañ nena, ‘Malak alê yañ hatôm Babilon? Ma mi.’ ¹⁹ Thêlô ibi pik anêñ vonçovañ hayô hamô leñiñkadôk ba elañ asêñ malêñ nena,

“ ‘Ai, ai malak lôk athêñ bêj. Yêlô atu ba awa yeñ ngwêk bôk avôv valu bêj hêk yani hathak anêñ nômkama.

Ai, kethen oyañ ma lêk ngathiniñ.’

²⁰ * Nê leñ, lemimmavi esak malaiñ atu ba hapôm yani!

Avômalô mathen lôk aposel ma plopet, lemimmavi anôñ.

Yani bôk habuliñ môlô ba intu Wapômbêñ hêv vovañ êñ viyañ hadêñ yani.”

²¹ * Ma añela lôklokwan te hêv valu lôngôlôñ bomañ te liñ ba habi halôk ngwêk ba hanañ,

“Malak lôk athêñ bêj Babilon, tem nimbi o lôk leñiñmaniñ aêñ iyom ba miñ hatôm nêpôm o esak loj bô ami.

²² * Yeñ beleñ lôk yeñ gita lo abiñ ma lavuak tem miñ hatôm nedañ esak loj bô êmô o ami.

Lôk nê takatu ba epesañ nômkama hatôm nê mô esak loj bô ami.

Ma valu êpôpêk nô m ma tem miñ pôk esak loj bô ami.

²³ * Atum lam te tem miñ esañ deda esak loj bô ami.

Anyô lo avi tem miñ neja i esak loj bô ami.

Anê m nê ewa nômkama ek êv vuli bôk ewa athêñ bêj hêk avômalô pik maleñiñ.

Oda hosau avômalô pik sapêñ hathak anê m aloyak.

²⁴ * Plopet lôk avômalô mathen ma avômalô pik nômbêñ atu ba bôk ik vônô,

êñ ma oda honçasô iniñ thalalen. Ba intu malaiñ êñ hapôm o.”

19

Avômalô leñ êbô Wapômbêñ anêñ athêñ

¹ Yôv ma yahalañô kaêk te hatôm avômalô bêj anôñ vonçovañ anêñ leñ ba enañ,

“Aleluya!

Alalôaniñ Wapômbêñ iyom hatôm nê m avômalô bulubiñ,

ma yani ma lôklokwan lôk athêñ lôkmanñiñ anêñ alañ.

* **18:15:** Ese 27:31,36 * **18:16:** ALK 17:4 * **18:17:** Ais 23:14; Ese 27:27-29 * **18:18:** Ese 27:32

* **18:20:** Lo 32:43; Ais 44:23; Jer 51:48 * **18:21:** Jer 51:63-64; Ese 26:21 * **18:22:** Ais 24:8; Ese

26:13 * **18:23:** Jer 7:34; 16:9; 25:10 * **18:24:** Jer 51:49; ALK 17:6 * **19:2:** Lo 32:43; ALK 6:10

2 *Ek malê nena yani halanô abô ba anêj abô ma avanôj ma thêthôn.

Yani hêv vovan hadêj avi sek waliliñ atu ba hasau avômalô pik ek nindum kambom lomaloma, ma hik anêj nê ku lenkadôk liñ.”

3 Hathak lonbô ma thêlô enañ, “Aleluya!

Anêj atum yova hathak ba hi wak nômbênj intu sapênj.”

4 Ma avaka 24 takatu lôk nôm lôkmala ayova atu êv yak halôk biñ ma êv yeñ hadêj Wapômbênj atu ba hamô anêj loj hayabiñ avômalô. Ba enañ, “Avanôj. Aleluya!”

5 Ma abô halêm anêj loj hayabiñ avômalô ba hanañ,

“Môlô atu ba Wapômbênj anêj nê ku lôk nê takatu ba ôkô ek yani, ma nê athênj yaô lôk athênj bênj, môlô lôkthô nômbô alalôaniñ Wapômbênj.”

6 *Ma yahalanô vonvon bênj hatôm avômalô lubunlubun hatôm ñañ bênj halan ba pôk ma hatôm kakalu lôklokwan hik hamiñ ba halam, “Aleluya,

lêk alalôaniñ Anyô Bênj Wapômbênj Lôklokwan hayabiñ nômkama lôkthô!

7 *Boksipsip Nakadun anêj waklavônj enja avi lêk halêm

ba yanavi lêk hapôpêk i yôv.

Ba intu alalô nambôi ba lenjñmavi ma nanêm athênj lôkmanjñj êndênj yani.

8 Sôp kêkêlô thapuk mabun mavi bôk êv yôv hadêj avi êñ ek ipuk.”

Sôp kêkêlô thapuk anêj ôdônj nena avômalô matheñ iniñ ku mavi.

9 *Ma anjela hanañ hadêj ya nena, “Oto aêntêk: Nê takatu ba bôk elam i yôv ek nêyô nejan Boksipsip Nakadun anêj waklavônj enja avi anêj nôm nêmo lôk lenjñmavi.” Vêm ma hanañ hadêj ya nena, “Êntêk ma Wapômbênj anêj abô avanôj.”

10 *Ma yahêv yak hêk yani valuvi ek yanêm yeñ êndênj yani. Ma donjom yani hanañ hadêj ya, “Dô! Ya anyô ku hatôm o lôk môlôviyan takatu ba ovalon abô atu ba Yisu hanañ bênj. Wapômbênj hathak hêv abô hadêj plopet ek nenañ abô avanôj esak Yisu. Ba intu nêm yeñ êndênj Wapômbênj iyom.”

Anyô hayô hamô bokhos thapuk

11 *Ma yahayê lenj hakyav ba bokhos thapuk te hamiñ. Ma ôpatu ba hayô hamô ba elam nena “Anyô Hasopa Anêj Abô” ma “Anyô Abô Avanôj”. Yani hathak hadum abô ba hik vovak thêthônj iyom. 12 *Yani madaluk hatôm atum dahalan, ma anêj wakadôk ma kiñ iniñ kulun bênj anônj hamô. Athênj te eto hêk yani ba anyô te miñ hayala ami, ma yanida iyom hayala. 13 *Yani hik kwêv daim te atu ba eson halôk thalalenj. Yani anêj athênj nena, “Wapômbênj Anêj Abô”. 14 Ma nê vovak anêj lenj ipuk sôp thapuk mabun mavi kêkêlô ba ethak bokhos thapuk ba esopa yani evenj yam. 15 *Ma biñ vovak ma te hale yani abôlêk ek injik vovak êndênj avômalô pik. Yani tem eyabiñ thêlô esak anêj lôklokwan lôk anêj kôm aen. Yani tem embak avômalô êtôm evak wainj anônj pesa ek malê nena Wapômbênj Lôklokwan lanjan kambom. 16 *Ma anêj kwêv daim anêj vavun ma eto athênj hayôhêk aêntêk, “Kiñ iniñ Kiñ ma nê bênjbênj iniñ Anyô Bênj.”

17 *Ma yahayê anjela te hamiñ wak ba halam kaêk lôklala ba hanañ hadêj menak nômbênj atu ba eyovak evenj lenjlêvônj nena, “Wapômbênj hapôpêk nômbênj ba nôlêm nosak donjom 18 ek ongunj kiñ lôk nê vovak laik ma nê lôklokwan lo bokhos lôk nê takatu ba êyômô lôk avômalô lôkthô iniñ vathiap. Ma ongunj nê takatu ba êmô

* 19:6: ALK 14:2 * 19:7: Ais 61:10; ALK 21:2

22:8-9 * 19:11: Sng 96:13; Ais 11:4; ALK 1:5; 6:2

Ais 63:1-3; Jon 1:1,14 * 19:15: Sng 2:9; ALK 1:16; 14:20

39:17-20

* 19:9: Mat 22:2 * 19:10: Ap 10:25-26; ALK

* 19:12: Dan 10:6; ALK 1:14; 2:17 * 19:13:

* 19:16: ALK 17:14 * 19:17: Ese

alañsi vibinj lôk nê takatu ba alañsi mi ma nê bêñbêñ lôk nê yaônena inin vathiap.”

¹⁹ Ma yahayê alim bomañ atu lôk pik inin kinj lôk inin nê vovak ethak donjom ek nijik vovak êndên bokhos anênj alanj lôk anênj nê vovak. ²⁰ *Ma evalonj alim bomañ lôk plopet abôyanj. Plopet abôyanj bôk hadum lavônjinj hathak alim bomañ anênj lahavinj ba hasau avômalô takatu ba ewa alim bomañ anênj lélêyanj ba êv yeñ hathak anênj dahô atu ba epesanj. Êñ ma ibi plopet abôyanj lôk alim bomañ halôk atum kasukthôm atu ba hathañ hathak atum valu solpa. ²¹ Ma ik nê vovak vi atu ba êmô denanj vônô hathak binj vovak atu ba hale ôpatu ba hayô hamô bokhos abôlêk. Ma menak sapênj eyañ inin vathiap ba leñjiviyak.

20

Sadañ hamô koladônj hatôm sondabênj 1,000

¹ *Ma yahayê anjela te halôk anênj malak leñ ba halêm. Yani hawa Viv abôlêk atu anênj vovaleñ lôk havalonj yak señ bêñ te hêk yani banj. ²⁻³ *Ma havalonj Wa bomañ bêñ atu loñ. Wa êñ ma umya bôsêbôk atu ba anênj athênj nena Sadañ, yani ma ngôk inin anyô bêñ. Ba hakak va lo banj loñ ba habi halôk Viv atu ma hik abôlêk sinj ma hakak loñ ba hamô hatôm sondabênj 1,000 ek miñ yani esau avômalô pik esak loñbô ami endeba êtôm sondabênj 1,000 atu anênj danj am. Vêm ma Wapômbênj tem nêm yani ende yainj ba êmô bidoñna iyom.

⁴ *Ma yahayê nê bêñbêñ inin loñ eyabinj avômalô lôk nê takatu ba êmô loñ êñ ba Wapômbênj hêv lôklokwanj hadênj thêlô ek nedañô abô. Ma yahayê avômalô dahôlônjinj takatu bôk enañ abô hathak Yisu lôk evalonj

Wapômbênj anênj abô loñ ba intu edabênj leñselo kisi. Thêlô miñ êv yeñ hathak alim bomañ lôk anênj dahô atu ba epesanj lôk miñ ewa anênj lélêyanj hêk luvônjinj lôk bahenjinj ami. Ma thêlô iviyô ba ewa lôkmala hathak loñbô ba eyabinj pik havinj Kilisi hatôm sondabênj 1,000. ⁵ Waklavônj êñ ma avômalô iviyô ba ewa lôkmala anênj môñ. Ma nê ñama vi ma tem miñ nimbiyô ami denanj endeba sondabênj 1,000 atu anênj danj am. ⁶ *Nê takatu ba iviyô ba ewa lôkmala hamônj tem nêmô mavi lôk nêmô mathenj. Ñama havenj yam miñ hatôm imbulinj thêlô dokte ami, milôk. Ma tem nimbitak Wapômbênj lo Kilisi inin nê êbôk da ba neyabinj pik imbinj Kilisi êtôm sondabênj 1,000.

Sadañ hêv yak

⁷ Sondabênj 1,000 anênj danj, ma tem nedate koladônj abôlêk vê ek Sadañ ende yainj. ⁸ *Ma yani tem ni pik sapênj ek esau avômalô lodônjlodônj ek isup i esak donjom ek nijik vovak. Thêlô hatôm thathe ngwêk ba thêlônjinj athênj nena Gok lo Magok.

⁹ *Ma Sadañ lôk anênj nê vovak i pik sapênj ba ekalabu avômalô mathenj hêk malak atu ba Wapômbênj lahavinj sinj. Ma donjom atum halôk anênj leñ ba hathañ i thô. ¹⁰ *Êñ ma ibi Sadañ atu ba bôk hasau avômalô halôk kasukthôm atu ba hathañ hathak atum valu solpa. Loñ êñ bôk ibi alim bomañ lôk plopet abôyanj halôk yôv. Thêlô tem neja vovanj êtôm wak lo bôlôvônj nômbênj intu sapênj.

Anyô Bêñ hadum abô

¹¹ Ma yahayê Anyô Bêñ hayô hamô anênj balê kinj thapuk mavi atu ba hathak hamô ek hayabinj avômalô pik sapênj. Ma pik lo leñ êsôv ek yani ba i. Ba inin loñ mi. ¹² *Ma yahayê nê ñama sapênj, nê lôk athênj bêñ lôk nê athênj mi, iminj habobo Anyô Bêñ

* **19:20:** ALK 13:12-17; 20:10 * **20:1:** ALK 9:1 * **20:2-3:** Stt 3:1; ALK 12:9 * **20:4:** Dan 7:9,22,27; 1Ko 6:2; ALK 13:17 * **20:6:** ALK 1:6 * **20:8:** Ese 38:2,9,15-16 * **20:9:** 2Kinj 1:10 * **20:10:** Sng 11:6; ALK 19:20; 21:8 * **20:12:** Dan 7:9-10; Mat 25:31-46; Ap 17:31; 2Ko 5:10; ALK 13:8

anêj loj hayabiñ avômalô. Ma ekyav kapy a doho vê. Ma ewa kapy a yanða ba ekyav haviñ ba kapy a êj ma kapy a lôkmala. Ma Anyô Bêj hadum abô hathak nê ñama hathak iniñ kobom takatu ba bôk eto hêk kapy a doho atu lêk ekyav hamôj. ¹³ *Ma ñgwêk hêv nê ñama takatu ba êmô yani kapô ba i. Ma Ñama lôk Ñama iniñ loj thai êv nê ñama takatu ba êmô thai kapô ba i. Ma sapêj i ek Anyô Bêj indum abô esak thêlôniñ kobom takatu ba bôk idum. ¹⁴ Ma Wapômbêj habi kobom Ñama lôk Ñama iniñ loj halôk atum atu ba hathañ hêk hatôm kasukthôm. Atum kasukthôm êj ma ñama haveñ yam. ¹⁵ Avômalô takatu ba miñ êpôm iniñ athêj hêk kapy a lôkmala atu ami ma ibi thêlô halôk atum kasukthôm êj.

21

Jelusalem lukmuk

¹ *Ma yahayê pik lo leñ bô ele i liliñ ma pik lo leñ lukmuk ibitak êk. Ma ñgwêk mi haviñ. ² *Ma yahayê unyak mathen Jelusalem lukmuk halêm anêj Wapômbêj anêj leñ ba epesañ yani hatôm avi hik nômkama mavi ek enja anyô. ³ *Ma yahalañô abô bêj halêm anêj Anyô Bêj anêj loj hayabiñ avômalô ba hanañ nena, “Lêk Wapômbêj hamô haviñ avômalô ba tem yani êmô imbiñ thêlô. Tem thêlô nimbitak yani anêj avômalô ma Wapômbêj da tem êmô imbiñ thêlô ba imbitak thêlôniñ Wapômbêj. ⁴ *Yani tem esav thêlô maleniñ thôk sapêj vê. Ba ñama lo asêj malêj ma kapôlôñiñ malaiñ lôk vovañ tem miñ êmô ami ma mi ek malê nena kobom bô takêj lêk hi ba mi.”

⁵ *Ma ôpatu ba hamô loj hayabiñ avômalô hanañ nena, “Ondañô! Yahapesañ nômkama sapêj habitak lukmuk!” Êj ma yani hanañ nena, “Abô

êntêk ma abô avanôj ek avômalô nênimbiñ ba intu oto êndôk kapy a.”

⁶ *Ma yani hanañ hadêj ya, “Lêk yôv! Ya anyô môj lôk haveñ yam haviñ. Môj anôj ma yahamô ma nômkama sapêj anêj dañ ma tem yamô aêj iyom. Avômalô lôkthô atu ba ethakmuniñ ma tem yanêm ñañ atu ba hêv lôkmala anêj onañ ek ninum ma anêj vuli mi. ⁷ *Ôpatu ba lavidonj ba miñ hêv yak ami ma tem enja nômkama takêntêk. Lôk tem yambitak anêj Wapômbêj ma yani imbitak yenañ okna. ⁸ *Ma donjom nê êkô ba etak iniñ êvhaviñ lôk nê êvhaviñ ami ma nê idum sek ôvathek anôj lôk nê ik anyô vônô lôk nê idum sek waliliñ ma nê siniñ ma nê êvhaviñ ñgôk lôk nê abôyañ, thêlô sapêj tem ini atum kasukthôm atu ba hathañ hathak valu vovañ solpa. Êj ma ñama yañ haveñ yam.”

⁹ Ma añela bahenji ba lahavuju takatu ba bôk ewa kabum malaiñ bêj anêj dañ bahenji ba lahavuju takatu te halêm hanañ hadêj ya nena, “Ôlêm ek yangik avi lukmuk atu ba Bok-sipsip Nakaduñ tem enja thô êndêj o.” ¹⁰ *Êj ma Lovak Mathen hakôk ya liñ ba añela atu hawa ya ba hi dumlolê daim bêj te ma hik unyak mathen Jelusalem atu ba hamô haviñ Wapômbêj halôk ba halêm thô hadêj ya. ¹¹ *Malak êj habi Wapômbêj anêj deda lôkmanjiñ loj. Ma habi kêdêkêdê hatôm valu mavi anôj te anêj athêj nena jaspâ ba mabuñ anôj hatôm liyali. ¹² *Ma anêj badêj ma lôklokwañ ba daim kambom lôk abôlêk laumiñ ba lahavuju. Ma añela laumiñ ba lahavuju eyabiñ badêj abôlêk tomtom. Ma Israêl iniñ ôdôj laumiñ ba lahavuju iniñ athêj eto hêk badêj abôlêk takêj tomtom. ¹³ Badêj abôlêk lokwanjlo hêk loj wak

* **20:13:** Lom 2:6; 1Pi 1:17; ALK 2:23; 22:12 * **21:1:** Ais 65:17; 2Pi 3:13 * **21:2:** Ais 52:1; 61:10; Hib 11:16; 12:22; ALK 3:12 * **21:3:** Wkp 26:11-12; Ese 37:27; Sek 2:10; 2Ko 6:16 * **21:4:** Ais 35:10; 65:19; ALK 7:17 * **21:5:** 2Ko 5:17 * **21:6:** Ais 55:1; Jer 2:13; Jon 7:37; ALK 1:8,17; 22:17 * **21:7:** 2Sml 7:14; 1Sto 17:13; Sng 89:26-27 * **21:8:** Mat 25:41; ALK 20:15; 22:15 * **21:10:** Ese 40:2 * **21:11:** Ais 60:1-2,19 * **21:12:** Ese 48:30-35

hathak, ma lô hêk loj wak halôk ma lô hêk vi ba vi. ¹⁴ Ma badêj anêj landiñ ma valu laumiñ ba lahavuju hamiñ ba Boksipsip Nakaduñ anêj aposel laumiñ ba lahavuju iniñ athêj hayôhêk.

¹⁵ *Ma añela atu ba hanañ abô haviñ ya hawa kôm êv dôn epesañ hathak gol ek nê m dôn ek malak anêj daim lôk anêj badêj lôk anêj abôlêk. ¹⁶ Ma malak êj anêj daim lôk bidonj hatôm donjtom iyom. Ma añela hawa anêj kôm ba hêv dônj hathak malak anêj daim ba bidonj ba tibus sapêj ma lôkthô hatôm 12,000 stadia.* ¹⁷ Ma añela hêv dônj hathak malak anêj badêj ba anêj valaluk ma hatôm 144 kubit. Dônj êj ma añela anêj ma donjtom anyô iniñ dônj ma aêj iyom.* ¹⁸ *Malak anêj badêj epesañ hathak valu anêj athêj jaspera, ma malak lôkthô epesañ hathak gol atu ba mabuñ anônj hatôm liyali. ¹⁹ Ma malak anêj badêj landiñ ma valu bêjbêj ba epesañ hathak valu lêlêyan mavi mavi. Valu mônj ma thalalenj mabômabô ba anêj athêj nena jaspera, ma valu havenj yam ma bôsôk ba anêj athêj nena sapaia, ma valu te lô ma lêlêyanj thapuk ba anêj athêj nena aget, ma valu te ayova ma sanjek ba anêj athêj nena emelal, ²⁰ ma valu te bahenji anêj lêlêyanj ma thalalenj ba anêj athêj nena sadonikis, ma valu bahenji ba lahavute ma thalalenj ba anêj athêj nena konilian, ma valu bahenji ba lahavuju ma mayav ba anêj athêj nena klisolait, ma valu bahenji ba lahavulô ma bôsôk ba anêj athêj nena belil, ma valu bahenji ba lahavuva ma thalalenj hayavônô ba anêj athêj nena topas, ma valu laumiñ ma thapuk ba anêj athêj nena klisoples, ma valu laumiñ ba lahavute ma bôsôk ba anêj athêj nena haiasin ma valu laumiñ ba lahavuju ma bôsôk mabô ba anêj

athêj nena ametis. Thêlô epesañ badêj anêj landiñ hathak valu mavi takêj. ²¹ Ma badêj abôlêk laumiñ ba lahavuju tomtom ma epesañ hathak gwasunj thapuk dônj dônj mavi te anêj ngwêk. Ma malak anêj lojônndê ma epesañ hathak gol mabuñ hatôm liyali thapuk anônj.

²² Ma Anyô Bêj Wapômbêj Lôklokwanj Lôkthô anêj Ôdônj lôk Boksipsip Nakaduñ thaida intu loj êj anêj unyak mathenj ba intu miñ yahayê unyak mathenj yan ami. ²³ *Ma malak êj ma Wapômbêj anêj deda lôkmanjinj habi hayô hêk ma Boksipsip Nakaduñ hatôm anêj atum lam. Aêj ba intu wak lo ayônj miñ ibi ami. ²⁴ *Avômalô pik sapêj tem nemben malak êj anêj deda. Ma pik iniñ kinj lôkthô tem neja iniñ athêj lôkmanjinj ba ini loj êj. ²⁵ *Bôlôvônj tem ênjêk loj êj ami ba intu badêj abôlêk tem abyanj iyom. ²⁶ Ma avômalô sapêj iniñ nômkama lôkmanjinj lomaloma lôk athêj bêj tem neja ba ini loj êj. ²⁷ *Ma donjtom nô m lelaik lôk nê idum kobom ôvathek lôk nê enanj abôyanj miñ hatôm nêyô malak êj kapô ami. Mi, nê takatu ba iniñ athêj hêk Boksipsip Nakaduñ anêj kapyia lôkmala iyom hatôm nêyô malak êj.

22

Najj lôk alokwanj atu êv lôkmala

¹ *Êj ma añela hik najj atu ba hêv lôkmala thô hadêj ya. Najj êj ma mabuñ hatôm liyali ma anêj onanj hêk Wapômbêj lo Boksipsip Nakaduñ iniñ loj eyabinj avômalô. ² *Ma najj êj halanj hasopa malak êj anêj lojônndê bêj malêvônj. Najj êj anêj danj luvu ma alokwanj atu ba hêv lôkmala hamiñ ba hik anêj va hatôm ayônj lôkthô. Sondabêj te ma hik anônj hatôm bôlônj laumiñ ba lahavuju. Ma

* **21:15:** Ese 40:3; ALK 11:1   * **21:16:** 12,000 stadia ma hatôm 2,200 kilomita.   * **21:17:** 144 kubit ma hatôm 65 mita.   * **21:18:** Ais 54:11-12   * **21:23:** Ais 60:19-20; ALK 22:5   * **21:24:** Ais 60:3,5
* **21:25:** Ais 60:11   * **21:27:** Ais 52:1; Ese 44:9; 1Ko 6:9-10   * **22:1:** Ese 47:1   * **22:2:** Stt 2:9; Ese 47:12; Jol 3:18; Sek 14:8

anêj ñaun hathak hadum avômalô lodôñlodôñ sapêj iniñ lijiñ mavi. ³Ma malainj atu ba bôk hapôm pik sapêj hadêj bôsêbôk ba Adam lo Ewa idum kambom ba êv yak ma tem miñ imbitak esak loñbô ami.

Wapômbêj lôk Boksipsip Nakadun iniñ loj eyabinj avômalô hamô loj êj ba anêj ñê ku tem nêñem yeñ êndêj yani. ⁴*Tem thêlô nêgê yani thohavloma lôk anêj athêj ênjêk thêlô luvôñj. ⁵*Bôlôvôñ mi hêk loj êj ek malê nena Anyô Bêj Wapômbêj da hamô hatôm thêlôniñ deda. Aêj ba atum lam lôk wak iniñ ku mi. Ma wak nômbêj intu sapêj ma avômalô loj êj tem nêñem êtôm kinj ba neyabinj loj êj.

Yisu tem êlêm kethêj

⁶*Ma añela hanañ hadêj ya, “Abô takêntêk ma abô avanôñ ek nêñemimbiñ. Ma Anyô Bêj Wapômbêj atu ba hêv anêj Lovak Mathenj hadêj anêj plopet, yani hêv anêj añela ek injik nôñm atu ba tem imbitak kethêj thô êndêj anêj avômalô ku.”

⁷*Ma Yisu hanañ nena, “Odañô! Tem yasôk kethêj. Ba ôpatu ba hêvhavinj abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk êj, yani êj êmô mavi.”

⁸*Ya ma Jon atu ba yahalañô lôk yahayê nôñm takêntêk. Ma yahalañô lôk yahayê yôv, ma yahêv yak halôk hêk añela atu ba hik nôñm takêñ thô hadêj ya valuvi ek yanêñm yeñ êndêj yani. ⁹Ma donjom yani hanañ hadêj ya, “Dô! Ya anyô ku havinj o lôk môlôviyanj plopet lôk avômalô lôkthô atu ba esopa kapya êntêk anêj abô. Nêñm yeñ êndêj Wapômbêj iyom.”

¹⁰Ma yani hanañ hadêj ya nena, “Waklavôñ lêk habobo ba miñ umbunj abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk ênjêk loj kapô ami. ¹¹*Ôpatu ba hadum kambom, yani tem indum kambom thêthô. Ma ôpatu ba

hadum kobom lelaik, yani tem indum kobom lelaik thêthô. Ma ôpatu ba hadum kobom thêthônj, yani tem indum kobom thêthônj thêthô. Ma ôpatu ba hamô mathenj, yani tem êmô mathenj thêthô.”

¹²*Ma Yisu hanañ nena, “Odañô! Tem yasôk kethêj ba yanêñm vuli viyanj êndêj avômalô sapêj êtôm nôñm takatu ba idum. ¹³*Ya anyô môñj ba anyô havenj yam havinj. Môñj anôñj ma yahamô ma nôñmkama sapêj anêj danj ma tem yamô aêñ iyom. Ya ma nôñmkama sapêj anêj ôdôñj lôk nôñmkama sapêj anêj danj. ¹⁴*Nê takatu ba ithik iniñ sôp ma nêñem mavi ek malê nena thêlô hatôm nejanj alokwanj atu ba hêv lôkmala anêj va ma nimbitak nêyô malak anêj badêj abôlêk ba ini kapô. ¹⁵Ma donjom ñê takatu ba iniñ kobom hatôm avunj lôk ñê siniñ lôk ñê sek lôk ñê ik anyô vônô lôk ñê êvhavinj ngôk lôk ñê leñjinhavinj nenanj abôyanj ba idum hi thêthô, thêlô sapêj tem nêñem malak êj anêj badêj viyanj.

¹⁶*“Ya ma Yisu. Yahêv yenanj añela ek nêñm abô êntêk êndêj môlô ek avômalô ôdôñj takatu ba êvhavinj. Ya ma Devit anêj ôdôñj anêj su lukmuk lôk anêj lim. Ya ma vulinj daminj atu ba habi deda bêj.”

¹⁷*Ma Lovak Mathenj lôk Boksipsip Nakadun anêj avi lukmuk atu ba tem thai neja i enañ nena, “Ôlêm.”

Ma avômalô takatu ba elañô abô êntêk ma lôkthô enañ nena, “Ôlêm.”

Opalêla takatu ba ethakmuninj ma nêlêm. Ma thêlô leñjinhavinj ninum ñañj atu ba hêv lôkmala ma nêlêm ninum ñañj lôkmala atu ba anêj vuli mi.

Jon hanañ abô balabunj

¹⁸*Yahanañ lôklokwanj hadêj avômalô lôkthô atu ba elañô abô plopet takatu ba hêk kapya êntêk

* **22:4:** Mat 5:8; ALK 3:12 * **22:5:** Dan 7:18,27; ALK 5:10; 20:6; 21:23,25 * **22:6:** ALK 1:1
 * **22:7:** ALK 1:3 * **22:8:** ALK 19:10 * **22:11:** Dan 12:10 * **22:12:** Ais 40:10; Jer 17:10; ALK 2:23 * **22:13:** Ais 44:6; ALK 1:8,17; 21:6 * **22:14:** Stt 2:9; 3:22 * **22:16:** Nam 24:17; Ais 11:1,10; Lom 1:3; ALK 2:28; 5:5 * **22:17:** Ais 55:1; ALK 21:6 * **22:18:** Lo 4:2; 12:32

nena anyô te hatak abô yan̄da
 hayôhêk kapyã êntêk loj, ma tem
 Wapômbêj nê̄m malaij atu ba
 hêk kapyã êntêk viyan̄ êndêj yani.
¹⁹ Ma aêj iyom ma anyôla hêv abô
 plopêt bute vê hêk kapyã êntêk, ma
 Wapômbêj tem nê̄m yani vê ênjêk
 alokwan̄ atu ba hêv lôkmala anêj va

lôk unyak mathen̄ atu ba enan̄ hêk
 kapyã êntêk.

²⁰ *Yisu da hik abô takêj loj nena,
 “Avanôj biñ, tem yasôk kethen̄.”

Anyô Bêj Yisu ôlêm! Avanôj.

²¹ Anyô Bêj Yisu anêj wapôm
 êmô imbiñ avômalô mathen̄ lôkthô.
 Avanôj.

---

* 22:20: Mat 24:30-31; 1Ko 16:22